

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія "Філологічна"

Випуск 26

Острого — 2012

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету “Острозька академія”
(протокол № 8 від 29 березня 2012 року).*

*Збірник затверджено постановою президії ВАК України
від 22 квітня 2011 року № 1-05/4*

Редакційна колегія:

Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор;
Білоус П. В., доктор філологічних наук, професор;
Вокальчук Г. М., доктор філологічних наук, доцент;
Пасічник І. Д., доктор психологічних наук, професор;
Поліщук Я. О., доктор філологічних наук, професор;
Тищенко О. В., доктор філологічних наук, професор;
Хом’як І. М., доктор педагогічних наук, професор, академік АН ВШ України;
Яворська Г. М., доктор філологічних наук, професор.

Укладачі:

Ковальчук І. В., кандидат психологічних наук, доцент.
Коцюк Л. М., кандидат філологічних наук, доцент.
Новоселецька С. В., кандидат психологічних наук, доцент.

Н 34 Наукові записки. Серія “Філологічна”. – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”. – Вип. 26. – 2012. – 374 с.

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам структурної та стилістичної інтерпретації мовного та мовленнєвого матеріалу. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

*Адреса редколегії:
35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет “Острозька академія”,
факультет романо-германських мов*

© Видавництво Національного університету
“Острозька академія”, 2012

МОВНИЙ ТА МОВЛЕННЄВИЙ МАТЕРІАЛ У ЙОГО СТРУКТУРНІЙ ТА СТИЛІСТИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

УДК 811.11–26:82–312.9

Александрук І. В.,

Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету

ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ У ТВОРАХ ЖАНРУ ФЕНТЕЗИ (на матеріалі творів сучасних американських та британських авторів)

У статті розглядаються запозичення, які були виявлені у творах жанру фентезі. Створюючи новий можливий світ, письменник намагається назвати всі його складові елементи. Запозичення нового слова викликано відсутністю мовного засобу для номінації нового явища, прагненням концептуалізувати в новій формі вже відомий зміст.

Ключові слова: запозичення, неологізм, категоризація, можливий світ.

В статье рассматриваются заимствования, найденные в произведениях жанра фэнтези. Создавая новый возможный мир, писатель старается назвать все его составляющие элементы. Заимствование нового слова вызвано отсутствием языкового средства для номинации нового явления, стремлением концептуализировать в новой форме уже известный смысл.

Keywords: заимствования, неологизм, категоризация, возможный мир.

This article deals with loan words found in the texts of the fantasy genre. Creating a new possible world, the writer tries to name all its components. Borrowing of a new word happens due to the absence of a language means for naming a new phenomenon, aiming at conceptualizing in a new form already known content.

Ключевые слова: loan words, neologism, categorization, possible world.

Проблема вивчення мовних контактів є актуальною на сучасному етапі розвитку суспільства (А.Д. Белова, А.А. Леонтьев, Г.Г. Почепцов, Б.Д. Паригін, Т.С. Самохіна, С.Г. Тер-Минасова, В.П. Фурманова, М. Guirdham, А. Halliday, М. Heide, S. C. Herring, Ch. Jourdan, J. Kullman, J. Lambert, M.W. Lustig). Жодну мову світу не можна назвати автохтонною, а науково-технічний прогрес, міжкультурні контакти, міжнародна комунікація сприяють активному мовному обміну, що і обумовлює **актуальність** нашого дослідження. **Метою** дослідження є комплексний аналіз запозичень творів жанру фентезі сучасних американських та британських авторів. **Об'єктом** дослідження є запозичення, які були виявлені у творах жанру фентезі. **Предметом** дослідження є лінгвокогнітивні, семантичні та структурні аспекти запозичень фентезійних творів сучасних американських та британських письменників. **Матеріал** дослідження становлять 4155 одиниць, відібраних методом суцільної вибірки із 46 творів жанру фентезі американських та британських авторів к. ХХ – п. ХХІ ст. (період з 1977 по 2008 рр.) загальним обсягом 20106 стор. **Наукова новизна** дослідження полягає у вивченні питань концептуалізації, категоризації та перекатегоризації у зв'язку з особливостями появи нових слів та запозичень з інших мов.

Результатом мовних контактів є лексичні запозичення. Запозичення нової лексики викликано необхідністю номінації нових реалій чи понять, які виникли як наслідок знайомства носія певної мови із традиціями, звичаями, культурою, історією, географією та суспільно-політичним життям інших народів. Запозичення номінативних одиниць викликані відсутністю мовного засобу для номінації нового змісту відомого явища чи поняття; прагненням концептуалізувати в новій формі вже відомий зміст, який традиційно реалізується за допомогою мовних засобів описово; необхідністю деталізації та уточнення існуючих у мові найменувань; для номінації певної реалії можливого світу фентезійного твору, яка немає аналогів у реальному світі.

У матеріалі нашого дослідження представлені запозичення, які вживаються для номінації реалій можливого світу, описаних у творах жанру фентезі. Так автор заповнює номінативну лакуну, що виникає при створенні можливої картини фентезійного світу. Крім того, використання готових мовних одиниць є одним із проявів дії економії мовних зусиль. Запозичення з інших мов світу представлені запозиченнями, значення, вимова та написання яких залишаються без змін або є зміненими.

Наприклад, американський письменник Т. Брукс у своєму романі *The Sword of Shannara* називає територію, яку відвідав чарівник Алланон, *the Anar: Allanon – the man who had been everywhere from the darkest havens of the Anar to the forbidden heights of the Charnal Mountains* [4]. Перською *anar* означає фрукт “гранат” [7]. У наведеному прикладі відбувся процес перекатегоризації, коли назва фрукту з категорії фруктів перейшла в категорію власної назви географічного об'єкта можливого світу, території чарівного світу.

Дж.К. Роулінг вживає слово *Tarantallegra* на позначення закляття, дія якого спрямована на те, щоб змусити людину швидко танцювати: *'Tarantallegra!' he shouted, his wand pointing at Neville, whose legs went immediately into a kind of frenzied tap-dance, unbalancing him and causing him to fall to the floor again* [18]. Лексична інновація *Tarantallegra* < *tarantella* + *allegro* є зрощенням, яке у структурному відношенні представляє собою часткове накладання двох слів у місці з'єднання. В італійській слово *tarantella* – це назва народного танцю [2, с. 278], а *allegro* означає “веселий, радісний” [2, с. 13]. Значення інновації випливає із значення її безпосередніх складників, підтвердженням якого виступає контекст.

Marchesa – власне ім'я чарівниці в романі Т. Пратчетта *Color of Magic*:

My name is Marchesa, and I am a wizard of the fifth level [15]. Лексична одиниця є запозиченням з італійської, де має значення “титул жінки, який прирівнюється до титулу маркізи” [2, с. 155]. У цьому прикладі відбувся процес персоніфікації, перехід з категорії загальних назв у категорію власного імені представника чарівного світу.

У циклі романів про Гаррі Поттера *boomslang* – створіння, шкіра якого використовується для приготування магичних напоїв: *Hermione had taken the boomslang skin back in their second year – they had needed it for the Polyjuice Potion – and while Snape had suspected Harry at the time, he had never been able to prove it* [17]. Лексична одиниця *boomslang* потрапила в англійську з мови африкаансу. В свою чергу, вона була запозичена з нідерландської, де вживається на позначення виду змій, що живуть на деревах. До складу слова *boomslang* входять два повнозначні слова *boom*, що має значення “дерево” та *slang* – “змія” [11].

Дія закляття *Alohomora* спрямована на відмикання будь-яких зачинених об’єктів: *‘Alohomora!’ The door swung open and she led the way inside, keeping a firm grasp on Gilderoy’s arm* [16]. Ця лексична одиниця походить від сікунду – форми гадання, що використовується малагасі, корінним населенням Мадагаскару. Первинне значення лексичної одиниці – “відкривати, розкривати, передбачати майбутнє” [11]. Текстова дефініція репрезентує значення інновації “відкривати будь-які об’єкти”. Отже, запозичена лексична одиниця позначає реалію магичного світу, замовляння.

Неологічна одиниця *Nagini* – власна назва змії в романі Дж. К. Роулінг:

Where is Nagini?” said the cold voice. Something was slithering toward him along the dark corridor floor, and as it drew nearer to the sliver of firelight, he realized with a thrill of terror that it was a gigantic snake, at least twelve feet long [17]. Ця лексема запозичена з мови санскриту, де слово *naga* має значення “змія” [7; 12]. Так назва тварини перейшла з категорії загальних назв у категорію власного імені тварини можливого світу. В індуській міфології *Nagini* позначає жіночу частину божества, що з’являється у вигляді великої змії [6, с. 730].

Прикладом запозичення з мови гінді є лексичні одиниці *Patil* та *Padma*. У романі про Гаррі Поттера *Patil Padma* – власне ім’я учениці школи магії: *Patil Padma didn’t look too enthusiastic about having Ron as a partner, though; her dark eyes lingered on the frayed neck and sleeves of his dress robes as she looked him up and down* [17]. *Padma* – назва річки, яка протікає по території Індії. Зауважимо, що згідно з міфологічними віруваннями, у цій річці живе богиня, на честь якої річка отримала свою назву [6, с. 798]. Так слово з категорії власних назв географічних об’єктів реального світу перейшло в категорію власного імені людини можливого світу. У мові гінді слово *patil* має значення “титул” [11]. Іншомовне слово перейшло з категорії загальних назв у категорію власного імені людини можливого світу, тобто відбувся процес персоніфікації.

У романі *Dragon Moon* описано острів, що має назву *Caya DelaSangre: Surrounded by salt water on all sides, our small island – Caya DelaSangre, as my family calls it, or Blood Key* [22]. Неологізм складається із двох повнозначних слів португальської мови *sangre* та *caya*, а також артикля *del*. Португальською *caya* означає “острів або ключ”, а *sangre* – “кров” [11]. Значення лексичної інновації стає зрозумілим зі значення її безпосередніх складників, що підтверджується контекстом. Зауважимо, що у своєму творі письменник сам дає переклад інновації – *Blood Key* – “Ключ Крові”.

Коли чарівник вимовляє закляття *Aguamenti*, із чарівної палички починає бити фонтан води: *Aguamenti! A jet of water flew out of the umbrella tip. Harry raised his wand arm; he and Hadrid poured water on the house* [19]. До складу лексичної одиниці входять іспанське слово *agua* – “вода” та латинське слово *mentis* – “думка” [11]. Отже, нове слово вживається на позначення замовляння, значення якого стає зрозумілим із контексту та значення його складників.

Vampire Lestat – ім’я головного героя циклу *Vampire Chronicles* американської письменниці Е. Райс: *The actors didn’t know about my family, and in favor of the very simple Lestat de Valois, which meant nothing actually, I’d dropped my real name, de Lioncourt* [21]. Перший роман цього циклу вийшов у 1976 році, а процес написання триває і до сьогодні. За однією із версій, ім’я походить від старофранцузького слова *l’estat*, що означає “статус, стан”. Даючи персонажу таке ім’я, письменниця, можливо, мала на увазі той факт, що Лестат втратив свій людський статус після зустрічі з вампіром. Згідно з версією самої письменниці, назва виникла від імені її чоловіка – *Stan*, який надихнув Е. Райс на створення першого роману про вампірів, та її захоплення французькою мовою [3].

Т. Брукс у романі *The Elf Queen of Shannara* називає духів смерті *Mord-Wraiths: Their small, black forms crawled about the floor of the silent chamber, their spineless frames bent and shattered with the terrible, wrenching power their Master wielded over them. Even walking would have been redemption in their existence. They were mindless wraiths, kept only to serve the one who held them enslaved. Piles of dust marked the end of the Mord-Wraiths trapped there, and all that remained of what they had been was a whisper of memory scaled away by the walls* [4, с. 203]. До складу інновації входить німецьке слово *mord* “смерть” [366, с. 109] та англійське слово *wraith* – “дух смерті” [8, с. 390]. Згідно з віруваннями, які панують в англійському фольклорі, дух смерті з’являвся до чи після смерті людини [6, с. 1106]. Отже, значення нового слова стає зрозумілим із значення його складників та контексту.

Лексема *mord* (“смерть”) [1, с. 109] є частиною складного слова *Mord-Sith* у романах американського письменника Т. Гудкайнда. Крім запозиченого слова, до лексичної інновації входить староанглійський іменник *sith* – “подорож, доля, смерть” [13]. Письменник вживає інновацію для номінації професії людини магичного світу. Специфіка цієї професії полягає в тому, що людина має катувати і вбивати інших: *A Mord-Sith must know her Agiel better than she knows herself. My first trainer had trained me since I was twelve. There is no way I could ever live up to his cruelty, or his ability to keep a person on the cusp between life and death. He trained me until I was eighteen, when I killed him. For that, I was punished with the Agiel every day for the next two years. The very same one I use on you was the one used to train me. It was presented to me when I was proclaimed Mord-Sith. I live for nothing else but to use it* [10].

The Wyrnberg – назва гір у романі *Color of Magic* Т. Пратчетта: *It was called the Wyrnberg and it rose almost one half of a mile above the green valley; a mountain huge, grey and upside down* [15]. До складу неологічної одиниці вхо-

дить староанглійське слово *wurm*, що має значення “змій, дракон” [13], та німецьке слово *berg* – “гора” [1, с. 236].

У романі про Гаррі Поттера один із злих чарівників має прізвище *Grindelwald*: *They say 'For the Greater Good' was even carved over the entrance to Nurmengard.* “*What's Nurmengard?*” “*The prison Grindelwald had built to hold his opponents. He ended up in there himself, once Dumbledore had caught him* [20, с. 294]. До складу прізвища *Grindelwald* входять два повнозначні слова англійської та німецької мов, виражені іменниками. *Grindel* – тролоподібний монстр із англо-саксонського епічного твору “Беовульф” [17; 8], а друге слово, *wald*, є запозиченням з німецької та має значення – “ліс” [1, с. 567]. Зауважимо, що *Grindelwald* – це також відомий швейцарський курорт у центральній частині країни [8]. Отже, відбувся процес перекатегоризації, коли слово з категорії власної назви географічного об’єкта перейшло в категорію власного імені людини можливого світу.

Неологізм *Metamorphmagus* < *meta* + *morph* + *magus* вживається для номінації чарівника, що має вроджену здатність змінювати свій зовнішній вигляд (колір волосся, розмір, форму частин тіла та ін.): *'I'm a Metamorphmagus,' she said, 'It means I can change my appearance at will,' she added, spotting Harry's puzzled expression in the mirror behind her. 'I was born one* [18]. Неологізм створений за структурною моделлю *meta* + *N1* + *N2* = *N*. Префікс *meta* має конотаційне значення “зміна”. Грецькою слово *morph* означає “форма, вигляд”, а *magus* – “людина” [9].

Homorphus Charm – закляття, яке стримує процес перетворення людини на перевертня: *I put my wand to his throat – I then screwed up my remaining strength and performed the immensely complex Homorphus Charm – he let out a piteous moan – go on, Harry – higher than that – good – the fur vanished – the fangs shrank – and he turned back into a man* [16]. До складу слова *Homorphus* < *homo* + *morph* + *us* входять два грецьких слова *homo* – “той самий” та *morph*, що має значення “форма, вигляд” [9], а також латинський суфікс – *us* [14, с. 2108]. Цю інновацію утворено за моделлю контамінації, в якій кінець другого слова накладається на початок першого.

У нашому матеріалі представлені запозичення з латинської мови, які не зазнали змін у написанні та вимові, а також не змінили свого первинного значення, що підтверджується контекстуально. До таких слів належать:

Oppugno (“нападати” [14, с. 1258]) – закляття, яке змушує щось нападати на жертву: *Oppugno! Came ashrick from the doorway. Harry spun to see Hermione pointing at Ron, her expression wild: the little flock of birds was speeding like a hail of fat golden bullets towards Ron? Who yelped and covered his face with hands* [19];

Diffindo (“звільнятися” [14, с. 541]) – закляття, яке допомагає звільнитися від мотузок: *'Diffindo!' yelled Harry, trying to sever the feelers wrapping themselves tightly around Ron before his eyes, but they would not break. Ron fell over, still thrashing against his bonds* [18];

Duro (“твердіти” [14, с. 582]) – закляття, що перетворює предмети на камінь: *Duro! Cried Hermione, pointing her wand at tapestry and there were two loud, sickening crunches as the tapestry turned to stone and the Death Eaters pursuing them crumpled against it* [20, с. 517];

Accio (“збирати” [14, с. 21]) – закляття, яке допомагає зібрати різні речі: *Harry pointed his wand at the bullfrog that had been hopping hopefully towards the other side of the table – 'Accio!' – and it zoomed gloomily back into his hand* (GF);

Defodio (“копати” [14, с. 502]) – закляття, що допомагає копати чи створювати прохід: *Defodio! She was helping the dragon to enlarge the passageway? Carving out the ceiling as it struggled upwards* [20, с. 437]. У всіх дієсловах латинської мови присутній суфікс –о, який додається до дієслів для утворення наказового способу другої особи однини [14, с. 576]. Іншомовні лексичні одиниці запозичені для номінації реалій можливого світу, зокрема, магичних замовлянь.

Закляття *serpensortia* викликає появу змії: *“Serpensortia!” The end of his wand exploded. Harry watched, aghast, as a long black snake shot out of it, fell heavily onto the floor between them, and raised itself, ready to strike* [16]. Лексична інновація *serpensortia* < *serpens* + *ortir* + *ia* складається із латинського іменника *serpens* – “змія”, дієприкметника минулого часу *ortir*, що має значення “той, що ожив” та суфікса –іа. У латинській мові суфікс –іа вживається для утворення іменників, що позначають абстрактні поняття. Другий елемент складного слова, *sortir*, може бути також запозиченням із старофранцузької, де має значення “з’являтися” [11]. Отже, значення інновації можна зрозуміти зі значення її складників та контексту.

До складу неологічної одиниці *colloportus* входять частина латинського дієслова *colligo*, що має значення “зв’язувати разом” та іменник *portus* – “двері” [11]. У циклі про пригоди Гаррі Поттера закляття *Colloportus* допомагає забарикадувати вхід: *'Colloportus!' gasped Hermione and the door sealed itself with an odd squelching noise* [18].

Неологічна одиниця *Avada Kedavra* є запозиченням з арамейської, де “*adhadda kedhabhra*” має значення “нехай річ буде знищена” [11]. У нереалістичному можливому світі Дж. К. Роулінг *Avada Kedavra* вживається на позначення закляття, що спричиняє смерть людини: *“Avada Kedavra!” A blast of green light blazed through Harry's eyelids, and he heard something heavy fall to the ground beside him; the pain in his scar reached such a pitch that he retched, and then it diminished; terrified of what he was about to see, he opened his stinging eyes* [18]. Таким чином, написання та вимова запозиченого слова зазнали змін, тобто відбувся процес асиміляції, але збереглося первинне значення одиниці.

Найменування явищ та об’єктів можливого світу за рахунок запозичень зумовлено особливостями цих об’єктів з урахуванням попереднього когнітивного досвіду, а також знань, які представлені у фентезійному тексті. Пізнання нових реалій супроводжується виділенням їх специфічних ознак, що визначають можливість включення об’єкта до певної категорії. Запозичені лексичні одиниці вживаються для номінації людини та магичних замовлянь можливого світу, а їхнє значення реалізується лише в конкретному контексті.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у продовженні досліджень процесів міжмовних та міжкультурних контактів, а також впливу англійської мови на процеси світової глобалізації.

Література:

1. Большой немецко-русский словарь : В 3 т. Т. 2. / [авт. сост. Е. И. Лепинг, Н. И. Филиева, М. Я. Цвиллинг и др. : под общ. рук. О. И. Москальской.]. – М. : Рус. яз. – Медиа, 2004. – 680 с.
2. Словник : Італійсько-російський. Російсько-італійський : [посібник для загально-освіт. шк. та вищ. навч. закладів]. / [Уклад. О. В. Дмитрієв, Г. В. Степенко]. – К. : Ірпінь : ВТФ "Перун", 2002. – 576 с.
3. Behind the Name. The Etymology and History of First Names [Електронний ресурс] – Режим доступу до словника : <http://www.behindthename.com>
4. Brooks T. The Sword of Shannara [Електронний ресурс] / Terry Brooks. – 1977. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=englishengfan&altname=shannara_full_series
5. Brooks T. The Elf Queen of Shannara / Terry Brooks. – L. : Random House, 1992. – 402 с.
6. Coleman J. A. The Dictionary of Mythology : An A-Z of Themes, Legends and Heroes / J. A. Coleman. – L. : Arctaros, 2007. – 1128 p.
7. Dictionary.com [Електронний ресурс] – Режим доступу до словника : <http://dictionary.reference.com/>
8. A Dictionary of Englishfolklore / [ed. by J. Simpson, S. Roud]. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 411 p.
9. English–Geek Dictionary [Електронний ресурс] / – Режим доступу до словника : <http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/enggreek>
10. Goodkind T. Wizard's First Rule [Електронний ресурс] / Terry Goodkind. – 1994. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=englishengfan&altname=wizards_first_rule_sword_of_truth_book_1
11. Language Resources [Електронний ресурс] – Режим доступу до словника : <http://word2word.com>
12. The Occult and Unexplained Encyclopedia [Електронний ресурс] – Режим доступу до енциклопедії : <http://occultopedia.com/occult.htm>
13. Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу до словника : <http://www.etymonline.com>
14. Oxford Latin – English Dictionary. – Oxford : The Clarendon Press, 1968. – 2126 p.
15. Pratchett T. Color of Magic [Електронний ресурс] / Terry Pratchett. – 1983. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=englishengfan&altname=the_color_of_magic
16. Rowling J. K. Harry Potter and the Prisoner of Azkaban [Електронний ресурс] / Joanne K. Rowling. – 1999. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=englishengkids&altname=ves_harri_potter_na_angliiskom_all_harry_potter_books46.
17. Rowling J. K. Harry Potter and the Goblet of Fire [Електронний ресурс] / Joanne K. Rowling. – 2000. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=englishengkids&altname=ves_harri_potter_na_angliiskom_all_harry_potter_books
18. Rowling J. K. Harry Potter and the Order of the Phoenix [Електронний ресурс] / Joanne K. Rowling. – 2003. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=englishengkids&altname=ves_harri_potter_na_angliiskom_all_harry_potter_books
19. Rowling J. K. Harry Potter and the Half-Blood Prince [Електронний ресурс] / Joanne K. Rowling. – 2005. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=englishengkids&altname=ves_harri_potter_na_angliiskom_all_harry_potter_books
20. Rowling J. K. Harry Potter and the Deathly Hallows / Joanne K. Rowling. – L. : Bloomsbury, 2007. – 607 p. 22.
21. Rice A. The Vampire Lestat [Електронний ресурс] / Anne Rice. – 1985. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=english-enghor&altname=the_vampire_lestat
22. Troop A. F. Dragon Moon [Електронний ресурс] / A. F. Troop. – 2003. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=english-engfan&altname=dragon_moon

Алиєва А. Д.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

СТРУКТУРНІ ТИПИ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ АД'ЄКТИВНОГО СУБФРЕЙМУ НОМІНАТИВНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТУ “МАТЕРИНСТВО” В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

*У статті аналізується один із субфреймів номінативного поля концепту “Материнство” – ад’єктивний субфрейм.
Ключові слова: концепт, номінативне поле, субфрейм, ад’єктивний, материнство.*

В статье анализируется один из субфреймов номинативного поля концепта “Материнство” – адъективный субфрейм.

Ключевые слова: концепт, номинативное поле, субфрейм, адъективный, материнство.

The article focuses on analyzing one of the subframes of the nominative field of the concept “Motherhood” – adjective subframe.

Keywords: concept, nominative field, subframe, adjective, motherhood.

Постановка наукової проблеми та її значення. Як відомо, однією з найважливіших форм маніфестації світопізнання людини є мова. На тісний зв'язок мови зі світом, що оточує людину, вказував ще В. Гумбольдт. Міркування В. Гумбольдта про зв'язок картини світу з мовою розвиваються сучасними дослідниками. Вчені наголошують на необхідності розмежування власне розумової концептосфери людини та семантичного простору мови як тієї частини концептосфери, що отримала номінацію і відображається у мовних знаках. А тому першочерговим завданням когнітивної лінгвістики є виведення вичерпного переліку мовних одиниць, які об'єктивують досліджуваній концепт. На думку Попової З.Д. і Стерніна І.А., сукупність мовних засобів, що об'єктивують концепт у визначений період розвитку суспільства, визначається як *номінативне полеконцепту*. Номінативне поле відрізняється від традиційно виокремлених в лінгвістиці структурних групувань лексики – лексико-семантичної групи, лексико-семантичного поля, лексико-фразеологічного поля, синонімічного ряду, асоціативного поля – тим, що воно має комплексний характер, включаючи в свій склад всі перераховані типи групувань і не виступає при цьому як структурний підрозділ у системі мови, будучи сукупністю номінативних одиниць, виявлених і упорядкованих дослідником [3, с. 66]. Воно включає одиниці всіх частин мови. З огляду на вищесказане, **актуальність** цієї наукової розвідки, націленої на аналіз структурних особливостей ад’єктивних лексичних одиниць номінативного поля концепту “Материнство”, умотивовується загальною тенденцією сучасних лінгвістичних студій до вивчення лексичної актуалізації концептів.

Матеріалом дослідження є лексичні одиниці як засоби номінації концепту “Материнство”, відібрані із словників-тезаурисів [5; 6; 7; 8].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. При визначенні структурних типів досліджуваних лексичних одиниць спираємося на такі опозиції: 1) наявність / відсутність афіксів; 2) наявність / відсутність двох чи більше основ (за цією ознакою виділялися композити); 3) наявність / відсутність подвоєння основи; 4) наявність / відсутність атрибутивних відношень між компонентами, що складають досліджувану лексему. Потенційно можливими є такі структурні типи лексем: 1) кореневі, 2) афіксні, 3) складні або композити, 4) афіксні складні, 5) редульковані, 6) слова-словосполучення [1, с. 211]. Усі вони зустрілися на досліджуваному фактологічному матеріалі.

Номінативне поле досліджуваного концепту “материнство” складає 1025 лексичних одиниць. За параметром частиномовної приналежності перший ранг належить іменникам (506, або 49,36 %), другий – прикметникам (386, або 37, %), третій – дієсловам (12,97 %). Аналіз складу парцел за цим параметром показав, що у переважній більшості парцел превалюють іменники, і лише в двох парцелах (“емоції” та “рис характеру”) частотнішими виявилися прикметники. Дієслова складають скрізь найменшу частку.

Із 262 корневих лексичних одиниць прикметники складають 9,36% і зустрічаються вони переважно при описі емоцій, почуттів та рис характеру, а серед афіксних лексем превалюють прикметники (312 одиниць, або 49,60%), які описують психічний стан, біологічні й фізіологічні характеристики жінки-матері та особливості стосунків між родичами. Із 312 лексем 255 є одноафіксними (244 односуфіксних і 11 однопрефіксних), 53 двоафіксними (з них 24 прикметники типу **R+Suf+Suf** і 29 типу **Pr+R+Suf**) і 4 триафіксні прикметники типу **Pr+R+Suf+Suf**.

Розпочнемо аналіз з одноафіксних прикметників. Виведемо *ядро, основну систему й периферію* за параметром “поширеність”. Під *поширеністю* мається на увазі здатність досліджуваного афікса сполучатися з основами конкретних лексичних одиниць. На основі показників *поширеності* виділимо *ядро, основну систему та периферію*. З цією метою розмістимо зафіксовані афікси за спадом кількісних показників. За вимогами статистичних методів дослідження у сфері мовознавства, до ядра прийнято відносити ті одиниці, які складають 75% досліджуваного масиву за досліджуваним параметром; основна система охоплює (разом з ядром) 90%; усе, що знаходиться за межами 90%, належить до периферії [4]. Результати розподілу прикметників на ядро, основну систему й периферію за цим параметром наведені в таблиці 1.

З таблиці видно, що в утворенні одноафіксних прикметників беруть участь 24 суфікси і 8 префіксів. Ядро охоплює 10 суфіксів. Помітно вищі показники поширеності у 3 із них: -ed, -ing, -al. Перші два з них утворюють ад’єктивовані дієприкметники минулого й теперішнього часу відповідно, наприклад: *wedded, adopted, fostered, blessed, hitched, adoring, suffering, thrilling* тощо. Суфікс -al утворює прикметники від іменників, він передає узгальнене значення “що має якесь відношення за спорідненістю, подібністю до того, на що вказує основа”, напри-

клад: *fraternal, natal, natural, parental, placental*. Суфікс має позиційні варіанти: -eal (*lineal*), -ial (*cordial, nuptial*), -ual (*sensual, spiritual*).

Таблиця 1
Розподіл одноафікських прикметників на ядро, основну систему та периферію за параметром "поширеність"

№ з/п	Афікс	Приклад	Абс. част.	Відн. част.	№ з/п	Афікс	Приклад	Абс. част.	Відн. част.
1.	-ed2	adopted	28	11,16	17.	-ate	passionate	4	1,59
2.	-ing	suffering	27	10,76	18.	-ile	nubile	4	1,59
3.	-al	parental	26	10,36	19.	a-	afear'd	3	1,20
4.	-ous	joyous	19	7,57	20.	con-	connubial	2	0,80
5.	-ly	motherly	18	7,17	21.	-ine	consanguine	2	0,80
6.	-y	hearty	16	6,37	22.	-like	fatherlike	2	0,80
7.	-able/-ible	likable	15	5,98	23.	-an	frantic	1	0,40
8.	-ic/-ical	ethnic	15	5,98	24.	-ar	martiarchal	1	0,40
9.	-ive	adoptive	14	5,58	25.	-ary	hereditary	1	0,40
10.	-ful	soulful	11	4,38	26.	dis-	disquiet	1	0,40
Ядро			189	75,31	27.	in-	infertile	1	0,40
11.	-less	fearless	7	2,79	28.	inter-	interracial	1	0,40
12.	-ed1	satisfied	6	2,39	29.	-ory	hereditary	1	0,40
13.	-ant	jubilant	6	2,39	30.	over-	overawed	1	0,40
14.	-ent	malevolent	6	2,39	31.	per-	permeating	1	0,40
15.	-some	gladsome	5	1,99	32.	un-	unbalanced	1	0,40
16.	-ish	clannish	5	1,99	Периферія			251	100
Основна система			224	89,25					

Суфікс -ous утворює прикметники в основному від іменників, інколи від прикметників та дієслів. Значення цього суфікса – "що має якість, властивість, характерні риси того, що означає основа", наприклад: *felicitous, grievous, joyous, zealous*. Має позиційні варіанти -ious (*furious*), -eous (*hideous*) -uous (*sensuous*).

Суфікс -ly може бути транспонувальним, коли утворює прикметники зі значенням "подібний, що має риси того, на що вказує основа" від іменників (*motherly, daughterly, sonly*), і нетранспонувальним, коли додається до основ прикметників і передає значення "наявність додаткового відтінка якості, характерної для твірної основи" (*lively*).

Суфікс -y приєднується до основ іменника, утворюючи прикметники зі значенням "що має якість, згадану в основі": *hearty, moody, nervy, soppy*, які зустрічаються переважно при описі рис характеру та емоцій.

Транспонувальний суфікс -able/-ible у сполученні з дієслівними основами утворює в основному прикметники із значенням "пасивної можливості" (*likable, lovable*), хоча може утворювати також прикметники з активним значенням характерної ознаки, причинності чи відповідності (*horrible, terrible, sensible*).

Суфікс -ic має значення "що має відношення до, що стосується чогось, що подібний чомусь". Він утворює прикметники від іменників, наприклад: *caustic, ethnic, euphoric, frantic, frolic, genetic*.

Суфікс -ive утворює прикметники від іменникових та дієслівних основ. Значення цього суфікса – "що характеризується чимсь, що має особливості чогось, що нагадує щось": *adoptive, relative, sensitive* (у цьому випадку аломорф -itive має асемантичний сполучний елемент -it-).

Суфікс -ful функціонує лише в транспонувальних моделях. Утворюючи прикметники від іменникових, як правило, абстрактних, основ, він має значення "позбавлений того, на що вказує основа" (*soulful, awful, blissful, scornful, joyful*), а від дієслівних основ – значення "схильність до того, на що вказує основа" (*forgetful, wilful*). Прикметники, утворені суфіксом -ful, функціонують при описі рис характеру, емоційних і фізичних якостей людини.

До основної системи належать шість суфіксів: -less, -ed₁, -ant, -ent, -some, -ish. Разом з вищеописаними ядерними суфіксами вони несуть основне функціональне навантаження при утворенні одноафікських лексичних одиниць на позначення основних аспектів материнства. Жоден префікс не попав до цього переліку, що свідчить про те, що префікси відіграють незначну роль у формуванні номінативного простору досліджуваної царини.

Двоафіксні похідні (на досліджуваному матеріалі їх 54 одиниці) описуються моделями **R+Suf+Suf** (21 прикметник) та **Pr+R+Suf** (33 прикметники). Проаналізуємо суфіксальні послідовності, зафіксовані на досліджуваному матеріалі. Аналіз дистрибуції суфіксів показав, що кінцеву позицію в досліджуваних двосуфіксальних прикметниках займають суфікси -al (6 випадків), -ed₁ (5 випадків), -ing (4 випадки), -ous (2 випадки), -ate, -ic, -ory, -able (по 1 випадку). Суфіксу -al можуть передувати -ment-, -ion-, -or- (-ory), -ic- -in- (-ine), (*temperamental, sentimental, emotional, hysterical, sensorial, germinal*). Суфікс -ed₁ утворює ад'єктивовані дієприкметники минулого часу від дієслів на -en, -(i)fy, -ate та від дієслова *partner*, утвореного шляхом конверсії від іменника *partner* (*frightened, satisfied, stimulated, agitated, partnered*). Від тих самих дієслівних основ утворені ад'єктивовані дієприкметники теперішнього часу (*frightening, satisfying, stimulating, agitating*). Лівостороння дистрибуція суфікса -ous включає -age- та -ur- (-ure) (*courageous, rapturous*). Суфікс -ate зафіксований лише після суфікса -ion- (*passionate*), -ic- після -if-(-ify) (*horrific*), -ory- після -it-(-ity) (*hereditary*), -able- після -age- (*marriageable*).

Триафіксні похідні включають всього 7 одиниць, які утворені за такими моделями: **[(Pr+R)+S]+S** (*affectionate, intimidating, exhilarating, exhilarated*), за моделлю **Pr+[(R+S)+R]** (*oversensitive*), **Pr+[(Pr+R)+S]** (*disapproving, disrespectful*).

Складні прикметники нараховують 28 одиниць (або 25 %). Результати аналізу структурних особливостей складних прикметників представлені в таблиці 2. Як видно з таблиці, масив складних прикметників описуються б

структурними типами. Ядро масиву складають 2 структурні типи – $N+V_{\text{ving}}$ та $N+V_{\text{ven}}$. Прикметники обох типів описують емоцій, почуття або риси характеру (наприклад, *awe-spining, blood-curdling, hair-raising, heart-swelling, heart-thrilling, rubber-necking, thrill-loving, thrill-seeking; awe-struck, panic-struck, heart-felt*). До основної системи входять також прикметники типу **c.f.+N** (*matrimonial, biogenetic, geneological*) та **Adj+V_{ven}** (*new-born*). За межами основної системи знаходяться два прикметники, описані структурами **Adv+N** (*much-married*) та **N+Adj** (*blame-worthy*).

Таблиця 2
Структурні типи прикметників-комполітів

Слот	Пар-цела	Типи комполітів						Всього
		N+V _{ving}	N+V _{ven}	c.f.+Adj	Adj+V _{ven}	Adv+V _{ven}	N+Adj	
Соціокультурний аспект материнства								-
Сім'я	Кровні родичі				1			1
	Некр. родичі							-
Стосунки	Кровні родичі							-
	Некр. родичі	1		1	1	1		4
Психічний стан	Емоції	6	5				1	12
	Почуття	3	2					5
	Риси хар-ру	3	1					4
Фізичний стан	Біол. хар-ки			2				2
	Фізіол. хар-ки							-
Всього		13	8	3	2	1	1	28

Складнопохідні слова мають, крім основи, ще й суфікс, який відноситься до всього утворення [2, с. 18]. Такі лексичні одиниці є нехарактерними для досліджуваного матеріалу, їх небагато – всього 17, усі вони прикметники, які зустрічаються в слотах, що описують родинні стосунки та риси характеру, наприклад: *patriarchal, matriarchal, grandmaternal, matrilineal, patrilineal, matrimonial; hot-headed, hot-tempered, tender-hearted, red-blooded, warm-blooded, etc.*

Редуковані лексичні одиниці утворюються шляхом подвоєння основи. На досліджуваному матеріалі зустрілася лише одна лексема такого типу – прикметник *goody-goody* (святенницький, удавано благочестивий) в слоті “риса характеру”.

Зафіксовано також лише один випадок слова-словосполучення (тобто комбінації двох або більше кореневих слів, зв'язаних атрибутивними відношеннями) – *awould-bemother* (майбутня мама).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Аналіз фактологічного матеріалу показав, що прикметники відіграють важливу роль у формуванні номінативного поля концепту “Материнство”.

Література:

1. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков. – М. : Просвещение, 1989. – 256 с.
2. Баранцев К. Т. Курс лексикологии современной английской речи. – К. : Радянська школа, 1955. – 264 с.
3. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж: Истоки, 2002. – 192 с.
4. Dewey G. A. A Relative Frequency of English Speech Sounds. – Cambridge : Harvard University Press, 1923. – 146 p.
5. Oxford Learner's Thesaurus. A Dictionary of Synonyms. – Chief Editor Diana Lea / – Oxford : Oxford University Press, 2008. – 1008 p.
6. Roget's Thesaurus of English words and phrases [New edition prepared by Betty Kirkpatrick MA]. – London : Longman Group UK Limited, 1988. – 688 p.
7. The Greenwich Rogets Thesaurus [by Peter Mark Roget, enlarged by John Rjget, new edition revised and enlarged by Samuel Romilly Roget]. – London : Greenwich Editions, 1994.
8. The New Roget's Thesaurus of the English Language in Dictionary Form. By Norman Lreis. Libraty Edition. Revised, updated 1978 Edition. Dased on C. O. Sylvester Mawson's alphabetical arrangement of the famous Roget system of word classification. – New York : G. P. Putnam's Sons, 1978. – 552 p.

Ананьян Е. Л.,

Слов'янський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ

СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МОВНОГО МАТЕРІАЛУ У ПРЕЗЕНТАЦІЇ АВТОРСЬКОЇ ІНТЕНЦІЇ (на прикладі повісті Джерома К. Джерома "Троє в човні, не рахуючи собаки")

У статті розглянуто поняття "авторська інтенція", вивчено проблему формування та передачі авторської ідеї в емотивній прозі. На матеріалі англomовного художнього тексту (повість Джерома К. Джерома "Троє в човні, не рахуючи собаки") представлено шляхи презентації авторського замислу з урахуванням певних законів словесно-художньої структуризації тексту. Визначено роль та художню вмотивованість використання такого стилістичного прийому, як іронія, що дозволяє експліціювати авторської точку зору на сторінках "малої" прози Джерома К. Джерома.

Ключові слова: художній текст, авторська інтенція, ідейно-тематична сутність, образ, стилістичний прийом, іронія.

В статье рассмотрено понятие "авторская интенция", изучена проблема формирования и передачи авторской идеи в эмотивной прозе. На материале англоязычного художественного текста (повесть Джерома К. Джерома "Трое в лодке, не считая собаки") представлены пути презентации авторского замысла с учетом определенных законов словесно-художественного структурирования текста. Определена роль и художественная целесообразность использования такого стилистического приема, как ирония, который позволяет эксплицитировать авторскую точку зрения на страницах "малой" прозы Джерома К. Джерома.

Ключевые слова: художественный текст, авторская интенция, идейно-тематическая сущность, образ, стилистический прием, ирония.

In the article the notion "author's intention" is considered, the problem of forming and transferring of the author's idea in the emotive prose is investigated. On the example of English-language fiction (Jerome K. Jerome's novel "Three Men in a Boat") the ways of presenting of the artist's intention (that take into account definite rules of verbal and artistic structuring of the text) are revealed. The role and artistic effect of using such stylistic device as irony is defined. This stylistic device makes the author's intention at the pages of Jerome K. Jerome's "little" prose explicit.

Key words: piece of fiction, author's intention, idea and theme essence, image, stylistic device, irony.

Постановка проблеми. Беззаперечним є факт, що науково-педагогічна діяльність майбутнього спеціаліста-філолога вимагатиме від нього опанування знання основних теоретичних підходів до вивчення художнього тексту, формування вмінь та навичок проведення лінгвістичного аналізу твору, що, у свою чергу, і становить "відправну точку осягнення індивідуального стилю письменника", а також забезпечує розуміння "поетичної ідеї (узагальнюючої емоційно-образної думки) як основи художнього змісту" [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема пошуку та обґрунтування доцільності філологічних підходів до вивчення специфіки художнього твору з урахуванням таких аспектів як зміст та форма в художній творчості, ідейно-тематична основа твору, авторська ідея та об'єктивна ідея твору, структура та художня система, типи організації мови художнього твору, роль письменника у процесі розвитку мовної культури та ін., становить предмет ґрунтовних досліджень таких науковців як І. Арнольд, І. Гальперіна, Л. Єфімова, І. Ковтунової, О. Кубрякової, В. Кухаренко, В. Томашевського, Ю. Тинянова, В. Шаховського.

На думку І. Ієронової, художній текст – це комплексне, своєрідне явище, сутність якого висвітлюється як "певна соціально зумовлена гра, за допомогою якої абстрактний, видуманий світ послідовно трансформується у світ реалістичний і конкретний – світ літературного тексту, що нам пропонується. Як написаний твір, текст складає діалектичну єдність двох структур – суб'єктивної та об'єктивної (термін досить умовний), під суб'єктивною структурою розуміється авторська інтенція (інтенціональна установка) і способи її реалізації в літературному тексті. Під об'єктивною структурою – зовнішній світ, з якого автор шляхом селекції відбирає необхідні йому елементи, часто комбінуючи їх по-новому та видозмінюючи. Таким чином, "сконструйований" світ – світ художнього твору – отримує статус одного з можливих світів" [2]. Ми звернулися до цієї розгорнутої цитати з метою підкреслити домінантне значення опанування студентом-філологом знань, що є необхідними під час роботи з текстом художньої мови (художнім твором), характерною рисою якого є діалектична єдність і цілісність форми та змісту. Саме під час лінгвістичного аналізу художнього тексту майбутній фахівець учиться вилучати всі види інформації, закладені у творі, розвиває вміння правильно оцінювати та інтерпретувати твір, осягає художнє слово автора, залучається до "техніки" його індивідуального стилю.

Мета статті. Звертаючись до аналізу англomовної емотивної прози, дослідити особливості використання автором мовного матеріалу, спрямованого на презентацію його авторського замислу, шляхів його втілення.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури виявив певні підходи щодо визначення такого поняття, як "інтенція". Зазначимо, що слово "інтенція" походить від латинського "intentio" (намір, задум). У сучасній лінгвістиці "інтенція являє собою намір того, хто говорить, повідомити дещо, передати у висловлюванні певне суб'єктивне значення" (Г. Грайс); "співвідносять інтенцію (intentum) як "те, що мислиться, міститься в думці" з тим, що позначається (designatum), протиставляючи її, таким чином, тому, що означає" (Е. Кошмідер); "інтенція розуміється як потенціальний або віртуальний зміст висловлювання. У цьому визначенні інтенція протиставляється актуальному або висловленому змісту" (О. Ахманова); інтенцію порівнюють з "цілеспрямуванням, мотивацією автора тексту", з "центром", що організує єдину систему значення твору в парадигмі численних його інтерпретацій" (Т. Адамьянц, Т. Ковіна, Ю. Кулікова), з "авторською авторитетністю" (Е. Хірш) [14].

Підкреслимо, що інтенція, реалізована в окремих мовленнєвих актах, розглядається науковцями як “елементарна”. Декодуючи та інтерпретуючи певні “системно-мовні інтенціональні утворення”, адресат поступово здійснює аналіз авторської інтенції в усьому тексті [14].

Так, сучасний науковець Ю. Куликова визначає авторську інтенцію як “загальний задум твору, тобто найбільш загальний нерозчленований зміст (загальну концепцію майбутнього тексту), що диктує вибір засобів для досягнення цієї мети” [4]. Проводячи більш детальне вивчення творчої індивідуальності автора в художньому творі, дослідниця доходить висновку, що в комплексі авторські та мовленнєві інтенції беруть участь у процесі формування у творі авторської свідомості, зміст якої Ю. Куликова наповнює “індивідуально впорядкованою системою когнітивних моделей, що відображають оточуючу дійсність у категоріях тексту. Іншими словами, вираження авторського світогляду, тобто системи гранично узагальнених поглядів людини на об’єктивний світ і своє місце в ньому, а також зумовлені цими поглядами її основні життєві позиції, переконання, ціннісні орієнтації і є авторська свідомість” [4].

Зазначимо, що під час лінгвістичного аналізу художнього тексту, визначаючи позицію автора, студент-філолог має взяти до уваги наступний момент: авторська інтенція висвітлюється в ідейно-тематичній наповненості твору. Саме аналіз теми й ідеї трансформується в аналіз характерів твору, аналіз характерів, у свою чергу, переходить до аналізу мовної структури твору, його сюжету та композиції. Але існує і зворотний процес, коли аналіз мови, композиції та сюжету твору переходить до аналізу характерів, а характери переходять до теми й ідеї твору [9, с. 156]. Саме ці переходи змісту твору в його форму та навпаки демонструють лінгвістичний аналіз художнього твору як діалектично цілісний та неподільний комплекс. За інших умов, коли гармонійне співвідношення у вивченні змісту та форми художнього твору не відбувається, авторська інтенція залишається не висвітленою.

Підкреслимо, що письменник, представляючи ідейно-тематичну сутність твору, наділяє її визначеністю та конкретністю через презентацію її мовою характерів, тобто “зображає таких людей, переживання і вчинки яких наштотують читача на відомі висновки стосовно життя, що їх створило” [9, с. 152]. Саме це зображення образу-характеру художнього твору з урахуванням його соціальної зумовленості, що визначатиме складність та різноманітність його зовнішнього та внутрішнього світу, його поведінку в соціумі, його вчинки, думки та почуття, саме це і є той матеріал, який створює та презентує письменник згідно зі своєю авторською ідеєю, його естетичним задумом [9, с. 154-155]. Так, беззаперечною стає думка, що авторська інтенція має бути простежена у представлених образах-характерах, що відтворюють дійсність, презентують оцінку реальних людських характерів, вчинків та обставин, охоплюють динаміку суспільних або індивідуальних конфліктів.

На думку сучасного науковця І. Мінералової “художній образ – втілене, матеріалізоване авторське уявлення, що має ряд властивостей: умовність, подвійну природу, здатність до типізації, унікальність, самодостатність, цілісність тощо. Подвійна природа художнього образу полягає в нерозривному сполученні формально-змістовних аспектів: естетичних властивостей світу в їхній конкретно-чуттєвій різноманітності” [7]. Намагаючись презентувати цілісний, самодостатній образ, автор художнього твору залишається наодинці зі своєю “творчою фантазією”, що дає можливість звертатися до “особистісної емоційної уяви та розраховувати на “співтворчість” читача ... ” [7]. Саме за таких умов художнє мислення автора, його естетична, світоглядна (ідейна), емотивна та комунікативна стратегії потребують певної тактики: ефективного стилістичного використання фонетичного, граматичного (морфологічного та синтаксичного), лексичного (фразеологічного) тезаурусу мови та композиційних засобів. У результаті стилістична тональність складової кожного з рівнів мови “провокуватиме” вплив на емоційний стан читача.

При розгляді авторської позиції в повісті Джерома К. Джерома “Троє в човні, не рахуючи собаки” (“Three men in a boat”) беззаперечним стає факт, що “мала” проза відомого англійського письменника, з’явившись на межі ХІХ – ХХ століть, наповнена іронією, яка стає художнім знаряддям письменника для презентації об’єктивного бачення світу, що, у свою чергу, співвідноситься з викриттям сучасного письменнику суспільства, його соціальних інститутів. Саме за умови введення іронії до канви твору автор демонструє абсурдність та безглуздість канонів суспільства вікторіанської епохи. За таких умов іронія Джерома К. Джерома відповідає вимогам мати “більш широкий і високий зміст”, мати “погляд з висоти свободи, спокою та об’єктивності, не затьмарений ніяким моралізаторством” [3].

Зазначимо, що ідейно-тематична лінія твору, його сюжетна та композиційна організація спрямовані на іронічну, інколи гротескно замальовку англійського суспільства за часів правління королеви Вікторії, у якому “щастя ототожнюється із споглядальністю, естетика – з моральністю, чуттєвість – з манірністю, патріотизм – з лояльністю, любов – зі шлюбом. Життя стає малокровним” [13]. У своєму творі Джером К. Джером намагається зробити замальовки епохи найбільшої національної самовдоволеності та зарозумілості, епохи коли “країна розпрямляє плечі та застигає”, коли стає зрозумілим, що “прийшов час зайнятися самою собою, привести внутрішнє життя в ідеальний стан, що відповідає її світовій першості та зовнішній могутності” [13].

За словами самого письменника, чарівність і головне достоїнство його книги – це “не її літературний стиль і навіть не багатство різного роду корисних відомостей, що містяться в ній, а її правдивість. Сторінки цієї книги являють собою безсторонній зміст про події, що дійсно відбувалися. Робота автора звелася лише до того, щоб дещо оживити розповідь ... ” [11, с. 3]. “Безнадійну” та “закоренілу правдивість” даного художнього твору відтворюють герої повісті, змальовані із життя, які, за словами самого письменника, “зовсім не поетичний ідеал, але істоти з плоті та крові” [11, с. 3]. Так, запрошуючи читача приєднатися до подорожі чотирьох мандрівників мальовничими околицями Лондона, Джером К. Джером, звертаючись до експресивно-емотивного потенціалу мови, намагається донести свою авторську позицію через певніобрази-характери.

Підходячи до аналізу мовного матеріалу повісті, у якому представлені образи героїв, представимо іронічні скетчі, у яких і відтворюється авторська позиція. Підкреслимо, що іронія – це стилістичний прийом, спрямований

на використання контекстуальних значень, зворотних основним предметно-логічним. Експресивно-емотивний ефект простежується в тому, що основне предметно-логічне значення не виключається контекстуальним значенням, навпаки, співіснуючи, вони роблять відношення суперечності більш емоційними. За таких умов автор фактично "провокує" своєрідне стикання позитивного та негативного, на яке не очікує читач.

Приклади, представлені нижче, показують, що стилістична іронія Джерома К. Джерома вимагає широкого контексту.

"There is nothing does irritate me more than seeing other people sitting about doing nothing when I'm working. ... Now, I'm not like that. I can't sit still and see another man slaving and working. I want to get up and superintend, and walk round with my hands in my pockets, and tell him what to do. It is my energetic nature. I can't help it" [12, p. 36].

"I don't know why it should be, I am sure, but the sight of another man asleep in bed when I am up maddens me. It seems to me so shocking to see the precious hours of a man's life – the priceless moments that will never come back to him again – being wasted in mere brutish sleep" [12, p. 41].

"He was the most extraordinary lad I ever came across. I believe he really liked study. ... He was full of weird and unnatural notions about being a credit to his parents and an honour to the school; and he yearned to win prizes, and grow up and be a clever man, and had all those sort of weak-minded ideas. I never knew such a strange creature, yet harmless, mind you, as the babe unborn" [12, p. 52].

"We are creatures of the sun, we men and women. We love light and life. That is why we crowd into the towns and cities, and the country grows more and more deserted every year. In the sunlight – in the daytime, when Nature is alive and busy all around us, we like the open hillsides and the deep woods well enough: but in the night, when our Mother Earth has gone to sleep, and left us waking, oh! the world seems so lonesome, and we get frightened, like children in a silent house. Then we sit and sob, and long for the gas-lit streets, and the sound of human voices, and the answering throb of human life. We feel so helpless and so little in the great stillness, when the dark trees rustle in the night-wind. There are so many ghosts about, and their silent sighs make us feel so sad. Let us gather together in the great cities, and light huge bonfires of a million gas-jets, and shout and sing together, and feel brave" [12, p. 56].

"We are but the veriest, sorriest slaves of our stomach. Reach not after morality and righteousness, my friends; watch vigilantly your stomach, and diet it with care and judgment. Then virtue and contentment will come and reign within your heart, unsought by any effort of your own; and you will be a good citizen, a loving husband, and a tender father – a noble, pious man" [12, p. 93].

"It must be disheartening work learning a musical instrument. You would think that Society, for its own sake, would do all it could to assist a man to acquire the art of playing a musical instrument. But it doesn't!

I knew a young fellow once, who was studying to play the bagpipes, and you would be surprised at the amount of opposition he had to contend with. Why, not even from the members of his own family did he receive what you could call active encouragement. His father was dead against the business from the beginning, and spoke quite unfeelingly on the subject.

My friend used to get up early in the morning to practise, but he had to give that plan up, because of his sister. She was somewhat religiously inclined, and she said it seemed such an awful thing to begin the day like that" [12, p. 138].

Даний матеріал свідчить, що письменник використовує іронію з метою створити та "транспортувати" певні відтінки модальності, тобто свого авторського ставлення до фактичної дійсності. Зазначимо, що представлені приклади характеризуються потужним експресивно-емотивним потенціалом, оскільки автор до канви іронічних замальовок вводить також й інші стилістичні прийоми та експресивні засоби: метафору, художнє порівняння, епітет, інверсію, полісиндетон та ін.

Висновки. Підбиваючи підсумки, зазначимо, що художній твір – це складне ідейне ціле, де представлено певні узагальнення письменника, його спостереження над дійсністю, об'єднані єдиною думкою, основною ідеєю твору. Створюючи світ художнього твору, письменник не може залишитися неупередженим до цього світу, бо "представляючи його як реальний, він залежно від свого методу художньої зображальності або прямо, або непрямо виражає своє ставлення до зображуваного" [1, с. 123].

З метою проаналізувати авторську інтенцію студент-філолог має дослідити складність літературного твору: з одного боку, визначити побудову твору, закони, що координують дану будову, співвідношення його складових (тобто зрозуміти форму твору), а з іншого боку – дослідити безпосередній зміст, образно закріплений у творі, тобто характери, події, вчинки та почуття героїв твору, що, у свою чергу, й визначають своєрідність та неповторність сюжету та оригінальність в експериментуванні з мовним арсеналом, його лінгвостилістичним варіюванням. Відбиття авторської точки зору на сторінках повісті Джерома К. Джерома "Троє в човні, не рахуючи собаки" відтворюється в актуальності та художній умотивованості використання такого стилістичного прийому, як іронія. Саме емотивно-експресивний потенціал цього тропу допомагає письменникові, з одного боку, досягти комічного ефекту, створити ситуації всебічного розкриття образів героїв, а з іншого – експлікувати та трансформувати своє авторське ставлення до реальної дійсності.

Література:

1. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / Илья Романович Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 139 с.
2. Иеронова И. Ю. Интерпретация художественного текста и ее роль в профессиональной подготовке переводчика художественной литературы / Иеронова Ирина Юрьевна // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. – Балтийский федеральный университет им. Иммануила Канта. – Вып. 2. – 2006. – С. 6-11. – Режим доступа: <http://elibrary.ru/>

3. Королева О. А. Ирония в “малой” прозе Джерома К. Джерома и английская литературная традиция: дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03 / Королева Ольга Андреевна. – Нижний Новгород, 2006. – 182 с.
4. Куликова Ю. Авторские интенции / Ю. Куликова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.clubochek.ru/>
5. Купина Н. А. Смысл художественного текста и аспекты лингвосмыслового анализа / Наталья Александрова Купина. – Красноярск: Краснояр. ун-т, 1983. – 160 с.
6. Кухаренко В. А. Интерпретация текста [учеб. пособ. для студентов пед. ин-тов] / Валерия Андреевна Кухаренко. – [2-е изд.]. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
7. Минералова И. Г. Анализ художественного произведения: стиль и внутренняя форма / Ирина Георгиевна Минералова. – М. : Наука, 2011. – 255 с. – Режим доступа: <http://www.modernlib.ru/books/>
8. Никонова Н. М. Социальная интерпретация модальности в языке романа Джерома К. Джерома “Трое в лодке, не считая собаки” : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Никонова Наталья Михайловна. – Краснодар, 2004. – 177 с.
9. Тимофеев Л. И. Основы теории литературы : [учеб. пособ. для студентов пед. ин-тов] / Леонид Иванович Тимофеев. – [5-е изд.]. – М. : Просвещение, 1976. – 447 с.
10. Цыренова А. Б. К вопросу категории модальности и авторской интенции (на материале английского языка) / А. Б. Цыренова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vestnik.tspu.ru>
11. Джером К. Джером Трое в лодке ... Рассказы : [пер. с англ. / примеч. М. Донского] / Джером К. Джером. – М. : Худож. лит., 1984. – 269 с.
12. Jerome K. Jerome Three Men in a Boat / Jerome K. Jerome. – Penguin Popular Classics, 1994. – 185 p.
13. <http://ukinukraine.fco.gov.uk>
14. <http://lrgp.lt/index>

Анастасьева О. А.,

Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства им. П. Василенко

ЯЗЫКОВО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА РЕАЛИЗАЦИИ ПРАГМАТИЧЕСКОЙ УСТАНОВКИ НА УНИЧИЖЕНИЕ / САМОУНИЧИЖЕНИЕ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ АФОРИЗМЕ

У статті розглянуто прагматичні установки англомовного афоризму. Проаналізовано мовностилістичні засоби їх реалізації. Виділені стилістичні фігури, стилістично-синтаксичні та стилістично-семантичні засоби реалізації прагматичної установки на зневагу (самозневагу) в англомовних афоризмах.

Ключові слова: прагматична установка, потенційна прагматична установка, мовностилістичні засоби.

В статье рассматриваются прагматические установки англоязычного афоризма. Проанализированы языково-стилистические средства их реализации. Выделены стилистические фигуры, стилистично-синтаксические и стилистично-семантические средства реализации прагматической установки на уничтожение (самоуничтожение) в англоязычных афоризмах.

Ключевые слова: прагматическая установка, потенциальная прагматическая установка, языково-стилистические средства.

The paper deals with pragmatic settings of English aphorisms. The stylistic means of their realization have been presented and illustrated by examples. Stylistic schemas, syntactic semantic means of realization of pragmatic setting for disparagement in English aphorisms have been revealed.

Key words: pragmatic setting, potential pragmatic setting, linguistic stylistic means.

Актуальность исследования прагматического аспекта англоязычного афоризма определяется общей направленностью современной научной парадигмы, ее заинтересованностью проблемами функционирования языковых единиц, а также недостаточной степенью изученности объекта.

Объектом данной статьи являются афористические высказывания англоязычных авторов, предметно-языково-стилистические средства реализации потенциальных прагматических установок, выявленных на материале 500 афоризмов англоязычных авторов, отобранных методом сплошной выборки.

Регуляция социального поведения подразумевает воздействие на эмоциональную и рациональную сферу человека, на сферу его знаний и поведения, которое осуществляется одновременно на культурологическом, социальном и психологическом уровнях. Воздействие на культурологическом уровне осуществляется всем контекстом культуры. Воздействие на социальном уровне представляет собой влияние на человека как представителя той или иной общности, группы и осуществляется целенаправленным выбором средств воздействия. Воздействие на психологическом уровне представляет собой личностное, индивидуальное влияние на человека и осуществляется как эмпатия и переход в область личностных смыслов [3, с. 132].

Афоризм обладает способностью оказывать воздействие на человека на всех трех уровнях. Являясь неотъемлемой частью культурного наследия, афоризм, оказывает воздействие на человека на культурологическом уровне. Воздействие на социальном уровне проявляется в его способности выступать в качестве средства регуляции социального поведения через отраженные в нем нормы поведения, принятые в социуме, к которому принадлежит человек. Воздействие на психологическом уровне реализуется через активацию той части языковой личности человека, в которой афоризм представлен как прецедентная единица.

При этом следует иметь в виду, что афоризм как самостоятельная единица, представленная в словарях вне контекста, обладает самостоятельным значением и потенциальными прагматическими установками. Практическая реализация этих прагматических установок происходит тогда, когда афоризм употребляется в речи как воспроизводимая единица.

Проведенный функциональный анализ позволяет выделить следующие прагматические речевые установки, свойственные афористическим высказываниям: 1) констатация, резюмирование; 2) парирование; 3) урезонивание; 4) предостережение, угроза; 5) обличение, упрек; 6) сетование; 7) (само)оправдание; 8) (само)уничтожение; 9) обоснование; 10) успокаивание; 11) побуждение; 12) совет; 13) апелляция к авторитету автора; 14) обращение-призыв; 15) эстетическое воздействие; 16) потрясение неожиданностью аргументации; 17) познание.

Необходимо отметить, что целеустановки текста и целеустановки конкретного автора текста влияют на текстообразование. Первое диктуется самим текстом, его характером, задачами, которые он реализует. Второе – всецело связано с авторской модальностью, так как любое сообщение включает в себе не только информацию, но и отношение автора к сообщаемой информации. Последнее особенно важно в установлении прагматики текста, поскольку связано с интерпретационной стороной текста. Автор не только формирует собственно текст, но и направляет читателя в его интерпретации текста [1, с. 23].

Прагматическая установка в афоризмах реализуется с помощью широкого арсенала стилистических средств. Впервые на применение художественно-стилистических средств в афоризмах обратил внимание Б. Грасиан [2, с. 171-362]. “Тропы и риторические фигуры это как бы материал и основа, на которой воздвигает свои красоты остроумие” [2, с. 288]. В главе “Об остроумии сентециозном” Грасиан приводит афоризмы, основанные на определении, парадоксальности, антитезе, градации и других стилистических фигурах, отмечая эффект, достигнутый их применением [2, с. 356-362].

Главными признаками афоризма являются мудрость и художественная красота, которая достигается применением таких художественных средств, как тропы и стилистические фигуры.

Большое количество афоризмов построено на определении. Для таких афоризмов характерна выраженная

двухчленная структура. В первой части называется какое-либо явление или понятие, а во втором раскрывается его суть. Например, так построен знаменитый афоризм Knowledge is power. Francis Bacon.

Стилистический анализ афоризмов в соответствии с принятой практикой (Раевская Н.Н., Гальперин И.Р., Кузнец М.Д., Скробнев Ю.М.) можно разделить на анализ морфологических стилистических приемов, анализ речевых фигур и анализ синтаксических стилистических приемов.

На основании проведенного лингвостилистического анализа англоязычных афоризмов можно сделать вывод, что речевые фигуры в афоризмах представлены не в полном объеме: преобладают антитеза, метафора, градация. Намного шире используются синтаксические стилистические и семантические стилистические приемы. Наиболее распространены параллелизм и все его разновидности, повторы, разнообразные конструкции, усиливающие эмоциональное воздействие афоризма. Зачастую эти средства сочетаются в одном афористическом высказывании, что усиливает стилистический и прагматический эффект.

Приведенные стилистические приемы и их сочетания обуславливают образность, оригинальность, эмоциональную действенность афоризма и, как следствие, его высокий прагматический потенциал.

Так, например, реализация установки на уничтожение (самоуничтожение) достигается с помощью употребления стилистически сниженной лексики, стилистических фигур (литота, гиперболы), которые, преувеличивая или преуменьшая определенные стороны предмета или явления, привлекают к ним внимание читателя (слушателя), чем способствуют достижению прагматической цели.

Например, *Men become old, they never become good. Oscar Wilde.*

В данном случае использование квантора общности 'never', наряду с отсутствием квантора перед словом 'men', создает определенные ограничения, так как формирует утверждение, что "правило исключений не имеет". Таким образом, достигается привлекающий внимание стилистический эффект.

Одновременное использование приемов усиливает стилистический эффект. Например, *He wrapped himself in quotations – as a beggar would unfold himself in the purple of Emperors. Rudyard Kipling.*

В данном афоризме использована метафора, которая в первом случае 'as a beggar', как образ ничтожного, нищего духом человека, придает сниженную стилистическую окраску, а во втором 'in the purple of Emperors', как образ броской имперской роскоши, напротив, возвышает ее. Сопоставление этих двух тропов в одном афоризме усиливает эмоциональный эффект высказывания, а следовательно, и способствует реализации целевой установки на уничтожение.

Также для достижения этой прагматической цели могут быть использованы синтаксические стилистические приемы. Например, *When we were children we were grateful to those who filled our stockings at Christmas time. Why are we not grateful to God for filling our stockings with legs? Gilbert K. Chesterton.*

В данном афоризме употреблен риторический вопрос, отличительной чертой которого является его условность, то есть употребление вопросительной интонации, благодаря чему фраза приобретает оттенок, усиливающий её выразительность. Подразумевается, что ответ на такой вопрос является сам собой разумеющимся. Автор сокрушается о человеческой неблагодарности и неумении довольствоваться простыми, но важными вещами. Повторы здесь также являются выразительным средством, передающим эмоциональное напряжение автора.

Очень часто в афоризмах используется алогизм как семантико-стилистическое средство оригинальности. Алогизм в афоризмах обнаруживает себя в трех видах: парадокс, гротеск и неожиданный поворот мысли. Термин "каламбур" употребляется как обобщающий термин к двум стилистическим приемам: к "приему двойного смысла" и к "игре слов".

Основанный на определении афоризм *Work is the curse of the drinking classes. Oscar Wilde* содержит каламбур, в виде игры слов 'working class' – 'drinking class', 'work' – 'drink', который придает данному афоризму яркую стилистическую окраску. Автор иронизирует по поводу пристрастия рабочего класса к алкоголю.

А следующий афоризм содержит каламбур, обыгрывающий известное высказывание: *Democracy is simply the bludgeoning of the people for the people by the people. Oscar Wilde.* Здесь в столкновение приводятся целые суждения: буквальный смысл данного афоризма и имплицитно цитируемый афоризм-основа: *Democracy is the government of the people, by the people, for the people. Abraham Lincoln.* Таким образом, с помощью стилистического приема автору удается сбить пафос оригинального афоризма.

Нередко можно встретить афоризмы, основанные на парадоксальности, которая лишь на первый взгляд воспринимается в качестве противоречия общепринятому мнению [5, с. 245-256].

Наряду с информационной функцией, составляющей основу семантико-стилистического эффекта оригинальности, парадокс выполняет также ряд дополнительных, стилистических функций, таких как: экспрессивно-оформительная, т.е. достижение броскости, яркости формулировки, а через нее и активация мышления читателя, и актуализация известной, но потускневшей истины; создание комического эффекта; достижение сжатости; компактности изложения [4, с. 47].

Среди афоризмов с установкой на уничтожение (самоуничтожение) также широко распространен парадокс. Парадоксу в афоризмах присуща высокая функциональная нагрузка. Например, следующий афоризм не сообщает новой информации о семейной жизни: *The proper basis for a marriage is mutual misunderstanding. Oscar Wilde.* Однако парадоксальность этого высказывания противопоставляет идеалистичные представления о подобающих отношениях в браке и житейскую мудрость, и тем самым придает ему стилистический эффект. Автор развенчивает представление о браке как о бесконфликтном существовании.

Таким образом, можно сделать вывод, что в англоязычных афоризмах преобладают антитеза, метафора, градация. Наиболее широко используются синтаксические стилистические приемы (параллелизм, антитеза), множество афоризмов построены на парадоксе и каламбуре. Сочетание этих средств усиливает стилистический и прагматический эффект.

Перспективой дальнейшего исследования является изучение языково-стилистической реализации других прагматических установок в англоязычном афоризме.

Литература:

1. Валгина Н. С. Теория текста : Учебное пособие / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
2. Грасиан Б. Остроумие, или Искусство изощренного ума // Испанская эстетика : Ренессанс. Барокко. Просвещение / Б.Грасиан. – М. : Искусство, 1977. – С. 169-464.
3. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : Ин-т языкознания РАН; Волгогр. гос. пед. ин-т, 1992. – 330 с.
4. Манякина Т. Н. Языково-стилистическая характеристика жанра афоризмов (на материале нем. яз.) : дисс. ... кандидата филологических наук: 10.02.04 / Т. Н. Манякина. – Днепропетровск, 1980. – 230 с.
5. Федоренко Н. Т., Сокольская Л. И. Афористика / Н. Т. Федоренко, Л. И. Сокольская. – М. : Наука, 1990. – 419 с.
6. The Oxford Dictionary of Quotations / Elizabeth Knowles. – Oxford University Press, 2004. – 1768 p.

Андрейчук Н. І.,
Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів

МОВНИЙ ЗНАК ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ФІЛОСОФСЬКОЇ КАТЕГОРІЇ ВІДНОШЕННЯ

Стаття присвячена аналізу мовного знака через призму філософської категорії відношення. Обґрунтовується, що властивість "віднесеності" є визначальною для розуміння знака і може слугувати основою для систематизації лінгвосеміотичних досліджень. Пропонується модель знака як ієрархічно організованої сітки відношень.

Ключові слова: категорія відношення, мовний знак, об'єкт референції, інтерпретатор, семіоз.

Статья посвящена рассмотрению языкового знака с использованием философской категории отношения. Утверждается, что свойство "отнесенности" является определяющим для понимания знака и категория может служить основанием для систематизации лингвосемiotических исследований. Предлагается модель знака как иерархически организованной сетки отношений.

Ключевые слова: категория отношения, языковой знак, объект референции, интерпретатор, семиоз.

The article deals with the analysis of lingual sign viewed applying the relation category. It is substantiated that the latter can serve the underlying basis for the treatment of sign in all semiotic projects. The model of sign reflecting the hierarchically organized set of relations is suggested.

Keywords: relation category, lingual sign, object of reference, interpreter, semiosis.

*When two objects, qualities, classes, or attributes, viewed together by the mind, are seen under some connexion, that connexion is called a relation.
(Augustus De Morgan)*

Категорійно-понятійний апарат філософії є засобом теоретичного моделювання універсуму і систематизації знання про різні його виміри. Філософські категорії виражають рівні розуміння людиною природи, суспільства і самої людини. Їх методологічна функція полягає в тому, що вони "задають пізнанню початкові умови й перспективи його здійснення, розширюють його межі, утворюють критерії осмислення й розуміння реальності, організують рух думки, прогнозують результати пізнання. Як методологічні принципи вони пронизують увесь процес наукового мислення, всі сторони знання. Вбираючи в себе результати спеціальних наук, філософські категорії збагачують власний зміст і цим підвищують свою методологічну цінність" [6, с.119].

Шлях до визначення статусу категорій і встановлення їх ролі і місця у процесі освоєння світу був тернистим. Існували різні погляди на вміст категорій, їх зв'язок з об'єктивним світом і пізнання цього світу людиною. Вперше вчення про категорії (грец. *categoria* – ствердження, основна й загальна ознака) систематизував Аристотель (348 – 322 рр. до н.е.). Для його вчення характерні два аспекти: в онтологічному плані категорії – вищі роди буття, до яких можна звести всі його окремі сторони і вияви; в гносеологічному плані категорії – різні точки зору розгляду предметів, які не можна звести до єдиної піднесеної над всіма іншими точки [3, с. 353]. Аристотель виділяє десять категорій, до яких включає категорію відношення. Ця категорія протягом усієї історії розгортання філософського знання викликала не просто гносеологічну цікавість мислителів. Вона виконувала в різних пізнавальних системах неодноразову роль в пошуку відповіді на питання, що хвилювали дослідників. У семіотиці, яка потенційно стосується всіх типів знаків і їх функціонування у кодах, ця категорія може вважатися визначальною для тлумачення основної одиниці дослідження: відношення є буття знака, немає відношення – немає знака.

Завданням цієї статті є показати, що сутність знака як ключового поняття і універсального інструмента у семіотичних дослідженнях може бути розкрита через філософську категорію відношення. "Віднесеним до чогось, – пише Аристотель, – називається те, про яке говорять, що те, що воно є, воно є в зв'язку з іншим або перебуваючи у якомусь другому відношенні до іншого" [2, с. 66]. Саме ця властивість "віднесеності" є визначальною для розуміння знака в усіх семіотичних проектах. Спробуємо показати, які аспекти категорії відношення є суттєвими для розуміння знака у лінгвосеміотиці (Таблиця 1).

Таблиця 1.
Дослідження мовного знака у вимірі категорії відношення

Відношення	Семіотичний вимір
ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ ЯК СЕМІОТИЧНОГО ФЕНОМЕНУ	
Людина – світ	Мовні знакові утворення об'єктивують смисли людської діяльності як форма організації усвідомлення світу.
Знак – світ	Суть відношень між знаком і зовнішнім світом у самій ідеї семіозу як динамічного процесу породження значення, перетворення не-знака в знак
Мислення – мовлення	Спосіб об'єктивації мислительного вмісту, характер "ромальювання" логічних форм визначається системою конвенційних знаків, які є в розпорядженні тієї чи іншої мови.
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИРОДИ ЗНАКІВ	
означуване – означувальне	комбінація поняття і акустичного образу (знак у Ф. де Соссюра)
Знак – об'єкт	Семантичний вимір семіозу

Знак – інший знак	Синтаксичний вимір семіозу
Матеріальне – ментальне	Психічний вимір семіозу
Знак – інтерпретатор	Прагматичний вимір семіозу
Конвенційне – особистісне	Соціальний вимір семіозу
Парадигматика – синтагматика знака	ієрархічно організована сітка відношень, спосіб існування знака
ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗНАКІВ	
Знак – канал передачі/сприйняття	Інформаційний вимір семіозу
Знак – код	Спосіб впорядкування знаків в систему
Відправник – адресат	Комунікативний вимір семіозу
Модельована система – модельовальна система	Дискурсивний вимір семіозу

У таблиці 1 показана спроба узагальнити різні аспекти тлумачення семіозу як процесу функціонування знаків через категорію відношення. **Перша група “відношень”** зосереджує увагу дослідників на розгляді мови як семіотичного феномену. Засадничими для таких досліджень є переконання, що мова існує лише у своїх втіленнях, що мають “повну” знакову форму. Одна з цих реалізацій втілюється у мовленні, а інша – у мисленні, котре також має знакову форму. Втілення думки у мовленні є лише переведенням однієї форми знаків у іншу. Ще до того як передають мислительний зміст через мовлення, він уже повинен існувати у знаковій формі. Утворення цього мислительного змісту є процесом пізнання *id est* процесом формування життєвого світу. У діяльності мислення відбувається утворення семіотичної моделі світу, яке стає можливим лише завдяки знакові. Операції, котрі людина здійснює над знаками є, по суті, творчістю стосовно світу “самого по собі”, соціуму загалом і стосовно мови: відображений у свідомості людини світ перетворюється у психічний феномен, в образ світу, що становить початкову точку творення знака. Життєвий світ людини можна розглядати як результат накопичення інформації про світ, що супроводжується утворенням знаків, тобто результат семіозу [1, с. 21].

Друга група “відношень” описує такі основні виміри дослідження мовного знака у семіотиці як семантичний, синтаксичний і прагматичний (виділені Ч. Моррісом [5, с. 50]). Переважна більшість семіотичних теорій представляють процес семіозу як відношення знака; того, на що вказує знак, об’єкта референції; інтерпретанти, тобто того впливу, якого зазнає інтерпретатор, коли певна річ стає для нього знаком, іншими словами – обумовлений знаком тип поведінки інтерпретатора, та інтерпретатора – діючої особи процесу семіозу. До цієї групи відносимо також а) вивчення соціальних аспектів у природі знака, яке передбачає не лише дослідження абстрактної ідентичності знаків у формальній системі, а й їхньої змінності у конкретних соціальних контекстах; б) вивчення психічних аспектів знакотвірної діяльності, яке невіддільне від аналізу сукупності психічних механізмів породження та розуміння мовлення і зберігання мови у свідомості, тобто тих механізмів, які забезпечують процес мовного семіозу.

Третя група “відношень” охоплює сучасні напрями дослідження функціонування знаків і знакових систем. Зі семіотичних позицій процес реального функціонування мови можна розглядати як семіоз, у якому продукується дискурс як повторювана функціонально-сміслова єдність системно організованих знаків, яка моделює життєвий світ людини у соціумі певної доби [1]. У дослідженнях третьої групи зосереджується увага на тих аспектах, які забезпечують найвищий рівень узагальнення процесів “соціального картографування” життєвого світу людини через виявлення правил побудови відношень знаків у дискурсі. Ототожнюючи дискурс з процесом означування, можна розглядати його як модельовальну (і, відповідно, модельовану) систему, як єдність системно організованих знаків, що формується у процесі інформаційного обміну.

Слід зазначити, що “відношення”, які слугують основою дослідження знаків та знакових систем у трьох виділених групах (Таблиця 1), накладаються і переплітаються. Нероздільними, наприклад, є соціальний та комунікативний виміри у семіотичному підході до аналізу дискурсу, дослідження другої та третьої групи включаються у першу тощо.

Враховуючи, що категорія відношення слугує основою тлумачення знака в різних лінгвістичних школах, та приєднуючись до традиції Л. Єльмслева, який одним із перших створив послідовну семіотичну теорію, спробуємо представити бачення мовного знака як відношення змісту і вираження, які мають особливу природу. Твердження Луї Єльмслева, що і для лінгвістичного змісту і для форми лінгвістичного знака можна виділити специфічну форму і субстанцію [4, с. 310], тлумачиться на Рис. 1 як різні типи відношення мовного знака, що залежать або не залежать від його використання. Відношення, що залежать від використання, є відношеннями знака до інших знаків у мовленні і становлять “субстанцію” його змісту і вираження. У формі мовного знака закодована прямолінійна когніція, яка дозволяє скласти уявлення про фізичні параметри самого знака і забезпечує перехід до концептуальної когніції відношення знака до позначуваного. Останнє можна трактувати як результат абстрагування від суми всіх смислів, у яких вживається цей знак.

На Рис. 1 представлено бачення знака як компонента семіозу у статичному варіанті, оскільки у цій моделі не відображено учасника знакової взаємодії. Однак, саме свідомість суб’єкта-інтерпретатора, як знакова свідомість, імплікує виявлення відношень, що залежать і що не залежать від використання знака.

Таким чином, філософська категорія відношення може слугувати а) критерієм систематизації досліджень мовного знака та правил побудови відношень знаків у висловлюванні, які лежать в основі продукування смислів членами певної мовної спільноти; б) початковою умовою моделювання мовного знака як компонента семіозу.

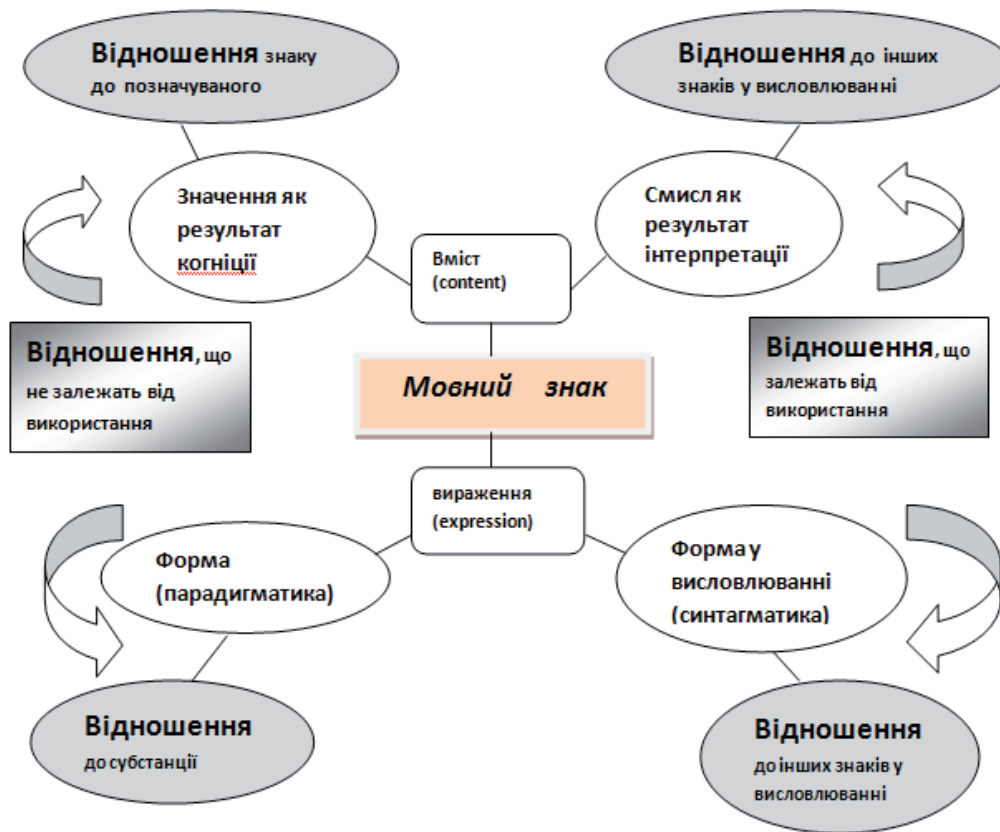

Рис.1 Модель мовного знака з опорою на категорію відношення

Література:

1. Андрейчук Н. І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття : монографія / Н. І. Андрейчук. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 280 с.
2. Аристотель. Категории // Сочинения в четырех томах / Ред. З. Н. Микеладзе. – М. : Мысль, 1978. – Т. 2. – С. 51-90.
3. Асмус В. Ф. Античная философия / В. Ф. Асмус. – М. : Высшая школа, 1976. – 544 с.
4. Ельмслев Л. Прологомены к теории языка / Луи Ельмслев // Новое в лингвистике / [сост., ред. и вступ. ст. В. А. Звегинцева]. – М. : Изд. иностр. лит., 1960. – Вып. 1. – С. 264-389.
5. Моррис У. Ч. Основания теории знаков / У. Ч. Моррис // Семиотика : антология / сост. Ю. С. Степанов. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Академический проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – С. 45-97.
6. Щерба С. П. Філософія : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. П. Щерба, В. К. Щедрін, О. А. Заглада; За заг. ред. С. П. Щерби. – К. : МАУП, 2004. – 216 с.

Бабій І. О.,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ДЕСКРИПТИВНІ НОМІНАЦІЇ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ СИНТАКСИЧНИХ ТЕОРІЙ

У статті визначено статус дескриптивних номенів як одного з основних засобів здійснення референції; дескрипції як описово-образний різновид номінацій розглядаються у світлі сучасних синтаксичних теорій.

Ключові слова: *дескрипція, референція, номінація, комунікація, прагматика, семантика, ідентифікація, імпліцитність.*

В статье дескриптивные номинации квалифицируются как одно из основных средств реализации референции и рассматриваются в свете современных синтаксических теорий. Предлагается также их понимание как описательно-образной разновидности номинаций.

Ключевые слова: *дескрипция, референция, номинация, коммуникация, прагматика, семантика, идентификация, имплицитность.*

In the article the status of descriptive nomens as one of the basic means of the reference processes realization is defined; the descriptive constructions are regarded in the light of modern syntactic theories; the understanding of descriptions as the nominations descriptive-figurative variety is presented.

Key words: *description, reference, nomination, communication, pragmatics, semantics, identification, implicitness.*

Сучасна лінгвостилістика характеризується впливом багатьох наукових парадигм, що зумовлює виникнення актуальних проблем і нових способів їх розв’язання. Одним із важливих завдань цієї мовознавчої галузі є глибинне вивчення художнього тексту, його одиниць, які характеризуються поліструктурністю, різним смисловим навантаженням, неоднаковою участю в процесах образотворення. Невід’ємним формально-семантичним складником тексту є описові номінації (**дескрипції**), головне завдання яких полягає в позначенні та кваліфікації об’єктів позамовної дійсності.

Окрім аспекти, що стосуються типології, структурних та семантичних особливостей дескрипцій, а також розкриття їхнього референційного потенціалу вже висвітлювали вчені – представники різних наукових напрямків і шкіл. Так, у галузі філософії мови та логіки описові сполуки аналізували І. Алексюк, К. Доннелан, П. Коул, С. Кріпке, Л. Лінський, Б. Рассел, Дж. Серль, П. Стросон. Із позицій моделювання мовленнєвої діяльності в комп’ютерних програмах дескрипції досліджував М. Селезньов. У структурі тексту дескриптивні конструкції вивчають Н. Арутюнова, А. Вежицька, О. Вольф, Л. Дьоміна, Л. Куриляк, М. Кронгауз, О. Кубрякова, М. Нікітін, О. Падучева та інші.

Термін “**дескрипція**” у науковий обіг було введено Б. Расселом, який розумів її як “те, що відноситься до чогось ...”, тобто якийсь невідомий чи конкретний об’єкт, якому притаманні певні ознаки [11, с. 41]. Учений виділяв два різновиди дескрипцій – **визначені** (“thes o-and-so”) і **невизначені** (або неоднозначні, “aso-and-so”), чітко розмежовуючи власні назви і **дескрипції**, або денотативні (називні) вирази, які він кваліфікував як загальні назви та іменні словосполучення типу *людина, ця людина, кожна людина, теперішній король Англії, центр Сонячної системи* тощо [11, с. 41]. Денотативні фрази можуть називати один цілком визначений предмет (напр., *теперішня королева Англії*), тоді вони є **визначеними** (одичними, індивідними) **дескрипціями** (детальніше див. [14, с. 163-177]).

Розглянувши різні підходи вчених до кваліфікації терміна “**дескрипція**”, формулюємо таке його визначення: це описові одиниці, які здійснюють номінативно-референційну функцію власного імені та використовуються для кваліфікації денотата за певною (постійною / ситуативною, одичною / комплексною) ознакою, виділяючи його з-поміж інших об’єктів. Адекватна інтерпретація значення дескрипцій залежить від контексту, що дозволяє розшифровувати експліцитні й імпліцитні відтінки семантики описових сполук.

Поряд із з’ясуванням обсягу поняття “дескрипція” важливим є питання, висвітлення якого і становить **мету** нашої статті: визначення структурної типології описових номінацій, тобто встановлення, якої будови одиниці (або конструкції) можна кваліфікувати як дескрипції. Вченими ці мовні засоби трактуються як **описовий різновид номінації**, а “... найменуваннями можуть бути одиниці будь-якої складності й протяжності, здатні називати, позначати, указувати на реалії об’єктивної дійсності” [9, с. 1]. Отже, **актуальність** статті зумовлена відсутністю детального аналізу досліджень мовознавців, які розглядали структуру описових конструкцій, що виконують роль непрямих номінацій осіб.

Безперечно, саме функціонування терміна “**дескрипція**” (букв. з англ. **description** – опис, зображення) латентно зумовлює наявність у складі подібних мовних засобів мінімум двох або й більше лексем (напр., *той, хто виголошує доповідь; той, хто розповідає казки; той, хто у військовій формі* тощо). Однак розмовна практика й тексти художньої літератури засвідчують протилежне: функціонування в ролі описових мовних одиниць не тільки кількох слівних конструкцій, а й синтетичних дескрипцій, які є “... досить продуктивними у відповідних номінативних парадигмах і порівняно з іншими компонентами ономазіологічного ряду відзначаються семантичною сконденсованістю, експресивністю” [8, с. 18].

Зазначена категорія описових лексичних засобів має значні можливості номінування, які виявляються у кваліфікації денотатів – акумулюванні та репрезентації ознак, що зафіксовані у синонімічних аналітичних дескрипціях.

Змоделюємо приклади: *той, хто виголошує доповідь – доповідач; той, хто розповідає казки – казкар (чи оповідач); той, хто у військовій формі – військовий*. Внутрішня форма виділених і подібних однослівних описових номінацій містить ознаки, зафіксовані у ключових лексемах їх полікомпонентних синонімів, а тому між ними

найчастіше можна поставити знак рівності. Виняток становлять тільки випадки, коли однослівна дескрипція містить вказівку на сталу ознаку об'єкта (*військовий*), а кількокомпонентна описова конструкція фіксує його ситуативні параметри (*той, хто у військовій формі – людина, що випадково чи тимчасово вдягла військову форму*). Для диференціації зазначених функціональних розбіжностей синонімічних, на перший погляд, описових одиниць необхідно звернення до контексту, який виступає інколи єдиним актуалізатором глибинного значення дескрипцій.

О. Кубрякова так окреслює поняття “номінація”: “Щоб бути одиницею номінації, ця одиниця повинна відповідати одній вимозі – позначати, служити назвою, виділяти іменоване як окрему сутність і величину, здійснювати номінативну функцію, тобто репрезентувати виділений в акті номінації об'єкт засобами мови і замінити далі цей об'єкт його іменем в мовленнєвій діяльності та в мисленнєвих операціях з об'єктом” [5, с. 38].

До дескрипцій зараховуємо описові номени різної протяжності: від однослівних лексем до синтаксичних конструкцій, які з формально-граматичної точки зору кваліфікуються як складнопідрядні присудковно-означальні речення (на зразок *Нікудинній той моряк, у якого немає жадоби відкриття нових земель і островів*), а також складнопідрядні предметно-ототожнювальні речення (*Стали землею ті, що починали цей світ*) [див. 12].

У дисертації М. Алексюк зазначені синтаксичні конструкції визначаються як **предикативні найменування осіб** (номінативні одиниці типу *хто за свободу в битві поляже, той не вмирає*) і кваліфікуються як “номінативні засоби, що мають широкі компенсаторні, характеризувальні та текстотвірні властивості” [2, с. 7]. У результаті цього дослідження, на нашу думку, виявлено значні можливості зазначених номенів “... як номінативних засобів і переваги порівняно з лексичними найменуваннями. Як мотивовані найменування, предикативні найменування осіб мають необмежені можливості в представленні ознак референтів” [2, с. 22]. Дослідниця розмежує під час вивчення предикативних найменувань осіб рівні мови і мовлення: на синтаксичному рівні ПНЛ [предикативні найменування осіб – І.Б.] – це блок “корелят (вказівний займенник) + підрядна частина займенниково-співвідносних речень з неорієнтованим анафоричним зв'язком”, на семантичному – складна номінативна одиниця.

У працях І. Вихованця [4] та С. Ломакович [7] так звані **предикативні найменування** можна виокремити у складі займенниково-співвідносних речень, але зазначені синтаксичні конструкції (речення) дослідники класифікують по-різному. І. Вихованець поділяє складнопідрядні речення займенниково-співвідносного типу на три класи:

- складнопідрядні речення симетричної структури (субстанціальні, атрибутивні, адвербіальні);
- складнопідрядні речення несиметричної структури, що формуються співвідносними словами з означальною семантикою й асемантичними сполучниками *що, щоб* та сполучниками типу *немов, наче, неначе, ніби*;
- складнопідрядні речення несиметричної структури, що містять співвідносне слово *те*, а також майже всі сполучні слова й асемантичні сполучники *що, щоб* [4, с. 336-339].

Серед ілюстративного матеріалу до усіх трьох класів займенниково-співвідносних речень можна виділити ті, які кваліфікуються нами як дескриптивні конструкції, насамперед це стосується складнопідрядних речень симетричної структури, а також складнопідрядних речень із кількома підрядними.

Оскільки ідіостилем окремих авторів зумовлене використання займенниково-співвідносних речень у вигляді парцельованих конструкцій, тобто комунікативно роз'єднаних, коли з однієї граматичної структури утворюється декілька висловлювань [4, с. 288], вважаємо, що до дескриптивних конструкцій можна віднести і парцеляти (на зразок “*Мені усе ж дозволили займатися улюбленою справою. Але у визначений час, з перервою на обід і під наглядом отого самого. Який чітко через ліве плече обертався*” Є. Бруслиновський).

У монографії С. Ломакович “Займенниково-співвідносні конструкції в системі складнопідрядного речення української мови” виділяються такі типи речень (у межах займенниково-співвідносного класу) залежно від характеру реалізації функції співвідносного слова та відповідно до того, який тип відношень складається між головною та підрядними частинами:

- **ототожнювальні**: головним для даного типу речень є те, що співвідносні та сполучні слова – предметного, означального, обставинно-просторового значення – є тотожними;
- **фразеологічні**: співвідносні слова в реченнях фразеологічного типу мають значення характеристики: вони так чи інакше характеризують предмет, ознаку, дію. Компонент смислу головної частини фразеологічних речень формується завдяки різного роду асоціативним зв'язкам між змістом підрядної та головної частин;
- **вміщуючі**: вказівний займенник в їх головній частині співвідноситься зі змістом підрядної частини в цілому [7, с. 31-45].

Підкреслимо, що у цій монографії досліджуються не тільки загальні закономірності синтаксичної будови займенниково-співвідносних речень, але й специфічні формальні риси окремих їх різновидів, які значною мірою зумовлюють головні ознаки семантичної організації конструкцій.

У перших двох різновидах займенниково-співвідносних речень (ототожнювальних та фразеологічних) поряд із іншими виділяються такі, які ми кваліфікуємо як **дескрипції**, тобто мовні одиниці, у яких зафіксована певна ознака або комплекс ознак об'єкта мовлення.

Залучення до складу дескрипцій таких конструкцій здійснюємо з огляду на комунікативно-прагматичні чинники. Адже “вибір мовленнєвої номінації визначається рядом факторів: стилем розповіді, кількістю інформації, що міститься в значенні імені, логіко-синтаксичною структурою речення, в яке входить ім'я, його комунікативною функцією, фондом спільних знань співрозмовників, місцем повідомлення в тексті, ситуацією спілкування, тобто прагматичним аспектом мовлення, етичними нормами, прийнятими в певному суспільстві” [3, с. 188].

Як наголошує Л. Агаханянц, “... особливості прагматичної реалізації / актуалізації номінації особи визначаються, з одного боку, потенціалом слова, а з іншого – контекстуально-ситуативними і комунікативно-прагматичними умовами використання слова” [1, с. 14].

Поняття “номінативний блок”, застосоване С. Ломакович у монографії для позначення поєднання співвідносного слова та підрядної частини, використовують й інші дослідники.

Так, О. Ткач аналізує формально-синтаксичний та семантико-синтаксичний рівні організації речення: воно розглядається як автономна і самодостатня конструкція, не пов'язана з контекстом і ситуацією, тобто як конструктивна (докомунікативна, статична) одиниця [13, с. 3]. Номінативний блок тут розуміється як сполучення корелята з підрядною частиною, яке становить складну номінативну одиницю, а також зазначається, що номінативні блоки з корелятами якісно-кількісної, тобто означальної, семантики мають у реченні той самий статус, що й будь-яка лексема з означальним значенням, оскільки номінативний блок здійснює непряме найменування тих чи інших ознак – через вказівку на їхню якісну або кількісну характеристику: *він такий, що з рідного батька злутить* [13, с. 13].

У своєму дослідженні ми враховуємо цю думку: оскільки номінативний блок може розгорнуто позначати, кваліфікувати об'єкт дійсності, то він набуває статусу дескрипції.

О. Нітенко підкреслює, що "... механізм побудови складнопідрядного речення використовується в мові також як механізм побудови складної номінативної одиниці – номінативного блоку "те, що ...", а одиниця предикативна (підрядна частина), функціонуючи в складі блоку, слугує для потреб номінації" [9, с. 5]. Важливим, на нашу думку, міркуванням, що допомагає зрозуміти характер дескрипції, в аналізованій роботі є наступне: "... аналіз блоків дозволяє глибше осмислити таке своєрідне мовне явище, як використання предикативної структури в інтересах номінації" [9, с. 14].

Мовець послуговується номінативним блоком "те + підрядна частина" за умови відсутності потрібного йому найменування серед засобів лексичної системи. Так буває тоді, коли він не може таксономічно визначитися з описуваними реаліями дійсності, відчуває труднощі при їх класифікації.

Як підкреслює дослідниця, семантичний аналіз засвідчив, що номінативні блоки в складі ототожнювальних речень із корелятом *те* можна вважати універсальним засобом мовної номінації з огляду на широту їхніх можливостей щодо іменування, оскільки за їх допомогою в мові позначаються певні стани речей у позамовній дійсності, неістоти й істоти, навіть місце.

На відміну від попередніх науковців, Т. Огаренко замість поняття "номінативний блок" використовує термін "фразова номінація", яку кваліфікує як "своєрідну номінативну одиницю, що реалізується тільки в межах речень займенниково-співвідносного типу і зумовлюється наявністю прислівно-кореляційного зв'язку" [10, с. 34] або як "особливі предикативні перифрази, що виникають у складнопідрядних реченнях займенниково-співвідносного типу" [10, с. 25], наголошуючи, що фразові номінації як складники речень прислівно-кореляційного типу виявляють багатші семантичні, модально-оцінні можливості порівняно зі словом (напр., *хто хоче бути великим артистом, той не повинен бруднити себе*).

Дослідниця підкреслює, що функціонально фразові номінації подібні до лексем, тому можуть посідати позицію будь-якої синтаксеми: суб'єктної, об'єктної, предикатної, атрибутивної, обставинної. З погляду ж семантики номінативні блоки мають значно більші можливості у називанні того чи іншого поняття, оскільки підрядна частина як складник фразової номінації залишається предикативною одиницею і містить значно більше інформації, ніж слово. Виникає фразова номінація ще й тому, що в деяких випадках запасу лексем не вистачає, щоб позначити певне поняття, або необхідна деталізація і конкретизація висловленого.

Крім того, фразові номінації уживаються не тільки для називання (власне номінативна функція), але водночас виконують інші функції: допомагають позначити предмети, явища, на які накладено табу, що не мають словникової назви (номінативно-евфемістична функція); поширюють відомості про назване (номінативно-поширювальна); виявляють ставлення мовця до повідомлюваного (номінативно-експресивна). Якщо ж присудок підрядної частини у складі фразової номінації можна замінити непередикативним синонімом, то таким фразовим номінаціям властива номінативно-синонімічна функція [див. 10, с. 163-167].

Як бачимо, у мовознавчій літературі використовуються різні терміни стосовно позначення того самого поняття, однак при характеристиці дескрипцій важливим є те, що обидва терміни означають "засіб найменування, який характеризується предикативністю" [10, с. 25], тобто виділяють ті різновиди мовних одиниць, які кваліфікуємо як дескрипції.

Проаналізовані дослідження дають підстави зробити наступні висновки: до дескрипцій зараховують не тільки одно- чи двослівні непрямі номінації, а й кількаслівні (розгорнуті, аналітичні) конструкції (на зразок "*Соломія тої ж миті опинилася на землі, перелетіла села, міста, діброви, і на широкому битому шляху побачила* прохача, зарослого, висхлого, в лахмітті, чимось схожого на святого мученика чи на ченця-затворника. *Зойкнула, впізнавши свого Андрія*". К. Мотрич). Це міркування підтверджується поглядами тих дослідників, які вивчають синтаксичні одиниці з семантичного і комунікативного поглядів. Їхні висновкові твердження дозволяють кваліфікувати як номінативні одиниці (предикативні найменування осіб, номінативні блоки, фразові номінації) частину займенниково-співвідносних речень.

Отже, до дескрипцій, тобто описових номінацій, зараховуємо як номінативно-кваліфікативні номени, що мають форму слова чи словосполучення й можуть визначитися як "когнітивні згортки з різним ступенем семантичної компресії" (напр.: "... *Я успішно закінчував писати дисертацію, керівник мене підганяв, прохоплюючись про сприятливий збіг зірок та актуальність теми*". В. Тарнавський) [6, с. 433], так й аналітичні дескриптивні конструкції, тобто "розгорнуті судження про позначуване, які дозволяють відновити всі імпліковані словом смисли" (напр.: "... *якийсь час я приятелював з донькою млинаря – Ляною, дуже вродливою, як не дивно, і розумною дівчинкою з незвичного кольору попелястим волоссям*". В. Палинський) [6, с. 433]. Такими аналітичними номенами є синтаксичні конструкції різної будови і протяжності: словосполучення, відокремлені означення, складнопідрядні речення, парцеляти тощо.

Література:

1. Агаханянц Л. С. Прагматический компонент содержания слова и особенности его актуализации в тексте (на материале имен существительных-обозначений лица в современной прозе) : авторефер. дисс. на соискание уч. ст. канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык"/ Л. С. Агаханянц. – Ташкент, 1989. – 24 с.
2. Алексюк М. И. Предикативные наименования лиц в современном украинском языке : авторефер. дисс. на соискание уч. ст. канд. филол. наук : спец. 10.02.02 "Украинский язык" / М. И. Алексюк. – Х., 1988. – 23 с.
3. Арутюнова Н. Д. К проблеме функциональных типов лексического значения / Н. Д. Арутюнова // Аспекты семантических исследований : [под ред. Н. Д. Арутюновой и А. А. Уфимцевой]. – М. : Наука, 1980. – С. 156-249.
4. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник / Іван Романович Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
5. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1986. – 158 с.
6. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова / Рос. академия наук. Ин-т языкознания. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
7. Ломакович С. В. Займенниково-співвідносні конструкції в системі складнопідрядного речення української мови: Навч. посібник / Ломакович С. В. – К. : НМК ВО, 1993. – 60 с.
8. Мойсієнко А. К. Динамічний аспект номінації / Мойсієнко А.К. / Київський національний університет імені Т. Шевченка. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2004. – 100 с.
9. Нітенко О. В. Складні номінативні одиниці в структурі займенниково-співвідносних ототожнювальних речень: авторефер. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / О. В. Нітенко. – Харків, 2003. – 19 с.
10. Огаренко Т. А. Позиційна структура речень із займенниковими компонентами: дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / Огаренко Тетяна Анатоліївна. – Кіровоград, 2004. – 186 с.
11. Рассел Б. Дескрипции / Б. Рассел // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 13. Логика и лингвистика. Проблемы референции. – М. : Прогресс, 1985. – С. 41-54.
12. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання [навч. посібник / І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська]. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с.
13. Ткач О. В. Складнопідрядні речення з корелятами якісно-кількісної семантики в сучасній українській мові: авторефер. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / О. В. Ткач. – Харків, 2000. – 18 с.
14. Художній текст – слово – образ : лінгвостилістичний аналіз : монографія / [М. І. Голянич, І. О. Бабій, Н. Я. Іванишин та ін.] ; за ред. М. І. Голянич – Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – 408 с.

Базан О. М.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФУНКЦІЇ РИТОРИЧНИХ ЗАГОЛОВКІВ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі сучасних україномовних ЗМІ)

У статті досліджуються риторичні заголовки у публіцистичному тексті й визначається їх функціональна специфіка у сучасних україномовних ЗМІ.

Ключові слова: публіцистичний текст, заголовок, риторичне питання.

В статье исследуются риторические заголовки в публицистическом тексте и определяется их функциональная специфика в современных украиноязычных СМИ.

Ключевые слова: публицистический текст, заголовок, риторический вопрос.

The article deals with the rhetorical headlines in journalistic texts and determined their functional specificity in modern Ukrainian Mass Media.

Key words: journalistic texts, headline, rhetorical questions.

Заголовок є невід’ємним складником будь-якої публікації, першим знаком будь-якого завершеного тексту, що спонукає читача до ознайомлення зі змістом поданої інформації. Саме від заголовка чи не найбільшою мірою залежить поширюваність опублікованої інформації у просторі часі. Це й стосується текстових одиниць усіх стильових різновидів мови, зокрема й стилю засобів масової інформації (ЗМІ), який вирізняється особливою оперативністю та інформаційною місткістю у висвітленні суспільно актуальних проблем сучасності [16, с. 273]. Преса – один із різновидів ЗМІ, що зацікавлює читача багатством мовних засобів, структурно-композиційною та графічно-видільною орнаментальністю.

Газетний заголовок як елемент публіцистичного тексту поєднує у собі ці особливості, виражені у візуальній відокремленості від публікації, оригінальному мовному та графічному оформленні.

У східнослов’янському мовознавстві інтерес до заголовка як об’єкта лінгвістичного дослідження активізувався з 20-х років ХХ століття. Так, російські лінгвісти Г.О. Винокур, О.П. Безсонов, Є.В. Толкачов вивчають заголовки у системі інших змістових частин публіцистичного повідомлення (власне заміткою, репортажем, статтею тощо), визначаючи засоби привернення читачької уваги за допомогою заголовків. Як самостійну текстову одиницю розглядають заголовки І.В. Арнольд, О.Є. Белінська, Т.В. Желтоногова, О.О. Калякіна, В.А. Кухаренко, А.М. Мороховський. Функціональну специфіку заголовків досліджують В.П. Вомперський, Е.О. Лазарева, В.С. Мужев, А.С. Попов, О.О. Сафонов, С.П. Суворов. Проте, незважаючи на неодноразові спроби науковців встановити закономірності функціонування заголовків як одиниць стилістичного чи текстового рівнів мови і мовлення, дискусійними залишаються питання функціональної специфіки окремих типів заголовків.

Стаття є спробою визначити функції риторичних заголовків, зафіксованих у сучасних україномовних ЗМІ. Матеріалом дослідження стали такі газетні видання української періодики, як “Газета по-українськи”, “День”, “Дзеркало тижня”, “Україна молода”, “Український тиждень” – усього проаналізовано близько 300 текстових одиниць.

У сучасній лінгвістиці спостерігаємо зміщення інтересів дослідників від структурного до композиційно-функціонального аспекту. Заголовок стає об’єктом лінгвістики тексту, а його особливості вивчаються в межах суперсинтаксису, синтаксису тексту [4, с. 55-56]. З цього погляду заголовок не тотожний ні слову, ні словосполученню, ні реченню, а є рівноправним складником тексту, його твірною одиницею, як вступ, основний текст, висновок і закінчення [8, с. 11-137].

Питання функціональної специфіки заголовків залишається дискусійним і сьогодні, оскільки серед дослідників немає однастайності при визначенні їх кількісних і якісних характеристик. Це стосується і газетних заголовків, які є репрезентантами основних ознак публіцистичного тексту. Спершу функціональне призначення газетних заголовків дослідники визначали відповідно до основних вимог їх створення. Так, В.Ф. Іванов виділяє наступні: максимальну стислість та інформативність, мінімальну кількість слів, об’єктивне відображення тематичного змісту тексту, самобутність, оригінальність, публіцистичну гостроту та експресивність, структурну завершеність та інтонаційну виразність [10, с. 89]. Учений відзначає, що важливим елементом функціонального призначення газетного заголовка є зацікавлення читача у прочитанні публікації. І тільки поєднання й узагальнення цих вимог дозволяє визначити функції заголовка як текстової одиниці [10, с. 89].

Відомо, що для визначення функціональних особливостей заголовка, необхідно обґрунтувати й визначити поняття “функція” у лінгвістиці. Адже будь-який елемент мови виконує свою особливу функцію, в якій проявляється його сутність як компонента структури. Звідси випливає, що використання мовних одиниць, тобто їх функціонування, виявляє себе в ролі комунікативного механізму до свідомості як інструменту пізнання і пронозування [14, с. 92].

У лінгвістиці зустрічаємо різні розуміння терміну “функція”. Так, О.С. Ахманова під функцією розуміє: 1) призначення, роль, що здійснює одиниця (елемент) мови при її відтворенні в мовленні; 2) мету й характер відтворення в мовленні цієї мовної одиниці, її актуалізацію чи транспозицію в контексті конкретного мовленнєвого акту; 3) узагальнене означення різних сторін (аспектів) мови та її елементів з точки зору їх призначення, застосування, використання [1, с. 506-508]. За такими міркуваннями, функція – властивість відносна, вона детермінована даними, які пропонує система мови. А.Е. Левицький вважає, що поняття функції включає в себе особливості

мовного знака в конкретних мовленнєвих актах, у ході взаємодії з тими чи іншими одиницями того ж мовного рівня, так і тими, які належать до інших рівнів структури [14, с. 92]. На думку Ю.В. Дорофєєва, який зосереджується на функціональному описі тексту, функція обумовлює субстанціональну структуру реалії. Вчений вважає, що функція є способом подання об'єкта, а не одною з його характеристик. Тому визначальним у процесі пізнання стає той факт, що кожна реалія має призначення (функцію), яка і є причиною її (реалії) виникнення, а субстанціональні якості будь-якого об'єкта дослідження детерміновані його функціональною характеристикою [7, с. 13].

З точки зору читача функція є основним показником декодування суті отриманої інформації. Можна передбачити, що з усіх можливих варіантів адресат (читач) відбирає те значення, яке адресант (автор) закодував у своєму повідомленні. Філолог аналізує функції мови, мовлення, мовних одиниць з точки зору їх призначення, застосування й використання [14, с. 94]. Це передбачає розмаїття функцій, які можуть бути виявлені у ході аналізу текстових одиниць. Ці функції тісно взаємодіють одна з одною і сприяють адекватності процесу комунікації, тобто успішному каналові зв'язку між комунікантами [14, с. 94].

Досліджуючи риторичні заголовки у сучасних україномовних ЗМІ, ми встановили певну градацію функцій аналізованих текстових одиниць. Відзначаємо той факт, що риторичні заголовки відрізняються від інших типів заголовків. За своїм комунікативним призначенням риторичне запитання – яскрава, експресивна конструкція, що використовується як засіб відтворення діалогу з уявним співрозмовником. При цьому запитання адресатові не розраховане на відповідь, бо відповідь неможлива чи зайва, або вона вміщена чи смислово конденсована в самому запитанні. Як засіб вираження думки, привертання уваги до висловлення риторичне запитання призначене викликати певну експресію, ілюзію розмови, діалогу, що начебто відбувається у присутності читача і за його участю [23, с. 551]. При використанні автором риторичних заголовків власне риторичність не закінчується на самому заголовку, вона охоплює усю публікацію, підкреслюючи проблемність викладу, додає неоднозначності, незавершеності, невичерпності. Такі заголовки ефектні, їм притаманна функціональна неоднорідність, що полягає у комбінуванні функцій газетних заголовків.

Як показують наші спостереження, у сучасних україномовних ЗМІ простежуються такі функціональні характеристики риторичних заголовків: 1) номінативна; 2) інформативна; 3) графічно-видільна; 4) рекламно-інтригувальна; 5) інформативно-орієнтувальна; 6) експресивна; 7) апелятивна; 8) естетична.

При дослідженні текстових заголовкових риторичних одиниць, ми врахували відомі в теорії текстових одиниць три етапи сприйняття газетного заголовка: передтекстовий, текстовий та післятекстовий, запропоновані у науковій літературі [2, с. 136; 9, с. 5; 12, с. 92; 13, с. 69].

Лінгвісти зауважують, що перший етап характеризується початковою стадією сприйняття, тобто без прочитання усього тексту. На цьому етапі, як зазначає Т.В. Желтоногова, заголовок виступає у функції знака-індекса, маркує текст, виділяє його з парадигми інших [9, с. 5]. **Передтекстовий етап** сприйняття характеризується набором певних функцій, серед яких найважливішими для риторичних заголовків вважаємо такі: *номінативну, інформативну, графічно-видільну, рекламно-інтригувальну*.

Номінативну та інформативну функції виокремлюють Е.О. Лазарева, В.С. Мужев, А.С. Попов [13, с. 69; 18, с. 88; 19, с. 96]. Вчені визначають номінативну функцію як вихідну, онтологічну функцію заголовків, основне призначення якої – ідентифікувати текст, назвати його, виділити серед інших публікацій; суть інформативної функції полягає у тому, щоб у стислій формі дати чітке уявлення про зміст повідомлення. О.О. Сафонов поєднує ці функції у номінативно-інформативну [20, с. 205]. Т.А. ван Дейк розглядає як пріоритетну тематичну функцію газетного заголовка, суть якої полягає у висвітленні найбільш важливої теми газетного повідомлення [6, с. 229]. При цьому вчений зауважує, що заголовки можуть використовуватися в якості опорних точок для побудови дієвих припущень про найбільш важливу інформацію в тексті [6, с. 241]. У А.С. Попова до складу інформативної функції входить ще й експресивно-апелятивна [19, с. 98].

Суть *графічно-видільної* функції полягає у створенні форми заголовка, відокремлення його від основного тексту, а також у відмежуванні однієї публікації від іншої. Е.О. Лазарева зазначає, що це єдина функція, яка реалізується немовними засобами: графічними виділеннями, використанням кольору, графічних засобів (лінійок, малюнків) та способів верстки (розміщенням матеріалів на газетній сторінці) [13, с. 69]. Окрім Е.О. Лазаревої, графічно-видільну функцію виокремлюють В.П. Вомперський, О.О. Сафонов [3, с. 84; 20, с. 205], В.С. Мужев та С.П. Суворов називають цю функцію розділовою [18, с. 91; 22, с. 179], О.Є. Белінська та В.А. Кухаренко – делімітативною [2, с. 13; 12, с. 91], А.С. Попов відносить її до рекламної [19, с. 99]. Дійсно, цікаве графічне оформлення газетного заголовка сприяє його рекламній презентації.

Щодо рекламної функції існує розбіжність думок дослідників. Рекламну функцію виділяють у своїх працях О.Є. Белінська, В.А. Кухаренко, Е.О. Лазарева, А.С. Попов [2, с. 12, с. 92; 13, с. 70; 19, с. 98]. Е.О. Лазарева зазначає, що рекламна функція психічно налаштовує читача, активізує його увагу. Дослідниця розділяє заголовки, які виконують рекламну функцію на два види: малоінформативні рекламні заголовки, які інтригують читача та ті, які приваблюють своєю свіжістю [13, с. 70].

М.В. Гусарта А.В. Коваленко виділяють *інтригувальну* функцію [5; 11]. Інтрига – це складне і напружене сплетення дій персонажів, що переслідують свої цілі за допомогою хитрощів і прихованих намірів [15, с. 130]. На нашу думку, рекламну та інтригувальну функції можна об'єднати, адже саме у їх нероздільній єдності досягається максимальний ефект газетного заголовка – привертати увагу читача через авторську інтригу до прочитання публікації, створити ефект очікування.

Деякі дослідники, такі як О.Є. Белінська, В.А. Кухаренко, А.М. Мороховський виділяють на передтекстовому рівні контактоустановлювальну функцію [2, с. 136; 12, с. 92; 17, с. 7]. Зокрема, О.Є. Белінська та В.А. Кухаренко пов'язують цю функцію з рекламною, пояснюючи, що завдання заголовка на передтекстовому рівні привабити увагу читача, а також встановити контакт з ним [2, с. 136; 12, с. 92]. А.М. Мороховський контактоустановлюваль-

ну функцію пов’язує з текстоутворювальною. Вчений зазначає, що заголовок у текстоутворювальній функції виступає не тільки ономазіологічним знаком тексту, але й особливим засобом “включення” тексту в більш широкий мовний контекст. А в контактоустановлювальній функції він (заголовок) визначає матрицю соціальних ролей чи рольових розпоряджень учасників акту комунікації. Таким чином, заголовок пов’язує, з одного боку, текст з екстралінгвальною ситуацією, а з іншого – адресанта (автора) та адресата (читача) повідомлення [17, с. 7]. На нашу думку, окреме виділення контактоустановлювальної та текстоутворювальної функцій занадто ускладнює характеристики текстових одиниць, тому вважаємо їх складовими частинами номінативної функції.

Відомо, що перше знайомство читача із конкретним заголовком відбувається тоді, коли читач не усвідомлено, на імпліцитному рівні, зупиняє свій погляд на одній із публікацій газетної шпальти. Так, читач може бути заінтригований назвою статті *Олександра Шиманського*. І ДЕ то ФОЛТ? // *Україна молода* № 133, 2.08.11, с. 5. Це відбувається завдяки заголовку, який виділяє статтю з-поміж інших, виконуючи *номінативну* функцію. Прочитавши заголовок, читач отримує “інформаційний аванс” змісту публікації, так, на наш погляд, реалізується *інформативна* функція. *Графічно-видільна* функція актуалізується завдяки поєднанню великих та малих літер у структурі заголовка, а також знака питання у кінці текстової одиниці. Отже, акцентуалізація цього заголовка – візуальна, і створена за допомогою поєднання великих і малих літер, які увиразнюють прийменник *де* та буквосполучення *фолт*, а в поєднаному прочитанні утворюють слово *дефолт*, відображаючи зміст публікації: *дефолт* (англ. default – невиконання зобов’язань) – 1) невиконання законних вимог або взятих на себе зобов’язань; 2) припинення виплати відсоткових сум на цінні папери у разі ліквідації компанії [21, с. 164]. Підсилювальна частка *і* та *тояк* усічена форма вказівного займенника *той* додають риторичному заголовку претензійності, певного обурення і сприяють реалізації *рекламно-інтригувальної* функції, адже пробуджують у читача зацікавлення прочитати публікацію.

Для підтвердження міркувань проаналізуємо статтю *Ліни Кушнір*. Хіба ревуть воли, як тести легкі? // *Україна молода* № 97, 8.06.11, с. 2.

Риторичний заголовок цієї статті полісемантичний, тому без прочитання підзаголовка та основного тексту, його розтлумачити практично неможливо. У такому випадку, щоб сконцентрувати інформацію, автори публікацій використовують підзаголовок. Погоджуємося із думкою дослідника С.П. Суворова, який вважає, що у заголовковій дається мінімальний об’єм відомостей, а підзаголовок розширює коло цих знань [22, с. 192]. Тому, прочитавши підзаголовок: *Учасники ЗНО обурені різною складністю завдань з української мови та літератури*, – адресат повідомлення зможе розтлумачити риторичний заголовок і зрозуміти сенс використання відомого прислів’я, створеного ще Панасом Мирним, “Хіба ревуть воли, як ясла повні”. Отже, назвавши публікацію та виокремивши її з-поміж інших, аналізований риторичний заголовок зреалізував *номінативну* функцію, *інформативна* функція частково актуалізується завдяки опорному слову “тести” та використанні підзаголовка. Знак питання у кінці заголовка реалізує *графічно-видільну* функцію, а риторична інтонація та використання прислів’я актуалізують *рекламно-інтригувальну* функцію.

На другому *текстовому етапі* ми актуалізуємо *інформативно-орієнтувальну* та *експресивну* функції.

Коли читач розпочав безпосереднє ознайомлення з текстом, він у ході прочитання намагається зрозуміти, про що мовитиметься далі. Газетний заголовок уже зафіксувався в пам’яті адресата. Читач неодноразово повертається до заголовка, який на цьому етапі допомагає зорієнтуватися у написаному. Питально-риторична інтонація на текстовому етапі сприйняття газетного заголовка теж виконує важливу роль, таке інтонаційне оформлення, на наш погляд, робить кожне слово у заголовку емоційно сильнішим, порівняно із стверджувальними чи констатувальними заголовками. Адресат намагається знайти ту емоційно-сміслову силу у ключових словах тексту, яка б змогла вирішити проблему, поставлену адресантом в очільнику публікації, виправдати таку форму заголовка. Таким чином і реалізується, на наш погляд, *інформативно-орієнтувальна* функція.

Експресивна функція, як зазначав В.П. Вомперський, характеризує особистість автора публікації [3, с. 84]. О.Е. Лазарева поєднує експресивну функцію з оцінювальною [13, с. 71]; О.О. Сафонов з рекламною [20, с. 205], а В.С. Мужев розглядає її з апелятивною [18, с. 88]. Актуалізація експресивної функції відбувається під час прочитання публікації, коли адресат розуміє суб’єктивне ставлення адресанта до змісту повідомлення. Саме тоді заголовок, на наш погляд, максимально впливає на читача.

На третьому *післятекстовому етапі* сприйняття газетного заголовка експресивна функція поступово відступає на задній план і актуалізується в *апелятивну*. Тобто, читач усвідомивши прочитаний текст, зрозумівши головну ідею поданої інформації, може погодитися чи не погодитися з позицією автора. Погоджуємося із думкою В.П. Вомперського, що стосується безпосереднього звернення до читача, автор намагається вплинути на останнього, викликати певну реакцію й особисте ставлення до прочитаного [3, с. 84], у зв’язку з чим і проходить функціональне перегрупування.

Завершує процес сприйняття *естетична* функція газетного заголовка. Вона реалізується тоді, коли читач максимально осмислив зміст публікації, і, повернувшись на початок статті, зрозумів її назву та отримав естетичне задоволення від її формулювання.

У цьому можна переконатися, проаналізувавши статтю *Ігоря Маскалевича*. Віднесені ... з вітром? (про вітрові електростанції) // *Дзеркало тижня* № 47, 18-24 грудня 2010, с. 9, – де автор статті перефразовує відому назву роману Маргарет Мітчелл “Віднесені вітром”. На текстовому етапі сприйняття цей заголовок спочатку виконує *інформативно-орієнтувальну* функцію, що полягає у “розумінні” змісту статті, а саме, про вітрові електростанції. Згодом, через питальну конструкцію актуалізується *експресивна* функція. Завдяки риторичній інтонації, автор за допомогою запитання, що кошти на побудову вітрових електростанцій зникають одразу, як тільки-но виділяються для їх створення. Таким чином, коли читач ознайомився з публікацією, усвідомив позицію автора, тобто на останньому післятекстовому рівні сприйняття, реалізується *апелятивна* функція, яка імпліцитно “схиляє” адресата на бік адресанта.

Реалізація *естетичної* функції відбувається тоді, коли читач востаннє “звертається” до газетного заголовка і отримує естетичне задоволення від його довершеної організації, цьому сприяє використання перефразованого заголовка роману.

З цього погляду нас зацікавив заголовок статті *Сергія Рахманіна*. Ложка меду в старих міхах? // *Дзеркало тижня № 12, 2-8 квітня 2011, с. 2.*

Адресант публікації, використавши у риторичному заголовку прислів'я “*Ложка дьогтю в діжці меду*”, спантелічує адресата у розумінні змісту публікації. Лише прочитавши публіцистичний текст, читач осмислить, що у ньому розповідається про зміни до закону про вибори до вищого представницького органу; зміни, вважає автор статті, є позитивними, а от документацію, Сергій Рахманін називає “старими міхами”, адже остання потребує тотального коригування. Таким чином реалізуються *інформативно-орієнтувальна* та *експресивна* функції: читач через зміст публікації тлумачить заголовок, а завдяки частковому використанню відомого прислів'я реалізуються *експресивна*, *апелятивна* та *естетична* функції.

Отже, система функціональних характеристик риторичних заголовків як елементів публіцистичного тексту дозволяє визначити такі функції: 1) номінативну; 2) інформативну; 3) графічно-видільну; 4) рекламно-інтригувальну; 5) інформативно-орієнтувальну; 6) експресивну; 7) апелятивну; 8) естетичну. Кожна з цих функцій по-різному актуалізується на відповідних етапах сприйняття заголовкових риторичних одиниць публіцистичного тексту. Так, номінативна, інформативна, графічно-видільна та рекламно-інтригувальна функції переважають на передтекстовому етапі сприйняття повідомлюваного, інформативно-орієнтувальна та експресивна функції набувають інтенсивності на власне текстовому етапі, тоді як апелятивна та естетична функції домінують на післятекстовому етапі сприйняття інформації.

Література:

- Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Изд. 4-е, стереотипное. – М. : КомКнига, 2007. – 506 с.
- Белинская О. Е. Текстобразующая роль заголовка в формировании коммуникативной перспективы художественного текста // *Наукові записки. Серія Філологія*. – Вінницький держ. пед. ун-т імені М. Коцюбинського. – №1. – 1999. – С.135-138.
- Вомперский В. П. К изучению синтаксической структуры газетного заголовка // *Искусство публицистики (Проблемы теории и мастерства): Тез. докл.* – Алма-Ата: Казах. гос. ун-т им. С. М. Кирова. – 1966. – С. 82-85.
- Грицюк Л. Ф. До питання про лінгвістичний статус заголовка (на матеріалі англomовної поезії) // *Мовознавство*. – 1989. – № 5. – С. 55-58.
- Гусар М. В. Лінгвокогнітивний і комунікативно-прагматичний аспекти приватних газетних оголошень (на матеріалі сучасної британської періодики): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. Наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / М. В. Гусар. – К., 2004. – 22 с.
- Дейк Т. А., ванн. Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
- Дорофеев Ю. В. Функциональный опис текста (на матеріалі творів російських поетів ХХ століття) : автореф. Дис. ...на здобуття наук. ступеня канд. філологічних наук: спец. 10.02.02 “Російська мова” / Ю. В. Дорофеев. – Харків, 2004. – 16 с.
- Дреселер В. Синтаксис текста / В. Дреселер // *Новое в зарубежной лингвистике*. – 1978. – Вып. 8. – С.11-137.
- Желтоногова Т. Заголовок як компонент структури українського поетичного тексту: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Т. Желтоногова. – Кіровоград, 2004. – 19 с.
- Іванов В. Ф. Техніка оформлення газети: [курс лекцій] / В. Ф. Іванов. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 222 с.
- Коваленко А. М. Заголовок англomовного журнального мікротексту-повідомлення: структура, семантика, прагматика (на матеріалі тижневика Newsweek): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. Наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / А. М. Коваленко. – К., 2002. – 19 с.
- Кухаренко В. А. Интерпретация текста: Учеб. Пособие для студ. пед. ин-тов по спец № 2103 “Иностр. яз” – 2-е изд. перераб. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
- Лазарева Э. А. Заголовок в газете: [учебное пособие для студентов-журналистов] / Э. А. Лазарева. – Свердловск: Изд. Уральского ун-та, 1989. – 96 с.
- Левицкий А. Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного языка. – К. : “АСА”, 1998. – 362 с.
- Литературный энциклопедический словарь / под общ. ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева. – М. : Советская энциклопедия, 1987. – 752 с.
- Мацько Л. І. та ін. Стилiстика української мови: Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; за ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
- Мороховский А. Н. Некоторые основные понятия стилистики и лингвистики текста / А. Н. Мороховский // *Лингвистика текста и методика преподавания иностранных языков: сб. статей / [редкол. : Н. В. Бессмертная и др.]*. – К. : Вища школа, 1981. – С. 3-13.
- Мужев В. С. О функциях заголовков // *Вопросы романо-германской филологии: Уч. зап.* – М. : Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М. Тореза. – 1970. – Вып. 55. – С. 86-94.
- Попов А. С. Синтаксическая структура современных газетных заглавий и ее развитие // *Развитие синтаксиса современного русского языка*. – М. : Наука, 1966. – С. 95-129.
- Сафонов А. А. Стилiстика газетных заголовков // *Стилiстика газетных жанров*. – М. : Наука, 1981. – С. 205-227.
- Словник іншомовних слів / Укл. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К. : Наукова думка, 2000. – 680 с. – Словники України.
- Суворов С. П. Особенности стиля английских газетных заголовков (по материалам “DailyWorker”) // *Язык и стиль*. – М. : Мысль. – 1965. – С.179-195.
- Українська мова. Енциклопедія [редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2000. – 752 с.

Батюк І.,

Львівський національний університет імені Івана Франка

СТИЛІСТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ У МОВІ ТВОРІВ ЯПОНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ (на матеріалі роману Накагамі Кенджі "Бальзамін")

У статті розглянуто приклади використання японськими письменниками діалектів у своїй творчості. Особливу увагу зосереджено на стилістичних особливостях кансайського діалекту у романі Накагамі Кенджі "Бальзамін". Розглянуто лексико-граматичні маркери цього діалекту у романі.

Ключові слова: діалектизми, стилістична функція, кансайський діалект, літературна мова.

В статье рассмотрены примеры использования японскими писателями диалектов в своем творчестве. Особое внимание сосредоточено на стилистических особенностях кансайского диалекта в романе Накагами Кендзи "Бальзамин". Рассмотрены лексико-грамматические маркеры этого диалекта в романе.

Ключевые слова: диалектизмы, стилистическая функция, кансайский диалект, литературный язык.

This article deals with the examples of the usage of dialects in the Japanese writers works. Particular attention is focused on stylistic features of Kansai dialect in the novel "Balsam" written by Nakahami Kenji. We consider lexical and grammatical markers of this dialect in the novel.

Keywords: dialecticisms, stylistic function, Kansai dialect, literary language.

Як відомо, письменники різних народів доволі часто вводять діалектизми у свої твори. Мова персонажів доповнює їхню характеристику. Вона може вказувати на рід занять героїв, на ставлення їх до інших персонажів, визначати освітній та соціальний статус. Діалектні або ідіолектні форми іноді використовуються для характеристики географічної та / або соціальної приналежності героя твору [5, с. 63]. Коли аналізуємо мову твору, то потрібно враховувати частотність діалектизмів, наявність діалектних слів та форм у мові персонажів та автора. Крім того, слід звертати увагу на те, які саме діалектизми вжито у тексті твору (лексичні, морфологічні, синтаксичні, фонетичні) [2, с. 39].

Японські письменники також вводили діалектні елементи у тексти творів для того, щоб зобразити життя народу, передати місцевий колорит при описі японського села і не тільки, створити яскраві мовні характеристики місцевого населення. В українській японістиці, на жаль, тема японських діалектів та їх стилістичної функції у творах японських письменників є маловивченою. Що ж стосується російської японістики, то тут можна навести для прикладу імена таких вчених, як Поліванов Є.Д., Невський М.О., Попов К.А., Бикова С.А., Алпатов В.М. та Лобачов Л.А., які тією чи іншою мірою займалися вивченням та дослідженням японських діалектів.

Метою статті є дослідити стилістичну роль діалектизмів у мові творів сучасних японських письменників, виокремивши при цьому роман Накагамі Кенджі "Бальзамін". Мовні портрети персонажів творів японського письменника Накагамі Кенджі характеризуються широким вжитком діалектних елементів у них.

Перемикання кодів або використання діалекту в художній літературі проглядається через маркування нестандартної вимови або використання діалектних слів, які можуть бути незнайомі для більшості читачів. Що стосується типів кодів, то для письменника, наприклад, є багато можливостей для вибору, так як японська мова не є монолітною, а "сумою" всіх її діалектів, один з яких функціонує як стандартний варіант [6]. Коли письменник обирає діалект для свого твору, він повинен враховувати і той факт, що це може викликати труднощі та роздратування у читачів. Лінгвісти також можуть відзначити деякі неточності вжитого автором діалекту у тексті. З іншого боку використання діалекту є вмотивованим і робить свій внесок у зміст висловлювання. У деякому сенсі, він може змінити наше пізнавальне середовище, сприяти появі відчуття спільності, членства у певній групі, яка може оцінити його вплив. Перемикання кодів викликає почуття солідарності у деяких читачів, а у інших – можливе відчуження. Таким чином, для досягнення ефекту правдоподібності автор повинен враховувати можливі недоліки. У творі діалект служить для характеристики або визначення оповідача чи героя зі соціолінгвістичного боку, але реакція читачів може бути непередбачуваною, почасті через вибраний діалект і наше знання чи незнання його. Це змусить читача задуматися, чому саме цей варіант був вибраний, і які наслідки він може мати. Якщо автор успішно використав діалект, то читачі будуть відчувати себе винагородженими за безсумнівні додаткові зусилля, потрачені на прочитання тексту. Діалекти відрізняються, звичайно, і їх доступністю [5, с. 89]. Як зазначив Бронислав Кобилянський у книзі "Діалект і літературна мова": "Діалектизмів в різних творах художньої літератури може бути більша або менша кількість. Але завжди вірне естетичне почуття міри (яке й покликане керувати компонентами твору) вказує авторові межу, за яку він не повинен виходити, якщо не хоче порушити норми літературної мови твору" [2, с. 37].

Вважається, що літературний текст буде зрозумілішим, якщо його вивчати у паралелі зі стилістичним аналізом, який підкреслює важливу роль мовних кодів тексту і робить значний внесок у розвиток літературної критики.

Слід розрізняти, з одного боку, "цитатне" вживання діалектизмів, коли письменник вводить їх як іноштілевий елемент і читач розуміє, що це мова героїв, а не автора, і, з іншого боку, використання діалектизмів на рівних правах з лексикою літературної мови як стилістично однозначних лексичних засобів. Цитатне вживання діалектизмів у художньому тексті звичайно стилістично мотивовано, якщо автор дотримується міри і не захоплюється незрозумілими читачеві місцевими словами, роз'яснюючи ті діалектизми, які можуть ускладнювати сприйняття" [4]. Дослідник Голуб І.Д. у своїй книзі зазначає, що "при визначенні естетичної цінності діалектизмів у художньому мовленні слід враховувати, які слова вибирає автор. Виходячи з вимоги доступності, зрозумілості тексту, зазвичай відзначають як доказ майстерності письменника вживання таких діалектизмів, які не потребують до-

даткових роз'яснень і є зрозумілі з контексту. Тому часто письменники умовно відображають особливості місцевої говірки, використовуючи декілька характерних діалектних слів" [1]. Автор може застосовувати лексичні, фонетичні, морфологічні та синтаксичні діалектизми, вводячи їх у текст. Слід зазначити, що подані діалектизми певною мірою будуть вибрані та опрацьовані автором. Дослідниця Лаптева О.А. так про це говорить: "(...)письменник для стилизації під усно-розмовну мову може використовувати і такі мовні засоби, які у своїй сукупності в усно-розмовному мовленні насправді не виступають, але здебільшого вживається один або декілька з них. Таким чином, мова письменника виявляється більш оснащеною" [3, с. 65].

Якщо взяти до прикладу Японію, то на її території існує велика кількість діалектів, які є як загальнозрозумілими для японців основних островів країни, так і малозрозумілими. До останніх слід віднести діалекти островів Рюкю. Письменники вживали їх у творах, коли описували традиції островів, релігійні практики, певні історичні моменти, чи вводили діалекти у репліки героїв. Звичайно, це обмежувало читацьку аудиторію решти Японії, або ж навіть ізолювало читачів Окінави. Перед авторами поставав ряд запитань такого характеру: чи використовувати у книзі діалект, якщо більша частина населення Японії не зрозуміє змісту? А якщо, наприклад, написати твір діалектом острова Міяко, то тоді його не зможуть зрозуміти мешканці Йонагуні. Чи слід лише вводити діалект у репліки героїв, чи, може, дописувати його тлумачення, або ж писати усе ієрогліфами. Деякі письменники зовсім уникали діалекту у своїх творах, інші вводили його в окремі абзаци, які або пояснювали або змінювали так, щоб решта японців могла їх зрозуміти [7, с. 9]. Наприклад, діалект можна віднайти у творах таких окінавських поетів та письменників: Накамура Каре, Яманокучі Баку, Цукаяма Іссуй, Такара Бен, Медорума Шюн, Ікеміягі Секіхо, Куші Фусако, Кішяба Джюн, Ошіро Тацухіро, Шіма Цуйоші, Накахара Шін, Шімокава Хіроші, Йошіда Суеко, Яmanoха Нобуко та ін. Однак, жоден з цих творів не був написаний повністю окінавським діалектом, а, навпаки, текст твору пристосовано до широкого загалу читачів.

Не залишилися осторонь цього процесу і письменники основних островів Японії. Серед тих, хто вводив діалектизми у твори зі стилістичною метою були: Нацуме Сосекі, Танідзакі Джюн'ічіро, Муку Хатоджю, Дадзай Осаму, Кавабата Ясунарі та ін. Більшість з них вживала у творах кансайський діалект, поширений у префектурах Хього, Міе, Нара, Сіга, Вакаяма, а також містах Осака та Кіото. Наприклад, найбільш чистий варіант осацького діалекту можна віднайти у творах Каміцукаса Шьокена та Фуджісава Такео.

Бували випадки, коли письменники досконало не володіли діалектом певної префектури, але попри це намагалися його вживати, щоби передати місцевий колорит, вказати на соціальний статус персонажів чи підкреслити місце їхнього проживання. Наприклад, Танідзакі Джюн'ічіро запрошував помічників для перекладу своїх творів діалектом Кансай. Оскільки письменник не походив з району Кансай, то в його роботах можливі були деякі авторські зміни діалекту. Такагі Харуе у своїй книзі "Спогади про дім Танідзакі" (谷崎家の思い出 Tanizakiya no omoide) (1977) зазначав, що наприклад, "Свастику" (卍 Manji) осацьким діалектом перекладала випускниця Осацького жіночого коледжу Такечі Юкіко. Після її шлюбу цю роботу продовжив Такагі Харуе, який жив у домі Танідзакі з березня по серпень 1929 року [14, с. 35]. Таке практикував і Мінакамі Такітаро, коли видавав свій роман "Осака" (大阪 Oosaka), оскільки походив з Токіо. Виправлення у його романі зробила людина, яка жила недалеко від причалу в Осаці. Проте у творі помітні помилки, оскільки деякі одиниці не відповідають осацькому діалекту [11, с. 108].

Накагамі Кенджі – видатний японський письменник, поет і літературний критик, також вживав діалектизми у своїх творах. Оскільки він народився у 1946 році в місті Шінгу (префектура Вакаяма), то більшість героїв його творів розмовляють говіркою шінгу 新宮訛 *Shinguunamari*, що входить до діалекту кішю 紀州弁 *Kishuuben*, або як зараз його називають, діалекту вакаяма 和歌山弁 *Wakayamaben*, котрий своєю чергою належить до нареччя кансай 関西方言 *Kansaihougen*. У книзі есе "Кішю: розповідь про країну дерев і країну коренів" (『紀州：木の国・根の国物語』 (1978)) Накагамі Кенджі зазначає особливості діалектної вимови назви свого рідного міста, протиставляючи її токійському діалекту, який ліг в основу літературної японської мови: 「新宮を、シングウと呼ぶのは、東京弁である。シング、それが正しい。シングウのイントネーションは尻下がりであり、シングは尻上がりである。土地の者で、シングウなどと発音する者はいない。」 [12, с. 21] *Shinguu wo, Shingúu to yobu no wa, Toukyou ben de aru. Shingú, sore ga tadashii. Shingúu no inntoneishon wa shitasagari de ari, Shingú wa shitagari de aru. Tochi no mono de, Shingúu nado to hatsuon wo suru mono wa inai.* "На Шінгу в токійському діалекті кажуть Шінгúу, а правильно – Шінгú. Тон у слові Шінгúу є спадним, натомість у Шінгú – висхідним. Серед місцевих жителів нема таких, які би вимовляли Шінгúу".

У романі "Бальзамін" описується життя в гетто касти буракумін – представників соціальних низів, які зазнавали дискримінації у Японії. З цієї касти походив сам автор. Для більш реалістичного зображення життя героїв Накагамі Кенджі ввів у мову персонажів елементи діалекту, який побутував на території проживання буракумін, а слова автора передав літературною японською мовою. До прикладу можна навести таку цитату:

「フサは女中が怒り出すかもしれないと思って「あかんよと郁男をにらもつける。」 [13, с. 170] *Fusa wa jochuu ga okoridasu kamoshirenai to omotte "Akan yo" to Ikuo wo niramitsukeru.* ("Він подумав, що Фуса і покоївки розсердяться, і сказав, люто глянувши на Ікуо: "Не можна"). Лексема あかん *akan* має значення "поганий, непотрібний, неможливий; ні". Вона є дуже характерною рисою розмовної мови району Кансай. Хоча あかん *akan* не є вульгаризмом, але його можна розглядати як дещо невічливе слово. Можливо, це модифікована версія слова いかん *ikan*, який є скороченою версією いけない *ikenai*, що має значення "бути непотрібним, безнадійним, неможливим" [8, с. 20]. あかん *akan* можна також співставити з літературним 駄目 *dame* "не можна, невдало".

Іншою поширеною лексемою у кансайському діалекті є よっしゃ *yossha* "добре! Супер!", яку використовують на позначення згоди чи захвату. У тексті її вжито у такому реченні: 小声はミツが物を言い、「よっしゃ」と木馬引きが答え... [13, с.109] *Kogoe wa Mitsu ga mono wo ii, "Yossha" to kimmabiki ga kotae ...* (Міцу тихо щось сказала, а перевізник дров відповів: "Добре!..."). У кансайському діалекті часто вживається лексема とこ *toko*, що є

відповідником літературної *ところ tokoro* “місце” [8, с. 130]. У “Бальзаміні” також фіксується ця лексема: 「遠いところやに」母はつぶやいた。 [13, с. 205] “*Tooitokoyani*” *tohahawatsubuyaita*. (“Це далеко”, – прошепотіла мати”).

Окрім того, у творі наявні діалектні елементи інших діалектів: тут вжито лексему префектури Сіга району Кансай, яка співзвучна з такою ж одиницею діалекту Тоса префектури Кочі, що на острові Сікоку. Наприклад, у літературній мові чоловік на позначення себе скаже або 私 *watashi*, або俺 *ore*, або僕 *boku* – “я”, а у творі вжито ще й わし *washi*. Відмінність у значенні полягає лише в тому, що у діалекті Сіга わし *washi* вживають як чоловіки, так і жінки, а у діалекті Тоса – тільки чоловіки. わし *washi* також побутує у діалекті Хіросіми [9; 10]. У творі цю лексему вживає жінка: 「わしが新宮へ行くのつらいんか？」フサに答えず母は立ち上がった。 [13, с. 40] “*Washi ga Shinguu he iku no tsurai n ka?*” *Fusa ni kotaezu haha wa tachigatta* (“Тобі гірко від того, що я їду в Шінгу?” – Мати встала, не давши відповіді Фусі”).

У тексті наявні одиниці інших діалектів наріччя Кансай. Наприклад, тут замість питальної частки どう *dou* вжито діалектну どない *donai*. Вона побутує у діалекті Осаки. У романі зустрічаємо її у такій цитаті: 「フサちゃん悲して寝れんのを知ったが、どないする事も出来んからな」 [13, с. 116] “*Fusachanganashitenerennowoshittotta ga, donaisurukotomodekinkarana*” (“Я знав, що вона засмучена і не може заснути, але не міг нічого вдіяти”). На території Західної Японії вживаються ще й такі варіанти *どねん donen*, *どげん doken*, *どがん dogan*, *どがあ dogaa*, *どぎゃん dogyan*. А от слово *おおきに ookini* є одиницею діалекту Кіото і має значення “дякую”. Воно вжите у такій цитаті: フサは小声で「おおきに」とつぶやき、肩をすくめ、君子の手を取って歩き出した。 [13, с. 78] *Fusa wa kogoe de “Ookini” to tsubuyaki, kata wo sukume, kunshi no te wo totte arukidashita* (“Фуса прошепотіла: “Спасибі”, – знизала плечима, взяла за руку джентльмена і пішла”).

У діалекті Кансай є свої особливості ввічливого мовлення. Найкраще це можна проілюструвати вжитком дієслова *おる oru* “бути”. Зазвичай його використовують у літературній мові, говорячи скромно про свої дії. Але у випадку цього діалекту *おる oru* вживається, коли говорять про дії інших людей [8, с. 30; 10]. І його відносять до ввічливої мови. Тому некорінним мешканцям району Кансай буде образливо чути подібне звертання до себе. Накагамі Кенджі часто вводить це слово у свої діалоги: 「おらんよ。ここにおらん」フサは自分の声が震え自覚もなしに眼に涙があふれるのが不思議だった。 [13, с. 261] “*Oran. Koko ni oran*” *Fusa wa jibun no koe ga furue jikaku mo nashi ni me ni namida ga afureru no ga fushigi datta*. (“Немає. Його тут немає”, – якимось дивно затремтів голос у Фуса, і на очі набігли сльози).

У статті розглянуто деякі приклади вживання діалектних елементів японськими письменниками у своїх творах для певної стилістичної мети. На прикладі роману Накагамі Кенджі “Бальзамін” встановлено, що використання кансайського діалекту у творі є одним зі складових його авторського стилю. Характерним є те, що діалектні елементи наявні у репліках героїв і стосуються як лексичного, так і граматичного рівнів.

Література:

1. Голуб И. Б. Стилистика русского языка : Учеб. Пособие: [Электронный ресурс] / И. Б. Голуб. – М. : Рольф; Айрис-пресс, 1997. – Режим доступа: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook028/01/about.htm>
2. Кобилянський Б. В. Діалект і літературна мова / Б. В. Кобилянський. – Київ: “Радянська школа”, 1960. – 276 с.
3. Лаптева О. А. Русский разговорный синтаксис. Изд. 2-е / О. А. Лаптева. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 400 с.
4. Розенталь Д. Э., Голуб И. Б., Теленкова М. А. Современный русский язык : [Электронный ресурс] / Д. Э. Розенталь, И. Б. Голуб, М. А. Теленкова. – М. : Айрис-Пресс, 2002. – Режим доступа : <http://www.gramma.ru/RUS/?id=6.41>
5. Black E. Pragmatic Stylistics / E. Black. – Edinburg: Edinburg University Press, 2006. – 166 с.
6. Ferencik M. A Survey of English Stylistics: [Electronic resource] / M. Ferencik. – Prešov: University of Prešov, 2004. – 59 с. – Access mode: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ferencik/09.pdf>
7. Molasky M., Rabson S. Southeastern Exposure: Modern Japanese Literature from Okinawa / M. Molasky, S. Rabson. – Honolulu: University of Hawaii Press, 2000. – 362 с.
8. Palter D. C., Slotsve K. Kinki Japanese. The dialects and culture of the Kinki region / D. C. Palter, K. Slotsve. – Tokyo: Tuttle Publishing, 1995. – 176 с.
9. 新広島弁教室: [Electronic resource]. – Access mode : <http://www2e.biglobe.ne.jp/~hayato/hirosima.htm> = Shinhiroshima ben kyoushitsu : [Electronic resource]. – Access mode : <http://www2e.biglobe.ne.jp/~hayato/hirosima.htm>
10. 全国大阪弁を普及協会 [Electronic resource]. – Access mode : // <http://www.osakaben.jp/> = Zenkoku Oosakaben wo fukyuu kyoukai: [Electronic resource]. – Access mode : // <http://www.osakaben.jp/>
11. 田辺聖子. 大阪弁おもしろ草子 / 田辺聖子. – 東京: 講談社現代新書, 1985. – 216 с. = TanabeSeiko. Oosakabennomoshirozoushi / TanabeSeiko. – Toukyou: Koudanshagendaishinsho, 1985. – 216 с.
12. 中上健次. 紀州: 木の国・根の国物語 / 中上健次. – 東京: 小学館文庫, 1998. – 352 с. = NakagamiKenji. Kishuu: Kinokuni, Nenokunimonogatari / NakagamiKenji. – Toukyou: Shougakkanbunko, 1998. – 352 с.
13. 中上健次. 鳳仙花 / 中上健次. – 東京: 新潮文庫, 1980. – 400 с. = Nakagami Kenji. Housenka / NakagamiKenji. – Toukyou: Shinchou bunko, 1980. – 400 с.
14. 安井寿枝. 谷崎潤一郎の作品における関西方言の変遷: 卍、蓼食ふ虫、蘆刈、春琴抄、夏菊、猫と庄造と二人のをんな、細雪 (日本語日本文学特集) / 安井寿枝 // 甲南大学紀要. 文学編. – 神戸: 甲南大学文学部, 2008. – № 153. – С.35-55. = YasuiHisae / Tanidzaki Jun'ichirou no sakuhin ni okeru Kansai hougen no hensen: Manji, Tade kuu mushi, Ashikari, Shunkinshou, Natsugiku, Neko to Shouzou to futari no onna, Sasameyuki (Nihongo Nihon bungaku tokushuu) / Yasui Hisae // Kounan daigaku kiyou. Bungakuhen. – Koube: Kounan daigaku bungakubu, 2008. – № 153. – С. 35-55.

Bekhta N. I.,
Ivan Franko National University, Lviv

THE ONTOLOGY OF YOU IN THE SECOND-PERSON FICTION

Стаття присвячена онтологічній сутності прономінального маркера другої особи (You) в англійській художній оповіді від 2-гої особи, що спричинено відсутністю нарратологічного інструментарію для художньої практики аналізу варіативного функціонування займенника від 2-гої особи.

Ключові слова: художня література від 2-гої особи, текстовий займенник you, нарративне you, оповідь від 2-гої особи.

Статья посвящена исследованию онтологической проблематики прономинального маркера второго лица (You) в англоязычной художественной наррации от 2-го лица, что вызвано отсутствием нарратологического инструментария для художественной практики анализа вариативного функционирования местоимения от 2-го лица.

Ключевые слова: художественная литература от 2-го лица, текстовое местоимение you, нарративное you, повествование от 2-го лица.

The article deals with the difficulties connected with the study of second-person fiction due to the lack of narratological tools precise enough to capture the sophistication of fictional practice. A cursory examination of textual you reveals a rich diversity of functions attaching to the pronoun.

Key words: second-person fiction, textual you, narrative you, second-person narrative.

Second-person narrative may be defined as any narration that designates its protagonist by a second-person pronoun. This protagonist will usually be the sole focalizer, and is generally the work's narratee as well. In most cases, the story is narrated in the present tense. The most common type of second-person narrative, what might be termed the 'standard' form, is also the closest to more traditional forms of narration. In it, a story is told, usually in the present tense, about a single protagonist who is referred to in the second person; the 'you' also designates the narrator and the narratee as well. Yet it is not always helpful to delimit, via more or less convenient formal markers, the modal status of the referents of you.

The purpose of this article is to describe the ontological status of pronominal form *you* within the British narrative discourse.

One of the chief difficulties connected with the study of second-person fiction, is the lack of narratological tools precise enough to capture the sophistication of fictional practice. Even a cursory examination of textual you reveals a rich diversity of functions attaching to the pronoun. Refinement of the poetics of second-person fiction depends on our developing a descriptive nomenclature adequate to the sometimes fugitive elements of what we might call the phenomenology of reading you and the phenomenology of the Reading You. This is another way of saying that the ontology of you in second-person fiction derives from the discourse model we adopt in attempting to process instances of the pronoun.

Working within a research tradition that extends back to Karl Bühler's discussion of **deixis** in *Sprachtheorie* (published in 1934), we can define deictic expressions: person deixis, spatial deixis and temporal deixis – terms like *here, this, now, I, and you* – as “those linguistic elements whose interpretation in simple sentences makes essential reference to properties of the extralinguistic context of the utterances in which they occur” [1, p. 259]. Thus, deixis designates “the way an expression is anchored to some essential point in context” [6, p. 274]. The meaning of a word is determined entirely by its context. In fact, language theorists have developed a variety of explanatory models to account for this grammaticalization of context through deixis. R. Jakobson invokes the concept of “**shifters**”. Any linguistic code contains a particular class of grammatical units which O. Jespersen labeled **shifters**: the general meaning of a shifter cannot be defined without reference to the message. Shifters are distinguished from other constituents of the linguistic code solely by their compulsory reference to the given message [5, p. 193-230].

O. Ducrot and Tz. Todorov likewise emphasize what might be termed the **message-specific character**, or context sensitivity, of deictic terms. Deixis are expressions whose referent can only be determined with respect to the interlocutors. E. Benveniste has shown that deixis constitute an eruption of discourse within language, since their very meaning, “even though it depends on language, can be defined by allusion to their use” [2, p. 252]. Deictic expressions do not have the function of characterizing objects to which these expressions will refer. Their meaning cannot be described independently of their use, but is dependent on the situation of a speech-event, the extralinguistic context of an utterance. The meaning of deictic expressions changes with the utterer and with his position in space and time.

There are two types of discourse models which are assigned to entities referenced by you. By “discourse models,” D. Herman means dynamic interpretive frames which writers and readers of narrative discourse collaboratively construct [7] and that D. Schiffrin describes as “models which are based on a patterned integration of units from different levels of analysis” [10, p. 22; 4, p. 445-479].

The chief concern here is **person deixis**. Ever since the work of E. Benveniste [2, c. 225-36, 251-58], traditional conceptions of person deixis have used the idea of participant roles to ground a distinction between first- and second-person pronouns and third-person pronouns. According to this tradition, I and you, by grammatically encoding the roles of addressor and addressee, designate participants in a current discourse situation. By contrast, he, she, and they designate not participants in the current discourse, but rather elements of the context of the discourse. By sketching the forms and functions of textual you in British postmodern fiction – a narrative told entirely or partly in the second person one can work towards an enriched poetics of second-person narratives. In second-person fictions, the deictic force of textual you helps to decenter the modal structure of the narrative universes built up by those fictions [9, p. 43-113]. Narrative you produces an ontological hesitation between the virtual and the actual by constantly repositioning readers, to a indeterminate degree,

within the emergent spatiotemporal parameters of one or more alternative possible worlds. Thus it necessary to work out the conceptual tools of second-person fictions engaged in the postmodernist foregrounding of ontological issues [8, p. 3-40].

In the context of a British second-person fiction, discourse model prompts us to construe the entity as being more or less virtual with respect to our world(s), the world(s) in which we design and interpret stories. M. Fludernik herself proposes a suggestive new typology ("homocommunicative," "heterocommunicative," and "homoconative") by means of which we can rethink the relations between fictional reference and address in the context of second-person fiction [4, p. 445-479]. Taking a different approach to narrative you, this discussion situates both the referential and address mechanisms of you amid an array of discourse functions attaching to the pronoun, in a more or less accentuated fashion, in different narrative contexts.

As D. Herman states, the referential mechanisms associated with textual you pertain to one functional subtype of the pronoun, a subtype marked by an uncoupling of the grammatical form of you from its deictic functions. Thus, you may be termed "deictic transfer" another species of which produces the functional subtype known as impersonal or generalized you. By contrast, the address mechanisms of narrative you can be respecified as a convergence between the grammar of you and its deictic profile. This convergence between the form and functioning of you, like their uncoupling, yields two functional subtypes by D. Herman: (1) "fictionalized address," which entails address to and/or by the members of some fictional world and thus constitutes "horizontal" address; and (2) "actualized address" or "apostrophe," which entails address that exceeds the ontological threshold of a fiction to reach the audience, thus constituting "vertical" address [7].

Yet another discourse function triggered by you, arguably of crucial importance to second-person fictions, is the discourse function labelled "double deixis." A discourse model that accommodates doubly deictic you will assign both virtuality and actuality to the entity or entities indexed by narrative you. Or, to put the point another way, double deixis is a name for the ontological interference pattern produced by two or more interacting spatiotemporal frames – none of which can be called primary or basic relative to the other(s) – set more or less prominently into play when we read fictions written in the second person. At issue, then, are, in the opinion of D. Herman, five functional types of textual you, types that must be accommodated within an enriched discourse model for narrative discourse in the second person: (1) generalized you (2) fictional reference (3) fictionalized (= horizontal) address (4) apostrophic (= vertical) address (5) doubly deictic you [7].

A survey of you in fiction indicates the complexity and variety of the discourse functions attributable to the pronoun. Before characterization of these functions, specification of their interrelations on the basis of modal criteria, however, it is necessary to reexamine textual you via linguistic theories of deixis. More specifically, linguistic conceptions of person deixis can help illuminate the nature and scope of doubly deictic you vis-a-vis the other modalities of you.

Literature:

1. Anderson S. R. and Edward L. Keenan. "Deixis" // Timothy Shopen (ed.), *Language Typology and Syntactic Description III : Grammatical categories and the lexicon*. – 1985, Cambridge : Cambridge University Press. – P. 259-308.
2. Бенвенист Э. *Общая лингвистика* / Э. Бенвенист ; [пер. с фр. / общ. ред., вступ. ст. и коммент. Ю. С. Степанова]. – [изд. 2-е, стереотипное]. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 448 с.
3. Ducrot O., Todorov Tz. *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*. Paris, 1972. – 470 p.
4. Fludnik M. *Second Person Narrative*. – *Style* 28. 3 (Fall 1994). – P. 445-479.
5. Fludernik M. *Shifters and Deixis: Some reflections on Jacobson, Jespersen and reference*. – *Semiotica* 86 – ¾ (1991). – S.193-230.
6. Frawley W. *Linguistic Semantics*. – New Jersey : Lawrence Erlbaum Associate Publishers. – 1992. – P. 274 – 283.
7. Herman D. "Textual 'You' and double deixis in Edna O'Brien's 'A Pagan Place.'" – *Second-Person Narrative*". *Style*. FindArticles.com. 05 Feb, 2009. http://findarticles.com/p/articles/mi_m2342/is_n3_v28/ai_16988714
8. McHale B. *Postmodernist Fiction*. – New York : Methuen, 1987. – P. 3-40.
9. Pavel Th. *Fictional Worlds*. Cambridge : Harvard UP, 1986. – 178 p.
10. Schiffrin D. *Approaches to Discourse*. – Oxford, UK; Cambridge, Mass., USA : Blackwell, 1994. – 470 p.

Беценко Т. П.,

Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка

ТЕКСТОВО-ОБРАЗНА УНІВЕРСАЛІЯ ЯК МОВНОСТРУКТУРНИЙ ЗАСІБ ІМПРОВІЗАЦІЙНОГО ТВОРЕННЯ ДУМ

Стаття присвячена розглядові природи мовних структур, їхній властивості служити імпровізаційному відтворенню героїчного епосу. Увага зосереджена на аналізові у загальних рисах мовних одиниць – текстово-образних універсалій, що забезпечують збереження цілісності тексту, його упізнаваність, а також сприяють ефективному здійсненню фольклорної комунікації.

Ключові слова: імпровізація, мова думи, текстово-образна універсалія.

Статья посвящена рассмотрению природы языковых структур, их способности служить импровизационно-воссозданию героического эпоса в процессе живой фольклорной коммуникации.

Ключевые слова: импровизация, язык думы, текстово-образная универсалия.

The article considers the nature of linguistic structures and their ability to serve as improvisational recreating the heroic epic in the course of live folklore communications.

Keywords: improvisation, the language of дума, textual-image universal.

Численні висновки дослідників героїчного епосу (В. Шелест, М. Підгорбунський, С. Грица, М. Дмитренко, М. Стратілат та ін.) свідчать, що думи – відповідно до специфіки виникнення, побутування та взагалі існування жанру – зародилися в усномовному народному середовищі (ймовірно, козацькому), цим же шляхом і поширювалися. Водночас особливими були способи запам'ятовування текстів означеного жанру, а відтак – і їхнього словесно-образного відтворення.

У зв'язку з цим метою нашого дослідження є з'ясування, з допомогою яких мовноструктурних одиниць здійснювалося творення і відтворення текстів дум як епічних зразків в умовах живої фольклорної комунікації.

Для досягнення мети необхідно розв'язати такі завдання: з'ясувати специфіку мовноструктурної організації епосу; розглянути механізми мовнообразної організації дум як епічних творів в умовах живої фольклорної комунікації; окреслити основні ознаки текстово-образних універсалій як базових різноструктурних одиниць мовнообразної організації дум.

Відзначимо, що питання про мовні засоби імпровізаційного творення / відтворення текстів дум порушено вперше. Натомість імпровізаційно-відтворювальний характер народних дум визнано їх феноменальною рисою.

Цю ознаку М. Дмитренко виділяє з-поміж інших характерологічних рис думового епосу, подаючи дефініцію жанру: “Думи виконують, як правило, експресивним імпровізованим у межах традиції соло – речитативом <...>” [5, с. 44]. Імпровізація (лат. несподіваний) – “різновид творчості, який здійснюється швидко, безпосередньо, без попередньої підготовки шляхом фіксації вільного потоку асоціацій” [7, с. 418], “характерна специфіка виконання творів усної народної словесності, які зберігаються у пам'яті виконавців і кожен раз у процесі відтворення в рамках своєї традиційної жанрової форми, залежно від індивідуальних особливостей виконавця, зазнають різного ступеня змін” [12, с. 161]. У результаті виникають численні варіанти тексту фольклорного твору в процесі усного побутування при збереженні його основного змісту.

Постає запитання: що необхідно співцеві (оповідачу) для того, щоб імпровізувати? Крім знання та дотримання специфіки жанру взагалі, законів римування, метрики, образів, мотивів, архітекtonіки твору і способів їх реалізації, обов'язкове володіння та дотримання правил використання мовного матеріалу – зокрема, “поєднання фольклорних сегментів тексту” [7, с. 418]. Імпровізація передбачає знання поетичної мови фольклору (жанру взагалі, окремих текстів зокрема). Імпровізуючи, виконавець “активізує” в пам'яті (тобто відбирає) не окремі слова, а мовні структури (конструкції) – формули (по-іншому – текстово-образні універсалії), які є готовими формами, комбінує їх і створює цілісне висловлювання.

Звичайно, міра (ступінь) імпровізації залежить від творчого таланту оповідача. Відзначаючи, що імпровізація є однією з характеристичних ознак фольклору, дослідники вказують на брак розвідок у цьому напрямку: “Але все ж поки що мало уваги приділялося механізму імпровізаційної техніки і способам її виявлення, враховуючи взаємодію слова і музики” [4, с. 228].

Імпровізація передбачає виникнення та використання мовних “заготовок” у фольклорно-поетичному дискурсі. Засвоєння таких “заготовок” зумовлювало при потребі їхнє автоматичне відтворення у процесі фольклорної комунікації (виконавець “творив” – імпровізовано відтворював – з деякими видозмінами – коливаннями – фольклорний текст). Імпровізування було можливе тому, що існували певні правила, художні канони побудови (конструювання) фольклорних жанрів. Такими правилами і прийомами є мовні закони конструювання фольклорного тексту, реалізація яких очевидна на прикладі існування повторюваних різноструктурних мовних одиниць, що в літературознавчих (а почасти і в мовознавчих) фольклористичних працях отримали назву формул. На наш погляд, цей термін дещо не конкретизований як для лінгвістики. Якнайточніше мовну специфіку (механізм творення та функціонування) повторюваних структур, використовуваних для імпровізації дум (також інших фольклорних творів) відображає термін *текстово-образна універсалія*.

Термін текстово-образна універсалія, порівняно з терміном формула (останній кваліфікують по-різному: як структурні частини твору (Г. Мальцев), як загальні місця – стійкі повтори компонентів словесного матеріалу (опорних тем, образних стереотипів, постійних епітетів й інших тропів (Т. Івахненка)), як групу слів, що регу-

лярно використовується в тих самих метричних умовах для вираження встановленої суттєвої ідеї (М. Перрі), як універсальну властивість поетичної мови усної поезії (М. Кумахов та ін.) – конкретніший, точніший, оскільки містить зміст “загальна назва стійкого вислову; модель побудови, фрази-кліше”. Він об’єднує різнорівневі стійкі повторювані мовні одиниці, водночас передбачає їх розташування, встановлення ієрархічного підпорядкування, визначення побудови, семантики, поетичних функцій у текстовому континуумі.

Текстово-образна універсальія (ТОУ) становить образно-змістову єдність, реалізовану в лінійно представлених граматичних структурах – повторюваних мікро– і макроодиницях думового тексту. Залежно від текстової функції це поняття співвідноситься не тільки з *формулою*, а й із *символом, концептом, моделлю, текстовою нормою*.

Так, взаємонакладаються поняття текстово-образної універсальії та формули щодо атрибутивних текстово-образних універсальій (*сира земля, білі руки*), субстантивних (*батько-мати, Киїля-город*), вербальних текстово-образних універсальій, зокрема складних форм (*бере-хапає, квилити-проквиляти*) і складених (*штити, шанувати, поважати; шукати та питати*), адвербіальних (*рано-пораненько, тяжко-важко, тяжко і важко*).

Також термін “формула” стосовно до текстово-образної універсальії використовуємо: а) коли маємо на увазі модель її побудови, б) коли структура (мікроодиниця) становить стійкий словесний комплекс, “застиглу”, незмінну форму висловлення. Отже, в текстово-образній універсальії поєднано поняття формули і лінгвістичне тлумачення її структури. Текстово-образні універсальії засвідчені на рівні слова, словосполучення, речення й прикметності творам окремого жанру.

Текстово-образна універсальія – це мовна модель, співвіднесена з відповідним значенням. Наприклад, модель “прикметник + іменник” позначає предмет та його ознаку; модель “іменник у непрямих відмінках + дієслово” становить назву предмета, до якого (на який) спрямована дія, і т. ін.

Серед епічних текстово-образних універсальій розрізняємо мікроструктури та макроструктури.

Мікроструктури – мінімальні одиниці (сполуки), які не підлягають подальшому членуванню; це словосполучення, складні слова й прийменниково-іменникові форми та утворені на їхній основі ускладнені варіанти текстово-образних універсальій у межах речення (адвербіальні, вербальні текстово-образні універсальії).

Макроструктури – текстові одиниці, співвідносні з реченням (предикативні текстово-образні універсальії), фігури думки, стилістичні фігури – звороти і синтаксичні побудови, які посилюють естетичний вплив мови; фігури паралелізму та періоди, стилістично-композиційні текстово-образні універсальії.

Текстово-образні універсальії співвіднесені з поняттям фольклоризмів. В одних випадках вони збігаються (епітетні структури), в інших – окремі фольклоризми використовуються для побудови текстово-образних мікроструктур (адвербіальних текстово-образних універсальій) та макроструктур (фігур паралелізму, періодів тощо). Їх об’єднують такі риси, як стереотипність, канонізованість, повторюваність та ін. І фольклоризми, і епічні текстово-образні універсальії як елементи фольклорних текстів становлять фольклорну картину світу. В одній мікро– та макроструктурі текстово-образних універсальій можуть бути одиниці, співвіднесені з поняттями міфологеми й концепту.

Основні *функції* текстово-образних універсальій – слугувати засобами побудови, запам’ятовування та імпровізаційного відтворення епічних творів. Відповідні структури є одиницями, за допомогою яких відбувається усномовне спілкування; вони виконують функцію актуалізаторів специфічної фольклорної комунікації. Складні слова, сурядні чи підрядні сполучення слів (*батько-мати, хліб-сіль, дрібний мак*), речення, які беруть участь у текстовій організації думового епосу, визначають: 1) стильову лінію аналізованих творів, 2) концентрацію тематично-подієвого та емоційно-образного змісту, 3) розгортання сюжету (вказують на “рух” сюжету через відповідні компоненти).

Текстово-образна універсальія як конструктивна текстова одиниця, як оперативна одиниця мовної пам’яті – не закріпилася, незмінна структура. Це певний каркас – схема (з урахуванням тематично-подієвих, архітектонічних та ін. нюансів), що дозволяє творчо використовувати наявний у мовній свідомості матеріал.

Існування варіантів дум у першу чергу зумовлено існуванням варіантів слововираження. Пор., наприклад, варіанти текстово-образної універсальії *голову зняти* у різних варіантах думи (цит. за виданням [13]) “Втеча трьох братів з города Азова, з турецької неволі”: *з пліч голову зняти* (I варіант), *з пліч голову здіямати* (III, IV варіанти), *головку, як галку, з пліч ізняти* (V варіант), *з пліч голови знімати* (VI варіант), *з пліч голову здіямати* (VII варіант), *здіямати головоньку з пліч* (VIII варіант), *голову з пліч ізнімати* (X варіант), *голову козацьку молодецьку з пліч здіямати* (X варіант), *голову здіямати* (XII варіант), *з пліч голову здіямати* (XIII варіант), *з пліч голову здіямати* (XIV варіант), *з плеч головоньку зняти* (XV варіант), *головку з плеч зняти; головута й од плеч одрубати* (XVI варіант), *з плеч голову ізняти* (XVII варіант), *голову з пліч знімати* (XVIII варіант).

Видозміни текстово-образної універсальії відбуваються на внутрішньому та зовнішньому рівнях: на внутрішньому – за рахунок фонетичних, словотвірних варіантів слів; на зовнішньому – за рахунок ускладнення текстово-образної універсальії іншими компонентами, також за рахунок зміни порядку їхнього розташування.

Отже, запам’ятовування (утримання у пам’яті) текстового матеріалу, крім того, що здійснювалося з допомогою конструкцій як своєрідних індикаторів (маркерів) думового тексту, обов’язково схематизовано проектувалося у свідомості мовця на ієрархічну підпорядкованість (тобто ідентифікувалося із входженням у структуру більш складну; при цьому засвоювалася різнорівнева специфіка взаємозалежності та взаємопідпорядкування мовних одиниць у цілісності).

Для того, щоб імпровізувати, митцеві треба було осмислити (зрозуміти, пізнати, усвідомити) граматику жанру – засвоїти домінуючі у стильовому відношенні лексико-синтаксичні конструкції, з допомогою яких – способом “зчеплення”, “ланцюгового нанизання” та взаємопідпорядкування – вдавалося б імпровізувати, проте у межах жанру, відтворити свій варіант тексту думи.

Мова (зокрема граматична система кожної етнічної мови) засвідчує у своєму складі наявність базових конструкцій (моделей), з допомогою яких твориться численна кількість похідних. Стосовно української мови – це,

зокрема, конструкції – моделі типу **прикметник + іменник** (“означення + означуване”; предмет і його ознака): у думках – *дрібні сльози, дрібний мак, червоні чобіточки, біле тіло, біла рука, білі ніжки, червона китайка, рання зоря, свята неділя, бідна вдова, бідний козак, темна ніч, ясне сонце, чисте поле, зелені байраки, турецька земля*; **іменник + іменник** (предмет + предмет): у думках – *річка Самарка, город Козлов, город Азов, Дунай-ріка, Азов-город, Кефа-город, стрілки-яничарки, срібло-золото, хліб-сіль, отець-мати, срібло та золото, хліб та сіль, отець та мати*; **прислівник + дієслово** (“дії і обставини, що характеризують (визначають дії)”): *гірко плакати, гірко плакати-ридати; жалибно квилити, жалибно квилити-проквиляти*; **дієслово + дієслово** (дієслово + дієслово + дієслово): *итити-шанувати, думати-гадати, клясти-проклинати, лаяти і проклинати, почитати і поважати; итити, шанувати і поважати*; **іменні частини мови + дієслово** (“дії та предмети, на які (до яких) спрямовані дії”): *до города Козлова прибувати; молитви сотворяти; у отця-матері прощення брати; у степи в’їжджати; до теренів, до байраків прибувати; до города Січі прибувати; до отця, до матері, до роду прибувати; до Осаул-могили прибувати*; **числівник + іменник** (“предмети і їх кількості”): *три братики, три пучки тернини, двоє кайданів, три рази*.

Це – найпростіші (базові) моделі. На їхній основі формуються ускладнені різновиди. Наприклад: плакати-ридати: *гірко плакати-ридати – гірко плакати-ридати, дрібні сльози проливати; гірко сльозами плакати-ридати та ін.*; хліб-сіль: *хліб-сіль уживати – хліб-сіль з упокоєм уживати – хліб-сіль з упокоєм вічний час уживати та ін.*

Унікальна властивість мовних конструкцій мати універсальний характер на всіх рівнях – “прилаштовуватися” – плавно видозмінювати свої синтаксичні функції у реченні (висловлюванні) – наприклад, здатність атрибутивної конструкції реалізуватися у функції адвербіальної з семантикою місця (у *християнські городи підвезти; визволь, Боже, на ясні зорі, на тихі води, у край веселий, у мир хрещений*), часу (*ранньою зорею, у святую неділеньку, ночної доби*), способу дії (*білим лебедоньком перепливи, ясним соколоньком перелети, малим-невеликим перепелоньком перебіжи*) та ін.

Запам’ятовування базових жанрових конструкцій (і їхнього лексичного наповнення) створювало умови для оперування ними у процесі імпровізації. При цьому мовні механізми людської психіки (механізми мовотворення тексту, що є її вродженими здібностями, властивостями) дозволяли виконавцеві варіювати (відповідно до потреб ритмо-мелодійної побудови висловлювання) форму конструкцій: *плакати-ридати – плакати і ридати; плакати та ридати і т. ін.*; *хліб-сіль – хліб да сіль, за хліб, за сіль*.

Активний пошук відповіді на питання: у чому полягає специфіка імпровізаційного творення (відтворення) текстів народних дум – спричинив усвідомлення того (на основі наукових дослідів), що основним засобом у цьому процесі фольклорної комунікації виступає, звичайно, мова. Усномовний характер творення та поширення дум з участю кобзарів (сліпих музик) є переконливим свідченням, що словесний компонент – провідний у організації текстової структури дум. Він (словесний компонент) проектується на рівень конструкцій з відповідним лексичним наповненням. Володіння такими конструкціями, вміле оперування у процесі фольклорної комунікації – свідчення майстерності (таленту виконавця).

Взагалі думи – особливий жанр фольклору щодо умов побутування та збереження. Але, треба відзначити, що імпровізований характер мовної репрезентації епічних текстів був характерний і для творів давніших – билин, а також інших різновидів епосу. У всіх випадках запам’ятовування та відтворення тексту здійснювалося з допомогою конструкцій (текстово-образних універсалій) (це підтверджують численні дослідження, присвячені вивченню мови та стильової манери виконавців билин).

З’ясування специфіки імпровізаційного творення / відтворення епічних фольклорних жанрів дозволяє нам поновому осмислити специфіку та призначення самої мови – як універсальної знакової системи, як системи систем, що засвідчує свою універсальність на різних своїх рівнях, у різних функціональних виявах, у різних умовах (способах, прийомах) реалізації. Можна висловитися, що мова – поліуніверсальна (так само, як і поліфункціональна). Поліуніверсальність мови (її граматичних одиниць – структур (конструкцій) моделей) – факт, що свідчить про наявність базового матеріалу, який складає основу структури мови, і водночас забезпечує конкретну реалізацію (стильову, жанрову) цих структур (тобто вибірковість) – відповідно до сфери функціонування. Знання базового мовного матеріалу – синтаксичних структур (граматичного матеріалу з урахуванням лексичного компонента) дозволяє мовцеві ефективно ним оперувати, отже, засвідчує рівень володіння як мовою взагалі, так і репрезентує рівень володіння стильовими нормами (наприклад, нормами офіційно-ділового стилю, наукового; у нашому випадку – фольклорно-жанровими нормами мови дум).

Феномен фольклорної імпровізації (на прикладі мови дум) дозволяє пізнати ще одну феноменальну рису мовної (мовленнєвої (лінгвальної) психоментальної) діяльності людини: здатність (властивість) запам’ятовувати конструкції, структури – схеми, моделі як вихідний (базовий) матеріал для творення (і відтворення) макроконструкту в цілісності, з дотриманням канону, традиції тощо. Взагалі ж імпровізація фольклорних текстів – спосіб індивідуальної (виконавської) реалізації традиційного колективного національно-культурно-мовного досвіду з допомогою різноаспектних та різнорівневих способів і прийомів.

Література:

1. Беценко Т. Мова думового епосу : Словник епітетів, складних слів, тавтологічних і плеонастичних структур, географічних найменувань і релігійних понять. / Т. П. Беценко – Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. – 400 с.
2. Беценко Т. Мова думового епосу : структура, семантика, функції : [монографія]. / Т. П. Беценко – Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. – 108 с.
3. Грица С. Й. Мелос української народної епіки. / С. Й. Грица – К. : Наук. думка, 1979. – 247 с.
4. Грица С. И. Украинская песенная эпика. – М. : Сов. композитор, 1990. – 262 с.

5. Дмитренко М. Жанрова специфіка українських народних дум / М. Дмитренко // Дивослово. – 2008. – № 9. – С. 40-44.
6. Іваницький А. Українська народна музична творчість. / А. Іваницький – К. : Музична Україна, 1990. – 335 с.
7. Літературознавча енциклопедія / автор-укладач Ковалів Ю. І. – К. : Академія, 2007. – Т. І.
8. Народні думи: [зб. / упоряд., пер., прим. С. Мишанича] – К. : Дніпро, 1986. – 173 с. [НД 1986].
9. Підгорбунський М. Кобзарі та бандуристи в Україні / М. Підгорбунський / Київська старовина. – 2003. – № 4. – С. 170-175.
10. Путилов Б. Н. Эпическое сказительство : Типология и этническая специфика / Путилов Б. Н.–М. : Издат. фирма "Восточная литература" РАН, 1997. – 295 с.
11. Стратілат А. Думи в контексті виконавських традицій українського кобзарства / А. Стратілат // Пам'ять століть. – 2007. – № 6. – С. 124-130.
12. Українська фольклористика : словник-довідник – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 448 с.
13. Украинские народные думы / [підг. текстів, вст.ст. Б. П. Кирдана]. – М. : Наука, 1972. –560 с.
14. Українські народні думи : в 5т. / [упорядкув.: Дмитренко М. К., Грица С. Й., Довженок Г. В., пер. Дмитренка М. К., Грици С. Й.; ст., ком., прим. Довженок Г. В., Ясенчук А. Ю., Шевчек Г. М. та ін; за заг. ред. Дмитренка М. К., Грици С. Й.; від. ред. Скрипник Г. А.]. – К. : ІМФЕ НАН України, 2009. –ТІ : Думи раннього козацького періоду – 2009. –856 с.
15. Шелест В. Думи – козацький епос // Київська старовина. – 1993. – № 6.

Брацкі А.,

Гданський університет (Польща), Київський національний університет імені Тараса Шевченка

(НЕ)ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ КОДИФІКАЦІЇ МОВЛЕННЯ (на прикладі суржик)

У статті розглядається низка теорій про різновиди суржик та можливість його кодифікації під час аналізу записаних висловлювань, де наявні елементи суржик. Таким чином доведена неможливість і непотрібність кодифікування цього способу мовлення.

Ключові слова: кодифікація мови, мішані мови, мовлення, суржик.

В статье рассмотрен ряд теорий о разновидностях суржика и возможности его кодификации при анализе записанных высказываний, содержащих элементы суржика. Таким образом, доказана нецелесообразность кодифицирования этого типа речи.

Ключевые слова: кодификация языка, смешанные языки, речь, суржик.

The article deals with some theories of surzhyk's varieties and the possibility of its codification with the analyze of the recorded speech, where there are elements of surzhyk. Thus it is proved impossible and unnecessary to codify this manner of speech.

Keywords: language codification, mixed languages, speech, surzhyk.

Приводом до написання цієї статті стали різні спроби класифікації типів суржик, здійснені, зокрема, О. Тараненком, Л. Біланюк, М. Флаером [6; 10; 12]. Класифікація Олександра Тараненка містить поділ на: а) спонтанне мовлення недостатньо освічених осіб, які незадовільно володіють як українською, так і російською мовами, а крім того, байдуже ставляться до способу та якості мовної комунікації; б) мовлення осіб, які усвідомлюють відмінність української і російської мови, проте відчують у своєму мовному середовищі деяку неprestижність української та її нижчу вартість; в) небажане засмічення української мови, спричинене індивідуальним рівнем мовної компетенції мовця [6, с. 666]. При зіставленні теоретичних принципів з такою класифікацією виявляється, що в ній не звертається увага на різномовну диглосію, а на перший план висуюються зовнішні чинники появи суржик, такі як мовна компетенція, брак відчуття мови або ступеня важливості тієї чи іншої мови.

Американська дослідниця Лада Біланюк виділяє такі різновиди суржик: урбанізовано-селянський, селянсько-діалектний, совєцько-український, міський білінгвальний, постсовєцький [12]. Домінантою цього поділу є визначення часопросторових рамок явища, доведення його мінливості й браку можливості еволюції в історичній перспективі, що рішучо припиняє будь-яку дискусію про потенційне *continuum* – дореволюційний суржик → сучасний суржик, стверджуючи, що цей термін називає, можливо, подібні, проте різні за своєю істотою явища. Вдалим у згаданій праці є висновки, в яких суржик визначається як антимова та визнається, що не існує можливості остаточного наукового опису цього явища з огляду на брак у ньому будь-якої структури й систематичності [9]. Монографія Л. Біланюк, однак, стосується передусім загальних питань – мовної політики та стану національної культури незалежної України в історичній та сучасній мовознавчій перспективі, тож явище суржик зі зрозумілих причин є лише елементом ширшої розповіді та розглядається радше принагідно.

Майкл Флаер описує своєрідну спробу класифікації й певної систематизації використання суржик як про впорядкування безладу. Дослідник наводить деякі типи, на його думку, лексичні елементи, що відрізняють суржик від українського та російського стандарту, і навіть береться за систематизацію помічених відмінностей, зводячи їх до форми контрактивних граматичних порівнянь. Проте він сам наприкінці своєї розвідки відходить від цієї ідеї, вбачаючи у цьому гібриді лише деяку послідовність на рівні фонетичних і флексійних процесів [10].

Згадані вище спроби класифікації суржик не дають задовільних результатів, що змушує поставити тезу про неможливість і його кодифікування. Опису явища, історії його виникнення, природі, характерним рисам тощо присвячено низку наших праць, зокрема статтю з узагальненим описом та пропозиціями дефініції явища [1] та монографію, де суржик репрезентовано в діахронічному та синхронічному висвітленні [13]¹. Завдяки цьому, спираючись також на останню, присвячену цій темі, роботу Лариси Масенко [4], у нашій статті можемо перейти до формулювання необхідних тверджень та фактичного аналізу вибраних прикладів.

***

Твердження перше: Сам суржик як безформна маса слів і словосполучень з двох мовних стихій є не стільки продуктом підривання російською мовою структури української літературної мови, скільки структур великої групи її територіальних варіантів – діалектів і говірок, а також соціальних різновидів – соціолектів.

Постає питання: як це можливо, щоб особи з різних регіонів України, говорячи “по-своєму”, могли порозумітися? Тут хотілося б зазначити черговий аспект, який відрізняє суржик XIX століття від сучасного. Ключем до відповіді є загальне знання російської мови (наразі!), що не було поширене в Україні XIX століття. Тобто, з цього випливає твердження друге, “суржикомовні” особи з описаної вище ситуації більшою або меншою мірою володіють або розуміють російську й українську мови (або діалект останньої). Російське слово постає у такій ситуації чинником на кшталт однозначно зрозумілого елементу мовлення – парадоксально, вживання русизмів є формою втечі від неточності, неоднозначності чи незрозумілості; це вияв невпевненості у своїй мові, що можна розуміти й пояснювати по-різному².

¹ У монографії подано розлогий список робіт, присвячених різним аспектам вивчення суржик.

² Процес підривання зв'язку українців з українською мовою за радянських часів детально ілюструє колективна робота за редакцією Л. Масенко [3]; зв'язок політики з мовою та сучасний стан суспільства в пострадянській період з огляду на мову – © Брацкі А., 2012

Твердження третє, або робоча дефініція гібридного російсько-українського мовлення: суржик – це сукупність ідіолектів, занурених у простір різномовної диглосії [1, с. 141], яка базується на тезі Юрія Шереха, що “суржик на Україні – різновид української мови. Поза Україною суржику нема, і вживає його людність України” [11, с. 40].

У контексті сказаного для отримання комплементарних результатів необхідні польові дослідження, якими треба охопити всю територію України, не обмежуючись при цьому записом висловлювань респондентів, а розшукуючи всі прояви цього мовного гібриду.

Спосіб реалізації завдання: Реєстрація висловлювань респондентів у дослідженнях такого зразка з об’єктивних причин має відбуватися за вилученням деяких даних, які зазвичай використовуються при анкетуванні. Це ім’я, прізвище (в нашій праці вони ми їх не подаємо), точна адреса – вони здаються непотрібними для визначення автентичності висловлювання, натомість у праці вказана область, з якої походить респондент, з уваги на можливі діалектні нашарування у мовленні. До категорії необхідних зараховуються дані, що стосуються статі та віку респондента (останній визначено як молодий вік (молодші 35 років), середній вік (35–55 років) та старший вік (понад 55 років)) з уваги на можливу наявність у конкретному висловлюванні рис, типових для біолектів [14], і можливого їхнього виокремлення. Дослідження, проведені в 2006–2008 роках, охопили всю територію України; під час характеристики респондента подано дату запису.

Запис висловлювань респондентів здійснювався шляхом запитування українською мовою в умовах спонтанної розмови, оскільки перехід в розмові на російську, в якій респондент відразу відчував відсутність місцевих фонетичних нашарувань, спричиняло у більшості випадків одночасний перехід респондента на російську мову. У зв’язку із загальним сприйняттям українцями суржику як недоліку, сором’язливої недолугості у вербальній комунікації, згоду на запис респонденти давали за умови не згадування їхніх особистих даних. Тільки запис спонтанних висловлювань на вулиці й у публічних місцях міста Києва відбувався зі зрозумілих причин без згоди їхніх авторів. Окрему частину збирацької праці, яка в цю статтю не була включена (але варто про неї згадати), складають фотографії оголошень зі стендів, розташованих на території міста Києва; були вибрані лише такі анонси, які однозначно вказували не тільки на введення русизмів до висловлювань українською, але й на (унаочнене в подальших прикладах) виразне невміння відрізнити український код від російського, чому надано робочу назву *квазі-синонімічного розширення*, тобто такого “стану в процесі спілкування за умов різномовної диглосії, коли мовець розглядає складові різних мов (фонеми, морфеми, лексеми, граматичні конструкції) як рівноправні. Головним принципом конструювання висловлення буде підбір цих же складових за критерієм частотності вжитку (мовцем або оточенням) та інших чинників, що зумовлюють існування висловлення на рівні ідіолекту” [1, с. 142].

***

Аналізований матеріал: з уваги на формальне обмеження статті ми подаємо фрагменти лише трьох розповідей респондентів, в яких помітна різна ступінь інтенсивності інтерференції обох контактних мов та частотність різних проявів/стратегій змішування елементів обох кодів. Ці характерні місця позначені трьома різними різновидами підкреслень, відповідно: одинарною лінією позначене стихійне змішування компонентів обох мов у межах одного слова; подвійною лінією – випадки згаданого вище квазі-синонімічного розширення; пунктирною лінією – приклади-фрази зі структурою, порушеною та змішаною в конкретному ідіолекті під впливом взаємодії російської та української мов. З уваги на вище наведену тезу Ю. Шевельова про суржик як різновид української мови, запис проведено з використанням українського алфавіту та продубльовано фонологічним записом; до записів додано їхні варіанти українською (УМ) та російською мовами (РМ).

1. Респондент – жінка, середній вік, мешкає у Вінницькій області.

Я все врем’я, коли навіть по лікарнях лежала, я все надіялась, що він до мене прийде в больницю. Коли я бачила, що до діток батьки йшли, а до мене ніхто не приходив, крім мами і бабушки. Мені дуже больно було це все бачити. Мама приїжджала, но редко.

[Javsevremja, kolynavit’ pol’ikarn’ax ležala, javsenad’ijalas’, šov’indomenepryjdevbol’n’icu. Koly ja bačyla, šo do d’itok baťky jšly, a do mene nixto ne pruxodyu, kr’im mamy i babušky. Meni duže bol’no bulo ce vse bačyty. Mama pryiždžala, no r’edko].

УМ: Я весь час, коли навіть по лікарнях лежала, я все сподівалась, що він до мене прийде в лікарню. Коли я бачила, що до діток батьки йшли, а до мене ніхто не приходив, крім мами і бабусі. Мені дуже боляче було це все бачити. Мама приїжджала, але рідко.

РМ: Я всё время, когда даже по больницам лежала, я всё надеялась, что он ко мне придёт в больницу. Когда я видела, что к деткам шли родители, а ко мне никто не приходил, кроме мамы и бабушки. Мне очень больно было это всё видеть. Мама приезжала, но редко.

У першому прикладі наявні всі три характерні типи перетворень слів на суржиковий манер: стихійне змішування компонентів обох мов у межах одного слова помітне в новоутвореннях – *врем’я*, *бабушки* й *больно*; прояв квазі-синонімічного розширення, закріплений у парі слів, ужитих на заміну, – *лікарнях* та *больницю* (зрозуміла річ, перше з них є в українському лексиконі); приклад фрази зі змішаною українсько-російською структурою наведений у словосполученні – *но редко*. Перша група у цьому випадку містить русизми, які мовець адаптує до свого лексикону виключно на фонетичному рівні, друга – переплетення питомого українського слова та русизму на позначення однієї інституції/об’єкту (що нагадує відомий вислів: *лізла баба по лесниці, упала з драбини*), а третя – адаптування російської фрази (так як у першій групі) через уживання української фонетики.

Наведений фрагмент висловлювання не відкриває широкого простору для кодифікатора суржикової мови; практично все зводиться до впровадження мовцем декількох російських слів без бажання (а можливо, без уміння) перейти на російську фонетику. Однак виділені слова мають чимале значення для визначенні тих місць у розповіді-інші авторські книжки цієї дослідниці [2; 16], а загальну ситуацію щодо мовної політики у слов’янських країнах репрезентує праця Владислава Любася [15].

ді, де ймовірність уживання стихійно модифікованої та адаптованої вербальної модифікації слова чи фрази є значно більшою – у кожному зафіксованому випадку це місце логічного наголосу речення, тобто елементу, на який мовець намагається звернути особливу увагу. Оскільки наведена розповідь дуже емоційна, можна також зробити висновок, що місце мутації мовних елементів збігається з назвами об'єктів і предметів, особливо важливих для мовця (наприклад, бабуся /бабушка/ є ближчою особою, ніж батьки /мама, він/, а змальований період життя /врем'я/ приніс лише багато болю /больно/), проте це радше царина досліджень психолінгвістів або психологів, а не кодификаторів мови.

2. Респондент – жінка, молодий вік, мешкає у Миколаївській області.

Так вона боліла, хворіла. Як їй стало ставать погано, вона почала розповідать. Я дізналася та й всьо. Обідить якось не хотілось, от я начну розпитувать, вдруг ім неприятно буде. От вони розказали тай добре.

[Takvonabol'ila, xvor'ila. Jak jij stalo stavat' pohano, vona počala rozpov'idat'. Ja d'iznalas'a ta j vsjo. Ob'idyt' jakos' ne xot'ilos', ot ja načnu rozpytuvat', vdruh im nepryjatno bude. Ot vony rozkazaly, ta j dobre].

УМ: Так вона хворіла. Як почала почуватися погано, вона почала розповідати. Я дізналася та й все. Образити якось не хотілося, от я почну розпитувати, раптом ім неприємно буде. От вони розказали та й добре.

РМ: Так она болела. Как почувствовала себя плохо, она начала рассказывать. Я узнала и всё. Обидеть как-то не хотелось, вот я начну спрашивать, вдруг им неприятно будет. Вот они рассказали и хорошо.

Другий приклад від першого відрізняє кількісна насиченість зазначених типів перетворень слів у процесі мовлення: якщо у першому прикладі на 35 слів приходить 5 змішаних форм, то в другому на таку ж кількість слів припадає аж 8 суржикових інновацій, при тому 2 – це мутації фрази. Стихійне змішування компонентів обох мов у межах одного слова помітне в новоутвореннях – *обідить, хотілось, вдруг і неприємно*; квазі-синонімічне розширення реалізоване в парах слів, що замінюють одне одного, – *боліла, хворіла та розповідать, розказали*; врешті, форми змішаної українсько-російської фрази реалізовані словосполученнями – *їй стало ставать та яначну розпитувать*. Перша група аналогічно до попереднього висловлювання містить русизми, на цей раз адаптовані мовцем “наспіх” на фонетичному та флексійному рівнях, друга – за механізмом ідентична з першим прикладом, а ось у третій можна вбачати своєрідний механізм початку, підтримки та кінця перетвореної фрази.

Це в обох випадках місце логічного наголосу речення, в центрі якого стоїть майже незмінене за формою та звучанням російське слово. Початком такої фрази треба вважати місце перемикання коду (в нашому випадку – з українського стандарту на російсько-українську мовну плутанину) – як ми вже зазначили вище – це предмет розмови, до якого мовець дуже емоційно ставиться, а за визначенням типу початкового слова, воно повинно бути коротким – в обох наведених прикладах це особовий займенник. Закінчення такої фрази також в обох випадках ідентичне – це фонетично-лексичний гібрид, побудований зі стихійно підібраних елементів обох мов.

3. Респондент – жінка, середній вік, мешкає у Луганській області.

а) З племінницею я общаюся, я спілкуюся.

[Z plem'innyseju ja obščajus'a, ja sp'ilkujus'a].

УМ: З племінницею я спілкуюся.

РМ: С племянницей я общаюсь.

б) Ми просто перестали общатися, перестали листуватися. П'ятнадцять років назад.

[Muprostoperestalyobščatys'a, perestalylystuvatys'a. P'jtnadč'at' rokiunazad].

УМ: Ми просто перестали спілкуватися, перестали листуватися. П'ятнадцять років тому.

РМ: Мы просто перестали общаться, перестали переписываться. Пятнадцать лет назад.

Два короткі речення з висловлюваннями третього респондента дають два приклади, які слід зарахувати до другої категорії, тобто випадків квазі-синонімічного розширення *я общаюся, я спілкуюся* та *перестали общатися, перестали листуватися*, однак варто зауважити, що в обох випадках стихійно “українізований” русизм та нормативне українське слово доповнюють одне одного, створюючи риторичну фігуру посилення змісту переказу подібно до мови фольклору. Можна також припустити, що йдеться про уточнення, оскільки мовець не впевнений, що одне слово, яке називає певну річ, буде однозначно зрозуміле. Це зауваження може слугувати черговим аргументом проти спроб кодифікації суржикового мовлення – воно нездатне на самостійне існування, тому й обмежується формою паразитування на вихідній мові, вкрапляючи до неї перекручені або чужомовні елементи.

***

Наведені приклади, без сумніву, засвідчують неперспективність кодифікаційних праць щодо суржику. Він відрізняється не будучи тривалою структурою та є радше наслідком деконструкційного, руйнівного перевантаження власної мови іншомовними втручаннями, ніж конструкціями, вмотивованими потребою відтворення власного простору. Чужі нашарування здаються мовцеві більш влучними, але водночас вони піддаються фонетично-морфологічній бліц-обробці, з якої виходить усім зрозуміле поза- й антисистемне суржикове слово.

Показаний на прикладах механізм повернення до мовного стандарту (через який помилково суржик називають макаронічною мовою) – це занадто мало, щоб кодифікувати сам відхил від стандарту. Навіть спроба раціонального виокремлення способів створення окремих слів (наприклад, у словах, побудованих за суржиковим принципом стихійного змішування, можна виокремити три такі механізми: **а)** російське слово з українською фонетикою /*врем'я*/; **б)** російське слово з суфіксом “-ить”, типовим для діалектної форми українського інфінітиву /*обідить*/; **в)** російське слово з закінченням, що властиве українській парадигмі дієвідмінювання /*бабушки*/) дає недостатній ефект для визнання перспективності кодифікації суржику. Сама тема варта подальших аналізів.

Література:

1. Брацкі А. Суржик – опис і визначення рамок явища / Артур Брацкі // “Скарби культури – безсмертя нації”. Серія “Студії з україністики” / Відпов. ред. Р. Радішевський. – Т. VII. – Київ, 2007. – С. 132–145.

2. Масенко Л. Т. Мова і політика / Лариса Терентіївна Масенко. – Київ : "Соняшник", 2004. – 120 с.
3. Масенко Л. Т. (ред.), Українська мова у ХХ сторіччі : історія лінгвоциду / ред. Лариса Терентіївна Масенко. – Київ : "КМ Академія", 2006. – 399 с.
4. Масенко Л. Т. Суржик: між мовою і язиком / Лариса Терентіївна Масенко. – Київ : "КМ Академія", 2011. – 135 с.
5. Радевич-Винницький Я. Україна: від мови до нації / Ярослав Радевич-Винницький. – Дрогобич : "Відродження", 1997. – 360 с.
6. Русанівський В. М., Тараненко О. О. Українська мова. Енциклопедія / Ред. Віталій Макарович Русанівський, Олександр Онисимович Тараненко. 2-ге вид., виправ. і доп. – Київ : "Українська енциклопедія", 2004. – 824 с.
7. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум / Олександра Антонівна Сербенська. – Київ : "Центр навчальної літератури", 2004. – 216 с.
8. Ставицька Л. О. Українсько-російська двомовність. Лінгвосоціокультурні аспекти / ред. Леся Олексіївна Ставицька. – Київ : "Пульсари", 2007. – 200 с.
9. Тарасенко Б. В. До питання про дефініцію мішаного українсько-російського мовлення. / Богдана Володимирівна Тарасенко // "Наукові записки НАУКМА". Філологічні науки. – Т. 60. – 2006. – С. 62–66.
10. Флаєр М. Суржик: правила утворення безладу / Майкл Флаєр // "Критика". – № 6, червень. – 2000. – С. 16–17.
11. Шерех Ю. (Юрій Шевельов) Поза книжками і з книжок / Юрій Шерех. – Київ : "ЧАС", 1998. – 456 с.
12. Bilaniuk L. Contested Tongues. Language Politics and Cultural Correction in Ukraine / Lada Bilaniuk. – New York : Coenell University Press, 2005. – 230 p.
13. Bracki A. Surżyk – historia i terażniejszość / Artur Bracki. – Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2009. – 273 s.
14. Kasperczykowa M. Biolekty we współczesnej polszczyźnie / Małgorzata Kasperczykowa // Współczesne odmiany języka narodowego / Red. K. Michalewski. – Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2004. – S. 321–332.
15. Lubaś W. Polityka językowa / Władysław Lubaś. Seria: Komparacja Systemów i Funkcjonowania Współczesnych Języków Słowiańskich. – Cz. 4. – Opole : Opolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2009. – 560 s.
16. Masenko Ł. Język i społeczeństwo. Wymiar postkolonialny. / Łarysa Masenko: tłum. i red. nauk. A. Bracki. – Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2008. – 197 s.

Буць Ж. В.,

Київський національний лінгвістичний університет

СПЕЦИФІКА МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ ЖІНОЧИХ ПЕРСОНАЖІВ ФРАНЦУЗЬКИХ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИХ РОМАНІВ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ

У статті представлено аналіз мовленнєвих актів жіночих персонажів французьких соціально-побутових романів ХІХ–ХХ століть з огляду на репрезентацію в концептуальному просторі творів текстового мегаконцепту жіночності. Особлива увага приділяється синтаксичним і експресивно-емоційним засобам маркування гендерно-спрямованого текстового концепту.

Ключові слова: мовленнєвий акт, синтаксичні особливості, текстовий мегаконцепт жіночності, французький соціально-побутовий роман.

В статье проанализировано речевые акты женских персонажей французских социально-бытовых романов ХІХ–ХХ веков в ракурсе реализации текстового мегаконцепта в художественном пространстве исследуемых произведений. Особое внимание обращено на синтаксические и экспрессивно-эмоциональные способы маркировки текстового концепта гендерной направленности.

Ключевые слова: речевой акт, синтаксические особенности, текстовый мегаконцепт женственности, французский социально-бытовой роман.

This article deals with the illocutionary acts of the woman's characters in French social and life novels of the ХІХ–ХХ centuries taking into consideration the textual megaconcept femininity's realization. The special attention pays at syntactic, expressive and emotional mods of marking the gender textual concept into the novels.

Key words: illocutionary acts, textual megaconcept femininity, syntactic features, French social and life novel.

Сучасні лінгвістичні дослідження здебільшого спрямовано на комунікативну функцію мови. Розвиток когнітивно-комунікативної парадигми надає можливість розглядати концепти на дискурсивному рівні й представляти їх як функціональні одиниці. На сьогоднішня вітчизняні науковці все частіше звертаються саме до прагматичного аспекту у дослідженнях з когнітивної лінгвопоетики [1; 4-5 та ін.]. З огляду на це вважаємо, що аналіз комунікативних актів персонажного мовлення французьких соціально-побутових романів ХІХ–ХХ століть у руслі їх репрезентації текстового мегаконцепту жіночності є **актуальним**.

Мета статті полягає у виявленні синтаксичних і емоційно-експресивних засобів репрезентації текстового мегаконцепту жіночності у персонажному мовленні французьких соціально-побутових романів ХІХ–ХХ століть.

Об'єктом дослідження є комунікативні ситуації, в яких беруть участь жіночі персонажі творів французьких письменників-реалістів.

Ураховуючи природню емоційність і чуттєвість представниць жіноцтва, висловлення представниць прекрасної статі відрізняються насиченням емоційно-експресивних засобів вираження, що слугує **предметом** нашої статті.

Матеріалом дослідження було обрано твори французьких письменників ХІХ–ХХ століть, що належать до різновиду реалістичного романного жанру і мають характерні риси соціально-побутового роману. Отже, ілюстративним матеріалом слугували твори Ф. Стендаля "Le Rouge et le Noir", О. де Бальзака "Eugénie Grandet", Е. Гонкура "La Faustin", Ф. Еріа "Famille Bousardel" і Е. Базена "Madame Ex".

У нашому дослідженні ми звертали увагу на мовлення представниць жіноцтва, що зумовлено гендерною природою досліджуваного текстового мегаконцепту жіночності. Застосовуючи класифікацію мовленнєвих актів Дж. Сьорля, яка складається з п'яти загальних типів (репрезентативи, директиви, комісиви, експресиви і декларативи) [9, с. 67], у комунікативному просторі французьких соціально-побутових романів ХІХ–ХХ століть ми виявили наявність лише чотирьох з них, що маркують текстовий мегаконцепт жіночності.

Усі мовленнєві акти (тут і далі МА), що актуалізують у концептуальному просторі французьких соціально-побутових романів ХІХ–ХХ століть ієрархічні складники текстового мегаконцепту жіночності мають лексико-синтаксичні особливості, які ми розглянемо докладно відповідно до прагматичних класів.

Найбільш репрезентованими у художньому просторі французьких соціально-побутових романів ХІХ–ХХ століть з точки зору актуалізації текстового мегаконцепту жіночності є прагматичний клас експресивів. Це пояснюється природньою експресивністю представниць жіночої статі. Оскільки ілюкютивна мета експресивів полягає в експлікації психологічного стану адресанта, його ставлення до змісту повідомлення [6] і характеризує міру його відвертості [2, с. 173; 7, с. 117], а жіночі персонажі досліджуваних творів схильні здебільшого виражати свій емоційний стан щодо тих чи інших фактів чи подій.

Як доводить ілюстративний матеріал у фрагментах МА експресивів одним з найпоширеніших синтаксичних прийомів є різного роду повтори. Жіночі персонажі французьких соціально-побутових романів, виражаючи свій емоційний стан стосовно якогось факту чи події, схильні до повторювання чи-то своїх думок, або уточнювати те, що від них вимагають. Так, наприклад, Євгенія Гранде з однойменного твору О. де Бальзака "Eugénie Grandet" закохана в свого кузена і не в силах спокійно сприймати слова матері, яка вважає це почуття бідною: *Madame Grandet ne répondit que par un sourire; puis, après un moment de silence, elle dit à voix basse: "L'aimerais-tu donc déjà? ce serait mal."*

– *Mal, reprit Eugénie, pourquoi? Il te plaît, il plaît à Nanon, pourquoi ne me plairait-il pas?* (Balzac, EG, 57).

Дівчина настільки збентежена думкою рідної людини, що наче відлунує останнє слово пані Гранде (*Mal* – "погано"). Синтаксична фігура епанафори у репліці Євгенії маркує її емоційний стан, оскільки вона вперше від-

чуваючи любов до чоловіка, не бажає чути нічого поганого про свої почуття. Одразу ж на свій захист Євгенія намагається переконати матір в обратному. Але робить це дуже експресивно, що на синтаксичному рівні зображено структурними повторами речення (*il plaît* – “він подобається”). Задля досягнення перлокутивної мети така синтаксична модель в репліці Євгенії повторюється тричі і останнього разу, для посилення емоційного ефекту, – у питальній формі.

Не зважаючи на патріархальність в подружніх стосунках у французькому суспільстві XIX–XX століть, жіночі персонажі досліджуваних творів схильні до МА директиву. Ми пояснюємо це тим, що комунікативні ситуації, учасниками яких є представниці жіноцтва, здебільшого торкаються побутових проблем. А у питаннях ведення господарства і підтримання домашнього вогнища головуючу і направляючу роль все ж таки доручали жінкам.

Особливої уваги в висловленнях прагматичного класу директиву, що належать героїням французьких соціально-побутових романів XIX–XX століть набувають звернення. Іноді завдяки особовим формам звертання до комунікантів представницям жіноцтва вдається досягти ілюктивної мети комунікативної ситуації.

Яскравим прикладом такого МА є фрагмент твору Ф. Еріа “*Famille Boussardel*”: *La mère intervient*.

– *Il s’agit, mon enfant, d’une charmante jeune fille de seize ans, fort bien de sa personne, les plus beaux cheveux du monde. On dit qu’elle chante à ravir.*

[...]

– *Mon ami, – dit enfin madame Théodorine, – sonne donc, je te prie. Le domestique à qui j’ai dit qu’on ne nous dérangeât point n’ose apporter les lampes. On ne se voit plus, dans cette demi-obscurité.*

Elle fit aussi remettre du bois. La pièce reprit chaleur, lumière et vie.

– *Allons, – dit la mère qui marcha vers son fils, – je veux être la première à te féliciter. [...]*

– *Cher petit, – lui dit-elle à l’oreille, – je voudrais tant te sentir plus heureux... (Hériat, FB, 284).*

Пані Бусардель намагається переконати одного із синів одружитися. Задля досягнення своєї мети жінка з особливою турботою мотивує переваги майбутньої дружини і об’єднання двох могутніх сімей Парижу. Але щоб не злякати молодого чоловіка, Теодоріна на початку розмови з сином звертається до нього зі звичайного *monenfant* (“моє дитя”). Потім, щоб вказати свою довіру і натякнути на сподівання, що Вікторен зробить вірний вибір, пані Бусардель називає його *Monami* (“Дружок”). І, нарешті, отримавши згоду на одруження з обраною дівчиною, Теодоріна звертається до нього як до люблячого сина *Cherpetit* (“Любий хлопчику”). Спонукаючи Вікторена до важливого вчинку в його житті, мати, начебто, підштовхує хлопця до дій. Жінка підбадьорює сина (*Allons* – “Ну же”) і імпліцитно дає йому зрозуміти, що вона згодна з його рішенням (*jeveux ktrelapremiure a tefeliciter* – “я хочу перша тебе поздоровити”). Мовленнєва поведінка пані Бусардель, а особливо обрана психологічно вірна манера впливати на сина імплікує у концептуальному просторі роману Ф. Еріа текстового концепту (тут і далі ТК) МАТЕРИНСТВО.

Основна роль жінки у французькому суспільстві XIX століття зводилася до заміжжя, вдалого з боку фінансового прибутку для інших членів родини, і якщо пощастить, щасливого з боку реалізації основних жіночих функцій: кохання і материнство. У наступну епоху сімейні культурно-етичні норми дещо змінилися. Відбулися зміни в бік феміністичного розвитку в усіх галузях повсякденного життя. Але, як доводить ілюстративний матеріал, важко було перебудувати ідеали Французів щодо дійсного положення жінки на соціальному шаблі. І в художньому просторі французьких соціально-побутових романів XX століття основною життєвою метою представниць слабкої статі все ж таки залишається заміжжя і їх самореалізація як в рамках сім’ї, так і поза її межами. У концептуальному просторі досліджуваних творів в межах розгортання текстового мегаконцепту жіночність отримує імпліцитне вираження ТК заміжня жінка, який маркується й на мовленнєвому рівні.

Яскравим прикладом МА директиву є телефонна розмова двох героїнь роману Е. Базена “*Madame Ex*”:

“*Ici, madame Davermelle.*

– *Ici, l’ancienne!*” *ripondl’ücouteur.*

Trois secondes de silence... [...] Eh bien, je vous fais peur? Ce n’est pas après vous que j’en ai, ma petite. Bien que...! Enfin, passez-moi le bonhomme! précise la voix, assez réche pour paraître authentique. [...] Ici, la mère des enfants, reprend la voix toujours acide, mais contenue. Vous désirez sans doute M. Davermelle, mon mari? fait Odile, en soulignant à peine le possessif. Je vous le passe, madame (Bazin, H, 182–183).

Обидві жінки носять одне прізвище Давермель. Тільки Аліна колишня пані Давермель, а Оділь теперішня його дружина. Аліна мусила була зателефонувати батькові своїх дітей, оскільки шукала двох з них. Перше, що почула жінка на іншому кінці це горділиве *Ici, madame Davermelle* (“пані Давермель слухає”). Але не розгубившись, Аліна відразу ж відповіла *Ici, l’ancienne!* (“Це колишня!”). І перш ніж запросити чоловіка до телефону, жінка запитує (*je vous fais peur?* – “я вас лякаю?”). Поставлене питання не має на меті отримати відповідь, таке висловлення належить до так званих “хибних питань” (термін К. А. Долініна [3]). Тому екс-пані Давермель, не очікуючи реакції суперниці, сама відразу ж дає зрозуміти свою позицію (*Ce n’est pas après vous que j’en ai* – “Я злякалася ще до вас”). Лише після обміну взаємних “люб’язностей” Аліна вимагає покликати чоловіка (*passez-moi le bonhomme*). Ображена спонукальним комунікативним актом колишньої дружини Оділь відповідає тим самим. Молода жінка ставить у відповідь хибне питання (*Vous désirez sans doute M. Davermelle, mon mari?* – “Ви без сумніву бажаєте пана Давермеля, мого чоловіка?”), при цьому наголошує на своєму законному положенні заміжньої жінки, підкреслюючи це наприкінці висловлення *mon mari* (“мого чоловіка”). І аби підтвердити своє привілейоване становище (у шлюбі) перед колишньою дружиною, Оділь вимовляє *Jevous le passe* (“Я його вам передаю”).

Проаналізований фрагмент належить до прагматичного класу директивів, але з урахуванням гендерної приналежності комунікантів, має свої синтаксичні особливості, як то вживання хибних питань задля, що відображають емоційний стан співрозмовників. У концептуальному просторі твору Е. Базена МА директиву маркує ТК заміжня жінка.

Локутивна мета МА репрезентативу полягає в експлікації адресантом його ставлення до ситуацій, подій чи фактів, про які йдеться в повідомленнях [6, с. 187]. У комунікативному просторі французьких соціально-побутових романів XIX–XX століть МА репрезентативу жіночих персонажів не є широко розповсюдженими. Пояснити це можна етико-культурними нормами сприйняття жінок у французькому суспільстві XIX–XX століть. Будучи залежною в усіх сферах життя від чоловіка, у мовленнєвій поведінці героїнь досліджуваних творів спостерігається також підпорядкованість патріархальному складу суспільства і мовленнєва залежність від соціального статусу.

МА репрезентативу у комунікативному просторі французьких соціально-побутових романів XIX–XX століть як і взагалі у мовленні представниць жіноцтва переважають емоційно-експресивні засоби вираження думок. Яскравим прикладом нам видається фрагмент твору Е. Гонкура “La Faustin”:

Non ... entre nous, il n'y avait eu encore qu'un baiser ... un baiser, je me le rappelle, donne dans ma loge, sur la pointe du pied, par-dessus le paravent derrière lequel je m'habillais... Il partait dans la soirée pour sa légation ... Ces Anglais, quand ils sont mal, ils le sont tout à fait... mais lorsqu'ils sont bien ... puis il avait de sa mère, qui était Française. ... Ce n'est que trois mois après que j'allais à Bruxelles, dans une tournée théâtrale ... Il m'avait fait retenir une chambre dans un hôtel, l'hôtel de Flandres. ... Oui, c'est bien celui-la ... Cette nuit, ah! cette nuit est inoubliable ... L'amour, bien sur, n'est pas fait de l'amoureux tout seul ... N'aimons-nous pas quelquefois un homme pour les circonstances dans lesquelles nous l'avons aimé? ... Allez, c'était bien étrange, cet hôtel ... il sortait des murs une musique d'un doux, d'un doux ineffable ... et ses baisers me couraient sur la peau avec des ondes sonores m'y faisant presque des chatouillements ... des ondes sonores qui sortaient de dessous l'oreiller ... et il y avait des ouragans lointains d'harmonie qui semblaient m'emporter dans ses bras au ciel... et je sentais je ne sais quoi de divin, mêlé à ses caresses. ... J'ai toujours gardé de cette première nuit, c'est bête ce que vais dire, le souvenir d'amours comme on se figure que peuvent être les amours des anges ... Oui, cet hôtel de Flandres est contigu à l'église Saint-Jacques, et l'orgue, je l'ai su le lendemain, est encastré dans le mur contre lequel était notre lit. Enfin je ne sais pas comment cela s'est fait, mais ce qu'il y a de certain, c'est qu'il est le seul homme que j'aie aimé d'amour ... lui!” (Goncourt, F, 2–3).” (Goncourt, F, 2-3).

У наведеному комунікативному акті головної героїні роману Е. Гонкура розповідає про свої враження щодо кохання. З точки зору синтаксичної будови речень спостерігається деяка незакінченість, замовчування чи умовчання, що графічно зображено трьома крапками. Така манера вираження властива представницям слабкої статі, особливо в хвилюючі, емоційно значущі моменти їх життя, що й відбувається з головною героїнею роману “LaFaustin”. Вперше у житті акторка відчувала справжні сильні і взаємні почуття до чоловіка. Жінка повторює значущі слова, згадуючи про поцілунок (*un baiser*), про готель (*un hôtel*), в якому відбувалося побачення. При цьому акторці важливо навіть місце, в якому він знаходився (*l'hôtel de Flandres* – “Отель у Фландрії”). Ніч, яку Фостен провела з коханою людиною, емоційно вразила жінку, що на синтаксичному рівні відтворено анафорою. Згадуючи час, проведений з лордом Ананделем, акторка Фостен не може стримати почуттів: *Cette nuit, ah! cette nuit est inoubliable...* (“Ця ніч, ах! Ця ніч незабутня...”). Важливим у момент пристрасності для героїні роману “La Faustin” були й оточуючі її звуки, що у текстовому просторі відтворено також повторенням лексичних одиниць *des ondes sonores* (“дзвінки хвилі”). Ще одним експресивним засобом вираження емоційності у мовленні жінок є риторичні питання, яка не потребують відповіді, але надають підстави замислитися. У наведеному фрагменті героїні роману Е.Гонкура запитує скоріше сама себе: *N'aimons-nous pas quelquefois un homme pour les circonstances dans lesquelles nous l'avons aimé?...* (“Чи не любимо ми іноді чоловіка за ті обставини, в яких з ним кохалися?”).

Ураховуючи той факт, що представниці жіноцтва схильні до більш чуттєвого сприйняття навколишнього середовища [8], у МА жіночих персонажів французьких соціально-побутових романів XIX–XX століть спостерігається вживання образних фігур. Так і героїня твору Е. Гонкура порівнює пристрасні почуття до чоловіка з ніжними звуками музики: *il sortait des murs une musique d'un doux, d'un doux ineffable..* (“від стін лунала тиха музика, неймовірно тихі звуки”), а моменти вищою насолоди – з ураганами милозвучності (*des ouragans d'harmonie*). І, нарешті, свої почуття до лорда Анандаля акторка метафорично порівнює з коханням ангелів (*les amours des anges*).

Таким чином, наведений фрагмент МА репрезентативу головної героїні роману Е. Гонкура “La Faustin” демонструє, що у концептуальному просторі досліджуваного твору віднаходить імпліцитне вираження ТК любов.

Наступний фрагмент ілюстративного матеріалу демонструє МА комісиву головної героїні роману Ф. Стендала “Le Rouge et le Noir”:

– *Adieu! adieu! dit-il en s'en allant.*

– *Non, écoute-moi, s'écria sa femme à genoux devant lui, et cherchant à le retenir. Apprends toute la vérité. C'est moi qui tue mon fils. Je lui ai donné la vie, et je la lui reprends. Le ciel me punit, aux yeux de Dieu je suis coupable de meurtre. Il faut que je me perde et m'humilie moi-même; peut-être ce sacrifice apaisera le Seigneur.* (Stendhal, RN, 80).

У наведеній комунікативній ситуації пані де Реналь, відчуває свою провину за хворобу сина. Вона вважає, що хлопчик захворів через її гріх (жінка зрадила чоловікові). І щоб спокутати його, пані де Реналь зобов'язується витримати усе, що завгодно. У синтаксичній структурі висловлення жіночого персонажу твору Ф. Стендала спостерігаємо вживання форми дієслова у теперішньому часі умовного способу (*présent du subjonctif*) з виразом *Il faut que*, що має конотацію зобов'язання (*Il faut que je me perde et m'humilie moi-même* – “Нехай я загину і буду приниженою”). Мовленнєва поведінка заміжньої жінки продиктована її емоційним станом. Мати важко переживає хворобу сина, і звинувачує себе (*C'est moi qui tue mon fils* – “Я вбиваю свого сина”). Тому пані де Реналь готова накласти на себе такі жертвні зобов'язання аби врятувати хлопчика. У концептуальному просторі роману Ф. Стендала “Le Rouge et le Noir” МА комісиву репрезентує концептуальний складник текстового мегаконцепту жіночність ТК жертвність.

Отже, мовленнєва поведінка героїнь французьких соціально-побутових романів XIX–XX століть зумовлена культурно-етичними нормами суспільства. Основними синтаксичними засобами в МА жіночих персонажів досліджуваних творів є різного роду повтори, вживання вигуків і риторичних питань в різних комунікативних

ситуаціях. Текстові концепти, що відносять своє імпліцитне вираження в МА представниць жіноцтва, відображають не лише соціальний статус жінок, а й є маркерами їх емоційного стану відповідно до тих чи інших подій.

Перспективним для подальшого дослідження мовленнєвих актів жіночих персонажів у комунікативному просторі французьких соціально-побутових романів XIX–XX століть видається розгляд їх у руслі порівняння з чоловічими МА.

Література:

1. Андрієвська В. В. Концепт антилюдина у французькій драматургії абсурдизму : структура, семантика, прагматика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 "Романські мови" / Андрієвська Вікторія Валеріївна; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2010. – 20 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : ВЦ "Академія", 2004. – 344 с.
3. Долинин К. А. Стилистика французского языка / Константин Аркадьевич Долинин. – М. : Просвещение, 1987. – 303 с.
4. Ізотова Н. П. Текстовий концепт шлях до слави в англійських біографічних романах XX століття: семантико-когнітивний та нарративний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / Ізотова Наталя Павлівна; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2009 – 20 с.
5. Савчук Р. І. Оповідний простір художньої прози Ф. Саган: лінгвокогнітивний та комунікативний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 / Савчук Руслана Іванівна; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2009. – 296 с.
6. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов / Джон Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17 : Теория речевых актов. – М. : Прогресс, 1986. – С. 170–194.
7. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / Иван Павлович Сусов. – Винница : Нова Книга, 2009. – 272 с.
8. Montuori A. A. Evolutionary competence : creating the future [Електронний ресурс] / A. A. Montuori. – Amsterdam : J.C. Gieben Publishers, 1989. – Режим доступу : http://ciis.academia.edu/AlfonsoMontuori/Books/79657/Evolutionary_Competence
9. Searle J. Rationality in Action / John Searle. – A Bradford Book, The Mit Press Cambridge, Massachusetts, London, England, 1995. – 336 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

10. **Balzac, EG** : Balzac O. de. Eugénie Grandet / Honoré de Balzac. – P : Les classiques de Poche. – P : Les classiques de Poche, 1972. – 168 p.
11. **Bazin, ME** : Bazin H. Madame Ex / Hervé Bazin. – P. : Editions du Seuil, 1975. – 350 p.
12. **Goncourt, F** : Goncourt E. de. La Faustin [Електронний ресурс] / Edmond de Goncourt. – P. : Bibliothèque – Charpentier, 1903. – 343 p. – Режим доступу : <http://www.booksbooksbooks.ru/>
13. **Hérial, FB** : Hérial P. Famille Boussardel / Philippe Hérial. – P : Gallimard, 1944. – 499 p.
14. **Stendhal, RN** : Stendhal (Henry Beyle). Le Rouge et le Noir : Chronique du XIX siècle [Електронний ресурс] / Stendhal (Henry Beyle). – P. : Michel Lévy frères, 1854. – 690 p. – Режим доступу : <http://www.booksbooksbooks.ru/>

Вальчук Г. В., Кухар Л. А.,
Хмельницький національний університет

ПРАГМАСТИЛИСТИЧНІ ФУНКЦІЇ СУБСТАНТИВНИХ КОМПОЗИТ

Стаття присвячена вивченню складних субстантивних одиниць, які є досить поширеними в усіх підсистемах сучасної німецької мови і відзначаються високим експресивно-стилістичним потенціалом та широким спектром комунікативно-дискурсивних характеристик. Автори досліджують прагмастилістичні функції субстантивних композитів. На прикладах продемонстровано стилістичні ефекти, які можуть виникати на основі контрасту композита з макроконтекстом або культурологічним фоном.

Ключові слова: субстантивні композити, експліцитна оцінка, опосередкована оцінка, міні– та макроконтекст.

Статья посвящена исследованию сложных субстантивных единиц, которые достаточно распространены во всех подсистемах немецкого языка, отличаются высоким экспрессивно-стилистическим потенциалом и широким спектром коммуникативно-дискурсивных характеристик. Авторы исследуют прагмастилистические функции субстантивных композитов. На примерах продемонстрированы стилистические эффекты, возникающие на основании контраста композита с макроконтекстом и культурологическим фоном.

Ключевые слова: субстантивные композиты, функция эксплицитной оценки, функция опосредованной (перлокутивной) оценки, мини-и макроконтекст.

The article is devoted to the study of complex substantive units which are widely used in all subsystems of the modern German language. They are characterized by high expressive and stylistic potential and wide spectrum of communicative and discourse features. The authors investigate pragmatic and stylistic functions of substantive composites. The examples are given to show stylistic effects which can appear on the basis of contrast of a composite and macrocontext or cultural background.

Key words: substantive composites, explicit evaluation function, indirect (perlocutive) evaluation function, mini- and macrocontext.

У роботах зі словотворення дослідниками німецької мови вивчено різні аспекти творення і функціонування структурно-складних субстантивних утворень. Увага вчених концентрувалася переважно на описі структурно-семантичних відносин між компонентами композитів (О. Кубрякова, Г. Пауль, М. Степанова, В. Фляйшер, Є. Шендельс). Разом з тим теоретики словотворення і стилісти неодноразово звертали увагу на можливості виявлення стилістичної релевантності складних слів за рахунок взаємодії в них різних рівнів мови (Д. Герберг, Е. Різел, Д. Фаульзайт, В. Фляйшер).

У науковій літературі, присвяченій функціонуванню словотворчих продуктів у тексті, розглядаються такі аспекти: когезія, словотвір і декодування, обумовленість словотворчих моделей типом тексту. Ці аспекти пов'язані з ознаками текстуральності: когезією, можливістю декодування, інформативністю, ситуативною обумовленістю і інтертекстуальністю [4, с. 75].

В аналізі функцій стилістично маркованих композитів саме аспекти інформативності та сприйняття, а, отже, декодування та впливу на реципієнта є найбільш важливими. Оскільки інформативність пов'язана більшою мірою з семантикою, а вплив – з прагматикою, розрізняють семантико-стилістичні та прагмастилістичні функції.

До семантико-стилістичних функцій композитів належать: узагальнення, компресія, створення підтексту. До прагматичних – функція експліцитної та опосередкованої оцінки.

Метою статті є розгляд та аналіз прагмастилістичних функцій субстантивних композитів.

З позицій прагматики субстантивні композити є складним і неоднозначним явищем. За Дж. Серлю, “мовний акт є, перш за все, актом референції” [5, с. 44]. У процесі мовлення, адресант реферує до ситуації. Композити позначають як фрагменти ситуації, так і цілі ситуації. Можна сказати, що вони володіють латентною предикативністю. У тексті присутня мотивація, що дозволяє розшифрувати значення за допомогою перифрази.

З іншого боку, з погляду виникнення мови, коротка (у формі одного слова) назва предмету (ситуації), що супроводжується додатковою характеристикою, не передбачає первинного формування в голові автора вислову розгорнутого відрізка тексту, що підлягає згортанню.

Використання стилістично маркованих композитів у публіцистичних текстах виконує, без сумніву, певну роль у формуванні ставлення читача до інформації, що повідомляється, а, отже, і в здійсненій мовленнєвій дії. У тексті такі слова не тільки виконують номінативну функцію, а й активно використовуються за рахунок оцінки денотата.

У деяких випадках оцінка виражається напряму, тобто є експліцитною. В першу чергу, це стосується вживання композитів, названих В. Фляйшером аугментативними [3, с. 124], а саме одиниць з першими компонентами *Hölle-, Mord-, Tod- Affe-, Bulle-, Hund-, Sau-, Herz(ens) -, Rekord-, Jahrhundert-*. У контекстах, що подаються нижче, дійсно реалізується позитивна або негативна оцінка. Так, наприклад, композит з першим компонентом *Herz-* означає найважливіший твір живопису: *Herzstück einer Wanderausstellung*. Композити *Jahrhundertwein, Jahrhundertbau* одержали експліцитну позитивну оцінку як із контексту, так і за рахунок використання компоненту *Jahrhundert-*. Композит *Mordbuben* з першим компонентом *Mord-* позначає бандитів. Перший компонент композита *Höllenfug (Höllen-)* дає негативну оцінку польоту.

Композити, названі В. Фляйшером визначаючими [3, с. 99-102], у текстових реалізаціях, в основному, однозначні з погляду позитивної або негативної оцінки. Так, композит *die Prachtbauten* містить позитивну оцінку архітектурних споруд, а композит *der Stargast* – високу оцінку особи. Окрім вказаних груп, однозначну пози-

тивну або негативну оцінку можуть реалізовувати композити з першими компонентами *Erfolg-*, *Ideal-*, *Jammer-*, *Horror-*, *Schreck-*. У наступних контекстах композити з першим компонентом *Erfolg-* означаютьвдалий період творчості (*Erfolgstakt*) і найвдаліші пісні (*Erfolgslieder*): *der FC St. Pauli wiegt sich hingegen im Erfolgstakt; Zuerst streng chronologisch sang Freddy Quinn seine Erfolgslieder nach ...*

Стадіон, що задовольняє як запити спортсменів, так і жителів міста та не порушує загальний архітектурний ансамбль, одержав у контексті найменування *Ideallandschaft: Man baute kein Stadion, sondern eine Ideallandschaft, ein Gesamtkunstwerk, in dem Stadt, Sport und Park in einsfielen*.

Перший компонент *Horror-* надає всьому композиту негативної оцінки *die Horrorzahlen*. Схоже значення має в наступному контексті композит “лякаюча ціна”: *... das Kartellamt hält vor allem den Abschreckungspreis von sieben Euro für bedenklich*.

В експліцитній оцінці окрім епітетів часто використовуються метафори. Так, смуга життєвих невдач за рахунок використання композита та його контекстуального оточення має метафоричне позначення “записки з долини горя”: *Notitzen aus dem Jammertal*. Вищий ступінь письменницької невдачі, а саме відсутність читачів, метафорично переосмислюється в контексті як “лякаючий привид”: *Schreckgespenst*. Найвдаліші номери програми називаються метафорично “ласими шматочками”: *... Programm-Leckerbissen*. Великий власник нерухомості називається в метафоричній перифразі “акулою нерухомості” *Immobilienhai*.

Ми розглянули випадки, коли позитивна або негативна оцінка задана вже на рівні мікроконтексту. Проте, як показують приклади, в текстових реалізаціях позитивне або негативне значення першого компоненту-епітета може за рахунок контексту отримати інший відтінок. Так, композити позитивної оцінки набувають в контексті іронічного тлумачення: *... dieses Paradedstück sozialistischen Städtebaus*. Композит *Computerteufel* акцентує увагу на таланті певної особи. Оцінку, закладену в композиті, можна визначити як позитивну, хоча семантика другого компоненту негативна.

Мовний вплив стилістично маркованих композит у багатьох випадках є опосередкованим. Поєднання двох компонентів композита спонукає читача до подальшого роздуму, викликає асоціації, думка автора не нав’язується, до висновків читач підводиться шляхом натяку, вказівки на можливий у даній конкретній ситуації хід думок.

Перлокутивна функція висловів у публіцистичних текстах полягає у здійсненні впливу на читача (переконання, роз’яснення, пояснення, допомоги в розумінні чого-небудь) за допомогою наданого повідомлення. У стилістично маркованих композитах часто з’являється додаткова образна інформація, кумулятивні додатки, що породжують асоціативні зв’язки та дають читачу свого роду поштовх у міркуваннях. Оцінка може бути представлена як конзеквент імплікації, тобто виводитися із взаємодії експлікованих у тексті антецедентів.

Комп’ютерну програму для перекладу з однієї мови на іншу називають *Textverschrottungsmaschine*. Цей композит містить метафору, яка дає негативну оцінку якості програми, проте висновки читач робить сам (текст, отриманий в результаті застосування програми, подібний купі металобрухту, отже, програма погана). Таким чином, оцінка виражається не прямо, а опосередковано.

Характеристика денотата може бути дана через метафоричний або метонімічний образ. Компонентами метафоричного композита можуть бути іменники, що належать до абсолютно різних понятійних сфер, і образ, що виникає за рахунок цього, є живішим і привертає увагу.

Так, композит *Baggerhändey* контексті: *Fingespitzenwerden zu Baggerhänden, die durchs Erdreich der Noten schaufeln. Akkordarbeit, das Hohelied der Mechanik* означає “руки піаніста”. Вони характеризуються через порівняння з ковшем екскаватора, а читачу залишається самому додумати, що малося на увазі, наприклад, сила чи глибина виконання, або лише фізіологічні дані про довжину пальців виконавця, які дають йому можливість брати недсяжні для інших ноти і акорди і т.д.

У композитах часто дається локальна характеристика денотатів. Конкретні фрагменти простору, реалізовані в одному з компонентів композита, виступають у ролі характеристики або символу другого компонента. Спектр логічних відносин між компонентами композита може бути надзвичайно різноманітний, що пояснює наявність у цій групі ряду згорнутих стилістичних фігур: метафор, метонімії, епітетів, перифраз, символів. У таких випадках має місце компресія інформації, яка може приймати форму синкретизму, тобто поєднання функцій.

Просторове поняття може бути власною назвою і вказувати на конкретне географічне місцезонаження. Частото такі композити виконують кумулятивну функцію. Оцінка виражається не прямо, а через співвідношення з конкретним локальним об’єктом. У наступному прикладі власна назва використовується як символ влади, метафорично перенесений у сферу управління грошовими потоками: *In Frankfurt-am-Main sitzt der Geldvatican*. Через співвідношення з Ватиканом підкреслюється незаперечність верховенства фінансистів у Франкфурті-на-Майні, тим самим однозначно дається характеристика як лідерам (не випадково носії мови називають Франкфурт-на-Майні *Mainhattan*, підкреслюючи цим значущість міста як фінансового центру Європи). Композит може бути перефразований як *“Ort, von welchem aus das Banksystem regiert wird”*. Проте, оцінка діяльності банкірів, які зосередили владу, подібну владі церкви, також неоднозначна, оскільки конотація “благоговіння” перед назвою столиці католицького світу переноситься за рахунок першого компоненту композита на гроші.

В одному із компонентів композита може бути присутня темпоральна характеристика: конкретна вказівка на епоху через введення власної назви або поняття, пов’язаного з певною епохою. Темпорально співвіднесеним компонентом композита реалізується неявна (символічна, алюзивна) вказівка на якийсь час чи епоху. Алюзія на час розділу Німеччини на дві держави, укладена в композиті *Koalitionsarithmetik* дозволяє автору виразити негативну оцінку.

Функціональний аспект стилістично значимих композит потребує систематизації, так як проведений аналіз дозволив лише узагальнено вивести типові гіперфункції, які мають прагмастилістичний характер. У ході дослідження зафіксовані випадки як прямої, так і опосередкованої оцінки. Інвентар прагмастилістичних функцій

може бути суттєво розширений та більш детально структурований, оскільки в композитах інколи реалізуються такі функції як езотерична, енігматична, сугестивна та інші. Їх повний опис може становити предмет окремого дослідження.

Література:

1. Кубрякова Е. Типы языковых значений. Семантика производного слова. – М. : Наука, 1981. – 200 с.
2. Степанова М., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке. – М. : Высшая школа, 1984. – 264 с.
3. Fleischer W. Stilistik der deutschen Gegenwartssprache / Hrsg. Von W. Fleischer; G. Michel; G. Starke. – Frankfurt-am-Main – Berlin – Bern – New York – Wien: Lang, 1993. – 341 S.
4. Schröder M. Wortbildungsprodukte im Text // Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – Tübingen: Max Niemeyer, 1992. – 375 S.
5. Searle J.R. Sprechakte. Ein sprachphilosophischer Essay. – Frankfurt-am-Main : Suhrkamp, 1992. – 306 S.

Ваніна Г. В.,
Запорізький національний університет

МЕТОДИКА ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ КОНЦЕПТУ PR / ПІАР / ПІІАР

У статті автор аналізує систему сучасних підходів до опису концептів, пропонує методику опису фактичного матеріалу у проекції на феномен піар-комунікації, що розглянуто у форматі концепту PR / ПІАР / ПІІАР.

Ключові слова: концепт, концептуальний аналіз, опис фактичного матеріалу, модель концепту.

В статье автор анализирует систему современных подходов к описанию концептов, предлагает методику описания фактического материала в проекции на феномен пиар-коммуникации, который рассмотрен в формате концепта PR / ПІАР / ПІІАР.

Ключевые слова: концепт, концептуальный анализ, описание фактического материала, модель концепта.

The article examines the system of modern approaches to the description of concepts, offers a method of describing the actual material in the projection on the phenomenon of public relations communication, considered in the concept of PR / ПІАР / ПІІАР format.

Keywords: concept, conceptual analysis, a description of the actual material, model of concept.

У когнітивній лінгвістиці розробляються схеми й методи аналізу концептів, які містять у собі і лінгвістичні, і культурологічні прийоми. Концептуальний аналіз дає змогу зробити висновки про сукупність мовних засобів вираження концептів, про ступінь розкриття їх змісту в текстах, отже, отримати певне уявлення про сенс концепту у свідомості носіїв мови та описати його. Він дозволяє стверджувати про розбіжності в системі ціннісних настанов соціумів, які виявляються в значущості та понятійному навантаженні того чи іншого концепту.

Головною метою концептуального аналізу є реконструкція когнітивних механізмів індивідуальної чи колективної свідомості, які опосередковують формування й упорядкування знань про об'єкти дійсності й результати внутрішнього рефлексивного досвіду [2, с. 419]. Її досягнення уможливується вивченням і описом структур таких знань за допомогою різних когнітивних моделей.

Володіючи арсеналом методик цього підходу, кожен науковець використовує власну, яка залежить від специфіки об'єкта дослідження, ракурсу та мети його розгляду. В. Старко виокремлює такі компоненти концептуального аналізу: теоретичні основи, об'єкт дослідження – концепт певного типу, мовний матеріал, мета, процедура [3, с. 105].

Попри визначені загальні принципи концептуального аналізу, конкретні методики дослідження фактичного матеріалу розробляються та вдосконалюються. Тому питання про способи та шляхи опису концептів залишається **актуальним** й наразі.

У науковій літературі існує чимало підходів до опису концептів: методики, які спираються на теорію фреймів (основоположник теорії – М. Мінський), та які ґрунтуються на теорії концептуальної метафори (фундатор теорії – Дж. Лакофф та М. Джонсон), методики аналізу в термінах образ-схем (М. Джонсон), побудови мережі концептуальної інтеграції (Ж. Фоконьє, М. Тернер), дослідження трикомпонентної структури концепту (В. Карасик, С. Воркачов) і методика семантико-когнітивного аналізу (З. Попова, Й. Стернін).

Використання тих чи інших методів і методик, прийомів і способів дослідження залежить від складності концепту, від цілей і завдань, які ставить перед собою науковець, від характеру лінгвістичних джерел, що є матеріалом для вивчення. Неefективним вважається розгляд певної когнітивної одиниці за допомогою одного методу чи методики. Для отримання повної інформації про досліджуваний феномен комплексний аналіз вимагає конструктивного поєднання різних методів і процедур дослідження.

У пропонованому дослідженні маємо **на меті** представлення методики дослідження концепту, який є багатогранною суспільною практикою.

Аналіз особливостей мовного втілення концепту PR / ПІАР / ПІІАР здійснюється в межах семантико-прагматичної специфіки англomовного (американського), україно– та російськомовного газетного дискурсу. Він визнається найбільш адекватним контекстом вербалізації концепту PR / ПІАР / ПІІАР, оскільки є засобом не тільки інформування, але й розвитку певного ставлення, відносин, є засобом впливу, переконування.

Структуру концепту PR / ПІАР / ПІІАР визначено за принципом трикомпонентної моделі (С. Воркачов, В. Карасик, Г. Слишкін): *понятійний* компонент відображає ознакову й дефініційну структуру, *образний* – фіксує когнітивні метафори, що відображають концепт у мовній свідомості, *ціннісний* – визначає асоціативні характеристики концепту. Репрезентація різних способів і засобів осмислення цілісного знання про піар як соціальну практику ґрунтується на концептуальній структурі, яка складається з *ядра* концепту PR / ПІАР / ПІІАР – понятійного компонента (найважливішої інформації про піар-діяльність) і *периферії* – образного й ціннісного компонентів (додаткової інформації).

Запропонована модель структури концепту PR / ПІАР / ПІІАР включає різні за природою компоненти, тому при вивченні фактичного матеріалу необхідно використовувати декілька методик концептуального аналізу: методику компонентного аналізу, методики семантичного, фреймового аналізу, методику аналізу в термінах концептуальних метафор та методику асоціативного експерименту.

Зіставлення структури концепту PR / ПІАР / ПІІАР здійснювалося в **4 етапи**:

1) на **першому** етапі шляхом *аналізу лексикографічних дефініцій* і виявлення структурно-семантичних складників концепту PR / ПІАР / ПІІАР визначено структуру *понятійного* компонента – універсального *фрейму*. Структурно-семантичні складники *понятійного* компонента концепту PR / ПІАР / ПІІАР, виділені на основі

аналізу лексикографічних дефініцій піар-діяльності, відображають найважливішу інформацію про цю соціальну практику і є спільними у трьох мовах. Дефінітивний аналіз дозволив виявити набір концептуальних ознак, який містить стереотипні уявлення про піар-діяльність і розкриває сутність її спрямованості. Це ознаки, що представлені ситуаціями: 1) 'інформування', 2) 'формування кооперативних стратегій поведінки', 3) 'вплив на свідомість та маніпуляція поведінкою'. Понятійний компонент концепту PR / ПІАР / ПІІАР містить три фрейми, що відображають ці ситуації і ґрунтуються на предметному й акціональному фреймах (С. Жаботинська). Комунікативні акти, спрямовані на інформування, формування стратегій поведінки, вплив на свідомість, у фреймовій моделі мають однакові постійні компоненти (з відмінністю у спрямованості ситуації), представлені вершинними вузлами: СУБ'ЄКТ PR – відправник, ОБ'ЄКТ PR – одержувач, ІНСТРУМЕНТ – спосіб передачі, посередник, МЕТА – спрямованість ситуації, РЕЗУЛЬТАТ – позитивні чи негативні зміни [1, с. 55-56].

2) на **другому** етапі із застосуванням методики *компонентного аналізу* встановлено закономірності й відмінності *образного* компонента. Особливості репрезентації *образного* компонента розкрито через метафоричне осмислення цілісного знання про піар, когнітивну операцію образного моделювання й відображення дійсності.

У роботі розглянуто *концептуальну* й *образну* метафори. Концептуальні метафори реалізовані словосполученнями із зв'язаним значенням одного з компонентів, що сформовані на імені концепту, а в основу образної метафори покладено 'живий' образ-гештальт як синтез чуттєвого сприйняття й раціонального знання про конкретний предмет.

Піар-діяльність представлена за допомогою антропоморфних метафор, об'єднаних у концептосферу Людина за трьома метафоричними моделями: "фізіологічні особливості", "діяльність", "стосунки"; натуроморфних метафор, об'єднаних у концептосферу Природа за такими метафоричними моделями: "флора", "метеорологія"; зооморфних метафор, об'єднаних у концептосферу Тварина з такими метафоричними моделями: "птаха", "комаха", "звір"; соціоморфних метафор, об'єднаних у концептосферу Суспільні явища за метафоричними моделями: "війна", "спорт", "гра".

Кількісні показники образних характеристик концепту PR / ПІАР / ПІІАР [1, с. 156-158] демонструють як однакову, так і різну продуктивність корелятив метафоричного осмислення піару в трьох досліджуваних мовах. Зокрема, в англійській і російській мовах метафоричне осмислення піару базується на антропоморфних метафорах, порівняно з українською, де найбільш продуктивно виявилася концептосфера суспільних явищ. Найбільш продуктивною метафоричною моделлю для всіх мов є "піар-війна". В англійській мові не зафіксовано метафоричного опису піару як розважальної діяльності, а в українській і російській мовах не виявлено уподібнення піар-діяльності до космічних явищ.

3) на **третьому** етапі здійснено зіставно-типологічний аналіз *ціннісного* компонента концепту PR / ПІАР / ПІІАР на основі результатів вільного *асоціативного експерименту*, проведеного із носіями трьох мов на словастимули "publicrelations", "піар", "пиар". Особливості вираження ціннісного компонента концепту PR / ПІАР / ПІІАР характеризується наявністю як спільних семантичних зон: 'діяльність, засоби переконування та інформування'; 'досягнення становища, відомості'; 'суспільство, встановлення зв'язків та комунікацій'; 'негативна оцінка', 'журналістика', 'гроші', 'політика', 'незрозумілість', так і відмінних, що представлені тільки серед реакцій українських і російських інформантів: 'колір, світло', 'походження'. В українському асоціативному полі представлено ще семантичні зони 'персоналії', 'предмети', 'необхідність'.

4) **четвертий** етап спрямовувався на зіставлення спільних і відмінних стилістичних та лексико-семантичних засобів об'єктивації концепту PR / ПІАР / ПІІАР в англійському (американський варіант), українському та російському газетному дискурсі.

Зіставлення структури концепту PR / ПІАР / ПІІАР у трьох мовах засвідчило, що об'єктивація ядра характеризується стереотипністю й універсальністю, відображаючи колективну мовну свідомість. Вербалізація периферії характеризується більшою специфічністю, є відбиттям переважно індивідуальної мовної свідомості.

Перспективами дослідження є аналіз концепту PR / ПІАР / ПІІАР в різних типах дискурсів, а також його зіставлення з іншими концептами, що мають ознаку 'переконання'. Запропонована методика може бути використана у проєкції на інші концепти.

Літератури:

1. Ваніна Г. В. Особливості вербалізації концепту PR / ПІАР / ПІІАР в англійському (американський варіант), українському та російському газетному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Ганна Вікторівна Ваніна. – Запорізький національний університет. – Запоріжжя, 2010. – 295 с.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підруч. / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
3. Старко В. Ф. Про один метод концептуального аналізу / В. Ф. Старко // Наукові записки. Сер. "Філологічні науки (мовознавство)". – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – Вип. 75 (4). – С. 105-109.

Велишаєва С. Е.,

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОСОДИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ІРОНІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ СЦЕНІЧНІЙ МОВІ (на матеріалі п'єси Стюарта Прайса “The youth of old age”)

У статті розвинений традиційний опис просодичного оформлення іронії, використовуваної в англійській сценічній мові і розроблені інтонаційні портрети кожного з досліджених сценічних діалогів. Запропоновані положення, що просодія є важливим механізмом формування і передачі іронічного значення висловлювання і психологічного впливу реплік сценічних діалогів. Серед акустичних ознак, найбільш чітко диференціюючих іронію в сценічних діалогах, виділені тональний контур завершення і характер руху частоти основного тону упродовж шкали висловлювання. Велике значення для ідентифікації типів іронії мали також зміна темпу гучності вимови і особливості паузації.

Ключові слова: іронія, сценічний діалог, логіко-прагматичний критерій, просодія, темп, частота основного тону.

В статье развито традиционное описание просодического оформления иронии, используемой в английской сценической речи и разработаны интонационные портреты каждого из исследованных сценических диалогов. Предложены положения, что просодия есть важным механизмом формирования и передачи иронического значения высказывания и психологического влияния реплик сценических диалогов. Среди акустических признаков, наиболее четко дифференцирующих иронию в сценических диалогах, выделены тональный контур завершения и характер движения частоты основного тона на протяжении шкалы высказывания. Большое значение для идентификации типов иронии имели также изменение темпа громкости произношения и особенности паузации.

Ключевые слова: ирония, сценический диалог, логико-прагматический критерий, просодия, темп, частота основного тона.

This article develops the traditional description of prosodic processing of stage dialogues with the meaning of irony. The intonation presents portraits of dialogues expressing irony. The result of computer-acoustic analysis of the objective physical characteristics of this type of stage dialogues is given. Perceptive and electroacoustic analyses of the dialogic units allow to reveal the prosodic elements: main tone frequency, intensity, tempo and pauses.

Key words: irony, stage dialogue, logical and pragmatic criteria, prosody, tempo, speech frequency.

Сучасний рівень розвитку мовознавства взагалі та інтонології зокрема доводить необхідність вивчення просодичних засобів організації мовлення як істотних засадничих людського спілкування. У сучасному світі особливо гостро відчувається необхідність в нових способах формування естетичного світогляду людей, нетрадиційних і ефективніших формах лікування серйозних фізичних і психічних захворювань.

Актуальність цього дослідження обумовлена інтересом сучасної лінгвістики до вивчення проблем звучного тексту, а також необхідністю виявлення просодичних засобів реалізації іронії з урахуванням прагматики психологічного впливу сценічних діалогів.

Наукова новизна дослідження полягає у використанні комплексного підходу до опису іронії в звучній сценічній мові, що включає екстралінгвістичний, комунікативно-прагматичний аспекти з урахуванням їх просодичної складової.

Роль просодичних засобів в реалізації підтексту в одиницях, що містять гумор, іронію і сарказм, на матеріалі окремих фраз з художніх творів була розглянута в роботах С. С. Смоленської, [7] И. С. Арутюновой, [2] Н.В. Андреевой [1].

Особливостям просодичної системи та інтонації англійської мови присвятили фундаментальні наукові дослідження Д. Бразил [10], П. Роуч, [11], У. Уэлс [13]. Риторичні функції просодії знайшли оригінальне авторське освітлення в працях Е. Л. Фрейдиної [9] і Л. Г. Фомиченко [8].

В той же час актуальним залишається комплексне вивчення англійської сценічної мови в площині взаємодії семантичного, прагматичного і просодичного рівнів її будови

Метою дослідження є встановлення особливостей просодичної реалізації іронії в англійській сценічній мові. Поставлена мета обумовлює психолінгвістичний характер дослідження із застосуванням фонетичних експериментальних методів і передбачає вирішення таких завдань:

- виявити особливості просодичної реалізації іронії в звучному тексті;
- визначити особливості прагматики психологічного впливу іронії в англійських сценічних творах.

Для вирішення вищевикладених завдань застосовано комплексний метод дослідження, що включає теоретичний аналіз наявної літератури з проблем, що досліджуються, контекстуальний (прагматичний) і електроакустичний аналіз матеріалу дослідження.

Іронія належить до числа універсальї, властивих усім культурам світу і що є в ажливою фігурою мови в людському спілкуванні.

Універсальність іронії, неослабний інтерес до цього явища з боку практично усіх гуманітарних наук пояснюється частково тим активним початком, який закладений в іронію. “Уявлення про те, що іронія почала існувати, як тільки з’явилася людська мова, представляються цілком обґрунтованими” [12, с. 31].

В сценічному творі іронія свідчить про авторську індивідуальність, надає самобутність, виразність звучному тексту; завдяки чому репліки акторів несуть велику естетичну дію на глядача.

Ключову роль в створенні іронічної забарвленості грає просодія, тобто вона служить своєрідним “знаком іронії”.

Як показали дослідження прагмофонетичного та риторичного напрямків, просодичні засоби грають помітну

роль в забезпеченні дії звучного тексту. Р.К. Потапова констатує: “Вимовні засоби безпосередньо пов’язані з ефектом дії мовного повідомлення, з так званою прагмафонетикою. Дія звучного тексту знаходиться в прямій залежності від використання арсеналу засобів усіх рівнів мови, які формують прагматичну структуру тексту і утворюють функціонально-семантичне поле дії” [6, с. 10].

У ході дослідження було встановлено, що інтонаційне маркування відрізків п’єси, що виражають іронічний сенс, на тлі оточення досягається за рахунок певного просодичного контрасту за тональними характеристиками, гучністю і швидкістю вимови.

There is a > chance. || I will make you to> a blue job from ^ Henry Winkler before ↓ I die. ||

На тлі нейтрального оточення, в цьому прикладі, іронія маркірована високим тональним початком, значним підвищенням гучності і швидкості вимови.

This is a → ‘place in ^the middle of ↓nowhere.

He is been away →for five minutes and he is talking like a ↓‘working class. ||

→I am getting ↓ ‘married. ||

Which →particular ‘drug rehabilitation centre | did you steal↑ this one? ||

Аналіз просодичного оформлення цього прийому показав, що вибір термінального тону залежить від міри емоційності репліки актора і від загальної структури висловлювання. Найбільш частотним при виділенні смислового центру висловлювання є високий низхідний тон широкого діапазону, який привертає увагу глядачів і одночасно сприяє розмежуванню прямого і переносного значення слова.

Your grandmother has a ↑‘unique talent of keeping →the rest of the society – in harms. ||

‘ Nobody ↑as they say is↓ perfect. ||

At least | something ‘ living would come →from your yawning ↓anecdotes. ||

В аналізованих ділянках тексту відзначається також висхідне- низхідний термінальний тон, середня швидкість і сплеск гучності.

Така варіативність тональних характеристик, показників гучності і швидкості, з одного боку, посилює іронічний характер висловлювання, з іншої – надає спілкуванню живий і оригінальний характер.

Ми виявили високу низхідну шкалу, і низький низхідний термінальний тон в ядерній частині синтагми.

Для просодичного оформлення іронії в сценічних діалогах характерне використання коротких і пауз, як засобу створення ефекту розмовної, неофіційної ситуації спілкування.

Мета іронічних або саркастичних зауважень – викликати у співрозмовника почуття незручності і сорому. Бажання змусити партнера випробувати подібні почуття, як правило, продиктоване тим, що сам автор цих зауважень відчуває якісь неприємні емоції.

Емоційний компонент виконує особливу функцію в структурі спілкування. Емоція, що виникає у складі іронії, відіграє важливу роль у визначенні спрямованості поведінки і способів його реалізації. “Емоція – це щось, що переживається як почуття, яке мотивує, організовує і направляє сприйняття, мислення і дії” [4, с. 36]. Найбільш важливою властивістю просодії, сприяючою підвищенню експресивності звучного тексту, видається її здатність виділяти одні елементи тексту на тлі інших.

Аналізуючи способи смислової організації повідомлення в теорії режисури, академік А.Р. Лурія відмічав, що в результаті “поетапного відробітку засобів передачі сенсу добре підготовлений спектакль сприймається глядачем безпосередньо не лише в його зовнішньому змісті, але і в його внутрішньому сенсі” [5,30]. Сукупність звукових сигналів проходять складну обробку в слуховому аналізаторі, зокрема в кіркових структурах головного мозку і викликають психічне відображення у формі безпосереднього переживання дії, що відбувається на сцені, і суб’єктивного ставлення до нього.

Професійні актори за допомогою просодії реплік передають аудиторії іронічний сенс, чистоту звучання, інтонаційне виявлення, усю красу, потужність, своєрідність сценічної п’єси в її усному вираженні. Виникаючі реакції слухової адаптації у глядачів породжують різні естетичні переживання, динаміка яких завжди призводить до певних гормональних і біохімічних змін, діє на інтенсивність обмінних процесів, дихальну і серцево-судинну системи, тонує головного мозку і кровообіг. Психічний вплив звучного тексту знаходиться в прямій залежності від використання широкого спектру просодичних засобів мови і формують прагматичну структуру сценічної мови, утворюючи функціонально-семантичне поле дії.

Таким чином, найбільше значення при передачі іронічного звучання реплік та їх прагматики психологічної дії на глядачів мають наступні просодичні характеристики: висхідне-низхідний термінальний тон, середня швидкість і сплеск гучності, короткі паузи, що створюють ефект розмовної, неофіційності в ситуації спілкування. Слід зазначити, що іронія в звучному тексті, з одного боку, як засіб реалізації акторської індивідуальності в театральній постановці виконує творчу функцію. В той же час сам текст сценічного діалогу придбає яскравість, експресивність, стає таким, що запам’ятовується, тобто іронія виконує функції експресивного та естетичного впливу. Іронія надає звучному тексту виразності.

Подальше дослідження в сфері англійської сценічної мови може бути зосереджене на комунікативно-прагматичних стратегіях акторів, залежно від творчого задуму п’єси і способу розвитку емоціонального слуху і риторичної майстерності у студентів за допомогою англійської сценічної мови.

Література:

1. Андреева Н. В. Стиль и тембр английского юмора в литературно-драматическом цикле У. Ш. Гилберта и А. С. Салливана “Савой-опера”: автореф. дис. ... канд. филол.наук. – М., 2005.
2. Арутюнова И. С. Контрастивный анализ выражения иронии в британском и американском вариантах английского языка (аспекте филол.фонетики). Дис. ...канд. филол. наук. – М., 2002.

3. Данилова Н. Н., Крылова А. Л. Физиология ВНД // М: Учебная литература, 1997.
4. Изард К. Психология эмоций. – СПб. : Питер, 1999. – 36 с.
5. Лурия А. Р. Основные проблемы нейролингвистики. – М. : Изд Моск Унив, 1975. – 30 с.
6. Потапова Р. К. Коннотативная паралингвистика. – М. : Наука, 1997. – 10 с.
7. Смоленская С. С. Интонационно-семантический анализ английских речевых единиц, выражающих юмор, иронию и сарказм. – Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – М., 1969.
8. Фомиченко Л. Г. Просодическая реализация коммуникативных функций сообщения и воздействия в английской монологической речи. – Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. – М., 2005.
9. Фрейдина Е. Л. Публичная речь и ее просодия. – М. : Прометей, 2005.
10. Brazil D. The Communicative Value of Intonation. – Cambridge, 1997.
11. Roach P. English Phonetics and Phonology. A Practical course. – Cambridge, 2000.
12. Schoentjes P. Poetique de l'ironie. – Paris : Editions du Seuil, 2001. –С. 31.
13. Wells W. H. G. Intonation. An Itrouduction. – London : Groom Helm, 2006.

Войтенко К. І.,

Національний технічний університет України "Київський технічний інститут"

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТИЛЬ ХУДОЖНЬОГО МОВЛЕННЯ

У статті викладено основні положення щодо характеристики стилю, зокрема функціонального, а також ознаки художнього стилю мовлення та малі форми його реалізації, такі як розповідь, новела та мініатюра.

Ключові слова: стиль, функціональний стиль, жанр, малі форми.

В статье речь идет о характеристике стиля, в частности функционального, а также приведены основные признаки художественного стиля речи и малые формы его реализации, такие как рассказ, новелла, миниатюра.

Ключевые слова: стиль, функциональный стиль, жанр, малые формы.

This article is devoted to basic approaches of "style" characterizing, especially functional style, as well as main features of belletristic style and little form of its realization such as short stories and miniatures.

Key words: style, functional style, genre, little forms.

Стиль – характерна та відмінна особливість тієї чи іншої діяльності чи її результату, обмежений сферою діяльності людини, присутній у всіх сферах діяльності людини: стиль мистецтва; стиль управління, роботи, поведінки, стиль життя.

Поява терміну стиль (17-18 ст.) у лінгвістиці відображало потреби філологічної науки, яка тільки набувала свого розвитку, і стиль трактувався в певний період часу по-різному. З розвитком науки про мову уявлення лінгвістів про стиль змінювались, висловлювались різні суперечливі думки з цього питання. Однак загальним було визнання функціональної природи стилів, їх зв'язку з певною сферою мовленнєвого спілкування і видами людської діяльності, розуміння стилю як історичної категорії, як соціально осмисленої сукупності прийомів використання, відбору і сполучення одиниць мови. Це позначає, що стиль – спосіб вираження думок засобами мови, тобто певний спосіб використання мови, упорядковане вираження як своїх, так і чужих думок за допомогою мови [5, с. 116].

При використанні мови "з наявного запасу засобів мови відбувається природний відбір, не однаковий для різних умов мовного спілкування, таким чином створюється поняття різних стилів мови – мови правильної чи неправильної, урочистої чи ділової, офіційної чи фамільярної, поетичної чи повсякденної" [4, с. 69].

Стиль являє собою не тільки вживання мови, а й саме різні манери її використання. За межами використання мови немає і стилю. Зв'язок стилю з використанням мови можна прослідкувати і у такому визначенні терміну "стиль". "В розвинутій літературній мові виділяють різноманітні стилі, тобто більш чи менш стійкі, доцільно організовані системи словесного вираження. Їх склад та співвідношення історично змінюються. Поняття стилю мови базується не стільки на сукупності сталих "зовнішніх" лексико-фразеологічних чи граматичних ознак, скільки на своєрідних внутрішніх експресивно-сміслових принципах відбору, поєднання, об'єднання та мотивованого використання виразів та конструкцій" [2, с. 196].

Розрізняють стилі мови та стилі мовлення. "Стилі мови – це сукупність різних співвідносних приватних систем, форм, слів, рядів слів та конструкцій всередині єдиної структури мови як системи систем", "мовленнєві стилі є базою для диференціації багатьох численних та багатообразних стилів мови, які характеризуються ускладненістю та різноманітністю форм мовленнєвого спілкування", "стилі мовлення – це перш за все певні композиційні системи в колі основних жанрів чи конструктивних різновидів загальної мови" [3, с. 5-8].

Стиль розуміється нами як:

– історично сформований;

– різновид використання мови;

– який відрізняється від інших подібних різновидів;

– характеризується особливостями складу мовних одиниць та особливостями їх організації;

– зорганізований в єдине смислове композиційне ціле (текст) [6, с. 129]. Вважаємо, що стиль мови – різновид, який обслуговує будь-яку сферу суспільного життя: буденне спілкування, офіційно-ділові відносини, науку, словесно-художню творчість. Кожен стиль характеризується такими ознаками: мета спілкування, набором мовних засобів та формами (жанрами), в яких він існує [17, с. 121].

Функціональний стиль в свою чергу – це суспільно осмислений різновид літературної мови (його підсистема), що склався історично і функціонує у певній сфері людської діяльності і спілкування. Своєрідний характер мови того чи іншого соціального різновиду відповідає певній сфері діяльності та формі свідомості, яка співвідноситься з нею. Отже, стиль літературної мови називається функціональним, тому що виконує естетичну і виховну функції, пов'язані зі сферою літературної творчості.

Функціональні стилі для уникнення плутаними з мовними стилями іноді називають мовленнєвими жанрами, функціональними різновидами мови. Кожний функціональний стиль володіє своїми особливостями використання загальнолітературної норми, він може існувати як і в письмовій, так і в усній формі, визначається умовами типів спілкування та володіє сукупністю стилістично значущих мовних засобів [2, с. 87].

Різноманіття жанрових різновидів зумовлене різноманітністю змісту мови та її різноманітною комунікативною спрямованістю, тобто метою спілкування. Саме мета спілкування диктує вибір стилістичних прийомів, композиційної структури мовлення для кожного конкретного випадку. Кожний функціональний стиль мовлення має свої типові риси, своє коло лексики та синтаксичних структур [14, с. 57].

Структура текстів різних стилів неоднакова, якщо для розмовного стилю характерний діалог (полілог), то для інших – переважно монолог. Відрізняються стилі мовлення й багатьма іншими ознаками. Але спільним для них є те, що вони – різновиди однієї мови, представляють усе багатство їх виражальних засобів і виконують важливі функції в житті суспільства – забезпечують спілкування в різних його сферах і галузях. У межах кожного функціонального стилю сформувалися свої різновиди – підстили – для точнішого й доцільнішого відображення певних видів спілкування та вирішення конкретних завдань [15, с. 79].

Художній стиль вважається одним з найбільших і найпотужніших стилів мови, який розглядається як узагальнення й поєднання всіх стилів, оскільки письменники органічно вплітають ті чи інші стилі до своїх творів для надання їм більшої переконливості та достовірності в зображенні подій. Він широко використовується у творчій діяльності, різних видах мистецтва, у культурі й освіті. Текст в цьому стилі впливає на уяву та почуття читача, передає почуття та думку автора, використовує все багатство лексики, можливості різних стилів, характеризується образністю, емоційністю мови.

Як у вище зазначених сферах, так і в белетристиці – це стиль, який виконує крім інформаційної функції найсуттєвішу – естетичну, тобто впливає засобами художнього слова через систему образів на розум, почуття та волю читачів, формувати ідейні переконання, моральні якості й естетичні смаки.

Основними ознаками художнього стилю є :

- відтворення дійсності – образність (образ – персонаж, образ колектив, образ – символ, словесний образ, зоровий образ);
- поетичний живопис словом навіть прозових і драматичних творів;
- естетика мовлення, призначення якої – викликати в читача почуття прекрасного;
- експресія як інтенсивність вираження (урочисте, піднесене, увічливе, пестливе, лагідне, схвальне, фамільярне, жартівливе, іронічне, зневажливе, грубе та ін.);
- зображуваність (тропи, епітети *wild wind*, порівняння *small like a bee*, метафори *head of the family*, алегорії *an image of romance*, гіперболи *thousand of pardons*, перифрази *money = root of evil*, тощо; віршова форма, поетичні фігури); конкретно-чуттєве живописання дійсності;
- відсутня певна регламентація використання засобів, про які йтиметься далі, та способів їх поєднання, відсутні будь-які приписи;
- визначальним є суб'єктивізм розуміння та відображення (індивідуальне світобачення, світовідчуття і, відповідно, світовідтворення автора спрямоване на індивідуальне світосприйняття та інтелект читача) [10, с. 224].

Світ художньої літератури – це "створений" світ, зображувана дійсність являє собою в певній мірі авторську вигадку, а це означає, що в художньому стилі мовлення одну з головних ролей відіграє суб'єктивний момент. Вся оточуюча дійсність представлена через світогляд автора. Але в художньому тексті ми бачимо не тільки світ письменника, але і письменника в цьому світі: його прерогативи, засудження, захоплення, відразу та ін. З цим пов'язана емоційність, експресивність, метафоричність, змістовна багатоплановість художнього стилю мовлення.

Глобальність існування та поширеності художнього стилю полягає у тому, що йому притаманна наявність усього багатства найрізноманітнішої лексики, переважно конкретно-чуттєвої (назви осіб, речей, дій, явищ, ознак); використання емоційно-експресивної лексики (синонімів, антонімів, анонімів, фразеологізмів); запровадження авторських новаторів (слів, значень, виразів, формування індивідуального стилю митця); уведення до творів, зі стилістичною метою, історизмів, архаїзмів, діалектизмів, просторічних елементів, навіть жаргонізмів; широке використання різноманітних типів речень, синтаксичних зв'язків, особливості інтонування та ритмомелодики; повною мірою представлені всі стилістичні фігури (еліпс, періоди, риторичні питання, звертання, багатсполучниковість, безсполучниковість та ін.) [12, с. 147].

В художньому стилі мовлення дуже широко використовується мовленнєва багатозначність слова, яка відкриває в ньому сенс та сенсові відтінки, а також синонімія на всіх мовленнєвих рівнях, завдяки чому і з'являється можливість підкреслити найтонші відтінки значень.

На перший план в художньому тексті висуваються емоційність та експресивність зображення. Багато слів, які в науковому мовленні виступають як чітко визначені абстрактні поняття, а газетно-публіцистичному мовленні – як соціально-узагальнені поняття, в художньому мовленні – конкретно-чуттєві уявлення. Таким чином, стилі є доповненням одного до одного [16, с. 49].

Для художнього мовлення, особливо поетичної, характерна інверсія, тобто. зміна звичайного порядку слів у реченні з метою посилення смислової значущості слова або надання всій фразі особливого стилістичного забарвлення. Для художнього мовлення, особливо поетичного, характерна інверсія, тобто зміна звичайного порядку слів в реченні з метою посилення змістовного значення слова чи надання всьому виразу особливої стилістичного забарвлення.

Синтаксична будова художнього мовлення відображає потік образно-емоційних авторських вражень, тому тут можна зустріти все різноманіття синтаксичних структур. Кожний автор підпорядковує мовні засоби виконання своїх ідейно-естетичних задач [13, с. 38].

В художньому мовленні можливі і відхилення від структурних норм для вираження автором будь-якої думки, риси, важливих для змісту твору. Вони можуть виражатися в порушеннях фонетичних, лексичних, морфологічних та інших норм.

Художній стиль, реалізований у формі драми, прози та поезії, які у свою чергу, розподіляються на відповідні жанри. Жанрово-стильове розшарування художнього стилю настільки широке, різноманітне і суттєве, що в науці іноді говорять не про один художній стиль, а про художні (белетристичні) стилі.

За родами й жанрами стиль художньої літератури поділяється на підстили, які мають свої особливості мовної організації тексту:

- епічні (прозові: епопея, казка, роман, повість, байка, оповідання, новела, художні мемуари, нарис);
- ліричні (поезія, поема, балада, пісня, гімн, елегія, епіграма);
- драматичні (драма, трагедія, комедія, мелодрама, водевіль).
- комбіновані (ліро-епічний твір, ода, художня публіцистика, драма-феєрія, усмішка) [8, с. 16].

Альтернативним підходом до аналізу тексту є аналіз його не за родами та жанрами, а за такими за наступними ознаками мови, виду та розміром. Ознака мови художнього твору – це власне мова твору (українська, англійська та ін.). За ознакою виду літературні твори поділяються на прозу та поезію. А ось за ознакою розміру твори можна класифікувати таким чином: до прозаїчних творів малої форми відносять розповіді, середньої форми – повісті, великої форми – романи. Необхідно зазначити, що поезія – на відміну від прози – за розміром поділяється на малі та великі форми, до останніх відносяться поеми [11, с. 106].

На сьогодні найбільш поширеними вважаються твори малих форм. Вченими було встановлено, що мала форма прози – це достатньо умовна назва для прозаїчних творів невеликого об'єму.

Найбільш популярними видами творів малих форм, в яких реалізується художній стиль є – розповідь, новела, та мініатюра. Як зазначено в “Літературному енциклопедичному словнику” В.М. Кожевникова та П.О. Ніколаєва: “Мала епічна жанрова форма художньої літератури – невеликий за об'ємом зображувальних явищ життя. А звідси і за об'ємом тексту, прозовий твір [9]. В 1840-х роках, коли безумовна перевага в російській літературній прозі над віршами була встановлена, вже відрізнялась розповідь та нарис як малі жанри прози від роману та повісті. В другій половині 19 століття, коли нариси отримали в російській літературі широкого розвитку, склалося враження, що цей жанр завжди документальний, розповіді ж створюються на основі творчої уяви. Також існує думка, що розповіді відрізняються від нарису конфліктністю сюжету, нарис в свою чергу – це твір, який в основному має описовий характер. Отже, розповідь – це мала літературна форма, твір розповідального характеру невеликого об'єму з малою кількістю героїв та короткотривалістю зображувальних подій. Наприклад, “Eagles in the Storm” by unknown author: “Did you know that an eagle knows when a storm is approaching long before it breaks? The eagle will fly to some high spot and wait for the winds to come. When the storm hits, it sets its wings so that the wind will pick it up and lift it above the storm. While the storm rages below, the eagle is soaring above it. The eagle does not escape the storm. It simply uses the storm to lift it higher. It rises on the winds that bring the storm. When the storms of life come upon us – and all of us will experience them – we can rise above them by setting our minds and our belief toward God. The storms do not have to overcome us. We can allow God’s power to lift us above them. God enables us to ride the winds of the storm that bring sickness, tragedy, failure and disappointment in our lives. We can soar above the storm. Remember, it is not the burdens of life that weigh us down, it is how we handle them” [9, с. 164].

Існує ще один різновид малого прозаїчного твору – новела. В перекладі з італійської новела означає новину. Це малий прозаїчний жанр, який за розміром зіставляється з розповіддю, але відрізняється від нього гострим, центрострімким сюжетом, за часту парадоксальним, відсутністю описової та композиційної обмеженості. Тобто, новела так би мовити оголює ядро сюжету – центральну перипетію, водить життєвий досвід матеріал у фокус однієї події. На відміну від розповіді – жанру нової літератури на рубежі 18-19 ст., який висуває на перший план винахідливо-словесну фактуру розповіді та характерний своїми розгорнутими характеристиками, – новела це мистецтво сюжету в найбільш чистій формі. Навелістичний сюжет, побудований на різних антитезах та метаморфозах, раптово перетворюючи одну ситуацію в іншу, прямо їй протилежну, поширений у багатьох фольклорних жанрах (казка, баня, середньовічний анекдот, фабліо, шванк).

Тепер щодо мініатюри. Класифікація цього жанру є досить складною. Хтось вважає його віршем в прозі, а хтось маленькою розповіддю, хтось пише, що це просто надмала жанрова форма: руйнування рамок традиційних жанрів. Інтеграція та диференціація жанрових структур. Створення нових у відомому сенсі жанрових форм, до числа яких відноситься і мініатюра. Звернення до неї напряму пов'язане з незавершеністю. Фрагментарністю, мозаїчністю життя на рубежі віків [7, с. 56].

В наш час жанр мініатюри зазнає свого відродження. Прискорений темп життя, відсутність часу на читання книг, блоки реклами, які створюють короткі сюжети – все це та багато іншого диктує стислість форм твору. Швидко змінні картинки – ось суть сучасного життя.

Жанр мініатюри – це своєрідний показник майстерності, так як при виборі цього жанру проявляється прагнення, бажання, вміння письменника насичити гранично малий об'єм суттєвим змістом. Який, підкорюючись вимогам форми, концентрується, згущується [1, с. 93].

Аналізуючи художній текст, насамперед слід визначити його образний зміст, з'ясувати, які ознаки вказують на належність саме до художнього стилю, а потім уже розглядати його ідейний зміст, будову, характеризувати персонажів, визначити головний та побічні конфлікти, роль пейзажу тощо. Художня мова використовує всю різноманітність і всі багатства національної мови, щоб створити яскравий, що запам'ятовується образ. Розуміння особливостей художнього стилю мовлення допомагає глибшому прочитанню літературних творів, збагачує нашу практичну мову.

Жанрово-стильове розшарування художнього стилю настільки широке, різноманітне і суттєве, що в науці іноді говорять не про один художній стиль, а про художні (белетристичні) стилі.

Від творчої особистості письменника, його ідейно-естетичної концепції, світобачення залежить образна система, архітектоніка твору, нахил до вибору й організації тих чи інших мовних засобів, внутрішня художня трансформація їх у тексті. Так формується індивідуальний стиль письменника, що збагачує не тільки художній стиль, а й літературну мову загалом. У конкретному розумінні про художній стиль мови можна говорити як про закономірну послідовну множинність індивідуальних мовотворчих стилів письменників, які пишуть цією мовою, тому що тексти, з яких формується загальне поняття художнього стилю, належать конкретним і переважно добре відомим творцям-письменникам.

Отже, художній стиль – це стиль художньої літератури, який впливає на людську психіку, почуття, думки через зміст і форму створених авторами поетичних, прозових текстів. Художній стиль передбачає попередній відбір мовних засобів для створення літературних художніх текстів. Великої популярності в наш час набули форми реалізації функціонального стилю художнього мовлення – малі форми, які характеризуються своєю стислістю та насиченістю мовними засобами, які вдало передають нам основну ідею та зміст, закладені автором.

Література:

1. Будагов Р. А., Ярцева В. Н. Вопросы языкознания. – № 4. – М., 1952. – С. 316.
2. Виноградов В. В. О языке художественной литературы. – М., 1959. – С. 196.
3. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. – М., 1963. – С. 5,7 – 8,14.
4. Винокур Г. О. Избранные работы по русскому языку. – М., 1959. – С. 221.
5. Гавранек Б. Задачи литературного языка и его культура. Пражский лингвистический кружок. Сборник статей. – М., 1967. – С. 340.
6. Горшков А. И. Русская стилистика. – М. : Астель, 2006. – С. 372.
7. Дементьев В. В. Теория речевых жанров. – М. : Знак, 2010.
8. Єфімов Л. П. Стилїстика англійської мови. – Вінниця, 2004. – 240 с.
9. Кожевников В. М., Николаев П. А. Литературный энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1987.
10. Кожина М. Н. Стилистика русского языка. – М., 1993. – С. 373.
11. Лосева Л. М. Как строится текст. – М., 1980. – С. 360.
12. Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста. – Часть 1. – М., 1986. – С. 256.
13. Нечаева О. А. Функционально-смысловые типы речи (описание, повествование, рассуждение). – Улан-Удэ., 1974.
14. Разинкина Н. М. Функциональная стилистика. – М. : Высшая школа, 1989. – 182 с.
15. Томашевский Б. В. Стилистика. Изд. 2, испр. и доп. – Л., 1983.
16. Шмилев Д. Н. Русский язык в его функциональных разновидностях. – М., 1977. – С. 49.
17. Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку. – М., 1954. – С. 121.

Габидуллина А. Р.,

Горловский государственный пединститут иностранных языков

СРАВНЕНИЕ И МЕТАФОРА КАК СРЕДСТВА ПОПУЛЯРИЗАЦИИ НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОГО ТЕКСТА

У статті описуються типи метафори та порівняння, які використовуються в науково-популярному тексті. Показані особливості функціонування в різних субтекстах.

Ключові слова: метафора, порівняння, науково-популярний текст, дитяча енциклопедія.

В статье описываются типы метафоры и сравнения, которые используются в научно-популярном тексте. Показаны особенности функционирования в разных субтекстах.

Ключевые слова: метафора, сравнение, научно-популярный текст, детская энциклопедия.

Types of metaphor and comparison which is used in the scientific-popular text are described in the article. Peculiarities of functioning in different subtexts are shown.

Key words: metaphor, scientific and popular text, children's encyclopedia.

Сравнение и метафора играют огромную роль в формировании научно-популярного лингвистического текста. Они образуют “мостик” между лингвистическим материалом и личным опытом ребенка и являются связующим звеном между семантическими пространствами адресата и адресанта. Цель статьи – показать, как функционируют эти образные средства в тексте детской энциклопедии “Русский язык. Языкознание”.

Метафора и сравнение являются частью метаязыка – языка “научного описания, с помощью которого формулируется дополнительный комментарий, поясняющий сложные фрагменты текста” [3, с. 5]. Они зачастую связаны с образным использованием слов и способны направлять внимание юного читателя на смысловые фрагменты, которые представляются автору особенно важными.

Сравнение и метафора возникают в процессе аналогии, т. е. словесно-образной наглядности, основу которой составляет какая-то картина, эпизод, факт, событие. Конкретная картина – ключ к пониманию лингвистического материала. Понимание обеспечивается и тем, что благодаря этому приему новые знания органично структурируются в сознании учащегося, создавая языковую картину мира.

Каждый научный текст – это система субтекстов. Субтекст – фрагмент целого текста, реализующий в нем один из аспектов познавательной ситуации (онтологического, методологического, аксиологического, коммуникативного и др.), имеющий свой денотат, выполняющий текстообразующую функцию и обладающий определенной целеустановкой, в соответствии с чем сформировано внутренне и внешне организованное относительно самостоятельное смысловое целое [1].

Онтологический субтекст детской энциклопедии обычно включает в себя терминологизированную (номинативную) метафору – “слово и словосочетание, один из метафорических лексико-семантических вариантов которого имеет устойчивый лингвистический смысл. Главный признак подобных метафор – это стандартность (неоднократность) их использования в одном и том же лингвистическом значении” [4]. В этой роли активно употребляются общелитературные, межстилевые устойчивые обороты и специальная лексика общенаучного употребления, которая является аналогом терминов: *глухой согласный, мягкий / твердый согласный, обособленные члены предложения, корень слова, словообразовательное гнездо, сильное / слабое управление, одушевленное / неодушевленное существительное, оттенки словесных значений, волна звучности, сильные и слабые позиции фонем, щелевые согласные, морфемные швы, потенциальные слова* и мн. др. Симметрично развиваются контекстуальные специализированные значения: *Слово служит (используется) для называния* [8, с. 22]. *Они* [морфемы – А.Р.] *переходят из слова в слово (повторяются), сохраняя свое значение ... (там же). Звуки и морфемы входят (включаются) в состав слова* [8, с. 27].

Кстати, номинативных метафор в тексте детской энциклопедии немного: преимущество отдано метафоре когнитивной и образной: последняя прежде всего связана с повседневной практикой взаимодействия ребенка с окружающим миром.

Основные метафоры онтологического субтекста: язык есть объект, язык есть механизм, язык есть продукт (*речевая продукция, т.е. собственно речь*), язык есть игра, язык есть дело, язык есть поле, язык есть замкнутое целое, язык есть конструктивное единство, язык есть картина, язык есть процесс, язык есть живая система, язык есть динамичная структура, язык есть текучий конгломерат, язык есть ткань, язык есть творческая деятельность, язык есть открытая среда, язык есть непрерывный поток.

Наиболее распространенной является метафора **игры**. Так, в разделе “Синтаксис” главные члены предложения сравниваются с участниками спектакля: *“И все-таки все языки мира (а именно они являются здесь главными режиссерами) решили, что если эта роль и похожа на какую-то другую, то выбирать нужно только из двух – деятеля и адресата”* [8, с. 348]. Система надежных ролей “разбухает” всегда только из-за стремления наиболее точно указать, где находятся и куда движутся участники ситуации (там же). В других разделах языковое явление также сравнивается с актером: *Много ролей у буквы Ы. Никаких звуков она не передает, только безработной ее не назовешь* [8, с. 114]; *Слова безграмматики – актеры без роли* [8, с. 159]. Игра может быть карточной: *В языке типичные джокеры – местоимения* [8, с. 21].

Язык ассоциируется с открытой средой, **пространством**: *Синтаксический мост через пропасть, разделяющую слово и предложение* [8, с. 239]; *Но подлинное царство синтагм – это синтаксис* [8, с. 34]; ... границы между мор-

фемами внутри одного слова когут перемещаться. <...> Граница между морфемами сдвинулась влево [8, с. 396].

В разделе “Словообразование” язык представлен как **конструктивное единство, как механизм, инструмент, деятельность**: *Секрет языка в том, что он не просто большая груда слов. Язык – умный, удобный и очень гибкий инструмент* (135). Морфемы – “*стройматериалы слова*” [8, с. 139]. Слова подразделяются на “*готовые*” и “*сделанные*”. Процесс образования новых слов сравнивается с *цепной реакцией* [8, с. 138], а морфемный анализ слова – с игрой в кубики: *кубики- морфемы* [8, с. 139]. Продуктивные и непродуктивные аффиксы названы *работягами* и *бездельниками* [8, с. 141]. Описываются *деятельные морфемы* и *бездеятельные суффиксы* [8, с. 141].

В разделе “Лексикология” язык уподобляется **ткани**: *Слова существуют в языке не сами по себе. Каждое из них включено в живую ткань языка, связано со множеством других слов нитями сходства и различий, подчиняется сложным правилам сочетаемости* [8, с. 81]; *морфемные швы* [8, с. 363], *скрытые швы* [8, с. 392], *сдвиг морфемного шва* [8, с. 364].

В разделе “Фонетика” язык / речь – это непрерывный **поток**, который то останавливается, то преодолевает преграды: *волна звучности, струя воздуха, воздух просачивается в щель* [8, с. 84-86]. Субстантивная метафора-термин *звуковая цепь*, идущая от Соссюра, не есть простое изменение значения слова “цепь”, но частью элемент более общего метафорического представления об акустической стороне речи, куда в качестве частных элементов включаются и *звенья цепи, и разрывы цепи, и слитность цепи*.

Метафора “**язык – творчество**”: *Творческая суть языка проявляется не только в том, что он отсеивает всё чуждое ему. Он еще и принимает, “усыновляет” всё ценное, что появляется в речи* [8, с. 47].

Широко распространены и другие базовые языковые метафоры – метафорические модели, объединяющие широкий спектр семантических соотношений “*номинативное значение → образное, переносное метафорическое значение*”. Как правило, это персонифицированные (антропоцентрические) метафоры, основанные на фундаментально значимом разграничении – способности отличать живое от неживого. “*Данная метафорическая модель позволяет представить описываемые учеными процессы как объективно протекающие, независимые от исследователя, равные ему по самостоятельности и активности, работа, в конечном итоге, на эффект объективизации научного знания*” [5].

Можно выделить несколько блоков **антропоцентрических** метафор.

– родственные связи: *глагол вынуть – родственник глаголов отнять – отнимать; занять – занимать* [8, с. 154]; *Хорошо, если у слова много родственников, тогда больше надежды найти среди них “влиятельного”* [8, с. 121]; о наречиях ДУМА, ДОМОЙ, ВЕЧЕРОМ и др. : *Все они в прошлом- имена, они – дети существительных* [8, с. 49];

– социальные роли: *существительные- “руководители”* [8, с. 218];

– возраст: *тексты-долгожители и тексты-юнцы* [8, с. 480]; *Сложносокращенный способ – самый молодой способ словообразования* [8, с. 143];

– внешность: *красота и стройность формального синтаксиса* [8, с. 218];

– черты характера: *языка с “придирчивыми” морфемами* [8, с. 369]; *свои слабости глоттохронологический метод обнаружил почти сразу, как только был изобретен* [8, с. 387]; *один из самых непредсказуемых – глагол боться* [8, с. 271]; *в отношении рода и пола английский язык оказался более “скрытым”, чем русский* [8, с. 345]; *Корень слова такой маленький, невыразительный и непонятный* [8, с. 153]; *Русское письмо отказывается обозначать позиционные изменения звуков* [8, с. 119];

– темперамент, поведение: *активный синтаксис* [8, с. 221]; о морфеме: *маленькая, да удаленькая* [8, с. 137]; *Это какой-то очень короткий звук, то ли [а], то ли [ы] – что-то среднее. Кажется, что он еле-еле “втиснулся” между согласными* [8, с. 82];

– взаимоотношения: *Запятые с запятыми мирно сосуществуют* [8, с. 239]; *Виновата фонетика* [8, с. 115]; *Мы убедились, что русская фонетика “с характером”, звуки “беспокойные” под влиянием фонетической позиции* [8, с. 117];

– речемыслительная и другая деятельность: *При этом каждый язык по-своему решает, что включить в сферу грамматики, а что – нет* [8, с. 159].

Реже осуществляется перенос “**язык – природные явления**”: *вода, огонь, земля, воздух, зооморфная и флористическая метафора и пр. : Лингвистика является одной из ветвей семиотики* [8, с. 14]; *синтаксические деревья(о трансформационной грамматике Н. Хомского – с. 218); обозначающее – “добыча” органов чувств; Унификсы дают побеги* [8, с. 154].

Методологический субтекст – это своеобразные навигационные средства, при помощи которых авторы детской энциклопедии указывают адресату путь к правильному пониманию лингвистического явления; помогают понять юному читателю, каким образом должно быть распределено его внимание, чтобы лингвистическая информация была усвоена им оптимальным образом. Основная задача методологического субтекста – репрезентировать методы, способы и пути получения, развития и обоснования лингвистического знания. Здесь метафорически репрезентируются процесс познания (*ход научного исследования, сформировалось научное направление*), система аргументации (*в рамках этой теории*); метафоры представляют абстрактные сущности как объект (*собирать и обобщать факты, большей части вопросов*), как пространство (*на рубеже двух направлений в науке*) и движение в этом пространстве (*Фердинанд де Соссюр свел задачу изучения ...*). Способы действия ученого-лингвиста изображаются как конструирование и деконструирование: *разбор слова по составу*.

Методологический субтекст может существовать как метафорическая вторичная номинация в семантическом поле “*речевая деятельность*”, которая представлена в виде глаголов с вторичным метафорическим значением обозначения речедеятельности. Они выполняют в данном семантическом поле определенную номинативную функцию – назвать процесс речевой деятельности в контексте конкретной ситуации речевого общения: *выдвинуть, затронуть, касаться, обрисовать, осветить* и т.п.

Сравнение – один из самых распространенных способов усиления изобразительности в тексте детской энциклопедии. В отличие от метафоры как тропа у сравнения есть оба компонента сопоставления. Грамматически сравнение оформляется в научно-популярном тексте несколькими способами:

– с помощью союзов и союзных слов: *Корень и трансфикс представляют собой как бы две гребенки, вставленные друг в друга зубцами* [8, с. 363]; *Пользоваться им [глоттохронологическим методом – А.Г.] так же надежно, как определять время по солнечным часам* [8, с. 387]; *Он [Шлейхер – А.Г.] полагал, что языки, как и люди, меняясь со временем, проходят путь от младенчества к расцвету и старости* [8, с. 388];

– с помощью лексических средств: *Если уподобить нашу языковую, в данном случае словесную, память библиотеке, то мы пользуемся не всеми книгами этой библиотеки, а только некоторыми, в этой ситуации наиболее подходящими* [8, с. 63]; *Карта языков мира похожа не на четко расчерченную сетку, а на сложнопереплетенную ткань, и вряд ли она станет проще в будущем* [8, с. 404];

– сопоставляемое и сопоставляющее описываются как 2 параллельных, формально не связанных явления, при этом сопоставляемому может предшествовать отрицание (отрицательное сравнение): *Речь тоже творчество. Речь – использование языка в конкретной ситуации. Это не сборка механизма на конвейере по одной и той же конструкции* [8, с. 47].

Метафоры, где второй член сопоставления скрыт, представлены в научно-популярном тексте особым образом, чтобы неопытный молодой читатель энциклопедии смог их “увидеть”. Чаще всего встречается простейший случай метафоры: форма “А – это В”, где А и В – имена существительные: *В языке типичные джокеры – местоимения* [8, с. 21]; *Слова без грамматики – актеры без роли* [8, с. 159]. Еще один распространенный способ оформления изучаемого явления – кавычки: *существительные-“руководители”* [8, с. 214], *Знак парное тире “съедает” первую из двух запятых, но спокойно совмещается со второй* [8, с. 345]. Еще один способ – подготовка юного читателя к появлению метафоры на протяжении всего микротекста: *Глоттохронология М. Сводеша нацелена лишь на то, чтобы выявить время, когда язык распался ...<...> Пользоваться им так же надежно, как определять время по солнечным часам ночью, освещая их горящей спичкой. <...> Появятся ли у лингвистов-историков надежные часы – покажет будущее* [8, с. 387].

Детская энциклопедия призвана формировать не только научную, но и аксиологическую картину мира учащихся, давать представление о таких универсальных ценностях, как *добро, зло, справедливость* и пр. Абсолютной ценностью является *нравственность*, которая задает общее направление деятельности и общения в образовательной сфере. Включая метафоры в аксиологический субтекст, авторы статей детской энциклопедии формируют у школьников представления об этих ценностях: *Предлоги помогают выразить надежные отношения* [8, с. 159], *Подыскивая проверку, мы освобождаем звуки слабых позиций от “влияния”, “угнетения”, “порабощения” позицией* [8, с. 118].

Метафора в детской энциклопедии – один из способов адаптации научного текста к восприятию неподготовленного читателя. Этот процесс сопровождается смысловым переходом из одной реальности (как правило, теоретической) в другую (реальность обыденного сознания). Для этого автор должен найти способ снизить до минимума уровень абстрактности в научном тексте и дать возможность школьнику представить лингвистический материал в образной ассоциативной форме, т. е. в той форме мышления, которая является для него обыденной.

Литература:

1. Баженова Е. А. Научный текст в аспекте политекстуальности / Е. А. Баженова. – Пермь : Изд-во Пермского ун-та, 2001. – 272 с.
2. Васильева С. Г. К проблеме образного поля лингвистики / С. Г. Васильева, С.А. Зливко // Русская и сопоставительная филология. – Режим доступа к журналу: <http://www.ksu.ru/fil/kn7/index.php?sod=12>
3. Гаврилова А. А. Управление пониманием читателя научного текста с помощью метатекстовых средств (на материале научных текстов русского и немецкого языков) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 – теория языка / А. А. Гаврилова. – Саратов, 2009. – 23 с.
4. Зливко С. Д. Терминологизированная метафора в лингвистических текстах (на материале работ известных русских языковедов) / С. Д. Зливко // Актуальные вопросы современной науки и образования : сб. материалов V общероссийской научно-практической конференции. Вып. 2. – Красноярск : Научно-инновационный центр, 2010. – С. 58-60.
5. Мишанкина Н. А. Метафорические модели лингвистического дискурса / Н. А. Мишанкина. – Режим доступа : <http://www.tsu.ru/000063105/324/image>
6. Резанова З. И. Метафорический фрагмент русской языковой картины мира : ключевые концепты. – Воронеж : РИЦ ЕФ ВГУ, 2003. – Ч. 1. – 210 с.
7. Резанова З. И. Метафора в лингвистическом тексте : типы функционирования / З. И. Резанова // Вестник Томского государственного университета. Филология : научный периодический журнал. – 2007. – № 1. – С. 18-29
8. Энциклопедия для детей. Т. 10. Языкознание. Русский язык / Главн. ред. М. Д. Аксенова. – М. : Аванта+, 1998. – 704 с.

Гарбар І. О.,
Київський національний лінгвістичний університет

МЕТАФОРИЧНЕ ДЗЕРКАЛО: ДОСЛІДЖЕННЯ СПОРТИВНОЇ ТА ІГРОВОЇ МЕТАФОР У ТЕКСТІ АМЕРИКАНСЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ТРИЛЕРУ

Стаття присвячена виявленню та систематизації особливостей функціонування метафори у тексті американського юридичного трилеру. У ній розглядаються різні підходи до визначення метафори. Увагу приділено спортивній та ігровій метафорам як засобам, що представляють культурний досвід нації.

Ключові слова: метафора, спортивна метафора, ігрова метафора, американський юридичний трилер.

Статья посвящена определению и систематизации особенностей функционирования метафоры в тексте американского юридического триллера. В ней рассматриваются разные подходы к определению метафоры. Внимание уделяется спортивной и игровой метафорам как средствам, что представляют культурный опыт нации.

Ключевые слова: метафора, спортивная метафора, игровая метафора, американский юридический триллер.

The article deals with the systematization and identification of functions of the metaphor in the text of an American legal thriller. Different approaches towards the definition of metaphor are scrutinized. Thorough attention is paid to sports and game metaphors as the means of nation's cultural experience identification.

Key words: metaphor, sports metaphor, game metaphor, an American legal thriller.

Однією з найактуальніших проблем лінгвістики є вивчення концептуалізації та вербалізації понять, які виникають у процесі якісного розвитку суспільства (М.М. Болдирев, Г.В. Межжеріна, А.П. Чудінов та ін.). Це відбувається за рахунок використання як внутрішніх, так і зовнішніх ресурсів мови. Різні етапи розвитку мов відзначаються різною пропорцією застосування вищевказаних базових шляхів позначення принципово нових понять (І.В. Змієва, О.Д. Огуй, Г.В. Поліна, Т.О. Шваб, І.С. Шевченко).

Активним джерелом концептуалізації та вербалізації понять в англійській мові була, є та залишатиметься метафора. Поглиблення теорії метафори та поява нових поглядів на особливості її функціонування зумовлено тим, що якщо раніше вона розглядалася лише як лінгвістичне явище чи стилістичний засіб (у роботах Аристотеля, Деметрія, Платона, а також у працях Е. Кассирера та К.К. Жоля), то згодом дедалі більше лінгвістів почали досліджувати її когнітивні, пізнавальні можливості (Н.Д. Арутюнова, В.Г. Гак, М. Блек, М. Джонсон, Дж. Лакофф, В.М. Телія). Тобто об'єкт дослідження лінгвістики змістився від системно-структурного аналізу мови до людини до її ментальних і емоційних сфер і процесів сприйняття та пізнання світу (М.М. Болдирев, М. Джонсон, Е. Маккормак, І.С. Шевченко).

Метою статті є дослідження й опис специфіки репрезентації та функціонування метафор у новому жанрі юридичного трилеру, котрі вербалізовані спортивно-ігровими метафоричними образами.

Протягом багатьох століть пильної уваги до метафори риториками, граматицистами, і літературними критиками сьогодні не існує загальноприйнятої домовленості щодо трактування метафор.

Термін метафора походить від грецького слова 'meta' – між, після, через; 'phora' – рух, перенесення. Першим, хто спробував дати наукову оцінку метафорі, був грецький філософ Аристотель. У "Поетиці" він інтерпретує поняття метафори як "перенесення імені з роду на вид, з виду на рід, або за аналогією" [1, с. 147].

Н.Д. Арутюнова стверджує, що "метафора – це такий спосіб вживання мови, коли буквально значення слів використовується для вираження інших смислів" [2, с. 17].

У своїх дослідженнях О. Тищенко пропонує таке тлумачення терміна: "Метафора – це взаємодія двох компонентів, одне з яких (слово, словосполучення, речення, складне синтаксичне ціле) вжито в переносному значенні на основі аналогій будь-якого характеру з метою формування й передачі нової особистісної інформації" [6, с. 14].

О. Тараненко конкретизує визначення: "Метафора – це семантичний процес, коли форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні у свідомості мовця" [5, с. 18].

В межах дослідження ми поділяємо метафору на *номінативну*, *когнітивну* й *образну* [2]. *Номінативну* метафору розуміємо як використання наявної лексеми для вербального позначення певного класу імен або процесів, коли метафоричний образ втрачає своє емоційне значення й є єдиним джерелом найменування (Н.Д. Арутюнова, Дж. Лайонз, Ю.П. Солодуб). *Когнітивну* метафору варто розуміти як появу в понятійній сфері відповідних лексем нових значень унаслідок зсуву у сполучуваності ознакових слів: при цьому за допомогою фізичного, легкодоступного людському пізнанню поняття концептуалізується певне більш абстрактне поняття (Н.Д. Арутюнова, М.М. Болдирев, М. Джонсон, Дж. Лакофф). *Образну* метафору розуміємо як вживання експресивно забарвленої лексеми замість нейтральної, внаслідок чого утворюється динамічний образ (Н.Д. Арутюнова, В.М. Телія).

А.П. Чудінов виділяє певні розряди метафоричних моделей:

Антропоморфна метафора. При дослідженні цього розряду аналізуються такі понятійні сфери, як "Анатомія та фізіологія", "Хвороба", "Секс", "Родина".

Метафора природи. Витоками метафоричної експансії в певному випадку слугують такі понятійні сфери, як "Тваринний світ", "Світ Рослин", "Нежива природа".

Соціальна метафора. У подібних випадках досліджуються такі понятійні сфери, як "Злочинність", "Війна", "Театр", "Гра та спорт", "Економіка" та ін.

Артефактна метафора. Досліджуються такі понятійні сфери, як "Дім (споруда)", "Механізм", "Транспортні засоби" і т. п. [8].

Згідно цієї класифікації, метафори (спортивна та ігрова), котрі ми досліджуємо відносяться до розряду “Соціальна метафора”.

Метафоричні моделі ЖИТТЯ – це ГРА та ЖИТТЯ – це СПОРТИВНЕ ЗМАГАННЯ широко розповсюджені у різноманітних комунікативних сферах, що пов’язано з особливим місцем гри та спорту у людській діяльності [8].

Понятійні поля “гра” та “спорт” належать до одних із найбільш освоєних сторін досвідно-пізнавальної діяльності людей, вони також чітко структуровані у пізнанні носіїв мови. Варто зауважити, що ігрова та спортивна метафори мають тісний смисловий зв’язок [7, с. 62].

Аналіз метафор окремого письменника дозволяє проникнути у його концептосферу. Як зазначають представники когнітивістики, “кожна метафора формує модель сприйняття реальності, у котрій – як у дзеркалі – відбиваються враження про роль та місце діючого суб’єкта” [3, с. 14].

У якості матеріалу дослідження ми обрали текст юридичного трилеру Джона Грішема ‘The Runaway Jury’. Автор цього юридичного трилеру є професійним юристом, котрий досконально знає всі тонкощі роботи американського правосуддя.

Однією з основних відмінних ознак цього жанру є: емотивність, аргументативність, велике застосування мовних засобів та прийомів, котрі об’єднують у собі декілька функцій. Такими засобами є метафори, метонімії, антитези, паралелізм і т.д.

У тексті юридичного трилеру нами було виділено більше, ніж 50 випадків використання концептуальної метафори з вихідною понятійною сферою “Спорт” та “Гра”. Використання художником слова метафори підтверджує думку Дж. Лакоффа та М. Джонсона про те, що “наша понятійна система у своїй основі метафорична ... ми розуміємо світ, мислимо та діємо в метафоричних термінах” [4, с. 208], тобто метафори безпосередньо відображають досвід взаємодії людини з навколишнім світом. Судова справа уподібнюється декільком видам спорту: національній американській грі – бейсболу, боксерському поєдинку, марафонському забігу, рибалці, грі у гольф.

У залі суду юридичного трилеру панує така ж сама напружена атмосфера, як на змаганнях з бейсболу. Тобто, тут панує бажання перемогти та випередити суперника, і врешті-решт виграти гру. Учасники судового засідання подібні гравцям у бейсбол, котрі відбивають удари м’яча та нападають на суперника (*hardball tactics, soft pitch, the players*):

– *He started with this question and this juror because it was an easy warm-up, a soft pitch to show the others how painless it was to raise one’s hand and discuss matters* [9, с. 46].

– *“In response to the growing assault from the courts, the Big Four had created a pool of money known simply as The Fund... The Fund was used for hardball tactics in lawsuits...”* [9, с. 13].

– *He froze his face into a mask of non-commitment, and as Harkin droned on he began to take in the rest of the players* [9, с. 67].

Гравці мають за мету “забити гол” (*to score a few minor points*), “не пропустити гол” та переманити присяжних у свою “команду” (*on board*).

– *He was not about to argue science with a scientist, but he hoped to score a few minor points with the jury* [9, с. 113].

– *If Mason scored a point, no one noticed* [9, с. 337].

– *All three of the blacks –Lonnie, Angel, and Loreen – were solidly on board* [9, с. 345].

У юридичному трилері суд також асоціюється з боксерським поєдинком (*to spar, to be on the ropes*), під час когортного гравець може отримати удар у ніс (*blow the nose*); марафонським забігом (*marathon*) та грою у гольф (*tee it up*).

– *Rohr sparred with her politely for an hour on cross but didn’t land a serious punch* [7, с. 405].

– *The New York financial press had suddenly declared the defense to be on the ropes and was openly concerned about a plaintiff’s verdict* [9, с. 415].

Why sit around the motel room when they could be sitting in the jury box trying to finish the marathon? [9, с. 439].

– *I take a second blow to the nose* [9, с. 375].

– *Given an even playing field, we’re ready to tee it up tomorrow* [9, с. 409].

У тексті юридичного трилеру судовий процес часто асоціюється з азартними іграми, наприклад, із грою у рулетку, де приймаються ставки (*the stakes*), і де крутиться колесо рулетки (*a roulette wheel*):

He ran U-Tab, as it was formerly known, an abbreviation for an old company... The lawsuit at hand was Wood v. Pynex, so the roulette wheel had placed Jankle on the hot seat [9, с. 14].

The costs were much greater this time, but so were the stakes [9, с. 445].

Судовий процес асоціюється з тими, хто вижив (*the survivors*) та не вижив (*the spoils*) у грі без правил (*a game with no rules*), та у важкому поєдинку (*skirmish*).

The survivors of dead people out there were actually suing and asking for huge sums of money... [9, с. 12].

In a game with no rules, it was a widely held axiom that people with handicaps and disabilities made great plaintiff’s jurors because they better understood the meaning of suffering [9, с. 30].

The trial would be a gentle skirmish compared to the throat-cutting that would ensue if they got their verdict, and their spoils [9, с. 10].

З вище наведених прикладів можна дійти висновку, що судовий процес у романах Джона Грішема розглядається, як, певного роду, спорт та гра, де слід дотримуватися чітких правил, де успіх іноді передбачений, де перевага властива найсильнішому.

Метою гри та спорту є правди, тренування, насолода, відпочинок, тоді як судовий процес орієнтується на вищі процеси – забезпечення прав та свобод громадян.

Мовна метафора, не дивлячись на багаторічну історію свого дослідження, до сих пір залишається відкритим питанням для вчених. З плином часу інтерес учених до метафори не тільки не згасає, але набуває все більшої актуальності. Адже, виникають нові концепції, нові точки зору на природу цього мовного явища. У рамках когні-

тивного підходу високу оцінку отримали спортивна та ігрова метафори, котрі є невід'ємною частиною людського мислення, діючим інструментом концептуалізації та категоризації світу людиною.

Сприйняття життя і дійсності як гри, спортивного змагання властиве людському пізнанню ще здавна. Пізнаючи навколишній світ, ми слідуємо певним стандартам, правилам, котрі можна вважати "правилами гри". Гра стала невід'ємною частиною життя суспільства. В історії розвитку людства гра та спорт завжди були важливою частиною соціальної діяльності людини.

Можна вважати, що в тексті американського юридичного трилеру метафора належить не одній людині, а накопичує власний та колективний досвід, тобто представляє культурний досвід нації. Судовий процес представлений автором у вигляді спортивного змагання, в якому існують жорсткі правила. Зал суду постає перед читачем у вигляді ігрового поля, де обвинувачення та захист постають як дві спортивні команди, кожна з яких має за мету отримати перемогу.

У подальшому ми вбачаємо за необхідне реконструкцію концептуальних метафор на основі описаних мовних та мовленнєвих метафор гри та спорту.

Література:

1. Аристотель. Поэтика. Риторика : пер. с греч. / Аристотель. – СПб. : Азбука, 2000. – 348 с.
2. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры : Сборник. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с.
3. Баранов А. Н., Караулов Ю. Н. Русская политическая метафора : (материалы к слов.) / АН СССР Ин-т рус. яз. М. : ин-т рус. яз., 1991. – 193 с.
4. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем : пер. с англ. / под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. Изд. 2-е. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 256 с.
5. Петров В. В. Семантика научных терминов. – Новосибирск : Наука, 1982. – 126 с.
6. Тищенко О. Метафора Євгена Малюка. – К., 2004. – 141с.
7. Феденева Ю. Б. Моделирующая функция метафоры в агитационно-политических текстах 90-х гг. XX века : Автореф. дис. ... канд. филол. наук / Ю. Б. Феденева. – Екатеринбург, 1998. – 20 с.
8. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале : когнитивное исследование политической метафоры. – Екатеринбург, 2001. – 238 с.
9. Grisham J. The Runaway Jury / John Grisham. London : Arrow Books, 1996. – 484 p.

Гармаш О. Л.,
Запорізький національний університет

ВИНИКНЕННЯ СЛОВОТВОРЧИХ МОРФЕМ ТА ПРОЦЕСИ АФІКСАЛЬНОЇ ДЕРИВАЦІЇ АНГЛОМОВНИХ ІННОВАЦІЙ (ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ)

У статті розглядаються питання, пов'язані із застосуванням когнітивного підходу до дослідження явища поповнення арсеналу афіксальних елементів в сучасній англійській мові. Роль афіксів у формуванні лексичних неологізмів в англійській мові висвітлюється в статті під новим кутом.

Ключові слова: неологізм, афікс, словотворчий елемент, афіксація.

В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с применением когнитивного подхода к исследованию явления пополнения арсенала аффиксальных элементов в современном английском языке. Роль аффиксов в формировании лексических неологизмов в английском языке освещается в статье под новым углом.

Ключевые слова: словосложение, аффиксация, словообразовательный элемент.

This article deals with the cognitive approach to the studying of enriching the English vocabulary with new affixational elements. The role of affixes in forming lexical neologisms in English explicates from the new point of view.

Key words: neologism, affix, word-building element, affixation.

Англійська мова, як провідна мова світу, в першу чергу реагує на зміни антропоцентричного характеру. Саме тому характерною ознакою сучасної науки про мову є інтенсивні пошуки в галузі неології. Значне прискорення темпів збагачення словникового фонду обумовлюється, перш за все, домінуванням продуктивності словотвору серед інших шляхів мовних трансформацій. Останнім часом, у зв'язку з розвитком когнітивної галузі в мовознавстві, відкриваються інноваційні перспективи дослідження дериваційних тенденцій в англійській мові.

Розвиток інформаційних технологій забезпечує економію антропних зусиль екстралінгвального характеру, в той час як інтралінгвальна економія виражається в тенденції до спрощення структури (економізації) мовних засобів, що представляють собою конституенти різних рівнів мовної системи. Сказане підтверджується, з одного боку все більшою актуалізацією різних способів перетворення (скорочення) структури вже існуючих в мові одиниць номінації лексичного та лексико-синтаксичного типів; з іншого – зростанням продуктивності такого способу творення нових лексем як афіксація. Цей факт зумовлюється значною семантичною навантаженістю таких мінімальних у формальному вираженні мовних одиниць як афікси.

У конкретних дослідженнях, присвячених проблемам поповнення словникового складу англійської мови на сучасному етапі, розглядаються механізми творення нової лексики [1; 2; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17]. Проте, у сучасній лінгвістиці продовжують залишатися актуальними питання, що стосуються виникнення нових словотворчих елементів та особливостей їх функціонування.

Звідси випливає мета нашої роботи, що полягає у лінгвокогнітивному аналізі основних процесів що сприяють виникненню англомовних афіксальних морфем та їх участі у продукуванні інноваційних одиниць спілкування. При чому в нашій роботі під одиницею спілкування ми розуміємо добуток матеріальної (вербальної) та ідеальної (концептуальної) форм існування найменшої одиниці комунікації та її рівневих похідних (словосполучень, фразеологізмів, тощо).

Вказана мета обумовлює необхідність вирішення наступних задач: розглянути механізми що сприяють виникненню нових афіксальних елементів; визначити критерії, за якими елемент, що повторюється в ряді новотворів можна відносити до афіксальних морфем; за допомогою лінгвокогнітивного підходу розкрити дію моделей творення афіксальних похідних.

Як відомо, спосіб афіксальної деривації оперує моделями префіксації і суфіксації. Когнітивна сутність цих механізмів полягає у формуванні похідного концепта за допомогою складання морфогенного і традиційного (вербалізованого у лексичному форматі) концептів. Якщо у процесі творення нових різнорівневих засобів спілкування антропний чинник відіграє безпосередню роль (за допомогою певних знайомих моделей нові одиниці первинно “генеруються” в свідомості носіїв мови а потім вже входять в мову), то роль антропного чинника у виникненні словотворчих морфем є опосередкованою.

На відміну від “генеративної деривації” [2, с. 76], їх виникнення зумовлює фактор повторюваності у ряді однотипних за структурою одиниць. У свідомості носіїв мови відбувається певна переорієнтація моделі. Повторюваний елемент у складі мовної одиниці у ментальній площині починає ідентифікуватися як афіксальний. При чому цей процес має значно чіткіші хронотопні характеристики, ніж процес генеративної деривації.

Нові тенденції в позамовному середовищі зумовлюють невідкладну появу нових мовних засобів, зокрема й словотвірних елементів. Це можна підтвердити, навівши фрагмент статті Білла Сонеса “High-tech world spawns plethora of suffix uses” [18].

Question: “Suffix it to say” we live in a world where almost everyone is addicted to something, becoming maybe an alcoholic, chocaholic, foodaholic, or workaholic. What suffixes are best known by the techaholics among us? Answer: Call them also Webaholics (the Web), Twitterholics (Twitter), gameaholics (computer games in general), says Paul McFedries in “IEEE Spectrum” magazine. The suffix workhorse in these circles is “-ware,” short for software and spawning such classics as freeware (free software), shareware (software you can use before purchasing) and vaporware (announced but not delivered). Beerware you can get for the price of buying the developer a beer, terrorware is software used by terrorists, and wearware goes back a few years to an article about wearable computers.

Reading this, you are likely part of the literati (literary intelligentsia or educated class). At your computer, you join the digerati (digital literati), or the geekerati (the elite of this group), maybe even the jitterati with a cup of caffeinated

coffee on the side, or the blogerati (big-time bloggers), or the Twitterati (those with the most Twitter followers). The universe is certainly big enough to encompass the Googleverse, the Twittiverse, the gamerverse (gamers or gaming), plus the chatosphere (chat rooms and instant messaging), the spamosphere (junk e-mail messages), the blogosphere, the Websphere. And there's more, but perhaps by now you've had it with our lallapalooza of a suffixpalooza. (Deseret News (Salt Lake City), Oct. 22, 2009)

У зв'язку з цим зазначимо, що складові одиниці кожного з мовних рівнів не існують у свідомості носіїв англійської мови абстраговано, – вони на ментальному рівні відбивають діалектичні зв'язки зі складовими одиницями інших рівнів мовної системи. Не виняток і словотворчі елементи. У системі англійської мови вони вирізняються значною дериваційною активністю, функціональною мобільністю, виступають як значущі об'єктивні складники мовної картини світу.

Серед словотвірних засобів англійської мови, як відомо, виділився ряд одиниць, що називаються комбінаційними формами (combining forms). Проте розмаїття, а часто і протилежність думок у визначенні поняття “комбінаційна форма”, на наш погляд, викликані тим, що їх склад як категорії словотвірних елементів є досить неоднорідним. Словотворчі афікси виникають внаслідок дії як первинних процесів – усікання, словорозкладання, хибної етимологізації, так і вторинних – словоскладання і телескопії.

Не зважаючи на високу словотворчу активність та продуктивність таких дериваційних елементів, в лінгвістиці досі бракує їх чіткого визначення. Так, наприклад, термін “формант” був введений Карлом Бругманом. Наявність цілої низки інших термінів на позначення словотвірних елементів (афікси, афіксодні елементи, основи, одиниці особливого статусу, радикасоїди, інтернаціональні терміноелементи, словотворчі елементи, комбінаційні форми, дериваційні форманти, афіксальні елементи) свідчить про недостатню дослідженість цього питання. Як правило, дискусійними моментами постають явища продуктивності таких одиниць, варіативність семантики, ступінь самостійності тощо.

Слід наголосити на тому, що морфологічна підсистема являє собою ту частину мовної мегасистеми, яка визначається найбільшою орієнтованістю на соціальні чинники і піддається індивідуальному впливу. Зміни у її складі є наслідком не тільки зовнішніх впливів, а й дії більш глибоких, внутрішніх процесів. Треба сказати, що соціальні фактори цілком визначають інтралінгвальні процеси, у тому числі й динамізм розвитку фонду афіксальних елементів в англійській мові.

Слід зазначити, що серед цілого ряду способів словотвору в англійській мові словоскладання та афіксація вочевидь посідають чільне місце. До речі, самі морфологічні способи словотворення, на чолі яких постає афіксація постають у ролі “споживачів” словотвірних елементів. У результаті афіксації виникають лише лексичні одиниці, отже поповнюється лексичний рівень мовної системи. Тому сам спосіб афіксальної деривації можна вважати “моногенеративними”.

Виникненню дериваційних елементів сприяють такі “бігенеративні” способи епідигмації, як словоскладання і телескопія. Оскільки ці способи наразі мають значну дериваційну активність, то, відповідно, і словотворчі елементи, які виникли за допомогою цих двох способів, невпинно продовжують поповнювати афіксальний фонд англійської мови.

Як відомо, морфологічний рівень англійської мови динамічно поповнюється новими конститuentами, зокрема, у систему словотвірних засобів включаються нові афіксальні морфеми. Отже, арсенал нових дериваційних елементів в англійській мові постійно зростає. Проте, недостатньо розробленою залишається проблема визначення статусу словотвірних елементів, відтак не завжди є цілком зрозумілим, за якими критеріями можна відносити елемент, що повторюється в ряді новотворів, до афіксальних морфем.

До речі, самі морфологічні способи словотворення, на чолі яких постає афіксація постають у ролі “споживачів” словотвірних елементів, у зв'язку з чим їх можна вважати “моногенеративними”. Аналізуючимеханізм афіксації, слід відзначити те, що “матеріал” для його функціонування (словотворчі елементи) виникає за участі інших “бігенеративних” механізмів словотвірної системи (способів словотворення), серед яких значною продуктивністю відзначаються телескопія та словоскладання. Отже, способи телескопійної деривації та словоскладання можна вважати здібним так би мовити “вторинно” генерувати нові дериваційні елементи.

Це відбувається завдяки творенню нових мовних одиниць за аналогією, внаслідок чого цілий ряд інновацій-аналогів укладається в модель з константним компонентом. Як свідчитиме наведений нижче матеріал, у ролі аналога для подальшої деривації може виступати як вже існуючий ряд інновацій конкретного типу (репрезентований “елементарною” моделлю), так і будь-яка конкретна одиниця, що є складовою дериваційного ряду. Реалізація останнього варіанту відбувається за умови відсутності моделі в когнітивній структурі носія мови, а також зумовлюється особливостями акту комунікації.

Торкаючись у нашій роботі проблеми виникнення афіксальних варіантів лексичних одиниць, вважаємо за доцільне поділити всі критерії на кількісні та якісні. У ролі кількісного критерію виступає словотвірна активність елемента, в ролі якісного – семантичні трансформації в порівнянні з вихідним варіантом. Як правило, ці два критерії перехрещуються у процесі перетворення стійкого елемента словосполучення на формант. У цьому плані первинним критерієм виступає словотвірна активність, вторинним (супроводжувальним) – модифікація внутрішнього наповнення (семантичні трансформації).

З урахуванням кількісних та якісних критеріїв основні ознаки віднесення компонентів лексичних одиниць до розряду словотвірних елементів можна представити таким чином: – здатність виконувати афіксальні функції при утворенні нових одиниць (повторення компонента у значній кількості похідних, тобто частотність використання); – семантичні зміни в порівнянні з вихідним лексичним варіантом (розширення значення, звуження значення, спеціалізація, деспеціалізація, ресемантизація); – конкурентоздатність (здатність конкурувати з існуючими синонімічними афіксальними елементами) [3, с. 129].

Висока продуктивність афіксації зумовлюється й тим, що кожнадериваційна морфема функціонує на користь системи словникового складу, поповнюючи його подальшим мовним матеріалом. Відтак функціональнанавантаженість практично кожного дериваційного елемента набагато перевищує системологічну значущість нової лексич-

ної, семантичної одиниці (нового значення вже існуючого мовного знаку) чи форматичної одиниці (нової вербальної форми вже існуючого мовного знаку). За допомогою афіксації було утворено найчисельніший ряд інновацій.

Серед них такі, як: *micro-work*, *microboredom*, *micro-financing*, *microentrepreneurs*, *cleantech*, *sociobiology* та багато інших.

*In parallel, the organization assists local entrepreneurs in running **microwork** centers, helping to grow a new pool of business talent across the developing world.* (Examiner.com, April 10, 2011)

*The trade fair aims to create market links among **micro-entrepreneurs** and corporations as well as **micro-financing** institutions through the value chain or supply chain systems, paving the way for a truly inclusive economy benefitting all Filipinos and keeping alive the spirit of People Power.* (Manila Bulletin, March 4, 2011).

*A few years ago, cellphone maker Motorola even began using the word "**microboredom**" to describe the ever-smaller slices of free time from which new mobile technology offers an escape.* (The Boston Globe, March 9, 2008)

*So-called "**cleantech**" – such as technology which improves energy efficiency or reduces pollution – was the third largest recipient of venture capital, behind the internet and biotechnology.* (The Western Mail, January 12, 2008)

Freeman's destruction of Mead's work was eagerly seized on by a new generation of anthropologists who, inspired by sociobiology, sought to rehabilitate evolutionary explanations of behaviour. (The New Statesman, 18 December 2000).

Завдяки дії телескопного способу деривації (у плані продукування афіксальних інновацій) у сучасній англійській мові на разі функціонують такі афіксальні елементи, як: **agri-** (від *agriculture*), **-bio-** (*biology*), **cyber-** (*cybernetics*), **compu-** (*computer*), **eco-** (*ecology*), **Euro-** (*European*), **mini-** (*miniature*), **maxi-** (*maximum*), **narco-** (*narcotic*), **petro-** (*petrole*), **techno-** (*technology*), **info-** (*information*), **i-** (*information*), **e-** (*electronic*) тощо.

*The John Doe farm offers hayrides as one aspect of their business focus on **agritainment**.* (The Globe and Mail, February 12, 2003).

*"**Agri-Mark** must ensure that all of our milk sales, cheese, butter and other products are in no danger of recall", the letter said.* (The New York Times, January 25, 2011).

*Researchers in Israel have fashioned a "**bio-computer**" out of DNA that can handle a billion operations per second with 99.8% accuracy.* (The Futurist, May-June 2003)

***Biodelectives** find a way to sniff out anthrax. A virus that naturally preys on spores may help with the rapid detection of the bacteria.* (The Christian Science Monitor, Aug. 22, 2004)

*Maybe **bioinformatics** and the diffusion of genetic engineering technologies and techniques will inspire a new generation of **bio-hackers**.* (Technology Review, June 2003)

*Using ambient street sounds, digital clips of walking, talking salespeople and **cyberkiosks** brimming with product information, the site attempts to recreate the chic ambience of the real world salons where luxury watches are typically sold.* (The New York Times, March 17, 2010)

*And "**cyberdisinhibition**" – being more willing to behave online in ways they wouldn't in person – has both emboldened users and led them to inappropriate behavior.* (RISMedia, November 23, 2009)

*With online dating sites where searches can be tailored by age and income, e-mail forums for the most narrow band of subjects, bookmarked sites and even spam filters, the Web allows users to tailor the information they consume more than any other medium. Social scientists even have a term for it: **cyberbalkanization**.* (The New York Times, January 25, 2004)

***Cyberchondria**, the deluded belief you suffer from a multitude of diseases featured on the internet, is the latest condition to add to GPs' workloads.* (Sunday Times, April 2, 2000)

*Addresses ending in 'sucks.com' have become popular for so-called **cybergripping** sites, where dissatisfied consumers can complain about businesses and their products and services.* (The National Law Journal, September 4, 2000)

*"... Mr. Traya received a letter from Apple's lawyer saying he committed an act of 'blatant **cyberpiracy**'."* (The National Post, November 22, 2005)

*Just as in the real world, **cybervigilantism** doesn't always work out for the best. Executives at eBay argue that vigilantes – well intentioned as they might be – can wrongly disrupt legitimate deals.* (The New York Times, March 28, 2004)

*"**CompuExpert** is constantly traveling the globe in search of innovative products such as the **McTiVia**", said Ammar Adra, president of **CompuExpert**". We're excited to make it available to Mac and PC users in the United States".* (Business Wire, April 14, 2011)

*"Moving through this digital age, the traditional classroom is shifting and a recent growth in online education is giving us the opportunity to transform the way we teach and deliver content", said Dave Shaut, vice president, **CompuTaught**.* (PR Newswire, Jan 26, 2011)

*Soaring petrol prices offer some explanation, but the true cause has more to do with the vehicle's questionable image in an age of deepening **eco-anxiety**.* (Newsweek, December 18, 2006)

*"McDonough and Alston contend it is not enough for the corporate world to embrace '**eco-efficiency**' – a business buzzword...."* (Chicago Tribune, November 4, 2001)

*"**Eco-bling** describes unnecessary renewable energy visibly attached to the outside of poorly-designed buildings – it's a zero-sum approach," he said.* (The Guardian, January 20, 2010)

*The tragedy of the **Euro mess** is that the creation of the euro was supposed to be the finest moment in a grand and noble undertaking: the generations-long effort to bring peace, democracy and shared prosperity to a once and frequently war-torn continent. ... Borders were opened; freedom of personal movement was guaranteed; and product, safety and food regulations were harmonized, a process immortalized by the **Euro sausage** episode of the TV show "Yes Minister," in which the minister in question is told that under new European rules, the traditional British sausage no longer qualifies as a sausage and must be renamed the **Emulsified High-Fat Offal Tube**.* (The New York Times, January 12, 2011).

*Germans are actually seeking out **mini-jobs** – jobs paying less than 400 euros a month that are now exempt from taxes and social security deductions. Six million people in Germany – one in six members of the German workforce – held **minijobs** during the first half of 2003.* (The Futurist, September/ October 2003).

*Some are shorter than a fire hydrant, and often the driver isn't old enough to carry a license. Known as **minimotorbikes** or **pocket bikes**, they resemble small racing bikes, others look like souped-up scooters. (The Christian Science Monitor, June 3, 2004).*

*The current single format – which can boast several tracks – will now be called a **maxi-disc**. ... **Maxi CDs** can now offer three tracks, plus remixes, as long as the total time does not run over 20 minutes. Three different formats will count toward the chart placing. (BBC News, Monday, 29 September, 2003).*

*Other **formats** – **maxi** singles and vinyl – will continue to be included in singles sales, while record labels will now have more freedom in the three formats they are allowed for each release. Every contender for the Top 40 must feature either the new one-track single, new "one track plus one" format or seven-inch vinyl. (BBC News, Monday, 3 September 2007).*

*The rules and regulations surrounding the highly popular savings vehicles were overhauled at the start of April 2008. Out went the confusing concepts of mini – and **maxi-ISAs**, leaving the new set-up much easier to understand (BBC News, Monday, 17 August 2009).*

*The US State Department, the Drug Enforcement Administration and world drug monitoring organisations suggest that tougher controls along traditional transit routes are pushing **narcotraffickers** south. (Financial Times, March 19, 2002).*

*If high crude prices don't stymie global growth, recipients of the **petrodollars** will have every incentive to convert them into a sturdier store of value, and bullion is the most obvious alternative. (The Globe and Mail, Thursday, Mar. 03, 2011)*

*As well, crude oil prices shot higher, which can often send the loonie – known as a **petro-currency** during the big oil spike a few years ago – higher as well. (The Globe and Mail, Monday, January 31, 2011)*

*Toronto has been described by some wags as "Vienna surrounded by Houston." But this booming **technoburb** defies the sprawling, ticky-tacky, no-there-there image of the region's suburbs. (Utne, March / April 2003)*

*Technology is also infringing on our home lives, with Moggridge citing a "frightening" trend in South Korea to have sophisticated workstations fitted in the bedrooms of children as young as eight. But he doubts such **techno-creep** will be pandemic – after all, in the US, he says, "most homework is done in the car." (South China Morning Post, November 24, 2006).*

Підкреслимо, що поняття продуктивності безпосередньо пов'язане із так званим феноменом "валентності". На наш погляд, під валентністю складових елементів словникового складу сучасної англійської мови слід розуміти здатність цих одиниць реентранжуватися в інші складові системи синергетичного типу. Тобто вони мають можливість бути включеними в подальші дериваційні кроки, дія яких забезпечується функціонуванням певного набору механізмів кожної системи-реципієнта.

Література:

1. Гармаш О. Л. Англійська епідигматика та розвиток вокабуляру: [монографія] / Гармаш О. Л. – Мелітополь: ТОВ "Видавничий будинок ММД", 2009. – 128 с.
2. Гармаш О. Л. Лінгвосинергетичний аспект розвитку словникового фонду англійської мови: [монографія] / Гармаш О. Л. – Запоріжжя: ЗНУ, 2011. – 324 с.
3. Гармаш О. Л. Словоскладання як джерело виникнення афіксальних елементів в англійській мові (довід лінгвокогнітивного аналізу) [Текст] / Гармаш О. Л. // Збірник наукових праць Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка Мовні і концептуальні картини світу. Випуск № 33. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2011. – С. 126-135.
4. Єнікєєва С. М. Формування та функціонування нових словотворчих елементів англійської мови: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Єнікєєва С. М. – Харківський державний університет. – Харків, 1999. – 16 с.
5. Єнікєєва С. М. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект (на матеріалі новоутворень кінця XX – початку XXI століть) [Текст]: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філол. наук. Спец. 10.02.04 – германські мови / С. М. Єнікєєва; Київський національний лінгвістичний університет. – Київ: КНЛУ, 2011. – 32 с.
6. Зацний Ю. А., Пахомова Т. О. Мова і суспільство: збагачення словникового складу сучасної англійської мови: [монографія] / Зацний Ю. А., Пахомова Т. О. – Запоріжжя: Запорізький державний університет, 2001. – 243 с.
7. Зацний Ю. А. Сучасний англійський світ і збагачення словникового складу: [монографія] / Зацний Ю. А. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2006. – 332 с.
8. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. [монографія] / Кубрякова Е. С. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
9. Левицкий А. Е. Функциональные зміни в системі номінативних одиниць сучасної англійської мови: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. / Левицкий А. Е. – К., 1999. – 36 с.
10. Махачашвілі Р. К. Лінгвофілософські параметри інновацій англійської мови в техносфері сучасного буття: [монографія] / Махачашвілі Р. К. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2008. – 204 с.
11. Полюжин М. М. Диахронно-семантический аспект префиксального словообразования в английском языке: Дис. ... д-ра філол. наук. 10.02.04 / Полюжин М. М. – М. – Ужгород, 1993. – 416 с.
12. Полюжин М. М., Омельченко Л. Ф. Функциональное словосложение и префиксальные ономазиологические категории в английском языке: [Учебное пособие] / Полюжин М. М., Омельченко Л. Ф. – Ужгород: Патент, 1997. – 99 с.
13. Ayto, J. A century of new words. [Text] / John Ayto. – Oxford University Press, USA: Oxford: OUP, 2007 – 250 p.
14. Crystal, D. Txtng: the Gr8 Db8 [Text] / David Crystal. – Oxford University Press, 2008. – 239 p.
15. Crystal, D. Language and the Internet. – Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press, 2006. – 304 p.
16. Fischer, R. Lexical change in present-day English: a corpus based study of the motivation, institutionalization, and productivity of creative neologisms [Text] / Roswitha Fischer – Tübingen: Gunter Narr, 1998 – 209 p.
17. McFedries, P. Word spy: the word lover's guide to modern culture. [Text] / Paul McFedries – Broadway Books, 2004 – 432 p.
18. Sones, B. "High-tech world spawns plethora of suffix uses " [Text] / Bill Sones and Rich Sones Ph.D. // Deseret News. – Oct. 22 – Salt Lake City, 2009.

Голикова А. В.,

Таврический национальный университет, им. В.И. Вернадского

РЕЗУЛЬТАТЫ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ НА ЛЕКСИЧЕСКОМ И СИНТАКСИЧЕСКОМ УРОВНЯХ В УСЛОВИЯХ АНГЛО-ЯПОНСКОГО БИЛИНГВИЗМА

Стаття присвячена функціонуванню англійської мови в Японії. Тривалий контакт японської та англійської мов, що виявляється на сучасному етапі в груповому сімейному та індивідуальному білінгвізмі носіїв японської мови, своїм прямим наслідком має поширення лексичної і синтаксичної інтерференції.

Ключові слова: інтерференція, англійська та японська мови, гайрайго, американська масова культура.

Статья посвящена функционированию английского языка в Японии. Длительный контакт японского и английского языков, проявляющийся на современном этапе в групповом, семейном и индивидуальном двуязычии носителей японского языка, своим прямым следствием имеет широкое распространение лексической и синтаксической интерференции.

Ключевые слова: интерференция, английский и японский языки, гайрайго, американская массовая культура.

The article presents the functioning of English in Japan. The long contact of English and Japanese, which is presented nowadays by group, family and individual bilingualism, has a wide distribution of lexical and syntactic interference, as a result.

Key words: interference, English and Japanese, gairai-go, American mass culture.

После второй мировой войны, вследствие конструктивной внешней политики японского государства, Япония активно изучала и использовала американский опыт культурного развития, заимствовались новейшие технологии в области промышленного производства, менеджмента и маркетинга, контроля над качеством продукции и др. Умело приспособившая эти технологии к своей традиционной корпоративной культуре, ориентированной на приоритет общенациональных интересов, Япония, добилась огромного прогресса в социально-экономическом развитии государства.

Социальные изменения, происходящие в стране, не могли не сказаться и на языковой ситуации в стране. Именно в этот период японцы начинают активно изучать английский язык, и англо-американская лексика интенсивно проникает в японский язык. “Слова, пришедшие извне” по-японски называются *гайрайго*, которые общепринято записываются одной из разновидностей силлабной азбуки – *катаканой*.

Активность в использовании современными японцами гайрайго не приводит к вытеснению японского языка английским. Более того, японцы могут и не знать, как привычное для них слово – гайрайго произносится или пишется по-английски. Они удивляются, узнав, что фамилия человека, известного им как Sumisu, на самом деле Smith. Знание большого числа гайрайго облегчает японцам освоение английского языка, но оно, же имеет и обратную сторону. Многие японцы считают гайрайго обычными английскими словами и используют их, говоря по-английски, что создает определенные трудности во время общения. Например, они могут употребить слово *rimokon* ‘пульт дистанционного управления’, не подозревая, что это слово создано из *remote control* в Японии, а в США и Великобритании неизвестно.

Большая часть американизмов обозначает не просто предметы и явления, связанные с чужой для Японии культурой, а предметы и явления, связанные с американской массовой культурой, ориентированной на сферу потребления. Здесь американское влияние в современной Японии очень велико, и США стремятся к еще большему его распространению. В сфере потребления наиболее престижным считается все американское, а задача рекламы японских товаров, японской эстрады и т. д. вытекает из необходимости убедить потребителя в том, что они не уступают американским. Хотя, довольно часто, японские изделия оказываются по качеству выше американских.

Многие японцы плохо знают или вовсе не знают значительную часть из гайрайго, с которыми сталкиваются, особенно в рекламе, женских и молодежных журналах [1]. При этом оказывается, что японцы, особенно молодые, не особенно и интересуются точным значением того или иного слова. Важен, прежде всего, его “имидж”, ощущение “элитности”, закрепляемое в написании катаканой или латиницей.

Наиболее показательными является опыт, который провела Танака Норико [4]. Она предложила 130 ученицам торговой полной средней школы описать значение 31 слова, распространенного в журналах для девушек; подбирались слова, с которыми девушки наверняка сталкивались. Слова *айтэму* – пункт (англ. item), *ха:добойрудо:* – бесчувственный (англ. hard-boiled) смогло правильно объяснить менее пяти человек, самое понятное слово *комюникэ:сён* – коммуникация (англ. communication) было доступно 57 испытуемым, т. е. менее чем половине. *Бэ:сикку* – основной (англ. basic) путали с *сикку*- шикарный, *гуддзу* – товары (англ. goods) – с *дзукку* – парусиновая обувь (старое гайрайго из голландского). Некоторые девушки понимали *карутя:* – культура (англ. culture) как интерес (видимо, под влиянием *карутя:* -сэнта: – культурный центр), *риса:ти* – исследование (англ. research) – как зубная щетка. Контекст ненамного увеличивал понятность: даже осознав, что *Буритиссьюнитто* – Британское содружество (англ. British Unity) – какое-то государство, а *гурэй* – серый (англ. grey) – какой-то цвет, испытуемые отвечали наугад; *фэмнини* (англ. feminine) одни оценивали как ‘женский’, что верно, другие – как ‘мужской’. В целом без контекста гайрайго, включенные в опыт, понимались не больше чем в 20% случаев, в контексте – в 37, в контексте, дополненном картинкой, – в 51%. Совсем неудачным были результаты теста на написание этих слов по-английски: 12 слов из 31 не написал правильно никто, еще 11 слов правильно записали от одного до пяти человек [2, с. 15].

Самое удивительное в этом эксперименте, пожалуй, то, что опрошенные девушки 16-18 лет не только не знали смысла известных им слов, но и никогда не задумывались, что же означают эти слова. Таким образом, оче-

видно, что в использовании таких слов важен лишь их облик или даже скорее те ассоциации (высокого качества, элитности, приобщенности к американской культуре и т. д.), которые они вызывают. Но в исследовании Танаки Норико правильное понимание некоторых слов составляло не более 18%, а в среднем те ассоциации, которые имеются в виду, появлялись в 48% случаев, при показе картинок – в 66%. Подобные свидетельства о непонимании обычными носителями языка “катаканного английского” встречаются нередко [9, с. 53].

Большое количество американизмов в некоторых жанрах средств массовой информации, в основном рассчитанных на молодежь воздействует на язык младшего поколения японцев. В массовых исследованиях отмечается, что молодежь использует гайрайго больше, чем люди постарше; это заметно не только в больших городах, но и в деревне [2, с. 17]. Особенно велик процент американизмов в речи диск-жокеев, эстрадных певцов и других лиц, наиболее тесно связанных с массовой культурой [3, с. 14-15]. Тем не менее количество гайрайго в речи молодежи не настолько и велико. А в статьях для молодежи, написанных профессиональными журналистами, процент гайрайго вдвое больше [9, с. 37-39]. Таким образом, журналисты отражают не реальную, а желаемую для молодежи жизнь, основанную на американских образцах, подлинная же жизнь молодежи и реальный язык вовсе не таковы [9, с. 40].

Следует отметить несколько продуктивных способов словообразования на основе англоязычных элементов.

К очень распространённой группе слов, состоящих из английских элементов, но не существующих в английском языке, можно отнести следующие примеры: *blind touch* (англ. touch typing “способ печатания в слепую”), *health-meter* (англ. bathroom scales “весы”), *title back* (англ. credits “титры в конце фильма”), *shovel car* (англ. scraper “скрейпер”), *free dial* (англ. toll free number “номер бесплатного звонка”), *baby car* (англ. stroller “детская коляска”) [7].

Многие слова образованы путем сокращения английских слов [8]: *amp* (англ. amplifier), *anime* (англ. animated cartoon), *apart* (англ. apartment), *appo* (англ. appointment), *dema* (англ. demagogu), *depart* (англ. department store), *infla* (англ. inflation), *mass pro* (англ. mass production), *pat car* (англ. patrol car), *pasocom* (англ. personal computer).

Глаголы могут быть образованы путём прибавления послелога up: *image-up* (to improve one’s image), *appeal-up* (to make something more appealing), *grade-up* (to improve, upgrade), *version-up* (to improve), *level-up* (to reach a higher level).

Известны примеры образования слов при помощи отрицания no: *no-cut movie* (англ. uncut movie), *no-sleeve* (англ. sleeveless).

Притяжательное местоимение *my* часто выступает в значении “собственный, личный”, теряя значение принадлежности к первому лицу единственного числа: *my car* (англ. personal car), *my home* (англ. owned house), *my pace* (англ. one’s own pace).

Среди англицизмов, широко распространённых в Японии, есть слова, хотя и употребляющиеся в английском языке, но уступающие там место по частоте употребления другим синонимам: *coffee mill* (англ. coffee grinder), *range* (англ. stove), *muffler* (англ. scarf).

Своеобразие “японизированного английского” проявляется также и на синтаксическом уровне. Во фразах, которые можно встретить на указателях, вывесках и в рекламе, даже если все англицизмы употребляются в первоначальном значении, без грамматических и орфографических ошибок (что бывает очень редко), иностранцу порой бывает сложно разобраться. Они чаще всего бессмысленны, и или совершенно непонятны. Это происходит из-за неправильного употребления слов на синтаксическом уровне, неправильной сочетаемости и стилистического несоответствия. Типичны дословные кальки с японского языка, написанные английскими словами, что приводит к искажению смысла.

Часто можно встретить орфографические (body soup вместо soap, No smorking!), и грамматические ошибки [6]. Например:

Wine and Food’s Shop (ошибка в употреблении притяжательного падежа),

You ought to get do some a little exercise everyday (модальный глагол),

You could use the lavatory please (модальный глагол).

Часто встречаются ошибки в выборе слов:

Enjoy the real taste of good eating. (вместо good food).

We accept order to take away your food. (надпись в ресторане с доставкой)

Vertical parking only. (вместо parallel parking)

Ladies have fits upstairs. (указатель в примерочной)

Cars will not have intercourse on this bridge. (дорожный знак).

Наиболее интересны ошибки, связанные с попытками перевести текст дословно, не принимая во внимание различия между языками. Приведём некоторые примеры:

Depositing the room key into another person is prohibited. (объявление в гостинице)

Gives you strong mouth and refreshing wind. (реклама зубной пасты)

Please call us. We will provide you with any emergency.

Please fasten seatbelt to prepare for crash. (объявление в самолёте)

No limit on sex. (объявление в газете о приёме на работу как мужчин так и женщин)

We serve people like you as good food. (реклама в ресторане)

No smoking in bed and other disgusting behaviors. (в номере гостиницы)

Beware, you will be boiled. (на кране с горячей водой)

For restrooms go back to your behind. (указатель в аэропорту)

The elevator is fixed for the next day. We regret that you will be unbearable. (объявление о неисправности лифта)

We run our shop within this year without holiday. But we have an extra holiday. (на магазине)

Различия в менталитете народов проявляются в англоязычных надписях, в которых довольно ярко отражены особенности мировосприятия японцев. Ниже приведены несколько примеров, из рекламы товаров [10]: *Post Water: Rapidly moistens your body and gently softens your soul. Post Water is life water for us all* (реклама воды). *I like to watch the seasons change. It's a precious feeling, like having a rucksack on your back* (реклама рюкзаков).

My life is a happy wind blowing through my body (надпись на футболке).

This Machine represents pleasant feeling with straightforward and bright pattern. Glory produces machines by respecting convenience of users and others (реклама бытовой техники).

The very once-in-a-lifetime moment comes up in the eternal sunrise-sunset cycles. The very breathtaking experience pulls you up from the day-in day-out landscape. And here in the photo album, you will be yourself again in the wonderful memories (надпись на обложке фотоальбома).

It is forbidden to steal hotel towels please. If you are not a person to do such thing is please not to read this notice (объявление в номере гостиницы).

Опросы показали, что большинство японцев, которым приходится ежедневно встречаться с большим объёмом “японизированного английского”, воспринимают его как настоящий английский язык. Люди привыкли к этому явлению, и часто просто не представляют, что означают те или иные надписи на самом деле [5]. Широкое распространение *Japlish* затрудняет изучение японцами настоящего английского языка и мало способствует межкультурному общению.

Литература:

1. Алпатов В. М. Американизация японского и русского общества по языковым данным / В. М. Алпатов // Российское востоковедение в память о М. С. Капице. – М., 2001. – С. 53-58.
2. Алпатов В. М. Япония: язык и общество / В. М. Алпатов. – М. : Муравей, 2003. – 208 с.
3. Асаи Синкэй Дисуку-дзёкки:-бангуми-но котоба (Язык диск-жокеев) [электронный ресурс]. – Режим доступа : URL: http://www.jpfmw.ru/ru/japan_studies/ex_prog.html
4. Танака Норико Нихонго-но нака-но “катакана-эйго” (“Катаканный английский” внутри японского языка) / Норико Танака – [электронный ресурс]. – Режим доступа : URL: <http://www.ichiban.narod.ru/books/books.html>
5. Allen David Zen and the Art of the Japanese Tee Shirt / Allen David [электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://www.ryukyushimpo.co.jp/english/essay/es000205.html>
6. Headline Japan [электронный ресурс]. – Режим доступа : URL: <http://www.gac.edu/~sstockto/hj4.html>
7. List of Japanglish [электронный ресурс]. – Режим доступа : URL: <http://home.att.net/~keichiro/janglish/list.html>
8. Popular Japanese English [электронный ресурс]. – Режим доступа : URL: <http://langue.hyper.chubu.ac.jp/class/G95070/popular.html>
9. Shibata T. On Some Problems in Japanese Sociolinguistics: Reflection and Project / T. Shibata // Language in Japanese Society – Tokyo, 1975. – p. 261 – 278
10. Tokyo Tales [электронный ресурс]. – Режим доступа : URL: <http://www.tokyotales.com/japlish/index.html>

Грибонос Т. М.,
Національний університет "Києво-Могилянська академія"

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ НА СИНТАКСИЧНОМУ РІВНІ

Стаття присвячена розгляду особливостей функціонування темпоральності на синтаксичному рівні, з'ясуванню основних засобів позначення часу на різних рівнях мовної системи, характеристики природи виникнення взаємозв'язку морфологічного й синтаксичного часу.

Ключові слова: темпоральність, поняття часового континууму, засоби позначення часу, морфологічний і синтаксичний час.

Статья посвящена рассмотрению особенностей функционирования темпоральности на синтаксическом уровне, изучению основных средств обозначения времени на различных уровнях языковой системы, характеристике природы возникновения взаимосвязи морфологического и синтаксического времени.

Ключевые слова: темпоральность, понятие временного континуума, средства обозначения времени, морфологический и синтаксический час.

The article considers the functioning of temporality at syntactic level; it determines the principal means of marking time at different levels of language system and characteristics reveals nature of the relationship of morphological and syntactic time.

Keywords: temporality, the concept of time continuum, means marking time, morphological and syntactic time.

На сьогодні проблемі вивчення часу присвячені дослідження на теренах філософії, психології, а також фізичних властивостей часу; не оминула цієї проблеми й лінгвістика, що увібрала в себе втілення розуміння цієї багатогранної категорії людиною і віддзеркалення її ж на мовному (мовленнєвому) рівні.

У рамках лінгвістичного осмислення часу функціонує категорія темпоральності, яка складається з одиниць мовних рівнів, що репрезентують поняття часу (лексичний, морфологічний і синтаксичний рівень). **Актуальним** є дослідження часу саме на синтаксичному рівні як конденсату всіх можливих перетворень і втілених властивостей інших рівнів. Тому варто звернутися до вивчення темпоральності у реченнєвих конструкціях, зокрема складних реченнях, розгляд яких має ґрунтуватися на функціонуванні синтаксем із часовою семантикою, а також на валентних можливостях частин мови і особливостей часових відношень між частинами складнопідрядного речення.

Мета пропонованої статті полягає в дослідженні особливостей функціонування темпоральності в мовній системі загалом, і на синтаксичному рівні зокрема. Для реалізації цієї мети необхідно розв'язати такі **завдання**: 1) розглянути основні засоби позначення часу; 2) схарактеризувати особливості функціонування темпоральних синтаксем як базових одиниць для побудови складних речень із часовою семантикою; 3) проаналізувати природу взаємозв'язку морфологічного й синтаксичного часу.

Розуміння темпоральності саме на синтаксичному рівні опирається на дослідження морфологічної категорії часу (В. Виноградов, Т. Ломтев, І. Вихованець, О. Бондарко, О. Бондар, С. Романюк, А. Загнітко), що властива дієслову як центральній частині мови, яка формує предикативність; лексичних засобів вираження часу (І. Вихованець, Т. Яременко, Г. Кутня, М. Мірченко), що виражаються в темпоральних іменниках (М. Потаєнко), прийменниково-іменникових сполуках (І. Вихованець, В. Ожоган, Л. Станіславська, Є. Чекарева, С. Романюк), прикметниках, прислівниках (І. Вихованець); синтаксичного часу речення (В. Виноградов, О. Миронов, Т. Ломтев, О. Бондар, О. Бондарко, С. Романюк, А. Загнітко, Н. Панчишин). Покажемо, що відділити структурні елементи синтаксичного рівня від морфологічного або лексичного практично неможливо, оскільки загалом відомо про тісний взаємозв'язок всіх рівнів мовної системи. Таким чином, дослідження особливостей категорії темпоральності на тому чи тому мовному рівні виходить із відомих особливостей іншого (нижчого) рівня, наприклад, властивості темпоральних синтаксем ґрунтуються на валентних властивостях іменника, прийменника, прислівника, або загалом прийменниково-іменникової форми. Спробуємо проаналізувати категорію темпоральності крізь призму синтаксичного рівня.

Темпоральність як загальне поняття розуміння часу охоплює такі засоби позначення відповідно до рівнів мовної системи:

1) лексичний: часова семантика втілена у формі лексичного значення слова-назви часових понять, проміжків часу тощо (*зима, година, хвилина, момент, період* та ін.);

2) морфологічний: вищо-часова форма дієслова, категорійні властивості частин мови (іменник, прикметник, прислівник) (*тривати, продовжуватися, існувати* тощо);

3) синтаксичний: темпоральні відношення між частинами складного речення, у простих реченнях на рівні функціонування синтаксем, детермінантів (*Аж наче кров швидше пульсувала, коли слухав цю матір: така вона, як і там, на Україні, і не така* (Іван Багряний); *Коли okazія минає, хлоп'я велить їти далі, й вони йдуть* (Іван Багряний)).

Хоча О. Бондар до перерахованих рівнів, за допомогою яких втілюється темпоральна семантика, ще й додає мовленнєвий [1, с. 43-44]. Лексичний час розглядається як такий, що виражається досить широкою групою слів з опорною часовою семою: *весна, літо, тривати* [1, с. 42], що може бути втілена у різних частинах мови. Тобто, якщо морфологічний час, в певному відношенні є основою для синтаксичного, то темпоральна лексика – це значною мірою засіб оформлення синтаксичної категорії часу (формування часових обставин, предикатів, конкретизаторів тощо) [1, с. 42]. О. Бондар зазначає, що синтаксична категорія часу може виражатися: 1) темпоральними прийменниками – на підрівні членів речення, оскільки прийменник виступає як синтаксична аналітична морфе-

ма; 2) предикатами часу – на підрівні глибинної структури речення; 3) конкретизаторами часу – на підрівні розгорненого структурного типу речення; 4) морфологічними показниками дієслова – на підрівні поверхневої структури речення; 5) імпліцитно – темпоральними сполучниками, порядком частин – у складному реченні [1, с. 42]. Тобто, поняття темпоральності не може зводитися до розуміння свого категорійного значення лише через один рівень, один засіб вираження, а лише в поєднанні всіх можливих варіантів семантики часу.

Функціонування темпоральності на найвищому рівні мовної системи – синтаксичному – проявляється на рівні речення, як складного, так і простого. У простому реченні час виражений темпоральними синтаксемами, які кваліфікують як вторинні предикатні синтаксеми (І. Вихованець), або як обов'язкові темпоральні синтаксеми, як визначальний різновид несубстанційних компонентів речення, що разом із предикатом формують чимало типів речень української мови (Л. Станіславська) [13, с. 80]. Їх відтворюють прийменниково-відмінкові сполуки, які можна визначити як морфологізовані прислівники.

Усі значення і відтінки темпоральних синтаксем охоплюють прийменниково-іменникові форми. Саме прийменники надають часового значення сполученню з іменником. І. Вихованець визначив 38 прийменників, що формують категорію темпоральності: наприклад: *близько, до, на, над, під, по, через, під час, після, протягом, у ході* та ін. [7, с. 140]; і 30 прийменниково-відмінкових форм, морфолого-синтаксичних варіантів темпоральних синтаксем: *близько + Р.в.; у +Зн.в.; у + Місц.в.; вслід за + Ор.в.; до + Р.в.; за + Ор.в./Р.в.; під час + Р.в.* та ін. [7, с. 140].

Темпоральні синтаксеми можуть функціонувати не лише у простому реченні, а й бути матеріалом для творення складних. Взаємодія відмінка та прийменника в структурі похідного речення являє собою часово-наслідкові синтаксеми, що походять від базових складнопідрядних речень. [12, с. 108]. Розглянемо речення: *Після повернення Олесь я вас познайомлю, і він тобі всерозкаже* – *Коли Олесь повернеться, я вас познайомлю, і він тобі всерозкаже* (Василь Шкляр); *Сам фасад підказував, що будинок зведено десь на межі сторіччя період переходу міської архітектури до сучасності, відступивши од класичних стилів* – *Сам фасад підказував, що будинок зведено десь на межі сторіччя, коли міська архітектура перейшла до сучасності, відступивши од класичних стилів* (Василь Шкляр). Тому темпоральні синтаксеми є виразниками/показниками часових відношень у структурі складнопідрядних речень. Також можливий зворотній зв'язок: темпоральні семантико-синтаксичні відношення у складнопідрядному реченні перетворюються (трансформуються) у темпоральні синтаксеми. Наприклад: *У хвилини, коли було особливо тяжко і не могла ні читати, ні дивитися у вікно, ні спати, не знала, кудий подітися, писала Журилові листи* (Павло Загребельний) – *Протягом тяжких хвилин не могла ні читати, ні дивитися у вікно, ні спати, не знала, куди й подітися, писала Журилові листи*; *Місячноїночі, коли тихо коливались осінні хвилі й бриніли вогкі вітри, човен стояв самотньою забутою примарою* (Микола Хвильовий) – *У період місячної ночі тихо коливались осінні хвилі й бриніли вогкі вітри, і човен стояв самотньою забутою примарою*. Такі трансформації можливі, очевидно, з причини функціонування закону економії мовних засобів, для згортання реченневих конструкцій, пришвидшення плинності думок. Причини й обґрунтування явища трансформації криються у валентних властивостях іменника або дієслова, що вважають ядреними при побудові основних структурних типів реченневих конструкцій.

Аналіз валентних значень дієслова ґрунтується на врахуванні системних можливостей дієслівних лексем сполучатися з відповідною кількістю аргументів, передбачених семантичною структурою відповідної лексеми [9, с. 268]. Розглядати валентний потенціал дієслова слід лише з урахуванням взаємодії його категорійних значень з іменниками [8, с. 255]. Таким чином, усі трансформації, що стосуються часу, можливі за умови набуття лексемою темпорального значення, яке може бути не лише первинним, тобто генетичним, але й набути у процесі розвитку мови. Розглянемо речення: *Вона, однак, чекала, поки ступить у двір отой сивий король, котрий відстав і важко боров ядуху, – біле волосся спадало йому на плечі, а палиця-стілець подавалася вперед – спирався він на неї важко* (Валерій Шевчук); *Сана була у захваті від самого фасаду “Млина” і вже поривалася далі, та я попросив почекати, поки сходжу в розвідку* (Василь Шкляр); *Чому це в той момент, коли він збирався ближче взнати метранпажа, останній, ніби знаючи про це, раптово зникає, наче нарочисто накидає на себе таємничість* (Микола Хвильовий); *Вони гарячково маячать тією хвилиною, коли той чародійний женшень буде вже до їхніх послуг* (Іван Багряний). У першому і другому реченнях часові підрядні частини поширюють предикат головної (*чекала, почекати*), що в переліку можливих сем має сему темпоральності, яка активізується й виходить на перший план при побудові подібних речень; у третьому й четвертому реченнях часові підрядні частини конкретизують опорне слово – іменник (*момент, хвилини*), що набуло генетично значення темпоральності, тобто є позначеннями часових проміжківтощо.

Розрізнення часу на синтаксичному і морфологічному рівнях дається мовознавцям із певними труднощами, оскільки синтаксичний час фактично ґрунтується на вищо-часових формах дієслів, які функціонують у головній і підрядній частинах, і створюють часову реченнєву рамку (обрамлення); а морфологічний час майже неможливо виокремити без функціонування в реченні, тому тісний взаємозв'язок цих рівнів говорить про межування синтаксичного й морфологічного часу. Саме праці В. Виноградова заклали основи дослідження часу на синтаксичному рівні через вищо-часові форми дієслова, при цьому ввівши у перелік категорій, які формують предикативність, категорію синтаксичного часу [4; 11].

О. Бондар називає час “морфологічним постільки, оскільки він виражається системою протиставлених один одному рядів морфологічних форм, і визначає морфологічну категорію часу через відношення тривалостей (інтервалів) до яких належать неконкретизована дія і граматичний момент мовлення” [1, с. 41-41]. Дослідник розуміє синтаксичну категорію часу як таку, яка характеризується семантико-синтаксичною багатомірністю, що впливає з багатомірності самого синтаксичного рівня (який є найвищим рівнем мовної системи). Так, відповідно до теорії ієрархії рівнів мовної системи, надаючи синтаксичному рівню привілею бути конденсатом, тим самим має базуватися на закономірностях функціонування нижчих рівнів, – таким спрямуванням і послугову-

ються більшість дослідників. У свою чергу, О. Бондар долучається до розрізнення морфологічної і синтаксичної категорії часу опираючись саме на модель функціонально-семантичного поля: "Функціонально-семантичне поле має яскраво визначений центр – морфологічну категорію часу ... . Якщо предикат має морфологічне вираження часу, то морфологічна категорія часу стає підґрунтям і для синтаксичної категорії, якщо ж предикат не може мати морфологічного вираження, то час виражається суто синтаксичними засобами" [1]. Дослідник у своїй праці опирається на функціональний підхід, обґрунтований О. Бондарком, котрий вважає, що категорія часу виступає граматичним центром функціонально-семантичної категорії темпоральності, що охоплює різноманітні засоби вираження часових відношень [3, с. 84].

Оформлення часової перспективи речення як однієї зі сторін його зовнішньо-синтаксичної структури забезпечується особливостями вживання предикатів головної і підрядної частини в складнопідрядному реченні. Так, О. Мельничук характеризує основну лінію розвитку часового оформлення речень в історії слов'янських мов як процес поступового становлення власне-часових форм дієслова [10, с. 144]. Тому категорійні властивості дієслів у функції присудків головної та підрядної частин стають одними з основних синтаксичних показників у структурі складнопідрядних речень із підрядними часовими частинами. Звичайно зводити формування синтаксичного часу лише до морфологічних особливостей дієслова не можна, оскільки темпоральний пласт речення вибудовується за допомогою й інших факторів, таких як комунікативна (мовленнєва) мета при використанні певних значень дієслів, авторська модель часу при побудові часопростору художнього твору. Таким чином, дієслівні форми є темпоральною домінантою прозового тексту, тому вони беруть активну участь у формуванні часового континууму художнього твору як проміжні засоби між морфологічним і синтаксичним часом.

Отже, морфологічний і синтаксичний час перебувають у тісних взаємозв'язках і хоча категорія часу історично належить до морфологічного рівня мови, існування часу на синтаксичному рівні характеризують функціонуванням різнопланових засобів забезпечення темпоральності.

Література:

1. Бондар О. Лінгвістична категорія часу як відображення реального часу / О. Бондар // Мовознавство. – 1986. – № 2. – С. 41-45.
2. Бондар О. Темпоральні відношення в сучасній українській мові : Система засобів вираження [монографія] / О. Бондар. – Одеса : Астропринт, 1996. – 192 с.
3. Бондарко А. В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А. В. Бондарко. – Л., 1983. – 328 с.
4. Виноградов В. В. Избранные труды : Исследования по русской грамматике [Текст] / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1975. – 560 с.
5. Вихованець І. Прийменникова система української мови / І. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1980. – 288 с.
6. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. – К. : Наук. думка, 1983. – 219 с.
7. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 224 с.
8. Загнітко А. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис [Текст] : [Сучасний вітчизняний посібник] / А. Загнітко. – Донецьк : БАО, 2011. – 991 с.
9. Загнітко А. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія [Монографія] / А. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 1996. – 437 с.
10. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення / О. С. Мельничук. – К. : Наук. думка, – 1966. – 482 с.
11. Миронов А. Н. Изменения в структуре и семантике сложноподчиненных временных предложений в языке русской поэзии XIX-XX веков : [Электронный ресурс]: Дис. канд. филол. наук / А. Н. Миронов – Орел : РГБ, 2005. – 244 с.
12. Романюк С. Роль складнопідрядних речень часу у формуванні вторинних темпоральних синтаксем // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – 2010. – № 2. – С. 107-109.
13. Станіславська Л. Семантичні типи та морфолого-синтаксичні варіанти темпоральних синтаксем // Зб. наук. праць Полтавського держ. пед. н-ту ім. В. Г. Короленка. Сер. : Філол. науки. – Полтава, 2011. – № 1 (7) / – С. 81-85.

Григораш В. С.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ОСОБЛИВОСТІ ВОКАЛІЗМУ ТА КОНСОНАНТИЗМУ ЗАХІДНОГО РАЙДИНГУ ЙОРКШИРСЬКОГО ДІАЛЕКТУ

Стаття присвячена дослідженню особливостей вокалізму та консонантизму мовлення мешканців Західного Райдингу Йоркширу. Матеріалом дослідження є радіоінтерв'ю, записані місцевими радіостанціями BBC. Методом слухового аналізу доводиться соціальна природа Йоркширського діалекту, виділяються його соціолінгвістичні особливості.

Ключові слова: вокалізм, консонантизм, діалект, соціолінгвістичні особливості.

Статья посвящена исследованию особенностей вокализма и консонантизма речи жителей Западного Райдинга Йоркшира. Материалом исследования являются радиоинтервью, записанные местными радиостанциями BBC. Методом слухового анализа доказываемая социальная природа Йоркширского диалекта, выделяются его социолингвистические особенности.

Ключевые слова: вокализм, консонантизм, диалект, социолингвистические особенности.

The immediate aim of the article is to define the vocalic and consonant features of West Riding speech of Yorkshire dialect. The radio interviews, recorded by the local radio BBC stations, were chosen as the material for the research. The auditory analysis proves the social nature of Yorkshire dialect, emphasizes its sociolinguistic peculiarities.

Key words: vocalism, consonantism, dialect, sociolinguistic peculiarities.

В останні десятиліття в соціолінгвістиці та діалектології спостерігається зростаючий інтерес до різних регіональних типів мовлення, які відображають самобутність та культуру життя окремого народу.

Оскільки регіональні діалекти довгий час піддавалися стандартизованому впливу літературної мови, вони не існують у “чистому вигляді”; більшість людей, які розмовляють на діалектах, використовують як рідний діалект, так і літературну мову або її варіант. Багато особливостей регіональних діалектів пояснюються соціальними факторами, тож регіональні діалекти тісно пов'язані з соціальними. Останнім часом посилилась відмінність між мовою городян і тих, хто виріс у сільській місцевості, як представників одного й того ж регіонального діалекту. Все це дозволяє говорити про сучасні регіональні діалекти як про складне неоднорідне утворення. Англійські діалекти мають тривалу історію і продовжують існувати, незважаючи на всі фактори, які заважають їх збереженню [6, с. 15].

Мал. 1

Йоркширський діалект – регіональний негомогенний по своїй природі діалект історичного графства Йоркшир на півночі Англії, яке являє собою найбільше територіальне утворення в цьому регіоні. У 1974 році Йоркшир був розділений на чотири нові адміністративні регіони: Північний Йоркшир, відомий як Північний Райдинг (адміністративне ділення Йоркширського діалекту з часів скандинавського захоплення графства); Південний та Західний Йоркшир, відомі як Західний Райдинг, та Східний Йоркшир, оригінальна назва якого була Східний Райдинг (див. мал. 1) [10, с. 3].

Вивченням фонетичних та лексико-граматичних особливостей Йоркширського діалекту, а також його лексикографічних та культурних особливостей займалися вітчизняні та зарубіжні дослідники: М.М. Маковський [4], О.І. Бродович [1], М. Вейклін (M. Wakelin) [13], Дж. Уелс, (J. Wells) [14], А. Келета (A. Kellett) [9]; П. Райта (P. Wright) [15]. Однак мало уваги було приділено вивченню фонетичної природи Йоркширського діалекту, а також його вікових, гендерних, професійних та соціально-класових особливостей. Усе вищезазначене зумовлює **актуальність** даного дослідження.

Метою поданої статті є спроба проаналізувати на сегментному рівні особливості вокалізму та консонантизму північного діалекту Англії, а саме, діалекту Західного Райдингу Йоркширу. Відповідно до мети були поставлені наступні **задачі** дослідження:

- проаналізувати на сегментному рівні особливості діалекту Західного Райдингу на основі слухового аналізу та виділити його територіальні ознаки, характерні окремо для Західного та Південного Йоркширу;
- виявити особливості вимови, характерні для інформантів різних вікових груп та соціальних класів.

Матеріалом дослідження послуговували 10 монологічних висловлювань жителів Західного та Південного регіонів Йоркширу, вилучених з радіоінтерв'ю, записаних місцевими радіостанціями BBC великих та малих міст (Bradford, Dewsbury, Featherstone, Fulstone, Carlton, Chapeltown, Cudworth, Doncaster, Sheffield). Опитувались інформанти віком від 20 до 83 років, які більшу частину свого життя прожили саме в цих регіонах. Серед інфор-

мантів: пенсіонери, ув'язнені, журналіст, лікар, консультант з безпеки, шахтарі, тюремний наглядач, волонтер. Переважна більшість мовців – люди, що належать до нижчих верств суспільства. Саме вони у мовленні використовують найсильніші регіональні акценти. Ґрунтуючись на попередні дослідження В. Лабова [11] та П. Традгіла [12], усіх вищезазначених інтерв'ююваних було розділено на наступні класи: нижчий середній клас (журналіст, лікар), робітничий клас (колишні шахтарі, консультант з безпеки, пенсіонери, тюремний наглядач та волонтер) та нижчі верстви населення (*underclasses*), до яких було віднесено двох ув'язнених чоловіків. Інформанти були об'єднані в вікові групи наступним чином: 1) 20-25 років; 2) 38-57 років; 3) 65-83 роки. Інтерв'юювані відповідали на питання, які стосувалися їх трудових та тюремних буднів, сімейних взаємовідносин та побуту, соціальних подій.

Йоркширський діалект вельми своєрідний за своїми лінгвістичними характеристикам. Найбільш істотні відмінності між ним та іншими діалектами, а також Received Pronunciation (далі RP) виявляються на фонетичному рівні. У системі голосних спостерігається якісна заміна звуків. Крім того, мають місце кількісні зміни голосних. Що стосується приголосних, то характерною особливістю Йоркширського діалекту є їх відсутність на початку деяких слів, насамперед службових [3, с. 25].

Найбільші складнощі для не носіїв діалекту є так звані "glottal stop" – твердий приступ, або глотальний змичний (далі [ʔ]) [9, с. 28]. Притвердому приступі перешкодаповітряномупотокустворюється в результаті змички голосових зв'язок [2, с. 14]. Назване фонетичне явище є характерною ознакою мовлення всіх соціальних класів та вікових груп інформантів, що дозволяє зробити висновок про універсальність його використання в Західному Райдингу: 1959 [na:mʔi:nfifta:m]; couldn't [kɒnʔt]; aught [ɔʊʔ]; naught [nɔʊʔ]; pretty [p.rʊʔi]; started [sta:ʔɪd]; nineteen [na:mʔi:n]; little [lɪʔl]; a lot of advice [ə lɒt əd.vɑ:ɪs]; if they want to [wɒnʔ go] go out, they used [ʤʊzʔ kɒm] come every day.

З наведених прикладів чітко просліджується тенденція утворення твердого приступу в інтервокальній позиції та у випадку, коли приголосному передують інші шумні приголосні чи сонорні.

Це фонетичне явище є найбільш рекурентним у проаналізованих монологах та представляє один із варіантів Йоркширської асиміляції приголосних, яка виникає, коли кінцевий дзвінкий обструент контактує з початковим глухим обструентом в межах складного слова або на межі слів. В результаті відбувається повне оглушення попереднього приголосного. Приголосні [d] та [t] під впливом асиміляції можуть реалізуватися як твердий приступ [ʔ]. Асиміляція поширена в Західному та Південному Йоркширі, де в місцевому акценті вона є категоріальним явищем, тому що виступає в якості фонологічного правила мовленнєвої зв'язності [14, с. 367].

Результати аналізу вікових, класових та територіальних особливостей Йоркширської асиміляції доводять той факт, що асиміляція є ознакою мовців Західного та Південного Йоркширу, двох вікових груп (38-57 років та 65-83 років), робітничого та нижчого середнього класів та не зустрічається в мовленні більш молодих інформантів (20-25 років) та нижчих верств населення: *my dad, who was very proud, said [pɹaʊʔ sed]; cut old clothes [ɔʊʔklɔ:z] up; buy some bloody foods [fʊʊʔs]; dead straight [deʔ st.rɛ:ɪt]; I said to [settu] my mother; this old coal [ɔʊʔtkɔ:l] truck; you could pick [kɔʔ pik] where you wanted to live; me and my friend Pat [f:ɛnʔtpat]; but what I did see [dɪʔ si:]; good thing [gʊʔ θɪŋ]; the wives started coming [sta:təʔ kɒmɪŋ] over; I would say [wʊʔ se:]; there used to be slight words [fʋə:ts] said; medicine [meʔsən]; we had [at]two rooms downstairs.*

Втрата голосних на початку слова або цілих складів є характерною рисою інформантів усіх вікових груп робітничого та нижчого середнього соціальних класів Західного та Південного Йоркширу: *(po)tatoes [pɹəte:ɪtəz~te:ɪtəz]*. Сполучник (*be*)cause, в якому випадає префікс *be-*, реалізується в мовленні інформантів у трьох варіантах: [kɹs~kɹz~kɹs].

Цікавим є той факт, що в деяких дієсловах та сполучниках не вимовляються кінцеві приголосні. Явище характерне для інтерв'ююваних усіх вікових груп та соціальних класів Західного та Південного Йоркширу: *give [gi]; with [wi]*.

До **спільних особливостей консонантизму Західного та Південного Йоркширу** належать:

Закінчення *-ing* вимовляється як [ɪŋ] в усіх вікових групах та соціальних класах: *nothing [nʌθɪŋ]; making [mekɪŋ]; going [gɔɪŋ]; coming [kɒmɪŋ]; taking [teɪŋ]; talking [tɔ:ɪŋ]; getting [ge.ʊŋ]; letting [le.ʊŋ]; belongings [bɪlɒŋɪŋz]*.

ГН-fronting (використання губно-зубних фрикативних [f] та [v] замість зубних [θ] та [ð] [8, с. 11]) є рекурентним у мовленні нижчих верств населення вікової групи 20-25 років: *thirty-six [fɹ:ʔɪsɪks]; thirty-seven [fɹ:ʔɪsevən]; nothing [nʌfɪŋ]; either [i:və]; sympathise [sɪmpəfɑ:ɪz]*.

Загальнокласовою та -віковою тенденцією є втрата фрикативного [h] (особливо перед голосним звуком): *houses [aʊzəz]; hooked [hʊkt]; haven't [ʌnt]; hour [aʊə]*.

У модальних та допоміжних дієсловах, які містять негативну частку *n't*, попередні приголосні, які стоять перед цією часткою не вимовляються, тобто слова скорочуються до односкладових слів у мовленні інформантів усіх соціальних класів та вікових груп: *wasn't [wɒnt]; didn't [dɪnʔ]; couldn't [kɒnʔt]; wouldn't [wɒnt]; don't and doesn't [dɒnt]; haven't [ʌnt]*.

Заміна означеного артикля глотальним змичним (definite article + C → [ðə~ʔ]) спостерігається в мовленні інформантів усіх описуваних соціальних класів та вікових груп: *when the post office [wen ʔ pɔ:st ɒfɪs] opens*.

В системі **консонантизму Західного Йоркширу** зустрічаються такі відхилення від RP:

У деяких випадках зустрічається інтрузивний [ɹ], який функціонує для зв'язності мовлення. Вищезазначена реалізація приголосного є рекурентною для робітничого класу віком 38-57 років, що виразно ілюструє наступний приклад: *like you are in here [laɪk jə.ɹ a:ɹ ɪn ɪə]*.

Серединний [ɹ] не вимовляється в мовленні нижчого середнього та робітничого класів двох вікових груп (38-57 та 65-83 років): *always [ɔ:wɪz~ɔ:wəz]*.

Просліджується тенденція одзвінчення передньоязичного апікально-альвеолярного глухого [s] в кінці слів у інтерв'ююваних нижчого середнього та робітничого класів двох вікових груп (38-57 років, 65-83 років): *us [əz~ʊz]*.

Система **консонантизму Південного Йоркширу** значною мірою схожа з системою Західного Йоркширу в силу територіальної близькості та історично сформованої системи вимови. Однак виділяються особливості, характерні лише для інформантів із Південного Йоркширу:

У Південному Йоркширі кінцеве [t] в односкладових словах з коротким кореневим голосним переходить в альвеолярний апроксимант [ɹ], якщо наступне слово в реченні або наступний склад у слові починаються з голосного [4, с. 48]. Дуже рідко описане явище відбувається в межах одного слова [13, с. 370]. Схематично правило можна представити таким чином:

<-Vt#> + V →[ɹ ~ ʔ].

У досліджуваному матеріалі реалізація вищеописаного явища була зафіксована в інтерв'юйованих робітничого класу двох вікових груп (38-57 років, 65-83 років): *whatever* [wʌ.vəvə]; *letting* [lɛ.ʌn]; *getting* [gɛ.ʌn].

Інтрузивний [ɹ] є рекурентною ознакою робітничого класу вікової групи 65-83 років: *follow him round* [fɒlə.ɪmra:nd]; *how i'd* [a: .la:ɪd] *lookatit*.

Серединний [l] не вимовляється в мовленні інформантів нижчих верств населення віком від 20 до 25 років: *only* [ɒni].

Одзвінчення передньоязичного апікально-альвеолярного глухого [s] в кінці слів відбувається в мовленні інформантів робітничого класу двох вікових груп (38-57 та 65-83 років): *us* [əz~ʊz].

На думку дослідника Йоркширського діалекту А. Келета, голосні Йоркширського діалекту є широкими, тобто нелабіалізованими в дифтонги, як в літературній англійській [9, с. 27]. Вони більшою мірою схильні до вільного варіювання й тому несуть інформацію територіального характеру, основні відмінності акцентів від RP полягають у вокалічній системі, як у кількісних характеристиках, так і в якісних показниках окремих звуків [5, с. 42].

У проаналізованих монологів зустрічаються вокалічні особливості, які характеризують мовлення всіх без виключення інформантів та ті, які маркують мовлення окремих соціальних класів чи вікових груп.

До **спільних вокалічних особливостей Західного та Південного Йоркширу** належать:

Реалізації дифтонгу [ou] або у вузькому дифтонзі, або в монофтонгах [ɔ:], [v], [ʊ] у мовців робітничого та нижчого класів усіх вікових груп: *over* [ɒvə]; *only* [ɔ:nli]; *opened* [ɒpnd]; *ago* [əgɒ]; *go* [gɒ]; *going* [gɒm]; *goes* [gɒz]; *going* to [gɒnə]; *photograph* [fɔ:ˌtəɡrɑ:f]; *clothes* [klɔ:z]; *window* [wɪndɔ:-wɪndə]; *yoghurt* [jɒɡɪt-jɒɡət].

Відсутність цієї фонемної опозиції свідчить про те, що Йоркширський діалект, як і північні діалекти, мають систему з п'яти голосних: i, e, a, v, ʊ [14, с. 356]: *one* [wɒn]; *ones* [wɒnz]; *once* [wɒnz]; *doesn't* [dɒnʔ]; *us* [ʊz]; *so much* [sə mʊʃ]; *Sunday* [sʌndi]; *adults* [ədɒlts].

Іноді, замість голосного [ɹ] вимовляється [v] в лексемах типу: *one* [wɒn]; *among* [əmvɒ]; *nothing* [nʌθɪŋ]; *none* [nɒn].

Подібна вимова характеризує мовлення всіх вікових груп та соціальних класів. Це дозволяє зробити висновок про загально регіональне, -класове та – вікове варіювання: [ɹ > u - v].

Реалізації дифтонгу [ei] у вигляді вузького дифтонгу або монофтонгу [ɛ], яка є рекурентною для мовлення інформантів усіх соціальних класів та вікових груп: *make* [mɛk]; *came* [kɛm]; *made* [mɛd]; *take* [tɛk]; *gave* [gɛv]; *great* [gɹɛt]; *say* [se].

Вимова слів типу *happy* з кінцевим голосним [ɪ], хоча в Західному та Південному Йоркширі рекурентним є голосний [ɛ], характерний для мовців робітничого та нижчого середнього класів двох вікових груп (38-57 років, 65-83 років): *very* [vɛɹi]; *jiffy* [dʒɪfɛ]; *community* [kəmu:nəɹi~kəmu:nəɹɛ].

Вимова кореня -*day* як [di] в мовленні робітничого класу всіх вікових груп: *Sunday* [sʌndi]; *Tuesday* [tju:zdi].

Реалізація в мовленні інформантів вікової групи 20-25 років, які належать до нижчого класу, монофтонгу [ɔ:] як дифтонгу [ou] у словах "які містять велярний фрикатив" [13, с. 358-359]: *naught* [nɔʊʔ]; *ought* [ɔʊʔ].

До **вокалічних особливостей Західного Йоркширу** належать:

Реалізація довгого монофтонгу [a:] та відкритого переднього монофтонгу [æ] як [a]. Відбувається зміна характеру вимовимонофтонгу [a:], який стає більш відкритим. Результати проведеного дослідження свідчать про те, що подібна вимова поширена в мовленні інформантів усіх соціальних класів двох вікових груп 20-25 та 38-57 років: *father* [fɑð]; *aunts* [aʌnz]; *family* [fɑmli]; *perhaps* [pɹɑps].

Заміна в ненаголошеній позиції редукованого [ə] на задній відкритий [ɒ]: *completed* [kɒmpli:ʔɪd]; *consider* [kɒnsɪdɒ]; *complete* [kɒmplɛi:t]; *convicted* [kɒnvɪktɪd]. У проаналізованих монологів подібна вимова характеризує мовлення інтерв'юйованих робітничого класу та нижчих верств населення всіх вікових груп.

Якісне варіювання дифтонгу [ɪə], який репрезентований у Західному Йоркширі дифтонгом [eə] у мовленні робітничого класу вікових груп 38-57 та 65-83 років: *donkey's years* [dɒŋkɪz jɛəz], *there* [ðeə].

Вимова дифтонгу [au] як довгого заднього монофтонгу [a:], що характеризує мовлення інформантів нижчих верств населення віком 20-25 років: *about* [əba:ʔ]; *how* [ha:].

Використання широкого дифтонгу [ɛɪ] в словах з -*igh*- написанням, характерне для деяких мовців: *eighteen* [eɪtɪ:n] (чоловік, безробітний, 20 років, Bradford).

Південь Західного Райдингу характеризується такими особливостями вимови голосних:

Зміна кількісних характеристик вимови монофтонгу [ɛ] та дифтонгу [ɛɪ]: *dead straight* [deʔ stɹɛ:t]; *allocated* [aləke:təd]; *located* [ləuke:təd] (у мовленні тюремного наглядача (38 років) з Doncaster та пенсіонера (65 років) з Chapelton).

Реалізація довгого монофтонгу [a:] та відкритого переднього монофтонгу [æ] як [a]: *cabbages* [kəbɪdʒəz]; *families* [fɑmli:z]; *tobacco* [təbəkə]; *haven't* [ɑnt] – маркує мовлення робітничого та нижчого середнього класів усіх вікових груп.

Вимова закінчення "ed" як "ɪd", але в південній частині Західного Райдингу (на південь від Хеліфекс Роуд, Бредфорд) воно звучить як "e(r)d" [9,29]: *started* [stɑ:təʔ~stɑ:təd]; *visited* [vɪzɪtəd]; *regimented* [rɛdʒɪmɛntəd]; *escorted* [ɛskɔ:təd]; *allocated* [aləke:təd]; *located* [ləuke:təd]. Чітко просліджується тенденція подібної вимови в інформантів усіх соціальних класів 20-25 та 38-57 років, чого не можна констатувати у третій віковій групі.

Заміна в ненаголошеній позиції редукованого [ə] на задній відкритий [ɒ] у мовленні інтерв'юваних робітничого класу 38-57 та 65-83 років: *conditions* [kʌndɪʃənz]; *compare* [kəmpeə]; *controlled* [kɒntɹɔʊld]; *continuation* [kɒntɪnju:ʃən]; *concern* [kɒnsə:n].

Реалізація монофтонгу [ɔ:] у вигляді дифтонгу [ɔə] в мовленні нижчого та робітничого класів усіх вікових груп: *floor* [flɔə]; *four* [fɔə]; *courses* [kɔəsəz].

Вживання інформантами нижчого та робітничого класів усіх вікових груп дифтонгу [ɪə], який у Західному Йоркширі репрезентований дифтонгом [eə]: *years* [jɪəz]; *there* [ðɪə]; *nowhere* [nɔ:wiə]; *where* [wiə].

Вимова дифтонгу [aʊ] в південній частині Західного Райдингу як довгого заднього монофтонгу [a:] інформантами нижчого та робітничого класів усіх вікових груп: *out* [a:t]; *about* [əba:ʔ]; *round* [ɹa:nd].

Стягування трифтонгу [aʊə] до монофтонгу [a:], яке зафіксоване лише в одного інформанта (чоловік, колишній шахтар, 83 роки, Carlton): *our* [a:], "хоча загальною характеристикою трифтонгів Йоркширського діалекту є їх реалізація у повному обсязі" [3, с. 74].

Вимова дифтонгу [eɪ] у буквосполученні *ight* інформантами нижчого класу 20-25 років: *right* [ɹeɪt].

На основі проаналізованих особливостей вимови робимо висновок, що "для мовця, акцент – це частина його "я", звична форма вираження його думок, пов'язана зі світом його друзів, його сімейним, національним укладом життя" [7, с. 17].

З вищеописаних особливостей діалекту Західного Райдингу, ми можемо зробити висновок, що мовлення жителів цього регіону вказує на його територіальну варіативність. В усіх вказаних тенденціях спостерігається соціальна забарвленість звукових змін. Утверджується принцип діалектичної єдності соціального та територіального, соціального та індивідуального [7, с. 25].

Рекурентними загально регіональними, -віковими та -класовими фонетичними особливостями досліджуваних монологів є твердий приступ та Йоркширська асиміляція. Відмінності на сегментному рівні стосуються значною мірою вокалічної системи. Серед особливостей вокалізму та консонантизму зустрічаються ті, які характерні для мовлення інформантів усіх проаналізованих соціальних класів та вікових груп (реалізація закінчення *-ing* як [ɪn]; втрата фрикативного [h] на початку слів; реалізація дифтонгу [ou] в монофтонгах [ɔ:], [v], [ʊ]; голосного [ʊ] замість [ʌ]) та ті, які маркують мовлення окремих жителів Західного Райдингу (реалізація зубних приголосних [θ], [ð] як губно-зубних [ff] або [v] у віковій групі 20-25 років нижчого соціального класу; заміна в ненаголошеній позиції редукованого [ə] на задній відкритий [ɒ] у інформантів робітничого класу).

Йоркширський діалект не можна розглядати як "нероздільний моноліт", адже навіть у межах вищеописаного регіону його існування виділяється багато особливостей, характерних окремо для жителів Південного (реалізація флексії "ed" як [əd]) чи Західного Йоркширу (реалізація дифтонгу [ɪə] як [eə]). Це висловлювання підтверджує думку Травкіної А.Д., що "межі регіональних вимов не обов'язково співпадають з межами графств як адміністративних одиниць: ареал, в межах якого спостерігається гомогенний характер регіональної вимови, зазвичай, набагато менше графства. У цьому сенсі виділення, наприклад, ланкаширського або йоркширського діалектів є умовним, спрощеним" [6, с. 6-7].

Література:

1. Бродович О. И. Диалектная вариативность английского языка / О. И. Бродович. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1988. – 194 с.
2. Валиев С. А. Рефлексы смычно-гортанного слогового акцента литературного английского языка и в северно-английских и южноанглийских диалектах Великобритании / С. А. Валиев // Вопросы фонетики, диалектологии и истории языка. Лингвистическое исследование. – М.: 1976. – Т. 1. – С. 14-29.
3. Ледаева Е. В. Интонационное оформление дискурсивных элементов английской разговорной речи (на материале Йоркширского диалекта английского языка): дисс. ... канд. фил. наук: 10.02.04 / Ледаева Евгения Валерьевна. – Иваново, 2002. – 224 с.
4. Маковский М. М. Английская диалектология. Современные английские территориальные диалекты Великобритании / М. М. Маковский. – М.: Высшая школа, 1980. – 210 с.
5. Михалева Е. И. Фонетические особенности диалектно окрашенной лексики аспекте ее восприятия (перцептивно-фонетическое исследование на материале северных акцентов Англии): дисс. ... канд. фил. наук: 10.02.04 / Михалева Елена Игоревна. – Москва, 2007. – 170 с.
6. Травкина А. Д. Английское региональное произношение: Учебное пособие / А. Д. Травкина. – Калинин: КГУ, 1986. – 60 с.
7. Шевченко Т. И. Социальная дифференциация английского произношения / Т. И. Шевченко. – М.: Высшая школа, 1990. – 144 с.
8. Foulkes P. *Urban Voices* / P. Foulkes and G. J. Docherty. – L.: Arnold, 1999. – 313 p.
9. Kellert A. *The Yorkshire Dictionary of Dialect, Tradition and Folklore* / A. Kellert. – Otley, West Yorkshire: Smith Settle, 2008. – 217 p.
10. Kizzi E. *Dialects in Films: Examples of South Yorkshire. Grammatical and Lexical Features from Ken Loach Films* [Електронний ресурс] / E. Kizzi // *Dialectologia*. – 2009. – № 3. – P. 1-21. – Режим доступу до журн.: www.publicacions.ub.edu.
11. Labov W. *The Social Stratification of English in New York City* / W. Labov. – Washington D.C., 2006. – 485 p.
12. Trudgill P. *The Social Differentiation of English in Norwich* / P. Trudgill. – L.: Cambridge University Press, 1974. – 211 p.
13. Wakelin M. *English Dialects: An Introduction* / M. Wakelin. – L., 1972. – 189 p.
14. Wells J.C. *Accents of English* / J. C. Wells. – L.: Cambridge University Press, 1982. – Vol. 2: *The British Isles*. – 465 p.
15. Wright P. *Yorkshire's Yammer* / P. Wright. – L., 1994. – 64 p.

Гриняк О. О.,
ХДУ, м. Херсон

ОСОБЛИВОСТІ ІНДИКАТОРІВ ІМПЛІКАТІВ НА МОРФОЛОГІЧНОМУ РІВНІ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ

У статті розглянуто можливості морфеми у формуванні імпліцитного смислу художнього тексту, спираючись на виявлення їхньої взаємодії з контактними одиницями свого рівня та на повтор.

Ключові слова: *оказіоналізм, транспозиція, імплікат, індикатор імплікату, імплікативний простір.*

В статье рассмотрены возможности морфемы в формировании имплицитного смысла художественного текста, основываясь на выявлении их взаимодействия с контактными единицами своего уровня и на повтор.

Ключевые слова: *оказионализм, транспозиция, имплицат, индикатор имплицата, имплицативное пространство.*

The article focuses on the analyses of role of the morpheme in the formation of implicit senses in poetic texts, based on the interaction with contact units of the morphologic level and repetition.

Key words: *occasionalism, transposition, implicate, indicator of implicate, implicative space.*

Семантико-когнітивне породження теоретичних тлумачень природи імплікативного простору відзначається своєю багатоплановістю та пояснюється постійною увагою науковців до проблеми, дослідження якої у кожній новій науковій парадигмі не вичерпує її сутності, а лише висвітлює нові грані й перспективи вивчення. Усе це свідчить про **актуальність** вибору теми. **Метою** статті є визначення лінгвокогнітивних механізмів виявлення прихованого смислу у віршованих текстах на морфологічному рівні.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**: уточнити визначення понять імплікативний простір, імплікат, індикатор імплікату; виявити стилістичні засоби морфологічного рівня, що впливають на реалізацію імплікатів у поетичному тексті.

Імплікат – це компонент смислу, прихований у художньому (поетичному, прозовому) тексті й актуалізований за допомогою індикаторів. Індикатори імплікатів – це вербальні і невербальні засоби, що вказують на наявність у тексті імпліцитного смислу [3, с. 120]. У контексті дослідження під **імплікативним простором** розуміємо систему імплікатів, парадигматично пов'язаних та упорядкованих між собою в єдине смислове ціле. Кожен імплікат займає визначене у просторі місце: центральне або периферійне. Центральні імплікати є ключовими у формуванні імплікативного простору поетичного тексту.

Головним компонентом у слововиводі є морфема. Збагачення словника в першу чергу здійснюється за рахунок створення нових слів із фонду вже існуючих морфем. Слова не зареєстровані в словнику, утворені у зв'язку з конкретною мовною ситуацією і використані лише один раз називаються **оказіональними** [4, с. 23-24]. Незвичність об'єднання морфем одразу привертає читачку увагу. Подібні слова не просто позначають поняття, але й одночасно передають авторське відношення.

Наприклад, Р. Фрост, описуючи прихід весни, використовує такий **оказіоналізм**: “*Come with rain, o loud South-Wester! Bring the singer, bring the nester!*” [7, с. 54]. Іменик “*nester*” утворено за допомогою морфем “*nest*” (гніздо), і суфіксу “*er*”, що в англійській мові позначає професію, отже, цей **оказіоналізм** можна перекласти як “гніздовик”. У віршах Роберта Фроста “*nest*” виступає індикатором імплікату осілий спосіб життя.

Визначене місце у розкритті імпліцитного смислу американської поезії ХХ століття відіграють особові займенники. Так, наприклад, у поетичному тексті “*Mr. Flood’s Party*” Е.А. Робінсона імплікат самотність активується за допомогою іронічного вживання займенників у множині “*we*”, “*us*”, під час розмови Ебена Флада з самим собою:

*And Eben, having leisure, said aloud,
For no man else in Tilbury Town to hear:
“Well, Mr. Flood, we have not met like this
In a long time; and many a change has come
To both of us, I fear, since last it was
We had a drop together...”* [2, с. 192].

Перфектна форма дієслів “*meet*”, “*come*” слугує зв'язкою між минулим, повним зустріччю з друзями, і теперішнім самотнім життям містера Флада, на яке вказує повтор морфеми “*lone*”:

*For soon amid the silver loneliness
Of night he lifted up his voice and sang...
And shook his head, and was again alone* [там само].

Словосполучення “*loneliness of night*” (*самотність ночі*), у підґрунті якого лежить архетип СМЕРТЬ, також виступає індикатором імплікату самотність. Повтор присвійного займенника “*his*” та прийменник “*up*” імпліцитно вказує на спробу позбавитися від гнітючих думок про смерть за допомогою пісні, інтертекстуальний зв'язок знаходимо із поетичним текстом Роберта Фроста “*Come in*”: “*Still lived for one song more*” (він жив для ще одної пісні) [2, с. 238]. Повторне вживання морфеми у складі прикметника “*alone*” (самотній) у поєднанні з прислівником “*again*” (*знову*) виступає індикатором центрального імплікату самотність, периферійну позицію займають імплікати старість і невідворотність смерті.

Однією з характерних ознак поетичного тексту є використання форм слів різних частин мови в незвичному для них предметному співвідношенні, тобто використання транспозиції. За визначенням О.М. Мороховського

транспозиція – це перенос словоформи у невласний для неї контекст або сферу дії граматичного значення [5, с. 72]. Назва віршу "The Dust of Snow" Р. Фроста виступає індикатором імпліката нескінченні турботи. Номінативна одиниця "dust", денотативне значення якої: "a fine dry powder that is made of very small pieces of earth, dirt" [8, р. 199], у ході прочитання тексту набуває позитивного емоційного забарвлення: "The dust of snow/From a hemlock tree / Has given my heart / A change of mood / And saved some part / Of a day I had rued" [7, р. 89].

Номінативна одиниця "dust" пов'язана з "heart" метафорично. Як "сніговий пил стряхнула сосна", так і людина звільнилася від думок, що її гнітили. Перфектні форми дієслів "has given, had rued" додають зображуваному емоційності, виразності, акцентують увагу на змінах, які відбуваються. Повтор прийменника "of" слугує індикатором імплікату залежності поведінки людини від її душевного настрою, який у свою чергу підпорядкований змінам в оточуючому світі. Неозначений артикль "a", що повторюється тричі, позначає типовість випадку.

Як зазначає О.М. Мороховський, інваріантним граматичним значенням прикметників у сучасній англійській мові є значення якості [5, с. 78]. Значення якості нерозривно пов'язано з оцінкою, висловленням емоцій, почуттів. Проведений нами аналіз поетичних текстів американських поетів ХХ століття показав, що частотність використання вищого та найвищого ступенів порівняння в них невисока (6,3 % від загальної кількості уживаних у поетичних текстах прикметників). За словами В.М. Топорова, це пояснюється тим, що "американські поети зазвичай не писали віршів по гарячих слідах, як безпосередній емоційний відгук на ту чи іншу подію, вони давали почуттю дистилюватися і відстоятися" [6, с. 574]. Не зважаючи на це, у деяких віршах вдається простежити емоційну напругу. Так, наприклад, у поетичному тексті Р. Джефферса "Continent's End" важливу роль у розкритті імплікату місце людини у світі відіграють прикметники "old, hard, impartial", ужиті у вищому та найвищому ступенях порівняння:

The tides are in our veins, we still mirror the stars, life is your child, but there is in me

Older and harder than life and more impartial, the eye that watched before there [2, с. 252].

Божественна сила "the eye that watched before there was an ocean" не підвладна людині, але є часткою її душі "in me", тією рушійною силою, яка спрямовує, допомагає, контролює: "life is your child". Присвійний займенник "our" та особовий "we" є індикаторами імплікату людство, яке має жити за встановленими богом законами гармонійного існування: "the tides are in our veins, we still mirror the stars".

Поетичний текст "Acquainted with the Night" Р. Фроста має високий ступінь емоційності та прихований смисл, що проявляється на морфологічному рівні, а саме через використання найвищого ступеню порівняння та повтор морфем. Ключовою для виявлення імплікатів віршу є його назва. Ураховуючи те, що номінативна одиниця "night" у віршах Р. Фроста слугує актуалізації архетипу СМЕРТЬ, назву можна перекласти як "Знайомство зі смертю", це полегшує подальше сприйняття тексту:

I have been one acquainted with the night.

I have walked out in rain – and back in the rain.

I have outwalked the furthest city light.

I have looked down the saddest city lane.

I have passed the watchman on his beat

And dropped my eyes, unwilling to explain [7, р. 75].

Використання найвищого ступеню порівняння прикметників "furthest", "saddest" імпліцитно вказують на такі емоції, як збентеження, розгубленість. Ліричний герой біжить "як найдалі" від себе, від "знайомства зі смертю". Він хоче позбутися своїх вражень, забути про них, "змити", тому і "виходить в дощ" (walked out in rain – and back in rain). Передконцептуальною основою кореневої морфемі "rain", повторюваної двічі, є архетип ВОДА, концептуальною імплікацією якого є очищення від неприємних думок, вражень, переживань. Імплікат від себе не втечеш виявляємо за допомогою ідентифікації його індикаторів – антонімічних прислівників "out", "back".

Повтор морфемі "out" у поєднанні із дієсловом руху "outwalked" є індикатором імплікату стрес, велика концентрація адреналіну в крові змушує людину рухатися, але не дає можливості забути побачене, втекти від дійсності, яка повертає її назад "back". Зміна граматичного часу імпліцитно передає зміну сприйняття дійсності, вихід із трансу, спад напруги, перехід на новий, але неточно окреслений рівень:

I have stood still and stopped the sound of feet

When far away an interrupted cry

Came over houses from another street,

But not to call me back or say good-by ... [7, р. 75]

У вірші, що аналізується, чергування дієслів на позначення руху і стану спокою: "walked, passed, stood, stopped", на експліцитному рівні вказує на фізичну втому, виснаження, викликане пережитим моральним потрясінням. А на імпліцитному – вони позначають життя, як рух уперед, і смерть, як зупинку цього руху. Таким чином, у результаті семантичного аналізу індикаторів виявляємо імплікат нерозривності життя і смерті.

Індикатором імплікату незворотності минулого є повторно використаний прислівник "back" і заперечна частка "not", які вказують на неможливість повернути минуле і неможливість раз і назавжди розпрощатися з ним (say good-by). Імплікат нерозривності життя і смерті реалізується в останній строфі поетичного тексту:

And further still at an unearthly height,

One luminary clock against the sky

Proclaimed the time was neither wrong nor right.

I have been one acquainted with the night [7, р. 75].

Вищий ступінь порівняння прикметника "further", морфема "un", поєднана з кореневою морфемою "earth" і концептуально близькі номінативні одиниці: "height, sky, luminary", є індикатором імплікату вічність. Заперечні сполучники "neither ... nor" вказують на неможливість пізнати сутність буття і смерті як вічних тайн всесвіту.

Таким чином імпліцитний простір вірша складають: центральний імплікат – нерозривність життя і смерті, периферійні – від себе не втечеш, незворотність минулого, вічність.

У наведеному вище поетичному тексті займенник “I” повторюється сім разів, що є однією з формальних ознак оповіді від першої особи [1, с. 185]. Уживання саме цього займенника вказує на сконцентрованість ліричного героя на самому собі, своїх відчуттях, дещо відстороненого від оточуючого світу. Неозначений займенник “one” (*хтось*) у першому рядку створює більш тісний контакт між автором і читачем, але ненадовго, вже у наступному рядку власні переживання витісняють об’єктивність оповідання. Суб’єктивні враження стають лейтмотивом усього вірша.

Використання займенників третьої особи однини “he, she, it” слугує формальним показником персоніфікації, коли “he” або “she” заміщують іменники, що традиційно замінюються на “it”. Це за словами І. В. Арнольд створює певну емоційну піднесеність [1, с. 187]. Окрім цього вони сприяють розкриттю імпліцитного смислу в поетичних текстах, шляхом експлікації інформації, прихованої в індикаторах. Наприклад, у поетичному тексті Р. Джефферса “Hurt Hawks” замість номінативної одиниці “hawk”, яка є індикатором імплікату сильна духом людина, вживається займенник “he”, замість “bird” в таких поетичних текстах, як “Come in” та “Acceptance” Р. Фроста вживаються як займенник “she”, так і “he”. У такий спосіб проводиться аналогія між світом дикої природи і світом людей.

Аналіз поетичних текстів показав, що багаторазовий повтор особового займенника “I” дозволяє експлікувати безпосередньо авторське відношення до зображуваної дійсності. Наприклад, у таких поетичних текстах К. Сендберга як “Last Answers”, “Happiness”, Р. Фроста “Into My Own”, “The Tuft of Flowers”, “The Vantage Point”, в останньому концентрація цього займенника досягає п’ятикратного повтору в одній строфі:

*And if by noon I have too much of these,
I have but to turn on my arm, and lo,
I smell the earth; I smell the bruised plant,
I look into the crater of the ant”* [7, p. 61].

У відповідному лексичному оточенні: “earth, plant, ant”, особовий займенник “I” імпліцитно вказує на нерозривний зв’язок людини і природи.

З наведених прикладів видно, що морфема, яка має не тільки форму, а й зміст, робить внесок у створення імпліцитного простору тексту. Актуалізація мовної одиниці може розглядатися як значущий факт у зв’язку з тим, що вона частково виконує інформаційно-естетичну задачу. Морфема бере участь у посиленому насиченні тексту імпліцитним смислом. В імплікативному просторі як модерністських, так і постмодерністських поетичних текстів виокремлюємо центральний імплікат – зв’язок людини і природи, та периферійні – нерозривність життя і смерті, незворотність минулого, вічність та ін., що знаходяться у відношеннях смислового включення відносно центрального. Перспективою нашого дослідження є експлікація прихованого смислу американських поетичних текстів не тільки ХХ, а й ХХІ століття.

Література:

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка / И. В. Арнольд – М. : Просвещение, 1990. – 301 с.
2. Американская поэзия в русских переводах XIX-XX вв. : [сост. С. Б. Джимбинов]. – М. : Радуга, 1983. – 667 с.
3. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : [монографія] / Л. Р. Безугла – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – 331 с.
4. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту / В. А. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
5. Стилистика английского языка : Учебник / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева, Н. И. Лихошерст, З. В. Тимошенко. – К. : Выща шк., 1991. – 272 с.
6. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ. Исследования в области мифопоэтического / В. Н. Топоров. – М. : Прогресс, 1995. – 624 с.
7. Frost R. Robert Frost’s Poems / R. Frost. – N.Y.; L.; Toronto : Washington Square Press, Inc, 1960. – 124 p.
8. Oxford Wordpower Dictionary / S. Wehmeier – G.B. : Oxford Univ. Press, 1994. – 746 p.

Derkacz-Padiasek T. I.,

Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi

MULTIPLE MEANINGS OF LEXICAL ITEMS IN SLAVIC LANGUAGES (POLISH AND UKRAINIAN)

The present paper is devoted to the analysis of the multiplicity phenomenon of common words, generally in Polish and Ukrainian. The author of the present paper analyses such issues as the process of selecting the appropriate meaning in multiple meaning word, the role of context in choosing the appropriate meaning of a word, the reasons of multiple meaning words' occurrence, etc.

Key words: lexical items, word meaning, polysemy, homonymy.

Стаття присвячена аналізу феномену багатозначності загальноживаних слів, головним чином у польській та українській мовах. Автор статті аналізує такі питання як процес вибору відповідних значень у багатозначних словах, роль контексту при виборі слова у відповідному значенні, причини виникнення багатозначних слів і т.д.

Ключові слова: лексичні одиниці, значення слова, полісемія, омонімія.

Статья посвящена анализу феномена многозначности общеупотребительных слов, главным образом в польском и украинском языках. Автор статьи анализирует такие вопросы как процесс выбора соответственных значений в многозначных словах, роль контекста при выборе слова в соответственном значении, причины возникновения многозначных слов и т.д.

Ключевые слова: лексические единицы, значения слова, полисемия, омонимия.

The article's principal aim is to present an analysis of the multiplicity phenomenon of common words in Slavic languages (generally in Polish and Ukrainian). The present study also attempts to answer the following questions:

- how do we select the appropriate sense of multiple meaning words?
- what is the role of context choosing the appropriate meaning of a word?
- can we assume that words are monosemic: having a single, highly abstract or general meaning?

Multiple meaning lexical items are words that have more than one meaning, related or unrelated. Trevor A. Harley [11] uses the term 'lexical ambiguity' to determine a word that can have two meanings. Paul Ricoeur [15, p. 106] assumes that the term 'ambiguity' is properly used "when one meaning alone of two possible meanings is required and the context does not provide us grounds for deciding between them." Steven Davis and Brendan S. Gillon [6] disagree with the idea that word meanings are fixed and inflexible, where multiple word entries in the lexicon deal with lexical ambiguity. The authors state that "the lexicon can be seen as a generative system, where word senses are related by logical operations defined by the well-formedness rules of the semantics" [6, p. 391].

We should be aware of all the potential ambiguities that are always present in languages. Frazier and Rayner [11, p. 181] argue that there is a difference between multiple meaning words (the meanings of which are unrelated, for example: in Polish *bal* 'ball' (e.g. : *bal kostiumowy* 'fancy-dress ball'), *bal* 'log', *bal* (also *bela*) 'bale', and *bal* 'B(ritish) A(nti)-L(ewisite) (BAL)' (see [7]); in Ukrainian (*skeptyczna mina* '(sceptical) face' and (*protytankova mina* '(anti-tank) mine', *vodjanapara* 'steam' and *para (čobit)* 'pair (of shoes)' (see [20]); in Russian *luk (rastenije)* 'onion (plant)' and *luk (dla strzelby)* 'bow (for shooting)'; as well as multiple senses words (in which the senses are related, for instance: in Polish *pióro (ptaka)* 'feather' and *pióro (do pisania)* 'pen'; *źródło życia* 'source of life', *źródło wody* 'spring', *źródło lęku* 'source of fear', and *źródło prądu* 'current source', etc.); in Ukrainian *blyz'kyj* 'near / not far from', *blyz'kyj (druh)* 'close (friend)', and *blyz'kyj* 'soon'; in Russian *trojka (lošadej)* 'a three-horse carriage' and *trojka (otmetka)* 'third (school mark)'. Nevertheless, this dichotomy is not true and, in fact, it is difficult to determine whether we deal with multiple meanings or senses of a word. For the purposes of this study we assume that the concepts multiple meaning words and multiple senses words are synonymous.

In his paper Philip Edmonds [8] analyses a lexical choice process of a natural language generation system by means of which the word is chosen from a set of near-synonyms and achieves the necessary effects in the given context. The process in question depends on a clustered representation of lexical knowledge which is a link between a statistical model of word co-occurrence and a traditional knowledge-based model. The statistical model of word co-occurrence is used to show the conflict between a word and its context as well as to establish when a word use will be marked. Edmonds [8] spots the connection between this model and the knowledge-based model of lexical meaning (which verifies what kind of specific effects will occur) in order to show the differences among synonyms. The researcher adds that the model "clusters synonyms by their similarity and represents their differences along the dimensions explicitly, which follows directly from Saussure's paradigmatic view of lexis [...]" [8, p. 82].

Gordon H. Bower [3] calls the process of finding out the appropriate meaning of lexical concepts or the activation of lexical concepts as fine-tuning. The aim of fine-tuning process is to activate multiple meaning immediately after someone hears or reads an ambiguous word. Bower [3, p. 238] points out that

"In fact, multiple meanings are activated – even when a particular meaning is specified by the preceding semantic context, as in "spiders, roaches, and other bugs," or the preceding syntactic context, as in "I like the watch" vs. "I like to watch" [...]."

In cognitive psychology, multiple activation is considered as some form of automatic activation. Nonetheless, behaviorally the process becomes more complex, after we activate the multiple meaning. Our intuition suggests that only one meaning is possible in a given situation after a very short period of time. Some researches propose that unsuitable meanings become less accessible because of the mechanism that Bower [3, p. 239] names as mutual inhibition. They

claim that the activated appropriate meaning causes the declination of the inappropriate meanings. As a matter of fact, compensatory pattern is not discussed by these researchers (for further analysis see [3]).

Harley [11, p. 182] presents three main models, the aim of which is to determine how we select the appropriate sense in multiple meaning word:

The context-guided single-reading lexical access model. This model stresses the prominent role of the context, which in some way restricts the access process of multiple meaning words in that way that only appropriate meaning has a chance to have an access. However, the model under analysis does not explain how context acts in providing the relevant sense of multiple meaning words.

The ordered-access model. Individual meaning frequencies of multiple sense words influence the access process. For instance, in Polish, 'onion sets' sense of *dymka* is more frequently used than the 'cotton cloth' sense of this noun. First, we search for the most common sense of multiple meaning words not taking into consideration the context in which the word appeared to check whether it is adequate. If it is not acceptable, we should try to find out the less common meaning.

The multiple-access model presupposes that when a multiple meaning word is encountered, we activate all its senses, and the adequate one is selected regarding the context.

As noted by Harley [11], recent researchers are in agreement that when we encounter a multiple meaning word, all senses are activated. Furthermore, we use context to select the appropriate meaning of a word in a short period of time. Nowadays researchers focus their attention on three issues: "First, what effect does the relative frequency of the different meanings of the ambiguous word have on processing? Second, what is the effect of presenting strong disambiguating context before the ambiguous word? Third, how does context affect the access of semantic properties of words?" [11, p. 185].

At the present time there are available a number of techniques quite helpful in our analysis like on-line techniques, eye movement measures and primarily cross-modal priming. The study of eye movement, which is supposed to reflect online processing, seems to be especially promising. The researches have demonstrated that the time, which participants need to decode the sense of a multiple meaning word, depends on the fact whether the senses of the ambiguous word are relatively similar (balanced type of ambiguous words) or highly different (unbalanced type of ambiguous words) in frequency [11, p. 185].

According to Harley [11], if the context is clear, the ambiguous meanings of a word are considered as first step. It means that we have an access to all meanings immediately, and after that the context is quickly analysed to select one of them. If the apparent context precedes the ambiguous words, three models try to explain the phenomenon:

The selective access model. Preceding apparent context controls or limits access in a way that only correct meaning is accessed.

The reordered access model. Prior context influences the access phase in a way that the accessibility of the suitable meaning of the word is raised.

The autonomous access model. If the context precedes an ambiguous word, it has no effect on its access; senses are accessed exhaustively (for further discussion see [11]).

In fact, it is very difficult to predict how we might perceive lexical items in context, which influence the meaning expressed by a word in different ways. The meaning of a statement is exhaustively determined by its use. Looking through a dictionary, we can find that the majority of words have multiple meanings. This is the case of English most common words like verbs: *come, go, bring, put, etc.* or prepositions, e.g. : *of, to, from, on, in, at, etc.* In the Slavic languages under analyses, the number of multiple meaning lexical items is quite considerable too. Thus, we can presuppose that multiple meaning of words is omnipresent. On the other hand, in the book *On monosemy: a study in linguistic semantics*, Charles Ruhl [17] argues that we should initially assume that words are monosemic in English: having a single, highly abstract or general meaning. He underlines that "many examples of multiple meaning are the result of dubious assumptions about language: assumptions perhaps necessary for the practical work of making dictionaries, but damaging when carried over almost intact into linguistic theories on semantics" [17, p. 1].

As a matter of fact, Ruhl [17] was inspired by Uriel Weinreich's book *Languages in contact* [18] and his considerations regarding the verb 'take':

"When we contemplate the varieties of "meanings" which a word like *take* has in English (*take offense, take charge, take medicine, take notice, take effect, etc.*), we come to the conclusion that this is a case not of abnormally overdeveloped polysemy of a word, but rather of its semantic near-emptiness" [18, p. 180].

As suggested by Weinreich's [18], the verb 'take' possesses only one general meaning. However, one might criticise this idea and raise the question what theoretical postulations would be supportive to a semantic theory according to which only one meaning for the word under consideration exists? In order to answer this question, we shall consider Ullmann's three types of multiple meaning using Polish and Ukrainian data [17]:

Several aspects of one sense or shifts in application, e.g. : in Polish, *wysokie temperatury* 'high temperatures', *wysokie wymagania* 'high requirement', *wysokie drzewa* 'high trees', *wysokie chmury* 'high clouds'; and in Ukrainian, *zolote sonce* 'golden sun', *zlotyj charakter* 'golden character', *zoloti ruki* 'golden hands.'

Several senses of one word or polysemy. A word is considered to be polysemous, if it serves to express more than one distinct, established meaning [5]. According to Ricoeur ([15], see also [16, p. 3]), polysemy is the central concern of lexical semantics, and the study of it might reveal a number of significant questions to analyse.

In Polish, there are attested *język* 'tongue' as an organ of taste which as a rule is attached to the floor of the mouth and *język* 'language' as a system that is helpful in communicating with other people by means of voice sounds, gestures, and written symbols, the main purpose of which is to express ideas, thoughts, feelings, etc. *Zamek* 'castle' is usually considered to be a large old fortified residence (building or group of buildings) of a lord or noble and *zamek* 'lock' that means a mechanical device for securing a door, gate, etc. by means of a key, combination or keycard.

In Ukrainian, *nis* 'nose' that is the part of the human face which acts as the beginning of respiratory system tract and is used for breathing as well as for smelling things. Nonetheless, it is also attested *nis korabla* 'bow' that refers to the front part of a ship or boat. One more example to consider is the word *krapla*: *krapla dosču* means raindrop, but *krapla nadii* stand for drop of hope. It should be pointed out that in the case of *krapla nadii* we deal with the metaphor as a phenomenon of polysemy as well as language change [14]. Cornelia Müller [14] presents Lyon's point of view, according to which metaphor poses a number of problems for any formalization of the language semantic structure, and the reason for this lies on its lexical meaning extension (for further analysis see [14]).

In studies of polysemy, cognitive linguists pay special attention to a psychological conception of meaning. One of the aims of 'standard' cognitive linguistics is the need to explain the variations of meaning postulated within a polysemous lexical item [16]. In some polysemous relations we can spot a difference between *literal* and *figurative* meanings of a lexical item, i.e. it may involve metaphorical and metonymic relations as well as hyperbole. In cognitive science, the issue of polysemy and metaphoric or metonymic meaning relations is frequently raised in debates. Researchers try to use these tropes in understanding the relations between diverse senses of a lexical item. As noted by George Lakoff and Mark Johnson [13], the conceptual metaphor explains why we use the polysemous words as well as the systematicity of the polysemy. In fact, the systematic polysemy offers irrefutable evidences for the existence of the metaphor.

Murray Knowles and Rosamund Moon [12] stress that senses can be developed from an original meaning by different ways; however, frequently they can be arisen through figurative processes of metaphor as well as metonymy. Many polysemous words "have a basic meaning which refers to something concrete or physical, from which have developed further senses which are often metaphorical" [12, p. 13]. So, the researches confirm Weinreich's idea [18] that multiple words possess only one general meaning, but they refer to it as the core meaning.

Consider, for instance, one of the polysemous words in Ukrainian, i.e. *krylo*:

- the core meaning of this lexical item is 'wing' or animal's (bird, bat, insect) forelimb, usually developed for flying, the shape of which determines the types of flight of a particular animal;
- the metaphorical sense of 'wing' which stands for a part of an airplane that generates most of the lift for holding the plane in the air;
- the metaphorical sense of 'wing' which determines a part of a large building which is attached to the main part of it;
- the figurative sense, to be precise 'protection' or 'care', for example: *bratypid (svoje) krylo* 'to take care';
- the sense 'wing' used by military aviation forces to determine a unit of command;
- the sense 'flank' as a military term designating one of the edges of a military unit or formation;
- the sense 'wing' / faction, i.e. a political term that concerns a faction of a political movement;
- the sense 'sail' of a windmill, etc. (see [20]).

Thus, these data illustrate that evident connections between core and metaphorical senses of polysemous words exist. As Knowles and Moon [12] mention, generally the core meaning of a lexical item is its oldest and most common sense. In fact, there are attested cases in which the oldest, core sense is less common or even rare and/or restricted in use than a metaphorical one.

According to natural semantic metalanguage researchers, the phenomenon of polysemy can be analysed referring to a set of semantic primes (also semantic components, semantic features) [9]. Semantic primes are basic semantic atoms "which cannot be paraphrased in simpler terms" [10, p. 5]. As a consequence of polysemy or homonymy, a single lexical item sometimes provides two or more meanings. It causes that a single prime will sometimes have two or more alternative lexical realisations or allomorphs. For example, the concept 'small' is one of the semantic primitives postulated by Anna Wierzbicka [19, p. 35, 54]. In fact, she analyses two descriptors 'big' and 'small', pointing out that these concepts are normally not symmetrical: the concept 'big' is treated as, somehow, more basic (see [19, p. 54] for further discussion).

3. *Several words or homonymy as the simplest type of multiple meaning.* Prototypical homonyms are lexical items with identical pronunciation and spelling as well as unrelated meanings, usually due to the fact that words have different origins (cf. [2, p. 117]). In Dictionary of Polish homonyms [4] there are attested about 1500 entries. For example, *zgnily* (the past form of the verb *zgnić* 'decay', 3 pers. pl.) and *zgnily* (the adjective in the nominative sg.), *gra* (the present form of the verb *grać* 'to play') and *gra* ('a game', Nominative), etc. Jean Aitchison [1] labeled the process of homonymy as contrastive ambiguity, for the reason that we should select one of two quite different and sometimes unrelated for us meanings. It should be added that researches draw a distinction between homonymy and polysemy; nevertheless, in some cases, it is challenging to define the boundary between them. E.g. : in Polish *bez* 'without' (preposition) and *bez* 'lilac' (noun), *kawka* (diminutive form of the noun *kawa* 'coffee') and *kawka* 'jackdaw'; in Ukrainian, *kosa* 'braid', *kosa* 'scythe' and *kosa* 'spit', *lava* 'lava' and *lava* 'bench', etc.

In Polish, there are also attested homographs, i.e. lexical items that have identical spelling, but different pronunciation and meaning. Their number is limited in the language under consideration. Homographs are more frequent phenomenon in Russian, the reason is that this language has stress placed on different syllables, i.e. stress can serve as the only distinctive feature between words that have identical spelling, e.g. : *sórok* 'forty' and *sorók* (gen. pl. of *soróka* 'magpie'), *iris* 'iris' (flower) and *iris* 'toffee', *átlas* 'atlas' and *atlás* 'satin', *pláču* (1st pers. sg. of *plakat'* 'to cry') and *plačú* (1st pers. sg. of *platit'* 'to pay'), etc. In Ukrainian, homographs are also attested, for instance: *malá (dytyna)* 'a small (child)' and *mála ščastja* 'I was happy', *strilký* 'riflemen, pl' and *strilky (hodynnyka)* 'hand (of clock or watch)', etc.

Ullmann pays special attention to the first type of multiple meaning, i.e. shift in application (see [17]). He analyses the ability of words to make certain type of adjustments in different contexts. Consider the word *window*: it has various aspects in accordance with its material (wood, vinyl, steel, aluminum, fiberglass, etc.): some windows are energy efficient some of them not, some windows are common in industrial buildings, some are of residential use, etc. The question is whether the word under analysis should be given multiple meanings? Ruhl [17, p. 4] argues that "multiple perspectives are not solely provided by words; a difference of perceived meaning does not automatically require different lexical

meaning. A linguistic theory must have ways of determining when multiplicity is inherent in a word, and when it is supplied by other words or even extralinguistically.” For the purpose of this article, we shall assume that lexical items have single unitary meanings; however, if a word possesses apparent variations in meaning, its meanings are correlated by general rules (see Ruhl’s Monosemic Bias [17]).

One might also think over why there are attested multiple meaning words in a variety of languages. The fact is that Slavic languages have been influenced by many other languages over its long history. Some of the reasons of multiple meaning words’ occurrence are the following: i. words with identical spelling but different meanings might have come from different sources, i.e. as a result of borrowings from foreign languages; ii. disintegration or split of polysemy, i.e. the semantic structure of the lexical item breaks into several parts; iii. phonetic changes in the history of language development; iv. as a result of word-formation processes by means of which homonyms arise, etc. [7].

Consequently, we have presented in brief selected models of lexical access. As Harley [11] points out, early models in question have been replaced by connectionist models. From the facts presented above we might predict that the access of the meaning of multiple words relates on the frequencies of the existing alternative senses of a word and the extent to which context controls or limits the alternatives. When an ambiguous lexical item appears, we activate all its meanings, and the context is used to choose the appropriate sense.

It is worth pointing out that the process of lexical access is affected by a number of factors like frequency, repetition, age-of-acquisition, word length, the existence of similar lexical items, the physical and semantic similarity of preceding items, as well as stimulus quality [11].

In this study we have presented three types of multiple meaning on the base of Polish and Ukrainian data, i.e. shifts in application, polysemy and homonymy. Polysemy is one of the central concern of lexical semantics and a remarkable phenomenon to explore multiple meaning lexical items and metaphoric or metonymic meaning relations for cognitive linguists. As Knowles and Moon [12] maintain, senses can be developed from an original meaning by different ways; however, as a rule they can be arisen through figurative processes of metaphor as well as metonymy. Homonymy is the simplest type of multiple meaning and is labeled by Aitchison [1] as contrastive ambiguity, because of the fact that we should select one of two quite different and sometimes unrelated for us meanings.

References:

1. Aitchison J. Words in the mind: an introduction to the mental lexicon / J. Aitchison. – Oxford and New York : Basil Blackwell, 2003.
2. Apresjan J. D. Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka / J. D. Apresjan. – Wrocław, Warszawa, Kraków : Zakład narodowy im. Ossolińskich, 1995.
3. Bower G. H. The psychology of learning and motivation: advances in research and theory / G. H. Bower. – Orlando, Florida : Academic Press, 1985.
4. Buttler D. Słownik polskich homonimów całkowitych / D. Buttler. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1988.
5. Cruse A. A glossary of semantics and pragmatics / A. Cruse. – Edinburgh : Edinburgh University Press Ltd., 2006.
6. Davis S. Semantics. A reader / S. Davis, B. S. Gillon. – Oxford : Oxford University Press, 2004.
7. Dubisz S. Nauka o języku dla polonistów / S. Dubisz (ed.). – Warszawa : Książka i Wiedza, 1999.
8. Edmonds P. Evoking meaning by choosing the right words / P. Edmonds. // Proceedings of the first student conference in computational linguistics in Montreal. – 1996. – P. 80-87.
9. Goddard C. Polysemy : theoretical and computational approaches / C. Goddard // Y. Ravin, C. Leacock (eds.). Polysemy: theoretical and computational approaches. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – P. 129-151.
10. Goddard C. The natural semantic metalanguage : the state of the art /C. Goddard (ed.) // Cross-linguistic semantics. – Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2008. – Vol. 102. – P. 1-34.
11. Harley T. A. The psychology of language from data to theory / T. A. Harley. – New York : Psychology Press Ltd., 2001.
12. Knowles M. Introducing metaphor / M. Knowles, R. Moon. – London and New York : Routledge, 2006.
13. Lakoff G. Metaphors we live by / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 1980.
14. Müller C. Metaphors dead and alive, sleeping and waking: a dynamic view / C. Müller. – Chicago : University of Chicago Press, 2008.
15. Ricoeur P. The rule of metaphor. The creation of meaning in language / P. Ricoeur. – London and New York : Routledge, 2004.
16. Riemer N. The semantics of polysemy : reading meaning in English and Warlpiri / N. Riemer. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2005.
17. Ruhl C. On monosemy : a study in linguistic semantics / C. Ruhl. – Albany : State University of New York, 1989.
18. Weinreich U. Languages in contact / U. Weinreich. – The Hague : Mouton, 1963.
19. Wierzbicka A. Semantics. Primes and universals / A. Wierzbicka. – New York, Oxford : Oxford University Press, 1996.
20. Словник української мови / І. К. Білодід (ed.). – Київ : Наукова думка, 1970-1980. – Vol. 1-8.

Доля І. В.,
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ІНТЕГРАЦІЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ ТА ІНТОНАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ АКТУАЛІЗАЦІЇ ПОЗИТИВНИХ ТА НЕГАТИВНИХ ОЦІННИХ ВИСЛОВЛЕНЬ В КОНТЕКСТІ АНГЛОМОВНИХ НАВЧАЛЬНИХ РАДІОПРОГРАМ

Стаття присвячена вивченню взаємовпливу лексичних та граматичних засобів на інтонаційну варіативність позитивних та негативних оцінних висловлень. Виокремлено оцінну лексику, обґрунтовано її роль при передачі оцінних висловлень та встановлено основні засоби просодичної організації англomовного діалогічного радіодискурсу.

Ключові слова: лексичні і граматичні засоби, просодична організація, оцінка, оцінювальні слова, емоційно-забарвлена лексика, модально-оцінювальні слова, морфологічні категорії, інтонація.

Статья посвящена изучению взаимовоздействию лексических и грамматических средств на интонационную вариативность позитивных и негативных оценочных высказываний. Выделено оценочную лексику, обосновано её роль при передаче оценочных высказываний и установлено основные способы просодической организации английского диалогического радиодискурса.

Ключевые слова: лексические и грамматические средства, просодическая организация, оценочные слова, эмоционально-окрашенная лексика, модально-оценочные слова, морфологические категории, интонация.

The article is devoted to the studying of the influence of lexical and grammatical means on intonational variability of positive and negative evaluative statements. The author distinguishes evaluative lexicon, demonstrates its role by rendering of evaluative statements and establishes the basic means of prosodic organization of English dialogical radio discourse.

Key words: lexical and grammatical means, prosodical organization, evaluation, evaluative words, emotionally coloured lexicon, modal and evaluative words, morphological categories, intonation.

Будь-яке лінгвістичне явище з метою найбільш повного і глибокого вивчення, потребує різностороннього розгляду. Це може бути досягнуто шляхом системного принципу дослідження, який направлений на вивчення об'єкта в цілому, і на взаємовідношення елементів, що його складають [15].

Оцінка пов'язана з асоціативно-образним уявленням. Вибір лексичної одиниці здійснюється мовцем в залежності від того, які ознаки він хоче виділити [8]. У мовному оформленні оцінки задіяні лексичні, синтаксичні та фоностилістичні засоби англійської мови [12]. Вибираючи для цілей спілкування той чи інший комунікативний тип і оформлюючи висловлення відповідним чином лексично, синтаксично і інтонаційно, мовець тим самим передбачає ступінь вираження свого емоційного стану [21].

Мета даної статті розкрити взаємовплив лексичних та граматичних засобів на просодичну організацію позитивних та негативних оцінних висловлень в ході англomовного діалогічного радіодискурсу.

Позитивні та негативні емоції вербалізуються засобами різних рівнів мови. Один з найважливіших – це емоційно-забарвлена лексика: слова, що мають емотивність або потенційно емотивні (їх емотивність розкривається в контексті), тобто слугують для передачі емоційного стану мовця й мають певний вплив на слухача. До класу емоційно забарвлених слів відносимо: лексику, що містить суфікси суб'єктивної оцінки й негативні префікси (infamous), а також лексику, утворену шляхом словоскладання (goat-bearded); лексику, що називає емоції (оскільки слово здатне викликати емоцію) (rage, fear), емоційно-оцінну лексику (dull, fool), вигуки (Oh! Ah!); лайливі слова (damn(ed), devil), божіння ((by) Heaven, God) [3].

Оцінні структури розпізнаються за допомогою лексичних засобів, серед яких головне місце займають якісні прикметники позитивної і негативної семантики загальної оцінки (наприклад: good, beautiful, fantastic; horrible, foolish, etc.) і приватних оцінок (graceful, tactful; rotten; hysterical, etc.). Наступними за частотністю вживання оцінної лексики є прислівники міри і ступеня (terribly, perfectly, extraordinarily, etc.), що беруть участь в вираженні позитивної та негативної оцінки або вживаються в ролі інтенсифікаторів оцінки при прикметникові. Якісні іменники, ласкаві слова і лайливі слова, починаючи з загальноновживаних слів з нейтральним значенням (fool, scoundrel, beggar) та іменники, які несуть самі по собі сему емоційної оцінки, як позитивної (genius, charm, beauty), так і негативної (brute, devil); дієслова і дієслівні конструкції негативної і позитивної семантики (toruin, tohurt, tofascinate, toadore, etc) [16].

Г.Я. Солганик відзначає модально-оцінювальні слова позитивного та негативного спрямування [18].

За Вишиваною Н.В. розрізняють такі види оцінок: 1) позитивна / негативна / нейтральна; 2) загальна / приватна; 3) об'єктивна / суб'єктивна; 4) емоціональна / раціональна / емоціонально-раціональна [6].

Шмельов Д.Н. розглядаючи експресивно-оцінну лексику, розрізняє слова, які позначають певні емоції і переживання, мають емоційно-оцінні значення та слова, емоційна значимість яких створюється за допомогою словотвірних засобів; по-третє, слова, в лексичному значенні яких міститься певна оцінка позначаних ними явищ" [24].

Поняття оцінки розглядається з точки зору протиставлення позитивного/негативного відношення мовця до адресата [22]. О.М. Максютова розділяє оцінні слова на три групи:

1) особисто-оцінювальні слова, у яких оцінювання входить в денотативне значення: good, bad, mistake, evil, disorder;

2) опосередковано-оцінювальні слова, у яких оцінювання є компонентом конотації;

3) асоціативно-оцінювальні слова, які здатні впливати на читача, але не несуть оцінки ні в денотативній ні в конотативній складовій значення [14].

Дослідження на лексико-семантичному рівні розмежовують такі групи оцінок:

Оцінка може стосуватись моральних аспектів: *selfless, cruel*; соціально-процесуальних: *thief, criminal*; соціально-класових: *fascist, colonialism*.

Оцінний компонент виділяється у словах конкретної оцінки (оцінки за певною конкретною рисою). До цієї групи відносимо оцінки за:

- 1) зовнішністю: *beautiful, handsome, nice, ugly*;
- 2) особливостями мови: *inarticulate, lipping*;
- 3) розумовою діяльністю: *clever, capable, dull, stupid, silly*;
- 4) характером: *hot-tempered, active, quiet*;
- 5) вміннями і навичками: *skilful, expert, experienced*.

На морфологічному рівні оцінку реалізують:

– прикметники *good/bad* та їх синоніми: *kind, immoral*.

– слова оцінки представлені прислівниками, які утворилися від прикметників: *good/bad*, тобто *well/badly*;

– іменникові оцінки типу: *nonsense, fool, idiot*;

– слова оцінки представлені дієсловами, які передають негативні/позитивні відношення: *like, love, enjoy, hate, disapprove*.

Отже, слова оцінки реалізуються різними морфологічними категоріями: прикметниками, прислівниками, іменниками і дієсловами. Домінуючим значенням при цьому є вираження позитивного чи негативного ставлення до означуваного даним словом (у випадку іменника), або до означуваного суб'єкта, з яким сполучається слово-оцінка, виражене іменником, прислівником або дієсловом [17].

Вираження різних видів оцінок досягається співвідношенням лексичних, граматичних та інтонаційних засобів, що реалізуються в інформаційній структурі тексту одночасно. Проте, в ряді випадків інтонація є одним з основних засобів вираження оцінки [16]. Інтонаційна система мови більш рухома ніж граматична, тому значення, що виражаються інтонацією, можуть безпосередньо відповідати конкретним цілям спілкуванням [21].

Інтонація завжди накладається на синтаксичну структуру і лексичний склад висловлення. Одна й та ж сама лексико-граматична структура може мати різний зміст в залежності від того, з якою інтонацією вона вимовлена [15]. Інтонація, сама по собі, це могутній засіб передачі великої гами перш за все експресивно-модальних значень і їх відтінків. Інтонаційні одиниці – це відносно виокремленні, супутні засоби в мовленнєвій діяльності [19].

З точки зору вивчення інтонації потрібно відмітити, що в ряді випадків для розкриття змісту самої інтонації потрібно враховувати засоби синтаксису і лексики [23]. Інтонація являє собою систему лінгвістичних одиниць особливого рівня мовної системи. Інтонація реалізується в висловленні, яке являється основною одиницею комунікації [21]. “Інтонація практично дозволяє виражати всі наші почуття, думки, вольові устремління не тільки разом зі словом, але й опріч його, а інколи й усупереч йому” [13, с. 27]. На думку Солощук Л.В., саме інтонаційне забарвлення надає одному й тому ж за семантикою та структурою висловленню значення того чи іншого мовленнєвого акту в усному спілкуванні [20].

В самому загальному вигляді мовленнєву інтонацію можна визначити як сукупність системно обумовлених просодичних характеристик мови, до яких відносяться частота основного тону, інтенсивність і довгота, що в плані сприйняття відповідає мелодичному, силовому (гучність) і темпоральному компонентам. Системний підхід до вивчення інтонації передбачає комплексний, інтегрований розгляд просодичних характеристик мовлення як єдиного цілого [11]. При зміні ступеня емоційної насиченості висловлень провідної ролі набувають такі інтонаційні компоненти як модифікації тональних характеристик, паузація, гучність, темп, величина тонального інтервалу між або перед термінальною частиною і ядром та на межі синтагм, тональний діапазон ядерного тону і всієї інтоногрупи [2]. Порушення коректної просодичної організації мовлення не лише знижує його виразність, але й часто призводить до неадекватного тлумачення змісту висловлення та різкого зниження ефективності повноцінного спілкування [1]. Інтонація мовлення є функціональною домінантою успішності мовленнєвої комунікації радіоінтерв'ю, що набуває таких ознак як динамічність, ритмічність, швидкість та звучність [5].

Темп мовлення учасників радіоінтерв'ю є важливим показником рівня їх компетентності у питанні, що обговорюється: рівень компетентності лінійно пропорційний темпу мовлення. Темп мовлення є вектором настановлення на позитивне, доброзичливе або негативне ставлення до співрозмовника. Високий темп мовлення оцінюється як більш позитивний у порівнянні з низьким, повільним [27, с. 82]. При передачі основної інформації у мовленні учасників радіоінтерв'ю відбувається уповільнення темпу. Це пояснюється тим, що відбувається оформлення ідеї, яка містить нову комунікативно актуальну інформацію, щоб подана інформація мала достатню силу впливу на аудиторію. Уповільнення темпу мовлення на деяких важливих інформативно актуальних частинах тексту дозволяє слухачам розмежовувати основну та фонову інформацію. Таким чином, інтонація підвищує прагмаінформативний потенціал висловлень мовців.

Наприклад: *Dawn: ∇Energy %supplies are a “problem for °China, ∫ Chinese %energy °imports are the “main °driver behind ∇recent ∫spikes in ∇oil °prices. ⊕ There’s an in”creasing possibility of °“drought in the ∇north of the °country %which <could%threaten ∇food pro°duction, ⊕ the po”litical situation has been ∫quiet for % some °time (now, in the ∇cities at °least, ∫ but a “down°turn in the e°conomy∫ could “threaten °this. ⊕ These are just a ∫few of the %things that could %go °wrong∩ [30; 31].*

Одним із основних засобів інформаційної сегментації мовлення є просодична пауза, яка виступає як засіб членування мовного потоку [5]. Перенасичення мовлення комунікантів паузами створює несприятливі умови сприйняття інформації, отримує негативну оцінку з боку радіослухачів як мовлення “недовірливе, хвилююче, підозріле, тривожне, сердите, зневажливе” [26, с. 14].

За визначенням сучасних українських фонетистів (Дворжецької М.П., Калити А.А., Валігури О.Р., Штакіної

Л.А.) фразовий наголос як компонент інтонації слугує для виділення семантично найвагомішого слова у висловленні чи його частині, може повністю змінювати значення слова чи висловлення, надаючи їм позитивних чи негативних конотацій.

Наприклад: Dr: Well, if we're summing up I'll keep it brief. "Too ∇much ∇bottle-feeding, ∫ an ob"session with cleanliness, ∫"too ∇ few germs and "too ∇ many con∇venience ° foods, ∫"too ∇ little %fresh °fruit and veg and an a∇buse of out-of-%season °food ∇all-year-°round, ∫"too ∇many ∇vaccinations and ∇altogether "far "too ∇much ∇stress∇[28; 29].

Одною з найпомітніших ознак просодичної організації фонової інформації є використання другорядного наголосу на низькому тональному рівні. Мовцям притаманна тенденція до знижування гучності при вимові менш важливих слів прискорення темпу мовлення [5].

Просодичні засоби, як відомо, складають надсегментний рівень мовлення, поряд з іншими мовними засобами, формують структуру, стиль тексту, відображають його комунікативні і прагматичні особливості. Просодичними засобами мови передається комунікативна оцінка текстових відрізків, саме ці засоби є обов'язковим елементом для створення цілісності і зв'язності озвученого тексту.

Таким чином, в актуалізації оцінних висловлень задіяні всі засоби мови: лексичні, граматичні, інтонаційні, проте інколи, інтонація виявляється єдиним засобом досягнення комунікативно-прагматичних цілей мовця.

Література:

1. Алексенко С. Ф. Інтонаційна варіативність англійських висловлювань-вибачень залежно від соціального статусу мови / С. Ф. Алексенко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: Зб. наук. праць / Київ. нац. ун-т ім.Т. Шевченка; Відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : Логос, 2005. Вип. 8. – С.3-10.
2. Алексенко С. Ф. Інтонаційні засоби у диференціації функціонально-семантичних видів висловлювань-вибачень / С. Ф. Алексенко // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського державного лінгвістичного університету. Серія: Філологія. Педагогіка. Психологія. – К. : Видавничий центр КДЛУ. – Вип. 6: Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ – 2002. – С. 41-44.
3. Биценко Т. О. Исторична динаміка експресивів негативної емоційності в англомовному дискурсі XVI-XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. степеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / Т. О. Биценко / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2004. – 20 с.
4. Валигура О. Р. Просодические средства коммуникативной фокусировки учебно-научного текста / О. Р. Валигура // Изучения динамического аспекта сегментных и супraseгментных единиц звучащего текста. Сборник научных статей. Под. ред. М. П. Дворжецкой. – К., 1988. – С. 47-53.
5. Василенко Н. В. Інтонація мовлення в засобах масової комунікації (на матеріалі радіоінтерв'ю) / Н. В. Василенко // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського державного лінгвістичного університету. Серія: Філологія. Педагогіка. Психологія: Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ. – К. : Видавничий центр КДЛУ. – 2002. – Вип. 6 – С. 49-52.
6. Вишивана Н. В. Прикметники оцінки у сучасній німецькій мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 "Германські мови" / Н. В. Вишивана / Київ.нац.ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2000. – 19 с.
7. Дворжецкая М. П. Методы экспериментально-фонетического исследования звучащей речи. Сборник научных трудов / М.П. Дворжецкая. – К., 1991.
8. Емельянова Л. Л. Оценочный компонент значения в семантической структуре слова / Емельянова Л. Л., Коляда В. П. // Вісник ХНУ. – 2005. – № 667/ – С. 18-20.
9. Калита А. А. Просодика і функціональна семантика / А. А. Калита // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. – 2001. – Вип. 5. – К. : Видавничий центр КНЛУ. – С. 25-71.
10. Калита А. А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання / А. А. Калита. – К., 2001. – 356 с.
11. Кантер Л. А. Системный анализ речевой интонации: [учеб. пособие] / Л. А. Кантер. – М. : Высш. шк., 1988. – 128 с.
12. Клочко Л. І. Висловлювання похвали в комунікативно-діяльнісній парадигмі спілкування (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04 "Германські мови" / Л. І. Клочко / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2003. – 20 с.
13. Лубанская В. А. Невербальное поведение (социально-перцептивный подход) / В. А. Лубанская. – Ростов-на-Дону : Изд-во Рост. гос. ун-та, 1986. – 136 с.
14. Максютова О. М. Ассоциативно-оценочные слова в заголовках британской прессы / О. М. Максютова // Прагматика и стилистика текста. [Сб. науч. ст.] – Алма-Ата, 1988.
15. Нушикян Э. А. Типология интонации эмоциональной речи / Э. А. Нушикян. – Киев – Одесса : "Вища школа", 1986. – 159 с.
16. Олинчук В. В. Просодическая организация эмоционально-оценочных текстов / В.В. Олинчук // Записки з романо-германської філології. – Одеса, 2003. – № 13. – С. 151-160.
17. Островська О. М. Лінгвостилістичні засоби реалізації категорії оцінки (на матеріалі американської художньої прози): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 "Германські мови" / О. М. Островська / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2001. – 20 с.
18. Солганик Г. Я. Лексика газеты: Функциональный аспект / Г. Я. Солганик. – М. : Высш. шк., 1991.
19. Солнцев В. М. Язык как системно-структурное образование / В. М. Солнцев. – М., 1977. – 341с.
20. Солощук Л. В. Комунікативно-значущі просодичні жести в англомовному діалогічному дискурсі / Л.В. Солощук // Вісник ХНУ, 2005. – № 667. – С. 10-14.
21. Торсуева И. Г. Интонация и смысл высказывания / И. Г. Торсуева. – М. : Наука, 1979. – 110 с.
22. Федотова Е. И. Коммуникативно-функциональные и семантические особенности предложений оценочного типа в современном английском языке (объект оценки – адресат): автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04 "Германські мови" / Федотова Е. И. / Киев. гос. пед. ин-т. иностр. яз. – К., 1987. – 24 с.

23. Цеплитис Л. К. Анализ речевой интонации / Л. К. Цеплитис. – Рига : Зинагне, 1974. – 219 с.
24. Шмелёв Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелёв. – М. : Наука, 1973. – 280 с.
25. Штакина Л. А. Взаимодействие просодии слова и фразы в реализации коммуникативно-прагматической парадигмы высказывания / Л. А. Штакина // Взаимодействие сегментного состава и просодии текста. [Под. ред. М. П. Дворжецкой]. – К., 1986. – С. 65-78.
26. Javorski A. The Power of Silence : Social and Pragmatic Perspectives / A. Javorski. – Newbury Park : Sago Publications. 1993.
27. Markel N. Speaking Style as an Expression of Solidarity : Words per Pause / N. Markel // Language in Society. 1990. – № 19. – P. 81-88.

Джерела ілюстративного матеріалу:

28. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/allergies.mp3
29. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/allergies.pdf
30. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/bric.mp3
31. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/bric.pdf

Домброван Т. И.,

Одесский национальный университет им.И.И. Мечникова

СОЧЕТАЕМОСТЬ ЯЗЫКОВОЙ ЕДИНИЦЫ КАК ЭКСПЛИКАЦИЯ БЕЗМАСШТАБНОЙ СЕТЕВОЙ СТРУКТУРЫ ЯЗЫКА

Исходя из понимания языка как нелинейной безмасштабной сетевой структуры, в статье впервые предлагается рассматривать сочетаемость языковой единицы с позиций синергетической исследовательской парадигмы.

Ключевые слова: безмасштабные сети, нелинейность, валентность, сочетаемость.

Виходячи із розуміння мови як нелінійної безмасштабної сіткової структури, у статті вперше пропонується розглядати сполучуваність мовної одиниці з позицій синергетичної дослідницької парадигми.

Ключові слова: безмасштабні сіті, нелінійність, валентність, сполучуваність.

Understanding language as a non-linear scale-free network, in this article we discuss the possibility of reconsidering combinability of a language unit in the light of the synergetic research paradigm.

Key words: scale-free network, non-linearity, valence, combinability.

“Прогресс в языкознании, как и в других науках, прямо связан с тем, насколько оно способно увидеть сложность своего объекта; этапы в развитии науки о языке и есть ступени в осознании этого”

Э. Бенвенист [4, с. 17]

Сегодня наука о языке уверенно вступила в новый этап развития, связанный с привлечением к исследованию своего объекта методологических подходов, выработанных в рамках синергетической парадигмы. Парадигмальный сдвиг в современном языкознании заключается в осмыслении языка как открытой, необратимо развивающейся, самоорганизующейся нелинейной мегасистемы. Применение категориальной сетки синергетики оправдывает себя при изучении различных аспектов организации и функционирования языка, что подтверждается исследованиями в области дискурсологии и общей теории текста (см. работы К.И. Белоусова, Г.Г. Москальчук, Е.В. Пономаренко и др.). Между тем, на наш взгляд, существует острая необходимость в изучении с позиций синергетики грамматической структуры языка – его морфологии, синтаксиса, а также грамматических категорий “на стыке” морфологии и синтаксиса, таких, как, например, валентность и сочетаемость различных частей речи.

Цель данной статьи заключается в том, чтобы рассмотреть с позиций синергетической парадигмы сочетаемость лексических единиц. Объектом исследования выступают глаголы современного английского языка, предметом анализа – их сочетаемость с единицами различных лексико-семантических разрядов (частей речи). Междисциплинарный подход к предмету изучения определяет новизну и актуальность данного исследования. Как отмечает Е.Н. Князева, “в условиях современного мира, информационной революции и компьютеризации, успехов математического моделирования сложных социоприродных процессов и вычислительного (на компьютерах) эксперимента неправомерно пользоваться старыми методами и моделями. Старые методы основаны на образцах линейного мышления ...” [10].

Одним из ключевых концептов синергетической парадигмы является концепт нелинейности, иерархической организации, предполагающий многовариантность путей развития открытой системы, необратимый характер и разномасштабность изменений, чередование степени интенсивности происходящих в системе процессов в ходе ее самоорганизации. Нелинейность языковой системы проявляется на различных уровнях ее организации. Так, например, в предложении число связей между словами всегда превышает количество слов. На уровне же текста и отдельные слова, и сочетания слов, и предложения, и сверхфразовые единства реализуют многочисленные про- и ретроспективные связи, “цементируя” текст в единую сложную иерархически упорядоченную систему. Можно привести и другие примеры нелинейности языковой системы. Использование методов синергетического анализа позволяет не только раскрыть сущность концепта нелинейности, но и смоделировать его. В настоящее время разработанные в рамках естественных наук модели нелинейных открытых систем “играют конструктивную роль не только в той области, для понимания которой они были созданы. Они становятся поставщиками новых неожиданных выводов общеметодологического и философского характера” [11, с. 47].

Концепт нелинейности представляется возможным смоделировать при помощи так называемой безмасштабной сети с кластерной структурой.

Термин “безмасштабная сеть” (англ. scale-free network) был введен в научный обиход в 1999 году американским физиком венгерского происхождения Альбертом-Ласло Барабаши при исследовании различного рода сетей, в том числе социальных, нейронных и “всемирной паутины”, которые отличаются замысловатой, непредсказуемой, но обязательно кластерной структурой. А.Л. Барабаши указал, что такие системы со сложной топологией подчиняются степенному закону [30, с. 509]. Графически степенной закон распределения узлов в безмасштабных сетях может быть представлен в системе координат, где на одной оси отмечено число связей каждого из узлов этой сети, а на другой – число узлов с определенным количеством связей. При этом выявляется, что узлы с наибольшим количеством связей более многочисленны, чем узлы с большим количеством связей (см. Рис.1). Узлы с максимальным количеством связей получили название узлов-концентраторов (от английского hub).

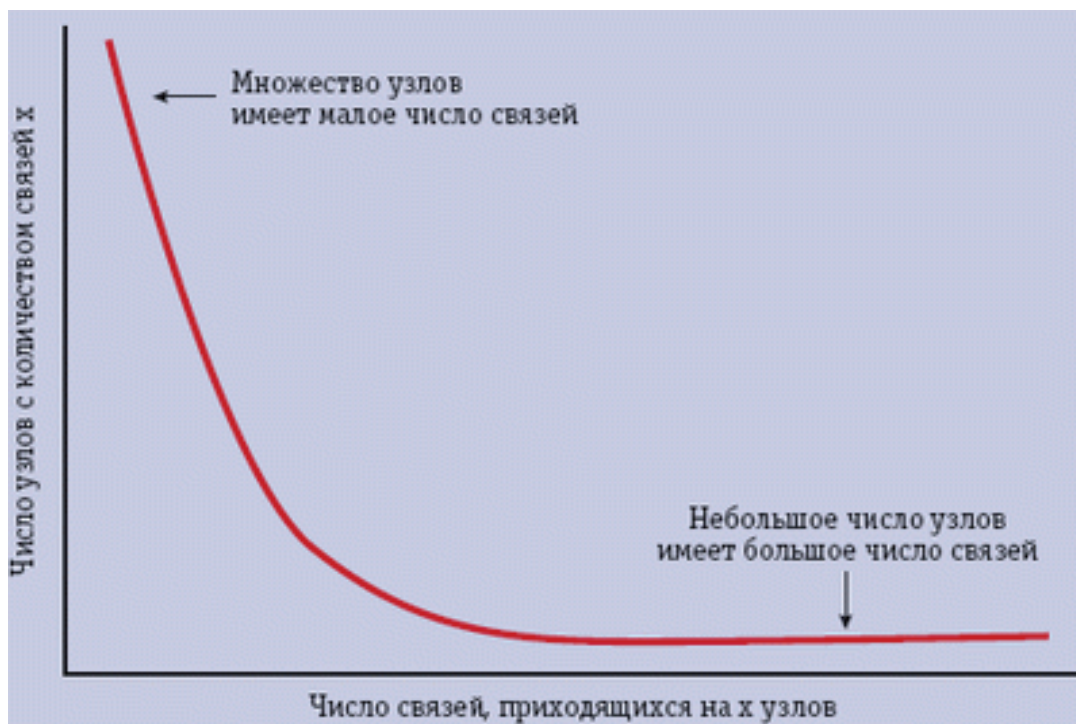

Рис.1. Распределение узлов по числу связей (адаптировано из [27]).

Применение сетевого подхода оказалось плодотворным при изучении и моделировании различных сложных систем – биологических (например, нейронные сети мозга), социальных (например, сеть телефонной связи, сеть автомобильных дорог и т.п.), технологических (например, Интернет) и др. Существует также мнение, что литературные, музыкальные и живописные произведения также можно представить в виде безмасштабных сетей (Рис. 2) [см. 8, с. 60-65; 9]:

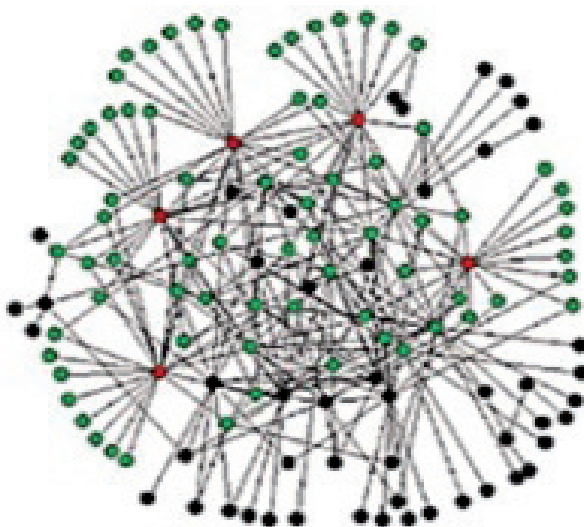

Рис.2. Безмасштабная сеть

Как видно на Рис. 2, безмасштабная сеть имеет кластерную структуру и образована из “узлов”, каждый из которых представляет определенный компонент рассматриваемой сложной системы, и “рёбер”, изображающих связи компонентов данной системы между собой. Так, общество можно представить в виде сложной сети, в которой узлами выступают индивидуумы, взаимосвязанные между собой. Узлами сети автомобильных дорог являются населенные пункты, соединяемые этими дорогами. Сходным образом конструируются сети межличностных связей персонажей литературных произведений, а партитура музыкального произведения преобразуется в сетевую структуру, где в качестве узлов выступают музыкальные ноты всех возможных длительностей [см. 8, с. 63].

Понятие безмасштабной сети применимо также и к естественному языку. В 2001 году американские ученые Ферри Канчо и Солэ исследовали связи между словами английского языка, используя Британский национальный корпус (the British National Corpus). В результате была сконструирована сеть из 440902 слов-узлов на основе их встречаемости в предложениях корпуса [см. : 29, с. 53]. В другом исследовании “сетевая” методика применялась для анализа 23279 слов-синонимов английского языка. Оказалось, что последние образуют огромный кластер из 22311 слов [там же].

Очевидно, что язык есть иерархически организованная динамическая мегасистема, каждый уровень которой (фонетический, морфемный, лексический и т.д.) может быть представлен совокупностью безмасштабных сетей, отражающих многообразные связи между единицами языка.

Рассмотрим с позиций теории безмасштабных сетей сочетаемость различных частей речи друг с другом, фокусируя особое внимание на комбинаторных свойствах глагола.

Общеизвестно, что каждый языковой знак характеризуется особой парадигмой комбинаторных паттернов, отражающих его валентность как способность “вступать в связь с другими знаками для возникновения более или менее обширных цельностей” [18, с. 410]. Исходя из дихотомической антиномии “система языка” и “система речи”, следует различать *потенциальную способность* языковых единиц сочетаться между собой (т.е. валентность) и *реализацию* этой способности в речи (т.е. сочетаемость). Другими словами, валентность и сочетаемость выступают двумя сторонами одного и того же явления – комбинаторики слова, первая из которых принадлежит сфере языка, вторая – относится к сфере речи.

В лингвистике неоднократно подчеркивалась необходимость изучения сочетаемости языковой единицы, поскольку именно сочетаемость является важнейшим инструментом описания семантики единицы языка [см. : 13, с. 167; 25, с. 8]. Полагают, что описание значения лексической единицы должно проводиться на основе изучения функционирования данной единицы в том или ином контексте, поскольку именно в различных типах контекстов “закодированы” различные аспекты значения слова. Как подчеркивает М.М. Полюжин, “употребление обнаруживает синтаксические особенности знака, его отношение к другим знакам, а посредством его раскрывается значение как в синтагматике, так и в парадигматике” [23, с. 103]. Таким образом, исчерпывающий лингвистический анализ комбинаторных свойств языковой единицы неизбежно предполагает изучение различных типов ее сочетаемости как реализованной валентности.

Комбинаторные характеристики различных частей речи на материале разных языков неоднократно служили объектом изучения отечественных и зарубежных лингвистов. Среди современных исследователей назовем В.В. Архелюк (1999), С.В. Белову (2000), И.Р. Выхованца (1988 и сл.), А.В. Кушнирык (2000), В.В. Левицкого (1989 и др.), Л.К. Малимон (2000), Т.Е. Масицкую (1998), Л.В. Михайлюкова (1998), И.А. Сосницкого (2005), а также П. Сгалла (1996, 1998), Б. Парти (1987, 1998), М. Айвич (1998), Г. Скумалову (1998) и др. Отмечено, что комбинаторный потенциал частей речи неодинаков: одни части речи обладают “активной” валентностью и требуют наличия при себе структурно-смысловых восполнителей, в то время, как другие являются носителями “пассивной” валентности и функционируют в качестве восполнителя при главном слове. Доказано, что спектр структурно-семантических связей глагола значительно шире, чем у какой-либо другой части речи. Глагол можно рассматривать как свернутую пропозицию, это – ядро семантико-синтаксической структуры предложения, определяющее общую позиционную модель предложения. Следует особо подчеркнуть, что валентность глагола лишь предопределяет диапазон его сочетательных возможностей: в каждом конкретном речевом употреблении эксплицируются далеко не все возможные зависимые компоненты данного глагола. В предложении, как правило, реализуются только те валентности глагола, которые входят в коммуникативно-прагматическую установку адресата. Но даже при неполной реализации валентного набора партнеров глагола последний не только сохраняет, но и несет с собой в речевом употреблении латентные ассоциации и отношения, заложенные в его комбинаторном потенциале. С расширением контекста (глагольное словосочетание → глагольное предложение → текст) увеличивается возможность экспликации других валентных связей данного глагола.

Изучение валентности и сочетаемости английского глагола позволило нам выделить и описать группы глаголов в зависимости от количества их потенциальных и реализованных связей [6; 7]. Выявлено, что число валентностей у английского глагола колеблется в диапазоне от 1 до 6 (безвалентные глаголы в английском языке не выделяются). Интересно отметить тот факт, что наиболее многочисленной оказалась группа дивалентных глаголов, с повышением же валентности число глагольных лексем в соответствующих группах неуклонно уменьшается. Исследования валентных и сочетательных особенностей глагола на материале украинского языка приводят к аналогичным выводам [см. : 5, с. 127-128; 20, с. 77].

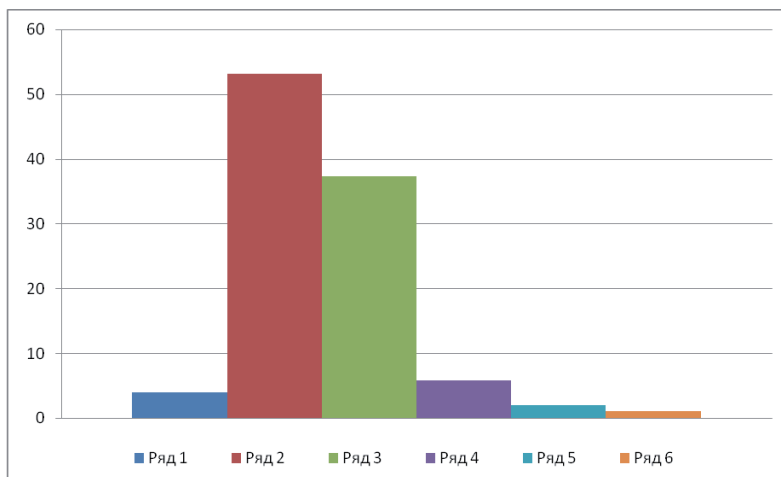

Рис. 3. Валентностные группы глаголов современного английского языка (в процентном соотношении)

На Рис. 3 графически представлена классификация глаголов английского языка на основе количества их валентных связей (здесь нумерация рядов соответствует числу валентных связей глаголов: “Ряд 1” – моновалентные глаголы, “Ряд 2” – дивалентные глаголы и т.д.). Данные гистограммы четко свидетельствуют о том, что группы ди- и тривалентных глаголов образуют своеобразный “костяк”, объединяя большую часть (почти 90 %) глагольного пласта лексики современного английского языка. Ниже приводятся примеры, иллюстрирующие реализацию различного числа валентных связей глагола (номер примера соответствует номеру ряда в гистограмме):

The motor started. [A. Hailey];

The woman seemed enthusiastic [D. Ross];

I wish you good luck [M. Smith];

She struck him in the face with an open hand [D. Hammett];

The fog had driven the people up from their staterooms to noise and gaiety [L. Fletcher];

He sent the manuscript off second class by airmail to a publisher at lunchtime one day [L. Banks].

Анализ сочетаемости глагола как реализации его валентности в речи свидетельствует о широком диапазоне комбинаторных свойств глагола и на лексико-семантическом уровне, и на синтаксическом уровне. Как никакая другая часть речи, глагол входит в состав самых разнообразных в структурном отношении сочетаний, обнаруживает целую палитру семантических связей с зависимыми компонентами и способен сочетаться практически со всеми частями речи. Все это позволяет нам рассматривать глагол, взятый в единстве его многообразных отношений в системе языка и речи, в качестве своеобразного узла, в котором сконцентрированы многочисленные связи с другими элементами системы.

Наличие в динамической системе узлов-концентраторов является одним из основных проявлений нелинейности данной системы. Узлы-концентраторы – это своеобразные системообразующие “пучки”, кластеры, цементирующие систему в единое целое.

Наши наблюдения позволяют утверждать, что частеречная сеть языка обладает кластерной структурой, в которой каждый кластер – это отдельный лексико-семантический разряд слов с присущими ему валентностной и сочетаемостной парадигмами. Высокая / низкая степень кластеризации является характеристикой комбинаторных свойств различных частей речи. Очевидно, что в роли ядерных узлов-концентраторов на семантико-синтаксическом уровне грамматической системы языка выступают глагольные и именные сочетания (кластеры). Такая интерпретация полностью согласуется с психолингвистическими основами построения высказывания как единицы речи. “Хотя предложения и представляют собой цепочки слов, – указывает Стивен Пинкер, – грамматические алгоритмы в нашем уме не выбирают слова по линейному принципу, как то: “первое слово”, “второе слово” и т.д. Скорее, эти алгоритмы группируют слова в словосочетания, а словосочетания – в синтаксические группы, каждой из которых мысленно присваивается ярлычок типа: “именная группа подлежащего”, “глагольная группа”” [22, с. 32]. При этом все же следует подчеркнуть, что именно глагольный кластер в силу своей “многоочленности” является самым сильным из всех кластеров безмасштабной частеречной языковой сети.

Но безмасштабная сеть не является застывшим графом. Как и всякая открытая система, она развивается, а потому динамична, что неизбежно проявляется в изменении ее конфигурации. В развивающейся открытой системе возможны потери старых связей и появление новых, при этом новые элементы присоединяются не случайным, хаотическим, образом, а на основе так называемого механизма преимущественного присоединения (от англ. *preferential attachment*), в соответствии с которым степень возникновения новых связей возрастает с увеличением степени (т.е. количества “ребер”) узла [подробнее см. : 29, с. 76 сл.]. Возникновение новых связей может быть вызвано изменением привычного окружения исследуемой единицы, использованием ее в новом контексте, в иной семантической роли или синтаксической функции и т.п., что, безусловно, отразится на качественно-количественных характеристиках валентной и/или сочетаемостной парадигмы как присоединяющей, так и присоединяемой единицы.

Подводя итоги, отметим, что проблема валентности и сочетаемости различных частей речи отражает лишь одну из многочисленных сторон динамики “частеречного пространства языка” [16, с. 175]. Несмотря на почти вековую историю исследования, многие вопросы, связанные с комбинаторным потенциалом языковой единицы, его границами и механизмом изменения (вызванного речемыслительной деятельностью человека, познающего и ментально воссоздающего окружающий мир), ждут своего исследователя. При этом использование категориального аппарата синергетики для анализа грамматического строя языка представляется *перспективным*. Синергетика – это “не только своеобразный синтез многих конкретно-научных методов исследования, методологических систем, теоретических построений, но и перевод их в новые измерения постнеклассической науки, что отражается в формировании соответствующего категориального аппарата. В результате мы получаем новые измерения <...> действительности, новые методы описания, анализа, типологизации и интерпретации доступных научному наблюдению явлений и процессов, их осмысления” [12].

Литература:

1. Архелюк В.В. Прикметники розміру в сучасній англійській мові : Дис... канд. філол. наук : 10.02.04. / В. В. Архелюк. – Чернівці, 1999. – 176 с.
2. Белова С. В. Лінгвостатистичні характеристики антонімів просторово-часового континууму в текстах художньої прози (на матеріалі іменників і прислівників сучасної англійської мови): Автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. / С. В. Белова. – К., 2000. – 20 с.
3. Белоусов К. И. Синергетика текста: От структуры к форме / К. И. Белоусов. – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2008. – 248 с.
4. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Пер. с франц. / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 446 с.

5. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / В.І.Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
6. Домброван Т. И. Проблема грамматической классификации глагола в современном английском языке: Дис... канд. филол. наук: 10.02.04. / Т. И. Домброван. – Одесса, 1996. – 288с.
7. Домброван Т. И. До проблеми виділення типів валентності дієслова : "Згорнута" валентність (на матеріалі англійської мови) / Т. І.Домброван // Записки з романо-германської філології. – Вип.12. – Одеса : Латстар, 2002. – С. 62-72.
8. Евин И. А. Искусство и синергетика / И. А. Евин. – 2-е изд, перераб. и доп. – М. : Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2009. – 208 с. (Серия "Синергетика в гуманитарных науках".)
9. Евин И. А., Кобляков А. А., Савриков Д. В., Шувалов Н.Д. Когнитивные сети // Компьютерные исследования и моделирование. – 2011. –Т. 3 "Математические основы и численные методы моделирования". – № 3. – С. 231-239.
10. Князева Е. Н., Курдюмов С.П. Синергетика и принципы коэволюции сложных систем. – Режим доступа: <http://spkurdymov.narod.ru/SINIPREVOLSLOGNSISTEM.htm>
11. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Основания синергетики: Синергетическое мировидение / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. – М. : Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2010. – 256 с.
12. Котельников Г. А. Теоретическая и прикладная синергетика. – Режим доступа : <file:///C:/Documents%20and%20Settings/%D0%90%D0%>
13. Кудрявцева О. Д. Вживання прийменників з підкласами іменників сучасної німецької мови / О. Д. Кудрявцева // Матер. міжвуз. наук.конф. "Актуальні дослідження іноземних мов і літератур". – Донецьк : ДонНУ, 2003. – С. 167-169.
14. Кушнірик А. В. Сполучуваність обмежуючих часток в сучасній англійській мові / А. В. Кушнірик // Тези доповідей міжнар. наук. конф. "Іноземна філологія на межі тисячоліть". – Харків : Константа, 2000. – С. 152-153.
15. Лайонз Дж. Язык и лингвистика: Вводный курс. Пер. с англ./ Джон Лайонз. – М. : Едиториал УРСС, 2010. – 320 с.
16. Левицкий А. Э. Частеречное пространство языка // Язык и пространство: проблемы онтологии и эпистемологии: [монография] /А. Э. Левицкий, С. И. Потапенко, Л. И. Белехова и др.; под ред. А. Э. Левицкого, С. И. Потапенко. – Нежин : Изд-во НГУ имени Николая Гоголя, 2011. – С. 175-206.
17. Левицкий В. В. Статистическое изучение лексической семантики / В. В. Левицкий. – К. : УМК ВО, 1989. – 156 с.
18. Лосев А. Ф. О понятии языковой валентности / А. Ф. Лосев // Изв. АН СССР. Сер.яз.и лит. – 1981. – Т. 40. – № 5. – С. 403-412.
19. Малімон Л. К. Лексична сполучуваність англійських іменників на позначення часу з прикметниками / Л.К.Малімон // Тези доповідей міжнар. наук. конф. "Іноземна філологія на межі тисячоліть". – Харків : Константа, 2000. – С. 169-170.
20. Масицька Т. Є. Граматична структура дієслівної валентності / Т. Є. Масицька. – Луцьк : РВВ Волин.держ. ун-ту, 1998. – 208 с.
21. Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс / Г. Г. Москальчук. – М. : Едиториал УРСС, 2010. – 296 с.
22. Пинкер С. Язык как инстинкт: Пер. с англ. / Стивен Пинкер / Общ. ред. В. Д. Мазо. – М. : Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2009. – 456 с.
23. Полужин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення / М. М. Полужин. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 240 с.
24. Пономаренко Е. В. О принципах синергетического исследования речевой деятельности / Е. В. Пономаренко // Вопросы филологии. – 2007. – № 1. – С. 14-23.
25. Рахилина Е. В. Пространственные концепты в теории когнитивной семантики / Е. В. Рахилина // Когнитивная семантика: Матер. II Междунар. школы-семинара по когнит. лингвистике. – В 2ч. – Ч. II. – Тамбов : Изд-во Тамбов. ун-та, 2000. – С. 8-10.
26. Сосницкий И. А. Тривалентные структуры глагола в текстах официально-деловых документов (на материале английского языка) / И. А. Сосницкий // Записки з романо-германської філології. – Вип.16. – Одеса : Латстар, 2005.– С. 195-209.
27. Черняк Л. Сервисы и теории социальных сетей. – Эл.ресурс. Режим доступа : <http://socialnie-seti.ucoz.ru/index/0-5>
28. Albert, Réka and Albert-László Barabási. Topology of Evolving Networks : Local Events and Universality // Physical Review Letters. – vol. 85, № 24. – 11, DECEMBER 2000. – PP. 5234-5237.
29. Albert R., and A.-L. Barabási. Statistical mechanics of complex networks // Review of Modern Physics. – Vol. 74, No. 1. – January 2002. – PP. 47-97.
30. Barabasi, Albert-László and Réka Albert. Emergence of Scaling in Random Networks. // www.sciencemag.org SCIENCE. – VOL. 286. – 15 OCTOBER 1999. – PP. 509-512.
31. Ivić, M. On the functional scope of predicate modifiers // Issues of Valency and Meaning. Studies in Honour of Jarmila Panevová. – Prague : Charles Univ.Press, 1998. – P. 43-46.
32. Partee, B. Some continuing puzzles about the valency "Be"// Issues of Valency and Meaning. Studies in Honour of Jarmila Panevová. – Prague : Charles Univ.Press, 1998. – P. 27-37.
33. Sgall, P. Revisiting the classification of the dependents (Interesting results and tempting topics for further research) // Issues of Valency and Meaning. Studies in Honour of Jarmila Panevová. – Prague : Charles Univ.Press, 1998. – P. 15-26.
34. Skoumalová, H. Derived frames and the lexicon // Issues of Valency and Meaning. Studies in Honour of Jarmila Panevová. – Prague : Charles Univ.Press, 1998. – P. 154-168.

Дочу А. Р.,

Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, м. Київ

ЕКЗОТИЧНІ НАЗВИ ПТАХІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано екзотичні назви птахів новоанглійського періоду, виділено основні ознаки екзотизмів, уточнено поняття “екзотизм”.

Ключові слова: орнітонім, запозичення, екзотизм.

В статье проанализированы экзотические названия птиц новоанглийского периода, выделены основные признаки экзотизмов, уточнено понятие “экзотизм”.

Ключевые слова: орнитоним, заимствование, экзотизм.

Exotic names of birds of the New English Period are analyzed in this paper. The main features of exotic words are singled out. The concept “exotic word” is specified.

Key words: ornithonym, loan-words, exotic word.

Орнітонімна лексика здавна цікавила багатьох дослідників різних груп індоевропейських мов. Орнітонімам присвячені праці Л.А. Булаховського [4; 5; 6; 7], Я. Струтинського [27], М.В. Никончука [17], Г. Суолахті [28], М. Шарлеманя [21], Г.В. Фесенка та А.А. Бокотєя [20], Л. Дубової [8; 9; 10], П.Я. Махліна [13; 14; 15]. Серед дисертаційних досліджень слід назвати праці Л.Ф. Мойсєєвої [16], І.О. Сокола [19], А.І. Богущкої [3], Е.П. Рукіної [18], А.Л. Алексєєвої [1] та ін.

Серед запозичень окреме місце в системі орнітонімів англійської мови займають у нашому дослідженні екзотизми, тобто слова й вислови, запозичені з маловідомих мов, як правило неіндоевропейських, і які вживаються для надання мовленню особливого колориту [2, с. 214].

Метою нашого дослідження є виділення екзотичних назв птахів в орнітонімному складі англійської мови, розкриття поняття екзотизм, а також з'ясування основних ознак екзотизмів.

Як зазначає Л.П. Крисін, “екзотизми являють собою по суті незамкнені групи слів. Вживання їх зумовлено або тематикою, необхідністю опису обрядів, звичаїв, одягу того чи іншого народу, тієї чи іншої країни” [12, с. 47]. Крім того, він наголошує на тому, що “екзотизми, на відміну від запозичених слів, не втрачають нічого або майже нічого (графічний вигляд) з рис, притаманних їм як одиницям мови, якій вони зобов'язані своїм походженням” [там же, 49].

Як наголошує О.І. Журавський, “екзотизми хоча й являють собою елементи інших мов, але мають за мету ознайомити читача не з іноземною мовою, а з новими предметами, явищами та поняттями” [11, с. 141].

Екзотична лексика найбільш широко представлена в новоанглійській період. Виділяємо екзотичні назви птахів із різноманітних мов. Найбільше екзотизмів дали гавайська мова, маорі, індіанські та індійські.

Екзотизми гавайського походження

akera ‘акєпа’ *‘Loxops coccineus’* (XVIII ст.) < гав. [23];

nene ‘гавайська казарка’ *‘Branta sandvicensis’* (XIX ст.) < гав. *nēnē* [23];

otao ‘дрізд-омао’ *‘Phaeornis obscurus’* (XVIII ст.) < гав. ‘дрізд’ [29, II, с. 1573];

elepaio ‘елепайо’ *‘Chasiempis’* (XVIII ст.) < гав. *elepaio*, мухоловка [29, I, с. 735];

iwi ‘іві’ *‘Vestiaria coccinea’* (XVIII ст.) < гав. ‘i’iwi [29, II, с. 1125];

tamo ‘мамо’ *‘Drepanis’* (XIX ст.) < гав. *tamo* [26, VI, с. 98];

ooaa ‘мохо’ *‘Moho’* (XIX ст.) < гав. ‘ō’ō-‘a’-‘ā’, < ‘ō’ōoo + ‘a’a ‘карлик’ [29, II, с. 1578]. Назва походить від маленької величини птаха;

palila ‘шафранова в’юркова паліла’ *‘Loxoides bailleui’* (XIX ст.) < гав., танагра-медосос, що нагадує зяблика [29, II, с. 1624];

akeke ‘акєкєє’ *‘Loxops caeruleirostris’* (XIX ст.) < гав. ‘akeke’e’ [23];

po’o uli ‘пооулі’ *‘Melamprosops phaeosoma’* (XX ст.) < гав. [23].

Гавайські екзотичні назви досить поширені в цей період та являють собою унікальні назви птахів, що поширені на Гаваїх. Гавайські екзотизми спостерігаємо починаючи із XVIII ст. Вони характеризуються нульовою словотвірною активністю, відсутністю синонімів та багатозначності, сприймаються як чужі, є незасвоєними.

Екзотизми з мови маорі

takahe ‘безкрила султанка, такахе’ *‘Notornis mantelli’* (XIX ст.) < маорі, звуконаслідувального походження [29, III, с. 2329];

tui ‘новозеландський туї’ *‘Prothemadera novaeseelandiae’* (XIX ст.) < маорі *tui* [26, XI, с. 455];

hiua ‘гуйя’ *‘Heteralocha’* (XIX ст.) < від маорі, походить від специфічного свисту птаха [26, V, с. 440];

kakapo ‘какапо, совиний папуга’ *‘Strigops habroptilus’* (XIX ст.) < маорі, < *kaka* ‘папуга’ + *po* ‘ніч’ [26, V, с. 649];

kea ‘кеа’ *‘Nestor notabilis’* (XIX ст.) < маорі, звуконаслідування [25, с. 502];

kokako ‘кокако, новозеландський шпак’ *‘Callaeas cinerea’* (XIX ст.) < маорі *kokako* [26, V, с. 752];

weka ‘новозеландський вівчарик уєка’ *‘Gallirallus australis’* (XIX ст.) < маорі *weka*, назва походить від крику птаха [26, XII, с. 274];

hihi ‘новозеландський медосос, хіхі’ *‘Notiomystis cincta’* < маорі [23];

piopio ‘новозеландський свистун, піопіо’ *‘Turnagra capensis’* (XIX ст.) < маорі, звуконаслідувального походження [22];

kaka 'папуга кака' '*Nestor meridionalis*' (XVIII ст.) < маорі *kaka* 'папуга', звуконаслідування [24, I, с. 839];
kakariki 'папуга какарікі' '*Cyanoramphus*' (XIX ст.) < маорі <*kaka* 'папуга' + *riki* 'маленький' [26, V, с. 649].

Екзотизми з мови маорі, як бачимо, надходили до англійської мови, починаючи із XVIII ст. Вони є численними та всіма своїми ознаками вказують на реалії Нової Зеландії. Екзотизмам з мови маорі властива нульова словотвірна активність та незасвоєність.

Екзотизми індійського походження

koel 'коель' '*Eudynamis scolopacea*' (XIX ст.) < санск. *kokila*, звуконаслідувальне, через гінді *kōil* [26, V, с. 752];

koklass 'коклас' '*Pucrasia macrolopha*' (XIX ст.) < гінді *koklas*, з непал. *pokras coqplass* [23];

sibia 'кольорова тімелія' '*Heterophasia*' (XIX ст.) < непал. *sibia* [23];

laggar 'лаггар' '*Falco jugger*' (XIX ст.) < гінді [29, II, с. 1264];

kali 'лофура' '*Lophura leucomelanos*' (XIX ст.) < гінді *kālij* [26, V, с. 650];

monal 'монал' '*Lophophorus*' (XVIII ст.) < гінді *monāl*, *munāl* [24, II, с. 995];

baya 'ткач' '*Ploceus megarhynchus*' (XVIII ст.) < гінді *bayā*, *baiyā* [29, I, с. 188];

myna 'майна' '*Acridotheres*' (XVIII ст.) < гінді *mainā* [24, II, с. 456];

munia 'мунія' '*Lonchura*' (XIX ст.) < гінді *munia* [23];

shama 'шама-дрізд' '*Copsychus*' (XIX ст.) < гінді *çāmā* [26, IX, с. 616].

Індійські екзотизми відображають властиві Індії реалії-орнітоніми, що вирізняються своєю унікальністю та незвичністю. Надходять, починаючи із XVIII ст. з таких індійських мов, як гінді, санскрит та непальської. Ці екзотизми є незасвоєними та утворюють нульову словотвірну активність, окрім назви *shama* 'шама-дрізд' '*Copsychus*', що бере участь у словотворі (*shama thrush* '*Copsychus malabaricus*').

Індіанські екзотизми

ani 'ані' '*Crotophaga*' (XIX ст.) < тупі *ani*, через посередництво ісп. *ani* [24, I, с. 77];

aracanga 'араканга' (XVIII ст.) < тупі *araracanga*, через порт. [29, I, с. 109];

aracari 'аракарі' '*Pteroglossus*' (XVIII ст.) < тупі, через порт. *araçari* [29, I, с. 109];

hoatzin 'гоацин' '*Opisthocomus hoazin*' (XVII ст.) < науатль (ацтекська мова) *uatzin*, походить від крику птаха, через ісп. [24, I, с. 734];

seriema 'каріама' '*Cariama*' (XIX ст.) < тупі *siriema*, *sariama*, *çariama*, що дослівно означає 'прикрашений чубом', через лат. *seriema* [26, IX, с. 498];

quetzal 'квезаль' '*Pharomachrus*' (XIX ст.) < мова ацтеків *quetzalli* 'хвостове пір'я', через ісп. *quetzal*, найдавніше *quetzale* [26, VIII, с. 50];

tachuri 'тачурі' '*Polystictus*' (XIX ст.) < гуарані [23];

jabiru 'ябіру' '*Jabiru*' (XVII ст.) < тупі-гуарані *jabirú* [26, V, с. 532];

jacana 'якана' '*Jacana*' (XVII ст.) < тупі-гуарані *jasaná*, через порт. *jaçana* [25, с. 490];

jacamar 'якамара' '*Galbula*' (XVII ст.) < тупі-гуарані *jacamaciri*, через франц. *jacamar* [26, V, с. 532].

Екзотичні орнітоніми індіанського походження з'являються, починаючи з XVII ст. Їм притаманна відсутність багатозначності, синонімів, нульова словотвірна активність та чужерідність. Вони вживаються на позначення унікальних видів птахів, поширених у регіонах розповсюдження індіанських мов.

Екзотизми, що надійшли з інших мов, малочисельні й представлені кількома одиницями. Особливої уваги заслуговує, наприклад, екзотизм арабського походження, що вирізняється своєю унікальністю: *bulbul* 'бульбуль, соловей' '*Pycnonotus*' (XVIII ст.) < ар. *bulbul*, звуконаслідувального походження, через посередництво перської [25, с. 124].

Отже, екзотичні орнітоніми англійської мови новоанглійського періоду походять в основному з гавайської мови, індійських, індіанських та маорі. Екзотизми з інших мов зустрічаються рідко. На нашу думку, екзотизм – це загальмоване запозичення, інтеграція якого призупинена. Якщо обмеження на адаптацію зникають (відповідний денотат явно чи уявно стає активною реальністю англійського світу), тоді екзотизм переходить у звичайне запозичення. Основні ознаки екзотизмів – їх віднесеність до національної реалії, унікальність, відсутність синонімів у мові-реципієнті, багатозначності та відтінків значення лексичної одиниці, слабка або нульова словотвірна активність та незасвоєність. Основна функція – передача місцевого колориту.

Література:

1. Алексеева А. Л. Вариативность терминосистемы (на материале англоканадской терминологии орнитофауны) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Алексеева Альвина Леонтьевна. – Киев, 1986. – 239 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 606 с.
3. Богущкая А. И. Наименования фауны в лексико-фразеологических единицах украинского языка (названия птиц) : автореф. дисс.... канд. филол. наук : 10.02.02 / А. И. Богущкая. – Ужгород, 1985. – 25 с.
4. Булаховский Л. А. Семасиологические этюды. Славянские наименования птиц / Л. А. Булаховский // Вопросы славянского языкознания. – Львов, 1948. – Кн. 1. – С.153-197.
5. Булаховский Л. А. Славянские наименования птиц типа сложных (composita) / Л. А. Булаховский // Наукові записки Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. – 1948. – № 2. – Вип. III. – Т. VII. – С. 51-66.
6. Булаховский Л. А. Славянские наименования птиц / Л. А. Булаховский // Мовознавство. – 1948. – Т.6. – С. 34-66.
7. Булаховский Л. А. Морфологическая проблематика русских наименований птиц / Л. А. Булаховский // Вопросы языкознания. – 1968. – № 4. – С. 100-106.
8. Дубова Л. Прийоми найменування птахів у болгарській мові / Л. Дубова // Мова та історія. – 2007. – Вип. 92. – С. 107-110.

9. Дубова Л. Структурні особливості орнітонімів у болгарській мові / Л. Дубова // Мова та історія. – 2007. – Вип. 92. – С. 111-112.
10. Дубова Л. О. Птахи з чоловічою символікою в мовній картині світу болгар (на прикладі орла та сокола) / Л. О. Дубова // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – 2009. – Вип. 10. – С. 61-65.
11. Журавский А. И. Экзотическая лексика и иноязычные вкрапления в старобелорусской письменности / А. И. Журавский // Вопросы исторической лексикологии и лексикографии восточнославянских языков. – Москва, 1974. – С. 138-144.
12. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Крысин Л. П. – К., 1964. – 218 с.
13. Махлін П. Я. Походження назви птаха *jean-le-blanc* у французькій мові / П. Я. Махлін // Мова і культура – 2005. – Вип. 8. – Т. V. – Ч. 1. – С. 190-194.
14. Махлін П. Я. Походження української назви птаха *martin* / П. Я. Махлін // Українська мова – 2006. – № 1. – С. 45-56.
15. Махлін П. Я. Антропонім *martin* у французьких назвах птахів / П. Я. Махлін // Мовознавство – 2007. – № 2. – С. 41-48.
16. Моисеева Л. Ф. Названия птиц в русском языке: дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Моисеева Лилия Федоровна – Киев, 1974. – 220 с.
17. Никончук Н. В. О народной орнитологической терминологии Полесья и Карпат / Н. В. Никончук // Карпатская диалектология и ономастика. – М. : Наука, 1972. – С. 140-165.
18. Рукина Э. П. Структурно-семантические особенности наименований австралийской орнитофауны : автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Э. П. Рукина. – Киев, 1976. – 34 с.
19. Сокол И. О. История формирования украинской орнитологической номенклатуры : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 / И. О. Сокол – Киев, 1992. – 17 с.
20. Фесенко Г. В. Анотований список українських наукових назв птахів фауни України (з характеристикою статусу видів) / Г. В. Фесенко, А. А. Бокотей. – Київ – Львів, 2007. – 111 с.
21. Шарлемань М. Словник зоологічної номенклатури / М. Шарлемань. – К. : Державне видавництво України, 1927. – Ч. I. Назви птахів. – 63 с.
22. Collins English Dictionary. – 8th ed. – Harper Collins Publishers, 2006. – 1888 p.
23. Dictionary of Bird Names and their synonyms for Birds of the World [<http://weisblumlab.pharmacology.wisc.edu/Bird%20Dictionary%20.htm>].
24. Klein E. A. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language: in 2 vol. / E. A. Klein. – Amsterdam, London, New York : Elsevier publishing company, 1967. – 1776 p.
25. Oxford Dictionary of the English Etymology [ed. by C.T. Onions]. – Oxford : Clarendon Press, 1967. – 1024 p.
26. Oxford English Dictionary on Historical Principles: in 12 volumes. – Oxford : Clarendon Press, 1970.
27. Strutynski J. Polskie nazwy ptaków krajowych / Strutynski J. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1972. – 110 s.
28. Suolahti Hugo. Die deutschen Vogelnamen. Eine wortgeschichtliche Untersuchung / Suolahti Hugo. – Straßburg : Karl J. Trübner, 1909. – 471 p.
29. Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged : with 7 language dictionary. – Chicago, etc. : Encyclopaedia Britannica, 1981.

Дьячок Н. В.,

Горловский государственный пединститут иностранных языков

КРИТЕРИИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ “ОНОМАСИОЛОГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ” ДЛЯ НОМИНАТЕМ ТИПА “СЛОВСОЧЕТАНИЕ + ЭЛЛИПТИЧЕСКИЙ УНИВЕРБ”

У статті запропоновано визначення параметрів ономасіологічного моделювання універбів як вербальних реалізацій номінатем типу “словосполучення + еліптичний універб”. Надано дефініції понять “клас референтів”, “ономасіологічний базис”, “ономасіологічна ознака”. Продемонстровано типи ономасіологічних моделей універбів досліджуваного типу. Зроблено висновки про особливості ономасіологічного моделювання.

Ключові слова: номінатема, універб, ономасіологічна модель, ономасіологічний базис, ономасіологічна ознака, клас референтів.

The article deals with definition of onomasiological models' parameters of “word-combination + univerb” nominathemas. The definitions of different notions such as “class of referents”, “onomasiological base”, “onomasiological sign” are given. Types of univerbs' onomasiological models are demonstrated. Conclusions as for onomasiological models' peculiarities are done.

Key words: nominathema, univerb, onomasiological model, onomasiological base, class of referents.

В статті пропонується визначення параметрів ономасіологічного моделювання універбів як вербальних реалізацій номінатем типу “словосочетание + эллиптический универб”. Даны дефиниции понятий “класс референтов”, “ономасіологічний базис”, “ономасіологічний признак”. Демонструються типи ономасіологічних моделей універбів досліджуваного типу. Делаются выводы об особенностях ономасіологічного моделювання.

Ключевые слова: номінатема, універб, ономасіологіческая модель, ономасіологіческий базис, ономасіологіческий признак, класс референтов.

Целью данной статьи является определение основных ономасіологіческих понятий в контексте исследования номинатем типа “словосочетание + эллиптический универб”.

Номинатема, по мнению В.И. Теркулова, – это некая абстрактная языковая единица, реализующаяся в вербальных формах (глоссах, вариантах), причем в данном конкретном случае вариантами одной номинатемы выступают словосочетание и семантически и грамматически тождественное ему слово, стилистически отличающееся от эквивалентного словосочетания чертами разговорности, сленговости, например *капитальный ремонт и капиталка, коммунальная квартира и коммуналка, дочь царя и царевна, настойка валерианы и валерьянка, что-либо объемом триста единиц и трехсотка, заметка информационного характера и информашка*.

Мы рассматриваем каждый отдельный универб как универбализованный (вербальный) эквивалент словосочетания, “то есть слово, которое возникло в результате словесной интерпретации словосочетания, имеет абсолютно тождественные словосочетанию лексическое и грамматическое значение и синтаксическую функцию” [8, с. 134], а данная словесная интерпретация возникла благодаря процессу эллиптической универбации. В целом же каждая конкретная исследуемая нами единица носит название номинатема типа “словосочетание+ универб”, входит в разряд структурных разновидностей номинатемы с доминантой-словосочетанием, то есть является семантически тождественной единицей, которая отождествляется на уровне словосочетания.

Традиционный подход предполагает изучение универбов в аспекте дериватологии. Лингвистическая мысль относит ряд образований типа *генералка (генеральная репетиция), прогрессивка (прогрессивная зарплата), зачетка (зачетная книжка), генеральша (жена генерала)* к компрессивному словообразованию (Е.А. Земская, Е.С. Кубрякова, В.В. Лопатин, Н.Я. Янко-Триницкая), считают результатом вторичной номинации (А.А. Брагина), либо рассматривают их как проявление “общего закона утраты формальной и семантической расчлененности наименования” [7, с. 42], либо называют суффиксальными универбами (Л.И. Осипова), либо определяют их как один из случаев “лексической конденсации” [2, с. 121]. И.Г. Милославский, например, видит в данной ситуации процесс синтеза словосочетания в производное слово: “... в ряде случаев семантические структуры словообразовательного и синтаксического наименований при различии собственно языковых значений совпадают” [4, с. 53].

Так или иначе, все ученые, когда-либо занимавшиеся этой проблемой, едины в одном: перед нами явление деривационного характера, хотя тождественность семантики словосочетания и соответствующего ему слова дает нам право предположить, что между словосочетанием и словом реализуются отношения отнюдь не словообразовательные, например: *зачетная книжка и зачетка, бытовое помещение и бытовка, место для оживления – оживалка, жилища, подселенная в одной квартире к кому-то, жившему здесь раньше – подселенка* и т.п.

А.М. Архангельская замечает, что неоднозначность содержания термина ономасіологія на сегодняшний день является очевидной. Ж. Мазуро ономасіологію понимает как науку о выражении идеи. В.М. Никитевич в русле идей Пражской лингвистической школы (прежде всего, В. Матезиуса как основоположника функциональной ономасіологіи) видит ономасіологію как ономотологію, рассматривая ее с точки зрения речевой деятельности. И.С. Торопцев сравнивает ономасіологію с генетическим аспектом словообразования.

Г.С. Щур, опираясь на дихотомию “язык – речь” Ф. де Соссюра, семасіологіческий подход трактует как исследование языка, а ономасіологіческий подход – как речь, так как в его основе лежит принцип инвариантности. Эта точка зрения близка нам; на ней во многом мы будем основывать свои наблюдения.

Таким образом, “предмет ономасіологіи определяется в достаточно широком диапазоне от инвентаризации разных наименований до выяснения закономерностей выражения в языке внеязыкового содержания” [1, с. 21]. И еще: “Выделение в научном познании особенной конгломеративной области – теории номинации, которая

ставит перед собой глобальные задачи изучения соотношения окружающего мира, мышления и языка, исследование номинативной техники, различных способов номинации, самого процесса превращения фактов внеязыковой действительности в наработки системы и структуры языка, и собственно ономазиологии, объектом которой является номинационная система под знаком асимметрии ее единиц в плане выражения и содержания, изучение характера языковых знаков, их номенклатуры, выявление разрядов языковых знаков, которые устанавливаются по разным принципам и на разных основаниях, свидетельствует о том, что обе эти области не являются направлениями исследования одного порядка” [1, с. 21].

С другой стороны, как отмечает Е.А. Селиванова, упомянутые выше области проявляют лингвистические и нелингвистические зоны пересечения, что свидетельствует о “невозможности четкого разграничения исследовательских сфер теории номинации и ономазиологии” [5, с. 11].

Предметом ономазиологии в широком понимании следует считать “не внеязыковую действительность (сферу идей, понятий, которые базаруются на знании денотатов) и не совокупность именованных не зависимо друг от друга, а корреляцию между ними, к тому же в направлении от первого ко второму с точки зрения дихотомии “язык – речь”” [1, с. 21].

В том случае, если центром исследования является язык, а не речь, А.М. Архангельская рассматривает ономазиологию как науку о механизме порождения номинативных единиц разного языкового уровня, о механизме “добывания” номинатором формы для выражения определенного значения в процессе номинации и механизмы номинационных трансформаций исходной формы содержания номинанта с целью выражения определенной идеи.

Так, ономазиологией принято считать “раздел лингвистической семантики, объектом которого являются номинативные структуры языковых знаков, а предметом – их проекция на значение и структуры знаний об обозначаемом” [6, с. 513].

Ономазиологическим подходом к исследованию единиц языка является такой, который рассматривает содержательную сторону этих единиц “не с точки зрения формирования их внутрисистемных значимостей и механизма семантического распространения слов и словосочетаний, а с точки зрения предметной направленности, то есть соотносительности языковых единиц с внеязыковым предметным рядом как средства обозначения, именованного последнего” [3, с. 346].

Знание понятий ономазиологии может способствовать правильному формированию ономазиологических моделей номинативных единиц исследуемого типа и более полному анализу ономазиологических особенностей этих единиц.

Следует заметить, пользуясь терминологической системой А.М. Архангельской, что “в момент своего появления каждый номинант (имя объекта, подвергшегося номинации – Н. Д.) как результат осознанной необходимости является мотивированным, поскольку в акте закрепления за номинатом (объектом, который подвергается номинации – Н. Д.) имени ведущей является ассоциация” [1, с. 25]. В связи с этим с точки зрения ономазиологии понятие мотивации целесообразно рассматривать в широком плане, поскольку в данном случае важно выяснить не только факт предпочтения номинатором какого-то конкретного исходного знака в процессе номинации, но и факт гипотетического наличия или отсутствия определенных трансформаций исходного знака для выражения необходимого содержания (формы нового содержания), что было бы релевантным номинационной и прагматической интенции номинатора.

Принимая мнение А.М. Архангельской относительно внутренней формы как способа мотивации, а мотивации как процесса, мы видим мотивацию в широком понимании как структурную субстанцию, общую для явлений (актов) номинации и словообразования, различных по сложности.

Внутренняя форма, понимаемая как “пучок ассоциаций”, оказывается в центре процесса получения номинатом имени (процесса появления номинанта). Акт номинации в таком понимании представляет собой своеобразную проекцию пучка ассоциаций (признаков обозначаемого, выделенных номинатором) на определенные сферы отождествления значения, а посредством их – на способы языкового обозначения. Таким образом внутренняя форма “объединяет две стадии акта номинации – довербальную, которая сопровождает идеальный образ предмета, и вербальную, которая завершается выбором имени” [1, с. 26].

Итак, понимая мотивацию как процесс, внутреннюю форму как способ мотивации, ассоциативный мотив как результат движения человеческой мысли от объекта внеязыковой действительности к языковой форме, которая становится его именем, А.М. Архангельская вводит в лингвистический обиход понятие “*протомотивационной структуры номинанта* (выделено автором – Н. Д.), которая будет включать номинант в определенную ономазиологическую категорию” [1, с. 26].

Ономазиологическая категория номинативной единицы – это “интегрирующий признак совокупности номинативных единиц языка, что характеризует регулярный, одинаковый механизм их создания, который отвечает определенной общности семантики, категориально-понятийного значения и частеречного статуса” [6, с. 512].

Протомотивационная структура номинанта базируется на представлениях о номинанте как об элементе определенного понятийного класса и реализуется в следующих субстанциях, предложенных А.М. Архангельской: в мотивате (категориальном репрезентанте номинанта), в мотиванте (ассоциативном мотиве, ведущем признаке или признаках номинанта).

Ономазиологические структуры, согласно мнению М. Докуклила, являются основными мыслительными структурами, которые имеют в определенном языке свое категориальное (изоморфное) выражение, которое отвечает способам номинации этого языка.

Так, ономазиологическая структура номинативной единицы – это “номинативная структура языкового знака, результат мотивации как лингвопсихоментальной операции” [6, с. 512], которая объединяет формальную и семантическую связь мотиватора и мотивированного.

Понятия ономаσιологической категории и ономаσιологической структуры разработаны наиболее полно в словообразовании и позволяют описывать “акт номинации словообразовательного порядка как состоящий в подведении обозначаемого под определенную ономаσιологическую категорию (предметности, процессуальности или признаковости и их разновидностей) и потому связанный прежде всего с оформлением ономаσιологического базиса будущего наименования” [3, с. 346].

Поскольку вербальный дублет номинатемы исследуемого типа – универб – по своей структуре является имитацией результата словообразовательного акта, вышеуказанные понятия могут быть применены по отношению к нему.

Ономаσιологическая модель – это схема формирования номинативных единиц и их реализаций – результатов, соответственно, языковой и речевой номинации. Как было указано в одном из предыдущих подразделов, Е.А. Селиванова определяет ономаσιологическую модель на основании следующих признаков:

- 1) общего смысла ономаσιологического базиса (формантной структуры);
- 2) конкретного содержания двух или более ономаσιологических признаков (отсылочной части);
- 3) их валентного потенциала и смысловой связи;
- 4) типа отношений между базисом и признаком.

А.М. Архангельская предлагает построение некоей универсальной ономаσιологической модели, которая “проявила бы основные этапы движения мысли номинатора (того, кто осуществляет номинацию, называет – Н. Д.) в процессе присвоения номинату (тому, кто / что подвергается номинации, именуется, называется – Н. Д.) имени в сфере как ментальной (понятийные сферы; сумма знаний об этом классе предметов – сферы смыслов; протомотивационные сферы отождествления этих смыслов), так и лингвальной (языковые средства, приемлемые и оправданные с целью вербализации определенного внеязыкового факта действительности), и сложные взаимодействия ментальной и лингвальной сфер в номинативном акте” [1, с. 24]. Так, следуя мнению А.М. Архангельской, речь можно вести о двух сторонах механизма номинации в их взаимодействии: 1) о той, которая обращена к внеязыковой действительности; 2) о той, которая обращена внутрь языковой системы, которая представляет собой собственно языковую компетенцию номинатора.

Напомним, что вслед за М. Докулилом В.И. Теркулов определяет структуру ономаσιологической модели как двучленную, которая включает ономаσιологический базис, эквивалентный архисеме главного компонента исходной конструкции, и ономаσιологический признак, эквивалентный семантическому множителю главного компонента исходной конструкции, актуализированному в ее зависимом компоненте.

В.И. Теркулов отмечает, что классификация, настроенная на описание формирования “чистой” номинативной семантики, требует установления механизма создания ономаσιологической структуры его значения, включающей (по М. Докудилу):

- а) ономаσιологический базис, который указывает на определенный понятийный класс – родовое понятие (например, “процесс”), к которому отнесено наименование;
- б) ономаσιологический признак, который указывает на видовую характеристику, определяющую референт внутри класса (например, для названий действий – направление, производитель, статус и т.п.).

“Данная структура получила в науке название ономаσιологической модели” [9, с. 217].

Следует отметить, что в универбах исследуемого типа ономаσιологический базис формируется на основе семантики главного слова эквивалентного словосочетания, а ономаσιологический признак – на основе семантики зависимого слова. Например, [фабрика (базис)] + [по производству трикотажных изделий (признак)], *трикотажка – трикотажная фабрика*; [войска (базис)] + [федеральные (признак)], *федералы – федеральные войска*; [специалист (базис)] + [по компьютерам (признак)], *компьютерщик – специалист по компьютерам*.

В нашем случае ономаσιологическая модель конкретного эллиптического универба практически повторяет ономаσιологическую модель исходного словосочетания.

Таким образом, структура ономаσιологической модели видится в соединении ономаσιологического базиса и ономаσιологического признака с необходимыми дополнениями в разных конкретных случаях. Общий вид ономаσιологической модели таков: **[ономаσιологический базис] + [ономаσιологический признак]**.

Ономаσιологический базис как идентифицирующий член вышезаявленной двучленной структуры представляет собой явление внеязыковой действительности, включаемое номинатором в процессе номинации в состав определенного понятийного класса, который имеет в языке категориальное выражение. Ономаσιологический признак как дифференцирующий член этой структуры представляет собой то же явление внеязыковой действительности, которое в составе этого определенного понятийного класса определяется конкретным признаком.

Ономаσιологический базис и ономаσιологический признак являются “теми основными векторами движения мысли номинатора, которые определяют его деятельность на пути получения номинатом имени. В разных типах номинантов эти векторы только по-разному актуализируются благодаря влиянию номинативной и прагматической интенции субъекта именованного” [1, с. 28].

М. Докулил считает, что ономаσιологический базис как констатация включения какого-либо явления внеязыковой действительности в определенный понятийный класс, который имеет категориальное выражение, является простым. Возможные отличия касаются только различной степени обобщения. Ученый замечает, что факт внеязыковой действительности, который должен получить имя, относится к определенной ономаσιологической категории и оформляется соответствующим образом в ее границах и как элемент определенной части речи, и как элемент определенного семантического разряда.

В сфере универбов исследуемого типа ономаσιологический базис действительно является простым: грамматический и семантический показатели (аффикс, отождествляемый в данном случае с ономаσιологическим базисом, прежде всего семантический модификатор) интегрируют, совмещаясь в едином репрезентанте класса, к

котрому относится конкретный универб. Например, в универбах *заочка* (*факультет заочного обучения*), *масса-жировать* (*делать массаж*), *кенгуренок* (*детеныш кенгуру*) каждый конкретный суффикс (-к-, -(ир)ова-, -енок-) являются одновременно и грамматическим, и семантическим классификационным показателем.

Здесь следует подчеркнуть, что ономаσιологическим базисом, как правило, является аффикс, а ономаσιологическим признаком является основа, в нашем случае омонимичная производящей.

В отличие от ономаσιологического базиса, который является неизменной величиной, ономаσιологический признак является величиной изменяемой, которая призвана конкретизировать или уточнять ономаσιологический базис. По мнению М. Докулила, ономаσιологический признак может быть как простым, так и сложным. Данная градация целесообразна с точки зрения структуры основы, омонимичной производящей.

Простой ономаσιологический признак внутри категории субстанции является признаком или качеством, действием. Сложный (составной) ономаσιологический признак, согласно М. Докулилу, имеет двойную структуру; он может быть развит признаком действия или деятельности (пациенсом, результатом, местом, временем, способом, мерой и т.д.). Кроме этого, ономаσιологический признак может иметь и развернутую структуру, например: *шестидесятник – представитель интеллигенции шестидесятых годов XX в., периода хрущевской оттепели; пятидесятник – в стрелецком или казачьем войске возглавляющий отряд в пятьдесят человек.*

Таким образом, типология ономаσιологических моделей представляет собой базу для правильного формирования и описания ономаσιологической категории исследуемых единиц, с одной стороны, и трактовки ономаσιологической структуры, с другой.

Литература:

1. Архангельська А. М. До питання про засади побудови загальної ономасіологічної моделі номінації // Мовознавство. – 2007. – № 4-5. – С. 20-35.
2. Кудрявцева Л.А. Моделирование динамики словарного состава языка. – Киев : Киевский университет, 2004. – 208 с.
3. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 688 с.
4. Милославский И. Г. Синтез словосочетания и производного слова // Вопросы языкознания. – 1977. – № 5. – С. 53-61.
5. Селиванова Е. А. Когнитивная ономаσιология / Елена Александровна Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2000.
6. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
7. Сидоренко О. М. Про поняття універбізації в сучасному слов'янському мовознавстві // Мовознавство. – 1992. – № 4. – С. 42-47.
8. Теркулов В. И. Еще раз об основной единице языка // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. – Луганськ, 2006. – № 11 (106). – С. 127-136.
9. Теркулов В. И., Блюмина О. В. Основы ономаσιологической классификации русских и украинских композитов со значением “процессуальность” // Славянские языки : единицы, категории, ценностные константы. – Волгоград : ВГУ, 2010. – С. 216-231.
10. Dokulil M. Tvoreni slov v sel'tine. I. Teorie odvozovani slov. Praha : CAV, 1962. 263 s.

Ерліхман А. М., Мельник Я. Г.,

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ІМПЛІЦИТНА ПРИРОДА ЕВФЕМІЗМІВ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

У статті розглядається евфемізм як засіб реалізації імпліцитності. Увага зосереджується на особливостях створення імпліцитного смислу евфемізмами та специфіці його актуалізації у художньому тексті.

Ключові слова: імпліцитність, евфемізм, імпліцитний смисл, контекст.

В статье рассматривается эвфемизм как средство реализации имплицитности. Внимание концентрируется на особенностях создания имплицитного смысла и специфике его актуализации в художественном тексте.

Ключевые слова: имплицитность, эвфемизм, имплицитный смысл, контекст.

The article deals with the euphemism as means of implicitness realization. Special attention on peculiarities of implicit meaning formation and its actualization in fiction is focused.

Key words: implicitness, euphemism, implicit meaning, context.

Лінгвістичні студії кінця ХХ – початку ХХІ століть все більше уваги приділяють не тільки стилістичному та формальному рівням мовного знання, а й прагматико-когнітивному. Художній текст у цьому аспекті не є винятком, адже лінгвістика тексту останніх десятиліть все більше спрямована на дослідження глибинного, смислового рівня тексту. Така зміна наукового вектора відкрила нові перспективи дослідження невираженого – імпліцитного.

Проблеми імпліцитності на даному етапі розвитку лінгвістики присвячується багато наукових розвідок (І.В. Арнольд, В.А. Кухаренко, О.В. Єрмакова, Е.Г. Борисова, Ю.С. Мартем'янов, Н.Я. Іванишин, Л.М. Невідомська та ін.), але явище прихованого залишається малодослідженим. На сьогодні не існує чіткої дефініції даного поняття, відсутня повна класифікація засобів реалізації імпліцитності, її меж та рівнів, осторонь залишаються питання особливості реалізації імпліцитності у художньому тексті, чим і зумовлена актуальність запропонованої розвідки.

Розглядаючи засоби реалізації імпліцитності, неможливо обійти увагою процес евфемізації, в результаті якого створюється імпліцитний смисл. Незважаючи на низку робіт у цій царині, знаходимо лише поодинокі праці з проблем реалізації імпліцитного смислу евфемізмами. Так, на імпліцитну природу евфемізму вказують Г. Кость, яка вважає його одним із засобів вираження імпліцитності [3, с. 189], та О.В. Єрмакова, котра стверджує, що евфемізми наділені прагматичним значенням, яке лежить в основі творення імпліцитного смислу [2, с. 23]. Прагматичні характеристики евфемізмів також описуються у кількох сучасних дисертаційних розвідках, де вони розглядаються у контексті комунікативної імплікатури (Н.Ц. Босчаєва [1], Л.М. Саакян [5], О.Л. Сахно [6] та інші). З цього приводу Н.Ц. Босчаєва зазначає: "поняття комунікативної імплікатури, на нашу думку, доречне при описі контекстуальної евфемії як явища семантичного ускладнення у розмовному дискурсі, який стимулює евристичні процеси у свідомості адресата" [1, с. 131].

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей реалізації імпліцитності евфемізмами у драматургічному тексті. Досягнення поставленої у роботі мети вимагає вирішення таких завдань: проаналізувати евфемізми як один із засобів вираження імпліцитності, дослідити їх роль у формуванні імпліцитного смислу тексту.

Об'єктом запропонованого дослідження є евфемізм як лексико-семантична, стилістична та текстова категорія. **Предметом** – його імпліцитна реалізація.

Евфемізми виступають засобом вторинної номінації, окрім "непрямого, перифрастичного й при цьому пом'якшувального позначення предметів, властивостей чи дій" [4, с. 32]. Але, як показує практичний досвід, вони також функціонують на смисловому рівні. Внаслідок процесу евфемізації не тільки відбувається "вуалювання" та трансформування денотата, але й формується його нове смислове та художньо-образне навантаження. У художньому тексті таке смислове навантаження часто носить імпліцитний характер, тому ми розглядаємо евфемізми як один із засобів реалізації імпліцитності.

В епіцентрі запропонованого дослідження будуть зосереджені контекстуальні евфемізми. У контексті імпліцитності розглядається імпліцитна природа евфемізації, тому що її виявлення та опис вимагають додаткових інтерпретаційних зусиль. Смислове та художньо-образне наповнення контекстуальних евфемізмів відбуваються у текстовому цілому, на що вказує О.В. Єрмакова, стверджуючи, що "поки прагматичне значення не деавтоматизоване ситуацією або контекстом, воно є імпліцитним значенням, яке існує в латентній формі і не бере участі у творенні імпліцитних смислів" [2, с. 23]. Евфемізація активується тільки у співвідношенні з текстовими "координатами", в результаті якого реалізуються ті текстові елементи, які сприяють семантизації евфемічних номінацій. Наприклад:

COSMO. That's all right. Father told you he had a message from mother saying that they had gone to the theatre.

GINEVRA. But why?

COSMO. Yes, it seemed to bother him, too.

GINEVRA. The theatre. That is what she said [11, с. 294].

На експліцитному рівні у цьому текстовому фрагменті відсутні евфемізми, але вихід у текстове ціле виводить на перший план те імпліцитне знання, яке дозволяє розглядати лексему *theatre* як евфемізм. Таким імпліцитним знанням виступає візит матері до свого коханця, про який знала Жіневра. Обізнаність Жіневри підтверджується реченням *thatiswhatshe said*, яке виступає імпліцитним маркером евфемізму. Активізація імпліцитного знання текстовим цілим уможливорює інтерпретацію зазначеної лексеми як евфемізму, який виступає субститутом лексеми *зрада*.

Особливістю імпліцитної евфемізації у художньому тексті виступає позиціонування “табуйованого” еквівалента, який декодується та виявляється лише при аналізі текстового цілого. Пошук такого еквівалента є необхідним кроком у інтерпретації евфемічних категорій. Декодування зазначеного еквівалента є відправною точкою у евфемістичній семантизації номінації. Саме його реконструкція розкриває імпліцитний смисл, який реалізується його субститутом. Прикладом такого формування імпліцитного смислу в результаті декодування “табуйованого” еквівалента виступає коментар продавцем сварки між коханкою та дружиною містера Хейнса: *So that's what she calls meeting Mrs Haines socially* [10, с. 630]. При прочитанні вищенаведеного речення можна стверджувати, що у ньому відсутні евфемічні номінації, але занурення в імпліцитний план тексту дозволяє з'ясувати, що лексема *socially* набуває статусу евфемізму. Тільки після реконструкції його “табуйованого” еквівалента у текстовому цілому його можна подати як *зустріч для з'ясування стосунків*.

Імпліцитний смисл, який розкривається у процесі декодування “табуйованого” еквівалента, полягає у визначенні причини евфемічної субституції, яку О.Й. Шейгал називає імпліцитною пропозицією. Вона стверджує, що “містком, який пов'язує непряме найменування з первинним, слугує імпліцитна пропозиція, яка входить у прагматичну зону значення евфемізму і виражає відмову евфемізму від прямої номінації” [7, с. 208]. Наприклад, в освідченні Лері дівчині (*Uh – listen, Susie – I'm mighty fond of you and Happy (He tries playing the bashful Western hero) Mighty fond*) [10, с. 565] вираз *mighty fond* виступає евфемізмом. Причина такої евфемічної заміни і містить імпліцитний смисл (прагматику) – відсутність будь-яких почуттів до Сьюзі, лише намагання використати дівчину у своїх корисливих цілях (“табуйований” еквівалент *коханку*).

Імпліцитну пропозицію у нижченаведеному прикладі можна подати таким чином: належачи до вищих верств суспільства, Кей не здатна прийняти злидений спосіб життя свого хлопця й, іронізуючи, не помічає, як зачіпає його за живе:

KAY: I am glad you did I know so much more about you now. And I can't tell you now much more I respect you for coming out or that fine and sweet ... and sound ...

GIMPTY (his eyes drop to his withered limp: Let's not get started on that [10, с. 491].

Висловлюючи свої враження від нетрів, звідки походить Джимпі, Кей вживає прикметники *fine, sweet, sound*. Текстова ціле вказує на негативне забарвлення репліки, що дозволяє говорити про їх евфемічний статус (реконструйований “табуйований” еквівалент *bad, awful*).

В основі декодування імпліцитного смислу лежить виявлення семи, яка редукується або замінюється внаслідок евфемічної заміни. Стрижнем імпліцитного смислу у наступному прикладі стає редукована сема: *OLGA: <...> But a couple of weeks ago I stopped by where Crystal lives to say hello. And the landlady says she'd moved to the kind of house where she could entertain her gentleman friend – “What gentleman friend?” I says. “Why, that Mr Haines that she's had up in her room all hours of the night,” the landlady says* [10, с. 615]. “Табуйований” еквівалент *lover (someone's lover is the person they are having a sexual relationship with but who they are not married to)* [9, с. 964] у даному прикладі реконструюється з контексту даного уривка, а лексема *friend* виступає його евфемізмом. Проведений компонентний аналіз дефініції *lover* засвідчує, що внаслідок такої субституції редукується сема ‘*sexual relationship*’, яка нейтралізує негативну оцінку. Імпліцитний смисл полягає у тому, що Ольга навмисно цитує слова домовласниці з метою показати легковажний характер Крістал.

Реконструювання “табуйованого” еквівалента, як правило, активізується імпліцитним маркером евфемізму, який резонує асоціативний ланцюг між вжитою лексичною одиницею та імпліцитно наведеною (яка дешифрується з текстового цілого), надаючи першій евфемічного значення. Реалізацію “табуйованого” еквівалента імпліцитним маркером евфемізму простежуємо у наступному прикладі:

JOE: <...> Maybe I better go.

TOMMY: Not at all! You're not exactly a stranger around here. You knew Ellen as long ago as I did.

JOE: I knew her a long time before you did – and this is a fine way to be treating her.

TOMMY: [Baiting a hook] Yes, I know. I was just saying I barged in and took her away from you [12, с. 625].

Значення словосполучення *not exactly a stranger* оновлюється у цьому уривку. Спочатку даний вираз виступає імпліцитним субститутом лексеми *приятель*, але останнє речення активізує його зв'язок з іншими текстовими елементами, надаючи йому евфемістичного значення. Це речення набуває функції імпліцитного маркера евфемізму, який шляхом смислової співвіднесеності зі змістовою частиною як *роман Елен з Джо* призводить до імпліцитної реалізації “табуйованого” еквівалента *коханець*, а вираз *not exactly a stranger* стає його евфемізмом.

Мовні одиниці, які стають евфемізованими внаслідок реконструкції еквівалента, поділяємо на мовні одиниці з експліцитним та імпліцитним евфемічним значенням. Якщо мова йде про експліцитне, то евфемізми значеннєво не оновлюються, як у наступному прикладі:

VOICE: Does that hurt?

LEORA'S VOICE: (Pause.) No, I just feel numb.

VOICE: When were you first aware of this numbness?

LEORA'S VOICE: During my marriage to my first husband. Even when he died I couldn't cry. I just shut myself off. I didn't want to feel anything [8, с. 33].

Реконструкція “табуйованого” еквівалента *frigidity*, який виступає одним із ключових понять п'єси, дозволяє інтерпретувати лексеми *numbness* як його евфемізм. Евфемізм *numbness* значеннєво не оновлюється і виступає евфемізмом з експліцитним евфемічним значенням, яке легко прослідкувати у евфемізмі *numbness* та його субститути *frigidity*.

Евфемізми з експліцитним значенням реалізують спільні семантичні компоненти зі своїми еквівалентами. У них також прослідковується явний зв'язок евфемізму та його еквівалента з денотатом. Спільний семантичний компонент знаходимо у евфемічному виразі *fool's paradise* та його еквіваленті у цьому прикладі: *a woman's*

paradise is always a fool's paradise [10, с. 610]. Це речення імпліцитно виражає "еталон" ставлення жінок до подружніх зрад. Тому еквівалентом евфемізму можна вважати вирази *заплющувати очі на щось* або *дивитись на світ крізь рожеві окуляри*. Ці еквіваленти та евфемізм реалізують спільний семантичний компонент 'незнання', який формує імпліцитний смисл – щастя жінки тоді коли вона не знає або не хоче знати про зради чоловіка.

Евфемічне значення лексичної одиниці може набувати й імпліцитної форми, коли воно прирощується і вимагає додаткового декодування навіть після реконструкції "табуйованого" еквівалента. Прослідковується також розмитий зв'язок між евфемізмом та денотатом. Наприклад:

LIZ: *Yes. How was your date?*

SUSIE: *Well, actually he wasn't bad – but –*

LIZ: *But what?*

SUSIE: *Just "but" (Pause.) You know if we could just get the word "but" out of the English language I could get married* [8, с. 87].

Евфемізація у даному уривку реалізується лексею *but*, евфемістичне значення якої декодується тільки шляхом виходу на рівень макроконтексту та залученням у процес реалізації імпліцитного смислу змістового елемента *Mr Right* (ідеальний чоловік), якого сподівалась зустріти Сьюзі. Даний змістовий елемент уможливорює реконструкцію імпліцитного "табуйованого" еквівалента, який можна представити виразом *Not Mr Right* (не чоловік моєї мрії). Лексема *but* характеризується невизначеним зв'язком з денотатом і тому виступає лексею з імпліцитним евфемістичним значенням, яке вимагає додаткового декодування прирощеного значення. Це прирошене значення виступає внаслідок процесу евфемізації – *чоловік з певними недоліками*.

Таким чином, можна зробити висновок, що евфемізми можуть виступати імпліцитно навантаженими лексичними одиницями. Процес евфемізації активується текстовим цілим, за допомогою якого встановлюються як смислові, так і асоціативні зв'язки зі змістовими частинами тексту. Такі зв'язки сприяють евфемічній семантизації номінацій, а декодування імпліцитного смислу вимагає реконструкції "табуйованого" еквівалента. Внаслідок процесу евфемізації лексичні одиниці поділяються на лексичні одиниці з експліцитним та імпліцитним евфемічним значенням, які характеризуються явним та розмитим зв'язком з денотатом. Проведений аналіз засвідчує, що контекстуальна евфемізація зумовлює формування нового смислового та художньо-образного навантаження, тому евфемізми можуть виступати засобом реалізації імпліцитності.

Література:

1. Босчаева Н. Ц. Контекстуальная эвфемия в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10. 02. 04 / Наталья Цереновна Босчаева. – Л., 1989. – 190 с.
2. Ермакова Е. В. Имплицитность в художественном тексте (на материале русскоязычной и англоязычной прозы психологического и фантастического реализма) / Под ред. М. Б. Борисовой / Е. В. Ермакова. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2010. – 200 с.
3. Кость Г. Лексико-стилістичні засоби вираження імпліцитності у художньому тексті / Г. Кость // Іноземна філологія. – 2009. – Вип. 121. – С. 186-192.
4. Крысин Л. П. Эвфемизмы в современной русской речи / Л. П. Крысин // Русистика. – 1994. – № 1-2. – С. 28-49.
5. Саакян Л. Н. Эвфемия как прагмалингвистическая категория в дискурсивной практике непрямого речевого убеждения : дис. ... канд. филол. наук : 10. 02. 01 / Левон Николаевич Саакян. – М., 2010. – 194 с.
6. Сахно О. С. Фразовая номинация как средство речевой эвфемизации (на материале языка русской художественной литературы XIX – XXI вв.) : дис. ... канд. филол. наук : 10. 02. 01 / Ольга Сергеевна Сахно. – Пятигорск, 2001. – 202 с.
7. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса : Монография / Ин-т языкознания РАН; Волгогр. гос. пед. ун-т. – Волгоград: Перемена, 2000. – 368 с.
8. Lefferts G. *Special for Women* / G. Lefferts. – New York : Avon Book Division, 1962. – 192 p.
9. Longman Dictionary of Contemporary English. – Harlow : Pearson Education Limited, 2003. – 1951 p.
10. *Sixteen Famous American Plays* / [ed. by B. A. Cerf and V. H. Cartmell]. – New York : The Modern Library, 1941. – 1049 p.
11. *The Plays of J. M. Barrie*. In One Volume. – London : Hodder & Stoughton, 1928. – 845 p.
12. Thurber J. *The Male Animal* / J. Thurber, E. Nugent // *Ten plays. An Introduction to Drama* [ed. by M. W. Bloomfield & R. C. Elliott]. – New York : Rinehart, 1951. – P. 588-659.

Ермоленко Ю. А.,

Горловский государственный пединститут иностранных языков

ОСОБЕННОСТИ ОНОМАСИОЛОГИЧЕСКИХ МОДЕЛЕЙ НОМИНАТЕМ ТИПА “СЛОВСОЧЕТАНИЕ + АББРЕВИАТУРА”

Статтю присвячено визначенню й опису параметрів ономасіологічного моделювання аббревіатур як реалізації номінатем типу “словосполучення + аббревіатура”. Надано дефініції понять “ономасіологічний базис”, “ономасіологічна ознака”. Продемонстровано типи ономасіологічних моделей аббревіатур досліджуваного типу. Зроблено висновки про особливості ономасіологічного моделювання.

Ключові слова: номінатема, аббревіатура, ономасіологічна модель, ономасіологічний базис, ономасіологічна ознака.

Статья посвящена определению и описанию параметров ономасиологического моделирования аббревиатур как реалizations номинатем типа “словосочетание + аббревиатура”. Даны дефиниции понятий “ономасиологический базис”, “ономасиологический признак”. Демонстрируются типы ономасиологических моделей аббревиатур исследуемого типа. Делаются выводы об особенностях ономасиологического моделирования.

Ключевые слова: номинатема, аббревиатура, ономасиологическая модель, ономасиологический базис, ономасиологический признак.

The article deals with definition of onomasiological models' parameters of “abbreviation + univert” nominathemas. The definitions of different notions such as “onomasiological base”, “onomasiological sign” are given. Types of abbreviations' onomasiological models are demonstrated. Conclusions as for onomasiological models' peculiarities are done.

Key words: nominathema, abbreviation, onomasiological model, onomasiological base.

Цель данной статьи заключается в определении понятия ономасиологической модели вообще и конкретизации данного понятия в плоскости аббревиации. Особенность моделирования данного типа непосредственно связана с семантикой компонентов исходного, а точнее, эквивалентного словосочетания.

Явление аббревиации в основном понимается как наиболее молодой способ словообразования, однако достаточно продуктивный в современных языках, который направлен на все большую регламентацию и упорядоченность [2, с. 9].

О таком новом, как в основном постулировалось, словообразовательном явлении Л.А. Булаховский писал как об общественной потребности языка: “В эпоху, когда людям надо спешить, чтобы много работать, в той или иной степени ускоряется и темп языка. Тенденция сохранять силу, чтобы использовать ее наиболее целесообразно, становится жизненным принципом; ему подчиняется и язык” [1, с. 33].

Е.А. Селиванова, например, считает, что аббревиатура – “обычно существительное, образованное путем сокращения простого слова или компонентов сложного слова или элементов производящего словосочетания до уровня звуков либо букв, слогов либо других фрагментов слов” [3, с. 5-6]. Презентуя традиционную трактовку результата процесса аббревиации, лингвист, однако, отмечает: “Дискуссии ведутся также относительно вопросов об отнесении к аббревиатурам телескопизмов, о статусе слов-аббревиатур (они рассматриваются как отдельные слова, результаты лексикализации, либо как дублиеты, варианты развернутых сочетаний с общим значением, результаты конденсации, прямой универбализации)” [3, с. 6].

Таким образом, большинство лингвистов убеждены в том, что процесс аббревиации имеет деривационный характер, в связи с чем любая аббревиатура является результатом лексикализации, т.е. отдельным самостоятельным словом. И лишь Е.А. Селиванова допускает (на основании гипотезы В.И. Теркулова относительно исследуемой проблемы) иные отношения между исходным словосочетанием и аббревиатурой.

Тождественность (но ни в коем случае не синонимичность! – Ю.Е.) семантики словосочетания и соответствующей ему аббревиатуры дает также и нам право предположить, что между словосочетанием и аббревиатурой реализуются отношения отнюдь не словообразовательные, например: *Бюро технической инвентаризации* и *БТИ*, *Завод имени Лихачева* и *ЗиЛ*, *Горловский государственный педагогический институт иностранных языков* – *ГППИИЯ* и т.п. Разумеется, данное предположение не относится к случаям нарушения тождества значения словосочетания и аббревиатуры, что свидетельствует как раз о семантическом деривационном процессе: *регистрация актов гражданского состояния* (процесс) – *РАГС* (учреждение).

В связи с вышеуказанным считаем необходимым дать единый терминологический эквивалент приведенным словообразовательным процессам и тем единицам, которые в результате этих процессов возникли. В.И. Теркулов, например, рассматривает такие дериваты как универбализованный (вербальный) эквивалент словосочетания, “то есть слово, которое возникло в результате словесной интерпретации словосочетания, имеет абсолютно тождественные словосочетанию лексическое и грамматическое значение и синтаксическую функцию” [4, с. 134], а данная словесная интерпретация возникла благодаря процессу аббревиации. В целом же каждая конкретная исследуемая нами единица носит название номинатема типа “словосочетание + аббревиатура”, входит в разряд структурных разновидностей номинатемы с доминантой-словосочетанием, то есть является семантически тождественной единицей, которая отождествляется на уровне словосочетания. В данном случае, по мнению В.И. Теркулова, словесный дублет (аббревиатура) номинатемы с коллокативной доминантой создается путем компрессии словосочетания.

Номинатемой – вслед за В.И. Теркуловым – мы называем абстрактную языковую единицу, реализующуюся в вербальных формах (глоссах, вариантах, эквивалентах). В данном конкретном случае вариантами одной

номинаемы выступают словосочетание и семантически и грамматически тождественное ему слово-аббревиатура, стилистически отличающееся от эквивалентного словосочетания чертами отчасти разговорности, сленговости, отчасти – документальности, официальности, например *синдром приобретенного иммунитета* и *СПИД*, *Бельгия*, *Нидерланды*, *Люксембург* и *Бенилюкс*, *Соединенные Штаты Америки* и *США*, *Федеративная Республика Германии* и *ФРГ*, *торговый представитель* и *торгпред*, *интернациональная полиция* и *интерпол*.

Таким образом, под аббревиатурой мы понимаем семантически тождественное определенному словосочетанию слово, стилистически отличающееся от этого самого (эквивалентного) словосочетания чертами документальности и официоза, являющееся наряду с ним вариантом одной номинаемы. В связи с этим мы рассматриваем отношения между аббревиатурой и соответствующим ей словосочетанием как равноправные реляционные при условии стабильности семантического тождества.

Вышеизложенное свидетельствует о том, что, во-первых, исследуемые сложносокращенные слова являются альтернативными формами номинативом указанного типа и, во-вторых, являются их речевыми реализациями. В связи с этим также было бы некорректным считать данные образования результатом деривационного процесса, а процесс их возникновения – деривационным.

Ономасиологическая модель – это схема формирования номинативных единиц и их реализаций – результатов, соответственно, языковой и речевой номинации. Как было указано в одном из предыдущих подразделов, Е.А. Селиванова определяет ономасиологическую модель на основании следующих признаков:

- 1) общего смысла ономасиологического базиса (формантной структуры);
- 2) конкретного содержания двух или более ономасиологических признаков (отсылочной части);
- 3) их валентного потенциала и смысловой связи;
- 4) типа отношений между базисом и признаком.

Вслед за М. Докулилом В.И. Теркулов определяет структуру ономасиологической модели как двучленную, которая включает ономасиологический базис, эквивалентный архисеме главного компонента исходной конструкции, и ономасиологический признак, эквивалентный семантическому множителю главного компонента исходной конструкции, актуализированному в ее зависимом компоненте.

В.И. Теркулов отмечает, что классификация, настроенная на описание формирования “чистой” номинативной семантики, требует установления механизма создания ономасиологической структуры его значения, включающей (по М. Докудилу):

а) ономасиологический базис, который указывает на определенный понятийный класс – родовое понятие (например, “процесс”), к которому отнесено наименование;

б) ономасиологический признак, который указывает на видовую характеристику, определяющую референт внутри класса (например, для названий действий – направление, производитель, статус и т.п.).

“Данная структура получила в науке название ономасиологической модели” [5, с. 217].

Ономасиологические модели различных категорий слов – вербальных реализаций соответствующих номинативом с доминантой-словосочетанием – отличаются друг от друга по причине специфики их соотношения с эквивалентным словосочетанием. Например, обобщенная ономасиологическая модель аббревиатуры отличается от ономасиологических моделей универбов или композитов.

Аббревиатуры, если исключить их особенность сокращения, могут быть близкими по сути универбализационным композитам. Следует отметить, что ономасиологическую модель аббревиатуры в общем виде можно описать следующим образом: “ономасиологический базис формируется на основе семантики главного слова исходного словосочетания, а признак – на основе семантики зависимой лексемы” [5, с. 218].

Например, для аббревиатуры *штрафбат*, являющегося дублетом словосочетания *штрафной батальон*, ономасиологическим базисом является семантика слова *батальон* (подразделение), а ономасиологическим признаком – семантика слова *штрафной* (статус); ономасиологическая модель “подразделение + статус”.

Специфика ономасиологических моделей аббревиатур напрямую зависит от структуры (би- либо поликомпонентной) эквивалентного словосочетания.

В структуре ономасиологической модели отдельной аббревиатуры ономасиологический базис, как правило, монокомпонентен. Ономасиологический признак, напротив, по структуре может быть представлен разнообразно.

1. Монокомпонентный ономасиологический признак. Например, *ЦК* (Через несколько минут генсек Горбачев зачитает на пленуме *ЦК* свои апрельские тезисы об ускорении. – КП 27.04.2010) – *центральный комитет* (Аристова, Фурцеву, Мухитдинова – вновь избрали в состав *Центрального Комитета*. – КП 23.05.2011); ономасиологическая модель: [комитет (базис)] + [центральный (признак)].

2. Бикомпонентный ономасиологический признак. Например, *ЛАЗ* (Львовский завод “ЛАЗ” разработал и изготовил для Донецка первые 15 троллейбусов новой модели, самых современных на территории Украины. – КП 31.03.2011) – *Львовский автомобильный завод* (Первые 25000000 гривен, которые пришли в Донецк транзитом, направили на *Львовский автомобильный завод*, который займется изготовлением всех троллейбусов. – КП 24.07.2010); ономасиологическая модель: [завод (базис)] + [Львовский автомобильный (признак)].

3. Поликомпонентный ономасиологический признак. Например, *ГППИИЯ* (Горловский государственный педагогический институт иностранных языков, сокращенно *ГППИИЯ*, в разговорной речи – ин’яз.) – *Горловский государственный педагогический институт иностранных языков* (19-20 мая 2011 года в *Горловском государственном педагогическом институте иностранных языков* прошла Вторая всеукраинская студенческая научная конференция “Молодая русистика Украины”, проводимая при финансовой поддержке фонда “Русский мир” и УАПРЯЛ.); ономасиологическая модель: [институт (базис)] + [Горловский государственный педагогический иностранных языков (признак)].

Вышеизложенное предполагает следующие выводы: 1) тождественность семантики словосочетания и соответствующей ему аббревиатуры является основанием для предположения, что между словосочетанием и аббре-

виатурой существуют отношения, не являющиеся словообразовательными; 2) каждая конкретная исследуемая нами единица носит название номинатема типа “словосочетание + аббревиатура”, входит в разряд структурных разновидностей номинатемы с доминантой-словосочетанием; 3) словесный дублет (аббревиатура) номинатемы с коллокативной доминантой создается путем композитной компрессии словосочетания; 4) сложносокращенные слова являются альтернативными формами номинатем исследуемого типа и являются их речевыми реализациями; 5) ономаσιологическую модель аббревиатуры в общем виде можно описать следующим образом: ономаσιологический базис формируется на основе семантики главного слова исходного словосочетания, а признак – на основе семантики зависимой лексемы; 6) в структуре ономаσιологической модели отдельной аббревиатуры ономаσιологический базис монокомпонентен; ономаσιологический признак, напротив, по структуре может быть разнообразен.

Литература:

1. Булаховський Л. А. Основи мовознавства // Соціальна природа мови. 2-а лекція : Заоч. пед. вуз. – Харків, 1928-1929.
2. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 688 с.
3. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
4. Теркулов В. И. Еще раз об основной единице языка // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. – Луганськ, 2006. – №11 (106). – С. 127-136.
5. Теркулов В. И., Блюмина О. В. Основы ономаσιологической классификации русских и украинских композитов со значением “процессуальность” // Славянские языки : единицы, категории, ценностные константы. – Волгоград, 2010. – С. 216-231.

Ємець О. В.,
Хмельницький національний університет

ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПАРАДОКСА У ГУМОРИСТИЧНИХ ТВОРАХ КАНАДСЬКИХ І БРИТАНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Робота присвячена дослідженню парадокса у гумористичних оповіданнях канадського письменника Стівена Лікока та британського автора Джорджа Майкса. Характеризуються види парадокса та стилістичні засоби його створення.

Ключові слова: парадокс, гумористичний текст, алюзія, гіпербола, антитеза, оксюморон.

Робота посвящена исследованию парадокса в юмористических рассказах канадского писателя Стивена Ликока и британского автора Джорджа Майкса. Характеризуются виды парадокса и стилистические средства его создания.

Ключевые слова: парадокс, юмористический текст, аллюзия, гипербола, антитеза, оксюморон.

The paper is devoted to investigation of paradox in humorous stories of the Canadian writer Stephen Leacock and the British author George Mikes. Types of paradox and stylistic means of its creation are characterized.

Key words: paradox, humorous text, allusion, hyperbole, antithesis, oxymoron

Гумористичний ефект у художньому творі може бути створений різними стилістичними прийомами – грою слів, гіперболою, ефектом ошуканого очікування та рядом інших. Одним із засобів гумористичного ефекту є **парадокс**. Парадокс визначається як “судження, яке розходиться із загальноприйнятими уявленнями, тобто незвичним, неочікуваним, оригінальним запереченням того, що є безумовно правильним” [2, с. 531]. Парадокс як стилістичний прийом трактується дещо по-різному. Автори “Загальної риторики” характеризують парадокс як різновид оксюморону [1], а російська дослідниця О. М. Яшина виділяє антитезну природу парадокса [4, с. 280]. На наш погляд, лінгвістичні аспекти парадокса, його функціонування у художніх текстах потребують уважного дослідження, оскільки роботи В.Шміда [3] та О.М.Яшиної [4] базуються переважно на літературознавчому підході.

Мета нашої роботи – визначити лінгвістичні основи створення парадокса у гумористичних творах канадського письменника Стівена Лікока та британського автора Джорджа Майкса. Власне кажучи, парадокс як стилістичний прийом був значною мірою притаманний творчості таких відомих авторів, як Джером К. Джером та О. Генрі. Проте С. Лікок та Д. Майкс – письменники ХХ століття, і соціальні особливості минулого століття, не дуже далекого від нас, знайшли відображення у їх оповіданнях.

Творчість С.Лікока (1869-1944) припадає на першу половину ХХ століття. Він автор кількох збірок оповідань. Одним з оригінальних засобів створення парадокса у творах Лікока є використання історичних та літературних алюзій. Деякі історичні висловлювання та факти змінюються автором, або ж різні цитати та факти поєднуються. У короткій оповіді про Юлія Цезаря у гумористичному творі “A Manual of Education” Лікок процитував останні слова Цезаря таким чином: “*Veni, vici, tekel, upharsim*”. Така псевдоцитата є контамінацією двох відомих фраз: триумфального висловлювання самого римського імператора *Veni, vidi, vici* та таємничих аполікаптичних слів, що з’явилися на стіні під час пиру Балтасара. Це сполучення фраз, протилежних прагматикою, має оксюморонний характер і створює не лише іронічний ефект, але й, на наш погляд, набуває певного філософського змісту – триумф може привести до безславної загибелі.

Об’єднання цитат або алюзій з різних епох зустрічається не лише у гумористичних текстах. Подібне явище виявила студентка 5 курсу Лариса Галашевська у ході аналізу відомого роману Джона Фаулза “A French Lieutenant’s Woman”. Таке парадоксальне сполучення двохінтертекстуальних компонентів можна охарактеризувати як **інтертекстуальний парадокс**.

Іронічне ставлення до історичних персонажів – всіляких царів, королів, які мали гучне ім’я “Великий”, виявляється у наведеному Лікоком переліку реальних правителів та вигаданих: *Peter the Great, Alfred the Great, Frederick the Great, Tom the Great, Jim the Great, Jo the Great*. Тут перелік як синтаксичний стилістичний засіб включає ефект ошуканого (або обманутого) очікування – після імені *Frederick the Great* наводяться імена вигаданих правителів. Гра з вигаданими прізвищами або історичними подіями з особливим талантом проявляється в оповіданні пізнього періоду творчості Лікока “Mrs Newrich Buys Antiques”. Це оповідання має гостру сатиричну спрямованість – автор глузує над безграмотними нуворишами з їх бажанням придбати антикваріат і тим самим стати аристократичними і освіченими. Прізвище головного персонажу – місіс Ньюріч – є антономазією і має іронічну забарвленість. Місіс Ньюріч під час розмови з приятелькою плуває імена реальних історичних персонажів із різних епох: [...] *that’s P.T. Barnum, he was one of Napoleon’s marshals, I believe – Charles! was P.T. Barnum one of Napoleon’s marshals? His private secretary! – oh, of course!* Місіс Ньюріч називає директора одного з відомих американських цирків другої половини ХІХ століття маршалом Наполеона, а після поради з чоловіком – секретарем французького імператора. Такий анахронізм демонструє неучтвю людини з її претензією на знання історії і мистецтва. Гумористичний ефект створюється як за допомогою вигаданих історичних прізвищ антикварів, так і використанням Лікоком антономазії у самих прізвищах. Коли місіс Ньюріч показує приятельці антикварні ложки ХІІ століття, вона разом з чоловіком згадує прізвище виробника цих ложок: *Charles! What was that great Italian’s spoonmaker’s name? – Spoonuchi! of course! how silly of me!*

Вигадане ім’я *Spoonuchi* скидається на італійське і утворено від англійського слова *spoon* (ложка). Студентка 5 курсу Анна Грінкевич, яка писала дипломну роботу під моїм керівництвом, запропонувала перекласти прізвище як *Ложжуччі*, тим самим зберігши гумористичний ефект та антономазію та зробивши прізвище зрозумілим

українському читачу. Подібний різновид парадокса з віднесенням реальних історичних персонажів до інших епох або з вигаданими іменами історичних персонажів можна назвати **історичним парадоксом**, який є семантично близьким до інтертекстуального парадокса.

Один з головних стилістичних засобів, що лежить в основі парадокса у ряді інших оповідань С. Лікока – **гіпербола**. В оповіданні “My Financial Career” автор гіперболізує страх пересічної людини перед банківською установою, побоювання щодо можливої втрати грошей. У сильній позиції, на початку тексту 5 разів повторюється дієслово *rattle*: *When I go into a bank, I get rattled. The clerks rattle me; the wickets rattle me; the sight of the money rattles me; everything rattles me*. Оповідання Лікока побудовано за принципом градації – хвилювання клієнта банку посилюється, від дивної таємничості у розмові з менеджером на початку до повного переляку у кінці: *The accountant was a tall cold devil. – I found no voice to speak. – The bank swam before my eyes*. Тому остаточне парадоксальне рішення клієнта зняти 56 доларів, які він щойно вклав, певною мірою імплікується письменником протягом тексту. Автор не показує зовнішніх чинників, які могли впливати на оповідача і викликати острах, проте сучасний читач може уявити екстралінгвістичний, соціальний контекст того часу (як і сьогодні), фінансову кризу, банкрутство банків і зрозуміти головного героя оповідання: *Since then I bank no more. I keep my money in cash in my trouser pocket and my savings in silver dollars in a sock*.

Як і в інших оповіданнях Лікока, алюзії відіграють певну роль у творі, вони підсилюють ефект таємничості клієнта, оскільки менеджер банку спочатку вважає головного героя детективом з агентства Пінкертон, а потім сином багатія барона Ротшильда. Проте головне місце у створенні гумористичного ефекту парадокса в оповіданні “My Financial Career” належить гіперболі, яка взаємодіє з градацією, лексичними повторами та паралельними конструкціями.

Слід відзначити актуальність оповідань Лікока у наш час, оскільки і зараз питання неосвіченості, снобізму, фінансового краху є злободенними. Незважаючи на простоту сюжету, канадський письменник виявляє свій талант стиліста, блискуче володіє і використовує стилістичні засоби для реалізації гумористичного або сатиричного ефекту.

Таким чином, можна виділити наступні види парадокса у творах Лікока – інтертекстуальний, історичний, іронічний парадокси; основою цих видів парадокса є алюзії, антономазія, гіпербола, градація. Соціальна спрямованість оповідань канадського письменника, його орієнтація на загальнолюдські цінності і проблеми зумовлює їх актуальність та інтерес у ХХІ столітті.

Парадокс є одним з основних засобів створення іронії в оповіданнях і нарисах британського письменника Джорджа Майкса. Його збірка “How to Be an Alien” містить іронічну характеристику деяких рис ментальності британців. Основними засобами реалізації **іронічного парадокса** є оксюморон та антитеза, причому антитеза нерідко є результатом розгортання оксюморона у тексті. Один з розділів книги – “How to Die” починається прагматично шокуючим оксюморonom *The English are the only race in the world who enjoy dying*. Смісл оксюморона стає зрозумілим далі, коли автор описує філософське, навіть занадто холоднокровне ставлення англійців до смерті: *Most other people think about death with fear; the English look at it with gusto*.

Об’єктом іронії Майкса стає така риса характеру і поведінки британців, як стриманість, скромність, небажання хизуватися своїм рівнем інтелекту, культури і життя: *In England it is bad manners to be clever*. Майкс доводить цю рису до абсурду – професор математики говорить, що непевний у своїх знаннях арифметики: *An English professor of mathematics would say to his maid checking up the shopping list: “I’m no good at arithmetic, I’m afraid. Please, correct me, Jane, if I am wrong ...”* У таких прикладах парадокс створений за допомогою не лише оксюморона або антитези, але також за допомогою мейозису, применшення (*understatement*).

Інша риса, над якою іронізує Майкс, – це надмірна організація, прагнення до порядку. Оксюморонний парадокс *queue of one* виділяє традицію англійців стояти в черзі: *An Englishman, even if he is alone, forms an orderly queue of one*. У більшості оповідань і нарисів автора іронічний характер парадокса реалізується в антитезах, що протиставляють звичаї і поведінку англійців та жителів континентальної Європи: *On the Continent Sunday papers appear on Monday; in England – a country of exotic oddities – they appear on Sunday*. У даному випадку іронія створює зворотний прагматичний ефект, це швидше позитивна риса – видавати недільні газети у неділю.

Дослідження парадокса є перспективним з лінгвістичної точки зору, оскільки це явище розглядалося в основному з літературознавчих позицій. Цікавим і плідним може бути дослідження парадокса у класичній і сучасній прозі та поезії Канади, США, Великої Британії.

Література:

1. Общая риторика / [Дюбуа Ж., Эделин Ф., Клиненберг Ж.-М. и др. : пер. с франц.]. – М. : Прогресс, 1986. – 392 с.
2. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К., 2011. – 844 с.
3. Шмид В. Заметки о парадоксе / Вольф Шмид // Парадоксы русской литературы : Сб. статей. – СПб : ИНАПРЕСС, 2001. – С. 9-16.
4. Яшина Е. Н. Виды парадокса в художественном тексте / Е. Н. Яшина // Вестник Тамбовского ун-та. – 2007. – № 8. – С. 280-288.

Жарикова М. В.,
ГГПІІІЯ, г. Горлівка

ГРУППЫ ОНИМНОЙ ЛЕКСИКИ, ОТРАЖАЮЩЕЙСЯ В ОЙКОНИМИИ ДОНЕТЧИНЫ

У статті розглядається лексичний склад ойконімії Донеччини, яка сформувалася як особливий сегмент полілінгвального топонімного простору одного із густонаселених регіонів Південного Сходу України. Визначено корпус онімних лексем, використаних в ойконімотвірному процесі.

Ключові слова: ойконім, ойконімія, номінація, онім, апеллятив, полілінгвальний.

В статье рассматривается лексический состав Донетчины, сформировавшийся как особый сегмент полилингвального региона Юго-Восточной Украины. Определён корпус онимных лексем, использованных в ойконимообразовательном процессе.

Ключевые слова: ойконим, ойконимия, номинация, оним, апеллятив, полилингвальный.

The article deals with the lexical stock of Donetsk region which was formed as a special segment of the polylingual region of the South-Eastern Ukraine. The article also defines the onymic lexemes, used in the place name formation process.

Key-words: oykonym, oykonymy, nomination, onym, appellative, polylingual.

Ономастика как раздел языкознания, изучающий все типы собственных имён, представляет собой сложное лингвистическое явление. Как справедливо подчеркнул В.Д. Бондалетов, “ономастический материал составляет значительную часть лексики любого высоко развитого языка и заслуживает того, чтобы его изучали”. Основной массив собственных имён – *онимов* – составляют топонимы, содержащие наиболее ценную и богатую этнолингвистическую и историческую информацию.

Несомненный интерес в этом плане представляет “молодая” и полилингвальная ойконимия Донетчины и сопредельных с ней территорий, основной массив которой начал формироваться в конце XVII – начале XVIII вв. Значительный вклад в ее изучение внес Е.С. Отин, который в историко-этимологическом аспекте подробно проанализировал разноязычную гидронимию и ойконимию края. Ойконимии региона посвящена диссертация К. В. Першиной “Становление ойконимии позднего образования в условиях близкородственного двуязычия (на материале ойконимии юго-восточной Украины)”. Их исследования показывают, что между классами топонимических единиц имеют место различные взаимодействия номинационного и структурно-словообразовательного характера, благодаря чему осуществляется системная организация топонимии региона.

Актуальность нашего исследования обусловлена недостаточной изученностью лексико-тематических групп онимной лексики с разной степенью участия в создании названий населенных мест Донетчины, выбор и актуализация которых определялась номинационными приоритетами общества в различные периоды его истории.

Цель нашей статьи – проанализировать группы онимной лексики, отражающейся в ойконимии Донетчины и сопредельных с ней территорий в XVIII–XXI вв.

Онимные основы различных классов широко отражены в донецкой ойконимии уже в XVIII в. В середине века они составляли около 40%, а к концу века их удельный вес достиг 70%. Основная масса ойконимов соотносится с антропонимами и топонимами, наблюдаются также единицы, соотносящиеся с агнионимами, хрононимами (геортонимами) и ойконимами. В XIX–XX вв. онимная лексика продолжает регулярно и активно отражаться в ойконимии региона, при этом с конца XIX в. начинается использование и такого онимного класса, как эргонимы [2, с. 15–16].

Антропонимные единицы отражаются в ойконимии региона на всем протяжении её существования. В XVIII в. эти основы являются в составе ойконимов наиболее частотными по сравнению с другими онимными основами. Так, в списке НП Азовской губ. 1778 г. из 40% единиц, содержащих основы онимов, 26% составляют соотносящиеся с антропонимами, в Атласе же Екатеринославского наместничества 1795 г. их количество составляет 68%.

Можно выделить две основные причины, обуславливающие столь высокий удельный вес ойконимов с антропонимными основами. Первая из них имеет внематриксальный характер и связана с доминированием частной собственности на землю и значительной долей владельческих земель на территории региона: в названиях селений отражаются именованные владельцем земли, которые часто выступают и основателями селений. Вторая причина имеет по преимуществу внутриязыковой и внутриномастический характер: на синхронном уровне практически не разграничивается значительное количество христианских личных имен и агнионимов, которые, в свою очередь, отражаются в фамилиях, геортонимах, экклезионимах, и все эти единицы разными путями также попадают в состав ойконимов. Иными словами, разными путями из разных онимных разрядов в состав ойконимов входят одни и те же основы. Вследствие чего такие ойконимические формы, как *Петровка*, *Георгиевка*, *Алексеевка*, *Варваровка* далеко не всегда прямо связаны в плане своего образования с личными именами Петр, Георгий, Алексей, Варвара. Они могут быть образованы от фамилий Петров, Георгиев, Алексеев. В их основе могут лежать агнионимы св. Петр, св. Георгий Победоносец, св. Алексей, человек Божий, св. Варвара или образованные от них экклезионимы [3, с. 45]. Ср., например: *д. Ивановка* – Владелец Иван Штерич; *д. Родионовка* – в честь сына Ивана Штерича *Родиона* (образованы от личных имен); *д. Петрацовка* – владелица жена *проп. Петраца*; *д. Никитовка* – влад. поручик *Н.И. Яновича*; *д. Филипповская* – влад. *П. Филиппов*; *д. Еленовка* – влад. кап. *И.И. Еленов*; *д. Павловка* – влад. майор *Павлов*; *д. Адамовка* – влад. поручик *Адамов* (образованы от фамилий); *д. Парасковеевка* (образовано от экклезионима).

Учитывая все сказанное, можно разделить антропонимные основы, отражающиеся в ойконимах в XVIII–XIX вв., на две группы:

а) соотносящиеся с личными именами и одновременно агнионимами;

б) соотносящиеся с фамилиями, не связанными своим происхождением с христианским именованием.

В первую группу входят основы имен: *Петр-, Александр-, Иван-, Михайл-, Павел-, Федор-, Никол-, Степан-, Василий-, Константин-, Филипп-, Дмитрий-, Георгий-, Никит-, Семен-, Анн-, Варвара* и нек. др.

Частотность антропонимной лексики в составе ойконимов региона в XVIII в., исходя из данных, приведенных В.Д. Бондалетовым в научном труде “Русская ономастика” [1, с. 34–36], представлена следующим образом: *Андрей- (4), Анн-(а) (3), Александр- (9), Алексей- (4), Андриан- (1), Афанасий- (3), Варвар-(а) (1), Василий- (5), Гавриил- (1), Георгий- (3), Григорий- (2), Давид- (1), Дмитрий- (3), Денис- (1), Елизавет-(а) (1), Елен-(а) (1), Иван- (8), Исак- (1), Карл- (1), Катерин-(а) (2), Кирилл- (2), Константин- (4), Кузьм-(а) (2), Марья-(а) (1), Макал- (1), Никит- (3), Никол-(а) (6), Михайл-(о) (8), Ольг-(а) (1), Павел- (6), Петр- (16), Прасковья-(а) (1), Сергей- (1), Семен- (3), Софий-(а) (1), Степан- (5), Тихон- (1), Федор- (6), Филипп- (4), Яков- (3).*

Как видно, наиболее повторяющиеся основы совпадают с частотными личными именами [1, с. 115] и с именами высокочтимых святых (ап. Петр, ап. Павел, св. Николай Угодник, Михаил Архангел, св. блгв. Александр Невский, св. Иоанн Креститель, св. Иоанн Златоус, св. Иоанн Богослов, св. Георгий Победоносец, св. Василий Великий, св. Андрей Первозванный, св. Екатерина, св. Варвара, св. Параскева (вар. Прасковья).

С течением времени репертуар ЛИ, отраженных в ойконимах, расширяется. В середине XIX в. их насчитывается 109 (87 мужских и 22 женских, в то время как в конце XVIII в. их было соответственно 31 и 9). К этому времени значительно возрастает и количество ЛИ, отраженных лишь в одном названии: среди мужских имен насчитывается – 42, среди женских – 3. По два раза отражены 14 мужских и 4 женских (в конце XVIII в. их было соответственно 9 и 7) [4, с. 16–18]. В начале XX в. в ойконимах региона отражаются основы 137 мужских и 30 женских имен. Количество имен, отраженных по одному разу, – 63 и 8; по два раза отражены 18 мужских и 2 женских имени. Наибольшая частотность присуща в это время основам *Александр- (65), Николай- (53), Петр- (48), Иван- (45), Василий- (28), Михайл- (26), Федор- (18), Алексей- (18), Марья- (24), Катерин- (24), Елизавет- (16), Анн- (15), Елен- (11).*

Столь существенное возрастание названий, содержащих основы личных имен, обусловлено активным использованием фамилий, содержащих указанные основы, а также ойконимов при образовании названий типа *Ново-Андреевка, Мало-Александровка, Ново-Марьевка.*

В целом в данной группе названий наблюдаются две тенденции:

- 1) расширение репертуара отражаемых личных имен, особенно мужских;
- 2) рост частотности некоторых личных имен.

Основным фактором, порождающим эти процессы, является вовлечение в ойконимную номинацию все большего количества фамилий, содержащих такие основы, в известной мере непосредственно личных имен, а также ойконимов (при создании названий типа *Мало-Алексеевка, Ново-Васильевка, Мало-Еленовка* и под.). В совокупности эти две тенденции упрочивали ойконимопроизводящий потенциал антропонимных основ [5, с. 101].

Аналогичное накопление основ и расширение их состава наблюдается и в группе ойконимов, которые соотносятся с фамилиями, не связанными своим происхождением с христианскими личными именами. Здесь тоже наблюдается повторяемость и неповторяемость основ; повторяемость обусловлена однофамильностью, принадлежностью селений одному и тому же владельцу, отойконимным происхождением.

К таким относятся, например, *д. Штеровка* < И. Штерич; *д. Милутиновка* < кап. Милутинов; *д. Родаково* < кап. Г.И. Родаков; *д. Миоковка* – кап. Миокович; *с-цо Сентовское* – подполковник П. Сентенин; *д. Шабельковка* – капитан Шабельский; *д. Мечбелова* – ген.-майорша Мечбелова; *д. Панокристовка* – капитан Панокристов [7, с. 148, 157, 153].

Ойконимы, соотносящиеся с местными топонимами, начали возникать с самого начала освоения территории края. К таким топонимам относятся:

1) названия рек – *Донец, Тор (>Торец), Бахмут (>Бахмутка), Айдар, Ольховатка, Булавин, Лугань, Луганчик, Миус, Белая, Бельнякая, Подгорная >Донецк, б. Подгорное;*

2) названия поселений – *Бахмут, Бахмутовка, Айдар, Белое, с. Ольховатка, с. Булавинская, с. Берека, с. Боровенька, с. Северское (< Северский Донец), д. Лугань, д. Макатиха, д. Мечетная, д. Бахмутская, с. Желтое, д. Макатицкая, д. Торец, д. Камышеваха, д. Торецкая, Крымская Яма, Крымское* (в последних двух названиях отражается хороним Крымская сторона, с помощью которого обозначали земли, входившие в состав Крымского ханства. Ср: “На рубежі XV–XVI вв. середня течія Сіверського Дінця стає природною межею між Великим князівством Московським і шойно створеним на руїнах Золотої Орди Кримським ханством. Відтоді лівий бік Дінця в російських джерелах часто називається “московським”, згодом “російським”, а правий – “кримським”” [7, с. 6].

В середине XIX в. к перечисленным названиям добавляются новые – *с. Жеребец, д. Верхний Жеребец, х. Верхний Жеребец, с. Казенноторское* (оно же *Торско-Алексеевское*), *х. Миусский, с. Корсунь, д. Грузская (Капустина), д. Грузская (Плещеево), с. Луганское, х. Луганский, д. Бондарная, д. Мокрая, д. Солонцоватая, х. Терсянский, х. Пещаный* (на балке *Песчаной*), *Пустынка* (на пруду Пустом), *Серебрянка, Скотоватое, Ямполовка* (при протоке Ям), *Бельнякая, Белокузьминовка, х. Новые Ступки* (при р. Ступки), *Садок* (на р. Садки), *Вольноваха (Бугас)* и нек. др. Данное накопление ойконимов упрочняет стереотип использования в ойконимной номинации разнообразных топонимов. В это время отмечаются ойконимы, отражающие в своём составе дистантно расположенные топонимы. Например, *кол. Белые Вежи* (ср. ойконим *Новая Беловеж*, Влдр.; хутор, носивший это название, был снят с административного учета во 2-й половине XX в.); *д. Миргородовка, д. Александрия, д. Иллирия, х. Афинус, д. Польша, д. Персия.*

К началу XX в. отмеченное контактно-дистантная соотносительность ойконимов проявляет себя большим количеством единиц: увеличивается количество ойконимов, отражающих инотерриториальные топонимы: *Швейца-*

рия, Калужское, Уральский, Суджанский, Византия, Астраханский, Задунайский, Уманский, Полтавский, Полтавка, Новополтавка, Больше-Черниговка, Харьковский, Таврия, Таврический, Кантемировский, Ново-Киевка, Херсонский, Цимлянский [8, с. 25].

В начале XX в. функционирует значительное количество ойконимов с формантами *Ново-* и *Мало-*. Все они носят отойконимный характер и возникать стали еще в XVIII в., однако в это время их было немного. Объективные причины для актуализации данного ойконимного типа наступят позже, в конце XIX в., когда станут создаваться выселки, отруба, мелкие хутора.

Ойконимы, содержащие основы геортонимов, агонимов, стали возникать с самого начала освоения территории края. Это была привычная модель называния селений. В XVIII в. с агонимами соотносятся ойконимы *Первозвановка* (ап. Андрей Первозванный), *Петропавловка*, *Верхняя Петропавловка*, *Петропавловская* (ап. Петр и Павел), *Георгиевка* (св. Георгий Победоносец), *Катериновка* (св. Екатерина), *Варваровка* (св. Варвара), *Святодмитриевская* (св. Дмитрий Солунский), *Нижняя Петровка* (ап. Петр). С геортонимами соотносятся ойконимы *Успенское* (< Успение Божией Матери), *Воскресеновка* (< Воскресение Христово), *Троицкая*, *Троицкое* (< день Святой Живоначальной Троицы), *Вознесенская* (< Вознесение Господне), *Преображенская* (< Преображение Господне), *Рождественское* (< Рождество Христово), *Покровское* (< Покров Пресвятой Богородицы). С называнием иконы “Знамение” соотносится ойконим *Знаменское*. В этом же референтно-смысловом поле существует и ойконим *Богородичное* [4, с. 58].

К середине XIX в. данная группа пополняется новыми единицами. Часть из вновь возникших названий включает в свой состав основы, уже освоенные к началу XIX в. – *Петропавловское*, *Петропавловка* *Верхняя*, *Петропавловская* *Нижняя*, *Воскресенка*, *Воскресеновка*, *Успенск*, *Покровское*, *Знаменка*, *Знаменовское*, *Троицкое*, *Троицкая*, *Рождественка*, *Преображенка*, *Вознесенка*; другая часть соотносится с новыми основами: а) агонимов – *Спасо-Михайловское*, *Богородицкая*, *Богородицкое*, *Пречистенское*, *Предтеченская* (Иоанн Предтеча), *Ивановское*, оно же *Крещенское* (Иоанн Креститель), *Архангельское* (Архангел Михаил), *Златоустовское* (св. Иоанн Златоуст), *Звановка* (ап. Андрей Первозванный); б) близких к агонимам апеллятивов – *Апостольское*, *Всесвятское*; в) геортонимов – *Сретенское*, *Встретинская* (*Сретенье Господне*), *Зачатьевское* (Зачатие Пресвятой Богородицы), *Воздвиженка*, (Воздвижение Креста Господня), *Святодуховка* (Сошествие Святого Духа), *Благовещенка* (Благовещение), *Богоявленское*, *Богоявленская*, *Богоявленка* (Богоявление), *Крещенское* (Крещение Господне), *Веденское* (Введение Богородицы во храм);

г) названий икон – *Иверское* (икона Божией Матери “Иверская”).

К перечисленным названиям примыкают ойконимы *Христовое*, *Крестовая*, *Церковная*, содержащие основы апеллятивов, связанных с важными понятиями православного мировоззрения.

В начале XX в. рассматриваемая группа названий насчитывает 125 единиц [8]. Среди них отмечаются названия, возникшие на базе ойконимов: *Ново-Знаменовка*, *Ново-Звановка*, *Ново-Покровка*, *Ново-Воздвиженский*, *Ново-Преображенский*, *Ново-Сретенка*, *Ново-Троицкая*, *Ново-Троицкое*, *Ново-Троицкий*, *Ново-Явленский*, *Мало-Покровка*.

В коннотационно-смысловом отношении все эти названия представляют собой яркую приметку досоциалистического периода в жизни государства. Поэтому вполне естественно, что в 20-е годы XX в. начинается процесс планомерной замены этих названий, как несоответствующих новой атеистической идеологии. В конце XX ст. функционирует в официальной сфере *Троицко-Харьцызск*, *Петропавловка*, Амвр.; *Покровка*, Амвр.; *Успенка*, Амвр.; *Звановка*, Арт.; *Покровское*, Арт.; *Воскресенка*, Внс.; *Новотроицкое*, Влнв.; *Благовещенка*, Влнв.; *Зачатовка*, Влнв.; *Златоустовка*, Влнв.; *Знаменовка*, Влнв.; *Новотроицкое*, Дбрпл.; *Предтечное*, Кнст.; *Воздвиженка*, Крарм.; *Новотроицкое*, Крарм.; *Успеновка*, Крарм.; *Преображенка*, Крарм.; *Троицкое*, Крарм.; *Вознесенка*, Мар.; *Пречистовка*, Мар.; *Успеновка*, Мар.; *Веденское*, Наз.; *Иверское*, Алдр.; *Знаменовка*, Наз.; *Никольское*, Наз.; *Новознаменовка*, Наз.; *Спасско-Михайловка*, Наз.; *Новоявленка*, Наз.; *Новоиверское*, Наз.; *Богородичное*, Слав.; *Троицкое*, Слав.; *Никольское*, Слав.; *Вознесенка*, Стбш.; *Зачатовка*, Шахт.; *Троицкое*, Ясин.; *Новопокровское*, Ясин.; *Архангельское*, Ясин. Они составляют 3% от общего количества ойконимов [4].

Изучение базового ойконимикона Донетчины как составной части топонимного пространства юго-восточной Украины (так же, как и названия селений сопредельных районов бывшей Слобожанщины и Земли Войска Донского) позволяет, по нашему мнению, глубже понять процессы именования географических объектов на территориях с поздним их заселением и с еще слабо развитыми топонимными пространствами.

Список условных сокращений

Алдр.	Александровский р-н Донецкой области
Амвр.	Амвросиевский р-н Донецкой области
Арт.	Артемовский р-н Донецкой области
Влнв.	Волновахский р-н Донецкой области
Внс.	Великоновоселовский р-н Донецкой области
Дбрпл.	Добропольский р-н Донецкой области
Кнст.	Константиновский р-н Донецкой области
Крарм.	Красноармейский р-н Донецкой области
ЛИ	личное имя
Мар.	Марьинский р-н Донецкой области
Наз.	Новоазовский р-н Донецкой области
НП	населенный пункт

Слав	Славянский р-н Донецкой области
Стбш.	Старобешевский р-н Донецкой области
Шахт.	Шахтерский р-н Донецкой области
Ясин.	Ясиноватский р-н Донецкой области

Литература:

1. Бондалетов В. Д. Русская ономастика / В. Д. Бондалетов. – Москва : Просвещение, 1983. – 224 с.
2. Бучко Д. Г. Кілька уваг про принципи номінації в ойконімії України / Д. Г. Бучко // Ономастика та етимологія : зб. наук. праць на честь 65-річчя Ірини Михайлівни Желізняк. – Київ : Інститут української мови, 1997. – С. 13-23.
3. Громко Т. В. Географічні терміни як тверді основи топонімів Кіровоградщини / Т. В. Громко // Українська ономастика. – Київ : Інститут української мови НАН України, 1998. – С. 43-49.
4. Донецька область : Адміністративно-територіальний поділ на 1 березня 1988 р. – Донецьк : Донбасс, 1988. – 183 с.
5. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур : заимствование и передача имен собственных с точки зрения лингвистики и теории перевода / Д. И. Ермолович. – Москва : Р. Валент, 2001. – 200 с.
6. Инструкция по русской передаче географических названий Украинской ССР. Утверждена ГУГК 16. 02. 1971 г. – Москва : Известия, 1971 (сфера действия общеобязательная). – 34 с.
7. Пірко В. О. Заселення Донеччини у XVI–XVIII ст. : короткий історичний нарис і уривки з джерел / В. О. Пірко. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2003. – 180 с.
8. Список населенных пунктов Донбасса. Итоги сплошной подворной переписи Донецкой губернии (январь – февраль 1923 года). – Харьков : Донбасс, 1924. – Т. VI. – 512 с.

Захарченко Н. І.,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

МОРФОСИНТАКСИЧНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НАПІВМОДАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті аналізуються напівмодальні дієслова німецької мови як граматикалізовані оператори епістемічної модальності. Увага акцентується на їх морфосинтаксичних та семантичних характеристиках.

Ключові слова: напівмодальні дієслова, домінація, командування, домінуючі дієслова, статус дієслова, нефінітна комплементация, евіденційність.

В статье анализируются полумодальные глаголы немецкого языка как грамматикализованные операторы эпистемической модальности. Внимание акцентируется на их морфосинтаксических и семантических характеристиках.

Ключевые слова: полумодальные глаголы, доминация, командование, доминирующие глаголы, статус глагола, нефинитная комплементация, эвиденциальность.

Semi-modal verbs of the German language as grammaticalized operators of epistemic modality are analyzed in the article. Their morphosyntactic and semantic characteristics are emphasized.

Key words: semi-modal verbs, dominance, command, dominant verbs, status of verb, non-finite complementation, evidentiality.

У поле зору пропонованого дослідження потрапили дієслова німецької мови *scheinen, drohen, versprechen, pflegen*, які належать до класу напівмодальних дієслів (**Halbmodalverben**). Варто зазначити, що статус цього класу дієслів ще залишається відкритим, питання про розмежування напівмодальних дієслів (*Halbmodalveben*) та дієслів модальності (*Modalitätsverben*) активно досліджується на сучасному етапі розвитку лінгвістичної думки. Проблематиці напівмодальних дієслів присвячують свої наукові розвідки такі вчені-германісти як Г. Хельбіг, М. Рейс, Г. Дівальд, Й. Буша, Р. Мюллер, Т. Кісс, Г. Бех, П. Айзенберг, Дж. О. Аскедаль, Е. Генчель, У. Енгель, Х. Вейнріх та ін. **Метою** даної статті є аналіз напівмодальних дієслів *scheinen, drohen, versprechen, pflegen* як граматикалізованих операторів епістемічної модальності.

Виокремлення дієслів *scheinen, drohen, versprechen, pflegen* у клас напівмодальних стає можливим завдяки їх спільним морфосинтаксичним та семантичним ознакам. Таку комбінацію дієслів уперше виявимо в наукових студіях П. Айзенберга. Він характеризує ці дієслова як **домінуючі** (*Anhebungsverben*); як такі, що є операторами модальності суджень (*propositionsmodale Operatoren*); такі, що керують другим статусом; що виступають обов'язковими компонентами когерентних (від лат. *cohaereo* – бути зв'язаним, узгодженим) дієслівних конструкцій [7].

Від модальних дієслів вони відрізняються:

- тим, що керують II статусом (модальні ж I статусом);
- або виступають домінуючими дієсловами або мають цей варіант прочитання (модальні ж є командуєчими дієсловами);
- орієнтовані на суб'єкт.

Поняття дієслівного статусу було введено датським лінгвістом Гунаром Бехом [2]. У своїй праці "*Studien über das deutsche Verbum infinitum*" (1955, 1957) дослідник мови системно та повно аналізує німецькі дієслова, що керують певним статусом (*statusregierende Verben*). Статус нефінітного компонента (від лат. *complementum* – доповнення) залежить від вершини, яка виконує селектуєчу роль. Саме здатність вершини вимагати від аргументів певної форми і є статусним керуванням, його можна порівняти з відмінковим керуванням. Розрізняють три незмінні дієслівні форми, які можна охарактеризувати як дієслівний статус в залежності від ступеню граматикалізації:

– чистий інфінітив, що відповідає I статусу:

Er muss *einen Brief schreiben*.

– інфінітив з *zu*, що відповідає II статусу:

Er scheint *einen Brief zu schreiben*.

– дієприкметник II, що відповідає III статусу:

Er hat *einen Brief geschrieben*.

Що стосується **нефінітної комплементції** то, починаючи з 2 пол. XX ст. представники генеративної граматики ведуть жваву дискусію стосовно розмежування у характері синтаксичних зв'язків **домінації** (англ. *Raising*, нім. *Anhebung*) та **командування** (англ. *Equi*, нім. *Kontrolle*). Притримуючись поглядів видатних мовознавців Н. Хомського та П. Розенбаума, які розвинули теорію нефінітної комплементції, зазначимо, що конструкції з домінуючими дієсловами вирізняються тим, що їх суб'єкт або об'єкт не є семантичним аргументом домінуючого дієслова [4; 15]. У командуєчих конструкціях цей нереалізований суб'єкт є ідентичним з аргументом контролюючого дієслова.

Вчені П. Розенбаум [15], Р. Мей [13], А. Штехов [16], В. Штернефельд [16] та Т. Кісс [12, с. 116] зазначають 5 критеріїв, що слугують для розпізнавання домінуючих дієслів:

- домінуючі дієслова допускають введення конструкцій з експлетивним суб'єктом, тобто таким, що служить для заповнення простору: *In diesem Jahr scheint es wieder mehr Ausbildungsplätze zu geben*.
- домінуючі дієслова допускають в ролі комплементів безсуб'єктні конструкції, якими виступають і безособові пасивні конструкції: *Hier scheint heute noch getanzt zu werden*.
- домінуючі дієслова допускають конструкції з ідіоматичним суб'єктом: *Im Kinderzimmer scheint der Teufel los zu sein*.

– у результаті трансформації в пасивну конструкцію можемо отримати перифразу висхідного речення: *Felix scheint Ronja zu besuchen. Ronja scheint von Felix besucht zu werden.*

– домінуючі дієслова допускають *de-dicto* інтерпретацію, коли модальний оператор приписується самому твердженню про реальність, а не реальності: *Ein Einhorn scheint Blumen im Garten zu verstreuen.*

Вищенаведені приклади ілюструють властивості напівмодального домінуючого дієслова *scheinen*.

Те, що напівмодальні дієслова орієнтовані на суб'єкт, означає, що суб'єкт та відсутній аргумент нефінітного дієслова є ідентичними. У. Енгель називає це явище суб'єктною ідентичністю (*Subjektidentität*) [8].

Напівмодальні дієслова мають такі характерні цьому класу дієслів морфосинтаксичні особливості:

– вони не є претерито-презентними, як модальні дієслова;

– мають правильні форми відмінювання, виняток становить лише дієслово *versprechen*;

– є монофункціональними, тобто не мають варіативності модального значення;

– вживаються переважно у формах презенса та претеритума (у швейцарських та австрійських писемних дже-релах інколи можна виявити форму перфекта).

На думку сучасного дослідника німецьких напівмодальних дієслів Т. Кісса, у морфологічному відношенні цей клас дієслів є дещо дефективним, бо на протигагу модальним дієсловам він не має своїх нефінітних форм, що має безпосередній зв'язок з епістемічною інтерпретацією цих дієслів; адже дієслово, що є оператором саме епістемічної модальності, в німецькій мові не зустрічається в нефінітній формі [12]:

* *Die Deregulierung des Fernmeldewesens wird den Boom auslösen versprechen.*

Дослідниця мови М. Рейс позиціонує думку про неабсолютність прогалини нефінітних форм напівмодальних дієслів [14, с. 293]. Надзвичайно рідко можна все ж зустріти форми майбутнього часу цих дієслів:

So wird beim flüchtigen Anblick das blaue Viereck von dieser Seite zu verlieren scheinen.

Що стосується семантики, напівмодальні дієслова *versprechen*, *drohen*, *scheinen*, *pflügen* як граматикалізовані оператори епістемічної модальності ілюструють спорідненість значень. Дієслова *versprechen* та *drohen* становлять подвійну пару, яка має спільний модальний компонент, і відрізняються лише в оцінці пропозиції: якщо у випадку з дієсловом *versprechen* реалізується позитивна оцінка стану речей, який очікується, то у випадку з *drohen* має місце негативне ставлення:

Der Zug mit der Schwiegermutter verspricht in Bälde einzutreffen.

Der Zug mit der Schwiegermutter droht in Bälde einzutreffen.

Як наслідок такої відмінності в семантиці маємо той факт, що дієслово *drohen* в епістемічному значенні не сприймається так виразно, як дієслово *versprechen*. Речення з напівмодальним дієсловом *drohen* частовживаються з метою сформулювати застереження. За допомогою цього операторамовець виражає, що за умови нормально-го перебігу стану речей очікується небажана дія. На протигагу цьому дієслову *versprechen* не містить негативної оцінки.

Семантика дієслів *versprechen* і *drohen* активно досліджується сучасними вченими-германістами. До цієї когорти належать Л. Гункель [9], Т. Кісс [11; 12], Дж. О. Аскедаль [1], М. Рейс [14], Г. Дівальд [5; 6]. Існують певні розбіжності у поглядах вчених, але всі дослідники мови однакові в тому, що ці дієслова є граматикалізованими операторами епістемічної модальності та пов'язують їх з емоційними та ментальними оцінками, з евіденційністю та аспектуальністю.

Інтересом до проблем напівмодального дієслова *scheinen* позначений доробок вченого-германіста Г. Дівальд, яка характеризує це дієслово як дійсний (від гр. *deictico* – вказівний) маркер евіденційності, точніше, як неспецифічний маркер очевидності [5, с. 89]. У такій ролі *scheinen* поряд з іншими епістемічними дієсловами сигналізує про невпевнену ступінь достовірності пропозиції. Маркована оцінка очевидності стосується безпосередньо мовця, тому і є вказівною.

Дієслова пропозиційної модальності не обов'язково вказуватимуть у кожному випадку на те, що мовець не знає ступеня достовірності пропозиції. Він удається до епістемічних виразів з метою пояснити, що йдеться про висновок, який ґрунтується на специфічних фактах. Семантика дієслова *scheinen* залишає статус очевидності пропозиції відкритим, адже стан речей і не стверджується, і не заперчується:

Das Licht brennt. Martin scheint also im Büro zu sein.

На передній план семантики дієслова *scheinen* виходить візуальна очевидність. Недаремно значення лексичного дієслова *scheinen* порівнюють зі значенням дієслова *leuchten*. Г. Дівальд тлумачить причини цього зв'язку у світлі теорії граматикалізації [5, с. 93]. В діахронічному розвитку лексичне дієслово *scheinen* з дієслова візуального ефекту розвинулося в прямий візуальний маркер достовірності, і в сучасній німецькій мові формується у неспецифічний маркер достовірності.

Стереотипною модальністю або значенням звичності наділене останнє дієслово цього класу *pflügen*. На сучасному етапі розвитку германістики воно є найменш дослідженим і потрапило в коло зору таких дослідників, як-то Е. Генчель, Г. Вейдт, А. Кратцер та ін. Це дієслово не є евіденційним, воно обмежує дійсність, виражає лише її звичність, яка зображується інформацією про умови, за яких ця дія є дійсною:

Sie pflegte mit dem Auto zur Arbeit zu fahren.

На думку вченого Г. Бусмана, дієслово *pflügen* може мати більш нейтральне значення, ніж просто ітеративно-звичне (від лат. *iteratio* – повторюю) [3, с. 324]. Що стосується комплементації, не кожне дієслово може його доповнювати. Твердження, в яких йдеться про вид як такий, і які не допускають варіативності, не можуть виступати комплементами до *pflügen*, порівняймо:

* *Der Dodo pflegte ein seltsamer Vogel zu sein.*

Der Hund pflegt seinem Herrchen aufs Wort zu gehorchen.

Таким чином, наше дослідження дозволяє зробити висновки, що напівмодальні дієслова німецької мови

scheinen, drohen, versprechen, pflegen є монофункціональними операторами модальності суджень, які поводяться синтаксично гомогенно, є суб'єктноорієнтованими, виступають обов'язковими компонентами когерентних конструкцій, керують II статусом і є домінуючими дієсловами.

Напівмодальні дієслова німецької мови залишаються об'єктом пильного інтересу вчених-германістів, адже залишається коло питань, що потребує більш детального вивчення, а саме: критерії розмежування напівмодальних дієслів та дієслів модальності, характер синтаксичних зв'язків у конструкціях з напівмодальними дієсловами, взаємозв'язок семантичних ознак та форм синтаксичної реалізації дієслів і т. ін. Отримані результати дозволяють окреслити певні **перспективи** у комплексному вивченні функціональних і структурних характеристик конструкцій з напівмодальними дієсловами сучасної німецької мови.

Література:

1. Askedal J. O. Drohen und versprechen als sogenannte "Modalitätsverben" in der deutschen Gegenwartssprache / John Ole Askedal // Deutsch als Fremdsprache. – 1997. – 34 : 1. – S. 12-19.
2. Bech G. Studien über das deutsche Verbum infinitum / Gunnar Bech. – 2. Auflage. – Tübingen : Niemeyer, 1983.
3. Bußmann H. Lexikon der Sprachwissenschaft / Hadumod Bußmann. – 3., akt. u. erw. Aufl. – Stuttgart : Kröner, 2002. – S. 324.
4. Chomsky N. Lectures on Government and Binding / Noam Chomsky. – Dordrecht : Foris, 1981.
5. Diewald G. Scheinen-Probleme: Analogie, Konstruktionsmischung und die Sogwirkung aktiver Grammatikalisierungskanäle / Gabriele Diewald // Modalität und Modalverben im Deutschen. Linguistische Berichte. – Hamburg : Buske, 2001. – S. 89.
6. Diewald G. Faktizität und Evidentialität. Semantische Differenzierungen bei den Modal- und Modalitätsverben im Deutschen / Gabriele Diewald // Tempus, Temporalität und Modus, Modalität im Sprachenvergleich : Eurogermanistik. – Tübingen : Stauffenburg, 2004. – S. 231-258.
7. Eisenberg P. Grundriss der deutschen Grammatik / Peter Eisenberg. – Stuttgart : Metzler, 1986.
8. Engel U. Deutsche Grammatik / Ulrich Engel. – München : Iudicium, 2004. – 246 ff.
9. Gunkel L. Selektion verbaler Komplemente: Zur Syntax der Halbmodal- und Phasenverben / Lutz Gunkel // Deutsche Grammatik in Theorie und Praxis. – Tübingen : Niemeyer, 2000. – S. 111-121.
10. Hentschel E. Handbuch der deutschen Grammatik / Elke Hentschel, Harald Weydt. – Berlin : de Gruyter, 2003. – 76 f.
11. Kiss T. Infinite Komplementation / Tibor Kiss. – Tübingen : Niemeyer, 1995.
12. Kiss T. Subjektselektion bei Infinitiven / Tibor Kiss // Der Infinitiv im Deutschen. – Tübingen : Stauffenburg, 2005. – S. 115-132.
13. May R. Logical Form / Robert May. – Cambridge, London : The MIT Press, 1985.
14. Reis M. Bilden Modalverben im Deutschen eine syntaktische Klasse? / Marga Reis (Hg.), Reimar Müller // Modalität und Modalverben im Deutschen. Linguistische Berichte. – Sonderheft 9. – Hamburg: Buske, 2001. – S. 293.
15. Rosenbaum P. The grammar of English predicate complement constructions / Peter Rosenbaum. – Cambridge, London : The MIT Press, 1967.
16. Stechow A. Bausteine syntaktischen Wissens / Arnim von Stechow, Wolfgang Sternefeld. – Opladen / Wiesbaden : Westdeutscher Verlag, 1988.

Звягіна Г. О.,

Запорізький державний медичний університет

РІЗНОВИДИ ПРОСТОРІЧНОЇ ЛЕКСИКИ У ХУДОЖНІХ ТВОРАХ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА

У статті досліджується просторічна лексика художніх творів Григора Тютюнника. Розглянуто основні групи просторічної лексики: розмовна, лайлива, контекстуальні лайки, русизми, стилістично марковані прикметники, прислівники, дієслова, з'ясовано способи актуалізації розмовної лексики у творах письменника.

Ключові слова: просторіччя, контекстуальна лайка, стилістична маркованість, русизми.

В статье исследуется лексика просторечия в художественных произведениях Григора Тютюнника. Рассматриваются основные группы лексики просторечья в произведениях писателя: брань, контекстуальная брань, русизмы, разговорная лексика, стилистически маркированные прилагательные, наречия, глаголы, выясняются способы актуализации разговорной лексики в произведениях писателя.

Ключевые слова: просторечье, контекстуальная брань, русизмы, стилистическая маркированность.

The common speech vocabulary of artistic works of Hryhir Tyutyunnika is probed in the article. The basic groups of common speech vocabulary are considered: curses, contextual curses, rusizmi, colloquial, stylistically marking adjectives, dialects, verbs, the methods of actualization of colloquial vocabulary are found out in works of writer.

Keywords: common speech, contextual curse, rusizmi, stylistic mark.

В українській стилістиці та лексикології поняття розмовної і, зокрема, просторічної лексики трактують по-різному. Частина українців (І.М. Кириченко, С.П. Левченко, А.А. Бурячок та ін.) традиційно уникають терміна “просторіччя”, відносячи лексику такого типу до розмовної, позначаючи її відповідно ремарками “вульгарне”, “фамільярне”, “розмовно-знижене” тощо. Інші мовознавці об'єднують його з розмовною лексикою під загальною назвою “розмовно-просторічні слова”. Ряд дослідників (І.Г. Чередниченко, Л.А. Коробчинська, А.П. Коваль, А.В. Лагутіна, О.Д. Пономарів, Ю.О. Карпенко, О.О. Тараненко та ін.) визнають наявність просторіччя в українській мові, користуються цим терміном у своїх працях, виділяючи певне коло таких слів. У своєму дослідженні ми пристаємо саме на цю думку, оскільки в коло просторічної лексики входить розмовна мова, що, не будучи вузько обмеженою в територіальному або соціальному плані, як територіальні або соціальні діалекти, об'єднується разом з ними на основі позанормативності і на цьому ґрунті протиставляється літературній мові.

Особливості мови художніх творів Григора Тютюнника були об'єктом дослідження Г. Шевченко, Г. Гримич, І. Захарчук, Н. Тульчинської, О. Лихачової. Лексико-фразеологічні діалектизми опрацьовувалися А. Смирною, народнорозмовність та її естетичні модифікації в ідіостилі Г. Тютюнника – Бирик С., слова автора при прямій мові Гут Н. В. Однак спеціального дослідження, присвяченого функціонуванню просторічної лексики у творах письменника та її ролі у формуванні ідіостилію немає. Тому пропонується робота є спробою дослідити й виявити особливості функціонування та актуалізації різних типів просторічної лексики у художніх творах Г. Тютюнника.

Основними критеріями просторічності мовних явищ визнано: 1) ненормативність – для відмежування просторіччя від розмовної літературної мови, 2) певна стилістична зниженість (з погляду носія літературної мови), 3) поширеність у межах загальнонаціональної мови – для розрізнення просторіччя і територіальних або соціальних діалектів та індивідуальних неправильностей мови [4, с. 4].

Поряд з усвідомленням неправильності подібних мовних одиниць з погляду їх ортологічної нормативності, частина з них, крім цього, сприймається як небажана в літературному слововжитку в аспекті етичної нормативності – через їхню різку стилістичну зниженість (часто в поєднанні з сильною експресивністю), грубість (у СУМІ такі слова позначаються ремарками “вульг” і “лайл”) і – як крайня нижня межа в стилістичному діапазоні мови – непристойність [4, с. 7].

Серед слів, що вживаються як лайки, певна частина також перебуває це на межі між літературною мовою і просторіччям: “– Повернись, стерво с-собаче! – І враз йому одлягло од серця, стало шкода і корови, і жінки, що все вмiла терпiти й нiколи не сварилася, а тiльки зiтхала, і дочки – останньої втiхи своєї” [5, с. 145] ([3, с. 687, падаль і собака]). За твердженням Л. Ставицької, зв'язок самки собаки з еротикою відомий фольклору багатьох народів. Звідси – велика кількість лайливих висловів, які виникли на основі цієї асоціації. Але переважна більшість їх виходить за замки літературного слововжитку (насамперед це стосується непристойної лексики) [1, с. 130]. Багато лайливих висловів у проаналізованих творах Григора Тютюнника, так само, як і в народній традиції, пов'язані з темою чорта: “– Що за чортів батько [5, с. 212]. Багато речень насичені лайливими висловами: “Шкура! [3, с. 485], вульг. – людина, що дбає лише про свої інтереси) Доброволка! Німецький покидьок!” ([3, с. 127], зневажл. – морально розкладені люди, непотріб) [5, с. 24]. Контекстуальна лайка: “Батько, старий шкарбун, усе стерпить... На те він батько...” [5, с. 30] ([3, с. 471], розм. – старе, стоптане взуття, тут – лайка).

Одна з головних відмінностей просторіччя від територіальних діалектів – втрата територіальної обмеженості. Для нього характерна підвищена варіантність, відсутність чіткої єдиної норми. Воно виникло на базі різних діалектів, кожний з яких мав свою систему. Коли виникає просторіччя, відбувається порушення діалектних систем, їхні старі норми розпадаються, а нові не виникають, тому просторіччя не функціонує як єдина цілісна система. Так, русизми значною мірою витіснили у просторіччі власне українську лексику на рівні побутового спілкування [4, с. 6]: “Тільки з-під розламаного ларка при базарних воротах чийсь тонюній голос (були до війни морозениці з такими голосами, згадав Климко) набридливо скиглив: – А хто це желаючи-інтересуючі погадають? Зіночка гадає, що кого очідає ...” [5, с. 104]. “По ранейдорозі вам пристойтьсвіданяз мужом”, – прочитав Климко” [5, с. 104]. Масове, безсистемне проникнення елементів російської мови в структуру української мови в умовах три-

вало нерівноправного їх контактування породило явище українсько-російського мовного "суржику" як одну з форм українського просторіччя. Носіями "суржику" у художніх творах Григора Тютюнника є як військові, представники влади, так і прості люди. Практично відсутня просторічна лексика в авторських роздумах та відступах, наприклад в новелі "Крайнебо", де виразніше звучить голос самого письменника.

Серед слів із ремаркою розм. переважають найменування за родом занять: "Вони, всяк на свій лад, повчали мене, як жити, але по-їхньому в мене ніколи не виходило: направлять украсти в німців мила і промінати на харч або одєжину – мене ввіймають і поб'ють; пошлють до найзаможнішого в селі чоловіка випросити їсти – там не дадуть, ще й вуркою обізвуть на додачу ..." [5, с. 26] ([3, с. 788], вуркаган – розм., безпритульна, неохайно вдягнена людина, яка живе з дрібного грабіжництва); збірні поняття: "Котя повів Калюжного до рації і тихо пояснював там: – "береза" працює ось тут, вбік – ні на мікрон, кругом їхні стації, гавкотнява страшенна ..." [5, с. 52] ([3, с. 9], розм. – гавкотня, гавкання і утворені ним звуки); рисами характеру, вдачею: "Оно дядько Биб, мовчакуватий вайло, перший на селі молотник і косар, пильщик і бондар, а як вітер "зручний", то ще й мірошник" [5, с. 32] ([3, с. 282], розм. – неповоротка, незграбна людина, тухтій).

У складі виявленої розмовної лексики вирізняються такі, що називають осіб та їх учинки, засвідчуючи зневагу: "На балачку Санько і змалку мамулуватий, через що й прозвано його Диким" [5, с. 225] ([3, с. 430], зневажл. – вайлуватий, неповороткий); фамільярність: "– Кривоматній! – підсипала Палажска, теж закипаючи зловтішим сміхом" [5, с. 42] ([3, с. 497] – фамільярне – догоджати, лестити). Експресивно-емоційні лексеми передають значеннєві відтінки зневаги, образи, докору, презирства, лайливості, обзивання; через них здійснюється влучна характеристика соціальних і психологічних типів людей.

Серед стилістично маркованих прикметників та прислівників домінують такі, в яких ознаки предметів чи істот передано семантикою основи: "– А ти бідовенький, – завважила жінка. – Бідовенький же?" [5, с. 113] ([3, с. 178] – розм., жвавий, сміливий, рішучий), "– Малча-ать! – гукаю щосили, бо знаю від старших, що гайвороння криче не перед добром, а ще тому, що слово це замашне" [5, с. 6] ([3, с. 203], розм. – зручний для виконання необхідної дії).

Стилістично марковані розмовні дієслова означають: а) фізичний стан: "Потім хряпнули двері в другу половину хати, і все замовкло" [5, с. 52] ([3, с. 161], розм. – з силою ударяти, бити по чому-небудь); б) рух: "– Катя хутко шмигнула під ряднину й хотіла обняти мене за плечі, але я одвів її руку" [5, с. 52] ([3, с. 502], розм. – крадучись, проскочити повз кого-небудь); в) зорове сприйняття: "Клим схилив голову набік і по-курячому, однооко зорив у теку" [5, с. 14] ([3, с. 687], розм. – дивитися на кого-небудь, пильно вдивлятися); г) виявлення почуттів: "Рішу, – кричить, – першого, хто підступиться – І за вила хапається. – Я цим конем орю? – питає. – Сію? Добро наживаю? Гетьз двору!" І на мене визирівся. Ну, мене й сказило.." [5, с. 24] ([3, с. 90], – розм., зробитися скаженим); д) назви дії: "Можє, він підсобить тобі сісти, як перегомоніти з ним, га? – І сама ж собі відповіла: – Перегомону" [5, с. 117] ([3, с. 152], розм. – закінчити гомоніти (говорити)); е) пересування й переміщення: "Отак, як сонце навзаходи, рипала вона з хати у двір і, загрібаючи ногами торішнє сміття, човпла до хвіртки" [5, с. 44] ([3, с. 348], розм. – іти, важко переставляючи ноги); ж) звучання: "Спочатку весело, хвацько, але десь на півноті похлинувся морозом і засокорив по-квокчачому" [7, с. 58] ([3, с. 73], розм. – швидко й безугавно говорити); з) переносне значення: "Ну от, зовсім розклеївся ти, брат Харитон ... Не можна ж так ..." [6, с. 75] ([3, с. 703], розм. – занепадати духом).

Аналіз розмовної лексики, яка охоплює широку гаму емоційних оцінок (від здрібніло-пестливих до зневажливо-іронічних, грубих), засвідчує, що автор використовує як лексеми, емоційність яких закладена в їхньому етимологічному значенні, так і лексеми (зокрема іменники і прикметники), емоційне забарвлення яких досягається формальними показниками розмовності – відповідними афіксами із семантикою здрібності, пестливості, згрубілості, зневажливості.

Серед досліджуваної лексики, зафіксованої у словнику як застаріла помічені слова, марковані як розмовна застаріла: "І не тому, що подруги безпремінно співчували їй, обіцяючи влаштувати на чисту роботу й оддати заміж" [7, с. 83] ([3, с. 141], розм, застар. – неодмінний, обов'язковий) та застаріла лайлива: "А щоб ти була дохла, зануда проклята-окаянна-анахтемська! Альга-льга-льга-а-а... І-і, щоб тобі добра не стало!" [6, с. 36] ([3, с. 43], застар., лайлив.– проклятий, жакливий).

Частим явищем у художніх творах письменника є вживання розмовної лексики в іншому значенні, ніж це зафіксовано у словнику: "Тут, понад голою кам'яною, ще гостріший вітер бриє, то йшов, зігнувшись у три погібелі" [6, с. 168] ([3, с. 237], голити, гостро ганити. У Т. – сильно, різко дути), "Отоді й ліпи: "Чи не знайшлося б у вас, тіточко (або дядечку), чогось перекусити?" [6, с. 10] ([3, с. 350], розм. – приклеювати, чіпляти, несподівана дія. У Т. – казати). "Ти, як я купила отоді поросятко, казав, що воно хороше буде, їстівне і веселе, а воно ні к трясці – гурчить та й гурчить, що не понесу, не їсть, а тільки смоче" [6, с. 214] ([3, с. 307] – лайлив., подано вирази: "бери його трясця", "хай йому трясця" – недобрі побажання, вираження злості. У Т. – спокійніше, вираження жалю).

Отже, в межах української загальнонародної мови як один із її структурно-функціональних різновидів виділяється просторіччя, яке об'єднує в собі територіальні та соціальні діалекти. Воно формується насамперед на основі тих елементів загальнонародної мови, які з різних причин не ввійшли до складу її літературної мови або ж вийшли з її складу на пізніших етапах розвитку. Серед слів, що перебувають на межі між літературною мовою та просторіччям виділяємо лайки (в тому числі контекстуальні), переважна більшість яких виходить за межі літературного слововжитку. Досліджені русизми, що значною мірою витіснили у просторіччі власне українську лексику на рівні побутового спілкування, а також групи розмовних слів за родом занять, рисами характеру, на означення фамільярності, зневажливості, збірні поняття. Встановлено різновиди стилістично маркованих розмовних дієслів на позначення: фізичного стану, руху, зорового, звукового сприйняття, переміщення, назв почуттів, дій,

вжиті в переносному значенні. Зафіксовано способи актуалізації розмовної лексики з метою впливу на читача, що засвідчують своєрідність індивідуально-авторської манери письменника.

Література:

1. Ставицька Л. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників/ Леся Ставицька – К. : Критика, 2008.– 454 с.
2. Українська мова: Енциклопедія. – К. : “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
3. Словник української мови в 11 томах / за ред. Білодіда І. К., Бурячка А. А. – К. : Наукова думка, 1970-1982.
4. Товстенко В. Р. Просторіччя в українській мові як структурно-функціональне явище : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / В. Р. Товстенко – К., 2000. – 16 с.
5. Тютюнник Г. Твори у 2-х т. / Г. Тютюнник – К. : Молодь, 1984-1985. – Т. 1. – 327 с., Т. 2 – 327 с.

Зербіно А. Д.,
Львівський національний університет ім. І.Франка

СИНТАКСИЧНІ МОДЕЛІ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ ЗГОДИ/НЕЗГОДИ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена вивченню типових синтаксичних моделей, що використовуються для побудови висловлювань згоди/незгоди у сучасній англійській мові. Матеріалом дослідження слугували 68 романів американських та британських письменників кінця XX ст. – початку XXI ст., на основі котрих було здійснено суцільну вибірку, що становить 3400 одиниць. Приклади згоди/незгоди були також запозичені з комп'ютеризованих корпусів *British National Corpus (BNC)* та *Corpus of Contemporary American English (COCA)*.

Ключові слова: синтаксичні моделі, структурно-семантичні особливості згоди/незгоди, комунікативні типи речень.

Статья посвящается изучению типичных синтаксических моделей, используемых в реализации высказываний согласия/несогласия в современном английском языке. Материалом исследования послужили 68 романов американских и британских писателей конца XX ст. – начала XXI ст., на базе которых была осуществлена сплошная выборка, составляющая 3400 единиц. Примеры согласия/несогласия были также заимствованы из компьютеризированных корпусов *British National Corpus (BNC)* и *Corpus of Contemporary American English (COCA)*.

Ключевые слова: синтаксические модели, структурно-семантические особенности согласия/несогласия, коммуникативные типы предложений.

The article is devoted to the research of typical syntactic models, which are used for the realization of agreement/disagreement in modern English. The corpus of agreement/disagreement, which comprises 3400 units, was compiled on the basis of 68 novels of American and British writers of the end of XX – the beginning of the XXI centuries. Samples of agreement/disagreement were also borrowed from the computerized corpora *British National Corpus (BNC)* and *Corpus of Contemporary American English (COCA)*.

Key words: syntactic models, structural-semantic characteristics of agreement/disagreement, communicative types of sentences.

Актуальність цього дослідження визначається загальною спрямованістю лінгвістичних досліджень на розгляд мовних одиниць з погляду їх структурно-семантичних та прагматичних особливостей та функцій у процесі комунікації. Даний аналіз зосереджений на вивченні структурно-семантичних особливостей засобів вираження згоди/незгоди у сучасній англійській мові, а саме дослідженні синтаксичних моделей, що використовуються для позначення згоди/незгоди.

Вивченню засобів вираження згоди/незгоди у сучасній англійській мові присвячені праці таких дослідників як І. М. Рудик [3], Л. Л. Нейленко [2], Н. А. Храмова [4] та Т. П. Щедрина [5]. Однак, досі дослідження не зосереджувались детально на вивченні синтаксичних моделей, що використовуються для позначення згоди/незгоди у сучасній англійській мові, тому сьогодні ця проблема залишається невирішеною.

Структурні особливості мовних засобів вираження згоди/незгоди у сучасній англійській мові сприяють утворенню певних синтаксичних моделей. Їх структурна цілісність ґрунтується на основі семантичних та категоріальних ознак лексичних одиниць, що передають згоду/незгоду. Засобами синтаксичних структур мовець передає своєму співрозмовникові як явища дійсності, так і внутрішні почуття, які переживає в момент комунікації.

Аналіз мовного матеріалу показав, що для вираження згоди/незгоди можуть використовуватися різні комунікативні типи речень: розповідні, питальні, спонукальні, окличні. Висловлення згоди/незгоди можуть бути представлені різними синтаксичними моделями, що відображають типи речень, різні за комунікативною метою та емоційним забарвленням. До найтиповіших моделей вираження згоди/незгоди у сучасній англійській мові належать наступні моделі:

Синтаксичні моделі, що використовуються лише для позначення незгоди:

Модель **That + V be + N**: 'She's too old to join us.' 'That's nonsense.' [6, с. 275] / 'He's not your biological brother.' 'That's, that's just absolutely rubbish.' [10, с. 176]

Модель **N**, яка представлена одночленним номінативним реченням. Ця модель складається з іменника та не має присудка. Наприклад: 'I look stupid in all these clothes.' 'Nonsense, old girl.' [13, с. 204] / 'You don't love me any more,' she said crying. 'Rubbish!' [11, с. 423]

Незгода може виражатися за допомогою модальних конструкцій. За даними великого енциклопедичного словника В.Н. Ярцевої модальність – "це функціонально-семантична категорія, яка виражає різні види відношення висловлювання до дійсності, а також різні види суб'єктивної кваліфікації повідомлення" [1, с. 303]. Ирреальна модальність виражається за допомогою модальних дієслів та умовного способу. Модальні дієслова англійської мови утворюють складну семантичну систему, елементи якої здатні виражати різноманітні відтінки модальності. Згідно з результатами аналізу фактичного матеріалу, модальне дієслово *should* є найбільш уживаним з усіх модальних дієслів для вираження незгоди. Воно виражає суб'єктивну думку мовця стосовно мовленнєвих дій свого співрозмовника.

Модель **(No) + N/Pron + should (shouldn't) + V (+ Pron/N)**: У висловлюваннях зі структурами *should + Indefinite Infinitive* та *should + Continuous Infinitive* заперечна форма модального дієслова *should* слугує для вираження незгоди у формі поради. Наприклад: 'I just wanted to explain him everything that had happened.' 'Such things should be done differently, dear. Thoroughly and with no haste' [15, с. 127]

Висловлювання незгоди з модальним дієсловом *should* + *Perfect Infinitive* виражає необхідність, що стосується минулого. За допомогою даної моделі можна визначити незгоду навіть поза контекстом. Наприклад: 'I said we had no future.' 'No, you shouldn't have said that, Jane.' [14, с. 267]

Модель **N/Pron + might + V (Perfect Infinitive)** У даній моделі модальне дієслово *might* + *Perfect Infinitive* означає, що бажана дія могла бути здійснена, але не здійснилася: 'I didn't want any body to know about these problems.' 'No, You might have told her about it. She's your mum. She would understand you.' [12, с. 155]

Модель **N/Pron + can + Adv + V**: 'New economic reforms are the only way out.' 'I can hardly agree with you about this issue.' [9, с. 431]

Модель **If + Pron + Past Subjunctive II + Pron + Past Conditional**. У загально-семантичному плані підрядне умовне речення є виразником реальної чи ірреальної модальності, тобто умови, за якої відбувається чи могла б відбуватися предметна ситуація, позначується головним реченням. У реченнях зі значенням ірреальної умови обидві ситуації є такими, які не можуть здійснитися, в той час як у реченнях зі значенням реальної умови і умова, і наслідок можуть реалізуватися. : 'I don't believe any thing he says about the accident. He is the only person to blame in this terrible situation.' 'If I were you, I wouldn't judge him so seriously,' he argued. [12, с. 267]

Під час реалізації незгоди мовець відповідно до своїх комунікативних цілей може використовувати спонукальні речення з метою впливу на співрозмовника.

Модель **V + Pron/N**: 'The defence was just not as good as it might have looked at first glance.' 'Cut the crap' [7] / 'But now I can understand why you were lying all the time.' 'No, shut your mouth, let me tell you,' he said angrily [6, с. 318].

Модель **Don't + V/ Don't + V be + Adj**: 'It was he who murdered her, I'm sure.' 'Don't be absurd.' [8, с. 245] / 'But it's really strange, isn't it?' 'Don't tell me that you believe all that nonsense too.' [16]

Питальні речення для вираження незгоди використовуються головню у формі риторичних запитань, що містять у собі твердження або заперечення і не вимагають безпосередньої відповіді співрозмовника. Вони слугують експресивним засобом вираження незгоди у сучасній англійській мові.

Модель **Why on earth/what the devil/(why)what the hell + Aux V + Pron/N + V?** є емотивною структурою-кліше, що має форму питального речення. Висловлюванням такого роду характерна грубість та неввічливість, а іноді можуть свідчити про агресивне налаштування мовця: 'Mike, this is exactly the work you have been dreaming of for solong. You can't miss this chance.' 'Why on earth would I agree to work for you?' [8, с. 98] / 'I've been thinking about all what'd happened. I can't go on hiding the truth.' 'No, I damn well don't know what the hell is going on in that pretty little head of yours, but I'm fast losing patience. [12, с. 137] / 'I think the government must solve the problems like that.' 'But why the hell should disabled people not be given the chance to run things themselves?' [15, с. 298]

Модель **Why/what + Aux V + Pron/N + V?**: 'I couldn't have called you before because of the work, really.' 'Great heavens, woman, what sort of idiot do you take me for?' [7]

Синтаксичні моделі, що використовуються для позначення як згоди, так і незгоди:

Модель **(Yes/No) + Pron + V be + Adj**: 'It is worth briefly discussing the work of this important unit.' 'Yes, you're absolutely right.' [8, с. 11] / 'It is fabulous, isn't it?' 'Yes, it's brilliant.' [11, с. 217] / 'You didn't even want to discuss the matter.' 'No, you're wrong' [6, с. 93]

Модель **Yes/No + Pron + V be**: 'It's wonderful.' 'Yes, it is.' [13, с. 46] / 'It was so lovely, wasn't it?' 'No, it wasn't.' [8, с. 114]

Модель **(Yes/No) + Pron + V+ (Prep + N/Pron)**: 'I mean in retrospect, looking back on it, it seems crazy to me.' 'Yes, I totally agree with you, it does seem crazy.' [10, с. 55] / 'I disagree,' he said softly. [13, с. 161]

Модель **(Yes/No) + Adv (not)**: 'Would you like to join us?' 'Yes, certainly.' [8, с. 110] / 'Are you staying here for the whole summer?' 'No, of course not,' I said pityingly. [15, с. 258] / 'They say we all have to come in for the meeting on Saturday.' 'Whatever.' [7] / 'I'll join you tomorrow.' 'All right.' [11, с. 57]

Окличні речення слугують для експресивного вираження як згоди, так і незгоди.

Модель **What + N!**: 'I'm going to Switzerland for two weeks and I'm taking your mother with me.' 'What a great idea!' [6, с. 82] / 'Such an interpretation places the propagandists, as it were, outside the thoughtworld of those they addressed.' 'What a nonsense!' she muttered darkly. [7]

Модель **How + dare + Pron + (V)!** є важливим емотивним індикатором та здебільшого підкреслює інтенсивність прояву незгоди. У даній моделі можна простежити часткову інверсію: 'Your husband is a liar.' 'How dare you! Constance wanted to shout, 'How dare you touch my husband?' 'How dare you say such a wicked thing?' [15, с. 231]

Аналіз синтаксичних засобів вираження згоди/незгоди у сучасній англійській мові демонструє широке варіювання структурно-семантичних моделей. У результаті проведеного дослідження було виявлено 5 спільних синтаксичних моделей, які використовуються для позначення згоди і незгоди, а також 10 синтаксичних моделей, які використовуються виключно для позначення незгоди. Таким чином вираження незгоди в синтаксичному плані характеризується більшою різноманітністю форм. Очевидно, мовці намагаються виражати свою незгоду різними шляхами, у той час як згоду вони виражають більш одноманітним способом.

В результаті дослідження було встановлено, що частотність використання синтаксичних моделей висловлювань згоди/незгоди у сучасній англійській мові різна. Однак з поміж розглянутих синтаксичних моделей, що позначають незгоду (див. Таблицю 1.), найчастіше зустрічаються такі синтаксичні моделі: **That + Vbe + N** (11,8 %), **N** (12,2%). Дещо рідше зустрічаються моделі: **V + Pron/N** (9,8 %), **(No) + Adv (not)** (9,2 %), **No + Pron + V be** (9,0 %), **Don't + V/ Don't + V be + Adj** (8,1 %), **Why/what + Aux V + Pron/N + V?** (8,6 %). Найрідше зустрічаються наступні синтаксичні моделі: **Pron + might + V (Perfect Infinitive)** (1,2 %), **Pron + can + Adv + V** (1,5%), **Why on earth/what the devil/ (why)what the hell + Aux V + Pron/N + V?** (1,9 %). При аналізі синтаксичних моделей, що позначають згоду було встановлено, що показники найбільшої частотності притаманні двом синтаксичним моделям: **Yes + Pron + Vbe** (28,3 %) та **(Yes) + Adv** (30,8 %), в той час як найнижчі показники частотності використання властиві моделям **(Yes) + Pron + V + (Prep + N/Pron)** (10,7%) та **What+N!** (12,6 %) (див. Таблицю 2.).

Таблиця 1.
Синтаксичні моделі висловлювань незгоди

Синтаксичні моделі висловлювань незгоди	Частотність використання	
	абсол. к-ть	відн. к-ть
1. That + V be + N	51	11,8
2. N	53	12,2
3. (No) + N/Pron + should (shouldn't) + V (+ Pron/N)	17	4,0
4. N/Pron + might + V (Perfect Infinitive)	5	1,2
5. N/Pron + can + Adv + V	7	1,5
6. If + Pron + Past Subjunctive II + Pron + Past Conditional	9	2,1
7. V + Pron/N	42	9,8
8. Don't + V/ Don't + V be + Adj	35	8,1
9. Why on earth/what the devil/ (why)what the hell + Aux V + Pron/N +V?	8	1,9
10. Why/what + Aux V + Pron/N + V?	37	8,6
11. (No) + Pron + V be + Adj	32	7,4
12. No + Pron + V be	39	9,0
13. (No) + Pron + V + (Prep + N/Pron)	24	5,5
14. (No) + Adv (not)	40	9,2
15. What+N!	24	5,5
16. How + dare +Pron + (V)!	10	2,2
Разом	433	100

Таблиця 2.
Синтаксичні моделі висловлювань згоди

Синтаксичні моделі висловлювань згоди	Частотність використання	
	абсол. к-ть	відн. к-ть
1. (Yes) + Pron + Vbe + Adj	138	17,6
2. Yes + Pron + V be	221	28,3
3. (Yes) + Pron + V + (Prep + N/Pron)	84	10,7
4. (Yes) + Adv	241	30,8
5. What+N!	98	12,6
Разом	782	100

Література:

1. Большой энциклопедический словарь. Языкознание. / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : “Большая Российская Энциклопедия”, 1998. – 687с.
2. Нейленко Л. Л. Семантико-прагматические свойства высказываний со значением согласия (на материале английского диалога): автореф. дис. канд. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Л. Л. Нейленко. – Пятигорск, 2004. – 16 с.
3. Рудик І. М. Комунікативно-прагматичні типи висловлювань зі значенням згоди/незгоди в сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / І. М. Рудик – Харків, 2000. – 16 с.
4. Храмова Н. А. Глаголы одобрения и согласия в английском языке (Семантический, синтагматический, морфологический аспекты) : Дис. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Н. А. Храмова. – Санкт-Петербург, 2003. – 188 с.
5. Щедрина Т. П. Функционально-семантическое поле “согласие” в современном английском языке: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Т. П. Щедрина. – Одесса, 1984. – 16 с.
6. Blake J. Triumph in Arms / J. Blake. – Great Britain, 2010. – 373 p.
7. British National Corpus (BNC) [Electronic resource] // British National Corpus (BNC). – Mode of access : <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>
8. Camerson S. A Useful Affair / S. Camerson. – Great Britain, 2005. – 394 p.
9. Clayton V. A Girl's Guide to Kissing Frogs / V. Clayton. – Great Britain, 2007. – 598 p.
10. Greeley A. Irish Mist / A. Greeley. – New York, 1999. – 317 p.
11. Heller M. Tainted Lives / M. Heller. – Great Britain, 2004. – 532 p.
12. Hunniford G. Next to You / G. Hunniford. – London, 2006. – 349 p.
13. McNab A. Aggressor / A. McNab. – London, 2005. – 395 p.
14. Page L. No Going Back / L. Page. – Great Britain, 2004. – 441 p.
15. Stock J. Dead Spy Running / J. Stock. – Blue Door, London, 2009. – 373 p.
16. The Corpus of Contemporary American English (COCA) [Electronic resource] // The Corpus of Contemporary American English (COCA). – Mode of access : <http://www.americancorpus.org/>

Ищенко Н. Г.,

Национальный технический университет Украины, г. Киев

ОБРАЗНОСТЬ КАК КОМПОНЕНТ КОННОТАЦИИ

У статті розглядається образність як компонент конотації, суміжні з нею категорії: експресивність, емоційність та оціненість, представлені образні засоби, такі як: метафора, алегорія, метонімія, синекдоха та перифраза.
Ключові слова: образність, конотація, метафора, метонімія, синекдоха.

В статье рассматривается образность как компонент коннотации, смежные с ней категории: экспрессивность, эмоциональность и оценочность, представлены образные средства, такие как: метафора, аллегория, метонимия, синекдоха, перифраза.

Ключевые слова: образность, коннотация, метафора, метонимия, синекдоха.

The article deals with the figuration as a component of the connotation and its adjacent categories: expressivity, emotionality and estimation. Figurative means: metaphor, allegory, metonymy and paraphrase are presented in this article.
Key words: figuration, connotation, metaphor, metonymy, allegory.

Компонент “образность” не всеми учеными признается как однопорядковый с компонентами “эмоциональность”, “экспрессивность”, “оценочность”. Такое отношение к образности проистекает, прежде всего, из убеждения, что данный компонент не связан с отражением каких-либо реальных явлений объективного или субъективного характера. Это скорее особый способ представления информации, когда в ней содержится скрытое сравнение, оживляющее наше представление о тех или иных явлениях. Примерами могут быть сложные слова с яркой внутренней формой: *Weltschlaf*, *Maulwurfmethode* или вторичные значения метафорического характера типа *Schwein*, *Esel*, *brüllen*, с грубым оттенком и употребленные по отношению к человеку.

Образность является одним из компонентов коннотации (наряду с эмоциональной оценкой и интенсивностью), порождает экспрессию и поэтому рассматривается в тесной связи с экспрессивностью, которая появляется в речи за счет экспрессивных средств языка. Образность, заложенная в семантике слова, может соотноситься и с категорией оценки: “Образность и оценка не тождественны, но совместимы, особенно на уровне производных значений. Образность, так же как оценочность, не столько сознание, сколько существенный признак самого значения, способ представления значения. В отличие от оценочности образность – категория отражательная” [3, с. 67-68]. С позиций формирования языка образ имеет гносеологическую природу, а в художественном произведении образу присущи прагматические свойства, так как здесь он выступает как средство воздействия на читателя.

Основным средством придания слову образности является употребление его в переносном значении. Легче всего образность слова обнаруживается при окказиональном употреблении, например: *Mundfeuer*. Важнейшими чертами образности в слове являются зрительность (“картинность”) и сравнительная недолговечность. Исходя из связи образности и оценки, выделяются три группы слов. К первой группе относятся слова оценочные, но не образные: *ein guter, schlechter, grober Mann*, ко второй – образные слова, не содержащие в себе положительной или отрицательной характеристик: *Stiefmutter*, *das Herz ausschütten*, *Koordinaten* в значении ‘адрес, местопребывание’. Третья группа слов – это слова, совмещающие в себе образность и оценку: *Küche* ‘в значении скрытой, закулисной стороны какой-либо деятельности’, *ein schlapper Mann* – ‘тюфяк’ о вялом, нерасторопном, безвольном человеке.

Слова “образность” и “образный” используются в стилистике в разных значениях. Образность в широком смысле с позиций языка понимается как живость, наглядность, красочность изображения, является неотъемлемым признаком всякого вида искусства, образность речи – частное ее проявление. Стилистика рассматривает образность речи как особую стилевую черту, которая дает наиболее полное представление о художественном тексте. Попадая в художественный контекст, слово включается в сложную образную систему, которая выполняет эстетическую функцию и реализуется множеством образных средств. Более узкое понимание образности речи основано на использовании слов в переносном значении, которые в результате переноса изменяют или модифицируют основное значение, получая образное значение. В художественном контексте слова с переносным значением в какой-то степени теряют свою номинативную функцию и приобретают яркую экспрессивно-образную окраску.

Изучение образного значения слова направлено на выявление лексических приемов, придающих ему речевому контексту эстетико-художественное значение. К средствам словесной образности относятся прежде всего тропы: метафору, метонимию, синекдоху, олицетворение, образное сравнение, эпитет, гиперболу, а также синтаксико-поэтические фигуры: анафору, эпифору и другие.

Тропы – явление лексико-семантическое и стилистическое, это разные случаи употребления слова в переносном значении, но, как известно, не всякое переносное значение является для языкового сознания образным: *der Bergsattel*. Выступая как тропы, обыкновенные слова могут приобрести большую выразительную силу и используются лишь при описании необычных, исключительных предметов, ярких реалистических картин. Для стилистической оценки тропов важна не их условная “красивость”, а органичность в тексте, соотносимая с содержанием произведения, эстетическими задачами автора.

Одно из самых распространенных лексико-стилистических средств является метафора, перенос названия с одного предмета на другой на основании их сходства. Такое семантическое явление; вызванное наложением на прямое значение слова добавочного смысла, может стать главным в контексте художественного произведения. При этом прямое значение слова служит только основой для переноса значения.

В основе метафоризации лежит сходство самых различных признаков предметов: цвета, формы, положения в пространстве и времени. Метафорический перенос названия происходит также в результате развития значения слова, когда в системе значений у слова появляется новое, номинативное производное значение на базе основного: *Bügel*, *Stiel*. Однако эти языковые метафоры принципиально отличаются от поэтических.

В стилистике необходимо разграничивать языковые метафоры от индивидуально-авторских, которые обусловлены художественно конкретной речевой ситуацией. Индивидуально-авторские метафоры очень выразительны, источники их создания неисчерпаемы, как неограниченны возможности выявления сходства различных признаков, действий, состояний. Частое употребление метафор влечет за собой нанизывание новых метафор, связанных по смыслу с первой; в результате этого метафорическое значение расширяется. Развернутые метафоры привлекают особое внимание как яркий стилистический прием образной речи.

Стилистическим средством образности является метафора широкого употребления, можно сказать, с заранее готовой образностью, однако не утратившая свежести: *der goldene Herbst, heisse Zeit*. И лексическая, и стилистическая метафора является одним из основных признаков образного средства, характерного прежде всего для поэтической речи. Для создания неповторимой метафоры необходимо образное восприятие мира и особый талант.

Один из тропов, которые широко употребляются не только в художественной речи, но и публицистической является **олицетворение**, т.е. наделение неодушевленных предметов признаками и свойствами человека: *die Erde schläft*. Олицетворение – одно из важнейших средствообразности, которым пользуются при описании явлений природы, окружающих человека вещей.

Распространенным средством олицетворения является **персонификация**, при которой предметы наделяются не частными признаками человека, а обретают реальный человеческий облик: *der lachende und blühende Gebirgsbach*.

Отвлеченные конкретные художественные образы выражаются **метафоричной аллегорией**: *der junge Herr Frühling, Frau Sorge*.

Слово, образно определяющее предмет или действие, подчеркивающее характерное их свойство, выполняющее эстетическую функцию, употребительное в художественной речи является эпитетом, который нередко бывает метафорическим: *der fröhliche Strahl*. Эпитеты широко используются в публицистической речи, что обусловлено экспрессивной функцией публицистики: *helle Zukunft*.

Перенос названия с одного предмета на другой на основесмежности трактуется **метонимией**. Метонимию часто рассматривают как разновидность метафоры, однако между ними есть существенное отличие: при метафорическом переносе сопоставляемые предметы должны быть обязательно похожи, а при метонимии нет; метафору легко переделать в сравнение, метонимия этого не допускает. При метонимии предметы, объединяемые названием, логически связаны. Возможны самые различные смежности: название места употребляется для обозначения людей, которые там находятся: *die ganze Universität kam zum Jubiläum*; имя автора заменяет предмет, лицо: *Eine leserliche Hand schreiben – gute Handschrift haben*.

Синекдоха – разновидность метонимии, основанная на переносе значения с одного явления на другое по признаку количественного отношения между ними: *Die Menge zählte Tausend Köpfe*.

Перифраза – оборот, состоящий в замене названия предмета или явления описанием его существенных признаков или указанием на его характерные черты, широко используется помимо художественной, в публицистической речи: *Felderkönigin*.

При изучении тропов выявляются две контрастные формы выражения – речь художественная и нехудожественная, которые могут взаимодействовать. Образность заимствуется, качественно преобразуется, приспособляется к другим типам речи: например, в художественной прозе, в поэзии тропы служат для создания образа, в разговорной речи они непосредственно выражают эмоции говорящего.

Из функциональных стилей наиболее открыт для тропов публицистический стиль, в котором слово часто выполняет информативную и воздействующую функции. Однако цель метафоризации, например, в газетном языке, выражается не в индивидуальном видении мира и поэтическом самовыражении, а в том, чтобы довести до массового читателя объективную, всестороннюю и даже специфическую информацию. При этом метафора соответствует некоторым требованиям. Она не должна быть надуманной, неестественной, она должна отвечать закономерностям языка. Метафора имеет свойство быстро стираться от частого употребления и превращаться в штамп, стандарт. Именно такой процесс наблюдается в газетной речи, когда свежая, соотносимая с реальностью метафора становится шаблоном и теряет свою былую образность: *grüne Strasse, hohe Grenzen* или терминологизируется: *schwarzes Gold*. Элементы образной речи могут использоваться и в научном стиле, важнейшей отличительной чертой которого является однозначное выражение мысли языковыми средствами, что на лексическом уровне означает употребление принципиальных слов-понятий. И все же это не значит, что в научной речи нельзя встретить или употребить лексическую метафору, она встречается очень редко и притом в основном в публицистических или “популяризирующих” частях научного текста. Метафоры могут быть обязательны, иметь случайный, несистемный характер, узко контекстное значение и ощущаться как не собственно стилевые средства. В научном стиле наблюдается специфически рациональный подход к образной речи, и в этих условиях тропы перестают нести на себе отпечаток индивидуального употребления и метафорического средства научной прозы. В то же время отмечается постепенная формализация всех элементов, в том числе и эмоционально-оценочных, что приводит к стилистической нейтрализации тропов. Это касается, в первую очередь, терминов, которые нередко приходят в язык науки как метафоры: *Augenlinse*. По мере утверждения того или иного качества термина, с закреплением его нового, научно-понятийного значения, происходит нейтрализация метафоры, т.е. исчезновение ее образного значения, и завершение процесса терминологизации.

В официально-деловом стиле, представленном в реальной деловой сфере, обращение к тропам исключено. Лакоичность, точность и конкретность при описании событий в официально-деловой речи требует прямых значений и не допускает метафоричности. Объективность изложения, отсутствие эмоциональности – важнейшие отличительные черты делового стиля. Однако внимательное изучение разнообразных жанров этого стиля в различные временные периоды показывает, что и ему не чуждо использование экспрессивных языковых средств, в том числе тропов. Официально-деловой стиль качественно изменялся на протяжении своего исторического развития, под влиянием общественных событий варьировалась и экспрессивная окрашенность используемых в нем языковых средств жанров

общегосударственного масштаба (декретов, деклараций) в периоды особенно значительных социальных потрясений. Эти изменения сопровождались формированием как бы синтетического вида деловой речи, соединяющей в себе административную и художественно-публицистическую струю и имеющей торжественный, патетический характер.

Со временем язык официально-делового стиля обновился, отошла в прошлое оценочная лексика и патетика устаревших государственных документов, уступив место нейтрально-деловому стилю, современным деловым документам, основными определениями которых являются: ясность, конкретность изложения, отсутствие эмоционально-оценочных элементов. И все же обращение к тропам в них иногда оправдано и в наши дни. Современный деловой стиль не исключает разнообразия жанров. Некоторые из них испытывают влияние публицистических текстов и обуславливают употребление эмоционально-экспрессивной лексики, фразеологии и, наконец, различных тропов. Так, в дипломатических документах нередко можно встретить метафоры, метонимы и их разновидности. Это убеждает в том, что лексические образные средства могут быть отражением публицистических видов официально-деловых документов, в этом случае обращение к тропам не только не противопоказано, но и стилистически обосновано.

Таким образом, использование тропов практически возможно во всех функциональных стилях, обращение к экспрессивным языковым средствам мотивировано содержанием высказывания. Однако характер средств в различных условиях их употребления неодинаков: те или иные элементы образности, попадая из одних функциональных стилей в другие, воспринимают их особенности, не нарушая при этом общих закономерностей того или иного стиля.

Рассматривая образность как компонент коннотации наравне и в связи с эмоциональностью, образностью и экспрессией, считаем, что образность, прежде всего, связана с экспрессией: конечная цель обеих категорий – выразительность.

Эмоциональность и оценочность могут занимать различное положение в структуре лексического значения слова: входить в его понятийное смысловое ядро, и в этом случае мы имеем дело со словами, обозначающими эмоции и оценки: *Liebe-Hass, gut-schlecht*, или представлять “несущественные, но устойчивые признаки выражаемого им понятия, которые воплощают принятую в данном языковом коллективе оценку соответствующего предмета или факта действительности” [1]. В структуру оценочных лексем включен эмотивный компонент: эмоционально-оценочная лексика, таким образом, обозначает оценку объекта, которая сопровождается эмоциональным переживанием. В настоящее время в лингвистике уделяют большое внимание роли эмоционально-оценочной лексики в структуре художественного произведения. Художественный текст полифункционален. В нем эстетическая функция наслаивается на целый ряд других – коммуникативную, экспрессивную, прагматическую, эмотивную, но не заменяет, а напротив, усиливает их. Язык художественного текста живет по своим собственным законам, отличным от жизни естественного языка, он имеет особые механизмы порождения художественных смыслов. Слово в художественном тексте, благодаря особым условиям функционирования, семантически преобразуется, включает в себя дополнительный смысл. Игра прямого и переносного значения порождает и эстетический, и экспрессивный, и образный эффекты художественного текста, делает этот текст образным и выразительным. Любой текст потенциально способен оказывать определенное воздействие на сознание и поведение читателя, так как именно экспрессивность содействует цели речевого сообщения, обеспечивая воздействие текста на реципиента. Количество экспрессивных образных средств в тексте еще не определяет экспрессивный эффект восприятия текста, а лишь повышает вероятность его возникновения. Более того, помимо специальных языковых средств, а именно эмотивных, образных, стилистически маркированных, экспрессивной может оказаться любая нейтральная единица языка в зависимости от целей автора, от коммуникативной ситуации. Эмотивный текст, благодаря особенностям своей семантики, способен полностью редуцировать логико-предметное значение слова, нейтрального в эмоциональном плане, и осознать его как контекстуальный эмотив или даже аффектив. Источники порождения эмотивности текста разнообразны и не всегда понимаются одинаково. Во-первых, основным источником эмотивности текста являются собственно эмотивные языковые средства, эмотивные ситуации. Способы манифестации эмотивных ситуаций в художественном тексте разнообразны: “от свернутых (семный конкретизатор, слово) и минимально развернутых (словосочетание, предложение) до максимально развернутых (фрагмент текста, текст)”. Во-вторых, основываясь на коммуникативном подходе, важнейшим источником эмотивности текста является его содержание. “Содержание текста является потенциально эмотиогенным, потому что всегда найдется реципиент, для которого оно окажется лично значимым. Эмотиогенность содержания текста – это, в конечном счете, эмотиогенность фрагментов мира, отраженных в тексте” [2, с. 169-194].

Таким образом, эмотивность есть лингвистическая категория, актуализирующаяся посредством художественного слова в любом отрезке текста. Эмотивное пространство текста представлено двумя уровнями – уровнем персонажа и уровнем его создателя-автора: “целостное эмотивное содержание предполагает обязательную интерпретацию мира человеческих эмоций (уровень персонажа) и оценку этого мира с позиции автора с целью воздействия на этот мир, его преобразования [2, с. 167]. В структуре образов персонажей и всего текста обнаруживается многообразие эмотивных смыслов и образных черт. Совокупность эмоций и образов в тексте – своеобразное динамическое “множество, изменяющееся по мере развития сюжет и отражающее внутренний мир персонажа в различных обстоятельствах [2, с. 67]”. При этом в эмоциональной сфере каждого персонажа выделяется “эмоциональная доминанта” – преобладание какого-то эмоционального состояния, свойства, которые могут стать источником образности всего текста.

Литература:

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды. – 2-е изд. / Апресян Юрий Дмитриевич. – М. : Языки русской культуры. – Т. 1, 1995.
2. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного произведения / Бабенко Лидия Григорьевна. – Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2000. – С. 165-180.
3. Харченко В. К. Разграничение оценочности, образности, экспрессии и эмоциональности в семантике слова / Харченко Валентина Константиновна. – РЯШ, 1976, № 3. – С. 67-68.
4. Riesel E., Schendels E. Deutsche Stilistik. – М. : Verlag “Hochschule”, 1975. – S. 212-223.

Калиновська І. М.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

Процик М. М.,

Новороздільський політехнічний коледж, м. Новий Розділ

АБРЕВІАЦІЯ ЯК ПРОЯВ МОВНОЇ ЕКОНОМІЇ

У сучасній англійській мові помітною є тенденція до мовної економії, котра насамперед пов'язана як із збільшенням кількості інформації, так і з прагненням до усунення інформаційної надлишковості. У статті йдеться про аббревіацію як один із проявів мовної економії.

Ключові слова: аббревіація, скорочення, мовна економія, тенденція.

В современном английском языке заметной является тенденция к языковой экономии, которая связана как с возрастанием количества информации, так и со стремлением к устранению информационной избыточности. В статье речь идет об аббревиации как одном из проявлений языковой экономии.

Ключевые слова: аббревиация, сокращение, языковая экономия, тенденция.

One can notice in Modern English the tendency towards language economy which is connected with both information amount increasing and striving for information abundance removing. The article deals with abbreviation as a manifestation of language economy.

Key words: abbreviation, shortening, language economy, tendency.

Мову часто порівнюють із живим організмом, адже вона постійно перебуває у процесі розвитку, який відповідає певним законам, тенденціям тощо. У сучасній англійській мові лінгвісти звертають увагу на тенденцію до мовної економії, котра пов'язана насамперед зі збільшенням кількості інформації й з прискоренням життєвого ритму, з одного боку, та з прагненням звести до мінімуму розумову та фізичну діяльність мовця, з іншого боку. "Із широкого розмаїття мовних засобів літературна мова відбирає такі, які відповідають потребі масової адресованості: засоби, котрі володіють можливостями експресивного й наочного впливу, і в той же час, є максимально лаконічними, економними" [5, с. 72].

Тенденцію до мовної економії виявлено лінгвістами давно. Вивченням цієї проблеми займалися ще у 80-х роках XIX століття такі видатні мовознавці, як Бодуен де Куртене, Генрі Суїт, Отто Есперсен тощо. Але, основні положення мовної економії виявлені ще у працях Арістотеля, за словами котрого при бажанні говорити стисло треба прагнути вживати ім'я замість поняття [9].

Можна сприймати мовну економію як основний закон розвитку мови, визнавати її як одну з найвпливовіших рушійних сил в еволюції мови, або, можна відводити їй менш вагоме місце, проте, немає таких лінгвістів, котрі б відмовлялися визнати її роль у функціонуванні мови та погодитися з тим, що мовна економія – це не лише відмова від невиправданих повторень, але й скорочення малоінформативних сегментів, які не змінюють загальний зміст висловлювання.

Прагматика сучасного суспільства та природне прагнення до усунення інформаційної надлишковості зумовили тенденцію до всеактивнішого вживання скорочених форм, які економно, з мінімальним використанням мовних засобів, у скомпресованому вигляді повідомляють розгорнуту інформацію.

Актуальність й перспективність вивчення аббревіації підкреслюється також й тим, що вона належить до найбільш продуктивних способів творення слів у сучасній англійській мові, є важливим джерелом її поповнення [4], та свідчить про високу частотність, популярність вживання та складність структури певного слова чи словосполучення [8]. Цей процес потребує ретельного вивчення, власне аббревіації як одному з проявів мовної економії й присвячена ця стаття.

Важливою для розуміння суті й закономірностей функціонування аббревіацій в мові є проблема їхнього походження. Зазвичай, "закон економії мовних засобів" та "принцип якнайменшого зусилля" й пояснюють процес виникнення аббревіації [7].

Абревіація також пов'язана з комунікативною функцією мови і забезпечує потреби спілкування як завдяки економії зусиль, так і за рахунок конденсації інформації в комунікативних цілях, за рахунок підвищення інформаційної цінності певних елементів формального мовного матеріалу [3].

На процес утворення й вживання аббревіації впливають також і певні особливості мови, насамперед її лінійність, адже в мовленнєвому потоці всі елементи (за винятком деяких, наприклад, інтонації) слідує один за одним у певній послідовності. Лінійність мови обмежує комунікативні можливості мови та мовця.

Важливими аспектами для розуміння проблем аббревіації є велика надмірність мови та нерівномірний розподіл інформації. Деякі елементи мовного потоку не несуть нової інформації, а лише дублюють її. Опущення таких елементів не впливає на розуміння змісту висловлювання. Отже, для підвищення комунікативних особливостей мови оптимальним є опущення деяких елементів у лінійному потоці мови, не зменшуючи інформаційної цінності висловлювання. Слід зауважити, що мовна економія проявляється не лише аббревіацією, а, наприклад, широким вживанням займенників, допоміжних дієслів, іменникових фраз тощо.

Таким чином, суть процесу аббревіації полягає у забезпеченні передачі максимальної кількості інформації при мінімальному використанні мовних засобів для підвищення ефективності комунікативної функції мови.

Абревіація охоплює широке коло мовних явищ, включаючи еліпси, "телескопічні" слова і т. д. [2], які не завжди відносять до скорочень, хоча насправді вони виконують ту ж функцію, що і "традиційні" скорочення (аббревіатури, усікання), – зменшення формального мовного матеріалу (звукового або графічного) для передачі певного смислового змісту.

В англійській мовній системі перевагу віддають використанню й утворенню іменників порівняно з дієсловами. Людина прагне до скорочення числа форм, і потенціал англійського іменника дозволяє це здійснити [1]. Переважна кількість аббревіацій сучасної англійської мови – це іменники та прикметники, причому прикметники зустрічаються значно рідше [3].

Скорочення в усному мовленні завжди співвідносяться з повними формами, наприклад: *doc* – *doctor*, *prof* – *professor*, *sis* – *sister*. Відрізняє їх лише синтаксичне та емоційне забарвлення, яке зростає в усній мові. Співвіднесеність між скороченою і повною формою може порушуватися лише в деяких випадках [6]: *doc*, наприклад, може означати й *лікаря* (звідки, власне, походить), і *вчений ступінь доктора наук* (спостерігається полісемія внаслідок збігу морфологічних форм).

Нові утворення здатні набувати граматичних категорій: вживатися у множині – *profs*, *docs*, мати присвійний відмінок – *prof's explanation*, *dad's chair*. У більшості випадків скорочена форма корелюється з відповідною повною формою, і мовець легко знаходить втрачену частину, наприклад: *maths* – *mathematics*, *exam* – *examination*, *Tom* – *Thomas*. У цих випадках відповідні форми – не синоніми, а варіанти одного слова.

Наявність надзвичайно великої кількості скорочених лексичних одиниць різного роду є однією з характерних рис сучасної англійської лексики. Аббревіації широко поширені як в усній мові, так і в різних письмових документах. В окремих документах в нескороченій формі даються тільки власні імена, включаючи географічні назви. Аббревіація існує в мові об'єктивно, а будь-який об'єктивний процес не може не мати своїх закономірностей. Тому, перспективним вбачається дослідження закономірностей утворення і розвитку скорочень, їх місця в системі мови.

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що процес аббревіації у сучасній англійській мові досить активний, і кількість скорочених форм постійно зростає. Вони сприяють сконденсованості, семантичній насиченості мовлення та є однією з форм компресії на лексичному рівні. Цей процес зумовлений прагненням до швидкого усунення інформаційної надлишковості та тенденцією до мовної економії, і цьому сприяє аналітичний характер побудови сучасної англійської мови.

Література:

1. Антрушина Г. Б., Лексикология английского языка / Г. Б. Антрушина, О. В. Афанасьева, Н. Н. Морозова. – М., 2001. – 130 с.
2. Гармаш О. Л. Телескопія як спосіб утворення нових лексичних одиниць англійської мови та джерело утворення нових словотворчих елементів / О. Л. Гармаш // Вісник Запорізь. держ. ун-ту. – Серія Філол. науки. – 2003. – № 2. – С. 50-55.
3. Гончаров Б. А. К вопросу о типологии и переводе сокращений в англоязычной научно-технической литературе / Б. А. Гончаров // Теория и практика перевода. – К., 2003. – Вып. 17. – С. 143–151.
4. Зацний Ю. А. Сучасний англійськомовний світ і збагачення словникового складу / Ю. А. Зацний. – Л. : ПАІС, 2007. – 228 с.
5. Левицький А. Е. Функціональні зміни в системі номінативних одиниць сучасної англійської мови : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 / А. Е. Левицький. – Київ. держ. лінгв. ун-т., 1999. – 396 с.
6. Луценко Н. А. Аббревіатурні англійські запозичення в сучасній українській мові / Н. А. Луценко // Матеріали Міжнар. науково-практ. конф. “Динаміка наукових досліджень”. – Том 13. Філологія. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2002. – С. 93-95.
7. Микульчик Р. П. Сучасні українські аббревіатури: перспективи і стан дослідження / Р. П. Микульчик // Вісник Нац. ун-ту “Львів. політехніка”. – 2005. – № 538. Проблеми української термінології. – С. 12-15.
8. Смирницький А. И. Лексикология английского языка / А. И. Смирницький. – М., 1988. – 174 с.
9. Фреденберг О. М. Антические теории языка и стиля / О. М. Фреденберг. – М., 1993. – 326 с.

Киричук Л. М.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

МАНІПУЛЯТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІМПЛІЦИТНОЇ ОЦІНКИ В РЕКЛАМІ

У статті аналізуються деякі способи вираження імпліцитної оцінки, що функціонують як маніпулятивні одиниці рекламного тексту. Визначаються фактори (екстра- та інтралінгвістичні), що зумовлюють появу оцінної семи.
Ключові слова: рекламний текст, імпліцитне, оцінка, маніпуляція.

В статье анализируются некоторые способы выражения имплицитной оценки, которые функционируют как манипуляционные единицы рекламного текста. Определяются факторы (экстра- и интралингвистические), которые обуславливают появление оценной семы.

Ключевые слова: рекламный текст, имплицитное, оценка, манипуляция.

A few ways of expression of implicit evaluation functioning as manipulative units in the advertising text are analyzed in the paper. The factors (extra- and intralinguistic) which condition the appearance of the evaluation sema are indicated.

Key words: advertising text, implicit evaluation, manipulation.

В останні десятиліття рекламний текст (РТ) як засіб впливу на свідомість індивіда перебуває у полі постійної уваги науковців – представників різноманітних дисциплін – соціології, антропології, культурології, маркетингу, тощо. Зокрема, лінгвісти досліджують особливості функціонування мовних одиниць в РТ, соціо- та психолінгвістичну специфіку реклами.

Однак, незважаючи на те, що мовні проблеми РТ досліджуються достатньо докладно, все ж поза увагою лінгвістів залишається детальний аналіз окремих категоріальних компонентів РТ як засобів здійснення маніпулятивного впливу, вивчення яких дає змогу пояснити як особливості комунікативно-прагматичної організації РТ, так і описати механізми маніпуляції масовою свідомістю в цілому.

Незаперечним є той факт, що одним із засобів маніпуляції в РТ є категорія оцінки [2]. Проте питання особливостей функціонування оцінки як маніпулеми залишається відкритим.

Представлене дослідження зосереджується на вивченні семантичних типів оцінки у структурі РТ з метою виявлення прагматичних компонентів маніпулятивного впливу.

Ми виходимо з того, що категорія оцінки, поряд з іншими соціально-психологічними аспектами пізнання, входить у ментально-мовленнєву репрезентацію дійсності, причому може варіюватись у плані форми, змісту та функції залежно від особливостей соціально-мовленнєвих ситуацій, в яких здійснюється акт оцінки. Саме специфіка сфери рекламного спілкування, функції та завдання РТ визначають домінуюче положення оцінки у його концептуальній репрезентації.

Аксіологічне призначення РТ полягає у тому, що, базуючись на існуючій системі цінностей комунікантів, він має за мету модифікувати цю систему шляхом акцентування оцінки фрагментів рекламного об'єкта (його якостей, способів використання тощо), представляючи їх як здатних задовольнити матеріальні і духовні потреби потенційного споживача. Це досягається інформуванням про предметну ситуацію, оцінку якої необхідно внести у свідомість аудиторії. Для того, щоб прогнозувати поведінкові реакції і спрямовувати діяльність аудиторії в певній окресленій схемі, мовець здійснює маніпуляцію ядерними і периферійними цінностями цієї аудиторії. Під вербальною маніпуляцією ми розуміємо подачу вибіркового фактів про об'єкт, правдивих, реально існуючих, проте, при замовчуванні інших, протилежного характеру, коли сам вибір фактів передбачає визначену автором певну інтерпретацію.

Свідоме і цілеспрямоване використання мови відрізняє вербальну маніпуляцію від вербальної аргументації у риторичі, коли опонента переконують словом за допомогою логічних міркувань, а також від інших видів маніпулювання – соціального, психологічного. Головною ж ознакою вербальної маніпуляції є вибір з великого арсеналу мовних засобів саме тих, які мають вигідні з точки зору маніпулятора відтінки значень, викликають певні асоціації, представляють ситуацію у вигідному для адресанта світлі.

Є підстави вважати РТ маніпулятивним рекламним актом, виходячи з трактування останнього як висловлювання такого типу, коли мовець, повідомляючи про щось, бажає досягнути мети, яка не виражена вербально. В РТ прагматична інтенція адресанта, що полягає у комерційній реалізації рекламного об'єкта, є прихованою, завуальованою. Вона замінюється важливим для адресата мотивом [3] – виглядати гарно, харчуватись поживно, відпочивати зручно, готувати швидко, їздити автомашиною безпечно тощо. Очевидно, вибір рекламодавцем ракурсу портретування об'єкта визначається апелюючим, мотивуючим потенціалом фактів про нього. А тому, мотивування передбачає кваліфікацію об'єкта за різними якостями, яка здійснюється на основі формули “Це – добре (гарно, корисно, зручно, приємно, безпечно, надійно тощо) для вас”. На цій підставі можна вважати, що рекламне інформування є типом вербальної маніпуляції, що базується на варіюванні форм категорії оцінки.

Мотивуюча формула “Це – добре для вас” може бути виражена в РТ експліцитно – власне оцінними, емоційно-оцінними і дескриптивно-оцінними засобами та імпліцитно – засобами оказіональної і віртуальної оцінок. Враховуючи, що маніпуляція – це демонстрація відсутності наміру чинити будь-який вплив [1], імпліцитне оцінювання слід вважати ефективним засобом маніпуляції.

Ми дотримуємось точки зору про те, що імпліцитним вираженням якогось значення є такий випадок, коли, незважаючи на відсутність формальної ознаки цього значення, воно таки впливає у нашій свідомості. Відомо, що імпліцитне / експліцитне – дві форми функціонування мови, два аспекти взаємовідношення мови і мислення. Поняття імпліцитного як категорії мови пов'язане з поняттям підтексту як текстової категорії.

Під терміном підтекст у сучасній лінгвістиці розглядається прихований, непрямий висловлений зміст тексту. Його зв'язок із зовнішнім текстом забезпечується тим, що адресат декодує імпліцитне не з експліцитного самого

по собі, а зі сполучення цього експліцитного зі своїм досвідом та знаннями. При цьому автор прогнозує наявність цього додаткового знання у адресата.

Виходячи з цього, ми вважаємо, що імпліцитна оцінка – це та усвідомлена на основі пропозиціонального змісту додаткова інформація про рекламний товар, яка забезпечує формування ідеї його позитивності, сигналізує про його нормативність, відповідність, бажаність щодо актуалізованих потреб адресата.

Інтенція адресата полягає в отриманні фактичної інформації про товар і виробленні особистого ставлення до нього. Враховуючи критичне ставлення читача до будь-якого нав'язування суб'єктивної думки, безпосереднього впливу як такого, ефективність імпліцитної оцінки зумовлена її зовнішньою фактологічністю, видимою індиферентністю, неупередженістю до об'єкта мовлення. Однак, слід взяти до уваги, що висловлювання, котрі самі по собі не мають оцінної структури, проте, за своїм дескриптивним змістом орієнтовані на певні ціннісні критерії мовного соціуму, можуть набувати оцінних значень у структурі *dedicto* з імпліцитним модусом “і це добре”. За рахунок імпліцитної оцінки така зовнішньо немотивована рекламна інформація набуває значного потенціалу навіювання – стає маніпулятивною.

Поштовхом до актуалізації оцінної семи у дескриптивних характеристиках рекламного об'єкта, (у яких відсутні спеціалізовані оцінні мовні засоби), слід вважати екстра- / інтралінгвістичний контекст. Екстралінгвістичний контекст об'єднує усі фактори, супутні вербальній комунікації – специфіку предметної області, особливості адресата, знання учасників, культурні і соціальні умови. Важливим елементом екстралінгвістичного контексту є суб'єктивна інтерпретація рекламного об'єкту автором, добір фактів про об'єкт, акцентування його рис з урахуванням ієрархії цінностей адресата.

Інтралінгвістичний контекст розглядається нами в межах мовного втілення змісту комунікації, де кожний мовний елемент визначається оточенням, в якому він зустрічається.

Особливостями інтралінгвістичного контексту, які впливають на наведення оцінної семи у нейтральних з точки зору вираження оцінки словах є: 1) ірадіація у межах макроконтраксту (цілого РТ); 2) використання повторів; 3) використання інтенсифікаторів; 4) використання бінарних контрастів; 5) спосіб представлення інформації про об'єкт (я-повідомлення, пряма мова, тощо).

1. Ірадіація у межах макроконтраксту. Як відомо, ірадіація може діяти на основі семантичних зв'язків як контактних, так і дистанційно розташованих лексичних одиниць в межах мікро- і макроконтраксту. (У дослідженні розглядаються лише випадки дистанційної ірадіації). Оцінна сема у словах головного тексту може індукуватись зі слогану чи заголовку або ж будь-якого фрагмента, що містить експліцитну оцінну номінацію.

2. Використання повторів. Морфемний, лексичний, синтаксичний повтор у РТ має здатність створювати емфазу, формувати експресію. Така рекламна експресія сугестивно спрямована на формування нейтрального, оцінного ставлення у адресата. Ряд нейтральних слів (*simple, different*) внаслідок частого вживання у РТ стереотипізувались і набули узуальної оцінності, а тому у рекламному контексті виступають як оцінно марковані. Повтор, окрім формування іміджу рекламного товару, забезпечує також його однозначне трактування.

3. Використання інтенсифікаторів. На появу оцінної семи у висловлюваннях впливає використання суб'єктивних інтенсифікаторів оцінного плану, за допомогою яких виражається нормативність / винятковість чи градуальність ознаки. (“*The first and the only watch worn on the Moon*” (Omega))

4. Використання бінарних контрастів. В основі цього прийому лежить семантична бінарна опозиція “своє” – “чуже / інше”; “наше – ваше”, “наше – чуже”, “ваше – інше” завдяки якій посилюється бенефактивна позитивність рекламного об'єкта.

5. Спосіб представлення інформації про об'єкт. Тестимоніальна імпліцитна оцінка. Характеристика рекламного об'єкта, представлена третьою особою, створює ефект неупередженості повідомлення, оскільки ніби усуває зацікавленого суб'єкта. Такий спосіб вираження оцінки є засобом сугестивного впливу шляхом активізації механізму фасцинації (захоплення прикладом психічного залучення, рефлексу наслідування). Фактором оцінки при фасцинації є авторитетність джерела інформації (професіонал, знаменитість тощо), а також бажання адресата ідентифікуватись з певною соціальною групою. Серед тестимоніальних імпліцитних оцінок ми виділяємо два типи – рекомендацію професіонала / знаменитості і враження “середньостатистичного” споживача про можливість рекламного об'єкта задовольнити потреби.

Таким чином, імпліцитна оцінка є способом представлення концепту ознаки бенефактивної позитивності рекламного товару / послуги. Факторами, які впливають на появу оцінної семи у висловлюваннях з неоцінними мовними засобами є дистанційна ірадіація, повтори, опозиції, інтенсифікатори, тестимоніали (інтралінгвістичний контекст), а також інтенціональний добір та акцентування фактів про об'єкт, існування ідеалізованої картини світу зі стереотипним уявленням про місце і функції об'єктів (екстралінгвістичний контекст). Дія цих факторів зумовлює функціонування фрагментів РТ, у яких відсутні оцінні мовні засоби, у позитивному перцептивному коді. Маніпулятивний потенціал такого виду оцінної інформації, де імпліцитна оцінка створює підтекст – вербально невиражену ідею позитивності – полягає у його зовнішній неупередженості, фактологічності, вірогідності. Маніпуляція шляхом імпліцитної оцінки відбувається непомітно, сугестивно, без усвідомлення адресатом переконувальної інтенції рекламодавця, що посилює привабливість рекламного об'єкта, формує довіру до нього і, в кінцевому рахунку, стимулює бажання адресата скористатися ним.

Література:

1. Дементьев В. В. Непрямая коммуникация и ее жанры / В. В. Дементьев. – Саратов : Изд-во СГУ им. Н. Г. Чернышевского, 2000. – 306 с.
2. Зірка В. В. Мовна парадигма маніпулятивної гри в рекламі : АКД; 10.02.2002 / Київ, Національний університет імені Т. Шевченка. – К., 2005.
3. Степанова Е. В. Мотивированность коммуникативных стратегий манипулирования в рекламе // Вест. Волгогр. гос. ун-та. Серия 2. Языкознание, 2009. – № 1 (9) – С. 156-159.

Кицак Г. В.,

Житомирський державний університет ім. Івана Франка

ПРЕЦЕДЕНТНІ ОДИНИЦІ В ТЕКСТАХ АКАДЕМІЧНОГО ЖАНРУ (на матеріалі німецької мови)

Розвідка присвячена лінгвістичному аналізу функціонування прецедентних субтекстів в німецьких творах академічного жанру. Прецедентні одиниці, котрі формують прецедентний субтекст у межах політекстуального трактування системності наукового тексту, досліджуються у семантико-структурному аспекті.

Ключові слова: прецедентність, прецедентний текст, прецедентна одиниця, науковий текст, прецедентний субтекст, семантичний аналіз, структурний аналіз.

Разведка посвящена лингвистическому анализу функционирования прецедентных субтекстов в немецких произведениях академического жанра. Прецедентные единицы, которые формируют прецедентный субтекст при политекстуальной трактовке системности научного текста, исследуются в семантико-структурном аспекте.

Ключевые слова: прецедентность, прецедентный текст, прецедентная единица, научный текст, прецедентный субтекст, семантический анализ, структурный анализ.

The exploration is devoted to the linguistic analysis of the functioning of precedent subtexts in the German compositions of academic genre. Precedent units, which form the precedent subtext within polytextual interpretation of systematic approach to scientific text, are studied in semantic and structural aspects.

Keywords: precedence, precedent text, precedent unit, scientific text, precedent subtext, semantic analysis, structural analysis.

Феномен прецедентності є інтегрованим об'єктом дослідження цілого спектру наук, таких як літературознавство, лінгвістика, культурологія, когнітологія, філософія, герменевтика тощо. Зацікавленість науковців пояснюється унікальною здатністю прецедентів до генерування, акумулювання та трансляції культурної інформації у свідомості та ментальному світі адресата. Вивчення даного феномену проводилось головним чином на матеріалі художніх та публіцистичних текстів, **актуальність** даного дослідження зумовлена необхідністю проаналізувати особливості функціонування прецедентних одиниць в наукових текстах. **Метою** є лінгвістичний аналіз прецедентного субтексту в політекстуальному аспекті. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань:** дослідити становлення та розвиток явища прецедентності; окреслити характерні риси прецедентних одиниць; виокремити та проаналізувати семантичні та структурні прикмети прецедентних субтекстів у німецьких творах академічного жанру; прослідкувати особливості їх функціонування.

Об'єктом дослідження слід вважати прецедентні одиниці в німецьких текстах академічного жанру. **Предметом дослідження** є встановлення лінгвістичних параметрів прецедентного субтексту. **Матеріалом дослідження** нами було обрано німецькі дисертаційні дослідження.

Вперше в лінгвістиці явище прецедентності, зокрема прецедентні тексти, ввійшло в коло інтересів Ю. М. Караулова, котрий визначив їх як "тексти, вагомі для тієї чи іншої особистості в пізнавальному та емоційному відношенні, котрі мають надособистісний характер, тобто добре відомі й широкому оточенню даної особистості, включаючи її попередників та сучасників, й нарешті такі, звернення до яких неодноразово поновлюється в дискурсі даної мовної особистості" [3, с. 216]. Згодом межі прецедентності були розширені, окрім прецедентних текстів, виокремили прецедентні висловлювання, прецедентні імена та прецедентну ситуацію [8, с. 30]. Характерною особливістю прецедентних одиниць слід вважати їх адресованість носієві певного рівня культури, котрий здатний інтерпретувати глибинний зміст тексту, водночас поверхневий зміст є доступним кожному реципієнтові [5, с. 337]. Зважаючи на акцент та ракурс дослідження, існують численні спроби класифікації прецедентних текстів. В *культурно-семіотичному* плані до прецедентних текстів належать цитати, імена персонажів, назви творів, культурні феномени невербальної природи [3, с. 216], міфологеми, приказки, афоризми, ситуації, тривіальні істини [2, с. 35]; в *гносеологічному* плані – соціальні, колективні, індивідуальні прецедентні висловлювання [11, с. 8], в *соціальному* аспекті – соціумно-прецедентні, національно-прецедентні та універсально-прецедентні текстові структури [4, с. 96], в *кількісному* відношенні – індивідуальні, мікрогрупові, макрогрупові, національні та загальнолюдські [9, с. 7].

За своєю онтологічною суттю прецедентні феномени є реалізацією категорії інтертекстуальності, що базується на принципі текстової діалогічності. В свою чергу прецедентний феномен є підґрунтям для формування концепту, оскільки існує явище дійсності, яке оцінюється носіями мови [6, с. 34], в цьому випадку прецедентний текст – це "стереотипний образно-асоціативний комплекс" [7, с. 30]. Прецедентність не слід ототожнювати з інтертекстуальністю, оскільки прецедентність відзначається когнітивним характером міжтекстової взаємодії.

Завдяки інтеграції положень теорії інтертекстуальності, когнітивної лінгвістики та теорії тексту прецедентні одиниці були підрозділені на конкретні вербальні тексти в синхронії та діахронії, конкретні позамовні тексти, соціоісторичні та культурні феномени, кодові системи [10, с. 85]. Проте як вже нами було зазначено вище, наукові тексти рідко потрапляли в фокус дослідження з огляду на структурно-семантичну прецедентність та принцип їх актуалізації з іншими науковими текстами в інтертекстуальних відносинах. Ми вважаємо це неприпустимим упущенням, оскільки науковий текст покликаний віддзеркалювати наукове знання та бути своєрідною зв'язковою ланкою між старим та новим науковим знанням; між дисциплінами в цілому, оскільки сьогодні яскравою візиткою будь-якої галузі наук слід назвати інтеграцію та синтез результатів з інших суміжних та несуміжних галузей та міжнауковим знанням різних народів, що зумовлено тенденцією глобалізації.

Лінгвістичний аналіз прецедентних текстів спрямований на фіксацію вербальних засобів вираження прецедентних феноменів, дослідження особливостей їх функціонування, їх структурне та семантичне вивчення, встановлення їх зв'язків з іншими текстами.

Науковий текст стає прецедентним у тому випадку, коли з'являється велика кількість його версій та інтертекстуальні посилання в текстах інших стилів, оскільки тоді він набирає лінгвокультурної значущості. Це дає можливість автору наукового тексту апелювати до універсальних культурних кодів, спонукати до інтерпретацій та встановлювати асоціації. Автоматично цей асоціативний діалог передбачає володіння адресатом арсеналом необхідних наукових знань, щоб належним чином сприйняти та оцінити імпліцитний інформаційний зміст тексту, інакше зміст може бути викривленим чи взагалі незрозумілим.

Прецедентні одиниці в текстах академічного жанру розглядаються нами як форма реалізації прецедентного субтексту у межах політекстуального трактування системності наукового тексту. "Прецедентний субтекст – це субструктура наукового тексту, що являє собою сукупність об'єднаних авторським задумом прецедентів, виражених мовленнєвими знаками імпліцитної інформації, котрі вказують на релевантні для суб'єкта пізнавальної діяльності кванти старого знання" [1, с. 234], тобто ми ототожнюємо прецедентні тексти з прецедентним субтекстом.

Значущим для прецедентних субтекстів є їхня семантична ємність при мінімальній формальній місткості [2, с. 33], тобто вони характеризуються компресивністю, автосемантичністю та ітеративністю. Прецедентний субтекст репрезентує старе, уже відоме знання, в його онтологічному та методологічному наповненні. Онтологічний зміст маніфестується прецедентними одиницями, котрі покликані відображати об'єкт пізнання:

Des Weiteren wurden bei Patienten mit kongenitalem Glaukom und *Rieger-Anomalie* chromosomale Veränderungen des Chromosom 6q25 identifiziert (...) [Muck, S. 5].

Die Methoden stammen aus der ophthalmologischen Diagnostik und umfassen die *Druckmessungen nach Schiötz, Goldmann und Mackey-Marg*. [Krug, S. 7].

Vielversprechende Ansätze sind zum Beispiel der beschriebene Tono-Pen, kontaktlose "pulsair" Verfahren, das *Kontaktglastonometer von Kanngießer* (1996), (...) [Krug, S. 48].

Методологічний зміст старого знання знаходить своє відображення при вказівці на форми знання (1), теоретичні засоби пізнання (2) та інструменти емпіричного пізнання (3):

(1) Es wurde von Goldmann (1955) entwickelt, indem er das *Webersche Prinzip* (1877) der Applanationstonometrie an konstanten Flächen mit dem Bildteilungsprinzip vereinte [Krug, S. 17].

Das Prinzip der Applanationstonometrie basiert auf dem *Imbert-Fick'schen Gesetz*, (...) [Krug, S. 19].

(2) *Coserius Untersuchungsgegenstand* ist dabei die Primärsprache [Schwaika, S. 22].

(3) Die *Felder von Weisgerber* zerfallen in diejenigen mit einem einfachen Aufbau (Verwandtschaftsbezeichnungen) und in die mehrschichtigen Felder (Erscheinungen der Natur, zu welchen unbelebte Natur, Tier- und Pflanzenwelt, usw. gehört) [Schwaika, S. 13].

Орієнтація на старе знання за допомогою прецедентних субтекстів у творах академічного жанру дає можливість стисло відтворити науковий досвід та здобутки, актуалізуючи фонд знань адресата. Маркерами імпліцитного змісту прецедентного субтексту слугують іменники із загальнонауковою семантикою та антропонім. В результаті ми спостерігаємо процес номінації квантів знання, коли антропонім символізує складову чи ступінь наукового пошуку, вбираючи в себе семантику прототексту.

У структурному плані у прецедентного субтексту нижньою межею визначаємо однокомпонентне утворення (1), а верхньою – словосполучення (2).

(1) Beispiele für contiguous-gene-syndromes sind das *Williams-Beuren-Syndrom* bei Deletion del (7) (q11.23q11.23), das *Langer-Giedion-Syndrom* bei Deletion del (8) (q24.1q24.1) oder das *Miller-Dieker-Syndrom* bei Deletion del (17) (p13.3) [Muck, S. 4].

(2) Weisgerber integrierte die *Wortfeldtheorie von Trier* in die *Humboldtschen Prinzipien*, (...) [Schwaika, S. 12].

Прецедентні субтексти зі структурою словосполучення презентуються наступними моделями:

S + S

Die Anfänge gehen auf *Nepomuk Nussbaum* (1853) zurück, der die ersten Prothesen aus dem alloplastischen Material Quarz entwickelte [Muck, S. 3].

S + S + S

So konnten beispielsweise das für die *Muskeldystrophie Typ Duchenne* verantwortliche Dystrophin-Gen (Kunkel, 1986; Koenig *et al.*, 1987), das WASP-Gen als verantwortliches Gen für das Wiskott-Aldrich-Syndrom (Derry *et al.*, 1994) und das CFTR-Gen identifiziert werden, für das eine Reihe von Mutationen bekannt sind, die zur Ausbildung der zystischen Fibrose beitragen [Muck, S. 2-3].

S + P + S

Die Druckmessung mit dem Tono-Pen erfolgt in Anlehnung an *das Prinzip von Mackey und Marg*, (...) [Krug, S. 22].

S + A (-isch)

Sie besteht aus einem gallertartigen und wasserreichen Parenchymgewebe, welches von zwei *Membranen*, der *Descemet'schen* nach innen und der *Bowman'schen* nach außen, begrenzt wird [Krug, S. 19].

Як ми змогли прослідкувати, в німецьких прецедентних субтекстах поняття належності виражається складним іменником, родовим відмінком іменника або словосполученням з прийменником *von*, прикметником на *-isch* з присвійним значенням в комбінації з іменником. Слід наголосити на тому, що прикметники на *-isch* з присвійним значенням рідко використовуються у інших функціональних стилях, оскільки мають офіційний відтінок. Проте у наукових текстах спостерігається активне використання цієї мовної одиниці, що пояснюється ототожненням у свідомості людини прізвища дослідника з результатом його наукових пошуків чи висунутих ним ідей або гіпотез.

Для прецедентних субтекстів характерною є редукція, коли старе знання подається у стислій формі, оскільки є зрозумілим, відсилання до нього має прагматичні цілі. Прецедентні субтексти творів академічного жанру мають функціонально-стилістичне забарвлення, їх слід розглядати як різновид загальнокультурного феномену прецедентності. Генератором прецедентності справедливо слід визнати розвиток науки. Антропоніми співвідносяться з квантами наукового знання та розчиняються в них.

Перспективним, на наш погляд, видається подальше дослідження прецедентних субтекстів у німецьких творах інших жанрів та функціональних стилів, що уможливить окреслення тенденцій функціонування прецедентних субтекстів в політекстуальному аспекті у німецькій мові.

Література:

1. Баженова Е. А. Научный текст как система субтекстов : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 "Русский язык" / Баженова Елена Александровна. – Екатеринбург, 2001. – 366 с.
2. Баженова Е. А. Прецедентные единицы в научном тексте / Е. А. Баженова // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. – 2010. – № 3. – С.32-36.
3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов; [отв. ред. Д. Н. Шмелёв]. – М. : Наука, 1987. – 262 с.
4. Красных В. В. Виртуальная реальность или реальная виртуальность? / В. В. Красных. – М. : Изд-во МГУ, 1998. – 320 с.
5. Матвеева Т. В. Полный словарь лингвистических терминов / Т. В. Матвеева. – Ростов н/Д. : Феникс, 2010. – 562 с. – (Словари).
6. Слышкин Г. Г. От текста к символу : Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. – М. : Akademia, 2000. – 125 с.
7. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в языковой картине мира / В. Н. Телия // Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности. – М., 1988. – С. 173-203.
8. Трофимова О. В. Публицистический текст. Лингвистический анализ: учебное пособие / О. В. Трофимова, Н. В. Кузнецова. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 304 с.
9. Чорновол-Ткаченко Р. С. Прецедентний текст як основа лінгвостилістичної реалізації категорії інтертекстуальності (на матеріалі казок Льюїса Керолла) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолол. наук: спец. 10.02.04. "Германські мови" / Р. С. Чорновол-Ткаченко. – Харків, 2007. – 20 с.
10. Чорновол-Ткаченко Р. С. Теорія інтертекстуальності: цілі, завдання, методи / Р. С. Чорновол-Ткаченко // Вісник СумДУ. – 2006. – № 11(95). – Т. 2. – С. 82-87.
11. Шабес В. Я. События и текст / В. Я. Шабес. – М. : Высшая школа, 1989. – 250 с.

Ілюстровані джерела:

12. Krug A. Entwicklung eines Gerätes zur Druckmessung an der Aachener Keratoprothese : Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades eines Doktors der Medizin / Krug Alexander. – Aachen, 2002. – 67 S.
13. Muck S. Molekularzytogenetische Charakterisierung einer interstitiellen Deletion 4q bei einem Patienten mit Verdacht auf Rieger-Syndrom: Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades Doktor der Medizin / Muck Stephan. – Halle-Wittenberg, 2008. – 80 S.
14. Schwaika O. Wordfeldkonzeption: Darstellung und Kritik am Beispiel deutscher Verben der Geldbeziehungen : Dissertation zur Erlangung des Grades eines Doktors der Philosophie / Oksana Schwaika. – Bielefeld, 2002. – 225 S.

Кіркowska І. С.,

Дніпропетровський національний університет ім. Олесь Гончара

ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЯК ПОЛЯРНА КАТЕГОРІЯ МОВИ

У статті розглядаються дискусійні проблеми заперечення: категоріальний статус заперечення, полярність категорії заперечення, відносний характер заперечення та модальне значення заперечення.

Ключові слова: заперечення, ствердження, категорія, полярність, асерція, негація, модальність.

В статье рассматриваются дискуссионные проблемы отрицания: категоріальний статус отрицания, полярность категории отрицания, относительный характер отрицания и модальные значения отрицания.

Ключевые слова: отрицание, утверждение, категория, полярность, асерция, негация, модальность.

The given article studies the problems of negation still under discussion: categorial status of negation polarity of the category of negation, indefinite character of negation and modal meanings of negation.

Key words: negation, statement, category, polarity, assertion, modality.

Вивчення змісту і статусу граматичних категорій стає все більш актуальним серед питань сучасної лінгвістики. Це пов'язано з розвитком когнітивної граматики, основною метою якої є експлікація “прихованих” змістів мисленнєвих структур в процесі пізнання світу. **Актуальність** даної статті пояснюється тим, що в останні тридцять років з'явилась велика кількість робіт, присвячених вивченню граматичної категорії заперечення, але всі вони, враховуючи широкий об'єкт дослідження, власне категорію заперечення, є досить суперечливими та непозбавленими численних вад. **Об'єкт** статті становить категорія заперечення, а власне **предмет** її концептуальне та модальне значення. **Метою** нашого дослідження є виявлення відносного характеру полярних значень ствердження та заперечення, та встановлення модального змісту категорії заперечення.

Заперечення як мовна категорія являє собою демонстрацію за допомогою певних мовних засобів негативних зв'язків між поняттями. Загальнозрозумілою є думка про те, що заперечення і ствердження співвідносяться одне з одним. Для вираження ствердження в індоєвропейських мовах немає спеціальних мовних засобів крім слова “так” та його еквівалентів, які вживаються тільки у стверджувальних реченнях. Так, ствердження зазвичай характеризується нульовими показниками, що притаманне багатьом співвіднесеним категоріям. Наприклад, нульове оформлення позитивного ступеню прикметника відносно порівняльного та вищого ступеню та інше. Для вираження заперечення існують спеціальні мовні засоби сильно або мало граматикизовані, які сприймаються як заперечні саме на тлі нульового оформлення ствердження.

Ствердження та заперечення відносяться до числа полярних мовних категорій, це означає, що вони представлені парними формами, прямо протилежними за своїм значенням. До таких категорій можна віднести однину та множину в тих романських мовах, де немає двоїни, чоловічий та жіночий рід, в тих мовах де немає середнього роду, доконаний та недоконаний вид. Полярність та пов'язана з нею парність – лише один з видів зв'язків всередині граматичної системи. Багато категорій мають не парність, а представляють собою об'єднання, “зв'язок” трьох форм. Такою є модальність, яка представлена мінімум трьома способами, стан, який представлений трьома різновидами (активний, пасивний, медіальний), три форми граматичного роду, три форми особи, три ступеня порівняння прикметників та інше. Нарешті, можливі більш багаточисельні об'єднання форм всередині однієї категорії, наприклад, відмінки.

Розмаїття категоріальних зв'язків – це обов'язкова умова існування граматичної системи, оскільки в мові як в єдиному цілому, яке живе та розвивається не може бути єдиного механічного принципу, наприклад, обов'язкової парності або потрійності усіх категорій. Принципово невірним є судження з цього приводу Віго Брендаля, який поділяє всі граматичні категорії на А – нейтральні, наприклад, середній рід, індикатив, безособова форма; В – полярні, тобто негативні та позитивні, наприклад, однина та множина, теперішній та минулий час, та С – складні або комплексні, наприклад, претеріто-презентні дієслова, двоїна, оптатив. А і С він називає вільними, незалежними, а В пов'язаними, залежними [2]. Найбільш доконаними є нейтральні категорії, найменш доконаними і алогічними – комплексні. Мовний прогрес веде до зменшення останніх і до паралельного розвитку нейтральних категорій.

В міркуваннях В. Брендаля є кілька неточних положень. Серед основних позитивних якостей нейтральних категорій він вважає їх незалежність, незв'язаність з іншими категоріями. Насправді вони не менш тісно пов'язані з іншими категоріями, ніж полярні категорії, якщо не більше. Середній рід – це не ізольоване граматичне явище, він пов'язаний дуже тісним двостороннім зв'язком з чоловічим та жіночим родами. Дійсний спосіб входить до системи інших способів та співвідноситься з ними.

Визнаючи лише полярні зв'язки, В. Брендаль не бачить інших можливих видів зв'язків між категоріями і фактично заперечує систему мови. Неправильним є і положення В. Брендаля про удавану перевагу нейтральних категорій та алогічність комплексних категорій. В цьому виявляється старе прагнення нав'язати усім мовам єдиний штамп доконаності, абстрактно заготовлений філологом та філософом. Якщо виходити з фактів мови, не отожднюючи їх із законами логіки, то всі види зв'язків є однаково закономірними, життєдайними і логічними в системі мови. Не всі мовознавці вважають ствердження та заперечення парними категоріями. Як відомо, О. Есперсен намагався довести потрійний характер цих категорій, розглядаючи їх як супротивні поняття (contraryterms) всупереч логіці, яка вважає їх протилежними (contradictory terms), які виключають можливість проміжного третього [9]. Виходячи з цього, О. Есперсен встановлює потрійний поділ: А – ствердження; В – сумнів; С – заперечення.

Ствердження та заперечення виражають абсолютну впевненість: перше в наявності, а інше – у відсутності чого-небудь. В виражає невпевненість і тому однаково протиставляється і А і С.

A – *Paul est riche*

B – *Peut-être Paul est riche*

Il est peut-être

Il est possible qu'il soit riche

Probablement, Paul est riche

C – *Paul n'est pas riche*

Отже, О. Есперсен, включаючи в свою схему речення, що містять суб'єктивну модальність, вважає їх проміжними між ствердженням та запереченням. Але в пункті В він не розглядає варіанти із запереченням.

Peut-être Paul n'est pas riche

Il n'est pas peut-être

Il n'est pas possible qu'il soit riche

Probablement, Paul n'est pas riche

Якби він їх враховував, то при складанні їх з позитивними варіантами ясно виявляла себе різниця між ствердженням та запереченням. *Peut-être Paul est riche* означає сумнів з приводу наявності позитивного зв'язку між Полем та його багатством. *Peut-être Paul n'est pas riche* означає сумнів з приводу наявності негативного зв'язку між цими поняттями. Самі позитивні та негативні зв'язки протистоять одне одному так само, як при об'єктивній модальності. Додавання мовних засобів, які виражають сумнів не змінює позитивного або негативного характеру речення, модифікуючи його модальну забарвленість.

Прагнення лінгвістів довести потрійний характер категорій ствердження та заперечення в мові відбиває розбіжності в логіці.

В. Вундт, В. Віндельбанд поділяють судження на три види: ствердні, заперечні та проблематичні [5; 7]. Насправді в проблематичному судженні завжди виражається ствердження або заперечення, наприклад, *Ймовірно він поїхав* та *Ймовірно він не поїхав*. Таке проблематичне судження не може бути порівняне із заперечним та ствердним судженням. Проблематичні судження входять до іншої класифікації суджень, про що, вдаючись до протиріч, говорить сам В. Вундт: вони протиставляються аподиктичним судженням (судженням достовірності) [7].

Поділяти судження на три види пропонував і Г. Лотце, вважаючи третім видом судження питання, яке дійсно не виражає ні заперечення, ні ствердження [19]. Ця точка зору представлена і деякими радянськими логіками Г.В. Колшанським, О.Ф. Філіпповим та іншими [11; 19]. Вона підлягає справедливій та переконливій критиці в роботах П.В. Таванця і М.М. Кондакова, які доводять, що питання не відноситься до судження, оскільки питання не містить характеристики предмета, воно не вказує на співвідношення між предметом та ознакою, а тільки питає про них [12; 17]. Що ж стосується лінгвістичної сторони, то в питальному реченні заперечення вживається дещо своєрідно – воно не співставляється з вживанням заперечення в розповідних реченнях.

На нашу думку об'єктивний зміст заперечення виражається через поняття (предикат) відмінності. Заперечення позначає дещо інше на відміну від існуючого та протиставляється стверджувальному судженню. На погляд Р.М. Фахретдінова, потрібно чітко відділити граматичну категорію заперечення від комунікативної. Комунікативна категорія заперечення має право називатися не просто категорією “заперечення” і навіть не категорією “заперечення-ствердження”, а категорією “асерції” з двома семантичними функціями – негацією та афірмацією. А отже, *Je n'ai pas de stylo* – це асертивне заперечення, а *J'ai un stylo* – це асертивне твердження, але обидва твердження повідомляють про істинність певного факту. Рестрикція ж у свою чергу передає ідею виключення та на відміну від заперечення та ствердження не має свого логічного протичлена – “не обмеження”, а отже комунікативний та граматичний зміст функціонально-семантичної категорії рестрикції збігаються – вони пов'язані семантичним значенням обмеження [18].

Цей потрійний континуум заперечення → обмеження ← ствердження є невід'ємною частиною будови фізичних та філософських законів буття. Усередині будь-яких явищ розрізняється ліве і праве, верх і низ, зовнішнє і внутрішнє. Усі ці протилежності є наслідком дуальної побудови речей. Подібно до того, як у дуальному світі наявні три стани існування речей – творення, зберігання й руйнування – та дві опозиції – існування та неіснування, у формальній логіці в основі існування дуального світу є дві логічні опозиції – ствердження і заперечення – та три поняттєві категорії – ствердження, обмеження та заперечення [10].

Критикуючи обмежене світорозуміння метафізиків, для яких позитивне та негативне абсолютно виключають одне одного Ф. Енгельс каже про таке стосовно точки зору діалектичного матеріалізму на співвідношення позитивного та негативного наступне: “При більш точному дослідженні ми також знаходимо, що обидва полюси якої-небудь протилежності – позитивний і негативний – так само невід'ємні один від одного, як і протилежні, і що вони, не дивлячись на свою протилежність взаємопроникають одне в одне” [20].

В роботі “Діалектика природи” Ф. Енгельс зазначає: “Істинна природа визначення сутностей” подана самим Гегелем “в сутності все відносно, наприклад, позитивне та негативне, які мають зміст тільки в своєму взаємовідношенні, а не кожне саме по собі” [13]. Поняття позитивного та негативного є відносними в будь-якій науці, в тому числі і в логіці – науці про мислення, і в мовознавстві – науці про мову-знаряддя та форму мислення. Суперечливість мислення, яка віддзеркалює суперечливість об'єктивного світу виявляється в формі позитивних та негативних суджень, яким в мові відповідають позитивні та негативні положення. Можливість взаємовіднесеності заперечення і ствердження можна проілюструвати також наступними співвіднесеними прикладами, які мають бути розташовані у формі прямокутника:

Він брехун + 1

Він нещирий – 1

+ 2 Він щирий

– 2 Він не брехун

Два речення, які протиставляються одне одному по діагоналі є протилежними за значенням:

Він брехун – Він не брехун (+ 1 та – 2)

Він нецирий – Він цирий (– 1 та + 2)

Вони протиставляються одне одному як ствердження та заперечення, як плюс і мінус. В заперечному судженні заперечується та якість, яка приписується суб'єкту в позитивному судженні, але якщо ми порівняємо інші пари, які розташовані з обох вертикальних сторін прямокутника, то впевнимся, що один і той самий зміст думки (щоправда з певними розходженнями у відтінках значень) можуть бути виражені двома протилежними за формою реченнями:

Він брехун – Він нецирий (+ 1 та – 1)

Він цирий – Він не брехун (+ 2 та – 2)

Треті пари, які пов'язані горизонтальними лініями (+1 і + 2, а також – 1 і –2), не дивлячись на загально позитивну і негативну форми набагато більше різко розходяться за своїм змістом, ніж попередні пари. Слова *цирий* та *брехливий* виражають поняття, які взаємовиключають одне одного, в той час, як *цирий* і *нецирий* не є антонімами. Поняття “брехун” виключає будь-яку можливість наближення до поняття “щирість”, а “нещирість” припускає можливість наближення з “щирість”, наприклад: *не бездумно цирий; не такий цирий, як його товариш, але все ж таки цирий; не цирий, але об'єктивний*, хоча, звісно, повного злиття відбутися не може. Це пов'язано з проблемою антонімів.

Виступаючи в ролі синтаксичної категорії, заперечення вступає в певні відношення з іншими категоріями, які притаманні реченню, і в першу чергу з категорією *модальності*. Більшість науковців визначають заперечення як суб'єктивне ставлення мовця до змісту висловлювання, включаючи заперечення до кола модальних відношень. Це виявляється при поверховому порівнянні певних визначень, які ззовні різні, але по суті є такими, які виходять із одного головного положення – із суб'єктного характеру заперечення. Така інтерпретація пов'язана безпосередньо, або опосередковано з психологічним напрямом у мовознавстві, хоча її висловлюють мовознавці, які не мають відношення до цього напрямку. Вона представлена різними варіантами. Найвизначніший представник психологічної школи Ж. Гінекен вважає, що заперечення походить від почуття спротиву, оборони, очевидно від якихось позитивних фактів та явищ дійсності, тобто характеризує заперечення як суто суб'єктивне виявлення людської психіки та наближуючи його (заперечення) з модальністю [3].

О. Есперсен будує тричленну схему, уміщуючи форми, які виражають сумнів між ствердженням та запереченням як подібні та рівноправні. Усі три члени його схеми позначають різне ставлення мовця до змісту висловлювання, іншими словами модальність [9]. По суті, і Г. Пауль включає заперечення в модальність, визначаючи заперечення в суто суб'єктивній площині як вираження того, що спроба встановити зв'язок між двома уявленнями виявилася невдалою [15]. Б. Дельбрюк характеризує заперечення як знак того, що відчувається протиріччя між очікуваним або взагалі можливим та дійсним [8]. Таке розуміння дещо по-іншому формулюють інші мовознавці. Наприклад, Е. Блац пише: “заперечні речення – це такі речення, в яких заперечується можливість повного поєднання предиката з суб'єктом” [1]. Ця точка зору представлена і О. М. Пешковським. Наводячи два речення з запереченням і без заперечення: *Гроза пройшла і Гроза не пройшла* О. М. Пешковський стверджує, що відношення між уявленнями про грозу та про її закінчення само по собі абсолютно однакове в обох випадках. Але в першому реченні мовець кваліфікує його (відношення) як реальне, а в іншому – як нереальне і цим висловлює своє особисте ставлення до цього відношення. Заперечення, на думку О. М. Пешковського, означає не відношення між уявленнями, а ставлення мовця до цих уявлень [16].

Академік В. В. Виноградов не приводить подібної аргументації і, можливо, що він з нею не згоден. Він обмежується судженням, що заперечення виражає два види модальності: 1) контрастно-ствердний – *Він не н'є, Не зможний, Не переносити когось* і 2) акцентовано-заперечний – *Анітрохи не бувало* [6]. Найбільш прямолінійна точка зору стосовно заперечення як модальності нереальності належить В. Г. Адмоні. Ототожнення заперечення з модальністю, на його думку, виходить із того, що ці дві категорії дійсно близькі одна до одної та обидві притаманні будь-якому реченню, обидві визначають характер суб'єктно-предикативних зв'язків, але на його справедливу думку, риси відмінності між ними є більш істотними, ніж схожість [4]. Модальність виявляє характер суб'єктно-предикативних зв'язків з точки зору мовця, який дає їм свою оцінку, виявляє їх як істинні, реальні, можливі, неможливі, нереальні, бажані і т. ін. Ствердження і заперечення характеризують суб'єктно-предикативні зв'язки як позитивні або негативні не виявляючи ставлення мовця до цього зв'язку. Ствердження та заперечення цілком підпорядковані загальному модальному значенню речення.

На думку В.І. Охріменко категоріальний статус “заперечної реальності” як ключове питання онтології заперечних висловлень розглядається як дихотомія “наявність відсутності” vs “відсутність наявності”. Дослідники відзначають існування пар лексичних одиниць, поєднаних дуальним співвідношенням значень, тобто таких, що підлягають як зовнішньому, так і внутрішньому запереченню. Як відомо, ствердження і заперечення є універсальними когнітивними операціями, що властиві логічному мисленню: оточуюча реальність пізнається суб'єктом квантами, суб'єкт пізнання “послідовно сприймає одне і заперечує інше” [14]. “Асерція” і “негація” розглядаються як бінарний концепт: можливим є як розмежування складових концепту, так і коливання між асерцією і негацією (при взаємодії з категорією оцінки), проте навіть у разі власне негації зв'язок з асерцією не втрачається: заперечення здійснюється з опорою на ствердження. Категорії “асерція” і “негація” взаємодіють з причинністю: причинність “вривається” в семантичний простір асерції і негації, утворюючи загальну зону їх взаємодії, через яку розкривається об'єктивно існуюча онтологія між фізичним і ментальним світом.

Висновки:

1) Полярність категорії ствердження та заперечення слід розуміти діалектично, враховуючи відносний характер позитивного і заперечного полюсів, можливість переходу одного в інше, необхідний зв'язок між ними як між

двома сторонами одного цілого. Саме тому, комунікативна категорія заперечення має право називатися не просто категорією “заперечення” і навіть не категорією “заперечення-ствердження”, а категорією “асерції” з двома семантичними функціями – негацією та афірмацією.

2) Відносність ствердження та заперечення виявляється перш за все в тому, що одна і та сама думка може бути виражена в формі ствердних і заперечних суджень та, відповідно, речень. Наприклад, будь-яка матерія знаходиться в русі, будь-який рух є матеріалізованим. Немає матерії без руху, немає руху без матерії. Основний зміст думки в обох випадках є однаковим.

3) Однією з функціональних характеристик заперечення є *негативна оцінка істинності*. Заперечення пропозиції істинності містить такі експліцитно чи імпліцитно виражені компоненти: а) вказування на норму (як загальну, так і пов’язану з суб’єктивними очікуваннями); б) заперечення реалізації норми; в) вказування на протилежну альтернативу. Отже, в основі модального значення запереченої кванторної всезагальності є зіставлення мовцем – суб’єктом модальної оцінки двох сутностей або зіставлення сутності з деяким еталоном з фіксуванням невідповідності.

Література:

1. Blatz Er. Neuhochdeutsche Grammatik / Er. Blatz. – Karlsruhe, 1986. – В. II. – S. 641.
2. Brendal Viggo. Essais de linguistique générale / V. Brendal. – Kopenhgagen, 1943.
3. Gunneken J. Principes de linguistique psychologique / J. Gunneken. – P., 1907. – P. 205.
4. Адмони В. Г. Введение в синтаксис современного немецкого языка / В. Г. Адмони. – М.: Из-во литературы на иностранных языках, 1955. – гл. 6. – 391 с.
5. Виндельбанд В. Прелюдии / В. Виндельбанд. – СПб, 1904. – 374 с.
6. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – М., 2001. – С. 504.
7. Вундт В. Система философии / В. Вундт. – СПб, 1902. – 444 с.
8. Дельбрюк Б. Введение в изучение языка. Из истории и методологии сравнительного языкознания / Б. Дельбрюк. – М.: “Едиториал УРСС”, 2003. – 150 с.
9. Есперсен Отто. Философия грамматики / О. Есперсен; пер. с англ. Б. А. Ильиша. – М.: КомКнига, 2006. – 408 с.
10. Кіркоська І. С. Основні концепції логіко-граматичної категорії рестрикції у сучасній французькій мові / І. С. Кіркоська // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. – Харків: Константа, 2007. – № 773. – С. 124-127.
11. Колшанский Г. В. Соотношение суждения и предложения: дисс. ... кандидата филол. наук / Г. В. Колшанский. – М., 1951.
12. Кондаков Н. Н. Логика / Н. Н. Кондаков. – изд. АН СССР, 1954.
13. Маркс К., Энгельс Ф. Диалектика природы / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М., 1931. – Т. 14. – С. 397.
14. Охріменко В. І. Смысловая структура модальных единств / В. І. Охріменко. – К.: Логос, 2011 – 403 с.
15. Пауль Г. Принципы истории языка / Г. Пауль. – М., 1960. – 500 с.
16. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М.: “Языки славянской культуры”, 2001. – С. 444-445.
17. Таванец Н. В. Суждение и его виды / Н. В. Таванец. – М., 1953. – С. 25, 65.
18. Фахретдинов Р. М. Ситуация отрицания в текстах современных французских авторов: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук: 10.02.05 “Романские языки” / Р. М. Фахретдинов. – СПб., 1997. – 20 с.
19. Филиппов Б. О сущности суждений / А. Филиппов // Ученые записки кафедры истории европейской культуры. – 1929. – Вып. 3. – С. 188-189.
20. Шендельс Е. И. Отрицание как лингвистическое понятие / Е. И. Шендельс // Ученые записки 1-го Московского государственного педагогического института иностранных языков. – 1929. – Т. XIX. – С. 125-142.

Клименко О. О.,
Національний університет "Львівська політехніка"

ПРАГМАТИЧНІ ТИПИ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ

Стаття присвячена аналізу особливостей української соціальної реклами у лінгвопрагматичному вимірі. Обґрунтовується, що для вивчення цих особливостей можна застосувати засадничі ідеї теорії мовленнєвих актів, одним із ключових компонентів якої є ілокутивна сила. Пропонується класифікація української соціальної реклами з урахуванням ілокутивної сили мовленнєвого акту.

Ключові слова: соціальна реклама, ілокутивний акт, ілокутивна сила, мовленнєвий акт, мовленнєвий жанр.

Статья посвящена рассмотрению особенностей украинской социальной рекламы в лингвопрагматическом измерении. Утверждается, что для изучения этих особенностей можно применять основные идеи теории речевых актов, одним из ключевых элементов которой является иллокутивная сила. Предлагается классификация украинской социальной рекламы с учетом иллокутивной силы речевого акта.

Ключевые слова: социальная реклама, иллокутивный акт, иллокутивная сила, речевой акт, речевой жанр.

The article deals with the analysis of peculiarities of the Ukrainian public service advertisements in the lingual pragmatic dimension. It is substantiated that for studying these peculiarities it is possible to apply the main ideas of the speech acts theory, one of the key components of which is illocutionary force. The pragmatic classification of Ukrainian public service advertising with taking into consideration the illocutionary force of the speech act is suggested.

Keywords: public service advertising, illocutionary act, illocutionary force, speech act, speech genre.

Реклама – складний комунікативний феномен, який може досліджуватись у різних вимірах. У лінгвосеміотичному вимірі реклама розглядається як креолізований текст і досліджується специфіка взаємодії різних типів вербальних та невербальних знаків (О. Рибаківа); лінгвостилістика зосереджує увагу на питаннях стилістичного аналізу текстів реклами (М.О. Кириленко); у сучасній теорії мовної комунікації більшість дослідників розглядають рекламу як особливий вид дискурсу (Т.В. Гулак, О.С. Ткачук-Мірошніченко, О.В. Нагорна, Л.В. Печеннікова); у лінгвопрагматичному вимірі вивчаються питання впливу реклами на масову свідомість (Т. Лівшиц) тощо. Дослідження, результати якого представлені у цій статті, виконане в рамках останнього з перелічених напрямів і його предметом є лінгвопрагматичні особливості української соціальної реклами (СоцР). Лінгвопрагматичний підхід до аналізу СоцР передбачає розгляд мовних одиниць і структур тексту реклами в залежності від функцій, які вони виконують у рекламній мовленнєвій комунікації, з урахуванням характеристик адресанта, адресата і контексту, в якому вони використовуються.

Засадничим положенням цієї статті є твердження, що СоцР є повторювана функціональна єдність знаків у повторюваній комунікативній ситуації породженій бажанням економічного або регулятивного інституту привернути увагу громадян до гострих соціальних питань (наприклад, наркоманія, паління, проблеми охорони навколишнього середовища, дитяча безпритульність, тощо) [3, с. 57]. У цьому визначенні наголошується на комунікативній спрямованості вербальних і невербальних знаків, які втілюють СоцР.

Празький функціоналізм в особі Р. Якобсона висунув вимогу "аналізувати всі властивості мови, пов'язані з тим, що мова є інструментом, під кутом зору з а д а ч, для виконання яких ці властивості призначені" [Цит. за 4, с. 13]. Однак, як звертає увагу І. Кобозева, у знаменитій моделі комунікативного акту Р. Якобсона компонент мети відсутній [там же с. 13]. Він набуває особливого значення і глибоко аналізується у теорії мовленнєвих актів (ТМА), першими розробниками якої були Дж. Остин і Дж. Серль. Використання мови і мета цього використання стають основними складниками цієї теорії. Мовленнєвий акт (МА) виступає як локутивний акт стосовно мовних засобів які в ньому використовуються; стосовно мети та умов його здійснення – як ілокутивний акт (ІА); стосовно результатів – як перлокутивний акт.

Засадничі ідеї ТМА можна застосувати для вивчення СоцР, оскільки вона втілюється в окремих висловлюваннях, які можна розглядати як ІА. Дж. Серль визначає ІА як мінімальну одиницю спілкування: "продукування конкретного речення у певних умовах" [7, с. 152] і виділяє такі типи ілокутивних актів: асертиви, директиви, комісиви, експресиви, декларації [5, с. 181-185]. Визначальним для ІА є "втілення у висловленні, породжуваному ході мовленнєвого акту, певної комунікативної інтенції, комунікативної мети, що надає висловленню конкретної спрямованості" [1, с. 63]. Комунікативна мета (інтенція) визначає ілокутивну силу (ІС) МА. Для аналізу СоцР у лінгвопрагматичному вимірі ІС висловлювання є важливим параметром опису. Ядром поняття ІС є комунікативна мета (намір, установка) мовця (в нашому випадку – соціального інституту). І. Кобозева вважає, що ІС є об'єктом комунікативно-цільової семантики ("ілокутивної семантики"), яка описує один із аспектів цілеспрямованої діяльності носіїв мови [2, с. 5]. До аспектів дослідження ілокутивної семантики можна віднести способи вербалізації комунікативного наміру соціального інституту при створенні СоцР. ІС можна вважати основним прагматичним параметром МА рекламної комунікації, яка містить мету висловлювання і визначає макроструктуру рекламного тексту і мовні засоби її вираження. Однак, слід зазначити, що СоцР як мовленнєвий жанр може становити доволі складну ієрархічну структуру МА з різними ІС. Поняття ІС передбачає здатність висловлювання до виконання ІА певного типу.

Ілокуція СоцР – привертання уваги до окремих проблем, які турбують українське суспільство, наприклад, наркоманія, паління, дитяча безпритульність тощо, а також формування поваги до соціальних цінностей. Мовцем у цьому випадку є соціальний інститут, економічний або регулятивний, адже реклама завжди замовляється певним соціальним інститутом.

Розглянемо типи МА, які можна виділити у мовленнєвому жанрі СоцР. Матеріалом дослідження слугували 160 зразків друкованої української СоцР, отриманої з інтернет-джерел [8-12]. Взявши за основу ілюкативну мету СоцР, можна виділити чотири її типи (Таблиця 1).

Таблиця 1.

Типи української соціальної реклами з урахуванням ілюкативної сили висловлювання

ІЛЮКАТИВНА МЕТА	% від заг. кільк.	Об’єкт, на який спрямована увага мовця (соціального інституту)
Викликати осуд	7%	відмови від немовлят; гендерної нерівності; абортів; вандалізму; корупції; расизму; насильства в сім’ї і суспільстві
Викликати повагу	15%	до батьківщини, традицій і мови; до освіти і професії вчителя
Закликати до	74%	збереження сімейних цінностей; усиновлення; посилення уваги до дітей; захисту здоров’я людей; захисту свого здоров’я; боротьби за свої права, виконання обов’язків громадянина; захисту тварин і навколишнього середовища, дбайливого використання природних ресурсів; безпечного водіння; дбайливого ставлення до майбутнього; дотримання моральних норм суспільства
Застерегти від	4%	необережної поведінки з вогнем; поганих звичок

Кількісні показники аналізу української СоцР за параметром ІС засвідчують переважання “позитивно” спрямованих реклам, тобто закликів до позитивних змін у ставленні до проблемних питань.

СоцР може виражатися прямими і непрямими МА. До найпростіших випадків вираження значення в мові належать такі, при яких мовець, вимовляючи висловлювання, має на увазі буквально те, що він говорить [6, с. 195]. На Рис. 1 зображені приклади української СоцР, в якій використовуються лише прямі МА. Реклама безпосередньо закликає платити податки, стати донором крові, вакцинувати дітей, стежити за своїм здоров’ям.

Рис 1. Приклади української соціальної реклами з використанням прямих мовленнєвих актів

Однак, подібна “простота” притаманна не всім висловлюванням. Є випадки, коли певна сукупність знаків, які утворюють рекламу, може виражати дві ІС. Непрямий МА має місце тоді, коли один ІА здійснюється опосередковано, шляхом здійснення іншого. В непрямих МА мовець передає слухачу більший зміст, ніж той, який він реально повідомляє, і він робить це, спираючись на загальні фонові знання, як мовні, так і немовні, а також на загальні здібності розумного міркування, що припускаються ним у слухача [6, с. 195-197]. На Рис. 2 показані приклади української СоцР, де за допомогою таких риторичних засобів, як метафора і метонімія мовець створює непрямий МА. Ілюкативною непрямих МА, які виражаються за допомогою метонімії, наприклад, *Він вже не розповість. Бо не стало років з шість та Вона вже не в’яже. Хто любив час покаже* та відповідних малюнків, де зображені речі, які асоціюються в свідомості людей зі старшим поколінням, є викликами поваги до старшого покоління і закликати молоді проводити більше часу зі своїми бабусями і дідусями. Метою непрямих МА, які виражаються за допомогою метафори *Де немає поваги до вчителів – починає вчити вулиця*, та малюнків із зображенням небезпечних ситуацій, які можуть спіткати дітей на вулиці, є привернути увагу до важливості освіти у сучасному суспільстві.

Рис 2. Приклади української соціальної реклами з використанням непрямих мовленнєвих актів

Українська СоцР може одночасно містити і прямі і непрямі МА. На Рис. 3 МА *СолодЕ₉₅₄ньке!* *СвіжЕ₂₁₁ньке!* *КориснЕ₃₃₈?* та *ЦУКЕ₁₂₄РКА?* є непрямыми. Їхньою ілюкутивною метою є закликати споживачів зважати на консерванти в складі продуктів. Прямим МА в цьому зразку є *Інформація про товар збереже твоє здоров'я*.

Рис 3. Приклади української соціальної реклами з використанням прямих і непрямих мовленнєвих актів

Отже, як мовленнєвий жанр СоцР зазвичай становити доволі складну ієрархічну структуру різних МА з різними ІС силами: можливе використання як окремих прямих або непрямих актів так і поєднання цих актів у межах одного зразка реклами.

Таким чином, розглядаючи українську СоцР як об'єкт дослідження "ілюкутивної семантики", можна запропонувати підхід до її класифікації з урахуванням ілюкутивної сили висловлювання. На основі цього підходу було встановлено, що українська СоцР поділяється на чотири типи: два спрямовані на формування позитивного ставлення до соціально вагомого об'єкта (викликати повагу до ...; закликати до ...), а інші два – на засудження соціально небезпечних об'єктів (викликати осуд ...; застерегти від ...). Більшість реклами становлять зразки з позитивною ілюкутивною силою.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
2. Городецкий Б. Ю. От редактора / Б. Ю. Городецкий // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. XVII. – С. 5-7.
3. Клименко О. О. Соціальна реклама як особливий жанр рекламного дискурсу / О. О. Клименко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія "Філологічні науки. Мовознавство". – Луцьк : Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2011. – Випуск 5.2011. – С. 55-59.
4. Кобозева И. М. "Теория речевых актов" как один из вариантов теории речевой деятельности / И. М. Кобозева // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. XVII. – С. 7-21.
5. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. XVII. – С. 170-194.
6. Серль Дж. Косвенные речевые акты / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. XVII. – С. 195-222.
7. Серль Дж. Что такое речевой акт / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. XVII. – С. 151-169.
8. Биржа социальной рекламы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://socialadvertising.com.ua/>
9. Портал споживача [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://consumerinfo.org.ua/>
10. Same час [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.time.org.ua
11. Шостий національний фестиваль соціальної реклами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://socialfestival.in.ua/>

Ковбанюк М. І.,

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

УКРАЇНСЬКИЙ ДІЄПРИСЛІВНИК І ФРАНЦУЗЬКІЙ ГЕРУНДІЙ НА ПОЗНАЧЕННЯ УМОВНО-НАСЛІДКОВИХ ВІДНОШЕНЬ

У статті розглянуто вторинний дієприслівниковий і герундійний предикати з урахуванням умовнонаслідковості. Типологізовано семантико-синтаксичні моделі функціонування вторинних предикатів на позначення умовно-наслідкових відношень. Особливу увагу приділено ролі й участі первинного предиката, предиката предикатів і суб'єктної синтаксеми.

Ключові слова: вторинний дієприслівниковий предикат, вторинний герундійний предикат, умова, семантико-синтаксична модель, первинний предикат, предикат предикатів, суб'єктна синтаксема.

В статье рассмотрено вторичный деепричастный и герундиальный предикаты с учетом условно-следственных отношений. Классифицированы семантико-синтаксические модели функционирования вторичных предикатов для обозначения условно-следственных отношений. Отдельное внимание уделено роли и участию первичного предиката, предиката предикатов и субъектной синтаксеми.

Ключевые слова: вторичный деепричастный предикат, вторичный герундиальный предикат, условие, семантико-синтаксическая модель, первичный предикат, предикат предикатов, субъектная синтаксема.

The article presents the secondary participle and gerund predicates considering the relationship of condition and effect. It has been classified semantic-syntactic models of secondary predicates to describe the conditional-effect relationship. It draws attention to the role and participation of the primary predicate, predicate's predicate and subject syntaxeme.

Key words: secondary participle predicate, secondary gerund predicate, condition, semantic-syntactic model, primary predicate, predicate's predicate, subject syntaxeme.

У сучасному мовознавстві поняття умовних відношень, звичайно вимагають поняття умовно-наслідкових відношень, що передбачають їх розгляд у єдиній семантико-синтаксичній парадигмі вираження відношень умови й наслідку. Будучи однією з форм зумовленості, умовно-наслідкові відношення відбивають універсальні й логічні закони мислення і мають статус поняттєвих категорій – умови і наслідку [1, с. 5].

Якщо причина представлена умовою, то при її відсутності її представлення основним предикатом не здійснюється. При реальності двох причин менш реальна є умова. Ж. Вільбуа писав, що в слові "причина" змішані дві різні ідеї: власне причина і звичайна умова. Власне причина містить у собі свій наслідок; умова представляє собою тільки "поштовх", що дає хід справжній причині. Для появи наслідку позначення причини достатньо, а умова необхідна. З точки зору логічного синтаксису, причина є чимось більшим, ніж умова, хоча причина зазвичай більш просте семантичне поняття, на основі якого й виникає поняття умови. Щодо простої причини умова є більш вузькою, а відповідно і більш складним поняттям, оскільки в ній міститься додаткова ознака [8, с. 579].

У визначенні лінгвістичного статусу умовно-наслідкових відношень, по-перше, розрізняють умовнонаслідковість як зв'язок, що об'єктивно існує між предметами, явищами, по-друге, розглядають цей зв'язок як відношення на семантичному рівні, як мовне значення, оскільки він є змістом висловлення [1, с. 5].

Актуальність дослідження визначається застосуванням зіставно-порівняльного аналізу з метою вивчення особливостей вторинного дієприслівникового і герундійного предикатів на позначення умовно-наслідкових відношень.

Об'єктом дослідження є речення з українським дієприслівником і французьким герундієм на позначення умовно-наслідкових відношень.

Предметом дослідження виступає семантико-синтаксична структура речень з українським дієприслівником і французьким герундієм на позначення умови-наслідку.

Мета статті полягає у вивченні й порівнянні вторинних предикатів, виражених дієприслівником і герундієм. Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) з'ясувати природу умовно-наслідкових відношень; 2) типологізувати семантико-синтаксичні моделі функціонування вторинних предикатів на позначення умовно-наслідкових відношень; 3) обґрунтувати залежність вторинного герундійного предиката від форми первинного предиката і його трансформативні зміни форми залежно від предиката предикатів; 4) розглянути роль суб'єктної синтаксеми при вторинних предикатах на позначення умовно-наслідкових відношень.

У вузькому значенні вирізняють речення з ірреальною умовою і реальною умовою, виділяють також речення з потенційною (гіпотетичною) умовою. Умовні синтаксеми є виразниками реальної чи ірреальної умови, за якої відбуваються або могли б відбутися подія, явище, вони характеризують випадкові і гіпотетичні ситуації, що існують при наявності предикативної основи зі значенням ірреальності. Такі синтаксеми позначають ситуацію, яка є умовою здійснення дії, названої основним предикатом висловлення [3, с. 275; 7, с. 52-53].

Умовний комплікатор ускладнює семантичну структуру висловлення вказуванням на умову, яка передують зумовленій дії і породжує її. У таких висловленнях виражається внутрішній зв'язок між двома явищами-подіями: наявність чи відсутність якогось явища за необхідності спричиняє наявність чи відсутність іншого явища [6, с. 104-108].

У сучасному мовознавстві умовні конструкції розглядають як речення непрямої модальності, у яких підрядна частина приєднується до головної гіпотактичним сполучником й виражає такі значення: 1) умову, за якої дія, названа у головній предикативній частині, є можливою, бажаною, неминучою тощо; 2) причину, через яку відбулася, відбувається чи відбудеться дія головної частини, а також здійснюється обґрунтування поведінки мовця,

згаданої у головній частині; 3) умову, всупереч якій відбувається дія головної частини; 4) дію, яка протиставляється дії головної частини [2, с. 17].

При трансформації речення з вторинним дієприслівниковим і герундійним предикатами на позначення умовно-наслідкових відношень застосовуємо семантичні показники зв'язку (предикати предикатів), які у своєму складі містять семи ірреальності, реальності, гіпотетичності.

ВДП	ПП з ірреальною умовою	ПП з реальною умовою
	якби, якщо б, коли б, у разі коли б тощо	якщо, коли, як, у разі якщо, у разі коли, при (за) умові (-и) що тощо
ВГП	ПП умови (набувають значення ірреальності чи реальності відповідно до ситуації)	
	si, pourpeuque, à moinsque (ne), moyennantque, à moinsque, à conditionque, aucasoù, à supposerque, en admettant que, pourvu que!	

У простому неелементарному реченні умовно-наслідкові відношення репрезентуються за участі первинного і вторинного дієприслівникового й герундійного предикатів. Щодо вторинного дієприслівникового предиката, то зазвичай умову (умову-причину) передає дієприслівник доконаного виду, характеризуючи дію, яка досягла межі. За А.П. Загнітком, дієприслівники доконаного виду, що означають дію, яка виникає внаслідок якоїсь іншої дії, виражають значення наслідку. Варто зауважити, що реалізація умовно-наслідкових відношень при дієприслівнику доконаного виду супроводжується первинним предикатом у формі майбутнього часу. Так як, французькому герундійному предикатові непритаманна категорія виду, здатність вторинного герундійного предиката трансформуватись у показник умовно-наслідкових відношень залежить від форми первинного предиката, а саме форм умовного способу. Таким чином, присутня бінарна залежність відношень від первинного й вторинного предикатів (репрезентуємо нижче на основі семантико-синтаксичних моделей).

На основі дослідження фактичного матеріалу вирізняємо семантико-синтаксичні моделі функціонування вторинного дієприслівникового (1) і герундійного (2, 3) предикатів на позначення умовно-наслідкових відношень:

- 1) S+P_{1,2}[N + P₁(V_f) + P₂(док. вид)];
- 2) S+P_{1,2}[N + P₁(V_f Cond) + P₂(G)];
- 3) S+P_{1,2}[N + P₁(Vf) + P₂(G Subj)].¹

Наприклад: *Далі та далі, пролинувши через квітучу луку, вона підніметься на гору* (Панас Мирний). → *Якщо (за умови що) вона пролине через квітучу луку, вона підніметься на гору. А ну Мазена, сполучившись з Карлом Станіславом, погромить царя і загорне цілу країну* (Б. Лепкий). → *Якщо Мазена сполучиться, то погромить царя і загорне цілу країну. Comme j'aurais pu être heureuse en épousant un autre homme* (G. de Maupassant) → *Comme j'aurais pu être heureuse si j'avais épousé un autre homme. Mais j'aurais mieux servi mes frères en etant tout simplement un prêtre* (G. Flaubert) → *Mais j'aurais mieux servi mes frères si j'avais été tout simplement un prêtre.*

У реченні *А розсердившись, вже він не буде ніякої поради давати* (Г. Квітка-Основ'яненко) встановлюються зв'язки суб'єкт – вторинний предикат; суб'єкт – первинний предикат на позначення умовно-наслідкових відношень. Зв'язок суб'єкт – вторинний предикат репрезентує умову: *А якщо він розсердиться, а зв'язок суб'єкт – первинний предикат – наслідок: То вже він не буде ніякої поради давати.* Функціонування зв'язків такого типу можливе за участі реального суб'єкта, що виступає активізатором умовно-наслідкових відношень і надає їм статусу реальної умови, послаблюючи ірреальну й виключаючи гіпотетичну умови.

Речення може репрезентувати умовно-наслідкові відношення при вторинному дієприслівниковому предикатові у формі доконаного виду і при модифікації суб'єктної синтаксеми, наприклад: *Чи мало старі люди такого розказують, так що наслухавшись, цілу ніч дрижаки спати не дадуть* (Г. Квітка-Основ'яненко). → неозначено-особова модифікація суб'єктної синтаксеми конденсує умовно-наслідкові відношення, семантично підкреслюючи, що будь-хто, наслухавшись, що розказують старі люди (умова) цілу ніч, не може спати (наслідок). Окремим активізатором умовно-наслідкових відношень стає актант *так що*, порівняймо: *Чи мало старі люди такого розказують, ... наслухавшись, цілу ніч дрижаки спати не дадуть; Чи мало старі люди такого розказують, такищо наслухавшись, цілу ніч дрижаки спати не дадуть.* Актант *так що* репрезентує наслідок заданої висловленням умови.

Аналіз французького матеріалу підтвердив, що формально-граматичний рівень мови вимагає наявності і суб'єкта, і предиката, причому суб'єкт репрезентується особовим (elle, Irène, ils тощо) чи неозначено-особовим (on, il) суб'єктами. Відповідно до семантики речень з вторинним герундійним предикатом на позначення умовно-наслідкових відношень окреслюється участь суб'єкта як носія обставин запропонованої умови, як носія оцінки й осмислення можливої дії, наприклад: *Mais j'aurais mieux servi mes frères en etant tout simplement un prêtre* – означений суб'єкт *je* (я), обіймаючи семантично початкову позицію, виступає носієм обставин, оцінки й осмислення умови-наслідку: *Але я б краще служила моїм братам, якби тільки була готова.*

Розглянемо приклад: *En le voyant, peut-être, il ne douterait plus* (G. de Maupassant). Між первинним і вторинним герундійним предикатами встановлюються умовно-наслідкові відношення, при трансформації використовуємо предикат предикатів *si*(якби, за умови): → *S'il le voyait, peut-être, il ne douterait plus.* Первинний предикат *douterait* виражений формою умовного способу теперішнього часу (Conditionnel présent). За семантичною ознакою, головна функція умовного способу – вираження евентуальної дії. Евентуальна дія – це потенційна, запропонована дія, безпосередньо

¹ S+P – структура простого неелементарного речення, де S – суб'єктна синтаксема, P_{1,2} – первинна і вторинна предикатні синтаксеми.

пов’язана з певними умовами. До складу семантичних сем умовного способу входять семи: “можливість”, “про-спективність”, “зумовленість” [4]. Умовно-наслідкові відношення між предикатами *douterait* і *voyait* ґрунтуються на взаємозалежності предикатів, підтверджуючи, що дія первинного предиката здійсниться тільки при реалізації умови, вираженої вторинним герундійним предикатом, а також на взаємозв’язку предикатів із суб’єктом, який у свою чергу презентує об’єктивні обставини для репрезентації та здійснення можливої дії. Актант *peut-être* містить семуймовірності, можливості, що підсилює ступінь реалізації умови-дії, вираженої розглянутими предикатами.

Французькі показники семантичного зв’язку на позначення умовно-наслідкових відношень, а саме: *à supposer que, pour peu que, en admettant que, à moins que, pourvu que, à condition que, au cas où* || перекл. якщо припустити, якщо тільки, як тільки, досить тільки, нехай тільки, якщо припустити, якщо тільки ні, тільки б, за умови що у випадку що вирізняються значенням спонукання предиката до вираження суб’єктивності, яке неприйнятне українській мові. Щодо семантичної функції суб’єктивності, то він виражає уявлення суб’єкта про дію як можливість, а саме через суб’єкта дії репрезентує можливість предикатної дії; семантика суб’єктивності акцентує на суб’єктивному мисленні й описі дій. Окрім семантики ірреальності, суб’єктивності може виражати реальну дію за умови, що відношення суб’єкта до можливості здійснення дії достатньо чітко виражене. Головна семантична функція суб’єктивності реалізується в умовах синтаксичної кореляції, тобто співвідношення дії до дії головного речення, як наслідок відбувається злиття, тісна взаємозалежність двох дій. Умовний спосіб виражає дві дії, але при цьому синтаксична підпорядкованість відсутня [4], наприклад: *Comme j’aurais pu être heureuse en épousant un autre homme* (G. de Maupassant) → *Comme j’aurais pu être heureuse à condition que j’aie épousé un autre homme*.

У реченнях з вторинним дієприслівниковим предикатом умовно-наслідкові відношення можуть посилюватись заперечною формою вторинного предиката, наприклад: *Не знаючи броду – не ліз у воду* (Народна мудрість) → *Якщо не знаєш броду – не ліз у воду*; додатковими актантами, що безпосередньо вказують на умовно-наслідковість чи змінюють інтонаційне забарвлення речення, інформативний зміст повідомлення з метою наголошення на реальності, ірреальності чи гіпотетичності дії. Проаналізуємо приклад: *Та чи можна втекти від краси, побачивши її бодай раз* (П. Загребельний) – актантна структура *та чи можна* наповнює зміст висловлення риторичним змістом; актант *можна* вирізняє структуру семою умовності, а адвербіально-темпоральний актант *бодай раз* семантично наголошує на часових параметрах реалізації дії (умовно-наслідку) й посилює умовно-наслідкові відношення між первинним предикатом *втекти* і вторинним доконаним дієприслівниковим предикатом *побачивши*, репрезентуючи конденсацію ірреальності, гіпотетичності. Традиція художньо-поширених речень спонукає до функціонування вторинного дієприслівникового предиката на позначення умовно-наслідкових відношень у рамках семантичного посилення, наголошення на відношеннях, наприклад: *Так чи не можна її, підрізавши, теж з села вигнати* (Г. Квітка-Основ’яненко); *Татко умре з голоду, коли п’ять день просидить у шахті, не уївши* (Б. Грінченко); *Щоб, розсердившись на людей, не робив їм біди, як тут з жінками* (Г. Квітка-Основ’яненко).

Отже, функціонування умовно-наслідкових відношень в українському реченні з вторинним дієприслівниковим предикатом забезпечується за участі дієприслівника доконаного виду та первинного предиката у формі майбутнього часу. Щодо суб’єкта він виступає у ролі носія умови і наслідку, встановлюючи семантико-синтаксичний зв’язок як з вторинним, так і з первинним предикатами; однак умовно-наслідкові відношення реалізуються і при модифікації суб’єктної синтаксеми.

Вторинний герундійний предикат французької мови на позначення умовно-наслідкових відношень вирізняється постійною залежністю від форми умовного способу первинного предиката, формою суб’єктивності на позначення предиката предикатів, обов’язковою участю особової чи безособової суб’єктної синтаксеми.

Перспективи дослідження передбачають подальше вивчення семантико-синтаксичної структури речення з вторинним дієприслівниковим і герундійним предикатами.

Література:

1. Беляєва Т. В. Варіантність і синонімія в умовно-наслідкових складних реченнях : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Т. В. Беляєва. – Харків, 2004. – 25 с.
2. Бокатенко І. А. Структурні та семантичні особливості складнопідрядних умовних речень / І. А. Бокатенко // Наукові записки (мовознавство). – Кіровоград, 2008. – Серія : Філологічні науки. – Вип. 80. – С.16-24
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови: Синтаксис [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
4. Гак. В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / В. Г. Гак. – М. : Добросвет, 2000. – 832с.
5. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : Дон НУ, 2001. – 662 с.
6. Кормилицына М. А. Семантически осложненное (полипропозитивное предложение в устной речи) / М. А. Кормилицына. – Саратов : Саратовский ун-т, 1988. – 157 с.
7. Проблемы грамматической семантики : сборник статей / отв. ред. Л. Д. Чеснакова. – Ростов Н/Д : Ростов Н/Д пед. ин-т., 1978. – 126 с.
8. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Теньер Л. ; [пер. с франц. И. М. Богуславский и др.]. – М. : Прогресс, 1988. – 632 с.
9. Fillmore, C. J., 1987, “Varieties of conditional sentences”, In Proceedings of the 3rd Eastern States Conference on Linguistic. Columbus : OhioStateUniversity, pp. 163-182.
10. Kleiber G. Le gérondif: fonction syntaxique ou catégorie grammaticale? // Panoramadesétudesen linguistique synchronique et diachronique / Georges Kleiber. – Lask : Oficyna Wydawnicza Leksem, 2009. – p. 215-239.
11. Langaney A. Les hommes: passé, present, conditionnel / André Langaney. – Paris : Armand Colin, 1988. – 251p.
12. Moeschler J. Etudes sémantiques et pragmatiques sur le temps, l’aspect et la modalité / Louis de Saussure, Jacques Moeschler, Genoveva Puskas. – Amsterdam: Rodopi, 2007. – 197 p.

Ковбаско Ю. Г.,

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

СИНТАКСИЧНА СТРУКТУРА ДІЄСЛІВНОГО ПИТАЛЬНОГО КОНСТИТУЕНТА РОЗДІЛОВОГО ЗАПИТАННЯ

У статті розглянуто синтаксичну побудову дієслівного питального конституента розділового запитання. Визначено його основні складові, їх структурні й кількісні характеристики.

Ключові слова: розділове запитання, питальний конституент, дієслівна група, номінативна група, not-оператор.

В статье рассмотрено синтаксическое построение глагольного вопросительного конституента разделительного вопроса. Определено его основные составляющие, их структурные и количественные характеристики.

Ключевые слова: разделительный вопрос, вопросительный конституент, глагольная группа, номинативная группа, not-оператор.

This article addresses the syntactic structure of the verbal tag. Its principal elements, their structural and quantitative characteristics have been determined.

Key words: tag question, tag, verbal group, nominative group, not-operator.

Дієслівний питальний конституент є найбільш вживаним та традиційним для розділового запитання, а значна варіативність його структурних складових вказує на **актуальність** дослідження його синтаксичної побудови. **Метою** статті є опис синтаксичної структури дієслівного питального конституента розділового запитання. **Об'єктом** слугує розділове запитання в системі англomовного художнього дискурсу ХХ – початку ХХІ століть обсягом 2 461 964 словоформи, **предметом** – синтаксичні характеристики його дієслівного питального конституента.

Розділове запитання – це двотактна граматична структура, в якій дієслівний/недієслівний питальний конституент приєднується до головного конституента, представленого розповідним, окличним, спонукальним чи питальним реченням, і структурно та (або) семантично пов'язаний із ним [3, с. 9]. Питальний конституент утворює другу частину двотактної структури розділового запитання. Якщо головним конституентом розділового запитання можуть бути різні формальні типи речень – розповідне, спонукальне, питальне, окличне і головний конституент має всі характеристики одного з них, то питальний конституент – це структура з чітко визначеним набором складових елементів. Залежно від субпарадигми (регулярної/нерегулярної) розділового запитання питальний конституент буває дієслівним і недієслівним, відповідно до основного структурного елемента, дієслова, що присутнє (дієслівний) або відсутнє (недієслівний) у структурі питального конституента. Інші складові – спільні для обох типів.

Дієслівний питальний конституент утворюється з дієслівної та номінативної груп, до складу яких входять обов'язкові та факультативні елементи. Дієслівна група містить єдиний елемент – дієслово, що залежить від типу дієслова, яке використовується в головному конституенті розділового запитання [6, с. 256]. Ця залежність виражається двома шляхами: заміщенням та репрезентацією [4, с. 6; 2, с. 5]. Функцію заміщення виконують дієслова *do, will/would i shall/should* у розділових запитаннях, де головний конституент представлений спонукальним реченням, наприклад:

1) *Stay with Lacey, will you?* (C. Barker – Book of Blood. Part 1);

2) *Let's go and run up a few expenses, shall we?* (D. Adams – Mostly Harmless).

Інші дієслова, використані в питальному конституенті, є дієсловами-репрезентантами, які повторюють дієслова-зв'язки, допоміжні та модальні дієслова головного конституента. Наприклад:

3) *But you've met him, haven't you?* (P.G. Wodehouse – Piccadilly Jim);

4) *Can't be much further, can it?* (J.K. Rowling – Harry Potter and the Chamber of Secrets).

Водночас, дієслова *do/does/did, will/would i shall/should* можуть виступати репрезентантами, наприклад:

5) *No one would refuse me a kitten, would they?* (B. Stocker – Dracula);

6) *You do know I'm a Yankee, Coffman, don't you?* (B. Cornwell – Battle Flag);

7) *I'll put you in, then, shall I?* (D. Francis – Banker).

Дієслова, у питальних конституентах (див. приклади 3-7), – дієслова-репрезентанти, оскільки повторюють і, відповідно, репрезентують дієслова головного конституента.

У ході дослідження визначена частота використання кожного дієслова в питальному конституенті, див. таблицю 1.

Таблиця 1

Кількісні характеристики дієслів у дієслівному питальному конституенті

№	Тип дієслова	Кількість	Відсотковий склад
1.	Is/am/are/was/were	2010	42,6%
2.	Have/has/had	386	8,2%
3.	Do/does/did	1408	29,8%
4.	Will/would	598	12,7%
5.	Can/could	225	4,8%
6.	Shall/should	71	1,5%
7.	Ought to	4	0,08%
8.	Must	11	0,2%

9.	May/might	6	0,1%
10.	Need	1	0,02%
11.	Dare	-----	-----
12.	Used to	-----	-----
Разом		4 720	100%

У таблиці 1 наведені основні типи дієслів, що вживаються в питальному конституювенті розділового запитання. До них належать допоміжні дієслова, модальні дієслова і дієслова-зв'язки.

Серед допоміжних дієслів найвищу частоту використання має дієслово *do*, оскільки може виконувати у питальному конституювенті як функцію заміщення (див. приклад 8), так і репрезентації (див. приклад 9), наприклад:

8) *That Stan really drives, doesn't he?* (D. Westlake – Bank Shot);

9) *I guess we do have to go back again, don't we?* (J. Heller – Catch 22).

Висока частота використання дієслова *have* пояснюється утворенням за його допомогою часових форм "докопаного" типу в англійській мові, яке в питальному конституювенті виконує роль дієслова-репрезентанта, наприклад:

10) *You've messed it up good and proper this time, haven't you?* (R. Dahl – Charlie and the Great Glass Elevator);

11) *And he has seen the signs, hasn't he?* (S. King – Black House).

З-поміж дієслів-зв'язок питального конституювента найчастіше вживається дієслово *be* – 42,6%, оскільки його основною функцією є вираження факту в об'єктивній реальності [8, с. 187], а також використання при утворенні елементарних речень (за І.Р. Вихованцем):

12) *It's really not much of a choice, is it?* (C. Spector – World without End);

13) *You're new around here, aren't you?* (J. Higgins – The Last Place God Made).

Серед модальних дієслів частотним є дієслово *can*, чому сприяє реалізація ним низки значень [10, с. 232]: позначення фізичних чи розумових можливостей і вмінь, вроджених чи набутих:

14) *You can't hardly tell, can you? Jack?* (C. Niasen – Basket Case);

вираження можливості, зумовленої обставинами:

15) *I think we can trust him to do the job thoroughly this time, can't we Maurice?* (J. Gardner – Seafire);

вираження сумніву, здивування тощо:

16) *You can't have fingerprints on cloth, can you?* (J. Clavell – Noble House);

вираження ввічливого прохання, наприклад, у формі *could*:

17) *Couldn't make us a cup o' tea, could yeh?* (J.K. Rowling – Harry Potter and the Philosopher's Stone).

Найменш частотними є модальні дієслова *need* – 0,02%, та *ought to* – 0,08%, що пояснюється обмеженими функціями, які вони реалізують, невідповідністю цих функцій питальним реченням, а також можливістю їхнього заміщення допоміжними словами, наприклад дієсловом *do*.

Аналіз синтаксичної структури дієслівної групи питального конституювента розділового запитання показав, що вона представлена 22 дієслівними формами з 24 можливих. Щодо форм, які не були зареєстровані, то ними є *dare* і *used*. Г.А. Вейхман та І.С. Шевченко пояснюють їхню відсутність тим, що вони підлягають структурному заміщенню в питальному конституювенті [1, с. 32-33; 5, с. 5-6].

Номінативна група складається з двох синтаксичних позицій: підмета (обов'язкової) і *not*-оператора (факультативної). Тип підмета питального конституювента залежить від підмета головного конституювента, представленого іменником чи займенником. У питальному конституювенті функціонує відповідний їм займенник, тобто відбувається часткова прономіналізація:

18) *She won't turn him into stone too, will she?* (C.S. Lewis – The Lion, the Witch and the Wardrobe);

19) *Spring onions, you've been pinching from Jon's garden at night, haven't you?* (G. N. Smith – Throwback).

Застосування часткової прономіналізації дає змогу стверджувати, що підмет питального конституювента представлений однією з 8 синтаксичних позицій – суб'єктною формою особового займенника: *I, you (sing.), he, she, it, you (pl.), we, they*.

Окрім суб'єктних форм особового займенника, підмет головного конституювента розділового запитання може виражатись займенником *there* у конструкції *there + be*, наприклад:

20) *There wasn't any permanent harm done, was there?* (J.R.R. Tolkien – The Fellowship of the Ring);

21) *There're a lot of drug companies, aren't there?* (C. Willeford – The Shark-Infested Custard).

Аналіз номінативної групи питального конституювента вказав на функціонування неозначеного займенника *one* у ролі підмета, наприклад:

22) *One couldn't know someone that well, and yet not know them at all. Could one?* (D. Francis – Come to Grief);

23) *I mean, one doesn't just guess something as clever as this, does one?* (B. Lumley – Necroscope).

Для визначення основного типу підмета питального конституювента розділового запитання проведено кількісний аналіз, див. таблицю 2.

Таблиця 2

Кількісні характеристики засобів вираження підмета в дієслівному питальному конституювенті

№	Засоби вираження підмета	Кількість	Відсотковий склад
1.	Особові займенники	4625	98%
2.	Вказівний займенник <i>there</i>	88	1,9%
3.	Неозначений займенник <i>one</i>	7	0,1%
Разом		4 720	100%

Дані проведеного аналізу вказують на те, що традиційним є використання особових займенників у питальному конститuentі – 98%. Вживання вказівного займенника *there* не поширене – 1,9%. Щодо використання неозначеного займенника *one*, то аналіз фактологічного матеріалу не засвідчив існування значної кількості розділових запитань із займенником *one* – 0,1%. У питальному конститuentі для підсилення ефекту ситуації та привернення уваги разом з особовими займенниками чи десемантизованим *there* використовуються імена та звертання. Наприклад:

24) *Well, I think we can talk about this. Can't we, Ron?* (J. David – Footprints of Thunder);

25) *But there wouldn't be any problem about owner identification this time, would there, Heissman?* (A. MacLean – Bear Island).

Другою складовою номінативної групи питального конститuenta розділового запитання є *not*-оператор, кількісні дані використання якого наведені в таблиці 3.

Таблиця 3
Кількісні характеристики *not*-оператора в дієслівному питальному конститuentі

№	Наявність <i>not</i> -оператора	Кількість	Відсотковий склад
1.	Присутній	2 706	57,3%
2.	Відсутній	2 014	42,7%
	Разом	4 720	100%

Згідно з вибіркою перевага надається використанню заперечних конструкцій у питальному конститuentі – 57,3% від загальної кількості розділових запитань регулярної субпарадигми. Факультативність *not*-оператора залежить від синтаксичних, прагматичних і семантичних факторів. Адресант вибирає ту мікропарадигму, яка найбільше відповідає його комунікативним прагненням, намірам та контексту ситуації. Наявність *not*-оператора в питальному конститuentі надає мовцю ширші можливості впливу на читача, оскільки створює атмосферу іронії, сарказму чи недовіри.

Основною характеристикою *not*-оператора є його форма – повна $V_{aux}+Pr+NOT$, наприклад:

26) *He is a great friend of Peter Guillam, is he not?* (J. Le Carre – The Spy Who Came in from the Cold);

чи редукована $V_{aux}+NOT+Pr$, наприклад:

27) *You saw his club jacket, didn't you?* (E. McBain – See Them Die).

Кількісні характеристики форм *not*-оператора подані в таблиці 4.

Таблиця 4
Кількісні характеристики моделей *not*-оператора в дієслівному питальному конститuentі

№	Модель <i>not</i> -оператора	Кількість	Відсотковий склад
1.	$V_{aux}+NOT+Pr$	2 584	95,5%
2.	$V_{aux}+Pr+NOT$	122	4,5%
	Разом	2 706	100%

Дані таблиці 4 свідчать, що частотність редукованої заперечної форми у питальному конститuentі вища і складає 95,5% у порівнянні з інверсованими конструкціями. Згідно з англійською граматику, інверсовані конструкції використовуються у формальному мовленні та в деяких північних діалектах британської англійської [9] і вживаються письменниками, наприклад, з метою створення напруги в дискурсі.

Г. Андерсен відзначає існування розмовних варіантів і скорочень питальних конститuentів, варіантів заперечної форми дієслова *be* у 1-й особі однини, наприклад: *шотландський* – *ain't I?*; *американський* – *ain't I?*; *британський* – *aren't I?*; *британський/американський* – *inn it?*[7, с. 4]. Дослідження Г. Андерсен та аналіз фактологічного матеріалу дозволив виокремити розмовні інваріанти питального конститuenta:

28) *Got a couple of shiners, ain't he?* (have)[7, с. 4-5];

29) *She's got a bit of smelly breath though, int she?* (have) [7, с. 4-5];

30) *You are all ready for the Brewer Bash, ain'tcha?* (be) (S. King – Black House);

31) *You believe me, don'tcha?* (do)(N.A. Collins – Sunglasses After Dark);

32) *You're my death, en't you?* (be)(P. Pullman – Anber Spy Glass);

33) *That wouldn't have been effing difficult ...bleedin' gave it away, di'n' I?* (do) (J.K. Rowling – Harry Potter and the Deathly Hallows);

34) *Yer expect accidents, don' yeh?* (do)(J.K. Rowling – Harry Potter and the Half-Blood Prince).

Існування нестандартних питальних конститuentів не дає підстав стверджувати про утворення окремої мікропарадигми розділового запитання, а виключно вказує на можливі розбіжності у варіантах мови. Наведені конструкції належать до регіональних діалектів та вживаються, наприклад, для передачі мовлення неосвіченої людини чи мешканця периферії.

Отже, питальний конститuent розділового запитання складається з двох груп – дієслівної та номінативної, кожна з яких має власний набір елементів, що використовуються для утворення питального конститuenta розділового запитання. Дієслівна група представлена 22-ма дієсловами, номінативна – 10-ма синтаксичними позиціями підмета і факультативним *not*-оператором.

Перспективним є дослідження синтаксичної структури недієслівного питального конститuenta та взаємозв'язку між головним і питальним конститuentами розділового запитання.

Література:

1. Вейхман Г. А. Новое в английской грамматике : учеб. пособие / Г. А. Вейхман. – М. : Высшая школа, 1990. – 128 с.
2. Кививяли Г. Б. Предложения с присоединенной вопросительной частью в английском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Г. Б. Кививяли. – Л., 1969. – 18 с.
3. Ковбаско Ю. Г. Структура, семантика, прагматика розділового запитання: синхронно-діахронний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Ю. Г. Ковбаско. – К., 2011. – 20с.
4. Рочикашвили Л. М. Функционально-семантические и прагматические аспекты высказываний с присоединенной вопросительной частью : автореф. дис на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Л. М. Рочикашвили. – Л., 1990. – 16 с.
5. Шевченко И. С. Сегментированные вопросы в современном английском языке (структурно-коммуникативный анализ) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / И. С. Шевченко. – Одесса, 1988. – 16 с.
6. Alexander L. G. Longman English Grammar / L. G. Alexander. – Harlow : Edinbурgh Gate, 2006. – 374 p.
7. Andersen G. I Goes You Hang It Up in Your Shower, Innit? He Goes Yeah. The Use and Development of Invariant Tags and Follow-ups in London Teenage Speech / G. Andersen // First UK Language Variation Workshop. – Bergen : ReadingUniversity, 1997. – P. 1-16.
8. Biber D. The Longman Grammar of Spoken and Written English / D. Biber, S. Johansson, G. Leech, S. Conrad. – London : Longman, 1999. – 1204 p.
9. Quirk R. A Comprehensive Grammar of the English Grammar / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvic. – London : Longman, 2000. – 1779 p.
10. The American Heritage Dictionary of the English Language.– Boston : Houghton Mifflin Company, 2000. – 2116 p.

Копач О. О.,

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ФУНКЦІЇ ПОРІВНЯНЬ У РОМАНІ С. КІНГА “ТУМАН”

Стаття присвячена дослідженню стилістичних функцій порівнянь у романі С. Кінга “Туман”. Особлива увага приділяється функції створення образності, оціночній та експресивній функціям.

Ключові слова: порівняння, стилістична функція, оціночна функція, експресивна функція.

Статья посвящена исследованию стилистических функций сравнений в романе С. Кинга “Туман”. Особенное внимание уделяется функции создания образности, оценочной и экспрессивной функциям.

Ключевые слова: сравнение, стилистическая функция, оценочная функция, экспрессивная функция.

This article is devoted to the investigation of the stylistic functions of simile in Stephen King’s novel “The Mist”. The main functions such as the function of imagery creating, the function of evaluation and expressive function are singled out.

Key words: simile, stylistic function, the function of evaluation, the expressive function.

Останнім часом такий компаративний троп як порівняння стає предметом уваги мовознавців і літературознавців. Це не дивно, оскільки цей стилістичний прийом є одним з головних засобів створення образності.

Порівняння розглядаються дослідниками з різних позицій: на матеріалах різних мов, на прикладі творчості письменників та поетів тощо. Наприклад, В.В. Виноградов у своїх працях обґрунтовує функціонально-стилістичний підхід до вивчення порівнянь, і розглядає порівняння на фоні інших образних засобів мови. Р.О. Будагов вивчає проблему залежності порівняння від семантики цілісної оповіді [1].

Цікавить дослідників й таке питання, як класифікація порівнянь, але їх погляди на цю проблему різняться. Так, Б.В. Томашевський класифікує порівняння в залежності від того, в якій мірі розвинений той чи інший елемент порівняння [4]. Т.А. Туліна виокремлює ряди смислових груп порівнянь на основі психологічного методу [5]. О.А. Некрасова розглядає порівняння за принципом, в основу якого покладений характер сприйняття порівнянь адресатом [3]. Але майже всі дослідники визнають наявність двох груп порівнянь: порівнянь точних, що вживаються у нейтральному стилі, та порівнянь, що містять оціночний елемент.

Щодо функцій порівнянь у мові окремих письменників, існує незначна кількість праць, присвячених цьому питанню (наприклад, В.П. Вомперський аналізує функції порівнянь у прозі М.Ю. Лермонтова [2]). Таким чином, актуальність обраної нами теми зумовлена тим, що найважливішою ознакою порівняння є елемент новизни, неочікуваності, а це обумовлює індивідуальний підбір та використання стилістичних засобів у кожного автора.

Метою даної статті є виявлення стилістичних функцій порівнянь у романі С. Кінга “Туман”.

Об’єктом дослідження є порівняння у романі С. Кінга “Туман”.

Предмет дослідження – стилістичні функції порівнянь у творі С. Кінга.

Проаналізувавши текст, ми виявили декілька головних стилістичних функцій порівнянь в романі “Туман” С. Кінга. По-перше, це функція створення образності – головна стилістична функція всіх видів порівнянь. В її основі лежить використання схожості далеких один від одного предметів з метою утворення несподіваного порівняння. Стівен Кінг часто залучає подібні порівняння у пейзажних замальовках. Наприклад, потужність вітра, що приніс бурю, передається шляхом порівняння із швидкісними транспортними засобами (поїздом та літаком): “...the wind can come off the lake like an express train” [6]; “Then the wind came. It was as if the house had taken off like a 747” [6]. Описуючи шторм, що наближається, автор активно використовує войовничі порівняння, що змушують читача непокоїтись: “In the west, great purple thunderheads were slowly building up, massing like an army” [6]. Чорноту льоду на озері Кінг порівнює з гнилим зубом: “It’s one they like to pass around up here – if the spring is cold enough, the ice on the lakes will eventually turn as black as a rotted tooth” [6].

Для того, щоб зобразити наслідки туману – нестачу сонячного світла, тьмяність – автор неодноразово використовує порівняння сонця з монетою: “Where the sun had been there was now a silver coin in the sky, like a full moon in winter seen through a thin scud of cloud” [6]; “You could only see the sun through the mist as a little silver coin. It was like being on Venus” [6]. Тишу наступного ранку автор теж передає за допомогою порівняння: “The morning was bright and as clear as a bell” [6]. Наслідки стихії теж зображуються С. Кінгом за допомогою порівнянь: “Trees had fallen across the drive in four different places, one of them small, two of them middling, and one old baby that must have been five feet through the middle. Moss was crusted onto it like a moldy corset” [6]; “The huge old pine that had guarded our boat cove had been sheared off halfway up. What was left looked like a brutally sharpened pencil...” [6].

Слід підкреслити індивідуальність, оригінальність та нетрадиційність використаних Кінгом порівнянь. Павука він порівнює з гоночною машиною (“One of the spiders had come out of the mist from behind us. It was the size of a big dog. It was black with yellow piping. Racing stripes, I thought crazily” [6]), будівлю зі шматком м’яса (“The bugs were all over the loopholes now, which meant they were probably crawling all over the building... like maggots on a piece of meat” [6]), підкреслюючи приреченість людей, запертих у магазині, наче в клітці.

Друга важлива функція – оціночна. Зазвичай, ця функція притаманна порівнянням, в яких реалізуються опозиції між об’єктом, що позначає людину, і сталомом, що позначає тварину. Подібні порівняння використовуються автором “Туману” в описі місіс Кармоді – людини, що посідає одне з центральних місць у романі. Ця жінка відчуває себе пророком, рятівницею, але, нав’язуючи свою точку зору оточуючим, вона стає не менш небезпечною, ніж істоти у тумані. Особливу увагу Стівен Кінг приділяє опису її очей: “Her black eyes glanced arrogantly around, as sharp and sparkling as a magpie’s” [6]; “Her black eyes seemed to dance with mad glee” [6]. Частина людей вірить

у вищі сили місіс Кармоді, але залишається ще горстка людей, які вважають її божевільною: "The old lady may be as crazy as a bedbug" [6].

У романі Стівена Кінга об'єктом порівняння замість людини часто виступає невідома істота, описати зовнішність якої можна тільки через вже знайомі речі, предмети, тварини: "A heavy, hooked beak opened and closed rapaciously. It looked a bit like the paintings of pterodactyls you may have seen in the dinosaur books, more like something out of a lunatic's nightmare" [6]. В цьому прикладі автор порівнює жадливу істоту невідомого походження з динозавром, що допомагає читачу уявити гігантські розміри та небезпечність тварини.

Оскільки автор змальовує тварин, що не мають аналогів, то передати зовнішній вигляд тварини і жах, що охоплює людей, можна тільки спираючись на власний досвід читача. С. Кінг порівнює щупальця зі змією ("a grass snake" [6]), з черв'яком ("like a great blind earthworm" [6]), відрубане щупальце – з рибою, викинутою на берег ("like a fish out of water, curling and uncurling" [6]).

Іноді порівняння у романі С. Кінга виконують функцію інтенсифікації, акцентування ознаки шляхом співставлення з еталоном. Таким чином, образне порівняння підсилює ознаку об'єкта і передає образну експресію, не розкриваючи емоційного стану автора мовлення, реалізуючи експресивно-підсилюючу функцію. Так, з початком шторму озеро перетворюється на океан: "The lake had begun to look eerily like the ocean, with high waves rolling in and sending spume up from the docks and breakwaters" [6], а білизна туману, який поступово спускається на провінційне містечко, порівнюється зі снігом: "It was very, very white. The only thing I can compare it to would be fresh-fallen snow lying in dazzling contrast to the deep-blue brilliance of the winter sky. But snow reflects hundreds and hundreds of diamond points in the sun, and this peculiar fogbank, although bright and clean-looking, did not sparkle" [6].

Стає очевидним, що за допомогою порівнянь С. Кінг виражає суб'єктивне ставлення до персонажів, симпатію чи антипатію, створює атмосферу містичного, змушує читача уявляти нереальні речі через реальні, усвідомлювати свої страхи. Наведені у статті приклади доводять, що порівняння у романі С. Кінга виконують функції створення образності, оціночну та експресивно-підсилюючу, а це дозволяє автору створити певний психологічний фон, атмосферу страху.

Література:

1. Будагов Р. А. Метафора и сравнение в контексте художественного целого / Р. А. Будагов // Русская речь. – 1973. – № 1. – С. 26-31.
2. Вомперский В.В. К характеристике стиля М. Ю. Лермонтова: стилистические функции сравнения / В. В. Вомперский // Русский язык в школе. – 1964. – № 5. – С. 25-32.
3. Некрасова Е. А. Сравнения / Е. А. Некрасова // Языковые процессы современной русской художественной литературы. – М. : Наука, 1977. – С. 240-294.
4. Томашевский Б. В. Сравнение / Б. В. Томашевский // Томашевский Б. В. Стилистика. – Л. : Наука, 1983. – С. 204-216.
5. Тулина Т. А. О чем мы сравниваем? / Т. А. Тулина // Русская речь. – 1974. – № 4. – С. 81-84.
6. King S. The Mist [Електронний ресурс] / King S. – Режим доступу : <http://readr.ru/stephen-king-the-mist.html>

Костик В. М.,
Закарпатський державний університет, м. Ужгород

СПЕЦИФІКА СИНТАКСИСУ ФАХОВИХ ТЕКСТІВ ЕКОНОМІКИ

У науковій статті розглянуто такий феномен, як фаховий текст та його науково-технічний переклад, глибше розглянуті мовні засоби, що реалізують у фахових текстах комунікативну функцію. Проведено аналіз фахової мови економіки на різних рівнях її функціонування. Зосереджено увагу на дослідженні питань морфологічних та синтаксичних ознак функціонування фахових текстів економіки, їх спільних та відмінних рис, а також реалізації їх у перекладі.

Ключові слова: синтаксис, фаховий текст, переклад, синтаксичні засоби, синтаксичні моделі, селекція, компресія, уніфікація речень, анонімізація.

В научной статье рассмотрен такой феномен, как профессиональный текст, а так же его научно-технический перевод, глубже рассмотрены языковые средства, которые исполняют в такого рода текстах коммуникативную функцию. Проведено анализ профессионального языка экономики на разных уровнях его функционирования. Сосредоточено внимание на исследовании вопросов морфологических и синтаксических особенностей функционирования экономических текстов, их общих и отличительных чертах, а так же их реализации в переводе.

Ключевые слова: синтаксис, профессиональный текст, перевод, синтаксические средства, синтаксические модели, селекция, компрессия, унификация предложений, анонимизация.

The article focuses on the investigation of a number of questions, concerning the general problems and controversial points of scientific and technical translations. The analysis is conducted from the point of view of its fulfillment of morphological and syntactic functions. The theme of its consideration is to compare the general and distinct characteristic features of economics texts. Particular attention is paid to the subject parameters of the above mentioned scientific texts.

Keywords: syntax, professional text, translation, syntactic means, syntactic models, selection, compression, unitization of sentences, anonymization.

З середини 80-х років ХХ століття інтерес науковців, що займаються проблемами фахових мов, поширився з терміна на такий феномен, як фаховий текст. Останній сьогодні аналізується передусім у двох аспектах: комунікативному та з погляду граматики тексту. У другому випадку текст розглядається як інформативна одиниця мовної системи, відчужена від адресата, мовленнєвої ситуації і зафіксована у вигляді послідовних висловлювань, які поєднані логічним зв'язком [8, с. 11].

Актуальність даної статті полягає в тому що, дослідження поняття перекладу, специфіки та особливостей перекладу німецьких фахових текстів економіки може бути використане в різних цілях, а зокрема з метою досконалого вивчення процесу перекладу загалом, а також для глибокого взаєморозуміння між автором і адресатом, яке залежить від мовної організації тексту.

Метою даної статті стала граматична структура та синтаксичні особливості економічних текстів, а також виявлення спільних та відмінних ознак різних типів фахового тексту економіки.

Аналіз граматичної структури фахових текстів можемо знайти у роботах різних науковців Л. Гофмана, Г. Флука, Е. Бенеша та ін. [14, с. 102]. Згадані науковці розглядають тексти різних фахових сфер, для того щоб виявити ознаки, які відрізняють фаховий текст від інших типів. Науковці відзначають, що головним критерієм, що відрізняє один жанр науково-технічної літератури від іншого, є функціональна призначеність тексту. Саме вона і визначає відбір конкретних мовних засобів для певного виду тексту [10, с. 82]. Увага даної статті була сконцентрована на різних типах економічних текстів. Фахова мова реалізується, як уже зазначалося, у великій кількості текстів, що диференціюються в плані їх тематичної спрямованості (виробничо-технічні та науково-теоретичні), галузевої (промисловість, сільське господарство тощо) та жанрово-стильової (статті, монографії, навчальні посібники) приналежності [9, с. 30].

Наші спостереження не дають нам можливості говорити про наявність власного синтаксису, але дозволяють стверджувати, що синтаксичні засоби фахового тексту значно відрізняються за кількісною та якісною оцінкою вживання від засобів у текстах нефахового характеру [2, с. 204]. Синтаксис (від грец. *побудова, зв'язок, з'єднання*) – це наука про граматичні форми, об'єднання яких забезпечують морфеми. Об'єктом синтаксису виступає дослідження структури і функції висловлювань у відношенні до ситуації, мовця і слухача.

Оскільки у фахових текстах прості речення, які складаються тільки з підмета і присудка, майже не трапляються, то особлива увага дослідників фахових мов присвячена формам та функціям поширення простих речень та складнопідрядних, які є панівними у наукових текстах [14, с. 103]. Ці поширення здійснюються за допомогою численних обставин та означень, які у ході дослідження не виділялись як другорядні члени речення, а розглядалися як цілі підметові й присудкові групи (іменникові та дієслівні комплекси), що дало змогу не тільки пояснити довжину цих речень, а й виявити комплексність компонентів наукового виразу [3, с. 252], наприклад: ... *die Wirkung der Wachstumsimpulse auf die Wirtschaft Deutschlands ...* [6, с. 90]; *Das beeinflusste eine Verminderung der Zahl der arbeitslosen Menschen entscheidend* [6, с. 90]. У дослідженнях більше уваги приділялося номінальним групам, оскільки вони в ролі підмета, іменного присудка, додатка чи обставини в складі присудкової групи відіграють значно важливішу роль у фаховому реченні, а ніж дієслівні групи і часто є ідентичними до термінів. Слід пам'ятати, що номінальні групи не обов'язково виконують функцію підмета.

Що стосується загальної характеристики речень фахової мови, то живаються переважно пасивні та безособові речення [5, с. 285], наприклад: *So wurden die Lohnzusatzkosten gesenkt, der Arbeitsmarkt flexibilisiert und Bürokratie abgebaut* [6, с. 101]; *Es gibt eine kritische Masse von Firmen, die sich in räumlicher Nähe zueinander befindet.* [6, с. 97]. Використання пасивних конструкцій пояснюється прагненням до об'єктивності при описі. У фаховому реченні

широко використовуються інфінітивні конструкції, наприклад: ... *in kurzer Zeit zu flexibilisierenden Arbeitsmarkt...* [6, с. 94]. Вищенаведені синтаксичні конструкції є результатом прагнення до якомога точнішого, безособового та економного вираження науково-технічних відносин у реченні і можуть бути досліджені у фахово-теоретичному аспекті писемної комунікації.

Специфіка фахових мов особливо чітко виявляється в лексичі, оскільки тут кожна з них утворила більш або менш самостійну термінологію [5, с. 416]. У граматиці ж немає специфічної фахової підсистеми. Не можна відзначити також певного розширення загальнонавчальної граматики, а навпаки, ми спостерігаємо обмеження вживання певних синтаксичних та морфологічних засобів при дотриманні правил німецької граматики.

Найважливішими поняттями для дослідження фахового синтаксису та морфології є селекція та функціональні зміни [5, с. 417]. Під селекцією ми розуміли не тільки вибір певних конструкцій та форм, але також частотність їх уживання, тобто мова йде про кількісні ознаки. Селекція синтаксичних конструкцій проявляється з позиції типів речень, нашарування означень, субстантивації та функціональних словосполучень, завдяки яким маніфестуються головні функції фахової комунікації – зрозумілість, економність та анонімність [29, с. 80]. Між загальнонавчальною та фаховою граматику майже не зафіксовано якісних розбіжностей, а лише кількісні.

Одним із аспектів досліджень фахового тексту є аналіз довжини речення, тобто кількості слів у ньому. Речення середньої довжини найбільш точно виражають логічні судження і дозволяють читачеві їх добре запам'ятовувати, тому вони переважають у науково-популярних текстах та в економічних звітах [14, с. 105]. Кількість членів речення в реченні залежить від типу тексту.

Наше дослідження підтвердило також домінуючу роль у фахових текстах розповідних речень, наприклад: *Sie alle bauen auf gute wirtschaftliche Rahmenbedingungen im "Land der Ideen" und auf die ausgezeichnete Qualifikation der Arbeitnehmerinnen und Arbeitnehmer* [6, с. 91]. У письмовій фаховій комунікації інші типи речень майже не вживаються.

Наступним етапом дослідження став аналіз типів речення – простого з його різновидами (поширених/ непоширених) та складного. Аналіз фахових текстів економіки підтвердив панівну тенденцію до селекції та уніфікації речень. Головну роль відіграє просте поширене речення, наприклад: *Ein klarer Hinweis auf die Wettbewerbsfähigkeit der deutschen Unternehmen ist die seit 1991 deutlich gestiegene Exportquote der wichtigsten Exportbranchen* [6, с. 91]. Прості поширені речення з однорідними членами надають опису яскравості та образності. Найбільш поширеною моделлю для досліджених німецьких фахових текстів економіки є структура речення "підмет – присудок – додток", наприклад: *Ausländische Firmen schätzen die Stärken des deutschen Marktes* [6, с. 93].

Широко вживається у економічних текстах складнопідрядне речення, яке складається з двох компонентів, наприклад: *Eine Befragung der Wirtschaftsprüfungsgesellschaft Ernst & Young unter international tätigen Unternehmern ergab im Jahr 2007, dass Deutschland auch bei der Einrichtung von Forschungs – und Entwicklungszentren favorisiert wird* [6, с. 95]; *Auf den Weltmärkten gut positioniert präsentiert sich auch die deutsche Umweltechnologiebranche, wobei die Windenergieanlagenhersteller über einen Weltmarktanteil von 50 Prozent verfügen* [6, с. 96]. Серед складнопідрядних речень найбільш поширеними є підрядні означальні, оскільки вони характеризують окремі властивості і особливості предмета чи явища, наприклад: *Eine Voraussetzung für das Funktionieren des Wirtschaftslebens in Deutschland ist der freie Wettbewerb, der durch das Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen geschützt wird* [6, с. 92]. Підрядні речення підвищують експліцитність, зрозумілість та логічність викладу фахового тексту, оптимізуючи його таким чином [7, с. 80].

У функції засобів зв'язності між реченнями у фахових текстах використовуються: 1) займенники, наприклад: *Eine wichtige Säule im Dienstleistungssektor bilden die Unternehmen des Banken- und Versicherungswesens* [6, с. 102-103]. *Sie konzentrieren sich in Frankfurt am Main, wo auch die Europäische Zentralbank, die Hüterin des Euro, die Bundesbank und die Deutsche Börse ansässig sind* [6, с. 103];

2) повтори, наприклад: *Der Ausstellungs- und Messe-Ausschuss der Deutschen Wirtschaft (AUMA) ist der Spitzenverband der deutschen Messebranche. Seine zentrale Aufgabe ist es, die deutschen Messe im In- und Ausland zu stärken* [6, с. 101]. *Der AUMA koordiniert auch die Auslandsmesseaktivitäten der deutschen Wirtschaft unter anderem für die jährlich rund 230 von der Bundesregierung unterstützten Exportplattformen* [6, с. 101]. Повтори ключових слів є одним із звичайних способів зв'язку у тексті, що забезпечує змістову зв'язність.

3) сполучники, наприклад: *Allein Siemens hat 2006 fast 1500 internationale Patente angemeldet und liegt damit weltweit auf dem dritten Platz* [6, с. 102]. Використання сполучників служить підвищенню рівня логічності викладу.

4) різноманітні слова-замінники, наприклад: *Im Automobilbau, in der Elektrotechnik, im Maschinenbau und in der chemischen Industrie arbeiten rund 2,88 Millionen Menschen, die einen Umsatz von 767 Milliarden Euro generieren* [6, с. 95]. *Diese Industriebranchen sind in den vergangenen Jahren durch Verlagerung der Absatzmärkte und den Druck aus Niedriglohnländern zum Teil stark geschrumpft oder wie etwa in der Pharmaindustrie durch Übernahmen und Fusionen in den Besitz ausländischer Unternehmen gelangt* [6, с. 101].

Загальна вимога фахової комунікації – представляти предметні відносини коротко і точно досягається у синтаксисі за допомогою компресії. Для фахових текстів типовими є такі її форми: 1) редукція підрядних речень і використання замість них дієприкметникових та дієприслівникових конструкцій, наприклад: ... *die höchstentwickelten Industrienationen* ... [6, с. 95];

2) часте використання форм родового відмінка, наприклад: ... *die Stärken des deutschen Marktes* ... [6, с. 97]; ... *die Steuern der europäischen Industrieländer* ... [6, с. 95];

3) застосування прийменникових груп (прийменник + іменник), наприклад: ... *verfügen über einen Festnetzanschluss* ... [6, с. 95]; ... *die Umsetzung in marktfähige Produkte* ... [6, с. 98]; ... *der Anteil an den deutschen Unternehmen* ... [6, с. 100];

4) еліпси, наприклад: ... *Hohe Wettbewerbsfähigkeit* ... [6, с. 93];

5) використання поширених та непоширених означень, наприклад: ... *die drittgrößte Volkswirtschaft* ... [6, с. 94]; ... *die Grundzüge der geplanten, angestrebten wirtschafts- und finanzpolitischen Ziele* ... [6, с. 96];

6) перерахування, наприклад: *...attraktive, hochentwickelte, intensive Marktwirtschaft...* [6, с. 92]; *... die internationale und wettbewerbsfähige Wirtschaft ...* [6, с. 92]. Перерахування використовується для уточнення і демонстрації об'єкта, на який спрямована дія. Перерахування може займати як сильну позицію (на початку або в кінці речення), так і слабку (в середині). Наприклад: *Den Aufschwung festigen, die Konsolidierung der Haushalte fortführen und weitere innere Wachstumskräfte der Wirtschaft freisetzen, so heißen die erklärten Ziele der Bundesregierung* [6, с. 98]; *Eine deutliche Senkung der Steuersätze für Unternehmen soll die Investitionsanreize stärken, die Attraktivität des Standorts im internationalen Steuerwettbewerb und eine Erleichterung der Unternehmensnachfolge bei der Erbschaftsteuer steigern* [6, с. 98]; *Daneben sind Klimaschutz, Energieversorgung, Gesundheit, Sicherheit, Mobilität die großen Herausforderungen der Gegenwart* [6, с. 98]. Це залежить від того, чи хоче автор акцентувати на ньому свою увагу і наскільки важлива дана інформація.

Слід підкреслити, що у різних типах фахових текстів ці форми вживаються з різною частотою. Вона залежить від мети та адресата тексту, адже надмірне скорочення ускладнює здійснення фахової комунікації [1, с. 38].

Під час дослідження фахового тексту стає помітною така його риса, як анонімність, що досягається різними мовними засобами. Особливо поширеним з цією метою є використання займенників *wir, man* чи *es*, наприклад: *Es bedurfte riesiger Anstrengungen, sie zu modernisieren* [6, с. 97]; *Seit der Wiedervereinigung transferiert man jährlich rund 80 Milliarden Euro* [6, с. 103]; *Es ist für die deutschen Unternehmen besonders wichtig, der Konkurrenz qualitativ einen Schritt voraus zu sein* [6, с. 105]; пасивних, рефлексивних (зворотніх) та безособових дієслівних форм, наприклад: *Der Staat bemüht sich jedoch um einen sozialen Ausgleich zu garantieren* [6, с. 94]; *Davon sind 25 Milliarden Euro in die Schlüsselbereiche, Verkehrsinfrastruktur, Bildung investiert* [6, с. 98]; *Im Durchschnitt der Jahre 1996 bis 2005 wurde in Deutschland je 1000 Beschäftigte an nur 2,4 Tagen gestreikt und damit sogar weniger als in der Schweiz mit durchschnittlich 3,1 Streiktage* [6, с. 105] та неповних підрядних речень у вигляді інфінітивних, герундійних та дієприкметних конструкцій, наприклад: *... ohne den mittelständlichen Unternehmen mehr Freiraum zu verschaffen ...* [6, с. 102], *für das hohe Qualifikationsniveau hervorbringend...* [6, с. 102], *um die deutlich gestiegene Exportquote der wichtigsten Exportbranchen zu betrachten ...* [6, с. 92]. У німецькій мові вищенаведені засоби виражають різні ступені анонімізації та узагальнення, які обгрунтовані вимогами стилю.

Таким чином, можемо констатувати, що у текстах фахової комунікації чітко простежується тенденція до скорочення речення, що досягається частим використанням прийменникових конструкцій, дієприкметникових та дієприслівникових зворотів, до анонімізації та узагальнення фахового повідомлення, шляхом використання пасиву в реченнях та третьої особи. Домінантну роль у досліджених фахових текстах економіки відіграють прості поширені речення, оскільки вони задовольняють потреби фахової комунікації, підвищують інформаційну насиченість та адекватно виражають логічність судження. Речення середньої довжини дозволяють читачу їх добре запам'ятовувати і тому переважають у науково-популярних текстах та в економічних звітах. Засобами зв'язності між реченнями у досліджених німецьких фахових текстах економіки виступають займенники, сполучники, повтори, та слова-замісники. Типовими засобами компресії фахових текстів економіки є редукція підрядних речень, родовий відмінок, прийменникові групи, означення та перерахування.

Література:

1. Citkina F. Terminology and Terminology Science in Ukraine / Citkina F. // Terminology Science and Research. Journal of the international Institute for Terminology Research (ITTF). – 1991. Vol. 2, № 2. – P. 38-45.
2. Fluck H. Fachsprachen. – Tübingen und Basel : A. Francke Verlag, 1996. – 204 S.
3. Hoffmann L. Fachwissen und Fachkommunikation. Zur Dialektik von Systematik und Linieratät in den Fachsprachen / Hoffmann L. – Tübingen : Gunter Narr- Verlag, 1993. – Band 2. – S. 614
4. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache / Hoffmann L. – 2 Auflage. – Tübingen : Gunter Narr-Verlag, 1985. – S. 85.
5. Hoffmann L. Syntaktische und morphologische Eigenschaften von Fachsprachen / Hoffmann L. // Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. – Berlin : Der Tagesspiegel gmbh, 1998. – S. 416-427.
6. Kappler A. , Reichart S. Tatsachen über Deutschland. – Frankfurt am Main : Societat-Verlag, 2008. – 194 S.
7. Roelcke T. : Fachsprachen. – Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2005. – 323 S.
8. Баженова Е. А. Научный текст в аспекте политтекстуальности / Е. А. Баженова. – Пермь: Изд-во Пермского ун-та, 2001. – 270 с.
9. Борисова Л. И. О контекстной семантике общенаучного текста / Л. И. Борисова. // Семантика текста и проблемы перевода. – М. : “Правда”, 1984. – С. 31-41.
10. Головин Б. Н. Термин и слово / Б. Н. Головин. – Горький, 1980. – 156 с. : ВПЦ “Київський університет”, 2007. – Випуск 22. Частина 2 – С. 102-108.
11. Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Теорія і практика перекладу (німецька мова). – Вінниця : Нова книга, 2006. – 592 с.
12. Михайлов Л. М., Вебер Г., Вебер Ф. Деловой немецкий язык : бизнес, маркетинг, менеджмент : учеб. пособие для вузов. – 2-е изд., испр. – М. : Астрель : АТС, 2006. – 302 с.
13. Стреловский Г. М., Латышев А. К. Научно-технический перевод. – М. : “НАУКА”, 1980. – 175 с.
14. Синьо В. Синтаксичні та морфологічні особливості фахової мови лісівництва / В. Синьо. // Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2007. – Випуск 22. Частина 2. – С. 102-108.
15. Шелест В. Факти про Німеччину. – Київ : Нова книга, 2008. – 194 с.
16. Шмелёв Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелёв. – М. : Наука, 1973. – С. 71.

Костусяк Н. М.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

СИНТАКСИЧНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ

У статті зrealізовано морфолого-синтаксичну концепцію опису граматичних категорій, розглянуто відмінок іменника та валентність дієслова в площині їхнього синтаксичного спрямування, з'ясовано особливості синтаксичної перспективи інших дієслівних та іменних категорійних одиниць.

Ключові слова: граматична категорія, відмінок, валентність, час, спосіб, вид.

В статье реализована морфолого-синтаксическая концепция описания грамматических категорий, рассмотрены падеж существительного и валентность глагола в синтаксическом аспекте, определены особенности синтаксической перспективы других глагольных и именных категориальных единиц.

Ключевые слова: грамматическая категория, падеж, валентность, время, наклонение, вид.

The article morpho-syntactic description of the concept of grammatical categories is implemented, the case is a noun and a verb valency in syntactic aspect is considered, especially syntactic perspectives of other verbal and nominal categorical units is identified.

Key words: grammatical category, case, valence, time, mood, form.

Кваліфікуючи граматичні категорії як цілісну систему, наповнену нерівнорядними взаємозв'язками, взаємозумовленостями та взаємопереходами, слід виходити з їхньої функційної спеціалізації в межах контексту, що дає змогу зацентувати увагу на складності та багатовимірності категорійних одиниць, спрямованості передусім на реалізацію комунікативної та когнітивної функцій мови. Актуальність такого студіювання мотивована необхідністю переосмислення утрадиційнених дефініцій та класифікаційних схем, часто обіпертих на суто формальні ознаки. Указаний аспект зазвичай застосовували до морфологічного опису частин мови, системи їхніх категорій, дослідження яких переважно було побудоване на словозмінних парадигмах слів. Провідна тенденція розвитку сучасної лінгвістики полягає в поглибленому аналізі мовних одиниць, що ґрунтується на їхніх формально-граматичних, семантико-синтаксичних та комунікативно-прагматичних параметрах. Такий акцент здійснено в ряді новітніх граматичних студій, у яких послідовно дотримано концепції морфолого-синтаксичної кваліфікації частиномовних класів слів та їхніх категорій. В україністиці основи семантико-синтаксичного підходу до аналізу мовних явищ заклали праці І.Р. Вихованця, що стали етапними в розвитку лінгвістичної думки [1; 2; 4]. Ідеї вченого поглиблено й зrealізовано в студіях його послідовників – К.Г. Городенської, А.П. Загнітка, М.В. Мірченка, М.С. Скаба та ін. [4; 5; 6; 8]. Їхні напрацювання спрямовані на дослідження не лише формальних, а й змістових ознак категорійних одиниць, що дає змогу простежити внутрішні й зовнішні системні зв'язки між компонентами категорійно-морфологічного апарату, взаємодію категорій різних частин мови та стосунок категорійного комплексу до різноманітних типів синтаксичних конструкцій. Із приводу тісної взаємодії морфологічних і синтаксичних явищ слушно думку висловив О.С. Мельничук: "Лише правильне поєднання обох методологічних вимог – послідовного відмежування синтаксичних явищ від несинтаксичних і постійного усвідомлення нерозривного зв'язку синтаксичної сторони мови з іншими її сторонами може забезпечити належну ефективність наукового аналізу мови" [9, с. 7-8]. Водночас питання, пов'язані з розглядом категорійної системи крізь призму комунікативно-синтаксичного підходу, ще не належно висвітлені й потребують глибшого опрацювання, що й мотивує актуальність нашої студії. Мету праці вбачаємо в описі особливостей синтаксичної перспективи граматичних категорій сучасної української мови. Досягнення сформульованої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) обґрунтувати синтаксичну специфіку конститутивної для іменника категорії відмінка; 2) вказати на синтаксичне спрямування дієслівної категорії валентності; 3) з'ясувати синтаксичні особливості категорій часу, способу й виду.

Застосування теоретичних ідей, побудованих на принципах тісної взаємодії морфології та синтаксису, особливо актуальне для синтетичних, флективних мов, до яких належить й українська. Ґрунтовне й комплексне вивчення її категорійної системи пов'язане передусім із напрацюваннями у сфері функційно-категорійної граматики, що має наметі з'ясувати взаємозумовленість між категорійними значеннями частин мов, які беруть участь у структуруванні певного типу речень, і семантикою самого речення. Указані аспекти дослідження роблять відмінним новітній лінгвістичний напрям від традиційних описових граматики, об'єктом вивчення яких були мовні одиниці як суто морфологічні або суто синтаксичні явища. Стосунок до перших має передусім словоформа, а до других – компонент речення та його формальний вияв. Наведені міркування цілком умотивовують висновок про те, що повне й адекватне дослідження морфологічних категорій можливе за умови розгляду їхньої синтаксичної перспективи. Доречними в цьому плані вважаємо міркування М.В. Мірченка: "На особливу увагу заслуговує взаємодія синтаксичних і морфологічних категорій, оскільки морфологія є "технікою" для синтаксису, створюючи для останнього опорні пункти граматичного оформлення синтаксичних одиниць та їхніх синтаксичних зв'язків і семантико-синтаксичних відношень. Тому взаємодію синтаксичних і морфологічних категорій виявляємо в кожному тексті, у кожній синтаксичній конструкції" [6, с. 81].

Застосування морфолого-синтаксичної концепції необхідне за вивчення й обґрунтування класифікаційних ознак конститутивної для іменника категорійної одиниці – категорії відмінка, оскільки її грами "беруть безпосередню участь у побудові всього розмаїття реченнєвих конструкцій" [4, с. 100]. Відповідно до такого трактування, характер українських відмінків особливо виразний за аналізу їх на тлі трьох окремих підрівнів синтаксичного рівня – формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного й комунікативного, що уможливило

розмежування різнорідних значень певної граматичної форми, вирізнення її первинних і вторинних функцій. Синтаксичний аспект дає змогу розглянути відмінкові грами у взаємодії з іншими компонентами речення. Перспективність синтаксичного підходу засвідчує також вивчення окремих відмінків від семантики до форми, що “уможливило чітке окреслення власне-відмінкових семантико-синтаксичних функцій та відмежування їх від позавідмінкового функціонування відмінкових форм” [4, с. 55]. Реалізуючись у синтаксичній системі мови та виступаючи репрезентантом предметної семантики, кожній із грамам зазначеної категорії властива своя спеціалізація, яку визначає сукупність первинної та ряду вторинних функцій, що мають стосунок тільки до сфери конститутивної частиномовної ознаки іменника – субстанційності. Вторинні вияви відмінків репрезентують явище внутрішньовідмінкової транспозиції та структурують синтаксичну парадигму, відмінну від морфологічної. Виявивши в аналізованій категорії різноаспектні кваліфікаційні параметри, А.П. Загнітко констатує, що “відмінок є постійно семантично мотивованим і комунікативно інформативним з послідовною формальною репрезентацією і синтаксичною спеціалізацією серед власне-іменників” [5, с. 64]. Подані аргументи дають підстави дослідникам кваліфікувати відмінок як “МК (морфологічну категорію – *Н. К.*) синтаксичного призначення” [5, с. 82]. Подібного статусу цій мовній одиниці надає І.Р. Вихованець, вважаючи її морфологічною категорією, “для якої синтаксична функція первинна у структурі мови” [4, с. 55].

Синтаксична спрямованість відмінків передбачає їхній зв’язок із категорією валентності дієслова, яка зумовлює семантико-синтаксичну та формально-синтаксичну реалізацію відмінкових грамам. Кваліфікуючи валентність дієслова та відмінок іменника як базові морфологічні категорії двох основних і центральних частин мови – дієслова й іменника, М.В. Мірченко зазначає: “Потенційна спроможність дієслова задавати в реченні аргументні позиції та функціональні ролі іменникових компонентів аналізує вираження інших категорійних значень. Такі значення можуть виявлятися через власне формальні показники, коли лівобічна інтенція дієслова вирізняє, наприклад, позицію називного відмінка, що представляє формально-граматичну категорію підмета й найчіткіше – семантико-синтаксичну категорію суб’єктності. <...> У правобічній валентній зоні предиката-дієслова перебуває знахідний відмінок, який разом із називним і предикатом становлять суб’єктно-об’єктний центр речення” [6, с. 73]. Дієслівна валентність – специфічна, синтаксично спрямована категорійна одиниця, що відображає сполучувальний потенціал дієслова як частини мови, зумовлений його лексичним значенням. Така функційна особливість валентності засвідчує її стосунок і до морфології, і до синтаксису.

Синтаксичне функціонування властиве й іншим граматичним категоріям. Розв’язуючи це питання, М.В. Мірченко постулює: “... актуальним у теорії граматики є розрізнення морфологічних і синтаксичних категорій. У такому аспекті вирізняємо синтаксичний час, синтаксичний спосіб, синтаксичну особу як специфічні категорії, визначаємо морфолого-синтаксичний характер таких категорійних значень” [6, с. 71]. До сфери власне-дієслівних категорійних одиниць належить час – морфолого-синтаксична категорія, якій властиве морфологічне триграммне членування й синтаксична спрямованість у структуру речення. Функціонуючи в реченнєвих побудовах, дієслівні часові форми перебувають у тісній взаємодії із синтаксичною категорією часу як суттєвою частиною реченнєвої категорії предикативності. Крім того, синтаксичний аспект аналізованої категорії особливо виразний за транспозиційного вивчення часових грамам. Найбільшою мірою текстуальна транспозиція властива грамам теперішнього часу, що “підвладна семантичним модифікаціям, зміщенням тощо” [1, с. 92]. Теперішній час за вторинного функціонування проникає в грами минулого й майбутнього часів.

Категорійну сферу дієслова структурує також категорія способу, для якої характерне морфологічне чотириграммне вираження та специфічний синтаксичний вияв у реченнєвих конструкціях. Перспективність новітніх досліджень із функційно-категорійної граматики визначає розгляд окремих грамам категорії способу на тлі синтаксичного рівня мови. Зокрема, цікавою вважаємо концепцію М.С. Скаба, який обґрунтував наявність у мові своєрідної сфери апеляції як семантико-граматичного комплексу. До складників останнього належать дві змістові частини – предикатна та предметна, реалізовані відповідно такими основними репрезентантами апеляції: синтетичними формами наказового способу дієслова й формами кличного відмінка іменників [8]. Подібні міркування знаходимо в А.П. Загнітка: “До ядра міжчастиномовної міжкатегоріальної взаємодії прилягає взаємозумовленість форм вокатива й імператива, що спеціалізуються на реалізації апелятивної функції мови” [5, с. 89]. В окремих лінгвістичних студіях спосіб дієслова розглядають у зв’язку з категорією модальності речення [7, с. 262-265]. М.Я. Плющ зазначає: “Категорія способу дії втілює семантику функціонально-семантичної категорії модальності як вираження модально-комунікативного (модусного) плану висловлення, який супроводжує комунікативно-репрезентативний (диктумний) план висловлення” [7, с. 262]. Стосунок категорії способу до синтаксичного рівня мови полягає й у тому, що разом із часом вона структурує центральну синтаксичну категорію речення – предикативність. Аналізуючи категорії часу та способу дієслова на тлі синтаксичного рівня, І.Р. Вихованець наголошує: “Унаслідок додавання до дієслівної парадигми часу і способу синтаксичних реченнєвих ознак часове і модальне значення, які утворюють категорію предикативності, стають у реченні диференційованішими, ніж у морфологічній дієслівній парадигмі. До того ж синтаксична парадигма призначена для всіх можливих структурних схем речення, тоді як морфологічна парадигма дієслова орієнтована на дієслівні речення” [2, с. 163]. Це ще раз засвідчує продуктивність опису мовних одиниць як цілісності форми й значення та на тлі текстової обумовленості.

Опосередковано синтаксично спрямованою вважаємо дієслівну категорію виду, яка, звичайно, відіграє значно меншу роль у конструюванні семантико-синтаксичної та формально-синтаксичної структури речення, ніж час і спосіб дієслова. На думку І.Р. Вихованця, “вид не виступає в чистому вигляді. Він переплітається з лексичним значенням дієслів, а також їх часовими й модальними характеристиками” [1, с. 100].

Актуальність досліджень із функційно-категорійної граматики, присвячених розглядові морфологічних одиниць у площині їхнього синтаксичного спрямування, підтверджують теорії, що мають опертям сучасну трирівневу класифікацію синтаксису. Зважаючи на окреслені моменти, лінгвісти виділяють три різновиди останнього –

формальний, семантичний і комунікативний [3, с. 5], відповідно до яких диференціюють морфологічні категорії. Такий аспект забезпечує точність й об'єктивність визначення місця останніх у загальнограматичній українській картині. Трирівневий синтаксичний підхід до кваліфікації морфологічної категорійної системи уможливує вирішення трьох груп категорій – формально, семантично (за термінологією І.Р. Вихованця, когнітивно спрямованих [3, с. 5]) і комунікативно спрямованих. Сферу перших структурують несамостійні категорії відмінка, числа й роду прикметників, пов'язані транспозиційно-модифікаційними ознаками з відповідними категоріями іменника. Семантичне спрямування властиве двом взаємопов'язаним і взаємозумовленим категорійним величинам – відмінкові іменника й валентності дієслова, а також дієслівній категорії виду, іменниковим категоріям числа й роду (на позначення істот). Статусу комунікативно орієнтованих набувають категорії часу, способу, особи, вони визначають комунікативно-інтенційні аспекти висловленого, "актуалізують ситуацію мовлення" [3, с. 5].

Отже, граматичні категорії української мови – багатовекторні явища, яким, крім специфічних морфологічних ознак, властиве виразне синтаксичне спрямування. Неоднорядковий характер вияву, різноманітне змістове й формальне навантаження, взаємодія морфологічних і синтаксичних функцій визначальні для вирішення й аналізу мовних явищ, пов'язаних між собою на основі загальної ідеї категорійності. Послідовне дотримання таких теоретичних принципів забезпечить ґрунтовний і комплексний аналіз граматичних категорій української мови.

Література:

1. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
3. Вихованець І. Р. Теоретичні засади категорійної граматики української мови / І. Р. Вихованець // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія : [зб. наук. праць / редкол. : Н. Іваницька (гол. ред.) та ін.]. – Вінниця : ВДПУ, 2000. – Вип. 2. – С. 3-6.
4. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматика української мови / [І. Вихованець, К. Городенська] ; за ред. чл.-кор. НАН України Івана Вихованця. – К. : Університетське вид-во "Пульсари", 2004. – 398, [2]с.
5. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Морфологія : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 1996. – 435, [1] с.
6. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : [монографія] / М. В. Мірченко. – [2-е вид., переробл.]. – Луцьк : РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 392, [1] с.
7. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : [підручник] / М. Я. Плющ. – [2-е вид., доповн.]. – К. : Видавничий дім "Слово", 2010. – 327, [1] с.
8. Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові / М. С. Скаб. – Чернівці : Місто, 2002. – 272 с.
9. Сучасна українська літературна мова : синтаксис / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – 515 с.

Крайчинський Е. О.,
Національний університет "Острозька академія"

АНГЛІЙСЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ ЛО "МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР ЕПОХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ". ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ СТУДІЇ

У статті на етнолінгвістичному матеріалі розглянуто функціонування англійської та української лексики на позначення видів фольклорної пісні, лексики музичного фольклору, видів і жанрів музики, назв фольклорних/ народних музичних інструментів та різновидів виконання музичних творів епохи Середньовіччя.

Ключові слова: етнолінгвістика, національно-культурний компонент, музичний фольклор, фольклорна пісня, музика епохи середньовіччя.

В статье на этнолингвистическом материале рассмотрено функционирование английской и украинской лексики на обозначение видов фольклорной песни, лексики музыкального фольклора, видов и жанров музыки, названий фольклорных / народных музыкальных инструментов и видов музыкального исполнения эпохи Средневековья.

Ключевые слова: этнолингвистика, национально-культурный компонент, музыкальный фольклор, фольклорная песня, музыка эпохи средневековья.

This article, on the basis of ethno-linguistic material, deals with the functioning of English and Ukrainian lexicon to denote the kinds of folk songs, folk music lexical units, types and genres of music, nomination of folk musical instruments and types of music performance in the Middle Ages.

Key words: ethno-linguistics, national-cultural component, folk music, folk song, Medieval music.

Звернення до етнолінгвістики, яка домінує на сучасному етапі розвитку теоретичного мовознавства, дала новий поштовх до більш уважного і детального вивчення особливостей лексики, яка входить до складу однієї тематичної групи лексем, що, в свою чергу, якнайповніше розкриває уявлення людини про світ, дає можливість збагнути багатий культурний спадок людства, а також прослідкувати всю складність і багатогранність семантичної системи мови та мовних явищ. Досвід людства зафіксовано у мові, її лексичному складі, граматиці, тому вивчення етнолінгвістичних особливостей англійської музичної лексики епохи середньовіччя дозволить пізнати світ крізь багатогранну призму мистецтва й дасть можливість дослідити семантику лексики, яка відбиває особливу систему членування позамовної дійсності [5, с. 11].

Цікавим і не достатньо вивченим, за нашими даними, є національно-культурний елемент музичної лексики епохи середньовіччя, що ще не була предметом спеціального дослідження, крім того, у сучасній англійській мові лексика цієї тематичної групи є часто вживаною у різних мовленнєвих ситуаціях. Англійська музична лексика епохи середньовіччя – це переважно джерело додаткової, етнолінгвістичної інформації про національну культуру носіїв мови [8, с. 52–53].

Саме зростаюча проблема міжкультурної комунікації народів, яка постала в період розквіту музичного мистецтва (XVIII–XIX ст.), в період новітніх Інтернет-технологій кінця XX початку XXI століття зумовила вивчення того, як мовні знаки відображають логіко-поняттєві особливості духовного, матеріального та національно-культурного життя англомовної спільноти.

Зважаючи на значну роль семантики у етнолінгвістичному описі мови, вченими велика увага приділяється лінгвістичним дослідженням у цій сфері. Досить плідними в цій галузі є дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних мовознавців, а саме: Н. Д. Арутюнової, А. І. Альохіна, Дж. Лакоффа, Дж. Болінджер, Б. Комрі, О. В. Падучевої, Ч. Філмора, У. Чейфа, Є. Бармінського, Я. Адамовського та ін., які ті чи інші проблеми етнолінгвістики вивчалися на матеріалі різних мов.

Метою статті є здійснення етнолінгвістичного аналізу значного за обсягом пласту англійської музичної лексики епохи середньовіччя. Систематизація понад 500 ЛО дозволила здійснити поділ описуваної лексики на п'ять основних підгруп: види середньовічної музики, назви середньовічних музичних інструментів, види середньовічної народної пісні, види середньовічного співу, лексика на позначення середньовічних жанрів та стилів музики.

Пропонуємо їх детальну характеристику. Музична лексика епохи середньовіччя розглядається в якості елемента знань, через який здійснюється взаємодія мовної та культурної семантики. Пам'ять мовців зберігає і відтворює культурні традиції загальнонародного менталітету, що зумовлює існування музичної лексики епохи середньовіччя як своєрідного стереотипу світосприйняття і світорозуміння, як "культурних знаків" [6, с. 215].

Музична лексика епохи середньовіччя охоплює широкий пласт лексики англійської мови і входить до європейського періоду історії музичного мистецтва [7, с. 31]. Тому ЛО на позначення *European music history*, починаючи з V ст. (падіння Римської Імперії) до початку XV ст. (епоха Відродження), становлять базову основу ЛО сфери музики. Лексика, що передає загальні риси та семантичні особливості музичних термінів періоду середньовіччя, складається з: *contact with religion* "сильний зв'язок з релігією", *single singing* "одноголосий спів", *asceticism* "аскетизм", *capella singing* "акапельний спів" і *prevalence of modality appliances* "переважання модальних ладів" у музичних творах.

Музична лексика епохи середньовіччя, служить інструментом передачі та збереження інформації [1, с. 18]. Нову для періоду середньовіччя систему нотації музичних знаків з певним співвідношенням інтервалів і складових позначень передає ЛО *solmization* "сольмізація". Сольмізація уможливила точний запис нот (*an accurate note record*). Запровадження системи сольмізації пов'язується з діяльністю Гвідо д'Ареццо. Один з різновидів графічних середньовічних нотацій позначає ЛО *notation* "нотація" (від лат. *notatio* – "записування, позначення"), що відображає систему графічних знаків, які використовувалися для запису музики [17, с. 412].

ЛО *notation* “нотація, розмітка музичного твору” почала використовуватись у VIII-IX століттях, дослідження її витоків доводить, що так називали грецькі і римські граматичні символи, що позначали важливі моменти рецитації, тобто “підйому та спаду інтонації”. Такими двома класичними символами були ЛО *actus* і *gravis*, у семантиці *actus* відображалось значення “підвищення інтонації”, а у семантиці *gravis* – “пониження інтонації”. Проте середньовічна ЛО *notation* не вказувала звуковисотності, а також не відображала ритмічності тривання. У сучасній англійській мові ЛО *notation* вийшла з ужитку, перестала використовуватись активно, потрапила до пасивного словникового складу мовців і вживається у сучасних текстах з метою створення спеціального стилістичного ефекту або відтворення середньовічної епохи. Сюди належать ЛО *notation system* “система нотації музичних знаків” та *music theory* “основи музичної теорії”, що становлять основу ЛО *European music* і відобразилися на подальшому розвитку світового музичного мистецтва.

Як зазначалося вище, важливу роль у реформуванні та переосмисленні ЛО *notation* відіграла відома музична постать XI ст. Гвідо д’Ареццо (Guido d’Arezzo), який також ввів такі ЛО: *system of solmization*, *line stave* “нотний стан”, *indication of diapason* “літерне позначення висоти звуку на кожній лінії” і ЛО *musickey* “музичний ключ”. Запропонований ним спосіб додаткових позначок при записі музики отримав назву *choral notation* “хоральної нотації”, яка почала широко використовуватись для запису ще однієї цікавої для нашого аналізу ЛО *Gregorian chant / singing* “григоріанський хорал / спів” [21, с. 256-257]. Нарешті з XIII століття ЛО *choral notation* витісняє ЛО *mensurable notation* “мензуральний запис”, з інформацією “дозвіл фіксувати не тільки висоту, але і тривалість звуків”. Період середньовіччя характеризується зародженням французької музичної теорії і ЛО *Йоханнес де Гарландія*, *Франко Кельнський*, *Вальтер Одінтон*, *Єронім Моравський* засвідчують це.

ЛО *music manuscript*, *hand writing*, *scripture* і *holography* відтворюють значення “письмові відомості про середньовічну музику”, які базуються на характерній для середньовіччя формі запису – рукописах, що збереглися до нашого часу. Ці ЛО на позначення середньовічної музики об’єктивно відображають національну картину світу того періоду, яка представляє собою національну – специфічні ознаки навколишньої дійсності.

Музичні рукописи *music manuscripts* відіграли значну роль у становленні середньовічної музики. Ця ЛО має детальніші характеристики, серед яких: *parchment* “пергамент” – матеріал, на якому здійснювався запис, *rewriting process* “процес переписування” – складний процес переписування книг і нотних записів, *churches and monasteries* “церкви і монастирі” – найбагатші інституції того часу, у яких створювалися манускрипти і працювали художники, які переписували записи. Створення музичних рукописів пов’язано з виникненням книгодрукування, яке було на той час дуже дорогою справою.

Взаємодія між культурою і мовою є найбільш релевантною ознакою мови: “мова – могутня суспільна зброя, що зберігає та передає культуру, традиції, суспільну самосвідомість мовленнєвого колективу і формує людську спільноту” [9, с. 41]. Мова об’єднує етнос і є універсальним надбанням людства, без якого неможливе його існування [14, с. 32]. Так, до нашого часу в англійській мові збереглися ЛО на позначення основних видів середньовічної музики: *spiritual music*, *secular music*, *popular music*, *single singing*, *rhythmically*, *equal music*, *unison* та ін. ЛО *spiritual music* позначає всі види духовної музики; ЛО *secular music* – “світська музика”, проте вони не відображають різноманітність ЛО на позначення *popular music* “популярної музики” [11, с. 82–83]. У часи середньовіччя значне поширення мало одноголосе виконання, що відображено у ЛО *single singing* – “одноголосе звучання”. ЛО *rhythmically equal music* “ритмічно рівна музика” свідчить про характерні особливості музику початку середньовіччя. Описувану епоху засвідчує також ЛО *unison* “унісон”, яка виконувала роль музичного терміну, і означала, що текст співається без інструментального супроводу. У сучасній англійській мові ЛО *spiritual music*, *secular music*, *popular music*, *single singing*, *rhythmically*, *equal music* втратили свою актуальність. Описані ЛО у період середньовіччя становили вузькопрофесійну лексику і з плином часу втратили свою актуальність. У загальному вжитку збереглася лише ЛО *unison* “говорити, робити так само”, що зафіксовано у словнику “Oxford Advanced Learner’s Dictionary”, а українська мова зафіксувала словосполучення *в унісон* у значенні “гармонійно, ідентично” [13, с. 97].

Мовна картина світу зафіксована прийнятими в даній культурі ознаками і насамперед системою мови. Одним із аспектів картини світу є ціннісність, де в концентрованій формі визначено поняття, що склалися у даній культурі: норми поведінки, оцінки, правила, ідеали. Досліджувана мовна картина музична лексика епохи середньовіччя в англійській мові як найповніше визначила назви народних музичних інструментів, на яких виконувалася середньовічна музика, і які як назви музичних інструментів збереглися до наших днів. Духові музичні інструменти представляє назва *flute* “флейта” та її різновиди флейти: *block flute* і *pan-flute*, що вироблялися переважно з дерева. У середньовіччі були поширені *string instruments* “щипкові струнні” інструменти, їх представляють ЛО *lute* “лютня”, *psaltery* “псалтерійон”, а також *dulcimer* “цимбали” [12, с. 67]. Спеціальну техніку середньовічного музичного виконання засвідчує ЛО *string bite* “защипування струни”, використання якої у лексикографічних джерелах фіксується ще до XIV століття. З винайденням технології виробництва металевих струн, які точніше передавали тональність, англійська мова поповнилась ЛО *stick blow* “удар паличок”.

Зв’язок мови й духовної культури, мови й народного менталітету, мови й народної творчості зумовлений єдністю картини світу людини, яка сприймає і осмислює світ [2, с. 122]. Тому у ЛО на позначення середньовічної музики зафіксовано існування у Європі кількох видів ще одного виду народних музичних інструментів?? – смичкових, їх представляють ЛО: *wheel lyre / hurdy-gurdy* “колісна ліра”, *harp* “арфа”, *violin* “скрипка” і *trombone* “тромбон”. Ці ЛО несуть додаткову етнолінгвістичну основу: *wheel lyre / hurdy-gurdy* “колісна ліра” – музичний інструмент, який потрапив з Візантії; ЛО *harp* “арфа” та *violin and trombone* “скрипка і тромбон” – існували як ранні версії струнних інструментів без резонантного корпусу.

Не випадковими у складі музичної лексики епохи середньовіччя ЛО *liturgy* “літургія; свята меса” та *liturgical chants* “церковні співи”, що розвивалися та ускладнювалися впродовж наступних століть. Прагнення Римської

імперії централізувати церковні служби активізували потребу у письмовому фіксуванні *churchsining* “церковних співів” для того, щоб не тільки полегшувати їх запам’ятовування, але й передавати на значні віддалі. Першим кроком до вирішення цієї проблеми стало введення різноманітних знаків, що записувалися над музичним текстом, ці знаки називалися ЛО *neuma* “невмами”.

Як бачимо, мова постійно перебуває в тісному взаємозв’язку з етносом та його культурою. Про це свідчить культурно-історичний компонент значення ЛО на позначення музичної лексики епохи середньовіччя, що є невід’ємною складовою повноцінного розуміння соціально-історичної дійсності англосовітної спільноти [7, с. 82].

У період середньовіччя до словникового складу української мови проникли ЛО на позначення місць розташування співаків, що мають латинське походження: *capella* “місце відправлення церковної служби”, *крилас* “місце в передній частині храму, призначене для читців і півчих”, *хори* “місце для співаків в монастирях, на якому під час богослужіння співає церковний хор”. ЛО *capella*, *крилас*, *хори* є історизмами, вони становлять пасивну лексику, яка має обмежене застосування, зумовлене особливостями позначуваних ними явищ.

В англійській музичній лексиці епохи середньовіччя особливо чисельна підгрупа ЛО на позначення видів середньовічної фольклорної пісні, виокремлена у роботах відомих мовознавців та фольклористів [16, с. 212], що займаються вивченням цього періоду, тому зупинимось на їхньому описі детальніше. ЛО на позначення видів середньовічної фольклорної пісні передають фольклорний характер музики, їх дванадцять: *lyricsongs* “ліричні пісні”, *love songs* “любовні пісні”, *songs-complaints* “пісні-скарги”, *dance songs* “танцювальні пісні”, *satiricsongs* “сатиричні пісні”, *artisansongs* “пісні ремісників”, *calendarsongs* “календарні пісні”, наприклад *christmas songs* “різдвяні пісні”; *labour songs* “трудова пісні”, *historic songs* “історичні пісні”, *military songs* “військові пісні” та ін.

До ЛО, які передають фольклорний характер музики, належать також ЛО, пов’язані з галльськими і кельтськими віруваннями – це, наприклад, *divine songs* “пісні про діяння”. Серед ЛО на позначення фольклорних ліричних пісень особливе місце займає ЛО *pastorale* “пасторали”, у значенні яких прослідковується “ідеалізація сільського життя”. У значенні ЛО *love songs* “любовні пісні” переважають теми нерозділеного кохання, розставання [18, с. 322].

Звернення до спеціальної та довідкової літератури питання дозволило виокремити й інші ЛО, що також є видами середньовічної фольклорної пісні: *lullaby*, *entertaining / merrymaking* “колискові / ігрові пісні”, які засвідчують, що уже у період середньовіччя чимало пісень було присвячено дітям [20, с. 305].

ЛО на позначення видів середньовічної пісні відображають всі сторони життя тогочасного суспільства. Різноманітні фольклорні трудові пісні періоду середньовіччя широко представлені у лексичному складі англійської мови. Їх передають ЛО, що містять багатий етнолінгвістичний матеріал, володіння яким збагачує знання з історії та культури Англії: *reaper songs* “пісні жнивців”, *vinegrowersongs* “пісні виноградарів”. ЛО *soldier’s songs* передає “солдатські пісні”, *recruit’s songs* “рекрутські пісні”. Особливе значення мають ЛО на позначення *ballads of crusade* “балад про хрестові походи” – це пісні, що викривають жорстокість феодалів, королів і придворних, пісні про селянські повстання (цю групу пісень дослідники ще називають “*Poetic epic history*”).

Мова є невід’ємною складовою історії народу, й аналіз зібраного матеріалу дозволив встановити, що ЛО на позначення видів середньовічної народної музики, черпають витoki з етнічної самобутності та фольклору кельтських, галльських і франкських племен, які жили у давні часи на території нинішньої Франції [15, с. 412]. Це ЛО *national songwriting art* “народно-пісенне мистецтво”, *Gall-Roman culture* “галло-римська культура”, що стали фундаментом розвитку середньовічної музики.

Опрацьовані матеріали дослідження свідчать, що в період середньовіччя музиці відводилася істотна роль в житті народу [13, с. 108]. Значна частина ЛО на позначення видів середньовічної народної пісні містить значення “культува музика, музика релігійних обрядів”, “елементи сімейного побуту”, достовірні дані про які відносяться до XV ст. Культурну музику, музику релігійних обрядів складають одиниці: *church music*, *cultmusic*, *national song*, *Latin text*, *folk melodies*, *hallicansongs*, *Roman Church* та ін.

Музична лексика епохи середньовіччя торкається всіх сфер буття людини, ця лексика перебуває у широкому вжитку, для прикладу візьмемо такі ЛО *religious song* “релігійна пісня”, *psalm* “псалм”, *sonat* “соната” та ін. Додаткову етнолінгвістичну інформацію містить ЛО *sonat*, що представляє особливий музичний твір для одного або двох інструментів. У перекладі з італійської це слово означає “звучати”. Особливо поширився вид сонати, яку розвивав у своїй творчості середньовічний композитор Гайдн: I частина – написана у швидкому, сонатному темпі, II – у повільному темпі, III частина, фінал, знову у швидкому темпі. Музика сонат Гайдна була зрозуміла і доступна. Найбільш популярні сонати позначають ЛО *мі мінор* (лірична) і *ре мажор* (життєрадісна) Гайдна, частини циклу яких розкривали один художній смисл.

ЛО В. А. Моцарт і Л. ван Бетховен представляють відомих композиторів віденських класиків, які продовжили традицію Гайдна. Здебільшого ЛО на позначення сонатної музики властива “конкретність думки, повідомлення, що містять інформацію про історичні факти” [19, с. 118]. У ЛО, що вживаються для характеристики музики Гайдна, Моцарта та Бетховена як композиторів-класиків також є і певна частка якісної оцінки їхнього внеску в розвиток музичного мистецтва як фундаменту для подальшого розвитку *music composition* “музичної композиції” [23].

Значення “культува музика, музика релігійних обрядів” складає лексика, яка найбільше та безпосередньо відображає історію країни та її традиції, тим самим вказуючи на вплив на мову зовнішніх, нелінгвістичних причин. У ЛО *church music* “церковна музика” збереглося значення “один з істотних пластів французької музичної культури”. Ця ЛО набула особливого поширення разом з впровадженням християнства. Значна частина лексем на позначення церковної музики, починаючи з IV ст., все виразніше позначала “місцеві народні впливи”, тому на означення “церковна музика” поширювалися ЛО зі значенням “церква та богослужіння”, ними виступали: *national song material* “народний пісенний матеріал”, *Latin text* “латинські тексти” та *folk melodies* “народних мелодій”. У підгрупі ЛО “церковна музика” є також лексема *anthem* “гімн” та ЛО *liturgy* “музика релігійних обрядів” [20, с. 308].

Аналіз розвитку ЛО на позначення культової музики та музики релігійних обрядів у хронологічній послідовності дає можливість прослідкувати розвиток її значень у тісному зв'язку зі змінами, які проходили в культурному та історичному житті європейських країн. ЛО *forms of liturgy* “форми літургії” періоду середньовіччя свідчить про виникнення релігійного виду співу і про те, що склалися традиції особливого виду співу – *hallican songs* “галліканські співи”, які зосередилися у центрах галліканської культової та релігійної музики, таких як місто Лугдуні, місто Нарбоні (Франція). Важливою є етнолінгвістична інформація: протягом кількох століть *hallican songs* протистояли політиці римської церкви, що виступала за однаковість церковної служби на всій території [25].

Загальновідомим є твердження, що мовні процеси впливають на музику, а музика, в свою чергу, впливає на мову. Для підтвердження цього твердження розглянемо ЛО на позначення *Gregorian chant / singing* – “григоріанського співу”, який поширився у Європі у VIII–IX ст., витіснивши ранні форми християнської літургії, і остаточно затвердився до кінця XI ст. Цікавим є етнолінгвістичний матеріал виникнення цієї ЛО. ЛО *Gregorian chant / singing* виник як доповнення до ЛО *main chant*, вперше його занотовано в період правління династії Каролінгів (751-987), що пов'язано насамперед з діяльністю монастирів в містах, які служили центрами церковної музики і були осередками професійної духовної і світської музики періоду середньовіччя [4, с. 102]. Найчастіше ЛО *singing school* “школа співу” та *principles of notation* “принципи нотації” зустрічаються в тих монастирських Хроніках, де учні навчалися правилам григоріанського співу та гри на музичних інструментах. Тут ЛО *principles of notation* використовується на позначення особливого виду нотації, який опановували учні церковних музичних шкіл.

Дослідження етнолінгвістичного матеріалу на позначення ЛО підгрупи “культува музика та музика релігійних обрядів” виявило цікавий факт, що у IX столітті з розпадом імперії Карла Великого і ослабленням позицій папства, у конотації ЛО на позначення “церковна музика” стали помітні так звані “демократичні тенденції розвитку нових форм музичного співу” [24]. Це, зокрема, ЛО *sequence (music)* “музична секвенція, послідовність”, яка означала “a passage which is successively repeated at different pitches”, і яка ще мала назву *prose*. Створення цієї форми музичного співу завдячується ченцям Ноткер, Адам, Корбейль.

У культовій музиці та музиці релігійних обрядів поряд з ЛО *sequence* поширення отримала ЛО *trope* “тропа”, *main chant* “основна музична лінія”, *dialog tropes* “діалогові тропи”. Спочатку ЛО *sequence, trope* означали вставки в середину григоріанського хоралу, які доповнювали “основний наспів”, і не змінювали характеру музики [22]. Слід наголосити на тому, що у подальшому завдяки виникненню цього виду співу підгрупу ЛО “церковна музика” поповнила ЛО *secular songs* “світські пісні”. Починаючи з X ст. додається якісна ознака “богослужіння”, що несе в собі ЛО *liturgical drama* “літургійна драма”, що народилася з “діалогових тропів” з почерговими “питаннями” і “відповідями” двох груп хору.

Види середньовічного співу позначає ЛО *Gregorian chant* “одноголосний, григоріанський хорал” означають елементи багатоголосся, тобто *polyphony* “поліфонія”, що була відома в народному мистецтві з найдавніших часів. ЛО *organum* “поєднаний, зв'язаний” відноситься до перших зразків письмово зафіксованого багатоголосся, які належать до IX століття, (запис у праці ченця з Сент-Амана (Фландрія) [16, с. 139]. Вирізняється ще одна ЛО періоду середньовіччя – *professional music*, яка також характеризується створенням багатоголосного стилю, що відрізняється від народної музичної традиції. Поширеною також є ЛО *theatricalisation*, що містить ознаку “явище театралізації у виконанні церковного співу”. ЛО *sequence, trope, theatricalisation, polyphony, organum, Gregorian chant* свідчать про вплив народних смаків у літургійну лексику та впровадження у церкву елементів народного мистецтва.

Досить яскраві специфічні властивості мови, а отже, і мовну картину світу та семантичну насиченість несе в собі ЛО на позначення *secular songs* “світська музика”, яка розвивалася поряд з культовою музикою, що звучала в народному побуті, при дворах франкських королів, у замках феодалів [10, с. 118]. В цей час поширення набула ЛО *strolling musicians* або *jugglers* “бродячі музиканти / жонглери” з національно-культурною ознакою “носії народних музичних традицій Середньовіччя, які користувалися великою популярністю в народі” [3, с. 97]. Бродячі музиканти, які виступали на святах у селах, при феодалних дворах і навіть в монастирях, брали участь в деяких обрядах, театралізованих походах, присвячених церковним святам, що мали назву *Carole*. ЛО *Carole* збереглася у словниковому складі сучасної англійської мови і вживається на позначення новорічних пісень – колядок. Але бродячі музиканти переслідувалися церквою як представники ворожої їй “світської культури” [14, с. 45-46]. Бродячі музиканти, які виступали на святах у селах, при феодалних дворах і навіть в монастирях, брали участь в деяких обрядах, театралізованих походах, присвячених церковним святам, що мали назву *Carole*. ЛО *Carole* “колядки” збереглася у словниковому складі сучасної англійської і української мови і вживається на позначення новорічних пісень. Але бродячі музиканти переслідувалися церквою як представники ворожої їй “світської культури” [14, с. 45-46]. Оскільки словниковий склад мови найменш жорстка з усіх підсистем мови, межі між групами та підгрупами слів нечіткі, одна і та сама ЛО, представлена у цій підгрупі, може в різних своїх значеннях відноситися до різних лексико-семантичних груп.

З метою передачі характеристики пісень, які використовували бродячі музиканти, нами виокремлено ЛО: *sententious, humorous, satirical songs*, які означають “повчальні, жартівливі, сатиричні пісні”, що виконувалися під акомпанемент різних музичних інструментів. Це також ЛО на позначення музичних інструментів: *tambourine* “тамбурін”, *drum* “барабан”, *flute* “флейта”, *stringed instrument* “щипковий інструменти”, *lute* “лютня”. Існування у період середньовіччя вищезазначених ЛО сприяло розвитку інструментальної музики, що представляє ЛО *instrumental music*.

ЛО розкривають усі процеси, які відбуваються в мові на різних етапах її існування. У XII-XIII століттях у середовищі бродячих музикантів відбувалося значне соціальне розшарування, що відобразилося на ознаці “втратити свободу творчості”. ЛО *strolling musicians / jugglers* набула інших відтінків значення з виникненням ЛО *minstrel* та ЛО *urban musicians*, де *minstrel* означає “осілих у лицарських замках менестрелів”, а *urban musicians* “міських музикантів”. Однак процес соціального розшарування в той же час сприяв проникненню в замки та міста елементів народної творчості, що стає основою нового шару лексики – *Knights and Burger musical poetry*, яку почали застосовувати на позначення “лицарського і бургерського музично-поетичного мистецтва”.

Цей період в українській мові характеризується виокремленням ЛО, що є назвами співацьких голосів та їх регістрів: *бас* “низький чоловічий голос”, *альтебас* “високий бас, те ж саме, що бас-ексцелент, бас-гоф, бас-крижак, тенор-бас”, *путь* “в трирядковому співі середній голос, який виконував головну партію” та ін.

Словниковий склад мови не тільки відображає об’єктивний світ, як стверджувалося раніше, а й по своєму інтерпретує його [17, с. 417]. Підтвердженням цього може слугувати ЛО *urban musical art*, яка засвідчує існування ще одного виду музичного мистецтва, “міського музичного мистецтва”, щорозвинулось у зв’язку зі зростанням таких важливих у XII–XIII столітті міст як Аррас, Лімож, Монпельє, Тулуза та ін. ЛО *poets-singers* “поети-співаки”, що характеризує міське музичне мистецтво, вживається на позначення творців та виконавців музики з різних міських станів (ремісників, простих городян та ін.). ЛО *urban musical art, poets-singers* внесли свої особливості у характеристику музики пізнього середньовіччя, відійшовши від піднесено-лицарських музично-поетичних образів, освоївши народно-побутову тематику [15, с. 310-311]. Узагальнені характерні риси музики пізнього середньовіччя передають ЛО *music style* “музичний стиль”, ЛО *music genre* “музичний жанр”. Варто звернути увагу на функціонування ЛО *motet* “мотет”, яку використовував найбільший майстер середньовічної музики XIII століття поет і композитор Адам де ла Аль на позначення вокального багатоголосного твору поліфонічного складу. Цікава додаткова етнолінгвістична інформація про Адама де ла Аль – автор пісень, а також популярної свого часу п’єси “Гра про Робен та Маріон” (початок XIII століття), яка “насичена гірськими піснями, танцями” є початком створення світської театралізованої вистави, пронизаної музикою. Він по-новому трактував традиційні одноголосні музично-поетичні жанри трубадурів та використовував багатоголосся у своїх творах.

Розвиток усіх галузей життя суспільства знайшов своє відображення в мові, особливо на її лексичному рівні. Зміцнення економічного та культурного значення міст, створення університетів (в тому числі на початку XIII столітті Паризького університету), де музиці приділялася велика увага, це був одним з обов’язкових предметів, сприяли підвищенню ролі музики як особливого виду мистецтва. У XII столітті одним з центрів музичної культури стало м. Париж, і перш за все його *Notre Dame Singing School* “Школа співу у соборі Нотр-Дам”, що об’єднала найбільших майстрів музики того часу, співаків, композиторів, вчених [25]. З цією школою у XII–XIII ст. пов’язано виникнення та розвиток ЛО: *cult polyphony* “культове багатоголосся”, ЛО *new music genres* “нові музичні жанри”, ЛО *music theory* “музична теорія”.

Значною у кількісному відношенні є англійська лексика на позначення середньовічних жанрів та стилів, тому ми помістили її в окрему групу. Опишемо її детальніше. Культурно-історична ситуація в Англії періоду пізнього середньовіччя є наслідком взаємодії культур, що, як зазначає В. В. Виноградов, й зумовило входження в загальний обіг ЛО французької, італійської, грецької та латинської мов. Саме завдячуючи цій взаємодії в англійській мові з’явилися такі ЛО, що були калькою із зазначених мов, і, закріпившись в англійській мові у XVIII–XIX століттях, вони широко використовуються сучасними носіями англійської мови [9, с. 43-44]. Використання й закріплення в англійській мові лексики на позначення музичної термінології періоду середньовіччя свідчать ЛО *опера, кантата, соната*, якими захопилося тогочасне суспільство, що дало поштовх до широкого вжитку слів на позначення цих видів музичних жанрів, і вони у вигляді кальки потрапили до складу англійської мови. Таке розширеннясловникового складу англійської мови відбулося завдяки включенню до активного вжитку лексики на позначення музичних жанрів, що були найбільш популярними. Популярність деяких видів музичних жанрів обумовлена характерними особливостями англійської ментальності.

Продовжуючи описувати англійські ЛО на позначення середньовічних жанрів та стилів, проаналізуємо та дослідимо багатозначне слово *genre* (від фр. *genre* – рід, вид, тип, манера, різновид), яке має ряд семантичних характеристик – це: 1) “класифікація музичної творчості за родами і видами, з огляду на їх походження”; 2) “умови виконання, сприймання та інші ознаки”. На позначення цих характеристик в англійській мові побутують ЛО: *composition, texture structure; means of emphasis, method, manner, fulfilment* тощо. Тонкощі музикознавства, а саме семантику “жанрові особливості музичного твору”, що складають “сукупність формальних і змістовних особливостей” передають ЛО: *pithy, interesting, sapid, meaningful, rich in content*.

Проаналізувавши та узагальнивши загальноприйняті класифікації середньовічних музичних жанрів за семантичним критерієм [8, с. 61], ми у своєму науковому дослідженні пропонуємо їх поділити за такими основними семантичними ознаками:

1) диференціацією специфічно музичних жанрів (*differentiation of specific genres*): *song, romance, cantata, oratorio; musicdrama, suite, overture, sonata, quartet*;

2) умовами побудови і виконання музичних жанрів (*terms of construction and performance of music genres*): *folk, national music, classical music*;

3) за змістовними ознаками (*by substantial grounds*): *lyricgenre, concert genre*;

4) за жанровим змістом (*by genre content*): *cultic/ cult, ritual, ceremony, mass, taken from life* (масово-побутові; концертні твори). Сюди належать ЛО, що позначають “розважальну музику, музику сучасної естради”: *amusing, entertaining, merrymaking music*; “камерна та симфонічна музика, що виконується камерними ансамблями”: *chamber music, symphonic music*; “хорова музика, що виконується хоровими колективами” – *chorus music*; “театральна музика” – *theatre / theatrical music; opera, music to performance film, music to performance picture* і т.п.

Деякі ЛО, що є назвами жанрів музики, наприклад, *suite, solo, unison, choral song* та ін. англомова спільнота успадкувала, узагальнивши досвід музичного мистецтва Греції та Риму, що доводить керівну позицію цих країн у розвитку світового музичного мистецтва та різних жанрів музики. Узагальнена семантика цих ЛО є свідченням розвитку публічного представлення музичних творів у великих концертних залах й розвитку елітного музичного мистецтва [18, с. 402]. Крім того, впродовж тривалого розвитку мови ці ЛО асимілювалися до англійської орфографії та вимови.

ЛО на позначення середньовічних музичних жанрів належать до активного вокабуляру носіїв мови, тому що в основному це стилістично нейтральні слова, що забезпечують комунікативну функцію і визначають професійну зацікавленість цими ЛО.

У період середньовіччя в англійській мові виникає цілий ряд ЛО-термінів на позначення характерного типу виконавської майстерності творів композиторів Нотрдамської школи, більшість з яких представлена у сучасному словниковому складі англійської мови. Це, в основному, ЛО, де григоріанський хорал зазнав змін: *rhythmically free* “ритмічно вільний”, *flexible chorale* “гнучкий хорал”, *verse* “розміреність”, *smoothness* “плавність”, *cantus planus* “простий розспів”, що диктувалися багатоголосним складом хору. Значення “ускладнення багатоголосної тканини музичного твору і її ритмічної структури” несуть в собі ЛО *duration* “тривалість” та ЛО *improvement notation* “удосконалена нотація”. У XIII ст. стала застосовуватися ЛО *mensurable notation* “мензуральна нотація”, серед відомих теоретиків, що займалися цією проблемою, є Й. Гарланд.

Еволюція лексики на позначення світового музичного мистецтва – це не просто зміна словника, а й поява нових слів як за формою, так і за змістом. ЛО *polyphony* “багатоголосся” викликала до життя нові лексеми, які позначають “жанри церковної та світської музики”, такі як ЛО *conduct* “кондукт” і ЛО *motet* “мотет”. ЛО *conduct* початково означала “особливий вид виконання переважно під час святкової церковної служби”, однак пізніше позначила “суто світський жанр виконання”. У числі авторів кондуктів відомий митець середньовіччя Перотін [3, с. 148].

Зупинимося на детальнішій характеристиці ЛО *conduct* “кондукт” і ЛО *motet* “мотет”. На основі ЛО *conduct* в кінці XII ст. у Франції сформувався найважливіший жанр на позначення багатоголосної музики – ЛО *motet* “мотет”. Ранні зразки монету належать також таким майстрам Паризької школи як Перотіну, Франко Кельнському, П’єру де ла Круа. ЛО *motet* характеризується як “допуск свободи у поєднанні літургійних і світських наспівів і прозових текстів”, таке поєднання різних співів привело до народження у XIII ст. ЛО *humorous motet* “жартівливий мотет”. Широко застосовувалася *motet* у творчості представників нового прогресивного напрямку – ЛО “*ars nova*”, що виник у Французькій музиці у XIV столітті, і “визначив початок раннього світського професійного музичного мистецтва” [12, с. 68]. Велике значення взаємодії “побутової” і “наукової” музики, тобто пісні і мотету, надавав ченець Філіпп де Вітрі, чим набув популярності у пізніші історичні епохи.

Мовна картина світу постійно змінюється, а це означає, що в мові продовжують з’являтися слова, які з часом проходять усі стадії лексикалізації, тобто прийняття їх в суспільстві. Виокремлено групу ЛО *new composite patterns* “нові композиційні закономірності”, до якої входять ЛО антонімічної семантики – *consonance* “консонанс” і *dissonance* “дисонанс”, що набули широкого вжитку у різних наукових напрямках, потрапивши в англійську мову після нововведень Філіппа де Вітрі. Саме ЛО *major third* “терція” і *major sixth* “секста” слугують на позначення видів консонансів. ЛО *консонанс* (походить від лат. *consonantia* – співзвуччя) – означає “співзвуччя двох або більше звуків, що сприймається на слух, як гармонійне, лагідне”. В сучасній теорії музики до консонансів відносяться такі ЛО: *пріма*, *мала та велика терції*, *кварта*, *квінта*, *мала та велика сексти* та *октава*. Антонімічна консонансу ЛО *дисонанс* означає співзвуччя, що сприймається на слух, як негармонійне, розривне.

Англійські ЛО на позначення “нових композиційних закономірностей” виокремлено у середньовічних музичних творах завдяки особливому виду монету, що характеризує особливості виконавського стилю – *isometric motet* “ізометричний мотет”. Цей вид мотету знайшов втілення у творчості найбільшого композитора і поета періоду “*ars nova*” Гільома де Машо, у творах якого ніби поєднані досягнення двох стилів, “лицарського музично-поетичного мистецтва з його одноголосними піснями і багатоголосної міської музичної культури” [6, с. 112]. У широкому вжитку перебувають запропоновані Гільомом де Машо ЛО *virele* “віреле”, *rondo* “рондо”, *ballad* “балада” на позначення пісень так званого “народного складу”. У своїх мотегах композитор Гільомом де Машо застосовував різні музичні інструменти, він є автором першої *French Mass* “французької меси”.

Англійська лексика музики пізнього середньовіччя відображає загальні, універсальні компоненти мови своєї ерідності культури даного періоду [5, с. 230]. В епоху пізнього середньовіччя, розквіт якого припадає на XI–XIV століття, у зв’язку із загальним підйомом музичної культури у Європі починає інтенсивно розвиватися і музичне мистецтво. ЛО *folk music* “народної музики” становить вид музики, яка була основною у феодальних замках, а ЛО *secular music and poetic art* “світське музично-поетичне мистецтво” та ЛО *troubadours, trouveres* означають славнозвісних середньовічних “трубадурів і труверів”.

Мова не може вивчатися без знання культури народів, тому звернення до англійської музичної лексики епохи середньовіччя дозволило виокремити національно-культурний компонент значення, що, в свою чергу, допомогло з’ясувати зв’язок мови і ментальності, мови і культури, на матеріалі мовних фактів встановити закономірності та з’ясувати особливості відображення культурних явищ періоду середньовіччя у мові.

Узагальнивши проведений нами опис, можна зазначити, що англійська музична лексика епохи середньовіччя містять цікавий для аналізу етнолінгвістичний матеріал, що засвідчено в культурних та історичних джерелах цього періоду. У період XI–XIV століття вже існував розвинений пласт музичної лексики, що охоплював різні тематичні групи. Нами виокремлено низку підгруп на позначення середньовічної музики, найбільш членованими у кількісному відношенні є: види середньовічної музики, назви музичних інструментів, види середньовічної народної пісні, види середньовічного співу, лексика на позначення середньовічних жанрів та стилів.

Перспектива подальшого дослідження вбачається в проведенні порівняльного етнолінгвістичного аналізу музичної лексики на прикладі декількох мов.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Арутюнова Н. Д. – М., 1999. – 896 с.
2. Бартминский Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике / Бартминский Е. – М., 2005. – 266 с.

3. Вежбицкая А. Понимание культуры через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
4. Воробьев В. В. О статусе лингвокультурологии / В. В. Воробьев. // Материалы IX Симпозиума МАПРЯЛ Братислава, 1999. Доклады и сообщения российских учёных. – М., 1999. – С. 96-117.
5. Герд А. С. Введение в этнолингвистику / А. С. Герд. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2001. – 488 с.
6. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / В. Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 320 с.
7. Денисова С. П. Типологія категорій лексичної і граматичної семантики. – К., 1996 – 150 с.
8. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень / В. В. Жайворонок. // Мовознавство. – 2001. – № 5. – С. 48-63.
9. Кононенко І. В. Національно-мовна картина світу: зіставний аспект (на матеріалі української та російської мов) / І. В. Кононенко. // Мовознавство. – 1996. – № 6. – С. 40-45.
10. Кочерган М. П. Слово і контекст: лексична сполучуваність і значення слова. – Львів : Вища школа, 1999. – 183 с.
11. Крайчинський Е. О. Англійські ЛО на позначення змісту музичного твору. – Острог : Національний університет “Острозька Академія”, 2011. – С. 81-84.
12. Крайчинський Е.О. Семантична характеристика англійських ЛО на позначення музичних жанрів та стилів. – Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 67-69.
13. Левченко О. Лінгвокультурологія та її термінна система // Вісник Нац. ун-ту Львівська політехніка. – № 4. – 2003. – С. 105-113.
14. Маслова В. А. Введение в лингвокультурологию / В. А. Маслова. – М. : Наследие, 1997. – 207 с.
15. Bosch E. Cognitive Representation of Semantic Categories // Journ. Exp. Psychology., General, 1995. – 648 p.
16. Cook N. Music, imagination and culture. – Oxford : Oxford University Press, 1990. – 243 p.
17. Serafine M. L. The cognitive reality of hierarchic structure in music // Music Perception. Sum. – Vol. 6, 1999. – P. 397-430.

Лексикографічні джерела:

18. Балла М.І. Новий англо-український словник / Балла М.І. – К. : Чумацький Шлях, 2006. – 668 с.
19. Большой энциклопедический словарь. Гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – Москва: Большая Российская Энциклопедия, 1998. – 685 с.
20. Longman Dictionary of English Language and Culture. – Harlow, 1992. – p. 790.
21. Weekly E. An Etymology Dictionary of Modern English. – London, 1991. –1600 p.

Електронні джерела:

22. <http://www.slovnyk.net>
23. www.allmusic.com
24. <http://en.wikipedia.org/wiki/lexicology>
25. classicmusic.org.ua/slovnyk-muzychnyh-terminiv/

Крилова Т. В.,
Гуманітарний інститут НАУ, з. Київ

КОМУНІКАТИВНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СИНТАКСИЧНИХ СИНОНІМІВ

У статті розглянуто явище синтаксичної синонімії з позицій прагматичного синтаксису сучасної англійської мови. Описані дискурсивно-прагматичні фактори, що впливають на вибір того чи іншого члена синонімічного ряду в газетному дискурсі.

Ключові слова: синтаксичні синоніми, імпліцитність, дискурсивні стратегії.

В статье рассмотрено явление синтаксической синонимии с позиции прагматического синтаксиса современной английской языка. Описаны дискурсивно-прагматические факторы, которые влияют на выбор того или иного члена синонимического ряда в газетном дискурсе.

Ключевые слова: синтаксический синоним, имплицитность, дискурсивные стратегии.

The paper looks on the problem of syntactic synonymy from the point of view of pragmatic syntax, discussing main communicative functions of syntactic synonyms with the major focus on newspaper discourse.

Keywords: syntactic synonyms, implicit meaning, discourse strategies.

Перспективи розвитку сучасної лінгвістики розглядаються, зокрема, як в широкому розумінні функціональна орієнтація та сближення позицій когнітивізму та функціоналізму. Саме з цим пов'язана поява когнітивно-прагматичних теорій, в основі яких лежить постулат про те, що людська поведінка тісно пов'язана з когнітивною інфраструктурою в людській свідомості, складовою якої є прагматичний аспект, а саме знання про доречність вживання лінгвістичних одиниць в різних ситуаціях спілкування. Детальне вивчення головних напрямків лінгвістичних досліджень функціональної синонімії диктує необхідність та доцільність розгляду синонімічних рядів мовних конструкцій саме із структурно-семантичних когнітивно-прагматичних позицій. Такий підхід здатний дати найбільш адекватну уяву про сутність функціональних синонімів в репрезентації англійського дискурсу.

Творчий характер мовної діяльності тісно пов'язаний з наявністю в мові декількох способів для передачі одного і того ж пропозитивного змісту. Вибір одного з таких засобів, як правило, визначається комунікативними завданнями мовця, його наміром підкреслити, чи, навпаки, не виділяти деякі компоненти змісту. В таких випадках прийнято вважати, що вибір пропозиційно синонімічних мовних структур є дискурсивно, чи прагматично вмотивованим. В даній статті ми маємо за мету розглянути один із випадків синтаксичної синонімії з позицій прагматичного синтаксису сучасної англійської мови, тобто показати, що вибір даних конструкцій в дискурсі безпосередньо корелює з їхньою синтаксичною структурою. Синонімічні синтаксичні моделі, що послужили об'єктом даного аналізу є реляційні словосполучення з типовим значенням "суб'єкт-особа та його дія", які представляють різноманітність способів оформлення семантичного компонента "суб'єкт-особа", а саме: постпозитивним іменником з прийменником, препозитивним іменником у формі генетиву, препозитивним іменником у формі загального відмінку та прикметником. Дані типи варіативності в англійській мові здатні функціонувати як при описі однотипових ситуацій, так і при описі однієї і тієї ж ситуації.

Синонімія в лінгвістичній літературі розглядається як наслідок однієї з аксіом мовного знака [3, с. 36], а саме положення про асиметрію плану вираження і плану змісту мовного знака [2]. Когнітивну орієнтацію проблема вибору граматичних синонімів одержала в лінгвістичних працях останніх років (Н.Я. Козел, Т.С. Сорокіна, С.С. Шкенева).

Специфіка актуалізації пропозиції як речення, словосполучення, складного слова і т.д. пов'язана з різними можливостями і способами експліцитного чи імпліцитного вираження компонентів пропозиції, а різні способи об'єктивації одного й того ж семантичного змісту обумовлені як прагматичними факторами (комунікативною інтенцією мовця і пресупозицією), так і потенціальними можливостями самих мовних одиниць. Вибрані для аналізу словосполучення належать до так званих "похідних" іменникових словосполучень, трансформційно пов'язаних із самостійними реченнями та синтаксичним процесом номіналізації, що за З. Херрісом і Р. Лізом, є перетворенням речення в іменникову фразу /словосполучення/, яке здатне вживатися в іменникових позиціях інших речень. М. Хелідей описував номіналізацію як граматичну метафору [4], оскільки процес в них трансформується в більш абстрактне явище: номіналізації виражають процеси як речі, разом з тим повністю зберігаючи денотативне і сигніфікативне значення речення, які переходять в іменне словосполучення.

При цьому іменні словосполучення складають в загальній пропозиційній структурі зовнішнього висловлення номінативні блоки, які являють собою згорнуті пропозиції. Номіналізації є засобом реалізації компресії в синтаксисі, що призводить до економічної побудови речення, конструктивної гнучкості речення його сконденсованості, оскільки номіналізовані конструкції дозволяють збільшити інформативну насиченість речення за рахунок включення вихідних конструкцій в трансформованому і зв'язаному вигляді. Номіналізації в даному дослідженні розглядаються на матеріалі газетних текстів, для яких характерні різноманітні форми реалізації стислості: компресія інформації та передача певної частини повідомлень імпліцитно.

Аналізовані реляційні синонімічні словосполучення мають різний ступінь імпліцитності. Для визначення ступеня імпліцитності словосполучень в лінгвістичних дослідженнях використовується так званий метод розгортки схованих предикатів [1]. В його основі – положення про те, що схований предикат є смислоорганізуючим центром будь-якої синтаксичної структури, а також засобом вияву глибинної семантичної структури словосполучення. Аналіз предикатних розгорткок словосполучень різних типів показав, що ступінь імпліцитності словосполучень залежить від їх структури. Чим складніша синтаксична структура словосполучення, тим легше встановлюються

семантичні відношення, що ними зв'язуються його компоненти, оскільки при цьому вони виражені більш експліцитно. І, навпаки, чим простіша синтаксична структура, тим більше її семантика переведена в царину глибинної структури, для встановлення якої потрібні різного роду предикатні розгортки і трансформації. Тому якнайбільш експліцитні в аналізованому синонімічному ряді можна визначити словосполучення з прийменником в той час, як словосполучення з препозитивним іменником в присвійному відмінку і словосполучення з препозитивним іменником в загальному відмінку виступають відповідно як більш та менш експліцитні, а прикметникові реляційні словосполучення як найбільш імпліцитні.

Ступінь імпліцитності аналізованих словосполучень зумовлює їх дискурсивні функції, які виявляються у мікро- та макроконтексті. В сучасному англійському газетному дискурсі реляційні синонімічні словосполучення із значенням “суб’єкт та його дія” одночасно виконують декілька загальних функцій: конструюють референти, забезпечують компресію інформації, розгортання текстів та їхню когерентність. Більш детально можна виділити таку низку функцій: локалізаційну, когезивну, видільну, наближення/віддалення та композиційну.

Комунікативний потенціал синтаксичних синонімів щодо функції виділення, пов’язаної з компонентами інформаційно-комунікативної структури тексту – темою і ремою, визначається ступенем притаманної їм імпліцитності: як правило, експліцитно виражається рема, тобто нова невідома інформація в той час, як тема зазвичай буває виражена імпліцитно. Тому, словосполучення з прийменником, як найбільш експліцитні, зазвичай використовуються для маркування реми. Постпозитивне розташування елемента для позначення суб’єкта-реми в цих видах словосполучень забезпечує можливість постановки рематичного елемента в кінці речення, напр.: *A coroner has backed calls for a public inquiry into events surrounding the deaths of four soldiers at Deepcut army barracks in Surrey. A determined attempt by a fluid mob of some 200 looters to break into the Bull Ring centre was quickly foiled, partly thanks to fences and four privately-hired dog teams.* Постпозитивність елементів в словосполученні, дають їм змогу мати подальшу постмодифікацію. При цьому постпозитивний елемент є досить рухомим і, виходячи з потреб актуального членування, може відокремлюватися від ядра словосполучення, напр.: *The closure last month of the ITV News channel was certainly no cause for celebration!*

З іншого боку, вживання в тексті простіших за структурою та більш імпліцитних за своєю природою іменникових груп з премодифікацією виступає як сигнал їхньої тематичності. Їх інтерпретація контекстуально обумовлена, тобто можлива на основі інформації в попередній частині тексту, напр.: *A jury returned an open verdict into the death of James Collinson, 17, of Perth, who was shot in March 2002. ... Surrey Police, which has been criticised for its investigation into the four deaths, said the inquest showed the force conducted a full and thorough investigation into Collinson's death* чи екстралінгвістичного контексту, оскільки тема – категорія імпліцитна і не обов’язково виражається в поверхневій структурі тексту, вона також виводиться із широких фонових знань, напр.: *The figures were published as Gloucestershire Chief Constable Tony Melville became one of the most senior officers to speak out against the Government's budget cuts, warning his force was “in the middle of the perfect storm”.*

Вибір з двох можливих реляційних груп з препозитивним іменником, в свою чергу, також визначається ступенем тематичності (звичності) інформації, що виражається. Так, словосполучення з препозитивним власним іменником-ім’ям особи в загальному відмінку, маючи більший ступінь імпліцитності ніж словосполучення з власним іменником у присвійному відмінку, як правило, містять більш стійкий екстралінгвістичний пресупозиційний компонент і вказують на те, що їхній референт – широко відомий факт, в той час як словосполучення з власним іменником в присвійному відмінку частіше мають більш вузькі контекстуальні імплікатури, напр.: *The abject response to the BBC's governors to Lord Hutton's report in January 2004 was one of the most miserable episodes in the corporation's whole history. .... Saturday marked a significant anniversary for the BBC but hardly one it would be keen to mention, still less celebrate – the second anniversary of the publication of the Hutton report.* Орієнтаційна основа семантики генетивних фраз виявляється у тенденції до заміни власних іменників у присвійному відмінку іменниками-означеннями у загальному відмінку, які позначають суміжні референти. Таке спрощення спостерігається у випадках, коли відома особа обирається як точка відліку для репрезентації інших референтів.

Іноді препозитивний власний іменник в загальному відмінку імплікує нереперентне квалітативне значення в той час, як власний іменник в присвійному відмінку зазвичай має конкретне референтне значення. Пор.: *It might seem surprising that the shock waves ... did not do more damage to the BBC's journalism. The main reason, I believe, is that the corporation truly did examine itself and learn. Nearly 7,000 BBC journalists and producers have been through a training session based on the lessons from Ronald Neil's report, lessons rooted in the values of BBC journalism – truth, accuracy and independence prominent among them.* В першому реченні мається на увазі сьогодення діяльність Бі-Бі-Сі, в другому – журналізм, взагалі притаманний Бі-Бі-Сі. Саме тому для словосполучень з присвійним відмінком (на відміну від словосполучень з загальним відмінком) властиве вживання обмежувального означення в інтерпозиції, що підкреслює конкретність їхньої референції: *agency's biggest media event..., the shuttle's next flight..., the BBC's principal competition on the news front..., BBC's first foreign language television service.*

Найбільш імпліцитні реляційні словосполучення з прикметником переважно функціонують як нереперентні номінативні одиниці. В силу високого ступеня імпліцитності даних словосполучень, їх значення виводиться з контексту – за допомогою аналізу референтного ланцюжка в тексті, пошуку в ньому більш експліцитного елемента. напр.: *Nontraumatic sudden death in young athletes is always disturbing, as apparently invincible athletes, become, without warning, victims of silent heart disease. ... Congenital cardiovascular disease is the leading cause of non-traumatic sudden athletic death.* В даному випадку, наявність в попередній частині тексту кореперентного прийменникового релятивного словосполучення *death in young athletes* дозволяє визначити прикметник в прикметниковому словосполученні *athletic death* як суб’єктний актант ситуації. Для порівняння наведемо речення з того ж тексту: *No abnormalities were uncovered that precluded athletic participation,* в якому прикметник словосполучення з аналогічною структурою на основі контекстуального аналізу визначається як семантичний об’єкт, а не

суб'єкт. Однак, реляційні прикметникові словосполучення вживаються і з конкретним референтним значенням, напр.: *The last papal visit to Ireland in 1979 saw more than a million people from all over Ireland gather in Dublin's Phoenix Park to hear the papal Mass.* Суб'єктне значення прикметника релятивного словосполучення в прикладі *The Democratic report says Mr. Burke, who has resigned, told committee staff members that Patrick Cunningham, who was the criminal division chief in his office, had "adamantly denied that gun-walking occurred in Operation Fast and Furious."* виводиться із заголовка статті *Report by House Democrats Absolves Administration in Gun Trafficking Case*, в якому міститься більш еспліцитна прийменникова фраза.

Композиційна функція аналізованих реляційних фраз забезпечує розподіл інформації між різними фрагментами газетних повідомлень: заголовками, інтродуктивними й основними блоками. В заголовках, зазвичай вживаються більш еспліцитні словосполучення, в інтродуктивних і основних блоках – відповідно менш і ще менш еспліцитні. Так, прийменниковій релятивній фразі в заголовку *A Good Deed by DeSean Jackson* відповідає генетивна конструкція у вступному блоці *I caught up to Jackson's good deed on Jeff Pearlman's blog*. А прийменниковій фразі в заголовку *Shameful attempt by Blagojevich attorneys to get new trial* в основному блоці відповідає релятивна конструкція з іменником в називному відмінку *A Daily Herald editorial expresses the hope that the ridiculous Blagojevich attempt for a new trial will not deter the forewoman of his jury from sharing her newfound "voice" in the community*. І, навпаки, вживання у заголовку більш імпліцитного словосполучення є прагматично вмотивованим. Представлення у газетному заголовку референта як відомого читачеві за допомогою імпліцитного словосполучення є способом здійснення комунікативної стратегії привертання уваги адресата та вияву солідарності з адресатом, що реалізується через тактику залучення читача до співпраці. В наступному прикладі імпліцитній релятивній фразі з іменником в загальному відмінку в заголовку *James Joyce children's story The Cats of Copenhagen gets first publication*, що подає інформацію як відому читачеві відповідає прийменникова конструкція у вступному блоці *A children's story by James Joyce has been published for the first time ever by a small press in Ireland* та генетивна конструкція в основному блоці: *Joyce's The Cats of Copenhagen is a "younger twin sister" to his published children's story The Cat and the Devil, which told of how the devil built a bridge over a French river in one night*.

Таким чином, вибір того чи іншого реляційного словосполучення із значенням "суб'єкт та його дія" при створенні дискурсу – це креативний процес, що ніколи не носить випадковий характер і завжди є прагматично вмотивованим. Подальше вивчення комунікативних властивостей реляційних конструкцій передбачає виявлення змін у їхній структурі в різних видах сучасного англомовного дискурсу.

Література:

1. Богданов В. В. Семантико-синтаксическая организация предложения. – М. : Просвещение, 1977. – 204 с.
2. Карцевский С. Об асимметричном дуализме лингвистического знака / С. О. Карцевский // В. А. Звегинцев (сост.). История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. Ч. II. – М. : Просвещение, 1965. – С. 85-90.
3. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
4. Halliday, M. A. K. and Martin, J. R. Writing Science : Literary and Discursive Power. London and Washington, D.C. : The Falmer Press, 1992.

Кузнєцов М. І.,
Українська академія друкарства, м. Львів

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ СТИЛІСТИКИ ОПОВІДАННЯ Ч. ДІККЕНСА “РІЗДВЯНА ПІСНЯ”

Стаття присвячена структурним та лінгвістичним особливостям оповідання Ч. Діккенса “A Christmas Carol”. Детально аналізуються описові дискурси, опозиція понять “good&evil” реалізує концепт оповідання, відмічені також традиції цього жанру в літературі.

Ключові слова: різдвяні оповідання, привид, концепт, алюзія, традиція, параболо.

Статья посвящена структурным и лингвистическим особенностям рассказа Ч. Диккенса “A Christmas Carol”. Детально анализируются описательные дискурсы, оппозиция понятий “good & evil” реализует концепт рассказа, отмечены также традиции этого жанра в литературе. Рассказ рекомендуется для аналитического чтения изучающим английский язык.

Ключевые слова: рождественские рассказы, привидение, концепт, алюзия, традиция, параболо.

The article deals with structural and linguostylistic peculiarities of the story “A Christmas Carol” by Ch. Dickens. The attention is payed to the stylistic functioning of descriptive discourses; the opposition of good & evil is considered conceptual in the story. Genre traditions of Christmas stories attached upon. The analytical reading of the story is recommended for English learners.

Key words: Christmas stories, ghost, concept, description, allusion, tradition, parabel.

В 2012 році виповнюється 200 років з дня народження Чарльза Діккенса, всесвітньовідомого англійського письменника, автора таких найбільш популярних творів, як “Dombey and Son”, “David Copperfield”, “The Pickwick Papers”, “Oliver Twist” та ін. Великим успіхом користувалися його “Christmas Stories”, проте найбільшої популярності отримує оповідання “A Christmas Carol”. Невелике за об’ємом у порівнянні з іншими творами Ч.Діккенса воно стає у свідомості англійців улюбленою книгою з дитинства і одним із значущих творів його життя, тому що, як кажуть англійці, Діккенс “укоренив” Різдво у їхній національний характер; оповідання з інтересом читається впродовж півтора століть.

“A Christmas Carol” – це розповідь про старого скупого Ебенезера Скруджа, який присвятив своє життя накопиченню грошей. Scrooge – це “скнара” англійською; він зневажає усіх і все, крім грошей: сім’ю, дружбу, кохання, навіть Різдвяні свята. Він лає свого відданого помічника і життєрадісного племінника за їхнє бажання відзначити Різдво і нагадує Гобсека (фр.) і Плюшкіна (рос.)

Але раптом у одну Різдвяну ніч Скрудж бачить привида. Це його померлий партнер Марлі. Він хоче допомогти Скруджу у потойбічному світі не розплачуватися за свої гріхи. Марлі розповідає Скруджу, що до нього прийдуть три духи (ghost, spirit, phantom, vision, apparition, spectre – синоніми до поняття “дух, привид”, які вживає автор).

Це привиди Різдва – Минулого, Теперішнього й Майбутнього, які поведуть Скруджа у неймовірну подорож у часі. Протягом однієї ночі він побачить свої минулі вчинки, зустрінеться з друзями дитинства, першим коханням, важко хворими родичами і знайомими, яким він свого часу не допоміг або зрадив, був до них жорстоким. Численні зустрічі, факти, несподівані випадки врешті пом’якшують нечуле серце скнари та його душу, перетворюють Скруджа у щедру і добру людину завдяки Духу Різдва.

“A Christmas Carol” написана цікаво, мовна стилістика рясніє зображувальними засобами, такими як епітети, метафори, порівняння, численними лексичними та синтаксичними повторами, паралелізмами, антитезами, однорідними перерахуваннями мовних одиниць, синонімами. Фактично, ця маленька повість може слугувати як яскрава ілюстрація майже всіх лінгвістичних засобів, які легко сприймаються навіть при читанні вголос. Дослідження провадиться з широких філологічних позицій, бо враховуються як літературознавчий, так і мовно-стилістичний підходи до аналізу тексту [6: 278].

У Різдвяному оповіданні автор поєднує реальне і фантастичне і показує життя Скруджа від минулого дитинства до удаваного прийдешнього. Витвір фантазії – це, наприклад, перетворення дверного молотка і кахлін голландської пічки зі сценами Святого Письма в обличчя Марлі. Реальне – це сучасні Скруджу факти з його власного життя – жадібність, скнарність і хвороблива пристрасть – гроші, які витиснули все людяне з його душі. І крім того, це зображення соціального життя в країні, контрасти бідності і багатства, а також зарисовки країнознавчого характеру, показ побуту, звичок, традицій святкування Різдва та ін. Особливо вражають описи портретів основних персонажів оповідання.

Портрет – в літературному розумінні – це зображення зовнішності героя, його обличчя, одягу, поведінки, які допомагають автору розкрити внутрішній світ, характер і вчинки людини. [5: 275]

Портрет Скруджа – це одна з яскравих стилістичних знахідок Ч. Діккенса. Проілюструємо перше знайомство читача з характером і зовнішністю Скруджа: “20h! but he was a tight-fisted hand at the grindstone. Scrooge! A squeezing, wrenching, grasping, scraping clutching, covetous old sinner! Hard and sharp as flint, from which no steel had ever struck out generous fire, secret, and self-contained, and solitary as an oyster. The cold within him froze his old features, nipped his pointed nose, shriveled his cheek, stiffened his gait, made his eyes red, his thin lips blue, and spoke out shrewdly in his grating voice. A frosty rime was on his head, and on his eyebrows, and his wiry chin. He carried his own low temperature always about with him; he iced his office in the dog-days; and didn’t thaw it one degree at Christmas.” [7, с. 14-15].

Як бачимо, опис скнари Скруджа – це стилістична конвергенція метафор, порівнянь, контекстуальних синонімів, контрастів, аналогій та ін., які малюють портрет і створюють його образ. Яскрава також аналогія зовнішності

Скруджа з холоднечею і похмурою зимовою стужею, що подібні за своєю природою: це тільки підкреслює значущість різдвяного чудотворного перетворення людини у майбутньому. Наприклад: *"He dressed himself "all in his best" and at last got out in the streets... Scrooge regarded every one with a delight smile. He looked so irresistibly pleasant, ... that three or four good-humored fellows said, "Good morning, sir! A merry Christmas to you!" And Scrooge said often afterward, that of all the blithe sounds he had ever heard, those were the blithest in his ears. ... He had never dreamed that any walk ... could give him so much happiness. ... he turned his steps toward his nephew's house"* [7, с. 210-211].

Завдяки опозиції текстів цих описів і численних лексичних антонімів в них душевна трансформація скнари просто вражає. І це після того, як Скруджа відмовився пожертвувати для бідних і знедолених, відігнав від дверей юнака, бажуючого прославити Різдво, відмовився від запрошення на Святвечір до племянника, не дозволяв своєму клеркові підкинути ще одного вуглика в каміні. І таких фактів в житті скнари було дуже багато.

Вражають також описи життя бідних, їхнього зовнішнього вигляду, злиднів. Жахливим є опис двох нещасних дітей, хлопчика і дівчинки, до краю виснажених. Це були не діти, а якісь створіння: худі, мертвенно-бліді, у лахмітті, дивились спідлоба, як вовченята, і водночас принизливо-покірні. Скруджа зробив натяк, що, може, це діти Марлі ... Мабуть, натяк влучив у ціль, бо Марлі не мав серця; його не було видно через прозоре тіло привида, а як компаньйон Марлі був такий же твердий і немилосердний як Скруджа. Такі натяки зустрічаються на протязі всього тексту. Страждання Марлі після смерті спонукають його якимось чином спасти Скруджа.

З точки зору композиційно-мовленнєвих форм (КМФ) в прозовому тексті розрізняють оповідь, опис, роздум. В статті розглянуті тільки описові контексти, як найбільш типові для "A Christmas Carol": портрети персонажів, описи погоди, оселі, святкування Різдва, тощо.

Опис лондонської погоди виконують як функції реальності, так і підтексту. Прочитуємо декілька речень з першого розділу: *"It was cold, bleak, biting weather, foggy withal. The fog came pouring in at every chink and keyhole, and was so dense without, that ... the houses opposite were mere phantoms."* [7: 16]; *"Meanwhile the fog and darkness thickened... Foggier yet, and colder! Piercing, searching, biting cold... The fog and frost so hung about the black old getaway of the house that it seemed as if the Genius of the Weather sat in the mournful meditation on the threshold"* [7, с. 29].

У другому і третьому розділах продовжується опис проймаючої холодної погоди, хоча вже не такої нестерпною і з надією на пом'якшення. Наприклад, *"The sky was gloomy, and the shortest streets were choked up with a dingy mist, half thawed, half frozen, whose heavier partickles descended in a shower of sooty atoms, as if all the chimneys in Great Britain had, by one consent, caught fire... There was nothing very cheerful in the climate or in the town, and yet there was an air of cheerfulness ..."* [7, с. 115].

Паралельно йде зображення пом'якшення душі і серця Скруджа. Показовим є останній опис, де сонячна погода і мороз тільки підбадьорюють людей, а з ним і Скруджа: *"Running to the window, he opened it, and put out his head. No fog, no mist; clear, bright, jovial, stirring cold; cold piping for the blood to dance to; golden sunlight, heavenly sky; sweet fresh air, merry bells. Oh, glorious! Glorious!"* [7, с. 202].

Цей опис символічно пов'язаний з переродженням характеру Скруджа, його ставлення до людей, намагання бути добрим, щедрим. Погода на вулиці, в помешканні і офісі стає теплішою, бо йде процес зміни внутрішньої природи Скруджа, що переконливо відображено в описах зміни його зовнішності й відчуттів, бо він не хотів спокуювати за свої гріхи.

Ще один опис в "Різдвяній пісні" є текстоутворюючим. Це зображення святкування Різдва: підготовка, проведення Святвечора, традиційні страви, обряди, декорації оселі, веселощі та інше. Крім лінгвістичного, це дуже цінний країнознавчий матеріал. Наведемо деякі приклади.

Дух Різдва у свій другий прихід зі смолоскипом освітив прибрану до свята колишню кімнату Скруджа: *"It was his own room. ... But it had undergone a surprising transformation. The wall and ceiling were so hung with living green that it looked a perfect grove; from every part of which bright, gleaming berries glistened. The crisp leaves of holly, mistletoe, and ivy reflected back the light, as if so many little mirrors had been scattered there, and such a mighty blaze went roaring up the chimney..."* [7, с. 105]

Опис передсвяткової кімнати вражає своєю живою природою: зеленими рослинами, свіжими листочками го-стролисту, омели, плющу, яскравим полум'ям в каміні. Це все не йде в порівняння з описами холодних, темних, вологих кімнат і офісу Скруджа. Яскраво зображені також описи веселоців, ігор, різдвяних щедрівок.

Дуже цікаво читати описи продуктів, їжі, які були в крамницях і щедро заманювали покупців перед Різдвом. Прочитуємо тільки деякі описи, бо вони також "щедро розсипані" в тексті: *"Heaped up on the floor, to form a kind of throne, were turkeys, geese, game, poultry, brown, great joints of meat, sucking-pigs, long wreaths of sausages, mince-pies, plum-puddings, barrels of oysters, red-hot chestnuts, cherry-cheeked apples, juicy oranges, luscious pears, immense ... cakes, and seething bowls of punch, ... with their delicious steam ..."* [7, с. 106]

Але Скруджа важко було спокусити навіть у щедрий вечір, і з вулиці він повертався до своєї холодної віссянки. Треба пам'ятати, що все відбувається в Різдвяну ніч, коли дії можуть чинитися одночасно як в реальному, так і ірреальному світі за задумом багатьох авторів подібних оповідань.

Розгляд КМФ ми обмежуємо тільки аналізом опису як найхарактернішого для структури оповідання.

Як відомо, оповідь – це виклад розвитку подій, пов'язаних з переміщенням особи, зміною її місцезнаходження. Певна річ, що історія Скруджа – це показ його життя в минулому, теперішньому та майбутньому, тобто руху в часі і просторі завдяки духу Марлі. Але основна мета цього руху – це опис способу життя персонажу в різні часи в рамках окремої оповіді. Яка стає структурним каркасом окремого описового дискурсу. І це основна композиційна функція оповіді в "A Christmas Carol" як на рівні цілого тексту, так і мікротекстів. Ми користуємось терміном "narrative description", який вживають Th. S. Kane & L. J. Peters у своїй книзі "Writing Prose" [8: 70]. Термін "оповідальний опис" (переклад наш) означає, що основна функція таких КМФ – це описова дія; зупинка в часі і просторі робиться заради описів погоди, зовнішності і поведінки персонажів, їхніх характерів, традицій Різдва і т.п.

Ч. Діккенс прийнято вважати засновником жанру різдвяного оповідання, в якому визначені основні постулати “різдвяної філософії”: цінність людської душі, тема добра і зла, любові до дітей, духовного відродження людини завдяки диву Святвечора. Жанрова специфіка різдвяної пісні – це його соціальна складова. Святкове оповідання, незважаючи на різноманіття історій, завжди легко впізнається. Це оповідання про спасіння доведених до відчаю бідняків, рятування замерзаючих голодних дітей, примирення ворогів, забуття кривди, образи тощо.

Специфіка діккенсівської традиції завжди потребує утвердження справедливості і щасливого фіналу, навіть якщо він і неправдоподібний, але ж це Різдвяне чудо. Про це писав М. С. Лесков (1831 – 1895), який розмірковував про теорію жанру святкових оповідань: “От святочного рассказа непременно требуется, чтобы он был приурочен к событиям Святочного вечера – от Рождества до Крещения, чтобы он был сколько-нибудь фантастичен, имел какую-нибудь мораль, ... и, наконец, чтобы он оканчивался непременно весело.” Таке висловлювання письменника можна вважати, на нашу думку, лаконічним, але емким визначенням різдвяного оповідання як жанру і типу тексту, традиції якого продовжуються і залишаються популярними.

Недарма М.С.Лескова називають “російським Діккенсом”. Так, в оповіданні “Жемчужное ожерелье” скнара і лихвар раптом перетворюється в щедрого дарителя. Традиції різдвяного оповідання продовжуються і залишаються популярними в наш час.

Оповідання “A Christmas Carol”, здається, наділене ознаками притчі. Літературознавча термінологія відмічає, що притча в сучасній європейській літературі – це засіб вираження морально-філософських суджень письменника. В основі притч можуть знаходитися і принцип параболи: автор відходить від сучасного світу, а потім знову, як по параболі, повертається до нього і надає йому свого осмислення й оцінку. Це можуть бути факти з життя окремої людини, особливості її психології, характеру, зумовлених, до певної міри, соціальними умовами, протиріччями і авторським відношенням до них [5, с. 275]. Для такого твору характерні експресивність і емоційність оповідання завдяки загостренню основної ідеї. Як показав аналіз, ці риси притаманні також і “Різдвяному оповіданню” Ч.Діккенса. Можна додати, що у всіх перетвореннях в Різдвяну ніч автори зображують реальний та нереальний світ, за своїм творчим задумом, змальовують фантастичний простір і неможливі в реальному дії, вчинки, зміни. Взяти, наприклад, “Ночь перед Рождеством” М.Гоголя. Різдвяні оповідання заслуговують дослідження як жанру і типу тексту.

Про художні особливості, мову та стиль творів Ч.Діккенса, включаючи й оповідання “A Christmas Carol”, написані сотні статей, дисертацій, монографій.

Нашою метою було підкреслити найбільш типові риси мовної стилістики оповідання, які характерні для прозових творів письменника як малих, так і об’ємних форм на матеріалі саме цього твору, в якому стисло, як у nutshell (анг.), сконцентровані ці особливості. Аналізу підлягають як композиційно-мовленнєві форми (КМФ), так і суцільно лінгвостилістичні засоби.

Оповідання “Різдвяна пісня” цікаве своїми лінгвостилістичними засобами на всіх рівнях. Розглянемо типові з них. По-перше, повтори, які були предметом аналізу багатьох дослідників. Крім назв конкретних речей і дій, в тексті повторюються слова з абстрактним або оцінювальним значенням. Наприклад: “*There are many things from which I might have derived good by which I have not profited ... Christmas among the rest. But I am sure I have always thought of Christmas-time ... as a good time; a kind, forgiving, charitable, pleasant time; the only time I know of, ... I believe that it has done me good, and will do the good; and I say, God bless it!*” [7, с. 20].

Племінник Скруджа вважає Різдво найкращим часом кожного року – часом радощів, милосердя, всепрощення. Це час добра! Але Скрудж вважає по-своєму: “*Merry Christmas! Out upon merry Christmas! What’s Christmas – time to you but a time for paying bills without money; a time for balancing your books ...*” [7, с. 19].

Для скнари це час оплачувати рахунки, старішати і не багатішати ...

Опозиція смислів на рівні дискурсів – характерна риса структури оповідання, а окремі лінгвостилістичні засоби якраз і утворюють цей смисл: час добра і час жадібності. Але ця опозиція має більш широкий смисл – це опозиція добра і зла. Поняття добра – це концепт оповідання. Привид ніби прийшов на добро Скруджу, але ідея автора, що добро має назавжди оселитись в душах людей, а Різдво приносило, приносить і буде приносити Добро. Ця ідея особливо підкреслена в кінцевому, підсумковому абзаці твору: Скрудж стає дуже доброю людиною: “*Scrooge was better than his word. He did it all? And infinitely more... He became as good a master and as good a man as the good old City knew, or any other good old city, town, or borough in the good old world ...*” [7, с. 20].

Ключова лексема “good” – це концептуальне поняття як для цих дискурсів, так і для ідеї цілого оповідання.

Розглянемо тільки деякі лінгвостилістичні засоби, які є специфічними для оповідання. Епітети, метафори і порівняння, як правило, пов’язані з поняттями ‘cold’, ‘frost’. Фактично, вони вживаються в описових дискурсах погоди, портретів, кімнат і утворюють зміст мікроконтекстів.

Щоб не перевантажувати статтю прикладами, ми скористуємось тільки тими з них, що наведені вище.

Опис портрета Скруджа – це конвергенція порівнянь, метафор, епітетів за принципом стилістичної градації, щоб уявити холод душі людини за аналогією з холодом зими.

The cold within him froze his old feature, ... he iced his office ..., didn’t thaw it in summer. Foggier yet and colder! ... The water plug being left in solitude, its overflowing suddenly, and turned to misanthropic ice. [7, с. 28].

Опис зовнішності бідних та їхньої оселі уявити собі тяжко. Проте картина нетрів, де була крамниця лахмітника є показовою, навіть в скорочених деталях: “*... they went into the obscure part of their own ... The ways were foul and narrow, the shops and houses wretched, the people half-naked. Alleys ... like so many cesspools, disgorged their offences of smell and dirt, and life upon the struggling streets: and the whole quarter reeked with crime, with filth and misery.*” [7, с. 170]. В цьому описі спостерігається перерахування деталей, з оцінними епітетами і метафорами, які створюють образ страшних злиднів і бруду.

Ще одна стилістична особливість оповідання – це вживання алюзій. Алюзія – це мовностилістичний засіб, натяк на відомий факт з Біблії, історії, літератури, суспільного життя, тощо. Читач повинен сам здогадатись, відтворити у пам'яті ці явища, щоб зрозуміти суть натяку. Вважається, що цей факт є аналогічним до ситуації, явища або персонажу, які описуються в тексті. Як стилістичний засіб алюзія створює образ, не перевантажуючи оповідь, але збагачуючи її художній зміст.

Біблійні алюзії: "... with eyes turned down, and never raised ... to that blessed star which led Wise Men ..." (Зоря Віфлеєма, яка весь час вела мудреців до села, де народився Христос.) Робиться натяк на те, що Скрудж ніколи не дивиться на зірку, яка б привела його до оселі бідних, бо він завжди дивиться тільки донизу на свої рахунки й книги [7, с. 15].

Міфологічні алюзії: "Plenty' shorn" у грецькій міфології Амалатея, коза з рогами, змальована як нянька Зевса, яку пізніше він зробив німфою і помістив серед зірок. Один з рогів має силу наповнюватись всім, чого забажаєш. Звідси вираз "a horn of plenty" – ріг достатку, великої кількості – він часто наповнюється фруктами, горіхами, солодощами, як прикраса до свята в День подяки (A Thanks giving feast) [7, с.105-106].

Літературні алюзії: "Joe Miller never made such a joke as sending into Bob's will be!" Joe Miller відомий актор і збирач анекдотів у 18 ст. в Англії. Після його смерті у 1739 р. була видана збірка анекдотів і жартів під назвою "Joe Miller's jests". Книга стала дуже популярною, багато разів перевидавалася. Скрудж вважав, що надіслати великого індики анонімно буде більшим жартом, ніж любий з цієї книги [7, с.204].

"The noise in this room was perfectly tumultuous, for there were more children there than Scrooge could count; and unlike the celebrated herd in the poem, they were not forty children conducting themselves – like one, but every child was conducting itself like forty." [7, с. 93] – алюзія у формі хіазму (зворотний паралелізм) – це натяк на поезію В. Вордсворта (W. Wordsworth) "Written in March" ("Написано в березні"), де є рядки. Що сорок корівок пасуться спокійно, наче одна; а одна дитина поводитьсь так гучно, ніби їх там було сорок.

Історичні та країнознавчі: "If the good Saint Dunstan had but nipped the Evil Spirit nose with a touch of such weather as that..." [7, с. 29] – Св. Дунстан – архієпископ Кентенберійський – вважається покровителем ювелірів, бо в молодості був золотих справ майстром. Існує легенда, що одного разу він ухопив чорта за ніс розжареними щипцями і не відпускав до тих пір, поки чорт не пообіцяв, що не буде більше спокушати його.

"...innumerable people... carrying their Christmas dinners to the baker's shops." [7, с. 115] – До 80-х років XIX ст. серед бідних людей була звичка нести святкові страви до пекарень, де їх готували за невелику плату, бо вдома таких печей не було.

Це тільки деякі алюзії, які вживає Діккенс в "A Christmas Carol", які вимагають пояснення. Хоч ми знову повторюємо, що "Різдвяна колядка" Ч.Діккенса – це чудовий матеріал як для навчання мови, так і для Home & Pleasure Reading. Колоритні описи різних ситуацій, портретів, одягу, погоди, традицій просто заворожують читача, сприяють вивченню англійської мови, накопиченню країнознавчої інформації, виконуючи також освітню і просвітницьку функцію.

Література:

1. Діккенс Ч. Рождественские повести. Перевод с англ. Т. Озерской. / Собрание сочинений в 30 томах. – Том 12. – М. : Госиздат. ХЛ, 1959. – С.7-100.
2. Діккенс Ч. Різдвяна історія. Переклад з англ. І. Андрусяка. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2011. – 159 с.
3. Діккенс Ч. Різдвяна пісня в прозі (оповідання). Переклад І. Андрусяка. // http://beta.ukrcenter.com/26488/Різдвяна_пісня_в_прозі_або_Різдвяне_оповідання_з_привидами_Чарлз_Діккенс
4. Праздничный жанр – Святочные рассказы. // <http://www.today.ru/text/158221.html>
5. Словарь литературоведческих терминов. Под ред. Л. И.Тимофеева, С. В. Тураева. – М. : Просвещение, 1974. – 509 с.
6. Чичерин А.В. Ритм образа, стилистические проблемы / А. В.Чичерин. – М. : Сов. Списатель, 1973. – 278 с.
7. Dickens Ch. A Christmas Story. – N.Y. : Pocket Books Printing by Simon and Schuster, 1963. – 224 p.
8. Kane Thomas S. Writing Prose / Kane Thomas S. & Leonard J.Peters. – Oxford : OUP, 1964.
9. Kuznyetsova L.A. Analysing Structural Varieties of English Prose. – Khust, 2010. – 89 p.
10. Oxford Advanced Learner's Dictionary. / Compiled by A. Hornby. – Oxford : OUP, 1994.

Лазебна О. А.,
Національний технічний університет України "КПІ", м. Київ

**ДО ПИТАННЯ ПРО ЕМОЦІЙНУ ОЦІННІСТЬ
МЕТАФОРИЧНИХ СЛІВ В СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ
(на матеріалі німецької мови та австрійського національного варіанту німецької мови)**

У статті порушується питання взаємовідношення метафоричних та аксіологічних концептів, детально аналізуються та розглядаються метафори як засоби вираження оцінки в німецькій мові та австрійському варіанті німецької мови.

Ключові слова: оцінка, оцінна метафора, оцінна категорія, метафора, засіб вираження оцінки.

В статье затрагиваются вопросы взаимоотношений метафорических и аксиологических концептов, подробно анализируются и рассматриваются метафоры как средства выражения оценки в немецком языке и австрийском варианте немецкого языка.

Ключевые слова: оценка, оценочная метафора, оценочная категория, метафора, средство выражения оценки.

It is common knowledge that evaluating metaphors are grounded in cultural and language spaces. The article analyses the role of evaluative metaphor as a component of literary text in German and Austrian languages.

Keywords: evaluation, evaluating metaphor, evaluating category, metaphor, mean of expression of evaluation.

Актуальність порушеної теми визначається важливістю для сучасної лінгвістики системного знання про засоби вираження оцінної лексики, розуміння ролі оцінних категорій, уявлення про зв'язок оцінної метафоричної номінації з діяльністю людини, необхідно подальшого вивчення процесу комунікації, важливим компонентом якої є оцінка.

В статті вперше здійснена спроба комплексного порівняльного аналізу частотності вживання оцінної метафорики в бестселерах сучасних німецьких письменників (Ульріке Дрезнер "Прихильність", Зігфрід Ленц "Хвилини мовчання", Шарлотте Лінк "Чужий гість") та у романах сучасних австрійських авторів (Томас Главнік "Життя бажань", Арно Гайгер "У нас все добре"); запропоновано узагальнену модель аналізу оцінних метафор, на основі якої була зроблена їх класифікація. Матеріалом дослідження слугували лінгвістичні одиниці, що містять оцінні метафоричні структури різного об'єму. Дослідження побудоване на основі аналізу 276 текстових прикладів з художніх творів сучасної німецької та австрійської літератури загальним об'ємом 1570 сторінок.

Оцінність різних фрагментів світу є однією з найважливіших складових когнітивної діяльності особистості. Людині властиво не просто усвідомлювати реально властиві ознаки, особливості предметів, що її оточують, але й оцінювати ці предмети з певних позицій, з точки зору потреб, прагнень та цілей, визначати переваги та недоліки. "Власне людською категорією" називає оцінку Н.Д. Арутюнова: "Вона задана фізичною та психічною природою людини, її буттям та відчуттям, вона задає її мислення та діяльність, ставлення до інших людей та предметів дійсності, її сприйняття мистецтва" [2, с. 5].

Оцінка як ціннісний аспект значення наявна в найрізноманітніших мовних вираженнях. Вона може обмежуватись елементами, меншими, ніж слово, а може характеризувати й групу слів, і ціле висловлювання. Існують цілі пласти лексики, призначені для вираження оцінки [3, с. 27]. Це в першу чергу прикметники й прислівники: *Auch sie war an Bord, Stella, lässig und schön saß sie auf der Heckbank* [10, с. 44]. Оцінка міститься в препозиціональних структурах дієслів та передається через актанти, що казують радість чи смуток тощо: *Der junge Mann, sagte er, scheint ein erfahrener Segler zu sein, er war begeistert von der "Libelle"* [11, с. 87].

Вважається, що всі слова, які містять оцінку, можна класифікувати як:

- розумово-оцінні, в яких оцінка "йде не від серця, а від розуму";
- емоційно-оцінні, що вказують "на почуття, звичайно пробуджувані предметами, які певним чином оцінюються суспільством" [4, с. 143, 156-157].

Проте, чітко розмежувати розумово-оцінні й емоційно-оцінні слова досить складно, адже всі слова, що вказують на почуття, викликані тими чи іншими явищами, містять у собі розумову оцінку.

За справедливими твердженнями О.М. Вольф та В.І. Шаховського, в основі емоції лежить оцінка [3, с. 40-42], а кожна емоція людини є результатом певного виду оцінки [6, с. 18].

Існує багато засобів створення емоційно-експресивного забарвлення слів та виразів, але найбільш продуктивним вважається асоціативно-образне переосмислення значень, в основі якого лежать тропи, а серед них головна роль належить метафорі як найпростішому по композиції прийому, що безпомилково сприймається реципієнтами й підсилює образний сигнал.

У нашій роботі ми дотримуємось точки зору Л.Г. Лузиної, викладеної в "Кратком словаре когнитивных терминов", відповідно до якої метафора являє собою "один із способів репрезентації знання в мовній формі, ... одну з форм концептуалізації". Креативна сила метафори здатна сумішати несумісне, асоціативно-образно виявляти нові якості об'єкта, створювати нові смисли в поняттях, що вербалізуються. Метафора (й інші тропи) використовується там, де усвідомлюється необхідність вираження прагматично-модального аспекту комунікації, де присутня установка адресанта мовлення на певний ілюктивний ефект. Метафора використовується подобою з метою створення експресивного ефекту, розрахованого більше на оцінку, ніж на образне сприйняття об'єкта, оскільки "традиційно вичленені, експресивно забарвлені значення слів і виразів несуть у собі сигнали, що визначаються у діапазоні схвалення або несхвалення при домінації в ньому суб'єктивно-емотивного спектра" [5, с. 83]. Метафора є не тільки продуктом логічної "операції", а й перш за все необхідним елементом художнього способу мислення. Метафоричний перенос майже завжди супроводжується появою або посиленням емоційно-експресивних елемен-

тів лексичної одиниці. Семантична двоплановість є неодмінною умовою метафоричної образності слова [2, с. 25].

Художня мова була і залишається тією областю загальнонаціональної мови, в якій стилістичні прийоми, засновані на метафоризації, знаходять своє широке та всебічне вираження. Так, авторські індивідуальні композити метафоричного характеру зустрічаємо майже в однаковій кількості як в німецькій мові, так і в австрійському варіанті німецької мови. Такі номінації виділяються незвичністю поєднання основ, служать засобами вираження схвалення і/або несхвалення, засобами сатири, іронії, як, наприклад, *Fast versöhnt knipste er die Lampe am Sofa an, drehte sich zu seiner Frau zurück und dachte es wieder: “Pferdegesicht“* [7, с. 162], *Sie hatte eine Tasse Tee vor sich, während die Menschen rund um sie riesige Eisbomben löffelten. Trotz der Eulensonnenbrille nahm er Mattheit auf ihrem Gesicht wahr* [9, с. 127].

При дослідженні метафоричних одиниць в сучасній німецькій та австрійській мовах в плані їх національної своєрідності було прийнято до уваги питання про функції лексико-семантичних груп та їх питомо вагу в мові, оскільки вони відрізняються особливою потенційною експресією метафорично перенесених значень.

Домінуюче положення серед метафоричних одиниць, що служать засобами вираження емоційної оцінки, займають класи слів тематичної групи назв тварин (зоосемізи). Одиниці даної лексико-семантичної групи в метафорично-переносному значенні використовуються в різних мовах для образно-оцінної характеристики людей. Вони створюють певну підсистему, особливе семантичне мікрополе, що входить в загальне поле характеристики людей. Тут в межах метафоричного вживання зустрічаються слова, які відносяться до різних стилістичних пластів, за принципом стилістичної опозиції “високе-низьке”, що проявляється у взаємодії слів класу “тваринний світ” у функції оцінного “образу” і слів класу “людина”. Яскравим прикладом зоонімної метафори з негативно-оцінним значенням слугує речення, діbrane з твору німецького письменника Зігфріда Ленца: *Sie wußten sogleich, wann die Bestattung von Frau Petersen stattfinden sollte, sie bewegten sich wackelig, ich konnte mir nicht helfen, doch auf mich machten sie den Eindruck von zwei Pinguinen* [10, с. 119].

За Б.В. Томашевським, існують такі різновиди метафор, як класична метафора, метафоричне порівняння та метафоричні епітети. Прикладами класичної метафори просто таки рясніють твори як німецьких, так і австрійських письменників: *Sie war gespenstisch blass, durchsichtig fast, und hatte eine völlig veränderte Physiognomie* [11, с. 66]. Оскільки цей приклад є лаконічним, відсутні інтенсифікатори та модифікатори, метафорично трансформоване слово *gespenstisch* вводиться нульовою зв’язкою. Метафоричне порівняння характеризується синтаксичною рухливістю, наявністю інтенсифікаторів, модифікаторів, афективів, компаративної зв’язки на кшталт *wie, als, als ob, ähnlich: Du bist kreidebleich im Gesicht, dünn wie ein Zaunpfahl, und du bewegst dich wie in Trance* [11, с. 68].

Для вираження оцінного відношення до описуваного автори вдаються до таких різновидів метафори як персоніфікації та деперсоніфікації, в основі яких лежить використання таких категоріальних ознак як жива та нежива істоти. Особливу роль при персоніфікації відіграють метафорично вживані дієслова, що виступають у звичній для них функції предиката. В аналізованих творах австрійських письменників у значній кількості зустрічаємо текстові приклади дієслівних метафор, на кшталт, *Jonas fischte ein paar Münzen aus der Tasche und legte sie ihm auf die schmierigen Finger* [9, с. 60], *Manchmal kratzte die Welt an den Augen* [7, с. 112], *...aus den Speerknospen der Buchen schauten Blätter wie blassgrüne Schmetterlingsflügel* [7, с. 247], *Alle dreißig Meter schwamm eine Gehweginsel im currygelben Schein einer Straßenlampe* [7, с. 249].

Автори для вираження категорії оцінки не обмежуються номінаціями тваринного світу, в романах превалюють метафоричні одиниці зі світу речей, предметів (тематичні групи): *Du bist kreidebleich im Gesicht, dünn wie ein Zaunpfahl, und du bewegst dich wie in Trance* [11, с. 68], *Helen witzelte immer; sein Gesicht erinnere sie an eine austreibende Kartoffel* [9, с. 23].

Дібраний фактичний матеріал засвідчив, що в лексичній сучасної німецької мови кількісно переважають метафоричні номінації з негативною оцінкою. Домінування негативного спектра у вокабулярі мови має прямо пропорційну залежність від співвідношення позитивного та негативного на рівні реальної дійсності, з одного боку, та від співвідношення позитивних та негативних емоцій (емоційних станів) у житті людини – з іншого.

Для стилю художньої літератури австрійської мови, на відміну від стилю художньої прози німецької мови (яка характеризується більшою “розкутістю” у вживанні різкої оцінки), характерний своєрідний “консерватизм”, який проявляється у стриманому використанні метафоричних номінацій з негативною оцінкою. Аналіз подібних оцінних номінацій відіграє важливу роль у виявленні диференційних ознак аксіологічних картин світу, адже ціннісна картина світу, що виражена в оцінних значеннях може бути досліджена лише крізь призму емпіричних та культурних передумов створення метафоричних значень.

Література:

1. Аракелян И. Н. Субстантивные композиты метафорического характера в современном немецком языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Москва, 1977. – 28 с.
2. Арутюнова Н. Д. Аксиология в механизмах жизни и языка // Проблемы структурной лингвистики / Н. Д. Арутюнова. – М., 1984. – 127с.
3. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. – М. : Наука, 1985. – 227 с.
4. Петрищева Е. В. Стилистически окрашенная лексика русского языка. – М. : Наука, 1984. – 221 с.
5. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М. : Наука, 1986. – 143с.
6. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Воронеж:Изд-во Воронежск.ун-та, 1987. – 192с.
7. Draesner Ulrike. Vorliebe. Roman. – München : Literaturverlag Luchterhand, 2010. – 254 S.
8. Geiger Arno. Es geht uns gut. Roman. – Wien : Carl Hanser Verlag, 2005. – 390 S.
9. Glavinic Thomas. Das Leben der Wünsche. Roman. – München : Carl Hanser Verlag, 2009. – 319 S.
10. Siegfried Lenz. Schweigeminute. 2010. – 128 S.
11. Link Charlotte. Der fremde Gast. Krimi. – München : Goldmann-Verlag, 2005. – 480 S.

Лимаренко О. А.,
ОНУ ім. І. І. Мечникова, м. Одеса

ЗВ'ЯЗКОВІ ЗАСОБИ В СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ ЯК ПРЕДИКАТИ ВИЩОГО РІВНЯ АБСТРАКЦІЇ

У статті розглянуто типологічні характеристики контрадикторних релятивів в протиставному паратаксісі та допустовому гіпотаксісі. Виокремлено їхні структурні та семантичні властивості, здійснено лінгвокогнітивне моделювання відображуваних ними пропозиційних відношень. Доведено вирішальну значеннєву функцію релятивів в продукуванні контрадикторного висловлення, що дає підстави розглядати їх як предикати вищого рівня абстракції.

Ключові слова: контрадикторний релятив, протиставний паратаксіс, допустовий гіпотаксіс, предикат-конектор.

В статье рассматриваются типологические характеристики контрадикторных релятивов в противительном паратаксісе и уступительном гипотаксісе. Выявлены их структурные и семантические особенности. Также описаны лингвокогнитивные модели, где релятив, как смысловая вершина межпропозициональных отношений, выступает в качестве предиката высшего уровня абстракции.

Ключевые слова: контрадикторный релятив, противительный паратаксіс, уступительный гипотаксіс, предикат-конектор.

This article deals with typological characteristics of contradictory connectors in adversative parataxis and concessive hypotaxis. Their structural and semantic features are revealed. Linguocognitive models are also described, where the connector, being the notional centre of the contradictory utterance, functions as predicate of the highest level of abstraction.

Key words: contradictory connector, adversative parataxis, concessive hypotaxis, predicate-connector.

Вирішальна роль у продукуванні речень належить синтаксичним зв'язкам. За їхньою допомогою передаються когнітивно типізовані реляції світу, що сприймаються і вербалізуються людиною. Закономірно, що граматична думка наділяє синтаксичний зв'язок статусом структурного центра, вважає його конструктивною вершиною і чи не найголовнішим членом складного речення [20, с. 23]. Л. Теньєр пише: “Синтаксичний зв'язок необхідний для вираження думки. Без нього ми б не могли передати ніякого зв'язного змісту. Саме синтаксичний зв'язок робить речення живим організмом, саме в ньому міститься його життєва сила.” [16, с. 23].

У метамові синтаксису номінантами зв'язку є терміни “сполучник”, “сполучникове слово”, “сполучниковий прислівник”, “скрепа”, “релятив”, “конектор” та ін., які в одних граматиках використовуються синонімічно, а в інших – ні. У межах цієї роботи будемо розрізняти терміни-гіпероніми і терміни-гіпоніми. Гіперонімічним є *релятив*, який поєднує сполучники (конектори) і сполучникові слова (скрепи).

Тож, об'єкт дослідження становлять зв'язкові засоби складного речення в сучасній англійській мові, а саме протиставного паратаксісу та концесивного гіпотаксісу. Обидва типи речень поєднуються за спільністю відображуваного в них відношення протиріччя і складають основний корпус контрадикторних конструкцій. *Предметом* є типологічна характеристика контрадикторних релятивів, що, як структурно-граматичний феномен (морфологія), є класом слів, поєднаних певною значеннєвою спільністю (семантика), функція яких полягає в маркуванні певних відношень між позамовними ситуаціями (синтаксіс). Із цього випливає, що для мети і завдань цієї роботи релевантними видаються три таксономічні чинники – структурно-граматичний, лексико-семантичний і когнітивно-семантичний.

Проблема **структурно-граматичної типології** контрадикторних релятивів все ще не знайшла свого остаточного висвітлення (див. [8, с. 20-27; 21, с. 23-50; 9-10]). У царині протиставного паратаксісу та допустового гіпотаксісу розрізняються прості, складно-похідні та композитні (складені [2, с. 239]) релятиви.

Серед **простих протиставних релятивів** виокремлюються такі, що можуть займати або всі три позиції – ініціальну, медіальну, фінальну – разом (instead), або лише ініціальну (again, but, except, still та ін.). Фіксованість початкового положення останніх пояснюється їхньою полісемічністю, а точніше – набуттям іншого лексичного значення при медіальній і / або фінальній позиціях. Пор. : *She'd rather die than cause a scene* ('надання переваги'); *She's been behaving rather strangely* ('певною мірою'); *We were rather hoping you might do that for us* ('непевненість'); *It's not cold. Rather, it's very hot indeed* ('навпаки') [25, с. 1460].

Допустові релятиви простої структури представлені сполучниками as, despite, though, when, while. Загалом для простих допустових релятивів характерна тільки ініціальна позиція (крім as і though), а ось підрядне речення, що ними вводиться, може займати по відношенню до головної частини праве чи ліве положення (albeit, although, though, when, while) або лише ліве (whereas). Для сполучника as типовим є інвертований порядок слів (*Yet, mighty as it was, it didn't seek to conquer* /К. Webb/).

Корпус **складно-похідних релятивів** у сфері контрадикторності складають сполучникові слова actually, anyhow, anyway, however, nevertheless та ін. (для протиставного складносурядного речення – ССР) і сполучники albeit, although, whereas і (w)h-ever (для допустового складнопідрядного речення – СПР). Серед них тільки в ініціальній позиції використовуються actually, albeit, contrariwise, conversely, otherwise і whereas, тільки у фінальній – anyhow і anyway, а meanwhile зустрічається і в тій, і в іншій. Решта може займати будь-яку з трьох можливих позицій.

На відміну від протиставного whereas, який корелює зі структурно-семантичною симетрією між частинами ССР, концесивний сполучник whereas маркує асиметричні відношення. Пор. : *Whereas* (протиставний) *John seems rather stupid, his brother is clever*; *Whereas* (допустовий) *the old system had its flaws, nevertheless it seemed fairer than the poll tax* [21, с. 126]. У допустовому значенні цей сполучник використовується вкрай рідко.

Композитні релятиви – зв'язкові засоби, які за функцією є релятивами, а за формою – словосполученнями. Сурядні композити виявляють певного роду вибірковість стосовно позиції в реченні: on the other hand (ініціальність, медіальність), at any rate (ініціальність, фінальність). Один-єдиний сполучник at the same time є винятком із цієї системи, оскільки він може бути як ініціальним, так і медіальним, фінальним. Підрядні релятиви, яким характерна ініціальна позиція, можуть займати відносно головної частини пре-, і постпозицію. До них належать СПР з even if, even though, in spite of (the fact that), irrespective of the fact that, notwithstanding (the fact) that та in. У постпозиції преферентно використовуються at any rate та in any case, а початкове положення закріплено за композитами for all that та it doesn't matter wh-.

Іншою структурною особливістю сурядних релятивів загалом є той факт, що and і but доволі продуктивно вживаються в парі з actually, again, anyhow, anyway, at the same time, in / by contrast, instead, nevertheless, nonetheless, on the contrary, on the other hand, otherwise, still, yet. У такий спосіб досягається ефект підсилення протиставного смислу (ефект несподіваності, трагічності чи, навпаки, комічності). Сполучники and і but роблять свій внесок у загальний смисл протиставного речення. Так, and привносить значення додатковості інформації, but підсилює значення протиріччя, підкреслює непередбачуваність ситуації, що ним вводиться (*Faith had been in the supermarket for fifteen minutes and still hadn't selected a single item* /A. Starling/; *They were all quite drunk, but still another round of drinks was ordered* /B. Emerson/). Сурядний yet кваліфікують як сполучниковий прислівник, здатний використовуватися як автономно, так і в парі з and і but [4, с. 16; 6, с. 19]. Однак більшістю граматистів він вважається сурядним релятивом, якщо його використано без інших зв'язкових засобів, і прислівником тільки у сполученні з and чи but, пор. : *The path was dark, yet I slowly found my way* (сполучник), *Every week she gets worse, and yet it could go on for years* (прислівник) [25, с. 2043].

Підрядні релятиви можуть корелювати з протиставними в головній частині, підкреслюючи логічну невідповідність між суб'єктами СПР [15, с. 216; 21, с. 126]. Такими підсилювальними модифікаторами є сполучникові прислівники however, nevertheless, nonetheless, stil і yet: *He'd become seeped in ill-will and deceit, and though he hid this from the other members of his family, it affected them nonetheless* /R. Borovsky/.

Лексико-семантичні групи контрадикторних релятивів виокремлюються на підставі того факту, що вони становлять собою гомогенний корпус службових слів, поєднаних певною значеннєвою спільністю, у межах якого існують гетерогенні групи і підгрупи. Зокрема, можна говорити про групу протиставних і групу допустових релятивів. До першої належать такі підгрупи, як власне-протиставна, компенсаційна, лімітативна, зіставна і корективна, а до другої – власне-, умовно- і узагальнено-допустова.

Власне-протиставні релятиви (адв) науковці кваліфікують як такі, що відбивають відношення "логічної невідповідності" [1, с. 62; 7, с. 52], "протиставної допустовості" [6, с. 9; 8, с. 170; 13, с. 20-21; 24, с. 652], "ошуканого очікування" або "ненормального наслідку" [17, с. 23]. Ці відношення конституюються диференційними nevertheless, nonetheless і аморфними¹ but₁, actually, again, anyhow, anyway, at the same time, however, instead, still, yet (*I was there, but I don't have any memory of it* /Ch. Eagle/). Найбільш продуктивним є стилістично нейтральний сполучник but у своєму першому лексикографічно зафіксованому значенні (but₁: 'всупереч очікуванню' [22, с. 231]). За ним у плані частотності слідують still, yet, however та instead.

Компенсаційно-протиставні релятиви (комп) відбивають "протиставлення з додатковим відтінком відшкодування" [12, с. 12], "відшкодувальне протиставлення" [8, с. 124] або "протилежну оцінку двох наслідків" [17, с. 34]. Ці відношення конституюються аморфними релятивами but₂, atthesametime, however, on the other hand, still, yet (*Masey was much shorter and rounder, yet far more erect and purposeful* /A. Starling/). Серед них найбільш частотним є but у другій лексико-семантичній іпостасі (but₂: 'вводить додаткову інформацію до попередньої, причому обидва твердження є правдивими' [25, с. 173]). Попри те, що спеціалізованим релятивом у цьому значенні є диференційний but then, для вираження компенсаторики він використовується рідко [13, с. 21].

Лімітативно-протиставні релятиви (ліміт) визначають як "протиставно-обмежувальні", "протиставно-виключні" [6, с. 13; 8, с. 216]. Їхній корпус утворюється диференційними only і except, а також аморфними however, still, yet і but₃ (but у третьому лексикографічно фіксованому значенні: 'пояснює, чому не сталося попереднє твердження' [25, с. 173]). Аморфні релятиви only і except є взаємозамінюваними (пор. : *I would have gone, only / except I was too busy* [23, с. 1321]).

Зіставно-протиставні релятиви (контр) маркують відношення "породжуваного контрасту" [18, с. 168]. До них належать диференційні by / in contrast, whereas і аморфні and, again, at the same time, by / in comparison, contrariwise, conversely, meanwhile, on the other hand, or else, otherwise, while, whilst, but₄ (but у значенні: 'навпаки' [22, с. 231]). Сполучники but₄ і andможуть взаємно замінювати один одного, хоча й не завжди (*He looked uncomfortable in his jeans, but/and his companion looked at home in his* /J. Konrath/). Зокрема, на відміну від but₄, and не є продуктивним у царині зіставності. О.А. Горбачева пише, що контраст у значеннєвій палітрі and посідає лише четверте місце після копулятивності, каузальності, темпоральності [6, с. 20].

Корективно-протиставні релятиви (корект) визнаються лише окремими фахівцями [8, 380], тоді як більшість вважає їх різновидом зіставних (напр., [13, с. 22]). Однак зіставними вони не є, бо маркують не контраст, а корекцію, тобто ті мікроситуації, де має місце хибність однієї (заперечення) і протиставлення їй істинності іншої (ствердження): *John didn't buy the bike, but he borrowed it* [24, с. 655]. До таких релятивів належать диференційний on the contrary і аморфні actually, instead (of), rather (than), but₅ (у значенні 'істинність другого та хибність першого твердження' [25, с. 173]). І хоча в цій групі наявна найменша кількість конекторів, всі вони вирізняються високою продуктивністю свого використання.

¹ Під недиференційністю (аморфністю) розуміється високий ступінь узагальнення лексичної семантики релятива, під диференційністю – його вузька лексико-граматична спеціалізація, однозначна кваліфікація ним того чи іншого синтаксичного відношення [3, с. 301; 5, с. 25].

Власне-допустові релятиви (конц) виражаються диференційним *despite (the fact that), in spite of (the fact that)* і аморфними *though, albeit, although, as, even though, for all that, notwithstanding (the fact) that, when, whereas, while*. Найуживанішими серед них є стилістично нейтральний *though*, радше офіційно-діловий, ніж нейтральний *although* і емпатичний *even though* [22; 25]. *Though*, на відміну від *albeit* і *although*, може виступати і у функції сполучника, і у функції сполучникового прислівника (медіальна або фінальна позиції в реченні). (*Bald mountain, though the bush is beginning to creep up on it /Ch. Eagle/; Carter was excited after that visit. He wouldn't tell me why, though /P. Walker/*). СПР цієї групи допускають трансформацію у ССР власне-протиставного типу.

Умовно-допустові релятиви (конд) маніфестуються одним-єдиним релятивом – диференційним композитним *even if*, що, на думку Р. Хадлстон, маркує в підрядній частині реальну ситуацію, всупереч якій має місце якась інша ситуація (*I'm going out, even if it rains* [23, с. 737]). Цей релятив може вводити й ірреальну ситуацію (*Even if Brian had been prepped for this moment, I do not think his reaction would have varied much /D. Sant/*). Попри те, що в підрядній частині виражається умова, в СПР у цілому “фіксується закономірне порушення існуючих норм”, що дозволяє віднести їх до умовно-допустових конструкцій [19, с. 61].

Узагальнено-допустові релятиви (генер) відбивають факт узагальненості певної множини стереотипних ситуацій, які не можуть перешкоджати реалізації іншої (вираженої в головному реченні) [11, с. 181]. Вони відтворюються диференційним *regardless of (the fact that)* і аморфними релятивами *irrespective of the fact that, it doesn't matter wh-, no matter wh-* (*We seek a peaceful resolution regardless of what you decide / T. Ruggiero/*). Іншою групою релятивів, здатних відтворювати узагальнено-допустові відношення, є конективи *whoever, whatever, whenever, wherever, whichever, however*, що їх кваліфікують як “підрядні сполучникові слова” або “посднувальні займенники” [21, с. 115].

Опис когнітивно-семантичних типів контрадикторних релятивів спирається на розуміння того факту, що в синтаксичних студіях вони все частіше розглядаються як складні “міжпропозиційні” предикати, призначені для поєднання простих висловлень у складні [14, с. 40].

Оскільки контрадикторні релятиви відбивають типізовані реляції позамовного світу і водночас маркують певний вид зв'язку між ситуаціями, їх можна вважати особливим типом складних предикатів – “предикатами предикатів” [3, с. 73], а точніше – предикатами-конекторами (ПК). Лексичний корпус цих релятивів, відбиваючи різні типи і класи контрадикторних відношень, дає підстави для виокремлення декількох видів ПК, що їх слід розглядати як складні предикати вищого рівня абстракції.

Узагальнений смисл складного речення конституюється насамперед феноменом “відношення” – характером зв'язку між його структурно-семантичними частинами. За своєю значущістю маркер зв'язку можна порівнювати з присудком і розглядати як значеннєву *вершину* складного речення. Більшість англійських складних речень можна представити моделями, смисловою вершиною яких є той чи інший ПК, а конструктивними компонентами – ситуації (СИТ).

Враховуючи дві зазначені величини – ПК і СИТ, у царині контрадикторності можна говорити щонайменше про вісім типів бінарно організованих макроситуацій:

1.	СИТА _s	(<i>but1</i>);
2.	СИТА _s	(<i>but2</i>);
3.	СИТА _s	(<i>but3</i>);
4.	СИТА _s	(<i>but4</i>);
5.	СИТА _s	(<i>but5</i>);
6.	СИТА _s	(<i>though</i>);
7.	СИТА _s	(<i>even if</i>);
8.	СИТА _s	(<i>regardless of</i>).

Наприклад, контрадикторне речення *The rainspeckledhisg lasses, but he didn't clean the moff /J. Konrath/* може бути представлене у вигляді власне-протиставної моделі СИТ_A – ПК_{адв} – СИТ_Б, де лівий кон'юнкт *The rainspeckledhisglasses* відповідає СИТА, правий *he didn't clean th emoff* – СИТ_Б, а предикат – міжпропозиційному ПК_{адв}. На відміну від ПК, пропозиціональні конститuentи *tospeckle* і *toclean* відповідають предикатам першого рівня абстракції, іменованих **пропозиційними предикатами**.

Насамкінець зазначимо, що все розмаїття протиставних значень може бути зведено до сурядного сполучника *but*, здатного маркувати п'ять із восьми макроситуацій. Ця здатність зумовлена логічною основою сполучника. Формальна логіка позиціонує *but* у сфері кон'юнкції, головним маркером якої є *and*. Тож не дивно, що окремі лінгвісти тлумачать *but* у вигляді схеми “*and + щось іще*” [23, с. 1310] або “*and + додаткове протиставне значення*” [26, с. 414].

Окрім *but*, у сфері протиставності використовуються іще 28 релятивів: вісім із них характеризуються як диференційні, десять можуть виражати по 2-3 відтінку протиставності, а решта десять – маніфестувати лише якусь одну із п'яти наявних ЛСГ.

Корпус concessивних релятивів вирізняється дещо меншим набором одиниць (17, а з урахуванням *wh*-слів – до 23). Дистинктивною ознакою concessивних релятивів є моносемічність – здатність маркувати одне із виокремлених допустових відношень.

У цьому зв'язку виникає проблема співвідношення релятивів сурядності та підрядності, оскільки сфера “компетенції” кожного з них не завжди чітко окреслена, в результаті чого між ними може виникати семантико-граматична конкуренція, а в деяких випадках і взаємозамінюваність, яка проходить майже зі сталою регулярністю (як, наприклад, між *but* і *though*).

Таким чином, протиставність і допустовість втілюються у складне речення-біном, що утворюється двома елементарними клаузами, сполученими між собою релятивами. Сукупність останніх являє собою лексико-граматичний корпус службових слів, спеціалізованих на маркуванні контрадикторних відношень. Попри закритість списку цих релятивів, їхній корпус не є гомогенним, бо в ньому наявні одиниці, призначені для координативної та субординативної упаковки інформації, у межах яких здійснюється її диференційне чи аморфне кодування.

На рівні глибинної структури речення контрадикторні релятиви побутують як предикати-конектори, призначені для логіко-сміслового поєднання двох мікроситуацій в макроситуацію за алгоритмом адверсативності, компенсаційності, лімітативності, зіставності, корективності, концесивності, кондиційності та узагальненості.

Перспективним для подальших наукових досліджень виявляються типологічні властивості контрадикторних релятивів у надфразових одиницях в сучасній англійській мові.

Література:

1. Бакалова З. Н. Соотносительность сложносочиненных и сложноподчиненных предложений несоответствия и уступки // Семантика языковых единиц. – М. : Спорт Академ Пресс, 1998. – Т. II. – С. 62-65.
2. Буніятова І. Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV-XIIIст.). – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 327 с.
3. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення. – К. : Наукова думка, 1983. – 220 с.
4. Гайломазова Е. С. Союзные конкретизаторы и их текстообразующая функция (на материале русского и английского языков) : автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Ростов-на-Дону, 2007. – 17 с.
5. Гетманская М. Ю. Синтаксический статус союзных слов в современном русском языке : дисс. ... канд. филол. наук. – Ставрополь, 2004. – 257 с.
6. Горбачева О. А. Дифференциация значений полисемантического союза and: автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 2005. – 25 с.
7. Здорикова Ю. Н. Сложносочиненные предложения с союзом но и соотносительные с ними текстовые построения : дисс ... канд. филол. наук. – Иваново : ИвГУ, 1999. – 168 с.
8. Инькова-Манзотти О. Ю. Коннекторы противопоставления во французском и русском языках (сопоставительное исследование). – М. : МГУ им. М. В. Ломоносова, 2001. – 435 с.
9. Корбозерова Н. Н. Грамматика и семантика сложного предложения. Вопросы становления синтаксиса испанского языка. – К. : Вища школа, 1989. – 112 с.
10. Кострова О. А. Коннекторы как средство квантования и сочленения информации (на материале немецкого политического дискурса) / О. А. Кострова. – 2006. – Режим доступа : <http://olgakostrova.narod.ru/articles/2006/connectors.pdf>.
11. Кузнецова М. С. О возможных критериях дифференциации уступительных высказываний (на материале английского и русского языков) // Некоторые проблемы германской филологии. – Пятигорск : Изд-во ПГЛУ, 2000. – С. 180-185.
12. Лобанова Н. В. Адверсативные отношения на уровне сложного предложения и сверхфразового единства. Эксплицитные и имплицитные средства их дифференциации : автореф. ... канд. филол. наук. – М., 2005. – 20 с.
13. Панкратова Т. В. Сочинительные союзы "А", "НО" ("AND", "BUT") в русских и английских синонимичных и изоморфных синтаксических конструкциях : автореф. ... канд. филол. наук. – Ростов-на-Дону, 2007. – 23 с.
14. Приходько А. М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 292 с.
15. Стегний В. А. Уступительные конструкции в английском языке (некоторые проблемы описания) // Типология уступительных конструкций. – СПб : Наука, 2004. – С. 209-222.
16. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. – М. : Прогресс, 1988. – 656 с.
17. Урысон Е. В. Семантика союза НО: данные языка о деятельности сознания // Вопр. языкознания. – 2006. – № 5. – С. 22-42.
18. Филатова Е. А. Семантические и конструктивные возможности лексемы а то // Традиционное и новое в русской грамматике. – М. : Индрик, 2001. – С. 167-175.
19. Храковский В. С. Уступительные конструкции: семантика, синтаксис, типология // Типология уступительных конструкций. – СПб : Наука, 2004. – С. 9-91.
20. Черемисина М. И., Колосова Т. А. Очерки по теории сложного предложения. – Новосибирск : Наука, 1987. – 198 с.
21. Черникова Н. С. Сложноподчиненные предложения, выражающие уступительные отношения (на материале русского и английского языков) : дис ... канд. филол. наук. – Воронеж, 2007. – 168 с.
22. Collins English Dictionary / [ed. S. Anderson et al.]. – Glasgow: Collins, 2006. – 1872 p.
23. Huddleston R. The Cambridge Grammar of the English Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 1842 p.
24. Izutsu M.N. Contrast, concessive, and corrective : Toward a comprehensive study of opposition relations // Journal of Pragmatics: An Interdisciplinary Journal of Language Studies. – Amsterdam : Elsevier, 2008. – Vol. 40. – Is. 4. – P. 646-675.
25. Oxford Dictionary of English / [ed. by C. Soanes, A. Stevenson]. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 2088 p.
26. Valée R. Conventional implicature revisited // Journal of Pragmatics : An Interdisciplinary Journal of Language Studies. – Amsterdam : Elsevier, 2008. – Vol. 40. – Is. 3. – P. 407-430.

Лужецька О. Б.,
Тернопільський національний економічний університет

СУФІКСАЛЬНІ ДЕРИВАТИ У МІКРОТОПОНІМІ БЕРЕЖАНЩИНИ І ПІДГАЄЧЧИНИ У МЕЖАХ ПРОСТОЇ СТРУКТУРИ

У статті розглядається близько 270 простих (монолексемних) мікротопонімів Бережанщини і Підгаєччини, утворених морфологічним способом креації, зокрема суфіксальні деривати. Спробуємо визначити основні дериваційні моделі вище зазначеного мікротопонімікону та встановити продуктивність конкретних структурно-словотвірних моделей і їх формантів у цьому краї.

Ключові слова: мікротопонім, дериват, спосіб креації.

В статье рассматривается около 270 простых микротопонимов Бережанщины и Подгаеччины, возникших морфологическим путем креации, собственно суффиксальные дериваты. Попытаемся определить основные деривационные модели выше упомянутого микротопонимикона, а также установит продуктивность конкретных структурно-словообразовательных моделей и их формантов в этом крае.

Ключевые слова: микротопоним, дериват, способ креации.

The article analyzes nearly 270 simple microtoponyms of Berezhany and Pidhaitsi districts, formed on account of the morphological way of creation, specifically suffixal derivatives. We purpose to define structural-wordbuilding models of names of local microobjects and to establish productiveness of definite derivative models and their formants in the researched by us region.

The keywords: microtoponym, derivative, a way of creation.

Бережанський та Підгаєцький райони розташовані на заході Тернопільщини, в мальовничій долині річки Золота Липа. Обидва райони є складовою частиною історико-географічного регіону України – Опілля. Мікротопонімікон цієї, як і багатьох інших територій України досі не лише не досліджений, але й не зібраний у повному обсязі. У той же час цей ономастичний матеріал містить у собі дуже цінні дані з історії та культури народу, однак протягом уже багатьох десятиліть мікротопонімія цього краю зазнала і продовжує зазнавати значних кількісних і якісних втрат.

Досліджуючи анойконіми цієї місцевості у межах простої та складеної форм, вирізняємо прості (монолексемні), складні та складені найменування, а також прирідненнікві сполуки. Кожен із зазначених варіантів назв має відповідні моделі. До простих ми відносимо однослівні мікротопоніми, які виникли в результаті лексико-семантичного, морфолого-синтаксичного та морфологічного способів деривації.

Предметом свого нинішнього дослідження ми обрали прості (монолексемні) мікротопоніми Бережанщини і Підгаєччини, утворені внаслідок морфологічного способу креації, зокрема суфіксальні деривати. Такі найменування мотивуються зазвичай антропонімами, зрідка ойконімами. Ми спробуємо проаналізувати близько 270 простих мікротопонімів досліджуваної місцевості такого типу, маючи на меті виявити основні дериваційні моделі вище зазначеного мікротопонімікону та встановити продуктивність конкретних структурно-словотвірних моделей і їх формантів на цій території.

З приводу творення топонімів морфологічним способом Н. Подольська свого часу зазначила, що “афіксація в онімотворенні – спосіб, в результаті якого утворюються імена, більш складні для словотвірного аналізу, оскільки в багатьох випадках досліднику не зрозуміла похідна основа (на відміну від загальних назв). Тому до суфіксальних, префіксальних і конфіксальних імен доводиться спочатку застосовувати морфологічний аналіз і лише після нього словотвірний” [8, с. 45].

При творенні назв на зразок *Залисся* використано конфікс $Za+ліс+ь-я$ -е. Суфікс $-*ь-я-е$ у назвах цього типу виражає не приналежність, а збірне значення. Виявлено лише декілька таких найменувань: *п. Залисся (Влц., Брж.)*, *п. Підзалисся (Влц., Брж.)*.

Словотвірна модель із топоформантами **-ів, -ин** репрезентує ранньослов'янські творення, які виникли у період розпаду родових і зародження власницьких відносин у суспільстві, тобто приблизно в 2-ій половині I тисячоліття після народження Христа. Відповідно суфікси **-ов (<ів), -ин** виражають приналежність об'єктів особам, найменування яких вказані в основах цих топонімів [3, с. 71]. Домінуючу роль у досліджуваному регіоні відіграє топонімна модель із формантом **-ів (<ов-е, <ов-а, <ов-о)**. Ще Ф. Міклошич свого часу кваліфікував слов'янські топоніми такого типу як ад'єктиви, мотивовані іменами засновників або власників об'єктів. Інші лінгвісти, зокрема В. Ташицький та С. Роспанд, стверджували, що такі ойконіми можуть виражати не тільки присвійність, а й топографічність [9, с. 43-44].

Вивченню українських ойконімів на **-ин, -ів** монографічну працю присвятила З. Купчинська. На її думку, найменування з такими формантами належать до ряду тих ранньослов'янських топонімічних утворень, виникнення яких припадає на період створення ранньослов'янських державних інституцій [5, с. 27]. Російський дослідник В.А. Никонов стверджував, що історична функція суфікса **-ів** зробила його основним у топоніміці в той час, коли поширення феодальної власності на землю стало означати головним чином найменування місця – кому воно належить [7, с. 69].

Відантропонімі назви з суфіксами **-ів (-ов-е, -ов-а, -ов-о)** на території зазначеної місцевості вживаються на позначення лісів, пасовищ, полів, частин села і под., що зумовлено діяльністю певних осіб, які були або є тепер власниками конкретних реалій, або проживали чи проживають у цій місцевості. Найчисельнішими є найменування, мотивовані іменами, прізвищами і прізвиськами власників відповідних об'єктів. Лінгвістичний аналіз ві-

дантропонімних онімів Південно-Західного Опілля вказує на те, що твірними основами багатьох аналізованих нами найменувань є християнські імена як у повній офіційній формі, а також в усіченій чи усічено-суфіксальній формах: *рив Даньків* (Всвч., Брж.), *п. Єників* (Глгч., Пдг.), *рив Марків* (Всвч., Брж.), *в. Парасійова* (Влц., Брж.), *п. Сабатове* (Крн., Брж.), *в. Сенькова* (Глгч., Пдг.), *пас. Фабіянова* (Блкр., Пдг.). Імена *Данько*, *Єнько*, *Сенько*, що служать етимонами назаних вище мікротопонімів, кваліфікуємо як українські гіпокористичні і демінутивні варіанти імен *Данило*, *Єнох* і *Семен*. Твірними основами інших назв мікрооб'єктів послужили відповідно повні імена *Марко*, *Фабіян* і прізвища *Парасій* та *Сабат*.

Однак більшість зібраних нами відантропонімних мікротопонімів мотивована слов'янськими автохтонними відапелятивними іменами, на зразок: *в. Бойкова* (Глгч., Пдг.), *в. Ведмедева* (Глгч., Пдг.), *ліс Волова* (Влхв., Брж.), *п. Дукачів* (Урм., Брж.), *пас. Калаталове* (Стрг., Брж.), *п. Кізьова* (Кмрв., Брж.), *в. Комарова* (Глгч., Пдг.), *в. Комарів* (Влхв., Брж.), *дуб. Коханів* (Глгч., Пдг.), *ч.с. Курахова* (Крн., Брж.), *в. Маликова* (Глгч., Пдг.), *пас. Молохів* (Мчцв., Брж.), *ліс Обручова* (Влхв., Брж.), *ч.с. Поплаве* (Блкр., Пдг.), *п. Пробукарів* (Урм., Брж.), *п. Скарбове* (Влц., Брж.), *п. Яворова* (Дмн., Брж.), *горб Яликова* (Пвл., Брж.) та ін. Лише твірні основи двох мікротопонімів *в. Бойкова* і *в. Маликова*, тобто антропоніми *Бойко* і *Малик*, можна кваліфікувати як можливі також відкомполіти деривати давньослов'янських імен типу *Боимирь*, *Боиславь* [6, с. 19], і *Маловекъ*, *Малозимь* [6, с. 118].

Невеличку групу творять мікротопоніми, в основах яких засвідчені відапелятивні антропоніми, мотивовані назвами професій, занять, походження окремих осіб, напр.: *в. Ксьондзова* (Глгч., Пдг.), *дол. Трачова* (Крн., Брж.), *п. Унгарове* (Пдв., Брж.) тощо.

У зібраних нами матеріалах майже усі мікротопоніми на **-ин** утворилися від автохтонних слов'янських відапелятивних імен, зокрема: *х. Бізятин* (Пвл., Брж.), *дол./дубр. Верстинина* (Глгч., Пдг.), *дол. Клекочин* (Ргч., Брж.), *г. Лабина* (Мрн., Брж.), разом – 14 одиниць. Твірними основами лише двох мікротопонімів виступають відповідно жіноче ім'я *Єва* та андронім *Миколиха*, що походить від чоловічого імені *Микола*: *в. Євина* (< *Єва*) (Влц., Брж.), *пас. Миколишине* (< *Миколиха*) (Стрг., Брж.).

Зауважимо, що жіночі імена для креації мікротопонімів практично не використовувалися. Це пояснюється тим, що на українських теренах ще з глибокої давнини чоловік був главою сім'ї. Він – годувальник, старійшина роду. Жінка була лише другою особою в родині. Якщо ж на жінку за певних обставин переходили обов'язки глави сім'ї, чи якщо вона чимось вирізнялась, то тоді жіночі імена могли ставати базовою основою для творення назв місцевих дрібних об'єктів.

Як бачимо, базовими основами найменувань дрібних об'єктів на **-ів**, (**-ове**, **-ова**), **-ин** досліджуваної території найчастіше були слов'янські автохтонні відапелятивні імена або пізніші прізвища.

Ю. Карпенко зазначає, що суфікс **-ів** з бігом часу поступово втрачав свою продуктивність, поступаючись місцем двоелементному суфіксу **-івк-а** [4, с. 51]. Це порівняно нова топонімна формація, хоча перші назви з цими афіксами на давно заселених теренах України – Волинь, Прикарпаття, Покуття уперше засвідчуються джерелами з XV ст.

Топонімний суфікс **-івк-а** виник шляхом поєднання присвійно-прикметникового форманта **-ів** із субстантивуючим суфіксом **-к-а**. Топонімна функція афікса **-івк-а** почала проявлятися на східно- і західнослов'янських землях з XVI ст. [2, с. 40]. Утворення з суфіксом **-івк-а** широко використовуються в українській топонімії, зокрема в ойконімії, гідронімії та мікротопонімії. Значної активності афікс **-івк-а** набув і в мікротопонімії Південно-Західного Опілля.

За допомогою цього афікса утворюються насамперед відантропонімні назви, що виражають приналежність іменованого об'єкта особі, найменування якої засвідчене в основі назви. Твірними основами виступають зазвичай прізвища чи прізвища особи, зрідка – ім'я. Суфікс **-івк-а** міг приєднуватися як до християнських, так і до слов'янських відапелятивних автохтонних імен. У наших матеріалах другі деривати домінують, напр.: *в. Адамівка* (Брж., Брж.), *в./ч.с. Басівка* (Крн., Брж.), *в. Бульбівка* (Глгч., Пдг.), *п. Гальманівка* (Гнвч., Брж.), *пас. Дікалівка* (Кмрв., Брж.), *в. Дубинівка* (Влц., Брж.), *в. Качурівка* (Крсн., Брж.), *в./ч.с. Качурівка* (Влхв., Брж.), *в. Каштанівка* (Крсн., Брж.), *х./в. Ковалівка* (Стрг., Брж.), *в. Кохматівка* (Влц., Брж.), *в. Ленчівка* (Нвсл., Пдг.), *г. Масівка* (Мрн., Брж.), *ч.с. Саламаївка* (Нрв., Брж.), *п. Сімбівка* (Брнв., Брж.), *п. Сомпелівка* (Крн., Брж.), *п. Скрибівка* (Нрв., Брж.), *в. Тарасівка* (Глгч., Пдг.), *в. Тесарівка* (Нвсл., Пдг.), *в. Урдівка* (Ндрж., Брж.), *р. Ценівка* (Крн., Брж.), *в. Чепурівка* (Глгч., Пдг.), *п. Шайбівка* (Нрв., Брж.), *ч.с. Шалапайка* (Стрг., Брж.) та ін., усього – 87 мікротопонімів, що становить 32% серед усіх однолексемних дериватів такого типу.

За допомогою форманта **-ськ-** (**-цьк-**) творилися мікротопоніми як від загальних, так і власних назв. Такі похідні найчастіше виражали релятивність і лише в окремих випадках приналежність. Друге значення виражають мікротопоніми тоді, коли вони мотивовані християнськими іменами чи відапелятивними іменами (пізнішими прізвищами та прізвищами). Сюди зараховуємо: *пас. Громадске* (Пдв., Брж.), *в. Гуцульська* (Слц., Пдг.), *в. Ліхівске* (Крн., Брж.), *п. Михальська* (Нрв., Брж.), *в. Монастирецька* (Слц., Пдг.), *п. Сабатівске* (Крн., Брж.), *п. Самборська* (Блкр., Пдг.), *г. Німецьке* (Мрн., Брж.), *п. Хаємецька* (Блкр., Пдг.), *п. Шиманске* (Слв., Брж.) тощо, загалом нами виявлено 16 таких одиниць. З цим суфіксом найчастіше утворюються мікротопоніми від назв сусідніх (рідко віддаленіших) поселень, напр.: *п. Біщецьке* (<с. *Біще*) (Ндрч., Брж.), *ч.с. Вільхівске* (<с. *Вільховець*) (Крн., Брж.), *пас. Жуківске* (<с. *Жуків*) (Ндрч., Брж.), *п. Мужилівске* (<с. *Мужилів*) (Мрн., Брж.), *п. Надірчянске* (<с. *Над-річне*) (Ндрч., Брж.), *п. Шибалинске* (<с. *Шибалин*) (Кмрв., Брж.), *в. Шумлянєцька* (<с. *Шумляни*) (Влц., Брж.) тощо. Як бачимо, формант **-ськ-** (**-цьк-**) у мікротопонімах виконує посесивно-релятивну функцію, вказуючи на приналежність чи стосунок реалії до конкретного власника або населеного пункту.

Формант **-щин-а** у сучасних назвах цей с виконує посесивно-локативну функцію і є типовим для інших слов'янських мов. Мікротопоніми на **-щина**, як і топоніми інших розрядів, виражають приналежність. У білоруській мові, як і в українській, такі оніми мотивовані здебільшого антропонімами. "Мікротопоніми, що виникли

від імен і прізвищ людей, у більшості випадків спочатку називали поселення (частіше за все хутір) і урочище, яке прилягало до нього” [1, с. 32]. В цілому такі найменування частіше вживаються у мікротопонімії. У зібраному нами матеріалі ми виявили лише декілька найменувань такого типу, саме: *п. Ковальщина (Н./Ст. Лтв., Пдг.), в. Лемківщина (Нвсл., Пдг.), п. Мазурищина (Влц., Брж.)*.

Модель із суфіксом **-ов-ець, -ин-ець** представлена мікротопонімами, базовими основами яких є, як правило, апелятиви або ж слов'янські відапелятивні антропоніми. На території Бережанщини виявлено лише декілька таких мікротопонімів: *л. Горбинец (Двр.), п. Грабовец (Нрв., Брж.), ліс Зеберинец (Псхв., Брж.)*. Наведені назви могли утворитися як від апелятивів, так і гідронімів. Якщо мікротопонім *Грабовец* найімовірніше походить від однойменної назви потоку, назва *Горбовец* – від апелятива, то *Зеберинец*, напевно, є відантропонімною назвою.

Отже, найпродуктивнішими у зібраному нами матеріалі виявились словотвірні моделі з формантами **-ів, -івка, -ськ(-цьк)**, а утворені за їх допомогою назви виражають насамперед посесивність чи посесивність і релятивність.

Умовні скорочення:

Блкр. – БілокриницяМчшв. – Мечищів л. – ліс
 Нвсл. – Новосілка Мрн. – Мирнекр. – криниця
 Влхв. – Вільховець Ндрж. – Наддрожнів пас. – пасовище
 Влц. – ВолицяНдрч. – Надрічнепот. – потік
 Всвч. – ВойсивечівкаНрв. – Нараївч.с. частина села
 Влц. – Волощина Н. / Ст. Лтв. – Новий /Старий Литвинів п. – поле
 Глгч. – Голгоче Пдв. – Підвисокев. – вулиця
 Гнвч. – Гиновичі Псхв. – ПосухівПдг. – Підгаєцький
 Двр. – ДвірціРгч. – Рогачин
 Дмн. – Демня Стрг. – Стриганці
 Кмрв. – КомарівкаУрм. – Урмань
 Крсн. – Краснопуща Брж. – Бережанський

Література:

1. Адамовіч Я. Мікратапанімічныя назви. – Мінск : Вышэйшая школа, 1971. – 112 с.
2. Бірыла М. В., Лемцогова В. П. Анамастычныя словаутваральныя элементы ва усходне- і заходнесловянскіх мовах (Адантрапанімічныя айконімы). – Мінск : Навука і техника, 1973. – 62 с.
3. Бучко Д. Г. Продуктивність і локалізація основних словотвірних структурних моделей в ойконімії України // Наукові записки. – 2003. – № 1 (IX). – С. 68-73.
4. Карпенко Ю. О. Топонімія Буковини. – К. : Наук. думка, 1973.
5. Купчинська З. О. Топоніми на -ин, -ів слов'янського походження // Мовознавство. – 1993. – № 5. – С. 27-35.
6. Морошкин М. Славянскій именованіе или собрание славянских личных имен. – Санкт-Петербург, 1867.
7. Никонов В. А. Введение в топонимику. – М. : Наука, 1965.
8. Подольская Н. В. Проблемы ономастического словообразования // Вопросы языкознания. – 1990. – № 3. – С. 40-53.
9. Роспонд С. Структура и стратиграфия древнерусских топонимов // Восточнославянская ономастика. – Москва : Наука, 1972. – С. 9-82.

Масицька Т. Є.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

СЕМАНТИЧНІ РІЗНОВИДИ СУБ'ЄКТНОЇ СИНТАКСЕМИ

У статті розглянуто семантичні різновиди суб'єктної синтаксеми у структурі речення. Визначено типи предикатів, з якими суб'єктна синтаксема формує реченнєві конструкції.

Ключові слова: суб'єкт, синтаксема, предикат, мінімальна синтаксична одиниця, валентність, реченнєва конструкція.

В статье рассмотрены семантические разновидности субъектной синтаксемы в структуре предложения. Определены типы предикатов, которые формируют конструкции с субъектными синтаксемами.

Ключевые слова: субъект, синтаксема, предикат, минимальная синтаксическая единица, конструкция предложения.

The article "Semantic types of subjective syntaxema" deals with the semantic variations in the structure of subjective syntaxema proposal. The types of predicates, which forms the subjective syntaxema sentences structure.

Keywords: subject, syntaxema, predicate, minimum syntactic unit, valence, construction of sentence.

У сучасному синтаксисі компонентний склад семантико-синтаксичної структури речення продовжує цікавити лінгвістів. Здебільшого мовознавці досліджують семантику речення, взаємозв'язок власне-синтаксичної і семантичної структур. Теорія семантико-синтаксичної структури речення у вітчизняному мовознавстві почала розглядатися у другій половині ХХ століття, проте у сучасній лінгвістиці, яка в останні десятиріччя по-новому інтерпретує синтаксичну структуру речення, з'явилось багато актуальних питань стосовно проблем синтаксичної семантики, компонентного складу семантико-синтаксичної структури речення. Суб'єктна синтаксема є компонентом семантико-синтаксичної структури речення. Дослідження семантичних особливостей суб'єктної синтаксеми сприятиме чіткішому баченню основних тенденцій синтаксичної семантики реченнєвої структури, які акцентують увагу на вивченні об'єктивно-сміслового змісту речення як відображення/зображення мовного явища в об'єктивній дійсності. В українських лінгвістичних студіях проблематику суб'єкта розглядали І.Р. Вихованець, М.Я. Плющ, К.Г. Городенська, А.П. Загнітко, М.В. Мірченко, О.Г. Межов та інші мовознавці. На сучасному етапі дослідження функційних особливостей та семантики суб'єктної синтаксеми залишається актуальним. Вирішення проблематики, що охоплює вивчення суб'єктної синтаксеми, передбачає врахування денотативного, логіко-семантичного і мовно-семантичного рівнів семантики речення. У нашій розвідці ми спираємося на мовно-семантичний рівень, який орієнтований на семантико-синтаксичну структуру речення, на розгляд мінімальних синтаксичних одиниць у реченнєвій структурі.

Мета статті – визначити основні семантичні різновиди суб'єктної субстанційної синтаксеми, яка є компонентом семантико-синтаксичної структури речення. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: 1) охарактеризувати компонентний склад семантико-синтаксичної структури речення; 2) встановити основні типи предикатів, валентно поєднаних з суб'єктною синтаксемою; 3) визначити семантичні різновиди суб'єктної синтаксеми у функції суб'єкта дії. Проведений аналіз базується на принципах функційної граматики, на розвідках, у яких розглядаються окремі аспекти семантико-синтаксичної структури речення.

К.Ф. Шульжук, обґрунтовуючи ідеї, закладені у працях Ч. Філлмора, У.-Л. Чейфа, Й.Ф. Андерша, І.Р. Вихованця [14, 15, 1, 3, 4], вважає, що "сучасне українське мовознавство досліджує семантичну структуру речення з урахуванням семантичного типу предиката й особливостей його лівобічної та правобічної валентності. При цьому актантну (що включає актанти – синтаксеми, зумовлені валентністю предиката) рамку трактують як реалізацію валентності предикатної синтаксеми" [13, с. 183]. У семантико-синтаксичній структурі речення функціонують суб'єктна, об'єктна, адресатна, інструментальна та локативна синтаксеми. З-поміж субстанційних синтаксем доцільно вирізнити суб'єктну синтаксеми. Суб'єктна синтаксема співвідноситься у семантико-синтаксичній структурі речення із поняттям "суб'єкт". Г.О. Золотова підкреслює, що хід розвитку лінгвістичної теорії кінця ХХ століття спрямував поняття "суб'єкт" у положення, що вважається одним із найдискусійніших [8, с. 183] Ю.С. Степанов, спираючись на ідеї Е. Бенвеніста, вважає суб'єкт основною категорією лінгвістичної прагматики в її зв'язках з одиницями і категоріями мови [11, с. 325-332]. Ф.С. Бацевич, уточняє і розширює розуміння суб'єктності "до ширшої категорії суб'єктивності в її вияві у Мові, Мовленні й Мовленнєвій діяльності (Комунікації, Спілкуванні) в цілому" [2, с. 10]. О.Г. Межов виокремлює суб'єктну синтаксеми з-поміж інших субстанційних синтаксем і правомірно вважає, що "суб'єктній синтаксемі властиві специфічні ознаки: а) суб'єктна семантико-синтаксична функція; б) лівобічна валентна позиція стосовно предиката в елементарному реченні; в) активність (при предикатах дії); г) поєднання з усіма валентними класами та семантичними типами предикатів; г) найширша семантична диференціація; д) найбільша кількість морфологічних варіантів; е) типова центральна формально-синтаксична позиція підмета; е) типова комунікативна позиція теми (даного) при актуальному членуванні речення" [10, с. 33]. Суб'єктна синтаксема займає домінуючу позицію у структурі речення. А.П. Загнітко вказує, що поняття "суб'єкта здебільшого використовуються в ширшому смислі. Як правило, говорять про власне логічний суб'єкт, про грамагичний (підмет), комунікативний (тема) або семантичний. Семантичний суб'єкт за смислом близький до логічного, протиставляючись не тільки предикату, але і, наприклад, об'єкту" [7, с. 123]. Семантичний суб'єкт – це субстанційний компонент реченнєвої структури, що виділяється на основі суб'єктних семантико-синтаксичних відношень. Основна функція суб'єкта – носій предикативної ознаки. У багатьох дослідженнях із семантичного синтаксису суб'єкт розглядають перш за все як агенс (лат. agens – діяч, діючий) – виконавець, який безпосереднім виконанням дії контролює ситуацію; суб'єкт дії: ініціатор, виконавець, винувач дії.

Суб'єктна синтаксема здатна валентно поєднуватися із предикатами незалежно від їх семантичного типу:

1) суб'єктна синтаксема залежить від предиката дії, напр.: *Немов художник мудро виткав Портрет, присвячений добру (П. Мах); Мій прадід з сонця витесав Дніпро (П. Мах); Я також граю на сопілці (В. Слпчук); Сонцем поле все залито, Стиглий колос заспівав (П. Мах); Вітри невгамовні ... Співають вершини Про квіти, весну (В. Лазарук); Садівниці білий вітер Білі-білі сіє квіти (Н. Гуменюк);*

2) суб'єктна синтаксема залежить від предиката процесу, напр.: *Лице тоді поповнішало й покращало (І. Нечуй-Левицький); Вона полум'яніє і шепоче ... (І. Драч);*

3) суб'єктна синтаксема залежить від предиката стану, напр.: *Небо плаче, Я – дощ (В. Вербиц); А вже під вікнами весна, принцеса нудиться одна (Й. Струцюк); Владики любили придворних і слуг (Н. Горик); Ми працюємо любимо (М. Рильський); Хтось ними плакав, мучився, болів (Л. Костенко).*

4) суб'єктна синтаксема залежить від предиката якості, напр.: *Хлопцям було весело (А. Криштальський); Я щасливий (У. Самчук);*

5) суб'єктна синтаксема залежить від предиката якості-відношення, напр.: *Володько сильніший за нього (У. Самчук); – Я згоден з тобою, княже (В. Малик); ... навіщо ж їм потрібен був той плуг (Л. Костенко);*

6) суб'єктна синтаксема залежить від предиката кількості, напр.: *... їх було четверо (Ю. Щербак);*

7) суб'єктна синтаксема залежить від предиката кількості-відношення, напр.: *Студентів було більше за школярів.*

І.Р. Вихованець слушно зауважує, що “семантична диференціація суб'єктної синтаксеми залежить передусім від характеру предиката – найголовнішої у семантико-синтаксичній структурі речення синтаксеми, валентність якої формує елементарне з семантико-синтаксичного погляду просте речення. Вчений відзначає, що залежні від предикатів субстанціальні синтаксеми виявляють відмінності щодо діапазону сполучуваності з класами предикатів і щодо семантичного варіювання [3, с. 112; 4, с. 248].

За ієрархічними відношеннями центральне місце у реченні належить суб'єктній та об'єктній синтаксемам. Дещо периферійнішу позицію займає адресатна синтаксема. Найпериферійніша позиція в реченні відводиться інструментальній і локативній синтаксемам.

Семантика предиката формує семантичний тип суб'єкта. В залежності від цього суб'єктний компонент знає диференціації на суб'єкт дії, процесу, стану, якісної ознаки та кількісної ознаки. Субстанційність суб'єкта передбачає вираження його формами іменника предметного значення. Виразниками суб'єкта не можуть бути будь-які іменні словоформи. Мова має певний набір форм для вираження суб'єкта, а вибір їх залежить від різновидів суб'єктно-предикатних відношень [8, с. 134]. В.Г. Так пропонує розрізняти такі семантичні типи суб'єктів, як: 1) конкретно-особовий суб'єкт; 2) сукупний суб'єкт; 3) збірний суб'єкт; 4) невизначено-особовий суб'єкт; 5) узагальнено-особовий суб'єкт; 6) невизначено-вказівний суб'єкт; 7) відсторонений суб'єкт. Також вчений виділяє безсуб'єктність і підкреслює, що граматичний і семантичний суб'єкти не є тотожними в реченні [5, с. 625-627]. А.П. Загнітко, враховуючи здатність семантичного предиката поєднуватися з тим чи іншим суб'єктом і заповнювати відповідну валентну позицію, виділяє лівобічний суб'єктний актант, який диференціює на підтипи суб'єктів (належності, сприйняття, місцезнаходження, кваліфікації, детермінації, ідентифікації, модальні відношення, відношення, активного руху, активної дії, процесуальний, комодалний, суб'єкт-джерело, каузатор, кількісний) і лівобічний об'єктний суб'єкт [6, с. 288].

Суб'єктна синтаксема як абстрактна субстанційна семантико-синтаксична одиниця семантико-синтаксичної структури речення реалізується у своїх семантичних і морфологічних варіантах. Семантична диференціація суб'єктної синтаксеми залежить передусім від характеру предиката – найголовнішої у семантико-синтаксичній структурі речення синтаксеми, валентність якої формує елементарне з семантико-синтаксичного погляду просте речення [3, с. 112].

Основним семантичним варіантом суб'єктної синтаксеми виступає синтаксема у функції суб'єкта дії, з якою пов'язана найвиразніша семантико-синтаксична і формально-синтаксична диференціація категорії суб'єктності. Предикат дії зумовлює для суб'єктної синтаксеми формально-синтаксичну позицію підмета. Суб'єкт і предикат (компоненти семантико-синтаксичної структури речення) – у формально-синтаксичній організації речення – підмет і присудок формують предикативний взаємозалежний зв'язок [9, с. 35].

Предикати із значенням дії охоплюють такі основні лексичні групи:

а) предикати із значенням творення, видів діяльності: *будувати, мурувати, пекти, споруджувати, творити, ткати, брукувати, вудити, доїти, жати, клеїти, Клепати, косити, креслити, кувати, міряти, молоти, молотити, прясти, ремонтувати, садити, сапати, свердити, сіяти, склити, сталити, тесати, тинькувати, точити, трамбувати, цементувати, шити, шукатурити та ін.;* б) предикати, що вказують на більший або менший ступінь інтенсивності дії, спрямованої на об'єкт: *бгати, бити, валити, в'язати, гнути, гризти, гріти, дерти, колоти, кришити, кусати, руйнувати, сікти, терти, тиснути, товкти, толочити, топтати, торкати, тулити, хилити, чавити, чистити, шматувати, щербити і под.;* в) предикати із значенням переміщення в просторі: *везти, вести, волокти, котити, нести, сунути та ін.,* поєднуючи в собі значення переміщення і конкретної фізичної дії; г) предикати із значенням руху: *іти, їхати, прибувати, бігти, мчати, летіти* тощо [12]. Суб'єктна синтаксема, що залежить від предикатів дії, позначає активного виконавця дії, напр.: *Іде з небес задумане хлоп'я, На землю йде – мадонна відпускає (Н. Гуменюк); Вишивала мати квіти, Лебедів і Світязь... (П. Мах); ... приходив небо малювать шурак (Л. Костенко)* і переважно має відповідні семантичні різновиди: а) власна назва: *А мої Аресени, Зої, Ніни, Сергії, Дем'яни, Петри, Яринки, Василі склали екзамен на атестат зрілості (Й. Струцюк); Сізіф кури свою гір куцу люльку (Л. Костенко);* б) займенник, напр.: *... втомлюся я життям щоденним... (Леся Українка); Вона йшла серед дорогих своїх рідних людей (О. Довженко)* (найуживанішими у функції суб'єктної синтаксеми виступають особові займенники: *я ти, він, вона, ви, вони*); в) предмет, напр.: *Посольство переправилось*

через Тясмин (Н. Рибак); г) номінація флори, напр.: *І як за сонцем повертає сонях* (Л. Костенко); *Бур'ян глушив жоржини біля хати* (Л. Костенко); г) номінація фауни, напр.: *Тільки бусол, відважний нівроку, знов на небо зірки закида* (Н. Гуменюк); ...*В туман ховає очі дикий звір* (В. Гей); *Скинув, скинув бистрий кінь золоту зброю* (Н. Горик); д) персоніфікація суб'єкта, напр.: *І смужка сонця тонко пурпура далекий обрій пензликом торка* (Л. Костенко); е) абстрактне значення, напр.: *Ще старість не прийшла...* (Леся Українка). Суб'єктні синтаксеми, що валентно поєднуються із предикатами процесу, стану, кількості, якості переважно характеризуються аналогічними семантичними значеннями, напр.: *Мої мрії найкращі в'януть* (Леся Українка); *Чорнілі вікна долями чужими* (Л. Костенко); ... *а по той бік балки, із-за гори, небо над глинищами все палає, цвіте* (О. Гончар); ... *світ віддаден полюбив Твоє звучання дзвінкострунне* (П. Мах); *Я дуже втомлений* (Леся Українка).

Досить часто спостерігаємо наявність імпліцитного вираження суб'єктної синтаксеми, напр.: *Повіяло леготом, звіддалік запахло зрілим хлібом та сіном* (В. Шевчук); *Нізащо в світі не піду за його!* (Леся Українка). Й.Ф.Андерш вважає, що нереалізація лівобічної позиції (йдеться про опущення підмета) або її пасивна переорієнтація на інший компонент не впливає на двоскладний статус мінімальної реченнєвої структури, тоді як усунення цієї позиції зі складу компонентів речення призводить до переходу даної мінімальної реченнєвої структури у розряд односкладних [1, с. 34]. Для української мови типовою є лівобічна позиція суб'єкта. У творах художньої літератури спостерігаємо переміщення суб'єктної синтаксеми у правобічну позицію відносно опорного предиката, напр.: *Струмує повітря* (О. Гончар); ... *овацію таку йому зробили друзі* (Л. Костенко); *Його душили спогади і кашель, і навіть той за вікнами бузок* (Л. Костенко).

Висновки. Суб'єктна синтаксема найчастіше вживається в називному відмінку. Її функціонування у текстовому полотні передбачено змістовою лівобічною валентністю предиката, хоча для неї властиві випадки, коли ця синтаксема стоїть у постпозиції відносно предиката. Субстанційна суб'єктна синтаксема виражається формами іменника предметного значення або займенника, можливе вираження субстантивованими прикметниками. Найпоширенішими для сучасної української мови є речення із суб'єктом дії. Значно кількісно обмежені є конструкції із суб'єктом кількості. Для розкриття повного змісту реченнєвої конструкції потрібні інші субстанціальні синтаксеми, їх вибір залежить від різновидів суб'єктно-предикатних відношень. Вважаємо, що у подальших дослідженнях семантико-синтаксичної структури речення варто з'ясувати семантичні різновиди об'єктної, адресатної, інструментальної та локативної синтаксем.

Література:

- Андерш Й. Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською / Й. Ф. Андерш. – К. : Наук. думка, 1987. – 191 с.
- Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
- Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 224 с.
- Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
- Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / В. Г. Гак. – М. : Добросвет, 2000. – 832 с.
- Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: монографія / А. П. Загнітко. – Донецьк, 2001. – 662 с.
- Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : Монографія. Вид. 3-тє, виправл. і доп. / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2008. – 294 с.
- Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского языка / Г. А. Золотова. – М. : Наука, 1982. – 368 с.
- Масицька Т. С. Граматична структура дієслівної валентності / Т. С. Масицька. – Луцьк : Ред. вид. відд. ВДУ, 1998. – 208 с.
- Межов О. Г. Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення. Монографія / О. Г. Межов. – Луцьк : РВВ Вежа Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 184 с.
- Степанов Ю. С. В поисках прагматики (проблема субъекта) / Ю. С. Степанов // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – Т. 40. – № 4. – 1981. – С. 325-332.
- СУМ: Словник української мови: в 11-ти томах. – К. : Наук. думка, 1970-1980.
- Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник / К. Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр "Академія", 2004. – 408 с.
- Филлмор Ч. Дело о падеже / Ч. Филлмор // Новое в зарубеж. лингвистике. – 1981. – Вып. 10. – С. 369-495.
- Филлмор Ч. Дело о падеже открывается вновь / Ч. Филлмор // Там само. – С. 496-530.
- Чейф У. Л. Значение и структура языка. / У. Л. Чейф. – М. : Прогресс, 1975. – 482 с.

Маслова Т. Б.,
Національний технічний університет України "КПІ"

ЕВОЛЮЦІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТЕКСТУ

У статті розглядаються основні підходи до вивчення тексту, які сформувалися у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці протягом останніх десятиліть; обґрунтовано відсутність загальноприйнятої дефініції тексту.

Ключові слова: лінгвістика тексту, визначення поняття "текст", граматики тексту, семантика тексту, прагматика, цілісність тексту.

В статье рассматриваются основные подходы к изучению текста, которые сформировались в отечественной и зарубежной лингвистике на протяжении последних десятилетий; обосновано отсутствие общепринятой дефиниции текста.

Ключевые слова: лингвистика текста, определение понятия "текст", грамматика текста, семантика текста, прагматика, целостность текста.

The paper concerns the major approaches to text analysis and interpretation which have appeared in linguistic science over the last decades. The reason for there being no generally accepted definition of text is given.

Key words: text linguistics, definition of text, text grammar, text semantics, pragmatics, text coherence.

В останні десятиліття лінгвістика тексту залишається актуальним напрямом мовознавства, оскільки зацікавленість сучасних науковців у процесі комунікації, природі зв'язного мовлення та мовленнєвої діяльності людини підтримує інтерес до проблеми тексту як основної комунікативної одиниці. Проте визначення тексту як об'єкту лінгвістичних досліджень ще й досі викликає дискусію. Наразі існує кілька сотень різних визначень тексту, в яких мовознавці намагаються пояснити складну природу поняття "текст", наводячи його найсуттєвіші характеристики або наголошуючи на опозиціях "текст – речення", "письмовий текст – усний текст", "текст – дискурс".

Дана стаття має на меті встановити основні підходи до вивчення тексту, які існують в сучасних лінгвістичних студіях, щоб з'ясувати причини такої множинності та різноманіття дефініцій.

З давніх часів антична риторика, поетика, семіотика, герменевтика та інші науки досліджують знання, що закладені в текстах. Однак текст є самостійним предметом наукового аналізу лише для лінгвістики тексту, однієї з порівняно молодих мовознавчих дисциплін.

Виникнення та розвиток лінгвістики тексту припав на період переходу від статичної та таксономії мовознавчого структуралізму до динаміки й вивчення функціонування мови в дії. Європейське наукове знання середини ХХ ст. почало орієнтуватися на нову функціональну парадигму, в результаті чого центр уваги лінгвістів перенісся з мовної системи на мовленнєву діяльність і, зокрема, її продукт – текст [7, с. 13].

Термін "лінгвістика тексту" вперше вжив румунський вчений Е. Косеріу (*linguistica del texto*) ще у 50-х рр., коли активно почала обговорюватися необхідність змінити формальний підхід до вивчення мовних одиниць в межах окремих рівнів (напр., фонетичного, морфологічного, синтаксичного) і розглядати ці елементи як результат сегментації та аналізу на новому, вищому за синтаксичний, автономному рівні мови – текстовому.

Нова лінгвістична дисципліна базувалася на здобутках аналізу дистрибуції надфразових єдностей і міжфразових зв'язків й передбачала вивчення тексту шляхом досліджень його компонентів – абзаців, темо-рематичних послідовностей, анафоричних структур, механізмів семантичного повтору (В. Дресслер, Б. Палек, М. Хеллідей, З. Шмідт, О.І. Москальська, Т.М. Ніколаєва, О.В. Падучева) [6, с. 5].

Центром формування лінгвістики тексту стала Німеччина, де тривалий час успішно розроблялися концепції актуального членування речення й комунікативного динамізму. В кінці 60-х рр. тут виходить низка монографій та наукових статей з лінгвістики тексту (Р. Харвег, Я. Петефі, Х. Ізенберг). Суттєвий внесок в розвиток нової мовознавчої дисципліни зробили також вчені Лондонської та Французької функціональних шкіл, а також радянська філологічна традиція, зокрема текстова концепція М.М. Бахтіна [4, с. 5].

Цікаво, що спочатку дослідження тексту називалися *суперсинтаксисом* (В. Дресслер), *макросинтаксисом* (З. Харрис), *гіперсинтаксисом* (Б. Палек) і були частиною граматики, яка вивчала засоби зв'язності речень одного мовленнєвого твору [3, с. 60].

Дійсно, на першому етапі (60-ті – поч.70-х рр.) провідним в аналізі та інтерпретації тексту був підхід, сформульований структуральною парадигмою, в межах якої текст розглядався як когерентна множина речень, як предметний статичний об'єкт, що розкладається на частини. Цей етап становлення лінгвістики тексту можна назвати *структурно-граматичним*, коли увага лінгвістів була прикута до засобів та різновидів зв'язності тексту, а також до принципів її дотримання з метою забезпечити більш адекватне сприйняття тексту читачем. Відповідно, під текстом розуміється ієрархічно побудована одиниця, що складається з низки окремих висловлювань, об'єднаних структурно та інтонаційно у більш складну одиницю [9, с. 23].

У роботах із структури та синтаксису зв'язного тексту розглядаються проблеми кореференції, лексичного повтору, заміни, анафори, дейксиса; особливості компонентів структури тексту (абзац, складне синтаксичне ціле, надфразова єдність); членування тексту "тема-рема"; типологія міжфразових логічних відношень тощо.

Проте, вивчення лише структури тексту та його граматичних характеристик не могло дати відповідь на питання про категоріальні стратифікації тексту і виявлення механізму глобальної зв'язності, засобів створення цілісності тексту, т. п. Внаслідок цього більш детально почала вивчатися текстова семантика, тобто багаторівневість, різноплановість та глобальність семантичного наповнення тексту.

Передумови появи “семантики тексту” у 70-х рр. випливають з досліджень семантики синтаксису, зв’язності тексту і намаганням виявити відношення всередині текстового змісту.

У 1972 р. нідерландський вчений Т. ван Дейк ввів поняття “семантичноїмакроструктури”, щоб надати абстрактний семантичний опис глобальній зв’язності тексту. Інакше кажучи, поняття макроструктури використовується для характеристики внутрішньої зв’язності тексту (когерентності), опису специфічних тем тексту, окреслення його основного змісту. Вчений пояснює поняття “макроструктури” як конвенціональні знання про схеми того чи іншого типу тексту, підкреслюючи важливість глобальних структур, що відображають і тематичний зміст, і схематичну форму в реальних процесах породження та розуміння тексту [3, с. 129-131].

Таким чином, в кінці 70-х рр. проблема зв’язності тексту почала розглядатися з точки зору семантичної еквівалентності (семантичний повтор, міжфразова валентність), на основі якої речення об’єднуються у зв’язний текст, який розуміють як фіксовану послідовність речень, що зв’язані між собою семантично різними мовними засобами [1, с. 27].

В рамках *семантичного підходу* лінгвістика тексту займається проблематикою семантичних компонентів та змістовної структури тексту, співвідношенням семантики тексту і контексту, змістовних категорій тексту, семантико-змістовних основ розуміння та інтерпретації тексту тощо.

У сер. ХХ ст. поява нових теорій та галузей знань, орієнтованих на мовлення та комунікацію, призвела до виникнення підходів вивчення тексту в рамках його інтерпретації слухачем/ читачем з урахуванням соціально-психологічних, емоціональних та естетичних факторів, що в решті-решт обумовило розвиток таких напрямів лінгвістики тексту як комунікативно-прагматичний, семіотичний та когнітивний.

З 80-90-х рр. текст починає розглядатися як важливий елемент комунікативної системи, що існує в певному екстралінгвістичному середовищі. *Комунікативно-прагматичний підхід* ґрунтується передусім на тому, що навіть письмовий текст є дією, що пов’язує учасників комунікації – автора і читача. Тому будь-який текст – це складний мовленнєвий акт, який реалізується з певним наміром та метою і в якому використовується цілий комплекс мовних засобів та прийомів впливу на адресата [1, с. 20].

Лінгвістика тексту комунікативно-прагматичного спрямування оперує ключовими концептами прагматики, теорії дискурсу і теорії мовленнєвої комунікації. Деякі вчені ототожнюють процес спілкування з текстом, вважаючи його втіленням самої комунікації, що потребує прагматичної інтерпретації. Інші розглядають текст як результат спілкування, в який втілюється “живий” дискурс після свого завершення [2, с. 147].

Як наслідок, до складу текстових категорій долучилися комунікативні складові (напр., категорія оцінки (Н.Д. Арутюнова, 1981), категорія образу автора (З.Я. Тураєва, 1991), категорія адресованості (О.П. Воробйова, 1993)); і були сформовані комунікативно-функціональні та прагматичні концепції й моделі тексту (напр., Т. Дейк (1989), Г.Г. Почепцов (1987), І.П. Сусов (1990), С.О. Радзієвська (1993)).

Комунікативно-прагматичну спрямованість має і *семіотичний напрям* лінгвістики тексту, в межах якого вивчають знакові моделі тексту, побудовані на взаємодії учасників комунікації за посередництвом тексту.

Головне завдання семіотики тексту полягає у реконструкції того, як відбувається інтерпретація тексту, що розуміється як один із знакових об’єктів світу – “макрознак”. Відповідно, важливе значення має семіотична концепція Ю.М. Лотмана, за якою текст класифікується як неподільний сигнал у знаковому просторі культури. Текст розглядається у “семіосфері”, що є єдиним механізмом, в якому будь-який текст стає знаковим актом і співвідноситься з принципами та закономірностями всесвіту. Поява нових текстів, мовленнєвих жанрів вводить в цей семіотичний всесвіт новий “макрознак”.

Динаміка семіосфери має ще один культурно обумовлений аспект – текст у тексті, або “згорнутий” текст, що утворює при посиланні на нього в іншому тексті вбудовану семіотичну ситуацію, яка змінює всю семіотичну ситуацію всередині того текстового світу, до складу якого він входить. У процесі декодування такого тексту читач перебуває з ним у прагматичних відношеннях [5].

Нарешті, на початку ХХІ ст. когнітивна лінгвістика запропонувала ще один погляд на природу тексту, який розуміється як складний знак, що виражає знання автора про дійсність і втілюється у вигляді індивідуально-авторської картини світу. В межах когнітивного напрямку лінгвістики тексту концепція макроструктур Т. ван Дейка проєктується на моделювання текстових схем, прототипів як ментальних зразків текстів, які є структурами знань, що беруть участь у створенні та інтерпретації текстів і з якими читач порівнює реальний текст. В центрі уваги мовознавців знаходяться процеси створення і сприйняття тексту, що є результатом ментальних процесів отримання, обробки, репрезентації та зберігання людського знання.

Дослідження когнітивної структури, яка є змістом тексту як макротексту на основі моделювання ментальних конструктів, завдяки яким текст створюється і декодується, спирається на обробку тексту з урахуванням не тільки психологічних механізмів пам’яті людини, але й соціально-прагматичних факторів – різних характеристик учасників комунікації, їх установок, преференцій, знань, поглядів, почуттів, емоцій і т. д. [3, с. 46].

Загалом, *когнітивний підхід* до вивчення тексту передбачає ментальну репрезентацію реального світу і оперує різними ментальними структурами уявлення концептуального простору тексту: фреймами, ментальними моделями та пропозиціональними моделями (В.З. Дем’янюк, В.Б. Касевич, Е.С. Кубрякова, Ю.С. Степанов, та ін.).

Таким чином, на визначення поняття “текст” наклали відбиток етапи становлення й формування напрямів лінгвістики тексту як самостійної дисципліни, що рухалася від текстової граматики до теорії комунікації. Різноманіття напрямів спричинило відсутність однозначної дефініції тексту, проте уможливило всебічне тлумачення об’єкта вивчення.

Спочатку визначення тексту вказували передусім на особливу організацію поверхневої структури та певні закономірності “глибинних” змістовних відносин у тексті. Зараз лінгвістика тексту інтегрує досягнення нових теорій і галузей знань, орієнтованих на мовлення, акт комунікації, і тому текст перетворюється на складну ко-

мунікативну структуру, за допомогою якої здійснюють комунікацію автор та адресат і враховується ситуація спілкування. Відповідно, в лінгвістичній літературі текст визначається залежно від того, який аспект у вивченні його природи цікавить дослідників найбільше – структурно-композиційний, семантико-смісловий, чи інтенційно-прагматичний.

Отже, текст є складним явищем мовної та позамовної дійсності, який виконує багато функцій – бере участь у комунікації, допомагає зберігати і передавати інформацію в просторі та часі, фіксує психічне життя індивідів, є продуктом конкретної історичної епохи, формою існування культури та віддзеркаленням певних соціокультурних традицій [2, с. 146]. Тому загальною стратегією сучасної лінгвістики тексту є перехід від вивчення текстової інтегрованої структури до аналізу тексту як комунікативної системи, детермінованої такими її складниками, як особистість мовця (автора) у сукупності його психологічних, ментальних, соціально-культурних, етнічних та інших властивостей [8, с. 106]. Заради цього до лінгвістичних студій залучаються знання із суміжних дисциплін – когнітології, літературознавства, філософії, психології та соціології.

Література:

1. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика : Учебник. – 3-е изд., испр. – М. : Флинта : Наука. 2005. – 495 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : Підручник. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.
3. Дейк Т. А. ван, Кинч В. Стратегии понимания связного текста // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 23. – М., 1988. – 208 с.
4. Кубко В. П. Документна лінгвістика. Конспект лекцій для студентів спеціальності 7.020105. – Одеса : ОНПУ, 2009. – 81с.
5. Лотман Ю. М. Статьи по семиотике и топологии культуры. – 1992. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Lotm/01.php
6. Радзівська Т. В. Комунікативно-прагматичні аспекти текстотворення : Автореф. дис. ... д-ра філол. наук. – К., 1999. – 33 с.
7. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. К. – ЦУЛ, “Фитосоциоцентр”, 2002. – 336 с.
8. Тураева З. Я. Лингвистика текста. – М. : URSS, 2009. – 136 с.
9. Щирова И. А., Гончарова Е.А. Многомерность текста : понимание и интерпретация: Уч. пособие. – СПб. : ООО “Книжный дом”, 2007. – 472 с.

Матанцева А. О.,
Національний університет "Києво-Могилянська академія"

ПРЕФІКС ВІД– ЯК ЗАСІБ УТВОРЕННЯ ДІЄСЛІВ ДОКОНАНОГО ВИДУ

На прикладі граматики української мови критично осмислено погляди мовознавців на семантичну природу префікса від– як засобу творення дієслів доконаного виду. Вказано на можливі причини відмінностей у трактуванні значень цієї морфемі

Ключові слова: категорія виду, категорія родів дії, власне-видове значення префікса, префікс від–.

На примере грамматики украинского языка критически осмыслено взгляды лингвистов на семантическую природу префикса від– как средства образования глаголов совершенного вида. Указано возможные причины отличий в объяснении значений этой морфемы.

Ключевые слова: категория вида, категория способа действия, чисто видовое значение префикса, префикс від–.

By example of Ukrainian grammars various views of linguists on the semantic nature of prefix від– as an element that forms perfective verbs are analyzed. Probable reasons of different explanations for these morpheme meanings are indicated.

Key words: aspect, aktionsart, aspectual meaning of prefix, prefix від–.

Складна семантична природа префіксальної морфемі спричиняє до того, що в сучасному українському мовознавстві немає єдиного трактування мовних явищ, пов'язаних із префіксацією як засобом творення дієслів доконаного виду. Тобто деякі слова, наприклад, *відволожити*, *відремонтувати*, *відвезти* складно розподілити між дієслівними категоріями виду й родів дії. Про причини такої неоднозначності читаємо в праці С. Соколової, де вказано, що мотиватором при префіксальному словотворенні виступає не основа, а все дієслово, що зберігає свої граматичні характеристики, крім виду. Цей факт спричиняє нерозривний зв'язок префіксального словотворення з аспектуальними категоріями дієслова й складність розподілу фактичного матеріалу між розділами граматики і словотвору [21, с. 6].

Класифікація префіксів, що мають семантику завершеної дії, на словотворчі й граматичні залежить від підходу, яким послуговується мовознавець. Загалом їх можна виокремити два [1, с. 154]. Одні лінгвісти наголошують, що члени видових пар, не залежно від способів утворення, є формами одного слова. Таких поглядів дотримуються, зокрема, В. Виноградов, М. Русанівський, М. Жовтобрюх, Б. Кулик [4, с. 393-439; 9, с. 341-346; 16, с. 217]. Інші (С. Карцевський, Ю. Маслов, О. Бондарко, Л. Буланін) не визнають поняття префікс із нульовою семантикою і компоненти видової пари вважають різними словами, а не формами однієї лексеми. [3, с. 36-41; 11, с. 125-130; 13, с. 48-65]. О. Бондарко небезпідставно зазначає, що префікс, приєднуючись до безпрефіксального дієслова недоконаного виду, зазвичай додає до нього нову семантику, й тому компоненти префіксальної видової опозиції – це різні дієслова. Тут йдеться про те, що головна мета перфективації, на відміну від імпрефіктивної, – додати новий елемент до лексичного значення слова, а зміна виду дієслова – це вторинний процес. Інколи префікс граматикується й така його функція висувається на перший план та стає єдиною. Однак творення видових пар – це лише одна зі сторін ширшого процесу, спрямованого, передовсім, на творення нових слів. Видові пари при перфективації виникають лише в деяких випадках і не мають регулярного характеру. Саме відсутність граматичної регулярності формотворення є підставою того, що названі вище науковці не зараховують префікси до засобів утворення видових опозицій [3, с. 36-41].

У цій праці на прикладі граматики української мови критично осмислимо погляди мовознавців на семантичну природу префікса *від–* як засобу творення дієслів доконаного виду. Деякі науковці дієслова з префіксом *від–* розглядають лише в мажах категорії родів дії й називають їх одновидовими. Інші ж зазначають, що за допомогою цього префікса *від* дієслів недоконаного виду можна утворити дієслова доконаного виду без зміни лексичного значення похідного слова. Тому наша **мета** – встановити, чи здатна морфема *від–* виступати в ролі власне-видової одиниці. Вважаємо, що таке дослідження сприятиме нормалізативним процесам в українській мові.

Значна частина граматики не фіксує префікс *від–* серед засобів творення видових пар. Це, наприклад, "Практична граматика української мови" (1928) В. Сімовича, "Сучасна українська літературна мова. Морфологія" (1969) за редакцією І. Білодіда, "Теоретична морфологія української мови" (2004) І. Вихованця і К. Городенської, "Сучасна українська літературна мова" (2002) за редакцією А. Грищенка.

Дієслова доконаного виду з префіксом *від–* І. Вихованець і К. Городенська зараховують дофінитивного роду дії, наприклад: *Вже давно одзвеніли трамваї і в будинках погасли вогні (В. Сосюра)*. За їхніми спостереженнями, такого значення набувають лексеми звучання: *відзвучати*, *віддзвеніти*, *відспівати*, різноспрямованого руху: *відходити*, *відбігати*, *відїздити*, загальної трудової діяльності: *відробити*, *відпрацювати*, *відслужити*. Приєднуючись до цих груп слів, морфема *від–* указує на кінець дії як наслідок її повної вичерпності [5, с. 236]. Про те саме значення префікса *від–* читаємо в праці "Сучасна українська літературна мова. Морфологія" (1969). На нашу думку, поза увагою мовознавців залишилася ще одна група одновидових дієслів, що належать до кількісного роду дії й позначають інтенсивність виконаної дії, часто з додатковим відтінком негативного впливу, наприклад, *відлупцювати*, *відбатожити*. Про це значення морфемі *від–* згадано в дослідженні С. Соколової [21, с. 206], В. Ільїна [8, с. 39], а також у "Словотворі сучасної української літературної мови" (1979) [20, с. 255].

Префікс *від–* як засіб утворення видової пари названо в граматиках: "Курс сучасної української літературної мови. Частина І" (1965) М. Жовтобрюха й Б. Кулика, "Сучасна українська літературна мова" М. Івченка, "Грамматика української мови. Морфологія" (1993) О. Безпояско, К. Городенської й В. Русанівського.

Однак, як нам здається, більшість із прикладів видових опозицій, наведених у цих працях, не можна зарахува-

ти до власне-видових, позаяк префіксальне слово порівняно з мотиватором має додаткову семантику. Відповідні дієслівні пари поділили на кілька семантичних груп, залежно від додаткового значення, що набуває префіксальне дієслово доконаного виду:

1. “Переміщення об’єкта від одного місця чи особи до іншого місця чи особи”: *нести – віднести, везти – відвезти, знати – відізнати*. На наш погляд, відповідне додаткове значення, що з’являється в похідному слові, не дозволяє зарахувати названі вище пари до видових.

2. “Рух від центру”: *бігти – відбігти*. У цій парі префікс *від-* також змінює значення безпрефіксального слова, а тому його не можна вважати власне-видовим.

3. “Вказівка на кінець дії як наслідок її повної вичерпності”: *біліти – відбіліти*. Варто зазначити, що автори “Граматики української мови. Морфологія” (1993) вважають, що такого значення можуть набувати лише ті дієслова, які позначають зорове або слухове сприйняття: *відриміти, відблискати, відбрити*, а якщо доконаний вид творимо від дієслова, що вказує на наростання ознаки, отримуємо видову опозицію: *біліти – відбіліти* [2, с. 197-205]. Натомість у праці “Словотвір сучасної української літературної мови” (1979) наголошено, що морфема *від-*, у дієсловах, що означають процеси, пов’язані з розгортанням певної якісної ознаки, як-от: *відсиніти, відбіліти, відзеленіти*, утворює словотвірні, а не граматичні, пари й має часове значення. Наприклад: *Згаса цвіт, поруділи гречки, одбіліли бугри* [20, с. 255]. Уважаємо, що в цьому випадку префікс *від-* має фінитивне значення й указує на завершену дію з відтінком її повноти, про що свідчить приклад, наведений із твору К. Гордієнка.

Окремо варто розглянути лексеми, що називають виробничі поняття, наприклад, *відлити* [21, с. 207] у значенні “виготовляти литтям будь-які речі” [19, I, с. 600], *відремонтувати* [21, с. 207], *відволожити* [8, с. 37], в яких, як зазначають С. Соколова й В. Ільїн, префікс *від-* утрачає всі додаткові відтінки й має “чисте” видове значення. Наголосимо: наводячи лише кілька прикладів вживання префікса *від-* у власне-видовому значенні (*відволожити, відпроситися*), В. Ільїн зауважує, що ця морфема дуже рідко виступає засобом творення видової опозиції [8, с. 37]. На нашу думку, в названих прикладах використання морфеми *від-* на позначення доконаного виду могло бути спричинене не внутрішніми мовними законами, а зовнішнім, навмисним утручанням у структуру української мови з боку радянської влади. Наприклад: словники 20-х рр. XX ст., що були опубліковані до появи заборонних бюлетенів 30-х рр. XX ст., словосполучення *отлить из металла* перекладають лише як *вилитиз метала* [14, с. 2235; 7, с. 354; 18]. Цей термін вважаємо вдалим, позаяк тут префікс *ви-* має типове для української мови значення “оформити, виготовити якийсь виріб” [8, с. 30], про що свідчить наявність цілої низки слів, де ця морфема виконує таку ж функцію: *випекти, викарбувати, вирізьбити, виготовити, викувати, вишити*. Натомість у лексикографічних працях, що з’явилися після 30-х рр. XX ст., відповідне поняття позначено вже двома словами: *відлити* й *вилити* [15, II, с. 313; 24, I, с. 236; 19, I, с. 600]. Термін *відлити*, як нам здається, з’являється як словотвірна калька до російського префікса *от-*. Пор.: *відлити з металу (укр.) – отлить из металла (рос.)*. Можливо, пізніше, щоб пояснити функціонування префікса *від-* у невластивому значенні, його відмежували від морфеми *ви-* й зарахували до власне-видових. Вважаємо: це питання потребує подальшого детального вивчення із залученням матеріалу з лексикографічних джерел і наукової літератури.

Отже, проаналізувавши приклади вживання префікса *від-* як морфеми із нульовою словотвірною семантикою, наведені в граматиках української мови, з’ясували, що твердження про можливість використання відповідної одиниці у власне-видовому значенні досить суперечливе. Як показало наше дослідження, традиційні підходи для точного розуміння видової семантики префіксів виявилися не досить дієвими, а тому, щоб розв’язати це питання, варто шукати нових методів. На нашу думку, вдалою може стати модель категорії аспектуальності. Цей підхід в українському мовознавстві пропонує М. Калько. Він указує, що така модель має враховувати чинники всіх мовних рівнів і передбачає вивчення взаємодії лексичного й видового значень, роль контексту для опису виду, зв’язок виду з універсальним набором акціональних значень, представлених у часткових функціях [10, с. 41-53]. Окрім того, варто звернути увагу на метод лексико-семантичного аналізу префіксів, який запропонував О. Соколов і активно розробляли його учні С. Соколова, Г. Богданович, Л. Бессонова, Т. Новікова, Е. Попова, О. Семиколенова, О. Титраєнко, О. Башкатова. Такий підхід передбачає аналіз зв’язків між префіксами на рівні їхньої семантики та е дієвим, зокрема, при вивченні значень префіксальних морфем у споріднених мовах. Вважаємо, що подальший опис семантики префікса *від-* за допомогою нових підходів сприятиме нормалізаційним процесам в українській мові й дозволить позбутися небажаних значень, що були штучно накинута цій морфемі.

Література:

1. Авилова Н. Вид глагола и семантика глагольного слова / Н. Авилова. – М. : Изд-во “Наука”, 1976 – 326 с.
2. Безпояско О. Граматика української мови. Морфологія / О. Безпояско, К. Городенська, В. Русанівський. – К. : “Либідь”, 1993. – 334 с.
3. Бондарко А. Русский глагол : [пособие для студентов и учителей] / А. Бондарко, Л. Буланін. – Ленинград : Просвещение, 1967. – 190 с.
4. Виноградов В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) / В. Виноградов. – М. : Рус. яз., 2001. – 720 с.
5. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматики укр. мови [За ред. І. Вихованця] / І. Вихованець, К. Городенська. – К. : Унів. вид-во “Пульсари”, 2004. – 400 с.
6. Івченко М. Сучасна українська літературна мова / М. Івченко. – К. : Вид-во Київського університету, 1962. – 591 с.
7. Ізюмов О. Російсько-український словник / О. Ізюмов. – К. : Книгоспілка, 1926. – 656 с.
8. Ільїн В. Префікси в сучасній українській мові / В. Ільїн. – К. : Вид-во АН УРСР, 1953. – 161 с.
9. Жовтобрюх М. Курс сучасної української літературної мови / М. Жовтобрюх, Б. Кулик. – К. : Вид-во “Радянська школа”, 1965. – Ч. I. – 422 с.

10. Калько М. Аспектуальність і дієслівна полісемія : [монографія] / М. Калько. – Черкаси : Брама, 2002. – 143 с.
11. Карцевський С. Из лингвистического наследия [пер. И. Фужерон, Ж. Брейар, Ж. Фужерон] / С. Карцевский. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – Т. II. – 294 с.
12. Курс сучасної української літературної мови. / [ред. Л. Булаховський]. – К. : "Радянська школа", 1951. – Ч. I. – 518 с.
13. Маслов Ю. Очерки по аспекталогии / Ю. С. Маслов. – Л. :Изд-во Ленинградского университета, 1984. – С. 48-65.
14. Російсько-український словник : у 4 т. / [ред. А. Кримський, С. Єфремов] [Електронний ресурс] : Електронна версія російсько-українського словника А-П / [підг. О. Телемко]. – К. : Червоний шлях, 1924–1933. – Режим доступу до словн. : <http://www.r2u.org.ua> – Назва з екрана.
15. Російсько-український словник : у 3 т. / [ред. С. Головащук]. – К. : Наукова думка, 1969.
16. Русанівський В. Структура українського дієслова / В. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1971. – 313 с.
17. Сімович В. Практична граматики української мови / В. Сімович. – Рештат : "Український рух", 1928. – 367 с.
18. Словник технічної термінології (загальний) (проект) / [укл. І. Шелудько, Т. Садовський]. – К. : ДВУ, 1928. – 588 с.
19. Словник української мови : в 11 т. / [ред. І. Білодід та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970-1980.
20. Словотвір сучасної української літературної мови / [відп. ред. М. Жовтобрюх]. – К. : Наукова думка, 1979 – 405 с.
21. Соколова С. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові / С. Соколова. – К. : Наукова думка, 2003. – 282 с.
22. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / [за заг. ред. І. Білодіда]. – К. : "Наукова думка", 1969. – 582 с.
23. Сучасна українська літературна мова / [за ред. А. Грищенка]. – К. : "Вища школа", 2002. – С. 368.
24. Українсько-російський словник : у 6 т. / [гол. ред. І. Кириченко]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1953-1963.

Матковська О. Й.,
НУ "Львівська політехніка"

ОРВЕЛІВСЬКА НОВОМОВА ТА СУЧАСНИЙ ДИСКУРС

Стаття присвячена аналізу поняття "новомова", її ознак та функцій в Орвелівській концепції та спробі простежити виокремлені характеристики у сучасному дискурсі. Шляхи реалізації властивих Новомові маніпулятивних механізмів виявлені в евфемістичності, клішованості, десемантизації лексики, поширенні ухильної лексики, аббревіатур, принципі політкоректності у медійному, політичному, рекламному дискурсі.

Ключові слова: *новомова, мовні механізми маніпулювання, десемантизація, ухильна лексика, політкоректність, перифраза, евфемізм.*

Стаття посвящена аналізу поняття "новояз", его признаков и функций в Орвелевской концепции и попытке проследить установленные характеристики в современном дискурсе. Пути реализации свойственных Новоязу манипулятивных механизмов выявлены в эвфемистичности, клишированности, десемантизации лексики, распространении уклончивой лексики, аббревиатур, принципе политкорректности в медийном, политическом, рекламном дискурсе.

Ключевые слова: *новояз, языковые механизмы манипуляции, десемантизация лексики, уклончивая лексика, политкорректность, перифраза, эвфемизм.*

The article looks into the notion of newspeak, its features and functions in Orwell's concept and attempts to trace the determined newspeak properties in the modern discourse. Newspeak manipulative mechanisms have been found in media, political and advertising discourse as realized in euphemisms, clichéd phrases, desemantised vocabulary, weasel words, abbreviations, and political correctness.

Key words: *newspeak, language manipulation mechanisms, desemantisation of vocabulary, weasel words, political correctness, circumlocution, euphemism.*

Чисельні лінгвістичні дослідження комунікації у різних типах дискурсу підтверджують зумовленість сприйняття об'єктивних фактів дійсності мовними засобами їх вираження. Характеризуючи тенденції у діяльності світових ЗМІ, особливості політичного дискурсу, способи подачі новин, журналісти та лінгвісти часто апелюють до терміну "новомова", щоб вказати на маніпулятивні та пропагандистські спроби висвітлити об'єктивну дійсність у вигідному світлі, таким чином змоделювати певну картину дійсності у свідомості реципієнтів. "Новомова" – вигадка Джорджа Орвела в антиутопії "1984", що реалістично, хоча дещо гіперболізовано, зображує намагання тоталітарного режиму знищити вільно-мислячу особистість та цілковито управляти суспільством маріонеток.

Якого змісту набуває поняття "новомова" сьогодні, чи має місце у сучасному дискурсі Орвелівська Новомова і в яких лінгвістичних явищах можна її простежити – відповідь на ці питання є метою цієї статті. Актуальність такого дослідження зумовлена значним і постійним інтересом до впливу мови на мислення, маніпулятивного та пропагандистського характеру сучасної комунікації в певних сферах, що широко асоціюється в публіцистиці з принципами новомови; а також відсутністю системного лінгвістичного вивчення новомови та її проявів в сучасному дискурсі.

Концепція Новомови Дж. Орвела ґрунтується на принципі лінгвістичної відносності – гіпотезі Сепіра-Ворфа, за якою мова визначає мислення, а мовні категорії детермінують когнітивні. Ця ідея вперше висловлена філософами 19ст., зокрема Гумбольдтом, широко вивчалась в антропології, філософії, психології та лінгвістичних напрямках, і сьогодні більшість вчених визнають вплив мови на думку та людську поведінку. Новомова у романі "1984" мала забезпечити спосіб мислення в рамках ідеології партії Англійського соціалізму (IngSoc) та унеможливити інакомислення, таким чином забезпечити безперешкодне панування тоталітарного режиму, тотального контролю. З додатка до антиутопії дізнаємось детальні принципи побудови Новомови, особливості лексичних та граматичних категорій та поділ на три групи відповідно до сфери вжитку: 1) лексика А для ведення господарства та побуту, 2) лексика В, що обслуговує політичну сферу, 3) лексика С – для науки та техніки. Основними принципами у створенні цієї штучної мови на основі англійської (Old speak) виступають спрощеність та елімінація слів, граматичних форм і полісемії, що досягається знищенням слів, які виражають небезпечні для режиму поняття чи їхніх небезпечних значень (пр. *free* –лише вільний від чогось, а не політично), усуненням неоднозначних смислових відтінків та багатозначності слів, скороченням антонімічних та синонімічних рядів, ліквідацією слів з негативним значенням, спрощенням способів словотвору (*in* стає універсальним негативним префіксом), стандартизацією граматичних форм (усуваються неправильні форми дієслів (*staled*), уніфікуються форми порівняння прикметників (*gooder*), утворення множини іменників (*mans, oxes, lifes*), взаємозамінністю частин мови (*think, knife, when* можуть виконувати будь-яку потрібну функцію), широким вживанням аббревіатур (*IngSoc, thinkpol, comintern, minitruer, minipax*), утворенням складних неологізмів з наявних слів мінімізованої лексики для позначення складних понять чи замість словосполук (*double plus cold, double plus good, good think, Old speak, New speak*). Укладений словник Новомови (зокрема група В) підпорядковувався ідеологічним потребам Партії: звичні слова надіялися потрібним смислом, застосовувалося багато евфемізмів (*joy camp* – табір примусових робіт, *Mini Pax* – Міністерство Миру насправді було міністерством війни). Зменшуючи кількість лексичних одиниць з кожним роком, держава залишала мовні засоби для вираження лише дозволених думок, таким чином забезпечувала вузьке мислення, стандартизоване сприйняття реальності, унеможливлювала творче та альтернативне мислення [10].

Орвелівська Новомова функціонувала у тоталітарному суспільстві виконуючи ідеологічні завдання правлячої партії, тому найчастіше поняття "ново мова" асоціюється з мовою тоталітарних режимів, утисками національної ідентичності в мові, маніпуляцією політичної свідомості, викривленнями реальних подій та процесів у ЗМІ. С.А.

Шаповал диференціює три способи розуміння новомови у сучасній публіцистиці: новомова як діалект певної субкультури; як мова політики, пропаганди, ідеології; в найширшому розумінні риси новомови характерні для будь-якої мови як інструмента соціальної влади, що передбачає маніпулятивний ефект [7]. Р.Балкар, досліджуючи мовне маніпулювання, називає мову інструментом соціальної влади оскільки мова – засіб символічного відображення дійсності, вона відображає структури соціально-політичної влади у суспільстві, неминуче займаючи певну позицію.

Лінгвістичне обґрунтування новомови як ідеологічного витвору тоталітарного режиму знаходимо у О.А. Земської, котра виділяє такі ознаки: “ високу міру клішованості, евфемістичність, порушення основних постулатів спілкування з метою лінгвістичного маніпулювання, десемантизація не лише окремих слів, але й цілих уривків дискурсу. Кліше новомови зорієнтовані або на абстрактний, умовний референт, або на референт, відсутній в реальності” [4, с. 23]. Польський дослідник Міхал Гловінський, вивчаючи польський радянський дискурс сформулював такі властивості новомови: “нав’язування виразного знаку цінності”, “синтез прагматичних та ритуальних елементів”, “стихія магічності”, “свавільні рішення” [2, с.159-161]. Аналізуючи комунікацію Радянського простору вчені та журналісти використовують різні терміни на позначення особливої мовної системи співвідносної з концепцією Дж.Орвела, а саме: мова тоталітарного суспільства, тоталітарна мова, дубль-новомова, радянський політичний жаргон, мова радянської бюрократії (номенклатури), новояз, номенклатурний новояз. Ролан Барт створив термін “енкратичний соціолект” для позначення різновиду національної мови державної влади на противагу “акратичному” соціолектові, носіями якого є опозиційна сторона [1].

Значну увагу проблемі існування новомови та маніпуляції національною свідомістю приділяли інші письменники, зокрема Берджес, Платонов, Пелевін, Хакслі. Оксана Забужко у критичних есе аргументувала національно-небезпечний потенціал радянської новомови, енкратичного соціолекту, котрі на українських теренах не просто виконували Орвелівську функцію “звукити обрії думки”, але й витіснити національну картину світу. Адже “мова є частиною соціальної пам’яті, сукупністю значень (немовних), що становлять орієнтовну основу діяльності” [6, с.12]; національна мова – це прояв “ментально-лінгвального комплексу” [6, с.11]. Успішне обґрунтування залежності мови та національної свідомості знаходимо у філософській герменевтиці: Л. Вітгенштайн писав, що “межі моєї мови означають межі мого світу”, в М. Гайдеггера мова – “оселя буття духу”.

Отже, новомова як мова тоталітарних режимів впливала на світосприйняття, популяризуючи потрібні ідеї через ідеолексеми, тотеми, знакові слова, нав’язуючи потрібні оцінки дійсності, поширюючи специфічну атрибутивну лексику, приховуючи правдивий зміст, а з ним і частину реалій, за допомогою номінацій “нульового змісту”, пропонуючи готові мовні кліше сприяла стандартизації мислення. Сьогодні не існує тоталітарного режиму, нема й тоталітарної мови, котра б обслуговувала його інтереси, звужувала та впливала на мислення людей в ідеологічних цілях, проте навіть у демократичному світі панують певні інтереси, які породжують спроби маніпулювання людьми, впливу на світосприйняття, прийняття певних рішень, що й відображається у вербальній комунікації. Багато журналістів, працівників ЗМІ адаптують Орвелівські гасла, принципи Новомови, щоб охарактеризувати небезпечні тенденції необ’єктивного висвітлення інформації, певної цензури, присутні у нинішньому медіа просторі. Американський журналіст Ернест Патрідж у ряді статей стверджує, що новомова живе в провідних американських ЗМІ, що проявляється у спотворенні інформації, прикладах спотвореного слововживання, заборони певної лексики, поширенні принципу політкоректності. Представники британських ЗМІ Девід Едвардс і Девід Кромвель у книзі “Новомова у 21ст.” (2009) засвідчують на підставі моніторингу групи Media Lens за британською ліберальною пресою, що британські джерела інформації не викликають довіри. В Інтернеті поширюються тлумачні словники сучасної новомови, котрі показують завуальований смисл уживаної лексики з метою приховати справжню суть, ускладнити розуміння чи “прикрасити” реальність. Дослідники політичного дискурсу прослідковують ідеї Орвела про вплив мови на політичне мислення мовних засобах маніпулювання – прихованого впливу на свідомість людини і поведінку у певному напрямку всупереч її інтересам. Проблемою маніпулювання у сучасному дискурсі займалися відомі світові дослідники Хомський, Чілтон, Водак, Ван Дейк. Очевидно, що для повного розуміння механізмів маніпулювання в принципі необхідний міждисциплінарний підхід, насамперед соціальний, когнітивний та дискурсивний погляди.

Інтегрована теорія маніпулювання знаходимо у Ван Дейка: “маніпулювання – це соціальне явище, тому що передбачає взаємодію і зловживання владою між групами та соціальними учасниками, це когнітивне явище, тому що завжди стосується маніпулювання свідомістю учасників, і дискурсивно-семіотичне явище, тому що маніпуляція реалізується через текст, розмову та візуальні засоби” [11, с.361]. Маніпулятивний характер дискурсу визначається контекстом, ті ж самі структури та мовні засоби на різних рівнях дискурсу застосовуватись з різними комунікативними цілями – переконати та проінформувати, навчити чи нав’язати модель свідомості. У дискурсивному вимірі маніпулювання здійснюється через стратегію позитивної презентації себе (self-presentation) та негативної презентації іншої сторони (other-presentation), позитивні/негативні мовленнєві акти, семантичні макроструктури – вибір теми, локальні значення позитивних/негативних дій, підбір позитивної/негативної лексики, добір синтаксичних структур, риторичних засобів (гіпербол, евфемізмів, метонімії, метафор) для виділення позитивних/негативних характеристик [11]. Маніпулятивний дискурс типовий для комунікації, контрольованої панівними політичними, бюрократичними, академічними, медіа чи корпоративними елітами [11]. Звідси випливає, що мовні засоби маніпулювання відображаються передовсім в політичному дискурсі, новинах, рекламі – сферах, що найбільш передбачають вплив на людину в напрямку певних інтересів. У зазначених видах сучасного дискурсу виділяємо наступні лінгвістичні явища та лексичні категорії, в яких простежуємо маніпулятивний ефект і відповідність принципам новомови: евфемізми та перифрази, ідеологеми, лексична десемантизація, ухильна лексика, абстраговані неологізми.

Евфемізми як засоби заміни неприємного на приємне чи менш образливе для слухача широко застосовуються в різних видах комунікації, дослідження маніпулятивного дискурсу виділяють евфемістичні вирази як найпоши-

реніший мовний засіб прихованого впливу на реципієнта. “Евфемістичні заміни –це дієвий публіцистичний прийом створення позитивного образу чи нейтралізації негативного враження для утвердження потрібних ідей” [3, с. 228]. В особистій комунікації вживання евфемізмів продиктовано свідомо чи підсвідомо потребою ввічливості, чуйності до співрозмовника (перифразування смерті, небезпечних хвороб), але в політиці, в сфері громадських зв'язків можна простежити маніпулятивну функцію – приховати справжню чи повну суть референта. Проілюструвати це можуть висвітлення в медіа різноманітних військових конфліктів (війна у Перській затоці, Югославії, Чечні, Іраку операції ООН та НАТО, боротьба з терористами): з метою створення більш позитивного образу ініціаторів військових дій, атмосфери демократичності та уникнути трагічного сприйняття таких дій влади застосовують нейтральну лексику, уникаючи слів з негативною конотацією. Так, війна називається *конфліктом*, наступ – *операцією*, військові дії – *миротворчим місіями*, встановлення свого впливу приховується під *антитерористичними операціями* чи *наведенням конституційного порядку* (як у Чечні). Подібне евфемістичне перефразування має місце і інших соціальних сферах, розгляньмо: *downsize* (скорочувати штат) – *lay off* (звільняти), *alternative lifestyle* (альтернативний спосіб життя) – *sexual perversion* (сексуальне збочення), *self-confident* (впевнений у собі) – *arrogant* (самовпевнений), *homosexual* (гомосексуаліст) – *gay* (гей). У західних аналізах політичного та медіа дискурсу знаходимо термін дубльмова (*doublespeak*), котрий за визначенням близький до евфемізмів (це мова створена для свідомого приховування прямого значення слів). Вільям Лутц, автор багатьох праць про “подвійну мову”, стверджує, що вона спотворює чи робить розмитим фактичний зміст повідомлення через вживання евфемізмів та двозначної лексики, популярних слів невиразної номінації, перифразуванні з метою приховати значення, номінацій, що не передають сутність речей, жаргоні. Ці форми “подвійної мови” проявляються у різних сферах життєдіяльності і роблять комунікацію вдовою та непрозорою, вводячи адресата в оману [9]. У книзі “The New Doublespeak” В. Лутц подає такі ілюстрації неоднозначності та уникання прямого висловлювання: *competitive dynamics, re-equitizing, empowerment* – слова з абстрагованою семантикою, складні для пересічного розуміння; *bad loans- nonperforming assets, bad debts - nonperforming credits, worst – least-best, enhanced interrogation- torture, pre-owned- second-hand, re-engineering, restructuring a company – firing workers, negative patient care outcome – death, capital punishment- state execution*. В українській публіцистиці та політичній мові часто зустрічаємо *Схід і Захід разом, антикризові дії, суспільна мораль, консолідація, героїчне минуле, свобода слова* тощо, котрі хоч і не є перифразами, але контекстуальний аналіз показує, що не передають свого прямого значення, а радше відображають подвійні стандарти мовлення та мислення (двомислення – *doublethink*) і нагадують Орвелівські слова-коди (*мир- війна, свобода- рабство, сила – невігластво*).

Слова окрім базових значень викликають певні асоціації, тому вдало підібрана лексика створить потрібний образ у сприйнятті адресата, евфемістичні перифразування пом'якшують враження від отриманого негативного повідомлення, складні абстраговані терміни заплутають слухача та відвернуть увагу від серйозності ситуації чи суті проблеми. Як бачимо, ці функції близькі до завдань Новомови, тож евфемізми, перифрази, дубльмова можуть вважатись її сучасними аналогами, котрі реалізуються найбільше в політичному дискурсі, рекламі, ЗМІ.

Ще одним шляхом реалізації новомови у сучасному дискурсі можна вважати принцип політкоректності (*political correctness*): у комунікації це передбачає спроби уникати вживання тих лексичних одиниць, котрі можуть бути якоюсь мірою принизливими у професійному, статевому, соціальному, віковому, релігійному, расовому, ідеологічному контекстах, в плані сексуальної орієнтації. Відповідно політично некоректна мова містить принизливі конотації, упереджене ставлення. Початок цього руху пов'язують з фемінізмом минулого століття, тому значне місце посідають слова без гендерних ознак (*spokesperson, firefighter*). Найпоширенішими перифразами за принципом політ коректності є: *excessively overweight* замість *fat, a member of congress* а не *congressman, voting irregularities* заміною *electoral fraud, pro-choice – pro-baby-killing*, уникання прямої номінації фізичних вад (*blind, deaf* краще мають називатись *visually challenged* та *hearing impaired*). Рух за зміну мови згідно з принципом політкоректності зустрів суттєву критику в США, оскільки мовці та громадські діячі побачили в ньому наступ на свободу, вільне висловлювання, з лінгвістичної точки зору – спробу вплинути на сприйняття реальності, змінюючи мовну картину світу.

До прийомів мовної маніпуляції, а отже, і проявів новомови можна віднести слова та вирази з нечіткою семантикою, в англійській мові поширений термін *weasel words* – слова що мають ухильні розмиті значення, не несуть конкретної інформації. Н. Гросная виділяє лексику з “дифузною семантикою”: *широкомасштабна операція, ненормальна ситуація, вказана межа, крайні заходи*, сполуки з лексемами *деякий, невідомий, відповідний, неадекватний* [3]. Вживаючи таку лексику автори повідомлень не передають об'єктивної правди, уникаючи точної інформації, таким чином впливають на бачення дійсності, що формується в уяві адресата. Слова чи вирази з ухильним значенням зустрічаються і в мові політиків, і в рекламному дискурсі, і в публіцистичних жанрах, такі лексичні одиниці заповнюють простір спілкування, створюють враження важливого та значущого, однак семантичний аналіз не виявляє виразного змісту та конкретної інформації за ними: в рекламі найбільше неясних виразів на позначення кількості (*до 50% на товари, все більше людей, Nothing Is Stronger/Longer Lasting/Safe, Lose 20 pounds in 3 weeks* – до усіх сполук треба поставити ряд запитань, щоб отримати повну картину повідомлення); *дехто каже, Nobody else's product is better than ours, дослідження показують, питання піднімалось*, тощо).

В Новомові Орвела, особливо в ідеологічній частині лексики суттєву частку посідали новоутворені складні та складені слова, які мали виражати політичні ідеї партії, принципи ідеології і не викликати зайвих, непотрібних, асоціацій (*crimethink, doublethink*). В сучасному політичному дискурсі теж поширені складні слова, неологізми, багато з яких є іншомовного походження, вони часто незрозумілі для пересічного, некомпетентного в обговорюваних проблемах слухача. Певна частка такої лексики пройшла процес десимантизації і додає враження помпезності, важливості, претензійності. В англійській літературі вживається термін *buzz word/phrase* на позначення модної лексичної одиниці найчастіше поширеної в певному мовному середовищі та популяризованої

в ЗМІ. Прикладом складної, новоутвореної, абстрагованої лексики популярної в українському дискурсі є: *європейство, Євроатлантичний, геоекономічний, геополітична шахівниця, глобалізатор, американізація, багатовекторність, багато релігійність, дерадянізація, декомунізація, необільшовизм, неототалітаризм, нерезидент, некомуніст, негромадянин, не державність, непарламентський, недемократичність* (згадаймо уніфікацію негативного префікса *un* в Новомові), *постсоюз, позаідеологічний, позапартійний, позаблоковий* і т.д. Слово *Євро* стало модним та майже невід'ємним словотвірним елементом: *єврозона, євростарт/ремонт/рівень/забігайлівка/банка/двері/скандал/знаменитість/любов/задоволення*; схожої популярності набули слова *VIP* та *арт* (*арт кафе / директор/центр* тощо).

У різних типах сучасного дискурсу поширені аббревіатури. Скорочення усього окремих слів включно є однією з характеристик Новомови (за концепцією Орвела скорочене слово передавало інший смисл ніж конотації повної форми). В радянській новомові слова *радгосп, держкомстат, комінтерн* у щоденному вжитку загубили повноту асоціативних зв'язків з семантикою складових компонентів. Вживаючи скороченні одиниці лексики учасники комунікації сприймають їх абстраговано, не задумуючись над повним смислом. Особливого розмаху процес аббревіації набув в електронній комунікації, своєрідний стиль електронного спілкування по аналогії з *Newspeak* називають *Netspeak*. Численні аббревіатури передають не просто слова, але цілі повідомлення й виконують комунікативні акти, банк символів допомагає комунікантам безсловесно передати свої емоції та почуття. Такі технічні можливості спрощують особистісне спілкування в часовому вимірі і, на жаль, в духовному – адже використання стандартних одиниць електронної мови руйнує творче мислення, робить комунікацію прогнозованою та технічно-залежною.

Отож, концепція Новомови Орвела до певної міри зреалізована в реальних тоталітарних мовах, її певні сліди можна простежити і в сучасному дискурсі в різних явищах вербальної комунікації. Принципи новомови відображаються в мовних засобах маніпулювання в політичному, рекламному та публіцистичному дискурсах. Про це свідчать тенденції застосовувати ухильну лексику, абстраговані лексичні одиниці, подвійну мову, складні неологізми, аббревіатури, клішовані словосполучення. Усі ці риси сьогоденної комунікації не сприяють її прозорості та ефективності, однак є невідворотними. Тривожні апеляції до Орвелівської моделі мови у медіа просторі мають лінгвістичні підстави, а комплексне міждисциплінарне дослідження шляхів реалізації новомови у сучасному дискурсі повинне сприяти учасникам комунікації усвідомити маніпулятивні загрози та їх уникати.

Література:

1. Барт, Р. Разделение языков [Текст] // Барт, Р. Избранные работы : Семиотика. Поэтика / Р. Барт; пер. с фр.; сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М. : Прогресс, Универс, 1994. – 616 с.
2. Гловінський М. Новомова // Міхал Гловінський // 12 польських есеїв. – К. : Критика, 2001. – С. 158-180.
3. Гронская Н. Э. Языковые механизмы манипулирования массовым политическим сознанием / [Электронный ресурс] / Гронская Н. Э. // Вестник Нижегородского университета им. Н.И.Лобачевского. Серия: Международные отношения, Политология, Регионоведение, 2003 –№ 5. –С.220-231 – Режим доступа:http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/9999-0200_West_MO_2003_1/22.pdf
4. Земская Е. А. Клише новоязы цитация в языке постсоветского периода // Е. А. Земская // Вопр. Языкознания. – М., 1996 – № 3. – С. 23-31.
5. Забужко О. С. Мова і влада // Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х / О. С. Забужко. – К. : Факт , 1999. – С. 99-124.
6. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология // Красных В. В. –Москва : Гнозиз, 2002. – 284 с.
7. Шаповал С. А. Новояз / [Электронный ресурс] / Шаповал С.А. // Общая психология. Словарь / под. ред. А. В. Петровского // Психологический лексикон. Энциклопедический словарь: В 6 т. / ред.-сост. Л.А. Карпенко; под общ. ред. А. В. Петровского. – М. : ПЕР СЭ, 2005. – 251 с. – Режим доступа : <http://slovari.yandex.ru/~книги/Общая%20психология/Новояз>
8. Edwards D. Newspeak in the 21st. Century // D. Edwards, D. Cromwell. – London : Pluto Press, 2009. – 304 p.
9. Lutz W. The New Doublespeak: Why No One Knows What Anyone's Saying Anymore / William Lutz // Toronto, Ontario : Pipping Publishing, 1996. – 287 p.
10. Orwell G. Nineteen Eighty-Four. Appendix. The principles of Newspeak. [Електронний ресурс] / G. Orwell // Режим доступу : http://orwell.ru/library/novels/1984/english/en_app
11. Van Dijk T. A. Discourse and manipulation [Електронний ресурс] / Van Dijk T. A. // Discourse and society. – London: SAGE Publications : 2006. – p. 359-383 – Режимдоступу : <http://www.discourses.org/OldArticles/Discourse%20and%20manipulation.pdf>

Мацкевич А. Р.,

Львівський національний університет імені Івана Франка

НАПРЯМКИ АРАБСЬКОЇ СТИЛІСТИКИ У ДОСЛІДЖЕННІ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ

У статті досліджується історія розвитку арабської стилістичної думки у контексті проблеми становлення публіцистичного стилю. Умовно виділено основні напрямки сучасної арабської стилістики у дослідженні публіцистичного стилю, серед яких: “архаїзований” та “модернізований”.

Ключові слова: публіцистичний стиль, арабська стилістика, західна стилістика, риторика.

В статье исследуется история развития арабской стилистической мысли в контексте проблемы становления публицистического стиля. Условно выделены основные направления современной арабской стилистики в исследовании публицистического стиля, среди которых: “архаизованный” и “модернизованный”.

Ключевые слова: публицистический стиль, арабская стилистика, западная стилистика, риторика.

The article traces the history of development of Arabic stylistic thought in the context of formation problem of the publicistic style. It was conditionally pointed out the basic directions of modern Arabic stylistics in the study of the publicistic style, including among them “archaic” and “modernized”.

Key words: publicistic style, Arabic stylistics, western stylistics, rhetoric.

Історія розвитку арабської стилістики за Я. Стеткевичем [27, с. 95] та Х. Абдул-Рауфом [16, с. 1] – малодосліджене проблемне поле; звідси тема вивчення національних особливостей функціонально-стилістичних параметрів арабського тексту (зокрема публіцистичного) недостатньо опрацьована як арабськими лінгвістами, так і закордонними, а тому фактом залишається слабкий розвиток арабських стилістичних проблем, як у плані їхнього внутрішньосистемного дослідження (стилі арабської мови), так і в плані міжсистемного вивчення (стилістичний аспект у типологічному дослідженні арабської мови) [14, с. 18-19, 149].

Окрім того, на думку Н. Фінкільберг, функціональні типи арабських текстів (у порівнянні з функціональними стилями інших мов) – відносно розмиті; звідси арабська стилістична маркованість мовних засобів усіх рівнів (модусів) послаблена або відсутня, тому у перекладі арабського тексту (зокрема публіцистичного) для перекладача важливо володіти дотекстовими знаннями (наприклад, особистість автора тексту тощо), уточнюючи по контексту, який функціональний стиль виявиться придатним у конкретному випадку [Там само. – С. 153-154]. Хоча ’Алі ’Абд аль-Вахід Вафі вказує, що всі стилі сучасної арабської мови вирізняються дуже чітко: достатньо лише однієї “фрази” (*’ibāratun*), щоб носій мови (арабофон) з легкістю визначив її стиль, незалежно чи це поезія, чи промова, чи лист, чи газетна стаття, чи наукове дослідження і т. д. [20, с. 179].

Попри це, сучасна арабська публіцистика, яка об’єднує авторські нариси й коментарі, передові статті, ораторські виступи, фельетони тощо, – самостійний та досить складний функціональний різновид мовлення [1, с. 3]. Труднощі точного розуміння й адекватної інтерпретації арабських публіцистичних текстів ґрунтуються, з одного боку, на обмеженому знанні ситуативного контексту, необхідності посиленої уваги до ходу міркувань автора, а з іншого – на характерному для більшості таких текстів використанні розлогих синтаксичних конструкцій; тому у дослідженні публіцистичного стилю в арабській мові слід приділяти максимум уваги ретельному опрацюванню як змістового, так і, особливо, мовного плану кожного тексту [Там само. – С. 4].

Водночас публіцистичний стиль (як один із функціональних стилів літературної мови, що використовується у сфері масової інформації і характеризується популярним, чітким викладом, орієнтованим на швидке сприйняття повідомлень, на стислість і зрозумілість інформації, а також як емоційно забарвлена, піднесена мова з ознаками вольової оцінності, вербальні засоби якої призначені для емоційного впливу на адресата [2, с. 539]) сформувався в арабській мові у засобах масової інформації, зокрема газетах, заснованих у кінці XVIII – на початку XIX століття внаслідок європеїзації, озахіднення країн Арабського Сходу, серед яких: Єгипет та Сирія [5, с. 68-69; 4, с. 88-89; 13, с. 487]. Урядом першою повноформатною арабською газетою, серед яких: Єгипет та Сирія [5, с. 68-69; 4, с. 88-89; 13, с. 487]. Урядом першою повноформатною арабською газетою, що, проте, на думку А. Кримського, становила “сухий прядовий бюлетень”, вважається *’al-waqā’i ’u-l-miṣriyyatu* (“Єгипетські відомості”) у кінці 1828 року, натомість “чи не єдина справжня тогочасна газета” – *ḥadīqatu-l-’ahbāri* (“Сад новин”), видана вперше в Бейруті у 1858 році [6, с. 155, 224, 568-569]. Окрім того, наприклад, у перших сирійських газетах переважали інформаційні матеріали (короткі, розширені замітки, звіти), послання, роздуми на релігійну тематику, використовувались прийоми ораторської мови; поступово популярними ставали статті, подорожні записи, літературні рецензії, огляди новин художньої літератури, проблемні статті про літературні процеси в Сирії та закордоном [15, с. 163].

Таким чином, на межі XIX-XX століть в періодиці почав поступово вироблятися досі зовсім невідомий арабській мові публіцистичний стиль, що впливав на жанри ораторської (політичної) прози та став підґрунтям виникнення у пресі критичних та історико-літературних нарисів, що часто були на межі віршів у прозі з історико-літературною, філософською та соціальною тематикою (серед відомих арабських публіцистів – представники сирійської школи публіцистики: засновник Бутрус аль-Бустані (1819-1883) й оратори Адіб Ісхак (1856-1889), Наджіб аль-Хаддад (1867-1899) та ін., а також єгипетські публіцисти: соціально-політичний сатирик ’Абдаллаг Недім і політичні оратори Мустафа Каміль (1874-1908) та Са’д Заглюль (прибл. 1859-1927)) [5, с. 78-79].

Слід зазначити, що до арабської мови віддавна проникали форми стилів (серед яких публіцистичний) інших лінгвокультур й згодом ставали фактом традиційної арабської стилістики (так, ще в доісламську епоху у віршах, наприклад, аль-’Аші (*’al-’a ṣā*) наявність перської лексики свідчила про перські поетичні стилі та перський культурний вплив на поета загалом) [20, с. 180-184; 27, с. 95-96]. Щодо сучасних форм стилів інших лінгвокультур в арабській мові (зокрема публіцистичного), то, на думку ’Алі ’Абд аль-Вахіда Вафі, більшість з них перейшла з

європейських мов, а саме з французької та англійської, причому використання або наслідування “європейських стилів” (*'al-'asālību-l-'ifrañġiyuatu*) спричиняє не лише вихід за межі норм арабської стилістики, але й подекуди порушення порядку членів речення, їхнього зв'язку одне з одним, узгодження частин висловлення тощо; тому такі стилі характеризуються “неправильними ламаними фразами” (*'ibārātun mufakkakatun rakīkatun*) з арабською лексикою й “іноземним синтаксисом” (*'a'ġamiyyuatu-t-tarkībi wa-n-naẓmi*), що затьмарює більшість смислів, закладених у них [20, с. 184]. Проте саме такі інновації в арабській стилістиці, на думку Я. Стеткевича, свідчать про історичний розвиток сучасної арабської літературної мови та спосіб її пристосування до вимог сучасного життя [27, с. 96].

При цьому, на думку Ахмада аль-Гашімі, початок історії арабської стилістики сягає доісламських часів, зокрема періоду суддівства ан-Набігі аз-Зуб'яні на ярмарку 'Укяз, коли поети змагалися між собою у своїй майстерності [19, с. 6-12]. Власне арабська стилістика почала свій розвиток (який триває й досі) в межах традиційної арабської науки – *'ilmu-l-balāġati* [8], тобто “риторики” [7, с. 214; 10, с. 515] або “науки про красномовство” [12, с. 247, 440].

'Al-balāġati як розділ арабського мовознавства первісно виформувався у “Книзі про ясне мовлення” (*'al-bayānuwa-t-tabayīnu*) Абу Усмана аль-Джахіза (775-868) і стає самостійним у працях таких лінгвістів, як: 'Абд аль-Кагір аль-Джурджані (помер у 1078 р.), аз-Замахшарі (1075-1144), 'Абд ар-Рахман аль-Казвіні (1267-1338) та інших [8]. Основний стилістичний аспект класичної арабської риторики – опрацювання правил та закономірностей вибору мовних засобів для здійснення комунікації; як наслідок, дефініція даної дисципліни містить пряму вказівку на залежність вживання мовних засобів від цілей, завдань і умов комунікації [Там само], оскільки “риторика” (*'al-balāġatu*), як стилістичне вчення, – це, на думку аль-Казвіні, “слідування вимогам ситуації спілкування з дотриманням літературності мовлення” (*'al-balāġatu ft-l-kalāmi muḡābaqatu-hu li-mā yaqtaḏt-hu ḥālu-l-ḥiḡābi ma 'a faṣāḥati 'alfāzi-hi*) [25, с. 33]. Висловлення не може бути красномовним, якщо воно не містить певного смислу і лексики, що адекватно втілює цей смисл, а тому *balāġatun* – це граматично правильне мовлення, відповідне (комунікативно-оптимальне) для умов та ситуації спілкування [8].

У сучасній арабській стилістичній думці умовно можна простежити декілька загальних напрямків, які внаслідок європеїзації, згідно з І. Крачковським [5, с. 69], поширюються на всю арабську культуру.

Перший напрямок пов'язаний з дотриманням традиції арабського стилістичного вчення, розвинутого у межах “риторики” (*'ilmu-l-balāġati*), а також з виключенням можливості західного оновлення (що, відповідно, оминає проблематику становлення публіцистичного стилю в арабській мові). Зокрема Ахмад аль-Гашімі на матеріалі лише традиційних середньовічних текстів (Коран, доісламська та ісламська (омейдська і аббасидська) поезія [19, с. 5]), залишаючи таким чином поза основним фокусом уваги оновлену (озахіднену) сучасну арабську літературу, визначає поняття “стилю” (*'al-'uslūbu*) як смисл, виражений у таких зв'язних словах, що формально найкращі для досягнення бажаної мети мовлення і найдієвіші щодо впливу на адресата [Там само. – С. 44]. На думку 'Алі аль-Джаріма та Мустафи Аміна [21, с. 9], стиль належить до “складових частин риторики” (*'anāširu-l-balāġati*) й обирається відповідно до “місця” (*mawḡinun*), “ситуації” спілкування (*mawqī'un*), “теми” (*mawḏū'un*), “стану слухачів” (*ḥālusāmi'ma*) та “внутрішньої цільової скерованості” (*naz'atunnafsiyyatun*). Звідси Ахмад аль-Гашімі так само, як і 'Алі аль-Джарім та Мустафа Амін, вказує на три різновиди стилю: 1) “науковий стиль” (*'al-'uslūbu-l-'ilmīyyu*) – “найспокійніший стиль” (*'ahdā'u-l-'asālībī*), що вимагає якомога більше “міцної логіки” (*manḡiqunsalīmun*) й “правильної думки” (*'al-fikru-l-mustaqīmu*) і якомога менше “поетичної уяви” (*'al-ḥayālu-š-ši'riyyu*), а тому найяскравіша його риса – “чіткість” (*'al-wuḏūhu*), що, з одного боку, ґрунтується на ознаці “експресії” (*'al-quwwatu*), котра виявляється в яскравості наукового пояснення й рівноваженості доказів цього стилю, а з іншого – “краси” (*'al-ġamālu*), котра виявляється в простоті наукового висловлення, правильному виборі лексики та розподілі змісту для розуміння його основного смислу; 2) “художній стиль” (*'al-'uslūbu-l-'adabīyyu*) – найхарактерніша його ознака і найяскравіша особливість – “краса” (*'al-ġamālu*), джерело якої: “багата уява” (*'ḥayālunrā'i'un*), “детальний опис” (*taṣwīrundaqīqun*), “відчуття неповторності рис речей” (*talammusunli-wuḡūhi-š-šibhi-l-ba'tḏati*), “чуттєвість” (*'al-maḥsūsu*) та “абстрактність форми” (*šūratu-l-ma'nawīyyi*); 3) “ораторський стиль” (*'al-'uslūbu-l-ḥiḡābiyyu*) – вирізняється “експресією смислів та лексики” (*quwwatu-l-ma'āni wa-l-'alfāzi*), “силою доказу і аргументу” (*quwwatu-l-ḥuġġatiwa-l-burḥāni*), причому важливі для естетики й чіткості цього стилю – його “вплив на проникнення в глибину душ” слухачів (*ta'šīru-huwawuṣūlu-hu ilā qarārati-n-nufūsi*), оскільки саме від зростання впливу залежать: “місце оратора” у свідомості адресатів (*manzilatu-l-ḥaḡībi*), “сила красномовства” (*quwwatu-l-'āridati*), “яскравість доказу” (*suḡū'u-l-ḥuġġati*), “інтонація голосу” (*nabarātu-š-ṣawti*), “якість декламації” (*ḥusnu-l-'ilqā'i*), “точність вказівок” (*muḥkamū-l-'iṣārāti*); звідси найхарактерніші риси ораторського стилю – “повтор” (*'at-takrāru*), використання “синонімів” (*mutarādufatun*), “приказок” (*maṣalun*) та “високих красномовних слів” (*kalimatun ġazlatun žāturanīnin*), чергування інформації “питанням” (*'istifhāmun*), “подивом” (*ta'aġġubun*), “осудом” (*'istinkārūn*) [19, с. 44-45; 21, с. 12-17].

Другий напрямок пов'язаний з синтезом теорій “західної стилістики” (*'ilmu-l-'uslūbi* [26, с. 6-7] або *'al-'uslubīyyatu* – англ. “stylistics”, фр. “lastylistique” [23, с. 11]) й традиції *'al-balāġatu*. Зокрема у монографії Мухаммада 'Абд аль-Муталляба “Риторика та стилістика” (*'al-balāġatuwa-l-'uslubīyyatu*) вказано, що це – “серйозна спроба” (*muḥāwalatun ġāddatun*) “оживити риторичну культурну спадщину” (*'ihyā'u-t-turāsi-l-balāġīyyi*) і пов'язати її з сучасністю [24]; адже, попри “застарілість” (*sinnu-l-ya'si*) “давньої риторики” (*'al-balāġatu-l-qadīmatu*), перспектива арабської філології, на думку Саліха Фадля, – не “копіювання та запозичення” (*an-nashūwa-t-taqlīdu*) ідей західної стилістики, а “оживлення, збагачення та усунення недоліків культурної спадщини арабів” (*'ihyā'uwa 'isrā'uwa 'istinqāzaturāsi-nā mina-ḏ-ḏumūri*) [26, с. 5-7]. Як наслідок, наприклад, у колективній праці зі стилістики Мухаммада аль-Мун'ама Хафаджі, Мухаммада ас-Са'ді й 'Абд аль-'Азіза Шарафа стверджується, що “сучасна стилістика” (*'al-'uslubīyyatu-l-mu'aṣīratu*) не надто відрізняється від ідей, які виклав 'Абд аль-Кагір аль-Джурджані у книзі “Докази неперевершеності” (*dalā'ilu-l-'i'ġāzi*), а тому ця теорія могла б стати

перехідною ланкою між традицією і сучасністю у дослідженні стилістики [23, с. 5]. При цьому до представників-укладачів зв'язку між традицією “риторичних студій” (*dirāsātu-l-balāġiyati*) та новацією в арабській стилістиці Мухаммад 'Абд аль-Муталляб зараховує таких філологів: Хусейн ар-Русафі, Мустафа Садік ар-Рафа'ї, Хасан аз-Заййат, Амін аль-Хулі й Ахмад-аш-Шаїб; проте “єдиної завершеної арабської теорії у дослідженні стилю” (*'an-naẓariyyatu-l-'arabiyyatu-l-mutakāmilatufi dirāsati-l-'uslūbi*) так і не вироблено [24, с. 3].

Звідси В. Белкін вказує на формування архаїзованого напрямку сучасної арабської публіцистики, що характеризується прагненням використовувати стилістичні засоби, зафіксовані давньою риторику: метафори, порівняння, перифрази, синтаксичні паралелізми, ритмізацію мовлення тощо [1, с. 4].

Третій напрямок сучасної арабської стилістичної думки пов'язаний із запозиченням західної теорії з одночасним виключенням традиції *'al-balāġatu*. Наприклад, 'Аднан ібн Заріль приймає за основу класифікації арабських стилів мовлення відповідну теорію П'єра Гіро [18, с. 7], що трактує поняття “стиль” (*'al-'uslūbu*) як мовленнєве явище, яке виформовується внаслідок вибору засобів вираження, визначених “цілями мовця” (*maqāṣidu-l-mutakallimī*) та “його характером” (*ṭabī'atu-hu*), хоча й ґрунтовно не заглиблюється у проблематику стильового поділу “з точки зору функцій вираження” (*wiġhatu waẓīfati-t-ta'bīri*) [18, с. 48-49; 3, с. 79-80].

Можна твердити щодо появи модернізованого напрямку сучасної арабської публіцистики, що вирізняється (на противагу другому, архаїзованому напрямку) “демократичністю” мови, прагненням чітко та ясно, без риторичного надміру, донести до адресата зміст [1, с. 4].

Узагальнено слід також зазначити, що на відміну від інформаційно-описових текстів зі стандартною, “безликою” мовою, публіцистичні арабські тексти (як і художні тексти) характеризуються індивідуально-авторським вибором мовних засобів, що відображають загальнолітературну норму, та, відповідно, їхнім особливим, індивідуально-авторським уживанням [Там само. – С. 3]. Водночас у публіцистичних арабських текстах завжди наявні експресивний і емоційний елементи, які виражаються різноманітними мовними засобами [1, с. 3; 9].

Таким чином, серед виділених напрямків арабської стилістики у дослідженні публіцистичного стилю виділяються лише ті, котрі не оминають проблеми оновлення стилістичної стратифікації сучасної арабської мови, що дає змогу або у межах синтезу теорій західної стилістики й *'al-balāġatu* співвідносити до певної міри цей стиль з традиційними “ораторським стилем” (*'al-'uslūbu-l-ḥiṭābiyyu* – як емоційно-оцінна, вольова, піднесена мова [2, с. 539]), “художнім стилем” (*'al-'uslūbu-l-'adabiyyu* – як мова, у якій індивідуально-авторський вибір вербальних засобів спрямований на експресивність вираження [1, с. 3; 11, с. 10]) і “науковим стилем” (*'al-'uslūbu-l-'ilmīyyu* – як мова, у якій логіка викладу думок спрямована на полеміку [11, с. 10]), або у межах асиміляційного запозичення *'ilmu-l-'uslūbi* чи *'al-'uslubīyyatu* застосовувати західне визначення публіцистичного стилю з метою спробувати простежити його реалізацію на ґрунті арабської мови (у такому випадку публіцистику можна шукати, наприклад, у сфері масової інформації й співвідносити з поняттями “стилю засобів інформації” – *'uslūbuwasā'ilu-l-'ilāmi* чи “газетного стилю” – *'al-'uslūbu-ṣ-ṣuḥufīyyu* як джерела авторських “коментарів” (*'at-ta'ālīqu*), “газетних доповідей” (*'at-taqārīru-ṣ-ṣuḥufīyyatu*), “газетних розслідувань” (*'at-taḥqīqātu-ṣ-ṣuḥufīyyatu*), “новин” (*'al-'aḥbāru*) тощо [22, с. 56; 2, с. 539]).

Література:

1. Белкин В. М. Язык арабской прессы: публицистические тексты / В. М. Белкин. – М. : Изд. Московского университета, 1986. – 172 с.
2. Єрмоленко С. Я. Публіцистичний стиль / С. Я.Єрмоленко // Українська мова: Енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., Заблок М. П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во “Укр.енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 539-540.
3. Кожина М. Н. К основаниям функциональной стилистики / М. Н. Кожина. – Пермь : Пермское книжное издательство, 1968. – 252 с.
4. Крачковский И. Ю. Арабская литература в XX в. // Избранные сочинения : [в 6 т.]. Том III / академик Игнатий Юлианович Крачковский; [ред. : Е. Э. Бертельс, Х. И. Кильберг]. – М.-Л. : Изд. АН СССР, 1956. – С. 86-106.
5. Крачковский И. Ю. Новоарабская литература // Избранные сочинения : [в 6 т.]. Том III / академик Игнатий Юлианович Крачковский; [ред. : Е. Э. Бертельс, Х. И. Кильберг]. – М.-Л. : Изд. АН СССР, 1956. – С. 65-85.
6. Крымский А. Е. История новой арабской литературы (XIX – начало XX века) / А. Е. Крымский; отв. ред. : А. Б. Халидов. – М. : Наука, 1971. – 795 с.
7. Куделин А. Б. Средневековая арабская поэтика : (Вторая пол. VIII-XI в.) / А. Б. Куделин. – М. : Наука, 1983. – 260 с.
8. Спиркин А. Л. Некоторые особенности внутренней стратификации речевых стилей современного арабского языка в сопоставлении с русским (к постановке проблемы) [Електронний ресурс] / А. Л. Спиркин. – Режим доступа : http://www.vestnik.mgimo.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=119#content.
9. Спиркин А. Л. Функционально-стилистическая идентификация арабской публицистической письменной речи (АППР) [Електронний ресурс] / А. Л. Спиркин. – Режим доступа : <http://elibrary.ru/item.asp?id=12534603>.
10. Сурдель Д., Сурдель Ж. Цивилизация классического ислама / Доминик Сурдель, Жанин Сурдель; пер. с фр. В. Бабинцева. – Екатеринбург : У-Фактория, 2006. – 544 с. – (Серия “Великие цивилизации”).
11. Сучасна українська літературна мова : підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; ред. М. Я. Плющ. – 5-те вид., стер. – К. : Вища школа, 2005. – 430 с.
12. Фильштинский И. М. История арабской литературы: V – начало X века / И. М. Фильштинский. – М. : Наука, 1985. – 528 с.
13. Фильштинский И. М. История арабской литературы: X – начало XVIII века / И. М. Фильштинский. – М. : Наука, 1991. – 728 с.
14. Финкельберг Н. Д. Арабский язык. Курс теории перевода / Н. Д. Финкельберг. – М. : Восток-Запад, 2004. – 232 с.

15. Шейхо Каміран Преса Сирії: Монографія / Каміран Шейхо. – Львів : ПАІС, 2008. – 192 с.
16. Abdul-Raof Hussein Arabic Stylistics. A Coursebook / Hussein Abdul-Raof. – Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2001. – 164 p.
17. 'Abdu-s-Salām 'al-Masadī 'Al-'Uslūbiyyatuwa-l-'uslūbu / d. 'Abdu-s-Salām 'al-Masadī. – Ṭab'atun šālīsatu. – Tūnis : 'ad-Dāru-l-'arabiyyatuli-l-kuttābi, [dūnata'rīhin]. – 278 š.
18. 'AdnānBnu Żarīl'An-Naššuwa-l-'uslūbiyyatubayna-n-nażariyyatiwa-t-ṭaṭbīqi (dirāsatu) / 'Adnān Bnu Żarīl. – Dimašq: 'Ittiḥādu-l-kuttābi-l-'arabi, 2000. – 199 š.
19. 'Aḥmad 'al-Hāšimī Gawāhiru-l-balāġatiḥ-l-ma'ānī wa-l-bayāniwa-l-badī'i / ta'rif: 'as-Sayyidu 'Aḥmad 'al-Hāšimī; dabṭ watadqīqawatawšiq: d. Yūsuf 'aš-Şamīlī. – Şaydā-Bayrūt: 'al-Maktabatu-l-'aşriyyatu, 1999. – 408 š.
20. 'Alī 'Abdu-l-WāhidWāfi Fiqhu-l-luġati / 'ad-duktūr 'Alī 'Abdu-l-Wāhidi Wāfi. – 'Aṭ-Ṭab'atu-š-šālīsatu. – 'Al-Qāhiratu: NahdatuMişrali-ṭ-ṭibā'atiwa-n-naşriwa-t-tawzī'i. – 2004. – 248 š.
21. 'Alī 'al-Ġārim, Muştafa' Amīn 'Al-Balāġatu-l-wāḍiḥatu: 'al-bayānu, 'al-ma'ānī, 'al-badī'uli-l-madārisi-s-sānawiyiyati / 'Alī 'al-Ġārim, Muştafa' Amīn. – 'Al-Qāhiratu: Dāru-l-ma'āriḥi, 1999. – 308 š.
22. Hinrīš Blīt 'Al-Balāġatuwa-l-'uslūbiyyatunahwanumūzaġinsīmiyā'iyinli-taḥlīli-n-naşşi / Hinrīš Blīt; tarġamatuwata'līqud. Muḥammad 'al-'Umarī. – 'Aṭ-Ṭab'atu-š-šāniyyatu. – Daru-l-Bayḍā'i– Bayrut: 'Afīṭiqiyā-š-Şarqi, 1999. – 125 š.
23. Muḥammad 'Abdu-l-Mun'am Ĥafāġī, Muḥammad 'as-Sa'dī Farhūd, 'Abdu-l-'Azīz Şaraf'Al-'Uslūbiyyatuwa-l-bayānu-l-'arabiyyu / duktūrMuḥammad 'Abdu-l-Mun'am Ĥafāġī, duktūrMuḥammad 'as-Sa'dī Farhūd, duktūr 'Abdu-l-'Azīz Şaraf. – 'Al-Qāhiratu: 'ad-Dāru-l-mişriyyatu-l-lubnāniyyatu, 1992. – 174 š.
24. Muḥammad 'Abdu-l-Muṭallab'Al-Balāġatuwa-l-'uslūbiyyatu / 'ad-duktūr Muḥammad 'Abdu-l-Muṭallab. – MaktabatuLubnānanāşirūna, 'Aş-Şirkatu-l-mişriyyatu-l-'ālamīyyatuli-n-naşri-Lūngmān. – 1994. – 385 š.
25. MuḥammadBnu 'Abdi-r-Raḥmān 'al-Qazwīnī 'al-Ĥaṭīb'At-Taḥlīşuḥ-l-'ulūmi-l-balāġati / 'al-'Imām Ġalālu-d-DīnMuḥammadBnu 'Abdi-r-Raḥmān 'al-Qazwīnī 'al-Ĥaṭīb; dabṭwa şarḥ : 'Abdu-r-Raḥmān 'al-Barqūqī. – Mişr : Dāru-l-fikri-l-'arabiyyi, [dūnata'rīhin]. – 439 š.
26. Şalāḥ Fadl'Ilmu-l-'uslūbi: mabādi'u-huwa 'iġrā'ātu-hu / duktūr Şalāḥ Fadl. – 'Al-Qāhiratu-Bayrūt: Dāru-š-şurūqi, 1998. – 366 š.
27. Stetkevych J. The Modern Arabic Literary Language: Lexical and Stylistic Developments / Jaroslav Stetkevych. – Washington, D. C. : Georgetown University Press, 2006. – 135 p.

Медвідь Н. С.,

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

АНТРОПОМОРФІЗМ ФЛОРОНОМЕНІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Статтю присвячено дослідженню антропоморфізму флорономенів в українській мовній картині світу. Проаналізовано процес метафоризації флорономенів як засіб формування їхнього антропоморфного образу.

Ключові слова: антропоморфізм, флорономен, українська мовна картина світу.

Статья посвящена исследованию антропоморфизма флорономенов в украинской языковой картине мира. Проанализирован процесс метафоризации флорономенов как средство формирования их антропоморфного образа.

Ключевые слова: антропоморфизм, флорономен, украинская языковая картина мира.

The article investigates antropomorfizm floronomenes in the Ukrainian linguistic picture of the world. The process of metaphorization floronomenes as a means to achieve their antropomorfizm image.

Keywords: antropomorfizm, floronomen, the Ukrainian linguistic picture of the world.

Сучасних дослідників дедалі більше цікавлять національно-мовні моделі світу. В основу їхніх досліджень покладено ідеї В. фон Гумбольдта, О. Потебні, які розглядали закономірності розвитку мови в тісному зв'язку з “народним життям”, “народною психологією”, вважаючи, що “через мову все створене народом у минулому впливає на індивіда” [4, с. 28], тобто вона є засобом концептуалізації і категоризації картин світу у свідомості індивідів та закріплення її в колективній пам'яті етносу.

Останнім часом актуальності набули дослідження різних фрагментів національно-мовної картини світу з огляду на специфіку етнічної свідомості мовців. До найдавніших шарів лексики, що ілюструють ідіоетнічну картину світу, належать флорономени, окремі аспекти яких досліджені науковцями. У працях Т. Волошиної, В. Карпової, І. Сабодощ, А. Шамоти основна увага звертається на мотивацію рослинних номінацій. Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю аналізу антропоморфічних рис флорономенів в українській мовній картині світу, що дасть змогу ґрунтовніше осмислити пов'язаний з флорою фрагмент національно-мовної картини світу.

Метою розвідки є дослідження процесу антропоморфізації флорономенів в українській мовній картині світу.

Зв'язок українців зі світом флори сягає язичницьких часів, коли прашури поклонялись рослинам як божествам, а флорономени сприймалися як сакральні знаки, які пов'язують їх із тими, хто створив цей світ. Паралельність функціонування площин людського життя і світу флори становить домінуючі різних текстів – від давніх писемних пам'яток, народнопоетичних джерел до сучасних літературних художніх творів. Адже протягом століть люди намагалися пізнати властивості тих чи інших рослин, використовували їх у різноманітних сферах своєї діяльності, від побуту до магічних дій. Тому з плином часу назви рослин поступово набули сакрализованого значення, перетворилися на знаки, що містять у собі великий обсяг інформації етнокультурного характеру.

У фольклорному та художньому текстах флорономени антропоморфізуються (уособлюють людину). Антропоморфний образ рослини ґрунтується на порівнянні, паралелелізмі, метафоричному перенесенні, які виступають не як самодостатні смислові форми втілення, а як опосередковані засоби у створенні нового значення слова [3, с. 89]. Така трансформація смислу флороназви відбувається за умови виявлення спільної з людиною ознаки. В основу такого семантичного переосмислення флорономена покладено зіставлення двох об'єктів – людини і флори.

Дерева є важливими складниками етнічної культури, вони часто зображаються як живі істоти, наділені антропоморфними ознаками. Тому *криве дерево* асоціювалося із поганою людиною, *круте* – міцною, впевненою, *похиле* – слабкодухою, *незахищеною*, *скрипливе* – хворобливою, *старою* [2, с. 176].

Значна кількість видів дерев є для українців сакральною, зокрема *верба*, *вишня*, *груша*, *дуб*, *калина*, *клен*, *липа*, *тополя*, *ясен* тощо. Так, *верба* (*вербиця*, *вербиченька*, *вербичка*, *вербонька*, *вербочка*; один. *вербина*; *верб'я*) росте зазвичай біля води і бере з неї силу, тому *де верба, там і вода; там криниця, де вербиця*. Вона вважається символом зростання, життєвої сили, тому кажуть: “Верба – як трава лугова: ти її покоси, а вона знов буде рости” [5, с. 11].

Флорономен *верба* у своїй структурі містить семантичний компонент “безпліддя”, тому кажуть “добра, як з курки молока, а з верби петрушки” на позначення марної справи, “грушки на вербі”, коли мають на увазі якусь нісенітницю, безглузду вигадку, або “у когось на вербі грушки ростуть”, коли мова йде про людину, яка занадто багато вигадує та фантазує. *Золоті верби* та будь-яка діяльність, пов'язана з ними, містять символічний елемент марності нерозумних дій. Крім того, *верба* є своєрідним оберегом, оскільки вважалося, що її особливий шум відганяє від людини злих духів і хвороби, тому у Вербну неділю люди били себе і дітей, примовляючи: “Не я б'ю, верба б'є, Віднині за тиждень Буде в нас Великдень. Будь веселий, як верба, А здоровий, як вода, А багатий, як земля” [2, с. 542].

У художніх творах витворилось символічне значення “стара засмучена мати”: *Ген скорбна постать матері-верби ... Ген берег – як руїна непривітна ...* [1, с. 272]. Дуже часто *верба* вживається з епітетами “стара, сива”, символізуючи стару печальну жінку, матір, вдову, що пройшла нелегкий життєвий шлях, сповнений болю і втрат.

У народі вважали, що *дуб* (*дубчик*, *дубок*, *дубочок*, *дубець*; один. *дубина*; *дуб'я*) – улюблене дерево богів, які на ньому жили. Старі, столітні дерева називали *дуб-велет*, *дуб-велетень*, *дубище*, а сильну, дужу людину часто характеризували порівняннями *міцний, як дуб; богатир, мов дуб, стоїть, не ворухнеться*. Прикметник *дубовий* також характеризує міць, силу (*дубові руки, голос дубовий, як у крука*), а *дубуватий* – недалеко, нерозумну людину [8, с. 429-430]. Дуб був символом чоловіка, батька, козака: *Ой у полі дубочок зелененький, Отож мій батько ріденький*. [2, с. 203].

Одним із ключових флоронемів в українській мовній картині світу є калина. Червоний колір ягід *калини* (*калиненька, калиночка*) символізує світло, вогонь, усе червоне, і саме через ці якості з нею пов'язують красу та радість: *Ой у лузі червона калина, Вийди до мене кохана дівчино* [9, с. 283]. Калина здавна була символом не тільки гарної, а й здорової, повної сил жінки, про що свідчить порівняння *молода, як ягода, червона, як калина, солодка, як малина*. Зламана калина та гіркота її ягід символізують покинуту, самотню жінку: *Ой калина-малина, Ні сладка, ні гірка, Так заплакала Солдатська жінка* [9, с. 311], а стигла калина – зрілу жінку.

Тополя (пестл. *тополька, тополечка, тополька*) є об'єктом традиційних для української мови порівнянь: *дівчина, як тополя; тонка, як тополя; тополиний дівочий стан*. Часто у народних піснях рубання тополі символізує видавання дівчини заміж: *Було б не рубати у полі тополі, Було б не сватати мене молоді; Тонкая високая тополя: Чорнявая дівчина моя; Тонкую, високою зрубаю – Чорнявую дівчину кохаю; Там серед поля росте тополя, скажи мені, мила, чи будеш ти моя* [2, с. 59-60].

Символіка *явору* (пестл. *яворець, яворик, яворко, яворонько, яворок, яворочок*; один. *яворина*) знайшла відображення у великій кількості народних пісень. У них явір знаходиться поруч із закоханими, символізує силу, стрункість та вправність молодого хлопця, парубка або тугу і печаль дівчини, яка із парубком розлучилася: *Під явором, яворцем Стоїть дівка з молодцем; гнеться яворина від вітрів, та не зломиться* [9, с. 108]. Символіку чоловічого та жіночого початків, які асоціюються з явором та калиною, можна знайти у творах Т. Шевченка: *Посадили над козаком явір та ялину, А в головах у дівчини червону калину* [10, с. 247]. Крім того, явір є і символом туги козака за коханою, за рідною оселею: *Стоїть явір над водою, В воду похилився, На козака пригодонька, Козак зажурився* [9, с. 9].

Мак – символ безмежності зоряного світу, смерті, швидкоплинного життя, красивої дівчини, безневинно пролитої крові, надійного обереха від нечисті. В усній народній творчості мак – символ красивої дівчини (*гарна дівка, як маківка; дівчина, як маків цвіт; як маківочка; як мак процвітає (про людину у повній силі і красі)*).

Водночас мак пов'язувався зі смертю: *маку найвсія – очманів; на мак розбити – вицент; маком сісти – загнути*. Окрім того, мак був надійним оберегом від лиходійства відьом, упирів, нечистої сили. Мак символізував світланкову зорю (*Ой зацвіла маківочка, зачала бриніти*), швидкоплинність людського життя (*Пройшов мій вік, як маків цвіт*). Іноді найдорожчу людину – матір – порівнювали із маківкою: *Да нема цвіту, світлішого над маківку, Да нема роду, ріднішого над матінку* [7, с. 39].

Отже, антропоморфізм флоронемів, широко представлений у фольклорних та художніх текстах, є основою формування низки етнокультурних концептів. Комплексний підхід до їх розгляду дозволяє сформувати цілісне уявлення про місце флоронемів у світоглядних настановах та вербально-духовному потенціалі нації.

Література:

1. Гуцало Є. П. Твори: У 5 т. / Євгеній Пилипович Гуцало. – Т. 5 : Поезії, статті. – К. : Дніпро, 1997. – 576 с.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокulturи : словник-довідник / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
3. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : нариси : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
4. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія : навч. посіб. / Віталій Іванович Кононенко. – К. : Вища шк., 2008. – 327 с.
5. Міщенко Н. Слово батьків з усіх віків / Н. Міщенко, М. Міщенко. – К. : Богдана, 1998. – 136 с.
6. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології / Сергій Плачинда. – К. : Велес, 2007. – 240 с.
7. Прислів'я та приказки. Природа. Господарська діяльність людини / Упоряд. М. М. Пазяк. – К. : Наук. думка, 1989. – 321 с.
8. Словник української мови : В 11-ти томах – Т 8. / Ред. кол. І. К. Білодід (голова) та [ін.]. – К. : Наукова думка, 1978. – 784 с.
9. Соціально-побутові пісні / Редкол. : С. Д. Зубков та [ін.]. – К. : Дніпро, 1985. – 330 с.
10. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : У 12 т. – Т. 2. / Тарас Григорович Шевченко ; редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та [ін.]. – К. : Наук. думка, 2001. – 568 с.

Межов О. Г.,

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

СПЕЦИФІКА ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-СУБ'ЄКТНОЇ МІНІМАЛЬНОЇ СИНТАКСИЧНОЇ ОДИНИЦІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті проведено системне дослідження складних інструментально-суб'єктних мінімальних синтаксичних одиниць сучасної української літературної мови на матеріалі художніх текстів у зв'язку з семантичними і валентними типами предикатів. Описано їхні семантичні, морфологічні та формально-синтаксичні варіанти, лексичне наповнення в семантично неелементарних простих реченнях. Визначено специфіку ускладнення інструментальної семантики суб'єктними значеннями.

Ключові слова: мінімальна синтаксична одиниця, синтаксема, інструменталь, суб'єкт, предикат, неелементарне просте речення.

В статье проведено системное исследование сложных инструментально-субъектных минимальных синтаксических единиц современного украинского литературного языка на материале художественных текстов в связи с семантическими и валентными типами предикатов. Описаны их семантические, морфологические и формально-синтаксические варианты, лексическое наполнение в семантически неэлементарных простых предложениях. Определена специфика осложнения инструментальной семантики субъектными значениями.

Ключевые слова: минимальная синтаксическая единица, синтаксема, инструменталь, субъект, предикат, неэлементарное простое предложение.

In the article system research of complex instrumental-subjectminimal syntactic units of modern literary Ukrainian is conducted on material of artistic texts in connection with the semantic and valency types of predicates. Their semantic, morphological and formal-syntactic variants are described, lexical filling in semantic unelementary simple sentences. The specific of complication of instrumental semantics is definite by the subject meaning.

Keywords: minimal syntactic unit, syntaxema, instrumental, subject, predicate, unelementary simple sentence.

Питання про конститутивну одиницю синтаксису – першоелемент реченневих структур – одне з ключових питань синтаксичної науки, відповідь на яке уможливить побудову адекватної, послідовної й викінченої синтаксичної теорії. Дослідження останніх десятиліть дали достатньо підстав вважати синтаксеми мінімальною конститутивною одиницею синтаксису. Поєднуючи в собі категорійно-семантичну, морфологічну і функціонально-синтаксичну характеристики, вона вступає з іншими синтаксичними одиницями у відношення частина / ціле. У сучасному українському мовознавстві дослідники синтаксичної семантики вивчають речення з опорою на поняття семантико-синтаксичної структури, змістових відношень, валентності як міжрівневої категорії, елементарності та ускладненості, предикатних і субстанційних синтаксем. Семантично елементарне просте речення складається тільки з одного предиката й зумовлених його семантико-синтаксичною валентністю іменникових (субстанціальних) синтаксем. Семантично ускладнені прості речення, крім субстанціальних синтаксем, містять вторинні предикатні та складні синтаксеми. Виділення мінімальних і елементарних одиниць та встановлення їх взаємовідношення з неелементарними (ускладненими) одиницями належить до найважливіших завдань сучасної синтаксичної теорії. У цьому плані недостатньо вивчено механізм творення складних інструментально-суб'єктних мінімальних синтаксичних одиниць, спроби аналізу яких знаходимо у працях І.Р. Вихованця, К.Г. Городенської, А.П. Загнітка, М.В. Мірченка, М.Я. Плющ, Н.М. Арват, Т.П. Ломтева, Є.К. Тимченка та ін. Складні інструментально-суб'єктні компоненти формують значну кількість ускладнених простих речень сучасної української мови, тому без усебічного їх дослідження не можна глибоко пізнати природу речення як основної синтаксичної одиниці, а без цього неможлива побудова викінченої синтаксичної теорії. Метою пропонованої статті є детальний опис інструментально-суб'єктних мінімальних синтаксичних одиниць в ускладнених простих реченнях сучасної української літературної мови; аналіз їхніх семантичних функцій, лексичного наповнення, особливостей деривації; характеристика засобів морфологічного вираження, формально-синтаксичних і комунікативних позицій у реченневій структурі; з'ясування закономірностей ускладнення інструментальних значень суб'єктною семантикою.

У складних мінімальних семантико-синтаксичних одиницях важливим є вирішення основного і супровідного значень, що зумовлено напрямом транспозиції. У випадку переміщення суб'єктної синтаксеми в периферію інструментальну зону орудного відмінка, що займає формально-синтаксичну позицію слабкокерованого другорядного члена речення, логічним видається кваліфікація такої складної синтаксеми як інструментально-суб'єктної з перевагою значень зняряддя або засобу дії. Якщо інструментальна синтаксема пересувається в центральну суб'єктну підметову позицію речення, то називний відмінок набуває суб'єктно-локативної функції з домінуванням семантики суб'єкта. Розглянемо детальніше основні закономірності об'єднання суб'єктної та інструментальної синтаксем.

Складна мінімальна семантико-синтаксична одиниця в орудному відмінку часто виступає в односкладних безособових (одноособових) конструкціях. Вона виражає не діяча (агенса), а вказує на стихійного реалізатора дії і поширюється тільки на назви неживих предметів, передусім на явища природи. Напр.: *Як вітром підхопило командира ...* (М. Стельмах); *... вітром здувало попіл* (О. Гончар); *... забивало сюди вітром тріскучий вогняний дощ* (О. Гончар); *Снігом замело* (Лі. Костенко); *В обличчя сипнуло колючим снігом* (В. Малик); *... було у вікна дощем* (У. Самчук); *... на Росі потрощило й хвилею прогнало кригу* (С. Скляренко); *його [лід] поволі розлизувало хвилею* (Ю. Мушкетик); *Його збило хвилею ...* (Ю. Мушкетик); *Ледь-ледь затягло її [ополонку] кригою ...* (О. Гончар). У подібних конструкціях синтаксема в орудному відмінку поєднана з дієсловами, вжитими у безосо-

бовому значенні, що передають стихійні процеси у природі. У лінгвістичній літературі здебільшого вказують на семантико-синтаксичний синкретизм такого орудного, який зумовлений тісними зв'язками вторинної суб'єктної його функції з первинною інструментальною [1, с. 52; 2, с. 131]. На наш погляд, у безособових (одноособових) реченнях орудний відмінок виражає складне інструментально-суб'єктне значення, оскільки суб'єктна синтаксема, пересуваючись зі своєї типової позиції в інструментальну, зберігає первинну функцію. Це засвідчує трансформаційний зв'язок односкладних конструкцій із двоскладними, де функцію суб'єкта виражає називний відмінок, пор.: ... *жовтий очерет занесе снігом* (О. Гончар) ← *Сніг занесе жовтий очерет; Небо заслонило одною величезною понурою хмарою* (О. Кобилянська) ← *Величезна понура хмара заслонила небо*. Суб'єктна семантика орудного є супровідною. Інструментальне значення орудного посилюється, якщо у його позиції виступають назви конкретних предметів, пор.: *Кулею черкнуло Чернишевого човна* (О. Гончар) і *Хтось [вороз] кулею черкнув Чернишевого човна* (О. Гончар); *Осколком, мабуть, легені порвало* (О. Гончар) і *Хтось порвав легені осколком*. Однак суб'єктне значення орудного не нівелюється, пор.: *Куля черкнула Чернишевого човна; Осколок, мабуть, порвав легені*.

Орудний відмінок широко вживається і в безособових конструкціях при дієсловах на позначення запаху і віяння: *пахнути, пахнути, смердіти, тхнути, нести, віяти, тягти, обдати* і под. Напр.: *І пахне все гноєм, пахне мокрим снігом, мокрою лозою* (О. Довженко); *Тягло порохом* (Б. Олійник); ... *пахне дощем* (М. Стельмах); ... *А вранці в грати повіяло вітром* (Л. Костенко); *Потягло вітром* (О. Гончар); *від нього віє холодом і снігом* (О. Гончар). Спірним є питання про те, яку функцію він виконує у подібних реченнях. Висловлювали думки, що це орудний знаряддя [4, с. 146], орудний змісту [1, 56; 5, с. 161], орудний суб'єкта [6, с. 123], орудний перехідного типу між суб'єктом та інструментальним його різновидами [2, с. 131]. Т.П. Ломтев вважає, що в реченні *Пахне сіном* не обов'язково *сіном* – суб'єкт (*сіном* може пахнути і сіно, і руки, і волосся) [5, с. 161]. Н.М. Арват зауважує, що в конструкції *Пахне сіном* позначений не суб'єкт та його ознака, а виражений загальний стан за характерною ознакою (який, що за запах), у зв'язку з чим дослідниця визначає поєднання типу *Пахне сіном* як предикат стану [1, с. 59]. На наш погляд, складна синтаксема в орудному відмінку виражає домінуючу інструментальну функцію під впливом семантико-синтаксичної позиції в реченні; разом з тим для неї характерна і супровідна суб'єктна семантика, що підтверджує її трансформаційний зв'язок із називним суб'єктом відмінком, пор.: *Дощем пахне* (О. Коломієць) і *Дощ пахне; Пахне свіжою лепехою* (В. Лазарук) і *Свіжа лепеха пахне; Смерділо гасом* (В. Дрозд) і *Смердівгас*. Наведені приклади демонструють синтаксичну синонімію односкладних та двоскладних речень. У публіцистиці натрапляємо на метафоричні конструкції з дієсловами запаху (віяння) та орудним: *На нас повіяло чаром дивного слова* (Р. Іваничук); *З приходом Дмитра Павличка у поезії ввійнуло свіжим вітром Покуття, жилицею смерекових лісів* (Б. Олійник).

Інструментальна синтаксема, яка характеризується диференційними семантико-синтаксичними ознаками субстанційності, валентної пов'язаності з предикатом дії, пасивності, формально-синтаксичними ознаками периферійності, слабого підрядного зв'язку з опорним дієсловом-присудком, функцією слабкокерованого другорядного члена речення та комунікативною функцією реми, може змінювати свою типову семантико-синтаксичну, формально-синтаксичну і комунікативну позицію. Найчастіше інструментальна синтаксема пересувається в нетипову суб'єктну (семантико-синтаксичну), підметову (формально-синтаксичну) позиції речення та комунікативну позицію теми, де послаблює або й нівелює свої диференційні ознаки і набуває форми називного відмінка, напр.: *Машина рушила ...* (Ю. Яновський); *Шаланда рухалась до берега ...* (Ю. Яновський); *Звичай умер, а трембіта заграла веселою* (М. Матіос); *Ножиці брязнули об долівку* (В. Слапчук); *Дороге авто виїхало на зустрічну смугу* (А. Дімаров); *Човни золотії із сивої-сивої давнини причаляють* (П. Тичина); *Списи пробивали товсту шкуру й глибоко втвалися в тіло тварини* (З. Тулуб). У системі мовлення така складна суб'єктно-інструментальна синтаксема може залишатися і в позиції реми, пор.: *Щоранку за мною приїжджає / порожній автобус* (В. Слапчук); *Швидко біжать / поїзди степами, швидко плвуть / кораблі морями, ще швидше летять / літаки попід небесами ...* (І. Багрянний); *Ні, не підніметься моя рука на куц оцей, відмовиться / сокира його рубати* (М. Рильський); *А тут шугають у небі / реактивні літаки з швидкістю блискавок ...* (О. Гончар).

Позиція називного відмінка як спеціалізованого засобу для вираження суб'єктних семантико-синтаксичних відношень впливає на істотні перетворення інструментальної семантики. Значення знаряддя і засобу дії первинні для орудного відмінка [2, с. 128-130; 7, с. 84; 8, с. 33-51]. Перемістившись зі своєї первинної правобічної валентної позиції у лівобічну позицію називного, інструменталь ускладнюється суб'єктною семантикою. Утворену складну мінімальну синтаксичну одиницю слід кваліфікувати як суб'єктно-інструментальну з домінуванням суб'єктного значення. Складна суб'єктно-інструментальна функція називного відмінка утворюються насамперед внаслідок транспозиції орудного. Як слушно зауважує І.Р. Вихованець, "транспозиція орудного відмінка знаряддя або засобу в називний інструментального суб'єкта передбачає у граматичній структурі речення істотне перегрупування відмінкових форм, передусім обов'язкове вилучення називного суб'єкта дії, після чого можливе пересування орудного відмінка знаряддя або засобу в позицію називного-підмета із семантико-синтаксичною функцією інструментального суб'єкта" [3, с. 171]. Пор.: *Важко гунав по свинцю дерев'яний молоток* (В. Дрозд) ← *Хтось гунав по свинцю дерев'яним молотком; ... серпи викрешують зблиски* (Р. Федорів) ← *Селяни викрешують зблиски серпами; ... молоток та молот місили червоний шмат заліза* (А. Головка) ← *Робітники місили червоний шмат заліза молотком і молотом; ... дзенькнула лопата об щось металеве й лунке* (Р. Іваничук) ← *Хтось дзенькнув лопатою об щось металеве й лунке; Це ж ваші німецькі ножиці пообстригали нас, як каторжанок* (О. Гончар) ← *Це ж ви пообстригали нас, як каторжанок німецькими ножицями; Потяг мчить* (М. Хвильовий) ← *Ми мчимо потягом; ... і човен поплив проти швидкої течії* (С. Скляренко) ← *Вони попливли човном проти швидкої течії*. За транспозиції орудного відмінка знаряддя або засобу в називний інструментального суб'єкта відбуваються лексичні заміщення іменників: у суб'єктну позицію називного відмінка потрапляють компоненти іншої якості – іменники на позначення конкретних предметів (здебільшого знарядь праці й засобів переміщення).

У суб'єктну позицію можуть пересуватися також інструментальні синтаксеми, оформлювані приєднаними відмінками, пор.: ... його [Брянського] **пістолет** вистрілив від того незначного руху (О. Гончар) ← *Брянський вистрілив з пістолета*; ... **зброя** – вона у різні боки стріляє ... (Г. Тютюнник) ← *У різні боки стріляють зі зброї*; Загнали **сурми** (Ю. Мушкетик) ← *Засурмили в сурми* (У. Самчук); ... грають **сопілки** (Р. Федорів) ← *Музики грають на сопілках*; ... **сани** проїхали полем (С. Скляренко) ← *Люди проїхали полем на саях*; Чорний ліс неодноразово бомбардували **літаки** ← *Чорний ліс неодноразово бомбардували з літаків* (Р. Федорів); Назустріч їм вимчав з порту **катер** з цілою групою лікарів (О. Гончар) ← *Назустріч їм з порту ціла група лікарів вимчала на катері*. Місце суб'єктної синтаксеми у формі називного відмінка займають іменники – назви музичних інструментів, зброї, видів транспорту як знаряддя або засоби дії.

Отже, суб'єктно-інструментальна синтаксема утворюється внаслідок специфічної взаємодії семантики форми і лексичної семантики наповнювача форми. Відмінкові та приєднані відмінкові форми у функціях знаряддя чи засобу дії, потрапляючи в позицію називного підмета, набувають суб'єктного значення і зберігають якість мірою семантику вихідної форми. Інструментальна синтаксема за таких перетворень пересувається із своєї типової правобічної валентної позиції в лівобічну суб'єктну. Пересування суб'єкта в правобічну інструментальну позицію зумовлює формування інструментально-суб'єктної синтаксеми в орудному відмінку. Перспективними в цьому напрямку є дослідження процесів ускладнення інших субстанційних і предикатних значень.

Література:

1. Арват Н. Н. Семантическая структура простого предложения в современном русском языке : [монографія] / Н. Н. Арват. – К. : Высш. шк., 1984. – 159 с.
2. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1987. – 232 с.
3. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
4. Галкина-Федорук Е. М. Безличные предложения в современном русском языке : [монографія] / Е. М. Галкина-Федорук. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1958. – 332 с.
5. Ломтев Т. П. Предложение и его грамматические категории : [монографія] / Т. П. Ломтев. – М. : Изд-во МГУ, 1972. – 197 с.
6. Плющ М. Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення : [навч. посіб.] / М. Я. Плющ. – К. : Вища шк., 1986. – 175 с.
7. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1969. – 583 с.
8. Тимченко Є. К. Вокатив і інструменталь в українській мові / Є. К. Тимченко. – К. : Вид-во УАН, 1926. – 118 с.

Мельник І. А.,
ВНУ імені Лесі Українки, м. Луцьк

ВІДЧИСЛІВНИКОВА СИНТАКСИЧНА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ

У статті висвітлено особливості синтаксичного переходу числівника в позицію дієслова, диференційовано відчислівникові синтаксичні транспозити за семантикою, проаналізовано особливості їхнього поєднання з підметовим називним і родовим відмінками, представлено між'ярусні кореляції компонентів формально-синтаксичної і семантико-синтаксичної структури речення.

Ключові слова: транспозиція, транспозит, вербалізація, предикат, числівниковий різновид іменного складеного присудка.

В статье освещены особенности синтаксического перехода имени числительного в позицию глагола, семантически дифференцированы отнумеральные синтаксические транспозиты, осуществлен анализ их сочетаемости с подлежащим в именительном и родительном падежах, представлены межярусные корреляции компонентов формально-синтаксической и семантико-синтаксической структуры предложения.

Ключевые слова: транспозиция, транспозит, вербализация, предикат, разновидность именного составного сказуемого с именем числительным.

The article deals with the peculiarities of syntactic transfer of numeral in the position of the verb. Numeralized syntactic transpositions are differentiated according to semantics and the features of their combination with subjective nominative and genitive cases are analyzed. The author presented the interlevel correlation of components of formal-syntactic and semantic-syntactic structure of sentence.

Key words: transposition, transpozit, verbalization, predicate, numeral type of nominal compound predicate.

У сучасній лінгвістиці співіснують різні погляди на природу числівників. Одні дослідники вирізняють числівники як окрему частину мови,¹ інші – навпаки, заперечують їхню частиномовну природу або, і загалом, належність до класу слів.² У нових теоретичних студіях, які базуються на п'ятикомпонентній системі частин мови (іменник, дієслово, прикметник, числівник, прислівник) з огляду на загальнограматичні значення предметності, процесуальності, атрибутивності, кількісності й адвербіальності, числівник вирізняють поряд із чотирма іншими частинами мови [4].³ У гетерогенній класифікації, яка враховує семантичний, морфологічний, синтаксичний, а для похідних слів – і словотвірний критерій, числівник, насамперед, виділяють за семантичним критерієм – значенням кількості. У числівникові на відміну від інших іменних частин мови – іменника і прикметника – морфологічні категорії роду, числа та відмінка нейтралізовано або модифіковано. Що ж до синтаксичних особливостей числівників, то їх певною мірою трансформовано чи знебарвлено.

Дослідженням числівникових компонентів у структурі речення займалися такі вчені, як О.О. Потєбня, Л.В. Щєрба, Ю.С. Степанов, Н.Ю. Шведова, Г.О. Золотова та ін. На матеріалі сучасної української мови цю проблематику активно розвивають І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, А.П. Загнітко, М.В. Мірченко, О.Г. Межов, Н.М. Попович та ін. У сучасній лінгвістичній літературі проблему статусу речень, у складі яких числівник виступає в постпозиції щодо іменника у формі родового відмінка, витлумачують досить суперечливо. Виокремлення предикатів кількості⁴ або ви-

¹ Аналізуючи особливості слов'янських числівників А. С. Супрун зосереджує увагу та тому, що лексико-семантичною передумовою становлення слов'янських числівників як окремої частини мови є: 1) формування спільного кількісного значення; 2) перебудова основних іменних граматичних категорій (числа, роду і відмінка), що виявляється в більшому або меншому ступені тенденції до втрати числівниками граматичного числа, нейтралізації ознак граматичного роду, в руйнуванні відмінкових опозицій та певних спрощеннях відмінювання 3) витворення специфічних числівникових ознак [18, с. 194-215]. К. Г. Городенська на матеріалі української мови тлумачить числівник як окрему частину мови, якій властиві специфічні семантичні ознаки (означає певну або точно не окреслену кількість предметів та абстрактно-математичну кількість). 3-поміж граматичних категорій, – на думку вченої, – числівникам властива категорія відмінка, яка не може представляти їхню частиномовну особливість, оскільки нею характеризуються також іменники та прикметники. Що ж до граматичних категорій роду та числа, то їх числівники майже втратили [1, с. 18-19].

² Зокрема, О.П. Сунник вважає, що числівники не становлять окремої частини мови, а формують у системі частин мови особливі підкласи субстантивних, ад'єктивних і адвербіальних числівників. На думку дослідниці, вони вирізняються на основі додаткових критеріїв, які не порушують основного принципу класифікації слів за частинами мови [17, с. 40]. Є. Курилович, заперечуючи частиномовну природу числівників, зараховує кількісні числівники до класу слів, а до складу морфем лексичного порядку. Науковець вважає, що кількісні слова разом із закінченням іменників у множині формують семантичну єдність, конкретизуючи іменникове значення категорії числа: *п'ять + студент + ів; сто + олівці + ів*; подібно до того, як прийменник + закінчення утворюють складну морфему синтаксичного порядку, числівник + закінчення є складною морфемою лексичного порядку [12, с. 67]. Погляд Є. Куриловича на природу числівника розвиває і обґрунтовує І.Р.Вихованець у праці “Частини мови в семантико-граматичному аспекті” [2, с. 30-34]. Проте згодом, у нових теоретичних студіях, учений надає числівникові частиномовного статусу, вирізняючи його поряд з іншими чотирма частинами мови [4, с. 13-18].

³ І. Р. Вихованець кваліфікує числівник як частину мови, яка позначає означену чи неозначену кількість предметів та абстрактне число і виражає своє категорійне частиномовне значення в морфологічній категорії відмінка за обмеженого функціонування категорій роду і числа [4, с. 152]. Пор. також погляд, згідно з яким термін “числівник” у лінгвістичній літературі використовують у більш широкому розумінні, для найменування всіх слів із кількісно-числовим і лічильно-порядковим значеннями. Такого типу слова відповідають на питання “скільки?” і “котрий?": два, три, п'ятеро; тисяча, мільйон, нуль; перший, другий, десятий, сотий і под. і належать до різних частин мови: числівників, іменників, прикметників; їх об'єднує те, що всі вони лічильними словами [16, Т.1, с. 573].

⁴ Про предикати кількості Л. Щєрба зазначає: “Особливою категорією необхідно визнати слова кількісні, значенням яких є абстрактна ідея числа, а формальними ознаками своєрідний тип сполучення з іменником, до якого належить слово, що виражає кількість” [20, с. 88]. На матеріалі української мови предикати кількості вперше виділив і цілісно описав І. Р. Вихованець [3,

знання предикативної функції числівника сприяло наданню таким реченням статусу двоскладних з числівниковим різновидом іменного складеного присудка та родовим підметовим відмінком.¹Вживання числівників у присудковій функції засвідчує їхній перехід у синтаксичну позицію дієслова. Питання міжчастиномовних переходів, різновидів і ступенів їхньої реалізації, незважаючи на тривалу історію вивчення в зарубіжному та українському мовознавстві (див. праці Ш. Баллі, М. Докуліла, Є. Куриловича, Л. Теньєра, І. Вихованця, А. Загнітка, К. Городенської та ін.), до сьогодні остаточно не розв'язані. У зв'язку з вирішенням числівника в окремий лексико-граматичний клас і його можливістю вживатися в синтаксичній позиції дієслова постала необхідність розглядати ще один різновид вербалізації – відчислівникової. У сучасному українському теоретичному мовознавстві немає цілісного дослідження відчислівникової синтаксичної вербалізації, яке б ґрунтувалося на засадах функційно-категорійної граматики. Цим і зумовлена актуальність нашої студії, мета якої полягає в системному висвітленні синтаксичного ступеня переходу числівника в позицію дієслова. Для досягнення поставленої мети потрібно розв'язати такі завдання: 1) з'ясувати як висвітлено проблему числівника в сучасному теоретичному мовознавстві; 2) виявити особливості переходу числівника в синтаксичну позицію дієслова; 3) простежити специфіку вживання дієслівної аналітичної синтаксичної морфеми-зв'язки *бути*та інших дієслівних аналітичних синтаксичних морфем-напівзв'язок у числівниковому різновиді іменного складеного присудка; 4) диференціювати відчислівникові синтаксичні транспозити за семантикою; 5) проаналізувати особливості їхнього поєднання з підметовим називним і родовим відмінками; 6) представити між'ярусні кореляції між компонентами формально-синтаксичної і семантико-синтаксичної структури речення.

Для числівника не характерна виразна синтаксична позиція, відмінна від синтаксичних позицій інших частин мови. Тому деякі дослідники зазначають, що “числівник не має власної первинної функції, залежної від його лексичного значення” [13, с. 131]. У структурі речення він виступає в синтаксичній позиції інших частин мови, виконуючи їхні функції. І.Р. Вихованець здійснює поділ синтаксичних функцій числівників на два класи: 1) вживання числівників у складі числівниково-іменникових сполук, тобто у супроводі іменника; 2) функціонування числівників як самодостатнього компонента речення, тобто відокремлене від іменника використання, вживання без супроводу іменника. Саме перше (числівниково-іменникове функціонування для числівників визначальне [4, с. 182]. Синтаксична роль числівника зумовлюється його функціонально-семантичною диференціацією. При субстантивна позиція для числівника, котрий виконує квантитативну функцію, основна, визначальна. За такої умови призначення числівника – надавати іменникові точної кількісної окресленості, модифікуючи при цьому іменникову семантику множини, пор. : *студенти і сім студентів, парти і три парти*. Числівники в поєднанні з іменниками формують функціонально-семантичну цілісність, яка в формально-синтаксичній структурі неелементарного речення вживається в позиції складеного підмета або сильноокерованого другорядного члена речення, напр.: *Шість років Левкові минуло* (М. Стельмах); *Двісті дідів, баб, жінок та дітей стояли під божевільно гарячим сонцем ...* (В. Симоненко); *... і побило його три недолі* (Л. Костенко); – *Мені давав чернець дві гуски з їсти ...* (Укр. нар. казка). Числівникові компоненти як елементи складених підметів можуть означати точну, неозначену або приблизну кількість істот чи конкретних предметів, причому точну кількість можуть передавати як цілі числа, так і збірні поняття, і дробові величини, напр.: *Двоє котиків здобули собі хитромудро клинчик сиру* (Укр. нар. казка); *Кілька парубків скочило до танцю ...* (О. Копиленко); *Тонн із десяти вугілля лежало біля будинку*.

Числівник як складник іменникового підмета корелює з числівниковим різновидом іменного складеного присудка, котрий вимагає в підметовій позиції іменника в родовому відмінку, напр.: *Дітей ... було четверо* (Гри-на Вільде); *Поетів ... не був мільйон* (Л. Костенко); *Народу багато ...* (Укр. прислів'я); *... людей мало* (Укр. прислів'я). Такі реченнєві побудови належать до семантично елементарних. Вони малопродуктивні в сучасній українській літературній мові, більшого поширення набули структури зі складеним підметом [19, с. 262].

Формально-синтаксична позиція числівника визначається порядком слів у реченні. Числівники, які розміщені у препозиції щодо іменників, засвідчені як складники іменникового підмета, а числівники, які розміщені в постпозиції, – в ролі числівникового різновиду іменного складеного присудка, пор. : *Багато людей і Людей – багато*. Речення, предикативне ядро яких утворює числівниково-іменникове сполучення, належать до односкладних номінативних, напр.: *Кілька шкіль; Двадцять студентів*. Вони відрізняються від двоскладних реченнєвих структур, у яких родовий відмінок іменника передує числівникові, тобто від тих, які є синтаксично членованими, граматично двокомпонентними, де в позиції присудка актуалізовано кількісну ознаку, а в позиції підмета окреслено носія цієї кількісної ознаки.

Вживання числівників у присудковій позиції засвідчує їхній синтаксичний ступінь вербалізації. Синтаксичний перехід числівників у дієслівну сферу здійснюється аналітичним способом – за допомогою дієслівної аналітичної морфеми-зв'язки *бути*або інших дієслівних аналітичних морфем-напівзв'язок типу *стати, лишитися, зостатися, виявитися, здаватися тощо*, які служать зв'язковими елементами між присудковим компонентом і підметом двоскладного речення. Такі присудки утворюють складну аналітичну сполуку, в якій граматичну функцію реалізовано зв'язковим елементом, а семантичну – числівниковим. Морфема-зв'язка *бути* та інші морфеми-напівзв'язки як своєрідні дієслівні транспозитори закріплюють притаманні дієслову парадигматичні характерис-

с. 109]. Семантичну сутність вказаних предикатів пов'язують з визначенням кількісної ознаки предмета [3, с. 109-111; 9, с. 121; 14, с. 66-69; 6; 23-26; 15, с. 50-51].

¹ Аналіз речення з семантичного погляду дав змогу Г. О. Золотовій звести конструкції з предикатами кількості в один тип, який дослідниця називає квантитативними конструкціями, і вважає двокомпонентними, що формуються числівниковим чи прислівниковим предикатом і суб'єктом [10, с. 35, 133]. Н. Ю. Шведова також називає такого типу реченнєві побудови двокомпонентними (із семантичного погляду), які містять предикат, виражений кількісним числівником чи прислівником, і суб'єкт у формі родового відмінка [16, Т. 2, с. 330]. На аргументований погляд І. Р. Вихованця, предикати кількості виявляють здатність уживатися у двох різних формально-синтаксичних позиціях: 1) як елемент складеного підмета в семантично неелементарному реченні; 2) як присудок у семантично елементарному простому реченні. Непродуктивне функціонування речень із предикатами кількості у позиції присудка двоскладних речень дозволило І. Р. Вихованцю назвати їх потенційними двоскладними простими реченнями [3, с. 111].

тики, зокрема категорії часу, способу та особи, зрідка – виду: *Їх було всього троє* ... (Б. Харчук); *Дітей у сім'ї було четверо* (Грина Вільде); *Чи то літо, чи зима, а в мене робота одна* (Укр. прислів'я); *Дітей у нього багато* ... *А воликів тільки два* (Укр. нар. казка); *В Україні протягом останніх п'яти років загальна вартість наших природоохоронних проектів сягнула 7 мільйонів 548 тисяч доларів США* ... (З газети).

Числівникову частину іменного складеного присудка поєднують із підметом форми двох власне-зв'язок (*бути* і *становити*) та форми тих самих, що й в іменникової та прикметникової частин, невластне-зв'язок (*ставати/стати, лишатися/лишитися, залишатися/залишитися, зоставатися/зостатися, виявлятися/виявитися*) і низки нових, а саме: *мати, досягти, дорівнювати, налічувати, нараховувати, сягати/сягнути, налічуватися, нараховуватися, виповнюватися/виповнитися, сповнюватися/сповнитися, минати/минути, кінчатися, зрівнятися* та ін. [7, с. 37], напр.: *Всього ж таких заохочувальних премій буде двадцять три* (З газети) *Дітей лишилося четверо; Історичних джерел про мандарини виявилось мало* (А. Топачевський); *Загальний обсяг витрат іноземних фармацевтичних компаній на рекламу ліків в Україні в різних медіа лише за перше півріччя 2009 року дорівнює майже 500 мільйонів гривень* (З газети). Ці зв'язки неоднаково мірою закріплені за типовою і нетиповою формами вираження підмета. Особливості функціонування власне-зв'язок і невластне-зв'язок як компонентів числівникового різновиду іменного складеного присудка комплексно дослідила К.О. Косенко [11, с. 38-84].

У структурі мови відчислівникові синтаксичні транспозити здебільшого позначають точну кількість предметів або передають точно не визначені, узагальнено-кількісні поняття [3, с. 110]. Ті дієслівні синтаксичні транспозити, що передають точно визначену кількість істотабо конкретних предметів, сформувалися на основі означено-кількісних числівників, з-поміж яких найуживанішими є власне-кількісні та збірні числівники, меншого поширення набули дробові. За такої умови зв'язковим компонентом, що поєднує числівниковий присудок у двоскладному реченні з родовим відмінком підмета, переважно виступає аналітична синтаксична морфема-зв'язка *бути*, рідше – аналітичні синтаксичні морфемі-напівзв'язки *стати, лишитися, залишитися, виявитися* та ін.: ... *а було їх (козенят) у неї семеро* (Укр. нар. казка); *Сучасних дитячих майданчиків у столиці стало десять* (З газети); *Води лишилося півтора літра*.

Для відчислівникових синтаксичних транспозитів не типовим є поєднання з називним підметом у двоскладному реченні. Роль зв'язкових компонентів у таких реченневих конструкціях виконують дієслівні невластне-зв'язки *становити, дорівнювати, налічувати, нараховувати, сягати* тощо, які зазвичай поєднуються з числівниково-іменниковою сполукою в ролі основної частини складеного присудка, напр.: *Загальний обсяг витрат іноземних фармацевтичних компаній на рекламу ліків в Україні в різних медіа лише за перше півріччя 2009 року дорівнює майже 500 мільйонів гривень* (З газети); *Зовнішній борг України становить 5 мільярдів доларів США* (З газети); *Стадо налічує 50 голів*. Вказані зв'язкові компоненти з числівниковим складеним присудком набули поширення лише в III особі однини та множини теперішнього й майбутнього часу або в родових формах минулого часу, пор.: *Вартість сировини дорівнює (дорівнювала, дорівнюватиме) 10 тисяч гривень; Борг сягає (сягав, сягатиме) 5 мільйонів гривень*.

Серед відчислівникових транспозитів окрему групу становлять ті, що вживаються в односкладному одноособовому (безособовому) реченні, позначають вік людини чи істоти, зрідка – предмета, установи, населеного пункту тощо. Найчастіше вони поєднуються з іменниками виміральної семантики на зразок *рік, місяць, тиждень, день* та ін., зумовлюючи форму давального відмінка. Дієслівна зв'язка *бути* в теперішньому часі має імпліцитний вияв, а в середньому роді минулого часу та формі третьої особи однини майбутнього часу – експліцитний вияв, напр.: *Батькові – шістдесят років; Тернополю було чотириста сімдесят років; Дитині буде п'ять місяців*. До складу дієслівних синтаксичних транспозитів із подібною семантикою можуть також входити дієслівні невластне-зв'язкові компоненти типу *виповнюватися/виповнитися, сповнюватися/сповнитися, минати/минути, стукнути, перевалити, зрівнятися, добігати* тощо, які диференціюються за своїми семантичними та стилістичними відтінками, напр.: *Хлопцві сповнилося сімнадцять років (І. Ле); Луцьку виповниться дев'ятсот двадцять сім років; Вже два десяткестукнуло хлопчині* ... (В. Симоненко); *Зрівнялось їй (Оксані) дванадцять годочків* ... (Марко Вовчок). Специфіка таких невластне-зв'язок виявляється в тому, що вони не здатні модифікувати ні іменникову, ні прикметникову частину складеного присудка, а функціонують лише при числівникових частинах складеного головного члена односкладного одноособового речення [8, с. 101].

Відчислівникові синтаксичні транспозити із семантикою конкретизованої, недиференційованої кількості заступають позицію іменного складеного присудка в елементарному двоскладному реченні, що поєднується з підметом у формі родового відмінка та неелементарному двоскладному реченні з підметовим називним відмінком. Числівниковий різновид іменного складеного присудка у формально-синтаксичній структурі речення корелює відповідно з означено-кількісними предикатами в семантико-синтаксичній структурі речення.¹ Вказані предикати кількості є типовими одновалентними предикатними одиницями. Вони характеризуються лише лівобічною валентністю, пов'язаною із суб'єктними синтаксемами у функції суб'єкта кількісної ознаки. У суб'єктній позиції набула поширення різноманітна іменникова лексика – назви осіб, тварин, конкретних предметів тощо, напр.: *Їх (дітей) було ... троє* ... (Б. Харчук); *Козенят було семеро; Тичинок звичайно три* (“Географія рослин з основами ботаніки”); *Стільців лишилося сім*.

Дієслівні синтаксичні транспозити на позначення недиференційованої, точно не визначеної, неконкретизованої кількості не утворюють цілісної системи кількісних понять, їм властива обмежена власне числівникова реалізація, оскільки поняття неозначеної кількості в сучасній українській мові передає невелика група числівників: *кілька, декілька, кількадесятеро, кільканадцять, кільканадцятро, стонадцять*, напр.: *У бібліотеці читачів – декілька; В аудиторії студентів – кількадесять; Качок на озері – кільканадцять*. За слухним зауваженням К. Г. Городенської, на вираженні точно не визначеної кількості ширше спеціалізуються слова інших частин мови, серед яких: 1) прислівники *мало, немало, чимало, багато, небагато* та ін.: *Квітів у лісі – мало; Друзів у неї було багато*;

¹ У нашому дослідженні беремо за основу семантичну класифікацію предикатів кількості, яку запропонував І.Р.Вихованець. Науковець диференціює предикати кількості на два підкласи: 1) предикати означено-кількісні; 2) предикати неозначено-кількісні [3, с. 110].

2) іменники *безліч, тьма*, що означають безмежно велику неозначену кількість: *Зірок – безліч; Комарів – тьма*; 3) іменники *сила, море, океан, хмара, купа* й под., що вживаються як експресивні вирази незліченно великої неозначеної кількості: *Людей – сила. Сліз – море*; 4) лічильні іменники *десяток, сотня* й відіменникового походження означено-кількісні числівники *тисяча, мільйон, мільярд* та ін., ужиті в множині: *Людей на вулицях міста – тисячі* [5, с. 19-21].

Відчислівникові синтаксичні транспозити із семантикою точно не визначеної, неконкретизованої кількості засвідчені в позиції числівникового різновиду іменного складеного присудка в елементарному двоскладному реченні, що поєднується з родовим відмінком підмета. Числівниковий різновид іменного складеного присудка у формально-синтаксичній структурі речення вступає в корелятивні відношення з неозначено-кількісними предикатами в семантико-синтаксичній структурі речення. Семантико-синтаксична валентність цих предикатів передбачає лише один залежний лівобічний компонент – суб'єктний, напр.: *Нас мало* (О. Гончар); *На світі грошей багато, щастя мало* (Укр. прислів'я); *Дівчат багато* (В. Дрозд); *Театрів у республіці мало* (О. Гончар). Як бачимо, в суб'єктній позиції вживаються назви осіб, тварин, конкретних предметів тощо.

Отже, відчислівникова синтаксична вербалізація здійснюється аналітичним способом – за допомогою дієслівної аналітичної морфемно-зв'язки *бути* або інших дієслівних аналітичних морфем-напівзв'язок: *ставати/стати, лишатися/лишитися, зоставатися/зостатися, виявлятися/виявитися, сягати/сягнути, вповнюватися/вповнитися, сповнюватися/сповнитися, минати/минути, мати, налічувати, досягти, дорівнювати* та ін., які неоднаково закріплені за типовою і нетиповою формами вираження підмета. У структурі мови відчислівникові синтаксичні транспозити здебільшого позначають точну кількість предметів або передають точно не визначені, узагальнено-кількісні поняття. Дієслівні синтаксичні транспозити на позначення точно визначеної кількості істот або конкретних предметів, сформувалися на основі означено-кількісних числівників. Вони заступають позицію іменного складеного присудка в елементарному двоскладному реченні, що поєднується з підметом у формі родового відмінка та неелементарному двоскладному реченні з підметовим називним відмінком. Числівниковий різновид іменного складеного присудка у формально-синтаксичній структурі речення корелює відповідно з означено-кількісними предикатами в семантико-синтаксичній структурі речення. Дієслівні синтаксичні транспозити на позначення неозначеної кількості, що утворилися на основі неозначено-кількісних числівників, засвідчені в позиції іменного складеного присудка в елементарному двоскладному реченні, для якого типовим є поєднання з родовим відмінком підмета. Такий числівниковий різновид іменного складеного присудка у формально-синтаксичній структурі речення вступає в корелятивні відношення з неозначено-кількісними предикатами у семантико-синтаксичній структурі речення.

Література:

1. Арполенко Г. П. Числівник української мови / Г. П. Арполенко, К. Г. Городенська, Г. Х. Щербатюк. – К. : Наук. думка, 1980. – 242 с.
2. Вихованець І. Р. Частина мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
3. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
4. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Городенська: [за ред. І. Вихованця]. – К. : Унів. вид-во “Пulsари”, 2004. – 400 с.
5. Городенська К. Г. Вираження неозначеної кількості засобами української мови / К. Г. Городенська // Мовознавство. – 1978. – № 4. – С. 18-21.
6. Городенська К. Г. Семантичний і морфологічний потенціал предикатів кількості / К. Г. Городенська // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – Луцьк : Вежа, 2002. – № 5. – С. 23-26.
7. Городенська К. Г. Координація форм у предикативному ядрі / К. Г. Городенська // Лінгвістичні студії : Зб. наук. праць. – Х., 2004. – Вип. 12. – С. 32-37.
8. Городенська К. Г. Кореляції синтаксичних категорій предикатності і предикативності в українській мові / К. Г. Городенська // Проблеми сучасної функційно-категорійної граматики: Зб. наук. праць на пошану члена-кореспондента НАН України Івана Романовича Вихованця / Укл. : А. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: Вид-во “Нолідж”, 2010. – 391 с.
9. Загнітко А. П. Теоретична грамика української мови. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 2001. – 662 с.
10. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г. А. Золотова. – М. : Наука, 1982. – 368 с.
11. Косенко К. Г. Предикатна основа та семантико-граматична диференція дієслівних зв'язок в українській мові : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Косенко Катерина Олександрівна. – К., 2009. – 192 с.
12. Курилович Е. Очерки по лингвистике / Е. Курилович. – М. : Изд-во иностр. лит., 1962. – 456 с.
13. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / М. В. Леонова. – К. : Вища шк., 1983. – 264 с.
14. Межов О. Г. Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення / О. Г. Межов. – Луцьк : РВВ “Вежа” держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 184 с.
15. Попович Н. М. Синтаксична структура речень з числівниковим компонентом у сучасній українській мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Попович Наталя Михайлівна. – К., 2002. – 174 с.
16. Русская грамматика : В 2-х т. – М. : Наука, 1980. – Т. 1. – 783 с.; – Т. 2. – 709 с.
17. Сунник О. П. Вопросы общей теории частей речи / О. П. Сунник // Вопросы теории частей речи: На материале языков различных типов. – Л. : Наука, 1968. – С. 33-48.
18. Супрун А. Е. Славянские числительные: Становление числительных как особой части речи / А. Е. Супрун. – Минск: Изд-во Белорус. ун-та, 1969. – 232 с.
19. Слинко І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання / І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с.
20. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.

Мельник О. В.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

МОВНА КАРТИНА СВІТУ КАЗОК Е.Т.А. ГОФМАНА ЯК ВИРАЖЕННЯ РОМАНТИЧНОГО СВІТОБАЧЕННЯ

У статті йдеться про кількісну реконструкцію авторської мовної картини світу, представленої у казках Е.Т.А. Гофмана "Der goldne Topf" та "Klein Zaches genannt Zinnober" на основі їх прикметникового складу.

Ключові слова: мовна картина світу (МКС), слововживання (СВ), лексико-семантичний варіант (ЛСВ), лексико-семантична група (ЛСГ).

Данная статья посвящена воссозданию авторской языковой картины мира, представленной в сказках Е. Т. А. Гофмана "Der goldne Topf" и "Klein Zaches genannt Zinnober", на основе их адъективного состава, количественный анализ которого позволяет обрисовать самоощущение человека в данном языковом универсуме.

Ключевые слова: языковая картина мира, словоупотребление, лексико-семантический вариант (ЛСВ), лексико-семантическая группа (ЛСГ).

This article deals with the reconstruction of language world view on the basis of adjectives combined into LSGs. The quantitative analysis (based upon the number of words included into LSGs and their frequencies) features peculiarities of reconstructed human self-consciousness implied in the language universe of the fairy tales by E. T. A. Hoffmann.

Key words: language world view, lexical-semantic variant, lexical-semantic group, word usage.

В основі творів гейдельберзького романтика Е.Т.А. Гофмана (1776-1822) лежить конфлікт між духовно багатю особистістю та прозою життя – карикатурно зображеним німецьким обивателем – бюргером чи філістером. Для Гофмана як романтика несумісність мистецтва та життя очевидна, але він зображує ці дві стихії не як самостійні та незалежні одна від одної, а як такі, що змушені весь час стикатися. Ця обставина не могла не вплинути на формування специфічної мовної картини світу (МКС), актуальна реконструкція якої постає завданням цього дослідження.

Традиційно дослідження мовної картини світу (МКС), яким все більше провідних лексикологів присвячують свої праці (Ю.Д. Апресян, А.Д. Белова; О.Л. Бессонова; С.А. Жаботинська; Ю.М. Караулов, Ж.П. Соколовська; Є.В. Урисон; Р. Кюнь та ін.) [1; 3; 8], проводяться на основі ідеографічних словників (наприклад Галліга та Вартбург; Дорнзайфа; Роже), за допомогою яких визначається оцінний тезаурус базових концептів. Дещо відмінною була спроба побудувати "мовну картину світу" на тлумачних словниках [5; 6]. Не менш перспективним є вивчення МКС стародавніх текстів, віддалених у часовому відношенні та достатньо великих за обсягом, щоб охопити досліджувані концепти в повному обсязі ("Пісня про Нібелунгів", "Беовульф" тощо [7: 45]). Останнім часом привертає до себе увагу відтворення індивідуально-авторських картин світу окремих письменників на матеріалі їхніх художніх текстів (Н. Д. Бабич, О. М. Кагановська та ін.): суб'єктивна мовна картина світу письменників як знакових представників певної культури викликає особливий інтерес.

Оскільки для подібної реконструкції, на нашу думку, особливо цінними є прикметники, семантична структура яких найкраще зберігає оцінний елемент [11], було проведено аналіз саме прикметникового складу досліджуваного тексту, для чого ми скористались індуктивно-дедуктивною мовно-психологічною систематизацією прикметників [6]. **Матеріал** дослідження – казки Е.Т.А.Гофмана "Der goldne Topf. Ein Märchen aus der neuen Zeit" (1814 р.) та "Klein Zaches genannt Zinnober" (1818 р.); обсяг вибірки – приблизно 64500 слів. У результаті опрацювання даних джерел отримано корпус з 6000 **слововживань** (СВ), аналіз функціонування яких лежить в основі даної статті.

Згідно з вищезгаданою систематизацією прикметників, мовний універсум поділяється на 3 основні підсистеми: а) прикметники живих істот; б) об'єктивні прикметники, які характеризують предмети та явища оточуючого світу; в) детермінанти, що визначають відношення між цими підсистемами.

Поле **зорового сприйняття** (І.С.І.1) становить 55% від загальної кількості функціонуючих у даному тексті сенсорних прикметників і представлене ад'єктивними СВ всіх груп – від "здатності пропускати світло" (21 СВ) до "кольорового спектру" (226 СВ). Вражає розмаїття лексем ЛСГ "характеру відбиваючої поверхні" ("schillernd", "schimmernd", "glänzend", "flammend", "leuchtend" – 68 СВ), які супроводжують об'єкти та явища світу фантазії: "Leuchtende Goldkäfer schwangen sich hin und her, und dazwischen flatterten buntgeputzte Schmetterlinge..." [11]. Серед **колірних прикметників** контрастують "яскраві кольори" на позначення незвичайного, неординарного проти невиразних сірих тонів, що характеризують речі буденні; усі кольороназви подано через уточнюючі компоненти ("grün" – "goldgrün", "grau" – "hechtgrau", "lichtgrau", "blau" – "himmelblau", "azurblau"), при чому ієрархія кольорів відрізняється від традиційної, описаної в теорії Берліна-Кея, що зумовлено сюжетною необхідністю або ж авторськими переваженнями. Так, найчастотніший колір у даному тексті, "зелений" (45 СВ), у 33 випадках позначає "золотаво-зелену змію" ("das goldgrüne Schlänglein") Серпентину. "Чорний" (41 СВ) у 50% випадків є атрибутом чогось негативно-містичного: це колір відьомського одягу, дракона, кузен відьми – чорний кіт. "Блакитний" (34 СВ) використовується у тексті переважно як позначення кольору очей героїнь ("die herrlichen dunkelblauen Augen"). "Білий" та "червоний" зустрічаються рідше (17 та 20 СВ) і мають нейтральне значення.

Відносно високе навантаження прикметників **слухового сприйняття** І.С.І.2 (204 СВ, тобто 27% від загальної кількості сенсорних прикметників), а особливо наповненість усіх парадигм – "сили звучання" ("laut", "leise": 135 СВ) "характеристик звуків за їх висотою" ("hell", "klar", "tief": 30 СВ), "характеристик тембру звуків"

(“*fein*“, “*gellend*“, “*heiser*“: 36 СВ) разом з вищезгаданою палітрою кольорів слід, мабуть, вважати ознаками аудіо-візуального сприйняття Гофмана-митця, який за життя стверджував, що “музика – це санскрит природи” [2: 479], і про якого після смерті написали “...він був однаково чудовий... як поет, як музикант, як живописець” [9: 4]. Як правило, мелодійне звучання характерне для голосів позитивних героїв та явищ чарівного світу: голосок Серпентини звучить як “*ein Dreiklang heller Kristallglocken*” [12]. І навпаки, у негативних героїв голос грубий та різкий: “*Die gellende, krächzende Stimme des Weibes hatte etwas Entsetzliches*” [12].

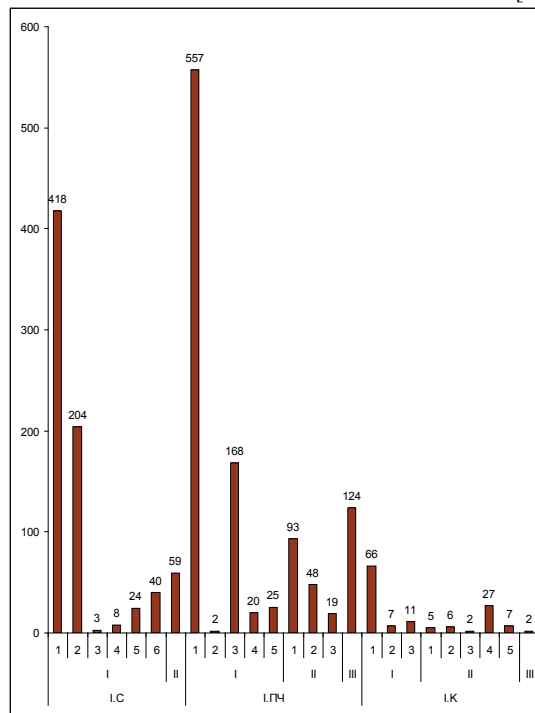

Рис.1 Підклас об’єктивних прикметників

Для поля **параметричних прикметників** (I.ПЧ.I.1) характерна диспропорційність: прикметники зі значенням “малий” (“*klein*“, “*gering*“, “*winzig*“) у 2,35 рази переважають позначення великого розміру (247 та 105 СВ відповідно). Вони сполучаються переважно з назвами живих істот (203 СВ), з яких абсолютну більшість становить Цахес з казки “*Klein Zaches genannt Zinnober*“: “*der kleine Wechselbalg*“, “*das kleine Koboldchen*“ та ін. Прикметники зі значенням “великий” (“*groß*“, “*riesengroß*“, “*unendlich*“, “*ungeheuer*“) позначають у тексті як живих істот (29,5%), неживі матеріальні об’єкти (39%), так і абстрактні поняття: “*große Genauigkeit*“, “*das größte Erstaunen*“ (30,5%). Прикметники “*hoch*“ (83 СВ) та “*tief*“ (66 СВ) у половині випадків свого вжитку позначають інтенсивність психічних процесів та станів: “*die höchste Wonne*“, “*die tiefste Betrübnis*“ – адже настрої романтиків “постійно коливається між захватом та відчаєм, піднесенням та розчаруванням, ентузіазмом та скорботою” [4: 5].

Серед “**характеристик локалізації**“ другою за частотністю (після десемантизованого “*weit*“) являється лексема “*inner*“ (38 СВ), що у 36 випадках функціонує у тексті як метафоричний атрибут (“*innere Musik*“, “*innere Kraft*“, “*inneres Erbeben*“). Таким чином, характерна для покоління романтиків, відшліфована у приватному листуванні [2: 23] здатність до самоаналізу та увага до найменших порухів душі знайшла вияв у художньому тексті, описуючи внутрішній світ одного з героїв.

Прикметники **динамічного переміщення** представлені в основному ЛСГ “швидкий”/“раптовий” (10 лексем та 84 СВ), що можна було б очікувати для “романтичної картини безперервно змінюваного світу” [9: 6].

Для прикметників **речовини** (I.K.I.1) цікавим є використання нетипових для казки “буденних” матеріалів: “*eisern*“, “*pergamenten*“, “*gläsern*“, що можна розглядати як один з гофманівських прийомів проникнення буденно-реального в романтично-ілюзорне [9:32].

Ад’єктивні позначення **фізіологічних та конституційних характеристик** займають всього 13,9% досліджуваного шару антропоцентричної лексики, що дозволяє судити про їх невелику значущість для автора. Серед прикметників **вікових ознак** (II.БФ.II.1) домінує “*alt*“ (90 СВ), що переважно (59 СВ) позначає одного з негативних персонажів казки “Золотий горнець“, – стару торговку яблуками. Прикметники зі значенням “*молодий*“ зустрічаються рідше (44 СВ) і асоціюються з позитивними характерологічними якостями (“*artig*“, “*liebenswert*“) та привабливою зовнішністю (“*eine hübsche junge Frau*“). ЛСГ **зовнішності** (II.БФ.III.2) демонструє домінування позитивних характеристик (133 СВ з 148), які стосуються денотатів як жіночої (64 СВ), так і чоловічої статі (47 СВ). У більшості випадків (32 СВ) денотатом чоловічої статі являється бридкий карлик Циннобер, на якого завдяки подарункові феї проектується привабливість наближених в той момент юнаків. Однак, навіть згаданий в іронічному контексті, атрибут “вродливий“, синтагматично пов’язаний з позначенням особи чоловічої статі, вказує на важливість зовнішнього вигляду задля успішних соціальних інтеракцій не тільки для жінок, а й для чоловіків (згадаймо вирішення проблем Фабіана завдяки добре пошитому фраківі). У свою чергу, “негарними“ виступають переважно негативні персонажі: “*ein altes hässliches Apfelweib*“, “*ein abscheulich garstiger Junge*“ (Цахес).

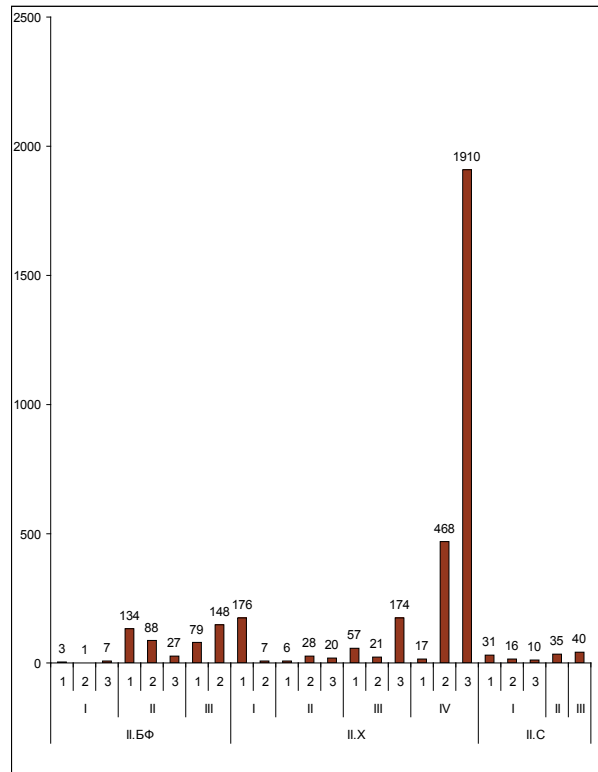

Рис. 2. Підклас прикметників живих істот

Серед прикметників **конституції** (II.B.F.II.1) виділяються групи "стрункий"- "худорлявий" та "деформований"- "потворний". Стрункість властива молодим героїням казок і дає певне уявлення про сучасні автору стандарти жіночої вроди: *"er liebt dich ja nicht, unerachtet du blaue Augen hast und einen schlanken Wuchs"* [12]. Прикметники зі значенням "худий" (*dünn, hager, mager, dürr*) у Гофмана маркують приналежність до фантастичного світу (відьми, чаклуни), а "потворно-деформованим" (*"missgestaltet" etc.*) у досліджуваному тексті виступає Цахес, у якого внутрішня недолугість відповідає зовнішній потворності.

Для ЛСГ **функціонального стану** (II.B.F.II.2) найчастотнішими характеристиками виступають прикметники зі значенням "мертвий" (*tot, selig, entseelt, verstorben, verewigt*: 23 СВ). У 13 випадках дане означення стосується Цахеса; Гофман іронічно використовує лексему *"verewigt"*, що за сферою вжитку належить до високого стилю, для позначення карлика, що втонув у нічному горщику: *"In der Tat blieb auch der Verlust unersetzlich; denn niemals fand sich wieder ein Minister, dem der Orden des grüngelbten Tigers mit zwanzig Knöpfen so an den Leib gepaßt haben sollte, wie dem verewigten unvergeßlichen Zinnober."* [11].

Характеризуючи представлену в тексті сферу **емоцій** (II.X.I.1), не варто обмежуватись тим, що настроїв у героїв казок Гофмана переважно піднесений, оскільки прикметників з підгрупи позитивних переважаюча більшість (99 СВ із 176). Дані прикметники функціонують в досліджуваному тексті для позначення як поетичного блаженства (*"schaue hinein in die Natur und verstehe alles, was die Blumen... zu mir sprechen, und mich umfängt selige Himmelslust!"* [11]), так і дріб'язкових радощів: *"wir gehen jetzt alle Tage zu Josephs oder sonst in andere Kneipen, lassen uns das Doppelbier wohlgeschmecken... singen wie wirkliche Studenten: »gaudeamus igitur« und sind seelenvergnügt."* [12]. У той же час прикметники на позначення суму переважно асоціюються з "вищими сферами" (*"tostlose Klage der Natur"*) і описуються автором з повагою. Щоб належно зрозуміти зміст поля емоцій, слід повернутись до параметричних прикметників; чергування у тексті *"hoch"* та *"tief"* на позначення інтенсивності почуттів створює враження мінливого емоційного фону, де якщо смуток – то найглибший (*"die tiefste Betrübniß"*), якщо радість – то найвища (*"die höchste Wonne"*).

У полі **вольових якостей** (II.X.II) ЛСГ **активної цілеспрямованості** репрезентовані за рахунок негативних характеристик (*unwillkürlich*).

Позитивні складові даної парадигми виглядали б неорганічно на фоні емоційної нестабільності романтичного героя, на відміну від таких якостей як **безстрашність/страх** (II.X.II.2 – 8 СВ/20 СВ), та **рішучість/нерішучість** (II.X.II.3 – 19 СВ/1 СВ) – романтичний герой зрештою долає свої страхи.

Інтелектуальна сфера II.X.III представлена найширше ЛСГ **раціонального інтелекту** (174 СВ), де здатність до критичної розсудливості подається автором украй іронічно через контекст: *"Nun frage ich aber, gnädigster Herr, verlohnt es sich der Mühe, einen gescheuten Akzisitarif zu entwerfen und einzuführen, wenn es Leute im Staate gibt, die imstande sind, jedem leichtsinnigen Bürger unversteuerte Waren in den Schornstein zu werfen, wie sie nur wollen?"* [11]. Найчастотніша характеристика даної групи – *"toll"*, якою розсудливі бюргери іменують все незвичне, небуденне (*"so viel Wunderliches, Tolles, der nüchternen Vernunft Widerstrebendes"* [11]), або винагороджують закоханого поета: *"Der Herr ist wohl nicht recht bei Troste!" sagte eine ehrbare Bürgersfrau, die ... dem tollten Treiben des Studenten Anselmus zusah."* [12].

Поле “фіксовані установки до інших” (II.X.IV.2) займає II. місце за частотою вживання (468 СВ) і представлена переважно ЛСГ “характеристик ставлення до інших” (II.X. IV.2.1), у якій переважають лексеми зі значенням “приятний”, “прихильний” (“gut”, “gnädig”, “günstig”, “freundlich”, “freundschaftlich”, “herzlich”, “gutmütig” – 173 СВ). Слід зауважити, що перші три з них вживаються майже виключно як частина ввічливого звертання: “mein günstiger Leser”, “gnädigstes Fräulein”, “bester Herr Balthasar”. Тож мова йде про принаймні частково десемантизований вжиток даних характеристик, а не про вияв щирих почуттів. Лексема “вірний” в досліджуваному тексті налічує тільки 11 СВ і використовується автором переважно іронічно, в контексті ура-патріотичних розмов та пафосних нісенітниць: “Heil dem Staate, Heil der Welt, wenn hochherzige Jünglinge solche Rösche tragen, mit solchen passenden Ärmeln und Schößen. Bleiben Sie treu, Fabian, bleiben Sie treu solcher Tugend, solchem wackren Sinn, daraus entsprosst wahre Heldengröße!” [11].

Серед характеристик **емоційної незалежності та стійкої/нестійкої тривожності** (II.X.IV.2.6) домінують ЛСГ зі значенням “неврівноважений”, “бурхливий” (“wild”, “wahnwitzig”, “besessen”, “wahnwitzig” – 64 СВ), які позначають або неспокійні, екзальтовані стани душі як реакцію на надзвичайні обставини, або ж екстравагантну поведінку людини, яка не стримує своїх почуттів, що знову ж таки не вписується в рамки декларованих суспільством правил. Однак і надміру чутливі натури зазнають критики, а разом з ними і попередні романтичні ідеали: “Überschwenglichen Dichtern war freilich noch vieles andere an der hübschen Candida nicht recht ...Fürs erste wollen sie, daß das Fräulein über alles, was sie von sich verlauten lassen, in ein sonnambüles Entzücken gerate, tief seufze, die Augen verdrehe, gelegentlich auch wohl was weniges ohnmächtige oder gar zurzeit erblinde als höchste Stufe der weiblichsten Weiblichkeit.” [11] – у творчості пізніх (гейдельберзьких) романтиків іронія спрямована не тільки на тривіальність дійсності, а й на сам піднесений поетичний об’єкт [2;4].

Серед поля **оцінки** найважливіші характеристики (згідно з кількісними показниками) подають ЛСГ “оцінки предметів з погляду ставлення до дійсності” (II.X.IV.3.1), до розуму (II.X.IV.3.2), до викликаних ними емоцій (II.X.IV.3). У ЛСГ II.X.IV.3.1 найчастотнішою характеристикою виступає “recht”, що вживається переважно в якості підсилення інших характеристик (85 з 97 СВ). Наступна за численністю підгрупа включає в себе прикметники, що позначають “нереальне/“надреальне” (“wunderbar”, “wundervoll”, “magisch”, “fantastisch”, “mystisch”, “zauberisch”, “feenhaft” – 57 СВ). Домінування серед ЛСГ II.X.IV.3.2 прикметників зі значенням “таємничий”, “прихований” (“unbekannt”, “geheim”, “geheimnisvoll” – 100 СВ) виглядає як логічне доповнення попередньої оцінки, навіть з урахуванням того, що у 26 випадках з 35 “geheim” являється частиною назви посади: “der geheime Spezialrat”, “der geheime Sekretär”. На щедрій ниві “таємних” посад знайдеться місце і для іронії з приводу розмаїття посадової номенклатури: “der Geheime Oberaufklärungs-Präsident”, “der Wirkliche Geheime Großkostümierer des Fürsten”.

Поле II.X.IV.3.3 – традиційно дуже популярне в тексті, що повинно компенсувати нечисленність ЛСГ II.X.I.1, і торкається всього спектру емоцій, від “приємного”, “милого” (“lieb”, “lieblich”, “süß”, “angenehm” – 178 СВ), до “гидкого” (“widrig”, “abscheulich”, “ekelhaft” – 40 СВ), від “кумедного” (“possierlich”, “lächerlich” – 10 СВ) до “жахливого” (“unheimlich”, “entsetzlich”, “grausig” – 63 СВ). Звертає на себе увагу те, що частими денотатами прикметників на позначення приємних емоцій виступають назви акустичних явищ (“liebliche Akkorden”, “süße Stimme”), що доповнює ЛСГ I.C.I.2.

ЛСГ II.X.IV.3.9.3 (оцінка предметів з погляду їх місця в ряду однорідних) на 79% представлений прикметниками, що позначають незвичайність, нетиповість (“seltsam”, “sonderbar”, “außerordentlich”, “bizarr”, “ungewöhnlich” etc. – 111 СВ).

Прикметники соціальних характеристик (II.C.) порівняно нечасто зустрічаються в тексті, але представлені тою чи іншою мірою в усіх трьох сферах: **соціальній (через ЛСГ походження II.C.I.1 – 31 СВ та майнового стану II.C.I.2 – 16 СВ)**, національній та релігійній. Прикметники **національної сфери** (II.C.II) виконують в досліджуваному тексті дві функції: 1) маркують приналежність до чарівного світу, – задля цього використовуються “екзотичні” ад’єктиви “arabisch”, “chinesisch”, “koptisch”, “indisch”, “ägyptisch”; 2) створюють об’ємний образ епохи розвинутої міжнародної торгівлі та культурних зв’язків, коли німецька дівчина мріє про турецький шалик, а у провінційному німецькому містечку виступає з концертами італійський скрипаль-віртуоз.

Отже, за допомогою аналізу прикметників ЛСГ вдалося реконструювати певні особливості світосприйняття Гофмана як письменника-романтика. Відтворена МКС наочно демонструє специфічний романтичний поділ універсуму на світ “філістерів”, раціонально-прагматичний, скутий нормами пристойності та фіксований чиновницькою ієрархією, та динамічний, сповнений світла, барв та звуків “світ поезії”. Чіткої межі між ними немає; казка рівною мірою сповнена фантастики таємничого / незбагненого і прив’язана до реалій XIX ст. – незбагнено-фантастичне співіснує з тривіальним і обоє піддаються іронії. У перспективі варто доповнити дослідження іншими частинами мови та провести їх повний контент-аналіз.

Література:

1. Белова А. Д. Мовні картини світу : Принципи утворення та складові / А. Д. Белова // Проблема семантики слова, речення та тексту : 36.наук.ст. – К. : КНЛУ, 2001. – Вип.7. – С. 26-30.
2. Берковский Н.Я. Романтизм в Германии / Наум Яковлевич Берковский. – Л. : “Худож. лит.”, 1973. – С. 463-537.
3. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови : когнітивно-гендерні аспекти / О. Л. Бессонова. – Донецьк : ДонНУ, 2002. – 362 с.
4. Ботникова А. Б. Немецкий романтизм : диалог художественных форм / Алла Борисовна Ботникова. – М. : Аспект Пресс, 2005. – 352 с.
5. Левицький В. В., Огуй О. Д., Кійко С. В., Кійко Ю. Є. Апроксимативні методи вивчення лексичного складу : Навчальний посібник. – Чернівці : Рута, 2000. – 136 с.

6. Огуй О. Д. Об'єднана індуктивно-дедуктивна мовно-психологічна класифікація прикметників у "мовній картині світу" / Олександр Дмитрович Огуй // Науковий вісник Чернівецького ун-ту. – Чернівці : Рута. – 1998. – Вип. 41. – С. 39-46.
7. Огуй О. Д. Реконструкція давнього світосприйняття в англосаксонському "Беовульфi" (спроба кількісного підходу) / Олександр Дмитрович Огуй // Науковий вісник Чернівецького ун-ту. – Чернівці : Рута, 2002. – Вип. 136. Германська філологія. – С. 45-51.
8. Соколовская Ж. "Картина мира" в значении слов. Семантические фантазии или "катехизис семантики" / Жанна Соколовская. – Симферополь : Таврия, 1993. – 232 с.
9. Федоров Ф. П. Эстетические взгляды Э. Т. А. Гофмана / Ф. П. Федоров. – Рига : Звайгзне, 1972. – 245 с.
10. Шрамм А. Н. Очерки по семантике качественных прилагательных / А. Н. Шрамм. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1979. – 134 с.
11. <http://gutenberg.spiegel.de/etahoff/zaches.htm>.
12. <http://gutenberg.spiegel.de/etahoff/goldtopf.htm>

Миронова Т. Ю.,

Днепропетровская государственная финансовая академия

О СЛУЧАЕ ОСОБОГО СМЫСЛОВОГО ЭФФЕКТА НЕИСЧИСЛЯЕМЫХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ АВТОРСКОМ ТЕКСТЕ

Английские исчисляемые и неисчисляемые существительные одновременно как языковые механизмы и как явления культурно-коммуникативного опыта участвуют в созидании смысла авторского текста, принося свою долю в авторский взгляд, голос, тон, динамизм и т. д. Неисчисляемые существительные, сгущаясь в тексте, производят особый эффект, о чем сразу свидетельствуют все авторские параметры текста.

Ключевые слова: исчисляемость, неисчисляемость, национально-культурные особенности, авторский смысл, авторский взгляд, голос, тон.

Розглянуто англійські незлічені іменники за їх внеском у будову змісту авторського тексту та у зв'язку із авторським поглядом, голосом, тоном, динамікою тощо. Незлічені іменники можуть переважати злічені у тексті, що створює смисловий ефект, який відразу відбивається на авторських параметрах тексту.

Ключові слова: національно-культурні особливості, авторський смисл, погляд, тон, динаміка.

The article deals with uncountable nouns as culture bound linguistic material that is best functionally described with regard the complete text. The author's need for them co-relates with the author's point of view, voice, tone, pace, etc. When uncountables dominate in a text, the content responds to it.

Key words: countables, uncountables, English linguistic and cultural tradition, author's option, point of view, voice, tone, pace.

Постановка проблемы. Англоязычные исчисляемые и неисчисляемые существительные связаны с определенной национально-культурно-лингвистической традицией выражения смысла и, более того, видения вещи материального мира. Авторский текст самым чутким образом отражает любое национально-культурное явление. Исчисляемые и неисчисляемые существительные представляют собой особо интересный материал при исследовании, насколько общий смысл англоязычного авторского текста зависит от употребления тех или иных лингвистических средств.

Данная публикация предлагает сведения, которые собирались и анализировались как один аспект докторского диссертационного исследования на тему: “Коммуникативная перспектива авторского текста”.

Актуальность. Категории неисчисляемости и исчисляемости существительных, неся в себе один из национально-культурных аспектов английской речи, активно участвуют в созидании авторского смысла. Поэтому наблюдение за тем, насколько часто они необходимы англоязычному автору на определенном участке содержания, и какой качественный вклад они совершают в воплощение замысла, помогает уточнить теоретические представления о свойствах англоязычного авторского текста в целом.

Анализ последних достижений и публикаций. Неисчисляемость и исчисляемость существительных уже рассматривались нами в предшествующей публикации как своеобразное отношение к материальному миру в англоязычной среде, которое начинает вырабатываться достаточно рано в жизни ребенка, если он окружен людьми, говорящими на этом языке [2, с. 119 – 126]. Вследствие этого использование неисчисляемых и исчисляемых существительных в англоязычном авторском тексте исполнено смысла, который простирается за пределы каждого отдельного предложения и сказывается на смысле абзаца и более протяженных участков текста. Таким образом, потенциал неисчисляемых и исчисляемых существительных может сознательно использоваться пишущим в оформлении отличительных оттенков авторского взгляда, голоса, тональности и дикции своего текста, о чем уместнее говорить при конкретном анализе относительно законченных авторских фрагментов.

Приближаясь к аналитической стадии нашей работы, следует вспомнить о теоретических воззрениях А. Маслоу [6, с. 290 – 292], которые задали тон всем исследованиям человеческого общения, в частности англоязычного авторского текста. Ориентируясь на это научное течение, мы понимаем письменное авторство как цельный гуманный процесс самопознания, самореализации и соприкосновения с другими. Следовательно, авторский текст предстает как гибкая и стройная смысловая реализация авторского жизненного и коммуникативного опыта лингвистическими средствами. В таком направляемом потоке личной духовности неисчисляемым и исчисляемым существительным суждено функционировать одновременно и в качестве одного из специфических механизмов индивидуального авторского смысла, и как национально-культурное явление англоязычных пишущих.

Когнитивно-коммуникативные представления о тексте гармонично сочетаются с его коммуникативно-лингвистической трактовкой. Значит, текст правомерно рассматривать также как поле лингво-прагматического и контекстно-семантического функционирования лингвистических категорий [1]. Таким же образом организовано и наше наблюдение за английскими неисчисляемыми и исчисляемыми существительными в одном из авторских текстов. Добавим, что учеными уже замечено, как отдельные участки текстов, по национальным традициям оформления документов, более других обнаруживают интересующие нас грамматические формы [7; 10; 12]. Особенности этой области исканий таковы, что текстовые тенденции подобного рода получают достаточное объяснение только по каналам авторского смысла, что мы осуществляем в содержательном анализе избранного фрагмента, выделяя параметры авторства, как-то: авторский взгляд, авторский тон, авторский динамизм и т.д. При таком многоэтапном пристальном изучении конкретного материала, лингвистические средства раскрывают особенности их работы во имя всего текста, что, безусловно, контролируется потребностью пишущего в разных оттенках смысла.

Цель публикации заключается в попытке обобщить конкретные результаты многоступенчатого исследования англоязычного текстового материала по тому смысловому вкладу, который он получает от неисчисляемых существительных. Разумеется, одновременно, освещается методика такого анализа. В итоге, мы ожидаем информацию, которая значительно конкретизирует понимание коммуникативной перспективы англоязычного ав-

торского текста. То, что намеревался выразить написавший текст человек, будет обозреваться через один из общепринятых лингвистических механизмов, т.е. грамматику неисчисляемых и исчисляемых существительных, который, как и все другие в тексте, управляется смыслом, проистекающим из совокупности личностных качеств и жизненного опыта пишущего, другими словами, из явления "авторство текста".

Изложение материала основной части исследования.

Анализируется относительно законченный фрагмент из авторского англоязычного произведения [9]. Для осуществления поставленной задачи мы рассчитываем использовать: а) данные о **простой частотности** интересующего нас явления в избранном текстовом материале; б) **понятийные карты** фрагмента, символизирующие соотношение в разной степени конкретных понятий, заложенных в отрывке нашего изучения; в) **индивидуальные сценарии персонажей**; и, наконец, г) анализ содержания всего текста по **параметрам авторства**. Последний шаг поможет вскрыть потребность данного автора в неисчисляемых существительных для выражения искомого смысла.

Представляется, что такие исследовательские усилия укладываются в рамки коммуникативной и когнитивной лингвистики текста. Следовательно, мы можем полагаться на работы многих ученых, в частности Г.В. Колшанского, о тексте как коммуникативной единице [1], а также на достижения гуманистического подхода к общению, введенного А. Маслоу [6], поскольку в этих первоисточниках подготовлены необходимые взгляды и понятия для достижения всего намеченного в предлагаемой сейчас работе.

Выработанные представления привели к нескольким стадиям анализа англоязычного авторского текста, на которых обнаружились любопытные случаи функционирования интересующих нас лингвистических явлений. При этом оказалось, что авторский текст представляет собой чуткую семантическую ткань, тотчас отвечающую на доминирование в ней неисчисляемости над исчисляемостью. Помимо этого, массивное предпочтение одного из этих англоязычных лингвистических механизмов можно рассматривать как авторский поступок в достижении определенного содержательного эффекта.

Обнаруженный в анализе смысловый ход писателя, позволивший многочисленные случаи неисчисляемых существительных, внешне выглядит отклонением от англоязычной культурно-лингвистической традиции. А именно, многовековой опыт преподавания и практики англоязычного творческого письма, а также выучка в написании университетских исследований и оформлении документов, впечатляют энергичными усилиями не допускать нагромождения неисчисляемых и абстрактных форм или же плавно переходить от таковых в конкретность исчисляемых существительных. Такие старания, считается, придают тексту похвальную стройность и слаженность мысли.

Следующий фрагмент свидетельствует о противоположных предпочтениях англоязычного автора, для чего, несомненно, существуют некие причины, разобраться в которых нам предстоит. Жирный шрифт выделяет неисчисляемые формы, точечное подчеркивание означает дополнительные языковые возможности в передаче расплывчато-неопределенного смысла.

1.1. Иллюстративный материал: отрывок из оригинального текста

- (1) "The *spirit* of Paris," B. said, touching her hand on the table. American *division*. What 'll it be to drink?"
- (2) "Tea, please. I'm so glad to see you."
- (3) "Tea?" B. made a face. "Anything wrong?"
- (4) "No, Ch. shook her head. I just want tea."
- (5) "That's a *hell* of a drink to welcome a traveler home on." B. said.
- (6) "With *lemon*, please," Ch. said.
- (7) B. shrugged, and ordered one tea from the waiter.
- (8) "How was E.?" Ch. asked.
- (9) "Was I in E.?" B. stared at Ch., enjoying her face.
- (10) "That's what it said in the papers."
- (11) "Oh, yes," B. said. "A new *world* struggling to be born," he said, his voice deep and expert. "Too late for *feudalism*, too early for *democracy*." [9, с.628].

В этом фрагменте, объемом приблизительно на 500 символов, 12 случаев неисчисляемых существительных. Более того, кроме названной категории, в разной мере неопределенным смыслом обладает ряд других грамматических форм, использованных в этом же месте с той же целью, как-то: инфинитив, безличное "it", неопределенное местоимение, пассивный глагол, собирательное множественное число, восклицание. Для чистого соотношения, извлечем из анализируемого отрывка все, что не несет переводимый смысл, т.е. пунктуацию, служебные слова и пробелы. Получаем следующий исследовательский документ.

1.2. Иллюстративный материал: экспериментально препарированный текст

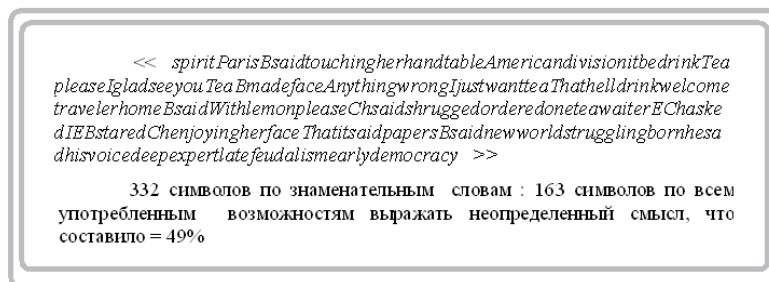

Рис 1. Карта условного соотношения массы смылоснесущих знаменательных слов относительно массы слов со смыслами, тяготеющими к неопределенности.

Возникает вопрос, зачем англоязычному писателю, профессионально владеющему пером, допускать такой каскад неисчислимости, подкрепленной другими грамматическими формами, подобным образом не отличающимися конкретным смыслом? Ведь тем самым его текст, в духе английского понимания творческого письма, теряет ясность и стройность содержания. Об этом не мог не знать автор.

Воздерживаясь от преждевременных выводов, продолжим наблюдения в некоторых дополнительных видах содержательного анализа, показывающих “семантическую анатомию” избранного отрывка.

1.3. Карты абстрактных / собирательных и конкретных понятий для разных персонажей

Составляя подобные аналитические документы, мы получаем возможность наблюдать степень потребности англоязычного писателя в понятиях, которые выражаются неисчислимыми существительными в сочетании с другими грамматическими возможностями в области неопределенно-расплывчатого смысла. Данный текстовый фрагмент, представленный буквенными символами, сигнализирующими об использовании писателем абстрактных/собирательных и конкретных понятий, слагает предлагаемую далее конфигурацию. При этом понятия, маркированные как конкретные могут включать также те, которые передают речевое и неречевое поведение персонажей, для чего имеется “*курсивноподчеркнутое К*”, и те, которые означают конкретные вещи с “прямым К”.

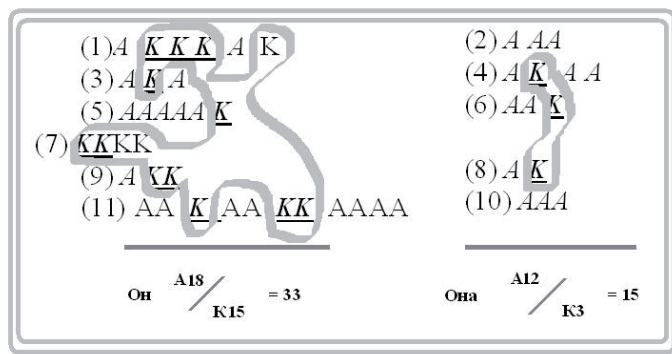

Рис. 2. Карта сравнения преобладающих конкретных коммуникативных проявлений персонажа “Он” с речевым поведением персонажа “Она”, главным образом, высказывавшегося абстрактно или отдаленно и туманно.

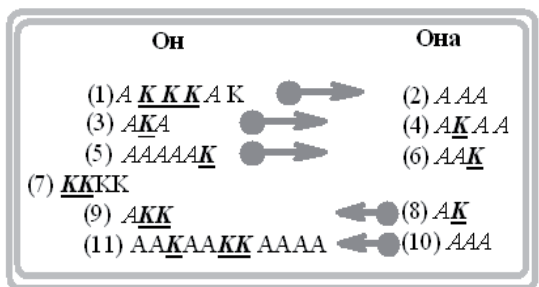

Рис. 3. Карта сравнения речевой инициативы персонажей, что обозначено уходящей стрелкой, и ситуативного реагирования, отмеченного обращенным острием. Персонаж “Он” более конкретен и активен в обращении, чем персонаж “Она”.

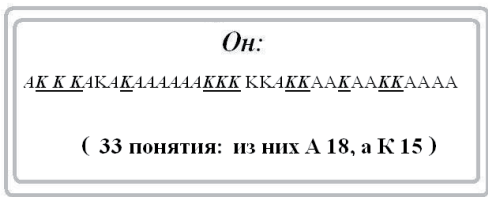

Рис. 4. Карта реплик “Он”: чередование абстрактных понятий “А” с конкретными “К”

Рис. 5. Карта реплик “Она”: чередование абстрактных понятий “А” с конкретными “К”.

Как это видно по *Рис. 2 – Рис. 5.*, персонаж “Он” значительно чаще прибегает к конкретным понятиям, это совпадает с его речевой инициативой. Персонаж “Она”, наоборот, предпочитает неопределенность и больше уступает инициативности, чем ее проявляет.

Данный анализ представил количественную и качественную картину употребления абстрактных и собирательных понятий в избранном англоязычном тексте. Такие результаты не противоречат прямому подсчету 12-ти случаев употребления неисчисляемых существительных в исследуемом материале. По сравнению с другими текстами, что изложено в еще одной статье, находящейся в данный момент в издательской работе, такая повышенная частотность неисчисляемых существительных впечатляет. Более того, это кажется, с первого взгляда, противоречит развиваемой в публикации [2] теме про английскую культурно-лингвистическую традицию избегать употребления большого количества неисчисляемых, а при их необходимости в тексте переходить в дальнейшем к исчисляемым, дающим конкретный смысл.

Количественные и качественные показатели, представленные в осязаемых схемах (*Рис. 1–5*), обращают на себя внимание. Все же исчерпывающего объяснения этого явления, замеченного в содержании англоязычного текста, пока нет. Представляется, что путь к пониманию лежит через череду содержательных анализов в области авторских параметров, что мы предлагаем далее. Тем временем, последующие сценарии коммуникативных действий каждого персонажа обеспечат точку опоры для такой обработки материала.

2.1. Сценарий активных коммуникативных действия персонажа “Он”

<<1. Отмечает ее эффектную внешность... его обращенные к ней слова... его прикосновение... слова о ней как соотечественнице ... хочет знать ее выбор напитков этого вечера; 2. Удивление ее легкому повседневному напитку... неодобрение мимикой... подозрение о препятствиях в отношениях; 3. Напоминание о традициях встречать путешественников... его обращенные к ней слова; 4. Его движение плечами, характерное для непонимания... его уступка ее выбору напитка; 5. Его удивление ее выбору безличной темы ... он пристально рассматривает ее лицо, которое ему нравится; 6. Его легкое согласие о неважных в тот момент вещах; 7. Его пародия на официальный тон международных сообщений... неофициальное звучащее мнение о социальных явлениях (A18 /K15)>>.

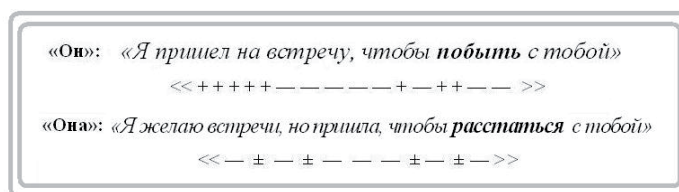
2.2. Сценарий активных коммуникативных действия персонажа “Она”

<<1. Выбор спокойного повседневного напитка; 2. Общая фраза приветствия; 3. Уклончиво о том, что нет сложностей в их хороших отношениях; 4. Спокойная настойчивость в выборе простого напитка вместо более праздничных и привычных для них при подобной встрече; 5. Отклоняет укоризненную шутку, продолжая настаивать на чае, укрепляя свое мнение деталями, какой чай; 6. Прямо обращается к нему... задает безличный далекий от цели встречи вопрос; 7. Прямо обращается к нему; 8. Безлично ссылается на официально опубликованные сведения о нем (A12 /K3)>>

Наблюдения на этапах 1.1 – 1.3. (с *Рис. 2 – 5*), а также 2.1. – 2.4. дают основания судить о представленных людях как о выразителях характерного содержания в их специфической проблемной ситуации. А вернее, мы можем видеть в персонажах “Он” и “Она” двух творцов как бы соприкасающихся, но отдельных историй, каждая из которых слагается из совокупности индивидуальных суждений и невербального поведения, состоявшихся в изображенной ситуации общения. Такие персональные проявления в данном произведении, взятые вместе, разумеется, получают писательскую жизненную логику. Так, “Она” повествует собственный “рассказ” на тему, скрываемую, но просвечивающуюся в ее речевом поведении, символично названную нами: “Я желаю встречи, но пришла, чтобы **расстаться** с тобой”. Он же, наоборот, сообщает нам историю с условно названной нами темой: “Я пришел на встречу, чтобы **побыть** с тобой”.

2.3. Ролевые колебания позитивных и негативных смыслов в избранном фрагменте.

Вычленив в каждом из упомянутых ролевых “текстов” две ведущие ситуативные мысли, мы получаем своего рода противостоящие “арии”, которые исполняют персонажи. Обе “арии” представляют события в разных ракурсах и касательно только фрагмента нашего наблюдения (См: 1.1.). “Большие сценарии” для каждого лица в диапазоне целого текста, естественно, также можно будет определить. Они прозвучат полнее и с неожиданными элементами смысла при дальнейшем разборе, как всего текста, так и избранного отрывка, в свете авторских параметров. При взгляде на *Рис. 6.*, основные ощущения происходящей ситуации мужчиной и женщиной представлены в заковыченных предложениях. Ниже, символы между двумя скобками означают индивидуальные позитивные или негативные настроения, переживаемые участниками в меру успеха или неуспеха их контакта при встрече.

Рис. 6. Колебания смыслов удовлетворенности “+”, неудовлетворенности “-” и скрытой неудовлетворенности “±” при исполнении каждой “арии”.

Как это видно из протоколов ситуативных сценариев 2.1 и 2.2., “Он” творит свой коммуникативный текст достаточно качественно и контактно, стремясь по законам англоязычного мира уходить от неопределенности – к конкретности. Исключением в плане контактности можно считать последние из исследуемых строк (См. : 1.1.; 11 реплика), которые вылились в общие понятия, звучащие как шуливый протест, венчающий все неудачные

попытки и уступки персонажа ради достижения искомой задушевности. Персонаж “Он” искренен, и его текст согласуется с просвещенной англоязычной нетерпимостью к неопределенности высказываний.

Персонаж “Она”, наоборот, “пишет” текст своей ситуативной коммуникативной роли риторически некачественно; разумеется, что при такой оценке ясное изложение мысли остается непреходящей ценностью. Дама грешит неискренностью и потерей великодушия, а слова, которые она произносит, не соотносятся с тем, что ее волнует. Таким образом, писатель сознательно создавал эффект нагроможденной неопределенности.

Даже после этапа изучения текста, открывшего расхождение мыслей и слов женского персонажа как причину наблюдаемой неисчисляемости, нельзя считать данную текстовую ситуацию окончательно объясненной. Исключительно в пределах избранного фрагмента недостаточно понятным представляется, зачем писателю ставить персонаж “Он”, которому он отдает свои симпатии и гуманистический акцент, в коммуникативное нелепое положение. Персонаж “Он” выслушивает со стороны партнера “Она” коммуникативно-неэффективный поток слов, который едва ли его удовлетворяет, и все же не покидает ситуацию общения сразу.

В таких аналитических затруднениях приходят на помощь воззрения А. Маслоу, в соответствии с которыми текст свидетельствует о движении духовности, свойственной человеческой самореализации в соприкосновении с другими людьми. Следовательно, анализ содержания по авторским параметрам, как-то: авторский взгляд, голос, тон, динамика, вкус и позиция, способен проложить прямые пути к изучению заложенного в тексте смысла. Тем самым исследование интересующей нас корреляции языковых средств исчисляемости и неисчисляемости в зависимости от авторской потребности в них получает дополнительный свет.

3.1. Анализ англоязычного фрагмента с учетом авторских параметров

Абсурдное противостояние, лежащее в основе рассматриваемого фрагмента, а именно: “Я пришел на встречу, чтобы *побыть* с тобой” и “Я желаю встречи, но пришла, чтобы *рассеяться* с тобой”, рассеивается, если текст рассматривать по авторским параметрам, слаженно срабатывающим только на всем протяжении с 1 – 191 абзаца. Тогда более обоснованным становится отношение к совокупности реплик и речевому поведению женского персонажа, который еще в большей степени выглядит риторически “некачественно”, поскольку исходный толчок к подобным проявлениям по гуманным меркам недостойный. О соответствующем писательском ходе можно утверждать, что это компетентный прием, поскольку автор знает, как держать под контролем и свои языковые ресурсы, и изображаемую коммуникативную ситуацию, осознавая при этом совместную работу всех составляющих ее компонентов.

3.1.1. Параметр авторский взгляд:

Широкие жизненные горизонты персонажа “Он” прочерчиваются между континентами и культурами, среди опасностей, напряжения и недостаточного комфорта. Автор пристально наблюдает за человеком, осмысляющим свое одиночество и перспективу немолодых лет, хотя многочисленные приятели, коллеги, и просто незнакомые прохожие не покидают его мысли. Калейдоскоп личных сцен в местах, где культурному, образованному и общительному человеку радостно и свободно и, конечно, картины, когда он вместе с ней, счастливо разделяющей подобные часы (“*an ornament to the wondering and troubled years of the second half of the twentieth century*”), слагаются либо из прошлого общения пары, либо как предвкушение предстоящей, и ставшей неудачной и последней, встречи.

3.1.2. Параметр авторский голос:

Автор рассчитывает, что его слова вызывают уважение к персонажу “Он”, а авторский голос вливается в реплики изображенного человека. “Он” – профессионал на международной службе. К своей даме относится искренне, но в пределах отдельных встреч и в меру того, насколько она того желает. В будущее не заглядывает; стремясь к ней, восхищается ею, уважает и ценит ее, не злоупотребляя ее восторженностью. Он способен нравиться ей с ним интересно, он чуток к смыслам слов и наблюдателен к людям, но становится независим и неуступчив в том, что для него важно, а жертвовать своими профессиональными интересами не способен.

Из-за этого в его отношении к персонажу “Она” есть запретная тема семейной перспективы, которая обходится в словах неопределенного смысла. Все же “Он” не выглядит непорядочным человеком, обманывающим женские ожидания, поскольку с самого начала их отношений заложил правила игры, в пределах которых держался открытым, честным, чутким, любящим и следил за собой, чтобы слова при встречах не будили между ними образы матримонильного плана. Персонажа “Она”, по всей видимости, это устраивало, или она создавала вид, что это так.

Оберегая подступы к недопустимой теме с первых слов приветствия, как это в анализируемом нами фрагменте, “Он” шутками предупреждает свою даму, что у них каждый вечер как первый и последний. Из-за этого “Он” пользуется средствами навеивать неопределенность, включая неисчисляемые, именно в связи с невозможностью для них заглядывать в будущее. Во всем другом, этот персонаж вполне риторически конкретен.

3.1.3. Параметр авторский тон:

Все сказанное автором о персонаже “Он” несет тонально окрашенный смысл, что проверяется по эмоциям, с которыми мужчина воспринимается. Теплой волной растекается раскрепощенная любезность человека, пережившего чувство облегчения после хорошо исполненного дела – сгущается грусть при мысли о перспективе немолодых лет – ощущение иностранца в другой стране – легкая ирония вместо сентиментальности – сдержанность и ровность, когда начинает говорить чувство собственного достоинства. Он критичен в отношении к самому себе, в особенностях при нелепой встрече с соперником, но соотечественником, с кем он вынужден общаться усилиями своей бывшей дамы.

3.1.4. Параметр авторская динамика:

Коммуникативная динамика, положенная в основу текста, ниспадает до полного разрушения ситуации. На этом фоне персонаж “Он” выглядит человеком способным контролировать ход общения, но тогда, когда для этого есть разумная почва. Такие его качества проявляются в поступательных, серийных попытках корректировать развитие событий в направлении своего сценария. Он не настаивал на отношениях с дамой, но контакта не

разрушал, поддерживая и упрочивая связующую нить, покуда отношения имели смысл. Ситуацию разрушила персонаж “Она”, постепенно подводя к полному разгрому всего хорошего, что связывало двоих людей.

3.1.5. Параметр авторский вкус:

Вкус можно объяснить как авторское предпочтение моделей поведения и отношения к окружающей действительности по причине, что такой выбор красив, гуманен и возвышает человека над разрушительными страстями.

Персонаж “Он” достаточно последовательно проявляет вкус воспитанного и мужественного человека, ценящего истину и жизнерадостность, любит свое дело и иногда позволяет себе изысканно и культурно отдохнуть. Обладает чувством собственного достоинства, целеустремленный в общении, открыт и правдив, посему свободен от терзаний совести.

Персонаж “Она” допустила несколько поступков, противоречащих хорошему вкусу в отношениях с окружающими.

3.1.6. Параметр авторская позиция:

Мужчина – профессионал достоин уважения, при этом человеческое достоинство неприкасаемо, а человек, испытывающий радость жизни, насколько то позволяют обстоятельства, притягателен. Женщину, позволившую себе месть на фоне исполнения мужчиной профессиональных обязанностей, следует простить и забыть.

3.2. Каждый из авторских параметров целого текста в узком проявлении на протяжении избранного отрывка

Данный обзор уточняет, как соотносится каждый из авторских параметров, наблюдаемый в пределах анализируемого отрывка, отмеченного повышенной авторской потребностью в неисчисляемых существительных, в том числе в комбинациях с другими эффектами неопределенно-абстрактного смысла.

	<i>Он</i>	<i>Она</i>
<i>Неисчисляемые</i>	<i>spirit, division, tea, hell, drink, world, voice, feudalism, democracy</i>	<i>tea, tea, lemon, E. = land</i>
<i>Другие способы</i>	<i>neutral “it”, indefinite pronoun, wrong, inf., home, E. = land, interjection, passive inf., particles</i>	<i>papers, interjection, inf., interjection, interjection, neutral it</i>

Рис. 7. Авторский выбор средств для создания эффекта неопределенности в ролевом тексте каждого персонажа

3.2.1. Ситуативный авторский взгляд VS неисчисляемые: Этот авторский параметр определяется нежеланием персонажа “Она” открыто выразить известный ей факт окончания отношений с человеком, которого она сама вызвала на встречу; она продлевает слабую связь с некой целью.

“Он” безукоризненно исполняет принятый ранее между ними стиль отношений под условным названием “здесь, сейчас и в полной мере, не заглядывая ни в прошлое, ни в будущее”, из-за этого встреча начинается с туманности восхищенного взгляда (*spirit, division, tea, hell, drink*), как при первом знакомстве. Это один из трех случаев потребности автора в неисчисляемых для, в целом риторически корректной, роли мужчины в данном фрагменте, другие подобные два связаны не столько с взглядом, сколько с ситуативным авторским голосом (*См. дальше*). Первая упомянутая, мужская “позитивная взглядовая” неопределенность, призвана послужить защитной счастливой пеленой, оберегающей коммуникативный контакт.

Поскольку его ситуативный сценарий встречает противодействие с ее стороны (*Она: tea, tea, tea, lemon, E. = land, papers, interjection, infinitive, interjection, interjection, neutrality*), он обостренно внимателен к признакам предполагаемой проблемы и активен в восстановлении контакта.

3.2.2. Ситуативный авторский голос VS неисчисляемые: Персонаж “Она” умственно уже пребывает в иной ситуации, противоположной планам персонажа “Он”, но ей хочется совершить нечто, о чем ей не хватает духу сказать прямо в анализируемом фрагменте. А именно: показать двух мужчин друг другу, наглядно выразив тем самым упрек первому, поскольку он не предложил ей выйти замуж, а уезжал все время по службе в опасные и далекие места. Из-за такого настроения “Она”, в большей степени немногословно, отвлеченно и невнятно выражаясь, по сути, затягивает время и противостоит прежнему контакту (*Tea, please... I’m so glad to see you... No ... Ch. shook her head... I just want tea... With lemon, please... Ch. said... How was E.?... Ch. asked ... That’s what it said in the papers...*).

С непредвиденной проблемой при встрече связан второй случай (*См. выше: первый в связи с ситуативным взглядом*) из трех обращений риторически корректного персонажа “Он” к неисчисляемым существительным (*That’s a hell of a drink to welcome a traveler home on ... B. said*). Это звучит авторский голос в шутливом упреке, что якобы дама нарушает известные античные традиции должанных встреч мужчин после опасных плаваний. При этом мы наблюдаем еще одну позитивную и контактную неисчисляемость в сочетании с другими средствами выражения неопределенно-отдаленного смысла, но теперь это не “взглядовый”, как до того, а “голосовой” случай.

Третий случай неисчисляемых существительных в ролевом тексте “Он” предстает завуалированным замечанием, но в сравнении со вторым, “голосовым” случаем (*См. выше*) не питает контактность, а предостерегает от недопустимой иронии с ее стороны в отношении его работы. Таким образом, с ситуативным авторским голосом связаны два из трех фрагментов неопределенно-расплывчатого смысла в высказываниях мужчины: вторая – контактная голосовая неопределенность, а третья – голосовая неконтактная и останавливающая.

3.2.3. Ситуативный авторский тон VS неисчисляемые: Радостный и шуточный тон традиционного приветствия (Он: *The spirit of Paris...B. said, touching her hand on the table... American division. What'll it be to drink?*), которое как бы знакомство начинает сначала, потерян при первом ответе персонажа “Она”. Загадочная отчужденность ее слов и поведения (Она: *No ... Ch. shook her head... I just want tea... With lemon, please*), а более того, небывалая ироничность высказываний в его адрес (Она: *How was E.?... Ch. asked ... That's what it said in the papers...*) приковываютнастороженное внимание персонажа “Он”. Мужчина вместо любования дамой и наслаждения раскрепощенным отдыхом, начинает анализировать и испытывать вопросами ее отчужденность. “Он” умело пользуется широким диапазоном тона ради достижения прежнего контакта, чутко к модуляциям ее голоса. “Она” не внемлет его тону, а своими соответствующими природными данными пользуется примитивно, больше подыскивая ноты, противоположной эмотивности. К примеру: Он: “...*That's a hell of a drink to welcome a traveller home on...B. said...*”; Она: “*With lemon, please...Ch. Said...*”; Он: “*B. shrugged, and ordered one tea from the waiter*”.

3.2.4. Ситуативная авторская динамика VS неисчисляемые: Туманной отчужденностью противодействуя душевному контакту, предложенному мужчиной, дама по сути усиливает его попытки нейтрализовать холодную недосказанность и повести за ее собой (*шуточные фразы о ней как парижанке и американке, о традициях встречать путешественников, о звучании официальных новостей*).

3.2.5. Ситуативный авторский вкус VS неисчисляемые: Персонаж “Он” не намерен огорчаться при ее каждом разочарывающем слове, а по – мужски, сдержанно инициативно предлагает решения. “Он” уступчиво заказал чай для дамы – почему-то на этот раз полной противнице спиртного, но пригласившей его “немного выпить” – поскольку было бы негуманно и неэлегантно лишать ее желаемого напитка, даже если он сам планировал иначе (*B. shrugged, and ordered one tea from the waiter*). Однако на ее иронию на тему его службы он реагирует твердо (... *Oh, yes... B. said ... A new world struggling to be born ...he said... his voice deep and expert... Too late for feudalism, too early for democracy*). Все же, следует отдать должное его вежливости, поскольку свои неприятные ощущения по поводу ее неуместного вторжения в его дела он украсил абстрактными словами.

3.2.6. Ситуативная авторская позиция VS неисчисляемые: Для человека коммуникативно грамотного и активного, каким является персонаж “Он”, неопределенность высказываний и ответов партнеров не представляет препятствия в общении: он умеет доискиваться до сути. К тому же, в качестве исключения, то, что неуместно в общении с ним, этот персонаж в свою очередь обозначает достаточно широким выбором средств выражения неопределенности, неисчисляемыми существительными включительно.

Выводы

Данная статья, мы надеемся, стала достаточно убедительным материалом о лингвистической, коммуникативной и когнитивной корректности исследований в области соответствия между авторскими параметрами текста и их лингвистическим выражением. Более того, проведенная работа расширила представления о функции английских неисчисляемых и исчисляемых существительных в зависимости от особенностей развития содержания авторского текста. При этом обнаружилось гибкое соотношение между общим смыслом целого текста, семантикой избранного фрагмента и функцией грамматических форм на обозреваемом участке. Неисчисляемость английских существительных предстала как один из каналов специфического смысла, способных тонко и многообразно модулировать содержание всего текста.

В дальнейшем мы намерены рассматривать другие английские лингвистические формы по их вкладу в воплощение авторского смысла, равным образом углубляя познания об авторских параметрах текста вообще.

Литература:

1. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка / Г. В. Колшанский // Москва: Наука, 1984. – 175 с.
2. Миронова Т.Ю. Генезис англоязычного отношения к исчисляемым и неисчисляемым существительным и их функция в авторском тексте // Психологія. Мовознавство. Соціальні комунікації. Збірник наукових праць ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди”, випуск 8. / Т.Ю.Миронова. – Переяслав-Хмельницький : ПП “СКД”, 2011. – 224 с. – С. 119 – 126.
3. Шоу И. Рассказы. // Вечір у Візантії: Роман (переклад з англійської. – “Ада” – “Атіка”) / И. Шоу. – 1993. – 448 с.
4. Baker Sh. and Stevenson D. Problems in Exposition. Supplementary Exercises for The complete Stylist. / Sh. Baker and D. Thomas Stevenson. – Y. Crowell Company. – New York, 1972. – 154 p.
5. Calkins McCormick L. The Art of Teaching Writing / L. Calkins McCormick. – Portsmouth: Heinemann, 1989. – 347 p.
6. Maslow A. Peak Experiences in Education and Art. // Human Values by Joseph A. Zaitchik and Roger E. Wiehe / A. Maslow. New York: Brown and Benchmark, 1993. – 525 p.
7. Norton S. and Waldman N. Canadian Content / S. Norton and N. Waldman. Canada: Hofst, 1988. – 371 p.
8. Oxford Advanced Learners Dictionary // 7-th edition. Oxford: Oxford University Press. Impression 2008. – 1780 с.
9. Shaw I. Short Stories. Five Decades / I. Shaw. – New York: Dell Publishing Group, 1978. – 872 p.
10. Trimmer J. F. and McCrimmon J. M. Writing with a Purpose / J. F. Trimmer and J. M. McCrimmon. – Boston: Houghton Miffling Company, 1988. – 524 p.
11. Vygotsky L. S. Thought and language / L. S. Vygotsky. – Cambridge, MA: The MIT Press, 1962. – 202 p.
12. Weissberg R. and Buker S. Writing up Research / R. Weissberg and S. Buker. – New York: Prentice Hall, 1993. – 202p.

Місінькевич О. М.,

Університет економіки і підприємництва, м. Хмельницький

КОНЦЕПТ “ВОДА” У СТРУКТУРІ ПОЕТИЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ НЕОКЛАСИКІВ (ТРАДИЦІЙНЕ ТА ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКЕ)

У статті проаналізовано концепт “вода” у структурі поетичної картини світу неокласиків та виявлено особливості його мовної репрезентації.

Ключові слова: мовна картина світу, поетична картина світу, концепт.

В статье проанализирован концепт “вода” в структуре поэтической картины мира неоклассиков и установлены особенности его языковой репрезентации.

Ключевые слова: языковая картина мира, поэтическая картина мира, концепт.

The concept “water” in structure of poetical world picture of neoclassic is analysed and peculiarities of its language representation are displayed in this article.

Key words: poetical picture world, language poetical picture, concept.

Одним із актуальних завдань антрополінгвістики є визначення поняття картини світу й основ її моделювання, а також дослідження мовної особистості письменників. Зазначені проблеми входять у коло досліджень когнітивної лінгвістики, яка вивчає інформацію, відображену в концептах. Концепт як ментальна сутність, “згусток культури” у свідомості індивіда, є одним з основних понять цієї галузі науки (праці Ю.Д. Апресяна, Н.Д. Арутюнної, Т.В. Булигіної, Д.С. Лихачова, О.О. Селіванової, Ю.С. Степанова, В.Н. Телії, О.Д. Шмельова та ін.).

У ракурсі когнітивно-дискурсивної парадигми відкрилися нові перспективи осмислення і поетичних творів неокласиків. Їх твори – це синтез культури, науки і мистецтва ХХ сторіччя. Основу концептуальної системи змістового світу неокласиків становив поетичний погляд на світ, насичений міфологічними сюжетами, фантастичними уявленнями, біблійними мотивами, символами, образами світової історії, культури та літератури, а також мовними артефактами національного культуру простору, які уживалися з психологічно точними спостереженнями над життям тогочасного суспільства.

Мета статті – виявити особливості мовної репрезентації концепту “вода” у мовотворчості неокласиків, у якому втілено традиційне та індивідуально-авторське світобачення поетів. Досягнення цієї мети зумовлює розв’язання таких завдань: 1) надати тлумачення мовної картини світу та визначити її відмінність від поетичної картини світу; 2) описати номінації, що репрезентують концепт “вода” як одиницю міфологічної свідомості українців; 3) дослідити індивідуально-авторське у семантиці означуваного концепту.

Думка про існування особливого мовного світобачення, “мовної картини світу” та “наївної моделі світу” була сформульована як науково-філософська проблема ще на початку ХІХ ст. В. Гумбольдтом, який довів, що “за допомогою мови людина здійснює акти інтерпретації світу, які ведуть до створення його картини [1, с. 378-379]. Таким чином, **мовна картина світу** уявляється як сукупність, комбінація концептів, що отримують матеріальне вираження.

Узагальнюючи науковий доробок лінгвістів із проблеми організації поетичного тексту, виходимо з того, що: поетичний текст – це наслідок культури певного етнічного середовища; особлива система, яка організована за системними принципами структурності, цілісності та пов’язана з дійсністю. Такий підхід дозволяє, насамперед, дослідити динаміку тексту, механізм його побудови та інтерпретації.

У поетичній мові реалізується евристична функція мови – здібність рефлексуючої свідомості, що прогнозує стан дійсності та узгоджує когнітивну проєкцію світу з динамічною структурою оригіналу. Мова поета співвідноситься з інтенціональною діяльністю людини, матеріалізуючи її концептуальний світ. Поет моделює світ власною мовою, у якому поєднується галузь знання – тобто реальність та галузь цінностей – тобто ідеальне. Систему концептів у цьому випадку трактують як систему ключових слів духовної культури, своєрідний “квант ментального поля”, у якому сконцентрований світогляд. Текст відображає певну картину світу, яка ототожнюється звичайно із системою знань. Але **поетична картина світу** – це концептуальна картина світу в її вербалізованій формі, що, відповідно до загального визначення поезії, є мистецтвом образного вираження думки у слові, або словесною художньою творчістю. Вона є результатом суб’єктивного (авторського) сприйняття дійсності, впорядкованого й образно зреалізованого у поетичних творах.

Поетична картина світу неокласиків розглядається у художньо-естетичному вимірі, де світ людської душі віднесено до вічного життя природи, де матеріальне споконвічно одухотворене, до трагічності буття, коли “дух” і “матерія” розщеплюються в соціальному житті.

Макротекст поетичного слова неокласиків, як концепт культури, у змістових моделях, не експлікованих у лінгвістичних словниках, зумовлює лінгвістичну проблему образу – складника концептуального обсягу “культура – художній текст – картина світу”, спрямовуючи дослідження на реалізацію завдань через семантико-когнітивний підхід.

Аналіз мовно-поетичного відтворення картини митців засвідчує, що у поетичній творчості неокласиків концепт **вода** представлений образами, які значною мірою збігаються з усталеним набором традиційних образів у народній творчості (*вода, ріка, море*), але й фіксуємо й індивідуально-авторське в структурі цього образу. Вживання образів цієї групи ґрунтується, насамперед, на міфологічній парадигмі, смисловий потенціал якої визначено на животворність стихії води – Праматері світу (модель першоелементів буття). На поетичному мовному ґрунті

це виявляється у тому, що номінацією **вода** пояснюються поняття вічність, космічний простір, межа між світами і станами людського буття, а також родючі сили природи, кохання.

Наочно-чуттєве уявлення картин природи формується через установлення у свідомості читача зв'язку з реаліямилюдського світу. Цей зв'язок викликає сам іменник **вода**, який є опорою образу. Естетична вага номінацій на позначення природних стихій визначена національною традицією: вони органічні в структурі національної мовної картини світу і асоціюються з життям і творчістю як категоріями безмежної любові до всього живого, суцього. Наприклад: **Повітря, рослини, води – / Вславляють усі блакить, / Усі приходять до згоди / Безмежно життя любить. / І навіть дано Орфею / Не слова летючий дим – / Всевадну силу, щоб нею / І камінь зробив живим!** [7, с. 58].

Почуттєва розкіш краси й благодаті, повної гармонії вималювана через фольклорний образ **вода (озеро)** у поезії М. Драй-Хмари: **Любо йти на озера й луки: / в цю благодатну мить / благословляють незримі руки тих, / в кого серце болить** [2, с. 46]. Єдність води з вітром, небом, світом породжує романтичну модель сприйняття світу у М. Рильського: **Хитай легенько лебедів, / Твоїх улюблених синів, / Цілуйся з вітром, з небом, світом / Блакитне озеро моє** [5, с. 79].

Номінація **вода** зазнає індивідуально-авторського семантичного оновлення, збагачуючи тим самим систему мови новими асоціативними зв'язками, як-от:

а) **плин води** – доля: **Навік тебе життя зломало, / і ти – бліда і молода – / Пливеш без волі і без сили, / Куди несе тебе вода** [5, с. 103];

б) **вода** – врода: **Ясна вода, молодая врода, / Що спливла ярами та гаями, / Розливайся синіми річками, / Розтинайся срібними піснями / Над покосами конюшини!** [5, с. 211];

в) **вода** – птах (чайка): **А слалися тут у горі та біді, / Я тільки думкою до скель долину рідних, / Я тільки чайкою ... з тобою ... по воді** [3, с. 25];

г) **вода** – весна: **Розлютився лютий надаремне: / скоро з стріх закапає вода, / вийде в поле віл під'яремний, / і я помандрую, як Скворода** [2, с. 16];

г) **вода** – сила, міць: **Твердий ти будеш і упертий, / Як струм води, що рік у рік / Довбає камінь мертвий. Згуби рокам тим лік** [4, с. 53];

д) **вода** – срібло: **Там віщий місяць сходить ліворуч ... / І чисте срібло ллється в чистих ріках, / І тане в небі журавлиний ключ ...** [4, с. 118]; **І пролилась над нами і над ними / Знайома тиша срібносяйних рік** [7, с. 70].

Для поезії неокласиків є характерним апелювання до образу **води** як жіночого начала, що дає змогу митцям інтимізувати пейзажні картини: **Не раз поміж високих, вогких трав / Дивлявся я в них ... летів і падав в очі, / В оті озера, ясні та урочі, / Що їх блакиттю вересень наляв** [4, с. 67]; **Ясна вода з нестливістю колиски / причалені гойдає кораблі** [5, с. 216].

Епітетні характеристики номінації **води** актуалізують поетичний контекст, підсилюють його сприйняття, допомагають виразніше відчувати усі кольори та звуки цієї субстанції. Іноді творять звичайне тло (означають стан, розміри): **Там, перепривши у гарячих снах, / Посеред вод безмовних і широких / Татарське зілля пахне і в ставках** [4, с. 118], проте частіше – це контрастність, чуттєва домінанта поезії з багатоплановим смислом і глибоким підтекстом. До прикладу епітетне словосполучення **багряна вода** у поетичному мовленні М. Рильського символізує екзотику, нестримний політ фантазії: **Ти сів між дітками, щоб розказати їм / Про дальні береги та про чудні народи. / Ще й слова не сказав а вже багряні води / В очах їм мерехтять** [5, с. 271], а в мовотворчості М. Драй-Хмари – тривога, сум, печаль: **Сонце зайшло за Дністром. / Скрізь, куди око погляне – / одсвіт на водах багрянний. / Сонце зайшло за Дністром** [2, с. 106].

Метафоричні моделі з номінацією **вода** у функції суб'єкта дії (суб'єкт активний) експлікують значення **не-спокою** та **журби**: **В полон узята, піниться вода. / Жде Петербург свого шамана. / Повила ніч його в тумани, / мов чаклунова сива борода** [4, с. 144]. Амбівалентну природу цієї поетичної номінації виявлено в метафоричній конструкції **співають води** (прєдикація типових дій живих істот): **І кличе радісний простір. / Співають води у затоці. / І ось вино, що з рідних гір, – / Вже не вино, а жовч і оцет** [4, с. 28].

Номінація **вода** розширює свій значеннєвий обсяг через образність фразеологізмів. Так, фразера **як риба у воді** (вільно себе почувати) у поетичному контексті М. Драй-Хмари переосмислений і набуває протилежного значення (відчувати потребу в їжі): **... І пухли з голоду маленькі діти, / розтулюючи жадібно свій рот, / мов риба без води** [2, с. 174]. Інша фразема **як дві краплі води** (у значенні схожі, подібні) функціонує з узвичаєним словниковим значенням: **І тітонькам твоїм, / що схожі геть одна до однієї, / немовби дві краплиночки води, / легенько хай згадається!**... [2, с. 133].

Інколи поетична номінація **вода** увиразнена конкретними географічними координатами (географічна модель): **В тумані Темзи і над тихим Доном, / Над океаном, як життя, бездонним, / На озері, де Пушкін спочивав / і доброго Вергілія читає, / На дальньому холодному Амурі. / На берегах незнаній Міссурі** [5, с. 138]. У наведеному контексті денотатами **вода** є простір, і час, а значення і смислова, асоціативна пам'ять про минуле доповнюють одне одного.

Узагальнюючи попередні спостереження, можна стверджувати, що у структурі номінації **вода** наявні контрастні одиниці, проте переважає позитивна сема – “життєдайність”.

Периферійні образи “нижньої” води (**море, озеро, річка**) посідають важливе місце у системі образної поетичної системи 1920–1930-х років як центри символічних паралелей з денотатами **час, майбутнє, духовне**.

У поетичному мовленні неокласиків номінація **озеро** пов'язується насамперед з об'єднанням у неподільний світ природи і людини, світ, у якому відбувається взаємоперетворення: **В мені спочила височінь / я сонним озером синію** [4, с. 78]. Образне поєднання **Я + озеро**, або **Я = озеро** передає моральну оцінку ситуації: **Гарячим бруком дівчина забута / Йде плачучи із-під стрільчастих вій, / Як озеро, сіяє зір ясний, / як озеро, морозами не скуте** [5,

с. 45]. Асоціативна модель *озеро –ясний погляд*, значення якої вибудовано на основі спільних сем “чистий”, “прозорий” становить семантичну єдність.

У циклі поезій Ю. Клена “Серед озер ясных” *озеро – душа поета*, у якій “сонця і зорі, і тихі води, чисті і прозорі” [4, с. 54]. Поетична номінація *озеро* символізує, як зазначає В. Сарапін, “духовні первні ліричного героя: пантеїзм, здатність сприймати красу, прагнення до самозаглиблення і осягнення власної суті” [6, с. 9]. У поемі “Попіл імперій” семантика образу поглиблюється: *озеро* стає символом духовної чистоти, моральної досконалості, порівнюється з чашею Грааля: *В тім озері, як у священнім Граалі, душа на ніжні пелюстки азалій лягла рожевим камінцем* [4, с. 234].

У поетичній мові неокласиків фіксуємо такі асоціативні значення номінації *озеро*:

а) *озеро – мрія: Роками мрію ти плекав, – тепер / Вона встає між голубих озер / Жива, втілюючися у камінь зримий* [4, с. 27];

б) *озеро – спокій: Керуй на озеро спокою / Свої шукання молоді; / Все, що зосталось за тобою, – / Лиш слід весельця на воді* [5, с. 119];

в) *озеро – життя: Озерами гірськими / Заголубіють дні мої, / І зринуть понад ними / Тумани в зоряні краї* [4, с. 55].

Наскрізно у поетичній мові неокласиків є поетична номінація *ріка*. В основних значеннях вона символізує позначувану реалію й актуалізується спектром кольоро-акустичних вимірів: *Дзвенить ріка підсніжними ключами* [5, с. 123].

Поетичний образ *ріки* у мовотворчості неокласиків репрезентований конкретними гідронімами *Дніпро і Дін*. Номінація *Дніпро* символізує позитив з огляду на те, що є основною рікою – символом самої України. Контекст (зокрема, предикати високої оцінки) увиразнює це символічне значення, забезпечує розуміння гідроніма *Дніпро* як чогось найвищого, найдорожчого для українців. Наприклад: *А скрипки шаліють і гримлять фанфари, / Летячи на плеса темного Дніпра* [2, с. 97]; *Висота, висота піднебесна! / Глибина, глибина в океані! / І широкі Дніпрові простори, / І його чотирі незнані* [3, с. 92].

Периферійна номінація *море* у поетичному мовленні неокласиків є полігенетичною і семантично неоднорідною.

Фіксуємо такі асоціативні моделі означуваного образу:

а) *море – творчість: Як солодко вечірньою добою, / коли ще моря гомін не затих, / чекає ритмів іншого прибою* [2, с. 103];

б) *море – книга: І довго ще, купаючись у морі / Поети увижатимуть в просторі / Ахейські весла та низькі човни.* [3, с. 23];

в) *море – життя: Краса і думка, дві сестри-близнята, / Давно на морі людському пливли* [5, с. 196];

г) *море – радість: Людино вільних днів, колись на все життя / Полюбиш море ти – воно твоє свічадо* [7, с. 88].

Значення палітра образу *море* в неокласиків набуває нового семантичного значення, відмінного від традиційного, відомого з античної літератури. Наприклад, у поезії М. Рильського “Скільки літ не пройде – все на скелі сидітиме...” через тему поетичного натхнення розширюється асоціативний зв’язок: *море – смерть: Скільки літ не пройде – під осінніми зорями умиратиме в щасті пливець, / І під пісню її допливемо до моря ми, / Що зоветься – кінець* [5, с. 179].

Традиційну народнопісенну основу має словообраз *море* із семантикою – “перешкода у коханні”: *І дівчина, як парус, / Махнула рукавом... / Нема моєї пари / В селі і за селом! / Вона за морем синім / За бором за старим, / Вона зрідні пустиням / Та бурям степовим* [5, с. 173-174]. В окремих випадках основний зміст збережено, але семантичний обсяг розширено, як наприклад, у контексті, у якому номінація *море* характеризує труднощі у справі розбудови нової соціальної дійсності: *В хід полонинський ідімо / через поля і моря: / вже трембітає над світом золотоспівна зоря* [2, с. 159].

У мові аналізованих поезій неокласиків збережені традиційні високі смисли слів *вода, море, річка, озеро*, пов’язані з мотивами вічності позначуваних образів, їх кореляцією із такими категоріями духовного життя людини, як життя, смерть, кохання, щастя, доля, творчість та ін. Традиційні слова-образи, такі, як *вода, море, річка*, зазнають у поетичних текстах неокласиків семантичних змін.

Концептуальна модель світу поетів-неокласиків постає явищем синтетичним. Суто поетичні її чинники (міфологічні, історичні, філософські, утопічні, культурологічні) розкидані у просторі і часі, разом з тим об’єднані ідеєю неокласицизму як типу творчості 20-х років ХХ століття.

Модель світу як світоглядний вияв має відповідну філософську і філологічну доміанту, яка в українських неокласиків знайшла своє вираження у концепції софійності, модифікуючись у відповідності з класичною художньо-естетичною традицією:

- світ як естетично організований (за відповідними класичними канонами краси) життєвий простір;
- власна творчість тлумачиться як духовна аура часу;
- поет – мислитель як творець світу – Логосу.

Домінуючою у цій тріаді є концепція поета – деміурга – зодчого, інваріантним ядром якої є “людина-артист” (вічне творче начало).

Співці краси і гармонії, поети лицарського духу, які протистоять непримиренній духовній опозиції до постреволуційної дійсності, прагнуть віднайти свій ідеал у світі природи, яка є невичерпним джерелом поетичної образності, саме у ньому вони шукають свій ідеал краси і гармонії, втрачений у сучасній дійсності.

Література:

1. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. – М. : Прогресс, 1985. – 451 с.
2. Драй-Хмара М. Вибране / М. Драй-Хмара. – К., 1989. – 349 с.
3. Зеров М. К. Твори. В 2 т. Т. 2. Поезії. Переклади / М. К. Зеров ; упоряд. Г. Г. Кочур, Д. В. Палючко. – К. : Дніпро, 1990. – 843 с.
4. Клен Ю. Вибране / Ю. Клен ; упоряд., авт. передм. та приміт. Ю. Ковалів. – К. : Дніпро, 1991. – 461 с.
5. Рильський М. Вибрані твори. У 2 т. Т. 1. Вірші. Поеми ; вступ. ст. В. Є. Панченка ; уклад. В. Л. Колесник, В. Є. Панченко, А. Я. Слободяник ; худож. оформ. та іл. М. І. Стратілата / М. Рильський. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2005. – 608 с. – (Сер. “Бібліотека української літературної енциклопедії: вершини письменства”).
6. Сарапин В. В. Поезія Юрія Клена та її місце в літературному процесі першої половини ХХ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10. 01. 01 “Українська література” / В. В. Сарапин. – К., 2000. – 196 с.
7. Филипович П. П. Поезії / Филипович П. П. – К., 1989. – 196 с.

Мойсеєнко С. М.,

Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут"

МЕТАФОРА ТА МЕТОНІМІЯ ЯК ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОБРАЗНОСТІ МОВИ В КОМП'ЮТЕРНОМУ ДИСКУРСІ

У статті досліджено тропи, метафору та метонімію, як лексичні засоби образності комп'ютерного дискурсу. Також розглянуто стилістичне функціонування метафори й різновиди метонімічних перенесень.

Ключові слова: тропи, образність, лексичні засоби, метафора, метафоризація, метонімія.

В статье исследованы тропы, метафора и метонимия, как лексические средства образности в компьютерном дискурсе. Также рассмотрены стилистическое функционирование метафоры и разновидности метонимических переносов.

Ключевые слова: тропы, образность, лексические средства, метафора, метафоризация, метонимия.

This article deals with the tropes, metaphor and metonymy, as lexical devices of computer discourse. Stylistic functioning of metaphor and a variety of metonymy are also examined.

Key words: tropes, imagery, lexical devices, metaphor, metaphorization, metonymy.

У лінгвістиці під час аналізу текстів інституційних дискурсів, до яких без сумніву належить комп'ютерного дискурсу, склалася традиційна точка зору, згідно з якою їхню специфіку складає особливий набір мовних засобів. Тим не менш, у другій половині ХХ сторіччя у лінгвістиці з'явилась думка, що тексти інституційних дискурсів базуються в першу чергу на особливому типі мислення, а спеціальні мовні засоби не є їх головним показником. Не викликає сумніву той факт, що саме творчий аспект у процесі організації наукового мовлення текстів інституційних дискурсів, пов'язаний із досягненням особливої виразності, тобто із стилістичними явищами.

Роль тропів в мові текстів інституційних дискурсів довгий час була знехтувана, але у другій половині ХХ сторіччя про них вже почали згадувати не як про факультативний елемент, відволікаючий від ходу думок, а як про вищий прояв людського інтелекту [1; 3; 5; 8; 9; 11]. У риторичі і стилістиці утвердилося розуміння тропів як цілої системи виражальних засобів [4, с. 320]. **Актуальність** нашого дослідження зумовлена тим, що тропи комп'ютерного дискурсу не були предметом розгляду у вітчизняній науці. **Метою** цієї статті є дослідити метафору та метонімію, як лексичні засоби образності комп'ютерного дискурсу.

Окреслена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

– проаналізувати роль метафори та метонімії як лексичних засобів творення образності комп'ютерного дискурсу;

– визначити корпус метонімії і їх різновиду.

Мова комп'ютерного дискурсу є ефективним засобом побудови у когнітивній системі реципієнта концептуальних конструкцій, моделей світу, що корелюють із моделями світу комунікатора [11, с. 149]. З одного боку, когнітивні концепції формуються в свідомості людини на рівні індивідуальної взаємодії з предметним світом, тобто мають феноменологічну природу та утворюють феноменологічні знання. З іншого боку, вони виникають як результат осмислення цих феноменологічних знань, які дозволяють скласти уявлення про світобудову та доповнюють загальну картину знань [2, с. 29]. Оповідна образність текстів інституційних дискурсів не робить цей тип текстів менш чітким та стислим, навпаки, чіткість і стислість викладу часто досягаються шляхом використання живої розмовної мови, а також застосуванням образних виразів.

Щоб привернути увагу читача/мовця, залучається якомога більше атрактантів у вигляді певних функціональних шарів ідіоматичної лексики, неологізмів та фігур мови. Адресант вибирає такі засоби для емоційного впливу на адресата, які мають знайти передбачуваний ним відгук у душі читача/мовця, викликати в ній переживання, а отже, й розуміння, і таким чином досягнути певної комунікативної мети. Такий діалог має на меті змінити систему поглядів реципієнта та налаштувати його на сприйняття авторської концепції цінностей та відповідних настанов [8, с. 27]. Важливу роль у цьому відіграє метафоричність дискурсу.

Метафора – різновид тропу (приховане порівняння), що базується на аналогії, подвійному баченні (*стереоскопічність*), почуттєвому образі (*емотивність*), принципі "бачити як", зв'язку між образом та смыслом, злитті смислу та відчуття, мовній грі, напівдумці-напівпочутті (*іконічність*), можливості різних інтерпретацій, неоднозначності, синтетичності, дифузності значення, необов'язковості мотивації або її відсутності (*енігматичність*), наділленні людськими почуттями (*антропоцентричність*). Зміна наукової парадигми завжди супроводжується зміною ключової метафори, яка вводить нову область уподібнення, нову аналогію (пор. комп'ютерна метафора) (*евристичність*).

Таким чином, **основні властивості** метафори:

- стереоскопічність
- емотивність
- іконічність
- енігматичність
- антропоцентричність
- евристичність

Американський логік і філософ М. Блек одним із перших пов'язав метафору із науковим пізнанням [1, с. 153]. Результатом і, власне, ціллю метафоричного використання слова є окреслення нових меж значення або виділення

нових підкласів і родів предметів, для позначення яких ми не володіємо простими, звичними дескрипціями. “Метафоричне значення полягає не лише у семантичному конфлікті, а й у новому предикативному значенні, яке виникає з руїн буквального значення. Смысл новоствореної метафори полягає у виникненні нового семантичного узгодження, або доречності, з руїн буквального смислу, зруйнованого семантичною несумісністю чи абсурдністю” [9].

Суть метафори – в її функції, а не у використанні. Метафора передбачає відсторонення слова, або, скоріше, фігури мовлення від першочергового буквального використання і нове використання цього слова для утворення нового класу в певній предметній галузі.

Зауважимо, що *основні функції* метафорики комп’ютерного дискурсу:

– характеризуюча (метафора, як засіб вилучення сутнісних ознак із предметів, дає сутнісну характеристику предметів);

– моделююча (метафора детермінує спосіб та стиль мислення про об’єкт, а не лише формує уявлення про об’єкт);

– пізнавальна (когнітивна) (метафора як інструмент наукового пошуку (але не його продукт), найкоротший шлях до латентної сутності об’єкта (поглиблює розуміння реальності) через апеляцію до уяви та фізичного досвіду, а не до знання);

– прагматична (все, що кажемо, ми кажемо для впливу на адресата (функція впливу, імпліцитного впливу);

– світотвірна (метафора як ключ до розуміння мисленневих процесів та універсального образу світобачення);

– текстотвірна (метафора як ідеологія, техніка смислотворчості);

– сугестивна (злиття образу та смислу із збереженням двоплановості, без злиття об’єктів, що зіставляються).

Роль метафори полягає в тому, що використовуючи старі слова для виконання нових функцій, ми отримуємо економію лексичних засобів мови й використовуємо свої звички в процесі створення нових переносних значень. Завдяки метафорі символи можуть використовуватися економно, практично та творчо. Так, наприклад, завдяки метафоричному переносу розвинулися нові лексико-семантичні варіанти у таких словах:

– mouse (маніпулятор “миша”), worm (тире), spike (вертикальна лінія), twiddle (тильда-символ) – *перенос за формою*;

– salt (перешкоди у вигляді помилково білих елементів зображення) – *перенос за кольором*;

– bridge (пристрій, що поєднує дві мережі), finger (програма, що відображає певну інформацію) – *перенос за функцією*;

– zip (перекидати курсор), gobble (хватати, поглинати дані з буферної пам’яті), sleep (перебувати в режимі очікування) – *перенос за характером руху*.

Цікавим прикладом метафоричного переносу є також слова, що відображають символ лівої та правої круглої дужки: wax– ліва дужка (в літературній мові – один з ЛСВ “прибувати (про місяць)”); wane– права дужка (в літературній мові – один з ЛСВ “убувати (про місяць)”.

Метафоричні й неметафоричні речення в комп’ютерному дискурсі можуть в рівній мірі використовуватися, щоб стимулювати гру уяви, виразити погрозу, привернути увагу, вразити, ввести в оману, задати питання, повідомити щось, перекопати у чомусь і т.д. Як правило, буквальний зміст слова класифікує об’єкти, а метафора подає їхню нову класифікацію.

Новий поштовх у вивченні метафорики дала когнітивна категорія метафори, яку опрацював і ввів у науковий обіг Дж. Лакофф. Він та інші когнітивісти стверджують, що в основі більшості мисленневих операцій лежать процеси метафоризації, котрі, в свою чергу, є результатом обробки структур знань – фреймів та сценаріїв. Знання, що реалізуються у фреймах та сценаріях, становлять узагальнений досвід взаємодії людини з навколишнім світом [3, с. 9].

Метафоризація – семантичний рух, подвійний акт поширення, порівняння добре відомого і менш відомого та поєднання, зіставлення у новій перспективі. До стадії метафоризації є певне попереднє знання, яке знаходить вираження в узагальненому образі предметів і явищ дійсності, що зберігаються та відтворюються в свідомості без прямого впливу предметів і явищ на органи відчуття [5, с. 69]. Таке попереднє знання відіграє важливу роль у виборі мовних засобів. Аналіз комп’ютерного дискурсу виявив широкий спектр концептуальних метафор, побудованих на порівнянні та персоніфікації. Розглянемо для прикладу такі речення з комп’ютерного дискурсу: *Despite the low incidence of actual viruses, it can't hurt to run a virus checking program now and then. Keep an open mind when checking out an online service. The challenge of equipping robots with the skills to operate independently has taxed the ingenuity and creativity of academic, military, and industrial scientists for years.* Персоніфікація ілюструється такими зразками комп’ютерного дискурсу: *Robots shine at installing chips in printed circuit boards. A jet aircraft technician peers into the bowels of a malfunctioning engine searching for the source of the problem.* Хоча за нашими спостереженнями, метафорика, побудована на персоніфікації досить не поширена в комп’ютерному дискурсі.

До особливо образних мовних засобів в прийнято вважати ідіоми, тобто мовні знаки, в яких перенос значення відбувається на основі схожості типових ситуацій. Концептуальні метафори-ідіоми посідають важливе місце в комп’ютерному дискурсі. Ідіоматичність виражається у відриві семантично центрального компоненту фразеологічної сполуки від свого денотату та здатності всього словосполучення набувати нової референції, яка не властива жодному з її компонентів. Під центральним компонентом фразеологізму розуміється той її компонент, який організовує вираз [12, с. 80]. Метафори-ідіоми можна проілюструвати такими зразками комп’ютерного дискурсу: *Pay for your games, fair and square. Naturally, there's a bottom line in all this, or everyone would be using 24-bit colour. It takes a couple of sessions to shake preconceived notions of what an online service should be.*

Отже, суттєвим методом впливу на свідомість та мислення адресатів комп’ютерного дискурсу вважаємо використання в них метафоричних структур. Метафоризація дозволяє не тільки проникнути у свідомість адресата, а й перебудувати її. Вона пронизує усе наше повсякденне життя і знаходить свої вияви не лише у мові, а й у мис-

ленні і діях. Наша повсякденна поняттєва система, у межах якої ми живемо і діємо, метафорична за своєю суттю.

Ще одним лексичним засобом формування мовної образності комп'ютерного дискурсу є метонімічне перенесення.

Метонімія – троп, заснований на асоціації за суміжністю. Вона полягає в тому, що замість назви одного предмета вживається назва іншого, пов'язаного з першим постійним або зовнішнім зв'язком. Метонімія – перенесення значення, побудоване на суміжності між двома предметами або явищами. Вживання метонімії відображає тим самим певну точку зору. Стилїстичний ефект метонімії полягає в зміщенні фокусу уваги з безлічі інших об'єктів. Метонімія покликана ідентифікувати ціле за характерною для нього частиною.

Метонімія виконує в реченні ідентифікаційну функцію й орієнтована на позицію суб'єкта та інших актантів. Ідентифікуюча функція здійснюється через референцію імені. Тому, метафора – зсув у значенні, в той час як метонімія – зсув у референції. Метонімія висвітлює індивідуалізуючу рису предметів: *packet* – кількість інформації, що пересилається через комп'ютерну мережу; *hack* – тонка ювелірна робота; *garé* – знищувати безповоротно файл або програму.

Метонімія має найбільш регулярний, порівняно з іншими семантичними процесами, характер розвитку для певних семантичних угруповань. Під час метонімічного перенесення форма мовної одиниці переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної їх суміжності, дотичності (просторової, часової, атрибутивної, каузальної) при відображенні в свідомості мовця [7, с. 312]. Метонімія, як і метафора, виступає засобом концептуалізації світу, тож метонімічні номінації зазнають впливу соціального досвіду та соціально прийнятої моделі опису сприйняття світу [6, с. 155].

Якщо метафора – це результат глибокого внутрішнього семантичного перетворення слова, яке супроводжується "виділенням" ознаки (ознак), на якій (яких) ґрунтується метафора, то метонімія утворюється на основі зв'язків простішого типу – асоціації за суміжністю, її утворення не торкається глибинної сутності вихідного, номінативного значення слова. Відсутність складних багатоступневих асоціацій, глибинної трансформації первинного значення дозволяє говорити про простішу мотивацію подібних утворень порівняно з метафоричними. Під час метонімічного номінування відбувається мотивація як усім змістом, так і якоюсь однією ознакою твірного значення; і все ж переважає мотивація всім змістом.

Метонімія послужила основою утворення численних фразеологічних одиниць: *Which advances in software technology will prevail? Which ones will be just a flash in the pan? I think users are getting what they want, provided that their needs fit the off-the-shelf application.*

Серед певної кількості класифікацій видів метонімії за типом асоціацій найбільш повною й точною, на нашу думку, є класифікація А.Г. Удинської. Дослідниця поділяє метонімії на шість груп: 1) каузальну метонімію; 2) атрибутивну; 3) локальну; 4) темпоральну; 5) синекдоху; 6) комбіновану [10, с. 28].

Досліджуючи моделі метонімічного зрушення в комп'ютерному дискурсі, ми можемо зробити висновок, що тут представлені не всі типи метонімічного перенесення, причому можна відзначити більшу чи меншу частотність різних моделей.

Серед найбільш частотних моделей перебуває, зокрема, **атрибутивна метонімія**. Цей тип метонімічного перенесення зумовлений асоціацією понять ознаки (атрибуту) і об'єкта, що володіє цією ознакою. Зауважимо, що цей тип метонімічного перенесення може складатися з трьох моделей: 1) фізична характеристика неживого предмета → предмет, що визначається за цією характеристикою; 2) характерна риса людини → сама людина; 3) організація → люди. Наприклад: *We live in a multimedia world*. Такі метонімії можуть позначати людину, називати властивості та якості, притаманні людині, відмінні риси, її здібності, напр.: *Purists prefer the terms "cracker", "white-hathacker", "ethical hacker" and "samurai" being applied to those who use their computings kills for good rather than evil*. Вони можуть позначати окремого індивіда або групу людей, напр.: *Since IBM made the design non-proprietary, anyone can make them*. Уживання атрибутивного типу метонімічного перенесення дає змогу адресанту комп'ютерного дискурсу істотно увиразнювати контекст.

Досить різноманітний представлений у комп'ютерному дискурсі й **локальний тип** перенесення, у якій виділяються дві відносно симетричні окремі групи: місце → об'єкт і об'єкт → місце. Наприклад: *For the last generation Silicon Valley and Tokyo have been working to design computers that are ever easier to use. The terms INTERNET, information highway refer to a dynamic new way that people around the world are using for communication*. У наведених прикладах реалізується одна з моделей метонімічного перенесення "територія, населена людьми → люди, що живуть на цій території (організації, що представляють ці території)".

Розглянемо тематичну групу "приміщення → люди, які живуть, перебувають або працюють у цьому приміщенні". До цієї групи належать будівлі, будинки, споруди, приміщення, які в переносному значенні вживані на позначення людей, які там живуть або працюють. Так, наприклад, *cybercafé* – 'приміщення, будинок призначений для відвідувачів, у якому надається доступ до інтернету' → 'відвідувачі цього закладу'. Ця модель є однією із найбільш продуктивних в комп'ютерному дискурсі, оскільки реалізує типову для цього дискурсу тенденцію до узагальненя, уникнення назв конкретних організацій, тобто служить для надання предметові, явищу більш узагальненої, переносної, експресивної назви.

У досліджуваному корпусі англomовного комп'ютерного дискурсу трапляються метонімічні перенесення **каузального типу**, зумовлені асоціаціями між поняттями суб'єкта дії та його результату. Наприклад: *When the collaboration between IBM and Digital Research failed, IBM turned to Bill Gates, then 25 years old, to write their operating system.*

Розглянемо метонімію, утворену за моделлю "інструмент, за допомогою, якого виконується дія → суб'єкт дії". Так, наприклад, *CD-ROM disks, such as Ziff-Davis's Computer Select and Microsoft's Bookshelf, let you access of information with ease.*

Що стосується **темпоральної метонімії**, то варто сказати, що в дослідженому матеріалі вона трапляється досить рідко. В основі темпоральної метонімії лежить заміщення назви події вказівкою на час, період. Цей тип метонімічного перенесення може реалізуватися за моделлю 'час, період → люди'. У своєму складі така модель містить невелику кількість одиниць, наприклад, generation @ – 'покоління комп'ютера' → 'молоді люди, що добре володіють комп'ютерами та іншими мультимедійними засобами'.

До більш уживаних типів метонімії належить атрибутивна й локальна метонімія. Слід зазначити, що каузальна та темпоральна метонімія трапляється рідше. Аналіз метонімічних перенесень показав повну відсутність синекдохи та комбінованих метонімії. Це пояснюється, на нашу думку, тим, що каузальна, атрибутивна, локальна та темпоральна метонімія є більш характерною для даного типу інституційного дискурсу.

Для метонімічної номінації, на відміну від метафоричної, притаманною є мотивація всім змістом твірного значення, оскільки метонімічні перенесення не потребують деталізованої інтелектуальної обробки об'єкта номінування, виділення його ознак. Таке перенесення відбувається, коли номінатор усвідомлює просторові зв'язки об'єкта номінування й предмета, який дає йому назву. У зв'язку з тим, що метонімічне номінування ґрунтується на якомусь об'єктивно наявному типі залежності номінованого об'єкта й об'єкта, який дає йому назву, то сфери-донори і сфери-реципієнти можуть бути досить близькими.

У перспективі до аналізу слід залучити метафори та метонімії на позначення емоцій в різних жанрах комп'ютерного дискурсу, оскільки вважаємо, що такий аналіз потребує окремого дослідження.

Література:

1. Блек М. Метафора//Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 153-172.
2. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке. – М. : Наука, 1990. – 108 с.
3. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
4. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови. – Стилїстика української мови. – К. : Вища шк., 2003. – 461с.
5. Опарина Е. Ю. Концептуальная метафора // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 57-62
6. Саплин Ю. Ю. Соціолінгвістика і лексична семантика : [монографія] – Запоріжжя : ГУ "ЗІДМУ", 2007. – 260 с.
7. Тараненко О. О. Метонімія // "Українська мова" : [енциклопедія] / [Редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін.]. – К. : "Укр. енцикл.", 2000. – С. 312–314.
8. Телия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 26-52.
9. Теория метафоры: Сб.ст./ Общ.ред. Н.Д.Арутюновой и М. А. Журиной. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с.
10. Удинська А. Г. Метонімічні переноси каузального типу на позначення людини в англійській та українській мовах. – Донецьк : [Б. в.], 2007. – 224 с.
11. Фесенко Т. А. Концептуальное моделирование // Когнитивная семантика: Мат. Втор. Межд. школы-семинара по когнитивной лингвистике. – Ч. 2. – Тамбов: Изд-во Тамбовского ун-та, 2000. – С. 149-151.
12. Черданцева Т. З. Метафора и символ во фразеологических единицах // Метафора в языке и тексте – М. : Наука, 1988. – С. 78-92.

Монахова Т. В.,
 Національний університет “Києво-Могилянська академія”

ПОНЯТТЯ СТРАТЕГІЧНОГО ТЕКСТОТВОРЕННЯ

У статті розглянуто поняття “стратегічне текстотворення”. Розмежовано терміни “маніпуляція” та “стратегічне текстотворення”. Окреслено непрямі тактики мовленнєвого впливу.

Ключові слова: стратегічне текстотворення, маніпуляція, непрямі тактики мовленнєвого впливу.

В статье рассматривается понятие “стратегическое текстообразование”. Разграничиваются термины “манипуляция” и “стратегическое текстообразование”. Очерчиваются непрямые тактики речевого воздействия.

Ключевые слова: стратегическое текстообразование, манипуляция, непрямые тактики речевого воздействия.

This article deals with the concept of the “strategic textbuilding”. The terms “manipulation” and “strategic textbuilding” are divided. The tactics of indirect speech effect are outlined.

Key words: strategic textbuilding, manipulation, indirect speech effect.

Сучасний розвиток мовознавства все більше спрямований на розв’язання прикладних завдань, зокрема, використання мови для задоволення потреб мовця шляхом впливу тим чи іншим вербальним способом на слухача.

Науковим підґрунтям розуміння поняття “комунікативно-стратегічне текстотворення” слугує прагматика – галузь досліджень у семіотиці й мовознавстві, що вивчає функціонування мовних знаків у мовленні.

Процес текстопородження, за Б.Ю. Норманом [3], має такий вигляд: вихідною точкою для мовленнєвого акту є мотив (стимул), який визначає причину створення тексту, його вмотивованість; потім виникає задум, який втілюється в плані (чи програмі) висловлювання; далі йде етап реалізації цього плану (чи здійснення задуму), який може складатися з кількох стадій; завершується мовленнєвий акт фазою контролю. Таким чином, ми бачимо, що будь-який текст є більшою чи меншою мірою спланованим вчинком.

Класифікація як одна із застосовуваних наукових операцій передбачає виявлення системи супідрядних понять. Ми пропонуємо взяти за таксономічні критерії прагматичні інтенції мовця та свідомо докладені ним комунікативні зусилля, зокрема вербальні. Чи, точніше сказати, попередній аналіз і прогнозування слухачької реакції мовцем з подальшим відповідним добором мовленнєвих засобів і мовних прийомів. Пропонований підхід жодним чином не заперечує наявні в лінгвістичній науці підходи до розуміння різновидів текстів. Він навіть не конкурує з ними, а корелює певним чином. Ми продовжуємо говорити в термінах функціональної стилістики, заповнюючи лакуни когнітивним розумінням мовлення.

Терміном “інтенція” позначають суб’єктивну спрямованість на певний об’єкт, тобто активність свідомості суб’єкта. Багато слів, певних граматичних конструкцій, правил побудови тексту призначено для того, щоб передати комунікативні інтенції мовця: схвалення, осуд, погрозу, наказ, прохання щодо тих чи інших об’єктів [2, с. 203].

Зрозуміло, що функціональні стилі неоднаковою мірою виявляють інтенційні можливості мовця. Деякі з них, зокрема науковий чи офіційно-діловий, обмежують виражальний репертуар адресанта, регулюючи його мовлення ustalеними правилами, ритуалами, стильовим узусом.

Головною тенденцією в дослідженнях з обраної проблематики домінує есенціалістський підхід, при якому ключовим питанням теоретичного дослідження постає питання про те, що є маніпуляцією, а ключовою проблемою – проблема визначення термінів [4]. Ми не ставимо собі за мету пошуки оптимальної дефініції цього поняття. Просто погодимося з тим, що маніпуляцією можна вважати приховане керування, вплив, при якому адресат здійснює мету / цілі маніпулятора, вважаючи їх своїми власними, не усвідомлюючи впливу, що на нього чиниться [4]. За такого визначення можна припустити, що сам термін “маніпуляція” перетворюється на сукупність ознак (прихована мета, неясне керування, вплив на адресата всупереч його волі тощо), яку приписують певній одиниці чи комунікативній ситуації, як правило, успішній для маніпулятора. Однак будь-який мовленнєвий вплив може бути як успішним, так і неуспішним. Жодна з тактик стратегічного текстотворення, ба жоден з маніпулятивних прийомів, не гарантує стовідсоткового результату.

Необхідно розмежувати поняття стратегічне текстотворення” і “маніпулятивне” текстотворення й встановити між ними кореляційні відношення.

Маніпуляція – це ситуація спілкування, в якій комунікативні цілі не збігаються з психологічними намірами мовця, який прагне вплинути на слухача. Це ситуація обману й нечесної гри. Стратегічне текстотворення передбачає свідоме використання вербальних засобів впливу для досягнення поставленої мети, але наміри мовця не є прихованими для слухача. У цьому разі комунікативна й психологічна настанови мовця збігаються. Очевидно, критерієм, що розводить ці два поняття, маніпуляцію і стратегічне текстотворення, є критерій ширості мовця. Критерій ширості – такий, що забезпечує вираження насправді притаманних мовцеві думок і почуттів [1].

Слід розрізняти інформаційну інтенцію та комунікативну інтенцію. У першому випадку йдеться про бажання повідомити дещо, в другому – комунікатор демонструє своє бажання в явному вигляді. Зазвичай ці дві інтенції зливаються разом, метою комунікатора є вплив на уявлення отримувача [2].

Стратегічне текстотворення – це свідоме продукування текстів, яке відрізняється від будь-якого адресного мовлення не тільки чіткою попередньою настановою мовця викликати прогнозовану емоційну реакцію реципієнта з подальшою його активністю відповідно до поставленої мети, а й характеризується вживанням непрямих тактик мовленнєвого впливу та конкретних вербальних прийомів.

Стратегічне текстотворення ґрунтується на непрямих тактиках мовленнєвого впливу. Загальний принцип непрямі тактики мовленнєвого впливу полягає в тому, що читачеві (слухачеві) пропонують певну загадку – більшої чи меншої

складності – розв’язавши яку, слухач не тільки отримає уявлення про зміст повідомлення, а й зрозуміє, з якої причини повідомлення побудовано непрямо. Таким чином, слухача справді запрошено до співпраці: від того, як він зможе “прочитати” повідомлення, залежить і характер того, що він з цього повідомлення отримає. Непряма тактика мовленнєвого впливу – це тактика, що інтригує, зачіпає особистісні характеристики слухача, тактика, що включає слухача у повідомлення [1].

Уявімо побутову ситуацію: хлопчик хоче зробити мамі приємний подарунок на її День народження. Він може намалювати їй соняшники та поставити підпис. Перший варіант – він напише: “З Днем народження!”. Другий варіант – “Мамуні”. Щирий подарунок із простим святковим підписом “З Днем народження” не є комунікативно-стратегічним. Підпис “Мамуні”, навпаки, виявляє свідоме застосування мовного знака з прогнозованою реакцією на нього, оскільки хлопчик знає, що мама реагує саме на цю словоформу з ряду синонімічних (“матусю”, “мамулечко”, “ма” тощо) особливо емоційно й позитивно. Обране слово є маркером інтимності їхнього спілкування. І в першому, і в другому випадку інтенція хлопчика була тією самою – привітати маму, зробити їй приємне. Різниця полягає у свідомому не- / застосуванні конкретних вербальних подразників. Можемо сказати, що стратегія у хлопчика була одна. Але в першому випадку вона не була зреалізована за допомогою тактичних ходів.

Маніпуляція – це зміщення тактики непрямого мовленнєвого впливу в бік прямої тактики.

Тож, рекламу, наприклад, варто вважати стратегічним текстотворенням, а не маніпулятивним дискурсом, оскільки будь-яка людина від початку розуміє мету рекламного тексту: “мене збираються перекопати”. Засоби переконання можуть бути найрізноманітнішими, але мета завжди одна й вона очевидна для всіх споживачів реклами.

Очевидною особливістю непрямих тактик мовленнєвого впливу є те, що вони забезпечують слухачеві “свободу дій” як свободу ініціативи й свободу фантазії. Оскільки “розгадати” – означає проаналізувати, означає перебрати у власній свідомості кілька непридатних варіантів “відгадки”, зрозуміти, чому вони непридатні, і, можливо, врешті-решт дійти “правильного розв’язання” [1, с. 60].

Будь-яка непряма тактика мовленнєвого впливу починається зі свідомого добору певних слів або ж з добирання слів певним чином. Лінгвістиці давно відомий термін “конотація”, що позначає додаткове значення лексеми, або його супровідні семантичні чи стилістичні відтінки. Однак подекуди саме з конотації виростає непряма тактика мовленнєвого впливу. Інколи конотація набуває такого масштабу, що перетворюється (у певних контекстах) на перше лексичне значення, зрозуміле всім носіям мови. Часто це відбувається з суспільно-політичною лексикою (наприклад, “помаранчевий” в сучасній Україні – це перш за все носій політичної ознаки, а потім вже кольору). Інформація означає скорочення можливостей. Будь-яке значення є інформацією, оскільки воно виключає деякі з раніше наданих можливостей. І детермінація за допомогою контексту є інформацією, тому що вона виключає деякі з можливостей значення [7]. Слова, що мисляться без усілякої конкретної детермінації, не можуть брехати. Але достатньо вже невеликого контексту, щоб слова змогли брехати [7].

Бертольд Брехт 1934 року у своєму памфлеті “П’ять складнощів того, хто пише правду”, що передбачався для поширення в гітлерівській Німеччині, відзначив складність, що випливає з “порожньої містики” слів: “Писати населення замість народ і землеволодіння замість земля вже саме по собі означає в багатьох випадках відмову від неправди” [5, с. 94]. У запропонованій Бертольдом Брехтом анкеті “Труднощі опису сьогодення” (1964) Стефан Анрее, продовжуючи думку Брехта, пише: “Утім, і слово *істина* сьогодні плаває, точно так само, як свобода, справедливість, терпимість, віра, честь і багато інших, під карантинним прапором; ці поняття всі разом і кожне окрема отруєні – ідеологією, прагматизмом і різного роду інсинуаціями” [6, с. 35]. Рейнхардт Баумгарт, відповідаючи на ту ж анкету, висловлює схожі побоювання стосовно слова *істина*: “Боюся, що саме слово вже стоїть криво, схилиючись до протилежності того, що воно могло би позначати, – до брехні” [6, с. 41].

Часто стикаємося з політичними маніпуляціями, що випливають із такої тактики мовленнєвого впливу.

Німецький мовознавець Х. Вайнрих говорить, що немає жодних сумнівів у тому, що слова, якими багато брешуть, самі стають брехливими. Варто лише спробувати вимовити такі слова, як *світогляд*, *життєвий простір*, *остаточне рішення*, язик сам счиняє опір і випльовує їх. Той, хто їх все-таки вживає, – брехун або жертва обману. Брехня не тільки псує стиль, вона губить мову. І не існує ніякого лікування для зниклих слів; їх необхідно виганяти з мови. Що швидше і повніше це станеться, то краще для нашої мови [7]. Іноді слова можна піймати на брехні. *Демократія* – це слово, що має ранг поняття. Тобто поняття “демократія” за своїм мовним уживанням визначається як форма держави, в якій влада йде від народу й за певними політичними правилами передається вільно вибраним його представникам. (Чиста етимологія слова *демократія* недостатня). Той, кого влаштовує така форма держави, в якій державна влада не йде від народу й не передається за певними політичними правилами вибраним представникам, і хто тим не менше називає таку форму держави словом демократія, просто бреше [7].

Стратегічне текстотворення передбачає чимало непрямих тактик мовленнєвого впливу: лексичні комбінації, метафоризація, міксація функціональних стилів, спеціальна граматична організація і специфічна синтаксична побудова мовлення. Усі окреслені стратегії і тактики становлять перспективу досліджень у цьому напрямі.

Література:

1. Ключев Е. В. Риторика (Инвенция. Диспозиция. Элокуция) : Учебное пособие для вузов / Е. В. Ключев. – М. : “Издательство ПРИОР”, 1999. – 272 с.
2. Манаенко С. А. Непрямое выражение интенций в публицистическом дискурсе / С. А. Манаенко // Язык. Текст. Дискурс : Научный альманах Ставропольского отделения РАЛК / Под ред. проф. Г. Н. Манаенко. Выпуск 5. Ставрополь : Изд-во ПГЛУ, 2007. – 312 с. – С. 202-208.
3. Норман Б. Ю. Теория языка / Б. Ю. Норман. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 296 с.
4. Парасуцкая М. И. Манипуляция и “манипулятивный дискурс” в лингвистике : принципы исследования / М. И. Парасуцкая. – Режим доступа : http://konference.siberia-expert.com/publ/doklad_s_obsuzhdeniem_na_sajte/parasuckaja/2-1-0-45
5. Brecht B. Fünf Schwierigkeiten beim Schreiben der Wahrheit / B. Brecht. – (Versuche 21). – Frankfurt, 1949.
6. Schwierigkeiten, heute die Wahrheit zu Schreiben, hrsg. von Heinz Friedrich / Schwierigkeiten. – München, 1964.
7. Weinrich, Harald Linguistik der Lüge / Weinrich. – Monographie 7 unveränderte Auflage, 2007. – Buch. 90 S.

Морозова И. Б.,

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

РЕЧЕВОЕ ПОВЕДЕНИЕ ПЕРСОНАЖНОЙ ЛИЧНОСТИ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ЕЕ СОЦИАЛЬНОЙ ПРИНАДЛЕЖНОСТИ (на материале современного английского романа)

В фокусе проведенного исследования находится проблема синтаксической структуры литературного текста, рассматриваемая на уровне персонажного диалога. Работа посвящена изучению речевых стратегий и преобладающих прагматических типов простого предложения в плане их употребления в диалоге соответственно принципу вежливости. Делается вывод о зависимости выбора прагматического типа высказывания от социальной принадлежности говорящего.

Ключевые слова: прагматический тип, речевая стратегия, коллаборатив, компетитив, конфликтив, конвиал, социальная принадлежность.

У фокусі проведеного дослідження знаходиться проблема синтаксичної структури літературного тексту, як вона реалізується на рівні персонажного діалогу. Робота присвячена вивченню мовленнєвих стратегій та преобладаючих прагматичних типів простого речення в плані їх використання в діалозі згідно з принципом ввічливості. Зроблено висновок про залежність вибору прагматичного типу висловлення від соціальної приналежності мовця.

Ключові слова: прагматичний тип, мовленнєва стратегія, коллаборатив, компетитив, конфліктив, конвівал, соціальна приналежність.

The investigation looks at the problem of syntactic structure of the literary text as it is realized on the level of the personage dialogue. The presented work is dedicated to the study of speech strategies and dominating pragmatic types of simple sentences used by the speaker in dialogue according to the principle of politeness. A conclusion is made about the dependence of choice of the pragmatic type on the social grounding of the speaker.

Key words: pragmatic type, speech strategy, collaborative, competitive, conflictive, convivial, social grounding.

Антропологический и когнитивный подходы к изучению языка предполагают исследование речевых произведений индивида, во-первых, с позиций взаимоотношения языка и мышления, а во-вторых, путем анализа языка сквозь призму речи говорящего. Начиная с XIX века и по сей день представители различных научных направлений едины во мнении, что внутренний мир человека отражается в его речи. Такой подход четко охарактеризовал философ-экзистенциалист М. Хайдеггер: “Я есть то, что я говорю” [14, с. 54]. Личностная значимость говорящего формируется в процессе взаимодействия индивида с системой языка. При этом, речь аккумулирует не только психологические, но и социальные свойства индивида.

В данной работе наше внимание сосредоточено на художественном персонаже как целостном образе, “модели человека”, поскольку именно такой подход максимально соответствует целям нашего исследования. Отметим, что, осуществляя выборку речевых образцов диалогической речи персонажей из произведений различных авторов, исследователь получает вполне объективный фактический материал для анализа, в основных чертах отражающий специфику разговорной речи.

Очевидно, что для объективного лингвистического анализа парадигмы речевого общения в модель речевой коммуникации необходимо ввести личность коммуниканта. Так, Ю.Н. Караулов вводит в научный оборот термин “языковая личность” [4, с. 5].

В настоящей работе разделяется мнение Ю.Н. Караулова о том, что художественный текст, как продукт литературной коммуникации, является идеальной моделью для исследования языковой личности.

Объектом изучения является персонаж художественного произведения как совокупность психологических и социальных характеристик. Интерес к социолингвистическим проблемам усилился в последние десятилетия в связи с развитием современного общества, стремлением к нивелированию социально-классовых отличий, изменением социальной роли человека в целом. Однако, несмотря на проведенные в этой области исследования [3; 9; 10; 13; 17; 22 и др.], некоторые аспекты социальной детерминированности речи говорящего требуют дополнительного рассмотрения и уточнения, что и определяет актуальность данного исследования.

В современной лингвистике на основе разработанной Ю.Н. Карауловым теории языковой личности проводятся исследования, в которых в качестве объекта выступают как реальный носитель языка, так и участники диалога художественного текста. Создавая свой мир, некую квази-реальность, писатель творчески типизирует жизнь, описывая окружающую действительность посредством художественных образов. Говорящий персонаж (“литературный герой”) рассматривается как “целостный образ человека” (подход Л.Я. Гинзбург). Персонаж воспринимается читателем как “серия последовательных появлений или упоминаний одного лица; изображение его слов, действий, внешних черт, внутренних состояний, повествование о связанных с ним событиях, авторский анализ” [2, с. 329].

Предмет анализа настоящей работы – различные прагматические типы простого предложения английского языка, которые рассматриваются как типичный продукт речевой деятельности говорящего, творца сообщения. При этом, каждый из субъектов (автор, читатель, персонаж) может рассматриваться как особая модель реальной языковой личности. Речевое поведение конкретного индивидуума детерминируется его социальной ролью, навыками речевого общения, задачами общения и т.д.

Исследование проведено в русле антропоцентрической парадигмы лингвистических исследований художественного произведения с акцентом на рассмотрение предложения как продукта речевой деятельности. Анализ персонажной речи на материале простого предложения продиктован следующими соображениями. Прежде все-

го, простое предложение в художественном диалоге является структурно доминирующей единицей сообщения и, по нашим данным, составляет 56,5% от всего корпуса персонажных высказываний [7]. Кроме того, моно-предикативное простое предложение является центральной единицей синтаксиса, обеспечивая выход в более сложные синтаксические структуры. По своему уровневому положению простое предложение занимает пропозиционный уровень в уровневой системе языка (от лат. *propositio* – суждение) и, таким образом, является основным способом вербального кодирования информации.

Поскольку человеческая деятельность носит, как правило, совместный характер и подразумевает кооперацию целей и стратегий их достижения, интерактивность личностей на основе знаковых средств находит свое выражение в особых, характерных для индивидуума, прагматических типах предложений [20, с. 35]. Таким образом, непосредственной целью настоящего исследования является рассмотрение прагматических типов простого предложения в плане их социальной детерминированности и установление закономерностей употребления того или иного типа в зависимости от социальной принадлежности персонажа.

Очевидно, что обмен информацией осуществляется между коммуникантами, являющимися, с точки зрения их общественного положения, представителями часто различных социальных слоев общества. В этой связи, важное значение приобретают понятия микро- и макросоциальной среды. В социолингвистике понятие макросоциальной среды предполагает наиболее резкое речевое расхождение между представителями определенных кругов. Социальный статус носителя языка влияет на речевое поведение индивидуума и во многом предопределяет выбор тех или иных коммуникативных речевых форм. Индивидуальный характер персонажа связан с его полом, возрастом, интеллектом, уровнем образованности, профессией, государственной и социальной принадлежностью, то есть с характерными признаками личности. Отсюда и персонажная речь в художественном произведении, как и речь индивида вообще, имеет свои, отличные от других, социо-психолингвистические особенности. Как замечает М.Я. Блох: “Писатели, если только они являются настоящими художниками слова, отлично знают это, наблюдают такую речь и отражают ее в своем творчестве. Однако художественная речь писателя по своему статусу отличается от обиходной речи... . Задача использования языковых средств писателем заключается в легкой форме, будь то образ персонажа или любого предмета и явления, преломленного авторским воображением в составной элемент его произведения” [1, с. 28].

Персонажная личность, как и любая личность вообще, “...не просто приспосабливается к среде обитания, а выделяет себя из окружения, чтобы осознанно и избирательно связать себя с ним” [23, с. 66]. Языковая личность возникает не извне, а изнутри диктуемой целесообразности, путем превращения осваиваемой общественной культуры в творческую индивидуальную языковую деятельность. В то же время, выбор определенного прагматического или синтаксического типа коммуникативных единиц мы не считаем “личностным выбором” [15, с. 311]. Это выбор среди неопределенных, далеко не всегда осознаваемых альтернатив, критерии которого вырабатываются у языковой личности на подсознательном уровне и всякий раз меняются в зависимости от интер- и экстраличностных факторов. В этом плане таксономия коммуникативных единиц личности концептуально коррелируется с “личностным конструктом” персонажа, в котором преломляется, предвосхищается личностная модель речевого общения.

По определению Е.В. Руденского, “социальный статус характеризует позицию человека в социальной общности, ее права, обязанности, престиж, полномочия и т.д.” [11, с. 155]. Социальный статус отражает место, занимаемое личностью в социальной структуре, ее национальную, классовую принадлежность, ее экономическое, правовое положение, профессиональную характеристику, образовательный, культурный уровни. Таким образом, социальная стратификация является внешней формой организации общественного языка в определенный исторический период, а сам процесс речевого общения включается в социальные отношения коммуникантов и является его неразрывной частью. Отсюда, кодирование информации в предложении определяет представление единиц сообщения в виде таксономии распознаваемых ментальных моделей, типичных для данного языка.

При исследовании влияния фактора социальной принадлежности говорящего на его речь, персонажи художественных произведений были условно разделены на три группы: “элита”; “рабочие и служащие” и “люмпен” [7, с. 206-208].

Элита (от франц. *elite* – избранный) в широком значении – лучшая часть любой социальной, этнической или профессиональной группы. В настоящей работе этот термин используется в узком смысле – группа людей с высшим образованием, занимающая ведущее положение в различных сферах человеческой деятельности.

Люмпен – деклассированные, опустившиеся элементы, имеющие низкий уровень образования или не имеющие его вообще.

Между указанными выше социальными оппозициями существует определенная прослойка, названная в работе “средний класс”. Последняя тяготеет либо к элите, либо, наоборот, в зависимости от условий существования, к люмпену. Исходя из сказанного выше, к “элите” относим аристократию, священников, представителей высших слоев общества, как-то: солидные бизнесмены, юристы и другие люди, имеющие высшее образование. К категории “средний класс” отнесены рабочие, фермеры, мелкие клерки, представители бытового обслуживания и др. В категории “люмпен” в работе рассматривались представители “социального дна”, личности, обладающие минимумом или вообще не имеющие образования, типа: чистильщик обуви, торговец зеленью, полуграмотная служанка и тому подобные [6, с. 166].

Все перечисленные свойства социальных групп накладывают отпечаток на их общий язык и речевые манеры, устанавливается общая языковая дисциплина и единый языковой обычай. Этот фактор, в свою очередь, предопределяет язык и речевое поведение индивидов в процессе их взаимоотношений в той или иной общности.

Содержательная эгоцентричность высказывания говорящего не только придает ему и его речи особые, характерные черты, но и определенным образом социализирует его, “вписывает” его в общество и окружающую

его социальную среду. Прагматическое стремление быть понятым трансформируется в когнитивную стратегию понять того, кто должен понять тебя. В настоящей работе разделяем мнение Е.В. Тарасовой. На основе теории социо-психолингвистического взаимодействия автор предлагает три категории такой стратегии, а именно:

- 1) речевая конвергенция – уподобление речи адресанта и адресата или их взаимодополнение;
- 2) речевая дивергенция – поддержание различий коммуникативного поведения;
- 3) поддержание коммуникативного равновесия. Говорящий не изменяет свои речевым привычкам по той или иной причине [12, с. 6].

В процессе исследования 8000 простых предложений, отобранных из персонажных диалогов, было обнаружено, что поддержание коммуникативного равновесия является доминирующей стратегией общения (63,6 % случаев). Речевая конвергенция засвидетельствована в 32,1 % случаев, а случаи дивергенции в процессе общения весьма редки – 4,3 %.

В плане прагматической классификации используемых в процессе общения коммуникативных единиц обоснованным представляется рассмотрение их в соответствии с принципом “поддержания вежливости” [19, с. 134]. Категория вежливости отвечает социальной цели вербального общения, состоящей в избегании конфликтов между коммуникантами. Дж. Лич предлагает следующую таксономию прагматических типов предложений:

- *коплетитив* (иллокутивная цель конкурирует с социальной: приказы, вопросы, требования, просьбы);
- *конвивиал* (иллокутивная цель совпадает с социальной целью: предложения, приглашения, приветствия, поздравления);
- *коллаборатив* (иллокутивная цель безразлична для социальной цели: утверждения, сообщения, объявления, информирование);
- *конфликтив* (иллокутивная цель находится в конфликте с социальной целью: угрозы, обвинения, проклятия, выговоры) [18, с. 104].

Анализ конкретных персонажных диалогов сквозь призму их социальной принадлежности установил, что художественные персонажи, представители различных социальных групп, по-разному подходят как к самому предмету речевой коммуникации, так и к предметно-знаковым коррелятам личностного смысла в форме высказываний-предложений (см. Таблицу 1).

Таблица 1
Прагматические типы простого предложения в аспекте их социальной детерминированности

	Прагматический тип	Частотность, %		
		Элита	Средний класс	Люмпен
I.	Коллаборатив	44,4	40,4	34,6
II.	Компетитив	28,2	27,6	32,0
III.	Конвивиал	18,3	17,3	10,1
IV.	Конфликтив	9,1	14,7	23,3
	Всего	100	100	100

Примеры к таблице 1:

I.

1. – *I'm more than happy to help you* [30, с. 44].
2. – *It's nearly six o'clock* [29, с. 51].
3. – *The work's done* [27, с. 28].

II.

1. – *Will you order me a car, Stevens?* [30, с. 70]
2. – *Can I come later, sir?* [31, с. 21]
3. *I demand my mon'! That's it!* [24, с. 68]

III.

1. *Welcome to the Silver Hills!* [33, с. 42]
2. – *You may go, Mary. – Thank you* [32, с. 42]
3. – *See ya!* [34, с. 28]

IV.

1. – *Damn it! Where's the girl?* [28, с. 37]
2. – *I'll beat you black and blue, Tom!* [26, с. 38]
3. – *I'll show yer! Yer all beaten now* [25, с. 44].

Приведенные выше данные исследования наглядно демонстрируют различие в сознательном выборе прагматического типа предложения художественными персонажами – представителями различных социальных групп. Языковая система обеспечивает каждой языковой личности равные возможности в реализации коммуникативной цели. Однако пути выполнения коммуникативной задачи в процессе общения будут различными у представителей той или иной социальной среды.

Наиболее частотным прагматическим типом во всех социальных группах является коллаборатив (элита – 44,4 %; средний класс – 40,4 %; люмпен – 34,6 % соответственно). Обнаруженную закономерность объясняем с общих позиций прагматической лингвистики. Речевая коммуникация направлена на согласование деятельности коммуникантов, что возможно только при желании их сотрудничества и вербально кодируется в соответствующий тип

предложений. Далее по частотности употребления следуют в группах “элита” и “средний класс” – компетитив, конвивиал и только потом – конфликтив. Отклонение от установленной тенденции наблюдается в социальной группе “люмпен”. Здесь конфликтив по частотности употребления выходит на третье место (23,3 %), в то время как конвивиал сдвигается на последнее (10,1 %). Следовательно, сам процесс речевой коммуникации можно определить не только как контакт и речевое взаимодействие носителей языка, но и как речевой конфликт между представителями различных социальных слоев.

Исходя из единства сознания и речевой деятельности, можно сделать вывод о том, что увеличение удельного веса конфликтив свидетельствует на знаковом уровне о социально зависимом положении группы “люмпен”, проявляющемся на вербальном уровне в виде защитного реагирования – конфликтива.

Отметим, что в текстах художественной литературы нет “фотографического воспроизведения” и “слепого копирования” конструктивных построений диалогической речи. С другой стороны, по словам Н.Ю. Шведовой, “художественная обработка материалов заключается не в изменении форм построения, не в отступлении от действующих правил языка, ... писатель берет соответствующие конструкции в их типичной форме, освобождая их от случайного, индивидуального, того, что фиксируется в записях как отступление от обычной нормы” [16, с.25]. Аналогичная позиция разделяется рядом других исследователей [8, с.174; 21, с.33].

Таким образом, употребление в персонажном диалоге определенных прагматических типов простого предложения является социально мотивированным: коммуниканты общаются друг с другом под постоянным социальным речевым контролем. Постулаты, относящиеся к кодексу речевого общения, определяют набор “правил”, разрешающих (или запрещающих) употребление тех или иных типов предложений в той или иной ситуации.

Можно сделать вывод, что социальный статус носителя языка предполагает наличие в языковом сознании индивида некой совокупности общих, присущих другим представителям этого статуса черт, что не исключает возможности реализации индивидуального потенциала в речевой деятельности.

Здесь явно прослеживается диалектическое единство противоположных тенденций развития языка. С одной стороны, язык есть средство объединения нации а языковую общность, а с другой, – средством социальной стратификации внутри этой общности. Фактически, проведенный анализ синтаксической структуры художественного текста в аспекте представления языковой личности персонажа, в перспективе позволяет воссоздание картины мира языковой социально-детерминированной личности как результата духовного формирования человека и важнейшего условия его существования.

Литература:

1. Блох М. Я. Диктема в уровневой структуре языка / М. Я. Блох // Коммуникативно-парадигматические аспекты исследования языковых единиц : в 2 ч. : [сб. статей к юбилею проф. Блоха М. Я.]. – Барнаул : БГПУ, 2004. – Ч. 1. – 2004. – С. 10-29.
2. Гинзбург Л. О психологической прозе / Гинзбург Л. – Л. : Сов. писатель, 1971. – 463 с.
3. Ейгер Г. В. Языковые способности : [учебн. пособие] / Г. В. Ейгер, И. А. Раппопорт, Г. Я. Узилиевич. – Харьков, 1992. – 132 с.
4. Караулов Ю. Н. Русская языковая личность и задачи её изучения / Караулов Ю. Н. // Язык и личность. – М., 1989. – С. 3-8.
5. Морозова И. Б. Функционирование различных типов диалогических единств в англоязычном художественном диалоге / И. Б. Морозова // Вісник Харківського державного університету. – Харків : Константа, 1996. – № 386. – С. 87-89.
6. Морозова И. Б. Структурно-организующая роль простого предложения в различных функциональных стилях и формах общения (на материале современного английского языка) : монография / И. Б. Морозова. – [2-е изд., доп. и расш.]. – Одесса : АО БАХВА, 1998. – 192 с.
7. Морозова И. Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії в сучасній англійській мові: монографія / І. Б. Морозова. – Одеса : Друкарський дім, 2009. – 384 с.
8. Полищук Г. Г. Разговорная речь и художественный диалог / Г. Г. Полищук, О. Б. Сиротина // Лингвистика и политика. – М. : Наука, 1979. – С. 173-204.
9. Потапова Р. К. Коннотативная паралингвистика / Потапова Р. К. – М. : Наука, 1997. – 247 с.
10. Реферовская Е. А. Структура сегментированного предложения и словосочетания в индо-европейских языках / Реферовская Е. А. – Л., 1979. – 176 с.
11. Руденский Е. В. Социальная психология : [курс лекций] / Руденский Е. В. – М. : ИНФРА-М; Новосибирск : НГАЭиУ, 2000. – 222 с. – (Высшее образование).
12. Тарасова Е. В. Синергетические тенденции в современной лингвистике // Вісник Харківськ. нац. ун-ту. – 2000. – № 500. – С. 5-11.
13. Федькина Л. Н. Эмоциональное состояние человека и отражающая его лексика / Л. Н. Федькина // Вісник Харківського державного ун-ту. Система мови та мовленнєва діяльність. – 1996. – № 386. – С. 135-139.
14. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер. – М. : “Республика”, 1993. – 447 с.
15. Холл К. С. Теория личности / К. С. Холл, Г. Линдсей ; [пер. с англ. И. Б. Гриншпун.]. – М. : Психотерапия, 2008. – 656 с.
16. Шведова Н. Ю. Основы построения описательной грамматики литературного языка / Шведова Н. Ю. – М. : Наука, 1966. – 200 с.
17. Karoly C. Kinds of Sentences Examined from Point of View of Function and Form / C. Karoly // Act a Linguistica. – Budapest, 1963. – Т. XIII. – F. 3-4. – P. 225-238.
18. Leech G. Principles of Pragmatics / Leech G. – London: Longman, 1983. – 250 p. – (Longman Linguistics Library).

19. Leech G. A Communicative Grammar of English / G. Leech, J. Svartvik. – [3rd ed.]. – London: Pearson ESL, 2003. – 456 p.
20. Mochler I. et al. Language et pertinence: reference, temporelle, anaphore, connecteur et мйтаphore. – Nancy: Press Univ., 1994. – 198 p.
21. Quine W. Word and Object / Quine W. – Mass. : M.I.T. Press, 1989. – 292 p.
22. Smith J. Methodological Diversity: Advantages and Pitfalls / J. Smith // Language and Social Psychology. – 1998. – September. – P. 32-41.
23. Психология личности. Словарь-справочник. – К. : Руга, 2001. – 319 с.
24. L'Amour L. The Tall Stranger / L'Amour L. – N. Y. : Bantam Books: Literary Express, 1999. – 134 p.
25. Blyton E. The Mystery of the Disappearing Cat / Blyton E. – London: Egmont Books Ltd, 2003. – 224 p.
26. O'Brien A. A Busy Afternoon / O'Brien A. – London ; Glasgow: Collins, Fontana Books, 1998. – 136 p.
27. Brown C. The Stripper / Brown C. – N. Y. : The New American Library of World Literature, Inc., 1983. – 127 p.
28. Cartland B. The Wild, Unwilling Wife / Cartland B. – London: Rommie Books, 1991. – 155 p.
29. Christie A. The Murder of Roger Ackroyd / Christie A. – London: HarperCollins Publishers Ltd, 2006. – 320 p.
30. Doyle A. Come Back, Victoria! / Doyle A. – Toronto : Harlequin, 1990. – 182 p.
31. McElfkesh A. A Night Call / McElfkesh A. – London: Penguin Books, 1970. – 150 p.
32. Murray V. The Age of Consent / Murray V. – London: Collins/Fontana Books, 1969. – 127 p.
33. Neville M. Murder in Rockwater / Neville M. – London, Glasgow: Collins/Fontana Books, 1988. – 184 p.
34. Tuttle W. C. The Valley of Suspicion / Tuttle W. C. – N. Y. : Bantam Books, 1988. – 143 p.

Мудринич С. Ю.,

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛІВ ІЗ СЕМАНТИКОЮ СТАНУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Стаття присвячена аналізу слів із семантикою стану в українській та англійській мовах на синтаксичному рівні. Проведено порівняльний аналіз основних формально-синтаксичних ознак слів категорії стану в зіставлюваних мовах. Основну увагу приділено аналізу синтаксичних функцій слів категорії стану в українській та англійській мовах.

Ключові слова: синтаксичний рівень, синтаксичні функції, формально-синтаксичні ознаки, відокремлене означення, невідокремлене означення, дієслово-зв'язка, безособове речення.

Статья посвящается анализу слов с семантикой состояния в украинском и английском языках на синтаксическом уровне. Проведен сравнительный анализ основных формально-синтаксических признаков слов категории состояния. Основное внимание уделяется анализу синтаксических функций слов категории состояния в украинском и английском языках.

Ключевые слова: синтаксический уровень, синтаксические функции, формально-синтаксические признаки, выделенное определение, невыделенное определение, глагол-связка, безличные предложения.

The article observes the analyses of the words with semantics of state in Ukrainian and English languages on syntactical level. The comparative analysis of the main formal– syntactical signs of the words of category of state in comparison languages is realized. The main attention is concentrated on analysis of syntactical functions of the words of category of state in Ukrainian and English languages.

Key words: syntactical level, syntactical functions, formal-syntactical signs, mark out attributes, not-mark out attributes, link-verb, impersonal sentences.

Аналіз слів із семантикою стану на синтаксичному рівні є складовою частиною комплексного розгляду дискусійного питання сучасного мовознавства про статус слів категорії стану. Проведення порівняльної характеристики основних формально-синтаксичних ознак слів категорії стану у зіставлюваних мовах – це ще один крок до пізнання мовних особливостей неспоріднених мов. Тому актуальними для сучасного мовознавства є дослідження, які дають змогу зіставити морфологічну будову неспоріднених мов. Метою статті є визначення формально-синтаксичних ознак слів категорії стану, на основі яких можна здійснити їх порівняльну характеристику. Предметом дослідження обрано формально-синтаксичні ознаки слів категорії стану в зіставлюваних мовах. Наукова новизна дослідження полягає у здійсненні порівняльної характеристики основних категорійних та формально-синтаксичних ознак слів категорії стану у зіставлюваних мовах.

В українській мові, як зазначають сучасні лінгвісти, слова категорії стану можуть вживатися в різних синтаксичних функціях. Першою і основною є функція головного члена односкладного (безособового) речення. Ця функція є диференційною ознакою, яка розмежовує станівники та інші частини мови [1], напр.: *Стало так просто й хороше з цією людиною (О. Донченко)* – слово категорії стану; *Вона пливла просто.. до берега. Там, на твердому ґрунті, вона.. задарма не віддала б свого життя (Ю. Смолич)*- прислівник, виступає обставиною до дієслова-присудка *пливла*.

Друга ознака – нездатність означати чи доповнювати інші члени речення, оскільки слова категорії стану виконують функцію незалежного компонента речення – головного члена односкладного (безособового) речення. Цим він відрізняється від омонімічних прислівників й прикметників, напр.: *Тихо, тихо в садку, наче од вітру, скринула хвіртка (М. Стельмах)*.

Третя особливість цих одиниць полягає у здатності сполучатися за допомогою прилягання зі зв'язкою *бути* та допоміжним дієсловом *стати* у функції залежного компонента – іменної частини складеного головного члена, напр.: *Як мені стало безпомічно, болісно, тяжко (П. Загребельний)*.

Ще одним показником є можливість мати при собі у функції залежних компонентів додатки, зокрема у давальному відмінку, обставини, інфінітиви, напр.: *В невеличкій хаті стало мирно, аж тісно (М. Коцюбинський)*. Присудок, який виражений словом категорії стану, сполучається з іменником і займенником, які стоять у давальному відмінку, напр.: *нам весело, йому спокійно, тобі смішно; Ні, сину, мені легко на серці (Ю. Мокрієв)*. До категорії стану приєднуються прислівники місця, часу, і особливо часто міри й ступеня, напр.: *зовсім погано, незвичайно прохолодно, дуже гарно; Дівчині стало дуже лячно, моторошно, вона ладна була залишити помешкання (М. Олійник)*. Означальні прислівники сполучаються з модальними словами та іменниками, напр.: *дуже жаль, так лень, дуже потрібно, цілком можливо; Тимоша взяла велика осмута (А. Малишко)*;

В англійській мові слова категорії стану вживаються у трьох синтаксичних функціях. Л. Піпаст виокремлює функцію предикативного члена складеного іменного присудка, де слова категорії стану поєднуються з різними дієсловами-зв'язками, напр.: *His interest in Henrietta Savernake grew stronger (A. Christie) (Його інтерес до Генрієтти Севернек зростає все сильніше)*, а також функцію об'єктного предикативного члена. У цьому випадку стан об'єкта дії передається словами категорії стану в функції предикативного члена до додатка, у більшості випадків при дієсловах зі спонукальним значенням, напр.: *“Very well, if you want to kill yourself, go ahead” (A. Cronin) (“Дуже добре, якщо ти бажаєш вбити себе, вперед”); “No, let me go alone” (A. Cronin) (Ні, дозвольте мені піти одному) [3]*.

І. Жигадло, І. Іванова, Л. Юфік поділяють думку Л. Піпаста й визначають третю функцію – відокремленого та невідокремленого означення, напр.: *Nye saw that she wanted to leave, but was afraid to admit it (A. Cronin) (Най бачив, що вона хоче піти, але боявся допустити це) [2]*.

Л. Піпаст звернув увагу на характерні особливості слів категорії стану в англійській мові, і зазначив, що в більшості випадків вони не супроводжуються другорядними членами речення, не потребують просторової характеристики, їхнє лексичне значення не потрібно уточнювати за допомогою обставин. Він наполягає, що кожна група слів категорії стану вживається з тими обставинними словами, які їх характеризують [3].

Отже, можна підсумувати, що ця група слів, яка виражає фізичний стан особи: *awake* (не спати), *afloat* (на ногах), *asleep* (спати), *ill* (хворий), *well* (здоровий), вживається з прислівниками, що характеризують ступінь, частоту, інтенсивність стану, напр.: *fast asleep* (міцно спати), *half asleep* (дрімати), *wide awake* (остаточно прокинутися); *I wish that poor Strickland had been still alive* (S. Maugham) (Я бажаю, щоб цей нещасний Стрікланд і досі був живий). Слова категорії стану, як відмічає вчений, можуть бути одним із присудків в реченні з двома присудками, напр.: *Dr Contreras surmised she was afraid to go father in case she met any of people from the village* (S. Maugham) (Доктор Контрас висловив припущення, що вона боїться йти далі, у випадку, якщо вона зустріне людей з села) [3].

Здійснюючи порівняльний аналіз формально-синтаксичних ознак слів категорії стану в українській та англійській мовах, слід наголосити на таких рисах:

1. Функції головного та другорядного члена речення. Характерною синтаксичною особливістю слів категорії стану в українській мові є функція головного члена односкладного (безособового) речення, напр.: *Боязко мені, бо соромливий собі я вдався* (М. Стельмах), та безособово-предикативного члена в структурі іменного присудка, напр.: *Чогось-то їй стало млясо і нудно, і як подивиться на Василя, так так їй його жаль стане!* (Г. Квітка-Основ'яненко), тоді, як в англійській мові слова категорії стану можуть виконувати функцію предикативного члена складеного іменного присудка, напр.: *When he became aware of it, the faint grayness of dawn was playing on the curtain* (F. O'Connor) (Коли він став усвідомлювати це, неясний, сірий колір низу грав на фіранці), об'єктного предикативного члена, напр.: *"Leave me alone," she said, not unkindly* (S. Maugham) ("Залиште мене на самоті", – сказала вона не жорстоко); *him* (F. O'Connor), та функцію відокремленого і невідокремленого означення, напр.: *The thought of Cora, of her look, sad and lingering, as she stood alone by the gate, pierced him to the heart* (A. Cronin) (Думка про Кору, про те, як вона стояла самотньо біля хвіртки, проникала у саме серце (А. Кронін), можуть бути одним із присудків в реченні з двома присудками, напр.: *"I'm afraid I have to go on"* (A. Cronin) (Боюся я повинен продовжувати), та сполучатися з обставинами у складеному присудку, напр.: *She understood that he was not alone with his business* (S. Maugham) (Вона розуміла, що він не був самотнім з його професією), та можуть використовуватися як прості атрибутиви у позиції до або після іменника, який вони визначають, напр.: *The asleep dog was on the back doormat* (F. O'Connor) (Сплячий собака був на підстилці для витирання ніг).

2. Нездатність означати чи доповнювати інші члени речення. Оскільки слова категорії стану в порівнювальних мовах виконують функцію незалежного компонента речення – головного члена односкладного (безособового) речення, то вони не супроводжуються другорядними членами речення, не потребують просторової характеристики, їхнє лексичне значення не потрібно уточнювати за допомогою обставин. Якщо порівнювати українську й англійську мови, то в англійській двокомпонентність обов'язкова, що зумовлено фіксованим розташуванням предиката в конкретних типах речень, напр.: *It is hot* (Жарко), *It is cold* (Холодно) – присудок на другому місці. В українській мові немає фіксованого порядку присудка, який вимагав би постановки перед ним якого-небудь члена речення, це й пояснює відсутність вираження двоскладності в безособових реченнях, напр.: *Присмно, спокійно, радісно було комусь* (Леся Українка).

3. Посідання зі зв'язкою. Слова категорії стану в українській мові можуть використовуватися з експліцитною або імпліцитною зв'язкою (*бути, стати, ставати, зробитися*) у структурі головного члена речення та облігаторною (*be, become*) в англійській мові, оскільки двочленність є нормою англійського синтаксису. Саме зв'язка надає категорії стану значення часу, напр.: *Пливи і не журись, небоже! Уже тобі скрізь буде гоже* (І. Котляревський) – форма майбутнього часу; *Не знала вона, що було гарно, що було погано, що треба робити, що ні, що соромно, що не соромно* (Панас Мирний) – форма минулого часу; *Чого воно любо так стає на душі, легко на серці, як побачиш з-під снігу зелену травицю?* (Панас Мирний) – форма теперішнього часу; *Now... I'm afraid I need your help* (A. Cronin) (Зараз... Я боюся, що мені потрібна твоя допомога) – форма теперішнього часу; *Presently, after loud yawning, the natives went away to sleep, and Strickland and I were alone* (S. Maugham) (Незабаром, після гучного позіхання, місцеві пішли спати, тоді як Стрікланд і я лишились наодинці) – форма минулого часу; *"Sometimes I dare won't be alone at night"* (A. Cronin) (Іноді я наслідуюся не бути наодинці увечері (А. Кронін) – форма майбутнього часу. В порівнювальних мовах використання зв'язки *бути/be* в іменних присудках у різних часових формах більш поширене, ніж використання інших зв'язок *стати, ставати, зробитися, робитися / remain* (перебувати в колишньому стані), *keep* (залишатися в певному стані), *hold* (тримати), *rest* (перебувати), *stay* (залишатися), *continue* (продовжуватися). В українській мові, на відміну від англійської, зв'язка *бути* у формі теперішнього часу частіше буває відсутня, що дає право говорити про особливі моделі складеного іменного присудка з нульовою зв'язкою, однак дискусійним постає питання про те, вважати такі присудки складеними чи простими. В англійській мові слова категорії стану можуть зустрічатися в конструкціях з дієсловом-зв'язкою у функції предиката, притаманних підмету і додатку, напр.: *He was alive and now he was dead* (E. Hemingway) (Він був живий, а зараз він був мертвий); *Somewhat to her surprise she fell asleep and it was past three o'clock when the ringing of the telephone roused her* (A. Cronin) (До її здивування, вона заснула і це була четверта година, коли дзвінок телефону підняв її).

4. Здатність керувати відмінковими формами. В українській мові слова категорії стану керують здебільшого давальним відмінком, місцевим, рідше – родовим (з прийменником і без прийменника) та знахідним відмінком прямого об'єкта, напр.: *Йди постій біля клуні, а я тут посиджу: і тобі гарно буде, і мені славно* (М. Стельмах). В англійській мові слова категорії стану можуть приєднувати додаток з прийменниками: *of, to, with, at*, у формі інфінітива й підрядного речення, напр.: *"Can I be left alone with him for a little while?" she asked. "Only for a minute"*

(*J. Parker*) (“Можна мене залишити наодинці з ним, на короткий час?”, – спитала вона. “Тільки на хвилинку” (*Дж. Паркер*)

До категорії стану в українській мові можуть належати прислівники місця, часу, і особливо часто – міри та ступеня, напр.: *Дратують мене оті “парочки”, дуже заздрісно стає, хоч і чую, що це негарно, що недобре нарікати на свою долю* (*М. Коцюбинський*). В англійській мові слова категорії стану можуть визначатися всіма видами якісних прислівників: способу дії, міри та ступеня, підсилювальними, напр.: “*But I never am alone, even in an empty room*” (*J. Aldridge*) (*Я ніколи не буваю наодинці, навіть у порожній кімнаті*).

Отже, порівняльний аналіз синтаксичних особливостей слів категорії стану в українській та англійській мовах показує, що вони здебільшого дуже подібні. Зокрема, спільним є відсутність словозміни, синтаксична функція, вживання зі зв’язкою, аналітичне утворення вищо-часових форм, здатність керувати відмінковими формами.

Відмінності полягають у тому, що в українській мові слова категорії стану можуть використовуватися без зв’язки, тоді як в англійській, вона обов’язково повинна бути. Крім того, в українській мові в конструкціях з предикатами стану може бути відсутній суб’єкт стану, тоді як в англійській мові використовуються особові двоскладні речення.

Література:

1. Горпинич В. О. Морфологія української мови / В. О. Горпинич. – К. : ВЦ “Академія”, 2004. – 336 с.
2. Жигадло И. В., Иванова И. П., Иофик Л. Л. Современный английский язык – М. : И. Л., 1956. – 354 с.
3. Пипаст Л. О. К вопросу о категории состояния в английском языке / Л. О. Пипаст // Иностр. языки в школе. – М. : Учпедгиз, 1951. – № 5. – С. 13-23

Муляр С. П.,

Волинський інститут економіки та менеджменту

ПЕРЕКЛАДИ КОЛОРИЗМІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ

У статті досліджується проблема відтворення кольоропозначень у російськомовних перекладах поезії Лесі Українки. Розглядаються способи віднайдення семантико-стилістичних реалізацій колоризмів. Зосереджується увага на втраті окремих семантичних компонентів кольоропозначень у перекладі.

Ключові слова: переклад, колоризм, семантика, лексема.

В статье исследуется проблема отображения цветообозначений в русскоязычных переводах поэзии Лесии Украинки. Рассматриваются способы нахождения семантико-стилистических реализаций цветовых лексем. Внимание сосредотачивается на утрате отдельных семантических компонентов цветообозначений в переводе.

Ключевые слова: перевод, цветообозначение, семантика, лексема.

The article presents the author's study of colours in Russian translations of Lesya Ukrainka poems. The ways of semantic and stylistic realization of colours were studied. The loss of some semantic components of colours in translation was taken into consideration.

Key words: translation, colour, semantic, word.

Для виявлення спільних та відмінних особливостей української та російської мов може бути використана колористична лексика, оскільки семантика колоризмів, за словами дослідника психосемантики кольору П. Яньшина, “отражает бытие человека в мире, контакт субъекта с миром, обеспечивает адекватное отражение объективной реальности на различных уровнях репрезентации субъекту образа этой реальности” [9, с. 7-8]. Особливим даром відчувати світ та його колористику наділені поетично обдаровані особистості, однією з яких була Леся Українка.

Мета статті – відзначити особливості семантичних співвідношень компонентів кольоропозначень у поезії Лесі Українки та її варіантів при перекладі російською мовою.

Творча індивідуальність Лесі Українки, відзначена ще І. Франком (“вона поет наскрізь мужній, але не позбавлена жіночої ніжності і грації” [Цит. по: 5, с. 177]), чи не найсильніше виявилася в інтимній ліриці. Але поетеса, за спостереженням Л. Міщенко, “не любила виходити на дороги велелюдні з своїм, особистим. Дуже делікатна у цьому відношенні, свою зажуру, свою радість, інтимні переживання ховала глибоко в серці” [5, с. 177]. У ліричній поезії Леся Українка часто використовує саме кольоропозначення як засіб передачі свого внутрішнього стану. Дослідники психосемантики кольору відзначають, що існують певні смислові зв’язки між рангами кольорів [9, с. 95]. Поетеса зізнається, що її інтимні переживання настільки сильні й глибокі, що вона не в змозі відтворити їх жодними барвами:

*Якби я всіми барвами владала,
то я б на барву барву накладала
і малювала б щирим самоцвітом,
отак, як сонечко пречисте літом;
домовили б проречистій руки,
чого промовить не здолали гуки,
і знав би ти, що є в душі моїй ...
Ох, барв, і струн, і слів бракує їй ...
І те, що в ній цвіте весною таємною,
либонь, умре, загине враз зо мною. [1, с. 181]*

У перекладі даної поезії російською мовою, здійсненому М. Чуковським, тричі використана Лесею Українкою лексема *барва* не повторюється, а замінюється виразом *перемещала бы умело*, що “розмиває” інтенсивність, насиченість колористичного полотна, а відтак почуттів, які доповнюють одне одного, самозаглиблюють, ніби взаємопроникають, а не замінюються. У семантиці лексеми *перемещать* реалізується дещо відмінні ознаки: почуття, як і барви, відмінні, самодостатні, ними легко маніпулювати, тільки б вміти їх розрізняти, пор. :

*Когда б я всеми красками владела,
Я их перемещала бы умело
И рисовала б ярким самоцветом,
Как солнца луч рисует жарким летом.
Договорили б опытные руки,
Чего договорить не могут звуки,
Ты видел бы горящий в сердце свет ...
Ох, красок, струн и слов у сердца нет ...
И то, что тайно в нем цветет весною,
Умрет, наверно, заодно со мною [8, с. 87]*

Леся Українка наділяє лексему *самоцвіт* (“1. Кольоровий чи безколірний коштовний, напівкоштовний або виробний камінь з яскравим блиском ... 2. *перен.* Те, що вражає яскравістю вияву, є самотнім взірцем чогось” [2, с. 1102]) незвичним епітетом *щирий*. М. Чуковський замінює його на більш “буденне” *яркий*, оскільки російські відповідники “*искренний, сердечный, душевный, откровенный, непосредственный, проникновенный*” [3, с. 1073] мають інші співзначення. Таким чином втрачається відчуття глибини і тісного взаємозв’язку між психологічним станом та відтворенням його через барви, ліричний настрій відділяється від колористичної гами. Не випадко-

вість, а цілеспрямованість добору співзвучних кольоропозначень доводить словосполучення *проречистії руки*, яке також у російському тексті замінено на *опытные руки*. Набутий досвід породжує впевненість, але глибокі почуття ніколи не можна відтворити лише словами, звуками, барвами, а тому людині властиво відчувати світло в душі, природу якого неможливо збагнути, а руки виконують волю вищих сил.

Складність власного переживання закоханості Лея Українка передає через колоризми й у поезії “Ой не зникли золотії терни”, перекладеної російською мовою О. Островським [8, с. 88]. Внутрішні протиріччя, перетворення алегорично відображаються через колористичні контрасти, оскільки саме контраст – найпродуктивніший засіб поетичної стилістики. Він базується на протилежності, яка, за словами Л. Новикова, є “одним из характерных проявлений природной склонности человеческого ума и лежит в основе различных представлений в обыденной жизни, научном познании, философских построениях, этике, эстетике, религии” [6, с. 7]. Контраст раскрывает “в обозначаемом взаимоисключающие и противоречащие друг другу начала” [1, с. 26]. Леся Українка, добираючи кольоропозначення, свідомо уникає прямого поєднання колористичних протилежностей. *Чорному* протистоять інші кольори, але не *білий* –

*Ой не зникли золотії терни,
тільки почорніли,
ой не всохли кривавії квіти,
тільки помарніли.*

*Зійди, сонце, під моє віконце
та й засвіти ясно,
позолоти мої чорні терни,
нехай буде красно.* [4, с. 182]

Таким чином поетеса намагається відтворити напружену постійну внутрішню боротьбу із собою, на що вказують лексеми *не зникли, тільки помарніли*. Так в поетичному тексті Лесі Українки виникає асиметричний контраст, побудований на протилежних ланках хроматичної гами кольору: *чорний – золотий, чорний – червоний*, де *червона* барва імпліцитно виражена через лексеми *кривавий, пожар*. Контекстуальні антоніми, як відмітив Л. Новиков, відрізняються “семантичною неоднорідністю”, виражаючи “не однаковий, а різний ступінь проявлення... протилежних якостей, ознак і властивостей, що належать до однієї суті” [6, с. 26].

Звичайно, такий складний колористичний фон нелегко відтворити перекладачеві. Тому О. Островський, намагаючись зберегти загальний ліричний тон, змушений варіювати в тому числі і з кольоропозначеннями. Так, на початку поезії перекладач, зберігаючи *чорно-червону* гаму протиставлення, останню втілює через заміну перифрастичного виразу *кривавії квіти* на лексему *маки*. В тексті оригіналу ця квітка не випадково наділена означенням *кривава*: воно зосереджує увагу читача інтенсивності страждань.

Зменшення інтенсивності *червоної* барви (а відтак і душевних страждань) Леся Українка передає через лексему *помарніли* – “1. Схуднути, побліднути внаслідок хвороби, недоїдання, тяжкої праці і т. ін. // Утратити здоровий вигляд, красу, привабливість (про обличчя, тіло). 2. Стати блідшим, менш яскравим (про фарби, кольори та ін.). // Стати тьмяним. 3. *перен.* Зів’янути, втратити свіжість від нестачі вологи, поживних речовин і т. ін.” [2, с. 854], а О. Островський добирає *побледнели* – “1. Стати блідим, блідшим. 2. Втратити яскравість забарвлення; потьмяніти, поблякнути. 3. *перен.* Втратити яскравість, виразність” [2, с. 803], що викликає відверто персоніфіковані асоціації.

Лексема *красно* в українській мові не має колористичних ознак, що впливає і з контексту поетичних рядків – *позолоти мої чорні терни, нехай буде красно* [4, с. 182]. У російському тексті поезії з’являється вираз *позолотой красной*, що асоціюється із реалією “красное золото” – “золото высокой чистоты (пробы) с красноватым оттенком”, “золотистый с красноватым оттенком” [7, т. 17].

Порівняльний аналіз українського та російського текстів виявив розбіжності у відтворенні колористичних ознак, які призводять до втрати внутрішньої глибини перекладеного тексту, до втрати тих прямих і символічних співзвучань, які є ядром поезії. Адже у тексті Лесі Українки колір – не лише допоміжний засіб у відображенні внутрішнього світу ліричного героя, а й самостійна одиниця, здатна не лише відображати, а й впливати на відчуття. Переклад нерідко позбавляє можливості відслідкувати важливі взаємоперетворення, трансформації, найтонші душевні рухи, зокрема ті, що передаються через колоризми.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений : Оценка. События. Факт. / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2007. – 1736 с.
3. Зубков М. Г. Сучасний російсько-український, українсько-російський словник. – Харків : “УІС”, 2000. – 576 с.
4. Леся Українка. Вибране. – К. : Молодь, 1963. – 547 с.
5. Міщенко Л. І. Леся Українка. – К. : Рад. шк., 1986. – 304 с.
6. Новиков Л. А. Русская антонимия и ее лексикографическое описание // Львов М. Р. Словарь антонимов русского языка. – М. : Рус. язык, 1988. – С. 5-30.
7. Словарь современного русского литературного языка : В 17 т. – М.-Л. : Издательство Академии Наук СССР, 1956 – 1965.
8. Украинка Леся. Избранное. – М. : Правда, 1984. – 432 с.
9. Яньшин П. С. Введение в психосемантику цвета. – Самара : Изд-во СамГПУ, 2000. – 200 с.

Насталовська І. В.,

Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

ДЕРИВАЦІЯ ЯК СПОСІБ ПОРОДЖЕННЯ ВТОРИННОГО ТЕКСТУ

У статті приділено увагу оглядові літератури з питання породження вторинного тексту у такий спосіб як текстова деривація.

Ключові слова: деривація, текст, вторинний текст, текстопородження, висловлення.

В статті приведено короткий огляд літератури к вопросу о порождении вторичного текста методом текстовой деривации.

Ключевые слова: деривация, текст, вторичный текст, текстопорождение, высказывание.

The article presents a literature review on the question of generating secondary texts by means of textual derivation.

Key words: derivation, text, secondary text, text generation, utterance.

Дане дослідження проведене в руслі функціонального опису мовлення. Сучасна наукова функціональна парадигма пропонує розгляд мовленнєвих одиниць не з позицій їх структурного складу, а з точки зору того, як ці одиниці функціонують в тексті, отже саме текст є головним об'єктом функціоналістських досліджень. В межах функціонального опису мови виокремлюють два напрямки вивчення тексту в залежності від поставленої мети. За першим напрямком розглядаються загальні властивості тексту та їх взаємодія заради характеристики тексту як цілого, це – так званий аналіз “зверху” усіх використаних в тексті засобів задля аналізу зміста [23, с. 23-24]. Другий напрямок аналізу “знизу” передбачає розгляд мовленнєвих одиниць, що складають текст, їх взаємодію та участь у процесі породження тексту [23, с. 23-24; 34, с. 6-7]. Дану роботу виконано в межах саме другого напрямку, оскільки в ній пропонується стислий огляд взаємодії одиниць різних рівнів мови у процесі текстопородження. Актуальність роботи таким чином досягається через аналіз динамічних процесів породження тексту.

Об'єктом дослідження є текст. Предметом дослідження є дериваційні механізми в процесі породження вторинного тексту. Завданням статті є схарактеризувати сучасні підходи до лексичної, синтаксичної та текстової деривації, надати визначення таким термінам, важливим для подальшої роботи, як текст, текстопородження, деривація, висловлення та окреслити перспективи для застосування дериваційного підходу до породження учбових вторинних текстів.

Текст – це надзвичайно складна та багатоаспектна одиниця, що досліджується з різних позицій. Кількість визначень поняття “текст” в межах лінгвістики є дуже великою. О.С. Кубрякова застосовує когнітивний підхід щодо визначення цього поняття та зауважує, що категорію тексту треба вважати розмитою, однією з “природних та побудованих за принципом родинної схожості або за прототипним зразком”, де прототипом є тексти малого обсягу [15].

Різні лінгвісти пропонують різні дефініції тексту, але більшість визначень мають спільне ядро, оскільки потрактовують текст насамперед як певну змістову єдність, що існує в писемному варіанті літературної мови. Традиційні визначення відносять до текстів будь-яку послідовність мовних засобів, що мають ознаки зв'язності, цілісності, емотивності та мають певну прагматичну настанову. Таким є, наприклад, широкоживане визначення І. Р. Гальперіна, що також відносить до текстів лише ті, що є письмовими [8, 18]. Не всі дослідники погоджуються з твердженням про необхідність закріплення тексту на письмі [39, 11]. Принцип зв'язності є основним в багатьох інших визначеннях тексту, а сам текст трактується як зв'язана послідовність речень, яка відображує стосунки, що дійсно або потенційно існують між предметами, як будь-яке завершене та записане вербально повідомлення [15, 72].

Існує ціла низка визначень, що додатково розглядають текст з інших позицій, наприклад, комунікативних. О.Л. Каменська визначає текст як “мовний об'єкт (знак), що має специфічну структуру та забезпечує виконання комунікативної функції згідно з задумом автора” [13, 52]. Н. С. Болотнова вважає, що текст – це “цілий мовленнєвий твір, що є концептуально обумовленим та комунікативно орієнтованим в межах певної сфери спілкування” [3, 104]. В. А. Кухаренко називає текст одиницею художнього мовлення [17, 6]. Як комунікативну одиницю текст розглядають Н. С. Валгіна [5], І. М. Колегаєва [14], Т. В. Радзівська [28].

Породження мовлення це – “складний інтенційно, інтерактивно й ситуаційно зумовлений психічний процес формування висловлення на підставі мовної здатності людини, її мовної, комунікативної й культурної компетенції” [33, 475-478]. Протилежним до процесу породження тексту є процес його сприйняття, який в сучасній лінгвістиці визначають як психічний процес упізнання інформації, що передається, звернення її з наявними у свідомості знаками, обробка й розуміння [там само, 574].

Текстопородження як процес утворення цілісного та зв'язного тексту включає в себе дериваційні процеси, що відбуваються на різних мовних рівнях. Дані процеси взаємопов'язані та взаємообумовлені та являють собою синтез лексичної, синтаксичної та семантичної деривації. Під деривацією розуміють утворення одних мовних одиниць або дериватів на базі інших, що є вихідними, тобто це процес “утворення в мові будь-яких вторинних знаків, що можуть бути пояснені за допомогою одиниць, що взяті за вихідні, або виведені з них шляхом застосування певних правил та операцій” [20, 129]. Поняття деривації було введено на позначення словотворчих операцій, але після розмежування лексичної та синтаксичної деривації [16, 57-70] поняття деривації почали застосовувати до процесів утворення мовних форм більших за слово. Це започаткувало дослідження дериваційних процесів на рівні тексту, яким займається дериватологія [9]. Дериватологія – це область функціональних дослідження в мові, що вивчає деривацію надзвичайно широко, як “процес творення слова, речення, граматичних форм слова, слово-

сполучень, фразеологізмів, складів або тактів, та ... текстів, тобто всіх можливих одиниць мови від фонем до тексту" [22, 3-4]. Дериватологія таким чином досліджує утворення вторинних текстів. Вторинними зазвичай називають тексти, в основі яких лежить "змістовний згусток", тобто концепт або інваріант, що в процесі вторинного продукування розгортається в нову текстову форму, або варіанти [10; 12].

Породження вторинного тексту включає дериваційні процеси, задані вихідним текстом, а також сукупність дериваційних трансформацій, обумовлених переходом до іншої мови або іншої форми викладу та авторськими інтенціями комунікативного посередника тощо. Розрізняють три прояви дериваційних процесів в текстотворенні: розгортання, в якому текст отримує формально-семантичне додавання; згортання, в якому в тексті відбуваються формально-семантичне опущення, та ускладнення, в якому вихідний текст зазнає не формально-семантичних, а функціональних змін [40, 23]. Далі в даній статті нас цікавить саме другий процес, отже надалі мова йтиме про вторинний текст, який утворюється в результаті формально-семантичного опущення із застосуванням таких прийомів як згортання чи компресія.

Операції згортання враховують цілісний та інтеграційний характер завершеного тексту, адже сприйняття низки згорнутих речень не гарантує сприйняття при цьому згорнутого тексту. На думку В.А. Бухбіндера, інтегральний характер мовного висловлення полягає у тому, що воно не є простою сумою всіх його частин. Як окремі висловлення, так і цілісні тексти мають не лише поверхневі, а й глибинні властивості, тому текстова компресія не зводиться до простого викреслювання окремих речень, що не мають достатнього змістового навантаження. Застосування методу лише лінійної компресії або орієнтація на збереження структурної основи речень, їх синтаксичної валідності, або ж навпаки, лише на інформативний мінімум, є недоцільними та неможливими, оскільки ці два принципи є протилежними. Задля отримання зв'язного ядерного вторинного тексту, адекватного первинному, ці принципи інтегруються, тобто застосовується метод структурно-змістової текстової компресії [4, 70-72]. Методи текстової компресії розробляються багатьма дослідниками, наприклад В.О. Бухбіндером [4], А.А. Вейзе [6; 7], М.І. Жинкінін [10], В.В. Одинцовим [25], В.І. Свінцовим [31] та ін.

Дослідження тексту в аспекті його породження охоплює різні рівні та види аналізу. Насамперед говорять про аналіз лінійного породження тексту, тобто розгортання текстового ланцюгу та його формальних та змістових характеристик [23]. Також важливим є розгляд лексичної та синтаксичної деривації у тому вигляді, в якому їх включено в загальнотекстову деривацію [9; 29; 30]. Крім того, ряд російських дослідників говорять про текстову деривацію на рівні актуального членування [11; 12; 29]. Сюди входять також дослідження перекладу, внутрішньомовного перекладу (спрощених, адаптованих художніх текстів) тощо [30].

Послідовні етапи породження тексту проходять через висловлення – "мінімальні одиниці, що реалізують комунікативну функцію мови [29, 5]. У дослідженні смислової структури висловлення говорять про його диктумний та модус ний зміст. Смісл висловлювання містить "об'єктивну семантичну константу (диктум), що може набувати істинного значення (диктум), та суб'єктивну перемінну, що висловлює ставлення до дійсності (модус), оцінку достовірності того, про що повідомляється, та емотивне ставлення до того, про що повідомляється" [2, 69-70]. Диктум та модус втілюються в пропозиційній структурі текста. Пропозицією називають образ ситуації, яку номінує речення, це – конкретна думка, висловлена в реченні, те, що в ньому позначається [1, 24], та частина змістовної структури речення, що інформує про подію [20, 137-140; 26, 34-38]. Вчені вважають, що пропозиція формує каркас майбутнього речення, а всі його можливі трансформації визначаються змінними формами кодування одного й того ж незмінного та інваріантного змісту, що відображений в самій пропозиції [20, 137]. Різні види пропозицій представлені в мові знаками, які називають структурними схемами простого речення [27, 79], тобто структурні схеми об'єктивують пропозиції [19, 26].

Пропозиції відповідає позиційна схема – інваріант можливого варіювання реченнєвих позначень однієї події [32, 457]. Позиційну схему відрізняють від структурної схеми, остання є знаком типової пропозиції, у той час як позиційна схема представляє пропозицію висловлення, тобто певної мовленнєвої одиниці, та не завжди співпадає зі структурною схемою.

За визначенням О.О. Леонтьєва, зв'язний текст сприймається читачем як такий завдяки певним формальним характеристикам, що дозволяють співвідносити частини тексту між собою [18, 168]. Зв'язність тексту визначається на різних рівнях його організації, тож говорять про відповідні різнорівневі засоби досягнення зв'язності тексту [39]. Зв'язність та цілісність – це такі властивості тексту, без яких неможливе його існування, оскільки саме вони забезпечують можливість його розуміння та інтерпретації. Зв'язність тексту обумовлена його лінійністю, а цілісність забезпечується зв'язністю, оскільки її розуміють як "логіко-семантичну, граматичну (насамперед синтаксичну) та стилістичну співвіднесеність та взаємопов'язаність складників його речень" [38, 51].

Процес згортання або компресування тексту передбачає порушення цілісності і зв'язності вихідного тексту через втручання у нього, що полягає у вибіркового викладенні елементів вихідного тексту, у збереженні одних елементів та елімінації інших. В.В. Одинцов розрізняє два типи елементів, що складають текст: "елементи, що становлять логічну основу тексту, співвідносять текст с дійсністю" та стилетворчі елементи, що "співвідносять текст з адресатом" [25, 55]. Видалення або заміна елементів першої групи "порушує зміст, спотворює думку автора та зміст повідомлення", "якщо їх вилучити, даного текста не буде", видалення або заміна елементів другої групи не впливає суттєво на ці параметри, оскільки "зміст не змінюється, але змінюється характер або засіб висловлення думки" [там само, 54-55].

В комунікативному підході до тексту говорять про два типи комунікативних блоків (К-блоків), що складають текст: текстоутворюючі та текстооформлюючі. Текстоутворюючі або основні К-блоки є "носіями основної, денотативної інформації, в них втілена та інформація, заради якої утворювався текст. Вони представлені фабульними елементами тексту, таким як експозиція та ін., рухають сюжет." Текстооформлюючі К-блоки повідомляють "додаткову інформацію, яка необхідна для перетворення тексту до реально функціонуючого комунікативного цілого" [36, 203].

Вторинний компресований текст складається саме з елементів першої групи або першого типу блоків. На рівні більших за речення мовленнєвих відрізків відсікаються елементи з нерелевантною інформацією. Так вторинний текст позбавляється мовної надлишковості [24; 36, 53], яка є ознакою природного мовлення та розуміється як "властивість ряду мовних елементів в тексті дублювати один одного та, таким чином, забезпечувати більшу надійність комунікації" [7, 52]. З вторинного тексту вилучено інформацію, що в оригіналі представляє вже до цього відомі факти, або факти, які не стосуються безпосередньо основного змісту, певні спеціалізовані дані [35, 51-52]. Таким чином, згорнутий текст гіпотетично можна розгорнути та представити в оригінальному вигляді. Втім, якщо вилучити змістовно значимі відрізки тексту, то вторинний текст втрачає елементи семантичної інформації та вже не може бути відтворений у свій вихідний варіант [31, 244].

Отже, викладені вище дериваційні механізми породження тексту дозволяють розглянути процес появи вторинного тексту з цієї точки зору. Зв'язність та цілісність тексту проявляється на трьох рівнях – синтаксичному, семантичному та комунікативно-прагматичному [21]. До розгляду пропонуються механізми модусно-диктумного переключення, взаємодія лексичних та граматичних засобів, їх координація при розгортанні смислу текста. Відповідно до цього потрібно провести членування тексту на трьох рівнях: на глибинно-семантичному (аналіз про позиційної організації висловлень), на семантико-синтаксичному рівні (аналіз лексико-граматичних форм їх вираження), на комунікативно-прагматичному рівні (аналіз тема-рематичного розгортання тексту). Таким чином, положення, викладені в даній статті, відкривають перспективу подальшого вивчення дериваційних процесів на матеріалі вторинних учбових текстів, чому буде присвячене окреме дослідження.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл : Логико-семантические проблемы / Наталья Давыдовна Арутюнова. – М. : Наука, 1976. – 383 с.
2. Балли Ш. Французская стилистика. Пер. с фр. Изд. 3, 2009. – 384 с.
3. Болотнова Н. С. Филологический анализ текста / Болотнова Н. С. – [3-е изд., испр. и доп.]. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 520 с.
4. Бухбиндер В. А. О ядерных тестах и их получении путем компрессии / В. А. Бухбиндер // Проблемы текстуральной лингвистики. – К. : Изд-во КГУ, 1983. – С. 68-79.
5. Валгина Н. С. Теория текста / Нина Сергеевна Валгина. – М. : Логос, 2004. – 280 с.
6. Вейзе А. А. Теория и практика порождения вторичного текста в курсе вузовского обучения иностранным языкам : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02 / Аполлон Аполлонович Вейзе. – Минск, 1993. – 435 с.
7. Вейзе А. А. Реферирование текста / Аполлон Аполлонович Вейзе. – Минск : изд-во БГУ им. В. И. Ленина, 1978. – 126 с.
8. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования : [изд. 4] / Илья Романович Гальперин. – М. : URSS : Ком Книга, 2006. – 137 с.
9. Голев Н. Д. К основаниям деривационной интерпретации вторичных текстов [Электронный ресурс] / Н. Д. Голев, Н. В. Сайкова // Языковое бытие человека и этноса: психолингвистический и когнитивный аспекты : [сб. ст.]. – Барнаул, 2001. – Вып. 3. – С. 20. – режим доступа к журналу : <http://lingvo.asu.ru/golev/articles/z89.html>
10. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации [речевой онтогенез] / Николай Иванович Жинкин. – М. : Наука, 1982. – 157 с.
11. Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Галина Александровна Золотова. – М. : Наука, 1973. – 368 с.
12. Золотова 2001; Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. Изд. 2-е. – М. : Эдиториал – УРСС, 2001.
13. Каменская О. Л. Текст и коммуникация / Каменская О. Л. – М. : Высшая школа, 1990. – 152 с.
14. Колегаева. И. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации / Ирина Михайловна Колегаева. – Одеса : РИОУП, 1991. – 121 с.
15. Кубрякова Е. С. О тексте и критериях его определения / Е. С. Кубрякова // Текст. Структура и семантика. Т. 1. – М. : Изд-во МГУ, 2001. – С. 72-81.
16. Курилович Е. Деривация лексическая и синтаксическая / Е. Курилович // Очерки по лингвистике: [сб. ст., сост. Е. Курилович] – М. : ИЛ, 1962. – С. 57-70.
17. Кухаренко В. А. Интерпретация тексту : [підр. для студентів старш. курсів філ. спец.] / Валерія Андріївна Кухаренко. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. – 272 с.
18. Леонтьев А. А. Признаки связности и цельности текста / Алексей Алексеевич Леонтьев // Лингвистика текста. Ч. 1. – М. : МГПИИЯ, 1974. – С. 168-172.
19. Ломтев Т. П. Предложение и его грамматически категории / Ломтев Т. П. – М. : МГУ, 1972. – 197 с.
20. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – 2-е изд., доп. – М. : Большая Российская Энциклопедия, 2002. – 709 с.
21. Москальская О. И. Грамматика текста / О. И. Москальская. – М. : Высш. шк., 1981. – 183 с.
22. Мурзин Л. Н. Основы дериватологии / Леонид Николаевич Мурзин. – Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 1984. – 56 с.
23. Николаева Т. М. Лингвистика текста: современное состояние и перспективы // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. VIII. Под ред. Т. М. Николаевой – М. : Прогресс, 1978.
24. Новиков А. И. Концептуальная модель порождения вторичного текста / А. И. Новиков, Н. Л. Сунцова // Text Processing and Cognitive technologies. – № 3. – 1999. – С. 158-166.
25. Одинцов В. В. Стилистика текста: [3-е изд., стереотип.] / Виктор Васильевич Одинцов. – М. : КомКнига, 2006. – 264 с.
26. Падучева Е. В. Высказывание и его соотносённость с действительностью / Елена Викторовна Падучева. – М. : УРСС, 2004. – 288 с.

27. Попова З. Д. Минимальные и расширенные структурные схемы как однопорядковые знаки пропозитивных концептов / З. Д. Попова // Традиционное и новое в русской грамматике : Сб. ст. памяти Веры Арсеньевны Белошапковой. – М. : Индрик, 2001. – С. 219-226.
28. Радзієвська Т. В. Текст як засіб комунікації / Радзієвська Т. В. – К. : НАН України; ін-т української мови, 1999. – 194 с.
29. Резанова З. И. Функциональный аспект словообразования: Русское производное имя / Под ред. Блиновой О. И. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 1996. – 218 с.
30. Сайкова Н. В. Взаимодействие слова и текста в деривационном аспекте (на матер. вторичн. текстов разных типов): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01/ Сайкова Наталья Владимировна. – Барнаул, Алтайс. гос.ун-т, 2002. – 163 с.
31. Свинцов В. И. Смысловый анализ и обработка текста / Виталий Иванович Свинцов. – М. : Книга, 1979. – 272 с.
32. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
33. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Селіванова О. О. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
34. Слюсарева Н. А. Аспекты общей и частной лингвистической теории текста / Н. А. Слюсарева, Н. Н. Трошина, А. И. Новиков. – М. : Наука, 1982. – 192 с.
35. Сороковых Г. В. Компрессия текста с помощью ЭВМ как средство обучения студентов неязыковых ф-тов реферированию и аннотированию научно-технической литературы (на материале франц. яз.): дис. ... канд. пед. Наук : 13.00.02 / Сороковых Галина Викторовна. – М., 1993. – 198 с.
36. Стилистика английского языка / [сост. Мороховский А. Н., Воробьева О. П. и др.]. – К : Вища школа, 1991. – 270 с.
37. Сунцова Н. Л. Лингвистическая модель порождения вторичного текста : дис. ... канд. фил. Наук : 10.02.19 / Сунцова Нина Леонидовна. – М., 1995. – 188 с.
38. Трошина, Н. Н. О семантико-синтаксическом аспекте цельности (когерентности) художественного текста. // Аспекты общей и частной лингвистической теории текста / Н. Н. Трошина. – М. : Наука, 1982. – С. 50-61.
39. Тураева З. Я. Лингвистика текста (Текст: структура и семантика) : [изд. 2-е и доп.] / Зинаида Яковлевна Тураева. – М. : URSS, 2009. – 144 с.
40. Чувакин А. А. К проблеме деривационной текстологии / Чувакин А. А., Бровкина Ю. Ю., Волкова Н. А., Никонова Т. Н. // Человек – коммуникация – текст. – Вып. 4. – Барнаул : Изд-во АГУ, 2000. – С. 5-28.

Науменко Л. О.,

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ПІДХІД ДО КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті розглядається герменевтичний підхід до концептуального аналізу художнього тексту як мовної картини світу, когнітивне та комунікативне осмислення художніх текстів з боку дискурсивної парадигми.

Ключові слова: герменевтика, герменевтичний підхід, дискурс, інтерпретація, концепт, антропоцентризм, декодування тексту.

В статье рассматривается герменевтический подход к концептуальному анализу художественного текста, когнитивное и коммуникативное осмысление художественных текстов со стороны дискурсивной парадигмы.

Ключевые слова: герменевтика, герменевтический подход, дискурс, интерпретация, концепт, антропоцентризм, декодирование текста.

The article deals with hermeneutical approach to conceptual analysis of fiction texts as linguistic picture of the world, cognitive and communicative understanding of fiction texts from the side of discourse paradigm.

Key words: hermeneutics, hermeneutical approach, discourse, interpretation, concept, anthropocentrism, decoding of the text.

На сучасному етапі розвитку української лінгвістики герменевтика залишається в центрі уваги багатьох лінгвістів. Такий інтерес до даної проблеми викликаний, насамперед, інтерпретацією художнього тексту, антропоцентричністю сучасної науки, дослідженням когнітивної та комунікативної лінгвістики. Це знаходить вияв у тому, що ключовими поняттями у науковій парадигмі герменевтики завжди є дискурс, мовна і концептуальна картини світу, культурно-мовні концепти, індивідуальна свідомість та декодування художнього тексту.

Окремі аспекти і проблеми герменевтики висвітлені у наукових працях І. Гадамера, М. Гайдеггера, В. Дільтея, Ф. Шлейєрмахера, Г. Шпета, М. Бахтіна, О. Лосєва, Ю. Лотмана, Г. Поцєпцова та ін. Питання інтерпретації тексту в культурно-антропологічному аспекті досліджували Н.Д. Арутюнова, Г. Вежбицька, Б.М. Гаспаров, Ю.І. Левін, Ю.М. Лотман, Р.І. Павільоніс, Т.В. Радзієвська, Н.І. Сукаленко, В.М. Топоров та ін.

Дослідження дискурсу, окремі аспекти його вживання, функціонування розглядалися у працях Н.Д. Арутюнової, О.В. Падучевої, О.Б. Сиротініної, О.А. Земської. В україністиці дискурс вивчали Ф. Бацевич, Н. Волкогон, Н. Литвиненко, К. Кусько, К. Серажим, О. Селіванова, Г. Яворська та ін. Проте проблеми герменевтичного підходу до концептуального аналізу художніх творів потребують подальшого дослідження, пошуку нових методів аналізу. *Актуальність* даної проблеми визначається посиленою увагою щодо з'ясування ролі герменевтичного підходу у структурах художнього тексту та концептуального аналізу мовних одиниць як елементів мовної картини світу.

Об'єкт дослідження передбачає когнітивне та комунікативне осмислення художніх текстів з боку дискурсивної парадигми (*предмет дослідження*), тому що проблема розуміння, тлумачення тексту проєктується безпосередньо з вивченням дискурсу [9, с. 120], а концептуальний аналіз художнього тексту є аналіз одних концептів за допомогою інших [5, с. 4].

Мета дослідження – обґрунтувати теоретичні засади і визначити основні складові герменевтики та концептуального аналізу художнього тексту як носіїв мовної картини світу. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання: 1) визначити основне поняття герменевтики; 2) розкрити головний зміст концептуалізації художнього тексту; 3) установити дискурсивний взаємозв'язок між поняттями у структурі художнього тексту.

Антропоцентричний підхід до дослідження мовних явищ є основою взаємозв'язку мови та мислення. Ще О.О. Потебня висунув положення про єдність свідомості й мови, яке він виводить із “глибини індивідуальності” [7, с. 69]. Аналізуючи взаємозв'язок мови та мислення, він довів, що свідомо діяльність особистості формується за допомогою мови, через те, що мова є формою існування мисленнєвої діяльності людини. Природа мови триєдина: мислення – мова – комунікація. Ці три значення поєднані між собою глибокою змістовністю, які впливають на внутрішній світ людини. На сприйняття людиною світу суттєво впливає концептуальна система, яка має в собі як вербалізовані, так і невербалізовані концептуальні моделі. Світ у свідомості людини проєктується через ці моделі. Ж.П. Соколовськавикористовує ще поняття “мовна модель світу”, виходячи із таких понять: “картина світу” і “мовна картина світу” [10, с. 21]. Г. А. Брутян називає “концептуальна модель світу” [2, с. 109], яка з одного боку, виступає асоціативно-вербальною системою, з іншого – як елемент когнітивної системи автора, що визначає його життєву і творчу домінанту. Індивід осмислює своє життя через призму концептів.

Концепт, що має різні дефініції та класифікації, у самому розумінні цього слова співвідноситься з філософською концепцією В. Гумбольдта та його послідовників (О.О. Потебні, Г.Г. Шпета) – про внутрішню форму слова. “Мова, – за В.Гумбольдтом, – це світ, що лежить між світом зовнішніх уявлень і внутрішнім світом людини” [3, с. 68]. За О.О. Потебнею, внутрішня форма слова нероздільна із зовнішньою і змінюється разом з нею. Внутрішня форма за Г.Г. Шпетом, – це правила, за якими створюються семантичні репрезентації [13, с. 151]. Оскільки концепт співвідноситься із внутрішньою формою, то концептуальна система відображає світобачення людини і є результатом індивідуального пізнання навколишнього світу. Тому вчені розрізняють мовну і концептуальну модель світу [2, с. 108]. Ці два поняття варто розглядати як два рівні єдиного образу світу у свідомості індивіда. На думку дослідників, різновидом мовної картини світу є індивідуально-поетична модель світу [6, с. 102]. Такий підхід, з одного боку, має філософське уявлення про мову, яке вніс В. Гумбольдт, а з іншого – герменевтичний

напрямок дослідження. У мові він вбачав творчий індивідуальний характер, що охоплює дійсність у відчуттях. А все, що пізнається за допомогою відчуттів, пізнається у просторі і часі. Ще до знайомства з мовою людина в певній мірі пізнає світ, володіє окремою інформацією про нього. Усвідомлення будь-якої нової інформації про світ здійснюється кожним індивідом на основі тієї, якою він уже володіє. У лінгвістичній філософії В. Гумбольдт започаткував дослідження, у яких розроблялися питання зв'язку мови з мисленням людини, свідомістю, її внутрішнім світом, він першим поклав початок герменевтичному напрямку у лінгвістиці (період наукового трактування герменевтики починається від В. Гумбольдта та Ф. Шлейєрмахера) [1, с. 41].

На наш погляд, герменевтичний підхід до аналізу художнього тексту є найбільш доцільним. Зокрема, положення Олександрійської школи про контекстуально-історичне вивчення текстів на основі контексту епохи, антропоцентрично-адресатного підходу до тлумачення тексту. Аналізуючи текст, читач отримує інтерпретаційне та нормативне уявлення на основі граматичних, лексичних і стилістичних засобів. Читач сприймає текст і реагує на нього, “виникає квазідіалогічна зв'язність”, відбувається “мовна гра”, у якій вступає герменевтичне коло (адекватне сприйняття тексту, його аналіз, розкриття внутрішнього змісту тексту, його інтерпретація).

У кінці XIX на поч. XX ст. герменевтика розглядається як самостійна структура, що відображає найбільш суттєві ознаки внутрішніх і зовнішніх зв'язків у художньому тексті, репрезентує сукупність близьких за мовним та стилістичним значенням лексичних одиниць. Виходячи із цих визначень, можна стверджувати, що структурування когнітивної реалізації авторської свідомості потребує чіткої реалізації щодо визначення структури і виду концепту, встановлення критеріїв віднесення концептів до ядра і периферії концептуальної системи, виявлення специфіки понять художня і мовна картини світу. Тому для опису елементів з просторовим значенням у тексті художнього твору (опис-пейзаж, портретна характеристика персонажа) просторові параметри відображають природу статичного об'єкта у його синхронних ознаках і диференціюються на структуровані та неструктуровані концепти. До структурованих концептів об'єкта опису відносять його параметри, що вербалізуються структурованими актантами. Неструктуровані концепти визначають індивідуальні особливості об'єкта і мають аксіологічне значення [11, с. 134], що є характерними для концептуального аналізу тексту.

Своє відображення герменевтика знайшла у концепції Г. Гадамера, який уважав, що “у свідомості кожної людини формується модель світобачення. Індивідуальність унікальна за своєю природою в кожному конкретному індивідумі” [4, с. 404]. У концепції мови Г. Гадамер розвиває ідеї, висунуті Хайдеггером. На його погляд, мова має самостійне буття стосовно людського індивіда, він також визначає зв'язок людини зі світом і ставленням до світу. Г. Гадамер виявляє роль В. Гумбольдта у дослідженні розуміння мови як бачення світу. Продовжуючи думку Гумбольдта, Г. Гадамер приходять до висновку, що “в мові виражається весь світ” [4, с. 517], від образного до індивідуального світосприймання художнього твору.

Ф. Шлейєрмахер розглядав герменевтику як мистецтво розуміння художнього тексту. У своїй концепції він виділяє три ступені розуміння даного поняття “1) безсвідоме розуміння...; 2) свідоме..., що є основою передання досвіду щодо тлумачення самого тексту; 3) мистецтво розуміння” [14, с.83]. Основною умовою розуміння є “герменевтичне коло”. У його формулюванні принцип “герменевтичне коло” поєднує в одне ціле процес розуміння і сприймання на основі трьох рівнів: “декодування мовних одиниць художнього тексту; когнітивний рівень, виникає у разі труднощів при засвоєнні змісту художнього тексту; рівень “предметизації”, тобто розуміння тексту сприймається по-своєму” [14, с.83-84].

Такий підхід до дослідження даної проблеми вказує на те, що особливу роль відіграє герменевтика при *декодуванні значення художнього тексту* – “вміння розуміти певне стилістичне значення, “розшифровувати” певний стилістичний код вислову” [12, с.18], у якому моделювання структур розповсюджується не тільки на мовне ціле, але й на всі “правила мовної гри”, ситуації спілкування, вибору тактики суб'єкта у грі [8, с.117]. В основі герменевтики міститься глибока діалогічність, а основним її поняттям є герменевтичний трикутник (автор – текст – читач). Аналізуючи текст, читач отримує інтерпретаційне та нормативне уявлення на основі граматичних, лексичних і стилістичних засобів.

Отже, у мові художньої літератури герменевтичний підхід до концептуального аналізу тексту завжди визначається як “філософсько-історична категорія”, що спирається на мову письменника, його стиль та художню свідомість. Саме художня свідомість, у якій кожного разу відбивається історичний зміст тієї чи іншої епохи, її ідеологічні потреби та уявлення, взаємозв'язок літератури з дійсністю в їх теоретичному і практичному втіленні, набуває індивідуальної концептуалізації. Щодо стильових особливостей, які залучаються в контексті кожної епохи, то вони підпорядковані основній домінанті – визначення концепта. Уміння виділити в зображуваному предметі, явищі характерну рису чи ознаку дало можливість індивідуалізувати характери та формувати певне емоційне ставлення до образу в художньому тексті. Так, образ філософський – ідеальна форма зображення предметів і явищ матеріального світу, образ художній – спосіб і форма освоєння дійсності в мистецтві, що характеризується єдністю чуттєвих і смислових концептів. Художній образ у контексті твору є базовою виражальною моделлю творчої свідомості особистості. Саме художній образ за допомогою чуттєвої інтерпретації формує його індивідуальне бачення, встановлює дискурсивний взаємозв'язок у художньому тексті.

Таким чином, у структурі аналізу художнього тексту характерним є метод герменевтики, зокрема, декодування смислових частин художнього тексту і когнітивний принцип, який передбачає визначення мовних засобів щодо вираження і встановлення дискурсивних зв'язків у тексті.

Література:

1. Абрамов С.Р. Герменевтический анализ текста / Герменевтика: история и теория метода (краткий очерк). – Майкоп, изд-во АГУ, 2001. – 318 с.
2. Брутян Г.А. Язык и картина мира // Философские науки. –1973. – № 1.– С. 108-111.

3. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.
4. Гадамер Г.-Г. Истина і метод. – К. : "Юніверс", 2000. – Т. 1.– 704 с.
5. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ языка: Фреймовые сети // Мова. – Одеса: Одеський держ. ун-т ім І.І. Мечнікова, 2004. – С. 1-28.
6. Лазебник Ю. С., Ярмак В. И. Поэзия XX века: слово, текст, мир. – К. : Наук. думка, 1992. – 144 с.
7. Потебня А. А. Мысль и язык – К. : Синто, 1993. – 192 с.
8. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. Монографическое учеб. пос. – К. : ЦУЛ, "Фитосоциоцентр", 2002. – 336 с.
9. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К. : Брама, 2004. – 335 с.
10. Соколовская Ж. П. Исследование по лексической семантике. – Симферополь; Ялта : Крымское учебно-педагогическое гос. изд-во. –1999 – 2000. – Кн. 1-7.
11. Хамаганова В. М. Описательный текст в семиотическом аспекте: М.; Улан-Уде: Изд-во Бурятского гос. ун-та, 2000. – 157 с.
12. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови: Монографія. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 351 с.
13. Шпет Г. Г. Внутренняя форма слова: Этюды и вариации на темы Гумбольдта // Психология социального бытия. – М. : Воронеж, 1996. – 446 с.
14. Schleiermacher F. Sämtliche Werke. – В. 7. – Berlin, 1838. – 427 S.

Новикова Ю. М.,

Донбаська національна академія будівництва і архітектури

КУЛЬТОВА ЛЕКСИКА В ОСНОВАХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПРІЗВИЩ МЕШКАНЦІВ ДОНЕЧЧИНИ

Стаття продовжує ряд публікацій з антропонімії Донеччини, зокрема виконано лінгвістичний аналіз прізвищ, в основах яких закарбувалася культова лексика: назви релігійних свят (геортоніми) і понять церковного вжитку. Виокремлено лексико-семантичні підгрупи відповідної лексики в основах досліджуваних прізвищ, проаналізовано полісемантичні прізвища.

Ключові слова: антропонім, прізвище, лексико-семантична група, культова лексика, семантика, полісемантичні прізвища.

Статья продолжает ряд публикаций по антропонимии Донетчины, в частности выполнен лингвистический анализ фамилий, в основах которых сохранилась культовая лексика: названия религиозных праздников (геортонимы) и понятий церковного употребления. Выделены лексико-семантические подгруппы соответствующей лексики в основах исследуемых фамилий, проанализированы полисемантические фамилии.

Ключевые слова: антропоним, фамилия, лексико-семантическая группа, культовая лексика, семантика, полисемантические фамилии.

This article continues publications in anthroponymy of the Donetsk region. The linguistic analysis of surnames contains religions lexis, namely names of religions holydays (heortonyms) and church notions. Lexico-semantic subgroups of the corresponding lexical units in analysed surnames have been determined, polysemanticsurnames have been analysed.

Key-words: anthroponym, surname, lexico-semantic group, religions lexis, semantics, polysemantic surnames.

Лінгвістична специфіка національного антропонімікону завжди привертала увагу мовознавців, засвідчуючи вагому роль онімної лексики, прізвищевих номенів – насамперед у загальній перспективі гуманітарної парадигми. Так, історію української антропонімії ретельно досліджували такі вітчизняні вчені, як Б.Б. Близнюк, Ю.О. Карпенко, Р.Й. Керста, Л.О. Кравченко, Г.Д. Панчук, С.М. Медвідь-Пахомова, Ю.К. Редько, І.Д. Фаріон, М.Л. Худаш, П.П. Чучка та інші знані ономасти. До проблем походження прізвищ та аналізу їхніх словотвірних моделей звертався Ю.К. Редько. Вагомим внеском в антропонімію стала і праця М.Л. Худаша “З історії української антропонімії”.

Докладне вивчення власних назв потребує всебічного дослідження ономастичної своєрідності краю і регіону зокрема (роботи М.В. Бірила, Л.Л. Гумецької, В.А. Никонова) як з метою розкриття історії виникнення, динаміки, особливостей функціонування і структури цього своєрідного класу лексики в межах певних географічних ареалів, так і у зв'язку з дослідженням загальної картини розвитку ономастичної науки (роботи І.М. Железняк, Ю.О. Карпенка, П.П. Чучки, Є.С. Отіна).

Християнські релігійні й народні свята активно вивчалися релігієзнавцями (М.Ю. Брайчевський, І. Губаржевський), теологами (А.П. Голубцов, Св. І. Дамаскін), етнографами (О. Воропай, Г.В. Лозко, В.Т. Скуратівський). І лише останнім часом до них приєдналися мовознавці (С.Я. Єрмоленко, В.А. Ткаченко, Т.А. Харитонова, А.М. Шамота, Г.М. Яворська), які усвідомили необхідність комплексного вивчення зазначених одиниць, що суттєво збагачить наукові уявлення про матеріальну і духовну культуру українського етносу. Культові лексеми розглядаються як реалізатори мовного коду народної культури і потребують ґрунтовного лінгвістичного осмислення.

Актуальність нашого дослідження зумовлена своєрідністю й недостатньою вивченістю назв релігійних свят в основах сучасних прізвищ як багатого джерела для вивчення лексичного розмаїття мови, історії, культури, психології, побуту та вірувань народу певної етнографічної території. Їх значення розкриває суттєву для історії мови та для історії її носіїв інформацію. Саме тому семантика антропонімів є однією з найбільш досліджуваних категорій ономастичної науки.

Метою статті є лексико-семантичний аналіз прізвищ, похідних від назв релігійних свят, встановлення їх зв'язку з відповідними етнокультурними константами, визначення назв релігійних свят як одиниць мовної системи, що мають специфічний вияв у межах антропонімної системи.

Для визначення семантичних типів прізвищ мешканців Донеччини ми залуцаємо загальноприйнятну класифікацію прізвищ П.П. Чучки за семантичним принципом, апробовану у працях багатьох ономастів, зокрема С.Є. Панцьо, І.І. Ільченко, І.А. Корнієнко, Н.Ю. Булави, Ю.Б. Бабій та ін. На основі класифікаційних засад в прізвищевій системі Донеччини виокремлюємо відіменні, відтопонімні та відапелятивні утворення, що дає важливу інформацію для істориків, етнографів, мовознавців та можливість порівняльного аналізу антропонімії різних територій і мовних систем. У статті досліджуються твірні основи прізвищ та їх значення, оскільки саме аналіз семантики антропооснов може визначити ресурси, за рахунок яких усталювалася та розвивалася певна антропонімна система.

Значну роль для будь-якого народу відіграє його духовність, відбиваючи національний характер. Складним духовним утворенням, світоглядним і культурним феноменом є релігія. Релігійна свідомість функціонує за допомогою культової лексики – сукупності слів релігійної мови (“Бог”, “дух”, “благодать” тощо).

Одним із найбільш інформативних мовних джерел про духовність українців є прізвища, похідні від назв релігійних свят і понять церковного вжитку. Етнологічний підхід до їх вивчення дає можливість осмислити мову як бачення світу народом. Адже прізвища виступають об'єктивними свідками народного життя, у них “тією чи іншою мірою фіксуються результати попередніх етапів пізнання дійсності. Без опору на колишній досвід сприйняття будь-якого предмета чи явища дійсності було б неможливим” [5, с. 29].

Український народ завжди з великою повагою ставився до віри. “Останки своєї віри народ зберігав в останках форм і звичаїв, і їх вистачало, щоб відчув він свою окремішність, щоб зберіг себе як окремих народ” [7, с. 147]. Від термінів на позначення християнських свят “воскресение”, “вознесение”, “преображение” утворено велику кількість топонімічних назв [2, с. 95].

Назви релігійних свят (геортоніми) [11, с. 48] і понять церковного вжитку стали основою для 150 прізвищ мешканців Донеччини [9] (2100 носіїв; 0,3% від загальної кількості досліджуваних прізвищ). У межах цієї лексико-семантичної групи виокремлюємо такі підгрупи: “Назви християнських свят”, “Назви понять церковного вжитку”, що зумовлено мотиваційною базою онімів [10].

Назви релігійних свят відображають поняття, сформовані носіями мови у процесі їх пізнавальної діяльності, і є “позначеннями або номінативними знаками” [1, с. 71] подій, що пов’язані з релігійними віруваннями і відбуваються у визначений час. Отже, лексеми на позначення релігійних свят мають “подійно-темпоральну семантику” [8, с. 120]. Темпоральна семантика назв релігійних свят активізується за умови виконання ними календарної функції [8, с. 122]. Назви свят вбирали в себе краєзнавчий фон і ставали згустками народного духу [13, с. 179]. Вони могли бути як вираженням віри, так і відліком часу, що пов’язувалося із сільськогосподарським календарем, з народними звичаями. Наприклад: піст > *Постніков* (оскільки всі пости стосуються свят на честь певних святих, лексемі *піст* зараховано до аналізованих одиниць); Маковій “спрощена українська назва церковного свята святих мучеників Маккавеїв (1 серпня за ст. ст.)” > *Маковей*; Покрова “за церковним календарем, православне свято, що відзначається 1/14 жовтня як свято Покрова Пресвятої Богородиці та Прісноподіви Марії” [6, 463] > *Покровський*; Рождество > *Рождественський*; Воскресіння “день воскресіння Ісуса Христа” [6, с. 118] > *Воскресенів*; свято “відзначуваний народним звичаєм або церквою день на честь якої-небудь події чи святого” [6, с. 532] > *Святенко* (згідно з первісним значенням слова “святий” – “світлий”, “сяючий”, “незаплямований”, “чистий”, “шанований” у свідомості українського народу і свята сприймалися, очевидно, як дні “світлі, сяючі, шановані”). На думку Митрополита Іларіона, старослов’янське “празник” – це день вільний від праці. Пізніше день святковий, а особливо день святого, на честь якого поставлений храм, храмове свято); святки “цикл церковно-календарних свят від Різдва Христового (25 грудня / 7 січня) по Різдвяний день (8/21 січня)” [6, с. 502] > *Святкін*; Преображення > *Преображенський*; Великдень “найзначніше християнське свято на честь воскресіння Ісуса Христа” > *Великодній*; Благовіщення “важлива віха землеробського календаря українців” > *Благовещенський*; Введення “за церковним календарем, день 21 листопада / 4 грудня, коли Діву Марію вводили в Єрусалимський храм для посвячення її Богові” [6, 66] > *Введенський*.

До назв понять церковного вжитку уналежнюємо назви надприродних істот, культових понять та предметів церковного вжитку. В основах антропонімів зафіксовано такі назви: проскура “просфора” [4, т. III, с. 479] > *Проскурин*; ангел “надприродна істота, посланець, вісник Бога” [6, с. 13] > *Ангел*; архангел “ангел найвищого рангу” [6, с. 18] > *Архангельський*; душа “безсмертна, нематеріальна основа в людині” [6, с. 209] > *Душа*; ікона “живописне, мозаїчне або рельєфне зображення Бога чи святого, якому поклоняються віруючі” > *Іконніков*; апостол “кожен з дванадцяти учнів Ісуса Христа, яких він послав проповідувати своє вчення” [6, с. 17] > *Апостолов*; ладан “смола, яку використовують під час релігійних обрядів” [10, т. IV, с. 433] > *Ладан*; амінь “від давньоєвр. “хай буде так!”, “істинно так!” заключне слово в молитвах, проповідях” [6, с. 12] > *Аминеv*; Біблія “Святе Письмо (Письмо) Ветхого (Старого) і Нового Заповітів” [6, с. 37] > *Біблій*.

Окремі прізвища вказують на деякі побутові звичаї, ставлення народу до тих чи інших явищ суспільного життя і релігії: славити Бога > *Богославський*; алілуйя “уживається у відправах християнської релігії для вираження славлення Бога” [6, с. 11] > *Алілуйко*; молити Бога > *Молибожко*; отче наш > *Отченашенко*. Їх виникнення пов’язано з тим, що християнство санкціонувало етос абсолютної цінності людини, її відповідальності за власні вчинки. Одні дії засуджувалися, інші схвалювалися в народі, що не могло не відбитися в антропоніміці.

Велика кількість онімних одиниць має подвійну мотивацію та співвідноситься не тільки з назвою християнського свята, але й з теонімами християнського походження або церковною атрибутикою. Так, прізвища *Троїцький*, *Троїцин* генетично пов’язані із назвою *Трійця*: “1) триєдине божество, у якому поєднуються Бог-Отець, Бог-Син і Бог-Дух Святий; 2) релігійне свято на честь Святої Трійці; 3) трійця – з’єднані разом і зіллям убрані три свічки, з якими ходили на Йордан [6, с. 606]; мотивуючою базою антропонімів *Спаський*, *Снас* є *Снас* “засновник християнства, що врятував людство, спокутуючи його гріхи” [6, с. 573] або свято православної церкви, встановлене на честь Преображення Господнього. Цей день був немовби апофеозом радості селянина з плодів своєї діяльності. Поширення прізвищ *Постніков*, *Маковецький*, *Покровський*, *Троїцький* зумовлено популярністю церковно-календарних свят *Маковій*, *Покрова*, *Трійця* та частотністю неживання скоромної їжі в період постів.

Досліджувані прізвища дають підстави говорити про народну основу прізвищевої системи Центральної і Східної Донеччини, що відтворює побут, культуру й духовну спадщину українського народу. Вони дають змогу розширити наше уявлення про традиційний побут, культуру і звичаї українців.

Література:

1. Антонюк О. Центральні та периферійні елементи лексико-семантичної підгрупи прізвищ із семою “зріст” / Олена Антонюк // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць / Укл. : А. П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонДУ, 2000. – Вип. 6. – С. 174-176.
2. Белогуб А. А. О влиянии терминов богословия на топонимическую лексику / А. А. Белогуб // Уч. зап. Таврического нац. ун-та им. В.И. Вернадского. – Т. 19 (58). – №4. Серія “Філологія”. – Сімферополь : ТНУ, 2006. – С. 95-98.
3. Горпинич В. О. Антропонімія Дніпровського Припоріжжя і суміжних регіонів України: Монографія / В. О. Горпинич, І. А. Корнієнко; За ред. д. філол. н., проф. В. О. Горпинича // Ономастика і апелятиви. – Дніпропетровськ; Миколаїв : Вид-во “Іліон”, 2006. – Вип. 25. – 237 с.

4. Грінченко Б. Д. Словник української мови / Упоряд. з дод. власн. матеріалу Б. Грінченко / Борис Грінченко. – К. : Наукова думка, 1996-1997. – Т. I-IV.
5. Губко О. Т. Психологія українського народу: Наук. дослідж: В 4 кн. / Олексій Губко. – К. : ПВП “Задруга”, 2004. – Кн. 1: Психологічний склад праукраїнської народності. – 400 с.
6. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник / Віталій Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
7. Карпенко О. П. Ментальна організація власних назв / Олена Карпенко // Мовознавство. – 2004. – № 4. – С. 25-34.
8. Коробко Т. Ю. Лексико-семантичний аналіз назв релігійних свят у сучасній українській мові / Т. Ю. Коробко // Актуальні проблеми металінгвістики : Зб. статей за матеріалами 5 міжнародної наук. конфер. – Черкаси : Ант, 2007. – С. 120-122.
9. Новикова Ю. М. Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної Донеччини / Юлія Новикова // Під ред. проф. Т. Ю. Ковалевської та проф. І. Є. Намакштанської. – Донецьк : “Вебер” (Донецька філія), 2007. – 996 с.
10. Новикова Ю. М. Семантико-словотвірна структура прізвищ Центральної і Східної Донеччини / Юлія Новикова // За заг. ред. д-ра філол. н., професора Т. Ю. Ковалевської. – Монографія. – Донецьк : Норд-Прес, 2009. – 210 с.
11. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н.В. Подольская / Отв. ред. А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1988. – 189 с.
12. Словник української мови: в 11 т. – К. : Наукова думка, 1970-1980. – Т. I-XI.
13. Сологуб Н. Народні переосмислення біблійних образів / Н. Сологуб // Мовознавство: Доп. та повідомл. IV Міжнар. конг. українців / Відп. ред. В. Німчук. – К. : Пульсари, 2002. – С. 176-180.
14. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / Михайло Худаш. – К. : Наукова думка, 1977. – 236 с.

Нуждак Л. В.,
Ужгородський національний університет

ЛЕКСИКО-ПРАВОПИСНІ ПОРУШЕННЯ У СФЕРІ УКРАЇНСЬКОГО УРБОНІМІКОНУ ПОСТТОТАЛІТАРНОЇ УКРАЇНИ

У статті подається аналіз лексико-стилістичного стану сучасного українського урбонімікону. Значна увага приділяється вивченню культури та норм української мови.

Ключові слова: урбонім, ономастика, посттоталітарна доба.

В статье представлен анализ лексико-стилистического состояния современной украинской урбонимики. Значительное внимание уделяется изучению культуры и правил украинского языка.

Ключевые слова: урбоним, ономастика, посттоталитарная эпоха.

The article analyzes of lexicostylistic style of modern Ukrainian urbonymikon. Special attention is given to the study of culture and normative principles of the Ukrainian language.

Key words: urbonym, onomastics, post-totalitarian era.

У пострадянський період субсистема сучасних українських урбонімів зазнала глибших та системніших змін. Масовий характер змін, що спостерігався в українській урбонімії, зокрема заходу та центру держави, пояснюється демократичністю процедури заміни власних назв вулиць, площ, парків, скверів, мікрорайонів тощо, яка, за чинним українським законодавством, реалізується на підставі ухвали місцевої ради, а не Верховної Ради України, як це передбачено процедурою зміни власних назв населених пунктів. Однак демократичність процедури зміни українських урбонімів, на нашу думку, стала головною причиною недостатньої або поверхової мовної експертизи як урбонімів-неологізмів, так і вже традиційних онімів, що уможливило функціонування багатьох власних назв міських об'єктів, структура яких суперечить нормам української мови.

Характерним типом порушення норм української літературної мови в субсистемі українських урбонімів посттоталітарної доби – правописні помилки. Найчастіше при написанні сучасних українських урбонімів порушують правила вживання великої літери.

Незважаючи на чітку правописну норму, за якою означуване слово, що входить до географічної назви і не виражає родового поняття, пишеться з великої літери [6, с. 51], повсюдними стали отакі орфограми урбонімів, як вулиці *Перша піцана*, *Друга піцана* (Біла Церква), *Боричів тік*, *Ярославів вал*, *Дружби народів*, *Набережне шосе* (Київ), мікрорайони *Польські фільварки*, *Руські фільварки* (Кам'янець-Подільський), *Солодка балка*, *Велика балка* (Кіровоград), *Весела дача* (Кривий Ріг), вул. *Полтавський шлях*, парк *Григорівський бір*, вул. *Люстдорфська дорога*, *Овідіопольська дорога*, *Хаджибейська дорога*, *Малий фонтан*, *Середній фонтан*, *Великий фонтан*, мікрорайон *Солдатська слобода* (Одеса), вул. *Білопільський шлях* (Суми), мікрорайон *Павлово поле* (Харків), вул. *Замкові сходи* (Ужгород), вул. *Галицький шлях* (Чернівці) тощо.

Натомість слова, що виражають родові поняття, у складі українських урбонімів посттоталітарної доби нерідко пишуть з великої літери, внаслідок чого з'являються ненормативні варіанти типу *площа Січневого Прориву* (Біла Церква), *Батієва Гора*, *Протасів Яр*, *Рибальський Острів*, *Труханів Острів*, *Маріїнський Парк* (Київ), *Свердловський Масив* (Вінниця), вул. *Червона Зоря*, *Зоря Комунізму*, *Юних Ленінців*, просп. *Загиблих Комунарів* (Дніпропетровськ), *Східний Промвузол* (Житомир), *Жовтневої Революції* (Кіровоград), вул. *Паризької Комуни* (Суми), вул. *Московської Олімпіади* (Чернівці) та ін.

Дуже часто в орфограмах сучасних українських урбонімів, утворених від апелятивно-антропонімної моделі "звання + прізвище", перший компонент власної назви усупереч нормам правопису пишеться з малої літери. Наприклад: просп. *князя Володимира* (Біла Церква), вул. *професора Антоновича*, *маршала Рибалка* (Житомир), вул. *князів Корятовичів* (Кам'янець-Подільський), вул. *короля Данила* (Івано-Франківськ), вул. *комісара Санюка* (Луганськ), вул. *королеви Єлизавети* (Мукачеве), вул. *маршала Бірюзова* (Полтава), вул. *космонавта Комарова* (Чернівці) тощо.

Традиційними стали також помилки в сучасних українських власних назвах вулиць та площ, до складу яких входять цифрові символи або порядкові числівники. Замість правильних орфограм типу *вулиця 8 Березня* або *Восьмого березня*, у багатьох містах України часто функціонують хибні записивулиця *8 березня* або *Восьмого Березня*. В сучасній урбонімії Іллічівська уже усталеними стали помилкові орфограми вулиць *1-а лінія*, *2-а лінія*, *3-я лінія*, *4-а лінія*, *5-а лінія*, *6-а лінія*, *7-а лінія*, *8-а лінія* (ААШ-2009) замість *1-а Лінія* або *Перша Лінія*, *2-а Лінія* або *Друга Лінія*, *3-я Лінія* або *Третя Лінія* і т.д.

Помилкова практика невідмінювання чоловічих прізвищ на *-ко* породжує не лише численні ненормативні словозмінні варіанти українських прізвищ, а й сучасних українських глорифікаційних урбонімів, утворених шляхом трансонімізації форм родового (посесивного) відмінка прізвищ. Наприклад: бульвар *Тараса Шевченко* (Київ), вул. *Тараса Шевченко* (Донецьк, Луганськ, Дніпропетровськ), *І.Франко* (Херсон, Харків), вул. *Довженко* (Черкаси, Ужгород), вул. *Макаренко* (Харків, Дніпропетровськ, Луганськ), вул. *Пархоменко* (Черкаси, Чернівці, Дніпропетровськ), *Осипенко* (Харків, Ужгород) та ін.

Поширеною помилкою при відтворенні сучасних українських урбонімів, утворених від псевдонімів, є скорочення до ініціалів іменної частини псевдоніма. Наприклад: вул. *Л. Українки*, *М. Вовчка*, *О. Вишині*, *П. Мирного*, *О. Олесь*, *О. Ольжича*, *М. Горького* замість *Лесі Українки*, *Марка Вовчка*, *Остапа Вишині*, *Панаса Мирного*, *Олександра Олесь*, *Олега Ольжича*, *Максима Горького* тощо. Навіть такий авторитетний стиліст, як С. Караванський вживає орфограми *О. Олесь*, *М. Вовчок*, *Л. Українка* [3, с. 34, 47, 54].

Хибною є також поширена практика скорочувати до ініціалів особове ім'я, яке вживається разом із прізвищем чи прізвищевою назвою іменування історичних осіб: *В. Великого, Я. Мудрого, В. Мономаха, Д. Галицького, П. Могили, О. Невського* та ін. Не лише на картах та картах-схемах українських міст, а й на табличках та в офіційних документах явно переважає традиція при записі глорифікаційних урбонімів опускати ім'я чи ініціали імені особи, на честь якої поймає той чи інший міський об'єкт. Наприклад: вул. *Шевченка, Франка, Волошина, Грушевського, Чорнола, Глінки, Нечуя-Левицького, Пулюя, Сидоряка, Коцюбинського, Терешкової, Гагаріна* та ін. Окрім порушення норм українського правопису, такий "економний" запис українських урбонімів в деяких випадках може зводити нанівець ідентифікаційно-диференційну функцію таких власних назв вулиць, як, наприклад, вул. *Михайла Коцюбинського* та вул. *Юрія Коцюбинського* у Києві або *Пантелеймона Куліша* та *Миколи Куліша* у Львові.

На масові факти порушення правописних норм української мови при письмовій передачі сучасних українських урбонімів вказують українські дослідники. За спостереженнями Т. В. Шевченко, у мовній практиці мешканців Дніпропетровська "досить часто виникають труднощі, пов'язані з правильним написанням, наголошенням, утворенням граматичних форм того чи іншого годоніма. У додатку № 2 до рішення виконкому міської ради (від 16.10.06 за № 3734) подаються назви вулиць російською мовою та їх відповідники українською, часто написані з порушенням орфографічних норм, наприклад: ул. *Вільямса* – вул. *Віл'ямса* (нормативний варіант: *Вільямса*), ул. *Сызранская* – вул. *Сизранська* (нормативний варіант: *Сизранська*), ул. *Ильюшина* – вул. *Иллюшинна* (нормативний варіант: *Іллюшина*), ул. *Воздухофлотская* – *Повітрофлотська* (нормативний варіант: *Повітряно-флотська*) тощо [8, с. 37].

В Ужгороді побутує урбонім вул. *Підградська*, який у своїй структурі містить неповноголосний рефлекс та ніяк не пов'язаний із українським апелятивом *град*, ні з церковно-слов'янізмом *ГРАДЬ* "місто" [1, с. 49], а з богемізмом *hrad* "замок, фортеця" [7, с. 188].

У багатьох українських містах, зокрема півдня та сходу, є власні назви вулиць, провулків *Робочий, Робоча, Новоробоча* замість *Робітничий, Робітнича, Новоробітничий*, словотвірна структура яких є ненормативною. Очевидне порушення лексичних норм української мови містить власна назва ужгородського пров. *Укропний*, яка утворена від російської лексеми *укроп* "кріп" [2, с. 810].

За даними Т. В. Шевченко, при укладанні реєстру українських відповідників російськомовних урбонімів Дніпропетровська офіційні особи нерідко допускають помилки лексичного характеру, а саме: "ул. *Алмазную* українською мовою записали як *Діамантну* (замість *Алмазна*), ул. *Форфоровая* – як *Порцелянову* (замість *Фарфорова*), провулок *Знаменский* – як *Праторпний* (замість *Знаменський*) тощо" [8, с. 37].

Явно сумнівною є доцільність використання у ролі джерельної бази української урбонімії пострадянської доби жаргонної лексики з відчутною зневажливою оцінністю. Так, за даними Є. М. Степанова, лише упродовж 90-х рр. ХХ ст. в Одесі на базі жаргонної лексеми *жлоб* "скупа, жадібна людина; селянин; обмежена людина, часто великого зросту" [4, с. 109] постав урбонім *Жлобоград* "житловий масив Котовського – найменш привабливий для заможних верств населення міста". Пор. ще: *Палермо* (район, який заселяють ділки наркобізнесу), *Пентагон* (житловий масив міністерства оборони), *Царське Село* (будинки і квартири "царів") тощо [5, с. 16].

Як бачимо, в сучасній українській урбонімії, для якої пострадянський період став періодом системних трансформаційних процесів, чітко окреслилося кілька проблемних еколінгвальних зон, спричинених недотриманням норм української літературної мови. На нашу думку, для зниження кількості ненормативних варіантів українських урбонімів у новій редакції "Українського правопису" необхідно ретельніше виписати правила передачі на письмі урбонімів, утворених від різних класів антропонімів, у тому числі й чужомовних, та домогтися їх дотримання відповідними службами муніципалітетів українських міст.

Література:

1. Белей Л., Белей О. Старослов'янсько-український словник. / Л. Белей, О. Белей – Львів : Свічадо, 2001. – 332 с.
2. Ганич Д. І., Олійник І. С. Російсько-український словник / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Рад. школа, 1975. – 880 с.
3. Караванський С. До зір крізь терня, або хочу бути редактором / Караванський С. – Львів : БаК, 2008. – 120 с.
4. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2003. – 336 с.
5. Степанов Е. Н. Факторы формирования одесской урбанотопонимии / Е. Н. Степанов // Записки з ономастики. Збірник наукових праць. – 2000. – Вип. 4. – С. 12-23.
6. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови – стереотип. вид. – К. : Наук. думка, 2002. – 240 с.
7. Чесько-український словник: у 2-х т./ за [ред. В. М. Русанівського]. – К. : Наукова думка, 1988. – Т. 1. – 1988.
8. Шевченко Т. В. Проблема мовного оформлення годонімів Дніпропетровська / Т. В. Шевченко // Український смисл. – 2009. – № 4. – С. 28-38.

Ожоган А. В.,
Київський університет права

СЕМАНТИЧНА ТИПОЛОГІЯ І ВАЛЕНТНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЄСЛІВНИХ ПРЕДИКАТІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ “ПРИПИНЕННЯ ІСНУВАННЯ” В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті розкрито особливості дієслівних предикатів зі значенням “припинення існування” в німецькій та українській мовах, запропоновано їхню диференціацію і класифікацію, виявлено семантико-синтаксичну специфіку аналізованих конститuentів предикатного простору в кожній із зіставлених мов.

Ключові слова: дієслівні предикати зі значенням “припинення існування”, деструктиви, субстанційні синтаксеми, семантика, валентність.

В статье рассмотрены особенности глагольных предикатов со значением “прекращение существования” в немецком и украинском языках, предложена их дифференциация и классификация, определена семантико-синтаксическая специфика анализируемых конститuentов в каждом из сопоставительных языков.

Ключевые слова: глагольные предикаты со значением “прекращение существования”, деструктивы, субстанциональные синтаксеми, семантика, валентность.

In this article the features of verbal predicates with the semantic of “stopping of existence” on the German and Ukrainian material are described, their differentiation and classification are offered, the semantic and syntactic specific of analyzable components of predicate space is determined in each of compared languages.

Keywords: verbal predicates with the semantic of “stopping of existence”, predicate with semantic of destruction, substance syntaxems, semantics, valence.

У зіставному мовознавстві досі не було приділено належної уваги вербативам-предикатам деструкції, хоча окремі їхні аспекти вивчали на матеріалі української, російської та німецької мов [2; 4; 7; 3; 9; 6 та ін.]. На сьогодні немає жодних контрастивних студій зазначеної групи дієслів, відтак актуальним є ґрунтовне зіставне дослідження специфіки їхнього функціонування в реченні, з’ясування особливостей їхньої семної та валентної структур. Метою нашої наукової розвідки є комплексний аналіз предикатів зі значення “припинення існування” в німецькій та українській мовах. Реалізацію поставленої мети уможливило виконання таких завдань: 1) окреслити континуум досліджуваних дієслів-предикатів у німецькій та українській мовах; 2) здійснити їхню диференціацію і класифікацію; 3) виявити подібні та відмінні семантико-синтаксичні ознаки вербативів аналізованого тематичного підкласу в кожній із зіставлених мов.

Дієслівні предикати зі значенням “припинення існування” становлять у німецькій та українській мовах окремий семантичний підклас деструктивів (399 од. у нім. мові й 650 од. – в укр.), що позначають повне руйнування предмета. З огляду на ономастологічну формулу вербатива як номінативної одиниці, яка розкриває його семантичну спрямованість на сферу суб’єкта / об’єкта, у межах названого підкласу виокремлюємо дві групи: 1) дієслівні предикати смерті, загибелі суб’єкта; 2) дієслівні предикати знищення об’єкта.

Дієслівні предикати смерті, загибелі суб’єкта, що репрезентовані вербативами (нім. *auswintern, dorren, durchfaulen, ertrinken, fallen, krepieren, sich totschießen, schmelzen, sterben, umkommen, verblühen, verkümmern, verwesen, zerfallen, zerfließen, zerschellen, welken* і под. – усього 153 од.; укр. *вибухати, випаровуватися, відцвітати, в’янути, гинути, гнити, застрелитися, здихати, зникати, плавитися, повішатися, розбиватися, розвалюватися, танути, топитися, умирати, чахнути* і под. – усього 269 од.), відтворюють ситуацію знебуттєвлення, втрати життя, повного розпаду, зникнення предмета (напр.: нім. *Mann im Kriege gefallen* (Е.М. Remarque); укр. *Він загинув у поєдинку з преторіанцями* (Неда Неждана). Більшість одиниць цієї групи в німецькій та українській мовах одновалентні й прогнозують лише лівобічну суб’єктну синтаксеми, що заповнюється іменником або його еквівалентом у формі номінатива. При цьому позиція суб’єкта досить часто ускладнюється кількісним компонентом на позначення точної чи приблизної кількості предметів руйнування: нім. *Bis 1945 starben 110.000 Österreicher in den NS-Konzentrationslagern* (М. Haidinger); укр. *Сім штук дітей, Онищиха, й Чаплиха, І Хрущ старий там вмерли* (І. Франко). Водночас в українській мові, на противагу німецькій, деякі дієслівні предикати (*умирати, гинути* і под.) можуть мати додаткові невалентні елементи, спричинені різносуб’єктністю, напр.: *У мене брат загинув на фронті* (М. Матіос). У таких структурах компоненти на кшталт *у мене* залежать не від наявного в реченні предиката, а від предиката згорнутого елементарного речення, пор.: укр. *Я маю брата + Він загинув на фронті*. Власне, виражаючи семантико-синтаксичну функцію суб’єкта, ці компоненти поширюють речення як детермінанти.

Зважаючи на лексико-семантичний спектр іменників у позиції суб’єкта, виокремлюємо дихотомію істота / неістота, яка послуговувала для вичленування двох підгруп у межах групи: 1) дієслівні предикати смерті, загибелі істоти; 2) дієслівні предикати знебуттєвлення неістоти.

Дієслівні предикати смерті, загибелі істоти вказують зазвичай на процес або стан деструкції, які не залежать від свого носія, оскільки виникають поза його волею чи бажанням і зумовлені впливом зовнішньої щодо носія сили. Виняток становлять насамперед суб’єкти, що поєднуються в німецькій мові з вербативом-предикатом *sterben*, а в українській – з *умирати*, які реалізують значення “гинути, захищаючи, відстоюючи кого-, що-небудь”, напр.: нім. *Die Kämpfer starben für das Vaterland*; укр. *Так колись за нас вмирали Наві прадіди й діди* (О. Олесь). Наявність волюнтивного суб’єкта характерна також для семантики вербативів, що позначають самогубство й виконують функцію аглютинативних предикатів: нім.: *sich erdolchen, sich erdrosseln, sich erhängen, sich ersäufen, sich vergiften, sich umbringen*; укр.: *вишати, давитися* (розм.), *заколотися, отруїтися, стрілятися* і под. Ці дієслова належать до класу акціональних, і визначальними їхніми ознаками є активність і цілеспрямованість дій,

при цьому дія “спрямовується на самого діяча, змінюючи його фізичні характеристики” [5, с. 322]. Предикати, що позначають самогубство, потенційно двокомпонентні й виявляють валентну спроможність приєднувати правобічну інструментальну синтаксему, основним морфологічним засобом експлікації якої є Dativ із прийменником *mit* – у німецькій мові та орудний безприйменниковий – в українській – **S – V_f Praed – Instr**: нім. *Der Paul hatsich abermit dieser Büchse erschossen* (G. Prodohl); укр. *В'язень заколов себе каблуком жіночого черевичка, так званою “шмількою”* (О. Жовна).

Дієслівні предикати знебуттєвлення неістотивказують на руйнування, зникнення речовин чи неживих предметів (нім. *ausbrennen, bersten, explodieren, hochgehen, tauen, sich lösen, sich verflüchtigen, schmelzen, verdampfen, vergehen* і под., укр. : *вибухати, випаровуватися, згорати, зникати, лопатися, померкнути, розбиватися, розвалюватися, розпадатися, розплавлятися, танути* та ін.), напр.: нім. *Hüben und drüben barsten die Granaten* (U. Komm); укр. *Завалилась рідна хата...* (О. Олесь). У лінгвоукраїністиці вербати́ви, які передають різноманітні вихідні вихідного стану предмета, речовини (*плавитися, випаровуватися, гаснути, замерзати, сохнути, танути*), деякі науковці потрактовують як предикати із семантикою процесу, хоча дериваційною базою для них є предикати стану (І. Вихованець, М. Мірченко, К. Шульжук). У нашому дослідженні такі одиниці розглядаємо як синкретичну групу предикатів, лексеми якої поєднують ознаки предикатів процесу та предикатів стану. Власне, за семантичними характеристиками вони є динамічними предикатами, що позначають ситуацію деструктивних змін, які не передбачають активного суб'єкта: нім. *Blumen auf den Dachgärten blühten, verblühten* (H. Böll); укр. *Всі дрова погоріли, і вогонь погас...* (Д. Туптало).

Предикати знебуттєвлення неістоти здебільшого одновалентні. Деякі ознакові слова, як-от нім. *zerschellen, branden* та укр. *розбиватися*, двокомпонентні й прогнозують у правобічній позиції інструментальну синтаксему, що містить у своїй семантиці синкретичне значення місця й знаряддя / засобу деструкції, напр.: нім. *Das Flugzeug zerschellte an den Felsen* (LGD); укр. *Адесь на морі кораблі Розбилися об скелі...* (П. Тичина). Морфологічним варіантом носіїв такого інструментального значення є Dativ із прийменником *an* – у німецькій мові та знахідний прийменниковий – в українській. Ці прийменниково-відмінкові форми підкреслюють побічну, непрямі-опосередковану роль якогось предмета в деструктивній дії.

У межах підгрупи дієслівних предикатів знебуттєвлення виокремлюємо дві мікрогрупи: 1) предикати зникнення неістоти (нім. *ausgehen, austrocknen, erlöschen, eingehen, sich abbauen, sich verwischen, verschwimmen, versiegen* і под.; укр. *висихати, гаснути, завмирати, загубати, зникати, стиратися* та ін.); 2) предикати біологічного руйнування (нім. *abfaulen, abwelken, einschrumpeln, dorren, durchfaulen, welken* тощо; укр. *відмирати, в'янути, гинути, гнити, засихати, перетрухати, розкладатися, чахнути* тощо).

Ядерну площину предикатів зі значенням “припинення існування” в німецькій та українській мовах становлять дієслівні предикати знищення об'єкта (нім. 246 од. і укр. 381 од.), представлені вербати́вами (нім. *ausschießen, erdrosseln, ersticken, henken, niederbrennen, schlachten, töten, zerstören, vernichten* тощо; укр. *вбивати, вішати, душити, знищувати, зносити, розбомбити, руйнувати, спустошувати, страчувати* і под.), що вказують на ситуацію позбавлення життя, умертвіння, ліквідацію, перетворення на руїну предмета, напр.: нім. *Ein israelisches Kommando tötet in Tunis den PLO-Militärchef Abu Dschihad* (R. Torphen); укр. *Реценту я всі познищував* (Майк Йогансен).

Переважає більшість одиниць цього континууму в обох зіставлюваних мовах маркована диференційною семою об'єкта дії, що лінгвально актуалізує одного з учасників ситуації, на який спрямований руйнівний вплив. Найуживанішим морфологічним варіантом об'єктної синтаксеми є знахідний відмінок (Akkusativ). Як відомо, німецькі мовознавці визначають його як “Akkusativ objekt” [10, с. 31], а українські науковці – як “спеціалізований відмінок об'єкта” [1, с. 120], напр.: нім. *Britische Truppen schlugen den Aufstand nieder* (R. Torphen); *Тоненьку свічку любови Задуло переможне здо* (Є. Маланюк).

Аналізованим ознаковим словам також властива сема активності, яка пов'язана зі значенням вольового зусилля, витрати енергії з боку суб'єкта, що деструктивно діє на предмет. Відтак базова модель дієслівних предикатів знищення в німецькій та українській мовах двомісна – **S – V_f Praed – Obj**, напр.: нім. *Der Draufgänger tötet* [aus primitiver Macho-Eitelkeit] *den Liebhaber seiner Frau* (VALBU); укр. *Помилуваний спортсмен застрелив хлопця...* (Укр. молода).

За семантико-синтаксичними параметрами деструктиви цієї групи мають дво- – чотиривалентний потенціал, на який можуть впливати деякі формальні чинники. Наприклад, в українській мові ситуацію припинення існування часто означають предикати реципрокної семантики, репрезентовані власне-зворотними дієсловами (*битися, колотися, різатися, рубатися*), які маніфестують дію взаємознищення, що виконують кілька суб'єктів, кожен з яких є одночасно й об'єктом, напр.: укр. *І взялися кров'ю поле і гаї, Бо рубались, бились ріднії, свої* (П. Тичина).

Лівобічна суб'єктна синтаксема при предикатах знищення має значно вужчий лексичний діапазон, аніж об'єктна. Зазвичай суб'єктом дії виступає істота. Щоправда, як засвідчує аналіз сполучувальних властивостей дієслів руйнування в німецькій та українській мовах, семантичну функцію суб'єкта деструктивного впливу можуть виконувати не лише особи, але й явища природи, стихійні лиха, технічні засоби та інші різноманітні артефакти чи натурфакти, напр.: нім. *Der Juni-Krieg zerstörte die Träume der Palästinenser von arabischer Einheit und großarabischem Reich* (T. Rolf); укр. *Голод вимотав тиенцію...* (О. Олесь). В обох зіставлюваних мовах простежуємо “явище семантико-синтаксичної конденсації” (І. Вихованець), коли внаслідок трансформації інструментальної синтаксеми з функцією знаряддя (засобу) дії в позицію суб'єктної постає компонент із синкретичним значенням інструментального суб'єкта, напр.: нім. *Die Bombe der Terroristen hat drei Menschen getötet und mehrere andere schwer verletzt* (VALBU); укр. *Своє ж рушниця в нас убила* (П. Тичина).

Особливістю дієслівних предикатів знищення є їхня ситуативна одновалентність. У реченнях вони часто вживаються без суб'єкта (напр.: нім. *Karl Börgen erschossen* (E.M. Remarque)); укр. *А тим часом стародавню Січ розруйнували...* (Т. Шевченко)), який легко можна встановити із контексту.

Українській мові притаманні також предикативні форми на **-но**, **-то** зі значенням результативності стану, напр.: *Корсунь наш рідний спалено!* (А. Кашенко). Формально-синтаксична нейтралізація суб’єкта в таких конструкціях пов’язана з акцентуванням уваги на завершенні, результаті деструктивної дії та її об’єктові. Прикметно, що і в німецькій, і в українській мовах у дієслівних предикатах руйнування показником результативності є префікси (пор. нім. *hacken* – *zerhacken*, укр. *палити* – *спалити* і под.).

Лексичний діапазон правобічної об’єктної синтаксеми предикатів знищення досить широкий – це як конкретна, так і абстрактна лексика. З огляду на те, що в ролі об’єкта можуть виступати істоти й неістоти, всі одиниці аналізованої групи поділяємо на дві підгрупи: 1) дієслівні предикати знищення об’єкта-неістоти; 2) дієслівні предикати знищення об’єкта-істоти.

Дієслівні предикати знищення неістоти репрезентовані вербативами (нім. *ablöschen, anschmelzen, einreißen, einschlagen, niederbrechen, verdampfen, verflüchtigen, wegfressen, zerbrechen, zerstören* і под. та укр. *виламувати, виморозити, знищувати, зносити, зрізати, нібечити, плондрувати, розбивати, розвалювати, спустошувати* тощо), які містять у своїй структурі сему перехідності деструктивної дії на неживий предмет. Семантичним центром, що актуалізує концептуальну тему аналізованого континууму, в німецькій мові є *zerstören, vernichten*, а в українській – *руйнувати, знищувати*.

Особливістю предикатних одиниць досліджуваної підгрупи є те, що вони утворюють можливу валентну рамку, яку заповнює інструментальна синтаксема, напр.: нім. *Das Kind hat die chinesische Vase mit dem Ball zerbrochen*; укр. *Гнат порубав сокирою її весільну сукню...* (Г. Пагутяк). У німецькій мові трапляються випадки, коли в одній синтаксемі поєднано семантику інструмента дії із семантикою місця руйнування, напр.: нім. *Sie erstickten das Feuer unterm Schnee* (S. Lenz). Показником такого дифузного (просторово-інструментального) значення є Dativ із прийменником *unter*.

Значно рідше дієслівні предикати знищення об’єкта-неістоти виявляють валентну спроможність приєднувати адресатну синтаксему: **S – Praed – Obj – Adr**: нім. *Der Junge pflückte eine Rose für die geliebte Katrin*; укр. *Хтось розбив у храмі двері Льодяної чистоти Для жагучої Венери, для живої красоти* (Г. Чупринка). Морфологічний варіант адресатності – Akkusativ іменника з прийменником *für* у німецькій мові та форма родового відмінка із прийменником *для* – в українській.

Периферійну площину становлять тримісні предикати, які прогнозують у правобічній позиції локатив – **S – Praed – Obj – Loc**: нім. *Der Mann zerbricht die Streichholzschachtel in der Faust* (P. Handke); укр. *А я на подум’ї роздуки Назавше спальною року* (Є. Маланюк). Морфологічний варіант статичної локалізації – Dativ іменника з прийменником *in* у німецькій мові та місцевий відмінок іменника з прийменником *на* – в українській.

Ознакові слова аналізованої підгрупи – потенційно чотиривалентні. Їхня модель може мати таку форму – **S – V_f Praed – Obj – Instr – Adr**: нім. *Das Mädchen schnitt Blumen für seine Schwester mit der Schere*; укр. *Дідусь зрубав сокирою ялинку в лісі для малих онуків* (Розм.).

Центральне поняття дієслівних предикатів знищення об’єкта-істоти виражене в німецькій мові вербативом *töten*, з яким корелюють *morden, ermorden, umbringen, exekutieren, hinrichten*, а в українській – *убивати*, до якого приєднуються *забивати, замордувати, знищувати, страчувати* й под., що характеризуються цілеспрямованістю дії, напр.: нім. *Inzwischen hat er seine Einbrecherin Therese ermordet* (E. Canetti); укр. *Ой забили ляхи нашого гетьмана, Нашого гетьмана, пана Стефана* (М. Костомаров).

Ця підгрупа представлена також різними стилістичними варіантами – *abmucken, abmurksen, beseitigen, erledigen, liquidieren, totmachen* тощо – у німецькій мові, *зробити, давити, зачавлювати, кінчати, рішати* і под. – в українській, напр.: нім. *...sie schlagen drei von seinen sieben Kindern tot* (L. Feuchtwanger); укр. *...Коли всіх невільників звільнили від кайданів, тоді зразу прикінчили й останніх турків* (П. Панч).

За характером об’єкта виокремлюємо дієслова зі словотвірним значенням “дистрибутивність дії”: в українській мові це – *вигубляти / вигубити, вирізати, вистрілювати / вистріляти, перебити, передавити, постріляти, потруїти* й ін. (напр.: *Перси почали забивати коней та вже непотрібних в’ючних ослів* (І. Білик)), а в німецькій – *ausschießen, erlegen, massakrieren, metzeln* тощо (напр.: *Allein in den Städten Kraljevo und Kragujevac massakrierten die Wehrmachtsskommandos mehr als 4000 Menschen* (M. Haidinger)).

Префікси та перші компоненти вносять у семантику дієслів значення знищення, *загибелі (kaputt-, nieder-, tot-, um-, zer-* – у німецькій мові; *ви-, з-, за-, пере-, у/в-* – в українській), відокремлення, вилучення (нім. *aus-, ent-, weg-*; укр. *роз-, обез-*), результату дії, досягнення мети (нім. *ab-, er-*; укр. *за-, до-, у/в-*). У лінгвогерманістиці відзначають здатність префіксів і перших компонентів *er-, ver-, hin-, nider-, tot-* поєднуватися із субстантивними основами, що вказують на інструмент, речовину, за допомогою яких жива істота позбавлена життя, або на дію, процес, що спричиняють загибель [143].

Для більшості одиниць цієї підгрупи характерна двовалентна рамка, напр.: нім. *Lawine erdrückte vier Schifahrer* (Duden); укр. *Адже мибратів своїх вбиваємо!* (А. Кашенко). При деяких дієслівних предикатах правобічну позицію може посідати т. зв. “розчленований об’єкт”. Зосібна, такі вербативи, як-от: нім. *abbeißen, abtun, hacken, köpfen, schlachten*, укр. *відбивати, відрубувати, відсікати, різати, рубати*, вказують на ситуацію відокремлення частини від цілого, прогнозованим наслідком якого є мертва істота, напр.: *...denn mit diesem Schwert habe ich ihm das Haupt abgeschlagen* (Nibelungen); *Тріска першому стрічному татарині відрубав голову* (А. Чайковський). Морфологічним засобом експлікації “розчленованого об’єкта” в зіставлених мовах є відмінкова форма Dativ іменника чи його еквівалента, яка позначає істоту, та форма Akkusativ назв частин тіла й органів істоти. Натомість в українській мові в різних реченневих конструкціях простежуємо своєрідне скорочення “розчленованого об’єкта”. Відтак носієм об’єктної ознаки є форма знахідного відмінка зі значенням частини тіла або органу істоти, напр.: *Він махнув ножем і відрізав голову* (А. Чайковський).

В українській мові, на відміну від німецької, поширені моделі речень, у яких дієслівні предикати знищення істоти функціонують із додатковими невалентними елементами, зумовленими різнооб'єктністю, пор. : *У мієї Емілії нареченого замордували опирі* (Г. Пагутяк) – *Еміліїного нареченого замордували опирі*.

Близько третини одиниць аналізованої підгрупи в німецькій та українській мовах потенційно тривалентні та прогноують у правобічній позиції наявність не лише об'єктної, а й інструментальної синтаксеми – нім. *Der Polizei-Oberwachmeister Herbert S. hatte seine gleichaltrige Ehefrau mit seiner Dienstpistole getötet* (VALBU); укр. *Свого часу тим ножем вона відрізала голову свого чоловіка* (О. Жовна).

Отже, комплексне вивчення в зіставно-типологічному аспекті семантики й валентної структури предикатів зі значенням “припинення існування” в німецькій та українській мовах засвідчують, що вони становлять досить чисельний тематичний підклас деструктивів. Їхніми основними категорійно-семантичними ознаками, які реалізуються в різних синтаксичних моделях, є орієнтованість на суб'єкт / об'єкт, цілеспрямованість / нецілеспрямованість, контрольованість / неконтрольованість, волюнтивність / неволюнтивність, активність / пасивність, результативність, каузативність, спосіб дії, знаряддя (засіб) дії. Дієслова, що репрезентують досліджуваний підклас у німецькій та українській мовах, функціонують у реченнях як предикати дії, процесу, стану, а також як синкретичні предикатні одиниці процесу-стану.

Література:

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
2. Даугатс Э. Ю. Исследование семантической области слов, выражающих понятие прекращение жизни человека в современном немецком языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Эдуард Юрьевич Даугатс. – Минск, 1973. – 189 с.
3. Кильдибекова Т. А. Глаголы действия в современном русском языке : Опыт функционально-семантического анализа / Т. А. Кильдибекова. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1985. – 160 с.
4. Морозова Т. С. Структура словообразовательных парадигм природных деструктивных глаголов / Т. С. Морозова // Актуальные проблемы русского словообразования. – Ташкент : Ташкентск. гос. пед. ин-т им. Низами, 1978. – С. 152–156.
5. Нариси з основоцентричної дериватології / [В. В. Грещук, Р. О. Бачкур, І. Ф. Джочка, Н. М. Пославська] ; за ред. Василя Грещука. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. – 348 с.
6. Пославська Н. М. Структура і семантика словотвірних парадигм дієслів із семою руйнування об'єкта : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Наталя Михайлівна Пославська. – Івано-Франківськ, 2006. – 266 с.
7. Потапенко Т. А. Лексико-семантическая характеристика глаголов с общим значением разрушительного воздействия на объект / Т. А. Потапенко // Филол. науки. – 1983. – № 2. – С. 50–56.
8. Силаева Т. А. Системная организация и структурно-семантические отношения глагольных префиксальных элементов современного немецкого языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Тамара Алексеевна Силаева. – Минск, 1983. – 219 с.
9. Скорнякова Р. М. Лексико-фразеологическое поле с общим значением “разрушение” в современном немецком языке : дис. ... кан. филол. наук : 10.02.04 / Р. М. Скорнякова. – Л., 1987. – 189 с.
10. Schumacher H. VALBU – Valenzwörterbuch deutscher Verben / H. Schumacher, J. Kubczak, R. Schmidt, V. Ruiter. – Tübingen : Günter Narr Verlag, 2004. – 1040 S.

Онасенко К. В.,

Київський національний лінгвістичний університет

ПРАГМАТИЧНО-КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ІМЕННИКА-КВАНТИФІКАТОРА *UNPEU* У ФУНКЦІЇ ОПЕРАТОРА НИЗЬКОГО СТУПЕНЮ ОЗНАКИ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

*Стаття присвячена вивченню текстових функцій оператора *un peu* у французькому публіцистичному дискурсі. Автор досліджує прагматичні особливості даного оператора.*

Ключові слова: прагматика, оператор, текстові функції, тематичні групи.

*Статья посвящена изучению текстовых функций оператора *un peu* в французском публицистическом дискурсе. Автор исследует прагматические особенности данного оператора.*

Ключевые слова: прагматика, оператор, текстовые функции, тематические группы.

*The article considers the study of textual functions of the operator *un peu* in French publicistic discourse. The author researches the pragmatic peculiarities of the said operator.*

Keywords: pragmatic, operator, textual functions, thematic groups.

Актуальність. Характеристика іменників-квантифікаторів може здійснюватись у різних аспектах: граматичному, семантичному і прагматичному. При цьому прагматичний (функціональний) аспект протистоїть статичним аспектам мови (семантичному та граматичному) і характеризується наявністю власних складових (стилістичних і соціолінгвістичних).

Комплексне багатоаспектне дослідження іменників-квантифікаторів дозволить відтворити цілісну картину світу і роль даних іменників-квантифікаторів серед інших мовних одиниць з неозначено-кількісним значенням, виявити специфіку їх вживання у сучасному публіцистичному дискурсі та представити сукупність їх текстових функцій.

Мета нашої розвідки полягає в комплексному виявленні і описанні особливостей іменника-квантифікатора *un peu* у прагматичному аспекті.

Завданням є виявити прагматичні особливості *un peu*, визначити і описати його текстові функції у сучасному французькому публіцистичному дискурсі.

Текстові функції іменників-квантифікаторів проявляються у сфері прагматики. Прагматична складова висловлення містить відношення мовця до його змісту (впевненість, припущення, оцінка, надія, бажання, тощо). Як зазначає вітчизняний учений М.М. Попович, прагматика сконцентрувала свою увагу на комунікативній поведінці людини, що спілкується, на відношеннях, що складаються, з одного боку, між мовою та її користувачами, а з іншого – між самими користувачами в процесі їх спілкування засобами мови. На думку вченого, "...прагматика цікавиться інтенсивно умовами, в яких відбувається комунікативний акт" [4, с. 16].

Прагматику цікавить не стільки значення слів та їх поєднання, скільки те, що хоче сказати мовець. Інтерпретувати висловлення в рамках теорії прагматики – це означає визначити "непрямий зміст", який міститься в ньому [3, с. 3].

Прагматика полягає в орієнтації на фактор адресата. У прагматичному аналізі точка зору адресата береться за відправну [2, с. 358].

На прагматичну складову слів низького ступеню ознаки вказує Ю.Д. Апресян. Під прагматикою вчений розуміє закріплене в мовній одиниці (лексемі, афіксі, графемі, синтаксичній конструкції) відношення мовця: 1) до дійсності; 2) до змісту висловлення; 3) до адресата. Властивостями прагматичної інформації є: 1) периферійність засобів її вираження; 2) її розподіл між різними мовними засобами, тобто не локалізованість в якій-небудь одній одиниці мови; 3) її пов'язаність з семантичною інформацією [1, с. 136-140].

Теоретичні гіпотези прагматичних досліджень знаходять підтвердження у французькому мовознавстві у межах інтегрованої і когнітивної прагматики через дослідження акта висловлювання (*énonciation*) і висловлювання (*énoncé*). У концепції інтегрованої прагматики вихідним визнається положення про те, що мова має фундаментальну здатність представляти дійсність, створювати її образ. Завдяки цьому створюються описи світу, які модифікуються суб'єктивними відношеннями, пов'язаними, у першу чергу, з вивченням перформативних висловлювань, пресупозиції, негативних висловлювань, дискурсивних слів, прагматичних конекторів і операторів, тлумачення яких набуває в концепції О. Дюкро лінгвістичне звучання [5].

Дана теорія пов'язана з вивченням *peu, peu à peu, un peu, un tout petit peu, sipeu, peu après, à peu près, un peu partout, puisque, tête, mais, justement* тощо, які описуються через їх вплив на аргументативний потенціал, а також аргументативних конекторів *puisque, tête, mais, justement* тощо, які враховують аргументативний потенціал з'єднаних ними речень. Їх основні властивості визначаються двома функціями: поєднанням мовних актів або інших одиниць прагматичної природи (аргументативні конектори) і реалізацією акта аргументації, тобто акта, який змушує співбесідника інтерпретувати висловлювання як аргумент для певного заключення, часто імпліцитного, яке має за мету мовець (оператори).

Існують різні види операторів, у даній розвідці розглядається оператор, який є одним зі способів зробити висловлення менш жорстким, прямолінійним.

Лінгвістичний аналіз публіцистичного матеріалу дозволяє виокремити такі тематичні групи поєднання оператора у функції зниження негативної конотації слова і/або висловлення, а також для передачі незначної ознаки, нечітких станів, складних відносин:

- 1) тематична група поєднань оператора з найменуваннями психологічних станів, а саме на позначення:
- терпіння: “*J’ai dû **un peu patienter** dans la ligne droite et il finit très correctement*” [6 a];
  - розчарування: “***Un peudéçu** par sa médaille d’argent sur 50 m dos, Camille Lacourt a promis dimanche de ne plus se laisser submerger par les sollicitations et de se concentrer à 100% sur la natation en vue des Jeux olympiques de Londres l’an prochain*” [9 a];
  - страху: “*Ce qui est sûr, c’est qu’après une longue absence il y a forcément **un peu d’appréhension** et cela crée des tensions musculaires*” [6 b];
  - смутку: “*Ce soir je suis **un peu triste**, mais ça va quand même*” [6 c].
  - хвилювання: “*J’ai essayé de jouer la victoire d’étape mais ça n’a pas très bien collaboré dans le groupe et j’étais peut-être **un peu trop nerveux***” [6 d];
  - невпевненості, розгубленості: “*Au début, on a eu **un peu de mal** à cohabiter mais après, on a commencé à travailler ensemble, en groupe, à discuter, et maintenant tout va bien*” [9 b];
  - образи: “*Je suis même **un peu vexé** que moi, il ne m’ait rien proposé*” [9 c];
  - станів, складних відносин: “*Et souvent quand on est dans le rouge, on a du mal à faire preuve d’efficacité en étant **un peu plus pragmatique***” [6 e].
  - характеристика поведінки: “*C’est **un peu fou***”, déclare Gina à l’AFP à la fin de la rencontre. “*C’est incroyable de savoir qu’ils se soucient de nous*” [9 d];
  - міжособисті відношення: “*Peut-être que, lui, il a eu **un peu plus de chance** aujourd’hui, moi **un peu moins***” [6 c];
- 2) тематична група поєднань оператора з найменуванням фізичних станів:
- “*J’ai été blessé pendant la préparation et j’étais un peu court pour le match contre Sochaux*” [9 e];
  - “*Je suis content de le voir, mais il a l’air **un peu fatigué***” [9 f].
- 3) тематична група поєднань оператора зі словами, які вказують на неозначеність місцезнаходження: “*Jemebaladeunpreupartout*” [10];
- 4) тематична група поєднань оператора зі словами, які передають неозначений ступінь ознаки погоди: “*C’était fin février, début mars, il faisait **un peu mauvais***” [10]; “[...] *le traité se trouve rendu à l’état de courageuse pelouse municipale un dimanche de rugby **un peu pluvieux***” [8 a].
- 5) тематична група поєднань оператора зі словами, які передають часові відношення (*une heure, unesemaine, un mois, un an*, більш абстрактне позначення часу):
- “*Le chef de l’Etat est resté **un peu moins d’une heure** avec l’ancien secrétaire général de l’Elysée, qui a été opéré mardi*” [9 g];
  - “*Il s’agissait de leur second entretien en **un peu plus de deux semaines***” [9 g];
  - “*Le Clermontois Thomas Domingo, victime d’une rupture du ligament croisé antérieur du genou en avril, n’a pas été jugé suffisamment prêt **un peu moins de cinq mois** après son opération*” [9 h];
  - “*Le Néerlandais Anton Geesink, premier non-Japonais à être devenu champion du monde, en 1961, puis champion olympique des lourds, à Tokyo, en 1964, a pour sa part été élu légende du judo **un peu moins d’un an** après son décès*” [9 i];
  - “*Il a également confirmé la capture de Saïf al Islam, le plus jeune fils du colonel libyen, qui avait été annoncée **un peu plus tôt** par le chef de file du CNT, Moustafa Abdeldjeil*” [9 j].
- Іменник-квантифікатор *unpeu* вказує на неозначеність ситуації, мотивів, поведінки, її приблизну характеристику: “*Cela peut paraître **un peu bêta** de le rappeler mais en vertu de ce principe qui n’accepte pas la contradiction, il y a un brin de logique que Nancy, l’équipe qui est arrivée – et de loin – le plus souvent en finale (5) depuis qu’elle est disputée en un match sec (2005), soit aussi la première qui soit sacrée deux fois à Paris-Bercy*” [6 f]; “*Ne pas avoir de smartphone en 2011, dans le milieu de la presse, c’est **un peu** comme ne pas avoir de télé en 1981*” [9 k]. *Unpeu* використовується для пом’якшення неприємної ситуації: “*C’est **un peu** décevant mais on sent qu’il y a une volonté d’agir*” [9 l].
- Деяким текстам економічного напрямку не властива конкретна оцінка ситуації: “*Les recettes du mois ont **un peu augmenté** pour atteindre 159 milliards, contre 156 milliards en juillet 2010, tandis que les dépenses ont nettement reculé à 288 milliards, contre 321 milliards un an plus tôt*” [9 m]; “*Pour l’instant, le projet compte **un peu moins** d’un millier de contributeurs*” [9 n]; “*InterDigital, qui s’est mis en vente, pèse **un peu moins** de trois milliards de dollars (2,08 milliards d’euros) en Bourse*” [9 o].
- Іменник-квантифікатор *unpeu* у сучасному французькому публіцистичному дискурсі слугує для передачі незавершеності дії: “*J’ai déjà parlé **un peu** avec Kevin sur ce sujet*” [6 g]; “*Dans la soirée, Brest a gâché **un peu** la fête à Valenciennes, qui inaugurait son stade flambant neuf du Hainaut*” [9 p]; “*J’ai **un petit peu changé** de mentalité*” [6 h].
- Іменник-квантифікатор *un peu*, виконуючи функцію оператора, крім передачі незначущості ознаки, послаблює категоричність висловлення: “*Les Dijonnais, qui découvraient l’élite pour la première fois de l’histoire du club, se souviendront de leurs débuts lors d’un match **un peu fou**, où ils finirent par craquer après avoir eu deux buts refusés par l’arbitre et raté deux penalties*” [9 q]; “*Certaines de ces propositions ne sont que des reprises, **un peu** radicalisées, d’idées déjà contenues dans le projet du PS pour 2012*” [7 a]; “*Par contre, sur la mêlée, on a été **un peu faiblard***” [7 b]. В останньому прикладі оператор *unpeu* поєднаний з прикметником зі зневажливим суфіксом *-ard* надає висловленню більш емоційно насиченого забарвлення.
- Варто зазначити, що у сучасній французькій публіцистиці *unpeu* виступає як засіб для вираження неозначеності при обставині способу дії: “*Les unes de la presse française, mais aussi du Financial Times et du Herald Tribune, rappellent **un peu cruellement** quelques-unes de ces illusions*” [8 b].
- Іменник-квантифікатор *unpeu* функції оператора вживається для передачі приблизної номінації: “*Si on chipotait, on dirait que tout ça manque **un peu de spontanéité***” [9 r]; “*Dans l’autre rencontre du jour, Saint-Etienne s’est imposé 2-1 à Bordeaux avec **un peu** de réussite en première mi-temps*” [9 q]; “*On fait des erreurs **un peu bêtes**, c’était **un peu** de la naïveté*” [9 s].

Висновки. Іменник-квантифікатор *inprei* в якості оператора виконує різні функції: 1) він послаблює негативну оцінку або конотацію слова *i*/або висловлення; 2) являється характерною рисою публіцистичного дискурсу; 3) “пом’якшує” зміст мовлення, робить його важко заперечуваним; 4) знижує пафос висловлення, категоричність оцінки.

Іменник-квантифікатор *inprei* вживається зі словами на позначення внутрішнього стану людини, його почуттів і впливає на їх значення, а саме у напрямку невизначеності ознаки.

Якщо усунути *inprei* з висловлення, його смисл не зміниться, але його тональність сприймається більш категорично.

У подальшому відкривається перспектива дослідження даного іменника-квантифікатора у функції евфемізмів.

Література:

1. Апресян А.Д. Интегративное описание языка и системная лексикография. – М., 1995. – Т.2. – 472 с.
2. Арутюнова Н.Д. Фактор адресата // Известия АН. – Сер. лит. и яз. – М., 1981. – Т. 40. – № 4. – С. 356-367.
3. Арутюнова Н.Д., Падучева Е.В. Истоки, проблемы и категории прагматики // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1985. – Вып. XVI. – С. 3-42.
4. Попович М.М. Основи теорії мовної комунікації. – Чернівці: Рута, 2008. – 151 с.
5. Ducrot O. La preuve et le dire. – Paris: Mame, 1973. – 290 p.
6. L'Equipe [Электронный ресурс]: <http://www.lequipe.fr>:
  - a) Une juste récompense pour Davy Bonilla. – <http://www.lequipe.fr/Hippisme/breves2011/une-juste-recompense-pour-davy-bonilla-28703.html>
  - b) “Encore loin de la copie idéale”. – http://www.lequipe.fr/Rugby/breves2011/20110813_233420_-encore-loin-de-la-copie-ideale.html
  - c) Federer, “un peu triste”. http://www.lequipe.fr/Tennis/breves2011/20110605_212428_federer.html
  - d) Vinokourov: “Une autre fois”. – http://www.lequipe.fr/Cyclisme/breves2011/20110709_204752_vinokourov-une-autre-fois.html
  - e) Où doivent-ils progresser? http://www.lequipe.fr/Rugby/breves2011/20110814_154726_que-doivent-ils-changer.html
  - f) Nancy de main de maître. – http://www.lequipe.fr/Basket/breves2011/20110611_192431_nancy-de-main-de-maitre.html
  - g) Séraphin vers Cholet. – http://www.lequipe.fr/Basket/breves2011/20110616_083323_seraphin-vers-cholet.html
  - h) Les bons points. – http://www.lequipe.fr/Tennis/breves2011/20110403_195852_retour-en-grace.html
7. LeMonde [Электронный ресурс]: <http://www.lemonde.fr>:
  - a) Proposer plutôt que tempêter les habits neufs du candidat Montebourg. – http://www.lemonde.fr/primaire-parti-socialiste/article/2011/08/22/proposer-plutot-que-tempeter-les-habits-neufs-du-candidat-montebourg_1561983_1471072.html
  - b) Nathalie Amiel : “les joueurs du XV de France doivent être frustrés, et c’est tant mieux”. – http://www.lemonde.fr/sport/article/2011/08/21/xv-de-france-les-bleus-doivent-etre-frustres-et-c-est-tant-mieux_1561905_3242.html
- 8) Le Monde diplomatique [Электронный ресурс]: <http://www.monde-diplomatique.fr>:
  - a) Fin de la mondialisation, commencement de l’Europe? – <http://www.monde-diplomatique.fr/2009/06/LORDON/17217>
  - b) Un an plus tard, la triste “symphonie” du G20. – <http://www.monde-diplomatique.fr/carnet/2010-06-29-G20>
- 9) Le Nouvel Observateur [Электронный ресурс]: <http://tempsreel.nouvelobs.com>:
  - a) Natation: Camille Lacourt promet de ne plus se disperser. – <http://tempsreel.nouvelobs.com/actualite/sport/20110731.REU6923/natation-camille-lacourt-promet-de-ne-plus-se-disperser.html>
  - b) Jeunes chrétiens israéliens et palestiniens, ensemble à Madrid. – <http://tempsreel.nouvelobs.com/actualite/societe/20110817.AFP3193/jeunes-chretiens-israeliens-et-palestiniens-ensemble-a-madrid.html>
  - c) Robert Bourgi persiste et dit ne rouler pour personne. – <http://tempsreel.nouvelobs.com/depeche/top-news/20110912.REU4520/robert-bourgi-persiste-et-dit-ne-rouler-pour-personne.html>
  - d) Dix jours après les émeutes à Londres, Charles et Camilla se rendent sur le terrain. – <http://tempsreel.nouvelobs.com/actualite/monde/20110817.AFP3185/dix-jours-apres-les-emeutes-a-londres-charles-et-camilla-se-rendent-sur-le-terrain.html>
  - e) Ligue 1: l’OM et Mathieu Valbuena en quête de points. – <http://tempsreel.nouvelobs.com/actualite/sport/20110814.REU9225/ligue-1-l-om-et-mathieu-valbuena-en-quete-de-points.html>
  - f) Jacques Chirac, en vacances à Saint-Tropez, prend la pose sur le port. – <http://tempsreel.nouvelobs.com/actualite/politique/20110814.AFP2532/jacques-chirac-en-vacances-a-saint-tropez-prend-la-pose-sur-le-port.html>
  - g) Accord entre Aung San Suu Kyi et le gouvernement Birman. – <http://tempsreel.nouvelobs.com/actualite/monde/20110812.REU9031/accord-entre-aung-san-suu-kyi-et-le-gouvernement-birman.html>
  - h) Rugby: Sylvain Marconnet et Thomas Domingo n’iront pas au Mondial. – <http://tempsreel.nouvelobs.com/actualite/sport/20110821.FAP2825/rugby-sylvain-marconnet-et-thomas-domingo-n-iront-pas-au-mondial.html>
  - i) David Douillet élu meilleur judoka de l’histoire par la fédération internationale de judo. – <http://tempsreel.nouvelobs.com/actualite/people/20110822.AFP4013/david-douillet-elu-meilleur-judoka-de-l-histoire-par-la-federation-internationale-de-judo>
  - j) Deux fils de Mouammar Kadhafi aux mains des rebelles. – <http://tempsreel.nouvelobs.com/depeche/top-news/20110822.REU0498/deux-fils-de-mouammar-kadhafi-aux-mains-des-rebelles-dit-le-cnt.html>
  - k) SERIE D’ETE – Comment vivre sans smartphone? – <http://tempsreel.nouvelobs.com/actualite/societe/20110801.OBS7945/serie-d-ete-comment-vivre-sans-smartphone.html>

- l) Les Bourses en berne, le couple franco-allemand en première ligne. – <http://tempsreel.nouvelobs.com/depeche/top-news/20110816.AFP2940/les-bourses-en-berne-le-couple-franco-allemand-en-premiere-ligne.html>
- m) Le déficit budgétaire des Etats-Unis s'atténue en juillet. – <http://tempsreel.nouvelobs.com/actualite/economie/20110810.REU8677/le-deficit-budgetaire-des-etats-unis-s-attenué-en-juillet.html>
- n) Bretagne : sept nouvelles statues monumentales pour la Vallée des Saints. – <http://tempsreel.nouvelobs.com/actualite/culture/20110814.AFP2550/bretagne-sept-nouvelles-statues-monumentales-pour-la-vallee-des-saints.html>
- o) Apple, Nokia et d'autres examinent le dossier InterDigital-sces. – <http://hightech.nouvelobs.com/actualites/depeche/20110817.REU9777/article.html>
- p) Ligue 1: Toulouse et Caen en tête, nul du PSG à Lorient. – <http://tempsreel.nouvelobs.com/depeche/top-news/20110813.REU9183/ligue-1-toulouse-et-caen-en-tete-nul-du-psg-a-orient.html>
- q) Ligue 1: Rennes prend la tête, Saint-Etienne gagne à Bordeaux. – <http://tempsreel.nouvelobs.com/depeche/top-news/20110807.REU8099/ligue-1-rennes-prend-la-tete-saint-etienne-gagne-a-bordeaux.html>
- r) Portrait. Wilde Wilde West. – <http://tempsreel.nouvelobs.com/actualite/panique-a-hollywood/20110817.OBS8704/portrait-wilde-wilde-west.html>
- s) Mondial-20 ans: les Bleus s'inclinent face au Portugal en demi-finale. – <http://tempsreel.nouvelobs.com/depeche/top-news/20110818.AFP3234/mondial-20-ans-les-bleus-s-inclinent-face-au-portugal-en-demi-finale.html>
10. Urbanisme [Электронный ресурс]: <http://www.urbanisme.fr/issue/guest.php?code=379>

Онищук М. І.,
Київський національний лінгвістичний університет

ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНИХ ЛАКУН АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

У статті представлено результати дослідження гендерної лакунарності в англійській та українській мовах. Визначено та проаналізовано типи лакун на основі гендерної належності позначуваних денотатів.

Ключові слова: лакунарність, гендер, гендерна лакуна, лексична об'єктивіація, пленус.

В статье представлено результаты исследования гендерной лакунарности в английском и украинском языках. Установлено и проанализировано типы лакун на основе гендерной принадлежности означаемых денотатов.

Ключевые слова: лакунарность, гендер, гендерная лакуна, лексическая объективация, пленус.

The article presents the results of gender lacunarity investigation in English and Ukrainian languages. The types of lacunas based on the gender reference of denotatum are established and analysed.

Key words: lacunarity, gender, gender lacuna, lexical objectivation, plenus.

Дослідження в галузі системно-структурної та зіставної лінгвістики засвідчують зацікавлення проблемами міжмовної лакунарності. Серед нових аспектів її вивчення помітний гендерний, що зумовлений антропоцентричним підходом до мови. Дослідження лексичного складу мови через виокремлення та всебічне вивчення міжмовних незбігів є надзвичайно важливим для подальших контрастивних наукових розвідок. Поняття “гендер” та “гендерна категоризація” набуває поширення у працях таких учених, як Ю.Д. Апресян (1974), А.А. Уфимцева (2010), А. Кириліна (2003), О.О. Залевська (2005); дослідження гендерного компоненту в структурі й семантиці фразеологізмів належить І.В. Зиковій (2002); гендерного аспекту лексичної лакунарності – Н.С. Суліменко (2009); гендерну лакунарність у внутрішньомовному й міжмовному аспектах розглядали О.А. Ривліна (2003), Г.В. Бикова (2003), А.О. Махоніна (2006), К.В. Берднікова (2006) та ін. Дослідження мовного вираження модифікаційного лексико-граматичного значення категорії статі дозволяють стверджувати, що, незважаючи на відсутність системи репрезентативних маркерів, категоризація у цій царині не втратила своєї актуальності у зіставних дослідженнях [4, с. 43].

Пропоновану статтю присвячено дослідженню типологічних особливостей гендерних лакун в англійській та українській мовах, існування яких належить до латентних проблем міжмовної комунікації. Явище лексичної лакунарності охоплює усі випадки між- та внутрішньомовної комунікації, що замикається на слові [8, с. 145]. Проблема дослідження іменників на позначення гендерної приналежності є актуальною в лінгвістиці через належність цього семантичного компоненту до значення багатьох лексичних одиниць у будь-якій мові [6, с. 18]. **Актуальність** пропонованого дослідження визначається необхідністю системного вивчення гендерної лакунарності як мовного явища у міжмовному аспекті. **Метою** статті є дослідження особливостей гендерних лакун в англійській та українській мовах. Окреслена мета передбачає реалізацію таких **завдань**: 1) розглянути критерії вивчення гендерних лакун; 2) здійснити типологію та опис лакунарних одиниць на позначення статі; 3) простежити реалізацію словотвірного потенціалу мови для вираження лексико-граматичного значення статі у зіставлених мовах. **Предметом** аналізу у пропонованій статті є гендерні лакуни англійської та української мов. Контрастивний аналіз обираємо тому, що він сприяє встановленню відмінностей в конвенціях моделювання екзистенційних характеристик людини з огляду на феномен статі. Відсутність лексичного еквівалента, надлишкові чи недостатні мовні вираження одного й того ж поняття в англійській та українській мовах детермінують виокремлення гендерних лакун [3, с. 68]. Розподіл лакун на типи здійснюємо за критерієм гендерної належності позначуваних денотатів.

Перший тип простежується в одній з порівнюваних мов двох лексем для номінації співвідносних осіб обох статей та наявності в іншій мові однієї лексеми або на позначення особи лише однієї статі. Наприклад, в англійській мові існує лексема *housewife* (укр. – *домогосподарка*), тоді як лексема *househusband* (укр. – *чоловік, який веде домашнє господарство*) не має відповідника в українській мові, дозволяє розглядати її як гендерну лакуну першого типу. З огляду на інтралінгвальну лакунарність номінація *чоловік, який веде домашнє господарство* слугуватиме й внутрішньомовною гендерною лакуною в українській мові, оскільки, на відміну від співвідносного гендерного найменування *дружина, яка веде домашнє господарство*, така номінація в українській не отримує лексичної об'єктивіації.

Разом з тим простежується культурно зафіксована асиметрія, яка детермінована концептуалізацією однієї з категорійних ознак двох контрагентів. Наприклад, існування в англійській мові ідіоми *familyman* та відсутність парної ідіоми *familywoman* пояснюється сферами соціальної реалізації жінки. Цей факт не потребує додаткової вербальної експлікації, а відповідна категорія не концептуалізується як наявна. Мовна свідомість концептуалізує це уявлення, наділяючи її категорійним іменем з позитивним відтінком значення (*familyman*). Аналогічно можна пояснити відсутність еквівалента на позначення гендерно маркованих агентивних іменників протилежної статі *workingmother* та *careerwoman*, в яких атрибутивний компонент вважається сигналом нетиповості відповідної соціальної реалізації для представниць жіночої статі. За термінологією І.В. Зикової, тут присутня концептуально-фразеологічна лакунарність [5, с. 112].

Відсутність у словнику статті щодо лексеми на позначення жіночої статі, на нашу думку, не завжди означає наявність семантичної лакуни у мовній системі. Так, у тлумачному словнику англійської мови за редакцією А. Хорнбі не реєструється окремою словниковою статтею лексема *jurywoman* (еквівалент *juryman*). Ймовірно,

йдеться про наявність лексикографічної лакуни, яка свідчить про меншу частотність та значущість для мовного соціуму жіночої назви відповідної родової категорії.

До гендерних лакун *другого типу* відносимо мовні факти наявності найменування особи однієї статі за відсутності у цій же мові лексичного найменування співвідносної особи протилежної (що теж свідчить про наявність інтрамовної лакунарності), та повної відсутності позначення співвідносних осіб обох статей у досліджуваній мові. Так, наприклад, в англійській існує лексема *frump* (укр. – *старомодно та погано одягнута жінка*). Ця номінація стосується винятково осіб жіночої статі, що дає підстави констатувати наявність внутрішньомовної лакуни. Таке поняття вважаємо цілком лакунарним для української мови через відсутність відповідного найменування для обох статей, що репрезентують гендерні лакуни другого типу. Останні становлять інтерес при аналізі національно-культурної специфіки номінації, оскільки свідчать про абсолютну міжмовну лакунарність.

Схематично гендерні лакуни обох типів можна зобразити таким чином:

Гендерні лакуни I типу

	Англійська мова	Українська мова
Жіноча стать	+ housewife	+ Домогосподарка
Чоловіча стать	+ househusband	Ш

Гендерні лакуни II типу

	Англійська мова	Українська мова
Жіноча стать	+ frump	Ш
Чоловіча стать	Ш	Ш

З огляду на незбіг смислового обсягу категоріальних контрагентів виокремлюємо ще одну групу гендерних лакун, якій притаманні різні реалізації у зіставлюваних мовах. Так, українська мова налічує чимало прикладів, коли чоловіче категоріальне ім'я позначає осіб певної професії чи соціального статусу, жіноче – підлеглу, похідну від чоловічої і, відповідно, менш автономну категорію. У цьому полягає один з проявів соціального ранжування фіксованих мовою гендерних категорій, наприклад *soldat* – *солдатка* (дружина/вдова солдата), *козак* – *козачка* (дружина чи донька козака), а також *president* – *presidentessa* (дружина президента).

До типу гендерно маркованих агентивних іменників української мови належать субстантиви на кшталт *лікар* – *лікарка*, *редактор* – *редакторша* тощо, жіноче ім'я або стилістично знижене (має розмовний чи просторічний характер та відповідний словниковий маркер). Тут проявляється конотативна ціннісна асиметрія, за якої лише лексема на позначення чоловічої статі вважається універсальною, а функціонування “жіночого” імені зумовлене субстандартними сферами.

Асиметрію смислового об'єму парних категорій в англійській мові ілюструють етимологічно споріднені слова, які в процесі історичного розвитку зазнали дивергенції – чоловіче зберегло свій смисл, жіноче набуло додаткових конотацій пейоративної природи: *governor* (укр. – *губернатор*) – *governess* (укр. – *губернантка*), *master* (укр. – *хазяїн*) – *mistress* (укр. – *коханка*). На аналогічну конотативну асиметрію гендерних антропонімів *вітчим* – *мачуха* і *тесть* – *теща* вказує у своїх працях Ю.Д. Апресян [2, с. 186]. У цьому аспекті доречно буде згадати ціннісну асиметрію категоріальних назв *bachelor* (укр. – *холостяк*) та *spinster* (укр. – *стара діва*), останньому з яких характерна негативна конотація.

В англійській мові не існує граматичної категорії роду, а більшість статусних антропонімів та назв професій не мають формальних маркерів статі. В українській простежується вищий показник гендерно диференційованих найменувань. З огляду на це можна стверджувати про менший ступінь андроцентричності української мови, у якій налічуються численні гендерні різнотипові лакунарні одиниці.

У царині словотвірної парадигми англійська мова володіє обмеженими можливостями на позначення осіб жіночої та чоловічої статі. Так, у парадигмі іменників на позначення чоловічої статі переважають відіменникові утворення, серед яких виокремлюємо такі співвідношення: *workman* – *workwoman*, *Scotchman* – *Scotchwoman*, *gentleman* – *gentlewoman*, але *muscleman* – ш, *frontman* – ш, за смисловою аналогією яким можуть кореспондувати лексеми *musclewoman* та *frontwoman* відповідно. Проте низці слів з фінальним композитом **-man** характерна відсутність паралельних утворень з **-woman**, як от *postman*, *seaman*. З іншого боку, лексема *chairman* може означати осіб обох родів, що свідчить про послаблення конкретного лексичного значення елемента **-man**.

В українській мові у парадигмі на позначення жіночої статі існують як системні, так і асистемні традиції. Більшість похідних утворені від назв осіб чоловічого роду за допомогою словотвірних формантів – **к-а** (*анка-а*, *-янк-а*, *-енка-а*, *-івк-а*): *пасажир* – *пасажирка*, *заробітчанин* – *заробітчанка*, *мешканець* – *мешканка*, але *інженер* – ш, *водій* – ш, *архітектор* – ш. В українській мові лексема *покоївка* не має відповідної назви чоловічого роду. Серед інших нерегулярних співвідношень у назвах чоловічого та жіночого родів цього словотвірного типу простежуються такі лакуни, як *буржуа* – ш (за наявного *буржуазка*), *губернер* – ш (за наявного *губернантка*), *швець* – ш (за наявного *швачка* з відмінною семантикою), *француз* – ш (за наявного *французженка*). Крім того, у парадигмі на позначення іменників жіночої статі існують регулярні відповідності, які представлені типами

дериватів жіночого роду (іноді не співвідносні із назвами чоловічого роду) із словотвірними формантами – *х-а* (ш – *дбаха*, ш – *пряха*, ш – (*свах*а), – *ал-я* (ш – *праля*, ш – *ткаля*, ш – *пряля*).

Проаналізований лінгвістичний матеріал дозволяє констатувати більшу нейтральність англійських лакунарних одиниць в стилістичному плані, що суттєво відрізняє їх від українських, для яких часто характерне емоційно-оцінне забарвлення. Загалом, більшість українських іменників на позначення чоловічої статі можна перетворити в монолексему на позначення жіночої за допомогою суфіксів – *ця*, – *нка*, – *иха*, не впливаючи на стиль. Подібне важко простежити в англійській, оскільки багато лакунарних одиниць стають розмовними та можуть бути незафіксованими в словниках. Такого типу лакуни елімінують описовим способом або за допомогою словоскладання (*wife*, *daughter*). Так, у парадигмі назв осіб жіночої статі серед українсько-англійських лакун виокремлюємо лакунарні одиниці, які позначають: **рід діяльності**: *майстерниця*, *малювальниця*, *мандоліністка*, *манекенниця*, *масажистка*, *математичка*; **родинні стосунки (дружина)**: *майориха*, *майстриха*, *майстрова*, *матушка*, *мельничиха*, *мільйонерша*, *мільярдерша*, *мірошничка*, *москаліха*; **родинні стосунки (дочка)**: *мельниківна*, *мірошниківна*, *москалієна*, *мізинка* (наймолодша за віком дочка в сім'ї); **суспільно-політичні переконання**: *максималістка*, *масонка*, *матеріалістка*, *модерністка*; **захоплення**: *мариністка*, *марнотратка*, *медальєрка*, *меланхолічка*, *меломанка*, *мізантропка*; **риса характеру**: *марновірка*, *марудниця*, *мовчунка*, *мрійниця*; **національності**: *малороска*, *македонка*. Багато нових слів в цій парадигмі легко зрозуміти, хоч вони відсутні в англійській.

Пропонуємо розглянути особливості передачі гендерно маркованих агентивних іменників на позначення осіб жіночої статі української мови та засоби їхнього вираження в англійській. Наприклад, лексема *перекупка* на позначення особи за діяльністю при існуванні концепту взагалі не отримує мовного вираження в англійській. Більше того, гендерна сема на позначення особи жіночої статі простежується імпліцитно. Автор вторинного тексту послуговується монопленусом *women*, який, крім гендерної семи, не містить вказівки на особливості виконувального роду діяльності, пор. : укр. *Десь у кутку під кам'яницею, як неприкаяні, сиділи кілька перекупок з яблуками* [1, с. 2]; англ. *In one corner, against the stone wall of a building, several women were sitting like accursed souls with their apples* [10, с. 5].

При аналізі іншої української лексеми *дачниці*, якій характерна однослівна номінація, крім гендерної, простежуються локальні та темпоральні семи. Більше того, допускається можливість творення слів аналогічним способом, наприклад, *дачник – male summer resident*. Відсутність концепту в свідомості народу та наявність можливості вираження гендерної семи дає підстави вважати цю лакуну частково заповненою, пор. : укр. *Якимись підозрілими здаються їй ці дачниці, і вона знову пригадує подробиці невеличкої сутички, що трапилась на тому ж таки річному пароплаві* [9, с. 2]; англ. *These female summer residents seemed somewhat suspect to her, and again she recalled every detail of the small encounter which had taken place on that very river steamer* [10, с. 7]. Отже, існуючи імпліцитно в українській, гендерна сема отримує своє вираження в англійській. При аналізі способів перекладу англійською мовою назв осіб спостерігається тенденція співвідносити їх з англійськими іменниками чоловічого роду. Можна припустити, що найменування осіб чоловічої та жіночої статі відрізняються контекстуальним статусом (чоловіча категорія когнітивно більш помітна).

З огляду на фактвідносності нерозвиненості категорії роду на когнітивному і, як наслідок, вербальному рівні представників англійської лінгвокультурної спільноти, вважаємо такий тип лакун відносною гендерною для української, оскільки в англійській мові вона заповнюється за допомогою конкретизації у контексті: *friend – друг, подруга; приятель, приятелька; знайомий, знайома; student – студент, студентка*. Ці лексеми вважаємо лакунарними через відсутність однослівної номінації та наявність у позначуваних пленусами специфічних рис, які відсутні в їхніх англійських корелятивів, пор. : укр. *Далеко практичніше й краще буде звертатись на "товариш", "товаришка"* [7, с. 28]; англ. *It's much better to call people "comrade"* [11, с. 35].

Отже, в системі іменника в найменуваннях осіб спільна ідея статі має свої особливості, вступаючи у зв'язок із семантичними ідеями, виявляючись в складній формі, породжуючи то парність, то безпарність найменувань. У цьому аспекті простежується тенденція до кількісного зростання найменувань осіб чоловічої та жіночої статі, а також тенденція до генералізації в найменуваннях осіб чоловічої. Спостереження над мовним матеріалом засвідчують тенденцію до узагальненого вираження ознаки статі в англійській мові. Це зумовлює існування численних лакунарних одиниць, в яких такий лексичний категоризатор виражений імпліцитно.

Наведені спостереження дають підстави стверджувати, що в українській та англійській мовах часткові лакуни, пов'язані з гендерними семами, детерміновані відмінностями словотвірних типів та значень слів, які характеризуються різною функціонально-стилістичною маркованістю у зв'язку з різним ступенем впливу в суспільстві ідей фемінізму та політкоректності. В англійській спостерігається відсутність багатьох іменників, які є жіночими найменуваннями особи, що опосередковано відображає настрої суспільства, зокрема, прагнення "демократизувати" відносини між статями. В українській мові існує чимало лексем, в яких актуалізована гендерна сема виражена експліцитно.

Виокремлення гендерних лакун також стосується лінгвокультурології, оскільки їхня наявність свідчить про тісний взаємозв'язок мовних (лексичних) та культурологічних лакун. Міжмовна лакунарність демонструє взаємодію мовних і ментальних механізмів у гендерній категоризації, оскільки гендер по-різному проявляється в різних мовах і культурах. З огляду на це можемо стверджувати, що виявлені категорійні гендерні лакуни в англійській та українській мовах відрізняються своєю етнокультурною специфікою. Тому серед подальших перспектив дослідження вбачаємо необхідність виявити й описати особливості гендерних лакун з позицій лінгвокультурології та когнітології.

Література:

1. Антоненко-Давидович Б. Смерть. Повесть / Борис Антоненко-Давидович. – Лондон: “Укр. видав. спілка”, 1954. – 140 с.
2. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика (синонимические средства языка) / Юрий Дериникович. – М.: Наука, 1974. – 367 с.
3. Бердникова Е. В. Лексическая лакунарность в аспекте межкультурной коммуникации : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Екатерина Вадимовна Бердникова, СПб., 2006. – 288 с.
4. Болдырев Н. Н., Серова И. Г. К лингвистическому обоснованию понятия гендерной интерпретанты / Николай Николаевич Болдырев, Ирина Гоергиевна Серова // Филологические науки, 2007. – № 5. – С. 41-49.
5. Зыкова И. В. Гендерная маркированность в аспекте процесса фразеологизации / Ирина Владимировна Зыкова // Вестн. МГЛУ. – М., 2002. – Вып. 470. – С.107-119.
6. Кирилина А. В. О применении понятия гендер в русскоязычном лингвистическом описании / Алла Викторовна Сулименко // Филологические науки, 2000. – № 3. – С. 18-27.
7. Підмогильний В.П. Невеличка драма. Роман, повісті / Валер'ян Петрович Підмогильний. – Дніпропетровськ : Промінь, 1990. – 326 с.
8. Сулименко Н. Е. Гендерный аспект лексической лакунарности (на материале РАС) / Надежда Евгеньевна Сулименко // Лакунарность в языке, картине мира, словаре и тексте. Межвуз. сб. науч. тр. – Новосибирск: Изд-во НГПУ, 2009. – С.144-154.
9. Хвильовий М. Вибрані твори / Микола Григорович Хвильовий. – Харків : Ранок, 2008. – 348 с.
10. Before the Storm: Soviet Ukrainian Fiction of the 1920 s. – Michigan : Ardis, 1986. – 266 p.
11. Pidmohylny Valerian. A little Touch of Drama / [transl. from Ukr. by G.S.N. Luckyi]. – Littleton, Colorado : Ukr. acad. press, 1972. – 191 p.

Орендарчук О. Л.,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СПОЛУЧУВАНOSTI ТА ВАЛЕНТНОСТІ В АСПЕКТІ ЛЕКСИЧНОЇ ТА СИНТАКСИЧНОЇ КОМБІНАТОРИКИ

Статтю присвячено теоретичним та методологічним засадам вивчення сполучуваності та валентності як полісемантичного лінгвістичного терміну та як інваріантно-варіантної структури. Розкрито проблему розмежування понять сполучуваності та валентності і їх типів. Розглянуто такі спірні питання теорії валентності, як розмежування обов'язкових і факультативних актантів, співвідношення категорій теорії валентності з категоріями традиційної граматики, співвідношення валентності і словотворчих засобів, особливості реалізації валентності в різних типах пропозицій.

Ключові слова: сполучуваність, валентність, полісемантичний лінгвістичний термін, інваріантно-варіантна структура, обов'язковий актант, факультативний актант, словотворчі засоби, пропозиція.

Статья посвящена теоретическим и методологическим основам изучения сочетаемости и валентности как полисемантического лингвистического термина и как инвариантно-вариантной структуры. Раскрыта проблема разграничения понятий сочетаемости и валентности, а также их типов. Рассмотрены такие спорные вопросы теории валентности, как разделение обязательных и факультативных актантов, соотношение категорий теории валентности с категориями традиционной грамматики, соотношение валентности и словообразовательных средств, особенности реализации валентности в разных типах пропозиций.

Ключевые слова: сочетаемость, валентность, полисемантический лингвистический термин, инвариантно-вариантная структура, обязательный актант, факультативный актант, словообразовательные средства, пропозиция.

The article is devoted to the theoretical and methodological basis of learning the connecting features of the verbs and the valency as polysemantic linguistic term and as invariant and variant structure. It identifies such terms as connection and valency and their types. It deals with such issues of the theory of valency as compulsory and optional actants, the correlation of the categories of the theory of the valency with the categories of the traditional grammar, the correlation of the valency with the wordbuilding means and the peculiarities of the valency's realization in different types of the proposition.

Key words: the connection, the valency, the polysemantic linguistic term, the invariant and variant structure, the compulsory actant, optional actant, the wordbuilding means, the proposition.

Сучасна семасіологія зорієнтована на вивчення таких актуальних проблем лексичної та граматичної семантики, як *сполучуваність*, зокрема *лексична* (Л.Г. Барлас, В.В. Виноградов) і *синтаксична* (Б.М. Головін, О.І. Смирницький, Д.М. Шмелев), та *валентність* (А.В. де Грот, С.Д. Кацнельсон, Л. Теньєр). При цьому термін *валентність* і донині не дістав однозначного витлумачення в мовознавчих працях (В.Г. Адмоні, Ю.Д. Апрессян, Н.Я. Дзюбишина, І.Б. Долініна, Г.Г. Сильницький, М.Д. Степанова, Л. Теньєр, Ч. Філлмор, Л.К. Юнусова).

У процесі дослідження валентнісних відношень увага науковців в основному була зосереджена на таких аспектах: 1) граматичному – авалентні, моновалентні та дивалентні дієслова (Л. Теньєр), особові та безособові форми дієслів (Г.Г. Сильницький, Ч. Філлмор), перехідні та неперехідні дієслова (Т.І. Домброван, І.А. Сосницький); 2) лексичному – автосемантичні та синсемантичні дієслова (Н.Я. Дзюбишина, Є.В. Кротевич), дієслівні форми зі значенням незалежного напрямку руху (Г.А. Змудяк), а також чуттєвого та розумового сприймання (Л.К. Юнусова); 3) лексико-граматичному – дієслова як специфічні лексико-граматичні структури (Г.Я. Солганік).

Актуальність цієї наукової розвідки продиктована сучасними тенденціями до вивчення тих мовних одиниць, здатних до розширення своїх семантичних можливостей у різних контекстах і різних комбінаціях їхньої лексичної й синтаксичної сполучуваності. Уточнення категорії валентності, її ролі на різних рівнях мовної системи сприятимуть глибшому розкриттю зв'язків між об'єктивною дійсністю, мисленням та мовою. Лексична комбінаторика визначається як такий “напрямок лінгвістичної семантики, який вивчає правила й умови семантичної сполучуваності слів, що допускають одні сполучення та забороняють інші, розрізняють зміст одних сполук й ототожнюють зміст інших” [12, с. 222]. Незважаючи на прозорість наведеного визначення, до цього не зовсім чітко розмежовані родові та видові поняття, пов'язані із комбінаторною семантикою [5, с. 87-96]. Оскільки предметом вивчення лексичної комбінаторики є передусім синтагматична та парадигматична валентність, то необхідно уточнити поняття валентності відповідно до лексичного та синтаксичного рівнів мови. У цьому ми вбачаємо мету цієї статті. Зазначена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) розмежувати поняття сполучуваності та валентності, 2) описати категорію валентності в аспекті лексичної та синтаксичної семантики.

Сполучуваність слова з іншими словами в межах певної конструкції, наявність будь-яких граматичних форм та значень цих форм залежать, як зазначає О.В. Падучева, від його значення [9, с. 30-46]. Лексичне значення, реалізуючись у мовленнєвому вживанні, віддзеркалює двосторонній зв'язок “значення” і “контексту”, показуючи “обумовленість” лексичного значення [3, с. 146-153]. Обумовленість значення слова його граматичними та фразеологічними зв'язками з іншими словами відмежовує “вільне” значення слова від “обумовлених значень” [4, с. 36-37]. Існує також залежність між семантикою слова та синтаксичними умовами її реалізації: “слова з однаковими чи схожими значеннями” можуть мати “однакові чи схожі набори синтаксичних якостей” [1, с. 3-4; 2, с. 43-44].

Цим певною мірою можна пояснити, що реалізація лексичних значень в мовленні досліджується і в лексикології, і в лексикографії, і в семасіології, і в синтактиці. Іншими словами, це явище є об'єктом лексичної синтагматики, що вивчає лексичний синтаксис, тобто лексичну сполучуваність слів у лінійному ряду [21, с. 170-210].

Разом з тим не слід забувати, що значення – це складний комплекс різноманітних співзначень [10; 11]. Так, одні з них (сигніфікативні та денотативні) пов'язані з основною інформацією, інші – з додатковою інформацією,

тобто з різними емоційно-оцінюючими відтінками, які вводяться свідомо тим, хто говорить, з ціллю підвищення ефективності основної інформації. Ці відтінки співвідносяться з прагматичним значенням [8, с. 134].

Традиційно виділяють два типи сполучуваності слів: синтаксичну та лексичну [14, с. 34; 20, с. 96]. Якщо синтаксична сполучуваність пов'язана з моделями синтаксичних залежностей і позицій сполучуваних слів, то лексична сполучуваність обумовлюється відношеннями, "які існують в реальній дійсності між позначеними цими словами процесами і предметами" [14, с. 34]. Д.М. Шмелев виділяє "залежність лексичної сполучуваності слів від їх індивідуальних значень, що більш-менш безпосередньо відображають явища дійсності" [20, с. 96]. Тому синтаксично правильні сполучення *to read a bird* ("читати птицю"), *to kill a letter* ("вбивати лист") з лексичної точки зору не є можливими [14, с. 102]. Так само можливі такі словосполучення: *вікна або двері розкриті навстіж*, але неможна сказати: *очі навстіж* [14, с. 102]. Тут, на думку І.М. Кобозевої, вступає в дію семантичний критерій, який дає право називати цю сполучуваність семантичною [7, с. 303].

Термін *валентність* у науковий обіг уведений С.Д. Кацнельсоном [6, с. 132], хоча після праць Л. Теньєра [18, с. 104] та А.В. де Грота [17, с. 1-3] цей термін вживався спочатку виключно по відношенню до дієслова. Зподальшим розвитком лінгвістичної теорії валентність визначалася переважно як взаємовідношення лексичних і граматичних компонентів значення [19, с. 97-98].

Творець лінгвістичної теорії валентності Л. Теньєр як представник структурального напрямку розробив її на матеріалі сполучувальних властивостей дієслова. Ця теорія базується на тому положенні, що дієслово своїм смисловим змістом визначає кількість залежних елементів – учасників дії [18, с. 15]. Для їх позначення цей учений ввів термін *актант*. На основі здатності дієслів поєднуватися з різною кількістю актантів він розділив дієслова на підгрупи: авалентні, моновалентні, дивалентні та тривалентні.

Після праць Л. Теньєра вивчення валентності проходить як у бік звуження розуміння валентності у межах колігації (Лондонська школа), так і у бік розширення (Європейська лінгвістика), що виявилось значно поширенішим.

Починаючи з 90-х рр. ХХ ст., у лінгвістиці спостерігається новий підхід до вивчення валентності, оскільки вона розглядається у сукупності питань інтенції, керування і сполучуваності [15, с. 49-55]. З цього періоду валентність трактується як *мовна універсалия*, що відображає процес становлення граматичної системи мови. У цьому аспекті йдеться про *парадигматичну валентність*, яка властива всім одиницям мови, що беруть участь у номінації. За Г.Я. Солганіком, частини мови формувалися на основі валентністних потенцій лексем. На його думку, (парадигматична) валентність притаманна слову як одиниці мови, а *синтагматична валентність* – це потенційна можливість слова сполучатися з іншими одиницями у мовленнєвому потоці.

До того ж цей дослідник вживає термін *первинна валентність* для позначення сполучуваності дієслів і прикметників та *вторинна валентність* іменників, що сформувалася на основі первинної [15, с. 49-55]. У цьому розумінні валентність дорівнює *сполучуваності*, хоча традиційно, як вже зазначалося, першу пов'язують, на відміну від сполучуваності, лише з одиницями мови, оскільки сполучуваність може бути як потенційною у системі мови, так і реалізованою у мовленні.

У сучасному мовознавстві *валентність* визначається як "потенціал семантико-синтаксичної сполучуваності лексичних одиниць, що є виявом системно-мовної синтагматики" [13, с. 55] та відображає здатність слова до семантичного зв'язку з іншими словами. Звідси валентність є одночасно терміном і синтаксису, і семантики [13, с. 57].

У зв'язку із мовно-мовленнєвим характером валентності виникає необхідність, по-перше, у певному уточненні теоретичних основ для визначення зазначеного явища, по-друге, в удосконаленні методики його лінгвістичного опису.

Як вже зазначалося, одне із значень терміна *валентність* пов'язано з граматичними категоріями дієслова. У цьому випадку під валентністю розуміється "здатність дієслова (чи, відповідно, іншої частини мови) створювати навколо себе певні позиції, які повинні бути заповнені" [13, с. 56].

Так, незважаючи на значну кількість праць, в яких представлено розмаїття класифікацій валентністних відношень у мові, на сьогодні найбільш перспективним, на наш погляд, є підхід до розуміння валентності, запропонований у кандидатській дисертації О.Ф. Таукчі. Вона пише: "У мові існують два типи сполучуваності: лексична і синтаксична. Перший тип комбінаторики потрібно вважати вихідним і абсолютним. Ним зумовлена здатність кожного слова створювати лінійну конструкцію з обмеженою кількістю лексем. В основі кожного з таких сполучень лежить спільність первинних значень, властивих лексемам, що поєднуються. Лексична сполучуваність являє собою базис комбінаторних реляцій" [16, с. 7]. Погоджуючись з такою позицією, звертаємо особливу увагу на те, що в часи первинного семіозису людина прагнула передусім виразити зміст, оформивши його у відповідну мовну форму. Звідси, лексична сполучуваність є, дійсно, первинною.

Існує ще один підхід, запропонований С.П. Денисовою, яка поняття валентність частково пояснює за допомогою поняття *позиція*, а частково – завдяки поняттю *потужності лексичного значення*. Під останньою вона розуміє сукупність парадигматичних і синтагматичних властивостей слова, пов'язаних з реляційними, кореляційними, реляційно-кореляційними й кореляційно-реляційними відношеннями лексико-семантичних одиниць у мовній системі [5, с. 94]. На її думку, поняття потужності комплексно поєднує дистрибуцію і функцію, імплікацію і опозицію.

Враховуючи те, що валентності слів заповнюються певними актантами і спираючись на визначення С.П. Денисової, вважаємо, що *множина валентностей дієслова утворює його валентну структуру*.

Таким чином, під *сполучуваністю* ми розуміємо таке поєднання передусім дієслів з іншими словами у реченні, при якому дієслова набувають смислової заданості. Сполучуваність може бути лексичною та синтаксичною. Лексична сполучуваність дієслів залежить від їх індивідуальних значень, і обумовлена відношеннями, які існують між позначеними цими дієсловами процесами. Типи лексичної сполучуваності диференціюються за змістом (стилістична, емоційно-експресивна, семантична) і контекстом (у якому реалізуються та розмежовуються сис-

темні значення слів та в якому, поряд із реалізацією системних значень, виникають нові значення). Синтаксична сполучуваність пов’язана з моделями синтаксичних залежностей і позиціями сполучуваних слів.

Отже, лексична сполучуваність є базисом комбінаторних реляцій, оскільки у процесі семіозису ним зумовлена здатність кожного слова створювати лінійну конструкцію з обмеженою кількістю лексем. В основі кожного з таких сполучень лежить спільність первинних значень, властивих лексемам, що поєднуються, а вже на більш високому рівні відбувається постійний рух від лексичної (обмеженої) до синтаксичної (набагато ширшої) сполучуваності мовних одиниць.

Варто зазначити що, первинно термін *валентність* позначав здатність дієслова створювати навколо себе певні синтаксичні позиції, які повинні бути заповнені з урахуванням їх семантичного наповнення, тому традиційно виділяють два типи валентності: синтаксичну та лексичну. Однак, незважаючи на те, що дієслово, навколо якого групуються всі актантні дії, є як первинним, так і провідним та центральним поняттям теорії валентності, у сучасній лінгвістиці все частіше звертається увага на те, що між лексико-семантичним та синтаксичним рівнями немає однозначної відповідності. До того ж термінологічного розмежування потребують поняття *синтаксичних зв’язків*, які є вираженням залежності і взаємозалежності елементів словосполучення або речення і формують синтаксичні відношення, які в свою чергу формують синтаксичну відповідність одиниць.

Разом з тим лексичний тип комбінаторики є вихідним і абсолютним, оскільки ним зумовлена здатність кожного слова створювати лінійну конструкцію з обмеженою кількістю лексем, тому що в основі кожного з таких сполучень лежить спільність первинних значень, властивих лексемам, які поєднуються. Лексична сполучуваність є базисом комбінаторних реляцій.

Множина валентностей дієслова утворює його валентну структуру. Таким чином, *валентність* у нашому дослідженні – це також і інваріантно-варіантна мовна структура, яка відображає потенційні реляційні, кореляційні, реляційно-кореляційні й кореляційно-реляційні відношення лексико-семантичних одиниць у мовній системі.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Синтаксическая обусловленность значений / Ю. Д. Апресян // РЯНШ. – 1967. – № 6. – С. 3-4.
2. Апресян Ю. Д. О семантической непустоте и мотивированности глагольных лексических функций / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 2004. – № 4. – С. 43-44.
3. Барлас Л. Г. Об отношении стилистической окраски и эмоциональных оттенков слова к его лексическому значению / Л. Г. Барлас // Вопросы лексики и фразеологии современного русского языка. – РГУ. – 1968. – С. 146-153.
4. Виноградов В. В. Основные типы лексических значений слов / В. В. Виноградов // Вопросы языкознания. – 1953. – № 5. – С. 36-37.
5. Денисова С. П. Лексична синтагматика: основні поняття та терміни / С. П. Денисова // Мова. Людина. Світ. – К. : Видавн. центр КНЛУ, 2006. – С. 87-96.
6. Кацнельсон С. Д. О грамматической категории / С. Д. Кацнельсон // Вестник ЛГУ. – 1948. – № 2. – С. 132.
7. Кобозева И. М. Две ипостаси содержания речи: знание и смысл // Язык о языке / Под редакцией Н. Д. Арутюновой. – М. : Наука, 2000. – С. 303-359.
8. Никитин М. В. Знак – Значение – Язык: Учебное пособие. / М. В. Никитин. – СПб : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2001. – 226 с.
9. Падучева Е. В. Глаголы создания образа: Лексическое значение и семантическая деривация / Е. В. Падучева // Вопросы языкознания. – 2003. – № 6. – С. 30-46.
10. Проблеми зіставної семантики. Збірник наукових статей. Випуск 5 / Відп. ред. М. П. Кочерган. – К. : КДЛУ, 2001. – 386 с.
11. Проблеми зіставної семантики. Матеріали республіканської наукової конференції “Проблеми зіставної семантики близькоспоріднених мов”, 14-16 травня 1992 року. / АН України, Інститут мовознавства, Міністерство освіти України. Черкаський державний педагогічний інститут. Київ – Черкаси, 1992. – 214 с.
12. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
13. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 605 с.
14. Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка / А. И. Смирницкий. – М. : Изд-во литературы на иностранных языках, 1957. – 153 с.
15. Солганик Г. Я. Валентность как лингвистическая категория / Г. Я. Солганик // Русский язык за рубежом. – 1994. – № 4. – С. 49-55.
16. Таукчі О. Ф. Теоретичні аспекти вивчення іменної дієслівної лексичної сполучуваності в англійській, українській і російській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.15 “Загальне мовознавство” / О. Ф. Таукчі. – Донецьк, 2006. – 19 с.
17. Темиракаева Н. Ю. Понятие категории валентности / Н. Ю. Темиракаева // Актуальные проблемы языкознания. – 2006. – № 1. – С. 1-3.
18. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Луи Теньер: пер. с франц. Г. В. Степанов. – М. : Прогресс, 1988. – 656 с.
19. Шаховский В. И. Значение и валентность единиц языка / В. И. Шаховский // Вопросы языкознания. – 1984. – № 6. – С. 97-98.
20. Шмелев Д. Н. Очерки по семасиологии русского языка. – М. : Просвещение, 1964. – 112 с.
21. Katz G. G., Fodor J. A. The structure of a semantic theory / G. G. Katz, J. A. Fodor // Language. – 1963. – Vol. 3, № 2. – P. 170-210.

Палій В. П.,
Рівненський державний гуманітарний університет

УТВОРЕННЯ ТАКСИСНИХ ВІДНОСИН У СКЛАДНОПДРЯДНИХ РЕЧЕННЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ

У статті розглянуто особливості таксисних відносин в процесі застосування лексико-граматичних, морфологічних та синтаксичних засобів організації висловлювання в українській та французькій мовах.

Ключові слова: таксис, темпоральна локалізація, семантична залежність.

В статье рассматривается специфика таксисных отношений в процессе формирования лексико-грамматических, морфологических и синтаксических приемов организации речевого высказывания в украинском и французском языках.

Ключевые слова: таксис, темпоральная локализация, семантическая зависимость.

The article deals upon the problem of taxis relations on the basis of contrasting the lexical, grammatical, morphological and syntactical means of the organization of the expressions in Ukrainian and French.

Key words: taxis relations, temporal localization, semantic dependence.

Постановка проблеми у загальному вигляді... В структурі тексту будь-якої мови досить складним є визначення таксисних відносин, адже не всі мовознавці взагалі виокремлюють таксис як функціонально-семантичну категорію, проблеми таксису і часової співвіднесеності. Термін “таксис”, використаний вперше в роботах Л.Блумфілда [14], що означає “порядок”, в перекладі з грецької мови, характеризує дію по відношенню до іншої дії у рамках одного висловлювання, незалежно від моменту мовлення, не виражаючи часового зв’язку з моментом висловлювання. “У літературі, – зазначає В.С. Храковський, – начебто немає серйозних розходжень відносно того, що таксис (відносний час) являє собою категорію, яка реалізується в біпредикативних (і поліпредикативних) конструкціях, де граматичними засобами маркується часова локалізація (одночасність/неодночасність: передування, наступність) однієї ситуації відносно другої ситуації, чия часова локалізація характеризується відносно часу мовлення, тобто незалежно від якоїсь ще ситуації” [11, с. 29]. Принциповим у цьому питанні є визначення часового значення дій, їх вираження у тексті за допомогою елементів різночасності або послідовності, які дуже схожі, та функціонування одночасності. Тому ми виділяємо у творах українських та французьких письменників мовні одиниці, що містять залежні дієслівні сполучення з метою визначення значеннєвого центру аспектуально-таксисних ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми... Фундаментальними працями у вивченні проблеми таксису є роботи Бондарка О.В. [1], Маслова Ю.С. [3], Якобсона Р.О. [12]. У галузі функціонально-граматичних досліджень таксисних відношень праця Р.О. Якобсона вважається основоположною, де подається суто семантичний, без будь-яких посилань на граматичні засоби вираження, опис таксисних смислових відношень: “Таксис характеризує факт, який повідомлюється, стосовно до іншого факту, який повідомлюється, й безвідносно до факту повідомлення” [12, с. 101]. Зі змісту даної дефініції можна зробити висновок про те, що не всі лінгвісти вважають за необхідне виділення таксису як особливої мовної категорії. “Таксис, – підкреслює О.В.Бондарко, – не може розглядатися без ускладнювальних семантичних елементів” [1, с. 236]. Однак Р.О.Якобсон у своїй роботі висловлює протилежний погляд і підкреслює несинонімічність терміну “таксис” та “відносний час”: “термін “відносний час” визначає лише один із різновидів категорії таксису” [12, с. 101].

Виклад основного матеріалу... В нашій статті поставлено за мету визначити значення часової належності предикатів у синтаксичних одиницях, взятих з творів українських письменників ХХ ст. та сучасних французьких авторів; виявити й зіставити лексико-граматичні, морфологічні й синтаксичні засоби організації висловлювання в українській та французькій мовах, які забезпечують вираження одночасності й різночасності дій в тексті, показати випадки залежності організації висловлювання від контексту. Р.О.Якобсон першим виділив два типи таксису: залежний й незалежний [12, с. 103]. В українській мові залежний таксис виступає конструкцією “дієприслівник + дієслово”. У французькій мові функції залежного таксису здійснюються висловлюваннями з дієприкметниковими, герундіальними, інфінітивними зворотами і конструкціями, підрядними реченнями. Ми будемо розглядати залежний таксис, в основі аспектуально-таксисної ситуації якого лежать дієслово і дієприслівник. У висловлюваннях української мови з дієсловами, що дієвідмінюються, часова ознака виражається у тому, що дії-компоненти таксисного відношення найчастіше виражаються формами одного й того ж часу: “І тоді: озолотило сонце похмурі хмари на заході і втопило червону багряницю, як той сум, у ставу...” [4, с. 319]. Тут обидва дієслова виражені минулим часом та доконаним видом. Але трапляються випадки, коли дієслова виражені різним часом, хоча охоплюють єдиний часовий проміжок. У реченні: “Стрічний дідок з кругласто підстриженою борідкою, ніби крейдяною, ставши коло вокзальної стіни, розгорнув папірець і почав їсти якийсь кусник...” [5, с. 558], обидві дії пов’язані між собою дієприкметником ДВ, причому одна залежить від іншої, тому ми фіксуємо присутність таксисних відносин. Вираження одночасності будь-яких дій забезпечується за допомогою морфологічних, лексико-граматичних і синтаксичних засобів організації висловлювання. В українській мові таким засобом може виступати вид дієслова: “Мирон Данилович до самого ранку йшов, угадуючи дорогу, де не міг зустріти “іх” [5, с. 554]. У цьому випадку другорядна дія виражається дієприслівником недоконаного виду, головна – особовою формою дієслова недоконаного виду. Головна дія може бути виражена дієсловом доконаного виду, а другорядна, яка відбувалася у той же момент, – дієприслівником недоконаного виду: “Хлопець позабивав просвітлини чопиками з гілочок і ганчір’я; заліпив смолою, набираючи від шпал, складених на вагоні” [5, с. 559]. Зустрічаються випадки, коли і другорядна і головна дія виражені дієприслівником ДВ: “Надвечір, виснажена вконець від голо-

дного терпіння, від’їхала в напрямку до свого села, вчепившись за березові дрова, з сірою скрученою корою – на товаровому потязі” [5, с. 563]. У французькій мові одночасність дій найчастіше виражається за допомогою дієприкметника або герундія, вони у більшості випадків займають постпозицію відносно до головного дієслова, причому порядок предикатів відображає реальну послідовність дій: “Elle se réveillait en hurlant parce que chez moi c’était un rêve mais chez elle ça devenait un cauchemar et elle disait toujours que les cauchemars, c’est ce que les rêves deviennent toujours en vieillissant” [18, с. 68]. В українській мові передування може позначатися морфологічно, за допомогою префіксів і суфіксів: “Промазав і Дзякун, підпоївши лісника в коморі, поки домовлявся з ним про вільху на шалівку” [6, 807], “Катря стояла, опутивши руки впововж тіла, від чого її вузькі плечі стали ще вужчі...” [7, с. 784]; – дієприслівники утворені за допомогою префікса “під” та суфікса “вши”, що вказує на передування дії. У французькій мові морфологічний критерій вираження різночасності дій майже відсутній. Але тут важливе місце займає позиція залежного предиката: якщо він передє головному присудку – то часто позначає попередню дію: “Je vous ai dit que Madame Rosa, en dehors même de sa maladie, avait beaucoup vécu et que ça lui donnait des sueurs froides” [17, с. 146]. В українській мові фіксуються висловлювання, коли передування передають за допомогою лексичних засобів, таких слів, як: “спершу, спочатку, хвилинку”. У реченні: “Спершу кричав про шпигунство, але не викликав жодної реакції” [8, с. 539], – слово “спершу” виконує темпоральну роль, тобто видно, що якийсь час актант виконував конкретну дію до отримання певного результату або реакції. Є випадки, коли другорядна цілісна дія може передувати головному цілісному факту, а ситуації передування конкретизуються залежно від перфектності/ імперфектності дієприслівника ДВ [2, с. 262]. У висловлюваннях з імперфектним дієприслівником ДВ передуюча дія не містить результату виконання головної дії: “Тоді, вхопившись голою рукою за порвану дротину, Запорожець закрутив її навколо Заброди і зав’язав йому на жилуватій шії смертний вузол” [9, с. 433]. У реченнях з перфектно-акціональним дієприслівником між другорядною та наступною діями є конкретний смисловий зв’язок, де суб’єкт в результаті передуючої дії отримує об’єкт або інструмент, що використовується у подальшому: “Увійшовши до хати, я тихо підкривав до Страшного суду і почав пильно, якось по-новому розглядати пекарські карі, змальовані внизу картини” [10, с. 403]. Другорядна цілісна дія може передувати головному процесу, тоді значення передування часто супроводжується відношенням одночасності наслідків передуючої дії і дії головного процесу: “Отак міркуючи собі, поволі затулив, кажу я, очі і вже почав рости” [10, с. 408]. Як і кожен лінгвістичний знак, часова форма входить до формальної і семантичної мовної структури. Тут постає проблема узгодження часів, проблематика взаємозв’язку категорій часу/виду/способу, відносини таксису і часової співвіднесеності. Щодо цієї проблеми існують дві протилежні точки зору, про що ми говорили вище: а) узгодження часів може бути формальним, як у випадку: “Ils entrèrent dans un café où il y avait peu de monde” [15, с. 7]; б) узгодження часів може носити семантичний характер: “Mais j’avais bien l’impression que Monsieur Hamil savait quelque chose qu’il ne me disait pas” [17, с. 42], де граматичний час виражає підпорядкування часовій формі головного речення. Досить часто аспектуально-таксисні ситуації з елементами обумовленості позначають послідовність дій лише за допомогою контексту. У французькій мові можливі випадки вживання складної форми в ГР, якщо проста форма має позачасове значення, часовий порядок в даному випадку не виражений, то дієслово ГР в минулому часі може супроводити теперішній час в ПР: “Elle a eu un immense sourire, parce qu’elle a presque plus de dents qui lui restent” [17, с. 134]. Існування граматичного виду у французькій мові виражається опозицією простих і складних часів і підтверджується концепцією Г. Гійома, який вважає вид категорією внутрішнього часу [18, с. 15 – 20, с. 66]. Отже, функція дієслівного виду полягає в організації внутрішнього часового порядку тексту, в кожному реченні якого між часом дій встановлюються відносини тимчасової залежності. У рамках складнопідрядного речення синтаксична функція підрядного речення визначається його зв’язком з антецедентом [13, с. 25- 26]. Вибір способу і граматичних часів в ПР залежить від природи антецедента ГР як у французькій, так і в українській мові, але виражається він по-різному. Антецедент – вказівний займенник, який супроводжує вживання дійсного способу в ПР, оскільки воно вказує на реальну дію: “C’est ce qu’il ne peut pas m’avouer parce qu’il n’a pas réussi à se l’avouer ?” [19, с. 78]. Антецедент – власна назва: “Julien parla encore un moment avec les autres, puis sortit à son tour” [15, с. 73]. В даному реченні вживання PS в ГР (parla) не заважає вживанню тієї ж дієслівної форми в ПР (sortit) для вираження одночасності, тоді як в українській мові минулий час ДВ використовується для вираження передування [4, с. 319]. Якщо ситуація гіпотетична, антецедент може сприяти вживанню в ПР дієслова в умовному способі: “Il dit qu’il leur ferait obtenir un récepteur de radio pour qu’ils puissent écouter les informations diffusées par Londres” [15, с. 94]. Ще один приклад: “Quand elle est revenue d’Allemagne, elle s’est défendue encore pendant quelques années mais après cinquante ans, elle avait commencé à grossir et n’était plus assez appétissante” [17, с. 70]. Це свідчить про те, що у французькій мові для вираження наступності в плані минулого може використовуватися минулий час PQR, який підкреслює віддаленість від дії-події головного речення; в українській мові для вираження передування в плані минулого може використовуватися минулий час НВ, який підкреслює таку віддаленість: “Давні мешканці-козаки або “гурани” – повтікали в Маньчжурію, а тут жили тепер бердичівські, тульські та орловські “патріоти родини” [8, с. 495]. Підтвердження тези Храковського В.С. [1] про тимчасову кореляцію дієслівних часів ми спостерігаємо на прикладі вживання Imparfait у ПР, де цей час виражає одночасність з дією дієслова ГР, яка виражена складним часом PQR: “Elle était montée sur la pile de bois et se trouvait perchée plus haut que la cuisinière” [16, с. 42]. На відміну від простої форми, вільна позиція якої не порушує тимчасової послідовності висловлювання, вживання складної форми (PQR) в ГР, виражає передування дії ПР: “Sa voix avait un peu monté de ton, mais elle perdait le peu de force qui lui restait” [17, с. 40]; вказує також на конкретність дії в минулому: “Elle revenait à ce qu’il avait dit de la neige” [16, с. 30]. Таксисні відносини виражені завдяки властивості відносних часів французької мови передавати зв’язок з іншою дією, представленою в даному мовленнєвому акті. Граматичний час Imparfait має також властивість розмістити дію “за лаштунками” події першого порядку, вираженої формою PS, яка надає рельєфності та жвавості висловлюванню [13, с. 114-117]. Наприклад: “Il eut un moment envie de rire, à

cause du haricot qui ressemblait à un ridicule petit sabre dans la main menaçante de sa femme” [16, с. 31]. Поява складних форм в одному контексті, зокрема PQR, свідчить про тимчасове переривання розповіді та віднесеність дії на інший часовий період: “A présent, Isabelle criait comme elle avait fait chaque fois que Marie-Louise avait dû remettre une visite; pourtant, lorsqu’elle recevait des lettres où la petite parlait de son avenir, on la sentait toute gonflée de fierté” [16, с. 37].

Висновки дослідження і перспективи подальшого розвитку проблеми... Аналіз мовного матеріалу показав розповсюдженість відносин одночасності й різночасності, які можуть зближатися між собою, що свідчить про невизначеність, навіть в деякій мірі, “довільність” мовних значень таксису. У творах українських письменників ХХ століття зустрічається майже однакова кількість таксисних моделей як зі значенням одночасності, так і різночасності. У сучасній французькій літературі фіксуємо більше відносин одночасності, ніж різночасності. Це пояснюється тим, що герундій та час *Imprafait* часто несуть у собі семантику одночасності. В українській мові при утворенні відносин залежного таксису головне місце займає вид дієслова та дієприслівника, натомість у французькій мові у випадку залежного таксису вид великого значення не має, зате спостерігається значний вплив контексту самого речення. Важливу роль відіграє морфологічна сторона явищ таксису в українській мові, тобто за допомогою яких суфіксів та префіксів утворюються дієприслівники у складі поліпредикативного комплексу. Саме від цього аспекту залежить якість таксисних моделей зі значенням одночасності або різночасності.

Література:

1. Бондарко, А. В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии [Текст] / А. В. Бондарко. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 208 с.
2. Гак В. Г. Русский язык в сопоставлении с французским [Текст] / В. Г. Гак. – М. : Едиториал УРСС, 2006. – 264 с.
3. Маслов Ю. С. Избранные труды. Аспектология. Общее языкознание [Текст] / Ю. С. Маслов. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 839 с.
4. Косинка Г. М. На золотих богів. Українська література. Хрестоматія // За ред. П. П. Кононенка. – К. : “ЛДЛ”, 2004. – 1056 с.
5. Василь Барка. Жовтий князь. Українська література. Хрестоматія // За ред. П. П. Кононенка. – К. : “ЛДЛ”, 2004. – 1056 с.
6. Григір Тютюнник. Син приїхав. Українська література. Хрестоматія // За ред. П. П. Кононенка. – К. : “ЛДЛ”, 2004. – 1056 с.
7. Григір Тютюнник. Оддавали Катрю. Українська література. Хрестоматія // За ред. П. П. Кононенка. – К. : “ЛДЛ”, 2004. – 1056 с.
8. Іван Багряний. Тигролови. Українська література. Хрестоматія // За ред. П. П. Кононенка. – К. : “ЛДЛ”, 2004. – 1056 с.
9. Олександр Довженко. Україна в огні. Українська література. Хрестоматія // За ред. П. П. Кононенка. – К. : “ЛДЛ”, 2004. – 1056 с.
10. Олександр Довженко. Зачарована Десна. Українська література. Хрестоматія // За ред. П. П. Кононенка. – К. : “ЛДЛ”, 2004. – 1056 с.
11. Храковский В. С. Таксисные конструкции (опыт классификации) // Теоретические проблемы функциональной грамматики. Материалы Всероссийской научной конференции (Санкт-Петербург, 26-28 сентября 2001) / Отв. ред. А. В. Бондарко. – СПб. : “Наука”, 2001. – С. 109-112.
12. Якобсон Р. О. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол // Принципы типологического анализа языков различного строя. – М., 1972. – С. 95-113.
13. Benveniste, E. Problemes de linguistique generale [Texte] / E. Benveniste. – Paris, Gallimard, 1966, – 298 с.
14. Bloomfield, L. Language [Texte] / L. Bloomfield. – New York, Henry Holt, 1933, – 400 с.
15. Clavel, B. La grande patience III. Le Coeur des vivants. – Paris, Edition J’ai lu, 1964. – 433 с.
16. Clavel, B. Le voyage du père. – Paris, Editions Robert Laffont, 1965. – 184 с.
17. Gary Romain. La vie devant soi. – Barcelone, Mercure de France, 2008. – 273 с.
18. Guillaume, G. Temps et verbe [Texte] / G. Guillaume. – Paris, Champion, – 1972, – 138 с.
19. Piperno A. Avec les pires intentions. – Barcelone: Gallimard, 2005, – 439 с.

Пасекова Н. В.,

Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского, г. Симферополь

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КАЛАМБУРА В РОМАНЕ В. НАБОКОВА “ЗАЩИТА ЛУЖИНА”

В статье рассматриваются лингвистические особенности каламбура в романе В. Набокова “Защита Лужина”. Исследование каламбура сегодня представляется важным и значительным, так как его широкое использование в ряде литературных жанров, неоднозначное отношение многих исследователей к каламбуру, зачисленному ими в список “непереводимых” явлений, диктует необходимость разработки этого приема при переводе с одного языка на другой.

Ключевые слова: каламбур, лингвистические особенности, игровая деятельность, лингвистический феномен, прием компенсации.

В статті розглядаються лінгвістичні особливості каламбуру в романі В. Набокова “Захист Лужина”. Дослідження каламбуру сьогодні стає важливим та значним, тому що його широке використання у ряді літературних жанрів, неоднозначне відношення багатьох дослідників до каламбуру, який вважається “неперекладним” явищем, диктує необхідність розробки цього прийому при перекладі з однієї мови на іншу.

Ключові слова: каламбур, лінгвістичні особливості, ігрова діяльність, лінгвістичний феномен, прийом компенсації.

The article deals with the linguistic features of pun (франц. calembour) in the novel of V. Nabokov “The Defence”. Nowadays the research of this phenomenon is very important and considerable because its wide usage in a number of literary genres, ambiguous attitude of many researchers toward a pun which is considered to be “untranslatable” phenomenon, dictates the necessity of development this device during translation from one language to other one.

Key words: a pun, linguistic features, playing activity, linguistic phenomenon, compensation device.

В современном языкознании наблюдается растущий интерес к проблемам перевода. По теории перевода существует обширная литература, в которой анализируются самые разные аспекты этого вида деятельности.

Особенно интересны переводоведческие исследования, в которых художественный перевод освещается с позиций лингвистики.

Языковыми приметами стиля В. Набокова можно считать каламбурность, метафоричность, наличие аллюзий, параллелизм, специфических ритмико-синтаксических конструкций, особую лексико-семантическую экспрессивность художественной речи, неожиданное употребление языковых тропов, ведь сам автор неоднократно подчеркивал, что “всякая великая литература – это феномен языка, а не идей” [3, с. 131].

В нашей статье мы рассмотрим лингвистические особенности каламбура, который является одной из форм языковой игровой деятельности В. Набокова в романе “Защита Лужина”.

Исследование каламбура сегодня представляется важным и значительным, так как именно каламбур, по нашим наблюдениям, является одним из основных приемов привлечения читательского внимания в текстах В. Набокова.

Данная проблематика находится в русле приоритетного направления в языкознании, изучающего язык вместе с его носителем и создателем – человеком: “... нельзя познать сам по себе язык, не выйдя за его пределы, не обратившись к его творцу, носителю, пользователю – к человеку, к конкретной языковой личности” [1, с. 7].

Объектом исследования является каламбур как лингвистический феномен, как форма реализации языковой игры в английской и русской лингвокультурах.

Современная парадигма научных взглядов на каламбур представлена различными концепциями. Каламбур как семантический и стилистический феномен рассматривали В.В. Виноградов, А.Н. Гвоздев, А.И. Ефимов, Б.Ю. Норман, Е.В. Максименко, А.А. Терещенкова, А.А. Щербина и другие. О каламбуре как о фонетическом и семантико-фонетическом явлении, обладающем сенсорными качествами, писал О.И. Усминский. Каламбур как воплощение приемов игры в разговорной речи представлен в трудах Е.А. Земской, М.В. Китайгородской, Н.Н. Розановой.

Несмотря на многообразие научных исследований, неоднократные попытки прояснить природу каламбура, термин “каламбур” остается до сих пор неоднозначным, единого определения не существует.

Каламбур – это разновидность языковой игры, в основе которого лежит стремление достичь определенного эффекта эстетического воздействия (чаще всего комического) путем нарушения нормативного канона восприятия языковых единиц, творческого использования языковых единиц [5, с.231].

Ссылаясь на работу Осинной Л.А. [4], отметим, что информативная структура каламбура состоит из набора постоянных и переменных элементов. В число первых входит предметно-логическая, экспрессивно-стилистика, ассоциативно-образная и функциональная информация.

По своим контекстуальным характеристикам каламбуры делятся на доминантные и каламбуры ограниченного действия. Первые способствуют формированию ведущей темы произведения и обычно располагаются в наиболее значимых участках текста. Вторые участвуют в создании второстепенных тем произведения и способствуют формированию ограниченного пространства текста.

Также обязательными компонентами структуры любого каламбура являются ядро (два элемента, объединенных или сходной фонетической или графической формой, но различных по содержанию), и базисный контекст, создающий минимальные условия реализации элементов ядра в каламбур. Очень важен прием компенсации, восполняющий потери, связанные с невозможностью передать в полном объеме функциональную нагрузку каламбура.

Набоков не всегда находил точные межъязыковые соответствия для точной передачи каламбуров при переводе своих произведений, но в обеих версиях романа “Защита Лужина” эта тема развивается безостановочно. Необходимо обратить внимание, что поток каламбуров, часто преследующего самые серьезные цели, пронизывает как русскую, так и английскую версии этого романа. В обеих версиях в сцене, которую следует трактовать как обращение к музе каламбура, Набоков описывает упражнения Лужина в написании диктантов: ““Это ложь, что в театре нет лож” [2, с.25]. И сын писал, почти лежа на столе”. (““Being born in this world is hardly to be borne”. And his son wrote, practically lying on the table and baring his teeth”) [6, с.17]. В английском варианте романа словесной игры не меньше. Теща Лужина “sincerely loved the daubed, artificial Russia she had rigged up around her, but sometimes she became unbearably bored [игра слов на созвучии “bored” (скучающий) и “board” (доска), not knowing exactly what was missing” (“которую вокруг себя понастроила,” “иногда скучала невыносимо”)” [2, с. 104; 6, с. 114]; неоднократно упомянуты side-boards (буфеты, дословно “боковые доски”) в ее квартире и в квартире дочери: “the more closely [Luzhin’s wife] read the newspapers, the more bored she grew. [...] But when she turned to the newspapers of the other world, Soviet newspapers, her boredom then knew no bounds” (“чем внимательнее она (жена Лужина), читала газеты, тем ей становилось скучнее (так сказать, “дошатеет”). Когда же она обращалась к газетам потусторонним, советским, то уже скуке (“дошатости”) не было границ”)” [2, с. 224; 6, с. 235]; правление (“board”, дословно “доска”) союза эмигрантских писателей почтило память отца Лужина вставанием” [2, с. 90; 6, с. 82], в Берлине эмигранты живут в мешанских квартирах (по английски “flat” омонимично слову “плоскость”, “плоский”), причем одна из этих квартир описывается так детально, что читатель еле удерживается от искушения начертить ее двумерный план. Набоков вряд ли хочет сделать будущей теще Лужина комплимент, упомянув, что, когда Лужин попросил у нее руки дочери, она “was flattered” (глагол “flatter”, “льстить”, можно также каламбурически перевести как “расплющивать”) (“ей было лестно”)” [2, с. 115; 6, с. 125]. Говоря словами каламбура из английской версии романа, Лужин обнаруживает, что родиться (being born) в этом двумерном мире – значит обречь себя на нечто трудновыносимое (difficult to be borne)” [2, с. 229; 6, с. 219].

Также обыгрывается сходство слов “временный” и “временной” (в этих местах английского текста слово “temporary” нужно заменить на “temporal”). Жена Лужина надеется, что он найдет “временное развлечение” (“a temporary diversion”) в политике” [2, с. 237; 6, с. 227], но Лужин не оправдывает ее ожиданий: “что-то временно ослабевало в нем” (“something would temporarily weaken inside him”)” [2, с. 239; 6, с. 228]. Первая попытка Лужина поцеловать невесту – сразу после предложения руки и сердца – оборачивается символическим союзом со Временем: “Он схватил ее за локоть, поцеловал что-то холодное и твердое (часики на кисти)”” [2, с. 113]. Очень удачны каламбуры, обыгрывающие значение слова “час” в разговорной речи: будущая теща Лужина утверждает, что он “не по дням, а по часам сходит с ума” [2, с. 139] (“Luzhin was going out of his mind not by the day but by the hour”) [6, с. 129].

Обращает внимание читателей и соседство в одном предложении слов “илужн” и “Лужин”, что, в свою очередь, заставляет задуматься не только над сходством, но и над различиями этих двух слов. Если отнять у слова “illusion” его необходимую в английской речи приставку, получится несуществующее слово “lusion”, которое могло бы означать что-то вроде “игрового акта” или просто “игры”. Набоков дважды вынуждает Лужина окольно намекать на игровой характер его роли и / или имени. Первый случай – когда Лужин пытается развлечь своего маленького советского гостя: ““Игрушку бы,” – сказал он про себя” – то есть и “о себе”, и “себе” [2, с.228] (““A toy would do it,” he said to himself”) [6, с. 217]. Ранее, когда Петрищев слышит фамилию Лужина, он спрашивает: “Ваша фамилия – Лужин?” Лужин, отрицая важность своего имени, говорит: “это не играет значения” [2, с. 208] (“it’s of no importance”) [6, с. 197].

Как видим, Набоков при переводе собственных произведений часто применял прием компенсации, т.е. замены не переданного элемента оригинала каким-либо иным элементом, восполняющим потерю информации и способный оказать подобное воздействие на читателя.

Автоинтерпретация становится основным способом “приближения” к читателю идейно-художественного смысла произведения: никто так полно не может соотнести текст оригинала и перевода этого произведения на другой язык, как сам автор оригинального сочинения.

Разработка данной проблемы является частью более широкой задачи – изучения содержательных характеристик каламбура как одного из важнейших аспектов теории перевода – проблемы переводимости.

Широкое использование каламбура в ряде литературных жанров, неоднозначное отношение многих исследователей к каламбуру, зачисленному ими в список “непереводимых” явлений, диктует необходимость разработки этого приема при переводе с одного языка на другой.

Литература:

1. Караулов Ю. Н. Русский – язык и языковая личность. – М. : Изд-во ЖИ, 2007. – 264 с.
2. Набоков В. Защита Лужина. – Ann Arbor: Ardis, 1979.
3. Набоков В. Лекции по русской литературе. Пер. с англ. Предисловие Ив. Толстого. – М. : Независимая газета, 1996. – 440 с.
4. Осина Л. А. Языковые приемы и средства в истории отечественного каламбура : Дис. ... канд. филол. наук / Л. А. Осина. М., 2007. – 333 с.
5. Розенталь Д. Э. Справочник лингвистических терминов. – М. : Просвещение, 1972. – 495 с.
6. Nabokov V. The Defence. – New York: Vintage, 1990.

Піхтовнікова Л. С., Яремчук І. М.,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ДИСКУРС ПРИТЧІ У СИНЕРГЕТИЧНОМУ АСПЕКТІ

У статті на матеріалі притч німецькомовних авторів розглянуто фактори самоорганізації дискурсу притчі. Головним механізмом самоорганізації на когнітивному, прагматичному і стилістичному рівнях є поляризація складових дискурсу притчі, що проявляється як результат конкурентної взаємодії аттракторів і репелерів дискурсу.

Ключові слова: дискурс, притча, самоорганізація, аттрактор, репелер, поляризація

В статье на материале притч немецкоязычных авторов рассмотрены факторы самоорганизации дискурса притчи. Основным механизмом самоорганизации на когнитивном, прагматическом и стилистическом уровнях является поляризация составляющих дискурса притчи, проявляющаяся как следствие конкурентного взаимодействия аттракторов и репеллеров дискурса.

Ключевые слова: дискурс, притча, самоорганизация, аттрактор, репеллер, поляризация.

This paper considers the factors of the self-organization of a parable discourse on the material of the parables of German-speaking authors. The main mechanism of self-organization on cognitive, pragmatic and stylistic levels is the parable discourse constituents polarization which becomes apparent as a result of the competitive interaction of the attractors and repellers of discourse.

Key words: discourse, parable, self-organization, attractor, repeller, polarization.

Синергетика вивчає принципи самоорганізації систем, що виникають еволюційним шляхом, здатні адекватно реагувати на зовнішні зміни, впливи, змінюючи самостійно свої параметри, структуру, функції і тим самим, зберігаючи себе. Термін “синергетика” введено в науку Г. Хакеном [20] спочатку для дослідження самоорганізації фізико-хімічних явищ, потім положення самоорганізації було застосовано до природної і соціальної сфери. Синергетична парадигма в лінгвістиці активно розроблюється, починаючи з кінця ХХ століття [2; 1; 3; 5; 12; 9; 8; 11; 15; 22], однак вона зародилася ще раніше в дослідженнях самоорганізації різних мовних явищ [18; 6; 19]. Значну увагу приділено синергетичним явищам у коротких типах тестів – рекламі [16], малих сатиричних формах (байка, притча) [9; 8; 22; 7] та взагалі – феномену самоорганізації різних типів дискурсу [10; 13; 11].

Об'єкти, що самоорганізуються, можуть бути як матеріальними, так і ідеальними. Наприклад, самоорганізується її еволюціонує система знань і система передачі знань у процесі спілкування, тобто дискурс. Процес утворення дискурсу як самоорганізованої системи умовно можна розділити на три етапи: а) когнітивний (етап задуму, планування обмежень); б) прагматичний (створення стратегій, що реалізують задум); в) етап мовленнєвої реалізації (реалізація стратегій у мовленні). Учасниками кожного етапу, що створюють самокеровану систему, є такі: 1) автори (автор) дискурсу, що виступають як мовні особистості; 2) вбудовані в мовну картину світу соціальні очікування (замовлення) на результати реалізації дискурсу; 3) обмеження на дискурс: традиції жанрів, обсяг, норми викладу, екстралінгвальні умови та ін.

Мовна особистість розглядається на трьох рівнях: 1) вербально-семантичному, 2) тезаурусному, 3) мотиваційно-прагматичному – з установами специфічних для них одиниць (слів, понять, діяльнісно-комунікативних потреб) [17, с. 370].

Відповідно до цього автор, як мовна особистість, бере участь самоорганізації дискурсу на когнітивному, прагматичному та мовно-мовленнєвому рівнях відповідними сторонами своєї мовної особистості, залучаючи для цього необхідні одиниці.

Самоорганізацію дискурсу ми розуміємо не в тому смислі, що він виникає незалежно від автора, а в тому, що автор є одночасно й творчим конструктором дискурсу, й знаряддям аттракторів та репелерів цього дискурсу, які виникли до автора й незалежно від нього [7, с. 520].

Із синергетичної точки зору п.п. 1) і 2) складають зміст *аттрактора* – ментального конструкта, що направляє процес утворення дискурсів потрібне русло послідовного досягнення цілей. Опонентом аттрактора є *репелер*, його зміст відбито у п. 3). При створенні дискурсу відбувається конкурентна взаємодія змістів аттрактора й репелера. Маючи загальну мету – створення дискурсу, аттрактор і репелер задають протилежні напрямки його розвитку: зміст репелера прагне створити стійку форму дискурсу (припустимий обсяг, традиційний зміст, архітектоніку і т.і.), а зміст аттрактора – додати формі й змісту гнучкість і динамізм, втілити творчий задум автора [там само, с. 520-521].

Згідно синергетичним поглядам, конкуренція аттрактора й репелера при створенні дискурсу є головним чинником самоорганізації. Конкуренція приводить до того, що різні частини системи набувають і розвивають у собі протилежні властивості, тобто поляризуються. Поляризація дозволяє щонайкраще врахувати протилежні вимоги аттрактора й репелера. Поляризація частин системи здійснюється за допомогою *параметра порядку* – найбільш рухливого параметра системи, що діє увсіх його частинах [9, с. 13].

На когнітивному рівні самоорганізації дискурсу притчі конкретизується задум автора. Для цього автор, як мовна особистість, використовує свій тезаурусний рівень та багаторазово порівнює свій задум з обмеженнями на дискурс притчі, досягаючи тим самим компромісу між вимогами репелера та прагненнями аттрактора. Ціль, або задум автора – виразити й довести художніми засобами певну соціально значущу ідею; для цього знайти наочний, репрезентативний приклад, що відображає сутність ідеї та може слугувати її символом [14]. Зрозуміло, що автор не може обходити традиційні обмеження притчі як типу тексту, які, таким чином, виступають однією із сторін самоорганізації поряд з авторською метою.

Когнітивний етап самоорганізації притчі можна лише умовно відокремити від прагматичного етапу. На останньому відбувається створення мовленнєвих стратегій і кодів, що трансформують просту ситуацію сюжету у символ. Згідно з традиційною природою притчі, вона повинна бути переконливою й дидактичною. Тому автор притчі за допомогою тексту формує у читача напрямок думки, доміанти, що дозволяють останньому знайти у притчі емний особистісний смисл. Такий механізм створення особистісного смислу при читанні художнього тексту має синергетичну природу [1, с. 34].

Зазвичай, у притчі закладається напрямок пошуку двох доміант смислу, які складають опозиційну пару. З цієї опозиції, протиріччя, власне, і утворюється символ, що виражає головну ідею притчі. Розглянемо приклад.

G.E. Lessing

Der Besitzer des Bogens

Ein Mann hatte einen trefflichen Bogen von Ebenholz, mit dem er sehr weit und sehr sicher schoss, und den er ungemein wert hielt. Einst aber, als er ihn aufmerksam betrachtete, sprach er: Ein wenig zu plump bist du doch! Alle deine Zierde ist die Glätte. Schade!– Doch dem ist abzuhelpfen; fiel ihm ein. Ich will hingehen und den besten Künstler Bilder in den Bogen schnitzen lassen. – Er ging hin; und der Künstler schnitzte eine ganze Jagd auf den Bogen; und was hätte sich besser auf einen Bogen geschickt, als eine Jagd?

Der Mann war voller Freuden. “Du verdienst diese Zierraten, mein lieber Bogen!” – Indem will er ihn versuchen; er spannt, und der Bogen – zerbricht.

[21, с. 94]

Одна з доміант смислу в цій притчі – цінування будь-якого корисного предмету, що добре виконує свої функції. Доміанта позначена виразами: *лук чудовий, стріляє влучно вдалечень*. Друга доміанта смислу – прагнення до покращення вигляду корисного предмету. Доміанта позначена виразами: *ти не бездоганний, ще трошки грубий, покошаний*.

Конфлікт вказаних доміант смислу виявляється в кульмінації притчі: Лук не витримав нової різьби та прикрашень і зламався у вживанні. Доміанти створюють напрямок пошуку і узагальнення смислу для адресата. Ймовірно, він обере наступний смисл: завжди можлива несумісність між прагматикою та естетикою предметів, що слугують людині. Завдяки прикладу, наведеному в притчі, означені доміанти назавжди залишаються у адресата поляризованими. Особистісні смисли виникають у читача шляхом самоорганізації і узагальнення; в тексті притчі, у її експліцитному плані вираження ці смисли ще відсутні.

Приклад, що використано у притчі, надає переконливості головній ідеї тому, що вказує її онтологічні коріння, тобто походження з простого і зрозумілого побуту. Динаміка породження смислу у такий онтологічний спосіб робить цей смисл легко оглядним при всій віртуальності події [4, с. 139].

Прагматичний етап самоорганізації дискурсу притчі, як зазначено, можна лише умовно відокремити від когнітивного етапу. Створення дискурсивних стратегій має певні цілі і цим відноситься до когніції; в той же час стратегії реалізуються на мовно-мовленнєвому етапі і відносяться до стилістичних засобів. Цільове застосування стратегій визначає їх розподіл на дві основні: репрезентаційну й комунікативну. Комунікативна інтенція притчі має те ж саме поле діяльності, що й репрезентаційна, але розглядається з точки зору мовленнєвого забезпечення репрезентаційної інтенції.

Коди притчі, що створюються на прагматичному етапі самоорганізації, призначені для узагальнення смислу та символізації, що витікає з простої ситуації, викладеної у притчі. Так наприклад, у наведеній вище притчі Г. Лессінга кодом ідеї про несумісність практичного застосування і зайвих прикрас предмета виступає конкретний предмет (Лук) і художня різьба, що послабила (знищила) його головну функцію. Приблизна (неповна) класифікація лінгвокультурних кодів, що використовуються у художніх творах, надана в лінгвістичній довідниковій літературі [17, с. 220]. Виокремлюють такі коди, як соматичний, просторовий, часовий, предметний, біоморфний, духовний, релігійний та ін. У розглянутій притчі застосовано предметний код (предмет – Лук, ним закодовано смисл про будь-який корисний предмет) та духовний код (прагнення до прикрашення різьбою Лука, цим закодовано більш загальне тяжіння до прикрас).

Моделі спілкування, мовленнєві стратегії, коди притчі залишаються “безтілесними” без мовного та мовленнєвого забезпечення, що здійснюється у формі тих чи інших стилів, у формі мовностилістичних засобів. Існує досить стійка кореляція між прагматичним інвентарем (моделі спілкування, мовленнєві стратегії, коди) та стилістичними засобами для досягнення цілей притчі. Саме це дає підстави до розглядання дискурсу притчі у об’єднаному прагматилістичному аспекті.

Притча висловлює надто загальні опозиції: добро – зло, любов – ненависть, дружба – ворожнеча таїн., смисл яких можна лише демонструвати або маніфестувати. Поряд з ускладненням цих опозицій ускладнюється і композиція притчі, усі її рівні, ускладнюється ієрархія стильових рис. Рух від сюжету до заключної частини притчі супроводжується ускладненням моделей спілкування, що корелює з нарощенням емності смислу й узагальненням.

Контраст між автологічністю мови притчі та її стилістичною виразністю залишається провідним стильовим феноменом кожного типу притчі. Він породжує ще один комплекс стилістичних явищ, які максимально сприяють досягненню цілей притчі і мають синергетичну природу.

У стилістичному синтаксисі мають місце такі явища як актуальне членування (АЧ) та надфразова єдність (НФС). Згідно з ідеями Л.С. Піхтовнікової саме вони на стилістичному рівні відіграють роль самоорганізації для виникнення в дискурсі нових смислів будь-якої складності [7, с. 521 – 524].

Узагальнені смисли виникають у притчі імпліцитно або експліцитно висловленій моралі, авторському резюме і є результатом попереднього тексту. У тексті притчі (опис дій, персонажів) план вираження здійснюється за допомогою АЧ, яке послідовно, лінійно надає розвернення подій. Зміна тем і рем здійснює, переважно, інформаційну функцію притчі. Завдяки автологічному викладу актуальне членування у притчі прозоре й просте.

Узагальнені смисли притчі виникають у її плані змісту як імплікатура або експліцитно – як ітогове міркування. У будь-якому разі для цього потрібне мисленнєве повернення до попереднього тексту.

Самоорганізація на мовностилістичному рівні полягає в тому, що надфразова єдність дає можливість при створенні дискурсу повертатися до смислу попередніх фрагментів тексту, виявляючи їх додатковий смисл. Водночас актуальне членування лінійно подає чергові частини тексту, відслідковує переважно фактуальну інформацію і близький каузальний зв'язок [там само, с. 521].

Розглянемо цей механізм на прикладі притчі М.Ф. Эбнер-Эшенбах.

M. v. Ebner-Eschenbach

Verlorene Zuversicht

Vor Jahren lebte in einer großen Handelsstadt ein Mann, dem alles, was er unternahm, gelang, den niemals ein Missgeschick traf (PEMA), der von Jugend an bis ins reife Alter nur Freude und Erfolg erlebte und nur Dankbarkeit und Treue erfuhr. (TEMA)

Plötzlich verwandelte sich sein Los; er sank ins Elend; er lernte den Undank und die Bosheit kennen (PEMA), und allem, was er liebte, drohte Gefahr. (TEMA)

Ebenso rasch jedoch, als es sich von ihm gekehrt, kam das Glück ihm zurück, ersetzte ihm zehnfach, was er verloren hatte, überschüttete ihn und die, die ihm teuer waren, von neuem mit seinen reichsten Gaben (PEMA).

“Nun”, fragte jemand, “bist du zufrieden? Du hast es wieder, dein Glück? (TEMA)

“Ach”, antwortete er, “wo ist meine Zuversicht? (PEMA) Ich habe ein Glück wieder, das mich schon einmal verlassen hat. (TEMA) [21, с. 100-101].

У цій притчі невербалізований смисл є втрата віри в успіх. Притча є коротка абстрактна розповідь, у якій символізація відбувається за допомогою загальних, абстрактних понять – доля, щастя, успіх / невдача, зло, вдячність / невячність (*Los, Glück, Erfolg / Missgeschick, Bosheit, Dankbarkeit / Undank*). У прикладі актуальне членування забезпечує зв'язність тексту, близький каузальний зв'язок смислів рем і тем. Ці смисли відносяться до розвитку дій, мотивів, опису характерів, тобто пов'язується тільки фактуальна інформація. НФС в тексті представлено катафорою (*Verlorene Zuversicht*), що пов'язує смисл заголовка і смисл тексту, а також анафорою (*kam das Glück ihm zurück; Ich habe ein Glück wieder, das mich schon einmal verlassen hat*), що пов'язує завершення притчі з попереднім смислом тексту. Серед інших ознак НФС спостерігаються повтори, тобто буквальні переноси лексичних одиниць речення, що розташовані не поряд (*Glück*).

План вираження притчі створює і пропонує адресату простий смисл: у персонажа було щастя і вдача, на короткий час він їх втратив, далі – все повернулось. Прямолінійним висновком із цього є припущення того, що персонаж знов задоволений. План змісту притчі організовано за допомогою НФС; цей план пропонує інший смисл, що протирічить попередньому: із втратою довіри персонаж не може бути задоволеним. Зіткнення двох протилежних смислів, які організовані за допомогою АЧ та НФС, змушує адресат відшукувати новий смисл на більш високому рівні. Передача цього невербалізованого смислу є ціль притчі. Приблизно його можна сформулювати таким чином: психологічна природа людини є в тому, що вона не реагує як маятник на події і факти. Ще існують незворотні стани психіки.

Стильове наповнення дискурсу притчі проявляється у одночасному ускладненні прагматичного інвентарю та стилістичних засобів при зростанні масштабу цілей притчі. Головна ціль притчі – створення і передача глибокої етико-філософської ідеї – потребує залучення синергетичної природи стилю для своєї реалізації.

До перспектив подальших досліджень за темою статті відносимо вивчення композиції притчі у синергетичному аспекті, а також детальне вивчення дії параметру порядку на основних етапах самоорганізації дискурсу притчі.

Література:

1. Герман И. А. Лингвосинергетика / И. А. Герман. – Барнаул : Алтайская акад. экономики и права, 2000. – 188 с.
2. Ейгер Г. В. Язык и синергетика / Г. В. Ейгер // Вісник Харківського університету. – 1992. – №372. – С.131-137.
3. Келер Р. Синергетическая лингвистика / Р. Келер / <http://ubt.opus.hbz-nrw.de/volltexte/2007/413/pdf/synling.pdf>.
4. Киященко Л.П. В поисках исчезающей предметности (очерки о синергетике языка) / Л.П. Киященко. – М., ИФРАН, 2000. – 199 с.
5. Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс / Г. Г. Москальчук. – М. : УРСС Эдиториал, 2003. – 294 с.
6. Николис Дж. Динамика иерархических систем. Эволюционное представление / Дж. Николис. – М. : Мир, 1989. – 178 с.
7. Піхтовнікова Л. С. Дискурс байки у синергетичному аспекті (на матеріалі української, російської та німецької байки) / Л.С. Піхтовнікова // Незгасимий слово світ: збірник наукових праць на пошану професора В. С. Калашника / уклад. М. Філон, Т. Ларіна. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – С. 519-526.
8. Піхтовнікова Л. С. Еволюція німецької віршованої байки (13-20 ст.): жанрово-стилістичні аспекти : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04; 10.01.05 / Піхтовнікова Лідія Сергіївна. – К., 2000. – 427 с.
9. Піхтовнікова Л. С. Синергія стилю байки: німецька віршована байка XIII-XX ст. : монографія / Піхтовнікова Л. С. – Х. : Бізнес Інформ, 1999. – 220 с.
10. Піхтовнікова Л. С. Стилістика і синергетика дискурсу / Л. С. Піхтовнікова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [кол. монографія] / [під загальн. ред. Шевченко І. С.]. – Харків : Константа, 2005. – С. 29-35.
11. Піхтовнікова Л. С. Стилістична еволюція художнього дискурсу в синергетичному аспекті (на матеріалі байки) / Л. С. Піхтовнікова // Матеріали X міжнародної конф. “Каразінські читання”. – Харків, 2011. С. 229-231.
12. Пиотровский Р. Г. О лингвистической синергетике / Р. Г. Пиотровский // Научно-техническая информация. – Серия 2. – 1996. – № 12. – С. 1-12.

13. Пихтовникова Л. С. Синергетический метод для исследования дискурса в лингвопрагматическом аспекте / Л. С. Пихтовникова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2009. – № 848 – С. 48-52.
14. Пихтовникова Л. С. Тексты и методы: лингвостилистическая характеристика и интерпретация немецкой притчи как типа текста и как жанра / Л.С. Пихтовникова // Проблемы семантики, речення та тексту. – К., 2002. – Вип. 8. – С. 259-265.
15. Пихтовникова Л. С. Языковые фильтры : неравновесные состояния и развитие языка / Л.С. Пихтовникова // Нова філологія. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – № 1 (12). – С. 33-38.
16. Самарина В. В. Немецкоязычный рекламный дискурс: прагматический, когнитивный и лингвостилистический аспекты: дисс... канд. филол. наук, 10.02.04 – германские языки. – Харьков, 2010. – 210 с.
17. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
18. Том Р. Топология и лингвистика / Р. Том // Успехи математических наук. – М., 1975. – № 301. – С. 199-221.
19. Фуко М. Слова и вещи / М. Фуко. – М. : Мир, 1994. – 144 с.
20. Хакен Г. Информация и самоорганизация / Г. Хакен. – М. : Мир, 1991. – 240 с.
21. Krusche D. Aufschluss. Kurze deutsche Prosa im Unterricht Deutsch als Fremdsprache / D.Krusche. – Teil 1: Texte. – 5-te Aufl. – Bonn: Inter Nationes, 1992. – 248 S.
22. Pichtownikowa L. Synergie des Fabelstils : Die deutsche Versfabel vom 13.-21. Jahrhundert /Ukrainische Beiträge zur Germanistik / L. Pichtownikowa. – Band 5. – Aachen : Shaker Verlag, 2008. – 322 S.

Пожарицкая Е. А.,

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ СИНТАКСИЧЕСКИХ СТРУКТУР ПЕРСОНАЖНОЙ РЕЧИ (на материале американского вестерна)

В статье рассматривается взаимосвязь между синтаксической репрезентацией речи и процессами человеческого мышления. Автор научно обосновывает возможность концептуальной репрезентации авторской идеи посредством синтаксической организации речи главных героев вестерна. Делается вывод о структуре предложения как объективном отображении авторского концепта позитивности в романе.

Ключевые слова: *концепт, вестерн, позитивность, простое предложение, осложненное предложение, сложное предложение.*

У статті розглянуто взаємозалежність між синтаксичною репрезентацією мовлення та процесами людського мовлення. Автор науково обґрунтовує можливість концептуальної репрезентації авторської ідеї шляхом синтаксичної організації мовлення головних героїв вестерна. Зроблено висновок про структуру речення як об'єктивному відображенні авторського концепта позитивності в романі.

Ключові слова: *концепт, вестерн, позитивність, просте речення, ускладнене речення, складне речення.*

The article focuses on the correlation between syntactic representation of speech and mental processes. The author scientifically grounds a possibility of conceptual representation of the author's message by means of syntactic organization of the main characters' speech in western. A conclusion is made about the sentence structure as an objective reflection of the author's concept of positiveness in the novel.

Key-words: *concept, western, positiveness, simple sentence, complicated sentence, complex sentence.*

Проблема триединства “мышление – язык – речь” является одной из главных в философии, психологии и, безусловно, лингвистике. “Будучи средством выражения мыслей людей в процессе их общения, речь становится основным механизмом их мышления” [11, с. 360]. Проблему реализации и выражения мышления в речи начали изучать еще во времена античности. Такие известные лингвисты как Г. Штейнталь, О. Потебня, И. Бодуен де Куртене, В. фон Гумбольдт, Л. Щерба, Л. Блумфильд, В. Вундт, Л. Выготский, А. Леонтьев, О. Лурия, И. Горелов, В. Аврорин и многие другие посвятили этой теме множество работ.

Однако, несмотря на то, что вопрос об отношении речи и мышления изучался и продолжает изучаться на всех уровнях лингвистики, до сих пор не существует единого мнения о конкретных механизмах отражения особенностей мышления говорящего в его речи. С другой стороны, очевидно, что речевая деятельность человека, являясь одним из проявлений его социальной деятельности, отражает личностные особенности говорящего. Языковая личность производна от социальной сферы, в которой преломляются многочисленные и противоречивые классово-имущественные, профессионально-групповые, половые, возрастные, этнические и прочие отношения. В своем исследовании мы исходили из концепции, обоснованной в работе И.Б. Морозовой и коротко состоящей в следующем. Если речь персонажа психологически и социально детерминирована, существует некоторое количество таксономически различных знаковых моделей предложений, характерных для той или другой социальной или психологической группы личностей [3, с. 206-207].

Кроме того, в процессе порождения конкретных коммуникативных единиц личность руководствуется собственными интересами и мотивами, психологическими и морально-этическими установками, тем самым, утверждая свою индивидуальность и оригинальность.

“Речь имеет автора, передающего в ней свои мысли, чувства, для выражения которых он выбирает слова и структуры” [10, с. 414]. В каждом отдельно взятом художественном произведении заложены основные концепты позитивности и негативности моральных качеств и моделей поведения, которые реализуются в системе персонажей. Именно на противоположности персонажей-носителей различных по своей сути идей нравственности и воплощающих эти идеи в своих действиях и поступках чаще всего строится внешний конфликт в произведении (герой-антигерой [12, с. 603]).

Отсюда следует объективная возможность вывести авторский концепт позитивности или негативности, проанализировав персонажную речь героя и антигероя. “Предложение – продукт творческой деятельности автора высказывания” [2, с. 167].

В художественном произведении персонажная речь представляет собой двухплановую конструкцию. Во-первых, за речью персонажа стоит автор произведения, а во-вторых, речь персонажа должна отражать типические черты изображаемой личности, для того, чтобы читатель “верил” автору. Будучи безразличным к своим героям и стремясь донести читателям свои моральные ценности и нравственные идеалы, автор художественного произведения наделяет героя и его антипода такими языковыми стереотипами, которые органичны его собственному пониманию позитивности и негативности. Таким образом, автор вольно или невольно отражает в своем речевом произведении собственную картину мира в виде набора концептов, воплощающихся в речи его главных героев.

Целью настоящего исследования является установление синтаксических закономерностей в комплексе “авторское мышление и мировоззрение – речь его персонажей”, а именно – выявление основных синтаксических характеристик речи главного героя – носителя авторского концепта позитивности в американских романах-вестернах.

Выбор жанра “вестерн” в качестве материала анализа неслучаен. Автор вольно или невольно отражает в своем речевом произведении собственную картину мира в виде набора концептов. Романы-вестерны построены на внешнем конфликте между героем и антигероем как “столкновении добра и зла” [7]. “Художественная картина

мира, т. е. структура реальности, проявляющаяся в художественном образе, - это вторичная структура, тем не менее она не только реализует языковую картину мира, но и сама порождает новое мироотношение, требующее нового языка" [4:63]. Как справедливо замечает М.В. Шаманова, "...изучение коммуникативного сознания предполагает изучение коммуникативных концептов" [6:196].

Поскольку "осознание себя возможно только в противопоставлении" [1:293], исследование концепта "позитивности" возможно только в сравнении его с концептом противоположного плана, т.е. с концептом "негативности".

Исходя из этого, справедливым будет предположить, что этические концепты универсальных категорий "добро" - "зло", "позитивность" - "негативность" воплощаются в литературе "вестерна" в художественных образах главных положительного и отрицательного героев соответственно. Механизм функционирования "внутреннего сознания" (которое и отвечает, по мнению Ж. Фоконнье, за формирование ментальных структур, концептов включительно) согласован на всех языковых уровнях [8]. Отсюда вытекает концептуальная значимость грамматических средств как воплощения "ментальных языковых структур" [9:391].

Проведенное исследование базируется на понимании синтаксиса высказывания человека как иконического отражения ментальных структур его сознания [3].

Фактический материал исследования составляют предложения, отобранные методом сплошной выборки из художественного диалога американского романа, написанного в стиле "вестерн". Анализу подвергались речевые образцы, принадлежащие главному позитивному герою и его антагонисту (по 1500 речевых образцов соответственно).

Как показывают данные исследования, концепт позитивной личности в вестерне возможно описать по параметрам, выделенным известным литературным критиком Н. Силивестровым: "В вестернах жили герои Дикого Запада с парой кольтов за поясом, парой долларов за голенищем и огнем в сердце. Быть мужчиной - значило быть лидером, героем, для которого возможно убить, но никогда не предать" [5:32].

Таким образом, позитивный герой в вестерне должен проявлять лидерские качества, быть верным, преданным, благородным, добрым и честным. "Честность" в вестерне можно выделить как основную черту в образе главного героя.

Критерием синтаксической репрезентации концепта "позитивности" в работе избрана структурная организация предложений в плане их простоты, сложности и осложненности.

Анализ фактического материала установил характерные различия в синтаксисе речевых произведений положительного и отрицательного героев. Несмотря на то, что герои указанных типов используют в своей речи все три синтаксических типа предложений, частотность их далеко не одинакова

Если герой, воплощающий собой авторский концепт "позитивности" имеет тенденцию к преобладающему употреблению *простых* конструкций (65%), то его антагонист использует их почти в два раза реже (37,6%). *Сложные* предложения характерны для носителя концепта "негативности" (48,2%) и нетипичны для выразителя положительного концепта (21,3%). Отметим, что в употреблении осложненных конструкций существенных различий обнаружено не было (13,7% и 14,2% героем и антигероем соответственно).

Объяснение этому усматриваем в особенностях психологического восприятия адресатом простых и сложных предложений. Простое предложение является "главным в восприятии и передаче информации" [3:324]. Таким образом, речь главного положительного героя звучит четко и прозрачно и организована с точки зрения максимальной ясности сообщения. Очевидно, что такая речь и воспринимается читателем позитивно.

В свою очередь, повышенная частотность сложных предложений способствует торможению восприятия информации в речи антигероя и "завуалированию" его истинных негативных целей. Соответственно и воспринимается такая речь с сомнением.

Основываясь на результатах проведенного исследования, можно сделать следующие выводы. С помощью структурной синтаксической организации персонажной речи автор произведения выражает свое отношение к конкретному персонажу и, таким образом, влияет на формирование концептуального восприятия его речи. Следовательно, на уровне подсознательной интерпретации синтаксических структур читателем в произведении является второй уровень восприятия особого типа скрытой концептуальной информации.

Литература:

1. Бенвенист Э. О субъективности в языке // Э. Бенвенист.-Иванова И. П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. - М. : Высшая школа, 1981. - 280 с.
2. Морозова І. Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії в сучасній англійській мові : монографія / І. Б. Морозова. - Одеса : Друкарський дім, 2009. - 384 с.
3. Рожков В. В. Метафорическая художественная картина мира А. и Б. Стругацких (на материале "Трудно быть Богом"). - дис. ... канд. филол. н. - спец. 10.02.01. - Новосибирск, 2007. - 228 с.
4. Силивестров Н. П. Вестерн в литературе и киноискусстве. - СПб: ПРЕССА, 1998. - 253 с.
5. Шаманова М. В. Методы исследования коммуникативной категории // Јужнословенски филолог. - Београд: Српска академија наука и уметности; Институт за српски језик САНУ, 2006. - Вып. LXII. - С. 195-214.
6. Boling Fredrick Writing the West. - Электронный ресурс. - Режим доступа: www.authorsden.com
7. Fauconnier Gilles Introduction to Methods and Generalizations. To appear. Methods and Generalizations / Gilles Fauconnier // Scope and Foundations of Cognitive Linguistics / [ed. by T. Janssen and G. Redeker]. -Steinthal H. Grammatik, Logik und Psychologie, ihre Prinzipien und ihr Verhältniss zueinander / Steinthal H.- Hildensheim: Olms. - 1968. - 528 S.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. Ярцевой. - М. : Научн. изд-во "Большая Российская Энциклопедия". - 2002. - 634 с.
9. Современный психологический словарь / под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. - СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2007. - 490 с. - (Научный бестселлер).
10. Современный словарь-справочник по литературе / Сост. и научн. ред. С. И. Кормилов. - М. : Олимп: ООО "Фирма "Изд-во АСТ"". - 704 с.

Поліщук В. Л.,
Національний університет "Острозька академія"

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ФРАЗЕО-ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ "СТЕРЕОТИПИ РИТУАЛЬНО-ЕТИКЕТНОЇ ПОВЕДІНКИ" В НІМЕЦЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті досліджується фразео-тематична група "Стереотипи ритуально-етикетної поведінки" у межах фразео-тематичного поля "Вживання алкоголю" у плані ідеографічного опису фразеологічного складу мови та розглядається проблема його структурно-семантичного моделювання в німецькій, англійській та українській мовах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, структурно-семантична модель, фразео-тематична група, фразео-семантична група.

В статье исследуется фразео-тематическая группа "Стереотипы ритуально-этикетного поведения" в плане идеографического описания фразеологического состава языка и рассматривается проблема его структурно-семантического моделирования в немецком, английском и украинском языках.

Ключевые слова: фразеологическая единица, структурно-семантическая модель, фразео-тематическая группа, фразео-семантическая группа.

The article focuses on the research of phraseological microsystem "DRUNKENNESS" within the limits of ideographical description of phraseology composition and the problem of semantic structural modelling of phraseological-semantic field "Stereotypes of ritual ethical behaviour" in English, German and Ukrainian languages is examined.

Key words: phraseology composition, semantic structural modeling, phraseological-semantic field.

Останнім часом у лінгвістиці поширився інтерес до контрастивного аналізу лексичних систем близько- і близькоспоріднених мов, зумовлений, перш за все, сьогоденними потребами відродження та оновлення національного духовного багатства народів. Саме зіставні дослідження надають можливість побачити своєрідність різних національних картин світу і краще уявити сучасні тенденції розвитку їх "специфічних, неповторних для кожної мови лексико-семантичних систем" [5, с. 3]. За останні десятиліття написаний ряд монографій, дисертацій, статей, в яких досліджуються різні ідеографічні поля і групи ФО на матеріалі різних мов (Е. Ф. Арсентьева, Л. А. Иваненко, С. І. Кравцова, І. У. Калініна, В. М. Мокієнко, Т. Р. Нікітіна, Л. М. Рязановській та ін.).

Актуальність теми статті визначається підвищеним інтересом науковців до опису окремих фразеологічних мікро- та макросистем різних мов; проблеми структурно-семантичного моделювання (ССМ) фразеологічних одиниць; проблеми подальшого зіставно – типологічного вивчення фразеологічних мікро- та макросистем на матеріалі споріднених та неспоріднених мов.

Метою статті є дослідження фразео-тематичної групи "Стереотипи ритуально-етикетної поведінки" в німецькій, англійській та українській мовах, що передбачає вирішення таких завдань: 1) інвентаризувати та систематизувати основний корпус досліджуваних фразеологічних одиниць (ФО) у зіставлюваних мовах; 2) провести ідеографічний опис фразео-тематичної групи "Стереотипи ритуально-етикетної поведінки".

Об'єктом дослідження є ФО фразео-тематичної групи "Стереотипи ритуально-етикетної поведінки" в німецькій, англійській та українській мовах.

Предметом дослідження є структурна, семантико-ідеографічна та лінгвокультурологічна характеристика фразеологічних одиниць фразео-тематичної групи "Стереотипи ритуально-етикетної поведінки" в німецькій, англійській та українській мовах.

Матеріалом дослідження стали дані фразеологічних, тлумачних, етимологічних словників.

У сучасній лінгвістиці особливо актуальним стало дослідження ФО у складі фразео-семантичних полів, оскільки саме дослідження фразео-семантичних полів дозволяє виявити у фразеології системну організацію. При аналізі необхідно враховувати діахронічну глибочину, оскільки неодноразово наголошувалось на тому, що весь мовний матеріал містить в собі спадщину різних хронологічних рівнів (Е. Курилович, О.Н. Трубочев, В.М. Мокієнко, Ж.Ж. Варбот).

Дослідження ФО за тематико-ідеографічними групами, тобто з точки зору понять, які вони позначають, важливе тому, що в різних мовах ФО "породжуються" аналогічними життєвими ситуаціями; при цьому розкриваються системні зв'язки у фразеології мови. А зіставне вивчення фразеології двох і більше мов дає можливість виявити не тільки національну специфіку, а й те типологічно спільне в психології, побуті, історії, культурі.

Вихідною одиницею аналізу ФО ми обрали фразео-семантичний ряд, який в свою чергу структурований на рівні варіантів, синонімів, структурно-семантичних моделей. Під ССМ ми услід за В. М. Мокієнко розуміємо "структурно-семантичний інваріант стійких утворень, що схематично відображає відносну стабільність їх форми і змісту" [6, с. 53]. У основу моделювання була покладена типологія внутрішньої форми фразеологізмів.

Широкий діапазон варіювання лексем-складників ФО, нарізно-оформлений компонентний склад останніх зі строгими внутрішньофразеологічними зв'язками, "слівність" компонентів, наявність інваріанта, групування матеріалу за тематичним принципом – передумова *структурно-семантичного моделювання* – методу реконструкції загальної фразеосхеми (М. Толстой), методу фраземотвірного моделювання (М. Алефіренко). Структурно-семантичне моделювання на ділянці фразеології активно використовується у фразеологічно-діалектологічних студіях М. Толстого, І.В. Мокієнка, В. Лавера, О. Біриха, А. Івченка, Н. Коваленко, М. Олійник, В. Ужченка, Д. Ужченка та ін.

Фразео-тематична група "Стереотипи ритуально-етикетної поведінки" складається з трьох фразео-семантичних полів: ФСП1 "Споживання алкоголю в обрядах родинного циклу", ФСП2 "Споживання алкоголю в інших соціально-побутових ситуаціях, подіях, звичаях, традиціях" та ФСП3 "Частування алкогольними напоями".

ФСП “Споживання алкоголю в обрядах родинного циклу” містить дві фразео-семантичних групи та три варіантно-семантичних ряди: ФСГ1 “Вживати алкоголь з приводу весілля” та ФСГ2 “Вживати алкоголь з приводу поховання”. ФСГ1 “Вживати алкоголь з приводу весілля” містить варіантно-семантичні ряди: ВСП1 “вживати алкоголь при підготовці весілля”, ВСП 2 “вживати алкоголь упродовж весілля”, ВСП 3 “вживати алкоголь при завершенні весілля”, представлені численними фразеологізмами української мови, які виступають номінаціями весільних обрядодій, що супроводжуються вживанням алкоголю. Перш за все це ФО, що номінують підготовку до весілля: укр. етн. *пропивати молоду / наречену / дівчину* ‘домовлятися про умови весілля (про батьків молодих)’, ‘випивати’ [9, с. 211]; укр. етн. *запити молоду* ‘випити горілки як знак згоди батьків дівчини на весілля’ [9, с. 211]; укр. *змовинки пити* ‘випивати горілку на знак остаточної згоди батьків дівчини на шлюб’ [9, с. 139]; укр. *полити сватання* ‘випити горілки на знак остаточної згоди батьків дівчини на шлюб’ [8, с. 308]. Через декілька днів після могорича і розглядин гуляють “сватання”: укр. етн. *гуляти / гулять сватання* ‘сватати дівчину’, ‘випивати’ [9, с. 276], яке починається тим, що батьки посилають молоду збирати дружок (подруг), з якими вона ходить до своїх родичів і знайомих і говорить їм так: “просив батько й мати і я прошу до нас на сватання” [9, с. 276]. Весільні обряди теж супроводжуються споживанням алкоголю: укр. етн. *прикрашати гільце* ‘випивати горілки перед весіллям’ [9, с. 81], укр. етн. *випивати на посох* ‘частувати поїжджай у домі молодого перед від’їздом за молодою’ [9, с. 253]; укр. етн. *запивати вінець* ‘частувати молодих і гостей у хаті молодого після вінчання або після того, як розписалися’ [9, с. 64]; укр. етн. *кіл / кілок забивати* ‘обрядова дія, яка здійснюється на 2-й або 3-й день весілля’, ‘випивати під час цієї обрядової дії’, ‘завершувати весілля’ [9, с. 154]. Якщо у сім’ї грають весілля останнього сина (деінде дочки), то в понеділок (найчастіше) після весілля гості приходять до батьків жениха. Після тостів “за кілок” знаходять приблизно метрову палку (кіл, кілок), часом і залізну трубу і йдуть на город (за двір). Там і забивають кіл, інколи прикрашаючи його перед цим квітами та стрічками, і кажуть деінде наприкінці: “Все, кілок забито, батьків забуто” [9, с. 154]; укр. *забивати клинок / клин, забивати чіп* ‘обрядова дія, яка здійснюється на 2-й або 3-й день весілля’, ‘сигналізувати про завершення весілля’, ‘сигналізувати про одруження останньої дитини в сім’ї’, ‘випивати під час цієї обрядової дії’ [9, с. 154]: “На другий день після весілля, як люди устануть із-за стола, усі виходять за ворота, батько молодого бере поліняку й вистругує клинок. Потім його забивають, а далі пробують витягнути. Якщо витягнуть – погана прикмета: син буде одружуватись ще раз. Якщо ж клинок все-таки витягли, то його треба закинути чимдалі” [9, с. 161]; *забивати чіп / чоп* ‘обрядова дія, яка здійснюється на 2-й або 3-й день весілля’, ‘сигналізувати про завершення весілля’, ‘сигналізувати про одруження останньої дитини в сім’ї’, ‘випивати під час цієї обрядової дії’. Символіка обрядодії: “Якщо чіп заб’ють не повністю, то бути ще одному весіллю”, “Забивати чіп все одно, що ставити вартового, щоб не пускав у двір поганого. А кору не можна обдирати, щоб не був голий: щоб не оголити цей двір” [9, с. 330], звідси – укр. *назабиватися чінка* ‘дуже напиться під час весілля’ [9, с. 330]; укр. етн. *загортати ямки* весільний обряд ‘рівняти землю з-під стовпів, які тримали весільний намет’, ‘випивати під час цього обряду’, ‘гуляти в останній день весілля’ [9, с. 346]; укр. етн. *випивати на посошок* ‘гуляти останній день весілля’ [9, с. 253]; укр. *іти допивати* ‘закінчувати весільне гуляння’ [9, с. 143]; укр. *палю забивати* ‘сильно випивати, напиватися п’яним’ ‘завершувати весілля’ [9, с. 154], укр. етн. *іти похмелятися*, укр. етн. *іти на похмілля*, укр. етн. *їхати в гаряче* весільний обряд: родичі молододі відправляються другого дня на частування до батьків молодого [9, с. 144; 9, с. 254; 9, с. 145]. Традиція кидати панчохо молододі в кінці весілля спричинила виникнення фразеологізму англійської мови *toss the stocking* ‘закінчити святкування та п’ятику’ [15, с. 429]. Річницю весілля святкують також, споживаючи алкоголь: укр. етн. *колосовку розпивати* ‘відзначати річницю весілля’, де компонент *колосовка* – ‘три пляшки (горілка, шампанське, вино) перев’язані красивою червоною стрічкою, зверху прив’язані дві ложки і три колоски пшениці’ [9, с. 169]; синонімічний вираз укр. етн. *біки / біків розпивати / пити, бугая / бугаїв розпивати* також номінує споживання алкоголю через рік після весілля: відкорковують горілку (для чоловіка й дружка – почесного свідка) та шампанське (для дружини та дружки), при цьому першу пляшку розпивають рівно через рік після весілля, а другу – на хрестини [9, с. 48].

У фразео-семантичній групі “Вживати алкоголь з приводу поховання” нами об’єднані ФО трьох варіантно-семантичних рядів з близькими значеннями “після поховання довго, щедро святкувати, пити”, “на згадку про померлого випити чарку по колу”, “влаштувати поминальний обід”, оскільки всі ці значення мають сему ‘вживання алкоголю з приводу поховання’. Ця фразео-семантична група широко представлена лише фразеологізмами німецької мови: *das Fell versaufen / vertrinken / verzehren / essen* [11, с. 432], нім. груб. *das Fell versaufen* ‘хильнути за упокій небіжчика’ [1, т. 1, с. 202]. Первинне значення іменника *das Fell* у свн., двн. **vel* ‘шкіра людини або тварини’, споріднене з лат. **pellis*, ‘шкіра, хутро’, сьогодні – ‘*dicht behaarte Haut (eines Säugtiers)*’ [10], ‘хутро’, ‘шкіра тварини’, ‘шкіра людини’ [4]. Синонімічними є також ФО *das Leder versaufen / vertrinken / verzehren / essen* [11, с. 432] та нім. *die Haut versaufen / vertrinken / verzehren / essen* [11, с. 432], котрі містять компоненти *das Leder*, який походить з свн. **leder*, двн. **ledar* ‘aus Tierhaut durch Gerben gewonnenes, meist zähes, sehr reißfestes Material’ [10] та *die Haut* від свн., двн. **hut* зі значенням ‘та, що покриває’. ФО *den Bast versaufen / vertrinken / verzehren / essen* [11, с. 432] містить компонент *der Bast*, що походить від свн., двн. **bast*, ‘pflanzlicher Faserstoff zum Binden und Flechten’, мисл. ‘*behaarte, filzige Haut auf einem neu gebildeten Geweih*’ [10], діал. ‘шкіра’ [4]. Незважаючи на те що ФО *Haut verzehren* зафіксована раніше, ніж інші, вважається, що вислів нім. *Fell versaufen* є вихідним, частотнішим та поширенішим, а синонімічні форми є його дериватами [11, с. 432]. Обряд поховання номінує у німецькому етносоціумі також ФО *einen Leichenstein setzen* [11, с. 432], яка є відомою передусім у північній та центральній Німеччині. У разі, якщо поминальний обід в трактирі тривав довго, вважалося, що померлий мав грубу шкіру. У 1604 році у Ростоку вийшов твір Ніколауса Грюзе “*Laienbibel*“, в якому знаходимо: “*etlike ghan van dem grave in de badtstave, onde baden sick binnen vnde buten, edder verfoegen sick in de wyn- vnd beerkroege vnde spreken, se willen de hudt vorsupen vnde de sorgen vordrincken*” [11, с. 432]. Синонімічними до вище названих є наступні вислови: *den Toten / Verstorbenen / die Leiche vertrinken* [11, с. 432].

Цікавим є той факт, що мешканців Цюріха називали *Totenfresser* та *Totenvertrinker* за їх любов до влаштування довгих та багатих поминальних обідів [11, с. 432]. Ці ще у пізньому середньовіччі зафіксовані вислови були доволі поширені. Відомо, що духовенство Швейцарії також називали *Totenfresser*; тому що воно існувало на гроші, які жертвувалися на благо душ померлих, пор. фр. *manger ou croquer la tête du mort* [11, с. 432], італ. *mangiari morti* [11, с. 432]. Мотивацією виникнення фразеологізмів нім. *einen vertrinken*, нім. *den Toten vertrinken / versaufen / verzehren* ‘пити та їсти на кошти померлого’ [11, с. 433; 11, с. 1632; 11, с. 433; 11, с. 1632] було те, що частина грошей заповіту витрачалася саме на влаштування поминального обіду. Вважалося, що померлий сам має заплатити за свій обід. Ці кошти вважалися ніби податком, який мав сплатити померлий; недаремно в австрійському Зальцбургу поминальний обід називають австр. *das Gsturie vertrinken* (букв. пропивати податки) [11, с. 433]. При цьому спадкоємець померлого не міг вступити у права наслідування до тих пір, поки не влаштував поминального обіду *Erbtrunk* [11, с. 1632]. Синонімічні вирази шл.-гольшт. *den Doden sin Hut verteren*, сн. *die Seele vertrinken*. У Кельні існує традиція після поховання йти в пивну нім. діал. *für se suffe* [11, с. 1020]. Тому, виправдовуючись, кельнці кажуть: *Fressen bringt mehr Leute nach Melaten als Trinken* (букв. обжерливість приводить більше людей на Мелатен (назва цвинтаря), ніж пияцтво) [11, с. 1020].

ФСГ2 “Споживання алкоголю в інших соціально-побутових ситуаціях, подіях, звичаях, традиціях” складають ВСР ‘випивати на прощання, дорогу’ та фразеологізми трьох досліджуваних мов з архисемою ‘святкувати’, структуровані за ССМ “дія + ОК” зі стрижневими компонентами-дієсловами зі значеннями **пити, випити, гладити, поливати, мазати, подавати** та моделлю ССМ “дія + локус”, яка притаманна ФО української та англійської мов, зі стрижневими компонентами-дієсловами зі значеннями **сідати, випити, підписувати**. До ССМ “дія + ОК” відносяться ФО з образними конкретизаторами: **кохання**: НФО *Minne trinken* ‘випити на прощання’ [11, с. 1035] виникла у середньовіччі на основі обряду, під час якого перед прощанням для збереження єдності і на добру згадку спільно пилися алкогольні напої. У ФО збереглося первинне значення іменника *Minne* свн. *minne, двн. *minna, який позначав ‘повні любові спогади’ (лат. *meminisci*). Рьоріх вважає, що цей обряд виник на основі іншого культового обряду, в якому традиційно при прощанні вживали алкоголь. Залишки цього обряду можна спостерігати у Рейнській області, де молодь на честь померлих товаришів влаштовує *das Schäppeln* ‘споживання алкогольних напоїв’ [11, с. 1035]. Давній звичай ліг в основу НФО *einem den Steigbügeltrunk reichen* [11, с. 1514] з образним конкретизатором **стремений напій** ‘виголошувати прощальний тост, подавати прощальний кубок’: коли незнайомиць/іноземець, оплативши в трактирі рахунок, сів у сідло й був готовий рушати в дорогу, власник трактиру подавав йому прощальний кубок та бажав щасливої дороги [11, с. 1514]. В українській фразеологічній системі теж знаходимо номінації, але з різними диференційними семантиками, що представлені ОК **дорога, дорожка**: укр. діал. *гладити дорогу кому* ‘пити спиртне за успіх і перед дорогою, розлукою і т. ін.’ [8, с. 186], ‘пити алкогольні напої за чийсь успіх перед його дорогою, розлукою тощо’ [3, с. 148], укр. діал. *гладити дорогу молодому* ‘частувати батька молодого перед від’їздом за молодого’ [8, с. 186], укр. діал. *гладити дорогу нареченій* [8, с. 186], укр. діал. *полити дорожку* ‘випити спиртного, щоб дорога щасливо була’ [9, с. 115], укр. діал. *полити / помазати дорожку / дорогу* [8, с. 186], укр. діал. *поливати дорогу* ‘випивати горілку з тим, кого проводжають у дорогу’ [9, с. 114; 8, с. 186]. Культурологічний фон проявляється у висловах ССМ “дія + локус”: укр. діал. *сідати на коня* ‘випивати останній раз перед дорогою’ [9, с. 157; 8, с. 221], укр. діал. *випити на коня* ‘випити останню чарку’ [8, с. 221], ‘востанне’, звичайно ‘випити останню чарку горілки перед відходом чи від’їздом’ [9, с. 157]. Традиція випивати перед дорогою зафіксована і в англійській мовній картині світу: англ. *a cup in the pate is a mile in the gate / way* (букв. чарка в голові, як миля за ворітьми/в дорозі) ‘чарка на дорогу – все одно, що пройдена миля’ [15, с. 449]. Часто як запрошення вершнику випити останню чарку вживається зафіксована у 1668 р. ФО англійської мови *a spur in the head is worth two on the heel* (букв. одна шпора в голові варта двох на заклабуках) [15, с. 124]. Цієї традиції притримувалися навіть тоді, коли людина мала подолати свій останній путь: англ. *don't be like the saddler of bawtry who was hanged for leaving his liquor* (букв. не будь як сідельник з Баутрі, якого повісили, через те, що відмовився від належної йому випивки) [15, с. 266]. У Йорку була традиція (зафіксована у 1790 р.), коли вели злочинців на страту, зупинялися в одній з таверн для останнього келиху. Цей сідельник з Баутрі відмовився від випивки, і його повісили. Але якби він зупинився на кілька хвилин, процесію наздогнало б рішення про помилювання. Наявний у сучасній англійській мові вислів *one for the road* ‘останній напій перед тим, як залишити бар’ вказує на залишки давнього обряду [12]. З морською справою пов’язане виникнення АФО *sign the coal-warrants* (букв. підписати документ про відвантаження вугілля) ‘організувати прощальну пиятику на борту безпосередньо перед відплиттям корабля’ [15, с. 83].

Звичай шахтарів пригощати своїх товаришів перед відпусткою алкоголем мотивував виникнення ФО української мови гірн. *ходить на балон* зі значенням ‘випивати, відзначаючи якусь подію’ [9, с. 32], ‘випивати’, ‘відзначати якусь якусь подію (відпустку, день народження, премію тощо)’ [7, с. 45], де компонент жарг. *балон* позначає ‘трилітрова банка’ [9, с. 32]. Синонімічною вважаємо УФО гірн., жарг. *роздавити банку* ‘відзначити випивкою якусь подію (відпустку, день народження, премію тощо)’ [9, с. 32; 7, с. 47], у якій образний конкретизатор *банка* так само означає ‘трилітрівка’ [9, с. 32].

Виникнення німецької ФО *einen anbinden* пов’язане з давнім обрядом, під час якого було прийнято тримати когось зв’язаним, поки він не дасть гроші на випивку (*Lösegeld, Trinkgeld*). Найвідомішим є зв’язування нареченого на весіллі. Сільські діти натягували мотузку поперек дороги, якою наречені йшли з церкви, та тримали її доти, поки наречений не платив гроші. Подібними обрядами супроводжуються початок збору урожаю найманими працівниками та будівництво будинку. Відвідуючи свій ще не добудований будинок, власник міг з нього вийти лише тоді, коли давав будівельникам гроші або щось цінне [11, с. 81].

Виникнення українського фразеологізму *козу водити* ‘блукати, ходити без діла, учашати на посиденьки’, ‘пиячити’ мотивував народний звичай “водити козу” на Різдва святах, починаючи з першого дня й до Щедрої

куті. Гурт хлопців, серед яких один переодягнений “козою”, ходить із хати в хату, “коза” танцює під музику, хор хлопців співає особливі пісні. Вдячні господарі обдаровують учасників святкового театралізованого дійства, і на зароблені гроші хлопці купують горілку [9, с. 165].

Виразний культурологічний фон проявляється у висловах укр. етн. *полоскати повивач* ‘пити спиртне після хрестин’ [3, с. 539] та укр. *пити / запивати / випити / запити мирову / змирицину* ‘мириться, уживаючи спиртне з цього приводу’ [3, с. 504], оскільки у нашому фактичному матеріалі не виявлено відповідних ФО німецької та англійської мов.

ФСПЗ “Частування алкогольними напоями” складають чотири варіантно-семантичних ряди: ВСП1 “частувати алкогольними напоями”, ВСП2 “частувати алкогольними напоями з нагоди народження дитини”, ВСП3 “частувати алкогольними напоями з нагоди завершення якої-небудь справи”, ВСП4 “частувати алкогольними напоями з приводу укладання угоди”. Розглянемо детальніше цю фразеосемантичну групу. До ВСП1 “**частувати алкогольними напоями**” належать ФО трьох порівнюваних мов: нім. *jem. gütlich tun*, англ. *to wine and dine* ‘пригощати, частувати’ [181, с. 1011], англ. заст. *to make a bridge of one’s nose* ‘обходити, обносити когось (частуванням, чаркою)’ [181, с. 636], укр. гірн., жарг. *ставити банку* ‘пригощати спиртним’ [9, с. 32; 7, с. 47], англ. *eine Runde ausgeben* ‘пригощати всіх присутніх напоями’ [11, с. 1265], пор. з фр. *payer une tournée* [11, с. 1265]; етимологія наступної НФО *ein paar Flaschen Wein springen lassen* ‘пригощати вином’ [11, с. 1513] є прозорою, вона є дериватом ФО *etw. springen lassen* ‘витратити гроші на інших, мати щедрий настрій, чимось пригощати’ [11, с. 1513] та виникла на основі давнього звичаю при купівлі із силою кидати монети, якими розраховувались, на стіл, щоб звуком показати, що вони не фальшиві, або щоб доказати свою сплатоспроможність. Згодом значення розширилось та стало стосуватись будь-якої купленої речі, яку віддавали, жертвували комусь [11, с. 1513].

ВСП2 “частувати алкогольними напоями з нагоди народження/хрестин дитини” складають всього три ФО порівнюваних мов, структуровані за ССМ “дія + ОК” зі стрижневими компонентами-дієсловами зі значеннями **мити, змочувати, дати попісяти, полоскати**. Образними конкретизаторами виступають: в англійській мові – компонент **немовля**: *wash / wet the head of a new baby* ‘частувати з приводу народження дитини’ [15, с. 274]; у німецькій мові – компонент **малий**: *wir wollen den Kleinen mal pinkeln lassen* кажуть у Німеччині, коли батько при народженні сина пригощає шампанським [11, с. 456]. Зафіксований у XVI ст. компонент *pinkeln* походить з нідерландської лексеми *pink* ‘маленький палець’, яка згодом набула значення ‘пеніс’ у Фрісландії (районі Нижньої Саксонії) [11, с. 1185]. ФО української мови *полоскати повивач* з ОК **повивач** має значення ‘пити спиртне після хрестин’ [3, с. 539]. Цікавим є той факт, що в німецькій та англійській мовних картинах світу є ФО, які свідчать про традицію, яка бере початок у XVIII ст., вживати алкогольні напої та проголошувати тости за ще не народжених дітей: нім. *Hänschen im Keller soll leben!*, англ. *Jack in the cellar*.

До **ВСП3 “частувати алкогольними напоями з нагоди завершення якої-небудь справи”** належать ФО німецької та української мов, яким притаманна ССМ “дія + ОК”, стрижневими компонентами виступають дієслова зі значенням **пригощати, поливати, попити**, а ОК – компоненти **справа, могорич, обмолотини**: нім. фам. *einen ausgehen* ‘пригощати всіх присутніх напоями’ (з будь-якого приводу або у вигляді ‘штрафу’) [10] та нім. *eine Sache begießen* ‘підкріплюватися напоєм або святкувати’ [11, с. 165], яка вживається, як правило, у реченнях-спонуканнях типу нім. *Das müssen wir begießen!* Цей уже в XVI ст. зафіксований лицарем Швайніхеном вислів ще й сьогодні є вживаним, напр., при укладенні якоїсь угоди, після складеного іспиту, при несподіваній зустрічі тощо, пор. фр. *arroser quelque chose* [11, с. 165]. Синонімічний вислів зустрічаємо і в українській фразеологічній картині світу: укр. *могорич попиту* ‘відзначити частуванням горілкою, вином і т. ін. завершення якої-небудь справи’ [2, т. 7, с. 199]. Деяко відмінне значення з номінацією конкретної нагоди – **молотьби** має УФО *обмолотини попити* ‘відзначити частуванням горілкою, вином і т. ін. завершення молотьби’ [2, т. 7, с. 199], що вказує на важливість цього виду роботи у побуті українців.

ВСП4 “пригощання, частування алкогольними напоями укладанні угоди, заключенні договору” містить фразеологізми німецької та англійської мов, що структуровані за ССМ “дія + ОК”, стрижневими компонентами виступають дієслова зі значенням **пити, мати, зволожувати**, а ОК – компоненти **могорич, торгівельна угода**: нім. *Weinkauf trinken / halten* ‘підтверджувати укладання угоди алкогольними напоями (та їжу)’ [11, с. 1683], де компонент *der Weinkauf* походить від снн. **winkouf* ‘напої (та їжа) для підтвердження купівлі чи бартерної угоди’, який був зафіксований у 1218 р. та вживався переважно на північному сході, сході та півночі Німеччини, в той час як на південному сході, півдні Німеччини та в Австрії використовувався компонент з тотожним значенням *der Lei(t)kauf* від півд.-сх.-н. **lei(t)kauf*, свн. **lîtkauf*, який утворився з компонентів **lît* ‘плодово-ягідне вино, фруктове вино’ або ‘вермут’ та **kouf* ‘купівля’ [10]. У XVIII ст. Й. Мозер підтверджує: “*Die Deutschen nahmen bei allen Vorfällen gern Weinkäufe oder, wie es in den Registern heißt, etw. ad vinalia*”, тобто навіть при купівлі-продажу свійських тварин укладання угоди закріплювалося вживанням алкогольних напоїв, що підтверджує швабський вираз *die trinke Wein wenn’s nure Hu (Huhn) verkaufe* (букв. він п’є вино навіть тоді, коли продає курку) [11, с. 1711]. Традиційно при “скріпленні” угоди купець повинен був оплатити випивку (та їжу) учасників угоди: продавця та свідків. У багатьох угодах купівлі-продажу того часу можна було прочитати: “*Das Haus wurde gekauft um 5000 Gulden und 1 Karolin Leikauf*” [11, с. 952]. Синонімічні вислови зустрічаємо в англійській мові: розм. *to wet a bargain* ‘замочити’ якусь угоду, операцію’ [181, с. 999], англ. *wet bargain* ‘угода, операція, що закінчується випивкою’ [181, с. 296]. Негативну диференційну сему має ФО *dutch bargain* [181, с. 296] ‘угода, операція, що закінчується випивкою’, ‘угода, що вигідна лише для одної сторони’, компонент якої *dutch* почав вживатися у висловах з негативним значенням за часів англо-голландської конкуренції на морях та війн у XVII ст., напр. *dutch feast* ‘бенкет, на якому хазяїн стає п’яним раніше за гостей’ [181, с. 296].

Зазначаємо, що проведене дослідження на матеріалі словників не відображає всього різноманіття номінацій досліджуваного фразео-тематичної групи. Вважаємо доцільним залучення матеріалів національних корпусів до-

сліджуваних мов, текстів художньої літератури, текстів інтернет-форумів та чатів, даних психолінгвістичних експериментів для подальшого дослідження даної фразеологічної мікросистеми.

Література:

1. Гаврись В. І. Німецько-український фразеологічний словник / [уклад. В.І. Гаврись, О.П. Пророченко]. – в 2 т. – К. : Рад. школа, 1981. – Т. 1. – 416 с.; Т. 2. – 382 с.
2. Словник української мови : в 11 т. / [уклад І.К.Білодід та ін.] – К. : Наукова думка, 1970-1980. – Т. 1-11.
3. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В.М. Білоноженко та ін.] – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.
4. Електронні словники – [Електронний ресурс] // АBBYYLingvo x3 [Електронний ресурс] : електронний словарь. – 4,7 Gb. – АBBYYSoftware, 2008. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium ; 32 MbRam ; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнеру.
5. Кочерган М.П. Контрастивна семантика на порозі нового тисячоліття/ М.П. Кочерган // Проблеми зіставної семантики. Збірник наукових статей. / Відп. ред. Кочерган М.П. – К. : КДЛУ, – 2001. – № 5 – 386с.
6. Мокиєнко В.М. Славянская фразеология. Учеб. пособие для вузов. 2-е изд, испр. и доп. / Валерий Михайлович Мокиенко. – М. : Высш. школа, 1989. – 286 с.
7. Ставицька Л. Український жаргон: словник / [авт.-уклад. Леся Олексіївна Ставицька]. – К. : Критика, 2005. – 496 с.
8. Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія: Монографія / Віктор Дмитрович Ужченко. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 362 с.
9. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу: 6019 фразеологізмів / [уклад. В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко]. – 5-е вид., перероб. й доп. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 348 с.
10. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache / [hrsg. vom Wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion]. – [Електронний ресурс] // DUDEN [Електронний ресурс] : электронный словарь. – 700 Mb. – DUDEN Software, 1999. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb Ram ; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнеру.
11. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten / уклад. Lutz Röhrich. – Freiburg; Basel; Wien: Herder, 2001. – Bd. 1 – 348 S., Bd. 2 – 734 S., Bd. 3 – 1106 S., Bd. 4 – 1502 S., Bd. 5 – 1910 S.
12. Usingenglish. –Ярцева В. Н. Исторический синтаксис английского языка / В. Н. Ярцева. – М., Л. : Издательство АН СССР, 1961. – 308 с.
13. Adger D. Core Syntax. A Minimalist Approach / D. Adger. – 2002. – 349 p.
14. Chomsky N. A Minimalist Program for Linguistic Theory / N. Chomsky // The View from Building 20 : Essays in Linguistics in Honor of S. Bromberger. – Cambridge, Mass. : MIT Press, 1993, – P. 1-52.
15. Chomsky N. The Minimalist Program / N. Chomsky. – Cambridge, London : The MIT Press, 1995. – 420 p.
16. Holmer A. On Complements of Unaccusatives and the Argument Structure of Motion Verbs / A. Holmer // Working Papers. – London : London University, Dept. of Linguistics, 1999. – № 47. – P. 107-121.

Полховська М. В.,
Житомирський державний університет ім. І. Франка

КРИТЕРІЇ РОЗРІЗНЕННЯ МЕДІАЛЬНИХ ТА ЕРГАТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена аналізу синтаксичних особливостей породження медіальних та ергативних конструкцій в англійській мові. Встановлено, що медіальні та ергативні дієслова породжуються з одного класу дієслів. Ергатив маркує імпліцитний підмет тета-роллю каузатора, тоді як медіальне дієслово генерує позиції для породження двох підметів.

Ключові слова: медіальна та ергативна конструкції, імпліцитний підмет, позиція специфікатора, тета-роль.

Статья посвящена анализу синтаксических особенностей порождения медиальных и эргативных конструкций в английском языке. Установлено, что медиальные и эргативные глаголы порождаются из одного класса глаголов. Эргатив маркирует имплицитное подлежащее тета-ролью каузатора, а медиальный глагол генерирует позиции для порождения двух подлежащих.

Ключевые слова: медиальная и эргативная конструкции, имплицитное подлежащее, позиция спецификатора, тета-роль.

The article analyzes syntactic peculiarities of middle and ergative constructions generation. It claims that middle and ergative verbs generate from the same verb class. The ergative verb marks implicit subject with causer teta-role, middle verb generates position for two subjects.

Key Words: Middle and Ergative Construction, Implicit subject, Position of Specificator, Teta-Role.

Традиційно під час аналізу категорії стану вчені звертають увагу на її двосутнісну природу: з точки зору форми, стан – категорія морфологічна, оскільки вона виражається зміною форм дієслова, а з точки зору змісту, це категорія синтаксична, оскільки (на відміну від категорій особи, числа, часу, виду дієслова) стан вказує на певні відносини між членами речення. В той час як більшість лінгвістів, що займаються дослідженням англійської мови, не сумніваються в існуванні активного і пасивного стану, відносно зворотного, взаємного та середнього станів та категорії ергативності існують прямопротилежні думки. **Метою** нашого дослідження є аналіз спільних та відмінних рис ергативних та медіальних конструкцій з позицій генеративної граматики. **Об'єктом** дослідження є ергативні та медіальні конструкції в англійській мові. **Предмет** дослідження складають особливості породження цих конструкцій, аналіз їх спільних та відмінних синтаксичних характеристик.

Оскільки категорія стану є граматичною категорією дієслова, розглянемо умови породження дієслівної фрази в пасивних, медіальних та ергативних конструкціях.

Головною властивістю пасивних конструкцій є відсутність тематичного зовнішнього аргумента та неможливість призначення дієсловом знахідного відмінку внутрішньому аргументу (схема 1). Саме тому внутрішній аргумент – NP (іменна фраза) *question* пересувається до позиції специфікатора TP для перевірки ознаки ПРП (принципу розширеної проєкції) – обов'язкової наявності підмета в структурі речення. Для пояснення появи в пасивній конструкції допоміжного дієслова *be*, в структурі речення з'являється функціональна проєкція PassP (*Passive phrase*) [2; 4].

(1)

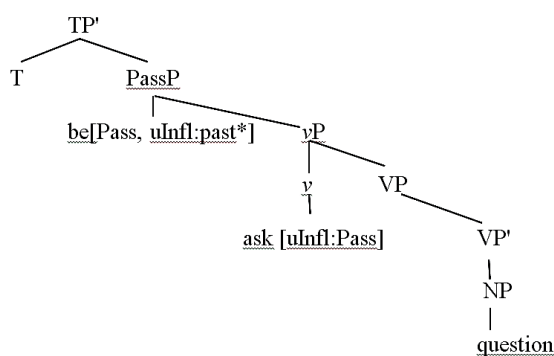

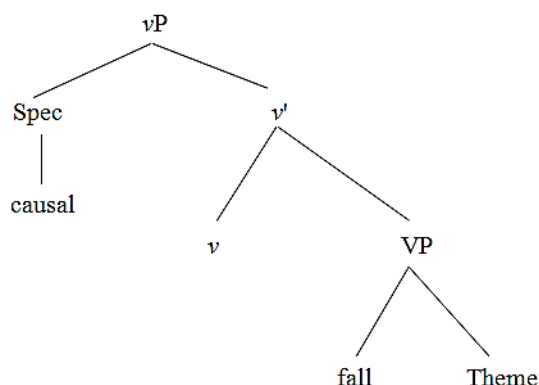
Схема 1. Породження пасивних конструкцій *question was asked*.

Для виокремлення класу ергативних дієслів в англійській мові (мові номінативної типології) важливу роль відіграє категорія перехідності/неперехідності дієслова. У традиційній граматиці дієслова поділяють на два основні класи: перехідні та неперехідні.

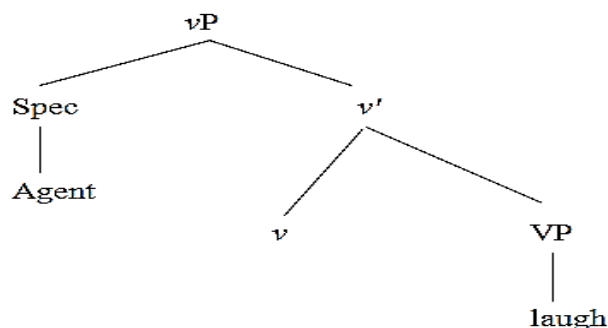
Крім цього, існує тенденція поділяти неперехідні одноаргументні дієслова залежно від розташування їх єдиного аргументу на неаузагативні (ергативні) (*unaccusatives*) та неергативні (*unergatives*) [5: 35].

Схему породження ергативної та неергативної дієслівних фраз, відповідно, наведено в прикладі (2a) та (2b) відповідно:

(2a)

(2b)

В ергативних дієсловах бракує зовнішнього аргумента, підмет породжується в позиції внутрішнього аргумента, отримує тета-роль теми, однак не маркується знахідним відмінком. Звідси їх друга назва – неакузативні дієслова. Після пересуви до позиції специфікатора TP, NP маркується називним відмінком. В неергативних дієсловах, навпаки, бракує внутрішнього аргумента.

Специфіка ергативного дієслова полягає у тому, що смислове зіставлення (активного чи пасивного суб'єкта) відбувається в умовах однієї станової форми – активного стану дієслова [1: 63]. Згідно цього, дієслово класифікують як ергативне якщо внутрішній аргумент перехідної реалізації та зовнішній аргумент неперехідної реалізації конструкції з дієсловом виражені однією і тією ж лексею, яка маркується тета-роллю “патіенса”:

*An explosion **shook** the room* (перехідне вживання дієслова)

*The whole room **shook*** (ергативна конструкція)

Іншим засобом вираження безагенсності є вживання медіальних конструкцій, які визначаються як одноаргументні конструкції, утворені перехідним дієсловом, що реалізують в них неперехідне значення, що в принципі є характерним і для ергативних конструкцій.

Синтаксично, різниця полягає у наступному: медіальні та ергативні дієслова породжуються з одного класу дієслів за допомогою процесу антикаузації. Однак, ергатив маркує імпліцитний аргумент (якщо він є) тета-роллю каузатора, тоді як медіальне дієслово має імпліцитний зовнішній аргумент агенс, який породжується в позиції специфікатора V1, що вводиться до структури речення для пояснення породження імпліцитного зовнішнього аргументу медіального дієслова. Особливістю наведеного аналізу є те, що в структурі медіальної конструкції виокремлюють позиції для двох підметів: зовнішнього аргумента (агенса) – позиція Spec V1, та позицію внутрішнього підмета (каузатора) – позиція Spec V2. Для перевірки ознаки медіальності (отримання абстрактної медіальної морфеми) дієслово в медіальній конструкції пересувається в функціональну проекцію vP, яка перетворює лексичний корінь на дієслово, надає йому ознак процесуальності чи стану.

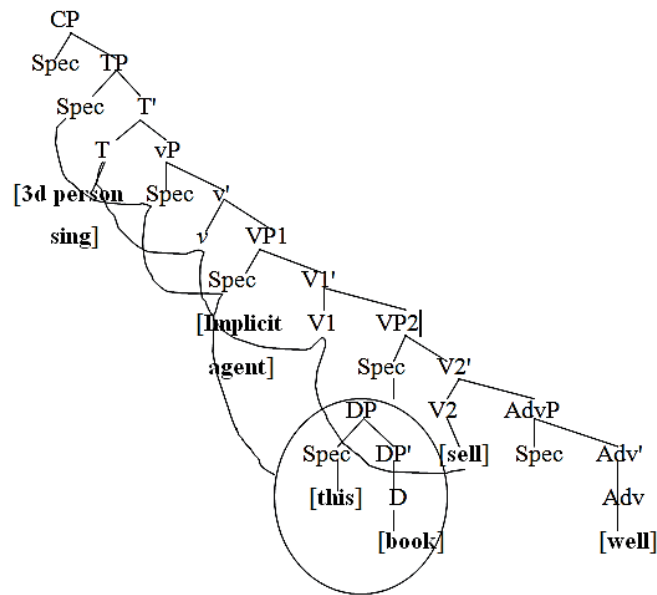
Розглянемо структуру простого непоширеного речення з медіальною конструкцією *This book sells well*. (3)

Дієслово *sell* породжується у складі VP2 і має у позиції зовнішнього аргумента DP, у позиції специфікатора якої породжується вказівний займенник, а в позиції вершини іменник *book*. Для проходження процесу вербалізації дієслово пересувається до позиції вершини TP через позицію вершини v фрази, для отримання флексії третьої особи однини, теперішнього часу. Крім того, в позиції специфікатора VP1 породжується імпліцитний агенс.

Лінгвістичну цікавість у цьому відношенні викликає христоматійне речення “*The chicken eats well*”, яке нерідко використовується у якості ілюстрації механізму транспозиційних процесів у межах станової системи дієслова у сучасній англійській мові.

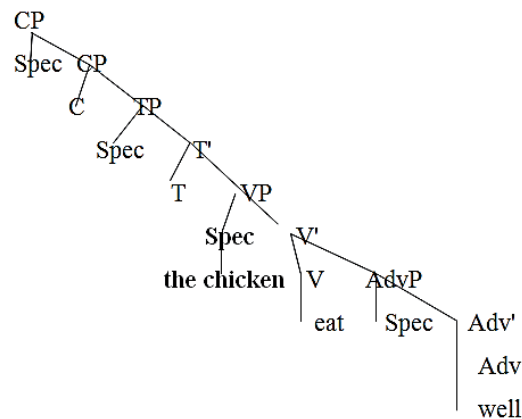
Як свідчить аналіз структурної будови речення “*The chicken eats well*” двозначність синтаксичної конструкції обумовлена співпадінням не активної і пасивної станової семантики, а активної і медіальної.

(3)

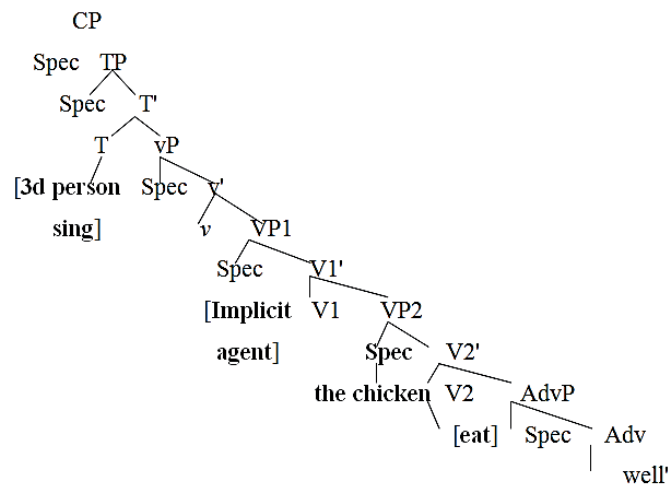
В активному значенні дієслово має в позиції зовнішнього аргумента (специфікатора VP) іменну фразу, яка виконує роль агенса, в цьому випадку речення *the chicken eats well* буде перекладатися як *курча добре їсть* і буде мати таку структуру:

(4)

В медіальному значенні структура речення породжує додаткову проекцію для породження в ній імпліцитного агенса, а іменна фраза *the chicken* має пацієнтний статус. Таким чином, теж саме речення буде перекладатися як *курча смакує добре*, пор.:

(5)

Медіальна реалізація дієслова передбачає породження в структурі речення *“The chicken eats well”* двох дієслівних фраз, що відкривають позиції для породження двох підметів, першого – імпліцитного агенса в складі VP1, другого – пацієнта в позиції специфікатора дієслівної фрази VP2.

Отже, окрім синтаксичних обмежень на функціонування одиниць мови в медіальній та ергативній конструкціях існують також семантичні. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в аналізі семантичних обмежень присудка, підмета та абверба щодо вживання в ергативних та медіальних конструкціях.

Література:

1. Ярцева В. Н. Исторический синтаксис английского языка / В. Н. Ярцева. – М., Л. : Издательство АН СССР, 1961. – 308 с.
2. Adger D. Core Syntax. A Minimalist Approach / D. Adger. – 2002. – 349 p.
3. Chomsky N. A Minimalist Program for Linguistic Theory / N. Chomsky // The View from Building 20 : Essays in Linguistics in Honor of S. Bromberger. – Cambridge, Mass. : MIT Press, 1993, P. 1–52.
4. Chomsky N. The Minimalist Program / N. Chomsky. – Cambridge, London : The MIT Press, 1995. – 420 p.
5. Holmer A. On Complements of Unaccusatives and the Argument Structure of Motion Verbs / A. Holmer // Working Papers. – London : London University, Dept. of Linguistics, 1999. – № 47. – P. 107–121.

Просяннікова Я. М.,
Херсонський державний університет

ІНДЕКСАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗНАКОВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ПОРІВНЯННЯ

Стаття присвячена вивченню природи феномену індексальності як одного з засобів маніфестації знакової природи мови. Розглянуто різні підходи до класифікації індексальних знаків, досліджено особливості вербальної репрезентації індексальності в поетичному тексті.

Ключові слова: знак, індекс, особові, часові, просторові знаки індекси.

Статья посвящена изучению природы феномена индексальности как одного из способов манифестации знаковой природы языка. Рассмотрены различные подходы к классификации индексальных знаков, особенности вербальной репрезентации индексальности в поэтическом тексте.

Ключевые слова: знак, индекс, личные, временные, пространственные знаки индексы.

The article focuses on the phenomenon of indexality as one of the main features of the language as a sign system. Different approaches to the classification of indexes were analyzed. Peculiarities of verbal representation of indexical signs were studied.

Key words: sign, index, personal, temporal, spatial indexes.

Мова людини є універсальною знаковою системою, яка відіграє провідну роль в комунікації, пізнанні, осмисленні та відображенні навколишнього світу. Без використання знакових одиниць категоризація об'єктивного світу видається нездійсненною задачею.

Актуальність статті полягає у вивченні особливостей реалізації індексальності в поетичному тексті на матеріалі художнього порівняння.

Метою статті є уточнення поняття індексальний знак, систематизація поглядів науковців на природу знаків-індексів, дослідження особливостей їх вербальної реалізації.

Лінгвістична розробка питання про знакову природу мови бере свій початок з античного вчення стоїків. Але й надалі питання про те, що саме підпадає під поняття “мовного знаку” залишається відкритим. Існують три напрями вивчення цієї проблеми. Згідно з першим напрямком до власне мовних знаків відносяться слова, а висловлювання належать до комунікативного рівня мови (Е. Бенвеніст); представники другого – вважають повноцінним мовними знаками – висловлювання, класифікуючи слова, як часткові, або неповні одиниці (В.Г. Гак). Більшість відносить до мовних знаків різні за своєю структурою одиниці (слова, словосполучення, речення). Наш інтерес до уточнення знаковості мовних одиниць викликаний особливим об'єктом дослідження – художнім порівнянням. Порівняння як “граматично оформлене зіставлення двох явищ, метою якого є виділення важливої для мовця ознаки об'єкта мовлення” [6, с.334], реалізується на мовному рівні у двох вимірах, у формі як номінативних, так і предикативних одиниць.

Згідно з лінгвістичною концепцією Ф. де Соссюра, знак розуміється як “поєднання акустичного образу і поняття” [7, с.99]. В прикладах, якими автор ілюструє своє розуміння поняття “знак”, виступають лише номінативні одиниці (слова).

У цьому полягає складність при тлумаченні предикативних одиниць в якості мовних знаків. Для вирішення цього протиріччя необхідно звернутись до “двопланового модусу” існування мови, “мови як системи узагальнених, потенційних знаків і моделей їх сполучуваності та мовлення як реальної форми маніфестації мови, конкретної реалізації цієї системи” [9, с.12]. Мова розуміється як система віртуальних знаків, яка актуалізується у мовленні. Вона є, з одного боку, жорстко структурованою, що забезпечує успішну комунікацію в межах мовного колективу, з іншого, більш гнучкою, що уможливує індивідуалізацію використання мовних одиниць для вираження різноманіття думок, емоцій.

Мова обслуговує дві основні сфери людської діяльності – номінативно-класифікаційну та комунікативну і представляє собою семіотичну систему подвійного означування. Мовні знаки мають не лише системну значущість, яку вони отримують у результаті взаємодії з іншими елементами системи, а й своє значення, яке притаманне лише їм [9, с.13].

Розрізняють знаки первинного і вторинного означування. До першої групи належать повнозначні слова та словосполучення. До другої групи знаків належать висловлювання і повідомлення, які співвідносяться з ситуаціями з предметного і духовного світу людини [9, с.14]. Розрізнення видів мовного означування знайшло свій відбиток у бінарних протиставленнях: номінативні та предикативні; знаки-найменування та знаки-повідомлення (Т.В. Булігіна); часткові та повні (В.Г. Гак), знаки і семи (Л. Пріето).

Слідом за А.А. Уфимцевою, ми розрізняємо одиниці мови (слова, словосполучення) і одиниці мовлення (висловлювання, речення). Номінативні одиниці, або одиниці мови позначають окремі предмети навколишнього світу, класи предметів, абстрактні поняття. Предикативні, або одиниці мовлення співвідносяться з конкретними одиничними ситуаціями. Правомірність і доцільність диференціації одиниць мови і мовлення доводить Е. Бенвеніст: “... воно (речення – П.Я.) принципово відрізняється від інших мовних одиниць. Сутність цієї відмінності полягає у тому, що речення містить знаки, але саме знаком не є. ... Речення належить мовленню ... речення є одиницею мовлення (розрядка автора – П.Я.). Речення є повною одиницею, яка має в собі одночасно і смисл, і референцію: смисл – тому що воно несе в собі смислову інформацію, а референцію – тому що співвідноситься з відповідною ситуацією” [2, с.140].

Отже, виходячи з диференціації одиниць мови та одиниць мовлення, можна кваліфікувати художнє порівнян-

ня як знак. В цій статті ми послуговуємося класифікацією знаків, яка була розроблена американським філософом і логіком Ч. Пірсом. Згідно з концепцією вченого вся різноманітність знаків, функціонуючих в різних сферах людської діяльності, зводиться, відповідно, до тріади "ікона – індекс – символ". В основі виникнення іконічного знаку лежить "подібність, незалежно від способу її існування" [8, с. 77]. Знак-символ конвенційний за своєю природою, він є "правилом, яке обумовлює інтерпретант" [8, с. 87]. Знаки-індекси не є довільними за своєю сутністю, вони пов'язані зі своїми об'єктами дійсним зв'язком [10, с. 37]. Явище індексальності ґрунтується на принципі суміжності, відсутності будь-якої подібності між об'єктом і мовним знаком, яким він вербалізується [10, с. 42]. Індекс відрізняється від ікони й символу вказівною функцією. Він фокусує увагу адресата і сприяє встановленню зв'язку між розумом інтерпретанта та навколишнім світом [8, с. 83].

У мовознавчій традиції для ідентифікації лінгвістичного феномену індексальності існує кілька аналогових термінів, а саме "еґоцентричні" одиниці (Б. Рассел, "рефлексивний символ" (Г. Рейхенбах), "індексикал" (Дж. Бар-Хіллел) [13, с. 54; 4, с. 83], "шифтери" (О. Есперсен, Р. О. Якобсон), "дейксис" (К. Бругман), "актуалізатори" (Ш. Баллі). Особливий інтерес викликає синонімічне вживання термінів "дейксис" та "індекс". На наш погляд, різниця між зазначеними термінами полягає в їх етимології та шляхом потрапляння до лінгвістичної традиції. Поняття "дейксису" походить від грецького "deixis" зі значенням "посилання, вказування" [12]. Традиція вживання своїм корінням сягає античних часів. Що ж стосується поняття "індексу", латинського за своїм походженням (лат. "index" – "вказівний палець, покажчик, знак" [12]), то його шлях починається з царини семіотики (концепція Ч. Пірса). Наразі не існує чіткої теоретично вмотивованої диференціації цих понять [5, с. 319], тому спираючись на семіотичний термінологічний апарат ми використовуємо термін "індекс".

Диференційна риса індексального знаку полягає у його нематеріальній референції [2, с. 288], здатності лише вказувати на те, ще він позначає в конкретній ситуації його вживання. Він демонструє існування або наявність тих предметів, об'єктів, явищ в ситуації спілкування, які він представляє [5, с. 30]. В його природі не закладено відповідності/невідповідності критерію істинності, він є лише інструментом "перетворення мови в мовлення" [2, с. 288]. Значення індексу модифікується в залежності від комунікативної ситуації [11, с. 123]. Під ситуацією слід розуміти, не лише фактори, які сприймаються безпосередньо під час породження мовлення, а й "всі відомі співрозмовникам обставини, які можуть слугувати мотивом для їх спілкування" [1, с. 52]. За межами "одномоментного мовленнєвого акту" (Е. Бенвеніст) значення індексальних знаків не є чітко визначеним, воно є розмитим. За умови актуалізації індексів в мовленні вони набувають конкретного значення, але зі зміною одного з компонентів мовленнєвої ситуації не можна бути впевненими, в незмінності значень індексів.

До основних рис індексів С. Д. Кацнельсон відносить: 1) ситуаційність (сміслові навантаження мовних одиниць залежить від акту висловлювання); 2) еґоцентризм (співвіднесеність з суб'єктом мовлення); 3) суб'єктивність (вибір об'єкта зумовлений волею адресата); 4) миттєвість та ефемерність актуального значення (референтивна співвіднесеність з актом мовлення) [цит. по 9, с. 172].

До групи індексальних знаків входять особові, вказівні займенники [8, с. 83; 4, с. 84], вказівні прислівники [5, с. 319], прикметники з часовими і просторовими значеннями [4, с. 84], часові форми дієслів [5, с. 319], прийменники [8, с. 83]. Отже, слід зауважити, що носієм індексальної функції може бути будь-яка мовна одиниця.

Відповідно до основних складових мовленнєвої комунікації (учасники мовленнєвого акту, часова характеристика мовленнєвої ситуації, просторове місце розташування комунікантів відносно один одного та оточуючого середовища) виокремлюють різні типи індексальних знаків.

Згідно з концепцією Ч. Філмора, слід розмежовувати чотири типи індексальних знаків: часові, просторові, дискурсивні і соціальні. Дискурсивні індекси вказують на певні фрагменти дискурсу, наприклад, hence, therefore, and so. Соціальні індексальні знаки, крізь призму ввічливих звертань, вказують на особливості соціальної ситуації, в епіцентрі якої відбувається комунікація, фокусують увагу на суспільних відносинах між комунікантами, їх соціальний статус. До прикладів соціальних індексів можна віднести Your majesty, Your honour [4, с. 85].

Концентруючись на факторах адресанта та адресата К. Бругман диференціював знаки-покажчики, які вказують на сферу мовця/адресанта (за термінологією вченого Ich deixis – Я.П.), сферу слухача/читача/адресата (Du deixis), сферу "некомунікативної" особи, яка не бере участь в акті комунікації (Jener deixis), сфера предметів, які знаходяться в полі зору адресанта (Der deixis) [3, с. 76].

А. А. Уфимцева виділяє особисті, часові та просторові індекси [9, с. 173]. До особистих індексів відносять особові займенники "I" ("я") та "you" ("ти"), тим самим репрезентуючи опозицію "той, хто говорить" (відправляє повідомлення, кодує інформацію) і "той, хто слухає" (отримує повідомлення, декодує повідомлення). Третім компонентом особистих індексів є категорія "некомунікативної особи" він ("he"), вона ("she"), воно ("it"). В результаті отримуємо чотири бінарних опозиції "адресант ("I") : адресат ("you")", "комунікативна ("I, you") : некомунікативна особа ("he, she, it)", "чоловічий ("he") : жіночий ("she")", "особа ("he, she") : не особа ("it")".

У фрагменті віршованого тексту Б. Демстера "Colours" ілюструється протиставлення "я : ти": "How could it happen to us, / cheery beings – you with your / apple-bite smile, me with my childish / fingers, enough pink between us / to make a mild Martian sky?" [Dempster СРО]. Ліричний герой, присутність якого об'єктивується індексальними знаками me, ты, перебуваючи у депресивному стані, відвідуючи консультації лікаря-психотерапевта, намагається встановити причини свого пригніченого емоційного стану, зламаною життя. Він намагається згадати віддалений у пам'яті момент ("it"), коли світ "ми" ("us") перетворився на окремі й протиставленні "я" ("me, my") і "ти" ("you, you").

Психологічна прірва між здоровими людьми (люди, яким вдалося одужати) і тими, хто внаслідок різних життєвих ситуацій обмежені у русі, втрачає надію на одужання та повернення до попереднього способу життя, вільного пересування не обмеженого лікарняними палатами або внутрішнім подвір'ям, знаходить свою експлікацію в опозиції "я : інші люди" у поетичних рядках Л. Чойса "Medicine Walk": "Some very important people I know / have been saved / by the song of the smallest birds; / others redeemed by the smell of leaves rotting in a forest" [Choyce CW].

У вищенаведених прикладах особові та присвійні займенники (I, me, my, you, your, us, others, it) виконують індексальну (вказівну) функцію, а саме відсилають адресата до екстралінгвістичної інформації, яка є часткою індивідуального досвіду читача і не зазначена в попередньому контексті.

До категорії просторових індексів входять знаки “тут (here)” : “там (there)”, “близько (near)” : “далеко(far)”, “цей (this)” : “той (that)”. Просторові індексальні знаки вказують на ступінь віддаленості предметів від мовленнєвого простору з точки зору адресанта.

Смерть людини є межа між було і стало, між “тим” світом, в якому все як завжди, радощі спілкування, піклування про близьку людину, і “цим” світом, вже без неї. Події поетичного тексту М. Блугер “Alice’s Moths” відбуваються в одному і тому самому місці, але світ героїні поділений навпіл. Світ існування її рідного дядька просторово віддалений від неї: “... *over there* is his tripod / and *that’s* the curtain / plush I can feel / it’s the same one still / he pulled into folds at my back / as with his toad-knobbed cane / he would motion ‘dear niece, come’” [Bluger CPO].

На противагу віддаленості подій, людей та предметів, наведемо приклад акцентуації наближених до адресата предметів, які входять до категорії “мій світ”: “Two winds – one north, one south – / meet *here* right now where I stand / the sea, the land – the smell of each – / upon me like the working lungs of two good friends” [Choyce CW].

Часові індексальні одиниці “зараз (now)” : “тоді (then)” є ядерними елементами категорії, вони разом зі своїми похідними демонструють часові рамки комунікативної ситуації, вказують на попередні/наступні моменти відносно мовленнєвої ситуації, не об’єктивують жодного конкретного значення безвідносно до комунікативного акту. Наприклад: “There are clothes that last longer than love / stored in a trunk, the dress he divorced / me in was white too but embroidered / in the bright colours of Easter / eggs. It *was* spring *then*, / I *was* younger; there’s a photo / where I’m wearing this dress and smiling / the way we do for the camera and occasions. / Without sincerity. My skin /*was* better; *was* different” [Di Michele CPO]. У зазначеному фрагменті вірша “Poem beginning with a line by Roberto Juarroz” наводяться спогади дорослої жінки про своє “минуле” життя, життя з чоловіком, який пішов від неї, життя коли вона була привабливішою й молодшою. Часова віддаленість “того” життя вербалізується в індексальному знаку “then” і підтримується часовою формою дієслова, яка вказує на події, які відбулися в далекому минулому.

Отже, у поданій статті досліджено природу феномену індексальності як одного із засобів маніфестації знакової природи мови. В результаті дослідження було встановлено домінантність особових, часових і просторових знаків-індексів. Перспективу подальшої наукової розвідки вбачаємо у вивченні функціонального навантаження індексальних знаків у поетичному тексті.

Література:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли. – М. : Издательство иностранной литературы, 1955. – 416 с.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Эмиль Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 448 с.
3. Бюллер К. Теория языка / Карл Бюллер. – М. : Прогресс, 1995. – 504 с.
4. Даркевич О. В. Проблеми теорії дейксису/ О. В. Даркевич // Науковий Вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2007. – № 4. – С. 83-87.
5. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика. Введение / Дж. Лайонз. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 400 с.
6. Матвеева Т. В. Русский язык, культура речи, стилистика, риторика : Учебный словарь / Т. В. Матвеева. – М. : Наука, 2003. – 432 с.
7. Соссюр Ф. де Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр; под общ. ред. А. А. Холодовича. – М. : Прогресс, 1977. – 696 с.
8. Пирс Ч. Начала прагматизма / Чарльз Пирс; пер. с англ., предисл. В. В. Кирющенко, М. В. Колопотина. – СПб. : Лаборатория метафизических исследований философского факультета СПбГУ; Алетейя, 2000. – 352с.
9. Уфимцева А. А. Типы словесных знаков / А. А. Уфимцева. – М. : Едиториал УРСС, 2011. – 208 с.
10. Chandler D. Semiotics. The basics / Daniel Chandler. – N.Y. : Taylor&Francis, 2007. – 307p.
11. Jespersen O. Language: its nature, development and origin / Otto Jespersen. – L. : George Allen and Unwin Ltd., 1927. – 45 0p.
12. Online etymological dictionary. – Режим доступу: <http://www.etymonline.com/>. – Заголовок з титул. екрану.
13. Sebeok A. Th. Signs: An introduction to semiotics / Thomas A. Sebeok. – University of Toronto Press, 2001. – 193 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

- CPO – Canadian Poetry Online. – Режим доступу: www.library.utoronto.ca/canpoetry/. – Заголовок з титул. екрану.
 CW – LesleyChoyce ‘CautiontotheWind’ – Режим доступу : <http://www.lesleychoyce.com/>. – Заголовок з титул. екрану.

Radkina V.,
Universitü d'Etat Humanitaire d'Izmail

LES EMPRUNTS FRANÇAIS DANS LE BULGARE D'UKRAINE

В статъе рассматривается роль французской лексики в обогащении болгарского языка как языка национальных меньшинств Украины.

Ключевые слова: *лексико-семантическая, грамматическая, фонетическая адаптация; язык-мост; языковое единство.*

The plot of the article is the role of the French vocabulary in enriching of Bulgarian as a language of national minorities of Ukraine.

Key-words: *lexico-semantic, grammatical, phonetic adaptation; language-bridge; linguistic unity.*

У статті розглядається роль французької лексики в збагаченні болгарської мови як мови національних меншин України.

Ключові слова: *лексико-семантична, граматична, фонетична адаптація, мова-міст; мовна єдність.*

La ressemblance structurale et acquise des langues répandues sur le territoire d'Ukraine montre l'existence de l'union linguale à savoir l'union des langues slaves, romanes, gagaouze et albanais au premier cas. Les processus qui amènent la formation de l'union linguale sont les cas particuliers de l'emprunt. Dans les dernières années on parle du même phénomène du rapprochement mutuel des langues contiguës parfois dans les termes de l'autre métaphore "chimique" : aux contacts linguaux il y a une "diffusion" des phénomènes grammaticaux d'une langue à l'autre. La notion de la diffusion est plus totale, que la notion de l'union linguale. À la suite de la diffusion on peut voir que les langues non soeurs d'une famille linguistique typologiquement sont plus proches l'une à l'autre qu'à leurs langues soeurs.

Un bon exemple de ce phénomène est bien vu en étudiant le bulgare en Ukraine. L'étude sur la position du bulgare au domaine linguistique prouve qu'il fait une partie des "minorités nationales" à coté des autres langues d'Ukraine (moldave, gagaouze, polonais etc). Le résultat de la politique linguistique et historique dans notre pays surtout dans les régions du sud et du sud-est devient le russe qui fonctionne comme filtre pour toute langue des minorités nationales en ex-URSS, le bulgare y compris. Ainsi, très vite, les langues locales sont confinées dans les fonctions grégaires et le russe est réservé aux fonctions véhiculaires, officielles, scientifiques. Malgré cette politique occupée des minorités nationales sûrent développer leurs langues à l'aide des emprunts des autres langues, le français y compris. L'interférence du russe et du français passé historiquement dès le XIX siècle explique la violence du lexique français au bulgare.

Notons qu'il y a beaucoup de travaux sérieux sur l'analyse des emprunts français en ukrainien, en russe, en roumain, en bulgare (L.Vankov, E. Choustrova, V.Costomarov, D.Lotte et d'autres) mais l'étude de ce lexique dans les langues mineures reste limitée, malgré son importance interculturelle et linguistique ce qui explique l'actualité de notre thème de l'article.

IL est connu, que le niveau de la civilisation de chaque pays est déterminé par plusieurs facteurs, le plus démonstratif desquels est le degré du développement des minorités nationales, l'étude de leur histoire, le maintien de préservation de leur originalité. En exemple d'une région d'Ukraine concraitement de la Bessarabie, une petite patrie des minorités nationales, on constate que les Bulgares composent 21 % d'environ de toute la population de cette région. L'étude d'histoire, de culture et surtout de langue expliqueraient la position du bulgare parmi les autres langues-mineures en Ukraine et même en Europe en général.

Pour bien observer la formation des langues et des dialectes de la région de la Bessarabie il est nécessaire absolument d'étudier la zone linguale. Pour la région de la Bessarabie il est caractéristique la densité génétique de la zone, la quantité des familles génétiques venues dans la zone par une unité de la place. C'est une caractéristique extraordinairement importante, selon laquelle les zones diverses se distinguent par l'image tout à fait radicale. La ressemblance structurale et acquise des langues répandues sur le territoire de la Bessarabie nous montre l'existence de l'union linguale. Dans notre cas c'est l'union des langues slaves, romanes, gagaouze et albanais. Les processus qui amènent la formation de l'union linguale sont les cas particuliers de l'emprunt, ce qui est différent des emprunts ordinaires lexicaux exerçant l'influence sur toute la structure de la langue. À la réalité on observe d'habitude le réseau complexe de la co-influence des langues. Dans les dernières années on parle du même phénomène du rapprochement mutuel des langues contiguës parfois dans les termes de l'autre métaphore "chimique" : aux contacts linguaux il y a une "diffusion" des phénomènes grammaticaux d'une langue à l'autre. La notion de la diffusion est plus totale, que la notion de l'union linguale. À la suite de la diffusion on peut voir que les langues non soeurs d'une famille linguistique typologiquement sont plus proches l'une à l'autre qu'à leurs langues soeurs.

Le problème fondamental de notre étude est la distinction du développement parallèle dans les langues comme du résultat de la diffusion, du résultat des principes interlinguistiques cognitifs. Un des moyens les plus répandus de ce processus est la convergence. La convergence des langues sur la base territoriale présentée à la Bessarabie ne dépend pas du principe de la parenté génétique des langues. Cependant la convergence passe différemment en fonction de la présence du degré de la parenté des langues, qui gardent un certain degré de la compréhension mutuelle, probablement emprunt particulièrement massif du lexique et grammatical ligne, comme par exemple, en Ukraine avec le russe et le bulgare. En cas de la parenté éloignée excluant la compréhension mutuelle, mais gardant la proximité définie typologique des langues, il y a aussi une possibilité pour les influences diffusives, par exemple, l'article postpositif défini (dans les langues bulgare, roumaine et albanaise), le pronom démonstratif (non identique dans de différentes langues) qui est considéré comme un des plus important.

L'étude sur la position du bulgare au domaine linguistique de l'Ukraine nous convainc que cette langue fait vraiment une partie des "minorités nationales" à côté des autres (moldave, gagaouze, polonais et d'autres). Les Bulgares sont en majorité dans le district de Bolgrad de l'*oblast* d'Odessa. L'étude sur l'origine d'autres langues très répandues en Bessarabie montre très bien qu'il existe également, dans la région de Bessarabie des collectivités locales, des quartiers d'habitation dans lesquels d'autres groupes ethniques, comme Bulgares, Roumains, Gagaouzes, Moldaves, Albanais constituent une majorité. Nous expliquons la concentration de telle quantité des langues par les phénomènes socio-historiques et la spécifique du peuplement du territoire et la politique langagière de la région de la Bessarabie.

Les emprunts français en se trouvant dans la langue bulgare sont assimilés graduellement par lui. Ils s'adaptent au système sonore de la langue russe, se soumettent aux règles de la formation des mots et la variation du mot. Avant tout ce sont les particularités de la langue étrangère de la présentation sonore du mot qui se retirent, par exemple les sons nasaux dans les emprunts français. Puis changent les fins des mots, la forme de la génération. Par exemple, dans les mots *le facteur*, *le souffleur*, *le trottoir* ne sonnent plus les sons caractéristiques pour la langue française. Tous les mots sont prononcés avec l'articulation caractéristique russe, bien que leur combinaison pour nous est étrange.

Les réductions vocaliques en bulgare se ressemblent beaucoup aux réductions en russe. On voit la différence seulement entre les voyelles accentuées et inaccentuées. Les changements principaux sont dans l'ouverture du *o* hors et sous l'accent, ainsi que le *а* ou *я*, le changement du *h* en *х*, *e* en *а*, *и* en *у*, *ju* en *ю*, ou bien *в*, *еу* en *о*. Citons quelques exemples: *humour* – *хумор*, *université-университет*, *intérieur* – *интериор*, *jubilé* – *юбилей*

On voit aussi les particularités dans l'adaptation morphologique. Souvent le genre est changé dans la langue du départ, par exemple : *tarif* (n.m.)- *тарифа* (ж.р); *méto* (n.m.) – *метро* (ср.р); *pension* (n.f.) – *пансион* (м.р); *mémoire* (n.m.) – *мемоари* (мн.ч).

Il est à souligner, que le bulgare occupe la place particulière dans les langues slaves par sa position centrale dans l'union linguistique de la Bessarabie. Au contraire du russe et de l'ukrainien en bulgare il y a l'un article défini postposé, comme en roumain et en albanais ; le système casuel est disparu en bulgare à l'exception du vocatif et du système pronominal, qui est en roumain et en albanais, riches d'une confusion du datif et du génitif. Le système verbal est resté complexe en bulgare, gardant les formes de l'aoriste du vieux slave. Les mots empruntés, en acquérant les affixes, font partie du système grammatical de la langue bulgare et entrent aux normes correspondantes de la variation du mot : ils forment les paradigmes des déclinaisons, les conjugaisons. Par exemple: *massage* – *масаж*; *passager* – *пасажир*; *partisan* – *партизанин*; *trottoir* – *тротоар*; *papillon* – *папийонка*; *uniforme* – *униформа*; *ouverture* – *увертюра*; *version* – *версия*.

En étudiant l'adaptation lexicosémantique notons que le vocabulaire du bulgare est pour l'essentiel d'origine slave. La plupart des mots empruntés changent d'habitude leurs sémantiques avec leurs présence historique et linguistique. Concernant des mots français ils ont perdu leurs sens étymologiques français en acquérant une nouvelle signification en bulgare. Les exemples suivants prouvent cette idée : *avant-garde* – groupe, mouvement artistique novateur, souvent en rupture avec ce qui l'a précédé; *détachement de sûreté rapprochée*, en bulgare, c'est *авангард* – водеща обществена група ; *place d'arme* – lieu où se rassemblaient les défenseurs d'une ville; emplacement destiné aux prises d'armes et aux défilés ; *плайдарм* – площад за войските; *arrière-garde* – détachement de sûreté agissant en arrière d'une troupe en marche pour la couvrir et la renseigner, *арьергард* – войскова част ; *demi-saison* – période de l'année où il ne fait ni très froid ni très chaud, correspondant à peu près au printemps et à l'automne ; *демисезон* – полусезон, переходен сезон ; *rendez-vous* – convention que font deux ou plusieurs personnes de se trouver à la même heure en un même lieu; lieu où on doit se trouver; lieu où l'on a l'habitude de se réunir, *рандеву* – среща ; *vis-à-vis* – en face, à l'opposé, *визави* – един срещу друг ; *garde-robe* – petite pièce ou armoire où l'on range les vêtements, penderie ; ensemble des vêtements d'une personne ; lieu où l'on plaçait la chaise percée; cabinet d'aisances, *гардероб* – място за хранене на дрехите ; *chef-d'œuvre* – n.m. ouvrage que devait réaliser tout compagnon aspirant à la maîtrise dans sa corporation; la plus belle oeuvre d'un écrivain, d'un artiste ; oeuvre d'art particulièrement accomplie; ce qui est parfait en son genre, *шедьовр* – оригинално произведение на изкуството ; *nature morte* – représentation de fruits, de fleurs, de nourritures, de gibier, d'objets divers, *натюрморт* – неодошевени предмети; *plomb* – métal dense, d'un gris bleuâtre, élément de numéro atomique 82; coupe-circuit à fil de plomb; petite masse de plomb ou d'un autre métal, servant à lester un fil à plomb; bale, grain de plomb dont on charge une arme à feu; composition typographique formée de caractères en alliage à base de plomb; morceau de métal fixé à une ligne de sonde, à une ligne de pêche, à un filet pour le lester; sceau des douanes certifiant qu'un colis a acquitté certains droits; baguette de plomb présentant une section en H et servant à maintenir les verres découpés d'un vitrail ; *garçon* – enfant de sexe masculin; jeune homme, homme; employé, ouvrier travaillant chez un artisan; employé subalterne affecté à certains travaux, *гарсон* – момък.

Il est à noter que les mots empruntés deviennent naturalisés, ils fonctionnent normalement du point de vue de la suffixation et de la préfixation. De manière générale, l'emprunt est à l'origine des faux amis. C'est par exemple, l'onomatopée. La question de savoir si l'origine des langues vient des onomatopées est un grand débat historique. Cette thèse reste très contestée. Le nombre des onomatopées (mots, termes dont la forme suggère la chose désignée) est très réduit. L'autre exemple, c'est l'altération. Ce procédé ne fonctionne plus de nos jours, depuis la généralisation de l'écrit. Il consistait à modifier l'orthographe pour créer un mot nouveau. Il n'y a pratiquement pas de mots qui sont créés de rien. Afin de subvenir au manque d'un vocable allogène utile il est préférable de faire appel à un emprunt sémantique ou à un décalque que de laisser s'infiltrer un xénisme à allure rébarbative. Donc, l'utilisation dans une mesure raisonnable des mots d'emprunt, sans encombrer et affaiblir la langue, contribue à son enrichissement et sa consolidation.

Les degrés de la pénétration se marquent naturellement dans les variations de la prononciation et de graphie des mots. Théoriquement les xénismes gardent le plus souvent leur forme étrangère; les emprunts communément employés tendent à s'adapter aux habitudes articulatoires et graphiques de la langue emprunteuse, pour autant – et c'est vrai surtout à l'époque actuelle – que l'orthographe étrangère ne soit pas déjà trop ancrée dans l'usage par l'action de publications spéciales.

Notons que parfois l'adaptation graphique est inversée. On en conclue qu'il est dangereux de tirer de la seule forme,

plus ou moins adaptée, d'un emprunt, un argument touchant sa pénétration dans l'usage. Mais une fois qu'un mot d'emprunt a été adopté dans une langue au point que le locuteur non averti n'en sent plus du tout l'origine étrangère, il est de règle que désormais il évolue phonétiquement comme les mots de l'ancien fonds.

Comme les mots indigènes, les mots parfaitement empruntés sont aussi parfois abrégés par commodité. Bon nombre de mots français ont subi ce traitement en bulgare: *à propos* a été réduit à *anpono*, *rendez-vous* à *рандеву*, *mise en scène* à *мизансцен* etc. On peut dire qu'un emprunt est tout à fait entré dans l'usage quand il se prête à la dérivation ou à la composition au même titre qu'un mot autochtone.

Il y a bien des raisons de refuser un mot français que l'on rencontre dans la langue bulgare. Parfois c'est la forme qui paraît rébarbative et incompatible avec les habitudes articulatoires ou grammaticales. D'autres fois, l'usager de bon sens rejette des pérégrinismes dont l'emploi reflète pour lui un snobisme ou un pédantisme ridicule. Une autre raison encore est le nationalisme, c'est-à-dire la conscience d'une fierté nationale souvent doublée d'une certaine xénophobie. Enfin, la réaction contre l'emprunt est dictée par le purisme, qui est une forme culturelle du nationalisme, forme plus justifiée certes quand elle ne tombe pas dans une aveugle intransigeance. Ce sont St. Mladénov, Iv. Stoyanov, Iv. Bogorov qui s'occupaient par le problème du purisme de la langue bulgare.

L'analyse des dictionnaires bulgare-ukrainienne P.Kaloyanova (Potapenko- Kaloyanova, 2004) et du dictionnaire des mots empruntés de la langue bulgare sous rédaction de St. Bourov et P. Pehlivanova (Burov- Pelihvanova, 2004) nous permet de trouver les emprunts français et de deviser trois domaines où on l'utilise avec plus d'aisance : la cuisine et la mode, la guerre et les sentiments.

Le rangement lexical nous donne la possibilité de faire le pourcentage des emprunts dans les différents domaines. Comme on voit le plus grand domaine de la société où on emploie la plus grande quantité des mots français c'est la mode (144 mots, 35%). On peut expliquer cela par ce que ce thème est un des plus répandu parmi les lecteurs indépendant de l'âge et du sexe. Ensuite ce sont la gastronomie (105 mots, 25%), les sentiments (95 mots, 22%), la guerre (55 mots, 13%), l'informatique et les nouvelles technologies et d'autres domaines (21 mots, 5%).

Citons des cas quand il n'y a pas une véritable nécessité pratique de recevoir à l'appellation étrangère (français dans notre cas). On peut utiliser bulgare равнище au lieu de *ниво*; точно – *стриктно*; възстановявам – *реставрирам*; установявам – *констатирам*; смелост, решителност – *кураж*; точен, редовен – *екзактен*; извънредовен – *екстрем*; прикривам – *маскирам*; благодаря – *мерси*. On comprend sans peine que, dans ces conditions, la pénétration des mots français dans l'usage présente une variété sensible de degrés.

Comme nous avons déjà dit, il y a une véritable nécessité pratique de recourir à l'appellation étrangère si l'on veut désigner exactement et commodément une plante hier encore inconnue, un animal exotique, un produit ou un phénomène naturel récemment découvert, un nouvel objet fabriqué, une technique inventée il y a peu, une institution, une monnaie, une mesure, un poids repris à l'étranger pour un usage régulier. Notre justification est aussi l'utilité pratique quand nous empruntons des termes scientifiques ou philosophiques, quand nous reprenons des noms de personnes et de choses pour décrire l'étranger avec exactitude et pour créer littérairement la couleur locale, quand nous nous approprions des façons simples de désigner certaines notions qui appelleraient, dans la langue indigène, le recours à des périphrases incommodes ou à des expressions sans élégance. Tels sont des mots *буржоазия*, *революция*, *баррикада*, *демокрация*, *декларация*, *республика*, *министър*, *президент*, *премьер*, *партия*, *авиация*, *сцена*, *театър*, *организация*, *багаж*, *машина*, *мода*, *шампанско*, *жирафа*, *репертуар*, *роман*, *ресторант*, *район*, *масаж* etc.

En analysant le dictionnaire des mots empruntés de la langue bulgare sous rédaction de St. Bourov et P. Pehlivanova nous avons trouvé 420 mots empruntés du français à la langue bulgare de la Bessarabie. On utilise largement ces mots dans le langage parlé de notre région. Parmi les éléments du lexique, ce sont naturellement les substantifs qui passent avec le plus d'aisance de la langue française à la langue bulgare de la Bessarabie (346 mots – 82.2%). Il est moins courant que l'on reprenne des adjectifs (55 mots – 13.09%) et de verbes (14 mots – 3.3%), tandis que les adverbes (0.48%), des numéraux (0.7%), les interjections, les prépositions et les conjonctions (en total 0.03%) – qui ne sont à vrai dire qu'une mince partie du vocabulaire – n'apparaissent empruntés qu'un petit nombre de fois. Enfin, l'emprunt du pronom est exceptionnel, tant celui-ci est étroitement enchaîné dans la structure des langues.

On conclut que les emprunts des mots peuvent d'ailleurs se produire en nombre illimité, mais, pour autant, la langue dans ses structures n'en serait pas affectée: même si à chacun des mots bulgares se substituait un mot français, cette langue resterait du bulgare par sa morphologie et sa syntaxe, les affixes de dérivation et flexionnels. Nous pouvons donc considérer les formes grammaticales particulières comme étant à l'épreuve de l'emprunt et, à ce titre, probantes pour la comparaison qui vise à reconnaître les parentés génétiques. Nous avons prouvé que si tout mot peut être emprunté, il reste que le vocabulaire fondamental manifeste une relative résistance au remplacement. Nous avons défini l'acceptation de l'emprunt comme un intrus. Il est reçu d'emblée dans la langue à l'égal des mots indigènes. Il s'insinue peu à peu, se travestit, se fait familier, laisse oublier son origine française. Sa pénétration est différente selon les classes sociales et même elle varie d'un individu à l'autre, selon l'âge, le degré de culture, les traditions familiales, les opinions politiques, le sexe. L'analyse des emprunts dans cet aspect a la valeur interculturelle surtout dans l'union linguale de notre pays ce qui fait le perspective du thème à étudier.

Bibliographie:

1. Болгарсько-український словник: Бл. 20000 слів. / Укл. К. К. Потапенко-Калоянова. – К. : Дієслово, 2004. – 240 с. // Dictionnaire bulgare-ukrainien / Potapenko-Kaloyanova K. K. – K. : Dieslovo
2. Малък речник на чуждите думи в българския език. / С. Буров, П. Пехливанова. – Велико Търново. : 2004. – 608 с. // Le petit dictionnaire des pensées étrangères en bulgare / Burov S., Pelihvanova P. – Veliko Tŕrnovo.
3. Vankov L. Les éléments français en bulgare. http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/slave_0080-2557_1967_num_46_1_1937#

Рубанець Т. В.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

КОНВЕРСІЯ ЯК ЗАСІБ СЛОВОТВОРУ: ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА ТИПІЗАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню засобів словотвору у сучасній англійській мові, одним з яких є конверсія. Зокрема, розглянуто становлення конверсії як одого з найбільш ефективних засобів утворення нових слів, що на даний час має високу активність у всіх сферах мови і дає велику кількість новоутворених слів. У статті досліджено категорійну конверсію, безафіксальні похідні, складні слова, конверсиви та конверсійні утворення за моделями N-V, V-N, N-Adj. на основі лексичного матеріалу словників та текстів різного походження.

Ключові слова: конверсія, безафіксальні похідні, словоутворення, конверсиви, конверсійні утворення, конверсійні моделі.

Статья посвящена исследованию средств словообразования в современном английском языке, одним из которых является конверсия. В частности, рассмотрены становление конверсии как одного из наиболее эффективных средств образования новых слов, что в настоящее время имеет высокую активность во всех сферах языка и служит созданию большого количества новообразованных слов. В статье исследованы категориальную конверсию, безаффиксальные производные, сложные слова, конверсивы и конверсионные образования по моделям N-V, V-N, N-Adj. на основе лексического материала словарей и текстов различного происхождения.

Ключевые слова: конверсия, безаффиксальные производные, новообразования, конверсивы, конверсионные образования, конверсионные модели.

The present article is concerned with the investigation of means of new words-formation in the modern English language. In particular the development of conversion is studied as one of the most efficient means of the word-formation and takes the highest level of activity in all the language spheres. The article deals with the study of categorical conversion, nonaffixed derivatives, compounds, conversives and conversive formations according to such word-formation models as N-V, V-N, N-Adj.

Key words: conversion, nonaffixed derivatives, word-formation, converses, conversion formations.

Нині все актуальнішим стає вивчення лексичного складу мови, що є головним засобом вираження думок. За допомогою мови, її лексичного складу ми здобуємо знання, зберігаємо їх у нашій пам'яті, передаємо їх іншим людям і використовуємо в нашому житті. Мову можна порівняти з організмом, який піддається змінам у часі і просторі, розвивається і функціонує завдяки “соціальній базі”, тобто суспільству людей, які розмовляють цією мовою. З того часу, як люди навчилися розмовляти, у них розвинулося два види мислення: специфічно-людське – мовне і образне мислення, засноване на сприйнятті світу органами чуття (аналізаторами) [6, с.77]. Це зумовлює цілісну єдність людської мови і мовного мислення. Можна без сумніву стверджувати, що основними функціями мовної системи є функція повідомлення в процесі мовного спілкування людей, тобто інформативна або комунікативна функція, а також пізнавальна (когнітивна) функція, що уможливило пізнання світу людської мови. Без знання мови, її лексичного складу ми не могли б збагнути жодну з наших наук. Мова дає можливість одержувати знання про все на світі і про саму мову, її словотвір.

Сучасна англійська мова вирізняється великою здатністю щодо утворення нових словникових одиниць. Проблема продуктивного словотвору є однією із найактуальніших на даний час, тому вважаємо за доцільне проаналізувати конверсійні новоутворення, що характеризуються найбільшою активністю серед інших словотворчих процесів.

Головним завданням проведеного дослідження є аналіз конверсійних процесів, розпочинаючи з давньоанглійського періоду, та проведення класифікацій конверсійних деривацій у сучасній англійській мові (на матеріалі сучасних лексикографічних джерел), враховуючи сучасний рівень досліджень. Вибір складних слів і конверсивів в якості об'єкта дослідження зумовлений, у першу чергу, високою продуктивністю конверсії як засобу словотвору.

Конверсія (від лат. *Conversio* – зміна, перетворення) – засіб словотворення, при якому нове слово утворюється без зміни основної форми нового слова і без застосування словотвірних засобів (одиниць). Термін “конверсія” (*conversion*) вжив відомий дослідник англійської мови Д. Лі у своїй книзі “Functional Change in Early English” у 1891 р. [17, с.4]. Інші дослідники протиставляли терміни “функціональна зміна”, “нульова деривація”, “кореневе творення” та ін., проте термін “конверсія” видався найбільш вдалим.

За аналізом наявної літератури, деякі лінгвісти помітили існування конверсії ще в давньоанглійський період. Ця точка зору ґрунтується на змішуванні конверсії і суфіксального утворення дієслова, зв'язаного по кореню з паралельно існуючим іменем. З перших англістів це явище помітив А.І. Смирницький, який дослідив, що конверсія староанглійської мови відрізняється від конверсії сучасної англійської мови, а саме:

1) для давньоанглійської конверсії характерна відсутність омонімії, в той час коли для конверсії в новоанглійській якраз типово існування омонімічних форм;

2) в давньоанглійській існували словотворчі суфікси у інфінітива дієслова.

Конверсія, однак, стала однією з головних характеристик англійської мови, починаючи лише з XIII ст. [16, с.49]. Вона утвердилась в результаті розпаду флексивної системи на початку середньоанглійського періоду. До цього, розрізняючись за звуковою структурою багаточисленні пари близьких за значенням іменників і дієслів уподібнилися за формою. Саме фонетичний збіг цілого ряду іменників та дієслів одного і того ж кореня, який утворився в результаті втрати інфінітивного суфікса, і став причиною для розвитку конверсії. Надалі нові іменники від дієслів чи дієслова від іменників, – так і зміни в межах інших частин мови утворювались за аналогією. З 1150 р. збільшується число похідних дієслів, утворених конверсією від прикметників, а з XIII-XIV ст. – похідних дієслів від прислівників і вигуків [12, с. 56].

Грамматична омонімія багатьох англійських дієслів та іменників, яка виникла в результаті втрати флексій є лише однією з декількох причин зародження конверсії як нового способу словотворення. В результаті збігу за формою різних слів з'явилась можливість утворювати нові слова аналогічно. Ч. Барбер відзначає п'ять різновидів дії аналогії, яка сприяла розвитку конверсії на той період:

а) уже в давньоанглійській мові існували слабкі дієслова, утворені від іменників (типу *lufu – lufian, fyr- fyrian*) разом з іменниками, які виникли в результаті чергування голосних кореня сильних дієслів (*wyrcan -- weorc, sniwan snaw*). Такі пари слів співпали за формою аналогічно тим парам, які стали омонімами в результаті втрати флексій.

б) іменник, який не мав однокореневого дієслова, одержав можливість утворювати його, а дієслово – іменник.

в) пізніше виникли конверсійні похідні дієслова зі значенням “завершити дію, характерну для даної особи”.

г) формальна аналогія, за якою утворюються іменники від дієслів *to affright*, тому що імен. *Fright* звучало так, як і дієслово *to fright*. За даним типом були утворені іменники *aggrace, arise, avow, avail* (за аналогією з існуючими в мові парами (*n*) – *grace (v)*, *rise (v)* – *rise (n)*, *vow (v)* – *vow (n)*, *vail (n)* – *vai (v)*).

д) утворення за конверсією дієслів *to fer, to ferret*, поряд з існуючими дієсловами *to firk* “бити, вдаряти” [15, с. 61].

Третьою причиною, яка сприяла виникненню конверсії, є так зване “зворотне словотворення” (*backformation*). Процес “зворотнього словотворення” виявився однією з причин утворення омонімічних пар слів, які вплинули на розвиток конверсії. Так, наприклад, в результаті зворотнього словотворення виникло дієслово *to wing* від прикметника *winged*, яке було утворено від іменника *wing* за допомогою суфікса *-ed*.

В середньоанглійський період (до XV ст.) утворення дієслів від іменників і прикметників різко зменшується з появою великої кількості запозичень дієслів і іменників з французької мови. Запозичувались такі пари слів, як, наприклад, *joye* “радість” і *joyen* “радіти”. В англійській мові вони адаптувались під дією аналогії з омонімічними парами слів. Подібні запозичені граматичні омоніми також створювали умови для розвитку конверсії. Морфологічним засобом утворення інфінітива в цей період був суфікс *-en(n)*. В процесі загального порушення флексії, суфікс *-en* легко відкидався. Цей суфікс не вживався при конверсійному утворенні дієслів від іменників і прикметників.

А.І. Смирницький не бачив в омонімії характерної особливості конверсійного способу словотворення. Він помітив, що загальний принцип словотворення один і той самий і в сучасному *love – love* і в староанглійському *lufu – lufian*; в двох випадках слова відрізняються лише своїми парадигмами [11, с. 132].

Парадигма – морфологічне оформлення слова, яке відіграє активну роль і є єдиним словотворчим засобом при конверсії. Парадигма – це система його граматичних змін, вона є як граматичне явище, так як вона розглядається “з середини” з точки зору відношень і розрізень між окремими формами, які входять в неї. Парадигма характеризує слово в цілому по відношенню до інших слів. Парадигма є дериваційною, за якою набір словотворчих морфем є однаковим чи подібним в словах, які належать до одного і того ж словотворчого ряду, і словотворча або композиційна – це набір основ, з якими гармонізується досліджувана основа [12, с. 182].

Висвітлюючи проблему парадигми проф. В.М. Ярцева зазначає, що сильно розвинена міжпарадигматична омонімія як результат часто спостережливої звукової рівності кореня основи і навіть форми слова, є однією з характерних рис сучасної англійської мови, що і послужило одною з основ для розвитку в новоанглійській мові морфолого-синтаксичного способу утворення частин мови, який одержав в лінгвістичній літературі назву “конверсії”. Звукова рівність вихідних форм іменника (прикметника, прислівника) і дієслова, дієслова і іменника виступає необхідною умовою конверсії, як способу словотворення [14, с. 48].

Як зазначалося, конверсія – один з основних продуктивних способів поповнення словникового складу сучасної англійської мови. Причиною широкого розповсюдження конверсії в сучасній англійській мові є майже відсутність морфологічних показників частин мови. Корінь, основа і граматична форма слова можуть співпадати за формою (звучання і писання) і тільки внутрішні показники, наприклад артикль, допомагає визначити значення і функцію слів в реченні. Конверсії інколи уникають слова, які при зміні парадигматичного статусу виявляють семантичну невідповідність іншій частині мови. З цієї причини, не конвертуються іменники типу *an area*, а задля морфологічних потреб входять до відповідних словосполучень, наприклад: *to have an area of*.

Native “місцевий” – *a native* “корінний мешканець”;

Private “особистий” – *a private* “рядовий(воєк)”;

Public “суспільний” – *a public* “публіка”;

Senior “старший” – *a senior* “старший за посадою або віком”.

Цей тип конверсії позначають терміном “категорійна конверсія”. Категорійна конверсія передбачає дублювання когнітивної позиції мотиватора при транспозиційній похідності, конверсії, які опосередковують творення синтаксичних дериватів (укр. горіти – горіння, англ. *to snow – snow; rain – to rain*).

До процесу конверсії прикметника належить часткова або повна субстантивація. Субстантивація – процес словотвору, при якому прикметник набирає характерних ознак іменника. Субстантивація власних назв – явище, досить поширене в англійській мові. Внаслідок опредмечування утворені назви мешканців країн, міст, континентів, наприклад: *Algerian a – Algerian n, African a – African n*. Проте серед таких прикладів існують і винятки: вважається, що в парі *Arab n – Arab a* вихідною формою є іменник. За порядком розташування елементів у подібних конвертованих парах розділяється національна приналежність: так *Indian a – Indian n* означає “індійський” та “індус” (житель Індії) поряд з *Indian a – Indian n* “індіанський” та “індіанин” (корінний мешканець Америки).

Серед займенників конвертуватися може безособовий займенник *it*, наприклад: *In her new dress she was it* [18, с. 46]. Конверсія, як тип словотвору, спонукала до виникнення значної кількості неологізмів: *e.g. extracurricular, n (an extracurricular activity)*.

Дієслова можуть конвертивно утворюватись від скорочень, наприклад: *to bach* “вести парубоцьке життя” від *bachelor, to adlib* “імпровізувати” від лат. *Ad lib* “за власним бажанням”. Серед дієслів, утворених від другоряд-

них частин мови, як *to up, to down, to ouch, to pooh*, і дієслова, утворені для даного випадку, наприклад: *to zoom* “легіти із джижчанням (про кулю)”. Після Другої світової війни з’явилися конвертовані іменники, що утворилися від дієслівних фраз. Від дієслова з прийменником походить іменник *a black-out*. У час війни словосполучення *to black out* означало “затемнення”; іменникове ж похідне значення – “тимчасова втрата свідомості”, а пізніше “часткове скорочення робочих місць”. Подібним чином конвертовані іменники *a hold up* “пограбування банку”, *a pin-up* “вирізка із журналу” (яка приколюється до стіни), *a teach-in* “університетський семінар, що його веде державний діяч”. Незвичайний випадок конверсії складає іменник, утворений від дієслова із сполучником: до іменника входять складові частини головного і підрядного речень, наприклад: *know-how*, що означає “технічне значення”.

Серед модальних дієслів іменникові функції переймає дієслово *must*, наприклад: *This is a must* [18, с. 163].

Утворення іменника від прикметника – процес, складніший ніж конвертування прикметника від іменника. Це пов’язано зі змінами семантичної структури прикметника. Проте випадки такої конверсії не поодинокі, наприклад:

Agrarian “сільськогосподарський” – *an agrarian* “сільський господар”;

Auxiliary “допоміжний” – “помічник”;

Blank “пустий” – *a blank* “пропуск”;

Grand “великий, помпезний” – *a grand* “тисяча доларів”;

Local “місцевий” – *a local* “місцевий шинок”;

Main “головний” – *a main* “електричний дріт”

Однією з актуальних проблем сучасного словотвору є дослідження структурних параметрів різних видів мовних утворень та їх мотиваційних механізмів. Поняття мотивації виникло у словотворі й розглядалося як відповідник формальної та семантичної похідності слів, тобто як процес формування семантичного й формального зв’язку похідного слова із твірним. Мотивація диференціюється на такі типи: 1) пропозиційну; 2) асоціативну; 3) модусну; 4) концептуально-інтеграційну.

Пропозиційна мотивація не є однорідною, адже у процесі номінації здійснюється перенесення позначень одного компонента на інший, імені класу об’єктів на об’єкт цього класу, позначення частини на ціле й цілого на частину за суміжністю в межах однієї ситуації. У складі цього типу мотивації можна виокремити гіперонімічний, еквонімічний, категорійний, опозитивний і предикатно-аргументний різновиди [див. 4, с. 78].

У перспективі необхідно буде детальніше – з урахуванням кількісних даних, отриманих на матеріалі сучасних словників, визначити як типи конверсії за частинами мови, так і за мотивацією.

Література:

1. Андерш Й. Ф. Особливості адвербіалізації іменників // Мовознавство. – № 1. – 1999. – С. 3-7.
2. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1991. – 140 с.
3. Балла М. І. Новий англо-український словник. – Понад 600000 та словосполучень – 5-те стереотип. видання – К.: Чумацький шлях, 2008. – 668 с.
4. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология. – М., 1977. – 340 с.
5. Гальперин И. Р. Стилистика английского языка. – М., 1981. – 336 с.
6. Карпенко Ю. О. Ще раз про критерії виділення частин мови // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 76-80.
7. Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Теорія і практика перекладу. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.
8. Клименко Н. Ф. Конверсія // Українська мова: Енциклопедія. 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во “Укр. Енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 265-266.
9. Крылова О. А. Лингвистическая стилистика. – М.: Высшая школа, 2006. – 319 с.
10. Кубійович В. Конверсія // Енциклопедія українознавства (у 10 томах). – Париж, Нью-Йорк: “Молоде життя”, 1954-1989. (укр.)
11. Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка. – М.: 1957. – 284 с.
12. Федина М. Р. Дієслівна конверсія як основне джерело поповнення словникового складу сучасної англійської мови дієсловами / М. Р. Федина // Третій український педагогічний конгрес: зб. наук. пр. – Львів: Сполом, 2010. – 380 с.
13. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). – М.: 6: Изд. Дом “Филология”, Филологический факультет СПбГУ, 2002. – 416 с.
14. Ярцева В. М. Взаимоотношение грамматики и лексики в системе языков: Исследования по общей теории грамматики / В. М. Ярцева. – М., 1968. – С. 5-57.
15. Barber Charles Laurence. Linguistic change in present-day English. – University of Alabama Press, 1964. – 154 p.
16. Konkol, Evelyn Mayer. Die Konversion im Frühneuenglischen in der Zeit von etwa 1580 bis 1600: ein Beitrag zur Erforschung der sprachlichen Neuprägungen bei Kyd, Marlowe, Peele, Greene, Spenser und Nashe, 1960. – 49 s.
17. Lee D. W. Functional Change in Early English. Columbia University dissertation. Menasha, Wisc., 1948. – P. 4.
18. Maugham W. S. Theatre. – М.: Высш. Шк., 1985. – 163 с.

Сабан О. В.,
 НУ “Львівська політехніка”

DIGITS IN TECHNOLOGY-MEDIATED COMMUNICATION SHORTENINGS

У статті розглянуто особливості такого способу словотвору як скорочення з цифровими символами в англійській мові, які широко використовують у процесі комунікації за допомогою техніки. Описано функції цифрових символів та специфічні механізми скорочення. Розглянуто лінгвістичний статус лексем, утворених шляхом скорочення за допомогою цифрових символів.

Ключові терміни: акроніми, комунікація за допомогою техніки, скорочення, словотвір, цифрові символи.

В статье рассматриваются особенности такого способа словообразования как сокращения с цифровыми символами в английском языке, которые часто используют в процессе коммуникации с помощью техники. Подано описание функций цифровых символов и специфические механизмы сокращения. Рассматривается лингвистический статус лексем, созданных с помощью цифровых символов.

Ключевые термины: акронимы, коммуникация с помощью техники, сокращение, словообразование, цифровые символы.

The article deals with the features of shortenings with the help of digits in the English language technology-mediated discourse. Digits functions and specific shortening methods were described. Linguistic status of lexemes shortened with the help of digits was also studied.

Key terms: acronyms, technology-mediated discourse, shortening, word-formation, digits.

The development of new technology of every generation gives rise to the development of new rules that govern the language and as David Crystal pointed out: “it has immediate linguistic consequences” [4, p. 228]. It demands new knowledge and skills as well as new ideas and methods. This primarily concerns word-building processes.

Present article is dedicated to the study of English language shortenings formed with the help of digits that are used in technology-mediated discourse. The problem of identification of their linguistic status and functions of digits are the core of our investigation.

Seething development of telephone and computer-mediated state-of-the-art communication technologies demands rules of the language to adapt accordingly to needs of the time. These technologies are nowadays the most efficient ways to quickly communicate. The new forms of written communication include texting, online chat, instant messaging, email, blogs, newsgroup postings, etc. Texters, users, gamers and computer-programmers are gradually changing the rules of word-building, thus creating new semantics due to certain constraints of time and space. Almost all the words are shortened, phrases and sentences are abbreviated, and sound structure is changed. This determines the topicality of the study.

It goes without saying that such a development gave start to a comprehensive study of technology-mediated discourse by linguists from the point of view of discourse analysis, sociolinguistics, and pragmatics. Text/online/instant messages and emails are considered to be pragmatic phenomenon in scholarly literature. Their forms and functions are continually being modified from simple interpersonal communications to the vivid ones with graphics, pictures and photos. Text messages, for example, “are also increasingly being used to interact with automated systems (e.g. buying products, participating in television contests, recruiting voters). One interesting ‘convergence’ phenomenon is the use of short messaging services with interactive television, which confuses the boundary between interpersonal and broadcast messaging. As is usually the case, the technology is being continually transformed” [9].

Among the researches dedicated to cyber language are those of Sproull & Kiesler, Baron, Cherny, Crystal, Werry and others. Texting attracted attention of Bergs, Herring, López Rúa, Kul, etc. Their studies not only focus on structural and discourse oriented features, but demonstrate how widely it is implemented in numerous spheres of life such as business and commerce (Hsu, Wang and Wen), medicine (Robinson, et al.), media (Enli), etc.

The term “shortening” is a neutral term for all forms of lexical shortening strategies. Shortenings in the sense of this study are all lexemes that are formed with the help of fewer characters than the full form of a word, combination of words or a sentence. Initialisms, clippings, contractions, letter/number homophones, phonetic spellings, and word-value characters are the categories that cover the types of shortenings used in the technology-mediated communication.

2BZ4UQT is only one of the miscellaneous examples of online jargon taken from the Lingo Dictionary, which means “Too Busy For You Cutey”. This is a vivid example of how different word-building methods are merging when creating a new form (2 is a homophone number substitution of the word “too”, BFY – is an acronym for a phrase “Busy For You”, while Q and T are the letter homophones to the corresponding syllables [ˈkju:] and [tɪ]).

Unusual letter and number combinations are particularly interesting. According to Markus Bieswanger they are “among the most salient features of text messaging” [3]. They are obviously used for the sake of shortening and codification, which is determined by a concise nature of technology-mediated communications. Shortening is primarily a feature of “Textspeak” [5, p. 179] while codification is more adamant to Leetspeak (variants of spelling: “leet”, “lite”, “elite”, “eleet”, “1337”, “31337”, “l33t”, “3l33t”). The term “leetspeak” could also be written as “!337\$P34k” (“!” is used instead of the letter L, “3” looks like a backwards letter E, and “7” is the letter T, etc.).

To investigate this phenomenon more thoroughly we will base our study on different lists of abbreviations and dictionaries available on the Internet, namely Netlingo dictionary, Abbreviations.com, Health Care, Business, Training, Medical, Military, Technical, Funny Acronyms, Backronyms and Abbreviations, Dictionary of Custom License Plate Names, Girls Forum Acronyms. However, this is list could be extended with, for example, Text talk abbreviations,

Texting Abbreviations And Twitter Slang Translation Dictionary, Commonly Used SMS Abbreviations, different lists of gamers' slang. There is even a so-called Urban Dictionary – “a Web-based dictionary of slang words which contained over 6 million definitions as of October 2011. Submissions are regulated by volunteer editors and rated by site visitors” [10]. The very fact of existence of different dictionaries of this type testifies that there is no single attitude to coining new words within technology-mediated discourse and that there exists considerable ambiguity when interpreting the meanings of shortenings.

As a result of a selection of words formed with the help of digits it was revealed that digits can be a part of shortenings that stand for the whole sentences, collocations and single words. Moreover, they have different functions that can be observed in the *Table 1* hereafter:

0 – Letter “O” (w00t We Own the Other Team), Combination “00” substitutes sound “u:” (d00d dude).

1 – Digit “1” (1-to-1 1:1), Cardinal numeral substitution based on homophony “one” (14AA41 One For All And All For One), Ordinal numeral substitution “First” (1LT First Lieutenant), Syllable substitution based on homophony (every1 everyone), Part of a syllable substitution based on homophony (1CE Once), Personal pronoun “I” substitution based on visual similarity (1DR I wonder), Past participle of “win” substitution based on homophony (“won”).

2 – Letter “Z”, Digit “2” (Y2K Year 2000), Cardinal numeral “two”, Ordinal numeral substitution “2nd” (A2LD Alternative Second Level Domain), Adverb “twice” (RTQ² Read The Question Twice), Preposition and adverb “to”, adverb “too” (2G2BT Too good to be true), Part of a syllable substitution based on homophony (2TH tooth), Syllable substitution based on partial similarity of pronunciation (2LY truly).

3 – Letters “E” (I33t elite) and “Z”, Combination “j3” stands for letter “B”, Cardinal numeral “Three”, Ordinal numeral “Third” substitution (3GPP Third Generation Partnership Project), Adjective “triple” (3BL Triple Bottom Line), Part of a syllable is substituted by a part of a pronunciation pattern (3dom freedom), Part of a graphical image – combination <3 substitutes “heart” (sweet<3 sweetheart), Shorthand manner indicating the number of words with a common initial letter repetition (E3 Electronic Entertainment Expo).

4 – Letter “A” (m4d mad), Cardinal numeral “four”, Preposition “for” (S4L Spam For Life) and conjunction “for” (P2U4URAQTP Peace To You For You Are A Cutie Pie), Syllable substitution based on homophony (thr4 therefore).

5 – Letter “S” (5x1llz skills), Digit “5” (5FS 5 Finger Salute), Cardinal numeral “five” (Hi 5/⁵ High Five), Part of a syllable is substituted by a part of a pronunciation pattern (5n fine).

6 – Letter “G”, Noun “sex” based on similarity of pronunciation (CU46 See You For Sex), Syllable substitution based on homophony (BA6 basics), Syllable substitution based on partial similarity of pronunciation (6S success).

7 – Letter “T” (3I337 elite).

8 – Cardinal numeral “eight”, Verb “eat” in Past Simple (OICU812 Oh I See, You Ate One Too), part of a syllable substitution based on homophony (AAR8 At Any Rate), Ending and beginning of the two neighbouring syllables substitution based on homophony (word segment substitution) (sk8er/sk8r skater).

9 – Digit “9” (CD9 Code 9, which refers to “parent in room”), Syllable substitution based on homophony (K9 Canine), Part of a syllable is substituted by a part of a pronunciation pattern (f9/fi9 fine).

10 – Digit “10” (BI10 Back In 10 minutes), Cardinal numeral “ten” (G10 Group of Ten), Syllable substitution based on homophony (B10 = beaten), Part of a syllable substitution based on partial similarity of pronunciation (10X thanks, X-I-10 Exciting).

There are also a number of other digits used in such lexemes (e.g., 12, 14, 15, 16, 17, 19, 23, 24, 26, 27, 29, 33, 36, 40). They are mostly used to indicate the number of words with a common initial letter repetition (P40 Procedural Practices and Protocols Permitting, Perspicuous Persistent Painstaking Proper Prior Planning and Purposeful Patient Preparation Potentially Promotes and Predicates Perfect Pristine Perspective, Principally Presenting Positive and Precise Performance, Perhaps Preventing, Primarily, Problematic, Pernicious Piss Poor Perfunctory Projects and Production Processes, and Perennially Plummeting Pre-tax Profits, Period).

There does not exist a single commonly accepted term that could be assigned to the lexemes formed by shortening with the help of letters and digits. C. Thurlow terms these digits as “letter-number homophones” [8, p. 20] (though digits are not homophones of letters, but of the whole words), D. Crystal calls such neologisms as “letter-plus-number combinations” [4, p. 85] and compares them with “rebus”, J. Munat understands such combinations as “phonetic shorthand” [6, p. 165], O.L. Harmash refers to them as “a result of creolization” [1], and S.M. Fesenko considers them to be “abbreviations with digital symbols” [2, p. 195]. There is a general tendency to name shortenings combining digits and letters as acronyms. However, the newly formed lexemes are far from the prototypical view of an acronym that is “a word formed from the first letters of a group of words” [7, p. 11], as digits substitute not only the beginning letters of words (w00t – We Own the Other Team), but are also used instead of sounds (“u:” in d00d – dude), cardinal and ordinal numbers (Hi 5/⁵ – High Five; 3GPP – Third Generation Partnership Project), syllables (K9 – Canine), part of a syllable (AAR8 – At Any Rate), part of a syllable with similar, not identical pronunciation (10X – thanks), words (“I”, “too”, “for”, etc.). Digits are also used in combination with other symbols to form a graphical image (sweet<3 – sweetheart), to indicate a number of words with the same beginning letter (E3 – Electronic Entertainment Expo), and as a code with a hidden meaning (CD9 – Code 9 “parent in room”). Thus, we may refer to them as shortenings formed with the help of functionally, phonetically and visually motivated substitutions of letters, sounds, syllables, word segments and words with digits.

Judging from the above mentioned we can conclude that the lexemes formed with the help of digits are definitely examples of shortening; however, there is a considerable deviation from the standard word-formation rules that have been known and widely used so far. These rules are mostly violated and obviously are expected to be reformulated in future. This cannot be explained exceptionally by the concise form of text types and a rebellious nature of internet generations thriving to pose new semantics and forms to the existing notions and give the names to the new ones. It is a complex process of merging new ideas, new trends, digital era consequences, simplification, innovation and creativity which is

being shaped from the need to be concise to the need to be original and puzzling. Though being considerably confusing, it is definitely not a threat to the language, but a signal that it might overcome one more stage of its development. Therefore, it is important not to criticize but to be flexible and get involved by implementing these new trends into the educational process which needs to be constantly updated.

In perspective it would be interesting to monitor the spheres which make use of this type of modern shortening strategies, for example, for coining trademarks and brand names and their pragmatic value.

References:

1. Гармаш О. Л. Роль форматвору у поповненні словникового складу англійської мови [Електронний ресурс] / О. Л. Гармаш. – Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/8749/97/>
2. Фесенко С. М. Декілька заміток до словотвору комп'ютерних технологій у вивченні іноземних мов [Електронний ресурс] / С. М. Фесенко // Студентські наукові записки. Серія "Філологічна". – 2011. – Вип. 4. – С. 194-196. – Режим доступу : <http://eprints.oa.edu.ua/995/1/73.pdf>
3. Bieswanger M. 2 abbrevi8 or not 2 abbrevi8 : A contrastive analysis of different shortening strategies in English and German text messages [Електронний ресурс] / Markus Bieswanger. – 2008. – Режим доступу : [http://faculty.washington.edu/thurlow/papers/thurlow&poff\(2010\).pdf](http://faculty.washington.edu/thurlow/papers/thurlow&poff(2010).pdf)
4. Crystal D. Language and the Internet / David Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 272 pp.
5. Crystal D. ТХТ, НЕ1? [Електронний ресурс] / David Crystal // The Dyslexia Handbook. Reading : British Dyslexia Association. – 2006. – P. 179-183. – Режим доступу : http://www.davidcrystal.com/DC_articles/Internet1.pdf
6. Munat J. Lexical Creativity as a Marker of Style in Science Fiction and Children's Literature / J. Munat // Lexical creativity, Texts and Contexts. – Amsterdam : John Benjamins, 2007. – P. 163-188.
7. Oxford Advanced Learner's Dictionary/ Editor Jonathan Crowther. – Fifth edition. – Oxford University Press, 1995. – 1430 pp.
8. Thurlow C. Generation Txt? The sociolinguistics of young people's text-messaging [Електронний ресурс] / Crispin Thurlow. – 2003. – 27 pp. – Режим доступу : [http://faculty.washington.edu/thurlow/papers/Thurlow\(2003\)-DAOL.pdf](http://faculty.washington.edu/thurlow/papers/Thurlow(2003)-DAOL.pdf)
9. Thurlow C. Text Messaging [Електронний ресурс] / Crispin Thurlow, Michele Poff//2011 to appear in S. C. Herring, Dieter Stein and Tuija Virtanen, eds. Handbook of pragmatics of CMC. – Berlin / NY : Mouton de Gruyter. – Режим доступу : [http://faculty.washington.edu/thurlow/papers/thurlow&poff\(2010\).pdf](http://faculty.washington.edu/thurlow/papers/thurlow&poff(2010).pdf)
10. Urban dictionary [Електронний ресурс] / Wikipedia. – Режим доступу : www.en.wikipedia.org/wiki/Urban_Dictionary.

Савчин І. М.,
Львівська комерційна академія

ТЕЛЕСКОПІЯ ЯК ОДИН ІЗ СЛОВОТВОРЧИХ ЗАСОБІВ МОВНОЇ ЕКОНОМІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено телескопії як новітньому способу словотвору в англійській мові, що являється одним із важливих засобів мовної економії, у зв'язку з розвитком різних сфер діяльності суспільства. Дослідження та аналіз телескопічних одиниць в англійській мові дало змогу вивчити їх походження та поширення, визначити їх класифікацію, сфери їх вживання та функціонування. Результати досліджень базуються на даних етимологічного словника та матеріалах Британського національного корпусу (BNC).

Ключові слова: телескопія, мовна економія, телескопічні одиниці, словотворча система.

Статья посвящена телескопии как новейшему способу словообразования в английском языке, который является одним из важных средств языковой экономии, в связи с развитием разных сфер деятельности общества. Исследование и анализ телескопических единиц в английском языке дало возможность выучить их происхождение и распространение, определить их классификацию, сферы их употребления и функционирования. Результаты исследований базируются на данных этимологического словаря и материалах Британского национального корпуса (BNC).

Ключевые слова: телескопия, языковая экономия, телескопические единицы, словообразовательная система.

The article deals with blending as newest method of word-formation in English that is to one of important facilities of language economy, in connection with development of different spheres of society's activity. Research and analysis of telescopic units in English gave an opportunity to learn their origin and distribution, define their classification, spheres of their use and functioning. The results of researches are based on data of etymologic dictionary and materials of the British national corpus (BNC).

Keywords: blending, language economy, telescopic units, word-formation system.

Словотворча система кожної мови піддається постійним змінам: в ній виникають нові продуктивні словотворчі способи, за допомогою яких відбувається творення нових слів. Великий вплив на мову мають зміни та відкриття у соціально-економічній, науково-технічній, політичній сферах, оскільки саме таким чином збагачується словниковий склад мови. Науковці вважають, що мови тих країн, які беруть активну участь в різних міжнародних процесах та які мають вагоме місце у світі, а також ті мови, які є міжнародними зазнають найбільших змін у формуванні їхньої словотворчої системи. Нові одиниці мови виникають під дією багатьох чинників, одним з яких вважають тенденцію до економії засобів мовного вираження. Таку тенденцію називають ще “мовною економією” (О. Есперсен), “законом економії мовних зусиль” (А. Мартіне). Суть цієї тенденції в тому, що мовці для досягнення мети спілкування здійснюють відбір найраціональніших мовних засобів. Одним із основних сучасних засобів мовної економії вважають телескопію.

Мета цієї статті – проаналізувати такий словотворчий засіб мовної економії як телескопія в англійській мові та встановити місце телескопії в системі утворення нових слів.

Актуальність теми зумовлена необхідністю дослідження телескопічних одиниць як засобу мовної економії, які збагачують словниковий запас англійської мови.

Матеріалом для дослідження телескопічних одиниць, їх класифікації, функціонування та сфери їх використання слугували слова з Британського національного корпусу (BNC) [15].

Телескопією називають процес, при якому нове слово виникає зі злиття повної основи одного слова зі скороченою основою іншого або ж зі злиття скорочених основ двох слів. Утворене слово (телескопічна одиниця) містить в собі сумарне значення обох своїх складників (*camcord* (1982)* = *camera* + *record* – знімати за допомогою портативної відеокамери), але інколи це сумарне значення може складатися із суми повного лексичного значення першого чи другого складника і граматичного значення іншого або ж містити додаткову інформацію про предмет чи явище (*deskfast* (early 20th century) = *desk* + *breakfast* – сніданок за робочим столом в офісі: *I sat down at work this morning and had a bacon sandwich, some fruit and coffee for deskfast*) [4, с. 46].

Деякі вчені не використовують визначення телескопічних одиниць, замінюючи їх такими поняттями як слова-злитки (Амосова Н.Н.), складноскорочені слова (Кисельова Р.А., Шинський Н.М.), слова-амальгами (Гальперін І.Р.), blend, blendings (Есперсен Є., Кеннеді А., Пайлз Т.), telescoping, telescoped words (Арнольд І.В., Брайант М.М., Берман І.М., Баранцев К.Т., Робертсон С., Соколенко А.П., Шанський Н.М.), contamination (Вентворт Х., Ульман С.), portmanteau words (Заботкина В.И., Керролл Л.). Вперше про телескопічні одиниці у науці згадується у працях Аббота А., Алжео Д., Есперсена О., Паунда Л., Світа Г. Серед вітчизняних науковців, які займаються дослідженням блендів, виділяють Гармаша А.М., Зацного Ю.А., Єнікеєву С.М., Жлуктенка Ю.А., Мозгового М.І., а серед зарубіжних вчених – Заботкіну В.І., Єлісеєву І.І., Князева Н.А., Gries S.

Перші телескопічні одиниці виникли ще в XV столітті. Основоположником слів-злитків є Льюїс Керролл, який у 1972 році ввів термін portmanteau word та пояснив значення вигаданих ним слів у його творі “Аліса в країні чудес” (“*slithy*’ means *’lith and slimy*’, *’galumph*’ means *’gallop and triumph*”). Варто зазначити, що телескопічні одиниці того часу мали гумористичне, жартівливе та навіть таємниче значення, що показувало суть суспільного життя (*trimpheate* = *triumph* + *triumvirate* – трійка _____

*цифрами в дужках позначено рік появи нової лексики

переможців). Такі слова-злитки не сприймалися як повноцінний спосіб словотвору, а тому не заносилися в

словниковий склад англійської мови і часто зникали з вжитку. На початку ХХ століття телескопізми все частіше почали закріплюватися в словниковому складі англійської літературної мови (**brunch** (1896)* = *breakfast + lunch* – другий сніданок – *an excellent portmanteau word, introduced by Mr. Guy Beringer*; **motel** (1925)* = *motor + hotel* – мотель, а на межі ХХ-ХХІ століть телескопія стала одним із основних способів словотвору (**Eurovision** = *Europe + television* – Євробачення – *The Eurovision song contest is held in Athens in 2006.*). На сучасному етапі, слова-злитки показують значну продуктивність та словотворчу активність, особливо для створення термінів (**teleputer** = *television + computer* – телевізор під'єднаний до комп'ютера – *The Telepute is a full card, taking out an eight-bit expansion slot, is easily installed.*) та розмовних лексичних одиниць (**netizen** (1990)* = *(Inter)net + citizen* – активний користувач Інтернету). У зв'язку з формуванням нових телескопізмів, виникає тенденція, яку багато науковців називають "мовною економією" або "законом економії мовних зусиль", тобто мовець для мети спілкування відбирає найраціональніші мовні засоби [3, с. 47].

Щодо процесу утворення телескопізмів, то розрізняють два послідовних етапи за умови двох вихідних елементів: перший етап – скорочення однієї або двох основ; другий – складання скорочених основ. Багато науковців (І.М. Берман, А.П. Соколенко, Л. Соудеком) класифікують телескопічні одиниці також за структурними типами: повні телескопічні слова, часткові та "гаплогли" або "накладні" телескопізми. Врахувавши всі ці класифікації, Т.Р. Тимошенко запропонувала три групи: повні телескопічні слова, часткові та гаплогли або "накладні". Повні телескопізми можуть утворюватися: ▪ злиттям двох скорочених форм вихідних основ (**apestat** (1950)* = *ape(tite) + (thermo)stat* – область гіпоталамусу мозку, яка відповідає за відчуття апетиту у людини; **infotainment** (1980)* = *info(rmation) + (enter)tainment* – матеріал, призначений і для розваг, і для інформування; **buppie** (1982)* = *b(lack) + (y)uppie* – молодий темношкірий успішний міський житель); ▪ злиттям початку першого компонента одного та початком другого наступного слова (**bacitracin** = *baci(illus subtilis) + Trac(y) + -in* – антибіотик для лікування інфекційних захворювань очей та шкіри; **cockapoo** = *cocker (spaniel) + poo(dle)* – порода собак; **telecon** (1953)* = *tele(type) + con(versation)* – телеконференція); ▪ злиттям початкових частин скорочених основ вихідних слів, а також слова-злитки скороченої частини другого компонента та ініціальної абрєвіації (**benelux** (1947)* = *Belgium + Netherlands + Luxembourg*; **fritalux** (1949)* = *France + Italy + Benelux*; ▪ злиттям початку першого компонента одного слова та середини другого наступного слова (**confab** (1924)* = *confer + confabulation* – дружня розмова; ▪ злиттям закінчення першого компонента з закінченням другого (**phonematic** (1930)* = *telephone + automatic* – автоматичний телефонний апарат).

Часткові телескопічні слова поділяються на ті, які утворюються: ▪ сполученням цілковитого першого компонента із закінченням другого: (**cheeseburger** (1938)* = *cheese + (ham)burger* – канапка з сиром: *I had a cheeseburger and chocolate milkshake.*; **beefcake** (1952)* = *beef + (cheese)cake*; **grayout** = *gray + (black)out* – сіра пелена перед очима через надмірні навантаження; **middlebrow** (1957)* = *middle + (high/low)-brow* – людина з середнім рівнем інтелекту; фільм чи книга, яка не потребує роздумів: *Readers of highbrow papers were less likely to allege bias in their own paper than readers of middlebrow or lowbrow papers.*; ▪ сполученням початку першого компонента з цілковитим другим (**alcometer** (1985)* = *alco(hol) + meter*: *The Alcometer reading was negligible, so we let him go with a warning*; **build-down** = *build(-up) + down* – демонтувати; зниження).

Третьою групою телескопізмів є слова – гаплогли, які характеризуються накладенням звуків одного компонента на інший (**boatel** (1950)* = *boat + (h)otel* – береговий готель зі зручностями для швартування суден; **dramedy** (early 20th cent.)* = *drama + (co)medy* – драматичний фільм або програма з комічними елементами; **rockumentary** (1970)* = *rock + (do)kumentary* – документальний фільм про рок-музику і музикантів: *If we're doing a rockumentary about the whole got to cover for whole, whole scene.*; **reaganomics** (1981)* = *Reagan + (eco)nomics* – реїганоміка: *The core policies of Reaganomics were to free the incomes of the rich through fiscal munificence...*; **netiquette** (1993)* = *net + etiquette* – етикет в мережі Інтернет).

Розглядаючи телескопію, варто виділити її роль у формуванні нових словотворчих елементів: **-nomics** – словотворчий елемент, який розпочав своє існування після утворення телескопізму **nixonomics** = *Nixon + economics*, а згодом були створені інші телескопізми (**clintonomics**: *It was Mr Florio, elected in 1989, who floated himself as a trial balloon for Clintonomics*; **reaganomics**: *Sewage treatment is expensive, and federal grants that in the 1970s helped to build the nation's treatment networks are drying up, the victims of Reaganomics*; **cybernomics**; **mediconomics**); **docu-** – словотворчий елемент, який уперше з'явився у телескопізмі **docudrama** (1961)* = *documentary + drama* – документальний фільм або вистава: *Television docudrama set itself up as the tidier and balancer of history*, згодом утворились інші телескопічні слова (**docuhistory**, **documusical**, **docuopera**, основною особливістю яких є їхнє узагальнене значення – 'засновані на документальних фактах') [6, с. 190].

За допомогою "афіксалізації" компонентів телескопізмів було створено інші словотворчі елементи: **agri-** (**agribusiness** (1955)* – сільське господарство на комерційній основі: *The sale is part of Unilever's withdrawal from many of its agribusiness operations.*; **cyber-** (**cyberclinic**, **cybermedia**); **e-** (**e-business** (1997)* – електронний бізнес; **e-cash** – електронні гроші); **Euro-** (**eurodeposit**; **euromarket** – Європейське економічне співтовариство: *When the given rate was below rates in the Euromarket, then funds would flow to the Euromarket.*; **-(a)holic** (**coffeaholic** – людина, яка дуже любить каву; **politicaholic** – людина, яка надзвичайно зацікавлена політикою; **workaholic** – людина, яка багато працює); **-(a)thon** (**bikeathon** – тривале катання на велосипеді; **Dancethon** – довгий і стомливий танець); **-erati** (**culturati** (1980)* – інтелектуальна еліта: *A diagram of the art world, according to Wolfe, would be made up, in addition to the artists, of "about 750 culturati in Rome, 500 in Milan, 1,750 in Paris, 1,250 in London ...)*; **-gate** (**irangate** (1987)* – політичний скандал, пов'язаний з таємним продажем США зброї Ірану: *Offler interprets Irangate as, ultimately, a conflict between the presidency and Congress ...)*; **debategate**); **-tele** (**teleshopping** – замовлення покупок по телефону: *A mail-order catalogue stored on the disc could be used in "teleshopping"*; **telecommuter** – той, хто працює вдома); **-phobia** (**cyberphobia**; **telephobia** – з узагальненим значенням занепокоєння перед сучасною технікою) [5, с. 398].

За допомогою явища телескопії утворилось досить багато іменників (*folksonomy* (early 21st century)* = *folks* + *taxonomy* – система класифікації та організації онлайнного контенту на різні категорії; *movieoke* (early 21st century)* = *movie* + *karaoke* – форма розваги у сучасних клубах, фільм з елементами караоке; *прикметників* (*adorkable* = *adorable* + *dork* – чудовий, чарівний (з відтінком екстравагантності): ... *while he stirs with a plastic stick, the 20-year-old chats – in his halting, adorkable way – about his new fi lm, Nick and Norah’s Infi nite Playlist, a light-hearted, indie version of a John Hughes coming-of-age fi lm.* (The Globe and Mail, Oct. 4, 2008); *beautiful* (early 21st century)* = *beautiful* + *perfect*; *blandiose* = *bland* + *grandiose*, *squoval* (1992)* = *square* + *oval*: *Squoval nails are the trend*); *прислівників* (*absotively* = *absolutely* + *positively* – рішуче); *дієслів* (*to recomember* = *recollect* + *remember* – нагадати, щоб запам’ятати; *to scurry* (early 19th century)* = *scatter* + *hurry* – швидка хода маленькими кроками). Шляхом телескопії створюються фразеологічні зрощення (*mantastic* = *mainly* + *fantastic* – по-простому фантастичний; *mandals* = *man* + *sandals* – чоловічі сандалі, які носяться по шкарпетках; *man-bling*; *manwash*; *snot* = *it’s not butter* – маргарин; *doofer* = *it will do for that* – сигарету, яку залишають, щоб докурити згодом; *Good-bye* = *Good day* + *God buy* (save) you or God be with ye) [7, с. 220; 9, с. 49].

У зв’язку з швидким розвитком та вдосконаленням життя сучасного суспільства, мова також піддається значним змінам. Суспільство намагається зробити свою мову більш лаконічною, стислішою та емоційно забарвленою у різних сферах своєї діяльності, використовуючи при цьому різні засоби мовної економії. На сьогоднішній день саме телескопізм являється одним із найактуальніших та вдалих засобів “стиснення” мови. Телескопізми є популярними словотворчими одиницями не лише в формуванні сленгових слів, а й у таких сферах як *засобах масової інформації* (*simulcast(ing)* (1940)* = *simultaneous* + *broadcasting* – одночасна трансляція по радіо та телебаченні: *There are clear signs that the BBC will not be allowed to go on simulcasting*; *machinima* (early 21st century)* = *machine* + *cinema* – практика або технологія виробництва анімаційних фільмів через маніпуляції графіки відеоігри; *nouse* (21st century)* = *nose* + *mouse* – нова форма комп’ютерної миші); *рекламі* (*edutainment* (1980)* = *education* + *entertainment* – комп’ютерні ігри або телевізійні програми, які мають освітні та розважальні функції; *infotainment* (1980)* = *information* + *entertainment* – радіо- або телепрограма, призначена для отримання інформації та розваги: *Many here have sniffed that the seamless mix of promo-clips, adverts and infotainment is intellectually and, ultimately, morally numbing.*; *науці* (*anacronym* (1980)* = *anachronism* + *acronym*: *URL is becoming an anacronym as no one can remember what the letters stand for*; *faction* = *fact* + *fiction* – фракція; *мистецтві, літературі та сфері розваг* (*dancercise* = *dance* + *exercise* – танцювальна аеробіка: ... *first, tune into reality with Lola Stechkin, bringing you The Pre-Breakfast Bulletin from the comfort of her dancercise studio ...*; *sitcom* = *situation* + *comedy* – комедія положень; *космонавтиці та авіації* (*avionics* = *aviation* + *electronics* – авіаційна радіоелектроніка: *Provided all avionics engineers are meticulous in checking the origin and the proper paperwork relating to any radios.*; *медичній сфері* (*affluenza* = *affluence* + *influenza* – афлюенца, депресивний стан молодих людей; *adtevac process* = *adsorption* + *vacuum* – особливий спосіб виготовлення сироваток для внутрішніх вливань; *globesity* = *global* + *obesity* – глобальне ожиріння; *diffability* = *different* + *disability* – фізичні вади, які змушують особу розвивати інші здібності). Особливо кількість телескопізмів зростає в галузі використання комп’ютерів та Інтернету (*bit* (1945)* = *binary* + *digit* – біт; *emoticon* (1980)* = *emotion* + *icon* – використання схематичного зображення людського обличчя для передачі емоцій в електронних текстах; *freeware* (1980)* = *free* + *software* – комп’ютерне програмне забезпечення, яке розповсюджується безкоштовно: *the majority of “pd “ programs, however, are actually freeware.*; *Internet* (1970)* = *inter* + *network* – глобальна комп’ютерна мережа (інтернет); *modem* (1958)* = *modulator* + *demodulator* – модем, модулятор-демодулятор: *the equipment consists of, perhaps, four word processors, a modem, a laser printer able to produce artwork-quality output, a fax and a photocopier.*; *pixel* (1965)* = *picture* + *element* – піксель, найменший елемент зображення; *sysop* = *system* + *operator* – системний оператор; *Weblish* = *web* + *English* – комп’ютерна мова, з використанням англійської мови та її граматичних та лексичних особливостей), а також у *побуті* (*carjack* (1990)* = *car* + *hijack* – крадіжка автомобіля з використанням зброї: *Carjack killers held THREE men have admitted the carjack execution of two pals who were stripped and shot in the head.*; *globesity* (21st century)* = *global* + *obesity* – світова проблема ожиріння; *jeggings* (21st century)* = *jeans* + *leggings* – еластичні штани фасону джинсів для жінок; *smog* (early 20th century)* = *smoke* + *fog* – смог: *In the fifties, doctors treated a number of people for the effects of smog in places like London and Birmingham.*). Досить значну роль відіграють телескопізми у виникненні власних назв: *торгівельних марок* (*Adidas* = скорочення імені *Adi Dassler*, засновника компанії по випуску спортивного одягу та взуття: *He wears the obligatory half-a-ton of metal round his neck and backwards baseball cap, and the album sleeve even includes the credit Footwear by Adidas – which gives a good idea of the priorities involved here.*; *Microsoft* (1975)* = *microcomputer* + *software* – велика та популярна компанія програмного забезпечення; *Nicorette* (1989)* = *nicotine* + *cigarette* – відомий бренд жувальної гумки проти паління: *After 12 weeks of using the Nicorette Patch, 41 per cent of smokers gave up compared with only 10 per cent who used a dummy patch.*; *назв свят* (*Chrismukkah* = *Christmas* + *Hanukkah* – відзначення свята, яке поєднує елементи Різдва та Ханука в змішаних сім’ях, де сповідають християнство та іудаїзм); *території країн* (*Calexico* = *California* + *Mexico* – прикордонні території Каліфорнії та Мексики; *Eurabia* = *Europe* + *Arabia* – європейські країни, де живуть вихідці з арабських країн); *назв мов* (*Europanto* = *European* + *esperanto* – загальноєвропейська мова; *Ebonics* = *Ebony* + *phonics* – мова афро-американців) [10, с. 299].

Використовуючи наукову літературу та матеріали Британського Корпусу, можна зробити висновок, що телескопія як явище словотворення займає значне місце у процесі творення неологізмів сучасної англійської мови, являється важливим засобом мовної економії. Продуктивність телескопії як одного з популярних новітніх способів словотворення сучасної англійської мови зростає, а лаконічність та стислість телескопічних слів прискорюють темп мови без шкоди для її логіко- та ефективно-комунікативної функції у різноманітних сферах діяльності суспільства.

Перспективним є й подальше дослідження перекладу телескопічних одиниць як неологічного явища та активного процесу поповнення словникового запасу англійської мови.

Література:

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. – М.-Л. : Высшая школа, 1966. – 295 с.
2. Бортничук Е. Н., Василенко И. В, Пастушенко Л. П. Словообразование в современном английском языке. – К. : Вища школа, 1988. – 261 с.
3. Деякі тенденції у розвитку телескопічних слів сучасної англійської мови / [Омельченко Л. Ф., Максимчук Н. М., Бех П. О., Биркун Л. В]. – К. : НМК ВО, 1992. – 59 с.
4. Єнікєєва С. М. Телескопія як основа утворення нових дериваційних засобів англійської мови // Вісник Запорізького державного університету. Серія : Філологічні науки. – Запоріжжя, 1998. – № 1. – С. 46-48.
5. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови. – Запоріжжя : Запорізький ун-т, 1998. – 429 с.
6. Зацний Ю. А. Шляхи і способи збагачення сучасної розмовної лексики англійської мови / Ю. А. Зацний // Нова філологія. – 2009. – Вип. 34. – Запоріжжя : ЗНУ. – С. 189-195.
7. Зацний Ю. А., Янков А. В. Нова розмовна лексика і фразеологія : Англо-український словник. / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця : Нова Книга, 2010. – 224 с.
8. Клименко Л., Мицкан А. Продуктивні моделі творення неологізмів // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ, 2001 – Вип. 7. – С. 71.
9. Омельченко Л. Ф. Телескопічні слова сучасної англійської мови та їх структурно-семантична характеристика // Збірник Львівського університету. Іноземна філологія. – Л., 2003 – Вип. 15. – С. 49.
10. Алексеев Н. Г. Неологизмы в современном английском языке периода 1939-1945 гг. (На материале газеты "Дейли Уоркер", Лондон) : Дис. канд. филол. наук : 10.02.04. – М., 1954. – 336 с.
11. Тимошенко Т. Р. Телескопия в словообразовательной системе современного английского языка : Дис. канд. филол. наук : 10.02.04. – К., 1975. – 176 с.
12. Longman Dictionary of Contemporary English. New Words / Harlow Essex : Pearson Education Limited, 2001. – P. B24-B86.
13. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. – Oxford : Macmillan Publishers Ltd., 2002. – 1692 p.
14. Widdowson H. G. Linguistics. – Oxford, 2002. – 134 p.
15. <http://corpus.byu.edu/bnc/>
16. <http://oxforddictionaries.com/>
17. <http://dic.academic.ru/>

Семенюк І., Яцук С.,

Житомирський державний університет ім. Івана Франка

АПОЗИТИВНІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються апозитивні словосполучення. Автори досліджують визначення прикладки й вважають наголос у цьому словосполученні чинником визначення власне прикладки.

Ключові слова: апозитивне словосполучення, базовий іменник, прикладка, наголос в апозитивному словосполученні.

Данная статья рассматривает аппозитивные словосочетания. Авторы исследуют определение приложения и считают ударение в этом словосочетании фактором определения собственно приложения.

Ключевые слова: аппозитивное сочетание, базовое имя существительное, приложение, ударение в аппозитивном словосочетании.

The article deals with the appositive phrases in English. The authors investigate the definition of the apposition and consider the phrase stress as the factor to determine the apposition itself.

Key-words: appositive phrase, base noun, apposition, appositive phrase stress.

Проблема апозитивних словосполучень є однією з найскладніших у англійській граматиці [14, с. 102]. Однак чи не найважчою можна вважати визначення власне прикладки, яке допомогло б по-іншому подивитися на класифікацію видів прикладки (невідокремлену й відокремлену) та дало б можливість більш обґрунтовано змодельовувати апозитивні словосполучення тощо. Слід зазначити, що в граматиках англійської мови автори або взагалі не розглядають прикладку [11; 19; 22; 24], або розглядають так звану відокремлену, яку ми не вважаємо прикладкою [10, с. 55; 1, с. 366; 17, с. 42; 21, с. 61]. У деяких джерелах вчені не дають ніякого визначення прикладки [18, с. 22; 23, с. 240; 16, с. 22; 20, с. 184]; якщо й дають його, то в дуже формалізованому, абстрактному вигляді на рівні опису структури [17, с. 42; 21, с. 61]. Відсутність чіткого, адекватного визначення прикладки призводить до досить широкого її трактування.

Так, окремі автори зараховують до прикладки приєднання [20, с. 184], відокремлені члени речення [5, с. 291] або приєднання й відокремлені члени речення [3, с. 272; 8, с. 257; 10, с. 55; 1, с. 366; 9, с. 70]. R. Quirk відносить до прикладки також частки, вставні слова, словосполучення, ба навіть приєднання [23, с. 222, 241, 244]. G. Broughton [17, с. 42] і R. Close [18, с. 43] розглядають апозитивні підрядні речення як елементи прикладки.

У даній статті ми обмежимо свій аналіз розглядом питань: 1) визначення власне прикладки; 2) з'ясування прикладки в апозитивному словосполученні.

Відомо, що в англійській граматиці немає єдиного визначення прикладки. Так, В.А. Ганшина й Н.М. Василевська визначають прикладку як особливий вид означення, виражений іменником (іноді займенником), який означає ту ж саму особу або предмет, що й головний іменник [4, с. 377]. Такої ж думки дотримуються Л.П. Винокурова [3, с. 272], В.Л. Каушанська [8, с. 256], Б.С. Хаймович, Б.Й. Роговська [13, с. 267] Л.С. Бархударов, Д.А. Штелінг [1, с. 365]. В.Н. Жигadlo називає її окремим випадком означення, але зазначає, що “вона не вказує на якість або властивість означуваного, а дає йому іншу назву й часто уточнює його зміст [5, с. 290].

Як вище згадувалося, переважна більшість граматистів у тій або іншій формі зараховує прикладку до означення. Це ми бачимо не тільки в граматиках англійської мови але й інших мов. Так, наприклад, в українській граматиці різні автори також вважають, що прикладка це специфічний різновид означення [6, с. 337] або різновид означення [12, с. 497; 15, с. 517]: Див. рис. 1:

1	Функція прикладки	Автори, які висловлюють цю точку зору
	означення	Й. Вахек
2	особливий вид означення	М. Ганшина, Н. Василевська, Л.П. Винокурова, В.Л. Каушанська
3	окремий випадок означення	В.Н. Жигadlo
4	особливий вид пост-позитивного відокремленого означення	Л.С. Бархударов, Д.А. Штелінг
5	член речення, подібний до означення	Н.А. Кобринна
7	слово або словосполучення, що належить до члена речення; окремий другорядний член речення	Б.О. Ілліш

Як бачимо, окремі вчені у тій або іншій формі зараховують прикладку до означення [2, с. 171]. Однак переважна більшість граматистів вважає прикладку окремим випадком, особливим видом означення [4, с. 377; 3, с. 272; 8, с. 256; 5, с. 290; 1, с. 365]. Б. Ілліш та Н.А. Кобринна вважають, що немає достатніх підстав вважати прикладку “особливим видом означення”. На їх думку, є достатньо підстав, щоб вважати її окремим другорядним членом речення, тому що вона завжди виражена іменником або іменниковим словосполученням і характеризує особу або предмет інакше, ніж означення [7, с. 231; 9, с. 72].

Розглянемо, чи справді прикладка виступає у функції означення (або його різновиду) в англійській мові: *And front and rear, and either flank, there ride the yeomen of the Barons, and in the midst King John* [23, с. 127].

Якщо ми вилучимо з речення прикладку “*John*”, то отримаємо граматично некоректну (невідмічену) структуру: ... *there ride the yeomen of the Barons, and in the midst King*. Якби прикладка “*John*” справді була означенням, то дане речення залишилось би граматично коректним. Отже, із синтаксичної точки зору ми можемо вважати прикладку лише членом апозитивного словосполучення.

Відомо, що прикладка не є самостійним лінгвістичним елементом, вона існує в апозитивному словосполученні. Це словосполучення складається зазвичай з двох (або більше) елементів, головними з яких є базовий іменник й власне прикладка. Слід зазначити, що з визначенням прикладки як окремої синтаксичної одиниці тісно пов'язане питання, де саме знаходиться прикладка, а де базовий іменник і за допомогою чого (якими іменниками) вони можуть бути виражені. Так, наприклад, Н.А. Кобринна хоч й наводить приклади з прикладкою, але не пояснює, що є прикладкою, а що головним іменником [9, с. 72]. Див. рис. 2:

Прикладка виражена	
загальним іменником	власним іменником
Captain Butler (В. Ільш) Aunt Ann, Professor Sommerville (В.Л. Каушанска)	-
President Roosevelt (Л.П. Винокурова)	the river Don, Mount Everest (Л.П. Винокурова)
Uncle Rodger, Cousin Jolyon, Mrs Heron, Doctor Crocus (В.Н. Жигadlo)	Mount Etna, the river Thames (В.Н. Жигadlo)

Як бачимо, одні автори вважають, що прикладкою може бути лише загальний іменник [7, с. 231; 8, с. 256], інші ж вважають, що прикладкою може бути як загальний, так і власний іменники [3, с. 272; 5, с. 290]. М. Ганшина і Н. Василевська вважають, що в апозитивному словосполученні є головний іменник і власне прикладка. Головним є той іменник, який є власним іменником, назвою особи, а той іменник, який виражає звання (посаду), професію, родинні зв'язки, є прикладкою [4, с. 378]. Інакше кажучи, невідокремлена прикладка виражена загальним іменником і передує власному іменнику: *Aunt Augusta*. Однак автори вимушені визнати винятки: фразеологічні сполучення, де прикладка йде за головним словом: *William the Conquerer*, *Richard the Lion Hearted*.

Далі автори, так само бездоказово, вирішують, що у “географічних назвах прикладка йде за головним іменником: *the River Thames*, *Lake Lemán*, *Mount Everest*”. Також за головним іменником прикладка йде у деяких інших випадках: назвах опер, поем, пароплавів, газет: *The poem “Ode to the Skylark”*. Б. Хаймович і Б. Роговська також вважають, що прикладкою є загальний іменник, хоча у словосполученні *the city of Moscow* вони визнають, що прикладкою є “*Moscow*” [13, с. 267].

Фонологічний аспект відіграє важливу роль при визначенні різниці між базовим іменником та прикладкою. Цікавою, на наш погляд, є думка, висловлена М. Ганшиною та Н. Василевською. Вони пишуть, що невідокремлена прикладка так тісно пов'язана з головним іменником, що вони утворюють сполучення з одним наголосом [4, с. 378]. Автори зазначають, що наголос падає на власний іменник: *Aunt Augusta*, *Major Sarson*, *Nurse Lloyd*.

На нашу думку, не тільки речення має свій наголос (sentence stress, logical stress), але й словосполучення (іменникове, або апозитивне) мають свій наголос (the phrase stress). Цей наголос завжди падає на ту частину такого словосполучення, яка є більш вагомою, він існує на мовному рівні і не змінює свого місця у цій моделі. Наприклад, в апозитивних сполученнях *the river Thames*, *Doctor Manso* наголос завжди падає на прикладку та не залежить від емоційного ставлення мовця, тобто він є фіксованим. Навіть у такій емоційно забарвленій моделі, як “*a flower of a girl*” phrasal stress падає лише на прикладку, а не на базовий іменник. Отже, phrasal stress є, на наш погляд, вагомим чинником оформлення й визначення власне прикладки в апозитивному словосполученні. Таким чином, прикладка 1) це – член (частина) апозитивного словосполучення, 2) виражений іменною частиною мови, 3) який передає назву чи іншу додаткову характеристику живої істоти чи предмета, 4) на який падає phrasal stress.

Література:

1. Бархударов Л. С., Штелинг Д. А. Грамматика английского языка. – 4-е изд., испр. – М. : Высшая школа, 1973. – 423 с.
2. Вахек Й. Лингвистический словарь Пражской лингвистической школы. – М. : Прогресс, 1964. – 350 с.
3. Винокурова Л. П. Грамматика английского языка. – Л. : Учпедгиз, 1954. – 344 с.
4. Ганшина М., Василевская Н. English Grammar. – М. : Высшая школа, 1964. – 548 с.
5. Жигadlo В. Н., Иванова И. П., Иофик Л. Л. Современный английский язык. – М. : Изд. лит. на ин. яз., 1956. – 350 с.
6. Зубков М. Українська мова. – Х. : ВД ШКОЛА, 2007. – 496 с.
7. Ильш Б. А. Строй современного английского языка. – 2-е изд. – Л. : Просвещение, 1971. – 363 с.
8. Каушанская В. Л., и др. Грамматика английского языка. – М. : Айрис-Пресс, 2009. – 319 с.
9. Кобринна Н. А. и др. Грамматика английского языка. Синтаксис. – 2-е изд. – СПб. : Союз, 1999. – 496 с.
10. Раевская Н. М. Present-Day English Syntax. – М. : Высшая школа, 1970. – 180 с.
11. Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка. – М. : Издательство литературы на иностранных языках, 1957. – 286 с.
12. Современный русский язык. Под. ред. Д. Э. Розенталя. – М. : Высшая школа, 1984. – 735 с.
13. Хаймович Б. С., Роговская Б. И. Теоретическая грамматика английского языка. – М. : Высшая Школа, 1967. – 298 с.

14. Харітонов І. К. Теоретична грамати́ка сучасної англійської мови. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 352 с.
15. Ющук І. П. Українська мова. – Київ, Либідь, 2006. – 639 с.
16. Alexander L. G. Longman English Grammar. London and New York. Longman, 1991. – 374 p.
17. Broughton G. Penguin English Grammar A-Z. – London. : Penguin English, 1990. – 320 p.
18. Close R. A. A Reference Grammar for Students of English. – М. : Prosveshcheniye, 1979. – 342 p.
19. Hewings M. Advanced Grammar in Use. : Cambridge University Press, 1999. – 340 p.
20. Leech G., Svartvick J. A Communicative Grammar of English. – М. : Prosveshcheniye, 1983. – 304 p.
21. LDCE – Longman Dictionary of Contemporary English. Pearson Education Ltd, 2003. – 1950 p.
22. Murphy R. English Grammar in Use. – Cambridge : Cambridge University Press, 1985. – 328 p.
23. Quirk R. et al. A University Grammar of English. Longman. – М. : Высшая школа, 1982. – 391 p.
24. Thomson A. J., Martinet A. V. A Practical English Grammar. – London : Oxford University Press, 1997. – 383 p.

Совтис Н. М.,
Національний університет “Острозька академія”, м. Острог

ВІДОБРАЖЕННЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ У ЦИКЛІ ПОЕЗІЙ “PIEŚNI WOJACKIE” ЗІ ЗБІРКИ “PIEŚNI OD ZNOJU IZ WOJU” Л. ВЕНГЛІНСЬКОГО

У статті розглянуто цикл поезій Льва Венгліньського “Pieśni wojackie”, простежено роль слів-символів у вираженні світоглядних позицій поета, визначено зв’язок між мовою творів та світобаченням письменника.

Ключові слова: символ, лексична одиниця, мотив.

В статье рассмотрен цикл поэзий Льва Венглинского “Песни солдат”, прослежена роль слов-символов в выражении мировоззренческих позиций поэта, определена связь между языком произведений и миропониманием писателя.

Ключевые слова: символ, лексическая единица, мотив.

The article considers series of poems of Leo Venglinsky “Songs of warriors”, traces the role of word-symbols in terms of ideological position of the poet, defines the relationship between language and world view in the works of the poet.

Key words: symbol, lexical unit, motive.

Незважаючи на численні дослідження на тему мовної картини світу, цьому поняттю в сучасній лінгвістиці й надалі присвячують свої праці чимало вчених. На особливу увагу заслуговує праця А. Мойсієнка “Мова як світ світів. Поетика текстових структур”. На думку автора: “Мова ... постає як своєрідний світ світів, де парадигматика кожного окремого може бути розглянена на іманентному (внутрішньомовному) рівні; на рівні “мова – “зовнішній світ”; осібно – на рівні тексту” [2, с. 9]. Щодо іманентного світу мови, то йдеться про світ, зумовлений внутрішніми законами мови. Маємо на увазі цілковиту автономність системних відношень на рівні фонетичних, морфологічних, синтаксичних тощо одиниць, не залежних у своєму онтогенезі від жодних суспільних, соціальних умов.

Зовнішньомовна парадигма передбачає функціональний аспект дослідження слова на принципах антропоцентризму, когнітивізму. А. Мойсієнко пише: “Слово – не лише ідеальний адекват дійсності; будучи самою дійсністю (матеріальною, духовною), воно здатне поширюватися в просторі і часі, нести інформацію, випромінювати емоційно-експресивну енергію... Такими прикладами можуть бути аксіологічні координати – добра і зла, краси і потворства тощо, які характеризуються відповідною парадигматикою номінацій на лексичному рівні... Всі ці координати знаходять вияв у словесно-понятійному, словесно-образному світі мови-тексту, складному у своїй ієрархічності ... Цей світ, як правило, багатоаспектний, багатовимірний. Тому спеціальні маркери (лексичні, граматичні, графічні тощо) покликані бути в ньому організаційно, інтендно зумовлюючими на вертикальних і горизонтальних лініях, лініях перетину емоційно-сміслових енергій композиційної, образно-динамічної структури” [2, с. 11-12]. Дослідник робить висновок, що мова-текст репрезентує і індивідуальний світ окремого автора, окремого твору, і мовотворчість певного історичного періоду, певної епохи. І в кожному випадку маємо справу з ознаками-маркерами, що характерні для авторської індивідуальності, фрагменту мовотворчості у відповідних часо-просторових межах [2, с. 12].

На нашу думку, у літературному творі певної епохи відображаються особливості розвитку мови даного періоду на всіх мовних рівнях. Окрім того, використовується власний досвід автора, що передбачає також досвід і традиції його епохи, для відтворення реалій твору. Варто зазначити, що значна роль належить письменникам у формуванні і розвитку саме літературної мови, адже митці слова не лише використовують і трансформують існуючі мовні елементи, але неодноразово є авторами новотворів у власній мові. Мова формує культуру, а культура впливає на мову, яка є одним з найважливіших чинників, що акумулює і зберігає культурний досвід певної країни. Часто в літературних творах знаходимо приклади, т.зв. взірці для наслідування (напр., таким взірцем виступає головний герой).

Актуальність нашого дослідження полягає в тому, що саме в поетичному тексті спостерігаємо систему індивідуально-авторських символів зі своїми законами внутрішньо-іманентної організації та зовнішньої прагматики. Як стверджує А. Мойсієнко “символічно означене слово, що стає таким на основі колективного досвіду покоління, культурно-історичного, суспільного розвитку, здатне виконувати конститутивну, знакову функцію в комунікативному, мовно-образному світі, репрезентуючи не лише чільні загальнолюдські поняття, а й виразно характеристичні ознаки окремих націй, етносів” [2, с. 15].

Отже, дуже важливо на матеріалі численних прикладів з народно-поетичної творчості, класичної і сучасної літератури простежити динаміку певних символів, взаємозв’язок з іншими лексичними одиницями, показати, як зберігається, видозмінюється його образна семантика в різних контекстах.

Нашою метою є визначити зв’язок між мовою творів та світобаченням Л. Венгліньського, розкрити роль слів-символів у вираженні світоглядних позицій письменника. **Матеріалом** слугували твори з циклу поезій “Pieśni wojackie” зі збірки “Pieśni od znoju iz boju”.

Ім’я Л. Венгліньського належить до числа недосліджених і маловідомих в українському та польському мовознавстві. Поет писав свої твори українською та польською мовами, свої праці підписував псевдонімами: Лірик Надністрянський, Кость Правдолюбець із Сзуполя, Годземба. В Україні ім’я і творчість Л. Венгліньського стали відомими завдяки Р. П. Радішевському, який віднайшов ці праці в бібліотеці Ягеллонського університету м. Кракова наприкінці минулого тисячоліття. Про життєвий і творчий шлях поета маємо небагато відомостей. Серед них цікавою є згадка у статті “Азбучна війна в Галичині 1859 р.” І. Франка “... Про час його народження, життя та

виховання не знаємо нічого. Свою письменницьку діяльність він розпочав ще 1848 р. польськими та руськими віршиками, а в р. 1858 розвинув досить велику плодючість, випустивши окремими книжками три збірки поезій під заголовком “Łuczy” (в трьох частях), “Oman” і “Rusałka”, які всі автор уважав одною цілістю, додавши до них спільний словарець менше вживаних руських слів ...” [3, с. 630]. Як складалося життя поета можна також довідатися, а іноді й здогадуватися з передмов до збірок і з самих творів. У передмові до збірки “Snopek z niw sławiańskich i obsuch” Л. Венгліньський пише, що народився і виховувався на прекрасному березі Дністра, а руське село від дитинства стало для нього ідеалом краси. Далі вказує, що довелося прожити кілька років у “чужій стороні” (як свідчить україномовна творчість, такою стороною, очевидно, була Волинь), а згодом доля його закинула до “підгорян”, де він познайомився із місцевими звичаями, обрядами, віруваннями та фольклором [2, с. 15].

Окрім збірок, написаних українською мовою, автор видав польськомовні твори: “Pieśni od znoju i z boju”, “Echo z-za Tatr i Karpat”, “Snopek z niw sławiańskich i obsuch”, “Echo z ziemi łez i krwi i parallela historyczna”, “Migotki”, “Plewa i ziarno”, “Dźwięki z polskich siód i pół”.

Збірка “Pieśni od znoju i z boju”, вийшла в Кракові в 1885 році. Автор присвятив свої твори “Wytrwałym pracownikom wszystkich warstw i zawodów społeczeństwa polskiego, z życzeniem jedności myśli i działań”. Вірші зі збірки Л. Венгліньського, які він сам називає піснями нагадують за темами, сюжетами та використаними мовними засобами народні пісні.

У сучасному мовознавстві ґрунтовний аналіз мовної картини світу в текстах слов'янських народних пісень здійснив А. Брацкі [4], який порівнює мовну картину світу двох етнічних слов'янських груп: кашубів і українців. На підставі здійсненого аналізу, дослідник робить висновок, що головну роль у створенні мовної картини відіграють стійкі фрази і ключові слова, специфіка функціонування ключових слів у народних піснях полягає у їх своєрідній тривимірності – називання, значення і ймовірність правильного вживання в даній образній картині.

У нашому дослідженні ми розглянемо цикл солдатських або рекрутських пісень. Для цих пісень характерне поєднання реалістичної конкретності з метафорично-символічною образністю, вони багаті на традиційні для народного епосу метафори, постійні епітети, порівняння. Саме в них узагальнено відображається світ людських доль в усьому його різноманітті.

Слова-символи, використані Л. Венгліньським у цьому циклі поезій, є ключовими для розуміння і вираження світоглядних позицій поета.

Отже, у творах циклу поезій “Pieśni wojackie” Л. Венгліньського піднімається тематика важкої примусової служби в армії молодих юнаків. Наприкінці XVIII ст. російський царський уряд в Україні запровадив рекрутство. Тоді служба у війську була фактично довічною: якщо рекрут не гинув на війні, то повертався додому дуже старим або калікою. У XIX ст. у війську служили 25 років. З 1884 р. такі набори замінили загальновійськовою повинністю, а назву ‘рекрут’ – на ‘солдат’. На Західній Україні було схоже явище – вербування до Австро-Угорської армії. Термін служби час від часу зменшувався, на початку XX ст. він становив 5 років. Але умови служби майже не змінювались. Щоденна виснажлива муштра, багатогодинні стояння на варті, жорстокі покарання за найменшу провину, погане харчування, холод і бруд у казармах, тяжкі походи, криваві бої, поранення, каліцтва робили солдатське життя просто нестерпним. Душевних мук додавали тривога за долю рідних, туга за своїм селом чи містом, працею на землі, відсутність надії на звільнення – все це відображувала тематика солдатських пісень.

Страшні явища солдатського життя, пов'язані з ним перипетії та сімейні драми, знайшли своє відображення у багатьох віршах Л. Венгліньського, в яких автор оспівує трагічну долю солдата, розкриває його внутрішній духовний світ: думки, почуття, переживання, породжені нелегкою солдатською дійсністю. Центральним образом цього циклу, безумовно, є солдат. Типовий солдат для поета – це молода людина без сім'ї, яка мандрує в далекі світи “Socius doloris”. Л. Венгліньський описує його в різні моменти: під час війни, походу, відпочинку, гуляння, загибелі. Солдат у нього – це втілення залізної дисципліни, порядку, але разом з тим нещаслива людина, для якої війна є страшним випробуванням у житті: “Nauczą pić błoto, z pleśnią jeść suchary, I za lada głupstwo ciężkie znosić kary” [5, с. 344]. “Znoś największy skwar, ponieważ się na słońcu, dniem i nocą brnij po błocie, często cierp i głód, nędzę, wszelki trud, męki trwogi, bo czas srogi” [5, с. 361]. Різні поневіряння гартують людину, саме тому Л. Венгліньський описує й досвідченого солдата, який вже не боїться війни з усіма її наслідками: “Za chatą nam już nie żal matczyną, myśmu przywykli pod czudym dachem, ni nas nabawia wojna już strachem” (Wojacy) [5, с. 343]. У складні моменти солдат поета звертається до Бога: “A sławić Cię będę: Boże, w Trójcy świętej” (Ojciec nasz powo-zaciężnego) [5, с. 342]. Як і в народних піснях, солдат або гинув на війні, або повертався до дому калікою: “wszystko'ż to pół biedy, aleć gorszy wtedy, gdy zrobią kaleką – to korona biedy” (Wojaka los) [5, с. 341]; “stracić nogę albo rękę, dać się zsiękać na kapustę” (Dumka Parobczaka) [5, с. 346]. Відмінним від усної народної творчості є змалювання образу дезертира: “nie tak głupim, jak się zdaje, w dobrej chwili drapnę w nogi” (Dumka Parobczaka) [5, с. 346], “w lewo zwrot! I – da drapaka” (Wojsko na żołdzie) [5, с. 361]. Якщо в народних піснях зрада, дезертирство засуджується, то Л. Венгліньський виправдовує юнаків, які мусять зазнавати поневірян'я і гинути через нерозважливість та деспотизм правителів.

У своїх поетичних творах автор зберігає специфіку народних солдатських пісень, які поставали в народній уяві певним етапом у людському житті, що складається з трьох основних циклів: відхід до війська, служба і солдатське життя, повернення додому або загибель.

Час набору до війська був переломним у житті парубка. Багаті люди мали змогу “відкупити” своїх синів чи просто підкупити тих, від кого залежав набір. Тому найчастіше вибір падав на бідних людей: до війська повинен був іти вдовиний син або сирота. Епізод рекрутського набору – одна з найпоширеніших тем цього циклу: “na wozach smutno siedzą młodzieńce, jak-by skazańce, czy potępieńce” (Wojacy) [5, с. 342]. Цей момент описаний як страшне горе з усіма його атрибутами: хлопців, які повинні були стати новобранцями без попередження “ловили”, часто їх в'язали шнурками чи замикали в кайдани.

Ach! Iść muszę pomaleńku,
Bo kajdany na mym ręku,
I na ręce i na nodze,

Gorzko w nich biednemu w drodze (Pod eskortą) [5, с. 348].

Вся процедура забирання до війська супроводжувалась голосіннями його рідних:

Oj ludzie wy z głazu! Zostawcież go matce,

Najświętsze wy węzły rwiecie, świętokradce! (Żale matki) [5, с. 338].

Kiedym szedł na wojnę, płakała matula,

Jakby to już każda trafić miała kula (Perswazyja wojaka) [5, с. 354].

Найдраматичнішим моментом в народних піснях, що ставав кульмінацією усього дійства, бо означав остаточний присуд парубкові, було примусове й обов'язкове "гоління" – хлопця стригли "на лисо", що було першим пониженням людської гідності. В поезії Л. Венгліньський теж використовує цей елемент.

Vo mi włosy ostrzyżono, dano w dłoń karabin (Dwie służby) [5, с. 357].

Щодо образу армії у поетичних творах автора, то як синонім Л. Венгліньський вживає слово школа з прикметником тяжка: "wiążą do ciężkiej szkoły" (Wojacy) [5, с. 343], адже, там можна здобути певні знання та досвід: після армії "kał swój cenić będą umieli" (Wojacy) [5, с. 343]. Образ армії асоціюється також з важкою працею: "dziesięć lat żywota mego przepędziłem w trudzie" (Dwie służby) [5, с. 357].

Тема набору до війська завершується мотивами прощання хлопця з рідними та проводами усього села з передчуттям, що він загине, не повернеться:

Czegoż się oni? Czego się smucą?

O! Bo już do dom z drogi nie wrócą (Wojacy) [5, с. 343].

Автор використовує назви птахів: чорний грач, ворон, крук, які теж в народній уяві асоціюються з загибеллю:

Na onéj chatczynie czarny gawron kracze (Piękne widoki) [5, с. 344].

Kracz o wrono! Kracz! Ten co dziś karabin dźwiga pójdzie ci na zér (W obec wojny) [5, с. 344].

Символіка чорного ворона обумовлена його чорним кольором і різким криком. У Біблії ворон – нечиста птиця, оскільки не приніс звістки про землю Ною, а харчувався падаллю навколо ковчега, саме тому Ной проклинає ворона і робить його чорним. Таким чином ворон стає символом зла, загибеллі. Саме у цьому значенні назва цієї птиці неодноразово згадується в українських народних піснях.

Другий великий тематичний цикл – солдатське життя. Основні його мотиви: тяжке життя в казармі, виснажлива муштра, важкі побутові умови, мізерна платня. Особливо трагічним у солдатському житті був закон про жорстокий покарання за найменшу провину:

Nauczą pić błoto, z pleśnią jeść suchary,

I za łada głupstwo ciężkie znosić kary (Wojaka los) [5, с. 341].

Не витримуючи знущань, дехто закінчував життя самогубством, як бачимо в поезії "Z tęsknicy", де юнак знаходить спокій лише у водах глибокої річки.

Найстрашнішою сторінкою солдатського життя була війна. Автор відтворює в поезіях страхіття війни, кровопролиття, каліцтво, смерть воїнів на полі бою. На цьому тлі подається осмислення причин військових подій та реакцію на них з боку солдатів, які були втягнені у воєнні дії, щоб захищати чужі державницькі інтереси, тому автор засуджує війну:

Wojno! Wynalazku piekła!

Co śmierć siejesz z kroci paszcz,

Coś niejeden kraj oblekła

W swój płomienny straszny płaszcz (Wojna) [5, с. 357].

Будучи глибоко віруючою людиною, Л. Венгліньський засуджує війну. Війна для поета – це великий гріх: "w racierzu Cię proszę: nie wódz na pokusy! A tu nas zmuszają Niemce, Rusy, Prusy bliźnich bić, mordować" (Ojcie nasz nowo-zacieżnego) [5, с. 342]. Синонімами до ключового слова війна є такі семи: ohyda, niewola, śmierć: "wojna – straszna to jest ohyda" (Wojacy) [5, с. 343]; "moja niewola!" (Ojcie nasz nowo-zacieżnego) [5, с. 341]; "wojna każda śmierci jest bramą" (Wojna) [5, с. 356]. Мотив іронічного сприйняття війни як пригоди життя (пор., в народних піснях) простежується в поезії "Wojsko na żoldzie": "o na wojnie bardziej hojnie. Dają jeść i pić, byle wroga bić" [5, с. 361]. Автор наводить народне прислів'я: "pociesz się przysłowiem: że śmierć jak i żona już z góry, od Boga nam jest przeznaczona" (Perswazyja wojaka) [5, с. 354].

Щодо повернення солдата додому, то найпоширенішим мотивом є мотив каліцтва:

Za mą wierność mam – medalik!

Za to'm zdrowiem ją opłacił:

W boju'm stracił rękę,

To nagroda cała

A dziś drugą zebrać trzeba,

Taką mam podziękę! (Dwie służby) [5, с. 357].

Безумовно, у віршах на військової тематику переважають мінорні мотиви, бо людям важко було змиритися з тим, що дужі, молоді хлопці змушені були відірватися від звичної, улюбленої хліборобської праці, багатьом з них довелося накласти головами на чужині, залишивши на рідній землі вдів і сиріт.

Якщо в народних солдатських чи рекрутських піснях серед жіночих образів популярним є образ дівчини, яка проводить, чекає на коханого, то Л. Венгліньський центральне місце відводить образу матері. Мати присутня під час провідів сина на службу: "bądź zdrow, synu drogi! Niech cię Bóg prowadzi", підтримує і заспокоює його: "nie płac już ...Ty tam w świecie wielkim oswoisz się łatwo" (Żale matki) [5, с. 339]. У вірші "Wojna" Л. Венгліньський

пише, що кожна мати заслуговує на всенародну шану та повагу, оскільки виховувала і віддала дітей у важкій для країни час для боротьби з ворогом.

Заслуговує на увагу в поетичному циклі солдатських пісень образ коня. Традиційно у фольклорі кінь є символом енергії й сили, пристрасті й інстинктів, а також відданості на полі бою та в праці. Предковічно коні були помічниками богів, воїнів, а також хліборобів. У поезії Л. Венгліньського кінь для воїна – це його товариш: “rozwesel się mój druhu! Czekaj, czekaj towarzyszu!” (Socius doloris) [5, с. 358]. У народному фольклорі воїни дуже любили своїх коней, називаючи їх не тільки нерозлучними товаришами, братами, але й вірними, пор., назву вірша “Wierny koń”. У цьому творі після загибелі юнака кінь сумує за господарем і вмирає на його могилі: “na grobie swego pana skonał – blisko drogich zwłok” [5, с. 360]. Мотив смерті коня разом з господарем знаходить своє підґрунтя в міфології. Як відомо, у давнину був звичай ховати коня разом з померлим, такий кінь мав служити господарю і в іншому світі.

Отже, рекрут або солдат в поезії Л. Венгліньського – це небагатий хлопець, який примусово вирушає на війну, його проводжають батьки. На війні зазнає різних тяжких поневірянь. Оскільки не може змиритися зі страшними реаліями інколи зневірюється і тікає з поля бою або закінчує життя самогубством, однак може бути й безтурботним і сприймати війну як пригоду. Поезії Л. Венгліньського близькі до народних пісень поєднанням архаїчних елементів (туга матері за рідним сином нагадує давні плачі, голосіння), з сучасними елементами, напр., назви сучасного на той час військового спорядження. Цікавим на нашу думку є відсутність оспівування солдатських подвигів на війні, тобто автор не виправдовує будь-які воєнні дії, що породжують насилля над людиною і призводять до людських втрат.

Символічними у цьому циклі віршів стають образи воїна, матері, війни, армії.

Як бачимо, Л. Венгліньський був поетом, який показував реальність війни і світу, понять добра і зла, героїства і страху, високого і нищого – усієї складної реальності його часу, що була пронизана очікуванням чогось надзвичайного. Реальність письменника жива, його образи і дійові особи живуть, страждають, сумніваються, борються. І в цій реальності відображається його епоха – епоха складна, але сповнена очікування нового і кращого.

Література:

1. Венгліньський Лев. Твори : у 2-х томах. Т. 1 : Вибрані поезії українською мовою. – К. : Університет “Україна”, 2011. – 800 с.
2. Мойсієнко А. Мова як світ світів. Поетика текстових структур / А. Мойсієнко. – Умань, 2008. – 280 с.
3. Франко І. Зібрання творів у п’ятдесяти томах / І. Франко. – Т. 47. – К. : Наукова думка, 1986.
4. Bracki A. Językowy obraz świata w tekstach słowiańskich pieśni ludowych / A. Bracki. – Gdańsk, 2009. – 286 s.
5. Węgliński L. Pieśni od znoju i z boju / L. Węgliński. – Kraków, 1885. – 402 s.

Солтис М. О.,

Львівський національний університет імені Івана Франка

СПЕЦИФІКА НОМІНАЦІЇ СКОРОЧЕНИМ СЛОВОМ

У пропонованій статті з'ясовано мовний статус скорочень, схарактеризовано особливості номінації скороченим словом. Скорочені одиниці проаналізовано щодо комплексу ознак, притаманних одиницям зі статусом слова.

Ключові слова: скорочення, фрагментація, похідне слово, номінація.

В предложенной статье определен языковой статус сокращенной, охарактеризованы особенности номинации сокращенным словом. Сокращенные единицы проанализированы соответственно единицам со статусом слова.

Ключевые слова: сокращение, фрагментация, производное слово, номинация.

The Article clarifies the lingual status of shortenings, characterizes specific features of the nomination using a contracted word. Contracted units have been analysed in terms of a set of characteristics inherent to units which have the status of a word.

Key words: shortening, fragmentation, derivative word, nomination.

Скорочення, поряд з іншими похідними та непохідними словами репрезентують лексико-граматичний рівень мовної структури і виявляють низку спільних та індивідуальних рис.

Єдність простих і похідних, зокрема, й скорочених слів, виявляється передусім у їх спільній номінативній функції [11, с. 227], у референції до світу дійсності [3, с. 10], що зумовлює їх принципову функціональну еквівалентність. **Метою** пропонованого дослідження є спроба встановити особливості номінації скороченою лексичною одиницею як мінімальною словотвірною конструкцією, окреслити специфіку номінації простим, похідним та різнотипними похідними скороченими словами.

Похідним визначено таку одиницю зі статусом слова, яка зумовлена іншим знаком (знаками), демонструє специфічну смислову структуру, що описується не через просте відсилання до вихідного знака (знаків), а за допомогою, побудованої за особливими правилами дефініції [пор. 3, с. 14]. Похідним словом є будь-яка вторинна одиниця номінації зі статусом слова, незалежно від його структурної простоти чи складності [3, с. 5]. Специфіку похідного і, зокрема, скороченого слова пов'язуємо з тим, що вони відображають особливий тип мовного значення – словотвірне.

Пропоноване дослідження базується на принципах теорії лексичного значення, сформульованих головно М. В. Нікітіним [5; 6; 7; 8]. Значення слова, за М.В. Нікітіним, – це концепт, тобто будь-яка дискретна змістова одиниця (образ) свідомості, зв'язана знаком.

Незважаючи на структурні відмінності, прості та похідні слова характеризуються спільними типами мовних значень: граматичним та лексичним. Семантичні структури простих та похідних назв навіть прийнято подавати в однаковому вигляді [13, с. 419]. Тому не дивно, що їх семантичні дефініції часто ідентичні: unverheiratet: nicht verheiratet; ledig: nicht verheiratet, unverheiratet [9, с. 25].

У спільному семантичному континуумі прості та похідні слова можуть за потреби об'єднуватись у лексико-семантичні групи (гіпер-гіпонімічні, еквонімічні, синонімічні, антонімічні). Виконуючи ідентичне ономасіологічне завдання, маючи певну комунікативну скерованість, вони підкріплюються однаковими структурно-семантичними змінами, що детермінуються загально-історичним характером мови.

Наявність багатьох спільних характеристик не стирає і відмінностей між похідними та непохідними словами [3, 9]. Спільну номінативну функцію прості та похідні слова реалізують різним способом. Специфікою похідного слова є властивість подвійної референції: "референції до дійсності, що є типовою для класу слів загалом, і референції до світу слів, що типова для вторинних одиниць номінації" [3, с. 10].

Комплексне дослідження скорочень визначає необхідність розгляду специфіки номінації скороченням у порівнянні з простим та нередукованим похідним словом.

Традиційно розрізняють номінацію елемента та події, залежно від об'єкта номінації (номіната) [11, с. 257]. Елементну номінацію зазвичай реалізує слово чи словосполучення, що позначають певний предмет, відношення чи процес реального світу. Номінація події притаманна реченню, номінатом якого виступає ситуація, як результат взаємодії предметів, відношень чи процесів [9, с. 26].

Номінативні одиниці можна класифікувати за різними параметрами: розчленована/нерозчленована, зовнішньо/внутрішньомовна, тривала/момен-тальна, самостійна/несамостійна, однослівна/неоднослівна, предикативна/непредикативна [3, с. 49].

Дослідження номінативного аспекту простого, похідного та похідного скороченого слова здійснено за наступними ознаками номінативних одиниць: 1. формальною: а) розчленована/нерозчленована; однослівна/неоднослівна; 2. семантичною: первинна/вторинна; конденсована/неконденсована.

1. а) Розчленована/нерозчленована номінація. Розчленованість знака передбачає властивість фіксувати свою смислову структуру у вигляді ономасіологічної бази та ономасіологічної ознаки [4, с. 24]. Слово може відображати певний елемент дійсності безпосередньо чи шляхом встановлення певного зв'язку між предметом дійсності та іншим словом [9, с. 27]. "У першому випадку слово служить таким позначенням відповідної ідеї, в чій структурі залишається нічим не виражена сама суть цієї ідеї, те як вона виявляється, в її реальних зв'язках. Це нерозчленовані назви відповідних предметів думки" [2, с. 420-421]. При номінації похідним, і, зокрема, скороченим словом певна сторона побутування понять виражається тими відношеннями, що існують всередині самого слова [2, с. 420-421].

Слово називає предмет чи ознаку синкретично, похідне і похідне скорочене слово роблять це розчленовано, відображаючи ономазіологічну базу та ономазіологічну ознаку, несамостійні для похідних слів загалом.

Тезу про розчленованість смислової структури похідного слова глибоко розвинув у теорії словотвору М. Докуліл [12]. Зокрема, автор вважає, що утворенню найменування передують операції опрацювання, розчленування і впорядкування у свідомості відображеної дійсності, залежно від типу найменування. Явище, яке підлягає найменуванню, завжди спочатку потрапляє до певного понятійного класу, котрий має в мові відповідне категоріальне вираження, а пізніше, в рамках цього класу воно визначається певною ознакою. Понятійний клас постає в ономазіологічній структурі найменування як ономазіологічна база, а ознака отримує статус ономазіологічної [12].

1. б) Однослівна/неоднослівна номінація. Разом із похідним словом, скорочення загалом наближене до простого у своїй однослівності. Незважаючи на розчленованість структури, похідні слова завжди співвідносяться з окремими поняттями. Трансформуючи зміст з поверхневого рівня на глибинний, похідна одиниця виступає як процес універбації [10, с. 41]. Скорочене похідне виявляє у цьому процесі здатність до максимальної семантичної компресії, згортання. Компресію, своєю чергою, можна визначити як ущільнення, скорочення, злиття двох чи більше частин конструкції в одну при збереженні значення вихідної структури [Прищепа]. Специфіка скорочення зумовлена тим, що воно виступає результатом двох процесів – редукції та складання певних слів або основ.

2. а) Первинна/вторинна номінації. Прості слова традиційно розглядають як невмотивовані мовні знаки, хоч, як стверджував Ш. Баллі, розуміння непохідного слова є дуже спрощеним. Існує низка слів, повністю простих за своїм звуковим складом, але вони викликають внутрішню асоціацію за допомогою імпліцитних синтагм [1, с. 152]. Загалом же, номінація словом – первинна, просте слово відсилає до поняття чи предмету, яке воно репрезентує. Похідне слово позначає невідоме через відоме, через відомий та зрозумілий знак чи знаки мови, тобто поєднання нового досвіду зі старим [11, 70]. Щодо змісту значення, то похідне слово виводить його шляхом відсилки до базового слова. Так само значення похідного скороченого слова можна вивести зі значення його безпосередніх компонентів. Наприклад, значення знаку *ABS* можна зрозуміти за допомогою експлікації кожного слова, прихованого за певною літерою: *ABS Ausschuss für biologische Sicherheit* – комісія з питань біологічної безпеки. Лише через відсилання до базової лексики можна зрозуміти зміст, кодований цим знаком. Отож, номінація скороченим словом завжди вторинна за своєю суттю.

Подібно до інших похідних слів, у процесі номінації скорочення фіксують змістову розчленованість позначуваної структури формальною розчленованістю морфологічної структури. Похідність скорочення зумовлює вторинність його номінації, в результаті якої виникає нове слово, яке містить частину компонентів вихідної одиниці.

Варто зазначити, що певні скорочені слова, як, наприклад, *NATO*, чи усічення *Auto*, внаслідок процесу жорсткої лексикалізації вже не потребують сприйняття у розшифрованому вигляді. Вони зрозумілі і без проміжного етапу відсилання до нередукованій формі. Однак це не виключає теоретичної можливості такої процедури, яку не можна застосувати до простих слів.

За рівнем співвіднесення фрагментованих одиниць з вихідними формами їх можна поділити на три основні групи:

– скорочення, які прозоро корелюють з вихідними формами. Прикладами слугують ініціальні скорочення, наприклад, *DFB Ü Deutscher Fußballbund* – німецька федерація футболу, де за кожною літерою декодується повнозначне слово, а також часткові скорочення, як *NS-Zeit Ü Nazizeit Ü National-sozialistische Zeit* – час правління націонал-соціалістичної партії чи усічення *Info Ü Information* – інформація.

Зрозуміло, що мова тут може йти лише про ідеального мовця, який володіє достатніми знаннями, щоб декодувати будь-яку інформацію. Адже, можливості декодування безпосередньо залежать від мовних та фахових знань конкретного носія мови.

– скорочення з частковою кореляцією з вихідною формою. Іноді при широкому вживанні певного скорочення потреба в його розшифруванні може відступити на задній план, в результаті чого декодування зазнає лише частини скорочення, або таке декодування стає опосередкованим. Так, у свідомості сучасного носія німецької мови фрагментована одиниця *D-Zug* – асоціюється не з вихідною формою *Durchgangszug*, а через відсилання до іншої вихідної форми – *Schnellzug* – швидкісний поїзд.

– скорочення з непрозорою кореляцією з вихідною формою. Це стосується скорочених одиниць, які стають незрозумілими у суспільстві через те, що зникли поняття або реалії, які ці скорочені одиниці позначали. Так, багато мовців вже не ідентифікують назву *KPD* з поняттям комуністичної партії Німеччини, яка зникла з політичного життя. Така ж ситуація із усіченням *Kapo* $\Leftarrow$ *Kapral*, що мало значення наглядача у концтаборі із числа ув'язнених, а в сучасній мові зустрічається як військовий жаргонізм у значенні унтерофіцер. Слід однак відрізняти такі скорочення із затемненою мотивацією від скорочень, сприйняття яких ускладнене незрозумінням чи незнанням понять або реалій, які кодуються цими скороченнями. Так, без спеціальних знань важко зрозуміти абрєвіатури *BDZV Ü Bundesverband des deutschen Zeitungsverlegers*, *FMF* $\Leftarrow$ *Freiburger Materialforschungszentrum*.

2. б) Конденсована/неконденсована номінація. Номінація простим словом (чи окремим лексико-семантичним варіантом слова) не супроводжується якоюсь конденсацією його змісту. У процесі творення похідне слово синтезує нове значення шляхом накладання декількох. Зрозуміло, що такий процес породжує не просту суму двох різних значень, а нове, конденсоване, часто переосмислене значення. У скороченні семантична компресія досягає свого максимального вираження, коли значення складеного слова, словосполучення і навіть речення кодується окремими сегментами чи літерами в складі однієї лексичної одиниці. Скорочення, особливо ініціальні, вважають одним із найпоширеніших засобів семантичної компресії, особливо в публіцистичному стилі.

З погляду семіотики результатом скорочення є поява додаткового (редукованого) позначаючого для незмінного позначуваного, тобто позначуване отримує два позначаючі, пов'язані між собою процесом скорочення. Однак у переважній більшості випадків новоутворене скорочення лише на початковій стадії дублює розчленоване

найменування, у процесі функціонування відбувається його переосмислення як самостійного знака, який нарішує нові значення і, особливо, нові конотації. Графічні скорочення можуть інколи, а лексичні зазвичай зазнавати і семантичних та граматичних змін.

Результат дослідження номінативного аспекту скорочення відображає таблиця 1.1.

Таблиця 1.1

Специфіка номінації простим, похідним та похідним скороченим словом

Номінативні ознаки	Просте слово	Похідне слово	Похідне скорочене слово
Розчленована		+	+
Нерозчленована	+		
Однослівна	+	+	+
Неоднослівна			
Первинна	+		
Вторинна	*1	+	+
Конденсована		+	+
Неконденсована	+		

Важливим аспектом пропонованого дослідження було з'ясування мовного статусу скорочень, для цього їх проаналізовано щодо комплексу ознак, які притаманні одиницям зі статусом слова. Для номінації скороченими одиницями характерні особливості, відмінні від процесів номінації непохідним словом. На відміну від непохідного слова, яке називає предмети, явища чи ознаки нерозчленовано, номінація похідною одиницею, у повному та скороченому варіантах – розчленована і теоретично завжди можлива, інша справа, що потреба в такому розчленуванні зумовлена комунікативними потребами та фоновими знаннями конкретного носія мови. Похідна лексика, скорочення зокрема, є продуктом вторинної номінації – до об'єкта номінації та іншого слова. Похідне слово має здатність конденсувати значення за рахунок компресії у рамках однієї лексичної одиниці декількох слів, хоч і в редукованій формі. У скороченні така конденсація змісту набуває максимальних ознак.

Література:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.
2. Винокур Г. О. Заметки по русскому словообразованию / Г. О. Винокур // Избр. работы по рус. языку. – М. : Наука, 1959. – С. 419-422.
3. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1981. – 224 с.
4. Кубрякова Е. С. Об определении границ ономазиологических исследований / Е. С. Кубрякова // Проблемы ономазиологии : науч. тр. Курского пед. ин-та. – Курск, 1977. – Т. 175. – С. 23-26.
5. Никитин М. В. Лексическое значение в слове и словосочетании / М. В. Никитин. – Владимир, 1974. – С. 34-145.
6. Никитин М. В. Лексическое значение : структура и комбинаторика / М. В. Никитин. – М. : Высшая школа, 1983. – 125 с.
7. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики / М. В. Никитин. – СПб. : Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с.
8. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения / М. В. Никитин. – М. : Миброком, 2009. – 170 с.
9. Паславская А. И. Эксплицитное и имплицитное отрицание в современном немецком языке (на материале производной и непроизводной лексики) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Паславская Алла Иосифовна. – Харитончик З. А. Имена прилагательные в лексико-грамматической системе современного английского языка / З. А. Харитончик. – Минск : Вышэйшая шк., 1986. – 95 с.
10. Языковая номинация: виды наименований. – М. : Наука, 1977. – 360 с.
11. Dokulil M. Zum wechselseitigen Verhältnis zwischen Wortbildung und Syntax / M. Dokulil // Wissenschaftliche ZS der Karl-Marx-Universität Leipzig, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche. – 1968. – Reihe 17. – S. 203-211
12. Weinrich U. Explorations in Semantic Theory / U. Weinrich // Current Trends in Linguistics. – The Hague : P. Mouton, 1966. – P. 395-477.

Сприца О. Б.,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ВЛАСНЕ ІМ'Я ЯК ПРЕЦЕДЕНТ В ЕНІГМАТИЧНОМУ ТЕКСТІ (УКРАЇНО-АРАБОМОВНІ ПАРАЛЕЛІ)

Розглянуто теоретико-методологічні основи виділення феномену прецедентного імені, його роль і місце в українських й арабських текстах кроссвордів (енігматичні тексти).

Ключові слова: власна назва, прецедентність, кроссворд.

В статье рассматриваются теоретико-методологические основы выделения феномена прецедентного имени, его роль и место в украинских и арабских текстах кроссвордов (енигматические тексты).

Ключевые слова: личное имя собственное, прецедентность, кроссворд.

The article deals with the theoretical-and-methodic stems of emphasis the precedent name phenomena, its role and place in Ukrainian and Arabic crossword-puzzles (enigmatic texts).

Key words: proper name, precedence, crossword-puzzle.

Особливий статус власних назв (онімів) вже не одне століття привертає увагу дослідників різних наукових дисциплін – лінгвістики, історії, археології, географії, етнографії, психології та ін. Це зумовлено тим, що ці мовні універсалії здатні у своїй “етимологічній структурі” накопичувати багату культурно-історичну інформацію тої чи іншої лінгвоспільноти. Серед мовознавців все ще актуальною є інтенсивна дискусія про їх природу, структуру, семантику, функціональне навантаження, межу між власними і загальними назвами. У зв’язку з цим, набули поширення різні теорії й концепції власних назв: асемантична, референтного чи енциклопедичного значення, системна, концепція “напівантропонімів” тощо.

Вагомим поштовхом для ономастичних досліджень став стрімкий розвиток когнітивної лінгвістики, прагматики та міжкультурної комунікації. Помітний внесок у цьому напрямку належить зарубіжним і вітчизняним вченим – О. Єкелі, Л. Дмитриєвій, С. Поповій, А. Вежбицькій, Н. Федотовій, О. Складенко, О. Березович, Ю. Караулову, О. Залевській тощо. Однією із перших у слов’янській ономастичній науці була спроба системного когнітивного вивчення номенів О. Карпенко. Спираючись на досягнення ономастики й когнітивної лінгвістики, дослідниця у монографії “Проблематика когнітивної ономастики” на матеріалі кількох мов запропонувала методологію концептуального аналізу власних назв, визначила особливості набуття онімами статусу концептів, довела важливість асоціативного аналізу власних назв для вивчення їх з позицій когнітивної лінгвістики [6].

Прискіплива увага мовознавців зосереджена зокрема на такій якості онімів як здатність до апелювання (деонімізації), термінологізації чи фразеологізації [1, с. 156]. Мова іде про той випадок, коли власна назва починає виконувати класифікаційну функцію і одна із побічних її конотацій виходить на перше місце – відбувається процес апелювання – переходу власної назви в клас загальної. Про повну апелювання свідчить лексикографічна закріпленість слова, а також його часте відтворювання в різних контекстах в якості загальної назви [9, с. 9]. Спеціальні спостереження засвідчують, що в основі такого метафоричного розвитку семантики власних назв найчастіше лежать індивідуальні ознаки референта – носія даної назви, що є всезагально-відомим в певній національній лінгвоспільноті [10, с. 33].

У сучасних наукових лінгвістичних розвідках, наприклад, в області прагматики пропонується, зважаючи на різні види асоціативних зв’язків імен, їх носіїв та відповідних текстів, виділяти їхні прагматичні розряди – прагматоніми, персоналії та периферійні оніми [11].

Якщо ж звернутись до наукового доробку міжкультурної комунікації, то тут такий клас “промовистих” імен із стійким не денотативним значенням прийнято розглядати в контексті теорії *прецедентності* – міждисциплінарної теорії (активно вивчається в різних областях науки: лінгвістиці, літературознавстві, культурології, філософії, фольклористиці тощо), що розвинулась із категорії інтерсеміотичності / інтертекстуальності / інтердискурсивності, а, з появою когнітивного і лінгвокультурологічного підходів, вийшла на більш високий концептуальний рівень.

Загалом, у власне лінгвістичному розумінні виділяють два підходи до визначення терміну *прецеденти*: у широкому розумінні (пор. етимол. : лат. *precedens, precedentis* – той, що передує) – це будь-які стандартні, не змінні за формою і пов’язані зі стереотипним змістом вербальні одиниці, у вузькому – вербальні прецедентні феномени (ПФ) [2, с. 37]. А, зважаючи на те, що *прецеденти* як мовні одиниці, в основі яких лежать загальні фонові знання (соціальні, культурні, чи власне лінгвістичні) комунікантів, здатні зберігати і накопичувати культурно-значиму інформацію певної лінгвокультури [8, с. 170], вони розглядаються як такі, що зберігаються в свідомості у вигляді фрейм-структур та співвідносяться із знаками, що за своєю структурою відповідають згорнутому тексту як з об’єктивними, так і з суб’єктивними компонентами. Це дає змогу проаналізувати “всю сукупність факторів, які впливають на процес спілкування, а також систему феноменів, що відображають національну специфіку ментально-лінгвального комплексу, з однієї сторони, а з другої – визначають національно-культурну специфіку самої комунікації”, адже ПФ – це “той “магічний кристал”, через який ми дивимося на оточуючий світ і оцінюємо його” [4, с. 143].

Таким чином, ПФ розуміють як: 1) добре відомі всім представникам національної лінгвокультурної спільноти (мають надособистісний характер); 2) актуальні в когнітивному (пізнавальному та емоційному) плані – за ПФ завжди стоїть деяке спільне і обов’язкове уявлення про них у носіїв тої чи іншої лінгвокультури, або інваріант його

сприйняття, який і робить апеляції до ПФ “прозорими”, зрозумілими, конотативно забарвленими; 3) звернення (апеляція) до яких постійно відновлюється в мовленні представників тої чи іншої національної лінгвоспільноти (зберігаються у вигляді штампів свідомості (асоціацій), що формують когнітивну одиницю, організовану за типом фрейм-структури – “пучка” передбачуваних асоціативних зв’язків) [3, с. 104; 5, с. 170].

Як ми вже згадували, ПФ можуть бути як вербальними, так і невербальними: до перших відносяться найрізноманітніші тексти як продукти мовленнєво-мисленнєвої діяльності, до других – твори живопису, скульптури, архітектури, музичні твори, тощо. Серед вербальних ПФ, в свою чергу, виділяють *власне вербальні* ПФ: прецедентне ім’я (ПІ) і прецедентне висловлювання (ПВ), та *вербалізовані*, тобто такі, що піддаються вербалізації – сюди відносять прецедентну ситуацію (ПС) і прецедентний текст (ПТ) [3]. В цьому контексті ПІ – це власні назви, що вживаються в тексті не стільки для позначення конкретної людини (ситуації, міста, організації, та ін.), скільки в якості свого роду культурного знаку, символу певних якостей, подій [3, с. 108]. Такі найбільш значимі та актуальні для певної лінгвокультурної спільноти імена стають складовими її національної когнітивної бази (КБ). По мірі їх освоєння формуються національно-детерміновані уявлення чуттєво-експресивного і оцінного характеру (асоціації, канотації), що обумовлюють сприйняття цих імен носіями даної лінгвокультури – інваріанти сприйняття даного імені, наявність яких і є головною диференційною ознакою ПІ. Диференційні ознаки ПІ – це не просто набір чи “пучок” характеристик, а складна система, що може включати характеристики за рисами характеру або зовнішнім виглядом. Тоді як атрибут ПІ – це те, що тісно з ним пов’язане, але є не достатнім для його сигніфікації (деталі одягу чи зовнішнього вигляду, за якими можна “ідентифікувати”, “впізнати” денотат). Диференційні ознаки – це ядро ПІ, а його атрибути – периферія [12, с. 88-90]. Такий підхід дозволяє розглядати ПІ репрезентантами “прецедентних концептів – ментально-вербальних одиниць, що використовуються для уявлення, категоризації, концептуалізації та оцінки дійсності при побудові картини світу і її фрагментів” [10, с. 5]. При цьому розуміння ПІ зводиться до засвоєння мовною особистістю ключових концептів даної лінгвокультури, що стоять за ними та національної концептосфери загалом.

Дослідження арсеналу таких активно вживаних ПІ дає змогу виявити цікавий матеріал для оцінки певного національного ментально-лінгвального комплексу, життєвого досвіду та прагматичних установок в комунікації загалом. Цим зумовлена поява останнім часом ряду лінгвістичних пошуків, спрямованих на виявлення самого факту використання тих чи інших ПФ, їх частотності та інваріантів сприйняття у різних типах дискурсів. При цьому, акцент здебільшого робиться на текстах ЗМІ (О.А. Ворожцова, О.С. Єгорова, О.А. Кирилова, Л.А. Комлева, С.Л. Кушнерук, Е.А. Нахімова, Л.Є. Рогозіна) чи художньої спадщини певних авторів (Е.В. Валявська, Е.В. Кузьміцькая, Е.Л. Морозова, Л.А. Романець). Ми ж у свою чергу пропонуємо звернутися до енігматичного тексту, а зокрема – до текстів кросвордів. Це є не випадковим, адже як переконують наші попередні дослідження (див., наприклад, [13]), тексти кросвордів як національно-специфічні енігматичні тексти, на відміну від тлумачних словників, справді є своєрідною моделлю фонових знань людини про світ, джерелом, в якому сконцентровано представлений досвід, специфіка культури народу.

Отож, проаналізувавши статті кросвордів арабською та українською мовами, розміщених в друкованих виданнях й Інтернет-мережі за період 2009–2011 рр., загальною кількістю понад 20000 одиниць, ми виявили, що частка апеляцій до прецедентних одиниць в українських текстах кросвордів є дещо вищою (26%), ніж в арабських (21%). Переважна більшість з них – алюзії на власне вербальні прецеденти (ПІ та ПВ), що, водночас, можуть функціонувати як символи інших (вербалізованих) ПФ (ПС і ПТ).

Специфіка тексту кросворду зумовлює вживання ПІ у своєму денотативному значенні, позначаючи при цьому власне конкретну постать чи місце, а не в конотативному (метафоричне значення, компаративні конструкції):

Мушкетер у Дюма ← Атос

ءابھشلاب بقل لٓ قمصاع ‘Столиця, яку називають “сіра” ← قشمد ‘Дамаск’

Це, однак, не суперечить визначенню цих власних назв як прецедентних, зважаючи на той стійкий, закріплений за ними у свідомості носіїв даних мов, набір диференційних ознак й атрибутів. Найяскравіші із них є ядерною складовою відповідної національної КБ і мають найбільший потенціал репрезентаторів прецедентних концептів. Так, наприклад, концепт *Баба Яга* в українському енігматичному тексті актуалізується через такі диференційні ознаки та атрибути: *Яга → Казкова баба; Яга → Як звати бабу, якою лякають дітей?; Димар → Через нього вилітає з хати Баба-Яга; Ступа → Віп-транспорт Баби Яги*; та ін. Фреймовий аналіз таких концептів дозволяє виявити не лише їх функціонування у енігматичному тексті, а й найбільш узуальні семантичні ознаки для даної лінгвокультурної спільноти, їх прагматичні характеристики та суміжні концепти, що актуалізуються за принципом асоціативних ланцюжків:

دالبلال لكب فاط دادغب نم → دابدنس ‘З Багдаду, об’їздив всю країну’ ← ‘Сіндібад’

دابدنس لٓ قنيدم → دادغب ‘Місто Сіндібада’ ← ‘Багдад’

خبر → دابدنس لٓ صصق يف يروطسا ريظ ‘Міфічний птах в оповідях про Сіндібада’ ← ‘Рох’

دجامل دشار → فيبرعلا فينغال دابدنس

‘Сіндібад арабської пісні’ ← ‘Рашид аль-Маджед’

ПІ, будучи вербалізацією одноіменного концепту при умові наявності стійкого оцінно-асоціативного компонента значення часто є орієнтиром, моделлю соціальної поведінки – прототипом. Тут має місце технологія мінімізації, за допомогою якої в масовій свідомості актуалізується ознака, що сприяє миттєвій співвіднесеності імені з даною властивістю. Так, в українських текстах кросвордів, прототипом героя-коханця, спокусником послідовно виступає *Казанова*, рідше – *Донжуан*; сварливості – незмінні героїні І. Нечуя-Левицького – *баба Параска і баба Палажка*; доброти і слухняності – *Попелюшка*, тощо: *Великий коханець → Казанова; Ловелас → Донжуан; Постійне заняття баби Параски та баби Палажки → Сварка; Казковий персонаж оброби, слухняної нерідної дочки*

→ *Попелюшка*. Такі ПІ, як правило, є однополюсними – де актуалізується одна провідна диференційна ознака (термінологія С. Л. Кушнерук [7]).

Важливим в контексті спостереження над особливостями функціонування ПІ в тому чи ін. типі дискурсу є з'ясування їх ментальних сфер-джерел походження. Співвідношення таких сфер культурних знань наглядно засвідчить про їх роль та актуальність в межах даних національних КБ та соціокультурної компетенції загалом, а також вкаже на їх пріоритети в процесах категоризації та концептуалізації дійсності свідомістю носіїв цих мов. Завдяки цьому підходу, кожна така ментальна сфера розглядається в якості фону, в якому розкриваються своєрідні **прецедентні поля**, в складі яких виділяється ціла підсистема концептів, фреймів, ланцюжків та ін. ментальних одиниць. Отож, в ході обробки результатів дослідження, ми виявили домінування *художньої літератури* як джерела прецедентності в українських статтях кросвордів на відміну від арабських, де найчастотнішими є ПІ, джерелом походження яких є масова культура – *музика та кіно*.

Цікаво, що якщо говорити про частку універсальних чи іноземних ПІ (розуміючи, що абсолютно універсальних феноменів не існує), то, порівняно із досить високим її показником в україномовних текстах кросвордів (укр. ПІ – 42%, інозем. ПІ – 44%, універс. ПІ – 14%), у відповідному арабському матеріалі це відношення помітно менше (араб. ПІ – 65%, інозем. ПІ – 30%, універс. ПІ – 5%), що свідчить про відносну “замкненість” арабської національної КБ: *Перший “пілот” ← Ікар; Граф, який боявся осинового кілка ← Дракула; اوح ← فيرش بل ام* ‘*Матір людства*’ ← ‘*Сва*’

Таким чином, проведене дослідження засвідчує, що власні назви, виконуючи функцію мовних одиниць-символів (ПІ) можуть виступати як одинично, так і в складі цілого комплексу суміжних ПІ та ін. ПФ, що відносяться до одного чи різних ментальних понятійних сфер-джерел. Така їх “багатошаровість”, багатство інваріантів сприйняття, висока частотність в українських й арабських текстах кросвордів (які, без сумніву, є результатом ментальної та мовленнєвої діяльності носіїв даних національних лінгвоспільнот) дозволяє розглядати їх важливіми історично-зумовленими концептами-маркерами культурної пам'яті, національного когнітивного простору з великим прагматичним потенціалом, що є ключовим в контексті міжкультурної комунікації.

Для подальших комплексних досліджень таких феноменів важливою є розробка спеціального підходу із врахуванням сучасних методик інтерпретації тексту, когнітивної лінгвістики і лінгвокультурології в контексті нової культурно-антропологічної парадигми філологічних досліджень.

Література:

1. Вокальчук Г. М. Авторські лексичні новотвори, мотивовані прецедентними феноменами, у поетичному словнику ХХ століття / Г. М. Вокальчук // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – Т. XVII. – На пошану проф. С. Я. Єрмоленко ; за заг. ред. проф. П. П. Кононенка. – К., 2007. – С. 148-160.
2. Гудков Д. Б. Для чего мы говорим? (К проблеме ритуала и прецедента в коммуникации) / Д. Б. Гудков // Язык, сознание, коммуникация : Сб. статей / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : “Филология”, 1997. – Вып. 2. – С. 26-40.
3. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 288 с.
4. Красных В. В. Когнитивная база vs культурное пространство в аспекте изучения языковой личности (к вопросу о русской концептосфере) // Язык, сознание, коммуникация : Сб. статей / Ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : “Филология”, 1997. – Вып. 1. – С. 128-144.
5. Красных В. В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? : [монография] / В. В. Красных – М. : Гнозис, 2003. – 369 с.
6. Курушина М. А. Відномастичні особові імена користувачів комп'ютерних мереж: проблема прецедентності. – Режим доступу : <http://mail.forlan.org.ua/forum/viewtopic.php?f=16&t=10899>
7. Кушнерук С. Л. Сопоставительное исследование прецедентных имен в российской и американской рекламе : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20. / С. Л. Кушнерук. – Челябинск, 2006. – 24 с. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/97008/>
8. Морозова Е. Л. Языковые средства создания прецедентного мира художественного произведения (на материале произведений Д. Брауна) / Е. Л. Морозова // Вестник Ставропольского государственного университета. Филологические науки. – Вып. 67 :2010. – С. 170-174.
9. Наумова Т. М. Аллюзивные антропонимы в британской концептосфере : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04. – Германские языки / Т. М. Наумова. – Нижний Новгород, 2011. – 24 с. – Режим доступу : <http://www.lunn.ru>
10. Нахимова Е. А. Прецедентные имена в массовой коммуникации / Е. А. Нахимова – Екатеринбург, 2007. – 207 с. – Режим доступу : <http://www.philology.ru/linguistics2/nakhimova-07a.htm>
11. Саплін Ю. Соціолінгвістичні функції українських неофіційних політичних номінацій. – Режим доступу : <http://www.journ.kiev.ua/>
12. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе : [монография] / В. В. Слышкин – М. : Academia, 2000. – 128 с.
13. Сприса О. Етноспецифічна складова арабської національної когнітивної бази, вербалізованої в текстах кросвордів / О. Б. Сприса // Культура народов Причерноморья. Научный журнал. – Симферополь, 2011. – № 199. – Т. 2. – С. 109-113.

Станіслав О. В.,

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

ЯВИЩЕ СЕПАРАТИЗАЦІЇ У СУЧАСНОМУ СИНТАКСИСІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається таке нове мовне явище французького синтаксису, як сепаратизація. Сепаратизація аналізується з точки зору її структури, синтаксичних функцій у реченні та комунікативного значення у мовленні.

Ключові слова: експресивний синтаксис, сепаратизація, розчленована синтаксична конструкція, базисна частина висловлення (ядро), відокремлена частина висловлення (синтагма).

В статье рассматривается такое новое языковое явление французского синтаксиса, как сепаратизация. Сепаратизация анализируется с точки зрения её структуры, синтаксических функций в предложении, коммуникативного значения в языке.

Ключевые слова: экспрессивный синтаксис, сепаратизация, расчленённая синтаксическая конструкция, базисная часть высказывания (ядро), отделённая часть высказывания (синтагма).

The article dwells on the essence of cutting – a new phenomenon of French syntax. Cutting is analyzed from the perspective of its structure, syntactic functions in the sentence and communicative meaning in speech.

Key words: expressive syntax, cutting, segmented syntactic construction, principal part of utterance (nuclear), separated part of utterance (syntagma).

У синтаксичній системі французької мови протягом її розвитку відбуваються постійні зміни, рух, що призводить до стилістичного перерозподілу синтаксичних конструкцій, до виникнення зсувів у синтаксичній будові мови тощо. Всі ці інновації потребують детального вивчення, аналізу, переосмислення для більш повного, комплексного розуміння стану сучасної мови та представлення тенденцій її еволюції загалом.

У нашому дослідженні **ми маємо на меті** розглянути мовні явища, що відбуваються всередині сучасного французького синтаксису й обумовлюють появу нових синтаксичних структур.

Насамперед зазначимо, що серед основних причин виникнення нових синтаксичних конструкцій дослідники вказують на залежність синтаксичних змін від таких соціальних факторів, як розвиток масового адресованого мовлення, розповсюдження широких усних контактів, проникнення усної форми мовлення у художню літературу та в інші стилі письмової мови (публіцистику, наукову прозу і т.п.). Особливу увагу хочеться звернути на вплив розмовної мови на літературну: факти живої розмовної мови, вкорінюючись у письмову мову, впливають на її структуру, на системні відношення в мові. Говорячи про синтаксис розмовної мови, то він характеризується більш частотним уживанням афективних, сегментованих, парцельованих, усічених конструкцій і є, зазвичай, емотивним і експресивним.

На початку 60-тих років з'явився термін “експресивний синтаксис” [1, с. 134]. Мовні засоби експресивного зображення тлумачились як особливий художній прийом, що властивий “новій” прозі й знаходить своє вираження на формально-синтаксичному рівні. Синтаксична експресивність пов'язувалась передусім із впливом поезики французьких прозаїків, зокрема Стендаля, який сам оцінив стиль свого роману “Червоне й чорне” як “розкришений”, лаконічний, насичений оповідним динамізмом та підтекстом. Лінгвісти 60-тих описали окремі засоби експресивного синтаксису; їх провідною думкою є теза про те, що це – спеціальні синтаксичні конструкції письмової мови, які базуються на розчленованій синтаксичній основі (“розкришений синтаксис”, “рубаний синтаксис”) і справляють певний стилістичний ефект [1, с. 112].

Сутність синтаксичного розчленування відобразилась у термінах “парцеляція” (М. Коен), “сегментація” (Ш. Баллі, О.О. Реферовська, Н.О. Шигаревська), “сепаратизація” (О.О. Андрієвська), “приєднувальні конструкції” (В. Гак, О.О. Реферовська), приєднувальна частина речення, уточнення і тому подібне. Семантичне трактування, об'єм, актуальності структури та функціонування кожного з понять на даному етапі розвитку лінгвістики представляють **особливі теми дослідження** для синтаксистів.

У рамках цієї статті пропонуємо проаналізувати на матеріалі французької мови таке явище сучасного синтаксису, як сепаратизація. У нашій науковій розвідці ми постараємось узагальнити й дати теоретичне обґрунтування даному мовному феномену.

Передусім, варто вказати, що у лінгвістичній літературі існує дві точки зору відносно кваліфікації сепаратизованих речень. Одні мовознавці (О.О. Андрієвська, В.В. Виноградов) розглядають сепаратизовані конструкції як самостійні речення. В основі їх теорії лежить вчення про речення як про синтаксичну одиницю, яка характеризується взаємодією структурної та комунікативної функцій. Інакше кажучи, будь-яке речення є самостійною комунікативною одиницею, яка має своє інтонаційне (графічне) оформлення, що вказує на комунікативну завершеність висловлення; це цілісна синтаксична структура.

Як зазначає О.О. Андрієвська, сепаратизацією називається явище “крайнього відокремлення”, при якому відокремлений член речення (слово або словосполучення) інтонаційно і графічно виділяється не комою, як це відбувається при звичайному відокремленні, а крапкою і, виходячи таким чином за нормативну межу речення, утворює самостійну синтагму [2, с. 80].

Згідно іншої точки зору, сепаратизовані речення визначаються як несамостійні відрізки речень, їх фрагменти, хоча й відокремлені графічно (Н.М. Васильєва, В.В. Кузнецов, О.А. Реферовська). Аргументом виступає те, що синтагма (слово, група слів, речення) виступає як складова частина цілої сепаратизованої структури, оскільки вона позиційно прилягає до базової основи. Незважаючи на те, що синтагма є інтонаційно оформленою, формально маркованою, однак, вона не виконує заданої комунікативної функції поза сепаратизованою структурою, у відриві від базового речення, тобто не є семантично самостійною [4, с. 89].

Таке розуміння сепаратизації збігається, отожднюється із тлумаченням приєднувальних конструкцій. Як результат, проблемою сучасного синтаксису є визначення чітких критеріїв їх розмежування. З цього приводу, О.О. Андрієвська пише, що приєднувальні конструкції мають свою специфіку, однак відмінність між ними і “крайнім відокремленням” (тобто сепаратизацією) іноді дуже розмита, нестійка, важко відчутна [2, с. 77]. Традиційно, приєднувальними називаються речення, що починаються із підрядного або ж сурядного сполучника після крапки. Формально – це окремі речення, однак сполучниковий зв'язок указує на тісні логіко-змістові відношення даних приєднувальних конструкцій із попереднім реченням.

Отже, сепаратизація у більшості випадків виглядає як розчленування речення на частини, квантування мовного потоку. Попри це, в основі такого членування лежить, все-таки, приєднання елементів мовлення, що передають безпосередній потік, розвиток думки, асоціації в момент її виникнення у свідомості мовця. А тому, на нашу думку, під **сепаратизацією** доцільно розглядати такий прийом експресивного синтаксису письмової мови, при якому речення ділиться на самостійні відрізки (комунікативні одиниці), що графічно й інтонаційно виділені як окремі речення, але є тісно зв'язаними семантично і, як наслідок, утворюють нову надфразову єдність – сепаратизовану конструкцію. Особливістю сепаратизованої фрази є те, що її основа (базисна частина) не відображає усієї повноти змісту висловлення, яке поступово, по мірі свого формування, наділяється новими деталями, доповненнями, що особливим чином прикріплюються до раніше сказаного й інтонаційно завершеного речення. Лінійний характер мовлення визначає єдину можливість розташування таких елементів: приєднання їх до вже завершеного речення, тобто розміщення після крапки.

Сепаратизація представляє собою своєрідний приклад діалектичної взаємодії “структури” і “системи”, оскільки проявляється в одночасному протіканні мисленнєвого акту і його вербальної фіксації. Структурно самостійні, інтонаційно та графічно відокремлені елементи отримують своє значення лише за умови включення їх у систему, якою вони обумовлені. Таким чином, сепаратизація є виявом асиметрії, незалежності формального та змістового планів організації мовлення.

Щодо **структури** сепаратизованих конструкцій, то у своєму дослідженні ми будемо виходити з того, що визначальною рисою сепаратизованої структури є наявність базисної (основної) частини та синтагми (відокремленої частини) [3, с. 379]. Зазвичай, базисна частина (ядро) представляє тему висловлення, а синтагма є його ремою.

Аналіз матеріалу показав, що синтагма може знаходитись у середині, в кінці складного речення або ж у кінці простого речення, коли відокремлений член речення знаходиться у сильній постпозиції. Синтагма, структурно вписуючись у тематичну частину висловлення, визначає його семантичну значущість. При цьому граматична переривчастість, розчленованість структури виступають як особливий вид синтаксичного зв'язку, що забезпечує повне, цілісне дешифрування змісту висловлення. Таким чином, **за позицією** синтагми до базисної частини сепаратизованої структури можна виокремити такі види сепаратизації:

- сепаратизація фінальна (*séparatisation finale*);
- сепаратизація серединна (середини речення) (*séparatisation médiane*).

Найбільш уживаною, частотною є сепаратизація фінальна; власне вона представляє центральні зони функціонування сепаратизованих структур, приміром:

Le prince claqua des doigts. Mollement (Auguste le Breton. *Le tueur à la lune*, p. 12).

Comme le pauvre Rimbaud. Mais pour d'autres raisons ... (Henri Troyat. *Le marchand de masques*, p. 163).

Сепаратизація середини речення – менш частотна; вона відноситься до периферійних зон функціонування сепаратизованих структур, проте, також є ефективним засобом виділення, акцентування інформації:

Le souffleur lui a fait dire une phrase de son invention qui a permis d'enchaîner ... Ça arrive, ces choses-là, des fois, vous savez! Et ça arrive toujours le soir des générales! Être souffleur, ici c'est pas le dernier des emplois, comme on pourrait le croire ... (Saint-Marcoux. *Un si joli petit théâtre ...*, p. 29).

З **синтаксичної точки зору** в якості синтагми можуть виступати означення, додаток, обставина, однорідні члени речення, прикладка тощо.

Обставини (місця, часу, мети, причини, способу дії і таке інше):

Là, maintenant, tu peux aller. Doucement, eh! doucement (Pierre Benoit. *L'Atlantide*, p. 226) – обставина способу дії.

Il le fera, il le fait d'enthousiasme. Aujourd'hui (Hervé Bazin. *Au nom du fils*, p. 330) – обставина часу.

Додаток (прямий і непряий):

Dans ces yeux d'écureuil traqué, qui mesure le vide, qui hésite à sauter, luit quelque chose de plus que la peur. Quelque chose de plus dur, de plus coupant (Hervé Bazin. *Au nom du fils*, p. 15) – прямий додаток.

Il ne s'intéresse ni à la littérature, ni à l'art, ni à la politique, ni au sport, ni aux femmes. Seulement à la bouffe et à l'avancement (Henri Troyat. *Le marchand de masques*, p. 17) – непряий додаток.

Означення:

Les propos de son frère l'ont exaspéré sur le moment, mais ils font leur chemin dans sa tête. Un chemin sinueux et sournois (Henri Troyat. *Le marchand de masques*, p. 28).

Elle donne à manger à un poney au Jardin d'acclimatation, elle tient une raquette à la main et fait mine de lancer une balle, elle se dresse en maillot de bain sur une plage ensoleillée. Toujours souriante, toujours provocante (Henri Troyat. *Le marchand de masques*, p. 180).

Однорідні члени речення:

Physiquement j'étais petit, gauche, quelconque. Studieux, certes, et même bardé de peaux d'âne, mais sans aucun brillant (Hervé Bazin. *Au nom du fils*, p. 26) – однорідні означення.

Dès six heures je serais de retour, attendant Bruno pour sept et demie. Mais à huit, il ne sera pas là. A neuf non plus (Hervé Bazin. *Au nom du fils*, p. 332) – однорідні обставини часу.

Le numéro 26. C'est bien lui. Lieutenant Douglas Kaine ... Vingt-huit ans. Il n'avait pas vingt-huit ans! Une face

émaciée sous la gaine d'orichalque. Une trisre bouche passionnée ! C'est bien lui. Pauvre petit (Pierre Benoit. L'Atlantide, p. 208) – однорідні підмети.

Прикладка:

Elle est bouffie et pâle. Un navet (Henri Troyat. Le marchand de masques, p. 23).

De tout temps, Georges a couru le jupon avec susses. Un mâle. Un collectionneur (Henri Troyat. Le marchand de masques, p. 23).

Встановлено, що у результаті сепаратизації відбувається мовна компресія, реалізується принцип мовленнєвої економії. За допомогою сепаратизації мовець виокремлює необхідну йому інформацію, додає семантичні акценти, наголошує на них, підсилює, розвиває або ж уточнює деталі висловлення. Сепаратизовані конструкції справляють ефект невимушеності, створюють особливий ритм оповіді й тим самим руйнують мовні стандарти та шаблони. Збільшуючи кількість синтаксичних структур, сепаратизовані речення збагачують виражальні засоби мови загалом.

Теоретична значущість проведеного дослідження полягає в тому, що загальні висновки даної роботи розвивають теорію синтаксису як науки про будову мовлення в цілому й, зокрема, такого її розділу, як експресивний синтаксис. Опис синтаксичних особливостей сепаратизованих конструкцій потребує комплексного підходу, який би охоплював вивчення синтаксичних, лексичних, ритмо-просодичних та інших факторів. Незважаючи на розмаїття глумачень поняття сепаратизації, питання статусу даних синтаксичних конструкцій, їх структурних, семантичних, функціональних характеристик завжди будуть залишатися на передньому плані мовознавчого пошуку, а отже, отримують свій подальший теоретичний та практичний розвиток.

Література:

1. Акимова Г. Н. Новое в синтаксисе современного русского языка / Г. Н. Акимова. – М. : Высшая школа, 1990. – 160 с.
2. Андриевская А. А. Явления "сепаратизации" в стилистическом синтаксисе современной французской художественной прозы / А. А. Андриевская // Филологические науки. – 1969. – № 3. – С. 77-83.
3. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Инostr. лит-ра, 1975. – 456 с.
4. Реферовская Е. А. Синтаксис современного французского языка / Е. А. Реферовская. – Л. : Наука, 1969. – 236 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Bazin H. Au nom du fils. – Éditions du Seuil, 1960. – 380 P.
2. Benoit P. L'Atlantide. – Éditions Gallimard, 1977. – 245 P.
3. Breton A. Le tueur à la lune. – Éditions Bernard Grasset, 1980. – 317 P.
4. Saint-Marcoux. Un si joli petit théâtre ... – Éditions G. P. Département des Presses de la Cité, Paris, 1961, – 250 P.
5. Troyat H. Le marchand de masques. – Éditions V. D. P., 1994. – 212 P.

Сторожук І. Ю.,
КОГПІ ім. Тараса Шевченка, м. Кременець

ЗАЙМЕННИКОВИЙ ПРИСЛІВНИК HIN У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Робота присвячена аналізу функціональних особливостей займенникового прислівника hin як класу лексичних одиниць з точок зору семантики та синтаксису у сучасній німецькій мові.

Ключові слова: займенниковий прислівник, локальне значення, відцентрова скерованість дії.

Робота посвячена аналізу функциональных особенностей местоименного наречия hin как класса лексических единиц с точек зрения семантики и синтаксиса в современном немецком языке.

Ключевые слова: местоименное наречие, локальное значение, направленность действия от центра.

This work is devoted to the analysis of the functional features of pronoun adverb hin as a class of lexical units from the viewpoints of semantics and syntax in modern German.

Key words: pronoun adverb, local significance, centrifugal action .

Лексико-граматичний клас прислівників – один із найсуперечливіших класів слів у сучасному німецькому мовознавстві. Через нечіткість критеріїв проблематично виділити їх в окремий клас слів. Про це свідчить відсутність переконливої класифікації прислівників у нормативних граматиках.

Розглядові семантики та синтаксису окремих займенникових прислівників і складених дієслів із транслокальними превербами присвячені праці таких науковців, як Р.П. Недялков [6], А.С. Юханов [8], Ю.Н. Афонькін [2], Є.К. Беднягіна [3], К.А. Левковская [4] та інші.

Неодностайність у визначенні природи транслокальних прислівниково-дієслівних утворень викликає потребу їх усебічного дослідження, оскільки існують істотні розбіжності поглядів стосовно структурно-семантичної характеристики та функціональних особливостей цих конструкцій.

Мета роботи полягає у вивченні семантичної та синтаксичної специфіки транслокальних прислівників із відцентровою скерованістю дії як підгрупи лексико-граматичного класу слів у сучасній німецькій мові.

У сучасній німецькій мові в системі займенникових слів наявні дві групи лексики, що за своєю семантикою мають локальне значення. [4, с. 110] Лексичні одиниці першої групи можуть виражати як обставину місця, так і напрямок; сюди належать слова усіх займенникових семантичних розрядів (вказівного і ін.). [5, с. 20] Лексичні одиниці даної групи зазвичай використовуються в реченні як обставина місця, напр.:

Er wohnt schon lange **dort**.

Слова другої групи мають завжди вказівну семантику і виступають зазвичай як придієслівні адвербіальні компоненти або як адвербіальне поширення прийменникових груп, напр.:

Kommen Sie **herein!** Von der Strasse **herein** tönt Musik.

Слід зауважити, що обидві групи неможна вважати безпосередньо протиставленими одна одній ні за семантикою, ні за використанням в реченні (представники першої групи виступають самостійними членами речення, слова другої групи використовуються як компоненти членів речення).

Між цими двома групами займенникових прислівників наявні частинки, які пов'язують їх між собою. Це слова **hin** і **her**, які додаються до відповідних основ.

У словниках в якості основних значень **hin** і **her** даються (відповідно) “туди” і “сюди”. Ці вказівки, не дивлячись на їх безумовну інформативність, повинні бути дещо поширені та уточнені.

Справа у тому, що слово “туди” позначає напрямок від мовця (або іншого ситуативного центру) до конкретної точки даної в ситуації (контексті): 1. Подивись туди! (речення супроводжується вказівним жестом); 2. Вони пішли в бібліотеку. Ми теж підемо туди (туди = в бібліотеку).

Якщо співставити ці речення з їх німецькими еквівалентами, то виявиться, що в першому випадку вживання займенникового прислівника **hin** повністю виключається, а в іншому воно допустимо в якості варіанта:

Schau mal **dorthin!**

Sie sind in die Bibliothek gegangen. Wir gehen auch **dorthin!** (допустимо **hin**).

З наведених вище прикладів видно, відповідність **hin** і “туди” неточна. Сам по собі прислівник виражає лише напрям в сторону від мовця до або іншого центру контексту (ситуації) (менш різко, ніж weg). Тому він не може вживатись деїктично, на відміну від “туди”.

Займенниковий прислівник **hin** в зв'язку з специфікою своєї семантики не вживається в якості самостійної обставини місця, а утворює в комбінації з дієсловами стійкі дієслівні одиниці різноманітного характеру (ідіоматичні та неїдіоматичні). У складі таких дієслівних одиниць прислівник **hin** достатньо регулярно реалізує своє значення “в сторону від мовця або іншого центру ситуації (контексту)”. Дуже часто при цьому можливе вживання простого дієслова, а дієслівні одиниці з **hin**, як правило, стилістично забарвлені як більш розмовні. Порівняємо наступні приклади:

Wir können wieder einmal zu ihm **hingehen**.

Wir können wieder einmal zu ihm **gehen**.

Alle **liefen** zur Haltestelle **hin**.

Alle **liefen** zur Haltestelle.

3. Soll ich alles allein zu euch **hinschleppen?** [WddG]

Soll ich alles allein zu euch **schleppen?**

4. Wollt ihr euch nicht erst **hinsetzen**?

Wollt ihr euch nicht erst **setzen**?

5. Sie **wandte** sich zu ihm **hin**.

Sie **wandte** sich zu ihm.

В цілому ряді випадків вживаються дієслова з **hin**, а просте дієслово не вживається. Часто при цьому локальна семантика прислівника **hin** виявляється повністю або частково затемненою:

Jetzt hielt ich ihm meine Zigarette **hin**. [ERM-NL]

Und der nahm ein Schriftstück vom Tisch und **hielt** es Hermann **hin**. [LR-N] (jmdm. etw. hinhalten "протягнути комусь щось")

Einer **fiel** auf den glatten Parkett **hin**. [LR-N] (hinfallen "впасти на землю з вертикального положення")

Leg die Schere sofort wieder **hin!** (etw. hinlegen "покласти предмет, який був до цього в руках")

Sie **stellte** ihm eine Kaffeetasse **hin**. (etw. hinstellen "поставити щось")

Trumpf **hörte** nur mit halbem Ohr **hin**. [ERG-IV] (hinhören "прислухатись")

In wenigen Jahren hat man hier ein Riesiges Werk **hingesezt**. [WddG] (hinsetzen "побудувати")

В останньому випадку можна говорити про затемнення локального значення прислівника **hin**.

Також можна виділити цілу групу дієслівних одиниць із займенниковим прислівником **hin**, де у нього локальна семантика практично відсутня. Дієслівні одиниці даної групи ідіоматичні:

Das hat er nur so **hingesezt!** (etw. hinsagen "сказати щось необдуманно")

Er hat den Aufsatz in letzter Minute **hingehauen**. [WddG] (etw. hinhauen "написати щось швидко")

Man hat uns wochenlang **hingehalten**. (jmdn. hinhalten "заставляти чекати, відкладаючи рішення якогось питання")

So **zog** ich die Diskussion endlos **hin**. [LR-N]

Der Krieg **zog** sich **hin**. [BK-9.N] (sich hinziehen "довго продовжуватись, затягнутись")

Die riesige Wandbespannung, wohl vier Meter hoch und sieben lang, war **hin**. [LR-N] (hinsein "пропадати, загинути")

В придієслівному вживанні прислівник **hin** може як реалізувати свою семантику, так і бути десемантизованим. В останньому випадку ми швидше за все маємо справу з фразеологічними одиницями.

Прислівник **hin** виступає також в якості адвербіального поширення прийменникових груп. У цих випадках він може бути реалізований як семантично повнозначний або як дисемантизований:

Die Straße **zum** Bahnhof **hin** ist sehr schlecht. [WddG]

В цьому реченні **hin** поширює прийменникову групу zum Bahnhof і підкреслює, що має на увазі віддалення від центру ситуації. Його вживання в наведеній формі факультативне.

Коли прислівник **hin** поширює прийменникові групи з прийменником vor+акузатив, у складі яких зустрічаються виключно зайві та зворотні займенники, тоді він частково реалізує свою семантику "напрямок від центру ситуації".

"Es ist noch nie passiert", sagte er; er sagt es eher **vor sich hin** als für den andern. [RB-MH]

Es irritierte sie, wenn sie jetzt in die Stube kam, den Mann da sitzen zu sehen, immer in der gleichen schlaffen Haltung, **vor sich hin** dösend. Oder er stand am Fenster und starrte auf den Hof, immer die gleiche Melodie **vor sich hin** pfeifend. [HF-JS]

Herr Grünthal nickte nur müde **vor sich hin**. [BD-VZ]

Conally starrte verzweifelt **vor sich hin**. [ERG-IV]

Sie lächelte **vor sich hin**, als der Wagen schon fuhr. [HF-JS]

Такі прийменникові групи використовуються в якості обставини, в якій поєднуються семантика місця і способу дії в дієсловах мови чи звучання (sagen, murmeln, brummen, summen, pfeifen, zischen), в дієсловах направлено зорового сприйняття (sehen, schauen, starren, blicken), дієсловах träumen, dösen і деяких інших.

Hin в якості адвербіального поширення іноді утворює ідіоматичний комплекс з прийменником, в результаті чого виникають своєрідні двокомпонентні прийменники. Найважливішим з них в яких виступає **hin**, слід вважати прийменник auf .... hin:

"Darf ich Ihnen mal was sagen, **auf** die Gefahr **hin**, daß es Sie schokiert" [RB-MH]

Und so geschah es, dass Rose am selben Abend **auf** Irmas Vorschlag **hin** einen Brief über die verspätete Lieferung von Kinderwaschbecken niederschrieb. [MB-GH]

Als Tetje erfuhr, dass Cathrin **auf** die Bitte ihres Vaters **hin** ihr Studium in den Staaten abgebrochen habe, war er bereit, Mays Vermutung als wahrscheinlich zu betrachten. [ERG-IV]

Іноді можна зустріти **hin** в бездієслівних реченнях:

"Übrigens, warst du schon im Kintopp? Ich sage dir, nichts wie **hin**, heute letzte Vorstellung." [HJ-F]

Такі речення мають зазвичай яскраво виражене розмовне забарвлення:

Beim Schmelzofen unterhalten sich seit zwei Minuten ein Paar Leute. Also **hin**. [HJ-F]

Отже, можна зробити висновок, що дана група лексики у сучасній німецькій мові є дійсно досить дискусійна. Різноманітність синтаксичного вживання займенникових прислівників тісно пов'язана з семантикою членів речення. Дана група лексики в німецькій мові викликає неоднотайність серед науковців у визначенні її природи і тому потребує подальшого всебічного дослідження.

Література:

1. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. – Л., 1963.
2. Афонькин Ю. Н. Направительные наречия hinein и herein в современном немецком языке. – Автореф. канд. дис. – Л., 1972.

3. Беднягина Е. К. Поле направленного движения в современном немецком языке : Автореф. дис. канд. филол. наук : 10.02.04 / Моск. обл. пед. ин-т им Н. К. Крупской. – М., 1971. – 20 с.
4. Левковская К. А. Лексикология современного немецкого языка. – М., 1968, – 153 с.
5. Левковская К. А., Пророкова В. М., Сергиенко Л. В. Местоимения и местоимение слова: пособие по грамматике немецкого языка. – М. : Высш. школа, 1979. – 172 с.
6. Недялков Р. П. Самостоятельное употребление наречий heraus и hinaus. – Уч. зап. Пятигорского гос. пед. ин-та. Т. 23. Вопр. германской филологии. 1961, – С. 29.
7. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка / Кол. авторов под рук. М. Д. Степановой // Русский язык. – М., 1979. – 536 с.
8. Юханов А. С. Глагольно-наречные единицы с auf, hinauf / herauf, empor, hoch : Автореф. канд. дис. – К., 1972. – 22 с.
10. Duden Deutsches Universalwörterbuch in 10 Bänden, neu. bearb. und erw. Aufl.; Mannheim. Leipzig. Wien. Zürich, Dudenverlag, 2002.

Джерела художньої літератури:

1. Bartsch, R. Der Mann, der über den Hügel steigt. RB-MH
2. Bruns, M. Glück fällt nicht vom Himmel. MB-GH
3. Diksen, B. Der Verlierer zahlt. BD-VZ
4. Fallada, H. Jeder stirbt für sich allein. HF-JS
5. Greulich, E. R. Inseldes Verderbens. ERG-IV
6. Jobst, H. Der Findling. HJ-F
7. Kellermann, B. Der 9. November. BK-9.N
8. Remarque, E. M. Die Nacht von Lissabon. ERM-NL
9. Renn, L. Nachkrieg. LR-N
10. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache, WddG hrsg. von R. Klappenbach und W. Steinitz.

Стрельнікова О. В.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ВИДИ ЕЛІПСИСУ В ГАЗЕТНОМУ СТИЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття має на меті дослідити функціональний аспект явища еліпсису, проаналізувати випадки вживання еліптичних речень в англомовній пресі та визначити основні типи еліпсису, що характерні для газетного стилю англійської мови.

Ключові слова: еліпсис, еліптична конструкція, компресія, мовна економія, газетний текст, опущення, ергономіка тощо.

Целью статьи является исследование функционального аспекта понятия эллипсиса, анализ случаев употребления эллиптических предложений в англоязычной прессе и определение основных типов эллипсиса, характерных для газетного стиля английского языка.

Ключевые слова: эллипсис, эллиптическая конструкция, компрессия, языковая экономия, газетный текст, опущение, эргономика.

The objective of the article is to investigate the functional aspect of the notion of ellipsis as well as to analyze the cases of its realization in the English-speaking press and to define the main types of ellipsis characteristic for the newspaper style of the English language.

Keywords: ellipsis, elliptical construction, compression, language economy, newspaper text, omission, ergonomics etc.

Як відмічав відомий французький дослідник Ш. Баллі, “порушення звичних форм мови безпосередньо слугують експресивності вже одним тим, що вносять у мовлення різноманітність. Не існує нічого більш одноманітного, ніж повторення одних і тих самих форм” [2, с. 394].

Поняття еліпсису розглядається у сучасній лінгвістичній літературі з різних сторін:

- з семантичної точки зору – як різновид імплікації, не пов’язаної з порушенням синтаксичних зв’язків, поряд з іншими імпліцитними формами та засобами організації змісту (Ш. Баллі, Е.Н. Шендельс, Е.Н. Старікова та інші);
- з синтаксичної – як невербалізованість синтаксичних позицій або порушення синтаксичних зв’язків в лексико-синтаксичній структурі простого та складного речення (А.П. Сквородніков, Е.Н. Ширяєв, Н.Ю. Маркелова та ін.);
- з точки зору мовленнєвої ситуації – як явище розмовної спонтанної мови (Е.А. Іванчікова, Е.А. Земська та ін.);
- як текстове явище в семантичному та комунікативному аспектах (Ш. Баллі, С.С. Дікарева та інші);
- як стилістичний прийом (Ш. Баллі, І.Б. Гальперін, А.П. Сквородніков та ін.);
- як регулярні мовні реалізації в аспекті мови та мовлення (М.Я. Блох, Л.С. Бархударов та ін.).

Всі подані теорії доповнюють одна одну та дають можливість досягнути поняття еліпсису найбільш повно.

Очевидним є той факт, що економія мовних засобів, яка є провідною рисою газетного стилю, – одна з основних причин появи еліптичних речень в мові газет. Вивчення економії мовного матеріалу є актуальним для цього стилю перш за все через постійну необхідність передавати велику кількість інформації, що зумовлено розвитком технічного процесу, кількістю та якістю не тільки усного, але й письмового спілкування між людьми. Скорочення висловлювання дозволяє збільшити інформаційну ємкість висловлювання, а великий спектр засобів мовної економії в різних стильових групах – передати багато емоційних і стилістичних відтінків.

Слід підкреслити, що вищенаведені напрями дослідження еліпсису розглядають його не лише як явище мовної системи. Мова як інструмент комунікації та обміну думками між всіма членами суспільства користується реченням або його частиною як основною формою спілкування. В реченні виражається не тільки повідомлення про дійсність, але й ставлення до нього мовця [3, с. 246].

Як стверджував В.В. Віноградов, “психологическая или логистическая защита тезиса о необходимой двучленности (или двусоставности) всякого предложения всегда основывалась на отрыве от конкретно-исторического языкового материала и почти всегда опиралась на идеалистические предпосылки о тождестве или параллелизме речевых и мыслительных процессов и на отрицание отражения в речи объективной действительности” [3, с. 263].

Якщо звернути увагу на такі фактори, як неофіційність, невимушеність спілкування, то можна дійти висновку, що саме іони дозволяють суттєво скоротити висловлювання, використати лише ті частини речення. Які потрібні для розуміння змісту, ігноруючи решту частину речення. Це призводить до утворення еліптичних речень.

Таким чином, під еліптичними реченнями ми розуміємо “граматично або інтонаційно оформлені за мовними законами цілісні одиниці мови, що є основним засобом формування, вираження та передачі думки про певну дійсність та ставлення до неї мовця; двочленні синтаксичні комплекси, в яких досить відокремлено знаходять своє вираження два головних члени речення (підмет та присудок) або ж, в більш складних випадках, групи підмета та група присудка” [1, с. 347], в яких (тобто в реченнях) опущений той чи інший елемент.

У даному дослідженні ми будемо спиратися на визначення еліпсису, подане в “Лінгвістичному енциклопедичному словнику” під редакцією В.Н. Ярцевої: еліпсис – це “пропуск в речі или тексте подразумеваемой языковой единицы, структурная “неполнота” синтаксической конструкции” [4, с. 491].

Переходячи до питання про власне типи еліпсису, необхідно відзначити, що це тут існують два основні підходи: еліпсис розглядається як дуже широке поняття або дуже вузьке. У першому випадку уваги заслуговує класифікація, представлена в роботі С. Адлер, де виділено 4 типи еліпсису:

- прагматичний – коли кількість загальної інформації перевищує кількість вираженого в тексті матеріалу);
- металінгвістичний – коли опущення зумовлено граматичними правилами мови та відбувається на парадигматичному рівні);

- граматичний еліпсис. Прикладом є безособові речення з опущеним формальним підметом та дієсловом – зв’язкою (it is) еліпсису відноситься до синтагматичної компресії;
- синтаксичний еліпсис, який представляє собою опущення повторюваного елемента (іншими словами анафоричний еліпсис).

На противагу класифікації С. Адлер, Л.Г. Веденіна виділяла синтаксичний та семантичний еліпсис. Синтаксичний – базується на аналогії – особливий будові еліпсованої частини, що дозволяє точно визначити те, що не виражено. При семантичному еліпсисі мовна невираженість члена не визначена однозначно та для позначення “невисловленого” змісту допускаються одразу декілька варіантів.

Ш. Баллі розрізняв контекстуальний та ситуативний еліпсис. В першому випадку еліпсис є нульовим елементом, і його зміст диктується контекстом.

У другому випадку жодне актуальне поняття в мовленні не фігурує. Таким чином, у прикладах ситуативного еліпсису відновлення змісту відбувається за рахунок міміки та жестів.

За останнє десятиліття було написано багато наукових робіт, присвячених дослідженню еліптичних моделей в мові. Основним напрямком стає компаративне вивчення еліптичних речень в англійській мові. Так, Е.І. Морозова виділяє еліпсис як текстоутворюючу категорію, яка проявляється у невираженості тих чи інших елементів структури висловлювання. Як відмічається, в структурі простого речення можливий еліпсис підмета, еліпсис присудка та його частини, еліпсис підмета і частини присудка, що виявляється не зовсім коректним, оскільки у реченні еліпсису можуть підлягати будь-які частини речення (в т.ч. і службові слова, що не є членами речення). Хоча в подальшому Е.І. Морозова і вказує на те, що еліпсис другорядних членів речення можливий, ця думка залишається не повністю розвинутою автором [5, с. 9].

Матеріалом для дослідження послужили еліптичні конструкції різної форми, які були вилучені з текстів американських та англійських періодичних газетних видань останніх років методом суцільної вибірки. В загальній кількості системному лінгвістичному аналізу був підданий мовний матеріал в обсязі 2.5 тис. прикладів.

У ході даного дослідження було виявлено той факт, що еліпсис зустрічається в рамках простого, складносурядного та складнопідрядного речень. У кількісному аспекті еліпсис проявляється в структурі простого речення та проявляється за рахунок формальної невираженості тих чи інших елементів його внутрішньої структури (40,3% – в газетних статтях англійських газет). Для простого речення характерні наступні типи еліпсису: еліпсис підмета (25% досліджуваних простих речень); еліпсис присудка та його частини (32,5%). Еліпсис присудка та його частини – найбільш розповсюджений тип еліпсису в рамках простого речення. Еліпсис в складносурядних реченнях представляє собою бінарну конструкцію, яка виникає у разі присутності двох сурядних членів, співвіднесених с одним загальним членом речення та у випадку відносин протиставлення або співставлення між цими членами, наприклад:

– e.g. Peter, but not John, plays football [7]

– e.g. He, and perhaps his son, will do this task [10].

Еліпсис в структурі складносурядного речення – явище поширене (він складає 49,7% всіх розглянутих прикладів в англійських газетних текстах).

Найбільш типовим для складносурядних речень є еліпсис присудка (61,9%), який має свої особливості:

– опускається весь присудок та додаток у другому реченні, якщо підмет в цих реченнях різний (e.g. Mother will cook this dinner today and Sam tomorrow [8]);

– еліпсується модальне дієслово у другому реченні, якщо підмети обох речень не співпадають (e.g. John must do it and Jack stick to the same [9]);

– елімінується основне дієслово при умові, що воно є одним і тим самим в обох частинах складносурядного речення (e.g. she'll write to her parents and he will to his sister [11]).

Найменш чисельний структурно-функціональний тип еліпсису в англійських газетних виданнях – еліпсис в рамках складнопідрядного речення, що складає лише 10% з усіх опрацьованих конструкцій.

Отже, за результатами проведеного дослідження, можна стверджувати, що еліпсис – це текстоформуюча категорія, яка виконує важливі комунікативно-прагматичні функції в газетному стилі англійської мови.

Англійському еліпсису властиві загальні риси, це основні типи еліптичних речень: частковий та повний еліпсис, синтаксичний (побудований на аналогії) та семантичний (контекстний).

Особливість газетного стилю англійської мови полягає в тому, що еліпсується переважно присудок речення, рідше – компонент із значенням об'єкта чи суб'єкта дії. Семантика пропущеного компонента не потребує встановлення, бо вона експлікується вербалізованими членами речення, які своїм значенням і граматичною формою вказують на лексичні та граматичні характеристики пропущеного слова. Така семантико-синтаксична організація еліптичного речення сприяє увиразненню семантичних відношень між вербалізованими компонентами, зокрема відношень контрасту, заміщення, послідовності появи в часі, неспівмірності об'єктів допомагає передати семантичні відтінки певної дії.

Підмет пропускають, якщо він зрозумілий зі змістового зв'язку еліптичного речення із сусіднім, переважно повним реченням. У такому разі виникають побудови з “подвійною” неповнотою: пропуск підмета зумовлений зовнішньо- і внутрішньосинтаксичними чинниками, а еліпсис присудка – внутрішньосинтаксичними.

Характерними рисами еліпсису в англійському реченні газетного тексту є: редукція допоміжних дієслів, еліпсис в інфінітивних конструкціях, більше значення актуального поділу для англійської фрази.

Проведене нами дослідження підтвердило наші гіпотези і дозволило зробити головний висновок про своєрідність вияву еліпсованих конструкцій у газетних текстах як особливого різновиду публіцистичного мовлення.

Перспективність дослідження вбачаємо в поглибленні зазначених у статті теоретичних постулатів, що уявляється можливим через охоплення аналізом суцільних текстових масивів газетного тексту із використанням різних сучасних методик і методичних прийомів лінгвістичного аналізу.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энцикл., 1966. – 608 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы фразеологии языка : пер. с франц. / Ш. Балли. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – С. 394.
3. Виноградов В. В. Основные вопросы синтаксиса предложения (на материале русского языка) [Текст] / В. В. Виноградов // Избранные труды. Исследования по русской грамматике. – М. : Наука, 1975.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева, – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
5. Морозова Е. И. Структурно-функциональные типы и прагматические характеристики эллипсиса во французском языке в сопоставлении с английским (на материале газетно-журнальных публикаций) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Е. И. Морозова. – Екатеринбург, 2005. – С. 9.
6. Adler, S. Quand la parole est d'argent et le silence est d'or : l'ellipse comme outil argumentatif / S. Adler // Revue de sémantique et pragmatique. – 2003. – № 14. – P. 81–82.
7. The Times // <http://www.the-times.co.uk/> 2005, December, 31.
8. The Times // <http://www.the-times.co.uk/> 2006, February, 1.
9. The Mirror // <http://www.mirror.co.uk/news/real-life-stories/your-2008-health-and-wealth-stars-283115>
10. The Mirror // <http://www.mirror.co.uk/sport/other-sports/from-the-wally-with-a-brolly-to-the-man-with-a-plan-englands-360531>
11. The Herald // <http://www.heraldscotland.com/news/home-news/shoppers-parked-in-disabled-bays-face-60-fines-1.991120>
12. The Herald // <http://www.heraldscotland.com/business/analysis/edinburgh-shows-resilience-1.919971>

Строкаль О. М.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СУБСТАНТИВНІ НОВОТВОРИ В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ВОЛОДИМИРА КОЛОМІЙЦЯ ТА ПАВЛА МОВЧАНА

У статті досліджено питання індивідуально-авторського словотворення іменникових лексем у мові поезій Володимира Коломійця та Павла Мовчана. Вивчено механізми деривації субстантивних похідних та проаналізовано їх функції в поетичному ідіолекті митців.

Ключові слова: ідіостиль, субстантив, оказіональне слово, твірні база, словотвірний формант.

В статье исследован вопрос индивидуально-авторского словообразования субстантивных неологизмов в языке поэзии Владимира Коломийца и Павла Мовчана. Изучено механизмы деривации производных имен существительных и проведен анализ их функций в идиостиле поэтов.

Ключевые слова: идиостиль, субстантив, окказиональное слово, образующая база, словообразовательный формант.

In article the question of individual-author's word-formation of substantive neologisms in Vladimir Kolomijets's and Pavlo Movchan's language poetic is investigated. It is investigated mechanisms of a derivation of derivative nouns names and the analysis of their functions in individual style of writers.

Key words: idiastyle, a noun, the occasional word, forming base, a word-formation affix.

Іменниковий словотвір є предметом розгляду багатьох наукових студій. Зокрема, особливості явища номінації досліджують Н. Арутюнова, Т. Вільчинська, Л. Жаркова, В. Калько, А. Капська, І. Ковалик, А. Мойсієнко. Словотвірні-семантичному та стилістичному аспектам аналізу субстантивів присвячено наукові студії В. Герман, Н. Клименко, В. Пономаренко, Т. Юрченко тощо.

Природно, що іменникові неолексеми є класом слів, який інтенсивно поповнюється новими лексичними одиницями. Яскравим репрезентантом високої функціональної активності іменникових авторських дериватів у художньому тексті є поетична мова В. Коломійця та П. Мовчана.

Прості іменникові деривати в поетичних текстах Володимира Коломійця та Павла Мовчана утворені переважно за допомогою афіксації як одного з основних засобів мотивування значення слова [1, с. 43].

Найпродуктивнішим серед способів афіксації у досліджуваних авторських похідних є суфіксація. Так, поміж суфіксальних іменникових авторських неолексем виділяємо іменники із вказівкою на результат дії; на ознаку “належності до ...”; на предметності дію та ознаку; а також номінації явищ і предметів за їхніми атрибутивними й функціональними характеристиками тощо.

Субстантивні неолексеми із семантикою **результату, наслідку виконаної дії**, репрезентовано в поетичних текстах досліджуваних авторів **віддієслівними** дериватами, утвореними за допомогою: суфікса **-ц’-**, який є аломорфом суфікса **-ец’-**: **смагці** (*Вже й жнива!... Й сіна вже – по луці ... / і на щоки їй лягли смагці.* [3, с. 153]); суфікса **-ин-**: **здряпини** (*Все осягнув ... І почув, як чалапа / дух по доливіці, бо знати сліди: / прочовги довгі, рисочки здряпин ...* [8, с. 126]); суфікса **-к-**: **облишки** (*Бо вільно кожному згоріти / яскравим спалахом – ураз, / пустивши облишки на вітер ...* [9, с. 52]); **нульового** суфікса – неолексеми **“надщерб”**, *Життя (і так в надщербі) краємо / без льоту ясного, без сенсу.* [4, с. 72]; **“накрапи”**, *... і небо березове видко в пташиних крапах, – насіння бісівське кружляє, звістує негоду ...* [8, с. 38].

Значення **опредметненої дії чи стану** властиве **віддієслівним** іменниковим дериватам із такими словотвірними формантами: суфіксами **-в/-*j/-**: **жалля** (*Як заліз на сіно він – / жалля прич! Буде спать. / Цілу ж ніч очей не звів* [4, с. 125]); суфіксом **-ин-**: **приходини** (*Мовляв, до завтрашніх приходин / вам танцювать в одній петлі / і слухати, як дзвін свободи / співає сонячний політ.* [9, с. 75]); суфіксами **-ін’н’-**: **облетіння** (*... проламуючи час, позбувшись томління, / виламується з нас душа на облетіння ...* [8, с. 131]); суфіксами **-н’н’-**: **пам’ятання** (*Не уломить тобі, ані додати ні дрібки, / минуле відійшло на відстань пам’ятань.* [8, с. 92]); **туляння** (*... але поглянь: і хмари зупинились, / не знаючи своїм тулянням меж ...* [8, с. 55]); суфіксами **-ан/ок-**: **кружанок** (*... одіж свою розпустивши по нитці, / чи ж то не ми радість пускали в кружанок, / руки свої розтягнувши, як стьожеки сириці.* [9, с. 87]); суфіксом **-в-**: **грайво** (*Чую клетіт / живого міста. Грайво площ / трас.* [5, с. 103]); суфіксом **-ев-**: **мрієво** (*Тут блукав я не раз, / оповитий мрієвом ...* [5, с. 51]); суфіксом **-ін’-**: **зорінь** (*Я твій зорінь, ти – моя зорінь. / Ти – мій корінь, я – зелена гінь.* [4, с. 50]).

Семантика **опредметненої ознаки** яскраво виявляється у **відприкметникових** та **віддієприкметникових** похідних, у яких простежуємо додаткове нашарування інших значень – простору, часу, збірності. Найчисельнішу групу зазначених новотворів становлять деривати, утворені за допомогою суфікса **-іст’-** (деривати із зазначеним суфіксом утворені від основ якісних і відносних прикметників, у тому числі й потенційних): **вилузаність** (*Вся вилузаність порожнин / для мене, для одного ...* [8, 76]); **навістіжність** (*Всім єством / у світовій навістіжності / припадаю до Тарасових слідів.* [5, с. 20]); суфікса **-ин-**: **німіна** (*В кийських печерах / священних ліків тоскна німіна – / безтлінні моці ...* [5, с. 103]); суфікса **-ен’-**: **ясень** (*Любов до всього рідного – до хати, / в якій я ріс, до мови, до пісень – / це ти, це ти – оземлена й крилата, / повита в дим пахучий і ясень.* [4, с. 38]); суфікса **-от-**: **гарячнота** (*Ворожнеча й любов – на хистких терезах. / Гарячнота, спекота ... Але буде гроза.* [4, с. 67]); суфікса **-еч-**: **пустеча** (*На аркуші води затримай хоч обличчя, / хоч рамицями обмеж пустечу руйнівнику ...* [8, с. 48]); суфікса **-ін’-**: **далінь** (*І глибін відкрилася, далінь ...* [5, с. 20]); **нульового** суфікса, наприклад: **безглузд’** (*Не питаю “навіщо”, питаю “чому”, / відчуваючи безглузд’ і марність питання ...* [8, с. 78]); **блізь** (*І я кризь полум’я*

дививсь і збільшеним все бачив: вчорашній день і нову близь. [8, с. 42]) і под., а також неолексеми, утворені за допомогою: суфікса **-ю-** (з давнього **-j-**), перед яким відбувається подвоєння кінцевої приголосної фонемі в основі: **дозрілля** (*І все збігається до кола, / сегмент дозрілля все змика; обциркулювавши жовтнем поле, / у центрі спиниться рука.* [9, с. 37]) тощо.

Деякі індивідуально-авторські **віддієслівні** утворення номінують **предмети, явища за характером виконуваної ними дії**. Зокрема, серед них – похідні із суфіксами **-л/ец'-, -иц'-, -к-**: **ссалець** (*Він безліччю ссалець краплини тепла / висмоктував з мене несито ...* [8, с. 77]); **тремтиця** (*Вичахли левади і городи. / Та вогню тремтиця – за горою ... / І не знаю, як це зветься?* [5, с. 116]); **кліпка** (*Запрагну – ти стоїш лише на коліх кліпки ...* [8, с. 93]).

У поетичній мові В. Коломійця серед неолексем зазначеного класу функціонують деривати на позначення **предмета за його атрибутивною ознакою**, які утворені за моделлю "**прикметникова** основа + суфікс **-ик-**" – **студеники** (*Студеники! ... Джерельця ті студені. / Аж зуби зводять дзвонковий джурій!* [4, с. 107]).

У текстах П. Мовчана зустрічаємо **віддієслівні** неолексеми, що номінують **предмет чи явище за його функціональними характеристиками** й утворені за допомогою суфіксів **-л'/ц-** – **невидальце** (*І біла тінь була на дні, / немов на тихих пальцях, / аж закортілося мені / спіймати невидальце.* [9, с. 97]); та **відіменникові** й **відприкметникові** номінації **предметів за ознакою їхнього місця знаходження та розташування в просторі** із суфіксальними формантами **-ец'–** – **вершець** (*... на сорочці твоєї червоніє пропалена пляма, і запліднено кров'ю голчаний вершець.* [8, с. 48]); та **-иц'–** – **навкружниця** (*Небарвиться, перецвіта / навкружниця у колір диму, / і накривають хатній дах / дерева крилами прудкими ...* [9, с. 110]).

Неолексеми-номінації **осіб та інших істот** у поетичній мові Володимира Коломійця та Павла Мовчана функціонують як **відприкметникові, віддієслівні та відзайменникові** похідні із суфіксами **-ан-, -ик-** та **-от-** відповідно: **Добрян** (*Коник Добрян у довічній дозорі: / слуха біду. Блискавку мнуть, як торішню солом, / буйні вітри.* [4, с. 135]); **обладники** (*В солом'яних льолях, в постолах солом'яних / по долу подолянку водять великі світлом, обладники духу.* [9, с. 79]); **ніщота** (*... і кидали зневажливо в мій бік: / – Незграбьтесь на вітрі чоловік. – / А я стояв і думав: "О ніщота!..."* [8, с. 114]).

У поетичних текстах Володимира Коломійця неолексеми із семантикою "**належність до ...**" утворено від **прикметникових** та **іменникових** основ за допомогою суфіксів **-ств-** та патронімічного **-івн-** – **сковородинство** (*Уклін, уклін тобі, земля / мого сковородинства!* [3, с. 168]); **зорівна** (*Бо ж недарма кажуть: богорівна! / Греками приручена зорівна.* [3, с. 127]).

Досить поширені в мові досліджуваних авторів іменникові неолексеми з модифікаційним словотвірним значенням, які є важливим фактором формування конотативного компонента семантики тексту [2, с. 135].

Іменники з **демініутивним** емотивно-конотативним значенням у поетичних текстах В. Коломійця та П. Мовчана виступають із такими суфіксальними формантами: **-инк-**: **солонинка** (*І може, ще знайдемо ягоду пізню, / оту солонинку, що зводить уста?... / Дві стежки в траві протолочим різно, / і ягода в жменях ... та тільки не та.* [9, с. 106]); **-иц'–**: **мукиця** (*Камінь в ошуйці, другий – в десниці, – / змелеться радість скупа на мукицю.* [9, с. 83]); **-ечк-**: **ключечки** (*Терпкі стоги до неба полуденні / і – журавлині ключечки вгорі ... / "Курли!"* [4, с. 107]); **-ен'–**: **річення** (*І думаю я в розповені дня: / пустий би чоловік то був, напевне, / котрий би не любив своє щось, криве – / якесь там річення ...* [4, с. 31]); **-ен'к-**: **ходеньки** (*Вже він нас! Вже він нас! / Годі смішок, / перебрішок, / над ходеньками.* [4, с. 125]); **-к-** із чергуванням фонем **ц/ч**: **місячко** (*Що в одне вікно заглядає місячко, / в друге – сонечко ясне / та й до світлиці. / Для гостей вона, для тихої розмови.* [4, 14]); **пальцятко** (*Пальцятко, пучечко, мізинок, / як ніжність висловить мені?...* [8, с. 88]); **-ат-**: **зірчата** (*І знову – марев тепле знебуття, / тягуча солодь капле в трав шиття, / де берег неба – в золотих зірчатах ...* [3, с. 55]); **-очк-**: **словеняточка** (*Скільки їх, словеняточок, / найвродливіших в світі, тобі не сказав я – і губив, і назбирував, і беріг ...* [4, с. 24]). Проте з огляду на гетерогенну природу демінутивних формантів, про семантику зменшуваності слід говорити в контексті аналізу номінацій тих предметів, які насправді мають таку властивість, якщо ж предмет мовлення "відкидає" реальну демінутивізацію своїх розмірів, то в цьому випадку на передній план виступає суб'єктивно-емотивна конотація [6, с. 173].

Значно менше слововживань дериватем з **аугментативним значенням**, які утворені за допомогою суфіксальних формантів **-ишч-**: **кам'янище, тягарище** (*І ступа живить у блакитне днище, / а на руках у тебе кам'янище, / і під ногами – камінь розітруть ... / І колом ходить побліла путь, / що ні зійти не можна, ні зітхнути, щоб не зронить на себе тягарище.* [8, с. 98-99]); **-овишч-**: **струмовище** (*Ні, не стане снаги, / зір вузький аби дощ осягнути, / крізь стрімкі береги / протікає струмовище ртуті.* [8, с. 34]).

Іменникові похідні зі значенням **збірності** та додатковою семантичною вказівкою на певний відтінок **абстрактності** в поетичній мові В. Коломійця та П. Мовчана репрезентовано неолексемами, утвореними за допомогою суфіксів: **-ин'н'–**: **дуплиння** (*В приземистій вербі є потайне дуплиння ...* [8, с. 71]); суфіксів **-ю- (*-j-)**: **клинописся** (*І вітер ламкий, наче крига, кришися, / зникало з блакиті пташок клинописся ...* [8, с. 59]). Порівняймо аналогічні утворення в поезії В. Коломійця, оформлені на основі морфологічних чергувань типу **ц/ч** та **к/ч**, наприклад, **куниччя** (*Темно-кременієві очі під куниччям вій, / над чолом же пасмо сиве – / мов зими завій.* [3, с. 68]); **стріччя** (*Я для тебе все стріччя скупив, / у любистках замрій усіх скупав.* [3, с. 112]); суфікса **-j-**: **кульбаб'я** (*І стебла рук, і ніг коріння, / кульбаб'я молодих голів, / що важать, де приткнуться насіння.* [9, с. 75]); **рожев'я** (*Відкіль ривавиться рожев'я / і трісли судини чії / із-під ножа узяв невже ж я / цівки – в долоню – ручай?* [9, с. 70]) тощо.

Поодинокі неолексеми зі значенням **сингулярності**, утворені від **іменникових** основ за допомогою суфікса **-ин-**, подибуємо в мові поезії П. Мовчана (**дощина** – *Вже промінь тебе вириває із плину, / угору підносить краплину дрібну, – він з хмари додолу дощиною кине, / аби гіркоту увібрав ти земну.* [7, с. 351]; **зеліна** – *З роду у рід, з лона у лона / слово предвічне – не однотоє / входить миттєвістю в обшири часу, / кожна зеліна вилунює басом.* [9, с. 82]).

Префіксальний словотвір, на відміну від суфіксального, у поезії Володимира Коломійця та Павла Мовчана представлений менш виразно, що, власне, й визначає його як один із непродуктивних способів індивідуально-авторської деривації.

Зокрема, у мові поезії Володимира Коломійця префіксальні та конфіксальні афікси вживаються з метою: вказівки на *певний стан ліричного героя* – дериваційна модель: префікс **пере-** + **іменник**: **пересон** (*Мов будиш мій сон, пересон, мертвосон ...* [5, с. 74]); префікси **з-/не-** + **іменник** – **знебуття** (*Той сполох! Аж поластовіла м'ята ... / і знову – марев тепле знебуття.* [3, с. 55]); префікс **роз-** + **іменник** + суфікси **-о-/*-j-!**: **розлуння** (*В розлунні весь – любов і гнів ... / Та треба дорости / до розуміння суті слів, / глибоких і простих.* [3, с. 10]); створення семантики **відсутності чого-небудь** – дериваційна модель: префікс **не-** + **іменник** – **нешелестінь** (*Медові зорі котяться в отави, / і стигне золота нешелестінь.* [3, с. 54]); порівняймо префіксальні утворення із семантикою **поширення певних явищ** у поезії Павла Мовчана: **про-** + **іменник** – **прозвість** (*Твої окличники дадуть / широку прозвість про свободу.* [9, с. 52]); із вказівкою на **зовнішню подібність одних предметів до інших**: **про-** + **іменник** – **пролійки** (*... я падаю грудьми на кілля, / і стрімко в пролійки зніць / земля вліта, як шмат вугілля.* [8, с. 109]).

Ряд конфіксальних утворень у досліджуваних поетичних текстах представлений неолексемами із семантикою: **просторовості** – префікс **роз-** + **іменник** + суфікси **-о-/*-j-!**: **роздалля** (*Від роздалля біль під серцем: / леле, що за глибина! / Синь-блакить черпав наперстком, / щоб добутися до дна.* [8, с. 73]);

вказівки на **стан природи, довкілля**: префікс **перед-** + **іменник** + суфікс **-ок-** – **передзимок** (*– Це весна чи такий передзимок, / замість снігу – намисто сльозинок, / замість смутку – зривається сміх ...* [9, с. 90]); префікс **про-** + **іменник** + **нульовий** суфікс – **прозим** (*Зі своїм незримим козубом / бродить осінь – сіє чар. / Як пронизливо над прозимом / палахкоче глоду жар.* [3, с. 158]); префікс **па-** + **іменник** + **нульовий** суфікс – **пахолодь** (*Зійшло, непам'яттю розмилось / вчорашнє, літнє, нетривке, / і пахолодь заповістилась.* [9, с. 107]);

вказівки на **предмет-результат, наслідок дії** – префікс **о-** + **дієслово** + суфікс **-ок-** – **оплавок** (*І що ж – оплавок шкла лишисться від багаття / і кіптяви пружок, що губи перетне ...* [8, с. 93]) тощо.

Як засвідчує аналізований матеріал, іменникові неолексеми різної семантики в поетичних текстах Володимира Коломійця і Павла Мовчана утворено за допомогою афіксальних способів деривації, з-поміж яких суфіксальний є найбільш продуктивним. Такі індивідуально-авторські субстантиви відіграють значну роль в організації поетичної мови, увиразнення художніх образів, створення відповідних конотації конотації віршованого слова.

Література:

1. Арутюнова Н. Очерки по словообразованию в современном испанском языке. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 150 с.
2. Грещук О. Б. Словотвір у процесі породження тексту : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Грещук Оксана Богданівна. – Івано-Франківськ, 1996. – 149 с.
3. Коломієць В. Р. День творення : Лірика. – К., 1975.
4. Коломієць В. Р. Поміж чуттями і дивами: Поезії. – К., 1969.
5. Коломієць В. Р. Семигори. – К., 1990.
6. Лесько Х. Категорія демінутивності в іспанській мові : концептуальна та семантична природа / Х. Лесько // Українське мовознавство. – 2011. – № 41/1. – С. 171-175.
7. Мовчан П. М. Вибрані твори. Поезія. – К. : Просвіта, 2008. – 536 с.
8. Мовчан П. М. Сіль : Поезії. – К., 1989.
9. Мовчан П. М. Твори в 3-ох томах. Том I. Голос : Поезії. – К., 1999.

Тележкіна О. О.,
Національний фармацевтичний університет

ВАРВАРИЗМИ ЯК ОРГАНІЧНИЙ КОМПОНЕНТ ВІРШОВОГО ТЕКСТУ (на прикладі поетичного доробку Д. Павличка)

У пропонованій статті автор робить спробу інтерпретувати варваризми як важливий стилістичний засіб і органічний складник лексичної системи поетичного мовлення Д. Павличка.

Ключові слова: запозичення, варваризми, художній простір, локалізація, стилістичний засіб, діалог культур.

В рассматриваемой статье автор интерпретирует варваризмы как важное стилистическое средство и органический компонент лексической системы поэтической речи Д. Павлычко.

Ключевые слова: заимствования, варваризмы, художественное пространство, локализация, стилистическое средство, диалог культур.

The article deals with the barbarism interpretation regarding them as an important stylistic mean and organic component of the lexical system of D. Pavlychko poetic speech.

Key words: loan words, barbarisms, stylistic space, localization, stylistic mean, dialogue of cultures.

Лексична система ідіостилю того чи того митця перебуває в колі наукових зацікавлень вітчизняних мовознавців. Невід’ємним компонентом цієї системи є запозичена лексика. До вивчення особливостей функціонування слів іншомовного походження у прозовому тексті зверталися Л. Батюк [1], Г. Гайдученко [2], І. Сенчук [5], І. Ощипко [4], у поетичному – О. Степанюк [3]. Проте вивчення мовостилію багатьох наших поетів-сучасників із погляду реалізації в ньому запозичень видається недостатнім. Зокрема, обійдені увагою такі лексеми, що були введені в поетичний контекст із певною стилістичною метою, але не увійшли ні до складу актуалізованих у поетичному словнику митця, ні до активного шару загальноживаної лексики. З’ясування специфіки вживання варваризмів у віршових текстах сприятиме глибшому розумінню мовно-поетичного і художнього простору того чи того автора в аспекті міжмовної і міжкультурної взаємодії. Це й зумовлює актуальність обраного дослідження. Ураховуючи нерозробленість цього питання стосовно творчості Д. Павличка, вважаємо за можливе взяти за основу поетичний доробок саме цього митця.

У використанні запозичень у мові художнього твору, зокрема їх неосвоєних одиниць – варваризмів, – Дмитро Павличко не є новатором: він успішно продовжує традиції, започатковані Лесею Українкою, Іваном Франком, Михайлом Коцюбинським і підтримані Максимом Рильським, Василем Стусом, Ліною Костенко.

Спостереження показали, що поет уводить варваризми у віршовий текст ненав’язливо, обережно, не переобтяжуючи поезію. Митець вживає чужорідні слова, позначені по-різному: засобами української мови зі збереженням фонетичного звучання мови-джерела (*ашкеназі, курултай, мачете, падре, пайза*) і в чужомовному графічному оформленні (*yes, fish, body* (англ.), *bajo* (ісп.)). Структурно з-поміж запозичених виділяються лексеми (*fram* (швед.), *jazda* (польськ.)) і різні за компонентним складом словосполучення (*nomen dulce libertatis* (лат.), *Oh, thank you very much* (англ.), *дзень добри* (польськ.)).

У межах художнього простору поетичного твору митець визначає різні місця локалізації варваризмів. Часто це може бути заголовок, який налаштовує читача на певний зміст і настрій твору: про тяжку працю вікномийів (*Windowscleaner* (англ.)), про останню дорогу Ісуса Христа (*Via dolorosa* (італ.)), звертання до Божої матері (*Ave, Maria* (італ.)). Інколи трапляються запозичення зі збереженням іншомовного графічного оформлення в епіграфах, наприклад: *powiedzte mojej materi* ((польськ.) “Скажіть моїй матері”).

Найбільш активно варваризми функціонують у самих текстах віршів. Ужиті Д. Павличком запозичення не роблять текст незрозумілим, складним для сприйняття. Для цього поет удається до різних способів.

Найчастіше спостерігаються такі зразки введення у поетичний текст, коли стає необхідним переклад варваризму у виносках, як-от у вірші “Краків”:

*Народу цього не міг залякати
Ні меч, ні Освенцима дим.
Червоні дахи – черепичні плакати –
Орлині знамена над ним.
Краків – зірниця світанку, **jutrzerka**,
Десять так він далеко, в юнацькому сні...
Там Лепкий приходив на вечір Шевченка,
І крок його чути мені.*

(**Jutrzerka** (польськ.) – вранішня зірка.)

Подеколи до вжитого іншомовного слова подано не переклад, а його тлумачення:

Empire State Building! Я, мов крюк, –
На шпильці хмарочоса.

(**Empire State Building** – найвищий хмарочос у Нью-Йорку.)

Іноді автор спочатку вживає українське слово, а як прикладку до нього – варваризм, і тоді запозичення не потребує тлумачення. Такий варіант спостерігається у вірші “Тримайся, Джохаре!”:

*Тримайся, Джохаре, хай знає Москва,
Що воля не вмерла і правда жива; <...>*

*Кастусь присягає на вірність тобі,
І Сахаров плаче – за тебе в мольбі;
І кличе повстанців на бій-газават
Чупринка-Шухевич, твій перший солдат.*

Лексичне утворення *бій-газават* не лише наближає читача до подій на Кавказі, а й підкреслює єдність помислів тих, хто став в оборону своєї землі.

У деяких випадках поет дає переклад запозичення в самому тексті вірша, не відволікаючи увагу читача на прочитання додаткових пояснень:

*“Салям алейкум!” – значить “Мир вам!”
Салям тобі, Узбекистане!
Хай це чудове привітання
Вселюдським від сьогодні стане.*

Спостерігаються приклади, коли запозичений компонент не потребує перекладу чи пояснення, тому що слово чи вираз відомі всім читачам, хоча й активно не вживані ними. Такі зразки спостерігаємо, зокрема у творах:

а) у вірші “Жид” мова йде про знущання фашистів над учасниками народного театру, що показували різдвяний вертеп:

Та раптом – німці на готарі! Облава. Крик! І тиш страшна. Фашист підходить і регоче:	“Театр народний! О, зер гут! А ти, жидівська потороче, Йди сюди! Що робиш тут?”;
--	--

б) у поезії “Киптар” автор оповідає про сліпе поклоніння моді і всьому закордонному та зневагу народних традицій:

Йде по Хрещатику киптар. Це модно. Засяли мосяжні картуші. Зробилося весняно й великодно, Та швидко радість вигасла в душі.	А що там ще лишилося у скрині? Байбараки, талари, дукачі? Продайте все! І листя на калині Вітрам продайте крадькома вночі!
Іде киптар. Це сонце смушкуювате. Дав майстрові за нього дід вола, А батько одягав – празникувати, А внука – за десятку продала. <...>	Лишіться лиш з палатами-хатами, Де цвіллю пахне, а не кептарем, Де діти, вже без пам’яті й без тям, Дуріють від мелодій Vony-M!

Віршові твори Д. Павличка засвідчили, що варваризми – потужний стилістичний засіб, який, незважаючи на свою іншомовність, органічно поєднується з українською лексикою і стає важливим компонентом поетичного тексту, що сприяє максимально вдалому розкриттю художнього задуму автора.

Так, завдяки вживанню привітання “Добрий день” литовською мовою поет виявляє пошану до цієї землі:

*Литво, – шепчу я, – laba diena!
До тебе в світанковий час
Приходить молодий Тарас,
Бо для свободи ти рождена! (“Ранок у Вільності”)*

Для створення відповідного національного колориту у вірші “Ніколас Гільєн” автор уживає специфічну назву кубинського напою – *могіто* – і дерева – *сейба*.

А в поезії “Майстер” поет оповідає про вправність і талант індійського музики, і для того, щоб читач сприйняв усю глибину відчутого ліричним героєм, уводить у кожну строфу твору колоритні назви музичних інструментів (*сітар, рубаб, сурут*) і самого митця (*хашім, устод*):

*Хашім на сітарі індійському грає –
І сходять на землю боги,
Вкривається колосом поле безкрає,
Щось Брахма навколішки Крішну благає,
Завмер подивований люд навкруги.*

Такі зразки засвідчують взаємопроникність різних культур і їх взаємозбагачення.

Д. Павличко використовує варваризми як засіб іронії, що можна спостерегти у 12-му “веселому” листі до М. Лубківського:

*Я зустрічаюся з послами,
І чешу по-англійські yes,
Тут ходять дами в хутрі з лами,
Я поміж ними – бідний пес.
За антологію дістану
Міністра **посту**, а не гріш, –
За що ж піти до ресторану
І з’їсти дуже добрий **fish**?
(**Роста** (словац.) – тут подяка.)*

У цих рядках автор іронізує з приводу того, що за його літературну працю нічого не платять і що повсюдно панує англійська мова.

Крім того, аналізовані запозичення використовуються для підтримання ритмічного ладу твору:

*Я вже не знаю, що дорожче –
Непослушенство, гнів, протест
Чи взятий добровільно хрест,
Бо мучитись “Necesse est!”
О мій великий Переможче!*

Цей латинський відповідник українського *необхідно* знаходимо в XVIII покаянному псалмі. Проте латинське *Necesse est!* вжите не лише для утворення рими зі словом *хрест*, а й для передання глибини усіх внутрішніх переживань ліричного героя.

Заглиблюючись у власні переживання щодо сенсу буття, поет порівнює себе із Гамлетом і, як колись герой Шекспірівської драми, запитує себе *to be or not to be?* Передане англійською мовою запитання вказує на те, що проблема існування кожної людини зокрема і людства в цілому залишається актуальною і в XXI столітті і не лише для жителів Англії, а й для України:

*Як Гамлет, я ходжу поміж гробами,
Святих могил питаюся в журбі:
Чи далі жити з темними рабами,
Чи геть піти – to be or not to be?*

Утверджуючи життєве кредо ліричного героя – “*Мусимо плисти*”, висловлене латинським *Navigare necesse est!*, митець не лише виносить цю фразу як назву циклу, а й повторює її наприкінці кожного дванадцятивірша цього циклу. Як зразок наводимо останню строфу четвертого вірша циклу:

*Плаче апостол волі й науки,
Стогне й згоряє душі палімпсест.
Що тут робити? Вмерти з розпуки?
Hi! Navigare necesse est!*

Розглянуті варваризми є органічним складником лексичної системи поетичного мовлення Д. Павличка, і реалізуються як влучний стилістичний засіб у віршових творах митця. Поет, який знає історію свого народу і вихований на зразках його культури і традицій, сміливо і вдало використовує у поетичних творах елементи, запозичені з інших мов, що свідчить про розширення меж не лише особистого поетового світосприйняття, а й про діалог різних культур.

Продовженням розпочатого дослідження може бути вивчення художньо-семантичної репрезентації запозичень у поетичних творах Д. Павличка як одиниць, що поповнили лексичний склад української мови.

Література:

1. Батюк Л. І. Стилістичні функції іншомовної лексики у творах М. Коцюбинського / Л. І. Батюк // Українська мова та література в школі. – 1964. – № 10. – С. 37-40.
2. Гайдученко Г. Структурно-семантична характеристика лексики іншомовного походження в романі П. Загребельного “Свпраксія” / Г. Гайдученко // Південний архів: (збірник наукових праць). Філологічні науки. – Херсон, 2000. – Вип. VIII. – С. 91-95.
3. Степанюк О. В. Стилістичні функції запозичень у поетичній творчості Ліни Костенко : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. В. Степанюк. – К., 1997. – 18 с.
4. Ощипко І. Й. Молдавські побутовизми в оповіданнях М. М. Коцюбинського / І. Й. Ощипко // Лексикологія та лексикографія : республіканський міжвідомчий збірник. Серія “Питання мовознавства”. – К. : Наукова думка, 1966. – С. 95-105.
5. Сенчук І. В. Семантико-стилістичні особливості іншомовних слів у творах Олекси Десняка / І. В. Сенчук // Наукові записки Ніжинського державного педагогічного інституту. – Ніжин, 1962. – Т. 13. – С. 188-196.

Джерела:

1. Павличко Д. Твори : [у 10 т.] / Дмитро Павличко. – К. : Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2010. – Т. 1 : Поезія 1950-1988. – 512 с.
2. Павличко Д. Твори : [у 10 т.] / Дмитро Павличко. – К. : Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2010. – Т. 2 : Поезія 1989-2000. – 416 с.
3. Павличко Д. Твори : [у 10 т.] / Дмитро Павличко. – К. : Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2010. – Т. 3 : Поезія 2001-2009. – 448 с.
4. Павличко Д. Твори : [у 10 т.] / Дмитро Павличко. – К. : Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2010. – Т. 4 : Поезія 2001-2011. – 608 с.

Третьякова К. В.,
Рівненський державний гуманітарний університет

ЕЛІПТИЧНІ РЕЧЕННЄВІ СТРУКТУРИ В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

У статті комплексно проаналізовано та класифіковано синтаксичну категорію “еліпсис”, причини його появи та функціонування в латинській мові класичного періоду.

Ключові слова: еліпсис, еліптичне речення, еліптований компонент.

В статье комплексно проанализировано и классифицировано синтаксическую категорию “эллипсис”, причины его появления та функционирования в латинском языке классического периода.

Ключевые слова: эллипсис, эллиптическое предложение, эллиптический компонент.

The article provides a comprehensive analysis of ellipsis as syntactic category and the conditions that cause this phenomenon in Latin.

Key words: ellipsis, elliptical sentence, elliptical component.

Не зупиняючись на історії вивчення еліпсису, як вербально-лінгвального засобу економії та компресії мовних засобів, відмітимо тривалий інтерес до нього з боку вчених. Дослідження XIX та наступних століть вивели еліпсис з “їмли метафізики” (*mists of metaphysics*) [4, 1] на наукову площину.

Метою праці є спроба, застосовуючи сучасні методи та методологічні підходи до даного феномена, дослідити еліпсис в латинській мові класичного періоду. З огляду на специфіку матеріалу, а також в силу сталої традиції класифікувати види еліптичних конструкцій з позицій синтаксичної функції редукованого компонента (вільної, незаміщеної позиції у синтагматичному ланцюжку висловлювання), досягнення окресленої мети передбачає виконання основного завдання: виявлення найуживаніших типів й тенденцій репрезентації еліптичних речень у латинській мові.

Об'єктом аналізу виступають синтаксичні конструкції з еліптованими компонентами (на прикладах з творів Горація, Ціцерона, Сенеки).

Містичну присутність еліпсису в латинській мові вперше, у 1870 році, з позицій чіткого й фундаментального (*plain and substantial*) синтаксису заперечив проф. Гудвін у праці *Moods and Tenses* [4, с. 1]. Дж. Гріноу (*J. B. Greenough*) пояснює це розкриттям граматичної природи дієслівної категорії способу та посиленням інтересу до статусу умовних реченневих структур, зокрема, ірреального типу з *ut* або *utinam*. Нова можливість дати пояснення явищу еліпсису викликала ефект посмішки Чеширського Кота: Кота немає, а посмішка є; еліпсис в мові не бути не повинен, але він є [4, с. 1]. У структурі виразів *Unde mihi lapidem?* – Де я міг би взяти камінь? відсутні керуючі дієслова, але зміст запитання залишається зрозумілим, найголовніше – однозначним, отже необхідності у випущених, невербалізованих словах, ані граматичної, ані логічної немає. Луї Воше (*L. Vaucher*) у праці *Traité de syntaxe latine* визнає еліпсис “прикрашеним синтаксисом” (*syntaxis ornata*), стилістичним “орнаментом” мови. [6, с. 452] Автор *A Grammar of Latin language* 1832 року К.Г. Цумпт (*C.G. Zumpt*), відносячи еліпсис до граматичних фігур (*grammatical figures*), визначає його, як “упущення будь-якого слова, що становить частину виразу, або, якщо необхідно, з метою скоротити її за правилами синтаксису”. [7, с. 413] (пор. сучасні тлумачення еліпсису: “пропуск будь-якого члена або компонента речення, який легко відновлюється з контексту” [3, с. 53]).

В. Коломийцева, аналізуючи синтаксичні категорії повноти/неповноти реченневих структур, визнає еліптичне речення “синонімом-дублетом до терміна “неповне речення”” [2, с. 259]. Отже, граматична форма еліптичних речень є узуальною, обумовленою синтагматичними зв'язками слів, певною сталістю виразів, відомою більшості комунікантів. Еліптовані речення – “полівалентні надчастотні тексти, що традиційно піддаються редукції ... семантично повні, тобто зрозумілі ...” [2, с. 260].

Сталу традицію класифікувати еліптичні конструкції за синтаксичними функціями випущеного компонента, так званої “незаміщеної синтаксичної позиції”, вважаємо прийнятною для аналізу функціональних видів еліпсису в латинській мові. На основі комунікативно-семантичної ролі в умовах синтагматичного контексту, побудованого за синтаксичними правилами простого речення, еліптоване речення вербалізує відносно актуальну частку змісту, здатну з'єднати комунікативно-синтагматичний “ланцюжок”. Щодо формально-семантичної структури простого речення ці фрагменти змісту реалізуються різними компонентами: словами, словоформами тощо. (див. [1])

У працях Л. Воше та Ф. Левере еліптовані реченнєві структури описано за граматичним принципом: частини мовною приналежністю та синтаксичною роллю [5; 6].

1) еліпсис підмета, що являє собою невербалізований суб'єктний компонент. Як зазначає Л. Воше найчастіше еліптувалися іменники *homines* (люди) та *volgo* ((простий) народ), зокрема у висловах типу: *Dicunt, tradunt, ferunt etc.* – Говорять, передають, розповідають тощо. (Тут і далі переклад – К.Т.)

Neque opera tectorio exornari sepulcra, nec Hermas hos, quos vocant, imponi (Athenis) licebat. (Cic. De Leg. II, 26) – Ані покривати штукатуркою, ані встановлювати, так звані, герми, не дозволялось. У варварських іменах еліптувався іменник *filius*: *Darius Hystaspis* (Дарій I, син царя Гістапа), *Ptolomaeus Lagi* (Птоломей, син Лага). Латинській мові такі пропуски були невластиві, за винятком іменника *uxor* (= *filia*) *Terentia Ciceronis* – Теренція, дружина Ціцерона.

2) еліпсис нерелізованих об'єктних зв'язків (обставинних компонентів тощо), виражених іменниками:

– *aedes* та *templum* (храм): *Valerius mihi scripsit quemadmodum a Vestae ad tabulam Valeriam ducta esses.* (Cic. Ad Fam. XIV, 2) – Валерій, написав мені, ... як [тебе] вели від храму Вести до банку Валерія.

Locus (місце), *tempus (ex quo)* (час (з якого)): *Erit aliquando quum mei memineris*. – Настане колись час, коли ти мене згадуватимеш.; *pars (tertia)* (частина (третя), *partes (primae vel secundae)* (частини (перша або друга)), *aqua (calida vel frigida)* (вода (тепла або холодна)): *Ex labore sudanti frigidae potio perniciosissima*. – Для спітнілого від роботи пиття холодної води є найзгубнішим.

Caro (ferina, canina) (м'ясо (дичина, собачатина), *mare (altum)* (море (глибоке)), *ordo (in quattuordecim sedere)* (стан (сидіти на 14 ряду, тобто належати до стану вершників)), *modius* (модій, міра ваги сипучих тіл) (*Millia frumenti tua triveril area centum* (Ног. Via) – Хай у тебе на току намолотять сто тисяч мір хліба); *pretium* (ціна) (*Magno vendi*. – Я продав за високу ціну.).

3) еліпсис дієслова-присудка, викликаний синтаксичним паралелізмом або повтрінням лексично-сталого складу:

Fratris filius mihi placet, sororis displacet. – Друг брата мені подобається, сестри – ні.

Terentii fabulas studiose lego, Plautinis minus delector. – Я старанно читаю твори Теренція, твори Плавта мені подобаються менше. (пор. *Terentii fabulis magnopere delector, Plauto longe minus*. – *Libros Platonis lego, multum ab Aristotele dissidentes (Aristotelis libros / ab Aristoteleis)*).

4) еліпсис повнозначного компонента складного дієслівного присудка:

Vibulus, domo abditus, nihil aliud [facit] quam per edicta obnuntiavit. (Suet. Caes. 20) – Бібул, замкнений вдома, нічого не робив внаслідок оголошеного припису.

Vincam tamen silentium, et si nihil aliud [facit] certe gemitu interpellabo. (Curt. 4,6) – Але я примушу його перервати мовчанку, і якщо [не слова], то хоча б витягну з нього стогони.

Pertinere у виразах *nihil ad me* (стосуватися мене); *nihil ad rem* (стосуватися справи) *Quid hoc ad Epicurum?* (Cic. In Pis. 28) – Як це стосується Епікура?

Quo mihi fortunam si non conceditur uti? (Ног. Epist. I, 5, 12) – Для чого мені багатство, якщо я не можу ним насолодитися по-справжньому?

4а) еліпсис “нульових дієслів”: *inquit, ait, dicit (Scite enim Chrysippus, ut clipei causa involucrium vaginam autem gladii, sic praeter mundum cetera omnia aliorum causa esse generata*. (Cic. de Nat. Deor. II, 14) – Хрисіп тонко підмітив, що як чохол виготовлений заради щита, піхви – заради меча, так само все решта, крім світу, зроблене лише заради чогось іншого. *est, sunt*:

Summum jus, summa injuria. (Cic. De Off. I, 10) – Вища законність – вище беззаконня.

5) еліпсис слів (займенників, прислівників, прийменників, сполучників) із факультативною валентністю:

ut (ut opinor, ut puto, ut credo): Male, credo, mererer de meis civibus, si ad eorum cognitionem divina illa ingenia transferrem (Cic. De Fin. I,8) – Невже цим я б погано прислужився своїм співгромадянам, якби познайомив з цими божественними талантами.

б) еліпсис декількох компонентів структури, в яких еліпсис уподібнюється до таких засобів актуалізації змісту, як інверсія, лексичні повтори, ідіоматизм:

Quid? Quod? = dicam de eo (я говорю про це): *... facile intellegi possit animum et videre et audire, non eas partis quae quasi fenestras sint animi: quid, quod eadem mente res dissimillimas comprehendimus, ut colorem, saporem, calorem, odorem, sonum?* (Cic. Tusc. I, 20) – ... легко можна уявити собі, що бачить і чує власне душа, а не частини тіла, які слугують їй ніби віконечками: але ними ми сприймаємо найрізноманітніші речі, так як колір, смак, спеку, запах, звук?

Класифікація видів еліпсису в латинській мові, систематизований та адекватний опис цього явища з позиції сучасної методології, дозволяє зробити наступні висновки: 1) еліпсис – універсальний загальномовний синтаксичний засіб; 2) брак чітких критеріїв еліптичності призводить до термінологічного хаосу та розмаїття класифікацій; 3) еліптичний пробіл є рівним повноцінним мовним формам; 4) функціонування еліптованих структур не затемнює зміст, а виступає засобом економії мовних засобів.

На основі вище викладеного, видаються перспективним дослідження різних аспектів теорії еліпсису, зокрема в класичних мовах.

Літератури:

1. Джумалиева Г. К. Види еліпсису в різноструктурних мовах // Труды преподавателей. Вестник БГУ. – № 19. – 2007. – Режим доступу до джерела : http://nbisu.moy.su/load/dzhumalieva_g_k_vidy_ellipsisa_v_raznostrukturnykh_jazykakh.

2. Коломийцева Вікторія. Найменування еліптичних конструкцій в системі лінгвістичної термінології // Вісник : Проблеми української термінології. – Львів : Національний університет “Львівська політехніка”, 2008. – № 620. – С. 258-263.

3. Михалечик О. І. Теоретичні основи та принципи дослідження еліпсису в мовознавстві // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Філологічні науки. – № 5. – 2009. – С. 52-55.

4. Greenough J. B. On Ellipsis in Some Latin Constructions. – Harvard Studies in Classical Philology. – Vol. 12, 1901. – P. 1-5.

5. Leverett Frederick P. The new Latin tutor, or, Exercises in etymology, syntax and prosody : compiled chiefly from the best English works. – Boston : Hilliard, Gray, Littke and Wilkins. – 1831. – 350 p.

6. Vaucher Louis. Traité de syntaxe latine: précédé de remarques sur les parties du discours. – Geneva – Paris, 1827. – 506 p.

7. Zumpt K. G. A grammar of the Latin language translated from the German with additions by the Rev. John Kenrick, M.A. – Third edition. – London : printed for B. Fellowes, Ludgate Str. – 1822. – 490 p.

*Тхір М. Б.,
НПУ ім. М.П. Драгоманова, м. Київ*

КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ ДИСКРЕДИТАЦІЇ ОПОНЕНТА У СТВОРЕННІ ІМІДЖУ ПРЕЗИДЕНТА ТА ЛІНГВАЛЬНІ ЗАСОБИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі промов президента США Б.Обами)

У статті розглянуто стратегію дискредитації опонента та використання її у промовах президента США Б.Обами. Проаналізовано тактику непрямого викривання негативних дій опонента і тактику прямого звинувачення опонента як основні тактики комунікативної стратегії дискредитації опонента у промовах президента та лінгвальні засоби реалізації цієї стратегії в американському політичному дискурсі.

Ключові слова: стратегія дискредитації опонента, тактика непрямого викривання негативних дій опонента, тактика прямого звинувачення опонента, семантичне поле війни, метафора, іронія, антитеза.

В статье рассмотрены стратегия дискредитации оппонента и использование ее в речах президента США Б.Обамы. Проанализированы тактика непрямого обличения негативных действий оппонента и тактика прямого обвинения оппонента как основные тактики коммуникативной стратегии дискредитации опонента в речах президента и лингвальные средства реализации этой стратегии в американском политическом дискурсе.

Ключевые слова: стратегия дискредитации опонента, тактика непрямого обличения негативных действий опонента, тактика прямого обвинения опонента, семантическое поле войны, метафора, ирония, антитеза.

The article highlights the discrediting strategy of the opponent and its use in the speeches of the U.S. President Barack Obama. The author considers the tactics of adverse action indirect exposure of the opponent and direct accusations tactics of the opponent to be the main tactics of communication discrediting strategy of the opponent in the President's speeches, and analyzes the lingual means of implementing this strategy in the American political discourse.

Keywords: discrediting strategy of the opponent, tactics of adverse action indirect exposure of the opponent, direct accusations tactics of the opponent, semantic field of war, metaphor, irony, antithesis.

Стратегія дискредитації у політичному дискурсі є предметом дослідження вчених-лінгвістів в Україні та за кордоном [1; 2; 3; 4], однак тактики реалізації цієї стратегії у промовах американських президентів, і Б. Обами зокрема, залишаються дослідженими недостатньо. **Мета** даної статті полягає у тому, щоб охарактеризувати специфіку комунікативної стратегії дискредитації, проаналізувати її у промовах президента США Барака Обами та виявити комунікативні тактики та мовні засоби реалізації цієї стратегії. **Матеріалом** статті служать промови президента США Барака Обами за час його президентської діяльності. **Об'єктом** дослідження є комунікативна стратегія дискредитації у політичних промовах Б. Обами. **Предметом** дослідження є тактики та лінгвальні засоби стратегії дискредитації. **Завдання** статті полягає у визначенні іміджу Б. Обами за допомогою лінгвальних засобів стратегії дискредитації.

Детальний аналіз стратегії дискредитації був запропонований О.С. Іссерс, яка вважає тактику приниження та глузування основною в реалізації цієї стратегії, а комунікативним завданням стратегії дискредитації, на думку вченої, є словесне вираження негативної оцінки [3, с. 160]. О.В. Гайкова у своїй науковій праці виділяє стратегію дискредитації політичного опонента, яка реалізується за допомогою тактик критики і компрометації, звинувачення, зневаги до опонента, непрямої "оцінки" його дій тощо. Ці тактики, на думку науковця, найбільшою мірою формують сприятливі умови для створення відповідного для маніпулювання виборцями емоційного клімату: вдавшись, наприклад, до тактики критики і компрометації, кандидат на пост президента досягне ефективного впливу на адресата, зуміє переконати його у своїй правоті [2, с. 81].

Мета стратегії дискредитації, на думку О.М. Паршиної, – підірвати авторитет об'єкта, який дискредитується, принизити його, зганьбити, очорнити в очах виборців. Слід враховувати, що у політичному дискурсі ця стратегія передбачає публічність мовних дій і розрахована насамперед на реакцію спостерігачів (тобто виборців) [4, с. 84]. Стратегія дискредитації (як різновид вираження антипатії), на думку Ю.А. Антонової, є спрямована на зміну думки адресата про політиків (у тому числі і президента). Дана стратегія втілюється за допомогою тактик звинувачення, натяку, викриття, образи. Науковець вважає, що засобом для вираження стратегії дискредитації також є сарказм [1, с. 11].

У промовах Б. Обами стратегія дискредитації використовується з метою зіпсувати репутацію урядів (лідерів) ворожих держав та політичних конкурентів, зокрема опонентів з Республіканської партії. Використання президентом стратегії дискредитації призводить до створення бажаного іміджу борця проти несправедливості, жорстокості, лідера, характеристики якого здаються адресату прямо протилежними до опису опонента.

Проаналізувавши промови Б. Обами за часи його президентської діяльності, ми визначили наступні тактики дискредитації режимів урядів певних держав та партійних опонентів.

1. Тактика непрямого викривання негативних дій.

Президент Б. Обама має тенденцію викривати негативні сторони своїх політичних противників чи опонентів, констатувати факти злочинних жорстоких режимів авторитарних держав шляхом непрямого натяку на їх негативні дії.

У промовах стосовно ситуації у Лівії, Афганістані, Судані, Ірані та інших недемократичних державах дискредитація урядів цих держав досягається президентом шляхом непрямого викривання їх злочинів. Реалізація такої тактики виражається за допомогою таких лінгвальних засобів.

А) Використання одиниць вторинної номінації.

Яскравим прикладом натяку на жорстокість об’єкта є застосування Б. Обамою метафору.

Last month, protesters took to the streets across the country to demand their universal rights, and a government that is accountable to them and responsive to their aspirations. But they were met with an iron fist.

[Remarks by the President on the Situation in Libya, March 18, 2011]

Б. Обама використовує метафору *were met with an iron fist* для яскравішого підкреслення жорстоких рис режиму лідера Лівії М. Каддафі. Риси правління М. Каддафі тут ототожнюються із прикметником “залізний” (*iron*), який уособлює в собі властивості заліза – твердість та важкість, а також з іменником “кулак” (*fist*), основними ознаками якого є закритість та агресивність. Натякаючи таким чином на жорстоку політику уряду Лівії, Б. Обама в образі реципієнта постає як лідер, який засуджує жорстокість, агресію та авторитет як характеристики тиранії.

Президент намагається охарактеризувати уряд Ірану за допомогою метафори *faced with an extended hand* та дискредитує його за допомогою метафор *turned their backs* та *have shown only a clenched fist*:

They have turned their backs on a pathway that would bring more opportunity to all Iranians, and allow a great civilization to take its rightful place in the community of nations. Faced with an extended hand, Iran’s leaders have shown only a clenched fist.

[Remarks of President Obama Marking Nowruz, March 20, 2010]

Компонент *hands* у метафорі *at the hands of bin Laden*, що загалом уособлює силу та міцність, у наступній промові виступає символом захоплення та тероризму:

And so as I look around this room I suspect that some of you joined the military after 9/11 because you had seen fellow Americans suffer at the hands of bin Laden.

[Remarks of the President to Soldiers of the 10th Mountain Division in Fort Drum, New York, June 23, 2011]

Допоміжними мовними засобами у вираженні дискредитації опонента в промовах Б. Обама часто служать епітети, гіперболи, евфемізми:

So when I hear “deficit hawks” out there who say they want to control the federal budget and aren’t willing to do a darn thing about the skyrocketing costs of health care, I get a sense they’re not entirely on the level.

[Remarks by the President at DNC Fundraising Dinner, February 4, 2010]

Вживання трьох стилістичних засобів (гіперболічного метафоричного епітета *skyrocketing*, евфемізмів *darn* та *they’re not entirely on the level*) в одному реченні свідчить про образність мовлення президента та небажання у даному випадку вдаватися до тактики прямого звинувачення опонентів.

Б) Цитування інших осіб.

Вміле використання цитат у промовах завжди характеризувало політичного лідера як хорошого оратора. Президент Б. Обама має тенденцію посилатись на висловлювання звичайних громадян, солдат, не конкретизуючи їхні особи, тим самим позбавляючи себе відповідальності за зміст у цитатах та імпліцитно натякаючи на злочини урядів певних держав: *as one Libyan said, one soldier summed it up well* тощо. Такий метод дозволяє президенту повідомити вигідну йому інформацію, оперувати будь-якими фактами у цитатах, усвідомлюючи неможливість перевірити адресатом достовірність процитованих слів. Кидаються у вічі займенники *we* та *our* у цитатах, які створюють враження про те, що процитовані прості громадяни Лівії, Судану, Афганістану уособлюють увесь народ. Тут тактика непрямого викривання має маніпулятивний вплив, який призводить до підсилення негативного ставлення реципієнта до певного об’єкта.

As one Libyan said, “We just want to be able to live like human beings”.

[Remarks by the President on the Situation in Libya, Grand Foyer, February 23, 2011]

As one Libyan said, “For the first time we finally have hope that our nightmare of 40 years will soon be over”.

[Remarks by the President in Address to the Nation on Libya, March 28, 2011]

One young Libyan who came to his aid said, “We are your friends. We are so grateful to those men who are protecting the skies”.

[Remarks by the President in Address to the Nation on Libya, March 28, 2011]

One soldier summed it up well. “The message,” he said, “is we don’t forget. You will be held accountable, no matter how long it takes”.

[Remarks by the President on the Way Forward in Afghanistan, East Room, June 22, 2011]

I’ll never forget the man who came up to me – a former teacher who was raising his family of nine in that camp. He looked at me and he said very simply, “We need peace”.

[Remarks by the President in a Ministerial Meeting on Sudan, September 24, 2010]

В) Іронія. Іронія як непрямий засіб дискредитації політичних опонентів застосовується Б. Обамою дуже часто. Президент, вдаючись до іронії та викликаючи у реципієнта сміх та позитивні емоції, досягає бажаного результату щодо дискредитації своїх опонентів, зокрема республіканців:

And every once in a while we’d look up and the Republicans are standing up there, fanning themselves. (laughter);

Застосовуючи іронію *standing up there, fanning themselves*, президент насміхається над своїми політичними опонентами, маючи на увазі те, що республіканці не роблять нічого корисного.

I don’t know when Republicans decided they don’t believe in building roads and bridges. (Laughter)

[Remarks by the President at a DNC Event, October 04, 2011]

За допомогою іронічного вислову *decided they don’t believe in building roads and bridges*, президент намагається висміяти політику республіканців стосовно невідтримки Б. Обама щодо розбудови доріг та мостів.

They’re trying to vote against their cake and eat it, too (Laughter.)

[Remarks by the President to the Las Vegas Chamber of Commerce and The Las Vegas Convention and Visitors Authority, February 19, 2010]

Алюзією *to vote against their cake and eat it, too* на фразеологізм *to have one's cake and eat it, too* президент намагається на хитрість республіканців, тим самим підвищуючи собі авторитет в очах аудиторії.

Remember our campaign slogan, "Yes we can"? (Applause.) This year, their campaign slogan is, "No, we can't." (Laughter.) It's pretty inspiring, huh? (Laughter.) You know, you wake up in the morning and you hear "No!" – that just puts a little pep in your step (Laughter.)

[Remarks by the President at Florida Democratic Party Reception, August 18, 2010]

Непряме викривання негативних сторін республіканців та насміхання з їх політичних рішень сприймаються позитивно реципієнтами та викликають у них сміх. Барак Обама постає перед адресатом як президент, який володіє прекрасним почуттям гумору.

Викриваючи недоліки своїх опонентів, Б. Обама намагається показати свої позитивні риси, створити собі імідж активного та демократичного президента. Розкриваючи пасивність республіканців, президент опосередковано говорить про свою активність, а говорячи про антинародний режим М. Каддафі, він підкреслює свою демократичність.

2. Тактика прямого звинувачення.

Іноді Б. Обама вдається до прямого звинувачення своїх ворогів та політичних опонентів чи надання їм прямої негативної характеристики. Президент обирає конкретних осіб, яких бажає дискредитувати, характеризуючи їхні дії лексемами семантичного поля війни, злочинів, жорстокості, некомпетентності та помилок, наголошуючи на придушенні ними демократичних цінностей, невмілому керівництві, політичному невігластві, тим самим він характеризує себе як компетентного вмілого керівника, борця за демократію. У більшості випадків Б. Обама критикує лідерів авторитарних держав, терористичних організацій, своїх політичних опонентів за допомогою наступних лінгвальних засобів.

А) Вживання слів семантичного поля війни з яскраво вираженою негативною семантикою у прямому відношенні до опонентів, яких, на думку Б. Обама, вони характеризують. Чи не найбільший персуазивний вплив на реципієнта мають слова семантичного поля війни, які президент вживає для дискредитації режиму лівійського лідера Муаммара Каддафі. Президент у своїх промовах з приводу війни у Лівії має тенденцію наголошувати на насильстві, жорстокості та вбивстві невинних людей. Семантику війни у промовах Б. Обама репрезентують такі слова як *a tyrant, assaults, death, a threatened people, a looming humanitarian crisis, killed, injured, bloodshed, intimidation, repression, slaughter, mass graves, a massacre, commit atrocities, terrorism against American people as well as others*; спільнокореневі *violative, volatile, violate, violence; brutality, brutal (regime), brutal (repression), brutal (suppression), brute (force); killings, killed:*

A campaign of intimidation and repression began.

[Remarks by the President on the Situation in Libya, March 18, 2011]

Left unchecked, we have every reason to believe that Qaddafi would commit atrocities against his people.

[Remarks by the President on the Situation in Libya, March 18, 2011]

These actions violate international norms and every standard of common decency. This violence must stop.

[Remarks by the President on the Situation in Libya, Grand Foyer, February 23, 2011]

В той же час акцентується увага на невинних громадянах, мирних протестах, які пригнічуються та придушуються. Тим самим створюється певне протиріччя у свідомості аудиторії, яке призводить до підтримки Б. Обама у його діях та намірах стосовно повалення режимів. Прикладом можуть бути речення:

Innocent people were targeted for killing. Hospitals and ambulances were attacked. Journalists were arrested, sexually assaulted, and killed. Supplies of food and fuel choked off. Water for hundreds of thousands of people in Misurata was shut off. Cities and towns were shelled, mosques were destroyed, and apartment buildings reduced to rubble. Military jets and helicopter gunships were unleashed upon people who had no means to defend themselves against assaults from the air.

[Remarks by the President in Address to the Nation on Libya, March 28, 2011]

Innocent civilians were beaten, imprisoned, and in some cases killed. Peaceful protests were forcefully put down.

[Remarks by the President on the Situation in Libya, March 18, 2011]

The democratic impulses that are dawning across the region would be eclipsed by the darkest form of dictatorship, as repressive leaders concluded that violence is the best strategy to cling to power.

[Remarks by the President in Address to the Nation on Libya, March 28, 2011]

Складним дієсловом, частиною яких є приєдник з негативною семантикою *off (shut off, choked off)*, у наведених цитатах протиставляються словосполучення *innocent civilians, peaceful protests, hundreds of thousands of people, democratic impulses*, що сприяє формуванню у свідомості реципієнта певного морально-ціннісного контрасту, який веде за собою несприйняття жорстоких дій М. Каддафі, створення негативного образу уряду Лівії та дає привід розглядати президента Б. Обаму як гуманного демократичного лідера.

Б) Антитеза. Використовуючи антитезу, президент досягає бажаного прагматичного впливу на аудиторію за допомогою формування контрасту у свідомості адресата (*belongs not to a dictator, but to its people; the money doesn't belong to Qaddafi or to us – it belongs to the Libyan people*):

After all, the money doesn't belong to Qaddafi or to us – it belongs to the Libyan people.

[Remarks by the President in Address to the Nation on Libya, March 28, 2011]

Барак Обама заперечує можливість привласнення грошей М. Каддафі чи США та стверджує, що гроші належать лівійському народові. Використання антитези сприяє формуванню іміджу президента як політичного лідера, який рахується з думкою простих громадян та бореться за їх права.

На основі проаналізованого доходимо висновку про те, що комунікативна стратегія дискредитації, що реалізується у промовах Б. Обама за допомогою тактики непрямого викривання негативних дій та тактики прямого звинувачення досягає бажаного прагматичного ефекту на аудиторію, який полягає у звинуваченні опонентів, ви-

кликанні сумніву щодо правильності їх дій, підриванні довіри до їх політики та репутації, виставленні опонентів у смішному вигляді, викликанні осуду та несприйняття їх діяльності. При цьому формується імідж президента Б. Обама як гуманного демократичного лідера, борця проти несправедливості та за права людей у цілому світі. Класифікація проаналізованих лінгвальних засобів реалізації досліджуваних тактик у промовах Б. Обама може бути предметом подальших наукових розвідок, адже потребуватиме модифікації та деталізації при зміні та оновленні матеріалу дослідження.

Література:

1. Антонова Ю. А. Коммуникативные стратегии и тактики в современном газетном дискурсе (отклики на террористический акт) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : специальность 10.02.01 <Рус. яз.> / Антонова Юлия Анатольевна; [Урал. гос. пед. ун-т]. – Екатеринбург : 2007. – 22 с.
2. Гайкова О. В. Предвыборный дискурс как жанр политической коммуникации (На материале английского языка) : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. – Волгоград, 2003. – 211 с.
3. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – Омск, 1999. – 284 с.
4. Паршина О. С. Стратегии и тактики речевого поведения современной политической элиты России. – Дис. на соиск. уч. ст. док. фил. наук, специальность 10.02.01 – русский язык. – Саратов, 2005. – 324 с.

Уділова К. П.,
ЗНУ, м. Запоріжжя

ХАРАКТЕРИСТИКА ГРАМАТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ПОРІВНЯЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В ІСПАНСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ, ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті досліджуються порівняльні фразеологічні одиниці сучасної іспанської, української, французької та російської мови. Аналіз фразеологічних одиниць спрямований на виявлення структурно-граматичного паралелізму та розходжень у цих мовах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, порівняльна фразеологічна одиниця, порівняння.

В статье исследуются сравнительные фразеологические единицы современного испанского, украинского, французского и русского языка. Анализ фразеологических единиц направлен на выявление структурно-грамматического параллелизма и расхождений в данных языках.

Ключевые слова: фразеологическая единица, сравнительная фразеологическая единица, сравнение.

The article studies the comparative phraseological units of modern Spanish, Ukrainian, French and Russian. The analysis of phraseological units is aimed at pointing out grammatical and structural parallelism and differences in these languages.

Keywords: phraseological unit, comparative phraseological unit, comparison.

Мета дослідження полягає у структурній характеристиці порівняльних фразеологізмів в іспанській, українській, французькій та російській мовах. Об'єктом дослідження є порівняльні фразеологічні одиниці названих мов. Предмет дослідження становлять структурно-граматичні особливості фразеологізмів іспанської, української, французької та російської мов у порівняльному аспекті. Матеріалом дослідження слугували приклади з фразеологічних словників іспанської, української, французької та російської мов.

Порівняння – стилістична фігура, представлена різними синтаксичними конструкціями, що відображають мисленнєву операцію поєднання двох предметів, явищ, ситуацій, ознак на підставі їх уподібнення, установлення аналогій між ними [5, с. 475]. В плані вираження порівняння – це зіставлення одного предмета з іншим, який має загальні риси з першим [3].

Різноманіття форм вираження порівняння в різних мовах підрозділяється на три основні види: синтаксичні, морфологічні та лексико-семантичні [2, с. 24-25].

Досліджуючи структуру порівнянь, Л. Лисенко вважає, що порівняння в плані вираження – це конструкція, яка складається з 3-х елементів: 1-й – назва предмета, який порівнюється з другим предметом (предмет порівняння або порівнюване); 2-й – назва предмета, з яким порівнюється перший предмет (порівняльна частина); 3-й – назва ознаки якості, дії, на яку орієнтується порівняння (основа порівняння) [3]. Додають ще один елемент – порівняльний конектор, елемент, який поєднує частини порівняння [7; 8].

Одним з різновидів порівняльних конструкцій є порівняльні фразеологізми. Порівняльні фразеологізми – це структурно-семантичні утворення [4, с. 8], яким притаманні властивості вільноорганізованих сполучень і речень, але водночас також стабільність синтаксичної структури та лексичного наповнення [3, с. 92]. Аналіз структури порівняльних фразеологізмів чотирьох мов показав наступне.

В порівняльних фразеологізмах перший елемент (порівнюване) може бути наявним, наприклад:

(исп) *los hombres siempre quedan de pie como el gato* (чоловіки завжди лишаються на ногах як коту);

(рос) *в белый свет как в копеечку*;

але, як правило, він випускається, наприклад:

(исп) *alto como la cigüeña* (високий як лелека);

(исп) *como el viento* (як вітер);

(фр) *courir comme un lièvre* (бігти як заяць);

(укр) *як на живім*;

(укр) *голодний як собака*;

(рос) *как с гуся вода*.

Фразеологізмам притаманна певна варіативність структури, але обов'язковим компонентом в них є порівняльний конектор. В іспанській мові це один сполучник *como*, наприклад:

laborioso (trabajador) como una abeja (працьовитий як бджілка).

У французькій мові це також один сполучник *comme*, наприклад:

joli comme tout (гарний як усе).

Українська має певний синонімічний ряд сполучників – *наче, неначе, мов, немов, немовби, ніби, як, буцім*, наприклад:

мов з труни;

наче з хреста знятий;

немов соловей;

неначе полуда з очей спаде;

немовби й не було;

ніби аршин проковтнув;

як вітром завіяло.

Варіативність форм порівняльних конекторів пояснюється значенням порівняльних сполучників: *мов* – уживається для вираження сумніву, непевності у достовірності висловлюваного; *наче, неначе, немов, немовби* – уживається для вираження неповної достовірності, сумніву, непевності; *ніби* – уживається для вираження неповної вірогідності, сумніву, непевності; *буцім* – розмовна форма, яка уживається у значенні, близькому до *ніби, наче, немов*; *як* – близький за значенням до сполучників *мов, наче, неначе*, а при повторенні порівнюваного слова в порівняльному звороті вживається для підкреслення звичайності [6].

У російській мові, як і в українській, синонімія порівняльних сполучників також розвинена: *будто, как, словно, точно, что, ровно*, наприклад:

*согнулся, **будто** старик;*
*волосы чёрные, **как** смоль;*
*зарычал, **ровно** зверь;*
*несётся, **словно** угорелый;*
*гудишь, **точно** шмель;*
*глаза, **что** звёзды.*

Їх варіативність також пояснюється значенням порівняльних сполучників: *будто* – виражає сумнів, непевність у достовірності того, що повідомляється; *как* – уживається для позначення звичайності, типовості предмета; *ровно* – народно-розмовна форма; *точно, словно* – уживається для вираження умовно-передбачуваного порівняння; *что* – народно-поетична форма.

Структура фразеологізмів аналізується в двох основних аспектах: по-перше, в граматичному аспекті – відповідність елемента-основи порівняння певній частині мови і, по-друге, в семантичному аспекті порівняльної частини. В даній статті досліджується граматичний аспект аналізу структури порівняльних зворотів в іспанській, французькій, російській та українській мовах.

В структурі фразеологічних одиниць в якості компонентів, які відповідають основі порівняння, виступають слова різних лексико-граматичних розрядів, а саме: дієслова, прикметники, дієприкметники та іменники. Цей компонент може бути представлений і словосполученням. В залежності від лексико-граматичної приналежності цих компонентів всі порівняльні фразеологізми діляться на такі розряди: 1) вербальні, 2) ад’єктивні, 3) дієприкметникові, 4) іменникові та 5) фразеологізми на зразок речення [3]. Аналіз показав, що названі типи фразеологізмів представлені в мовах, що аналізуються, неоднаково:

В іспанській мові:

así se acuerda de ello como yo de mi abuelo (пом’ятати про щось так, як я про мого дідуся) – фразеологізм на зразок речення;

negro como la avutarda (чорний як дрофа) – ад’єктивний;
anda como la avutarda (ходить як дрофа) – вербальний;
callado como un muerto (мовчазний як мертвий) – дієприкметниковий;
los ojos como rayos (очі як кулаки) – іменниковий.

В українській мові:

голий як бубон – ад’єктивний;
битися як риба об лід – вербальний;
очі як море – іменниковий;
висушений як таранька – дієприкметниковий.
Будь багата, як земля, весела, як весна, здорова, як вода. – фразеологізм на зразок речення.

У французькій мові:

beau comme le jour (гарний як день) – ад’єктивний;
boire comme un trou (пити як діра) – вербальний.

В російській мові:

Людское счастье, что вода в бредне – іменниковий;
Гол как сокол – ад’єктивний;
Все как один – займенниковий;
Один как ветер в поле – числівниковий;
Пристать как банный лист – вербальний;
В воре, что в море, а в дураке, что в пресном молоке – фразеологізм на зразок речення.

З порівняльного аналізу граматичних структур компаративних фразеологізмів іспанської, української, французької та російської мов впливає, що в іспанській та українській мовах в цілому збігаються розряди порівняльних фразеологізмів (вербальні, ад’єктивні, дієприкметникові, іменникові та фразеологізми на зразок речення), у російській мові, окрім зазначених розрядів фразеологізмів, також є займенникові та числівникові фразеологізми, а у французькій з шести зазначених розрядів фразеологізмів є тільки два: ад’єктивні та вербальні.

Різниця порівняльних фразеологізмів цих чотирьох мов на структурно-граматичному рівні полягає у тому, що в іспанській та французькій мовах наявний лише один порівняльний сполучник *como* та *comme*, тоді як українська та російська мови мають розмаїття порівняльних сполучників, які відображають певні семантико-стилістичні нюанси.

Література:

1. Большой толковый словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gramota.ru/slovari/dic/?word=%E1%F3%E4%F2%E&all=x>

2. Лебедева Л. А. Устойчивые сравнения русского языка во фразеологии и фразеографии : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.01 "Русский язык" / Людмила Алексеевна Лебедева. – Краснодар, 1999. – 265 с.
3. Лисенко Л. Структурні типи порівняльних фразеологічних одиниць (на матеріалі англійської, німецької та української мов) [Електронний ресурс] : Наукові записки. Серія: філологічні науки. – Випуск 89(3). – С. 90-96. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/89_3/statti/22.pdf
4. Огольцев В. М. Устойчивые сравнения в системе фразеологии / В. М. Огольцев. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1978. – 160 с.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uktdic.appspot.com/>
7. Antequera Luengo, Juan José. Modismos comparativos de Andalucía [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://books.google.com/books?id=I-QpcJ302yIC&pg=PA5&lpg=PA5&dq=modismos+comparativos&source>
8. López Alcaraz, Jusefa. Modismos y frases hechas en castellano y en catalán. Observaciones y estudio contrastivo [Електронний ресурс] : Estudios Románicos, 2000. – P. 181-204. – Режим доступу : dialnet.unirioja.es/servlet/fichero_articulo?codigo=271662&orden...

Уманець А. В.,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

THE WORD-GROUP THEORIES

У статті розглядаються різні тенденції теорій словосполучення у зарубіжній та вітчизняній лінгвістиці, аналізуються проблеми визначення статусних характеристик словосполучення як поліномінативної синтаксичної одиниці, що відтворює у реальності комплексну ситуацію та реалізує певні структурні схеми на синтаксичному рівні.

Ключові слова: словосполучення, речення, синтаксична одиниця, номінативна одиниця, комунікативна одиниця.

В статье рассматриваются различные тенденции теорий словосочетания в зарубежной и отечественной лингвистике, анализируются проблемы определения статусных характеристик словосочетания как полиноминативной синтаксической единицы, которая отображает в реальности комплексную ситуацию и реализует определенные структурные схемы на синтаксическом уровне.

Ключевые слова: словосочетание, предложение, синтаксическая единица, номинативная единица, коммуникативная единица.

The article envisages different trends in the word-group theory in foreign and home linguistics, some problems of defining the status of a word-group as a polynomination syntactic unit which denotes a complex referent situation and renders the language system by definite syntactic patterns.

Key words: word-group, sentence, syntactic unit, nominative unit, communicative unit.

As early as the 18th century some conceptions of a word-group have been first mentioned in practical grammar books. A pure scientific theory of a word-group was worked out by home scholars F.F. Fortunov, A.A. Shakhmatov, A.M. Peshkovsky. Any syntactically arranged unit, irrespective of its composition and types of syntactic relations between its constituents was considered a word-group. This point of view is accepted by many linguists of our school nowadays. But it is not the only one adopted in home linguistics and abroad [2; 4; 5; 7; 8; 9].

Many scientists put forward a profoundly grounded idea that language represents some binary focused system with two centres – “sentence vs word”, and all other language levels and sub-levels insofar come to lexical or sentential levels and are derived from them as a result of segmenting processes. Conversely, there appeared the problem of sentence and word-group correlation. This problem is related to the levels of language strata, which are called “phrasemic” and “sentential” levels. One of the problems of defining the status of a word-group consists in responding to the question: which is a primary level among the mentioned above, that is whether we define sentence as a unit built up from a phrasemic structure or, we define a phrasemic structure as resulting from sentence segmenting. The answer to this question seems not to be too complicated: similar to the fact that a phrasemic structure is a combination of words, a sentence is represented by a combination of word-groups. But it turns out that a sentence cannot be considered an extended word-group (phrase) or a group of word-groups as it has quite different qualitative characteristics and fulfils quite different from word-groups functions. As matter of fact, we separate a word-group from a sentence by the process of segmenting. This allows some scientists to define sentence as a primary unit compared to word-group.

Scholars are of the opinion that the nominative meaning of a syntagmatically complete average sentence (an ordinary proposemic nomination) reflects a processual situation or event that includes a certain process (actional or statal) is its dynamic centre, the agent of the process, the object of the process, and conditions or circumstances of the realization of the process. This content of the proposemic event builds up the basis of the traditional syntactic division of the sentence. Therefore the word-group is defined as a nominative unit which fulfils the function of polynomination denoting a complex referent, while the sentence is a unit of predication which performs not one, but two essential signemic functions: sentence-naming (nominative) and reality-evaluating (predicative) functions. Between the sentence and the substantive word-group of the full nominative type direct transformational relations are established. The sentence realizes paradigmatic relations and is transformed into the substantive or nominalized word-group while losing its processual-predicative character [3, p. 246-247].

In the 50s of the 20th century the Soviet linguistic tradition adhered to another treatment of the term “word-group”, where this term became very narrow and included only subordinate word-groups. This point of view was worked out by the Academician Vinogradov V.V. and supported by many Soviet linguists. Though it was criticised by many prominent Soviet linguists, it was widely acknowledged in the 20th century.

Scientifically grounded word-group theory appeared abroad much later than in our country. Theoretical interpretation of this problem had been worked out by foreign scientists only by the 1930s, and is mostly known from the works of the American linguist L. Bloomfield. He considers the word-group in a very wide sense, following the point of view of the Soviet scholars of the beginning of the 20th century.

The terms “endocentric” and “exocentric” for syntactic constructions were introduced by L. Bloomfield.

“Endocentric” and “exocentric” word-groups are also called “headed” and “non-headed” (e.g. *John and Mary, fresh fruit* – endocentric, *John studied* – exocentric). In endocentric word-groups we can always find the head and the adjunct (subordinate endocentric word-groups) (e.g. *poor John, skimmed milk*) or a head, represented by a group subject (coordinate endocentric word-groups) (e.g. *John and Mary, the rich and the poor*). Adjunct always qualifies or defines the head. L. Bloomfield refers to endocentric word-groups all word-groups where the function of the head coincides with the function

of the whole word-group. Therefore the head of the word-group can substitute it in a larger syntactic unit. Exocentric word-groups have no head and the functions of their constituents do not coincide with the function of the whole word-group. Thus, in exocentric word-groups no constituent can substitute the whole word-group in a larger syntactic unit. To exocentric word-groups belong word-groups with primary predication, secondary predication and prepositional word-groups. But L. Bloomfield does not differentiate between primary and secondary predication. E. Krusinga differentiates between “close and loose word-groups”. “We speak of a close group when one of the members is syntactically the leading element of the group. We speak of a loose group when each element is comparatively independent of the other members. Examples of close groups are nouns with an attributive noun or adjective, or with an article or a possessive pronoun; also the groups of nouns and pronouns with a verb stem or participle or a verbal *ing*. The loose groups, on the contrary, leave the individual words unaffected by their membership of the group, as in *men* and *women* [E. Krusinga. A Handbook of Present-Day English, p. 177].

For many scientists the term “словосполучення” was the equivalent for “word-group”, “phrase”, “word cluster”, “word-collocation”, “syntactic group”, “word combination”. When words are joined together grammatically and logically without forming a full sentence, we call the combination a word-group. Thus, “*man of honour*”, “*the roundness of the earth*”, “*the round earth*”, “*going away*”, “*his going away*” are word-groups. When words come together without there being any special connection between them, they may be said to constitute a word-collocation [H. Sweet. A New English Grammar, p. 16]. Some scientists differentiate between syntagmatic groupings of notional words alone, syntagmatic groupings of notional words with functional words, and syntagmatic groupings of functional words alone [2, p. 222]. Other scholars operate with the term “word-group”, as a combination of two or more words which is a grammatical unit but is not an analytical form of some word [6, p. 171]. There also exists a point of view of some scholars who consider the term “word combination” [1; 8]. The word combination, along with the sentence, is the main syntactic unit. The smallest word combination consists of two members, whereas the largest word combination may theoretically be indefinitely large though this issue has not yet been studied properly [1, p. 196].

H. Sweet criticised the term “word-group”. But L. Bloomfield retained it. Besides, L. Bloomfield defined hypotactic and paratactic relations. Some scholars use the term “syntactic group”. A syntactic group represents a combination of words that forms a distinct part of a sentence. If the definition of the terms “word” and “sentence” could be regarded as settled, the definition of the term “syntactic group”, and its delimitation with respect to the other terms, might be perfectly clear. In many cases it is by no means a simple matter, however, to decide whether a given number of syllables is to be looked upon as a single word or as a group of words [E. Krusinga. A Handbook of Present-Day English, p. 177].

L. Bloomfield’s theory of word-group was developed further. Ch. Hockett suggested a more detailed structural description of endo-exocentric word-groups. L. Hjelmslev developed a theory of syntactic relations, defining three types: relations of independence, relations of dependence, relations of interdependence.

The problem of the word-group pattern “N + V_{fin}” is controversial for scholars. Some grammarians treat them together with other types of word-groups (L. Bloomfield, P. Roberts), the majority point out that they are sentences, and have the status of communicative units.

It is not settled yet whether the word-group is a specific unit of syntax. Three interpretations have been put forward:

- the word-group is not a specific unit of syntax; syntax studies nothing but sentences;
- the word-group is the only unit of syntax;
- the word-group is one of syntactic units.

F.I. Buslaev, M. Ganshina and N. Vasilevskaya, V.L. Kaushanskaya and her co-authors are of the opinion that syntax deals with sentences only. Taking away word-groups from the syntactic level, according to A.I. Smirnitsky, causes a disregard of the rules of joining words that exist irrespective of the fact whether a word-group makes part of a sentence or not.

F.F. Fortunatov and A.M. Peshkovsky, on the contrary, were of the opinion that the word-group is the only syntactic unit. If the word-group were the only syntactic unit, it would not be clear how to treat one-word sentences. A.M. Peshkovsky looks upon them as a specific kind of word-group.

However, the existence of one-word sentences is not the most important argument against restricting the sphere of syntax to word-groups. The main drawback of the conception lies in the fact that it does not differentiate between the word-group and the sentence. And they have different status as the word-group represents a naming unit of language (V.V. Vinogradov, N.Y. Shvedova, M.Y. Blokh), and the sentence is a communicative unit (O. Jespersen, A. Gardiner, Y.M. Skrebnev).

Due to their nominative meaning, both the sentence and the word-group enter the language system by their syntactic patterns. The traditional linguistics presents the main types of syntactic patterns: predicative (subject + predicate), objective (verb + object), attributive (attribute + noun), adverbial (verb/adverb/adjective + adverbial modifier).

Cognitive approach to word-group studies mechanisms of conceptual integration. J.R. Taylor envisages constructional schemas which belong to the conceptual level: schemas with head-complement relations, schemas with head-modifier relation, schemas with appositional relations, schemas with parataxis. He uses the basic notions of cognitive grammar analysis “profile” and “fuse” interpreting the mechanisms of conceptual word combination.

Thus, we envisaged some trends in the word-group theory in foreign and home linguistics, analysed some problems of defining the status of a word-group as a polynomination syntactic unit denoting a complex referent which enters the language system by definite syntactic patterns.

We focus our future work on typological research of word-groups in English and Ukrainian considering their valance properties.

Література:

1. Алексеева І. О. Курс теоретичної граматики сучасної англійської мови : навчальний посібник / Ірина Олексіївна Алексеева. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2007. – 328 с.
2. Блох М. Я. Теоретическая грамматика английского языка : учебник / Марк Яковлевич Блох. – [3-е изд., испр.] – М. : Высш. школа, 2000. – 381 с.
3. Блох М. Я. Практикум по теоретической грамматике английского языка : [учеб. пособие] / М. Я. Блох, Т. Н. Семёнова, С. В. Тимофеева. – М. : Высш. шк., 2004. – 471 с.
4. Волкова Л. М. Theoretical Grammar of English : Modern Approach : [навчальний посібник] / Лідія Михайлівна Волкова. – К. : Освіта України, 2010. – 256 с.
5. Иванова И. П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. Теоретическая грамматика английского языка. – М. : Высш. школа, 1981. – 285 с.
6. Ильиш Б. А. Строй современного английского языка / Борис Александрович Ильиш. – [2-е изд.] – Л. : Просвещение. – 366 с.
7. Харітонов І. К. Теоретична граматики сучасної англійської мови : навчальний посібник / Іван Кирилович Харітонов. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2008. – 352 с.
8. Biber D., Johansson S., Leech G., etc. Longman Grammar of Spoken and Written English. – L. : Pearson Education, 2000. – 1204 p.
9. Muir J. A. A Modern Approach to English Grammar : An Introduction to Systematic Grammar. – L. : Batsford, 2001. – 289 p.

Федорів М. І.,

Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, м. Київ

ХАРАКТЕРИСТИКА ТВІРНИХ ОСНОВ ПОХІДНИХ ІМЕННИКІВ З ЛАТИНСЬКИМИ СУФІКСАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ У СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Стаття присвячена вивченню словотвірного потенціалу твірних основ похідних іменників сучасних німецької та української мов, утворених за допомогою суфіксів латинського походження із лексико-категоріальним значенням особи. У процесі аналізу виділяються параметри, якими характеризуються досліджувані твірні основи, а також простежуються спільні та відмінні риси останніх у досліджуваних мовах.

Ключові слова: похідне, іменник, твірна основа, латинські суфікси.

Статья посвящена изучению словообразовательного потенциала производящих основ производных существительных современных немецкого и украинского языков, образованных при помощи суффиксов латинского происхождения с лексико-категориальным значением лица. В процессе анализа выделяются параметры, которыми характеризуются исследуемые производящие основы, а также прослеживаются общие и отличительные черты последних в исследуемых языках.

Ключевые слова: производное, существительное, производящая основа, латинские суффиксы.

The article explores the word-building potential of stems of derivative nouns of German and Ukrainian languages, which was built by means of Latin suffixes with the lexical-categorical meaning of person. In the process of analysis the parameters, which characterize the analyzed stems, are picked out and the common and different features of the stems are retraced in the analyzed languages.

Key words: derivate, noun, stem, Latin suffixes.

Постановка наукової проблеми та її значення. Відомо, що одним з найважливіших шляхів дослідження словотвірної системи мови являється структурний підхід до розгляду похідних одиниць. Похідне слово – вторинна, обумовлена іншим знаком чи сукупністю знаків одиниця номінації зі статусом слово, не залежно від структурної простоти чи складності останнього [7, с. 5]. З точки зору своєї структури, похідне слово є складним комплексом, який характеризується певними ознаками: морфемним складом, його семантичним зв'язком із первинним словом (мотивованість), словотвірними формантами [5, с. 114]. Являючись центральною одиницею словотвору [1, с. 14], похідне слово має бінарну структуру, обов'язковими конститuentами якої є твірна основа та словотвірний афікс.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що визначення твірних основ у похідних іменниках з латинськими суфіксами на позначення осіб викликає необхідність аналізу їхніх структурно-семантичних та словотвірних характеристик, оскільки структура і значення похідного слова формуються на основі структури і значення твірної основи та словотвірних засобів. В цьому напрямку сучасна наука про словотвір має чималі напрацювання, проте двокомпонентність похідного слова зумовлює необхідність детального опису словотвірної системи із опорою на твірну основу як типологізуючий чинник [10, с. 191].

Метою дослідження є визначення структурно-семантичних та словотвірних ознак твірних основ досліджуваних похідних іменників німецької та української мов, встановлення їх спільних та відмінних рис.

Матеріалом статті слугують похідні іменники із латинськими суфіксами *-al, -ual, -ial, -an, -and, -end, -ant, -ent, -ar, -är, -iar, -at, -et, -er, -ler, -ner, -ian, -jan, -ianer, -ier, -ik, -ike, -iker, -ikus, -isse, -ist, -it, -on, -or, -tor, -ator, -ot, -us, -ius* в німецькій мові; *-al, -ant, -ant, -ent, -apil, -at, -em, -ic, -ict, -im, -it, -om, -uz, -us, -ep, -op, -tor, -ator* в українській мові, що містять у своїй семантичній структурі лексико-категоріальне значення особи.

Вклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У сучасній лінгвістиці основною словотвірною одиницею вважається основа слова [3]. Це пояснюється тим, що словотвірні афікси утворюють не слово як таке, а лише основу. Остання визначається як обов'язкова постійна структурна частина, що штучно виділяється зі слова як певного цілого або матеріально збігається зі словом та входить до складу всіх його словоформ [3, с. 6].

Похідне слово утворюється на базі твірної основи, що є засобом вираження лексичного значення похідного, а їх співвідношення становить власне сутність словотвірного процесу [2, с. 92]. Тому важливим є аналіз твірних основ як мотиваторів лексичних значень похідних.

Твірна основа [4, с. 7] або словотвірна база [10, с. 11], розглядається у лінгвістичній літературі як повнозначний мовний відрізок, який є лексико-семантичним ядром при утворенні похідних слів [7, с. 51] за допомогою суфіксів латинського походження. У представленому дослідженні твірні основи визначаються такими *параметрами*:

- морфологічна належність;
- етимологія;
- дериваційна структура;
- потенційна самостійність/ несамостійність вживання у мові.

Морфологічна приналежність твірних основ похідних іменників німецької мови пов'язана зі структурною або транспонуючою функцією. Суфікси латинського походження із лексико-категоріальним значенням осіб можуть виконувати як нетранспонуючу, так і транспонуючу функції. Це означає, що твірними основами для досліджуваних похідних іменників можуть слугувати не лише іменники, але й інші частини мови, зокрема прикметники й дієслова. Особливі випадки являють собою так звані *складені* твірні основи – основи, що складаються з стійкого або вільного словосполучення (інколи з прийменникової групи) [14, с. 10].

У сучасній німецькій мові виділено 1495 похідних іменників із латинськими суфіксами на позначення осіб, твірними основами для яких слугують:

– *кореневі та афіксальні іменники*, які становлять 42% загальної кількості, наприклад: *Adressant* (адресант) ← *Adresse* (адреса) + *-ant*; *Aggressor* (агресор) ← *Aggression* (агресія) + *-on*; *Bergler* (горець) ← *Berg* (гора) + *-ler*; *Dogmatiker* (догматик) ← *Dogmatik* (догматика) + *-er*; *Empirist* (емпірик) ← *Empirismus* (емпіризм) + *-ist*;

– *кореневі та префіксальні дієслова*, що становить 47 %, наприклад: *Äffer* (наслідувач) ← *äffen* (наслідувати) + *-er*; *Besprecher* (рецензент) ← *besprechen* (рецензувати) + *-er*; *Deklarant* (той, хто робить декларацію) ← *deklarieren* (декларувати) + *-ant*; *Fundator* (засновник) ← *fundieren* (засновувати) + *-ator*; *Greiner* (плакса) ← *greinen* (скиглити) + *-er*;

– *афіксальні прикметники та прислівники*, які складають 3%, наприклад: *Agrarier* (землевласник) ← *agrar* (земельний) + *-ier*; *Barfußler* (боса людина) ← *barfuß* (босий) + *-ler*; *Chemikant* (лаборант в хімічній лабораторії) ← *chemikal* (хімічний) + *-ant*; *Defensor* (захисник) ← *defensiv* (захисний) + *-ator*; *Dentist* (зубний лікар) ← *dental* (зубний) + *-ist*;

– один *прійменник*, який становить 0,07%, а саме *Gegner* (супротивник) ← *gegen* (проти) + *-er*;

– *синтаксичні конструкції*, що складаються із словосполучень, головними словами яких є дієслова та іменники. Ця група становить лише 0,9%, наприклад: *Bucheigner* (володар книги) ← *das eigene Buch* (власна книга) + *-er*; *Einödbauer* (той, хто будує в пустелі) ← *auf einem Einödhof bauen* (будувати в пустому місці) + *-er*; *Erbbewohner* (землянин) ← *Bewohner der Erde* (житель Землі) + *-er*.

Етимологічна ознака твірних основ похідних іменників німецької мови характеризується походженням твірних основ. Похідні іменники з латинськими суфіксами на позначення осіб утворені не лише від твірних основ власного, тобто німецького походження, але й від основ іншомовного походження. При етимологічному аналізі похідних важливим є сам момент словотвірного акту, оскільки іменники іншомовного походження, які були спочатку запозичені в німецьку мову (а приєднання латинського афікса відбулося пізніше), вважаються власними твірними основами, і функціонують в німецькій мові як самостійні лексеми. Проте існують похідні, у яких відбувся спочатку дериваційний акт, після чого вони були запозичені у німецьку мову у готовому вигляді. Твірні основи таких похідних вважаються *запозиченими*.

Твірні основи власне німецького походження становлять переважно більшість. Проте існують похідні, твірні основи яких запозичені з інших мов, а саме:

– з *латинської мови* (57 лексем), наприклад: *Advokat* (адвокат) ← *lat. advocatus* (позивач), від *advocare* – викликати, підкликати; *Barbier* (перукар) ← *lat. barbitium*, від *barba* – борода; *Champion* (чемпіон) ← *afz. champion* (переможець), від *lat. campus* – поле бою; *Debitor* (боржник) ← *lat. debitor* (боржник), від *debere* – боргувати; *Doktor* (доктор) ← *lat. doctor* (учитель), від *docere* – навчати;

– з *французької мови* (8 лексем), наприклад: *Bukanier* (пірат) ← *frz. boucanier* (мисливець за буйволами, морський розбійник), від *boucan* – копчене м'ясо; *Casserolier* (чистильник мідного посуду) ← *frz. casserole* – каструля; *Conferencier* (конферансьє) ← *frz. conferencier* (лектор, доповідач), від *conference* – обговорення; *Diätar* (поденний працівник) ← *frz. diète* – щоденне зібрання; *Suppleant* (заступник) ← *frz. suppléant* (заступник, помічник), від *suppléer* – замінити;

– з *грецької мови* (3 лексеми), наприклад: *Athlet* (атлет) ← *griech. athlētēs* (атлет), від *āthlos, āthlon* – змагання; *Prophet* (пророк) ← *griech. prophētēs* (пророк), від *prophānai* – провіщати, проголошувати;

– з *іспанської мови* (2 лексеми), серед яких: *Adjutant* (ад'ютант) ← *span. ayudante* (помічник, ад'ютант), від *ayudar* – допомагати; *Toreador* (тореадор, учасник бою биків) ← *span. torador* (тореадор, учасник бою биків), від *torear* – боротися зі списом;

– з *англійської мови* (3 лексеми), а саме: *Translator* (перекладач) ← *translate* – перекладати; *Cutter* (монтажер) ← *engl. cutter* (різник, гравер, монтажер), від *cut* – різати, видаляти;

– з *української мови* (1 лексема), а саме: *Hospodar* (правитель) ← *ukrain. gospodar*, від *рос. господин*.

Кількість запозичених основ досліджуваних похідних іменників складає 5%.

Дериваційна структура твірних основ похідних іменників німецької мови похідністю твірних основ. В залежності від простоти чи складності твірних основ у словотвірному вимірі розрізняються непохідні основи, що не мотивуються за формою і змістом іншими основами [6, 164], інакше кажучи, основи, в складі яких не виділяється живих афіксів, та *похідні основи* – основи, що утворені від інших основ, основ афіксального типу, складних слів, конверсивних утворень, абревіатур та інших видів вторинних словотвірних конструкцій [7; 9, с. 15].

Твірні основи досліджуваних похідних іменників є здебільшого похідними, оскільки останні утворюються на базі префіксальних, префіксально-суфіксальних іменників та прикметників, а також префіксальних дієслів. Похідні основи утворюють переважно більшість, а саме 79%, наприклад: *Administrator* – *Ad-ministr-ation*, *Basteler* – *Baste-lei*, *Chronist* – *Chron-ik*, *Dominikaner* – *Domin-ica*, *Bearbeiter* – *be-arbeiten*, *Choleriker* – *choler-isch*, *Lobhudler* – *lob-hudeln* та ін.

Однак, серед досліджуваних твірних основ зустрічаються і кореневі лексеми, тобто основи нульового акту деривації, які становлять відповідно 21%, наприклад: *Äffer* – *äffen*, *Almer* – *Alm*, *Bankier* – *Bank*, *Dichter* – *dichten*, *Fadian* – *fad*, *Gleisner* – *gleich*, *Hamit* – *Ham*, *Könner* – *können*, *Stöcker* – *Stöck* та ін.

Специфіка вживання твірних основ похідних іменників в німецькій мові залежить від їх самостійності або від контекстуальної зумовленості. Твірна основа є обов'язковим конституентом похідних слів, їх смисловим та семантичним ядром [5, с. 117]. Переважна більшість твірних основ може вживатися у мові самостійно. Проте існують похідні, у яких, при відділенні словотвірних елементів, виявляються відрізки, що не завжди мають аналоги в складі слів, які вільно функціонують у мові. Такі основи прийнято називати *унікальними* [8, с. 11]. Кількість унікальних основ досліджуваних похідних іменників німецької мови сягає 7%, наприклад: *Admiral* (адмірал), *Anachoret* (пустельник), *Berserker* (лютий воїн), *Bruder* (брат), *Chevalier* (шевальє), *Chiromant* (хіромант), *Delat* (інформатор), *Diakon* (диякон), *Diurnist* (писар за щоденну плату), *Mandrit* (монах, пустельник).

Проаналізуємо твірні **основи** досліджуваних похідних іменників **української мови** на основі визначених вище параметрів.

За морфологічною приналежністю твірних основ похідні іменники із латинськими суфіксами на позначення осіб в українській мові можуть утворюватися не лише від іменників, а й від інших частин мови, оскільки сполучуваність суфіксів латинського походження характеризується широким морфологічним спектром. Тому проаналізуємо досліджувані твірні основи на базі їх частиномовної приналежності.

У сучасній українській мові виділяється 762 похідних іменника із латинськими суфіксами на позначення осіб. До ареалу твірних основ за їх частиномовною приналежністю належать:

– *кореневі та афіксальні іменники*, що становить 65% від загальної кількості, наприклад: *абсолютист* ← *абсолютизм*, *бенефіціант* ← *бенефіцій*, *декоратор* ← *декорація*, *директриса* ← *директор*, *ідеаліст* ← *ідеалізм*, *комбайнер* ← *комбайн* та ін.;

– *кореневі та афіксальні дієслова*, кількість яких складає 13%, наприклад: *акомпаніатор* ← *акомпанувати*, *версифікатор* ← *версифікувати*, *гример* ← *гримувати*, *опонент* ← *опонувати*, *панікер* ← *панікувати*, *пастор* ← *пастри*, *танцюрист* ← *танцювати*;

– *афіксальні прикметники*, які складають лише 2%, серед яких: *акуратист* ← *акуратний*, *германіст* ← *германський*, *документаліст* ← *документальний*, *цивіліст* ← *цивільний*.

За етимологічною характеристикою похідні іменники в українській мові утворюються переважно на базі власних твірних основ. Однак серед досліджуваних похідних існують такі, твірні основи яких семантично співвідносяться з іншомовними словами, і вважаються запозиченими. Твірні основи були запозичені за таких мов:

– з *латинської мови* (12 лексем), наприклад: *аматор* ← *lat. amator* (любитель), від *amare* – любити; *артист* ← *lat. artista*, від *ars* – мистецтво; *доцент* ← *lat. docent* (учитель), від *docere* – вчити; *кондитор* ← *lat. conditor* (той, хто готує страви), від *condire* – приправляти;

– з *германських мов* (3 лексеми), а саме: *брюнет* ← *deutsch. Brünette* (темноволосий), від *brun* – коричневий; *бюргер* ← *deutsch. Bürger* (громадянин), від *Burg* – замок, місто; *диспетчер* ← *engl. dispatcher* (диспетчер), від *dispatch* – відправляти.

Відсоток таких основ є невисоким (2%).

За дериваційною структурою похідні іменники з латинськими суфіксами на позначення осіб української мови, як і німецької, утворені переважно від похідних основ, кількість яких становить 87%, наприклад: *абстракціоніст* – *аб-стракці-он-ізм*, *автомобіліст* – *авто-мобіль*, *гігієніст* – *гігієн-а*, *інкасатор* – *ін-каса-ція*, *конструктор* – *кон-струк-ція* та ін.

Однак в українській мові наявні похідні іменники, твірні основи яких є непохідними, тобто вони утворені від кореневих слів (переважно унікальні основи), які становлять 13% загальної кількості, серед яких *арештант* – *арешт*, *арфіст* – *арфа*, *горніст* – *горн*, *джазист* – *джаз*, *кроліст* – *кроль*, *танкіст* – *танк* та ін.

Серед твірних основ похідних іменників з латинськими суфіксами на позначення осіб в українській мові за спеціфікою їх вживання унікальні основи становлять п'яту частину, тобто основи, які в українській мові не вживаються без вище зазначених морфем, а існують лише у сполученні з ними. Таке кількісне співвідношення основ пояснюється тим, що багато запозичених лексем у процесі мовного розвитку втратили семантичний зв'язок із мовою, з якої були запозичені. Цей зв'язок можна встановити лише у процесі глибокого етимологічного аналізу.

До унікальних належать основи 152 похідних іменників, серед яких: *абонемент*, *агент*, *акробат*, *васал*, *віталіст*, *галант*, *дилетант*, *інженер*, *коновал* та ін.

Висновки. Отже, проаналізувавши твірні основи похідних іменників з латинськими суфіксами на позначення осіб німецької та української мов, нами стверджується, що спільність чи відмінність структурно-семантичних ознак твірних основ визначається на основі морфологічних, етимологічних, дериваційних та функціональних параметрів.

Твірні основи обох мов належать до різних частин мови, але мають різну активність. У німецькій мові найвищий ступінь активності притаманний дієслівним (47%) та іменниковим (42%) основам. В українській мові найактивнішими є основи, представлені іменниками (65%).

З етимологічної точки зору переважна більшість похідних іменників обох мов утворюються від власних твірних основ, але мають місце і основи іншомовного походження, значну частину яких складають основи латинського походження.

Література:

1. Араева Л. А. Словообразовательный тип / Людмила Алексеевна Араева. – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2009. – 272 с.
2. Горпинич В. О. Українська словотвірна дериватологія : навч. посіб. / В. О. Горпинич. – Дніпропетровськ : ДДУ, 1998. – 187 с.
3. Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование / Елена Андреевна Земская. – М. : Просвещение, 1973. – 303 с.
4. Ищенко Н. Г. Словообразовательная характеристика производящих основ (на материале производных синонимов современного немецкого языка) / Нина Григорьевна Ищенко // Науковий Вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. – Вип. 5. – К. : Вид. центр КДЛУ, 2001. – С. 94-99.
5. Ищенко Н. Г. Словообразовательная синонимия в современном немецком языке : Монография. / Нина Григорьевна Ищенко. – К. : Издательский центр КДЛУ, 1999. – 348 с.
6. Касаткин Л. Л. Краткий справочник по современному русскому языку / Л. Л. Касаткин, Е. В. Клобуков, П. А. Лекант. – М. : Высшая школа, 1991. – 384 с.

7. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : Наука, 1981. – 200 с.
8. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка // [под ред. Марии Дмитриевны Степановой]. – М. : Русский язык, 1979. – 536 с.
9. Щигло Л. В. Словотворчий потенціал дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові / Л. В. Щигло // "Вісник СумДУ. Серія Філологія", 2007. – № 2. – С. 191-198.
10. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / Wolfgang Fleischer, Irmhild Barz – [Unter Mitarb. von M. Schröder]. – [2. Aufl.]. – Tübingen : Niemeyer, 1995. – 382 S.
11. Motsch W. Deutsche Wortbildung in Grundzügen / Wolfgang Motsch. – [2. Aufl.]. – Berlin, N. Y. : W. de Gruyter, 2004. – 458 S.

Фрумкина А. Л.,

Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова

ВАРИАТИВНОСТЬ ПРИСТУПОВ ГЛАСНЫХ В НЕМЕЦКОМ ПРОИЗНОСИТЕЛЬНОМ СТАНДАРТЕ

При вивченні різних видів початкової фонації голосних у німецькій мові було виявлено суттєві протиріччя у визначенні та позначенні оклюзії всередині кодифікованої норми. У статті розглянуто розходження у реалізації способів експлозії “з глотальною змичкою – без гортанної змички”, як у кодифікованій нормі, так і при її зіставленні з реальною нормою, що яскраво представлена у мові дикторів та модераторів суспільного радіо-телемовлення Німеччини.

Ключові слова: система вокалізму, гортанна змичка, оклюзія, вимовний стандарт, фоностилістичний рівень.

При изучении разных видов начальной фонации гласных в германском языке было обнаружено существенные противоречия в обозначении оклюзии внутри кодифицированной нормы. В статье рассмотрено расхождение в реализации способов эксплозии “из глотальной смычкой – без гортанной смычки”, как при кодифицированной норме, так и при ее составлении с реальной нормой, что ярко представлено в языке дикторов и модераторов общества радио-телевещания Германии.

Ключевые слова: система вокализма, гортанная смычка, оклюзия, произносимый стандарт, фоностилистический уровень.

The paper focuses on the problem of German standard pronunciation variability and the radio and television announcers' speech influence on the linguistic consciousness. Substantial divergences in the realization of the explosion mode “with laryngeal occlusion – without laryngeal occlusion” are ascertained in the announcers' speech within the codification. It demonstrates the variety of the standard pronunciation and can be evident of the subsequent development of the German vocalism system.

Key words: vocalism system, glottal stop, occlusion, standard pronunciation, phonostilistical level.

Начиная с середины XIX века языковеды пытались выявить законы языка по образцу естественно-научных и логико-математических дисциплин. Центром изучения лингвистов стал язык как система знаний, включающая лингвистический тезаурус, грамматические и фонетические законы построения языковых единиц в синхроническом и диахроническом планах. Всякий объект представляет собой единство трех сторон: генезиса и развития, строения и функционирования.

Во второй половине прошлого столетия академическая наука, занятая изучением языков, осознала, что изучаемый ею язык есть фактически некая научная абстракция или фикция, не имеющая прямого отношения к реальным процессам коммуникации. Изучение законов о языке не затрагивало пользователей языка. В результате смены научной парадигмы в последние десятилетия в лингвистике обозначился поворот от высокой степени обобщенности к материалу, который предоставлялся самой жизнью. Маслова А.Ю. утверждает, что “Лингвистика, отвечая современным тенденциям развития гуманитарных наук, значительно расширила сферы своего влияния: от фонетики к фонологии, от морфологии к синтаксису и затем к семантике, от предложения к тексту, от синтаксической структуры к коммуникативной” [8, с. 16]. В связи с этим особую значимость приобретает функциональная парадигма современного языкознания, являющаяся антропоцентрической, когда интерес исследователя переключается с объектов познания на субъекта. т.е. анализируется человек в языке и язык в человеке [9, с. 8]. Конец XX – начало XXI столетия в лингвистике отмечены провозглашением в качестве основополагающего положения о том, что изучение языка может считаться адекватным лишь при описании его функционирования в процессе коммуникации. Аристов С.А. подчеркивает “Если прежняя (статическая по своей сущности) лингвистика в познании языка шла от таких языковых объектов, как текст, предложение, слово или его грамматическая форма, то деятельностная лингвистика (в лице, прежде всего прагматики в самом широком понимании этого слова) отправляется от человека, его потребностей, мотивов, целей, намерений и ожиданий, от его практических и коммуникативных действий, от коммуникативных ситуаций, в которых он участвует либо как инициатор и лидер, либо как исполнитель “второй роли” [2]. Отсутствие правил использования накопленных знаний о языке привело к возникновению функциональных дисциплин, ориентированных на человеческий фактор. Включение в научную парадигму производителей языковых единиц, различных параметров речевых ситуаций способствовало развитию теории коммуникации и речевого взаимодействия, что обусловило возникновение новых направлений в лингвистике (теории речевых актов, теории текста, теории высказывания, теории дискурса), новых объектов исследования, новой языковой единицы – дискурса. С появлением коммуникативно-функциональных или коммуникативно-прагматических моделей были введены новые понятия, в частности, – речевое действие, речевой акт и его структура, коммуникативная интенция, иллокуция, прагматическая функция высказывания, коммуникативная и языковая компетенция, перформативные высказывания и др. Человек как субъект языкового общения, творец и пользователь языка становится одним из центральных аспектов коммуникативно-прагматического языкознания [5, с. 7].

В процессе речевого общения говорящий выступает не как некая идеализированная, глобальная личность со всеми присущими ей психологическими и социальными особенностями, а как личность, выявляющая одну или несколько своих социальных функций и психологических особенностей в зависимости от конкретных условий протекания общения. Кроме того, для интерпретации высказывания необходимо принимать во внимание получателя сообщения, то есть того, кому это высказывание адресовано. Получатель сообщения выступает в процессе

коммуникации тоже в одной из своих социальных функций. Поэтому высказывание следует понимать и анализировать с учетом этих специализированных параметров, а для успешного осуществления речевого общения важно, чтобы параметры отправителя сообщения и его получателя были согласованы [1, с. 357-358].

Для интерпретации высказывания следует учитывать смысл, вкладываемый автором в свое речевое произведение в зависимости от деталей реальной обстановки общения. Привлечение экстралингвистических знаний об участниках речевого общения (социальный статус, воспитание, образование, жизненный опыт, возраст, отношения, в которых они находятся друг с другом и т.д.) способствует раскрытию коммуникативного намерения говорящего и пониманию смысла высказывания [1, с. 356; 7].

В связи с этим устная коммуникация в настоящее время доминирует, звучащая речь выходит на первый план [21, с. 252]. Звучащий текст – это не просто реализация коммуникативных и когнитивных функций языка – это формирование личности национального характера, т.е. воспитание молодого поколения, оценивающего речь СМИ как образцовую, это культурный код, особо эффективный механизм для внушения стереотипов [6]. Речь дикторов общественного телевидения Германия (öffentlich-rechtliches Fernsehen: ARD, ZDF, Deutsche Welle) представляет немецкий произносительный стандарт и относится к фоностилистическому уровню, исключающему большое количество редуций и ассимилятивных форм. Однако необходимо отметить, что и произносительный стандарт характеризуется определенной степенью вариативности, ибо язык развивается постоянно, что находит отражение в речи дикторов-профессионалов.

Произносительный стандарт Федеративной Республики Германия (Standardvarietät der Bundesrepublik Deutschland), распространяется, в основном, при помощи электронных средств массовой информации и обладает высоким престижем [12].

Появления телевидения усилило тенденцию к усилению внимания к немецкому произносительному стандарту (Standardaussprache) в СМИ и звуковому кино ибо теле- и радиопередачи транслируются даже в самом отдаленном селе и они важны не только с языковой, но и с культурной точек зрения, потому что постоянно демонстрируют звучащий образец немецкого произносительного стандарта [14, с. 13].

Немецкие фонетисты Г. Мейнхольд (Meinhold), Б. Руес (Rues) и Е.-М. Крэх (Krech) подчеркивают, что немецкий произносительный стандарт не однороден, а характеризуется многогранным разнообразием [16; 17; 18; 15; 14] что отражается в наличии нескольких фонетических форм-вариантов. Такая изменчивость языковой нормы связана с фоностилистическими уровнями стандартного немецкого произношения, которое реализуется в разных областях применения по-разному и не всегда в полной мере, например, в публичных или частных, сугубо или менее формальных ситуациях, при репродуцированном или свободном говорении разговоре (reproduzierendes und frei produzierendes oder memoriertes Sprechen). Фоностилистические различия определяют разную степень точности артикуляции (Artikulationspräzision) [12, с. 98-99; 13]. Снижение уровня точности артикуляции появляется как в вокализме, так и в консонантизме и выражается в ослаблении звука (редукции), которая может привести к его исчезновению (элизии) и распространяется на безударные и ускоренные слоги (nicht akzentuierte und beschleunigte Silben), поскольку увеличение скорости речи связано с понижением мускульного и языкового напряжения.

Вполне вероятно, что немецкий произносительный стандарт, который в словаре произношения Дуден (Duden 2005) назван “Standardlautung”, максимально приближен к кодифицированной норме в выпусках новостей и объявлении программ теле- и радиовещания. Основной причиной этого можно назвать нейтральный характер речи дикторов. По нашему мнению, речь идет в этом случае о высоком фоностилистическом уровне (gehobene phonostilistische Ebene) т.к. звучащая речь выпусков новостей представляют собой *подготовленное чтение*. Как уже указывалось выше, немецкий произносительный стандарт – это исторически обусловленный, изменяющийся феномен. Наряду с полными, эксплицитными формами, употребляются слабые, редуцированные формы (weak forms, schwache Formen) [14]. Вопрос употребления этих форм и ведет к проблеме фоностилистических уровней (phonostilistische Ebenen, Formstufen), которые ситуативно обусловлены. Г. Майнхольд и Б. Руес различают 2 фоностилистических уровня немецкого произносительного стандарта (Präzisionsstufen überregionaler Aussprache):

Высокий торжественный фоностилистический уровень (gehobene phonostilistische Ebene), соотносящийся в “full style of pronunciation”;

Фоностилистический разговорный уровень (phonostilistische Ebene des Gesprächs) [16; 17; 18].

Отмечая при этом, что высокий фоностилистический уровень приближен в большей степени к письменному образцу и представлен лишь при декламации классической лирики, в торжественных выступлениях и очень редко реализуется. Лишь небольшая часть носителей языка способна на его реализацию. В противоположность ему, произносительный стандарт второго уровня охватывает более широкий спектр повседневной региональной коммуникации.

На наш взгляд, эта классификация подлежит более детальному дифференцированию. Каждый из предложенных фоностилистических уровней можно в свою очередь, более детально подразделить на 2 ступени в соответствии с ситуативно определенными условиями коммуникации.

I. А. Высокая ступень (hohe Formstufe). Представляет собой, как уже указывалось выше, редко реализуемую форму произношения.

I. Б. Умеренная ступень (gemäßigte Formstufe). В информационных и познавательных теле- и радиопередачах речь дикторов представляет собой по сути озвучивание печатного текста для другого реципиента и может характеризоваться набором отличительных фонетических характеристик, свойственных для озвучиваемого чтения, направленного сугубо на восприятие. Диктор в данной ситуации выступает посредником между составителями информационного текста и его реципиентами (слушателями или зрителями). Дикторская речь при этом может рассматриваться как квазипрочтенная, что отражается в терминах “read speech” и “vorgelesene Sprache” [20, с. 15]. Диктор выбирает средство выражения, которое по его мнению наиболее целесообразно для решения стоящей

перед ним коммуникативной задачи. Моделирование игровых ситуаций, переход от нейтрального высказывания к колоритно окрашенной языковой игре Виттгенштайн Л. определяет, как взаимодействие языка и действия, в основе которого лежит манипулирование коммуникативными формами [4, с. 95].

II. А. Высокая ступень разговорного уровня (*gehobene Formstufe*). Данная ступень может быть представлена подготовленной речью ведущего (*Moderator*) в интервью, ток-шоу (*talk-show*) и пресс-конференциях. Речь же модераторов относится к фоностилистическому уровню, для которого характерно большее количество редуций и ассимиляций так как она приближена к разговорному уровню. Речь же интервьюируемого (дающего интервью) представляет собой более неподготовленную речь и, таким образом, подвержена ассимиляциям и редуциям в большом количестве. Разные стили речи обладают различными априорными вероятностями и, следовательно, более или менее возможными явлениями артикуляторной редуции.

К условиям, которые влияют на реализацию высказывания, относятся “подготовительные” работы, которые предшествуют высказыванию, то есть степень подготовленности говорящего. Такая подготовленность свойственна официальным выступлениям, докладам, аналитическим сообщениям, а также выступления на радио и телевидении.

II. Б. Ступень непринужденного разговора (*Formstufe des lässigen Gesprächs*), для которой характерна некая небрежность артикуляции. Интервью представляет собой находящийся “ниже” фоностилистический уровень разговора [17, с. 288]. Эта ступень широкомасштабна и представляет собой ежедневную и надрегиональную коммуникацию лицом к лицу (*face-to-face Kommunikation*) и охватывает как устный договор, так и надрегиональную речь, при этом необходимо различать репродуцированное или свободно продуцированное (спонтанное) говорение.

Язык средств массовой информации, а не сценическое произношение влияет сегодня на языковую норму, как это было еще недавно. СМИ – самый важный источник для развития и распространения нормы. Вепрева И. подчеркивает, “... СМИ фактически контролируют языковую норму, придавая отдельным элементам особый вес, принося ценность другим” [3, с. 34]. Медiateкст – это не только реализация коммуникативной и когнитивной функции языка, но и культурный код, эффективный механизм внушения стереотипов. В новейшем немецком орфоэпическом словаре (*DAWB, 2010*) немецкий произносительный стандарт характеризуется как устная форма произносительного варианта (*Standardvarietät*) в Федеративной Республике Германия и располагает в географическом и социальном смысле большой ценностью, распространяется, в основном по средством электронных медиа. Такой язык престижен, в первую очередь потому, что используется не только в официальных ситуациях, но и является ожидаемым. Согласно ожиданиям слушателей, кодифицированная языковая норма обязательно всей, пусть и узкой группы профессиональных дикторов. Прежде всего это касается дикторов медиапередач надрегионального ориентирования.

Особого внимания заслуживает исследование характера стыка между компонентами бифонемных сочетаний гласных. Речь идет о различных видах приступов инициальных гласных – уникальном явлении, присущем всей системе немецкого вокализма. Приведение голосовых связок в колебательные движения называется приступом. Под приступом начальных гласных понимают способ перехода голосовых связок от состояния покоя к фонации [22, с. 23], т.е., начало работы голосового источника. В зависимости от положения голосовых связок в момент начала говорения различают следующие виды приступов: придыхательный (*gehauchter, behauchter Einsatz*), мягкий (*weicher*), тихий (*leiser*), слабый (*fester*), крепкий (*harter*), глоттальный (*Glottisschlsgeinsatz*), гортанный, сдавленный (*gepresster*) и т.д.

Одной из специфических черт немецких бифонемных сочетаний гласных инаиболее ярким свидетельством их фонетической двусоставности является “возможность появления твердого приступа в начале второго компонента сочетаний” [10, с. 132]. В плане исследования взаимодействия компонентов сочетаний гласных и характера стыка между ними заслуживает внимания замечание Э. Сиверса о том, что “гласные, которые принадлежат различным слогам, отделяются друг от друга тем, что второй начинается отчетливым толчком экспирации” [19, с. 179]. Этот экспираторный толчок, как отмечает Р.К. Потапова, необходим для прорыва преграды, образуемой истинными голосовыми связками и для достижения эффекта приступа [11].

При исследовании функционирования бифонемных сочетаний гласных в немецком языке зафиксирована широкая вариативность употребления глоттального приступа в кодифицированной норме (словарях произношения) и реализация данного феномена в реальной норме (подготовленное чтение дикторов-профессионалов, подготовленная и спонтанная речь участников интервью).

Наличие глоттального приступа

Слово	GWdA (1982)	Duden (2005)	DAWB (2010)	Речевая действительность	
				Выпуски новостей	Интервью
al-Kaida\al-Qaida\ Al Kaida	-	-	-	+ 100%	+ 100%
Biathlon	-	-	-	+ 50%	+60%
Boateng	=	=	=	+ 100%	+100%
Guantanamo	-	-	-	+84%	+100%

Gabrielle	+	-	-	+ 83,3%	+90%
Karl-Theodor	-	-	-	+90%	+100%
Koalition	-	+	-	+92%	+100%
Koreaner	-	-	-	+70%	+90%
Make-up	-	+	+	+100%	+100%
Muammar	=	=	=	+100%	+100%

- глоттальный приступ отсутствует;
 + глоттальный приступ присутствует;
 = слово отсутствует в словаре

В результате сопоставления реализации глоттального приступа в бифонемных сочетаниях гласных, приходим к выводу о наличии расхождений внутри кодифицированной нормы, например *Gabrielle*, *Koalition*, *Make-up* и др.

Еще больше противоречий мы обнаружили про сопоставлении кодифицированной нормы и речевой действительности. Об этом свидетельствует реализация дикторами и ведущими глоттального приступа в тех словах, где кодифицированная норма его не предписывает, например *Al-Kaida*, *Guantanamo*, *Theodor*, *Biathlet* и др. Причем особенно четко эта тенденция проявляется на высокой ступени разговорного уровня, к которой относится речь ведущего (модератора) в интервью.

В кодифицированной норме заметна тенденция к уменьшению употребления глоттального приступа. Из приведенной нами таблицы видно, что в отличие от кодифицированной нормы, в речевой действительности происходит тенденция к *увеличению* проявления глоттального приступа гласных. Особенно ярко он реализуется на тех фоностилистических уровнях, где присутствует эмоциональная окраска речи, в данном случае, в интервью. На наш взгляд, есть основания предполагать, что увеличение количества реализаций глоттального приступа в речевой действительности может свидетельствовать о наличии тенденции дальнейшего развития немецкого вокализма.

Литература:

1. Айвазян С. А., Бежаева З. И., Староверов О. В. Классификация многомерных наблюдений / С. А. Айвазян, З. И. Бежаева, О. В. Староверов. // – М. : Статистика, 1974.
2. Аристов С. А. Коммуникативно-когнитивная лингвистика и разговорный дискурс / С. А. Аристов, И. П. Сусов // Лингвистический вестник : сб. науч. тр. – Ижевск, 1999. – Вып. I. – С. 5-10.
3. Вепрева И. Т. Мода и норма в современной культурно-речевой ситуации // Проблемы языковой нормы. – М., 2006. – С. 31-34.
4. Виттгенштайн Л. Філософські дослідження. – Київ : Основи, 1995.
5. Григорьева В. С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты : монография / В. С. Григорьева. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 288 с.
6. Гришина Т. В. Функционирование глоттального приступа в немецких бифонемных сочетаниях гласных (инструментально-фонетическое исследование). – Дис. канд. фил. наук 10.02.04 / Гришина Татьяна Валериевна. – О., 2010. – 222 с.
7. Демьянков В. З. Теория речевых актов в контексте современной лингвистической литературы. Обзор направлений. / М. М. Бахтин. // – М. : Искусство, 1986. // Новое в зарубежной лингвистике: Вып. 17. Теория речевых актов. – М. : Прогресс, 1986. С.223-235.
8. Маслова А. Ю. Введение в прагмалингвистику : учеб. пособие / А. Ю. Маслова. – 3-е изд. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 152 с.
9. Маслова В. А. Лингвокультурология : Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001.
10. Наумов В. В. Бифонемные сочетания гласных (экспериментально-фонетическое исследование на материале немецкого языка) : Дисс. на соискание уч. степени канд. филол. Наук : 10.02.19 / В. В. Наумов. – Л., 1982. – 170 с.
11. Потапова Р. К. Различные типы слогового стыка : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. Наук : 10.02.04 / Р. К. Потапова. – М., 1965. – 24 с.
12. Deutsches Aussprachewörterbuch / Krech E. M. u.a. – Walter de Gruyter, Berlin, New-York, 2009. – 1176 S.
13. Deutsches Aussprachewörterbuch / Krech E. M. u.a. – Walter de Gruyter, Berlin, New-York, 2010. – 1176 S.
14. Großes Wörterbuch der deutschen Aussprache / Krech E. M. u.a. – Leipzig VEB Bibliographisches Institut, 1982. – 600.
15. Krech E.- M. Die Differenzierung von Standarddeutsch und ihre Relevanz für die Kodifizierung. Лингвистическая полифония (сборник в честь юбилея профессора Р. К. Потаповой). – М. : Языки славянских культур, 2007. – С. 404-423.
16. Meinhold G., Deutsche Standardaussprache – Lautschwächungen und Formstufen. – Friedrich-Schiller-Universität, Jena, 1972. – 142 p.
17. Meinhold G. Phonostilistische Ebenen in der deutschen Standardaussprache // DaF, № 5, 1986. – S. 288-293.
18. Rues B. Varietäten und Variationen in der deutschen Aussprache // DaF, № 4, 2005. – S. 232-237 : 234.
19. Sievers E- Grundzüge der Phonetik/ E. Sievers. – Leipzig, 1885. – 254 S.
20. Strik H. Pronunciation quality in read and spontaneous speech \ H. Strik, C. Cucebiarini, D. Binnenpoorte. – ICSLP-2000. – Vol. 3 – p. 582-585.
21. Verbizkaja T. D., Vasylychenko E. G. Phonetischer Einführungskurs und kommunikative Kompetenz \ Записки з романо-германської філології \ Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова : факультет романо-германської філології. – Вип. 25. – Одеса : Фенікс, 2010. – С. 251-258.
22. Wörterbuch der deutschen Aussprache. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1964. – 244 S.

Цуркан М. В.,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

СЛОВА-РЕЧЕННЯ ЯК КОНСТАНТА ЕКСПРЕСИВНОСТІ РОЗМОВНОГО МОВЛЕННЯ (на матеріалі творів Марії Матиос)

У статті розглянуто комунікативні характеристики слів-речень у прозових творах відомої української письменниці Марії Матиос. У художньому мовленні ці синтаксичні одиниці є яскравим засобом змалювання внутрішнього світу персонажів та вираження експресивності.

Ключові слова: константа, ідіостиль, слова-речення, експресивність, комунікат.

В статье рассмотрены коммуникативные характеристики слов-предложений в прозе известной украинской писательницы Марии Матиос. В художественном вещании эти синтаксические единицы является ярким средством изображения внутреннего мира персонажей и выражения экспрессивности.

Ключевые слова: константа, идиостиль, слова-предложения, экспрессивность, коммуникатив.

The article deals with the communicative characteristics of word-sentences used by the famous Ukrainian writer Maria Matioş in her prose works. These syntactic units can be the bright means of expressiveness as well as serve for the description of the personal inner world.

Key words: a constan, idiostyle, word -sentences, expressiveness, a communicant.

Вивчення мови художньої прози відомої української письменниці Марії Матиос, зокрема речення-висловлення як одиниці синтаксису, засвідчує неповторний мовний світ гуцульського народу, його особливе світосприйняття, психологію. Мовний матеріал тексту визначає його художньо-мовну специфіку, а також відтворює стильову манеру митця. Н.В. Гуйванюк зазначає: “Роль митця як творця висловлення надзвичайно велика, адже важливим є не тільки те, що мовець здійснює вибір структури, висловлення і відповідних одиниць номінації, якими він заповнює цю структуру, а й те, який спосіб номінації втілить він у висловлення завдяки своїй комунікативній компетенції, знанням і здатності до творчості” [4, с. 180].

Письменник, перебуваючи у сфері національно-мовної картини світу, створює власну індивідуально-авторську, незалежну картину світу митця, яка відображає мовну свідомість автора, специфіку його мовної поведінки, тобто ідіостилю. На зв'язок ідіостилю з мовною картиною світу вказує С. Бирик: “Індивідуальність мовостиллю прозаїка залежить від співвідношення мовних одиниць художньої оповіді з ознаками *книжне, розмовне, фольклорне, народнопоетичне*, що відбиває глибинний зв'язок стилістики з історією літературної мови, віддзеркалює шляхи становлення, джерела поповнення, формування, диференціації одиниць стилістичної системи художньої мови в процесі її культурно-історичної модифікації” [2, с. 52].

Безперечно, при творенні художнього тексту автор використовує різноманітні засоби, з-поміж яких надзвичайно важливими є особливості синтаксичного рівня. Адже, як зазначає Н.В. Гуйванюк, “важко знайти двох людей, які б будували своє мовлення абсолютно однаково, хоч їх лексикон може бути і до певної міри тотожним. Значення синтаксису визначається не лише смисловою і стилістичною значущістю синтаксичних одиниць, але передусім тим, що речення відображають спосіб мислення автора, його світогляд, ставлення до дійсності” [4, с. 413].

Особливо актуальним питанням синтаксису розмовного мовлення є його експресивність, яка виражає ставлення мовця до навколишнього світу, до адресата, а також до власного повідомлення. Дослідження загальних проблем експресивного синтаксису та розвитку його конструкцій у мові пов'язане з іменем Шарля Баллі, який на межі XIX та XX століть звернув увагу на афективність, як обов'язковий компонент будь-якого висловлювання. Учений убачає в афективному чиннику вираження суб'єктивного світу мовця й використання мовних засобів для впливу на адресата. Мовознавець закликає вивчати мову в тісному зв'язку з повсякденним життям людини, її поведінкою, емоціями, оскільки живе розмовне мовлення має бути насамперед об'єктом вивчення лінгвістики.

На думку Н.В. Гуйванюк, під поняття “експресивного синтаксису” підводять різноманітні синтаксичні побудови, які передають певну інформацію адресату і водночас привертають його увагу, максимально акцентуючи на важливості інформації [1, с. 267].

Саме експресивізація висловлень є одним із проблемних питань синтаксису сучасної української мови, адже мовленнєва експресія, як зауважує В.А. Чабаненко, – це складна лінгвостилістична категорія, що спирається на цілий комплекс внутрішньомовних, психічних та соціальних факторів і виявляється як інтенсифікація виразності повідомлюваного, як збільшення вражаючої сили вислову [13].

Яскравим способом вираження експресивності розмовного мовлення є такі синтаксичні одиниці, як слова-речення, або нечленовані комунікати. **Метою** нашого дослідження є з'ясувати комунікативні характеристики слів-речень у прозових творах Марії Матиос “Майже ніколи не навпаки” “Нація”, “Солодка Даруся” (див. перелік умовних скорочень використаних джерел).

Як відомо, кожне речення характеризується певними граматичними ознаками: виконує комунікативне завдання, наділене інтонацією, повідомляє про певну ситуацію, має предикативність, структурну схему у відповідних формах і реалізаціях. Проте не всі комунікати підлягають логіко-синтаксичному членуванню. Адже є структури, які складаються з одного слова або нерозкладної єдності часток (еквівалента речення). Це так звані *слова-речення* (нечленовані комунікати) своєрідність яких полягає у тому, що вони не мають граматичного зразка речень, виражені переважно службовими словами, не містять у собі значення диференційованого вираження суб'єкта, об'єкта дії, ознак, кількості. Під словами-реченнями слід розуміти синтаксичні одиниці типу: *Так, Ні, Аякже, Справді, О, Ой!, Ага, Ех!* та ін., які обслуговують розмовне мовлення. Такі комунікати не мають у своєму складі

ні граматичної основи, ні поширювачів. Вони нагадують речення тим, що мають: інтонацію закінченого чи відносно закінченого повідомлення; властивість приєднувати інші частки, вставні слова, повтори; властивість поширюватись словоформами; властивість вступати в синтаксичні відношення з іншими висловлюваннями [5, с. 5].

Слова-речення – специфічний тип речень, які не можна кваліфікувати ні як двоскладні, ні як односкладні, тому що вони виражають реакції, відгуки мовця на висловлювання співрозмовника, ствердження або заперечення, згоду чи незгоду, емоційну оцінку інформації або ж містять спонукання до дії.

У мовознавстві нечленовані комунікати кваліфікують по-різному. О. Пешковський, розглядаючи вставні слова, згадав про деякі стверджувальні і заперечні частки [8, с. 371], О. Шахматов виділив окремі вислови у вигукові безпідметові речення [14, с. 86].

Уперше докладно описав подібні конструкції М. Поспелов, який і назвав їх словами-реченнями та розглядав як підтип односкладних утворень [3, с. 79]. О. Галкіна-Федорук довела, що такі конструкції не можна вважати ні двоскладними, ні односкладними, оскільки вони не мають членів речення. Називати їх словами-реченнями також не точно, бо однослівними можуть бути й інші речення – номінативні, безособові тощо. Найхарактернішою рисою таких конструкцій “є не тільки їх синтаксична не розчленованість, а й абсолютна їх неподільність на звичайні структурні склади – підмет і присудок” [11, с. 438]. Тому О. Галкіна-Федорук назвала їх неподільними реченнями [11, с. 438-441].

У вітчизняній лінгвістиці конструкції з частками, модальними словами, вигуками найдетальніше охарактеризував П. Дудик, який слідом за Л. Булаховським зараховує їх до еквівалентів речення [6, с. 73] і називає словами-реченнями [6, с. 289]. Мовознавець зауважує, що “слова-речення є своєрідними з різних поглядів: синтаксичного – не мають будови речення, будь-яких його членів, не поширюються за допомогою пояснювальних слів; морфологічного – виражаються переважно службовими словами, і лише деякі типи повнозначних речень репрезентують їх; функціонально-змістового – через синтаксичну нечленованість не містять у собі значення диференційовано вираженого суб’єкта і об’єкта дії, самої дії, різних ознак, кількостей тощо” [6, с. 290].

Термін “слова-речення” також використовує у своїх дослідженнях Н. Шведова, але зараховує їх до відносно незалежних висловлювань [9, с. 420].

Автори навчального посібника “Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання” (Київ, 1994) зазначають: “Очевидно точніше визначати такі конструкції все-таки не реченнями, а висловлюваннями чи комунікатами, бо вони передають категорії ствердження, заперечення, питання (логічні), спонукання, емоції, оцінки (модально-емоційні). За способами вираження такі конструкції можна назвати неповнозначними комунікатами, бо вони виражаються переважно неповнозначними словами – частками” [10, с. 292].

Слова-речення найбільш характерні для діалогічного мовлення, а тому переважно вживаються в розмовному, художньому й публіцистичному стилях з метою передавання реакції, відгуків адресанта на повідомлення адресата, найчастіше – на його запитання. Нечленовані комунікати зрозумілі лише у контексті або в ситуації. Оскільки за своїм значенням і роллю в реченні вони близькі до вигуків, то часто виражаються ними або разом із ними.

Вигуки виконують важливу комунікативну функцію, суть якої полягає в тому, що вони беруть участь у створенні таких оцінко-модальних планів висловлення, як позитивна або негативна реакція мовця на певну ситуацію чи категоричне вираження спонукання, характеристика дії, процесу чи стану [12].

З огляду на те, які функції в реченні виконують нечленовані комунікати, а також за такою ознакою, як синтаксично нечленоване вираження модально-логічних категорій (значень) ствердження, заперечення, питання, спонукання, емоційної оцінки тощо, розрізняють такі слова-речення, як стверджувальні, заперечні, питальні, спонукальні, емоційно-оцінні, а також до них зараховують слова мовного етикету.

Слова-речення, зазвичай, становлять окремі репліки в розмові двох чи більше осіб, наприклад: – *Ти здурів, брате, чи маковиння напися? Це поле належить мені!* – **Як?!** – *Отак. Я документ маю* (М.н.н., с. 55). Зрідка такі побудови вживаються у складі повнозначних речень для підсилення сказаного: – *Ну, то приходи, любий Іванку, у вівторок.* – **Е-е-е, ні, вівторок – напасний день** (СД, с. 40).

В усному мовленні слова-речення виділяються інтонацією та паузами, а на письмі – комами, знаком оклику, знаком питання, як-от: – **Ні**, – *хрипко проговорив Коляй* (Н., с. 142); – **Овва!** – *котрийсь із колядників хотів пирснути, але Граб люто подивився в його бік* (Н., с. 11); – **Що мені не треба було робити, Марійо?! Що? Кажіть!** (СД, с. 77).

Стверджувальні комунікати, зафіксовані у прозових творах Марії Матіос, передаються такими формами, як **так, отак, добре, правда, ая-ая, ага** та їх звуковими й інтонаційними варіантами.

Слова-речення **Так** є звичайним у всіх стилях мовлення, проте воно може набувати різних семантико-експресивних відтінків, залежно від ситуації та від того, з якою метою його використовує мовець. Зазвичай, **Так** дає пряму позитивну стверджувальну відповідь на поставлене запитання. У творах письменниці ми зафіксували варіант стверджувальної відповіді з відтінком підтвердження сказаного, як-от: – *Із Коляєм?! – подив сина був такий невідробний, що він устав зі стільця й знову сів.* – **Так ... Із Коляєм ...** (Н., с. 166). В одних випадках цей комунікат репрезентує увесь зміст репліки-відповіді, а подекуди до його структури входить модальний компонент – частка **ну** чи вставне слово зі значенням ймовірності. У тексті зафіксовано поєднання цих конструкцій, наприклад: **Ну, так... певно, що так ... а як вона хотіла інакше?** (М.н.н., с. 112); **Ну, певно що так.** *Сліпа і безпам’ятна ревність. Бо Німий мовчав, а Кирило тоді різав солонину і ворухив губами* (М.н.н., с. 168); **Ну, так.** *Що старший молодий від молодої вдвоє і ще трошки, то правда* (М.н.н., с. 82). Як бачимо, модальна частка **ну** вживається для надання висловленню чи окремому слову більшої сили, виразності.

Подибуємо у розмовному мовленні й поєднання вигука **о** зі словом-реченням **так**, що підсилює емоційну виразність стверджувального комуніката: **О, так!** *Той, хто перший придумав цей хитрий у своїй бездоганності келишок, очевидно, був великим майстром інтриги й фантазії.* (М.н.н., с. 90).

Варіантами слова-речення **Так** у художньому мовленні Марії Матіос виступають стверджувальні синтаксичні конструкції з повторами **Так-так**, **Так то так**, **Ая-ая** (діалектне).

Найчастіше автор використовує у розмовному мовленні комунікат **так-так**: *Але отут, навколішки перед доньчиним диваном, зачув Дмитро вперше, як заворушилася в грудях холодна гадина неприязні до світлого Таниного волосся. Так-так, не до самої Тані, а лише до її волосся* (Н., с. 211) або *А далі він відчув полегкість. Так-так. Кейван почув, як у ньому знову прокидається приспана злість* (М.н.н., с. 161). Стверджувальне висловлення **так-так** підтверджує думки мовців, уточнює те, що насправді відчуває герої у момент мовлення.

Нечленована інтонаційно подовжена структура **Та-а-а-ак** виражає не тільки ствердження, але й ставлення до почутого, його обдумування й одночасно підсумовує власні роздуми з метою точнішого розуміння достовірності інформації, як-от: – **Та-а-а-ак ...** – *протягнув Дідушенко, ніби випустив пару кілець від цигарки* (СД, с. 165); – **Та-а-а-ак ...** – *Дідушенко на цей раз говорив якось підозріло повільно, спокійно, не матюкаючись* (СД, с. 165). У тесті діалогів натрапляємо на паралельне вживання подібних варіантів, на кшталт: – **Та-а-ак**, – *нотар не пропускав нагоди, щоб протягнути слово. – Так. Ви знайшли начебто його залишки ...* (М.н.н., с. 64).

Стверджувальне слово-речення **так ...** у вигляді інтонаційно незакінченої (обірваної) структури вживається для того, аби підтвердити правильність вчинків співрозмовника або уточнити його подальші дії, а також обґрунтувати свою згоду з ним і виразити власне ставлення до побаченого чи почутого, наприклад: *Пам'ятай, ти – глибока заїка, щоб видобути слово, тобі треба цілу хвилину ... Так ... Молодець! Чудово!* (Н., с. 118); **Так ...** *За це ... І за це тобі сказала ... – Юстина загинає пальці, в умі рахуючи щось. – ... Щоби тіло на ніч не лишали саме ...* (Н., с. 240).

Синтаксична стверджувальна одиниця **так то так (так-то так)**, яка у мовленні здебільшого вживається на початку речення і виражає часткову згоду зі співрозмовником із відтінком протиставлення чи заперечення чогось: – *... Сільські парубки призвали його Довбушем. Казали, дивіться, одну любовку має, аби не вмер через неї. І так воно ся злучило ... – Так то так, але правдивий Довбуш мав не одну любовку ...* (СД, с. 180). Також такі висловлення можуть бути елементом внутрішнього монологу персонажа чи автора: **Так-то так**. *Свої фуки кожен чоловік має. Проте надокучливий хробак сьогодні точить батькове серце* (М.н.н., с. 82).

Особливістю вираження ствердження у розмовному мовленні буквинців є використання діалектного слова-речення **ая-ая (ая, ая)**, яке походить з німецької мови (від нім. ja – так), як-от: – *А все від того, Варварко любя, що ви не сповідалися цього року ... та й на невістку грішите ... Ото Бог вам посилає знаки. – Ая-ая, Марійо ... що не сповідалася – то не сповідалася, так мені ся получило ...* (СД, с. 30); – **Ая, ая**, – *відповідала, всміхаючись, молодиця, – а ми подеколи дивуємося, що деяким газдиням також густо тої справи багнеться* (Н., с. 161).

Також до стверджувальних комунікатів художнього мовлення Марії Матіос відносимо й слово-речення **отак**, яке вживається для категоричного підтвердження попередньо сказаного, на кшталт: *Ви знаєте, що я член райкому і не потерплю, щоб член бюро райкому розводив у своїй школі такий бардак. Отак! – і генув кулаком по директоровому столі* (СД, с. 51); *Так що молода хай тішитися, що їй дістався газдовитий та статечний чоловік, а не який помело. Буде легше з іншими газдами брататися. Отак!* (М.н.н., с. 87).

У рамках стверджувальної модальності в діалогічному мовленні фіксуємо слова **добре, правда**. Наприклад: – *Ніхто. Я шукала свою корову. А вони там уже були. – Добре. Тоді скажи мені таке ...* (СД, с. 175) або – *Я нічого не давала, – заплакала Матронка. – Добре-е-е. Ти нічого не давала* (СД, с. 175). У першому реченні мовець пристає на пропозицію співрозмовника (хоча й не до кінця погоджується з ним) з метою продовжити розмову, аби з'ясувати необхідну йому інформацію, а в другому – ще й одночасно обдумує почуте, спеціально протягує вимову слова, щоб “виграти” час на формулювання наступного питання.

Модальний комунікат **правда** використовується тоді, коли мовець погоджується з думкою, міркуванням співрозмовника, як-от: *“Оксано Стратонівно, правда, мій татко тоді вже буде вдома й ви йому віддасте цей лист?” – “Правда, Васильку”* (Н., с. 204). У цьому реченні також фіксуємо той випадок, коли слово **правда** є питальним словом-реченням теми й стверджувальним комунікатом реми, що виражає емоційну гармонію у спілкуванні мовців.

Синтаксична структура **що правда – то правда** є свідченням абсолютної згоди з адресантом, що супроводжується прикладом-підтвердженням із власного життя у наступному реченні, наприклад: – **Що правда – то правда. І мене не один просив, але таки упросив лиш один** (СД, с. 183).

Ще одну групу слів-речень мовної канви письменниці становлять **заперечні нечленовані комунікати**, якими виражається незгода з чийм-небудь висловлюванням чи дією. Найтиповішою синтаксичною одиницею цієї групи є заперечне слово-речення **ні**, яке може набувати різних модально-експресивних відтінків, наприклад: – *... це також ти, чи ті, що тебе послали до ріки, допомогли сховатися двом чоловікам з нашого боку тиждень тому? – Ні. Я вам казала: наша хата недалеко від ріки, і в лугах ми пасемо худобу* (СД, с. 175); – *А Бог добрий. Та й люди допоможуть. Ти не один, що хотів нам допомогти. – Ні, – зітхнув Михайло. – Я вже краще в Сибір піду ...* (СД, с. 179). У першому реченні **ні** вжито для підсилення заперечення сказаного раніше, що доводиться ще раз у наступній структурі, в другому – мовець заперечує факти, явища попередньої репліки-розповіді й висловлює власну думку щодо почутого.

Змістове та емоційне підсилення заперечення у мовленні досягається за допомогою відповідного інтонаційного виділення. Висловлення стає емоційно вагомішим, якщо **ні** подвоюється (**ні-ні**), як-от: **Ні-ні**, *жоден сатана не має такої сили, як прості люди у час заздрості, ненависті і помсти ...* (СД, с. 71); – *Чи не скоїла чого тут без мене моя пані дружка, пане-товаришу офіцер, – Василюк знову робила наголос на “і”, – що ви так ретельно опікуєтеся нею? – Ні-ні, просто ваше весілля співпало з деякими нашими операціями* (Н., с. 162).

Експресія заперечення досягається й шляхом поєднання **ні** з часткою **та**, яка підсилює заперечувальний зміст слова-речення: – *Ще до того, як їй знов лихо стало? Та ні, вже по тому* (СД, с. 4).

У заперечних комунікатах з вигуками (*о, ой, е-е-е*) відображено широкий спектр емоційно-оцінних значень, зокрема вигук *о* вживається для підсилення емоційної виразності заперечення: *Та гріха він не мав. О, ні. Гріха він не мав* (Н., с. 192). Заперечне висловлення, до складу якого входить вигук *ой*, виражає заперечення з відтінком досади, жалю, горя: – *А тепер панську голову маєш ... – Ой ні...* (Н., с. 30). Дещо іншу синтаксично-стилістичну функцію виконує вигукова структура *е-е-е*, яка використовується для передавання незгоди з чийми-небудь словами чи діями: – *Хто дякує за мертвого, жінко?!.. – мало не скрикнула Марія. – Е-е-е, ні ... Міцва по-нашому – це добра справа* (Н., с. 48).

Також у розмовному мовленні героїв подибуємо явище, коли заперечне слово-речення *ні* у супроводі вигука *о* вступає в змістовий зв'язок із звертанням, що у поєднанні з мімікою, жестами вносить певну емоційність, конкретизує заперечення, доповнює його, наприклад: – *У мене вже такий час настав ... – перемовчавши, стиснув плечима Михайло і сів на поріг млина. – О, ні, добрий чоловіче! – захитав Гершко головою так, ніби знав щось йому лиш відоме* (СД, с. 114).

У творах Марії Матіос натрапляємо на заперечні слова-речення, з допомогою яких письменниця не погоджується з міркуваннями, висловленими раніше. Часто комунікат *ні* в таких синтаксичних структурах може вживатися у супроводі частки чи сполучника, як-от: *Коли Даруся збиралася до тата, вона мало що розуміла. Ні, не так – розуміти вона розуміла, але виду не подавала* (СД, с. 21); *Хіба що дуже потолочені уздовж самої води трави та важкі, мов ковани, – явно не жіночі – сліди на піску. Але ні, не так, Михайлові відкрилися не просто сліди – а ціла тупотнява слідів біля самої води ...* (СД, с. 100); *Вона якраз була в виходку, коли почула стрільбу, та так там і пересиділа до ночі, поки не втекла в ліс. Але ні! Хто її може знати зі сторонського люду?* (Н., с. 150).

Характерною для мовлення буковинців є заперечна діалектна частка *ба*, яка вживається для вираження заперечення сподіваної дії, причому далі, як правило, розкриваються причини неможливості її виконання: *Рада би ... та ба!* (СД, с. 75); *Треба йти до тих, за кого певна. Та ба, тих також позабирали* (Н., с. 95); *Їй багато не треба – лише дванадцять хат. Ба, вже одинадцять, бо сама Фрозина буде першою, а хто буде другою?* (Н., с. 94).

Зрідка фіксуємо неповне заперечення у вигляді сполучення слів *не зовсім*, як-от: – *Це так, якби ми два рази святкували Маланку? – запитала її собі Марія. – Не зовсім, – усміхнулася Естер* (Н., с. 52).

Серед нечленованих комунікатів прозових творів буковинської письменниці натрапляємо на **питальні слова-речення**, які мають виразну інтонацію питання й різні логічно-модальні відтінки та виражені стверджувальними або заперечними словами *так, ні* чи їх синонімами, а також модальними словами *добре, правда*, питальними займенниками *хто, що*, займенниковими прислівниками *як, де, коли*, частками *хтозна, га*.

Найчастіше питальні синтаксеми у діалогічному мовленні героїв вживаються з метою одержати пряму відповідь на запитання, як-от: – *... І тоді я тебе відпишу. Добре?* – *зазирнув у очі* (СД, с. 175); – *Але мамка плакала? Так?* (СД, с. 170); – *Ти прийшла мене просити за Уласія. Так?* (Н., с. 28).

Також у текстах зафіксовано й питальні комунікати у вигляді так званих перепитів, які мають експресивний уточнювальний відтінок питання, що сам мовець розгортає, не до кінця розуміючи ситуацію, наприклад: – *Що мені не треба було робити, Марійо?! Що? Кажіть!* (СД, с. 77); – *... І чому вони всі змовчали, і ніхто із церкви не вийшов? Чому?!* (СД, с. 151). Сюди відносимо й питальне слово-речення, виражене розмовною питальною часткою *га* (часто у поєднанні зі звертанням): *А де він перебував від двадцять третього падолиста до Великодня? Га?* – *нотар зазирає в очі Павлові. – Може, він з якихось причин переховувався?* (М.н.н., с. 64); *Може тебе і випустили би? Га, татку?* (Н., с. 206). Використовуючи перепити, адресант прагне почути тільки конкретну, чітку відповідь на запитання й спонукає співрозмовника до продовження розповіді.

Питальні конструкції, що використовуються після повного розповідного речення, вживаються з метою з'ясування причини дії, про яку йдеться у попередній синтаксичній одиниці, на кшталт: *Від минулої осені, відколи на Галіцію прийшли совіти, на той бік утекло пару люду і з Михайлового села. Чого? Для чого?* (СД, с. 110); *Я став злодієм – і Бог мене не карає. Чому?* – *питав себе Михайло, чуючи, як тривожно б'ється йому серце в грудях* (СД, с. 179); *У Товарниці люди гинуть як мухи. За що?* (Н., с. 22); *Забрали, іроди, забрали. І чого?* (Н., с. 93). Мовець (автор або герой), констатує те чи інше явище, не лише чекає інформації від співрозмовника, а й сам одночасно міркує, роздумує, аналізує, шукає відповідь на питання.

Подібними до попередніх синтаксем є питальні комунікати, за допомогою яких мовець хоче почути відповідь-підтвердження уже відомого йому факту, наприклад: *Ти в Товарниці найкраща білілниця. Правда?* (Н., с. 25); – *... Та я й без дзеркала парубок – що треба. Правда?* (Н., с. 103); *А ось підпис вашого батька на моєму документі. Це ж його підпис. Так?* (М.н.н., с. 65). До цієї групи відносимо й питальне слово-речення *так чи не так*, яке дає можливість мовцю підтвердити або заперечити почуте: *Видиш, ти щодень ходиш у добріських свинських постолах. А на пролюдень маєш телячі вироб'єки. Так чи не так?* – *сама питала і сама собі відповідала Василина* (СД, с. 116).

Найчастіше у мовленні героїв прозових творів Марії Матіос вживаються питальні конструкції, виражені питальними займенниками *хто, що*, які у поєднанні із прийменниками *за, про*, часткою *ну*, сполучником *а*, передають різні відтінки запитання. Контекстне оточення, ситуація мовлення, інтонаційне забарвлення допомагають зрозуміти, яку саме функцію виконує конкретний комунікат. Наприклад, за допомогою того самого питального слова, але в певних мовленнєвих умовах мовець передає різні почуття: переляк, здивування, нерозуміння, розчарування, обурення, відчай тощо: – *Що?* – *запитала всіх разом і всі разом сплакали. – Тато ...* (Н., с. 15); *Що? Вона плаче? Чого вона плаче, оця закривавлена жінка?* (Н., с. 34) – *Чому вони кажуть зупинитися? Що?* (Н., с. 35); – *Але хто може посвідчити, коли наступила його смерть? Хто? Павло почував голову* (М.н.н., с. 64); – *Хто?! – Гаврило кидається з кулаками до Петруні і б'є її в голову, в плечі, в груди* (М.н.н., с. 104); – *Що це? – перепитує вражено хлопець. Так, ніби щойно об нього зачепилася блискавка* (М.н.н., с. 102).

Оклична інтонація в питальних словах-реченнях виражає інтенсивну реакцію мовця на певні події, явища, на сказане кимось, як-от: – *Завтра за вами прийдуть, Василю ... – сказав Корнільо й опустив важкий лантух заліза*

Василеві на плечі. – **За що?!** (Н., с. 70); – *Тата скоро не знайдемо. – Як?!* (М.н.н., с. 49); *Бо я знайшов його коло ватри серед колиби. Обгорілого. – Де?!* (М.н.н., с. 50); Інтонування побудов питально-експресивне, що виражає справжній подив, почуття тривоги, неспокою, переляку.

Також у діалозі зафіксовано одночасну вимову експресивних вигуків кількома комунікантами, що є характерним для розмовного мовлення, наприклад: – *Тато переписав заповіт, – рівно відповів на те Оксентій ... – Коли?!* – одночасно нервово запитали війт і Павло. І так само одночасно розвернулися до Оксентія (М.н.н., с. 56).

Почуття сумніву у художньому мовленні письменниці передано за допомогою частки **хтозна** з питальною чи незакінченою інтонацією. Вона (частка) може стояти як на початку речення, так і в кінці синтаксичної одиниці: *Може, тому й не любив пускати слово на люди. А може, не дуже й людей любив, а лиш – роботу для них. Хтозна?* (СД, с. 39); *Хтозна ... може, саме так вибрані природою чи Богом люди стають психотерапевтами, ворожбитами, провидцями, священиками, блаженними, богомазами?* (СД, с. 67).

У мові творів Марії Матіос подибуємо й **спонукальні слова-речення ади, а-ну, гайда, гай, агов, а-ну-ко, хіта-а-а**, які містять певне спонукування – заклик до дії, привернення уваги, прохання, наказ та ін. Такі нечленовані одиниці відтворюють емоційну реакцію мовця на певну ситуацію й втілюються у відповідній інтонації та супроводжуються жестово-мімічними рухами. Часто їх оформлювачами виступають вигуки та близькі до них слова.

Спонукальні розмовні комунікати **ади, а-ну, а-ну-ко** слугують засобами привернення уваги до певного явища, а також виражають зацікавлення, інтерес до когось, чого-небудь, подекуди автор використовує їх з метою передачі здивування, зауваження, застереження. Наприклад: *“Ади, солодка Даруся знов купатися йде”* (СД, с. 10); *Ади, цей Петрюк, що коло кузні живе, ви думаєте Петрюків син?* (СД, с. 183).

Якщо вигукове слово стоїть безпосередньо біля дієслова, то воно підсилює спонукальну дію, на кшталт: – ... *А-ну, подивися, деякі молодіці в селі витворяють таке ...* (СД, с. 58); – ... *Ади, пакують зараз на фіри* (СД, с. 131); – *А-ну, будь тихо ...* (Н., с. 27); *А-ну, дивися, верстак мого діда – Сава* (Н., с. 227); – *А-ну-ко сиди й слухай, що кажуть тато! – притиснув рукою синове плече. – Я тобі бабинські бесіди не переказую!* (М.н.н., с. 10).

Вигук **гайда** найчастіше вживається як заклик іти куди-небудь, як-от: **Гайда, Іване, щоб не був такий мудрий коло розумних** (СД, с. 75).

Речення, у складі яких фіксуємо комунікат **гай**, зазвичай, виражають прохання або наказ припинити дію чи навпаки розпочати виконувати, наприклад: – *Гай, буде вам знуцатися, – Корнелія явно не сподівалася на таку похвалу, через що загнулася* (Н., с. 132); ... *Гай, дочко, будемо збирати речі мої з паркана, поки ще пороху на вулиці не збиті, а потому ще тут погріємося на сонечку* (Н., с. 231).

Вигукова конструкція **агов** уживається з метою привернути чиюсь увагу, покликати когось або відгукнутися на чийсь заклик, на кшталт: **Агов!!! Стань, дівко!** (Н., с. 153); **Агов! Де тота гойданка, що розгойдала-розкалатала серце, як дзвін ...** (М.н.н., с. 132).

Також нами зафіксовано у тексті локальний вигук **хі-та-а-а ... хі-та-а-а ...**, який мовець використовує як супроводження відповідної дії (хитання, погойдування), як-от: **“Хі-та-а-а ... хі-та-а-а ...”** – *муркоче собі під ніс Маринька й щосили розгойдує хітанку під самий верх груші* (М.н.н., с. 129).

Найчисельнішу групу слів-речень у мовотворчості письменниці представлено **емоційно-оцінними комунікатами**, що свідчать про мовну експресію художнього мовлення та самотніть розмовної стихії в ідіостилі автора. Саме за допомогою експресивних синтаксичних одиниць персонажі можуть найповніше і найглибше передати свої переживання, емоції, найтонші порухи людської душі.

У ролі емоційно-оцінних слів-речень здебільшого виступають вигуки, а зрідка їх замінюють службові слова в єдності з повнозначними частинами мови. Такі синтаксичні конструкції виражають емоційно-оцінне ставлення мовця до певних фактів, багаті модально-експресивними значеннями, що зумовлено, насамперед, самими вигуками, а також інтонацією, мімікою та жестами мовців. У писемному мовленні на експресивність вигуків вказують авторські слова, ремарки, розділові знаки. Л.І. Мацько зазначає: “Уміле використання їх (вигуків) у тематичному контексті і у відповідній ситуації урізноманітнює мовлення, робить його емоційно-насиченим і виразним, барвистим, надає йому ширості й безпосередності живого спілкування” [7, с. 20].

Серед вигуківих емоційно-оцінних слів-речень, вжитих у прозових творах Марії Матіос, виділяємо такі, які виражають:

– почуття горя, жалю, туги, співчуття, уболівання, розпачу (**ой, ого-о-о, о-о-ох**): **Ой, чує моє серце, це нам так не минеться** (СД, с. 116-117); – **Ого-о-о, це не діло ... О-о-ох, маю гризоту чорну ... – втер сльозу Шандро** (Н., с. 76); – **Ой, у далеку дорогу збралася моя Катерина ...** (Н., с. 79). Локальними особливостями наділені вигуки **йой, і-і-й-й**, які теж відносимо до цієї групи: – **Йой, Іване ... Іване ... не треба було тобі це робити ... йой ... не треба було** (СД, с. 77); – **Йой, мамко ... вставайте, мамко ... діти за вами плачуть** (Н., с. 78) **“І-і-й-й, нуждочко моя велика! Кінець світу! Рятуйте!!!”** – *несамовито вокала Софія ...* (Н., с. 38);

– почуття радості, захоплення: **О, яке гарне дитя!** (СД, с. 156); **І, о, чудо: Цвичок відмовився від звичних своїх мандрів** (СД, с. 69). До цієї групи належать вигуківі слова, утворені від іменників у формі звертань: **Боже праведний!** *Билися і паплюжилися одурілі від любові молодіці через одного і того ж чужого чоловіка ...* (СД, с. 59); – **Боже, яка ти маленька проти мене!** (Н., с. 102); **Боже, яка тишина була Анна!** (Н., с. 190);

– докір, осуд, незадоволення, обурення, нерозуміння: ... **Ой прикидалася молодіця ... Ой грала вар'ята** (Н., с. 97); – **О! І ти разом із ними, Катерино, – розгнівано підвела голову на жінку, що якраз виходила з пошти** (Н., с. 202); – **А ви чули, кому він збирається ними гріб обкладати?! Якби ж то тазді якому, а то ... тьфу** (СД, с. 54). Часто вигуки цієї групи сполучаються з іменником у знахідному відмінку, який називає об'єкт, і утворюють фрази: – **Агій на цих дурних людей, що з розумного дурного роблять, – і спльовував раз по раз під ноги** (СД, с. 43); – **Агій на вас, небого, – хочете дитину перепудити?! ...** (СД, с. 61);

Звертання-речення, що вимовляються з подовженням інтонації або супроводжуються вигуком, набувають підкресленої експресії, як-от: – **Тимофі-і-і-і-ю!** Чуєте, Тимофію, йдіть скоренько до хати! (Н., с. 59); – **Коляю-ю-у-у!** – не криючись, гукнула щосили (Н., с. 147); **Ой, Іване-е-е ...** Іван мовчав і чухав голову (М.н.н., с. 116).

Підсилюють емоційність звертань-речень оцінні лексеми (негативного чи позитивного змісту), які часто входять до їх складу, порівн. : **Ти, мерзо мерзенна, приймаку дурний, безродне насіння, ти, дурню остатний, що до такої самої дурної пристав, ти злодію галицейській, паськудо паскудна ...** я на тебе управу знайду, ще не вродився такий, щоби я на нього управи не знайшла ... будеш сидіти за злодійство у криміналі – кістки зогниють тобі в нім ... (СД, с. 49); – **Ох, кумко-любко, Васютко злотна ...** Життя – то трояка ружа, казала колись моя свекруха, дай їй царство небесне (СД, с. 185).

Таким чином, аналіз прозових творів Марії Матіос, зокрема використання письменницею таких синтаксичних конструкцій, як слова-речення, доводить, що нечленовані комунікати є важливим засобом характеристики персонажів та вираження експресивності у розмовному мовленні. Експресивною домінантою у висловленні-реченні може виступати будь-який комунікат, найчастіше виражений службовою частиною мови, а мовленнєва експресія, насамперед, пов'язана з усім комплексом людської психології, поведінки, мислення, досвіду, а також відображає авторське емоційне сприйняття світу та змалювання навколишньої дійсності крізь призму художнього слова.

Література:

1. Актуальні проблеми синтаксису: матеріали Міжнародної наукової конференції / (Чернівці, 19-20 жовтня 2006 р.) / М-во освіти і науки України Чернів. націон. у-ту ім. Ю.Федьковича / укл.и: Ніна Гуйванюк (наук. ред.) та ін. – Чернівці : Рута, 2006. – 312 с.
2. Бибик С. Оповідність в українській художній прозі. Монографія / Світлана Бибик. – Київ – Луганськ : ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 287 с.
3. Гвоздев А. Н. Современный русский литературный язык / А. Н. Гвоздев. – Ч. I : Синтаксис. – М. : Просвещение, 1968. – 344 с.
4. Гуйванюк Н. В. Слово – Речення – Текст : Вибр. праці / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 664 с.
5. Гуйванюк Н. В. Синтаксис неповного речення. Еквіваленти речень : Навчально-методичний посібник / Н. В. Гуйванюк, А. М. Агафонова, С. Т. Шабат-Савка. – Чернівці : Рута, 2007. – 100 с.
6. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення / П. С. Дудик. – К. : Наукова думка, 1973. – 288 с.
7. Мацько Л. І. Стилїстичні функції емоційних вигуків // Культура слова / Л. І. Мацько. – К. : Наукова думка, 1981. – Вип. 21. – С. 20-23.
8. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М. : Учпедгиз, 1956. – 511 с.
9. Русская грамматика. – В. 2 т. : Синтаксис. – Т. 2 / Под ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Наука, 1980. – 709 с.
10. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови : Проблемні питання / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с.
11. Современный русский язык : Морфология. Синтаксис / Под ред. Е. М. Галкиной-Федорук. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1964. – 467 с.
12. Украинская грамматика / Авторы : В. М. Русановский, М. А. Жовтобрюх, Е. Г. Городенская, А. А. Грищенко. – К. : Наук. думка, 1986. – 360 с.
13. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови : монографія / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 351 с.
14. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка / А. А. Шахматов. – Л. : Учпедгиз, 1941. – 620 с.
15. Перелік умовних скорочень використаних джерел
16. М.н.н. – Марія Матіос. Майже ніколи не навпаки : Вид. 2-е / Марія Матіос. – Львів : ЛА “Піраміда”, 2008. – 176 с.
17. Н. – Марія Матіос. Нація / Марія Матіос. – Львів : ЛА “Піраміда”, 2007. – 256 с.
18. СД – Марія Матіос. Солodka Даруся / Марія Матіос. – Львів : ЛА “Піраміда”, 2007. – 188 с.

Чеберяк А. М.,
Рівненський державний гуманітарний університет

ЕПІСТОЛЯРНИЙ ТЕКСТ В АСПЕКТІ ТЕОРІЇ МОВЛЕННЄВИХ ЖАНРІВ

У статті визначається комунікативний статус листа як особливого наскрізного вторинного мовленнєвого жанру (трансжанру), що обумовлено його структурними, комунікативно-прагматичними та змістово-тематичними особливостями.

Ключові слова: епістолярний текст, мовленнєвий жанр, комунікативно-прагматичний підхід, трансжанр.

В статье определен коммуникативный статус письма как особенного сквозного вторичного речевого жанра (трансжанра), что обусловлено его структурными, коммуникативно-прагматическими и содержательно-тематическими особенностями.

Ключевые слова: эпистолярный текст, речевой жанр, коммуникативно-прагматический подход, трансжанр.

Within the communicative approach the article defines the status of a letter as a specific vertical secondary speech genre (transgenre), that is proved by its structural, pragmatic and thematic characteristics.

Key words: epistolary text, speech genre, communicative approach, transgenre.

Упродовж тривалого часу вивчення епістолярної комунікації перебувало на периферії дослідницьких інтересів, тому що значущість цього виду спілкування серед засобів комунікації у наш час зменшилася. Проте наукові розвідки останніх років свідчать про активізацію інтересу до проблем епістолярію. Лінгвістами розглядаються різні типи листів, а також загальні й окремі питання епістолярію, як-от: роль епістолярної спадщини у творчості письменників, літературної епохи або періоду розвитку мови (С.В. Антоненко, 2000; Н.І. Белунова, 2000; І.А. Вяткіна, 2007; В.І. Кузьменко, 1998); історія листа, особливості його розвитку як жанру (М.В. Баркова, 2006; А.М. Дубініна, 2005); функціонування лексичних та фразеологічних одиниць в епістолярному тексті (О.В. Гусєва, 2001; О.П. Фесенко, 2009); мовленнєва поведінка, мовленнєві стереотипи учасників листування (Т.Н. Кабанова, 2004; А.В. Кур'янович, 2001; Н.Ю. Чигридова, 1999); соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру (М.М. Телеки, 2007); типологія дискурсивних одиниць в епістолярному мовленні (Н.В. Павлик, 2005).

Незважаючи на значну кількість праць, залишається чимало питань, що потребують спеціального вивчення. Аналіз літератури з проблем епістолярію виявив, що серед дослідників немає єдиної думки щодо визначення статусу листа, стильової, жанрової, дискурсивної диференціації епістолярного тексту.

У науковій літературі епістолярне мовлення трактується по-різному: функціональний стиль (С.В. Антоненко, 2000; К.В. Ленець, 2003; Л.І. Мацько, 2003; Е.М. Ножкіна, 1996); жанр (М.В. Баркова, 2006; В.Л. Наєр, 1987; Л.В. Нижнікова, 1991); синтез різноманітних жанрів і стилів (Н.І. Белунова, 2000; С.І. Комарова, 1990); мовленнєвий жанр (Н.А. Ковальова, 2000; Н.В. Павлик, 2005; О.Ю. Под'япольська, 2004; Т.В. Радзівська, 1993; Н.Ю. Чигридова, 1999; I. Loewe, 2008; B. Witosz, 2005); дискурс (С.В. Гусєва, 2006; Т.Н. Кабанова, 2004; О.С. Сищикова, 2000; О.П. Фесенко, 2009; J.G. Altman, 1982).

Така неупорядкованість термінології у сучасних лінгвістичних та літературознавчих працях з проблем епістолярію ускладнює вивчення лінгвістичних особливостей епістолярної літератури та дослідження конкретних епістолярних текстів.

Як свідчить наукова література, найбільшу дискусію викликає проблема стилістичного статусу епістолярію. На нашу думку, виокремлення епістолярного стилю у функціональній стилістиці є непереконливим. Більшість дослідників вважає, що в основу класифікації функціональних стилів покладено екстралінгвістичні чинники: сфера спілкування, зміст, функція, мета, ситуація спілкування, специфічна роль автора і адресата тексту. Основним чинником в ієрархічному ланцюгу названих факторів, безумовно, є сфера діяльності. Закріпленість функціонального стилю за певною сферою суспільної діяльності обумовлює його тематичну обмеженість. Епістолярне мовлення, на відміну від інших функціональних стилів, має настільки багатозначну мовленнєву реалізацію, що говорити про тематичну обмеженість немає підстав.

Подібної думки дотримується Т.В. Радзівська, яка відзначає, що різні типи епістолярних текстів вирізняються відмінними у функціональному аспекті прагматичними ситуаціями та настановами. У зв'язку з цим, дослідниця підсумовує: епістолярні утворення не спроможні сформувати єдиний функціональний стиль, оскільки вирішують неоднакові комунікативні завдання й не мають єдиного комплексу типових комунікативних засобів для їх реалізації. Таким чином, за Т.В. Радзівською, епістолярне мовлення є гетерогенним у функціональному плані і розуміється як "множина функціональних підкласів, які не можна зводити до "спільного знаменника" [8, с. 144].

Дослідники В.Л. Наєр, Т.В. Радзівська, С.І. Комарова пропонують визначити епістолярне мовлення як "міжстильове явище, здатне існувати в рамках чи на базі того чи іншого функціонального стилю або поза їх межами" [6, с. 45]. Епістолярну форму мовлення знаходимо в усіх функціональних стилях (науковий лист – у науковому, діловий – в офіційно-діловому, лист на шпальтах преси – у публіцистичному), і в кожному з них вона у мовному плані відповідає вимогам цих стилів, а у структурно-композиційному – зберігає властиву листу сталу форму. Такої ж думки дотримуються польські лінгвісти. Зокрема Івона Льове, замислюючись над повторенням назви жанру "лист", відзначає, що "list żelazny чи list gończy має характеристики офіційного стилю і посідає місце серед жанрів офіційних, а як list pasterski, має ознаки риторичного стилю і розміщується серед жанрів релігійних. І хоча фатична функція є для них спільною, конкретні цілі та стилістичні характеристики розрізняють ці жанри між собою" [12, с. 160].

Найбільш адекватною нам видається кваліфікація листа як мовленнєвого жанру. Основи сучасних уявлень про мовленнєвий жанр закладені концепцією М.М. Бахтіна, який першим висловив гіпотезу про глобальність феномена жанрової організації мовлення. Мовленнєвий жанр М.М. Бахтін вважав категорією, що дозволяє пов'язати соціальну реальність з реальністю мовною.

В основу своєї концепції мовленнєвого жанру лінгвіст ставить висловлення, яке називає реальною одиницею мовленнєвого спілкування, “оскільки мовлення може існувати насправді тільки у формі конкретних висловлень окремих мовців, суб'єктів мовлення. Мовлення завжди відлите у форму висловлення, яке належить певному мовленнєвому суб'єкту, і поза цією формою існувати не може” [1, с. 249]. Зауважимо, що висловлення у М.М. Бахтіна – це зовсім не речення, а певна одиниця спілкування, яка відмежована від інших подібних одиниць зміною суб'єктів мовлення. Другою особливістю висловлення, що відрізняє його від одиниць мови, М.М. Бахтін називає завершеність (цілісність), яку пов'язує з: 1) предметно-смісловою вичерпністю; 2) мовленнєвим задумом або мовленнєвою волею мовця; 3) типовими композиційно-жанровими формами завершення [1, с. 255]. Третім фактором цілісності висловлення М.М. Бахтін вважає наявність стійкої жанрової форми: “Жанри відповідають типовим ситуаціям мовленнєвого спілкування, типовим темам, відповідно, і деяким типовим контактам значень слів з конкретною реальною дійсністю за типових обставин” [1, с. 267].

Через висловлення М.М. Бахтін дає своє визначення мовленнєвого жанру: “Кожне висловлення, звичайно, індивідуальне, але кожна сфера використання мови виробляє свої відносно стійкі типи висловлень, які ми і називаємо мовленнєвими жанрами” [1, с. 237].

У даній розвідці розуміємо лист як особливий мовленнєвий жанр, що сформувався на основі різностильових елементів, вибудованих за певними структурно-композиційними моделями. Мовленнєвий жанр “лист” має наскрізний характер і виявляється в усіх функціональних стилях мови.

Така позиція, на перший погляд, суперечить бахтінському розумінню мовленнєвого жанру як особливого типу висловлень, що характеризуються стилістичною однорідністю, тобто закріпленістю за певним функціональним стилем. Однак ми поділяємо цю позицію, беручи до уваги такі фактори.

По-перше, теорія мовленнєвих жанрів не стоїть на місці, постійно розвивається; визначення мовленнєвого жанру, подане М.М. Бахтіним, уточнюється і набуває нових ознак.

По-друге, деякі вчені висловлюють думку про існування наскрізних (вертикальних) жанрових форм, здатних, зберігаючи свою жанрову природу, виявлятися в різних стилях мовлення [2; 5; 9]. Переходячи із стилю в стиль, такі жанри зберігають ілюктивну структуру та особливості диктуму. Проте стилі диктують їм свої норми, які, передусім, сприймаються через посередництво мовних маркерів. Як справедливо зауважує С.І. Гіндін, існує велика кількість мовленнєвих жанрів, “для яких введена М.М. Бахтіним у визначенні жорстка прив'язка до сфер мовленнєвої діяльності виявляється неправомірною” [4, с. 64]. Таке явище Боженя Вітош у своїй монографії називає перехідністю жанрів та стверджує, що лист має статус жанру трансгресійного (*gatunek transgresyjny*) [13, с. 138]. Приватний лист є найбільш розповсюдженим прикладом жанру, відомого як “лист”. Однак існують жанри, які порізному виявляють генетичну подібність до оригіналу. Йдеться про лист пасторський, вітальний, відкритий, любовний тощо. Халіна Гжміль-Тилюткі пише, що “лист як жанр становить певний мовний макроакт. На формальному рівні він вирізняється з-поміж інших жанрів наявністю сталих елементів (дата, місце, звернення, формули прощання, підпис, адреса, композиція). Різні листи... різняться між собою дискурсивними характеристиками” [11, с. 43]. У зв'язку з цим, Івона Льюе пропонує називати подібні мовленнєві жанри трансжанрами, під якими розуміє наявні в різних культурах певні генотипи, що відрізняються від інших назвою жанру або означенням, доданим до загальної назви; функціонують у різних стилях мовлення, але втілюють подібні мовні стратегії [12, с. 162].

По-третє, сам розробник теорії мовленнєвих жанрів М.М. Бахтін відносив лист “у всіх його різноманітних формах” до особливого самостійного мовленнєвого жанру [1, с. 238].

По-четверте, у межах мовленнєвого жанру “лист” можуть бути виокремлені певні різновиди, що характеризуються єдністю тематичного, композиційного і стилістичного компонентів в найбільш загальному вигляді.

Жанрові форми дистрибутивно різняться, тому в основі окремого жанру лежить певний специфічний набір конститутивних ознак, який не може повторюватися і бути однаковим у різних жанрах. Т.В. Шмельова, В.В. Дем'янюк, розвиваючи ідеї М.М. Бахтіна про мовленнєвий жанр як стійкі типові форми побудови мовленнєвого цілого, акцентують увагу на модельному характері і під мовленнєвим жанром розуміють особливу модель висловлення. Суттєвим моментом такого осмислення мовленнєвого жанру є “визнання існування в мовленнєвій свідомості “типового проекту”, канону, схеми мовленнєвого жанру” [10, с. 91]. Поняття моделі фігурує також в концепції польського лінгвіста Ст. Гайди, який визначає жанр як “культурно та історично оформлений, суспільно конвенціоналізований спосіб мовної комунікації; вірець організації тексту. По-друге, цей термін також означає сукупність текстів, у яких певний вірець є актуалізованим, реалізованим” [3, с. 104].

Нам імпонує точка зору, висловлена вищезгаданими вченими. Вважаємо за доцільне під мовленнєвим жанром розуміти особливу модель висловлення, що має набір конкретних способів мовленнєвого втілення і формується комплексом жанроутворювальних ознак.

Лист має низку особливостей, що відбиваються у специфічних мовних засобах та стандартизованих формулах, а також відповідних правилах оформлення усіх епістолярних текстів. Ці ознаки є постійними, обов'язковими і такими, що виявляються у кожному окремому листі і передають його структурно-семантичні особливості. До них належать: писемний характер; опосередкованість спілкування; локально-темпоральна віднесеність; рамочна конструкція; діалогічність; антропоцентричність; суб'єктивна модальність; поліфункціональність; визначальна роль фактора адресата в мовному оформленні листа; перлюктивний ефект.

Як письмова форма комунікації, лист є більш складним типом висловлення ніж, наприклад, репліка в усному діалозі, повідомлення, порада тощо, і тому може бути віднесений до вторинних мовленнєвих жанрів (за типоло-

гією М.М. Бахтіна), що інтегрують простіші первинні мовленнєві жанри (такі, як звернення, прощання, прохання, вимога тощо).

Як зазначає О.Ю. Под’япольська, “первинні мовленнєві жанри, інтегровані у вторинний мовленнєвий жанр – лист, можуть відрізнятися за метою висловлювання, тобто відображати різноманітні інтенції адресанта і виконувати, відповідно, різноманітні функції, що детермінує таку ознаку листа, як полілокутивність і поліфункціональність. Полілокутивність, в свою чергу, дає свободу тематичній різноманітності, а також стилістичним варіаціям, обумовлюючи тематичну і стилістичну неоднорідність листа як вторинної мовленнєвої форми” [7, с. 28].

Отже, вищевикладене дає нам підстави розглядати лист як *мовленнєвий жанр*, що обумовлено його структурними, комунікативними, змістово-тематичними особливостями та визначальною комунікативно-прагматичною характеристикою цього типу тексту – діалогічністю. Лист є наскрізним, вертикальним вторинним (складним) мовленнєвим жанром, що інтегрує первинні (прості) мовленнєві жанри. Як вторинний мовленнєвий жанр лист характеризується різним композиційним оформленням (від суворо стандартизованого до достатньо вільного), полілокутивністю, поліфункціональністю. Специфіка мовленнєвого жанру “лист” виявляється також у всеосяжності тематичного та функціонально-стильового плану, що робить його специфічним *трансжанром*. Доказом цієї думки є відсутність єдиної універсальної класифікації епістолярних текстів та наявність окремих класифікацій, побудованих на основі різноманітних критеріїв. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі макроструктур у межах трансжанру “лист” в аспекті реалізації авторських інтенцій, стратегій і тактик розгортання тексту під певним кутом зору, каналу комунікації та сфери функціонування.

Література:

1. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров / М. М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М., 1979. – С. 237-280.
2. Белунова Н. И. Дружеские письма творческой интеллигенции конца XIX – начала XX в. (жанр и текст писем) / Н. И. Белунова. – СПб : Изд-во СПб. ун-та, 2000. – 140 с.
3. Гайда Ст. Жанры разговорных высказываний / Ст. Гайда // Жанры речи. – Саратов, 1999. – Вып. 2. – С. 103-112.
4. Гиндин С. И. Биография в структуре писем и эпистолярного произведения / С. И. Гиндин // Язык и личность. – М., 1989. – С. 63–77.
5. Кормилицина М. А. Языковая личность В. В. Виноградова в его письмах к жене / М. А. Кормилицина // Вопросы стилистики. – Саратов, 1996. – Вып. 26. – С. 63–71.
6. Наер В. Л. К проблеме жанра в системе функционально-стилистической дифференциации языка / В. Л. Наер // Стилистические аспекты устной и письменной коммуникации. – М., 1987. – С. 39–47.
7. Подъяпольская О. Ю. Типология адресованности в текстах эпистолярного жанра (на материале писем Ф. Кафки) : дис. ... кандидата филолог. наук : 10.02.19 / Подъяпольская Ольга Юрьевна. – Челябинск, 2004. – 193 с.
8. Радзівська Т. В. Текст як засіб комунікації / Тетяна Вадимівна Радзівська. – К. : Інститут української мови, 1993. – 194 с.
9. Цыцарина О. Ф. К понятию “эпистолярный жанр” в современной лингвистической литературе / О. Ф. Цыцарина // Функционально-семантические аспекты языковых явлений. – Куйбышев, 1989. – С. 103–110.
10. Шмелева Т. В. Модель речевого жанра / Т. В. Шмелева // Жанры речи. – Саратов, 1997. – Вып. 1. – С. 88-99.
11. Grzmił-Tylutki H. Gatunek w świetle francuskiej teorii dyskursu / H. Grzmił-Tylutki. – Kraków : Universitas, 2007. – 278 s.
12. Loewe I. O pojęciu transgatunku. Studium przypadku / I. Loewe // Styl a semantyka. – Białystok, 2008. – S. 159-166.
13. Witosz B. Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki / B. Witosz. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2005. – 258 s.

Чолан В. Я.,

Інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА СИНТАКСИЧНУ ОРГАНІЗАЦІЮ УКРАЇНСЬКИХ ТЕКСТОВИХ ОДИНИЦЬ У КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ ФАХОВОГО КОЛЕКТИВУ

Стаття присвячена взаємодії у текстовій структурі реченнєвих одиниць, призначених для синтаксичної номінації дій, подій, явищ, понять окремої сфери діяльності україномовного фахового узусу, з комунікативними складниками цієї сфери, що виступають чинниками впливу на структурування текстів. Результатом такої взаємодії, підпорядкованої і загальним обов'язковим закономірностям побудови текстів, і узуальним правилам текстотворення, є специфічні лінгвотекстові параметри вербальної комунікації. Їх структурна і функціональна нормативність встановлюється саме у фаховому узусі.

Ключові слова: українське речення, синтаксична структура тексту, фахова вербальна комунікація, лінгвотекстові параметри.

Статья посвящена взаимодействию в текстовой структуре предложений, предназначенных для синтаксической номинации действий, событий, понятий отдельной сферы деятельности украиноязычного профессионального узуса, с коммуникативными составными этой сферы, которые выступают факторами влияния на структурирование текстов. В результате такого взаимодействия, подчиняющегося как общепринятым закономерностям построения текстов, так и узуальным правилам, формируются специфические лингвотекстовые параметры вербальной коммуникации. Их структурная и функциональная нормативность устанавливается именно в профессиональном узусе.

Ключевые слова: украинское предложение, синтаксическая структура текста, профессиональная вербальная коммуникация, лингвотекстовые параметры.

Article is devoted to interaction in text structure of the offers intended for a syntactic nomination of actions, events, concepts of a separate field of activity of Ukrainian professional collective with communicative compound this sphere which act as factors of influence on organization of texts. As a result of such interaction submitting alongside with the standard laws of construction of texts to usual rules, are formed specific linguistic textual parameters of the verbal communications. Their structural and functional legitimacy it is established in professional usage.

Key words: Ukrainian offer, texts syntactic structure, professional verbal communication, linguistic textual parameters.

У прагматично зорієнтованих мовознавчих дослідженнях Ф.С. Бацевича, К.Г. Городенської, А.А. Леонтєва, І.П. Сусова розуміння лінгвотекстових параметрів спеціалізованих, насамперед фахових, дискурсів ґрунтується на положеннях філософської теорії щодо чинників впливу на організацію мовного та мовленнєвого матеріалу у субстанцію текстової структури [1, с. 107-112, 150-154 ; 4, с. 150-161 ; 9, с. 126; 15, с. 109-124, 125-130]. Серед таких чинників провідна роль належить комунікативній меті, пов'язаній з прагматичною настановою тексту. Разом з тим у межах зазначеної проблеми залишаються актуальними питання щодо специфічних характеристик позатекстових складників ієрархічно побудованих фахових сфер, які характеризує категоричний тип вербального спілкування, оскільки саме ці складники зумовлюють функціональну зорієнтованість параметрів синтаксичної структури фахових текстів. Подібні комунікативні простори кваліфікуються прагмалінгвістиці як сфери імперативних мовленнєвих дій, призначених спрямовувати рух підлеглих по запланованій керівними органами траєкторії. На думку вчених, тип комунікації у цих сферах відзначається чіткими закономірностями творення й функціонування офіційно-ділових текстів, концентрацією системно пов'язаних, традиційно та узуально спеціалізованих синтаксичних одиниць, придатних до вираження волюнтаривних імпульсів, де відхилення від категоричного типу спілкування призводить до серйозних комунікативних помилок, аж до деформації основної комунікативної мети [11, с. 181-182; 13, с. 10]. Категоричний тип спілкування, імперативні мовленнєві дії характерні передусім для сфери військової комунікативної діяльності фахового гомогенного колективу, у вербальному просторі якого формувались текстові одиниці, що становлять об'єкт нашого дослідження.

На підставі згаданих положень, лінгвотекстовими параметрами можна вважати певні константні умови комунікації, що визначають характер вербального впливу у комунікативній сфері, політематичність чи монотематичність подання інформації у текстовій структурі, симетрію чи асиметрію інституційних відношень між комунікантами у процесі творення тексту, узгодження інтенцій адресанта й адресата з комунікативною метою, програму адресації як взаємне розташування адресанта й адресата у комунікативному просторі тощо. Лінгвотекстові параметри регламентують форму кожної текстової одиниці як специфічну форму відображення реалій, і в такому розумінні зближуються з поняттям логічної форми комунікативного контакту, що визначає внутрішнє структурування форми текстової одиниці.

Мету комунікативної діяльності у військовій сфері ми визначаємо як передачу волевиявлень в усталених текстових формах з боку статусно вищого адресанта, що чинить вплив на підлеглому адресату, примушуючи його до виконання певних дій, шляхом постановки і контролю виконання поставлених бойових завдань. На нашу думку, специфіку волевиявлення як загального змісту фахової вербальної комунікації у військовій сфері зумовлює лінгвотекстовий параметр ініціальності. Тому можна говорити про ініціальне волевиявлення, яке вводить нові умови у комунікативну ситуацію, і водночас вказує послідовність дій. За нашими спостереженнями, ініціальне волевиявлення реалізується у військовій вербальній комунікації в обмеженому спектрі текстових настанов, під якими ми розуміємо цілеспрямовані мовні завдання адресанта, що зумовлюють добір способів і засобів впливу на адресата. Для встановлення домінантного типу текстових настанов у військовій комунікативній сфері ми використовуємо відомі класифікації типів мовленнєвої діяльності, упорядковані в наукових працях К. Гаузенбла-

за, Дж.П. Остіна [3, с. 58-78; 12, с. 22-29]. Застосування цих класифікаційних принципів в умовах специфічної взаємодії комунікативних складників фахової військової сфери і лінгвотекстових параметрів офіційно-ділового спілкування дозволяє нам стверджувати, що основним типом прагматичної настанови військових текстів є категорична прескрипція, представлена різновидами директиви, наказу, розпорядження, вимоги, вказівки, яка не підлягає обговоренню, заборони виконання дій.

Характерну для корпусу офіційно-ділових військових текстів функцію, співвідносну зі способом досягнення комунікативної мети у фаховій військовій сфері, ми визначаємо як вербальне управління кількісно регламентованими збройними силами держави (військовими силами і зброєю) від імені держави у реальному масштабі часу – і протягом періодів підготовки до бою, і під час ведення безпосередніх бойових дій. Функція вербального управління, характерна для корпусу офіційно-ділових текстів у фаховій військовій сфері, є визначальним фактором параметризації аналізованих текстів, формування способів і синтаксичних засобів реалізації специфіки конститутивних категорійних ознак у текстовій структурі.

Важливо наголосити, що ієрархічний устрій військової сфери зумовлює несиметричну основу військової вербальної комунікації. На цій основі ґрунтується параметр нерівноправних інституціональних відношень військових комунікантів, представлених адресантом – суб'єктом волевиявлення (командиром, який авторизує категоричну прескрипцію в текстовій формі), і адресатом – суб'єктом відповідних дій (підлеглим за субординацією виконавцем примусових дій у вербальній і невербальній формах) – параметр статусної асиметрії. Функціональна нерівноцінність статусно маркованих суб'єктів комунікації зумовлює формування суб'єктно-об'єктних відношень між ними, обов'язково відображених у семантико-синтаксичній структурі провідних типів текстових одиниць, ужитих для структурування офіційно-ділових текстових різновидів військової вербальної комунікації. Варто зауважити, що у лінгвістиці суб'єктно-об'єктні відношення комунікантів до комунікативного факту кваліфікуються переважно як такі, що являють собою активну діяльність, спрямовану на виклад готових знань у вигляді приписів з боку адресанта та пряме виконання цих приписів з боку адресата [5, с. 143-167; 7, с. 3-10].

Окремо слід підкреслити, що принципи ієрархічної організації військової сфери зумовлюють розуміння понять адресанта і адресата волевиявлення як комунікативних суб'єктів партитивного типу, взаємно пов'язаних спільною діяльністю у цілість, характеристики якої узагальнені концептом "армія". Цей термін ми вживаємо щодо ієрархічно організованого фахового військового колективу, гомогенного за професійним та гендерним показниками. Деякі дослідники наголошують на тому, що семантичну ознаку гомогенності певного об'єкта, або однорідності його складу слід розглядати як вагомий фактор згуртованості та однотайності виокремленої фахової спільноти [1, с. 69-73, 84-85; 5, с. 117-134].

На нашу думку, і партитивність, і гомогенність як позамовні характеристики колективного суб'єкта текстотворення у фаховій військовій сфері є важливими параметрами військової вербальної комунікації, що взаємодіють з лінгвотекстовим параметром програми адресації. Ця програма передбачає обов'язкову адресність кожного офіційно-ділового військового тексту, що, у свою чергу, забезпечує специфіку конститутивних категорійних ознак у синтаксичній структурі текстових різновидів військової сфери. Сутність цієї програми у тому, що, з одного боку, адресант військових текстів завжди виступає від імені офіційної, юридичної особи, адресуючи волевиявлення кількісно детермінованому військовому підрозділу, і мислиться при цьому як одна особа. З іншого боку, в умовах, коли ареал реальних адресатів лишається принципово обмеженим, адресатом тексту може бути і військовий підрозділ, і, у випадках міжособистісних офіційно-ділових мовленнєвих контактів, конкретний чин, що є активно діючою військовою одиницею. Адресат завжди уособлює цілий фаховий військовий колектив, усвідомлюваний в індивідуальному представникові, і також сприймається як одна особа.

У специфічних лінгвотекстових параметрах адресації, характерних для військової сфери, сформувалась специфіка мовних категорій особи і числа дієслівних предикатів односкладних речень або присудків двоскладних спеціалізованих синтаксичних конструкцій. Реалізуючи у структурі аналізованих військових текстів текстову конститутивну категорійну ознаку персональності, ці синтаксичні засоби демонструють закономірність усунення зі структури речень тих підметів, які відповідають займенникам 1-ої чи 2-ої особи однини чи множини при відповідних особових формах дієслівних предикатів наказового й дієсного способів. Мовознавці виводять походження цієї тенденції зі спільної історії східнослов'янського мовного розвитку. Згідно з системними властивостями східнослов'янських мов підмети-займенники "я", "ти" при дієсловах-присудках у формах 1-ої та 2-ої особи однини чи множини виступають вторинною формою вираження особи і справляють лише граматичний вплив на зміст і розуміння текстової одиниці [2, с. 139-144; 14, с. 44-80, 106-128; 10, с. 52-59]. Оскільки форми особових дієслів-присудків 1-ої та 2-ої особи містять чітку вказівку на відношення дії до граматичної особи, виявляючи підмет своїм особовим закінченням, яке вказує, кому дія приписується, то позиції суб'єктів дії у подібних конструкціях не потребують лексичної конкретизації.

Теоретично можна відтворити двоскладний варіант означено-особових текстових одиниць із підметом-займенником 1-ої чи 2-ої особи однини або множини ("я наказую" або "ти виконуєш" / "ви виконуєте"), виходячи з комунікативного контексту, і на підставі формальних та смислових ознак самої конструкції. Але у подібних мовленнєвих утвореннях підмети – займенники стають надлишковими структурними елементами, які переважно, випускають, внаслідок чого лінгвотекстові одиниці військової комунікації функціонують без словесного позначення суб'єктних позицій: "Приготуйтеся до атаки!", "Роби, як я!" [16, с. 237, 321].

Поряд з цим умови військової комунікації передбачають, що актуалізація офіційно-ділових текстів відбувається в особистій присутності адресанта й адресата імперативного волевиявлення, тобто, у безпосередньому комунікативному контакті між ними. Отже, структурні позиції дійових осіб не потребують акцентації тому, що й адресант, і адресат тексту усвідомлюються з достатнім сталим ступенем означеності. Оскільки і з граматичного, і з комунікативного контексту абсолютно зрозуміло, хто здійснює волевиявлення, кому воно адресоване, потреба

окремого формального позначення суб'єктних позицій у синтаксичній структурі тексту усувається. Так виявляються системні та узуальні значення даних форм, на цьому явищі основана семантична і, часто, комунікативна самодостатність подібних одиниць у військовій сфері. Якраз формальна відсутність у синтаксичній структурі офіційно-ділових військових текстів підметів, виражених особовими займенниками 1-ої та 2-ої особи, співвідносних із суб'єктними синтаксемами, при особових дієслівних предикатах, становить їх яскраву категорійну ознаку і забезпечує важливу стилістичну своєрідність таких текстових конструкцій.

На таких підставах ми розглядаємо військовий колектив, або армію як фаховий узус – чітко відмежовану за професійним критерієм гомогенну фахову спільноту з єдиним встановленим керівними органами категоричним типом мовленнєвого спілкування, що передбачає беззаперечне виконання приписів (прескрипцій). При цьому ми враховуємо різні аспекти поняття узуалізації, обґрунтовані У. Лабовим і О.А. Лаптевою: і як набуття текстовою одиницею або компонентами речення певних властивостей чи якостей, завдяки яким ця текстова одиниця входить до прийнятого певним соціумом “кола вживань”; і як результат комунікативної діяльності суб'єкта узуалізації – фахового колективу, що регулярно перебуває у відносно обмеженому середовищі [6, с. 114-115; 8, с. 345-353]. Що стосується узуалізації способів і синтаксичних засобів структурування текстів, включаючи специфічні початкові або кінцеві текстові фрагменти, окремі синтаксичні одиниці – етикетні формули та ін., то підґрунтям цього процесу слугує спільний досвід членів колективу, набутий протягом різних історичних періодів військової професійної діяльності. Такий досвід зазвичай виявляється не тільки у повному взаєморозумінні – з одного слова, зі словесного натяку, але навіть у типовій манері мовлення й інтонування текстів. Узуальність текстових одиниць військової сфери засвідчується, по-перше, їх регулярною відтворюваністю у типових ситуаціях військового вербального спілкування, по-друге, встановленням стійких зв'язків синтаксичних конструкцій із певними референтами (денотатами), що передбачає стійку закріпленість пропозиційної номінації за синтаксичною одиницею певного типу відповідно до комунікативної ситуації.

Отже, узуалізація мовних і мовленнєвих конструкцій як структурних одиниць українських фахових текстів у військовій комунікативній сфері є закономірним процесом послідовного підпорядкування лінгвотекстових параметрів вербальної комунікації, в яких реалізується специфіка текстових одиниць, важливим складникам фахової діяльності. Серед першорядних параметрів військової вербальної комунікації виділяються ініціальність, категоричність волевиявлення, статусна асиметрія двох комунікативних суб'єктів, запрограмованість прескрипцій, адресність, зумовлена гомогенністю й партитивністю адресанта й адресата, антиномія адресанта й адресата, алгоритмізація та синхронізація дій.

Можна стверджувати, що у вербальному просторі фахової військової сфери зумовленість категорійної специфіки українських текстових конструкцій впливом лінгвотекстових параметрів вербальної комунікації виявляється як формування комплексу функціонально однорідної мовної техніки, підпорядкованої комунікативній меті. Особливості лінгвотекстових параметрів військової вербальної комунікації увиразнюються на тлі встановлених чинників впливу на синтаксичну організацію текстових одиниць, спільних для комунікативних просторів фахового призначення.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник]. / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.
2. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка : Синтаксис. / Ф. И. Буслаев. – [Изд. 7 -е]. – М. : Ком-книга, 2006. – 344 с.
3. Гаузенблз К. О характеристике и классификации речевых произведений / К. Гаузенблз. // Новое в зарубежной лингвистике / [сост. , общ. ред. Т. М. Николаевой]. – Вып. VIII. – М. : Прогресс, 1973. – С. 58-68.
4. Городенська К. Г. Явища синтаксичної деривації // Семантико – синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1983. – 219 с.
5. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : Иностранная литература, 1992. – 329 с. – (Ин -т языкознания РАН).
6. Лабов У. Исследование языка в его социальном контексте / У. Лабов. // Новое в лингвистике / [общ. ред. и вступ. ст. Н. С. Чомоданова]. – Вып. VII. Социолингвистика. – М. : Прогресс, 1975. – С. 96-181.
7. Лазарев В. В. Методологические основы и методологический потенциал теории речевых актов / В. В. Лазарев. // Речевые акты в лингвистике и методике : [Лаптева О. А. Узус как арена языкового изменения / О. А. Лаптева. // Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста : [сб. ст.]. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 312 с. – С. 345-353.
8. Леонтьев А. А. Общественные функции и функциональные эквиваленты языка как проблема теории речевой деятельности. / А. Л. Леонтьев. // Язык, речь, речевая деятельность. – [Изд. 4 -е, стереотипное]. – М. : Комкнига, 2007. – 216 с. – С. 29-42.
9. Мельничук О. С. Развитие структуры слов'янського речення. / О. С. Мельничук. – К. : Наукова думка, 1966. – 324 с.
10. Мірченко М. В. Модальність як комунікативно орієнтована категорія речення / М. В. Мірченко. // Граматика слова і граматики мови : [Остин Дж. Л. Слово как действие / Дж. Л. Остин. // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – М. : Прогресс, 1986. – С. 22-29.
11. Радзівська Т. В. Текст як засіб комунікації / Т. В. Радзівська. / НАН України; Ін -т укр. мови; [відп. ред. М. М. Пещак (ред.); – [2 -е вид. , стереотипне]. – К. , 1998. – 191 с.
12. Русанівський В. М. Історія української літературної мови : [підр. для студ. гуманітарних спец. / В. М. Русанівський. – К. : АртЕк, 2001. – 392 с.
13. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Винница : Нова Кньга, 2009. – 272 с.
14. Тимчасові загальновійськові статути Збройних Сил України / Міністерство оборони України. – Львів : Каме-нар, 1993. – 411 с.

Чудовская Т. С.,

Горловский педагогический институт иностранных языков

НЕКОТОРЫЕ ФОНЕТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ АНТРОПОЭТОНИМОВ “ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ КОМЕДИИ” О. БАЛЬЗАКА

В статье исследуются антропоэтонимы “Человеческой комедии” Оноре Бальзака. Доказывается, что автор художественного произведения сознательно использует звуковую форму имени для целенаправленного воздействия на читательское восприятие.

Ключевые слова: анаграмма, антропоэтоним, звуковая форма, фонетическая выразительность, читательское восприятие.

У статті досліджуються антропоетоніми “Людської комедії” Оноре де Бальзака. Доведено, що автор художнього твору свідомо експлуатує звукову форму власного імені для цілеспрямованого впливу на читацьке сприйняття.

Ключові слова: анаграма, антропоетонім, звукова форма, фонетична виразність, читацьке сприйняття.

The article considers some anthropoetonyms of “The Human Comedy” by Honoré de Balzac. It is proved that the author deliberately uses sound form of a proper name for a purposeful impact on reader’s perception.

Key words: anagram, anthropoetonym, sound form, phonetic expression, reader’s perception.

Поговорим о звукобуквенной или графической форме антропоэтонима как эстетического знака. В повседневной жизни мы сталкиваемся с особенным вниманием к звучанию того или иного имени собственного. Благозвучие, сочетание с отчеством и фамилией, для родителей почти всегда является решающим фактом при выборе имени, подходящего ребёнку. “В художественной литературе это явление сознательно “эксплуатируется” писателями во всей полноте и во всём разнообразии средств и приёмов актуализации фонетической выразительности поэтонимов” [2, с. 292]. Любое воспринимаемое визуально или на слух слово воздействует на сознание реципиента прежде всего материально, становясь источником раздражения слуховых анализаторов: графический образ имени озвучивается во внутренней речи. Звуковая форма имени в художественной речи является существенным фактором, повышающим смысловое и эмоциональное содержание как самого имени, так и произведения в целом. О работе Оноре де Бальзака над именами собственными и, в частности, о внимании к звучанию этих имён мы можем судить по цитате из его рассказа “Z. Marcas” (“З. Маркас”), которую приведём с небольшим сокращением:

“Существовало какое-то соответствие между этим человеком и его именем. Буква “Z”, стоявшая перед фамилией Маркас, – буква, которую можно было видеть на всех адресованных ему письмах, которую он никогда не забывал проставить в своей подписи, – эта последняя буква алфавита заключала в себе нечто неуловимо роковое. <...>

Вдумайтесь ещё раз в это имя: З. Маркас! В фантастическом сочетании этих семи букв – целая человеческая жизнь. Семь! Наиболее многозначительное из кабалистических чисел. Носитель этого имени умер тридцати пяти лет: таким образом, его жизнь слагается из семи пятилетий. Маркас! Как будто что-то драгоценное падает и разбивается то ли с шумом, то ли беззвучно” [1; с. 297-298]. (Дополним: французский глагол *casser* – “разбить” созвучен второму слогу имени).

Где Бальзак вообще брал нужные ему имена и фамилии? Он их брал там, где мог брать, вокруг себя, убеждённый, что имена, которые реально существовали, наделяют вымышленные существа реальностью. Вот, например, название романа “*Louis Lambert*” (“Луи Ламбер”). Сегодня уже известно, откуда такое заглавие. В колледже в Вандоме, где он учился, Бальзак знал некоего Тинана де Бреста, именами которого были Théodore, Louis, Lambert. В двух последних мы узнаём имя и фамилию, выбранные Бальзаком. Ещё один пример касается имени, или скорее инициала имени: “З”, который предшествует *Маркасу* (“Z. Marcas”). В рассказе Бальзака, это – инициал имени Зефирен, но всё подтверждает, что слово там не только потому, что оно начинается с “З”, над которым автор много размышлял. Эта “З”, буква, стоящая в середине его собственной фамилии, – крайне редкий для французского языка инициал, инициал большой подруги романиста, Zulma Carraud.

Но этих заимствований было явно недостаточно автору “Человеческой комедии”. Реальные имена он довольно часто преобразовывал. Почему? Несколько слов о причинах, прежде, чем показать результаты. Не всегда писатель по доброй воле изменяет имя собственное, взятое из жизни. Часто случается, что человека раздражает, что его фамилию носит персонаж произведения. Отсюда претензии к автору и даже судебные иски. Но есть причина гораздо более глубокая. Истинный творец не приемлет имена собственные в таком виде, какими они даны другими людьми. Такие имена не кажутся ему незабываемыми, как всё остальное. Напротив, для него это только нестабильные составляющие действительности. И он умело использует этот факт, что хорошо видно в отрывке из романа “*Père Goriot*” (“Отец *Горю*”). Когда Мадам де Ланже, желая указать на старого вермишельщика, называет его то *Форио*, то *Морио*, то *Горио*, то *Дорио*, безразличие знатной дамы, не удосужившейся запомнить эту простую фамилию, очевидно. Но нам видны и муки творчества самого писателя, который испробовал многие варианты инициалов, прежде чем окончательно выбрать понравившуюся ему фамилию.

Учитывая вышесказанное, перечислим вкратце основные приёмы изменения (альтерации) реальных фамилий.

Случается, что едва ли имеет место альтерация, скорее – своего рода фонетическая транскрипция. Один знакомый Бальзаку актёр часто рассказывал ему о трактирщице, работавшей на бульваре Монпарнас, которую звали *la mère Cadet*. Убираем артикль, присоединяем то, что слышим, одно к другому и получаем *Mercadet*, фамилию персонажа и название известной пьесы.

¹ Перевод с французского М. Стоярова

Но обычно, изменения происходят в результате подмены одной буквы (реже нескольких). Реальная фамилия *Merville*, фамилия персонажа *Derville*; *Lebas – Lepas*; *Dutacq – Dutocq*; *Gambaro – Gambarà* ... Иногда добавляется какая-нибудь буква *Watrin – Vautrin*, *Hugo – Hulot* или, напротив, буква убирается *Latreille – Lavrille*.

Часто Бальзак – большой любитель каламбуров и игры слов – пользовался транспозициями и перестановками, культивировал анаграмму, этот “каламбур в буквах”. Эту своего рода манию он “навязал” своему персонажу Кольвиллю (*Colleville*) в романе “*Les Employés*” (“Служащие”). Вспоминается подпись-псевдоним, которой Бальзак пользовался в молодости – лорд *R’hoone*, – анаграмма *Honoré*. В романе “*Modeste Mignon*” (“Скромница *Миньон*”) Мадмуазель Миньон подписывается при случае *O.-d’Este-M* (*Modeste*). Вполне вероятно, что имя Маркиза *d’Aiglemont* в романе “*La Femme de Trente ans*” (“Тридцатилетняя женщина”) объясняется всё той же анаграммой. Бальзак мог подумать о своём шурине, *M. de Montzaigle*, который, как и *M. d’Aiglemont*, а может и в ещё большей степени, был весьма плохим мужем. Убирается “*Z*” и налицо самая простая анаграмма: *Aiglemont – Mont(z)aigle*.

О тщательности, с которой имена подбирались им для персонажей, Бальзак говорил своему другу Леону Гозлан: имя должно подойти человеку как “*la gencive à la dent, l’ongle à la chair*” [3, с. 228] (как десна к зубу, как ноготь к телу). Имя может абсолютно подходить человеку и наоборот, быть его полной противоположностью. Другими словами, существует два вида отношений между человеком и его именем, первый из которых Бальзак назвал “*rapport d’harmonie*” (отношение гармонии) и второй – “*rapport d’ironie*” (отношение иронии). “Я не взялся бы утверждать, что имена не оказывают никакого влияния на судьбу. Существует тайная и необъяснимая гармония или, наоборот, явный разлад между именем человека и событиями его жизни. <...> Не видится ли вам в форме буквы “*Z*” нечто изломанное внешним противодействием? Не отображают ли очертания этой буквы неверный и причудливый зигзаг бурной жизни? Что за ветер дохнул на эту букву, которая во всех тех языках, где она существует, стоит во главе каких-нибудь пятидесяти слов, не более!” [1, с. 297]

Можно быть человеком своего имени и можно им не быть. В конце концов, мы знаем, что такое антифраза или иносказание. Случаи такого рода многочисленны в “Человеческой комедии”. Из двоих *Beauvisage* (красивые лицом), лицо одного похоже на полную луну, но на луну в весёлом настроении. Другой же ужасно некрасив, что вполне подходит для лекаря монастыря (это его профессия) дабы не подвергать опасности добродетель его больных. У обоих фамилия *Beauvisage*: отношение гармонии у одного и отношение иронии у другого. Молодой дворянин из “*Maître Cornélius*” носит фамилию *Goulenoire* (чёрное ущелье). Про него говорят, что его волосы и усы чернее, чем хвост у самого чёрта. Гармония. Толстый фермер из “*Un début dans la vie*” весит сто двадцать килограммов, а фамилия у него *Léger* (лёгкий). Ирония. Иногда имя собственное не полностью воспроизводит имя нарицательное, но очень уж на него похоже. Фамилия скряги из “*Curé de Village*” (“Сельский священник”) не *Pingre* (прижимистый, скупердяй, жмот), а *Pingret*. Ростовщик из “*Paysans*” (“Крестьяне”) не *Grigou* (скряга, жадина), а *Rigou* (здесь, правда, Бальзак не удержался дать инициал “*G*”, назвав его *Grégoire: G. Rigou*.) Иногда романист выбирал названия животных в качестве имен для персонажей каким-то образом похожих на своих “собратьев” в перьях или в шерсти: *Merle* (дрозд) из “*Les Chouans*” (“Шуаны”), *Renard* (лис) из “*Le Medecin de Campagne*” (“Сельский врач”), *Goupil* (ёрш) из “*Ursule Mirouet*” (“Урсула Мируэ”).

То, что мы только что наблюдали, анализируя фамилии, распространяется на имена и на прозвища. *Урсула Мируэ* была дикой, достойной своего имени (*ursus, ours* – медведь). В “*La Recherche de l’Absolu*” (“Поиск Абсолюта”) скромность *Маргариты Клаэ*, её грация были сравнимы с прекрасным цветком, имя которого она носила (*marguerite* – ромашка). От гармонии мы переходим к иронии. Маленькая героиня *Modeste Mignon* (*modeste* – скромная) буквально вешается на шею одного парижского поэта, заявляя, что считает его достойным себя. Не-скромная скромница сама понимает и сарказм, скрытый в её имени, и какое впечатление она производит.

Вывод: в произведениях Оноре де Бальзака для достижения определённого стилистического эффекта часто используется “звучащая материя” (В.М. Калинин) собственного имени. К числу наиболее распространённых приёмов относится семантическая игра, построенная на аллитерациях, ассонансах и каламбурах. Подобные явления являются объектом целенаправленного изучения поэтономологии как дисциплины, исследующей поведение проприальных единиц в художественном тексте. “Именно в этом случае голос Имени в произведении будет не только услышан, но и адекватно понят и оценен” [2, с. 327].

Литература:

1. Бальзак О. Человеческая комедия. Том 8, 3. Маркас : [собрание сочинений] / Оноре де Бальзак – Москва : Художественная литература, 1986. – 528 с.
2. Калинин В. М. Поэтика онима / Валерий Михайлович Калинин. – Донецк : Юго-Восток, 1999. – 408 с.
3. Pommier J. Comment Balzac a nommé ses personnages / Jean Pommier // Cahiers de l’Association internationale des études françaises : № 3-5. – Paris, 1953. – pp. 223-234.

Чумак Н. А.,
Хмельницький національний університет

ФОНЕТИЧНА АДАПТАЦІЯ ЕТНОРЕАЛІЙ-ГАЛЛІЦИЗМІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються особливості фонетичної структури етнореалій-галліцизмів у сучасній англійській мові проти класичної британської норми вимови.

Ключові слова: етнореалія-галліцизм, фонетична адаптація, зміщення наголосу, назалізований голосний, фонетична варіативність.

В статті рассматриваются особенности фонетической структуры этнореалий-галлицизмов в современном английском языке по сравнению с классической британской нормой произношения.

Ключевые слова: этнореалия-галлицизм, фонетическая адаптация, сдвиг ударения, назализованный гласный, фонетическая вариативность.

The article deals with the phonetic structure peculiarities of the French ethnographic realia in contemporary English in comparison with British classic pronouncing norm.

Key words: French ethnographic realia, phonetic adaptation, stress shift, nasalized vowel, phonetic variation.

Проблема адаптації запозичених лексичних одиниць є вельми актуальною для сучасних мов, зокрема для англійської, і становить чималий інтерес для багатьох науковців. Запозичення як феномен та мовні контакти зокрема широко вивчалися такими вітчизняними та зарубіжними лінгвістами, як В.В. Акуленко, В.В. Виноградов, У. Вайнрайх, Л.М. Архипенко, С.І. Бурмасова, Л.П. Крисін, С.В. Мухін, Т.П. Некрасова, С.А. Тіміна, Г. Vibeau, Е. Науген, Н.Н. Носк та багато інших. Французькі запозичення у лексичному складі англійської мови на різних етапах розвитку останньої були предметом вивчення таких науковців, як М.В. Брофман, І.М. Крейн, М.І. Черемисина, В. Ђубровіч тощо. **Актуальність** нашого дослідження полягає в тому, що досі є невивченою фонетична адаптація саме етнореалій-галліцизмів, тобто лексики, що становить етнічну специфіку для носіїв англійської мови та є певною мірою чужорідною їм, а відтак, не до кінця адаптованою та не може кваліфікуватися, як запозичення. **Метою** нашої статті є проаналізувати стан фонетичної адаптованості етнореалій-галліцизмів у сучасній англійській мові. Мета роботи зумовлює вирішення таких **завдань**: 1) дефініціювати поняття “фонетична адаптація”; 2) визначити ознаки та ступінь адаптації на фонетичному рівні етнореалій-галліцизмів у сучасній англійській мові.

На фонетичному рівні англійська мова прагне певною мірою адаптувати звукову форму будь-яких чужорідних ЛЮ, у тому числі й з французької мови, тобто етнореалій-галліцизмів (ЕГ). Не можна не погодитись з Р.М. Бутіною, яка під фонетичною адаптацією (освоєнням) розуміє максимальне наближення звукової оболонки лексеми запозиченого походження до звукової оболонки корінних лексем англійської мови. Носії мови, що запозичує, сприймає, як правило, таке слово через призму власної фонологічної системи [1, с. 18]. Як показують наші спостереження, фонетична адаптація ЕГ відображається, передусім, у зміщенні (зсуві) наголосу. Результати порівняння даних словників французької мови [2; 5] та англійських словників [3; 6] показали, що в деяких прикладах, які складають наш матеріал, спостерігається зсув наголосу на початковий склад у двоскладових і трискладових словах-етнореаліях і на третій з кінця склад в багатоскладових словах, що відповідає нормам вимови англійської мови. Наприклад: *co'gnac* (фр.) – [ˈkɒnjæk]; *cous'cous* (фр.) – [ˈkuskʊs, ˈkuːskuːs]; *cro'ttin* (фр.) – [ˈkrɒtɪn]; *Gru'yère* (фр.) – [ˈgruːjeː].

Як показало вивчення нашого матеріалу, серед ЕГ є слова, які під впливом англійської мови зазнали зміщення наголосу, проте, у їх вимові від французької залишилися назалізовані голосні звуки, що свідчить про неповну їх асиміляцію, тому ми їх відносимо до таких, які зазнали неповної адаптації в англійській картині світу і називаємо *перехідними. Це наприклад: *boudin* [ˈbuːdɪn], *centime* [ˈsɛntɪm, sɑːntɪm], *crottin* [ˈkrɒtɪn], *dauphin* [ˈdɔːfɪn, ˈdɔʊfɑ, dɔfɛ]. До того ж, слід відмітити окремі етнореалії, які під впливом англійської мови зазнали зміщення наголосу на передній склад, водночас зберігши французьку вимову з наголосом на останній склад *fricassée* [ˈfrikasiː, frɪkəˈsiː], і іноді при цьому втративши носовий звук: *canton* [ˈkɑntɒn, kɑnˈtɒn]. Поряд з цим можна виокремити групу етнореалій, які, зазнавши кардинальних фонетичних перетворень і підлаштувавшись під правила англійської вимови, зуміли повністю або частково зберегти французьку, наприклад: *gendarme* [ˈʒɒndɑːm, ʒɑːˈdɑrm], *gendarmier* [ʒɒnˈdɑːməri, ʒɑːdɑrm(ə)ˈri], *gratin* [ˈgratɪn, ˈgratɑn] тощо. Зазвичай ці етнореалії мають два варіанти транскрипції у словниках (англійську і французьку), або один варіант, який поєднує в собі фонетичні особливості обох мов (до прикладу, в етнореаліях *reblochon* [ˈræblɒʃɒn], *Vacherin* [ˈvɑʃ(ə)rɑn] ми можемо спостерігати, як поряд з англійським наголосом на перший склад “співіснує” назалізований звук [ɔ̃] у першому слові і [ã] у другому). На нашу думку, ці ЕГ займають окрему нішу в лексичній англійській мові між повністю адаптованими словами та тими, які зазнали неповної адаптації, оскільки з огляду на наявність в них по кілька варіантів фонетичної транскрипції або/та поєднання в ній/них різних фонетичних рис обох мов, можна сказати, що з цими етнореаліями відбуваються активні фонетичні трансформації, які й визначають їх проміжне місцезнаходження, тобто перехідний стан в англійській картині світу. Ці етнореалії вже не докорінно французькі, але й поки ще не цілковито англійські, а така собі *перехідна верства ЕГ*, яку Рейнгольд називає “залого очікування” [4, с. 4-9].

В нашому матеріалі кількість прикладів слів зі зміщеним наголосом складає приблизно п'яту частину, що, вірогідно, можна пояснити певним “небажанням” досліджуваних нами одиниць, з одного боку, зберегти “чужорідність” звукової форми, а з іншого боку, це свідчить про часткову їх асиміляцію в англійській мові, що залежить, у першу чергу, від певного засвоєння англійцями тих чи інших французьких предметів та явищ, які ці етнореалії позначають, їх укорінення в англійській картині світу. Так, можна підсумувати, що наголос ЕГ зміщується від-

повідно до того, чи поняття, яке вони позначають, увійшло у життя англійського етносу повністю, частково або ж зовсім залишилось неприйнятним і чужим, про що свідчить відсутність останнього в англомовних словниках.

Згідно наших спостережень, другою характерною особливістю ЕГ є нестійкість їх звукової форми, що виражається у фонетичній варіативності даних одиниць, яка часто супроводжується варіативним написанням і зміщенням наголосу. Варіативний ряд складає зазвичай 2, рідше 3 варіанти, наприклад: *AOC (appellation d'origine contrôlée)* [apə,lasjɔ̃ ,dʁɛ'zi:n kən'trɔle, apelasjɔ̃ dɔʁizɛn kɔ̃tʁole]; *arrondissement* [a'rɔndi:smɑ̃, ,arɔn'di:smɑ̃, arɔ̃dismã]; *bateau-mouche* [,batəu'mu:ʃ, batomuʃ]; *directoire* [di'rektwa:., di'rek'twar]. Вищезгадані приклади ілюструють наведені в англомовних словниках факти паралельного співіснування вимови, притаманної мові-джерелу, і вимови, адаптованої до фонологічних норм англійської мови. Нестійкість вимови свідчить ще й про неповну освоєність ЕГ.

Ще однією важливою фонетичною особливістю великої кількості ЕГ у сучасній англомовній картині світу (>50%) є невідповідність їх звукової форми загальноприйнятим правилам читання англійської мови, тобто досить типові для англійської мови літери та буквосполучення зберігають вимову, прийняту у французькій мові і нетипову для англійської мови. Даний фактор є яскравим показником "екзотичності", чужерідності зовнішньої оболонки розглянутих нами ЕГ. Аналіз фактичного матеріалу дав нам змогу виявити такі розбіжності між правилами читання англійської мови і транскрипцією ЕГ, яка наведена у словниках:

– **літери, що передають голосні звуки у відкритому наголошеному складі:** *képi* – [-'e-; 'ei-] замість англійського [i:] у відкритому складі; *fricandeau* – [-'i] замість англійського [ai] у відкритому складі; *Brîe* – [-'i:] замість [-ai] у відкритому наголошеному складі; *Claret* – [-'a-] замість англійського [æ] у відкритому наголошеному складі; *béchéamel* – [-'ei-] замість англійського [i:] у відкритому наголошеному складі; *ravigote* – [-'a-] замість англійського [æ] у відкритому наголошеному складі; *remoulade* – [-'e-] замість англійського [i:] у відкритому наголошеному складі; *ratafia* – [-'iə] замість англійського [aiə] у відкритому наголошеному складі тощо;

– **літери, що передають голосні звуки в закритому наголошеному складі:** *calvados* – [-'a-] замість англійського [æ] у закритому наголошеному складі; *Cantal* – [-'a-] замість англійського [æ] в закритому наголошеному складі; *brandade* – [-'a:] замість англійського [ei] в закритому наголошеному складі; *zouave* – [-'a:] замість англійського [ei] в закритому наголошеному складі; *fromage* – прикінцевий наголошений звук [-'a:] замість англійського ненаголошеного [ɪ]; *męschun* – [-'e-] замість англійського [ɪ]; *soubise* – [-'i:] замість англійського [ai] в закритому наголошеному складі тощо;

– **літери, що позначають ненаголошені голосні звуки:** *centime* – ненаголошене [i:/ɪ] замість англійського наголошеного [ai]; *foulard* – [-'a:] замість типово англійського прикінцевого [ə] тощо;

– **нетипове для англійської мови читання диграфів:** *gaucho* – [au] замість [ɔ:]; *bavarois(e)* – [wa] замість англійського [oi]; *boudin* – [u:] замість англійського [au] тощо;

– **читання носових звуків в наголошених і ненаголошених складах:** *blanquette* [blɔ̃'ket]; *cordon bleu* [,kɔ:dbɔ̃'blɔ:]; *boudin* [ˈbu:dɑ̃]; *coq au vin* [,kɔk əv 'vɑ̃].

Вочевидь, система голосних англійської мови настільки специфічна і відрізняється від системи голосних французької мови, що саме тут ЕГ проявляють найсильніший спротив нормам мови-рецептора. Невідповідності в системі буквосполучень, які позначають приголосні, нечисленні:

1) **невідповідність в читанні деяких буквосполучень:** а) в буквосполученні **qu** – читання звуку [k] замість типово англійського [kw], наприклад: *blanquette* [blɔ̃'ket]; *quiche* [ki:ʃ]; б) в буквосполученні **ge** – читання звуку [ʒ] замість типово англійського звуку [dʒ], наприклад: *gendarme* [ˈʒɔ̃da:m, ʒɑ'darm]; *gougère* [gu:'ze(ə)r,];

2) **нечитання деяких літер:** а) **-s, -t, -c** в кінці слова, наприклад: *cassoulet* [ˈkasulei]; *Camembert* [ˈkamɛmbɛ:]; *Champs-Élysées* [ʃɑ̃p e'li:zei, ʃɑ̃z elize]; *foie gras* [fwa:'gra:]; б) **-f-, -c-** в середині слова, наприклад: *blancmange(r)* [blɑ̃'mɔ̃z(ə), -'mɔ̃:nz(ə)]; *Neufchâtel* [nø:'ʃa'tel];

3) **нетипове читання деяких буквосполучень:** а) **-ill** – [i:] замість [i:l], наприклад: *rillettes* [ˈri:jet]; б) **-th** – [t] замість [θ], наприклад: *pithivier* [ˈpiti'vjei]; в) **-ture** в кінці слова позначає [tʃə] замість [tʃə], наприклад: *haute couture* [ˌøt ku'tjʊə].

Таким чином, аналізуючи фонетичні особливості нашого фактичного матеріалу, ми відмічаємо багато розходжень з загальноприйнятими нормами англійської мови на цьому рівні. Притаманна певним ЕГ фонетична варіативність, яка фіксується словниками, а також незвичність звукової форми свідчить про неповну адаптованість даного прошарку лексики в англійській мові на фонетичному рівні.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямку є вивчення лексичної асимільованості етнореалій-галліцизмів у сучасній англійській мові на словотвірному та семантичному рівнях.

Література:

1. Бутина Р. М. К проблеме контактов языков (на материале тюркских лексических элементов в англ. языке) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Р. М. Бутина. – Алма-Ата, 1971. – 26 с.
2. Новый французско-русский словарь [сост. В. Г. Гак, К. А. Ганшина]. – 6-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 2001. – 1195 с.
3. Longman Pronunciation Dictionary [Compiled by J.C.Wells]. – 2d impression. – Harlow : Longman, 2000. – 870 p.
4. Rheingold H. They have a word for it / H. Rheingold. – Los Angeles, 1988. – P. 4–9.
5. Larousse. Dictionnaires français [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/>
6. Oxford dictionaries [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oxforddictionaries.com>

Шарабуряк А. А.,
Херсонський державний університет

ROZSZERZENIE KLASY GRAMATYCZNEJ RZECZOWNIKÓW ŻYWOTNYCH WE WSPÓLCZESNYM JEZYKU POLSKIM

У статті аналізуються випадки використання синкретизму знахідного відмінка з родовим в однині іменників чоловічої відміни польської мови. Мова сучасної польської преси свідчить про те, що процес переходу іменників чоловічого роду з лексико-граматичного розряду неістот до розряду істот відбувається стрімкими темпами просто на очах сучасників. Це новий етап розвитку категорії істот/неістот у слов'янських мовах.

Ключові слова: загальні іменники, категорія істот/неістот, польська мова, знахідний відмінок, родовий відмінок.

В статье проводится анализ случаев употребления синкретизма винительного падежа с родительным в единственном числе имен существительных мужского склонения польского языка. Язык современной польской прессы свидетельствует о том, что процесс перехода имен существительных мужского рода из лексико-грамматического разряда неодушевленных в разряд одушевленных происходит стремительными темпами просто на глазах современников. Это новый этап в развитии категории одушевленности/неодушевленности в славянских языках.

Ключевые слова: нарицательные имена существительные, категория одушевленности/неодушевленности, польский язык, винительный падеж, родительный падеж.

The article deals with the use of the accusative and genitive cases syncretism of the singular masculine nouns of the Polish language. The language of modern Polish press proves that the transition of masculine nouns from the lexical and grammatical category of inanimate to the category of animate is witnessed nowadays by contemporaries. This is a new stage in the development of animate / inanimate category in the Slavic languages.

Key words: common nouns, animate/inanimate categories, Polish language, Accusative case, Genitive case.

Kategoria żywotności / nieżywotności rzeczowników jest charakterystyczna dla wielu języków słowiańskich. Jest ona także w języku polskim. Coraz częściej w tym języku słowa, które oznaczają rzeczy natury martwej lub koncepcje myślenia, w mowie współczesnych Polaków nabywają właściwości gramatycznych nazw istot żywych.

Niniejszy artykuł został poświęcony temu zagadnieniu. Jego znaczenie praktyczne polega na możliwości szerokiego zastosowania materiału badawczego w nauczaniu języka polskiego w szkołach średnich i wyższych, zwłaszcza przygotowywaniu różnego rodzaju materiałów dydaktycznych do nauki języka polskiego jako obcego.

Materiał artykułu opiera się na badaniach wybitnych współczesnych polskich językoznawców A. Markowskiego, J. Miodka, A. Nagórko i in., badaczy rosyjskich W.W. Winogradowa, N.S. Wałginy, D.E. Rozentala, jak również specjalistów w dziedzinie językoznawstwa ogólnego i anglistyki O. Espersena, G.N. Woronowa, B.Je. Ziernowa, I.G. Koszowa.

Obecna klasa rzeczowników żywotnych powstała w wyniku rozpowszechnienia synkretyzmu form dopełniacza i biernika z rzeczowników osobowych na rzeczowniki żywotne (w najszerszym rozumieniu tego znaczenia, tzn. całego świata zoologicznego).

Wyróżnienie rzeczowników w kategorii żywotności / nieżywotności w systemie gramatyki rosyjskiej nie jest w pełni zgodne z naukowymi przedstawieniami o żywej i martwej naturze. To znaczy, że wszystkie nazwy roślin odnoszą się do świata rzeczy, a wyrazy *мертвец, покойник, валет* i niektóre inne – do świata istot.

W języku ukraińskim zasady odnoszące rzeczowniki do klasy żywotności albo nieżywotności w zasadzie zbiegają się z podobnymi zasadami w języku rosyjskim.

Język polski należy do grupy języków słowiańskich indoeuropejskiej rodziny językowej. Ponieważ kategoria żywotności / nieżywotności rozwijała się na etapie istnienia indoeuropejskiej wspólnoty językowej, jest nadal typowa dla większości języków, które pochodzą od niej. Jeżeli w języku ukraińskim oraz rosyjskim jest ta kategoria nieproduktywna, klasa rzeczowników żywotnych praktycznie nie rozszerza się, to w języku polskim w ostatnich latach można obserwować proces szybkiego jej rozwoju [10, s. 197].

Tak samo jak w języku rosyjskim i ukraińskim, w języku polskim świat istot i świat rzeczy różnią się przede wszystkim gramatycznie. Według A. Nagórko "opozycja żywotność:nieżywotność stanowi kategorię językową, a nie rzeczowywiąt" [11, s. 142].

Najdokładniej opisuje to zjawisko prof A. Markowski. Twierdzi on, że ogólną zasadą w języku polskim jest to, że nazwy istot rodzaju męskiego w bierniku będą miały końcówki dopełniacza, a rzeczowniki należące do klasy rzeczowników nieżywotnych rodzaju męskiego – końcówkę mianownika. Mówimy więc *widzę* (kogo? czego? Dopełniacz) *wujka, komendanta, pieska, węża*, dlatego że nie ma (kogo? czego? Dopełniacz) *wujka, komendanta, pieska, węża*, ale: *widzę dom, samochód, patyk, nóż* (Biernik), ponieważ: *to jest dom, samochód, patyk, nóż* (Mianownik).

Jednakże od tej zasady jest wiele wyjątków, sprowadzających się zawsze do tego, że rzeczowniki traktowane jak nieżywotne semantycznie mają formę biernika taką samą, jak dopełniacz, a więc zachowują się jak rzeczowniki żywotne. Jest wiele grup znaczeniowych takich rzeczowników, przy czym w pewnych z nich występuje tylko forma dopełniaczowa biernika, w innych mamy oboczne formy dopełniaczową i mianownikową, a w jeszcze innych forma dopełniaczowa jest charakterystyczna dla polszczyzny potocznej, a mianownikowa dla oficjalnej. Ponadto w pewnych grupach wyrazów w polszczyźnie potocznej niepoprawnie używa się formy dopełniaczowej zamiast mianownikowej [9, s. 115]. W materiale można wyróżnić grupy wyrazów, które należą do kategorii semantycznej nieżywotnych, gdzie biernik jest równy dopełniaczowi (jak żywotne).

Na podstawie prac J. Miodka lista rzeczowników – nazw przedmiotów, które są używane jako nazwy istot, może być uzupełniona. Mianowicie do klasyfikacji tej warto dodać nazwy nowych rodzajów komunikacji: *maila, SMS-a*. Prof J.

Miodek podkreśla, że w tej dziedzinie norma nie jest jeszcze ustabilizowana. Razem z formami *maila*, *SMS-a* w bierniku przytacza formy *mail*, *SMS*, a także formy wymienne *sygnał*, *sygnala* [10, s. 196-197].

Naukownicy również zwracają uwagę na obecność wahań w synkryzmie końcówek rzeczowników rodzaju męskiego, zaznaczając, że w tych przypadkach forma na *-a* w bierniku należy do stylistycznie obniżonej formy, potocznej [9, s. 7].

Badania polskich naukowców prowadzą do wniosku, że grupa rzeczowników żywotnych rodzaju męskiego w języku polskim jest o wiele szersza, niż w języku rosyjskim i ukraińskim.

Pokażę przykłady, które wybrałem z prasy polskiej potwierdzając przejście rzeczowników z klasy semantycznej nieżywołności do klasy żywołności we współczesnym języku polskim. Materiał ten został wybrany z polskich czasopism „Polityka”, „Wprost”, „Przekroj”, „Zwierciadło”, a także gazet „Gazeta Wyborcza”, „Rzeczpospolita”, „Gazeta Prawna”, „Focus”, „Metro” z lat 1999-2009.

Zebrane przykłady można pogrupować według kryteriów tematycznych. Tak więc wśród rzeczowników rodzaju męskiego liczby pojedynczej – nazw przedmiotów świata rzeczy i pojęć myślenia, które mają właściwości gramatyczne nazw świata istot, mieszczą się w następujących grupach.

Nazwy niegdyś istot żywych.

Przykłady: „*Najpierw trzeba zabić człowieka w człowieku, czyli pozbawić go nadziei, doprowadzić do osomotnienia, a potem tego trupa człowieczego poddać zabiegowi za pomocą zastrzyku potasu lub zwielokrotnonego środka przeciwbolowego*” [Marek Krol, *Paszport życia* [w:] Wprost 2004, nr 13, str. 5].

Nazwy seryjnych wyrobów przemysłowych.

Nazwy samochodów, motocykli i innych pojazdów: „*Rodzinie zostawił starego cadillaca, akcje na 200 dolarów oraz 25 dolarów w gotówce*” [***, *Z Prus przez Morawy do Ameryki* [w:] Gazeta Wyborcza 2004-03-12].

Nazwy broni: „*Żołnierz opowiada dalej: – Miał w torbie granaty, telefon, kalacha i kamerę wideo z filmem*” [Adam Zadworny, *Marcin Gorka* [w:] Gazeta Wyborcza 2008-04-29].

Nazwy papierosów: „*Wypaliłeś właśnie skreta z marihuaną, jesteś w błogim nastroju i nie masz ochoty zwracać sobie głowy rakiem płuc?*” [tom, Reuters, *Marihuana gorsza niż papieros* [w:] Gazeta Wyborcza 2008-01-30].

Nazwy urządzeń elektronicznych: „*Turcy bardzo chcieli kupić Grundiga*” [Hubs, *Grundig ogłosił niewypłacalność* [w:] Gazeta Wyborcza 2003-04-14].

Nazwy artykułów spożywczych.

Nazwy słodczyce, ciastek etc. : „*Do tego klienci mogą się zdecydować na ciasto, np. jogurtową kostkę, jeden z tortów lub eklera*” [Agnieszka Kurka, *Kawiarnia Gruszecki* [w:] Gazeta Wyborcza 2008-09-24].

Nazwy napojów: „*Jak otwierać szampana?*” [AC, *Jak otwierać szampana* [w:] Gazeta Wyborcza 2002-12-30].

Nazwy tańców, muzyki do nich, utworów muzycznych, płyt.

„*Tańczy tam krakowiaka, prasuje obrusy na Wielkanoc, piecze ciasta i rozmawia z dziećmi o Bogu*” [Red, *Kim jest ksiądz biskup Antoni Długosz?* [w:] Gazeta Wyborcza 2006-05-29].

Nazwy gier i z nimi związane.

„*W sali sportowej Gimnazjum nr 1 rozegrano Otwarty Turniej Badmintona o Mistrzostwo KR-S TKKF” Hutnik”* [Cw, *Badminton. Tylko dla pań* [w:] Gazeta Wyborcza 2005-03-16].

Nazwy walut.

„*Jeśli euro stanie się jeszcze o 1 centa, to znajdzie się na najniższym poziomie w swojej historii*” [AM, *Tylko 1 cent dzieli kurs euro od najniższego w historii poziomu* [w:] Gazeta Wyborcza 2000-08-10].

Nazwy grzybów.

„*Turysta znalazł 1,5-kilogramowego borowika*” [MJS, *Turysta znalazł 1,5-kilogramowego borowika* [w:] Gazeta Wyborcza 2007-09-23].

Potoczne nazwy części ciała ludzkiego (czasami wulgarne) i nazwy z nimi związane.

„*Najpierw ucinają ci pierś, jądro, kawał jelita – byle ratować życie – a potem musisz odpowiadać na zdziwienia sąsiadki: no i co, odcięto tego cycka?*” [Paweł Walewski, *Gorycz zwycięstwa* [w:] Polityka 2007, nr 13, str. 4].

Nazwy chorób i ich objawów.

„*Aktorka Daria Trafankowa zmarła w wieku 51 lat na raka trzustki, którego wykryto dopiero, gdy doszło do przyrzutów do wątroby*” [Marek Krol, *Wykrywacz raka* [w:] Wprost 2004, nr 25, str. 4].

Nazwy mikroorganizmów.

„*W czwartek potwierdzono, że w jego organizmie wykryto wirusa*” [PAP, *Kalisz. Pacjent zakażony wirusem A.H1N1 czuje się dobrze i wkrótce opuści szpital* [w:] Gazeta Wyborcza 2009-05-18].

Nazwy fizycznych czynności człowieka w odniesieniu do innych osób albo zwierząt.

„*Od nowego tygodnia rodzice będą mogli dać tylko buziaczka i pomachać na pożegnanie przed drzwiami*” [MAG, *Początek roku szkolnego* [w:] Gazeta Wyborcza 2006-09-04].

Nazwy obiektów astronomicznych.

„*Może by go na Tytana posłać, niech autograf Michnika lustruje?*” [Zdaje się, że Józef ... [w:] Wprost 2004, nr 26, str. 16].

Nazwy nowych rodzajów komunikacji.

„*Napisz maila do papieża*” [RPS, *Napisz maila do papieża* [w:] Gazeta Wyborcza 2005-04-21].

Nazwy programów komputerowych.

„*Całkowicie przejście na Linuksa zapowiedział m. in. IBM*” [Pingwin atakuje [w:] Wprost 2004, nr 26, str. 37].

Rzeczowniki męskonieżywołne występujące w utartych albo stałych połączeniach wyrazowych.

„*Straż w obliczu napierającego tłumy dała drapakę i lud stolicy wdarł się do więzienia*” [Dariusz Łukasiewicz, *Splątany obraz polskiego Kościoła* [w:] Polityka 2007, nr 34, str. 11].

Tak więc z moich badań wynika, że rzeczowniki rodzaju męskiego liczby pojedynczej, które są nazwami przedmiotów

świata rzeczy i pojęć szeroko są używane w polskiej prasie, mając właściwości gramatyczne nazw świata istot. W znalezionych przeze mnie fragmentach tekstów określono czternaście grup tematycznych takich rzeczowników (z podgrupami), w tym niektóre z nich nie są opisane w znanej mi literaturze lingwistycznej.

W języku polskim klasa rzeczowników żywotnych funkcjonuje prawie tak samo, jak w innych językach słowiańskich (ukraińskim i rosyjskim).

Kategoria żywotności / nieżywotności w języku polskim nie jest czysto logiczną kategorią, czyli rzeczowniki – nazwy przedmiotów nie zawsze są odnoszone do klasy nieżywotności. Główną zasadą rozróżnienia rzeczowników świata istot a rzeczowników świata rzeczy jest oparcie na właściwościach gramatycznych wyrazów. W tym synkretyzm formy biernikowej i formy dopełniaczowej rzeczowników rodzaju męskiego w liczbie pojedynczej świadczy o przynależności do klasy rzeczowników świata istot – jak również w języku rosyjskim i ukraińskim. Ale jeśli w języku ukraińskim i rosyjskim taki synkretyzm dla rzeczowników – nazw świata rzeczy jest reprezentowany kilkoma wyjątkami, w języku polskim charakter gramatyczny kategorii żywotności / nieżywotności jest bardziej widoczny.

Profesor Jan Miodek, obserwując we współczesnej polszczyźnie omówione w danym artykule zjawisko, uważa, że proces rozszerzenia klasy rzeczowników żywotnych kosztem klasy rzeczowników nieżywotnych nadal trwa. Świadczy o tym przede wszystkim język, którym mówią dzieci. A przecież jest to "projekcja języka jutra" [10, 198]. Tak więc dziecięce konstrukcje składniowe typu *wytrzyj nosa, zawiąż buta, pożycz rowera, kup komputera* niedługo mogą stać się normą.

Perspektywą dalszych badań ma być proces rozwoju kategorii żywotności/nieżywotności w oparciu na materiał form liczby mnogiej oraz rzeczowników rodzaju żeńskiego i rodzaju nijakiego.

Література:

1. Виноградов В. В. Русский язык / В. В. Виноградов. – М., 1972. – 616 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 139 с.
3. Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
4. Мацюсович Я. В. Морфологический строй современного польского литературного языка / Я. В. Мацюсович. – Ч. 1. – Ленинград : ЛГУ, 1975. – 162 с.
5. Структурно-типологические исследования в области грамматики славянских языков. – М. : Наука, 1973. – 264 с.
6. Grek-Pabisowa I., Sudnik-Owczuk W. Kieszonkowy słownik rosyjsko-polski polsko-rosyjski / I. Grek-Pabisowa, W. Sudnik-Owczuk. – W. : Wiedza Powszechna, 2004. – 706 s.
7. Doroszewski W. Podstawy gramatyki polskiej / W. Doroszewski. – Cz. I. – Wyd. drugie. – Warszawa : PWN, 1963. – 320 s.
8. Jadacka H., Markowski A. Nowy słownik poprawnej polszczyzny PWN / Red. naukowy Andrzej Markowski. – Warszawa : PWN, 2002. – S. 1613-1786.
9. Markowski A. Język polski : Poradnik / A. Markowski. – Warszawa : WILGA, 2004. – 496 s.
10. Miodek J. Słowo jest w człowieku : Poradnik językowy / J. Miodek. – Wrocław : Wydawnictwo Dolnośląskie, 2007. – 326 s.
11. Nagórko A. Zarys gramatyki polskiej / A. Nagórko. – Warszawa : PWN, 2005. – 331 s.
12. Wróbel H. Gramatyka języka polskiego / H. Wróbel. – Kraków : Od Nowa, 2001. – 331 s.

Шиляева Т. В.,

Измаильский государственный гуманитарный университет

ПРИСТАВКИ СО ЗНАЧЕНИЕМ НЕГАЦИИ В ТЕКСТАХ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПРОПОВЕДИ

В статье рассматриваются особенности употребления префиксальных единиц со значением негации в текстах англоязычной проповеди. В ходе исследования выделены основные группы слов разных частей речи, употребляющихся для концептуализации неязыковой действительности. На конкретных примерах раскрыта роль слов с негативными приставками в построении текстов проповедей.

Ключевые слова: категория, негация, отрицание, приставка, проповедь, религиозный, текст.

У статті розглядаються особливості вживання префіксальних одиниць зі значенням негачії у тексті англійської проповіді. В ході дослідження були виокремлені основні групи слів різних частин мови, які вживаються для концептуалізації нелінгвістичної дійсності. На конкретних прикладах розкрита роль слів з негативними префіксами у побудові текстів проповіді.

Ключові слова: категорія, негачія, заперечення, префікс, проповідь, релігійний, текст.

The article describes the peculiarities of the use of negative prefixes in texts of English sermons. The investigation singled out the basic groups of words belonging to different parts of speech and used to conceptualize the non-linguistic reality. The role of words with negative prefixes in the text structure of a sermon is shown on the concrete examples.

Key words: category, negation, prefix, religious, sermon, text.

Отрицание (негация) – одна из значимых категорий языка, обусловленная стремлением человека к дифференциации явлений действительности. Лингвистическое отрицание относится к сложным языковым категориям. Оно пронизывает всю лексику и грамматику, имеет различные средства и способы выражения, сложную семантико-синтаксическую структуру. Как одна из универсальных категорий языка отрицание также позволяет пролить свет на один из самых интересных векторов лингвистических направлений – языковую картину мира.

Интерес к проблеме отрицания объясняется многими причинами. Одна из причин – упомянутая выше универсальность категории отрицания, что и обуславливает актуальность исследования. Среди других причин, способствующих привлечению внимания лингвистов, можно отметить, с одной стороны, сложность выработки дефиниции самой категории отрицания; ее многоаспектность; трудность отграничения категории отрицания от других категорий, например, субъективной модальности; с другой стороны, потенциальные возможности категории отрицания, актуализуемые в акте коммуникации, при реализации этой категории в тексте [11].

Следует отметить, что лингвистическая природа отрицания являлась предметом исследования многих ученых. Определенный вклад в изучение этой проблемы внесли такие лингвисты, как А.М. Пешковский, Е.И. Шендельс, Н.А. Булах, Е.В. Падучева, К.Д. Дондуа, А.И. Бахарев, В.Н. Бондаренко, А.В. Бондарко и многие другие. Однако до сих пор в научной литературе нет единства мнений относительно категориальной принадлежности отрицания. Оно определяется как логико-грамматическая (В.Н. Бондаренко, А.И. Бахарев) [2; 1], грамматическая (Е.И. Шендельс, Н.Г. Озерова) [6; 12], синтаксическая (Н.А. Булах, Е.И. Шендельс) [3; 12], понятийная (О. Есперсен, А.М. Пешковский) [4; 9], категория. Новый взгляд на категорию отрицания, ее изучение с точки зрения когнитивной лингвистики стал возможен в последние десятилетия в связи с бурным развитием когнитивных исследований и, в первую очередь, разработки теории концепта, чему посвящены новые диссертационные исследования [7].

Сложность категории отрицания проявляется на разных уровнях языковой системы. На словообразовательном уровне синтетически выражаемое отрицание главным образом реализуется в рамках семантики приставочного словообразования [10, с. 73]. К активным средствам негации в английском языке относятся приставки *un-, ir-, il-, im-, in-, dis-, a-, anti-, non-* и др.

К стратегиям религиозного дискурса относятся молитвенная, исповедь, проповедь и обрядовое действие [5, с. 7,9,12]. В данной статье рассматриваются особенности употребления префиксальных единиц со значением негации в текстах англоязычной проповеди. Материалом исследования стали тексты 30 проповедей служителей православных и протестантских церквей. Объект исследования – тексты англоязычных проповедей. Предмет исследования – лексические единицы, образованные при помощи отрицательных приставок.

Как показывает лингвистический материал, префиксальные дериваты представляют собой достаточно неоднородную группу, включающую, например, наименование людей, состояний, качеств, действий, взглядов и направлений. Эта группа демонстрирует, как концептуализируется фрагмент неязыковой действительности с помощью разных приставок.

Исследование показало, что в текстах религиозных проповедей употребляются существительные с отрицательной приставкой для референции: 1) характеристик и имен Бога: *God's immutability, the Immortal, God's unchangeableness*; 2) неверующих, грешных, неправедных людей: *the unrighteous, the unbeliever, non-Christians*; 3) состояния ума и души человека: *uncertainty, her brother's insanity, insecurity felt by the man in the street, stages of imperfection, impurity of people, the horror of gradual destruction, unworthiness of man*; 4) отношения к вере и Богу: *the final dissolution from God, disobedience of His will, God is served with indifference, unbelief*; 5) мнения людей: *such objections are nonsense, likes and dislikes*; 6) поведение людей: *price of their dissociation*; 7) характеристик и качеств: *inequality of races*; 8) в метафорических описаниях: *the gradual unfolding of that day*.

Следует отметить, что среди существительных с негативными приставками преобладают слова, описывающие состояние ума и души человека в его отделении от Бога, в его грешном состоянии. Отрицательные приставки *dis-, un-, de-, in-, im-* указывают на отсутствие качеств, которыми должен обладать человек, созданный по образу и подо-

бию Бога (*imperfection* – отсутствие совершенства, *uncertainty* – отсутствие уверенности, *insanity* – отсутствие разума, *impurity* – отсутствие чистоты и т.д.) В категории “характеристики и имена Бога” отрицательные приставки указывают на присутствие у Господа качеств, несвойственных человеку, проводя таким образом границу между людьми и всемогущим Богом: (*immutability, unchangeableness* – неизменность, отсутствие изменчивости, *the Immortal* – вечность, нетленность, отсутствие смертности). Как отмечает В.Н. Бондаренко, с точки зрения концепции “реальности отличной от данной” истинные отрицательные суждения говорят о мире положительных фактов, но делают это не прямо, а косвенным образом, отражая не собственные свойства отдельных вещей, а их отношение к другим вещам (отношение различия, отношение несовместимости). Так, “различие между положительным и отрицательным явлением заключается в том, что нечто (признак), существующее в одном предмете, не существует в другом” [2, с. 11].

Атрибутивные и предикативные прилагательные и причастия, а также атрибутивные существительные в составе N+N структур употребляются с негативными приставками для описания: 1) характеристик Бога: *unchangeable God, inconceivable greatness of divine love, His moral attributes remain unchanged, immortal Christ, Lord's invisible trail, His unchangeable goodness, incorruptible body of Christ, God's freedom is unconditioned, unknowable God*; 2) людей: *unlearned fishermen, insignificant people, an unworthy son, unknown martyrs, imperfect men, unable to do a thing, incapable of living the prayer we utter*; 3) культур и миров: *anti-marriage culture, unreal world, infamous reality*; 4) религий: *non-Christian religions*; 5) возможностей, обстоятельств, состояний: *insurmountable situations, impossible circumstances, unbearable circumstances, unceasing situation, unseen tragedy, invisible tragedy, inoperable cancer, unexplored possibility*; 6) поведения человека по отношению к Богу: *disgraceful to God*; 7) состояния ума и души человека: *immortal soul, an undivided heart, an unwavering mind, unthinking minds, unrealistic attitude, immortal soul, indispensable asceticism*; 8) тела: *immortal body*; 9) мнений людей: *insufferable nonsense*; 10) духовных проблем и вопросов: *disproportionate number of questions, unconvincing word*; 11) характеристик вечности: *invisible, intangible third dimension of eternity*; 12) характеристик Богородицы: *unwedded bride*; 13) действия, поступка, образа действия: *unlimited solidarity, with incredible joy, in an unspeakable way, from an unexplored angle*; 14) вещей: *instruments of destruction, unreal things, insignificant things, innumerable crosses, uncomfortable cushions*; 15) Богодухновенных книг: *the Gospel's impersonal and sovereign authority*;

В данной группе преобладают слова с отрицательными приставками, характеризующие Бога, так же, как и в случае с существительными, с акцентом на противопоставлении характеристик совершенного Бога и грешного человека, а также прилагательные, описывающие состояние ума и души человека.

Наречия с отрицательными приставками передают состояние и образ действия: *unchangeably benevolent, act independently, inseparably united, criticize unjustly*.

Глаголы с маркерами негации употребляются в текстах проповедей с целью передачи: 1) оскорбления и унижения: *dishonor, disgrace*; 2) нахождения, обнаружения: *discover*; 3) изменения состояния: *unleash death, annihilate their very reality, He is unburdening us, the Baptist had been beheaded, defile, undo, the steadfastness of prayer decreases*; 4) поведения людей: *to become dissociated, they withhold their sympathy, dissociate themselves and withdraw from the essential group*.

Мы видим по результатам исследования, что в текстах религиозной проповеди встречается мало глаголов с отрицательными приставками, потому что религиозный дискурс описывает скорее процесс созидания, а не разрушения, процесс изменения человека в лучшую сторону.

С позиции ценностной картины мира компонент негации в структуре слова, попадающего в определенный контекст, не обозначает простой альтернативы “да” – “нет”. Именно взаимодействие приставки с другими единицами в тексте навязывает различные оценки явлений, создает возможность различных интерпретаций [10, с. 76].

Так отрицательная приставка *un-* в слове *unlearned*, описывающая галилейских рыбаков, не выражает стопроцентно негативную оценку, потому что в библейском контексте простота и необразованность рыбаков противопоставляется учености фарисеев и отмечается, что малограмотные рыбаки стали в конечном итоге последователями Христа, в отличие от образованных фарисеев.

These disciples were simple Galilean fishermen – rough – unlearned – elementary men – governed by Jewish passions and prejudices – narrow in their outlook. Before they could become fishers of men, they would have to learn how to live in a way that relied upon the power of the Spirit of God. Jesus says, “Follow Me, and I will make you fishers of men.” (14)

Слова положительной оценки и их антонимы с отрицательной приставкой часто встречаются в одном контексте с целью противопоставления. Противопоставляться могут праведные и неправедные, верующие и неверующие люди: *The Bible tells us that the sun rises on the evil and the good and that rain falls on the righteous and the unrighteous. Man is the point of encounter between the believer and the unbeliever, between the faithful and the man who is godless (15)*. Проповедник может проводить сравнение характеристик Бога, который одновременно и познаваемый и непостижимый: *This is our final relatedness with God. As mysterious as Him, in the image and likeness of the One who is both knowable and unknowable, revealed and beyond revelation (15)*. Контраст может проводиться между характерными чертами Господа и людей: *God's freedom is unconditioned. Our freedom is a conditioned one (15)*.

Употребление однокоренных слов с отрицательной приставкой и без нее в одном контексте указывает, к чему должен стремиться верующий человек, к каким изменениям приводит жизнь в вере: от нечистоты к чистоте (*impurity – purity*), от неверия к вере (*unbeliever – believer*), от несовершенства к совершенству (*imperfect – perfect*), из недостойного состояния в достойное (*unworthy – worthy*).

Другой характерной чертой построения текстов проповедей является употребление нескольких однокоренных слов с отрицательными приставками, относящихся к разным частям речи, в одном контексте с целью интенсификации описываемого явления, привлечения к нему большего внимания адресата проповеди. Так в пояснении притчи о блудном сыне повторяются слова со значениями “достойный”, “недостойный”, “пригодный”, “достойнство”, “непригодность”:

He stops the Prodigal son at a moment when the young man has recognized his unworthiness, but he is not prepared to allow his son to establish new terms of worthiness, unworthy of the primeval, original and eternal relationship to which he is called. He can be an unworthy son, he can be a repentant son; he can come back to the father's house, but only as his son. Unworthy though he be as a son he can never become a worthy hireling (13).

В иллюстрации из жизни индуистских аскетиков, вольных художников и других групп людей, которые живут изолированно от общества, встречаются слова со значением “отделяться”, “отделение”:

Our present world seems to find no difficulty at all in accepting the contemplative life of Hindu ascetics. It willingly accepts the socially useless life of the artist; it willingly accepts those who dissociate themselves and withdraw from the essential group but on one condition: namely, that these people should pay the price of their dissociation (15).

Описывая неуверенность и страх людей перед лицом смерти, проповедник несколько раз повторяет слова со значением “неуверенный”, “неуверенность”:

We know from experience, our own and other people's, that we are afraid of death or are uncertain about it. To be precise I think that we are more afraid of the process of dying than of the act of death. Most people might be ready to accept death if they were sure that death would come as sleep, without an intermediate period of fear and uncertainty (13).

Таким образом, наше исследование показало, что в текстах религиозной проповеди слова с отрицательными приставками употребляются в основном для референции и описания качеств Бога, несвойственных человеку; описания состояния ума и души человека в его отделении от Господа. Чаще других частей речи встречаются существительные и прилагательные с отрицательными приставками. Данный слой лексики выполняет функции интенсификации описываемого явления, привлечения внимания, противопоставления.

Анализ фактологического лингвистического материала привел нас к выводу, что категория отрицания сложна, полиаспектна и разнопланова. Языковая категория отрицания базируется на логической категории, для репрезентации которой используются различные средства, относящиеся к разным уровням, в силу чего необходим комплексный подход для ее изучения, в чем мы видим перспективу дальнейшего исследования.

Литература:

1. Бахарев А. И. Отрицание и способы его выражения в русском языке XV XVII вв. / А. И. Бахарев // Вопросы языкознания. – 1981. – № 2. – С. 99-109.
2. Бондаренко В. Н. Отрицание как логико-грамматическая категория / В. Н. Бондаренко. – М., Наука, 1983. – 211 с.
3. Булах Н. А. К вопросу о выражении грамматической категории отрицания в индоевропейских языках // Уч. зап. Ярослав, пед. ин-та. Вып. 3. Ярославль, 1957. – С. 27-34.
4. Есперсен О. Философия грамматики / Пер. с англ. В. В. Пассека и С. П. Сафроновой. Под ред. и с пред. проф. Б. А. Ильиша. – Издательство иностранной литературы, – М., 1958.
5. Карасик В. И. Религиозный дискурс // Языковая личность : проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики / В. И. Карасик // Сб. научных трудов. – Волгоград : Перемена, 1999. – С. 5-19.
6. Озерова Н. Г. Средства выражения отрицания в русском и украинском языках / Н. Г. Озерова. – Киев : Наук. думка, 1978. – 118 с.
7. Очирова И. Н. Синтаксический концепт “Небытие” в русском языке : автореф. дис. ... канд. фил. наук; специальность : 10.02.01 – русский язык / Ирина Николаевна Очирова – Волгоград, 2011. – 20 с.
8. Падучева Е. В. Отрицание / Е. В. Падучева // Русский язык : энцикл. / гл. ред. Ю. Н. Караулов. 2-е изд., перераб. и доп. – М., 1998. – С. 310-311.
9. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М. : ГУПИ, 1938. – 452 с.
10. Пстыга А. Приставки со значением негации как семантический центр в публицистическом дискурсе / А. Пстыга. – Актуальные проблемы вербальной коммуникации : Язык и общество. Сборник научных трудов. “Киевский университет”, К., – 2004, с. 73-77.
11. Стойкова М. И. Семантика и функционирование категории отрицания, выраженной формальным показателем “Не” : В русском языке в зеркале болгарского : автореф. дис. ... канд. фил. наук; специальность : 10.02.01 – русский язык / Милена Ивановна Стойкова – М., 2001. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.disscat.com/content/semantika-i-pragmatika-pokazatelei-bezrazlichiya-sopostavitelnyi-aspekt-na-materiale-russkog>
12. Шендельс Е. И. Отрицание как лингвистическое понятие // Избранные труды. – М., 2006. – С. 47-73.
13. Metropolitan Antony of Sourozh [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.metropolit-anthony.org.ru/eng.serm.htm>
14. Orthodox sermons [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://orthodox.net/redeemingthetime/>
15. Sermons.com [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sermons.com>

ЗМІСТ

МОВНИЙ ТА МОВЛЕННЄВИЙ МАТЕРІАЛ У ЙОГО СТРУКТУРНІЙ
ТА СТИЛІСТИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Александрук І. В. ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ У ТВОРАХ ЖАНРУ ФЕНТЕЗИ (на матеріалі творів сучасних американських та британських авторів)	3
Алиєва А. Д. СТРУКТУРНІ ТИПИ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ АД'ЕКТИВНОГО СУБФРЕЙМУ НОМІНАТИВНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТУ "МАТЕРИНСТВО" В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	7
Ананьян Е. Л. СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МОВНОГО МАТЕРІАЛУ У ПРЕЗЕНТАЦІЇ АВТОРСЬКОЇ ІНТЕНЦІЇ (на прикладі повісті Джерома К. Джерома "Трое в човні, не рахуючи собаки")	10
Анастасьева О. А. ЯЗЫКОВО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА РЕАЛИЗАЦИИ ПРАГМАТИЧЕСКОЙ УСТАНОВКИ НА УНИЧИЖЕНИЕ / САМОУНИЧИЖЕНИЕ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ АФОРИЗМЕ	14
Андрейчук Н. І. МОВНИЙ ЗНАК ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ФІЛОСОФСЬКОЇ КАТЕГОРІЇ ВІДНОШЕННЯ	17
Бабій І. О. ДЕСКРИПТИВНІ НОМІНАЦІЇ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ СИНТАКСИЧНИХ ТЕОРІЙ	20
Базан О. М. ФУНКЦІЇ РИТОРИЧНИХ ЗАГОЛОВКІВ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі сучасних україномовних ЗМІ)	24
Батюк І. СТИЛІСТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ У МОВІ ТВОРІВ ЯПОНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ (на матеріалі роману Накагамі Кенджі "Бальзамін")	28
Векхта Н. І. THE ONTOLOGY OF YOU IN THE SECOND-PERSON FICTION	31
Беценко Т. П. ТЕКСТОВО-ОБРАЗНА УНІВЕРСАЛІЯ ЯК МОВНОСТРУКТУРНИЙ ЗАСІБ ІМПРОВІЗАЦІЙНОГО ТВОРЕННЯ ДУМ	33
Брацкі А. (НЕ)ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ КОДИФІКАЦІЇ МОВЛЕННЯ (на прикладі суржику)	37
Буць Ж. В. СПЕЦИФІКА МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ ЖІНОЧИХ ПЕРСОНАЖІВ ФРАНЦУЗЬКИХ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИХ РОМАНІВ ХІХ-ХХ СТОЛІТЬ	41
Вальчук Г. В., Кухар Л. А. ПРАГМАСТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ СУБСТАНТИВНИХ КОМПОЗИТ	45
Ваніна Г. В. МЕТОДИКА ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ КОНЦЕПТУ PR / ПІАР / ПІАР	48
Велишаєва С. Е. ОСОБЛИВОСТІ ПРОСОДИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ІРОНІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ СЦЕНІЧНІЙ МОВІ (на матеріалі п'єси Стюарта Прайса "The youth of old age")	50
Войтенко К. І. ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТИЛЬ ХУДОЖНЬОГО МОВЛЕННЯ	53
Габидуллина А. Р. СРАВНЕНИЕ И МЕТАФОРА КАК СРЕДСТВА ПОПУЛЯРИЗАЦИИ НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОГО ТЕКСТА	57
Гарбар І. О. МЕТАФОРИЧНЕ ДЗЕРКАЛО: ДОСЛІДЖЕННЯ СПОРТИВНОЇ ТА ІГРОВОЇ МЕТАФОР У ТЕКСТІ АМЕРИКАНСЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ТРИЛЕРУ	60
Гармаш О. Л. ВИНИКНЕННЯ СЛОВОТВОРЧИХ МОРФЕМ ТА ПРОЦЕСИ АФІКСАЛЬНОЇ ДЕРИВАЦІЇ АНГЛОМОВНИХ ІННОВАЦІЙ (ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ)	63
Голикова А. В. РЕЗУЛЬТАТИ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ НА ЛЕКСИЧЕСКОМ И СИНТАКСИЧЕСКОМ УРОВНЯХ В УСЛОВИЯХ АНГЛО-ЯПОНСКОГО БИЛИНГВИЗМА	67
Грибонос Т. М. ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ НА СИНТАКСИЧНОМУ РІВНІ	70
Григораши В. С. ОСОБЛИВОСТІ ВОКАЛІЗМУ ТА КОНСОНАНТИЗМУ ЗАХІДНОГО РАЙДИНГУ ЙОРКШИРСЬКОГО ДІАЛЕКТУ	73
Гриняк О. О. ОСОБЛИВОСТІ ІНДИКАТОРІВ ІМПЛІКАТИВ НА МОРФОЛОГІЧНОМУ РІВНІ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ	77

<i>Derkacz-Padiasek T. I.</i> MULTIPLE MEANINGS OF LEXICAL ITEMS IN SLAVIC LANGUAGES (POLISH AND UKRAINIAN)	80
<i>Доля І. В.</i> ІНТЕГРАЦІЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ ТА ІНТОНАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ АКТУАЛІЗАЦІЇ ПОЗИТИВНИХ ТА НЕГАТИВНИХ ОЦІННИХ ВИСЛОВЛЕНЬ В КОНТЕКСТІ АНГЛОМОВНИХ НАВЧАЛЬНИХ РАДІОПРОГРАМ	84
<i>Домброван Т. И.</i> СОЧЕТАЕМОСТЬ ЯЗЫКОВОЙ ЕДИНИЦЫ КАК ЭКСПЛИКАЦИЯ БЕЗМАСШТАБНОЙ СЕТЕВОЙ СТРУКТУРЫ ЯЗЫКА	88
<i>Дочу А. Р.</i> ЕКЗОТИЧНІ НАЗВИ ПТАХІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	93
<i>Дьячок Н. В.</i> КРИТЕРИИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ “ОНОМАСИОЛОГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ” ДЛЯ НОМИНАТЕМ ТИПА “СЛОВСОЧЕТАНИЕ + ЭЛЛИПТИЧЕСКИЙ УНИВЕРБ”	96
<i>Ерліхман А. М., Мельник Я. Г.</i> ІМПЛІЦИТНА ПРИРОДА ЕВФЕМІЗМІВ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ	100
<i>Ермоленко Ю. А.</i> ОСОБЕННОСТИ ОНОМАСИОЛОГИЧЕСКИХ МОДЕЛЕЙ НОМИНАТЕМ ТИПА “СЛОВСОЧЕТАНИЕ + АББРЕВИАТУРА”	103
<i>Ємець О. В.</i> ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПАРАДОКСА У ГУМОРИСТИЧНИХ ТВОРАХ КАНАДСЬКИХ І БРИТАНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ	106
<i>Жарикова М. В.</i> ГРУППЫ ОНИМНОЙ ЛЕКСИКИ, ОТРАЖАЮЩЕЙСЯ В ОЙКОНИМИИ ДОНЕТЧИНЫ	108
<i>Захарченко Н. І.</i> МОРФОСИНТАКСИЧНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НАПІВМОДАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ	112
<i>Звягіна Г. О.</i> РІЗНОВИДИ ПРОСТОРІЧНОЇ ЛЕКСИКИ У ХУДОЖНІХ ТВОРАХ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА	115
<i>Зербіно А. Д.</i> СИНТАКСИЧНІ МОДЕЛІ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ ЗГОДИ/НЕЗГОДИ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	118
<i>Ищенко Н. Г.</i> ОБРАЗНОСТЬ КАК КОМПОНЕНТ КОННОТАЦИИ	121
<i>Калиновська І. М., Процик М. М.</i> АБРЕВІАЦІЯ ЯК ПРОЯВ МОВНОЇ ЕКОНОМІЇ	124
<i>Киричук Л. М.</i> МАНІПУЛЯТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІМПЛІЦИТНОЇ ОЦІНКИ В РЕКЛАМІ	126
<i>Кицак Г. В.</i> ПРЕЦЕДЕНТНІ ОДИНИЦІ В ТЕКСТАХ АКАДЕМІЧНОГО ЖАНРУ (на матеріалі німецької мови)	128
<i>Кірковська І. С.</i> ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЯК ПОЛЯРНА КАТЕГОРІЯ МОВИ	131
<i>Клименко О. О.</i> ПРАГМАТИЧНІ ТИПИ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ	135
<i>Ковбанюк М. І.</i> УКРАЇНСЬКИЙ ДІЄПРИСЛІВНИК І ФРАНЦУЗЬКІЙ ГЕРУНДІЙ НА ПОЗНАЧЕННЯ УМОВНО-НАСЛІДКОВИХ ВІДНОШЕНЬ	138
<i>Ковбаско Ю. Г.</i> СИНТАКСИЧНА СТРУКТУРА ДІЄСЛІВНОГО ПИТАЛЬНОГО КОНСТИТУЕНТА РОЗДІЛОВОГО ЗАПИТАННЯ	141
<i>Копач О. О.</i> ФУНКЦІЇ ПОРІВНЯНЬ У РОМАНІ С. КІНГА “ТУМАН”	145
<i>Костик В. М.</i> СПЕЦИФІКА СИНТАКСИСУФАХОВИХ ТЕКСТІВ ЕКОНОМІКИ	147
<i>Костусяк Н. М.</i> СИНТАКСИЧНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ	150
<i>Крайчинський Е. О.</i> АНГЛІЙСЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ ЛО “МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР ЕПОХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ”. ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ СТУДІЇ	153
<i>Крилова Т. В., 160</i> КОМУНІКАТИВНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СИНТАКСИЧНИХ СИНОНІМІВ	160
<i>Кузнєцов М. І.</i> ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ СТИЛІСТИКИ ОПОВІДАННЯ Ч. ДІККЕНСА “РІЗДВЯНА ПІСНЯ”	163
<i>Лазебна О. А.,</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ЕМОЦІЙНУ ОЦІННІСТЬ МЕТАФОРИЧНИХ СЛІВ В СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ (на матеріалі німецької мови та австрійського національного варіанту німецької мови)	167

Лимаренко О. А. ЗВ'ЯЗКОВІ ЗАСОБИ В СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ ЯК ПРЕДИКАТИ ВИЩОГО РІВНЯ АБСТРАКЦІЇ	169
Луїсецька О. Б. СУФІКСАЛЬНІ ДЕРИВАТИ У МІКРОТОПОНІМІ БЕРЕЖАНЩИНИ І ПІДГАЄЧНИНИ У МЕЖАХ ПРОСТОЇ СТРУКТУРИ	173
Масицька Т. Є. СЕМАНТИЧНІ РІЗНОВИДИ СУБ'ЄКТНОЇ СИНТАКСЕМИ	176
Маслова Т. Б. ЕВОЛЮЦІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТЕКСТУ	179
Матанцева А. О. ПРЕФІКС ВІД- ЯК ЗАСІБ УТВОРЕННЯ ДІЄСЛІВ ДОКОНАНОГО ВИДУ	182
Матковська О. Й. ОРВЕЛІВСЬКА НОВОМОВА ТА СУЧАСНИЙ ДИСКУРС	185
Мацкевич А. Р. НАПРЯМКИ АРАБСЬКОЇ СТИЛІСТИКИ У ДОСЛІДЖЕННІ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ	189
Медвідь Н. С. АНТРОПОМОРФІЗМ ФЛОРОНОМЕНІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ	193
Межов О. Г., СПЕЦИФІКА ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-СУБ'ЄКТНОЇ МІНІМАЛЬНОЇ СИНТАКСИЧНОЇ ОДИНИЦІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	195
Мельник І. А. ВІДЧИСЛІВНИКОВА СИНТАКСИЧНА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ	198
Мельник О. В., МОВНА КАРТИНА СВІТУ КАЗОК Е.Т.А. ГОФМАНА ЯК ВИРАЖЕННЯ РОМАНТИЧНОГО СВІТОБАЧЕННЯ	202
Миронова Т. Ю. О СЛУЧАЕ ОСОБОГО СМЫСЛОВОГО ЭФФЕКТА НЕИСЧИСЛЯЕМЫХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ АВТОРСКОМ ТЕКСТЕ	207
Місінкевич О. М. КОНЦЕПТ "ВОДА" У СТРУКТУРІ ПОЕТИЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ НЕОКЛАСИКІВ (ТРАДИЦІЙНЕ ТА ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКЕ)	214
Мойсеєнко С. М. МЕТАФОРА ТА МЕТОНІМІЯ ЯК ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОБРАЗНОСТІ МОВИ В КОМП'ЮТЕРНОМУ ДИСКУРСІ	218
Монахова Т. В., ПОНЯТТЯ СТРАТЕГІЧНОГО ТЕКСТОТВОРЕННЯ	222
Морозова І. Б. РЕЧЕВОЕ ПОВЕДЕНИЕ ПЕРСОНАЖНОЙ ЛИЧНОСТИ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ЕЕ СОЦИАЛЬНОЙ ПРИНАДЛЕЖНОСТИ (на матеріалі сучасного англійського роману)	224
Мудринич С. Ю. СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛІВ ІЗ СЕМАНТИКОЮ СТАНУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ	229
Муляр С. П. ПЕРЕКЛАДИ КОЛОРІЗМІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ	232
Насталовська І. В., ДЕРИВАЦІЯ ЯК СПОСІБ ПОРОДЖЕННЯ ВТОРИННОГО ТЕКСТУ	234
Науменко Л. О. ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ПІДХІД ДО КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	238
Новикова Ю. М. КУЛЬТОВА ЛЕКСИКА В ОСНОВАХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПРІЗВИЩ МІЩАНЦІВ ДОНЕЧЧИНИ	241
Нуждак Л. В. ЛЕКСИКО-ПРАВОПИСНІ ПОРУШЕННЯ У СФЕРІ УКРАЇНСЬКОГО УРБОНІМІКОНУ ПОСТТОТАЛІТАРНОЇ УКРАЇНИ	244
Ожоган А. В. СЕМАНТИЧНА ТИПОЛОГІЯ І ВАЛЕНТНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЄСЛІВНИХ ПРЕДИКАТІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ "ПРИПИНЕННЯ ІСНУВАННЯ" В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	246
Онасенко К. В. ПРАГМАТИЧНО-КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ІМЕННИКА-КВАНТИФІКАТОРА UNPEU У ФУНКЦІЇ ОПЕРАТОРА НИЗЬКОГО СТУПЕНЮ ОЗНАКИ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	250
Онищук М. І. ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНИХ ЛАКУН АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ	254
Орендарчук О. Л. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СПОЛУЧУВАНOSTІ ТА ВАЛЕНТНОСТІ В АСПЕКТІ ЛЕКСИЧНОЇ ТА СИНТАКСИЧНОЇ КОМБІНАТОРИКИ	258

Палій В. П. УТВОРЕННЯ ТАКСИСНИХ ВІДНОСИН У СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕННЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ	261
Пасєкова Н. В. ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КАЛАМБУРА В РОМАНЕ В. НАБОКОВА “ЗАЩИТА ЛУЖИНА”	264
Піхтовнікова Л. С., Яремчук І. М. ДИСКУРС ПРИТЧІ У СИНЕРГЕТИЧНОМУ АСПЕКТІ	266
Пожарицкая Е. А. КОНЦЕПТУАЛЬНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СИНТАКСИЧЕСКИХ СТРУКТУР ПЕРСОНАЖНОЇ РЕЧІ (на матеріалі американського вестерна)	270
Поліщук В. Л. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ФРАЗЕО-ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ “СТЕРЕОТИПИ РИТУАЛЬНО-ЕТИКЕТНОЇ ПОВЕДІНКИ” В НІМЕЦЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	272
Полховська М. В. КРИТЕРІЇ РОЗРІЗНЕННЯ МЕДАЛЬНИХ ТА ЕРГАТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	277
Присяннікова Я. М. ІНДЕКСАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗНАКОВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ПОРІВНЯННЯ	281
Radkina V. LES EMPRUNTS FRANÇAIS DANS LE BULGARE D' UKRAINE	284
Рубанець Т. В. КОНВЕРСІЯ ЯК ЗАСІБ СЛОВОТВОРУ: ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА ТИПІЗАЦІЯ	287
Сабан О. В. DIGITS IN TECHNOLOGY-MEDIATED COMMUNICATION SHORTENINGS	290
Савчин І. М. ТЕЛЕСКОПІЯ ЯК ОДИН ІЗ СЛОВОТВОРЧИХ ЗАСОБІВ МОВНОЇ ЕКОНОМІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	293
Семенюк І., Яцук С. АПОЗИТИВНІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	297
Совтис Н. М. ВІДОБРАЖЕННЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ У ЦИКЛІ ПОЕЗІЙ “PIEŚNI WOJACKIE” ЗІ ЗБІРКИ “PIEŚNI OD ZNOJU IZ WOJU” Л. ВЕНГЛІНСЬКОГО	300
Солтис М. О. СПЕЦИФІКА НОМІНАЦІЇ СКОРОЧЕНИМ СЛОВОМ	304
Сприса О. Б. ВЛАСНЕ ІМ'Я ЯК ПРЕЦЕДЕНТ В ЕНІГМАТИЧНОМУ ТЕКСТІ (УКРАЇНО-АРАБОМОВНІ ПАРАЛЕЛІ)	307
Станіслав О. В. ЯВИЩЕ СЕПАРАТИЗАЦІЇ У СУЧАСНОМУ СИНТАКСИСІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ	310
Сторожук І. Ю. ЗАЙМЕННИКОВИЙ ПРИСЛІВНИК NIN У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	313
Стрельнікова О. В. ФУНКЦІОНАЛЬНІ ВИДИ ЕЛІПСИСУ В ГАЗЕТНОМУ СТИЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	316
Строкаль О. М. СУБСТАНТИВНІ НОВОТВОРИ В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ВОЛОДИМИРА КОЛОМІЙЦЯ ТА ПАВЛА МОВЧАНА	319
Телєжкіна О. О. ВАРВАРИЗМИ ЯК ОРГАНІЧНИЙ КОМПОНЕНТ ВІРШОВОГО ТЕКСТУ (на прикладі поетичного доробку Д. Павличка)	322
Третякова К. В. ЕЛІПТИЧНІ РЕЧЕННЄВІ СТРУКТУРИ В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ	325
Тхір М. Б. КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ ДИСКРЕДИТАЦІЇ ОПОНЕНТА У СТВОРЕННІ ІМІДЖУ ПРЕЗИДЕНТА ТА ЛІНГВАЛЬНІ ЗАСОБИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі промов президента США Б.Обами)	327
Уділова К. П. ХАРАКТЕРИСТИКА ГРАМАТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ПОРІВНЯЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В ІСПАНСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ, ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ	331
Уманець А. В. THE WORD-GROUP THEORIES	334
Федорів М. І. ХАРАКТЕРИСТИКА ТВІРНИХ ОСНОВ ПОХІДНИХ ІМЕННИКІВ З ЛАТИНСЬКИМИ СУФІКСАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ У СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	337
Фрумкіна А. Л. ВАРІАТИВНОСТЬ ПРИСТУПІВ ГЛАСНИХ В НЕМЕЦЬКОМУ ПРОИЗНОСИТЕЛЬНОМУ СТАНДАРТЕ	341
Цуркан М. В. СЛОВА-РЕЧЕННЯ ЯК КОНСТАНТА ЕКСПРЕСИВНОСТІ РОЗМОВНОГО МОВЛЕННЯ (на матеріалі творів Марії Маріос)	345

Чеберяк А. М. ЕПІСТОЛЯРНИЙ ТЕКСТ В АСПЕКТІ ТЕОРІЇ МОВЛЕННСВИХ ЖАНРІВ	352
Чолан В. Я. ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА СИНТАКСИЧНУ ОРГАНІЗАЦІЮ УКРАЇНСЬКИХ ТЕКСТОВИХ ОДИНИЦЬ У КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ ФАХОВОГО КОЛЕКТИВУ	355
Чудовская Т. С. НЕКОТОРЫЕ ФОНЕТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ АНТРОПОЭТОНИМОВ "ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ КОМЕДИИ" О. БАЛЬЗАКА	358
Чумак Н. А. ФОНЕТИЧНА АДАПТАЦІЯ ЕТНОРЕАЛІЙ-ГАЛЛІЦИЗМІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	360
Шарабуряк А. А. ROZSZÉRZENIE KLASY GRAMATYCZNEJ RZECZOWNIKÓW ŻYWOTNYCH WE WSPÓŁCZESNYM JĘZYKU POLSKIM	362
Шиляева Т. В. ПРИСТАВКИ СО ЗНАЧЕНИЕМ НЕГАЦИИ В ТЕКСТАХ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПРОПОВЕДИ	365

Збірник наукових праць

Наукові записки
Серія “Філологічна”

Випуск 26

Головний редактор *Пасічник І. Д.*

Відповідальний за випуск *Коцюк Л. М.*

Укладачі *Ковальчук І. В., Коцюк Л. М.,
Крайчинська Г. В., Новоселецька С. В.*

Технічний редактор *Свинарчук Р. В.*

Комп’ютерна верстка *Крушинської Н. О.*

Художнє оформлення обкладинки *Олексійчук К. О.*

*За достовірність наведених фактичних даних, цитат,
власних імен, географічних назв та інших відомостей
відповідають автори.*

Підписано до друку 19. 04. 2012. Формат 42x30/4.

Папір офсетний. Друк різнографія.

Ум. друк. арк. 22,75. Гарнітура “TimesNewRoman”

Наклад 100 прим.

Видавництво Національного університету “Острозька академія”
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.

Свідоцтво про державну реєстрацію

РВ №1 від 8 серпня 2000 року.